

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

TBMM - XII. DÖNEM

(1961 - 1965)

I. CİLT

YASAMA FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Erdal ONAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

**TBMM - XII. DÖNEM
(1961 - 1965)**

I. CİLT

YASAMA FALİYETLERİ

Prof. Dr. Erdal ONAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU

ISBN : 978-625-6871-14-4 (Tk.)
ISBN : 978-625-6871-15-1 (1. Cilt)

ÖN SÖZ

TBMM; istişarenin, fikir beyan etmenin, ifade hürriyetinin, çoğulculuğun, ortak aklın, toplumsal rıza yansımalarının ve millî duruşun hayat bulduğu örnek bir meclistir.

Parlamento tarihimiz, aynı zamanda Türkiye'nin demokrasisini sürdürme, geliştirme ve ilerletme geleneğinin bir yansımasıdır.

1876 yılında, Kânûn-ı Esâsî ile yasal hatları belirlenen Meclis-i Mebûsan, halkın seçimler aracılığıyla yönetime katıldığı ilk deneyimdir. Bu bağlamda, parlamentoculuk tarihimiz, anayasacılık tarihimizle aynı dönemde gelişmiş olması bakımından da kıymetlidir.

Nitekim, son Meclis-i Mebûsan'ın Ankara'ya geçebilen mebusları, Anadolu Kongreleri ile millî direniş ruhunu kurtuluş ve kuruluş sürecine dönüştürmeyi hedefleyen Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının yanında yer almışlardır.

Birinci Meclis Kurtuluş Savaşı'nı yönettiği gibi, aynı zamanda devlet kuran bir meclis olarak tarihe geçmiştir. “Onların işleri kendi aralarında bir istişare iledir.” ayetinin yazılı olduğu sancaklarla, dualarla açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan eden parlamento olmanın onurunu taşımaktadır.

23 Nisan 1920 tarihine gelinceye kadar Millî Mücadele'nin yol haritasını çizen mebuslar, Birinci Meclisin de ilk vekilleri olarak, Atatürk'ün önderliğindeki büyük kahramanlıklarıyla Kurtuluş Savaşı'mızın öncüleridir. Meclisimiz, bu sebeple Gazi ünvanını almış eşsiz bir meclistir. 15 Temmuz 2016'da hain darbe girişimine karşı verdiğimiz mücadele neticesinde yeniden Gazi ünvanını kazanmıştır.

Tüm bu tarihî perspektifin ışığında, “Türk Parlamento Tarihi” adlı bu çalışma, kurulduğu günden beri Meclisimizin hafızası olan tecrübeler eşliğinde, parlamentomuzun tarihini kayıt altına almaktadır. Yasama ve denetleme faaliyetlerimizi kayıttan hafızaya, bilgiden şura dönüşüren çalışmamızın ana fikri, milletimizin iradesine saygının demokrasinin en temel prensibi olduğudur.

28. Dönem TBMM Başkanı olarak; 104 yıllık tarihi boyunca TBMM çatısı altında hizmet etmiş Meclis başkanlarımızı ve tüm görevlileri saygıyla yâd ederken, bu eserin ve öncüllerinin yayımlanmasında emeği geçen araştırmacıları, yazarları ve bilim insanlarını tebrik ediyorum.

Millî bilincimize ve demokrasimize katkıları olacağına dair inancımla bu eserin milletimiz için hayırlı çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. Numan KURTULMUŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Başkanı

TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA

2005 yılında Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu yazım çalışmalarını yeniden başlatan dönemin TBMM Başkanı Sn. Bülent Arınç’a; hâlen TBMM Başkanımız olan, Sn. Prof. Dr. Numan Kurtulmuş’a; dönemin TBMM Genel Sekreteri merhum Sn. Rauf Bozkurt’a; hâlen TBMM Genel Sekreterimiz olan Talip Uzun’a; TBMM Genel Sekreter Yardımcımız Sn. Naim Çoban’a ve hâlen Türk Parlamento Tarihi Koordinatörümüz ve Başkan Müşavirimiz olan Sn. Ali Özer’e;

Türk Parlamento Tarihi’mizin 1961-1966 yasama dönemini büyük bir titizlik ve özveriyle kapsamlı dört cilt olarak yasama literatürümüze kazandıran değerli anayasa hukukçusu meslektaşımız Prof. Dr. Erdal Onar’a ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu

(1960-2007 Yasama Dönemleri) Koordinatörü ve Editörü

SUNUŞ

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askerî darbe sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası'nda çift meclisli bir yasama organı öngörülmekteydi. Bu bağlamda, TBMM'nin birinci kanadı olan Millet Meclisi 450 milletvekilinden oluşmaktaydı ve Millet Meclisinin ilk seçimleri 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştı. Bu seçimlerle oluşan Millet Meclisi, 27 Mayıs'ı milat olarak kabul eden bir anlayışla, 1. Dönem olarak adlandırılmıştı. Sonraki seçimlerle oluşan dönemler de 2., 3., 4. ve benzeri şekilde birbirini izleyen biçimde numaralandırılmaktaydı. Her ne kadar, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerle oluşan TBMM'nin de yeniden 1. Dönem olarak numaralandırılması yoluna gidildiyse de, TBMM Genel Kurulunun 2 Mart 1984 tarihli 41. Birleşiminde alınan bir karar doğrultusunda, 23 Nisan 1920 tarihinde toplanan ilk TBMM'den başlayarak her genel seçim sonrası oluşan yeni yasama organı dönemlerinin bir kesinti olmaksızın birbirini izleyen şekilde numaralandırılmaları yolunun benimsenmesi ile 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerle oluşan Millet Meclisine de 12. Dönem adı verilmiştir. Bu bağlamda, eski adı ile 1. Dönem, sonraki adı ile 12. Dönemi oluşturan 450 milletvekilinin öz geçmişleri aşağıda yer almaktadır.

Hemen en başta belirtmeliyiz ki, Millet Meclisinin 12. Döneminde pek sık karşılaşılmayan bir durum yaşanmış ve bir milletvekilinin seçilme koşullarını taşımadığı sonradan anlaşılınca, milletvekili seçildiğine ilişkin tutanak Yüksek Seçim Kurulunca iptal edilmiştir. Gerçekten, Muş Milletvekili adayı Kuddusi Aytaç, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde Yeni Türkiye Partisi listesinden Muş Milletvekili seçilmiş, ancak Muş İli Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu Başkanının Yüksek Seçim Kuruluna başvurarak Kuddusi Aytaç'ın 1934 yılında 5 yıldan çok ağır hapis cezası ile mahkûm edildiğini ihbar etmesi üzerine, Yüksek Seçim Kurulu, 1961 Anayasası'nın milletvekili seçilme yeterliğini düzenleyen 68. maddesinde yer alan *“ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin hüküm giymiş olanlar ve taksirli suçlar hariç olmak üzere, beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da milletvekili seçilemezler”* hükmüne dayanarak adı geçen mahkûmiyetinin bu kapsam içinde bulunduğuna, bu nedenle milletvekili seçildiğine ilişkin tutanağın iptaline 11 Kasım 1961 tarihinde oy birliğiyle karar vermiştir. Yüksek Seçim Kurulunun Kararı, Millet Meclisinin 17.11.1961 tarihli 11. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulmuş, böylece Millet Meclisi Genel Kurulu Muş Milletvekili Kuddusi Aytaç'ın tutanağının Yüksek Seçim Kurulunca iptal edildiğinden resmen haberdar olmuştur.

Millet Meclisinin 12. Döneminde kadın milletvekillerinin sayısına bakıldığında, bu sayının dikkat çekecek kadar az olduğu görülür. Gerçekten, 449 milletvekili arasında (Muş Milletvekili Kuddusi Aytaç'ın milletvekili seçildiğine ilişkin tutanak Yüksek

Seçim Kurulunca iptal edilince, üye tam sayısı 450’den 449’a düşmüştür), sadece 3 kadın üye bulunmaktaydı (% 0.668). Bunlar, Aydın Milletvekili Melâhat Gedik, İstanbul Milletvekili Saadet Evren ve Manisa Milletvekili Neriman Ağaoğlu’dur.

Millet Meclisinin 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerle seçilen 449 milletvekilinden 363’ü ilk defa milletvekili olarak yasama organında yer almışlardı (% 80,84). Sözü edilen bu ilk kez Millet Meclisine seçilmiş olan 363 milletvekilinden 163’ünün sonraki dönemlerde milletvekilli veya Cumhuriyet Senatosu üyesi seçilmedikleri, yani TBMM üyeliklerinin yalnızca 12. Dönemle sınırlı kaldığı görülmektedir (% 44,90).

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Millî Birlik Komitesince yeni bir anayasa yapımı için oluşturulan ve 6 Ocak 1961 ile 24 Ekim 1961 tarihleri arasında görev yapan Kurucu Meclisin Temsilciler Meclisi kanadında bulunan toplam 281 üyeden 69’u, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde 12. Dönem Millet Meclisine de seçilmişlerdi. Bu 69 üyeden 39’unun daha önce TBMM üyeliğinin bulunmadığı, Temsilciler Meclisi üyeliğinden sonra ilk kez Millet Meclisinin 12. Döneminde yer aldıkları görülmektedir. Temsilciler Meclisi üyeliğini de bir tür parlamenterlik sayarsak, ilk kez bu Mecliste bulunan 39 üyeyi, yukarıda belirttiğimiz ilk defa Millet Meclisinin 12. Döneminde TBMM’de yer almış olan 363 milletvekilinden çıkarmamız gerekir ve bu durumda, ilk kez 12. Dönem Millet Meclisi üyeliği ile TBMM’ye girmiş olanların sayısı 324’e düşmüş olacaktır. Her iki uygulamada da 12. Dönem Millet Meclisi üyelerinin büyük çoğunluğunun, daha önce hiç parlamenterlik yapmamış üyelerden oluştuğu söylenebilir (% 72,16). Bunda, bir önceki, yani 11. Dönemde, TBMM’nin 610 üye tam sayısı içinde 424 milletvekili ile temsil edilen Demokrat Partinin, 27 Mayıs 1960 müdahalesi ile fiilen varlığının sona ermesi ve bu partinin 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesince kapatıldığı için seçimlere katılamamasının büyük rolünün olduğu savunulabilir. Bu bağlamda, 1961 seçimlerine 4 siyasi parti katılmıştı ve bunlardan ikisi, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), önceden de var olan partilerken; diğer ikisi, Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP), 27 Mayıs darbesi sonrasında kurulmuş partilerdi. 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde, 449 milletvekilliğinden (Muş Milletvekili Kuddusi Aytaç’ın tutanağı Yüksek Seçim Kurulunun kararı ile iptal edildiğinden, 12. Dönemde 449 milletvekili vardı) CHP 173, AP 156, YTP 64 ve CKMP 54 milletvekilliği kazanmışlardı. 2 de bağımsız milletvekili seçilmişti (Adalet Partisi listesinden İstanbul Bağımsız Milletvekili seçilen Malik Yolaç ile yine Adalet Partisi listesinden Ankara Bağımsız Milletvekili seçilen İhsan Köknel). Dönemin başında görülen siyasal partilerin iskemle sayısındaki bu tablo zaman içinde ciddi değişikliklere uğramıştır. Gerçekten, 12. Dönemin başlamasının üstünden daha henüz 1 yıl bile geçmeden, 31 Mayıs 1962 tarihinde, CKMP’den aralarından Genel Başkan Osman Bölükbaşı’nın da bulunduğu bazı milletvekilleri ile Cumhuriyet

Senatosu üyelerinin istifa ettiklerine ve 14 Haziran 1962 tarihinde Millet Partisi adı altında yeni bir siyasal partinin kuruluşunda yer aldıklarına tanık oluyoruz. Böylece 12. Dönemin başında Millet Meclisinde 4 siyasal parti temsil edilirken, 8 ay sonra bu sayı 5'e yükselmiş bulunmaktadır.

Millet Meclisinin 12. Döneminde çok sayıda milletvekilinin partisinden ayrılıp bağımsız kaldığı ya da parti değiştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, 19 milletvekili partisinden ayrılıp bağımsız kalmış, 11 milletvekili partisinden ayrılıp bağımsız kalmış ama sonra yine ayrıldığı partisine geri dönmüş, 66 milletvekili partisinden ayrılıp başka bir siyasal partiye geçmiş ya da yeni kurulan bir partide yer almıştır. 12. Dönemde, birden çok parti değiştiren milletvekilleri de bulunmaktadır. Gerçekten, 14 milletvekilinin partisinden ayrıldıktan sonra bir başka partiye geçtiği, sonra ondan da ayrılıp bir diğer partiye girdiği görülmektedir. 1 milletvekili de, partisinden ayrılıp bir başka partiye geçmiş, ama sonra yine partisine geri dönmüştür. 12. Dönemde gerçekleşen parti değişiklikleri, milletvekillerinin öz geçmişlerine ayrılan bu ciltte, isimlerinin hemen altında gösterilmektedir. Ancak, sonraki dönemlerde de milletvekilliği yapmış olanlarda, 12. Dönemin dışında parti değişikliği gerçekleşmişse, bu duruma ilgili milletvekilinin hemen adı altında değil, öz geçmiş metni içinde değinilmiştir.

12. Dönem milletvekillerinden biri, TBMM'nin 1. Döneminden başlayarak o güne kadarki tüm dönemlerde yer almıştır. Bu en kıdemli TBMM üyesi, Malatya Milletvekili İsmet İnönü'dür. İki milletvekili de, her ne kadar sonraki bazı dönemlerde milletvekilliklerini korumadıysa da, ilk kez TBMM üyesi olmaları, 2. Döneme kadar uzanmaktadır. Bu TBMM üyeleri, Kastamonu Milletvekili Avni Doğan ve Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'dur.

12. Dönem milletvekillerinin öz geçmişlerinin sunulması sırasında belirtilmesi gereken bir diğer husus, bazı illerin zaman içinde adlarının kısmen değişmiş olmasıdır. Bu bağlamda, 7 Şubat 1973 tarih ve 1657 sayılı Kanun'la Kahramanmaraş olarak değiştirilmeden önce bu ilin adı Maraş olduğu için, milletvekillerinin öz geçmişlerinde de alfabetik sıralamada Maraş'a Manisa'dan sonra yer verilmiştir. Aynı durum, 12 Haziran 1984 tarih ve 3020 sayılı Kanun'la adı Şanlıurfa olarak değiştirilen Urfa ili için de geçerlidir ve bu ilin milletvekillerinin öz geçmişleri, 12. Dönemde Urfa Milletvekili oldukları için alfabetik sıralama uyarınca Tunceli'den sonra yer almıştır.

12. Dönem milletvekillerinin öz geçmişlerinin hazırlanmasında, esas itibarıyla "TBMM Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu 1991–92 Yılı Biyografi Soruları ve Milletvekillerinin Cevapları"ndan ve "T.B.M.M. Albümü, Dönem: 1, Toplantı: 1, 25.10.1961" ile, 4 cilt hâlinde yayımlanan "TBMM Albümü, 1920–2010"dan yararlanılmıştır. Bunlar dışında diğer kaynaklar "Kaynakça"da gösterilmiştir. Bu arada, bazı milletvekilleri hakkında gerekli bilgiler, aile bireylerinden sağlanmıştır. Bu bağlamda, babaları Cevad Odyakmaz, Hayri Mumcuoğlu ve Nedim Müren'e

ilişkin bilgilere ulaşmamı sağlayan değerli meslektaşlarım ve dostlarım Prof. Dr. Zehra Odyakmaz 'a, Prof. Dr. Maksut Mumcuoğlu'na ve Avukat Meral Müren'e çok teşekkür ediyorum. Son olarak, babası Şefik İnan'a ait bilgileri bana gönderdikten bir müddet sonra vefat eden değerli dostum Prof. Dr. Yüksel İnan'ı da burada özlemle andığımı belirtmem gerekir.

Prof. Dr. Erdal ONAR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	III
TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA	IV
SUNUŞ	V
GİRİŞ	1
1- 1961 Anayasasında Yasama Organının Düzenlenişine ve Yetkilerine Genel Bir Bakış	1
2- 1961 Anayasasında Yasama Organının Oluşup Faaliyete Geçmesi.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNİN BELİRLENMESİNDE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMİ VE SANDALYELERİN DAĞILIMI

1- Seçimde Uygulanan Seçim Çevresi Barajlı Orantılı (Nispi) Temsil Sistemi.....	19
2- Sandalyelerin Siyasî Partilere Göre Dağılımı	22
3- Seçim Çevresi Barajı Uygulanmasaydı Ortaya Çıkacak Olan Sonuç	28
4- CKMP'den Bazı Milletvekili ve Senatörlerin İstifa Etmesi ve Yeni Kurulan Millet Partisinin Millet Meclisinde Yer Alması	30

İKİNCİ BÖLÜM

1961 SEÇİMLERİNDEN SONRA MİLLET MECLİSİNİN İLK TOPLANTISINI YAPMASI VE TOPLANTI ÖNCESİNDE KARŞI KARŞIYA KALINAN SORUNLAR

1- Toplantı Öncesinde Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar	35
2- Millet Meclisinin İlk Toplantısını Cumhuriyet Senatosu ile Birlikte Yeni Meclis Binasında Gerçekleştirmesi	39
A. Yeni Meclis Binası	39
B. Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Konuşması	40
C. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Üyelerinin Ant İçmeleri	42
D. Millet Meclisinin Yeni Dönemine 1. Dönem Adıyla Başlaması.....	44
E. Genel Kurul Salonuna, "Egemenlik Milletindir." İbaresinin Konulması İstemi.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

1- Başgil Krizi	47
2- Gürsel'in Cumhurbaşkanı Seçilmesi	55
3- Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Özgeçmişi.....	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12. DÖNEMDE MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIK DİVANI SEÇİMLERİ

1- Başkanlık Divanının Anayasa ve İçtüzükteki Düzenleniş.....	67
2- 12. Dönemin İlk Yarısında Başkanlık Divanının Oluşumu	68
A. 12. Dönemin İlk Yarısı İçin Başkan Seçimi	68
B. 12. Dönemin İlk Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi	88
C. 12. Dönemin İkinci Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi	90
3- 12. Dönemin İkinci Yarısında Başkanlık Divanının Oluşumu	96
A. 12. Dönemin İkinci Yarısı İçin Başkan Seçimi	96
B. 12. Dönemin Üçüncü Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi	107
C. 12. Dönemin Dördüncü Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi.....	108

BEŞİNCİ BÖLÜM
12. DÖNEMDE SÜREKLİ KOMİSYONLAR
(İHTİSAS KOMİSYONLARI)

1- Sürekli Komisyon (İhtisas Komisyonu) Kavramı	109
2- Birinci Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar	110
A. Bütçe Komisyonu Dışındaki Sürekli Komisyonlar	110
B. Bütçe Komisyonunun Oluşturulması.....	126
a- VIII. İnönü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu	127
b- IX. İnönü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu	128
3- İkinci Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar	132
4- Üçüncü Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar	155
A. Plân - Bütçe Karma Komisyonu Dışındaki Sürekli Komisyonlar	155
B. Bu Yasama Yılında Oluşturulan Yeni Bir Karma Komisyon: TBMM Kamu İktisadî Teşebbüsleri Karma Komisyonu	177
C. Plân - Bütçe Karma Komisyonu	179
a- IX. İnönü Hükûmeti İktidardayken Plân - Bütçe Karma Komisyonu.....	179
b- X. İnönü Hükûmeti İktidardayken Plân - Bütçe Karma Komisyonu	181
5- Dördüncü Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar	183
A. Bütçe Komisyonu Dışındaki Sürekli Komisyonlar	183
a- Yeni Kurulan Bakanlıklar Karşısında Komisyonların Durumu	183
b- Komisyonlarda Bağımsız Üyelerin Temsili Sorunu	185
c- Partilerdeki Üye Sayısı Değişikliklerinin Komisyonlara Yansıtılması.....	187
d- Komisyonlara Yapılan Seçimler	192
B. Plân - Bütçe Karma Komisyonu	217
a- X. İnönü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu.....	217
b- Ürgüplü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu.....	219

ALTINCI BÖLÜM
12. DÖNEMDE KURULAN HÜKÛMETLER

1- 12. Dönemde Kurulan Hükûmetlere Genel Bir Bakış	221
2- 12. Dönemin İlk Hükûmeti: VIII. İnönü Hükûmeti (20 Kasım 1961-25 Haziran 1962) ..	222
A. Yeni Hükûmetin Kurulması İçin Sürdürülen Çalışmalar.....	222
B. CHP ile AP Arasında İmzalanan Koalisyon Protokolü ve VIII. İnönü Hükûmetinin Kuruluşu	223
C. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Okunuşu.....	226
D. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Görüşülmesi	234
E. VIII. İnönü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması.....	247
F. Hükûmetin Karşı Karşıya Kaldığı Af Sorunu ve İnönü'nün İstifası.....	249
G. VIII. İnönü Hükûmeti Döneminde Çıkmış Bazı Önemli Kanunlar	262
H. VIII. İnönü Hükûmeti Döneminde Bakanlar Kurulunda Yapılan Değişiklikler ve TBMM Dışından Seçilen İlk Bakan.....	263
I. Hükûmetin İstifasının Meclis Çalışmaları Üzerindeki Etkisi.....	264
3- 12. Dönemin İkinci Hükûmeti: IX. İnönü Hükûmeti (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963) ..	266
A. CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlar Arasında İmzalanan Koalisyon Protokolü	267
B. IX. İnönü Hükûmetinin Kuruluşu, Bakanlar Kurulunda TBMM Dışından	

İki Bakanın Bulunuşu ve Başbakan Yardımcılıklarının Sayısının Artırılışı	270
C. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Okunuşu	275
D. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Görüşülmesi	279
a- Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar	280
b- Program Üzerinde Milletvekillerinin Konuşmaları ve Konuşmaların Radyoda Yayınlanması İstemi	295
E. IX. İnönü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması	303
a- Güven Oylamasına Katılanlar	303
b- Güven Oylaması Sırasında Yaşanan Olaylar	303
c- Güven Oylamasının Sonucu	306
F. IX. İnönü Hükûmeti Döneminde Çıkan Bazı Önemli Kanunlar	309
G. IX. İnönü Hükûmeti Döneminde Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar	312
a- Kalkınma Plânı Üzerinde Tartışmalar	312
b- Siyasî Af Tartışmaları	314
c- Hükûmete Karşı Gensoru Açılmasının İstenmesi	314
d- Siyasî Af Tartışmalarının Yeniden Başlaması	315
e- Hükûmette Bekata – Azizoğlu Krizi	322
f- Küba Krizi ve Türkiye’deki Jüpiter Füzelerinin Sökülmesi	325
H. Yerel Seçimler ve Hükûmetin Sona Ermesi	340
I. Hükûmetin İstifası Sonrasında Yeni Bir Hükûmet Kurulup Güvenoyu Alana Kadarki Sürede Yaşanan Önemli Olaylar: Sıkıyönetimin Uzatılması ve Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı	343
J. IX. İnönü Hükûmetinde Çeşitli Bakanlıklarda Yapılan Değişiklikler	346
4- 12. Dönemin Üçüncü Hükûmeti: X. İnönü Hükûmeti (25 Aralık 1963–20 Şubat 1965)....	352
A. Hükûmetin Kuruluşu	352
B. Hükûmet Programı ve Millet Meclisinde Okunuşu	355
C. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Görüşülmesi	364
D. X. İnönü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması	387
a- Güven Oylaması Sırasında Yaşanan Olaylar	387
b- Güven Oylamasının Sonucu	390
E. X. İnönü Hükûmeti Döneminde Karşı Karşıya Kalınan Bazı Sorunlar	394
a- Kıbrıs Sorunu	395
aa- Kıbrıs ile İlgili Gelişmeler	395
bb- TBMM’den Kıbrıs’a Silâhlı Kuvvetler Gönderilmesi İzninin Alınması	397
cc- Kıbrıs ve Türkiye-Yunanistan İlişkileri Üzerinde Genel Görüşme Açılması	397
dd- A.B.D. Başkanı Johnson’un Mektubu, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda Kapalı Oturum Yapılması	400
ee- Hükûmetin Görev Sırasında Güvenoyuna Başvurması ve Başbakan İnönü’nün A.B.D.’ye Gitmesi	405
ff- Saldırıların Devamı	408
gg- Millet Meclisinin Kıbrıs Sorunu İçin Olağanüstü Toplanması	408
hh- Kıbrıs Sorunu İçin İkinci Bir Genel Görüşme	412
ıı- Hükûmete Karşı Gensoru Önergesi	417
ii- Kıbrıs Sorununun X. İnönü Hükûmetini En Meşgul Eden Konulardan Biri Oluşu	420
b- X. İnönü Hükûmeti Döneminde Karşılaşılan Başka Sorunlar	421

aa- Ekonomik Sorunlar	421
bb- İnönü'ye Karşı Suikast Girişimi	421
cc- Cumhuriyet Senatosu Kısmî Yenileme Seçimlerindeki Yenilgi	421
dd- AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın Vefatı	422
ee- Millî Eğitim Bakanı Öktem'e Gensoru	423
ff- Genelkurmay Başkanı Sunay'ın Mektubu ve Çankaya Toplantısı.....	424
F. X. İnönü Hükûmeti Döneminde Çıkan Bazı Önemli Kanunlar	430
G. X. İnönü Hükûmetinde Yapılan Bakan Değişiklikleri	432
H. X. İnönü Hükûmetinin Sona Ermesi	433
5- 12. Dönemin Dördüncü Hükûmeti: Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti (20 Şubat 1965 – 27 Ekim 1965)	438
A. Hükûmetin Kuruluşu.....	438
B. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Okunuşu.....	440
C. Hükûmet Programı Üzerinde Görüşmeler	443
D. Ürgüplü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması	460
E. Ürgüplü Hükûmeti Döneminde Karşılaşılan Sorunlar.....	462
a- TRT'de Değişiklik Yapılması İstemi	462
b- CKMP Yönetimindeki Değişikliğin Bakanlar Kuruluna Yansıması	463
c- Toprak Reformu Kanun Tasarısı	464
d- Hükûmet Hakkında Gensoru	464
F. Ürgüplü Hükûmeti Döneminde Çıkan Bazı Önemli Kanunlar	470
G. Ürgüplü Hükûmetinde Yapılan Bakan Değişiklikleri.....	472
H. Ürgüplü Hükûmetinin Sona Ermesi	475
EK: 1 - VIII. İnönü Hükûmeti Koalisyon Protokolü (CHP-AP)	476
EK: 2 - VIII. İnönü Hükûmeti Programı.....	478
EK: 3 - IX. İnönü Hükûmeti Koalisyon Protokolü (CHP-CKMP-YTP-Bağımsızlar)	490
EK: 4 - IX. İnönü Hükûmeti Programı.....	494
EK: 5 - X. İnönü Hükûmeti Programı.....	511
EK: 6 - Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti Programı	527

YEDİNCİ BÖLÜM

12. DÖNEMDE REJİME YÖNELİK DARBE GİRİŞİMLERİ

1- 27 Mayıs Darbesinden Sonra Demokratik Sisteme Dönüş Evresinde Karşılaşılan Bazı Sorunlar	540
2- 22 Şubat Müdahalesi.....	541
A. Müdahalenin Gerçekleşmesi	541
B. 22 Şubat Olaylarının Millet Meclisinde Ele Alınışı.....	558
C. 22 Şubat Olaylarına Karşılan Kişiler Hakkında Ceza Kovuşturması Yapılmasını Önleyen Kanunun Kabul Edilmesi	566
3- 11 Subay Olayı	582
A. Olayın Ortaya Çıkışı.....	582
B. 11 Subay Olayı Nedeniyle Verilen Gensoru Önergesi	583
C. 11 Subay Olayı Hakkında Meclis Araştırması ve Genel Görüşme Açılması İstemleri.....	586
4- 20 – 21 Mayıs 1963 Müdahalesi	596
A. Yeni Bir Askerî Müdahaleye Giden Yolda Yaşanan Gelişmeler	596

a- 22 Şubat Sonrasında Talât Aydemir	596
b- Siyasî Af Hazırlıkları ve 2 Ekim Olayları	601
c- Bayar'ın Sağlık Nedenleriyle Geçici Tahliyesi ve Tahliyenin Yol Açtığı Olaylar ..	608
aa- Bayar'ın Sağlık Nedeniyle Geçici Tahliyesi.....	608
bb- Tahliyenin Olaylara Neden Oluşu	610
cc- Olaylara İlişkin Olarak AP Grubu Adına Millet Meclisinde Yapılan Gündem Dışı Konuşma ve Başbakanın Açıklaması	612
dd- Olayların Millî Güvenlik Kurulunda Görüşülmesi.....	618
ee- Olaylar Hakkında Genel Görüşme Açılmasının İstenmesi.....	619
ff- Bayar'ın Tahliyesinin Yol Açtığı Olaylar Hakkında Genel Görüşme	623
B. Bir Askerî Müdahale Hazırlıkları.....	634
C. Aydemir'in 20-21 Mayıs'taki Darbe Girişimi	637
D. Sıkıyönetim İlânı ve 20-21 Mayıs Olaylarının TBMM'de Ele Alınması	641
E. 20–21 Mayıs Olayları Sırasında TBMM'ye Karşı Bir Saldırıda veya İşgalde Bulunulup Bulunulmadığı Hakkında Millet Meclisi Başkanlığına Verilen Soru Önergesi.....	647
F. 20–21 Mayıs Müdahalesi Sanıklarının Yargılanması ve Verilen Ölüm Cezalarının TBMM'de Değerlendirilerek İkisinin Yerine Getirmesinin Kabul Edilmesi	649
a- Ölüm Cezasına Mahkûm Olanlar	649
b- 4 Hükümlü Hakkında Kesinleşen Ölüm Cezalarının TBMM'ce Ele Alınması	650
aa- Millet Meclisi Adalet Komisyonunca Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanun Teklifinin Hazırlanışı	650
bb- 20–21 Mayıs Müdahalesinden Ötörü Hüküm Giymiş Olanlar İçin Af Teklifi ..	653
cc- Millet Meclisi Adalet Komisyonunca Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanun Teklifinin Görüşülmesi ve Oylanması	654
dd- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Görüşülmesi ve İki Hükümlü Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesinin Kabulü	662
G. 20–21 Mayıs Müdahalesinde Çeşitli Cezalara Hüküm Giyen Harp Okulu.....	665
Öğrencilerinin Durumu	665

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE ÇEŞİTLİ NEDENLERLE BOŞALAN MİLLETVEKİLLİKLERİ

1- Üyeliğin Düşmesine İlişkin Anayasal Düzenleme	667
2- 12. Dönemde Çeşitli Nedenlerle Milletvekillikleri Sona Eren Milletvekilleri	669
A. Tutanak İptali Nedeniyle Boşalan Üyelik.....	669
B. Ölüm Nedeniyle Boşalan Üyelikler	670
C. İstifa Nedeniyle Boşalan Üyelikler	673
D. Seçilmeye Engel Bir Suçtan Kesin Hüküm Giyme Nedeniyle Boşalan Üyelik	676
E. Cumhuriyet Senatosuna Seçilme Nedeniyle Boşalan Üyelik	678
3- 12. Dönemde Bir Milletvekilinin Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan Bir Hizmeti Kabul Ettiği İddiaları ve Yaşanan Tartışmalar.....	678
4- Boşalan Üyelikler İçin Ara Seçim Yapılmaması	680
A. Yüksek Seçim Kurulunun Kararı	680
B. Yüksek Seçim Kurulu Kararının Millet Meclisine Taşınması.....	683

DOKUZUNCU BÖLÜM

12. DÖNEMDE MİLLETVEKİLLERİ HAKKINDA ADLÎ MERCİLER TARAFINDAN YAPILAN DOKUNULMAZLIĞIN KALDIRILMASI TALEPLERİ VE BU TALEPLERİN MİLLET MECLİSİNCE KARARA BAĞLANMASI

- 1- 1961 Anayasasında TBMM Üyelerinin Sahip Oldukları Dokunulmazlık 687
- 2- Dokunulmazlığın Kaldırılmasına İlişkin TBMM İçtüzüğünde Yer Alan Düzenleme....689
- 3- 12. Dönemde Milletvekili Dokunulmazlığının Kaldırılması Hakkındaki Talepler ve Bu Talepler Karşısında Millet Meclisinin Tutumu.....691
- 4- Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Oluşan Karma Komisyon Tarafından Farklı Tarihlerde Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer ile Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Dokunulmazlıklarının Kaldırılmasına Karar Verilmesi ve Millet Meclisi Genel Kurulunun Bunlardan Sadece Nuri Beşer'in Dokunulmazlığını Kaldırması, Reşat Özarda'nın Dokunulmazlığının Kaldırılması İstemini İse Reddetmesi ..694
 - A. Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in Dokunulmazlığının Kaldırılması.....694
 - B. Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Oluşan Karma Komisyonun Kaldırılmasını Önerdiği Halde, Millet Meclisi Genel Kurulunun Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Dokunulmazlığını Kaldırmaması.....701
- 5- Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Oluşan Karma Komisyonun, Dokunulmazlığının Kaldırılması İstemini İncelemekte Olduğu Bir Milletvekilinin İstifa Etmesi Nedeniyle İncelemesine Son Vermesi ve Dosyayı Başkanlığa İade Etmesi.....718

ONUNCU BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE PARTİSİNDEN ÇIKARILAN, PARTİSİNDEN İSTİFA EDİP BAĞIMSIZ KALAN VEYA BAŞKA BİR SİYASÎ PARTİYE GEÇEN MİLLETVEKİLLERİ

ONBİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN ANAYASA MAHKEMESİNE VE YÜKSEK HÂKİMLER KURULUNA ÜYE SEÇİMİ

1. 12. Dönemde Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine Üye Seçimi 761
 - A- Millet Meclisince Seçilecek Üyelerin Sayısı, Üyelerin Sahip Olmaları Gereken Nitelikler ve Seçimlerinde İzlenecek Yöntem 761
 - B- Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine Seçeceği İlk Üyelerin Seçimini Yapması ...763
 - a- Seçime Başlanması ve Üniversite Öğretim Üyelerince Belirlenen Adaylarda Sorun Yaşanması.....763
 - b- Millet Meclisinin 2 Asıl Üye Seçimine Geçmesi 766
 - c- Üniversite Öğretim Üyelerince Belirlenen Adaylarda Yaşanan Sorunun Devam Etmesi ve Sorunun Anayasa Komisyonuna Taşınması 768
 - d- Millet Meclisinde Önceki Turlarda Tamamlanamayan 2 Asıl Üyenin Seçimi İşine Devam Edilmesi ve Anayasa Komisyonunun Hazırladığı Raporun Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülerek Benimsenmesi 770
 - e- Anayasa Mahkemesine Yedek Üye Seçimi 781
 - f- Millet Meclisinin Üniversitelerin İlgili Öğretim Üyelerinden Oluşan Kurulun Belirleyeceği 3 Aday Arasından Anayasa Mahkemesine 1 Asıl Üye Seçmesi ...782
 - C- Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine Üye Seçiminde Dikkat Çeken

Bazı Hususlar.....	786
2. 12. Dönemde Millet Meclisinin Yüksek Hâkimler Kuruluna Üye Seçimi	787
A- Millet Meclisince Seçilecek Üyelerin Sayısı, Üyelerin Sahip Olmaları Gereken Nitelikler ve Seçimlerinde İzlenecek Yöntem	787
B- Millet Meclisinin Yüksek Hâkimler Kuruluna Seçeceği İlk Üyelerin Seçimini Yapması.....	789
a- Üç Asıl Üyenin Seçimi.....	789
b- Bir Yedek Üyenin Seçimi	796
C- Millet Meclisince Yüksek Hâkimler Kuruluna Yenileme Seçiminde 1 Asıl Üye Seçim	797

ONİKİNCİ BÖLÜM

UZUN VADELİ PLÂNIN MİLLET MECLİSİNDE GÖRÜŞÜLEREK KABUL EDİLMESİ

A. Kalkınma Plânının Millet Meclisinde Görüşülmesinde İzlenen Yöntem.....	801
B. İlk Beş Yıllık Kalkınma Plânının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	803

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN CUMHURİYET SENATOSU İLE BİRLİKTE TOPLANARAK YERİNE GETİRDİĞİ BAZI İŞLEVLER

1- Bakanlar Kurulunca İlân Edilen Sıkıyönetimin TBMM’ce Onanması.....	824
A. Onama Yetkisinin TBMM Birleşik Toplantısına Ait Olması	824
B. Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Bakanlar Kurulunca İlân Edilen Sıkıyönetimin Onanması ve Yedi Kez Uzatılması	825
a- 20-21 Mayıs Olayları Nedeniyle Bakanlar Kurulunca 3 İlde Sıkıyönetim İlân Edilmesi ve Bu Kararın TBMM’ce Onanması	825
b- 20-21 Mayıs Olayları Nedeniyle İlân Edilen Sıkıyönetimin Çeşitli Kereler Uzatılmasının İstenmesi ve Bu Konuda TBMM’de Yaşanan Tartışmalar	830
2- Savaş Hâli İlânı ve Silâhlı Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verilmesi	847
KAYNAKÇA	851

KISALTMALAR

abç	altını ben çizdim
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.k.	adı geçen kaynak
A.k.	Bir üstteki dipnotta belirtilen kaynak
AP	Adalet Partisi
A. Ü.	Ankara Üniversitesi
Bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CS	Cumhuriyet Senatosu
E.	Esas
K.	Karar
MBK	Millî Birlik Komitesi
MM	Millet Meclisi
No.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfalar arasında
MBK	Millî Birlik Komitesi
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
v.d.	ve diğerleri
YTP	Yeni Türkiye Partisi
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

1- 1961 Anayasasında Yasama Organının Düzenlenişine ve Yetkilerine Genel Bir Bakış

Millet Meclisinin 12. Dönemi, kuşku yok ki, Türk Parlamento Tarihinin en ilgi çekici evrelerinden birini oluşturmaktadır. Her şeyden önce, 12. Dönem, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbe sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası uyarınca kurulan ilk Meclistir. 1961 Anayasasının, 36 yıl sürmüş olan önceki 1924 Anayasasına göre, gerek yapısal, gerek işlevsel açıdan çok farklı bir yasama organı öngörmüş bulunduğunu dikkate aldığımızda; yeni Anayasaya göre oluşan bu ilk Mecliste, Anayasanın öngördüğü birçok yapısal ve işlevsel farklılıklar da ilk kez uygulanacak demektir. Kanımızca, sadece bu özelliği bile, 12. Dönemi, ilgi çekici kılmaya yeter. Ayrıca, bir buçuk yıl sürmüş olan bir askerî yönetim sonrasında, yeniden demokratik sisteme geçişin kolay olmayacağını da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu geçiş döneminde yaşanan sancılı olayların da, 12. Dönemi, siyasetin normalleştiği, bir diğer deyişle, taşların yerine oturduğu diğer dönemlere göre farklı kılacağı; onu, karşı karşıya kalınan krizler açısından da ilgi çekici bir dönem yapacağı doğaldır.

İlk kez 12. Dönemde uygulanmaya başlanan 1961 Anayasasının, yasama organının oluşumu ve işlevleri açısından getirdiği yeniliklere bakacak olursak; karşımıza çok renkli bir tablonun çıktığını görürüz. Her şeyden önce, 1961 Anayasasında, çift meclisli bir parlamentonun öngörülmüş olduğu derhal dikkat çekecektir. Gerçekten, 1961 Anayasasına göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan iki meclisli bir yapı sergilemekteydi. Bunlardan, Millet Meclisi, 4 yıl için seçilen 450 milletvekilinden oluşurken; Cumhuriyet Senatosunda, 150'si 6 yıllığına halk tarafından seçilen, 15'i yine 6 yıllığına Cumhurbaşkanı tarafından atanan toplam 165 üye ile, tabii üye olarak adlandırılan, 27 Mayıs darbesini gerçekleştirmiş olan Millî Birlik Komitesinin¹, 13 Kasım 1960 tarihinde tasfiye edilen

¹ 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silâhlı Kuvvetleri adına yönetime el koyan ve kendilerine Millî Birlik Komitesi adını veren grup, bir kısmı general olan 38 kişiden oluşmaktaydı. Kimlikleri, 12 Haziran 1960 tarih ve 1 numaralı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici Kanun”un altında isimlerinin yer alması ile resmen belli olan 38 üye şunlardı: Başkan: Cemal Gürsel, Üyeler: Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selâhattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alpaslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler. Bkz. **Resmî Gazete**, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, s. 5.

14 üyesinin² dışında kalan üyeleri ve eski Cumhurbaşkanları yer almaktaydılar³. Tabii üye olarak adlandırılan bu üyeler, herhangi bir süre sınırlamasına tâbi değildiler ve ömür boyu görev yapmaktaydılar. Cumhuriyet Senatosunun halk tarafından seçilen üyelerinin seçimleri, 6 yılda bir tümü için yapılmamakta; fakat, 2 yılda bir, üçte birinin seçime gideceği bir yapı içinde gerçekleştirilmekteydi. Aynı şey, Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye için de geçerliydi. Anayasada, Millet Meclisine seçilecek üyelerle, Cumhuriyet Senatosuna seçilecek üyeler için farklı nitelikler aranmaktaydı. Bu bağlamda, Millet Meclisine seçilebilmek için en az 30 yaşında

Bunlardan İrfan Baştuğ, 12 Eylül 1960 geçirdiği bir trafik kazası sonunda vefat ettiğinden, Komite üyelerinin sayısı 37'ye inmişti.

² Komite Başkanı olan Orgeneral Cemal Gürsel, Komite içinde ortaya çıkan bazı görüş ayrılıkları üzerine, 13 Kasım 1960 tarihinde Komiteyi feshetmiş ve 14 üyeyi dışarıda bırakarak, geri kalan isimlerle yeni bir Komite oluşturmuştu. Komite dışında kalan ve Türkiye Cumhuriyetinin çeşitli yabancı ülkelerdeki Büyükelçiliklerine danışman olarak gitmek zorunda bırakılan 14 üye şunlardı: Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Alpaslan Türkeş.

³ 1961 Anayasasında Cumhuriyet Senatosunun kuruluşunu düzenleyen 70. maddede, tabii üyeler ile ilgili olarak şu hüküm yer almaktaydı:

“...13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.”

Bu maddede sözü geçen 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanun, Millî Birlik Komitesi tarafından 13 Aralık 1960 tarihinde yapılmış olan “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı geçici Kanuna ek «Kurucu Meclis Teşkili» hakkında Kanun”du. Kanunun altında, Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri olarak şu isimler yer almaktaydı:

Başkan: Cemal Gürsel; Üyeler: Ekrem Acuner, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Salâhattin Özgür, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler. Bkz. **Resmî Gazete**, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, s. 364.

Bu durumda, anılan isimler, 1961 Anayasasının 70. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesiydiler. Ancak, bu üyeler arasında yer alan Cemal Madanoğlu, henüz and içmeden Cumhuriyet Senatosu tabii üyeliğinden istifa etmiş ve istifası milletvekillerinin ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin and içmek için birlikte toplandıkları 25 Ekim 1961 tarihinde TBMM Genel Kurulunun bilgisine sunulmuştu. Daha sonra, bu istifa, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 14 Aralık 1961 tarihli 14. Birleşiminde de ele alınmış ve bazı tartışmalardan sonra istifanın tek taraflı bir işlem olduğuna yönelik görüşün galip gelmesi üzerine, Madanoğlu'nun üyeliğinin istifa ile sona erdiği kabul edilmişti. Bu nedenle, Millî Birlik Komitesi üyelerinden Cemal Madanoğlu, Cumhuriyet Senatosunda tabii üye olarak hiç görev yapmamıştı. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 3; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (14 Aralık 1961), ss. 185-194.

ve okur-yazar olmak yeterliyken; Cumhuriyet Senatosuna seçilebilmek için en az 40 yaşında ve yüksek öğrenim mezunu olmak gibi, daha farklı nitelikleri taşımak gerekiyordu. Böylece, daha genç ve öğrenim düzeyi düşük üyelerden oluşabilecek Millet Meclisinin yanında, daha olgun ve daha iyi eğitim görmüş üyelerden kurulu bir “bilge adamlar meclisi”nin yaratılmasına çalışılmıştı.

Esasında, çift meclis sisteminden yana görüşler, 1924 Anayasası döneminde de dile getirilmekteydi ve böyle bir yapılanmanın, demokratik bir düzen için yararlı olacağı savunulmaktaydı. Örneğin, 1957 seçimlerinden kısa bir süre önce, muhalefetteki siyasî partiler temsilcilerinin imzaladıkları bir ortak bildiride, başka bazı demokratikleşme isteklerinin yanı sıra, ülkemizde çift meclis sisteminin benimsenmesi de istenmekteydi⁴. Aynı doğrultuda, 1957 seçimlerine katılan siyasî partilerden Hürriyet Partisi’nin seçim beyannamesinde de çift meclis sistemi savunulmaktaydı⁵. Nihayet, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 14 Ocak 1959 tarihli “*İlk Hedefler Beyannamesi*”nde de, çift meclis sistemine yer verilmekteydi⁶. 27 Mayıs 1960 Müdahalesinden sonra sürdürülen yeni anayasa yapımı çalışmalarında, kuşku yok ki, bu düşüncelerin de etkisi olmuştu ve böylece 1961 Anayasasında, çift meclisli bir yasama organı öngörülmüştü.

⁴ İsmet İnönü, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Arna, Kasım Gülek, Enver Güreli, Ahmet Bilgin, Turgut Göle, İbrahim Öktem ve Nurettin Ardıçoğlu tarafından imzalanan 4 Eylül 1957 tarihli ortak bildiride, bir Anayasa değişikliği ile, şu hususların gerçekleştirilmesi istenmekteydi: “...*Muhalefet cephemiz şuna kaanidir ki, bütün demokratik islâhat anayasa teminatına bağlandığı takdirde daha kat’i ve sağlam bir istikrara kavuşacaktır. Bu sebeple, Anayasanın değiştirilmesi âcil ve esaslı bir ihtiyaçtır. Anayasa tadili için aşağıdaki esaslarda şimdiden mutabık bulunuyoruz: 1. Vatandaş hak ve hürriyetleriyle ilgili Anayasa hükümlerinin daha sarîh ve teminatlı bir hale getirilmesi suretiyle bu hak ve hürriyetlerin hususi kanunlarla zedelenmesinin önlenmesi; 2. Anayasaya aykırı mevzuatın çıkmasına ve tatbik edilmesine mâni olmak üzere siyasî kuvvetlerin dışında kalacak bir anayasa mahkemesinin kurulması; 3. Mahkeme istiklâli ve hâkim teminatının bir anayasa müessesesi hâline getirilmesi suretiyle muhkem esaslara bağlanması; 4. İki meclis sisteminin kabulü ile teşriî faaliyetin bir muvazene unsuruna kavuşturulması; 5. Teşriî kuvvetin icra kuvveti üzerindeki murakabesinin tecrübelerin gösterdiği bir selâmet hududu içinde gereği gibi işlemesini sağlayacak değişikliklerin yapılması...*” Bkz. Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, Gözden Geçirilmiş Sekizinci Baskı, İstanbul, 1990, ss. 61-62; Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler**, Ankara, 2003, ss. 28-29.

⁵ Hürriyet Partisi’nin 1957 seçim beyannamesinde, bu konuda şöyle denilmekteydi: “...*Büyük Millet Meclisi 40.000 nüfusa bir milletvekili yerine asgari 60.000 nüfusa bir milletvekili seçilmesi suretiyle teşkil edilecek birinci meclisin yanında seçimi ve üyeliği özel şartlara bağlanmış ikinci bir meclis kurulacaktır.*” Mümtaz Soysal, **a.g.k.**, s. 62; Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi**, s. 29.

⁶ Cumhuriyet Halk Partisi’nin, 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan 14. Büyük Kurultay’ın üçüncü gününde (14 Ocak 1959) kabul edilen “*İlk Hedefler Beyannamesi*”nde çift meclisle ilgili olarak, şunlar belirtilmekteydi: “...*Kanun vaz’ında ahengin ve muvazenenin temini için ikinci bir meclis kurulacaktır.*” Mümtaz Soysal, **a.g.k.**, s. 63; Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi**, s. 29. “*İlk Hedefler Beyannamesi*”nin tam metni için şu esere bakılabilir: Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, ss. 453-455.

1961 Anayasasının, Millet Meclisinin yapısal durumunu düzenleyen hükümleri incelendiğinde, 1924 Anayasasındaki TBMM'den çok farklı bir tablo ile karşılaşılır. Her şeyden önce, 1924 Anayasasında, TBMM'nin üye tam sayısı belirlenmemiş ve bu husus kanun koyucunun takdirine bırakılmışken; 1961 Anayasası, Millet Meclisi üye tamsayısını 450 olarak doğrudan kendisi belirlemiş bulunmaktaydı. 1924 Anayasası döneminde, TBMM'nin kendi kararı dışında, hiçbir biçimde 4 yıllık sürenin bitiminden önce seçime gönderilebilmesi mümkün değilken, bir diğer deyişle, sadece kendisi bir erken seçim kararı alabilirken; 1961 Anayasasında, hayli istisnâ bir durumda, Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanının vereceği bir karar doğrultusunda yenilenebilmesi mümkün kılınmıştı. Bu bağlamda, Anayasanın 108. maddesi uyarınca, 18 aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu, Millet Meclisince, Anayasanın 89. maddesine göre verilen bir gensoru önergesi üzerine veya 104. maddesine göre Başbakanın görev sırasında istediği güvenoyunun verilmemesi nedeniyle iki kez düşürülür ve aynı süre içinde yeni bir Bakanlar Kurulu, herhangi bir nedenle üçüncü kez güvensizlik oyu ile karşılaşır; Cumhurbaşkanı, Başbakanın talebi doğrultusunda, Meclislerin Başkanlarına da danışmak koşuluyla, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar verebilirdi. Dikkat edileceği üzere, bunca zor koşulun, 18 ay gibi hayli kısa sayılabilecek bir süre içinde gerçekleşmesi çok zor bir ihtimaldir. Çünkü, Anayasanın aradığı koşul, usulüne göre güvenoyu almış ve görevini sürdürmekte olan bir Hükûmetin, Anayasanın 89. veya 104. maddesi doğrultusunda düşürülmesi, yerine kurulan yeni Hükûmetin de aynı maddeler uyarınca düşürülmesi ve bir üçüncü Hükûmetin de güvensizlik oyu ile karşı karşıya kalması ve bu söylenenlerin tümünün 18 ay içinde meydana gelmesi gerekmektedir. Kurulmuşta güvenoyu alamama, ancak üçüncü güvensizlikte değerlendirilebilecek bir durumdu. Diğer bir deyişle, daha önce, 18 aylık bir süre içinde, iki kez, görevdeki bir Hükûmet, 89. veya 104. maddeye göre düşürülmemişse; kaç Hükûmet, kurulmuşta alması gereken güvenoyunu alamamış olursa olsun, Cumhurbaşkanının seçimleri yenileme yetkisini kullanabilmesi mümkün olamayacaktı. Nitekim, değil yalnızca 12. Dönemde, fakat 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu sırada, Millet Meclisinin hiçbir döneminde, bu koşulların tümünün gerçekleştiği bir durumla karşılaşılmamıştır; yani, 1961 Anayasası döneminde Millet Meclisinin seçimleri hiçbir zaman Cumhurbaşkanınca yenilenmemiştir.

İki meclisin yetkileri birlikte değerlendirildiğinde, 1961 Anayasasında benimsenen modelin, simetrik değil, asimetrik bir çift meclisli yapılanma olduğu görülecektir. Gerçekten, her ne kadar, 1961 Anayasasında, ikinci meclisin benimsenmesinin gerekçesinde,

“...Modern demokrasilerde siyasî tercihlerin ve kararların oluşumunu, mümkün olan ölçüde, geniş ve alenî tartışmaya tâbi tutmak, seçmen önünde iktidarların sorumluluğunun esasıdır. Bu tartışma ve aleniyet Devlet bünyesi dışında, basın ve sair hürriyetler, fikir yuvaları tarafından sağlanır. Devlet bünyesinde böyle bir tartışmayı daha vâzıh hale getirmek için, Hükûmet faaliyetlerinin -Kanun yapmak da böyle bir faaliyettir- bir başka organ önünde de devam ettirilmesi şüphesiz faydalı olacaktır.

Böyle bir tartışmayı yapacak şahısların, mizaçlarının veya seviyelerinin diğer meclistekinden farklı olması tartışmaya muhtemelen yeni unsurlar getirecektir...”

deniyorduysa da⁷; Anayasa, iki meclisi eşit yetkilerle donatmamış, sahip olunan yetkiler açısından, Millet Meclisine daha üstün bir yer vermişti.

Örneğin, kanun yapma yetkisinin kullanımında, buna ayrılmış ciltte üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulduğunda görüleceği gibi, Anayasanın 92. maddesine göre, hayli karmaşık bir süreç izlendikten sonra, çoğu durumda son sözü Millet Meclisi söylemekteydi. Gerçekten, 1961 Anayasasının 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin kabul ettiği bir kanun teklifi veya tasarısını Cumhuriyet Senatosu değiştirerek kabul ettiğinde, tasarı veya teklif tekrar Millet Meclisine gelmekteydi. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliği benimsemezse, iki meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir karma komisyon kurulmakta ve Millet Meclisi, ya kendi ilk metnini, ya Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni, ya da karma komisyonun hazırladığı metni kabul etmekte, böylece son sözü Millet Meclisi söylemekteydi. Sadece, yasama meclislerinin veya yerel yönetimlerin seçimleri veya siyasî partilerle ilgili kanun tasarı ve teklifleri, ayrı bir sürece tâbi tutulmakta ve anılan kanun tasarı veya tekliflerinden ötürü, karma komisyon kurulması gereken bir durumda, bu tasarı ve tekliflerin son görüşülmesi ve oylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında yapılmaktaydı. Ancak, bu durumda dahi, Millet Meclisinin üstünlüğünden söz edilebilirdi; çünkü, Millet Meclisi üye tam sayısı, Cumhuriyet Senatosu üye tamsayısından neredeyse üç kat fazlaydı. Bu nedenle, iki Meclisin birlikte toplanacağı böylesi bir durumda, Millet Meclisi, üye sayısının fazlalığı yüzünden daha avantajlı bir konumda olacaktı. Buna karşılık, sıradan kanunlar için, Millet Meclisinin sahip bulunduğu bu üstünlük, Anayasa değişikliği tekliflerinde geçerli değildi. Çünkü, 1961 Anayasasında Anayasa değişikliği sürecini düzenleyen 155. madde uyarınca, bir Anayasa değişikliği teklifinin kabulü, her iki mecliste, ayrı ayrı, üye tam sayılarının üçte iki çoğunluğunun olumlu oyu ile mümkün olabiliyordu. Bir diğer deyişle, Anayasa değişikliği sırasında, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun konumu, simetrik bir çift meclis sistemini yansıtmaktaydı. 12. Dönem

⁷ 1961 Anayasasının, Cumhuriyet Senatosunu düzenleyen 70. maddesinin gerekçesi için bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, Madde: 1-75, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, ss. 2410-2411. Cumhuriyet Senatosuna yönelik beklentiler, 70. madde gerekçesindeki ifadedden daha güçlü bir biçimde, Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'den yaptığı alıntılarla da ekleyerek, Cem Eroğul tarafından şu sözlerle açıklanmaktaydı: “*Meclis çoğunluğu yoldan çıkabildiğine göre, bu çoğunluğu frenleyecek ikinci bir meclis yaratmak iyi bir çare olacaktı. Bu meclis ‘oturmuş, yaşlı, tecrübeli insanlardan’ oluşmalıydı. Bu ‘güngörmüş, tecrübe görmüş, yüksek tahsil görmüş adamlar’, seçim ve parti mücadelesi içinde toza dumana karışmış, o günün moda deyimiyle kendini ‘demagoji’ye kaptırmış bir çoğunluğa, ‘devlet adamlığı’nın gereklerini hatırlatacaklardı.*” Cem Eroğul, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu’nun Yeri**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 398, Ankara, 1977, s. 10.

içinde, Anayasa değişikliği yönünde herhangi bir girişimde bulunulmamışsa da, kanun yapma yetkisinin kullanımı sırasında, Anayasanın 92. maddesinde öngörülen hayli karmaşık süreçte, mümkün olabilecek hemen her ihtimalin örnekleriyle karşılaşılmıştı. Gerçekten, iki Meclisçe de hiç sorun yaşanmadan aynen kabul edildiği için kolaylıkla kanunlaşan teklif ve tasarıların yanında; Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinden gelen bir metni değiştirerek kabul etmesi ve Millet Meclisinin bu değişikliği benimsememesi nedeniyle karma komisyon oluşturulmasının söz konusu olduğu birçok örnek de yaşanmıştı. Sayıca çok olmasa da, Millet Meclisince kabul edilen bir kanunun, gereken süre içinde ele alınmadığı için, Cumhuriyet Senatosunca da, orada hiç görüşülmediği halde, aynen kabul edilmiş sayılmasının örnekleri de bulunmaktaydı. Aynı şekilde, Millet Meclisince kabul edilen, fakat Cumhuriyet Senatosunca nitelikli bir çoğunlukla reddedildikten sonra, yeniden Millet Meclisinde görüşüldüğünde, Cumhuriyet Senatosundaki ret çoğunluğuna ulaşılamadığı için, reddedilmiş sayılan kanun teklifi örnekleriyle karşı karşıya kalındığı da olmuştu. Kısaca, Millet Meclisinin 12. Döneminde, 1961 Anayasasının oluşturduğu çift meclisli yasama organında, kanun yapma yetkisine ilişkin karmaşık süreçte, söz konusu olabilecek tüm ihtimallerin yaşanmış somut örnekleri bulunmaktaydı.

1961 Anayasasında, yasama organının kanun yapma yetkisi ile ilgili olarak öngörülen bir diğer büyük yenilik de, kanunların Anayasaya uygunluğunun denetlenmesini sağlayan anayasa yargısına yer verilmiş bulunmasıdır. Çeşitli ülkelerde kanunların anayasaya uygunluğunun yargı organları tarafından denetlenmesi; *i-* ya bir davaya bakmakta olan bir mahkemenin, davada uygulayacağı ilgili kanun hükmünü anayasaya aykırı görmesi durumunda, o kuralı uygulamaktan kaçınarak, ihmal etmesi biçiminde, olağan yargı organları tarafından; *ii-* ya da, özellikle bu tür bir denetimi sağlamak amacıyla kurulan, merkezî bir yargı organı tarafından (Anayasa Mahkemesi) yerine getirilebilir⁸. 1924 Anayasası döneminde, çok sınırlı sayıda olmak üzere, bazı yargı organlarınca denenmiş olan, olağan yargı organları eliyle gerçekleştirilen denetim türü, o dönemde Yargıtay'ın bu denetim yolunu benimsememesi nedeniyle, kalıcı olamamıştı⁹. 1961 Anayasasını yapan kurucu iktidar, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminde, sözü edilen iki farklı yöntemden, merkezî bir yargı organı eliyle sürdürülen denetim

⁸ Kanunların anayasaya uygunluğunun yargı organlarınca denetlenmesinde söz konusu olabilecek farklı yöntemlerle ilgili olarak, bkz. Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi**, ss. 91-142; Ergun Özbudun, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, ss. 158-168; Mauro Cappalletti, **Judicial Review in Contemporary World**, The Bobbs-Merrill Company, United States of America, 1971, ss. 46-51; Allan, R. Brewer-Carias, **Judicial Review in Comparative Law**, Cambridge University Press, Great Britain, 1989, ss. 127-135, 185-194.

⁹ Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi**, ss. 165-177; A. Selçuk Özçelik, **Esas Teşkilât Hukuku Dersleri**, Birinci Cilt, Umumî Esaslar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 656, İstanbul, 1982, ss. 238-246, dipnot 27.

yolunu benimsemiş ve bu amaçla Anayasada, Anayasa Mahkemesine yer vermişti. Böylece, yasama organının kanun yapma yetkisi, yapılan kanunun Anayasaya uygun olup olmadığını belirleme bağlamında, kendisi dışında, başka bir erkin denetimine tâbi tutulmuş bulunuyordu. Gerçekten, 1924 Anayasasında Türk Milletine ait olduğu belirtilmiş bulunan egemenliğin kullanımında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, “*yegâne ve hakiki mümessil*” (tek ve gerçek temsilci) olarak öngörülmüşken¹⁰; 1961 Anayasasında farklı bir düzenlemeye gidilmiş ve egemenliğin, yine kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu vurgulandıktan sonra, “*Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.*” denilmiştir¹¹. Bu düzenlemeden, 1961 Anayasasında, egemenliğin kullanımının tek bir organa bırakılmadığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, 1961 Anayasasında, kendisini düzenleyen 7. maddenin kenar başlığında, bir *yetki* olarak saptanmış bulunan “*yargı*”nın da, egemenliği kullanan diğer bir erk olarak belirlendiği görülmektedir¹². Anayasa Mahkemesinin varlığı ve TBMM’ce yapılan bir kanunun Anayasaya aykırı olması durumunda, bu Mahkemece iptal edilebilmesi de, 1961 Anayasasının, hemen yukarıda değindiğimiz, egemenliğin kullanımına ilişkin olarak öngördüğü yeni belirlemenin bir uzantısıdır¹³.

Meclislerin, Hükûmeti denetleme işlevini yerine getirirken sahip oldukları denetim araçları açısından da, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosuna göre daha üstün bir konum sergilemekteydi. Her şeyden önce, yeni kurulmuş olan bir Hükûmete güvenoyu verme veya vermeme yetkisi yalnızca Millet Meclisine

¹⁰ 20.04.1924 (1340) tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun 3. ve 4. maddeleri hükümleri şöyledir: “*Madde 3- Hâkimiyet bilâkaydı şart milletindir.*” “*Madde 4- Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder.*” Bu hükümler, Anayasanın 10.01.1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunla çok büyük ölçüde dilinin sadeleştirilmesi ile yetinilerek tümüyle değiştirilmiş olan şeklinde, şöyle düzenlenmişlerdi: “*Madde 3- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.*” “*Madde 4- Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.*” 24.12.1952 tarih ve 5997 sayılı Kanunla, Anayasanın 1945 yılında değiştirilmiş olan şekli yürürlükten kaldırılmış ve tekrar 20.04.1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu, 10.01.1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunun kabul edildiği tarihe kadar yürürlükte bulunan değişiklikleriyle birlikte yürürlüğe konulmuştur. Metinler için bkz. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, Yenilenmiş 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 4.

¹¹ 1961 Anayasasının “Egemenlik”i düzenleyen 4. maddesi ile, “Yasama Yetkisi”ni düzenleyen 5. maddesi hükümleri şöyledir: “*IV. Egemenlik, Madde 4- Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletindir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır...*” V. Yasama Yetkisi, *Madde 5- Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Bu yetki devredilemez.*”

¹² 1961 Anayasasının “Yargı yetkisi”ni düzenleyen 7. maddesi hükmü şöyledir: “*VII. Yargı yetkisi, Madde 7- Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.*”

¹³ İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, I, Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu**, Ankara, 1965. ss. 146-148; Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 413, İstanbul, 1973, ss. 173-175.

tanınmıştı. Her ne kadar, yeni kurulan bir Hükûmetin hazırlayacağı program, Cumhuriyet Senatosuna da sunuluyorduysa da; Anayasanın 103. maddesi uyarınca, programın görüşülmesinden sonra Hükûmet için güven oylamasına, sadece Millet Meclisinde başvurulmaktaydı. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı'nın, yeni bir Hükûmetin kurulmasının gerektiği durumlarda, Hükûmeti kurmakla görevlendireceği bir parlamenti belirlerken, Cumhuriyet Senatosundaki değil, Millet Meclisindeki iskemle dağılımını dikkate alması gerekecekti. Hükûmetin varlığına son verebilecek olan, “kurulustaki güvenoyu” yetkisi gibi, Başbakan tarafından gerektiğinde istenebilecek olan “görev sırasındaki güvenoyu” da, yine sadece Millet Meclisinden talep edilebilmekteydi. Bir başka ifade ile, Başbakanın, görev sırasında güven tazelemek amacıyla, başvurabileceği yer, yalnızca Millet Meclisiydi ve böyle bir talep karşısında, güvenoyu vererek Hükûmetin göreve devamını sağlamak; ya da güvenoyu vermeyerek Hükûmeti düşürmek yetkisi, sadece Millet Meclisinde bulunmaktaydı. Nihayet, gerektiğinde, bir gensoru ile, tüm Hükûmeti veya yalnızca bir bakanı düşürmek yetkisi de, Anayasada, Cumhuriyet Senatosuna değil, Millet Meclisine tanınmıştı. Güvenoyu ve gensorunun aksine, Hükûmetin varlığına son verme gibi bir sonuca ulaşmayan bazı bilgi edinme araçları ise, ayrı ayrı her iki meclise de tanınmıştı. Bu bağlamda, *i-* soru; *ii-* 1924 Anayasası döneminde yer almayıp, ülkemize ilk kez 1961 Anayasası ile getirilmiş bulunan genel görüşme yetkisi ile, *iii-* 1924 Anayasasında “Meclis Tahkikatı” olarak öngörülmüş bulunan yetkinin, 1961 Anayasası ile “Meclis Araştırması” ve “Meclis Soruşturması” olarak ikiye ayrılmasından ortaya çıkan “araştırma” yetkisi¹⁴, ayrı ayrı her iki meclise de tanınmış olan yetkilereydi. Buna karşılık, bir bakanın veya Başbakanın, görev sırasında işledikleri ileri sürülen, görevle ilgili bir suçtan ötürü Yüce Divan’a gönderilip gönderilememelerine karar verme amacıyla kullanılacak olan “Meclis Soruşturması” yetkisi ise, iki meclisin birlikte toplanmasıyla oluşan TBMM Birleşik Toplantısına ait bir yetki olarak belirlenmiş bulunmaktaydı.

Dünyada, yasama organlarının elinde bulundurdıkları en eski ve en önemli yetkilerden biri olan bütçe yetkisi de, 1961 Anayasasında, esas itibarıyla, Millet Meclisine ait bir yetki olarak düzenlemişti. Gerçekten, Anayasanın 94. maddesi uyarınca, bütçe kanunu tasarıları, 35 milletvekili ve 15 senatörden oluşan Bütçe Karma Komisyonunda değerlendirildikten sonra, diğer kanunların aksine, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülmekte ve onun kabul edeceği metin, yeniden Karma Komisyona gönderilmekteydi. Karma Komisyonun kabul edeceği son metin Millet Meclisinde görüşülüp karara bağlanacaktı. Bu nedenle, bütçede son

¹⁴ Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 419, Ankara, 1977, ss. 60-74; Ergun Özbudun, **Parlamente Rejiminde Parlamente'nin Hükûmeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 171, Ankara, 1962, s. 101.

sözü söyleyecek olan Millet Meclisiydi¹⁵. Ayrıca, bütçe kanunu tasarısını inceleyip, esas kotaracak olan Karma Komisyonun oluşumunda, Millet Meclisine düşen üye sayısının, Cumhuriyet Senatosuna düşen üye sayısına göre çok daha fazla olduğunu da gözden uzak tutmamak gerekiyordu¹⁶.

Millet Meclisinin, yerine getirilmesi sırasında, Cumhuriyet Senatosuna göre daha fazla yetki ile donatıldığı bir diğer işlev, 1961 Anayasasına özgü, yeni bir kurum olan, “uzun vadeli plânın” onaylanmasıydı. Gerçekten, Anayasanın 129. maddesi uyarınca, iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmanın yerine getirilmesi, bu amaçla hazırlanacak olan plâna göre gerçekleştirilecekti. Bu doğrultuda hazırlanan, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “*Uzun vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun*” da, sözü edilen plânın Bakanlar Kurulunca hazırlanacağı ve TBMM Plân-Bütçe Karma Komisyonunda görüşüleceği, daha sonra Cumhuriyet Senatosunca ele alınacağı ve en son Millet Meclisine sunulacağı öngörülmekteydi. Anılan 77 sayılı Kanunun 2. maddesinin 5. Fıkrasının son cümlesinde, Millet Meclisi kararının, “nihai” olduğu belirtiliyordu. Kuşku yok ki, bu düzenlemeyle de, Millet Meclisi daha üstün bir konuma getirilmiş bulunmaktaydı.

Benzer şekilde, 1961 Anayasasının 127. maddesinin son fıkrasında yer alan ve kamu iktisadî teşebbüslerinin TBMM’ce denetlenmesinin kanunla düzenleneceğini öngören hüküm doğrultusunda çıkarılan, 12 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı “*Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında Kanun*” uyarınca, kamu iktisadî teşebbüslerinin denetlenmesi için, 15’i Cumhuriyet Senatosu, 35’i ise Millet Meclisi üyesinden oluşan “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu İktisadî Teşebbüsleri Karma Komisyonu”nun kurulması gerekiyordu. Aynı Kanun hükümleri uyarınca, bu Karma Komisyonun, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunun raporlarıyla, Başbakanlığın sevkedeceği diğer raporları inceleyerek hazırlayacağı rapor, önce Cumhuriyet Senatosunca görüşülecekti ve daha sonra sözü geçen raporlar, Cumhuriyet Senatosunun ulaştığı sonuç ile birlikte Millet Meclisince ele alınacak ve Millet Meclisi Genel Kurulu, ilgili kamu iktisadî teşebbüsü yönetim kurulunun ibra edilmesine veya edilmemesine karar verecekti. Görüldüğü gibi, bu denetimin yerine getirilmesinde de, Millet Meclisi son sözü söylemek yetkisine sahip kılınmış oluyordu.

Kanun yapma, Hükûmeti denetleme ve bütçe ile ödenek verme gibi klâsik yetkilerin dışında, 1961 Anayasasında, yasama organına tanınmış başka bazı yetkileri ise; yerine göre, her iki meclis, ayrı ayrı, ya da birlikte toplanarak kullanmaktaydılar.

¹⁵ Bedri Gürsoy, **Kamusal Maliye, İkinci Cilt, Bütçe**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 436, Ankara, 1980, ss. 291-292; Nihad S. Sayâr, **Kamu Maliyesi, II. Cilt, Bütçe Prensipleri ve Tatbikatı**, İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, Sayı: 236, İstanbul, 1974, ss. 145-151.

¹⁶ Bedri Gürsoy, **a.g.k.**, ss. 291-292.

Bu bağlamda, ülkemizde ilk kez 1961 Anayasası ile oluşturulmuş bulunan, Anayasa Mahkemesi ile Yüksek Hâkimler Kurulu'na belirli sayıda üye seçme yetkisi, ayrı ayrı kullanılmak üzere, hem Millet Meclisine, hem de Cumhuriyet Senatosuna tanınmış olan yetkilereydi. Gerçekten, 1961 Anayasasının 145. maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesinin 15 asıl ve 5 yedek üyesinden, 3 asıl üyeyi Millet Meclisi, 2 asıl üyeyi ise Cumhuriyet Senatosu seçmekteydi. Her iki meclis ayrıca 1'er de yedek üye seçiyordu. Anayasanın, Yüksek Hâkimler Kurulunun oluşumunu düzenleyen 143. maddesine göre de, 18 asıl ve 5 yedek üyesi bulunan Kurul'a, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, ayrı ayrı 3 asıl ve 1 de yedek üye seçmekteydi.

1961 Anayasasının 64. maddesiyle TBMM'ye verilen diğer yetkilerden, genel ve özel af ilân etmeyi ve mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermeyi, yasama organı, bu yönde çıkaracağı bir kanunla gerçekleştirmektedir. Bir diğer deyişle, af için de, ölüm cezasının yerine getirilmesi için de, önce Millet Meclisinin kabul edeceği, sonra da Cumhuriyet Senatosunun ele alacağı bir kanun gerekmektedir. Bu nedenle, anılan iki yetkinin yerine getirilmesinde, herhangi bir konuda kanun yapma yetkisinin kullanımındaki süreç izlenmektedir.

İki Meclisin birlikte toplanarak kullandıkları yetkilere gelince, bunların en başında Cumhurbaşkanının seçiminden söz etmek gerekecektir. 1961 Anayasası, bu konuda da çok köklü bir değişikliğe gitmiş ve Cumhurbaşkanının seçiminde aranan koşulları, 1924 Anayasasına göre tamamen değiştirmişti. Gerçekten, 1924 Anayasası döneminde, Cumhurbaşkanı, TBMM'ce, Meclisin kendi seçim dönemi süresi için seçilirken; 1961 Anayasasında bu süre 7 yıla çıkarılmış, böylece, Cumhurbaşkanının tarafsızlığını korumak adına kendini seçen Meclis çoğunluğu ile bütünleşmesinin önüne geçilmesine çalışılmıştı. Ayrıca, 1924 Anayasasında, Cumhurbaşkanının seçimi için olağan karar yeter sayısından daha nitelikli bir çoğunluk öngörülmemişken; 1961 Anayasasında, bir adayın, Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için, TBMM Birleşik Toplantısında, ilk iki turda üye tam sayısının en az üçte iki, sonraki turlarda ise, en az salt çoğunluğunun oyunu sağlaması gerekmektedir. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bir TBMM üyesi olmak, Anayasanın aradığı bir diğer koşuldur. Nihayet, 1961 Anayasası uyarınca, Cumhurbaşkanı seçilenin TBMM üyeliği sıfatı sona eriyor ve varsa partisi ile ilişkisi kesiliyordu. Bir kişinin arka arkaya iki kez Cumhurbaşkanı seçilememesi de, 1961 Anayasasında öngörülen bir diğer husustur.

1961 Anayasasında, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hâli ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi de, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanarak kullanabilecekleri bir diğer yetki olarak öngörülmüştü.

Gerektiğinde, Bakanlar Kurulunca, yurdun bir veya birden çok yerinde veya tümünde ilân edilen sıkıyönetimi onama ve yine gerektiğinde her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılmasını uygun bulma yetkisi de, iki Meclisin birlikte toplanarak yerine getirebileceği yetkilerdendi.

Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanarak kullanabileceği bir diğer yetki, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, bir bakan veya Başbakanın, göreviyle ilgili bir suçtan ötürü Yüce Divana gönderilmesine karar verme yetkisiydi.

Nihayet, Yasama Meclislerinin ve yerel yönetimlerin seçimleri veya siyasi partilerle ilgili kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesinde, Millet Meclisinin kabul ettiği metni Cumhuriyet Senatosunun değiştirmesi ve bu değişikliği Millet Meclisinin benimsemediği hallerde kurulması gereken Karma Komisyonun hazırladığı metnin görüşülmesinin de, iki Meclisin birlikte toplanarak yerine getirebileceği bir diğer yetki olduğunu belirtmemiz gerekir.

2- 1961 Anayasasında Yasama Organının Oluşup Faaliyete Geçmesi

Sözü edilen bütün bu düzenlemelerin yaşama geçmesi ve işlerlik kazanması için, 1961 Anayasasının Geçici 4. maddesinde öngörüldüğü üzere, Anayasaya göre kurulacak olan TBMM'nin, üyelerinin belirlenip, toplanması gerekmektedir. Gerçekten, sözü geçen Geçici 4. maddede, yeni Anayasaya göre oluşan TBMM'nin toplanmasıyla birlikte, 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi sonunda kurulan Millî Birlik Komitesinin, Temsilciler Meclisinin ve Kurucu Meclisin hukukî varlıklarının sona ereceği ve bunların kendiliğinden dağılacağı belirtilmekteydi¹⁷. TBMM'nin toplanması ise, yine 1961 Anayasasının Geçici 1. maddesinde düzenlenmişti. Bu düzenlemeye göre, Anayasada öngörülen Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun seçimlerinin aynı gün yapılması; seçim sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilânını izleyen beşinci gün, her iki Meclisin kendiliğinden, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında, saat 15.00'te birlikte toplanmaları gerekiyordu.

Bütün bu kurallarda öngörülen hususların gerçekleşmesi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin yapılmasına bağlı bulunuyordu. Seçimin ne zaman yapılacağı ise, 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı “*Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun*”un, 33. maddesinde düzenlenmişti. Anılan maddede, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçim tarihinin, hazırlanan yeni Anayasanın sunulacağı halkoyu sonucu belli olduktan sonraki ilk haftanın Cuma günü yapılacak Kurucu

¹⁷ 1961 Anayasasının geçici 4. maddesinin ilk fıkrasında şöyle deniyordu: “*Bu Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasıyla 20 Nisan 1340 tarihli ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununa ve 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunla 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanuna göre kurulan Kurucu Meclisin, Millî Birlik Komitesinin ve Temsilciler Meclisinin hukukî varlıkları sona erer ve bunlar kendiliğinden dağılmış olurlar.*” Metin için bkz. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, a.g.k., s. 228.

Meclis birleşik toplantısında¹⁸, Türkiye Büyük Millet Meclisinin en geç 29 Ekim 1961’de görevine başlaması sağlanacak biçimde saptanacağı öngörülüyordu. Maddede belirtilen koşullar tamamlandıktan sonra, Kurucu Meclis, seçimlerin yapılacağı tarih olarak, 15 Ekim 1961’i belirlemişti.

15 Ekim 1961 tarihinde seçimler yapıldı, Yüksek Seçim Kurulunca sonuçlar da ilân edilince, 1961 Anayasasının sözü geçen geçici 1. maddesi uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı tarihi de belli olmuştu ve bu tarih 25 Ekim 1961’di. Ne var ki, TBMM’nin 25 Ekim 1961’de toplanabilmesi pek de kolay olmamıştı. Gerçekten, 1961 seçimlerine 4 siyasî parti katılmıştı ve bunlardan ikisi, CHP ve CKMP, önceden de var olan partilerken, diğer ikisi, Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP), yeni kurulmuş partilerdi ve büyük ölçüde, kapatılmış olan Demokrat Parti’nin seçmenlerinin oylarına talip bulunuyorlardı. Millet Meclisinin bu seçiminde orantılı temsil sisteminin benimsenmiş olması nedeniyle, seçime katılan 4 siyasî partiden hiç biri çoğunluğu elde edememişti. CHP, ülke genelinde sağladığı % 36,7 oy karşılığında 173; AP, % 34,8 oy karşılığında 158; YTP, % 13,7 oy karşılığında 65; CKMP ise, % 14 oy karşılığında 54 milletvekilliği kazanabilmişti. Bu sonuçtan, silâhlı kuvvetler mensuplarının bir kısmının memnun kalmadığı anlaşıyordu. Aşağıda görüleceği gibi, kendilerine “*Silâhlı Kuvvetler Birliği*” adı verilen bir grup, TBMM’yi açtırmayarak, duruma el koyma, seçim sonuçlarını geçersiz sayma ve Millî Birlik Komitesi’ni de feshetme yönünde kararlar almışlardı ve bu kararların uygulanmasının önüne, Çankaya’da, Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in Başkanlığında, 4 siyasî partinin Genel Başkanlarının ve Genel Kurmay Başkanı Sunay’ın da katıldığı toplantıda, bir protokolün imzalanması ile, güçlkle geçilebilmişti. Bu protokolde, siyasî partiler, Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday göstermeyeceklerini ve Cemal Gürsel’in seçilmesi için çaba harcayacaklarını kararlaştırıyorlardı. Her ne kadar, AP Samsun Senatörü Profesör Ali Fuat Başgil, bazı partililerce Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyması konusunda ikna edildiyse de, görevi sona ermekte olan Millî Birlik Komitesinin bazı üyelerinin kendisiyle yaptıkları görüşme sonrasında, Başgil senatörlükten istifa ediyor ve ülkeden ayrılıyordu. Böylece, Cumhurbaşkanlığı seçimine tek aday olarak gösterilen Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle birlikte, önemli bir kriz daha aşılmış oluyordu. Fakat, askerî yönetimin son bulmasından sonra, siyasetin tümüyle normalleşmesinin kolay gerçekleşemeyeceği de anlaşıyordu.

¹⁸ 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı “*Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun*”da, Kurucu Meclisin, Millî Birlik Komitesi ile, Temsilciler Meclisinden oluşacağı öngörülmekteydi. Temsilciler Meclisi üyelerinin kimler olduğu ve nasıl belirlenecekleri ise, 13.12.1960 tarih ve 158 sayılı “*Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu*”nda hükme bağlanmıştı. Millî Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi, kural olarak ayrı ayrı toplanmakta iseler de, bazı durumlarda birlikte toplanmaları da mümkündü. Bu bağlamda, 157 sayılı “*Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun*”un 22. maddesi uyarınca, Kurucu Meclisin, Anayasayı kabul ve diğer kanunları yapım sırasında Millî Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisi ayrı ayrı, bunun dışındaki yetkilerin kullanılması sırasında ise birlikte toplanmaları gerekiyordu. 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı “*Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun*” ile 13.12.1960 tarih ve 158 sayılı “*Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu*” için bkz. Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, ss. 150-161; 162-170.

12. Dönem içinde, Hükûmetin kurulması ve kurulan Hükûmetin (Hükûmetlerin) görevini sürdürebilmesi de kolay olmamıştı. Seçim sonuçlarının, bir koalisyon hükûmetini zorunlu kılması, bu konuda bazı siyasî partilerin birlikte hükûmet kurma konusunda uzlaşmalarını ve bu uzlaşmayı korumalarını gerektirmekteydi. Seçimlerden kısa bir süre sonra, CKMP'den Genel Başkan Osman Bölükbaşının, bazı milletvekili ve senatörlerle birlikte ayrılarak, Millet Partisi adında bir parti kurmalarıyla, Millet Meclisinde temsil edilen siyasî parti sayısının 5'e yükselmiş olması; ayrıca, hayli fazla sayıda parti değiştiren veya partisinden istifa ederek bağımsız kalan milletvekilinin bulunması, Hükûmet kuruluşu sırasında, söz konusu olabilecek ihtimallerin sayısını artırmaktaydı. Bu bağlamda, 12. Dönem içinde 4 Hükûmetin kurulduğunu görüyoruz. Bunlardan ilk üçü, CHP Genel Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün, dördüncüsü ise, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Suat Hayri Ürgüplü'nün Başkanlığı altında kurulmuşlardı. İnönü'nün ilk Hükûmeti, bir CHP-AP; ikincisi, CHP-CKMP-YTP koalisyon Hükûmetiyken; üçüncüsü, CHP'nin yanında bazı bağımsız milletvekillerinin de yer aldığı bir azınlık Hükûmetiydi. İnönü'nün kurduğu bu üçüncü Hükûmeti, güven oylamasında, Hükûmete katılmadığı halde YTP'nin de desteklediği görülüyordu. Ürgüplü Hükûmetine gelince, bu Hükûmette, AP, CKMP, YTP ile bazı bağımsızlar yer almışlardı. Ürgüplü Hükûmetinin bir özelliği, sonraki yıllarda da Türk siyasal hayatında önemli roller üstlenecek olan Süleyman Demirel'i, milletvekili veya senatör olmadığı halde, dışardan seçilmiş Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak bünyesinde bulundurmasıydı. İlk Hükûmetin ömrü, yedi ay gibi hayli kısa bir süre sürmüştü ve 27 Mayıs darbesi sonrasında oluşturulan Yüksek Adalet Divanınca çeşitli cezalara mahkûm edilmiş bulunan eski Demokrat Partililerin affedilmelerindeki anlaşmazlık yüzünden, Başbakan İnönü'nün istifası ile sonlanmıştı. CKMP ve YTP'nin desteği ile kurulan ikinci Hükûmetin, 18 ay görevde kaldığını dikkate alırsak, ilkinde kıyasla daha uzun ömürlü olduğu söylenebilir. Ancak, çeşitli konulardaki görüş ayrılıkları ve özellikle de, yerel yönetim seçimlerinde uğradıkları ciddi yenilgi nedeniyle, önce CKMP'nin, hemen ardından da YTP'nin çekilmesiyle birlikte, bu Hükûmet de, kuruluşundan 18 ay sonra sona ermekteydi. 1 yılı biraz aşan bir süre görev yapan üçüncü Hükûmetin özelliği ise, bir azınlık Hükûmeti olmasının yanı sıra, Cumhuriyet tarihimizde, bütçesi reddedilen ilk Hükûmet olma özelliğini de taşımasıydı. Anılan Hükûmet, hazırladığı 1965 yılı Bütçe Kanunu tasarısının Millet Meclisinde reddedilmesinden ötürü, İnönü'nün istifası ile birlikte, tarihteki yerini almıştı. Ürgüplü Hükûmetine gelince, 1965 yılının Şubat ayı sonlarında kurulan bu Hükûmet, esas itibariyle ülkeyi, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılacak olan seçimlere kadar esenlik içinde yönetmek görevini üstlenmişti ve bu nedenle de bir seçim Hükûmeti olarak değerlendiriliyordu. Görüldüğü gibi, Millet Meclisinin 12. Dönemi, bünyesinde, sadece siyasal tarihimizde Cumhuriyetin ilânından sonra koalisyon hükûmetleriyle ilk karşılaşmanın değil; fakat, 4 yıl boyunca, hep bu tür Hükûmetlerle yönetiliyor olmanın örneklerini barındırıyordu.

12. Dönemin, kaydedilmesi gereken bir özelliği de, iki ciddî askerî müdahaleye tanıklık etmesiydi. Gerçekten, bu dönemde, biri 22 Şubat 1962, diğeri 20–21 Mayıs 1963 tarihlerinde olmak üzere, iki kez, Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talât Aydemir'in önderliğinde darbe girişimi söz konusu olmuştu. Başarısızlıkla sonuçlanan ilkinden sonra, Aydemir'in emekliye sevk edilmesiyle yetinilmiş ve darbe girişimcilerine yönelik bir af kanunu çıkarıldığından haklarında yasal takibata geçilmemişti. İkinci darbe girişiminin bastırılmasından sonra, sıkıyönetim ilân edilmesi ve sıkıyönetim askerî mahkemelerinin kurulması, verilen ölüm cezaları, bunlardan dördünün Askerî Yargıtayca onanarak kesinleşmesi ve cezaları kesinleşenlerden Talât Aydemir ile Fethi Gürcan'ın cezalarının infazının TBMM'ce uygun bulunması üzerine bu kişilerin idam edilmeleri, döneme damga vuran önemli olaylardı. Kısa süre içinde gerçekleşen bu iki darbe girişimi ve onlara göre daha sönük kalan başka askerî müdahale hazırlıkları, 27 Mayıs 1960'da kışladan çıkan ve bir süre yönetimi elinde bulunduran silâhlı kuvvetlerin, kışlasına tamamiyle dönmediğini gösteriyordu. Her an yeni bir müdahale olabilir beklentilerinin, rejim üzerinde hayli ciddî belirsizliklere ve bu belirsizliklerden kaynaklanan kuşkulara yol açması doğaldı.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Millet Meclisinin 12. Döneminin en başından beri, üstesinden gelinmesi gereken bir önemli iç sorun vardı ve bu sorun, en yalın biçimiyle, 27 Mayıs'tan yana ve onun sonlandığı Demokrat Parti yönetimine karşı olanlarla; 27 Mayıs'a açıkça karşı çıkmasalar bile, onun sonlandığı Demokrat Parti yönetiminden yana olanlar arasında süregelen mücadelenin nasıl çözümleneceğiydi. Gerçekten, daha seçim propagandaları sırasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve çeşitli kesimlerde dile getirilen, Demokrat Parti ile onun eski yöneticilerini üstü kapalı bir biçimde de olsa yüceltici ifadeler, 27 Mayıs hareketini gerçekleştiren silâhlı kuvvetler mensuplarını ve onları destekleyenleri, tepki koymaya sevk etmekteydi. Bu bağlamda, daha ilk Hükûmet zamanında, Başbakan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'ın ortaklaşa yaptıkları teklifin kabulü ile gerçekleşen, 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı "*Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında Kanun*"la, 27 Mayıs Müdahalesinin meşruluğu saptanıyor ve bu müdahaleyi korumaya yönelik bir düzenleme öngörülüyordu. Dikkat edileceği gibi, bu Kanun, böyle bir düzenlemeden yana veya ona karşı olan siyasî partiler gibi, herhangi bir farklı yoruma gidilmemesi amacıyla, hem Başbakan, hem de Millet Meclisinde temsil edilen üç siyasî partinin Genel Başkanları ile bir siyasî partinin de Genel Sekreteri tarafından ortaklaşa teklif edilmişti. Her ne kadar, böylesi bir tutumla, bu konuda bir görüş birliğinin, bir oydaşmanın mevcut olduğu mesajı verilmek istenmekteydiyse de; yaşanan

sonraki kimi olaylar, 27 Mayıs ve kapatılan Demokrat Parti ileri gelenlerine yönelik yaklaşım farklılıklarının son bulmadığını gösteriyordu. Örneğin, Yüksek Adalet Divanı'nca çeşitli cezalara çarptırılmış bulunan, kapatılan Demokrat Parti'nin eski mensuplarına yönelik bir af kanununun çıkarılması yönündeki istekler, giderek, ilk İnönü Hükûmetinin sonunu getirmişti. Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, hükümlü olarak bulunduğu Kayseri Cezaevinden, sağlık nedenlerinden ötürü geçici bir süre için tahliyesi sonrasında yaşanan çok ciddî olaylar ve bu olaylar sırasında Adalet Partisi Merkezi'nin tahrip edilmesi, değindiğimiz görüş ayrılığının, ne kadar önemli sorunlara yol açabileceğini göstermekteydi. Böylesi tartışmaların yaşandığı bir ortamda, 27 Mayıs'a yönelik karşı çıkışları frenlemek ve 27 Mayıs hareketini yüceltmek doğrultusunda yeni bir yasal düzenleme gerçekleştirilmekteydi. Bu bağlamda, Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve 9 Nisan 1963 tarihinde kabul edilen 221 sayılı “*Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında 2739 sayılı Kanuna ek Kanun*”la, 27 Mayıs'ın, “Hürriyet ve Anayasa Bayramı” adı altında kutlanacak ulusal bir bayram olması öngörülüyordu. Bu dönemde, 27 Mayıstan yana olanlarla, karşı olanlar arasındaki sürtüşme ile ilgili olarak, silâhlı kuvvetlerin manevi şahsiyetini tahkir eden AP'ye mensup bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırıldığını ve yargılanıp mahkûm olduğunu, bu nedenle de milletvekilliğinin düşürüldüğünü¹⁹; yine AP'ye mensup bir başka milletvekilinin, parti kongresinde yaptığı konuşmada, “Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun” hükümlerini ihlâl ettiği iddiası ile dokunulmazlığının kaldırılmasının istendiğini ve Millet Meclisinde oluşturulan Karma Komisyonun dokunulmazlığın kaldırılması talebini incelediği sırada, o milletvekilinin istifa ettiğini²⁰; bir diğer milletvekilinin de silâhlı kuvvetlere hakaretten ötürü dokunulmazlığının kaldırılmasının istendiğini ve oluşturulan karma komisyonun, dokunulmazlığın kaldırılmasının uygun olduğuna karar verdiği halde Millet Meclisinin o milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması talebini reddettiğini²¹ gözden uzak tutmamak gerekir.

12. Dönem içinde Millet Meclisinde bir yandan 27 Mayıs müdahalesine yönelik karşı çıkışları engellemeyi amaçlayan girişimler sergilenirken; beri yandan 27 Mayıs yönetiminin bazı antidemokratik düzenlemelerinin düzeltilmesine de çalışılmaktaydı. Bu bağlamda, 27 Mayıs darbesinin hemen ardından 27 Ekim

¹⁹ Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer olayı, aşağıda, “Millet Meclisinin 12. Döneminde Çeşitli Nedenlerle Boşalan Milletvekillikleri” başlıklı bölümde ele alınmıştır.

²⁰ Erzurum Milletvekili Cevat Önder'in istifası için, bkz. aşağıda, “Millet Meclisinin 12. Döneminde Çeşitli Nedenlerle Boşalan Milletvekillikleri” başlıklı 8. Bölüm.

²¹ Aydın Milletvekili Reşat Özarda'ya ait bu olay için, bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 619-650, 669-672.

1960 tarihinde Millî Birlik Komitesince çıkarılan 114 sayılı Kanunla 147 üniversite öğretim üyesinin görevlerine son verilmesi durumunun yol açtığı ciddi rahatsızlık, 12 Nisan 1962 tarih ve 48 sayılı Kanunla giderilmiş ve görevlerine son verilen öğretim üyelerinin üniversiteye dönüşleri sağlanmıştı.

27 Mayıs döneminde Millî Birlik Komitesinin hukuk devleti ilkelerine fevkalade aykırı bir başka işlemi de, 19 Ekim 1960 tarihinde kabul edilen 105 sayılı Kanunla 2150 sayılı İskân Kanununda değişikliğe gidilmesi ve bazı kişilerin bulundukları yeri terke ve Devletçe belirlenen yerlere yerleşmeye zorlanmalarıydı. Belirli kişiler için getirilen bu zorunlu iskân durumuna, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilen 18 Ekim 1962 tarih ve 81 sayılı Kanunla son verilmiş, böylece Millî Birlik Komitesinin bu sorunlu tasarrufu da ortadan kaldırılmıştı.

Millet Meclisinin 12. Dönemini, neredeyse 4 yıl boyunca meşgul etmiş olan bir konu da “Kıbrıs Sorunu” idi. Makarios yönetiminin 1960 tarihli Kıbrıs Anayasasından memnun olmadığını gösterir davranışları, 1963 yılının ilk günlerinde, Türklerin yoğun bulunduğu yörelerdeki belediyelerin lağvedilmesine varan taciz hareketleri, 1963 yılı Aralık ayının son günlerinde, Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios’un, Kıbrıs Anayasasında 13 maddenin değiştirilmesine yönelik talebi ve sonrasında yaşanan katil olayları, Türkiye Cumhuriyetinin, Londra ve Zürih Andlaşmalarından kaynaklanan müdahale yetkisini kullanma girişimleri ve bu girişimlere karşı ABD Başkanı Johnson’un, Başbakan İnönü’ye gönderdiği bir mektup ve o mektuba İnönü’nün cevabı, Millet Meclisini, 12. Dönem boyunca meşgul eden önemli olaylardı. Nitekim, bu olayların hayli yoğun yaşandığı zamanlarda, Millet Meclisinin ara vermeksizin her gün toplandığı da görülmekteydi.

Çeşitli hükûmet krizleri ile karşılaşılıp, 4 yıl içinde 4 Hükûmetin kurulmasının gerekmesine ve bunların koalisyon hükûmetleri olmasına; iki ciddi askerî darbe girişimi yaşanmasına; Kıbrıs olaylarının, ülke gündeminde, bir savaş tehdidini de içeren biçimde, hep ciddi bir sorun olarak yerini korumasına karşın; 12. Dönemde birçok önemli yasal düzenlemenin gerçekleştirilmesi başarılabilmisti. Bunlardan bir kısmı, 1961 Anayasasıyla öngörülen Anayasal kurumların veya düzenlemelerin gereği olan kanunlardı. Bu bağlamda, 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “*Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında Kanun*”la, siyasal tarihimizde ilk kez 1961 Anayasasıyla öngörülmüş olan Anayasa Mahkemesi’nin kurulup çalışmalarına başlaması mümkün oluyordu. Aynı şekilde, 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı “*Yüksek Hâkimler Kanunu*” ile de, yine bir Anayasal kurum olan Yüksek Hâkimler Kurulunun oluşumu sağlanıyordu. 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “*Uzun vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun*”da, 1961 Anayasasının öngördüğü plânlı kalkınmanın gereği olan, uzun vadeli plânların yürürlüğe konulma yöntemi ile bütünlüğünün korunmasına yönelik gerekli koşullar düzenlenmekteydi. 1961 Anayasası ile getirilen bir diğer yeni

kurum olan Millî Güvenlik Kuruluna ilişkin kanun da, yine bu dönemde, 11 Aralık 1962 tarih ve 129 sayılı *“Millî Güvenlik Kurulu Kanunu”* olarak kabul edilmişti. 1961 Anayasası uyarınca, radyo ve televizyon istasyonlarının idaresinin özerk bir kamu kuruluşu ile gerçekleştirilebilmesi amacıyla, 24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı *“Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Kanunu”* da, yine bu dönemde çıkarılmıştı. Çeşitli kurumlara yönelik bu yasal düzenlemelerin yanı sıra, Anayasada öngörülen çeşitli temel hak ve hürriyetlere yönelik kanunların da yapılması mümkün olmuştu. Gerçekten, 26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı *“Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerinin incelenmesi ve karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun”*, 10 Aralık 1963 tarih ve 171 sayılı *“Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun”*, bu dönem çıkarılmıştı. Yine, 1961 Anayasasının benimsediği sosyal devlet ilkesinin gereği olan düzenlemelerden, 15 Temmuz 1963 tarih ve 274 sayılı *“Sendikalar Kanunu”*, 15 Temmuz 1963 tarih ve 275 sayılı *“Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu”*, 17 Temmuz 1964 tarih ve 506 sayılı *“Sosyal Sigortalar Kanunu”* da, yapımı bu dönem içinde gerçekleştirilen önemli kanunlar olarak dikkat çekmekteydi. Millet Meclisinin 12. Döneminde, uygulanan seçim sisteminde de değişikliğe gidilerek, “millî bakiye” sistemi kabul edilmişti. 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı *“Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”*la benimsenen bu sistem uyarınca, seçim çevrelerinde, seçim sayısı dikkate alınarak orantılı temsil sistemine göre ilk aşamada kazanan adaylar belirlendikten sonra, seçim çevresinde kalan “artık oylar” için, o çevre özelinde bir işlem yapılmayarak, tüm çevrelerdeki artık oylar ülke genelinde toplanıyor ve artık oylardan ötürü dağıtılamayan artık milletvekillikleri, ülke genelindeki toplam artık oylar içinde, her bir siyasî partinin toplam artık oyu dikkate alınarak, dağıtımına gidiliyordu. Bu sistemin kabul edilmesiyle, küçük partiler avantajlı bir duruma gelmiş olmaktadır.

Bu yoğun kanunlaştırma faaliyeti içinde temel hak ve özgürlükler açısından dikkat çeken bir girişim, Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in yaptığı, ancak Hükûmetçe henüz erken bulunması üzerine geri çektiği bir kanun teklifiydi. Gerçekten, Erim, Türkiye Cumhuriyetinin tarafı olduğu Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşmenin (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) öngördüğü, kişilere Sözleşmenin tarafı devletlerin işlem ve eylemlerine karşı Avrupa Konseyi içinde yer alan Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna (bugünkü haliyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) bireysel başvuruda bulunma imkânının ülkemizde de tanınmasını öngören bir kanun teklifi hazırlamış ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşsa da; daha sonra bu teklifi geri çekmek durumunda kalmış ve insan haklarının korunması açısından bu önemli kurumdan yararlanabilmemiz için 1987 yılına kadar beklememiz gerekmişti. 12. Dönemde Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkisine ayrılmış ciltte üzerinde durulacağı gibi, bu konu, o yıllarda Millet Meclisinde bir soru önergesi ile de açıklığa kavuşturulmak istenmişti.

Millet Meclisinin 12. Döneminde değinilmesi gereken önemli bir başka husus, “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı”nın hazırlanması ve TBMM’ce kabul edilmesidir. Bu bağlamda, Bakanlar Kurulunca kabul edilen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1963-1967), 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “*Uzun vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun*” uyarınca, Cumhuriyet Senatosunca görüşülüp kabul edildikten sonra Millet Meclisinde ele alınmış ve Millet Meclisinin 21 Kasım 1962 tarihli 11. Birleşiminde onanmıştı. Böylece, ilk uzun vadeli plâna dayalı kalkınma uygulaması başlamış oluyordu.

12. Dönemde gerçekleştirilen ve sonraki yıllara da damgasını vuracak olan bir diğer önemli girişim, Türkiye Cumhuriyetinin, ileride Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklığını sağlayacak Antlaşmayı imzalamasıydı. Gerçekten, 13 Eylül 1963 tarihinde, Ankara’da, “*Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Andlaşma*” (Ankara Andlaşması) imzalanmıştı ve bu Andlaşma ile ona ekli olan “*Geçici Protokol*”, “*Malî Protokol*”, “*Son Senet*”, “*Bildiriler*” ve “*İşgücü Mektubu*”nun onaylanması, TBMM’ce 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı Kanunla uygun bulunmuştu.

Bütün bunların dışında, Millet Meclisinin 12. Dönemi, 1961 Anayasasının öngördüğü denetim araçlarının kullanılmasının gerçekleştirildiği ilk yasama organı olması açısından da dikkat çekicidir. Gerçekten, gerek 1924 Anayasasında da mevcut olan “soru” ve “gensoru” kurumlarına, gerek 1924 Anayasasında “meclis tahkikatı” adı altında düzenlenmiş olup, 1961 Anayasasında “meclis araştırması” ve “meclis soruşturması” adları altında iki ayrı denetim aracı olarak yer verilen kurumlara ve ilk kez 1961 Anayasasında karşımıza çıkan “genel görüşme”ye 12. Dönemde sık başvurulduğu görülmektedir. Denetim işlevinden söz ederken, bütçe yetkisini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bu konu ile ilgili ciltte üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi, Millet Meclisinin 12. Dönemi, Hükûmetin hazırladığı bütçe kanunu tasarısının tümüyle reddedilmesinin ve Cumhuriyet tarihimizde bir Hükûmetin bu durumu istifa ile değerlendirmesinin ilk örneğini içermek özelliğini de taşımaktadır. Yukarıda kısaca değinilen birçok sorunun varlığına karşın, Millet Meclisinin 12. Döneminde, çok sayıda kanunun yapılabilmesi ve önemli birçok kararın alınıp uygulanabilmesi, bizce büyük bir başarıdır ve yapılanları küçümseyebilmek mümkün değildir. Ayrıca, Millet Meclisinin 12. Döneminin, askerî bir yönetimden sonra, çok partili demokratik yaşama dönüşün ilk yıllarını içerdiğini dikkate aldığımızda, onca işin yanı sıra, demokratik bir sistemin yeniden inşa edilip yerleştirilmesine de çalışılan böylesine nazik bir evrede, ciddi tikanıklarla karşılaşmadan ve çok büyük sarsıntılara uğramadan 4 farklı Hükûmetin kurulabilmesi ve dönemin sonunda, güvenli ve sağlıklı bir seçime gidilebilmiş olması da, 12. Döneme ilişkin değerlendirmelerde, olumlu notlar olarak yer almalıdır.

12. Döneme ilişkin çalışmanın bu ilk cildinde, 15 Ekim 1961 seçimleriyle Millet Meclisi üyelerinin belirlenmesi, Meclisin faaliyete geçip, Cumhurbaşkanını, Başkanlık Divanını seçmesi ve komisyonları oluşturması, Dönem içinde kurulan Hükûmetler, rejime yönelik darbe girişimleri, 12. Dönemde boşalan milletvekillikleri, bazı milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması istemleri, parti değiştiren milletvekilleri, Millet Meclisince Anayasa Mahkemesine ve Yüksek Hâkimler Kuruluna üye seçimi, uzun vadeli plânın görüşülerek kabul edilmesi konuları üzerinde durulacak, daha sonra Millet Meclisinin Bakanlar Kurulunca ilân edilen sıkıyönetimin onanması, savaş hâli ilânı ve silâhlı kuvvetlerin kullanılmasına izin verilmesi gibi Cumhuriyet Senatosu ile birlikte kullandığı bazı yetkiler incelenecektir. Sonraki ciltlerde de, sırasıyla 12. Dönem içinde yasama faaliyeti ve bu dönemde kabul edilen önemli kanunlar, Millet Meclisinin bütçe ve denetim yetkisi ele alınacak ve en son cilt ise milletvekillerinin özgeçmişlerine ayrılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNİN BELİRLENMESİNDE

UYGULANAN SEÇİM SİSTEMİ VE SANDALYELERİN DAĞILIMI

1- Seçimde Uygulanan Seçim Çevresi Barajlı Orantılı (Nispî) Temsil Sistemi

1961 Anayasasında, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde uygulanacak seçim sistemi hakkında herhangi bir tercihte bulunulmamış, bu konu seçim kanunlarının düzenlemesine bırakılmıştı²². Gerçekten, Anayasanın seçimlere yönelik olarak, “*Seçme ve seçilme hakkı*” kenar başlıklı 55. maddesinde sadece,

“Vatandaşlar, kamunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.”

denilmekle yetinilmiş, oyların değerlendirilmesinde uygulanacak ilkeleri, bir diğer deyişle seçim sistemini gösterir bir belirleme yapılmamıştı²³. Kuşku yok ki, hangi

²² Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, ss. 279-285.

²³ Bununla birlikte, 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı Kanun’un 8. maddesi uyarınca benimsenmiş olan millî bakiye sisteminden vazgeçip, tekrar 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Kanun’un öngördüğü seçim çevresi barajlı orantılı temsil sistemine dönüşü öngören 20 Mart 1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun’un 32. maddesinin 3. ve 4. fıkrası hükümlerini, Anayasa Mahkemesi 3-4 ve 6 Mayıs 1968 tarih ve K. 1968/13, E. 1968/15 sayılı Kararı ile Anayasaya aykırı bulup iptal etmiştir. Anılan Karardan anlaşılmaktadır ki, anayasa koyucu, Anayasada herhangi bir seçim sistemi tercihinde bulunmamışsa da;

seçim sistemi benimsenmiş olursa olsun, seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacağına Anayasada öngörülmüş olması, daha önceki Anayasalarda bu ilkelerin bulunmadığını dikkate aldığımızda çok önemli bir anayasal güvence getirmiş bulunmaktadır²⁴. Fakat bu güvenceler, hangi seçim sistemi benimsenmiş olursa olsun geçerli olacaktır ve bunlardan yola çıkarak belirli bir seçim sisteminin benimsendiğini ileri sürebilmek mümkün değildir. Uygulanacak seçim sistemi, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda gösterilmiştir. Anılan Kanunun 32. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, seçime katılan siyasî partilerin veya bağımsız adayların aldıkları geçerli oylar, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar önce bire, sonra ikiye, sonra üçe ilâ bölünecek, elde edilen paylar parti ayrımı yapılmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanacak ve milletvekillikleri bu payların sahibi olan partilere ve bağımsız adaylara rakamların büyüklük esasına göre tahsis edilecektir. Son kalan milletvekilliği için birbirine eşit rakamlar bulunduğu takdirde, 32. maddenin üçüncü fıkrası, milletvekilliği tahsisinin ad çekme yöntemiyle yapılacağını belirtmektedir. Ancak, yine 306 sayılı Kanunun 32. maddesinin dördüncü fıkrasına göre, açıklanan bu yöntem uyarınca milletvekilliklerinin yerleştirilmesinin yapılabilmesi için, siyasî partilerin veya bağımsız adayların aldıkları oyların, o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesi ile elde edilecek sayıya ulaşması gerekmektedir. Bir diğer deyişle, bu sayıdan az oy alan siyasî partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsisi yapılmayacaktı. Böylece,

Anayasa Mahkemesi, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda benimsenmiş olan seçim çevresi barajlı orantılı temsil sistemine geri dönen bu Kanun değişikliğinin Anayasanın 2., 55., 56., 68. ve 72. maddeleri açısından Anayasaya aykırı olduğu görüşündeydi. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesinin değinilen Kararı uyarınca, kanun koyucunun orantılı temsil sisteminde herhangi bir baraj uygulanmasını öngörebilmesi mümkün olamayacak demektir. Anayasa Mahkemesinin, çok tartışılan bu Kararı ile ilgili olarak, bkz. İlhan Arsel, **Anayasa Mahkemesi'nin Bazı Eğilimleri Üzerine Görüşler ve Anayasa Mahkemesi Kararlarından Özetler**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 265, Ankara, 1970, ss. 21-35; Yavuz Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Konya, 1990, ss. 141-145; Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4. Basım, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 655, İstanbul, 1982, ss. 311-312; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 280-282.

²⁴ Gerçekten, 1924 Anayasası döneminde, örneğin seçimin tek dereceli olması, Anayasada öngörülmüş bir ilke değildir. 1946 yılına gelinceye değin, seçim kanunları uyarınca, milletvekili seçimleri iki dereceli bir biçimde yapılmaktaydı. Bir örnek vermek gerekirse, 14 Kânunuevvel (Aralık) 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanununun 19. maddesinde, seçim çevrelerinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir ikinci seçmenin seçileceği öngörülmekteydi. Bu bağlamda, vatandaşlar ikinci seçmenleri seçmekle yetinmekte, milletvekili seçimi işini bu ikinci seçmenler yapmaktaydı. Yasama meclisi seçimlerinde ilk kez 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu ile iki dereceli seçim terkedilmiş ve tek dereceli seçime geçilmişti. Bir diğer deyişle, 1946 yılından itibaren, milletvekili seçimlerinde vatandaşlar doğrudan milletvekili adaylarına oy verebilmeye ve böylece milletvekillerini seçmeye başlamışlardı. 1961 Anayasası ile birlikte, tek dereceli seçim, artık Anayasada düzenlenen bir ilke haline gelmişti. Aynı şey, seçimlerin serbest, eşit, gizli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacağına öngörülmesi için de söylenebilir.

sözü edilen 306 sayılı Kanunda, seçim çevresi barajlı d'Hondt sisteminin uygulandığı orantılı (nisbî) temsil sistemi benimsenmiş oluyordu²⁵. Ayrıca, vurgulamak gerekir ki, 1961 yılındaki Millet Meclisi seçimlerinde, ülkemizde, her bir siyasî partinin aldığı oy oranında temsilci çıkarabilmesine imkân veren orantılı (nisbî) temsil sistemi, ilk kez uygulanmaktaydı²⁶. 306 sayılı Kanunda, seçmenlere, siyasî partilerin yaptıkları aday sıralamasında bazı milletvekilleri için tercih kullanabilme ve böylece alt sıralardaki bir adayı üst sıralara taşıyabilme yetkisi de öngörülüyordu. Tercihli oy sistemi denilen ve 306 sayılı Kanunun 25. maddesinde düzenlenen bu yöntem uyarınca, dileyen seçmenler, oy vermek istedikleri siyasî partinin oy pusulası üzerinde yazılı adaylardan hangilerini tercih ettiklerini, adayların adları hizasında bulunan dörtgen içine (X) işareti koyarak belirleyebilecek, yani tercihte bulunabileceklerdi²⁷.

İşte, 15 Ekim 1961 tarihinde, özelliklerine kısaca değindiğimiz bu Kanuna göre Millet Meclisi seçimleri gerçekleştiriliyordu ve siyasal tarihimizde, 27 Mayıs 1960 darbesi ile ara verilmiş olan çok partili yaşama yeniden geçiliyordu.

²⁵ Orhan Aldıkaçtı, **a.g.k.**, (1973), ss. 278-279. Millet Meclisinde orantılı temsil sisteminin uygulanmasına karşın, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çoğunluk sistemi benimsenmişti.

²⁶ Servet Armağan, **Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, İstanbul, 1975, ss. 178-180.

²⁷ Tercihli oy sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Merih Öden, **Seçmenlerin 'Kişi Tercih'i' Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003; Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler, 1877-1999**, Tesav Yayınları, Ankara, 2002, ss. 110-116. Anılan yazarlardan Tuncer, 1961 seçimlerinde tercihli oy uygulamasının sonuç vermediğini bildirirken (bkz. Erol Tuncer, **a.g.k.**, ss. 116); Merih Öden, "Milletvekili Genel Seçimine ilişkin 'Kesin Aday Listesi' (RG. 30.09.1961, S. 10920) ile 'Seçim Sonuçları' (RG. 17.11.1961, S. 10960) karşılaştırıldığında, Niğde'de 1 milletvekilliği kazanan Adalet Partisi listesinde 1. sıradaki adayın, yine Niğde'de 2 milletvekilliği kazanan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi listesinde 1. sırada bulunan adaydan sonra 4. sıradaki adayın ve Trabzon'da 5 milletvekilliği kazanan Adalet Partisi listesinde ilk dört sıradaki adayların arkasından 7. sıradaki adayın milletvekili seçildiği görülmektedir. Burada, tercih oylarının, parti liste sırasını başlıca iki şekilde değiştirdiğine dikkat çekmek gerekir. Bunlardan birincisi, tercih oylarının parti listesindeki sırayı, partinin kazandığı temsilcilik sayısına ve liste sırasına göre seçilemeyecek olan adayın temsilci seçilmesini sağlayacak şekilde değiştirmesidir. Kuşkusuz, tercihli oy usulünün adayların seçilmesindeki rolü bakımından önemli olan da, bu tür sıra değişiklikleridir. Bazen, tercih oyları parti listesindeki sırayı, partinin kazandığı temsilcilik sayısına ve liste sırasına göre zaten seçilecek olan adayın sırasını koruyarak veya daha üst sıralara yükselterek tercihen seçilmesini sağlayacak şekilde değiştirmektedir..." diyerek, tercihli oyun, sayıca az olsa da, 1961 milletvekili seçimlerinde de, seçilen adaylarda değişikliğe yol açtığına işaret etmektedir (Merih Öden, **a.g.k.**, s. 135, dipnot 103).

Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ekim 1961

2- Sandalyelerin Siyasî Partilere Göre Dağılımı

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirdiği bir askerî müdahale sonrasında idareye el koyan Millî Birlik Komitesi, aynı gün siyasî partilerin tüm faaliyetlerini yasaklamıştı²⁸. 12 Ocak 1961 tarihinde Hükûmet tarafından siyasî partilerin yeniden faaliyete geçmelerine izin verildi ve aynı günlerde Millî Birlik Komitesi, yeni kurulacak partilerin ilk genel seçimlere katılabilmeleri için, 13 Şubat 1961 tarihine kadar kurulmuş olmaları gerektiğini duyurdu²⁹. Bu doğrultuda, birçok yeni parti

²⁸ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 215.

²⁹ A.k., s. 228; *Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1923–2000*, Yayın Kurulu: Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Cilt 3, 1961-1980, Yapı Kredi Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2002, s. 33.

kurulmuşsa da, bunların büyük bir kısmının kısa sürede dağıldıkları; sadece, Adalet Partisi'nin, Yeni Türkiye Partisi'nin ve Türkiye İşçi Partisi'nin uzun ömürlü oldukları görülecektir³⁰. 1961 seçimlerine 4 siyasî parti katılmıştır. Bunlardan ikisi eskiden beri var olan ve TBMM'nin önceki dönemlerinde de yer alan Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi³¹ iken; diğer ikisi, yeni kurulan partilerden Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi idi. 27 Mayıs askerî müdahalesi öncesinde iktidarda olan Demokrat Parti'nin ise, 27 Mayıs 1960 darbesi ile fiilen varlığı sona ermiş ve bu parti 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesi'nin Esas 960/570, Karar 960/784 sayılı Kararıyla kapatılmıştı³². Yeni partilerden Adalet Partisi, 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştu ve büyük ölçüde Demokrat Parti'nin tabanına seslenmeyi hedeflemekteydi³³. Partinin kuruluşunda önemli rol oynayan ve ilk Genel Başkanlığını yapan Ragıp Gümüşpala'nın, 27 Mayıs'ı izleyen günlerde, 3 Haziran 1960'ta Genelkurmay Başkanlığına atanan³⁴ ve daha sonra 3 Ağustos 1961 tarihinde gerçekleştirilen ordudaki tasfiye hareketi ile 235 general ve amiral ile birlikte emekliye ayrılan bir orgeneral olması³⁵, bu yeni partiye Millî Birlik Komitesi'nin karşı çıkmasını bir ölçüde engellemişti³⁶. Adalet Partisi'nden iki gün sonra kurulan Yeni Türkiye Partisi de, esas itibarıyla Demokrat Parti'nin bıraktığı boşluğu doldurma amacına yönelmişti ve aynı zamanda CHP ve İsmet İnönü

³⁰ Kurulan ve çeşitli nedenlerle varlıkları sona eren tüm siyasî partileri gösterir açıklamalar için bkz. M. Serhan Yücel, **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859–2005)**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 37-41.

³¹ 11. Dönemde de mevcut olan bu siyasî partinin adı önceleri Cumhuriyetçi Millet Partisi iken, 16 Ekim 1958 tarihinde Köylü Partisi ile birleşmesinden sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştır. Bkz., Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 504; Erol Tuncer, **a.g.k.**, s. 241.

³² Cemal Özbey, **Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım**, Emek Basım-Yayınevi, Ankara, 1961, ss. 36-39; Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 261; Osman Doğru, **27 Mayıs Rejimi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 230-232.

³³ Tanel Demirel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28; Tefvik Çavdar, "Adalet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt 8, s. 2090; Mete Tunçay, "Adalet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt 8, s. 2096; Bilgi Küçükcan, **1961 Anayasası ve 1961–1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi**, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 78.

³⁴ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 217.

³⁵ **A.k.**, s. 221.

³⁶ Tefvik Çavdar, **a.g.k.**, s. 2090.

karşıtlarına da hitap etmekteydi³⁷. Partinin Genel Başkanı olan Ekrem Alican'ın, 27 Mayıs askerî müdahalesi sonrasında, Cemal Gürsel'in başkanlığında kurulan ilk Hükûmette Maliye Bakanlığı yapması, haliyle Millî Birlik Komitesi Başkanı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in bu partiye sıcak bakmasına yol açmaktaydı³⁸.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan ve katılım oranının % 81,41 olduğu³⁹ Millet Meclisi seçimlerinden sonra, seçime katılan siyasî partilerden hiç biri, tek başına hükûmet kurabilecek bir çoğunluğa ulaşamamıştı. Gerçekten, seçimlerde, CHP, ülke genelinde aldığı % 36,7 oy ile 173; AP, ülke genelinde aldığı % 34,8 oy ile 158⁴⁰; YTP, ülke genelinde aldığı % 13,7 oy ile 65 ve CKMP, ülke genelinde aldığı % 14,0 oy ile 54 milletvekilliği kazanmıştı⁴¹. Böyle bir sonucun çıkmasında, Millet Meclisi seçimlerinde orantılı temsil sisteminin uygulanmasının yanı sıra; kapatılmış olan Demokrat Parti yandaşlarının bir kısmının AP'yi, bir kısmının YTP'yi, hatta bir kısmının ise CKMP'yi tercih etmiş olmalarının rolü vardı. Açık olan şuydu ki, seçimlerde CHP'nin tek başına iktidar olacak bir çoğunluğu sağlayacağını bekleyenler, ciddî bir yanılgıya düşmüşlerdi⁴². Nitekim, aşağıda bir gazetenin manşetinde de vurgulandığı gibi, hiçbir partinin tek başına hükûmet kurabilecek durumda olmaması, bir koalisyonu zorunlu kılıyordu. Böylece, Cumhuriyet tarihinde bir ilk gerçekleşecek ve Türkiye Cumhuriyeti, koalisyon hükûmetleriyle tanışacaktı.

³⁷ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960 – 12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, ss. 67-69; Bilgi Küçükcan, **a.g.k.**, s. 78.

³⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 67.

³⁹ **Resmî Gazete**, 17 Kasım 1961, Sayı: 10960, s. 5833.

⁴⁰ Bu 158 milletvekilinden 2'si, seçime AP listesinden katılmış olmakla birlikte, bağımsızdılar. Bir diğer deyişle, parti üyesi değildiler. Bunlar, Ankara Milletvekili İhsan Köknel ile İstanbul Milletvekili Malik Yolaç idi. Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Kasım 1961, Sayı: 10960. Her ne kadar, Resmî Gazete'de bu iki milletvekilinden sadece Ankara Milletvekili İhsan Köknel için "*Bağımsız*" kaydı bulunuyorduysa da, İstanbul Milletvekili Malik Yolaç'a ait İstanbul İl Seçim Kurulunca düzenlenmiş 20.10.1961 tarihli "*Milletvekilliğine Seçilmiş Olanlara Verilecek Tutanak*"ta, adı geçen milletvekili için de "*Bağımsız*" kaydı yer almaktaydı. Bu seçimde uygulanan 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun "*Siyasî partilerin aday listeleri*" kenar başlıklı 14. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, kendilerinin yazılı izinlerinin bulunması koşuluyla, siyasî partilere kayıtlı olmayan kimselerin de her hangi bir siyasî parti tarafından aday gösterilebilmeleri mümkündü.

⁴¹ **Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923-2002**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, No. 2927, s. 32.

⁴² Bilgi Küçükcan, **a.g.k.**, s. 89.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Millet Meclisi seçimlerinde, siyasî partilerin illere göre aldıkları oyları ve her bir ilde sağlayabildikleri milletvekili sayısını aşağıdaki Tablo 1’de ayrıntılı bir biçimde görebilmek mümkündür:

TABLO: 1									
15 Ekim 1961 Tarihinde Yapılan Millet Meclisi Seçimi Sonuçları									
İlin Adı	Toplam Milletvekili Sayısı	Siyasî Partilerin Kazandıkları Milletvekili Sayısı ve Aldıkları Oy Oranı							
		A.P.		C.H.P.		C.K.M.P.		Y.T.P.	
ADANA	12	7	% 51.3	5	% 43.9	-	% 4.2	-	-
ADİYAMAN	4	-	% 2.9	2	% 37.2	-	% 10.7	2	% 48.9
AFYON	7	2	% 28.4	2	% 25.0	3	% 45.4	-	% 1.2
AĞRI	3	-	% 11.0	-	% 32.4	3	% 34.3	-	% 22.3
AMASYA	4	2	% 53.9	2	% 38.8	-	% 7.3	-	-
ANKARA	21	4*	% 19.8	8	% 38.7	8	% 35.6	1	% 5.1
ANTALYA	7	5	% 61.1	2	% 35.1	-	% 3.8	-	-
ARTVİN	3	2	% 45.8	1	% 44.2	-	% 10.0	-	-
AYDIN	8	6	% 64.4	2	% 30.9	-	% 3.8	-	% 0.9
BALIKESİR	11	7	% 58.5	4	% 35.7	-	% 4.2	-	% 1.6
BİLECİK	2	2	% 50.8	-	% 41.5	-	% 7.7	-	-
BİNGÖL	2	-	-	-	% 31.1	-	% 11.7	2	% 54.6
BİTLİS	2	-	-	1	% 30.8	-	% 22.3	1	% 46.9
BOLU	6	1	% 23.2	2	% 28.8	1	% 19.0	2	% 29.0
BURDUR	3	1	% 35.8	2	% 44.1	-	-	-	% 20.1
BURSA	11	8	% 63.1	3	% 29.3	-	% 5.6	-	% 2.0
ÇANAKKALE	5	2	% 31.0	2	% 35.0	-	% 10.0	1	% 24.0
ÇANKIRI	4	-	% 14.2	-	% 23.2	4	% 62.4	-	-
ÇORUM	7	4	% 52.6	2	% 29.6	1	% 16.1	-	-
DENİZLİ	7	4	% 56.4	3	% 40.3	-	% 1.8	-	% 1.3
DIYARBAKIR	7	1	% 19.2	3	% 32.8	-	% 5.2	3	% 42.8
EDİRNE	5	2	% 26.3	2	% 38.5	-	% 10.1	1	% 24.4
ELAZIĞ	5	2	% 42.3	2	% 35.3	1	% 21.8	-	% 0.6
ERZİNCAN	4	-	% 4.8	2	% 48.5	-	% 2.0	2	% 44.2
ERZURUM	9	-	% 7.3	3	% 28.0	2	% 18.7	4	% 45.3
ESKİŞEHİR	6	3	% 37.4	2	% 35.3	1	% 24.7	-	% 1.8
GAZİANTEP	7	2	% 29.4	4	% 47.0	-	% 2.7	1	% 20.9
GİRESUN	6	-	% 2.8	2	% 34.7	1	% 23.4	3	% 39.1
GÜMÜŞHANE	4	1	% 26.8	2	% 37.8	-	-	1	% 35.4
HAKKARİ	1	-	% 3.1	1	% 41.3	-	-	-	% 25.3
HATAY	7	1	% 21.7	3	% 37.3	-	% 3.5	3	% 34.1
ISPARTA	4	3	% 51.0	1	% 33.6	-	-	-	% 15.4
İÇEL	7	4	% 55.5	3	% 41.2	-	% 3.3	-	-
İSTANBUL	31	14*	% 41.8	12	% 38.2	4	% 12.3	1	% 3.3

İZMİR	17	10	% 55.0	7	% 39.6	-	% 3.1	-	% 1.5
KARS	9	2	% 21.5	4	% 48.0	-	-	3	% 30.5
KASTAMONU	7	-	% 9.3	2	% 30.6	2	% 25.5	3	% 34.6
KAYSERİ	8	4	% 44.6	4	% 41.6	-	% 8.0	-	% 4.8
KIRKLARELİ	4	-	% 14.4	2	% 40.3	-	% 8.6	2	% 36.7
KİRŞEHİR	3	-	% 10.6	-	% 25.8	3	% 63.6	-	-
KOCAELİ	5	3	% 44.8	2	% 38.8	-	% 14.0	-	% 2.4
KONYA	16	4	% 23.2	6	% 34.6	4	% 25.4	2	% 16.8
KÜTAHYA	6	2	% 34.2	2	% 27.4	2	% 36.2	-	% 2.2
MALATYA	6	-	% 4.2	5	% 67.2	-	% 5.5	1	% 23.1
MANİSA	11	7	% 60.0	4	% 32.6	-	% 7.0	-	-
MARAŞ	6	4	% 52.1	2	% 39.0	-	% 5.9	-	% 1.9
MARDİN	6	-	-	3	% 43.3	1	% 21.8	2	% 34.9
MUĞLA	5	3	% 59.4	2	% 38.5	-	% 2.1	-	-
MUŞ	3	-	% 20.4	-	% 31.4	-	% 4.3	3 (2)**	% 43.9
NEVŞEHİR	3	-	% 32.6	-	% 31.9	3	% 35.5	-	-
NİĞDE	5	1	% 29.5	2	% 30.8	2	% 35.5	-	% 4.2
ORDU	8	2	% 24.6	4	% 40.5	-	% 6.9	2	% 28.0
RİZE	4	3	% 53.4	1	% 31.6	-	% 13.5	-	% 1.5
SAKARYA	6	3	% 38.4	2	% 28.0	-	% 12.4	1	% 21.0
SAMSUN	11	7	% 58.2	4	% 36.8	-	% 5.0	-	-
SİİRT	4	-	-	2	% 47.7	-	-	2	% 51.0
SİNOP	4	1	% 26.2	2	% 37.2	1	% 36.6	-	-
SİVAS	11	-	% 4.8	5	% 39.2	1	% 9.7	5	% 44.0
TEKİRDAĞ	4	-	% 6.9	2	% 36.4	-	% 7.4	2	% 49.3
TOKAT	7	1	% 15.9	3	% 38.2	-	% 5.7	3	% 40.2
TRABZON	9	5	% 51.5	4	% 39.5	-	% 6.7	-	% 2.3
TUNCELİ	2	-	-	1	% 35.2	-	% 7.1	1	% 35.4
URFA	7	1	% 20.6	4	% 42.9	-	% 6.1	2	% 30.4
UŞAK	3	-	% 20.7	2	% 41.7	1	% 37.6	-	-
VAN	3	-	% 7.9	-	% 32.6	-	% 21.4	3	% 38.1
YOZGAT	6	-	% 12.2	2	% 32.7	4	% 44.2	-	% 10.0
ZONGULDAK	9	5	% 55.7	3	% 31.8	1	% 12.5	-	-
TÜRKİYE GENELİ	450	158 156*	% 34.8	173	% 36.7	54	% 14.0	65 64**	% 13.7

* Hemen yukarıda, dipnot 20'de değindiğimiz gibi, Ankara'da AP listesinden seçilen 4 milletvekillinden biri, seçime AP listesinden katılan, fakat bağımsız olan İhsan Kökneldi. Bu durumda, anılan kişinin bağımsız olması nedeniyle, AP'nin Ankara'da kazandığı milletvekili sayısını 3 olarak kabul etmek mümkün olabileceği gibi; bu milletvekilinin bağımsız olmasına karşın seçime AP listesinden girmesi gerçeği karşısında, onu da AP'li görmek ve kazanılan milletvekilliği sayısında bir değişikliğe gitmeyerek, Ankara'daki 4 milletvekilliğini AP'nin kazandığını söylemek de çok yanlış olmayacaktır.

Aynı şey İstanbul için de geçerlidir. Gerçekten, İstanbul’da da AP listesinden seçilmiş 14 milletvekilinden biri, seçime AP listesinden bağımsız sıfatıyla katılan Malik Yolaç’tı. Burada da, anılan kişinin bağımsız olması nedeniyle, AP’nin İstanbul’da kazandığı milletvekili sayısını 13 olarak kabul etmek mümkün olabileceği gibi; bu milletvekilinin bağımsız olmasına karşın seçime AP lisesinden girmesi nedeniyle, onu da AP’li görmek ve AP’nin kazandığı milletvekili sayısında bir değişikliğe gitmeyerek, bunu 14 olarak belirlemek de yanlış olmayacaktır. Nitekim, AP’nin önde gelen isimlerinden, Sadettin Bilgiç, sonraki yıllarda yazdığı ve anılarını topladığı bir eserinde, 1961 Milletvekili Seçimi sonuçlarıyla ilgili olarak, hiçbir kayıt koymadan, AP’nin toplam 158 milletvekilliği kazandığını bildirmektedir. Bkz. Sadettin Bilgiç, **Hâtıralar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 74.

**** Her ne kadar Muş ilinde seçim çevresi barajını aşan tek parti YTP olduğu için, anılan seçim çevresindeki 3 milletvekilliğini de YTP kazanmışsa da; daha sonra bu milletvekilliklerinden biri olan Kuddusî Aytaç’ın milletvekili seçilmeye engel bir suçtan kesinleşmiş mahkûmiyeti olduğu anlaşılmış ve adı geçenin tutanağı Yüksek Seçim Kurulunun 11.11.1961 tarih ve 390/197 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir. Yüksek Seçim Kurulu, aynı Kararda bu boşluğun ara seçimde doldurulacağını da hükme bağladığından, Millet Meclisinin, 12. Dönemde 450 olan üye tam sayısı daha ilk ay içinde 449’a düşmüştür. Bu durum karşısında, YTP’nin Muş’ta kazandığı milletvekilliği sayısını da sözü edilen tutanak iptali nedeniyle 2, tüm ülkede kazandığı milletvekili sayısını da 64 olarak görmek daha doğru olacaktır. YSK’nın Kararı için, bkz. **Resmî Gazete**, 18 Kasım 1961, Sayı: 10961, ss. 5839-5841; **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 11, (17.11.1961), ss. 90-92.**

SEÇİM SONUÇLARI İÇİN KAYNAK: Resmî Gazete, 17 Kasım 1961, Sayı: 10960; Cumhuriyet’ten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923-2002.

3- Seçim Çevresi Barajı Uygulanmasaydı Ortaya Çıkacak Olan Sonuç

Yukarıda değinildiği gibi, Millet Meclisi seçimlerinde uygulanan seçim sistemi uyarınca, her biri bir seçim çevresi olan illerde, bir siyasî partinin aldığı oya göre kazandığı milletvekilliği sayısının d’Hondt sistemine göre hesaplanması için, o partinin söz konusu seçim çevresinde, seçim sayısı barajını aşması; bir diğer deyişle, aldığı oyun, o çevredeki geçerli oyların toplamının, çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesi ile elde edilecek olan sayıya ulaşması gerekmektedir. Bu kuralın bir sonucu olarak, anılan seçim sayısına ulaşamayan parti veya partilere, o çevrede milletvekilliği tahsis edilmeyecekti. Ancak, 1961 seçimlerinde, seçim çevresi barajının sonuçlar üzerinde çok büyük bir etkisinin olduğu söylenemez. Gerçekten, çevre barajı, sadece 9 seçim çevresinde sonuç doğurmuştur ve bunların hepsi de az sayıda milletvekili çıkaran illerdir. Bu bağlamda, 3 milletvekili çıkaran Ağrı’da, 4 milletvekili çıkaran Çankırı’da, 3 milletvekili çıkaran Kırşehir’de, 3 milletvekili

çıkaran Nevşehir’de, tüm milletvekilliklerini, barajı aşan tek siyasî parti olan CKMP kazanmıştı. Benzer şekilde, 2 milletvekili çıkararak Bingöl’de, 3 milletvekili çıkararak Muş’ta ve 3 milletvekili çıkararak Van’da, çevre barajını yalnızca YTP aşabilmişti ve bu nedenle anılan illerde tüm milletvekilliklerini YTP elde etmişti. 2 milletvekili çıkararak Bilecik’te ise, çevre barajını yalnızca AP aşabildiği için, bu ildeki 2 milletvekilliğini de AP kazanmıştı. Çevre barajının sonuç üzerinde etkili olduğu son il Yozgat’tı. 6 milletvekili çıkararak bu ilde, çevre barajını sadece CKMP ile CHP sağladıkları için, milletvekilliklerinin dağıtımı da bu iki partinin aldığı oylara göre yapılmış ve bu doğrultuda, CKMP 4, CHP ise 2 milletvekilliği elde etmişti. Eğer çevre barajı olmasaydı, anılan illerde, milletvekilliklerinin dağılımı, barajsız d’Hondt sistemine göre, sırasıyla şöyle gerçekleşecekti: Ağrı: 1 CKMP, 1 CHP, 1 YTP; Çankırı: 3 CKMP, 1 CHP; Kırşehir: 2 CKMP, 1 CHP; Nevşehir: 1 CKMP, 1 AP, 1 CHP; Bingöl: 1 YTP, 1 CHP; Muş: 2 YTP, 1 CHP; Van: 1 YTP, 1 CHP, 1 CKMP; Bilecik: 1 AP, 1 CHP; Yozgat: 3 CKMP, 2 CHP, 1 AP. Görülmektedir ki, çevre barajının uygulanması ile ortaya çıkan sonuçla; bu baraj uygulanmamış olsaydı ortaya çıkacak sonuç arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Siyasî partilerin ülke genelinde kazandıkları toplam milletvekillikleri dikkate alındığında, çevre barajı sayesinde, CKMP 6, YTP 3 fazla milletvekili çıkarmış; buna karşılık, baraj yüzünden CHP’nin 8, AP’nin ise 1 kaybı olmuştu. Bir diğer deyişle, çevre barajı olmasaydı, siyasî partilerin tüm ülkede kazandıkları iskemlelerin dağılımı şu şekilde gerçekleşecekti: AP: 159, CHP: 181, CKMP: 48 ve YTP: 62. Çevre barajının seçim sonucunu etkilediği illerdeki milletvekili dağılımını, barajlı ve barajsız uygulamaya göre, bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

TABLO: 2									
Çevre Barajının Sonucu Etkilediği İllerde Barajlı ve Barajsız Uygulamaya Göre Sonuçlar									
İller ve Çıkardığı Milletvekili Sayısı	Çevre Barajlı Sonuç				Çevre Barajsız Sonuç				
	AP	CHP	CKMP	YTP	AP	CHP	CKMP	YTP	
AĞRI 3	0	0	3	0	0	1	1	1	
BİLECİK 2	2	0	0	0	1	1	0	0	
BİNGÖL 2	0	0	0	2	0	1	0	1	
ÇANKIRI 4	0	0	4	0	0	1	3	0	
KIRŞEHİR 3	0	0	3	0	0	1	2	0	
MUŞ 3	0	0	0	3	0	1	0	2	
NEVŞEHİR 3	0	0	3	0	1	1	1	0	
VAN 3	0	0	0	3	0	1	1	1	
YOZGAT 6	0	2	4	0	1	2	3	0	
Türkiye Geneline Toplam 450	158	173	54	65	159	181	48	62	

Görüldüğü gibi, 1961 yılı milletvekili seçimlerinde seçim çevresi barajlı d'Hondt sisteminin uygulanmış olması, siyasî partilerin aldıkları oyların iskemlelere yansımaları çok az ölçüde etkilemiş, bir diğer deyişle, belirtilen 9 seçim çevresi dışında, milletvekillikleri partilerin aldıkları oy oranına göre tahsis edilmişti. Bu nedenle, oy oranı ile elde edilen milletvekilliği sayısı arasında önemli bir fark da doğmamıştı. Siyasî partilerin ülke genelinde aldıkları oy yüzdesi ile, Millet Meclisi'nde sahip oldukları iskemle yüzdesini birlikte ele alan Tablo 3'te, ciddi bir artış veya eksik temsilden söz etmenin mümkün olmadığı gözükmektedir.

TABLO: 3

Ülke Genelinde Toplam Geçerli Oy*	Siyasî Partilerin Ülke Genelinde Aldıkları Toplam Oy ve Oranı				Millet Meclisi Üye Tam Sayısı	Siyasî Partilerin Kazandıkları İskemle Sayısı ve Oranı			
	AP	CHP	CKMP	YTP		AP	CHP	CKMP	YTP
10.138.035	<u>3.527.435</u>	<u>3.724.752</u>	<u>1.415.390</u>	<u>1.391.934</u>	450	158	173	54	65
	% 34,8	% 36,7	% 14,0	% 13,7		% 35,1	% 38,4	% 12,0	% 14,4

*Kaynak: **Resmî Gazete**, 17 Kasım 1961, Sayı:10960; **Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923-2002**, s. 32.

Bu Tablo'da yer verilmeyen bağımsız adayların aldığı oylar (81.732) da dâhil edildiğinde, siyasî partilerin aldıkları oyların toplamı ile geçerli oylar toplamı arasında az da olsa bir fark doğmaktadır. Bu farka ilişkin olarak Yüksek Seçim Kurulunun, 8 Kasım 1961 tarih ve 389 sayılı Kararında "Milletvekili seçimlerinde, partilerle bağımsız adayların aldıkları oyların toplamı ile muteber sayılan oyların toplamının eşit olması gerektiği halde bazı illerin tutanaklarında bu toplamlar arasında önemsiz çokluk veya azlıklar bulunduğu görülmüş ve kurulumuzun itiraz yolu dışında yani kendiliğinden tutanaklar üzerinde değiştirme yapmak yetkisi bulunmadığından ve hiçbir ilin tutanağına bu yönün Kurulumuzca incelenmesini gerektiren bir itiraz ileri sürülmemiş olması sonunda tutanaklar kesinleşmiş olduğundan dolayı sayıları toplama işlemlerindeki yanlışlardan meydana gelen bu önemsiz farklar düzeltilmemiş ve sayıların olduğu gibi yayınlanması gerekmektedir." denilmektedir (Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Kasım 1961, Sayı:10960, s. 1).

4- CKMP'den Bazı Milletvekili ve Senatörlerin İstifa Etmesi ve Yeni Kurulan Millet Partisinin Millet Meclisinde Yer Alması

Daha önce gördüğümüz gibi, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlere 4 siyasî parti, CHP, AP, YTP ve CKMP katılmıştı ve 4'ü de, sağladıkları değişik sayıda iskemle ile Millet Meclisinde yer almışlardı. Ancak, 12. Dönemin daha ilk yasama yılı dolmadan, 31 Mayıs 1962 tarihinde CKMP'den ayrılan bazı milletvekili ve senatörlerin, çok kısa bir süre sonra, 14 Haziran 1962 tarihinde Millet Partisi'ni kurmalarıyla, Millet Meclisindeki siyasî parti sayısı 5'e çıkmış oluyordu.

CKMP'den istifa eden ve başlarında, CKMP Genel Başkanı, Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı'nın yer aldığı parlamenterler şunlardı⁴³:

⁴³ Deniz Bölükbaşı, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, 2. bs. Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 327; **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1962. Yukarıda isimleri geçen parlamenterlerden Ankara Milletvekili Nihat Berkkan, Deniz Bölükbaşı'nın listesinde yer almamakta ise de 2 Haziran 1962 tarihli Milliyet Gazetesinde istifa edenler arasında gösterilmekte ve istifa mektubunun tam metnine de yer verilmektedir.

Milletvekilleri:

Osman Bölükbaşı (*CKMP Genel Başkanı - Ankara Milletvekili*), Ömer Zekâî Dormen (*Millet Meclisi Başkanvekili - İstanbul Milletvekili*), Ahmet Bilgin (*Kırşehir Milletvekili*), Kâzım Arar (*Çankırı Milletvekili*), Ömer Kart (*Konya Milletvekili*), İsmail Hakkı Akdoğan (*Yozgat Milletvekili*), Halit Fikret Aka (*Nevşehir Milletvekili*), Kemal Ataman (*Konya Milletvekili*), Nevzat Güngör (*Ağrı Milletvekili*), Kerem Özcan (*Ağrı Milletvekili*), Ali Baran Numanoğlu (*Nevşehir Milletvekili*), Oğuz Demir Tüzün (*Niğde Milletvekili*), Talât Oğuz (*Mardin Milletvekili*), Rıza Polat (*Ağrı Milletvekili*), Halil Özmen (*Kırşehir Milletvekili*), Memduh Erdemir (*Kırşehir Milletvekili*), İsmet Kapısız (*Yozgat Milletvekili*), Turgut Nizamoğlu (*Yozgat Milletvekili*), Hüseyin Ataman (*Ankara Milletvekili*), Kâmil İnân (*Bolu Milletvekili*).

Cumhuriyet Senatosu Üyeleri:

İbrahim Şevki Atasagun (*Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili, CS Nevşehir Üyesi*), A. Rıza Ulumsan (*CS Kırşehir Üyesi*), Rifat Etker (*CS Ankara Üyesi*), Veysi Yardımcı (*CS Ağrı Üyesi*), Bahattin Özbek (*CS Kütahya Üyesi*), Neşet Çetintaş (*CS Yozgat Üyesi*), Mustafa İncoğlu (*CS Afyonkarahisar Üyesi*), Mansur Ulusoy (*CS Ankara Üyesi*), İzzet Yener (*CS Niğde Üyesi*).

Esasında, Bölükbaşı'nın CKMP'den ayrılacağı haberleri, istifanın gerçekleşmesinden epeyce önce, 4 Mayıs 1962 tarihinde basında yer almıştı. Gerçekten, CKMP İstanbul İl Merkezinde 2 Mayıs 1962 tarihindeki bir toplantıda, kendisine partiden ihraç edilen bazı üyelere ilgili olarak yöneltilen eleştirilere sinirlenen Osman Bölükbaşı'nın, “*Bu, İstanbul'a bir partili ve milletvekili olarak son gelişimdir.*” dediği, 4 Mayıs 1962 tarihli gazetelerde duyuruluyor;⁴⁴ ancak, Bölükbaşı, aynı gün, bu haberleri yalanlıyordu⁴⁵. Fakat, ay sonunda, Bölükbaşı ve 28 arkadaşının istifası gerçekleşmekteydi⁴⁶. İstifa edenler, bir de bildiri yayımlamışlardı. 31 Mayıs 1962 tarihli bildiride şöyle deniyordu:

“Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi her devirde, ahlâka dayanan bir siyaset anlayışının temsilcisi olmuştur. Onun bu şiarına ve prensiplerine yakışmayacak hareketler; maalesef son zamanlarda bünyesinde huzur içinde çalışmayı imkânsız kılacak bir dereceye ulaşmıştır.

⁴⁴ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1962, **Milliyet**, 4 Mayıs 1962.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1962, **Milliyet**, 5 Mayıs 1962, **Akşam** 5 Mayıs 1962. Ne var ki, Bölükbaşı'nın yalanlaması, ertesi gün, İstanbul'da anılan toplantıda bulunan partililerden Salim Yavuz tarafından eleştiriliyordu ve Salim Yavuz, Bölükbaşı'yı, dün söylediğini ertesi gün unutmakla itham ediyordu. Bkz. **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1962.

⁴⁶ Deniz Bölükbaşı, **a.g.k.**, s. 326.

Bu durum karşısında, yetkili organlar kendilerine vazifeyi layiki ile ifa etmemişler ve böylece idealleri ikbal ve ihtirastan ibaret olan bazı kimselerin cüret ve cesaretlerini artırmışlardır.

Diğer taraftan CKMP'nin memleketin içinde bulunduğu nazik şartları nazara alarak yapıcı ve huzur getirici bir kuvvet olmak vazifesini tercih ettiği milletçe malumdur.

Bir takım şahsî ikbal ve ihtiras hesaplarıyla, partiyi yapıcı ve huzur getirici bir kuvvet olmaktan çıkartmak ve onu tehlikeli temayüllere taviz veren bir teşekkül haline getirmek isteyenlerin mevcudiyeti ve son zamanlarda artan faaliyetleri karşısında yetkili organlar yine kayıtsız kalmakta devam etmişlerdir. Bu şartların yarattığı huzursuzluk ve itimatsızlık içinde memleketin bu nazik devresinde teşrii vazifemizi layiki ile ifa etmenin imkânsızlığını tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu düşüncelerle, idealleri uğrunda hayatlarımız dahi fedaya hazır olduğumuz CKMP'den ayrılmaya ve memleketin yüksek menfaatlerine müstakil olarak hizmet etmeğe karar vermiş bulunuyoruz. Bu ayrılış CKMP'nin ruhundan ve davasından değil, sadece çatısındanadır. Bu kararımızı benimseyecek idealist arkadaşlara bağrımız daima açık bulunacaktır.

Yürekleri vatan aşkıyla çarpan ve her devrin çile ve kahrına göğüs geren CKMP'nin büyük ve samimi kitlesine karşı olan bağlılığımız devam ettireceğiz ve bundan sonraki mücadelemizde bu bağlılıktan kuvvet alacağız.”⁴⁷

Ancak, her ne kadar, CKMP'den ayrılanlar, yukarıda tam metni verilen bildiride, bundan böyle “Müstakil olarak hizmet etmeğe karar vermiş bulunuyoruz.” demektedirler ve Bölükbaşı da bu doğrultuda demeçler vermekteydiyse de⁴⁸; istifaların daha ilk haftası içinde, basın organlarında Bölükbaşı ve arkadaşlarının yeni bir parti kurmakta oldukları haberleri yer almaya başlamıştı⁴⁹. Nitekim, iki hafta gibi çok kısa bir süre sonra partileşme gerçekleşiyordu ve kurucular, 12 Haziran 1962 tarihinde yayımladıkları bir bildiri ile, yeni partinin kuruluşunu açıklamaktaydılar. CKMP'yi ağır biçimde itham eden bu bildiri şöyleydi:

⁴⁷ A.k., ss. 326-327.

⁴⁸ Milliyet Gazetesinin 4 Haziran 1962 tarihli nüshasında, Bölükbaşı'dan naklen verilen bir haberde, aynen şöyle denildiğini görüyoruz: “C.K.M.P. den bir grup milletvekiliyle istifa eden Osman Bölükbaşı dün ‘Bir parti kurmak için vakit erkendir. Ben ve 28 arkadaşım şimdilik bağımsız kalacağız. Teşkilattan gece gündüz telgraflar alıyoruz...’”. Milliyet, 4 Haziran 1962.

⁴⁹ Örneğin, 5 Haziran 1962 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde, “CKMP den istifa eden Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının yarın bir kurmak üzere müracaatta bulunacakları ve partinin C.M.P. Cumhuriyetçi Millet Partisi adını alacağı bildirilmektedir.” deniyordu. Bkz. Cumhuriyet, 5 Haziran 1962. Aynı şekilde, 5 Haziran 1962 tarihli Milliyet Gazetesinde de “C.K.M.P. den istifa eden Osman Bölükbaşı, dün İstanbul İl Başkanı Naim Tan’a telgraf çekerek: ‘Yeni parti kuracağım, beni destekler misiniz?’ diye sormuştur. Naim Tan: ‘Seni destekliyoruz.’ cevabını vermiştir.” şeklinde bir haber yer almaktaydı. Bkz. Milliyet, 5 Haziran 1962.

“Ayrılış beyannamemizde de ifade ettiğimiz üzere, CKMP’nin ahlâka dayanan siyaset şiarından uzaklaşan ve idealleri ikbal ve ihtirastan ibaret bulunan bir zümrenin yarattığı huzursuzluk ve itimatsızlık bu parti bünyesinde çalışmayı imkânsız hale getirmiştir. Partiyi bir ideal topluluğu değil, bir menfaat ve ihtiras şirketi haline getirmek isteyen bu zümre, zamanla parti bünyesinde genişlemiş ve partinin sevk ve idaresinde bulunan bazı muhteris başların esiri olmuştur. Yıllardan beri partiyi yıpratın ve gelişmesine engel olan bu durum, seçimlerden sonra kabaran yeni ihtiraslarla tahammül edilmez bir dereceye ulaşmıştır. Partinin bünyesi, kendisine şerefle hizmet edenleri ayırmaya matuf bir tertip, tezvîr ve tahrik yuvası haline getirilmiştir. Şeref ve itibarları yıkmaya yöneltîlen bir iftira kampanyası adeta mubah kılınmıştır. 22 Nisan 1962’de yapılan istişarî toplantıya katılanlar, ileri sürdüğümüz bu hakikatleri kısmen de olsa ibretle görmüşlerdir.

Bu durumu ıslah için partinin yetkili idarecilerinin ekseriyeti kendilerine düşen vazîfeyi bütün ikazlara rağmen yapmamışlar, her manada bir atalet içinde kalmayı tercih etmişlerdir. Şüphesiz, böyle bir gidiş, CKMP’nin idealleri ile ve ahlâka dayanan siyaset şiarıyla asla bağdaşamazdı. Partiden ayrılışımızı takiben yetkili organlara hâkim bulunanların takındığı ciddiyet ve hüsnüniyetten uzak tavır ise, parti bünyesinin ıslahına ve ihtilafın halline samimiyetle intizar eden bütün vatandaşları hüsrana uğratmıştır. Bir taraftan bizleri tekrar partiye davet eden vazîfeliler, diğer taraftan neşrettikleri tebliğ, tamim, beyanat ve tertipleedikleri gezilerde açtırdıkları fısıltı kampanyası ile hakikatleri örtme ve bizlere müteveccih bir kötûleme ve tahrik politikası takip etmişlerdir. Ayrılış sebeplerimizi izaleye matuf gayretlerde bulunmak şöyle dursun, bilakis, bu davranışlarıyla ayrılışın kesin bir hale gelmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu zihniyetin hâkimiyeti altında bulunan CKMP’nin bugün içine düştüğü durumdan kurtulamayacağı kanaati maalesef kati olarak vicdanlarımızda tebellür etmiştir.

Bu kanaatledir ki, CKMP’nin bugüne kadar temsil ettiğı vatansever ruh ve davayı kendisine bayrak yapacak ‘MÎLLET’ adlı bir siyasî parti kurmak ve samimi dava arkadaşlarımızı ve vatandaşlarımızı bu partinin çatısı altında toplamak, CKMP’nin ideallerine sadakatin zarurî kıldığı bir hal tarzı olmuştur. Biz, bu kararımızla, kendimizi CKMP’nin ruh ve davasından ayrılmış saymıyoruz, sadece CKMP’nin bünyesinde, normal yollarla tasfiyesi mümkün olmayan bir menfaat, ikbal ve ihtiras zümresinden partiyi ve ideallerini kurtarmanın en salim yolunu bulmuş oluyoruz. Bize göre, vatana hizmetin ilk şartı ahlaka ve fazilete bağlılıktır. Bu yolda devam edeceğiz ve ondan ayrılanları millete tanıtmak vazîfemizi zamanı geldikçe yerine getireceğiz.”⁵⁰

⁵⁰ Deniz Bölükbaşı, **a.g.k.**, ss. 327-328.

Bu bildirinin yayımlanmasından iki gün sonra, 14 Haziran 1962 tarihinde, Bölükbaşı ve arkadaşları, gerekli belgelerle Ankara Valiliğine başvurarak, Millet Partisi'nin kuruluşunu resmen tamamlamışlardı⁵¹. Bu yeni partinin⁵² Genel Başkanlığına, 16 Haziran 1962 tarihinde, Osman Bölükbaşı getiriliyordu. Böylece, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerin üzerinden daha 1 yıl geçmeden, Millet Meclisindeki siyasî parti sayısı 5'e çıkmış bulunmaktaydı.

⁵¹ Deniz Bölükbaşı, **a.g.k.**, s. 327; **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1962.

⁵² "Millet Partisi" adı, siyasal tarihimizde daha önce, kurucuları arasında yine Osman Bölükbaşı'nın da yer aldığı başka bir siyasî parti tarafından bir süre kullanılmıştı. Gerçekten, 20 Temmuz 1948 tarihinde, Ankara'da kurulan ve kurucuları içinde, Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Profesör Hikmet Bayur, Profesör Kenan Öner, Dr. Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni ve General Sadık Aldoğan'ın da bulunduğu bu parti, 27 Ocak 1954 tarihinde Ankara Asliye Ceza Mahkemesince kapatılmıştı. Kapatılan bu partinin son Genel İdare Kurulu üyeleri, 10 Şubat 1954 tarihinde, Cumhuriyetçi Millet Partisi adlı bir parti kurmuşlardı ve Cumhuriyetçi Millet Partisi, 16 Ekim 1958 tarihinde Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştı. Böylece, yıllar sonra, tekrar en başa dönülüyor ve CKMP'den ayrılanlar, kurdukları partiye, Millet Partisi adını veriyorlardı. Bkz. M. Serhan Yücel, **a.g.k.**, s. 32, 35; Deniz Bölükbaşı, **a.g.k.**, s. 328. 1948 yılında Millet Partisi kurucuları arasında bulunan, daha sonra CKMP'de de Bölükbaşı'nın yanında yer alan General Sadık Aldoğan, CKMP'den ayrılıp, 27 Haziran 1962'de yeni kurulan MP'ye katılınca, Osman Bölükbaşı kendisine bir mektup yazıyor ve ilk MP'den şimdiki yeni MP'ye geçen 14 yılı, şu duygulu satırlarla dile getiriyordu: "*Millet Partisine girme kararınızı bildiren mektubunuz, bana on dört yıl evvel merhum ve faziletli arkadaşlarımız; Mareşal Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Osman Nuri Köksal ve Enis Akaygen ile birlikte parti kurduğumuz günün heyecanını bir kere daha yaşattı. Aynı heyecanı sizin de duyduğunuzdan eminim. İki eski arkadaşın aynı azimle bir safta birleşmeleri, partimizin kurucusu diğer arkadaşlarımızı da çok duygulandırdı. Bu hareketinizin büyük manasını ve değerini takdir eden Partimiz Kurucular Heyeti sizin de kurucu üye olarak kabulünüze ittifakla karar verdi. Keyfiyeti derin saygı ve sevgilerimle arzeder Tanrı'dan sağlık ve saadetler dilerim.*" Deniz Bölükbaşı, **a.g.k.**, ss. 328-329.

İKİNCİ BÖLÜM

1961 SEÇİMLERİNDEN SONRA MİLLET MECLİSİNİN İLK TOPLANTISINI YAPMASI VE TOPLANTI ÖNCESİNDE KARŞI KARŞIYA KALINAN SORUNLAR

1- Toplantı Öncesinde Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar

1961 Anayasası, seçimlerden sonra TBMM'nin ilk toplantısının ne zaman yapılacağını, Geçici Madde 1'de belirlemiş bulunuyordu. Bu bağlamda, anılan maddede, seçim sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilânını izleyen beşinci gün, her iki Meclisin kendiliğinden Ankara'da TBMM binasında saat 15.00'te, en yaşlı milletvekilinin başkanlığı altında toplanacakları ve önce Cumhuriyet Senatosu üyelerinin, sonra da milletvekillerinin ant içecekleri öngörülmüştü. Bu kural uyarınca, TBMM'nin 25 Ekim 1961 tarihinde toplanması gerekiyordu. Böylece, 27 Mayıs 1960 tarihli askerî müdahale ile askıya alınan parlamentolu yaşam yeniden başlamış olacaktı.

Ancak, seçim sonuçlarından hoşlanmayan bazı silahlı kuvvetler mensuplarının tepkileri, Meclisin toplanmasının pek de kolay olmayacağını göstermekteydi. Gerçekten, kapatılan Demokrat Parti'nin oylarının büyük ölçüde yeni kurulan Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisi'ne yöneldiğini varsayacak olursak, bu iki partinin Millet Meclisi'nde elde ettikleri 223, Cumhuriyet Senatosu'nda ise 98 iskemle, büyük bir başarı olarak değerlendirilebilirdi. Bu da, silahlı kuvvetlerdeki kimi gruplar üzerinde olumsuz etki doğuruyor ve onlarda 27 Mayıs 1960 müdahalesinin hiçbir anlamının kalmayacağı endişesini yaratıyordu⁵³. Bu bağlamda, kendilerine “*Silahlı Kuvvetler Birliği*”⁵⁴ adını veren bir kısım subay, 21 Ekim 1961 tarihinde

⁵³ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, ss. 82-84; Mehmet Ali Birand v.d., **12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, ss. 20-22; Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1985, ss 135-136.

⁵⁴ “*Silahlı Kuvvetler Birliği*” olarak anılan bu örgütlenmenin oluşumunu, bazı yazarlar, “14’ler Olayı” olarak bilinen, 13 Kasım 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesinden 14 üyenin tasfiye edilmesi girişiminin öncesine kadar götürmekte iseler de (Bkz. Kurtul Altuğ, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s. 246 vd.); bu Birliğin gizli bir biçimde kuruluşunun tamamlanması ve adının konması 1961 yılının Mart ayına rastlamaktaydı. Millî Birlik Komitesi üyelerinin büyük bir kısmı bu örgüte karşı çıkmakta ve onu bir karşı devrim hareketi olarak nitelendirmekteydiler. Ne var ki, Silahlı Kuvvetler Birliği’nin giderek güç kazandığı da bir gerçektir. Örneğin, bu örgüt içinde yer alan Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel’in önce emekliye sevk edilmek istenmesi, ancak buna dönemin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın karşı çıkması üzerine, emekliye sevk edilmek yerine 5 Haziran 1961 tarihinde Washington’daki Nato Daimi Grubuna atanması olayına Silahlı Kuvvetler Birliği son derece sert bir tepki koymuş ve Tansel’i ABD’ye götürün uçağı geri döndürterek, Tansel’in yeniden Hava Kuvvetleri Komutanlığına atanmasını sağlamıştı. Bu olayın ayrıntılı bir açıklaması için bkz. Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 1. Kitap, Yazıcı Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 2003, ss. 380-388; Sinan Onuş, **Parola: İnkılap, 27 Mayıs’ı Yapanlar Anlatıyor**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 236-241; Avni Doğan, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964, s. 345.

İstanbul'da Harp Akademisi'nde gizli bir toplantı yaparak, “21 Ekim Protokolü” adı altında bazı kararlar almışlardı. Anılan protokolde, TBMM toplanmadan önce duruma el konulacağı, seçim sonuçlarının geçersiz sayılacağı, siyasî partilerin faaliyetlerinin yasaklanacağı, Millî Birlik Komitesi'nin feshedileceği ve iktidarın milletin gerçek ve yetenekli temsilcilerine devredileceği, bu kararların uygulanmasının TBMM'nin toplanacağı tarih olan 25 Ekim 1961 tarihinden sonraya bırakılmayacağı vurgulanmaktaydı⁵⁵. Demokrasiye geçişi belirsiz bir süre (ve belki de ebediyen) engelleyecek olan bu çok önemli olay üzerine, 23 Ekim 1961 tarihinde, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın Başkanlığında, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları ve başka bazı yüksek rütbeli subaylarla bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıda, Silahlı Kuvvetlerin düşünce ve isteklerinin yazılı bir metin haline getirilmesi ve bunun siyasî parti yetkililerine bildirilmesi kararlaştırılıyordu. Bu doğrultuda, parti liderleriyle önce Adalet Bakanlığı'nda bir toplantı yapılmıştı ve Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olması, Yüksek Adalet Divanı'nda mahkûm olan eski iktidar mensuplarının affedilmemeleri, Silahlı Kuvvetlerden emekli edilerek ilişkileri kesilen subayların⁵⁶ ve üniversiteden uzaklaştırılmış öğretim üyelerinin⁵⁷ göreve dönmelerine izin verilmemesi yönünde bir karara ulaşılmak istenmişti. İnönü'nün ısrarı üzerine, üniversiteden uzaklaştırılmış öğretim üyeleriyle ilgili koşul tümünden metinden çıkarılıyor⁵⁸; hüküm giymiş eski

⁵⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 84; **Cumhuriyetin 75 Yılı**, Cilt 2, 1954–1978, YKY, İkinci Baskı, İstanbul, 1999, s. 483; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt 3, s. 14; Alpay, Kabacalı: **Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi**, Denizbank Finansal Hizmetler Grubu, Deniz Yayınları No. 11, İstanbul, 2004, ss. 228-229; Mehmet Ali Birand v.d., **a.g.k.**, ss. 22-24; H. Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, Birey Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, ss. 44-45. Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Afa Yayınları, Türkiye Üzerine Araştırmalar Dizisi 3, İstanbul, 1989, ss. 95-99; Ersal Yavi, **İhtilâli Subaylar**, 1. Kitap, ss. 404-405; Sinan Onuş, **a.g.k.**, ss. 262-263; Osman Deniz, **Parola: Harbiyeli Aldanmaz**, Anı: Hazırlayan Yasemin Bradley, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003, ss. 32-36; Şükran Özkaya, **Adım Adım 27 Mayıs**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 363-367; Orhan Tokatlı, **Kaybolan Yıllar 1961/1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, ss. 15-17; Orhan Birgit, **Evvel Zaman İçinde**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, ss. 345-346; Kurtul Altuğ, **a.g.k.**, ss. 260-263.

⁵⁶ 25 Ağustos 1960 tarihinde, aralarında generallerin de bulunduğu, silahlı kuvvetlerde çeşitli rütbelerde görev yapan 4174 subay emekliye sevk edilmişlerdi. *Eminsular (Emekli İnkılâp Subayları)* olarak anılan bu kişilerin büyük bir kısmı kendilerine haksızlık yapıldığını ileri sürmekteydiler. Bkz. Alpay Kabacalı, **a.g.k.**, s. 212.

⁵⁷ Millî Birlik Komitesi'nin kabul ettiği 27 Ekim 1960 tarih ve 114 sayılı Kanun'la, Üniversitelerden toplam 147 öğretim üyesinin görevine son verilmişti (Bkz. **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641). Büyük tepkilere yol açan bu Kanunun zaman zaman değiştirilmesi ve isteyen öğretim üyesine üniversiteye geri dönme imkânının tanınması yönünde girişimlerde bulunulmuşsa da; bu tür bir değişikliğin, *Eminsular*'ı da benzer isteklerle harekete geçirmesinden ürküldüğü için, kabulü uzun süre mümkün olamamıştı. Bu Kanun, ancak çok partili hayata geçildikten sonra, 12 Nisan 1962 tarihinde 43 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve dileyen öğretim üyesine üniversiteye dönme imkânı tanınmıştır (Bkz. **Resmî Gazete**, 18 Nisan 1962, Sayı: 11086).

⁵⁸ Bu husus, İnönü'nün günlük olayları kaydettiği deftere şu satırlarla yansımıştı: “24 Ekim Salı, Saat 9.45'de Çankaya'ya davet. Cevdet Sunay ordu erkânı ile geldi. Taleplerini söyledi. 147'leri karıştırdılar. Reddettim. Kabul ettiler.”, İsmet İnönü, **Defterler (1919–1973)**, 2. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 842.

iktidar mensuplarının affedilmeleri yasağına ise, “şimdilik” kaydı ekleniyordu⁵⁹. Alınan kararların bir protokole bağlanması için 24 Ekim günü, Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in Başkanlığında Çankaya Köşkü’nde bir toplantı gerçekleştirilmişti. Bu toplantıya katılanlardan Tuğgeneral Muhsin Batur, anılarında, toplantıda Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın, Kuvvet Komutanları ve çeşitli generallerin, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’nın ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican’ın hazır bulunduğunu bildirmektedir⁶⁰. Toplantıyı açan Cemal Gürsel’in söz verdiği Genelkurmay Başkanı Sunay, Silahlı Kuvvetlerin isteklerini dile getirmişti. Batur, ilk itirazın Gümüşpala’dan geldiğini kaydetmekte ve Gümüşpala’nın yeni bir parti olduklarını, seçilen milletvekili ve senatörlerin henüz çoğunu tanımadığını, bu nedenle istenen hususları kabul ettirmesinin güç olacağını söylediğinde, Genelkurmay Başkanı Sunay’ın “*Mademki partinizin başkanısınız... Bir horoz gibi tavuklarınızı kanatlarınızın altında tutun.*” dediğini aktarmaktadır⁶¹. Bu toplantıya ilişkin olarak, İsmet İnönü’nün çok önemli bir konuşmasını, yine Batur, şu satırlarla gün ışığına çıkarmaktadır:

“Bu gibi toplantılarda konuşma genelde başkana hitap edilerek yapılır. İnönü ise bizlere doğru döndü. Tok sesi ve kendine özgü şivesi ile ve biraz da sertçe şunları söyledi:

‘Bu Anayasa Silâhlı Kuvvetlerin eseri mi? Bu Anayasa ve demokrasiye inanıyor musunuz?... Eğer böyle ise bu işlere ne karışyorsunuz?... Bunlar Meclislere ait işlerdir.’ dedi.

Uzun süre bir sessizlik oldu, sonunda ortak noktalar bulundu ve toplantı bitti.

Ben ve zannederim çoğumuz ilk demokrasi dersini birinci elden almıştık...” ⁶².

Sonuçta, ertesi gün basında, Çankaya zirvesinde, “Çankaya Protokolü” olarak da anılan şu metnin imza altına alındığı duyuruluyordu:

“1- Partiler, cumhurbaşkanlığı için namzet göstermeyeceklerdir. Gürsel’e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarfedeceklerdir.

⁵⁹ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 2, 1922–1971**, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayın No: 5, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 1713; Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Bilgi, Ankara, 2003, s. 395.

⁶⁰ Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 103.

⁶¹ **A.k.**, s. 103.

⁶² **A.k.**, ss. 103-104.

2- Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlar ile alâkalı her mevzuu bu çerçevede mütalâa etmekteyiz.

Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz. 42 numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi, bu mevzuda söylenilmiş bir sözümüz yoktur. Prensip olarak ordu bünyesinde ihtilat yapacak her türlü tasarrufun aleyhindeyiz.

3- Af müessesesinin ortadan kaldırılması mahiyetinde istikbale muzaf bir taahhütte bulunmak, milli hakimiyet ve hukuk prensiplerine ve Anayasa esaslarına aykırıdır. Bununla beraber, siyasi mülahazalar ile yersiz ve zamansız olarak af müessesesinin kullanılmasına aleyhtarız. Yastıada hükümlerine şimdilik bir Af Kanunu çıkarılması yolunda partimizce alınmış herhangi bir kararımız olmadığı gibi, partimizde bu yolda bir temayül de mevcut değildir.”⁶³

AKŞAM
Hergün Adana'ya
İstanbul: 10 TL - 15 TL - 20 TL
Ankara: 10 TL - 15 TL
Adana: 10 TL
KARŞI: 10 TL

25
1961
EYLÜL

Çankaya Köşkünde ve Başbakanlıkta yapılan toplantılardan sonra
ORDU, PARTİLERLE ANLAŞTI
Liderler, Gürsel'in Başkanlığı ve Af çıkarılmaması
ile ilgili protokolü, 24 general huzurunda imzaladı

GÜMÜŞPALA
"Silâhlî Kuvvetlerin bir tebligî var. Yurt için hayırlı adımlar atılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi yarın toplanacaktır."

İNÖNÜ
"Memnunuz, çok iyi çok iyi oldu. Her şey yolunda. Bir daha toplanmayacağız. Yarın Mecliste tekrar görüşürüz."

ALICAN
"Her şey iyi... Memnun olarak ayrılıyor. Yurt meselelerinin hâlinde ve fikirlerde tam bir anlaşmaya varmış oluyoruz."

BÖLÜKBAŞI
CKMP lideri de "Memnunuz, demiy ve ilâve etmiştir: "Yarın toplanacak olan T. Büyük Millet Meclisinde görüşürüz."

4'lü koalisyon şart tutulmadı
Meclis bugün törenle açılıyor
ANKARA, 25 EKİM
DÜN AKTİ 9.45 de Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde, Devlet ve Millîyet Bakanlığı Örgütleri, Cemadî Ölmekle koalisyonunda parti liderleriyle Cumhurbaşkanlığı ve Millîyet Kurumlarında...

ORDUNUN YENİ MESAJI
Devlet, Ordu ile Partiler arasında gâhic birerlik kurulmuş, bilâhale...

⁶³ Hürriyet, 25 Ekim 1961; Akşam, 25 Ekim 1961; Cumhuriyet, 25 Ekim 1961.

Bu kararlarda dikkat çeken husus, üniversiteden uzaklaştırılmış olan öğretim üyelerinin göreve dönmelerine izin verilmeyeceği yönündeki kuralın metinde yer almamasıydı. Böyle bir sonuca ulaşmada, büyük ölçüde, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, İnönü'nün anılan kurala karşı çıkmış olmasının rolü vardı.

Böylece, “*Silahlı Kuvvetler Birliği*”nin “*21 Ekim Protokolü*” adı altında aldığı kararların yol açtığı kriz, en azından şimdilik çözülmüş oluyordu ve artık 25 Ekim 1961 günü iki Meclisin ant içme töreni için birlikte toplanmasının ve ant içme töreninin ardından Millet Meclisinin 12. Dönem çalışmalarına başlamasının önünde bir engel kalmamış görünüyordu.

2- Millet Meclisinin İlk Toplantısını Cumhuriyet Senatosu ile Birlikte Yeni Meclis Binasında Gerçekleştirmesi

A. Yeni Meclis Binası

1961 Anayasasının Geçici 1. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, seçim sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca ilânını izleyen beşinci gün, her iki Meclisin kendiliğinden Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında saat 15.00’te en yaşlı milletvekilinin başkanlığı altında toplanması gerekmektedir. Yine aynı fıkra, bu toplantıda önce Cumhuriyet Senatosu üyelerinin, sonra da milletvekillerinin ant içecekleri öngörülmüştü. Bu doğrultuda, seçim sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca ilânını izleyen beşinci güne denk düşen 25 Ekim 1961 Çarşamba günü, ant içme töreni için Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üyeleri Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisinin yeni binasında toplanmışlardı. Sözü edilen yeni bina, TBMM’nin üçüncü binasıdır⁶⁴. Her ne kadar, bu bina, hizmet sunmaya 6 Ocak 1961 tarihinde Kurucu Meclis’in orada toplanmasıyla başlamışsa da; bu ara dönemi görmezden gelecek olursak, yeni binanın, hizmete, esas 1961 seçimleriyle oluşan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun toplanmasıyla geçtiğini varsayabiliriz. Sözü edilen üçüncü binanın köklerini, TBMM’nin 11 Kânunusani (Ocak) 1937 tarihinde kabul ettiği bir Kanun’a⁶⁵ kadar götürebiliriz. Gerçekten, bu tarihte kabul edilen 3090

⁶⁴ TBMM, 23 Nisan 1920 tarihinde ilk toplantısını, Ankara’nın Ulus semtinde yer alan ve bugün Kurtuluş Savaşı Müzesi olarak faaliyet gösteren binada yapmıştır ve 18 Ekim 1924 tarihine kadar çalışmalarını o binada sürdürmüştür. Yapımına 1915 yılında başlanan ilk Meclis binasının mimarı Hasip Bey’dir ve Atatürk’ün 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelişinden sonra anılan yapının Meclis binası olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Binanın Meclis çalışmalarına hizmet sunabilecek bir duruma getirilmesi işini birinci dönem Bursa Milletvekili Necati Bey gerçekleştirmiştir. TBMM’nin ikinci binası ise, bu binanın hemen yanı başında yer alır ve mimarı Vedat Bey’dir (1873-1942). Yapımına 1923 yılında başlanan ikinci bina, kullanıma 18 Ekim 1924 tarihinde açılmıştır (<http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/kb28.htm>) (Ziyaret tarihi: 21 Nisan 2006). 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askerî müdahale ile faaliyetine son verilene kadar, TBMM çalışmalarına, 36 yıl bu ikinci binada devam etmiştir.

⁶⁵ **Resmî Gazete**, 21.01.1937, Sayı: 3513.

numaralı Kanunla, yeni bir parlamento binasının yapımına karar verilmişti. Bu doğrultuda, yeni bir bina yapımı için açılan yarışmaya 14 proje katılmış ve jüri üç adet birinciliğe değer eser belirlemişti. Sonuçta, ünlü Avusturyalı mimar Profesör Clemens Holzmeister'ın (1886–1983) projesinin uygulanması kararlaştırıldı. Binanın temeli 26 Ekim 1939 tarihinde dönemin Meclis Başkanı Abdülhalik Renda (1881–1948) tarafından atıldı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı içinde karşı karşıya kalınan parasal sıkıntılar nedeniyle tamamlanması uzun zaman alan inşaata 1957 yılından sonra hız verildi ve tamamlanabildi. Bu bina, 27 Mayıs askerî müdahalesi sonrasında yeni bir anayasa hazırlamak için oluşturulan Kurucu Meclis'in 6 Ocak 1961 tarihinde faaliyetine burada başlamasıyla hizmete açılmış oldu⁶⁶.

B. Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Konuşması

25 Ekim 1961 Çarşamba günü, saat 15.07'de, TBMM Birleşik Toplantısının Birinci Birleşiminin, Birinci Oturumu, Millî Birlik Komitesi ve Devlet ve Hükûmet Başkanı Cemal Gürsel'in söylevi ile açıldı. Cemal Gürsel'in konuşması, aynen şöyleydi:

İkinci Cumhuriyetin Birinci Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri,

Oturumu açarken bu tarihî günde muhterem varlıklarınızın meydana getirdiği şu muhteşem tablonun verdiği emniyet ve huzur içinde sizleri saygı ile selamlarım.

Türk Milletinin kaderinde ve demokratik hayatımızın tekâmülünde mühim ve hayati bir merhale teşkil edecek İkinci Cumhuriyetin kuruluşuna müncer olan İhtilâlin bizzat içinde yaşadınız. Olanları ve olayları benim kadar biliyorsunuz. Gizli kalmış taraflarını da zaman aydınlayacaktır. Hemen şunu ilâve edeyim ki; biz İhtilâlin ilk gününden itibaren vatandaş hak ve hürriyetlerine eşit muamele ve her türlü vatandaşlık haklarına saygı göstermeyi vazife bildik. Milletimizin ilerde ulaşacağını düşündüğümüz hürriyetler rejimi içinde yadırgamadan yaşamaya intibakını kolaylaştıracak genişlik ve serbestlik içinde gelişmesine çalıştık ve İhtilâlin asla tanımadığı hakkı, adaleti, insaf ve vicdanı hiçbir zaman elden bırakmadık. Aydınlık arttıkça bu, daha iyi anlaşılacaktır.

İhtilâlin yöneticisi olan ve bugün tarihe intikal eden Millî Birlik Komitesi, vazifesini en iyi bir şekilde yapmak için insan takatının üstünde ve büyük bir vatanperverlik hissiyle çalışmış, memlekete iyi şeyler yapmak için elindengeleni yapmıştır. Komitenin mesaisini takdirle belirtmek isterim.

⁶⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/kb29.htm> (Ziyaret tarihi: 24 Nisan 2006); Songül Baş, “Binaların Dili Olsa”, *Sabah* (Ankara Sayfası), 4 Ekim 2005, s. 24. TBMM binası ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Leyla Karslı Alpagut, “III. Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası Yarışma ve Yapım Süreci”, *Mimarlık*, 2000, Sayı 296, ss. 51-55.

Kahraman ordumuz bugünü hazırlayan vakur davranışıyla vazifesini yapmış olmanın huzuru içinde her zaman olduğu gibi, milletimizin güvenine ve yenilmez bir kudret olarak saygı ve sevgimize lâyık vazifesi başındadır. Başkumandanlık görevimin bu son günlerinde, büyük ve aziz ordumuza en samimî takdir hislerimi ifade etmekten zevk duymaktayım.

Muhterem arkadaşlar:

İhtilâlin ilk günü vazifeye çağırdığımız bakan arkadaşların büyük bir vazife hissiyle bizim yardımımıza koşmalarını takdirle anmak isterim. Bu kıymetli arkadaşlarım İhtilâlin bütün sarsıntılarına rağmen, idari ve iktisadi bünyemizi sağlam utmasını bilmiş, hattâ iktisadi sahada Devletimize itibar kazandırmıştır. Huzurunuzda kendilerine en samimî teşekkürlerimi sunmayı vazife sayıyorum.

Sayın üyeler:

Bu mesut güne ulaşmak için çok emekler harcanmış, büyük sıkıntılar hattâ ıstıraplar çekilmiştir. Bizim bu hedefe varmamıza engel olmak için her türlü tezvir ve tahrike başvuran kötü eller ve kuvvetler, şimdi de bu güzel neticeyi bozmak ve millî bünyeyi parçalamak için pek sinsi ve muhtelif yollardan gayret sarf etmektedirler. Bu açıklamamın gelecekteki çalışmalarımızda uyarıcı bir tesir yapacağını ümid ederim.

Aziz arkadaşlarım:

Memleketimiz dünya önünde ciddi bir imtihan geçirmektedir. Bunda muvaffak olmak ve İkinci Cumhuriyetin huzur içinde tekâmül ve inkişafını mümkün kılmak sizlerin elindedir. Şunu iyi bilmeliyiz ki, milletimizin partiler arasındaki yıkıcı mücadelelere ve bundan mütevellit sarsıntılara artık tahammülü kalmamıştır. Birçok dertlerimiz ve meselelerimiz çözüm çareleri beklemektedir. Partilerimizin vatanperverane hislerle birbirini desteklemesi, geçmişte iyi olmayan olayları unutarak kardeşlik duyguları içinde kendilerini çok güç ve çeşitli memleket meselelerinin çözüm yollarına adanmaları lâzımdır. Milletimizin ümit kaynağı olan bu mukaddes çatı altındaki gayretlerimizin, temiz duygular ve şuurlu içinde inkişafı, bir taraftan sizlerin bu yolda olduğunuzu gösterecek, bir taraftan da millî birliğin kuvvetlenmesine yardım edecektir. Kinler ve nefretler mutlak unutulmalıdır. Bizim kötü davranışımızdan ancak kötüler faydalanır. Bu takdirde memleketimize telâfisi mümkün olmayacak zararlar ve felâketler getirmiş oluruz. Ben sizlerin vatanperverliğinden ve memleket selâmeti için her fedakârlığı yapacağınızdan eminim. Böyle yapılmaz, hislerimizin, hırslarımızın ve kinlerimizin tesiri altında kalır ve memleket idaresini çıkmaza sürüklersek, tarih ve millet önünde affedilemeyecek hazin sorumluluklara düşeceğimizi unutmamak lâzımdır. Büyük bir ümit ve güven içinde sizleri tekrar saygı ile selâmlar, İkinci Cumhuriyetin milletimiz için mutlu günler getirmesini Tanrıdan niyaz ederim.”⁶⁷

⁶⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), ss. 2-3.

Anayasanın Geçici 5. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, yeni bir Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanuna göre Devlet Başkanı sıfatını taşıyan Cemal Gürsel'in yaptığı konuşmada dikkat çeken husus, yeni dönemi *İkinci Cumhuriyet* olarak adlandırmasıdır. Fransa'da her yeni bir anayasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte cumhuriyetin de numaralandırılmasını hatırlatan bu adlandırmanın, doktrinde bazı düşünürlerce benimsenmiş olsa da⁶⁸, yaygın bir kabul gördüğü söylenemez.

C. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Üyelerinin Ant İçmeleri

Gürsel'in konuşması bitince, sıra, Anayasanın Geçici 1. maddesi uyarınca, önce Cumhuriyet Senatosu üyelerinin, sonra da milletvekillerinin ant içerek göreve başlamalarına gelmişti. Yine aynı madde uyarınca, bu toplantıya en yaşlı milletvekilinin başkanlık etmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda, Millî Birlik Komitesi üyesi (o andan itibaren Cumhuriyet Senatosunun tabîi üyesi) Fahri Özdilek,

“2 nci Cumhuriyetin sayın üyeleri, yemin törenine başlamak üzere içimizden en yaşlı üyenin Başkanlığını rica edeceğim: Sayın İnönü.

Başkanlık Divanı üyeliği için çeşitli parti temsilcilerinden en genç üyelerin isimlerini arz ediyorum, teşriflerini rica ederim.

Şevki (Şevket) Aysan, Abdurrahman Güler, İsmet Kapısız, Ahmet Çakmak” ⁶⁹

diyerek, Geçici Başkanlık Divanını göreve davet ediyordu.

Başkanlık Divanındaki yerini alan İnönü,

“Yeni Anayasamız gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış ve yürürlükte olan İktisadî hükümlerine göre geçici Riyaset Divanı kur(ul)muştur. Anayasanın 77 nci maddesi gereğince Senato üyelerinden başlamak üzere sayın üyeler andıçeceklerdir.” ⁷⁰

sözleriyle, ant içme törenini başlatmıştı. Bu bağlamda, istifa eden Cumhuriyet Senatosu tabîi üyesi Cemal Madanoğlu⁷¹ ile Cumhuriyet Senatosu Samsun üyesi Ali

⁶⁸ Hüseyin Nail, Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1971, s. 103; Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 8. Bası, Beta Basım, İstanbul, 2003, s. 182; Bakır Çağlar, **Anayasa Bilimi**, BFS Yayınları, İstanbul, 1989, s. 64.

⁶⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 3.

⁷⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 3.

⁷¹ Millî Birlik Komitesi üyelerinden, 1961 Anayasası uyarınca Cumhuriyet Senatosunun tabîi üyesi olan Cemal Madanoğlu'nun istifa dilekçesi şöyleydi: *“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, Ankara. Anayasa gereğince tabîi üyesi sayıldığım Cumhuriyet Senatosundan istifa ettiğimi arz eder. Türkiye Büyük Millet Meclisine başarılar; millete dirlik, düzenlik dilerim.”* (**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 3.

Fuat Başgil⁷² ve çeşitli nedenlerle toplantıda hazır bulunmayan Hatay Milletvekili İnayet Mursaloğlu, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım ve Zonguldak Milletvekili Remzi Karakaşoğlu hariç olmak üzere, önce Cumhuriyet Senatosunun tüm üyeleri, sonra da tüm milletvekilleri, Anayasanın 77. maddesinde ifadesini bulan aşağıdaki andı içmişlerdi:

“Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğünü koruyacağıma; Milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.”

Ant içme töreni sürerken, bazı milletvekilleri, verdikleri önergelerle, Atatürk için saygı duruşunda bulunulmasını istemişlerdi. Önergelerden ilki, Adalet Partisi Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer ve üç arkadaşına aitti. Beşer ve arkadaşları bu önergelerinde, Atatürk için bir dalgınlık yüzünden açılış sırasında yapılmamış olan saygı duruşunun yapılmasını istemekte ve

“T.C. hâmisî olan Aziz Atatürk’ün 2 nci Cumhuriyetin açılış gününde, bir zuhul eseri olarak saygı duruşu yapılmamıştır. Aziz Atatürk’ün ruhunu tâzim maksadıyla saygı duruşu yapılmasını arz ve teklif ederiz.”

demektedirler⁷³.

Bu yöndeki ikinci önerge, Adalet Partisi Isparta Milletvekili Dr. Sadettin Bilgiç ve yedi arkadaşına ait olup, *“İkinci Cumhuriyetin ilk Büyük Millet Meclisinin açılışında, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Türk Cumhuriyetinin kurucusu Aziz Atatürk’ün hâtırası için ihtiram duruşu yapılmasını teklif ve talebediyoruz.”* şeklindeydi⁷⁴.

Geçici Başkan İsmet İnönü, bu önergeleri işleme koyduğunda, Atatürk’ün Ankara Milletvekili olduğunu hatırlatıp, önergelerde istenen saygı duruşunun Ankara milletvekillerinin ant içmesi sırasında yapılmasını oya sunmuş ve bu istek oybirliği ile kabul edildiğinden, Atatürk için bir dakikalık saygı duruşu gerçekleştirilmişti. Tüm üyeler ant içtikten sonra, Geçici Başkan İnönü de andını içmiş ve böylece ant içme töreni tamamlanmıştı⁷⁵.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun birlikte yaptıkları bu ilk toplantı sona ererken, dört Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili⁷⁶ tarafından yeni bir önerge verilmiş ve *“Türk istiklâlinin ve hürriyet mücadelesi ile devrim şehitlerinin aziz hâtıraları önünde saygı duruşu yapılması”* istenmişti⁷⁷. Kabul edilen bu önergede

⁷² Cumhuriyet Senatosu Samsun üyesi Ali Fuat Başgil’in istifa dilekçesi şöyleydi: *“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, Ankara. Gördüğüm lüzum üzerine Senatörlük vazifesinden istifa ettim. Kabulünü rica eder, saygılarımı sunarım.”* (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 3.

⁷³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 4.

⁷⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 4.

⁷⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 4.

⁷⁶ Bu milletvekilleri şunlardı: Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam, Bolu Milletvekili Zeki Baltacıoğlu, Eskişehir Milletvekili Şevket Asbuzoğlu, Bolu Milletvekili Kemal Demir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 4.

⁷⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 4.

sözü edilen saygı duruşu da tamamlanınca; Başkan, Anayasanın Geçici 5. maddesi uyarınca, ertesi gün, yani 26 Ekim 1961 tarihinde yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde, Meclislerin aynı gün sabah saat 10.00’da kendi Başkanlık Divanını seçmeleri için toplanmalarını, saat 15.00’te de iki Meclisin Cumhurbaşkanlığı seçimi için müşterek toplantıya geçmelerini önermişti⁷⁸. Geçici Başkanın bu iki önerisi de kabul edilmiş ve TBMM’nin ilk toplantısı 25 Ekim 1961 günü, gece saat 22.10’da son bulmuştu⁷⁹. Böylece, 1,5 yıl sürmüş olan askerî yönetim sona eriyor ve çok partili siyasal yaşam yeniden başlıyordu.

D. Millet Meclisinin Yeni Dönemine 1. Dönem Adıyla Başlaması

Millet Meclisinde uygulanan dönem numaralaması ile ilgili olarak, burada bir hususa dikkat çekmek gerekecektir. Bu bağlamda, 27 Mayıs askerî müdahalesi ile

⁷⁸ Geçici Başkan İsmet İnönü’nün konuşması aynen şöyledi:

“Sayın üyeler, çalışmamız Anayasa ve İçtüzüğün yürürlükte olan hükümlerinde kayıtlara başlanmıştır. İçtüzüğün yürürlükteki hükümlerine göre; andiçmeden sonra Meclislerin Divanları teşekkül eder. Şimdi, iki Meclis ayrı ayrı Başkanlık Divanlarını seçeceklerdir. Anayasanın âmir hükmüne göre yarın Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılması lâzımdır. Bu zamanla, yarın saat 15 arasında Meclis Riyaset Divanları seçimini sığdırmaya çalışacağız. Meclis Başkanlık Divanlarının kurulması gerekmektedir. Anayasanın bu hükmünü okutuyorum.

‘Anayasa geçici madde 5.- T.B.M.M. üyelerinin andiçtikleri toplantının ertesi günü Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılır.’

‘Anayasa madde 84.- Meclislerin Başkanlık Divanları, o Meclisteki siyasi parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur.’

Bu hükme riayet ederek Meclis Başkanlığı kurmak için partilerin temasta bulunmaları zaruridir. Buna da vakit bırakmak lâzımdır. Şimdi müsaade buyursanız şöyle bir imkân var; yarın saat 10’da Meclisler ayrı ayrı toplanır; o zamana kadar kendi aralarında, kendi içlerinde ve birbirleriyle, Riyaset Divanlarının Anayasanın 84 üncü maddesine göre teşkilî imkânlarını görüşürler ve saat 10’da Meclisler kendi Başkanlık Divanlarını seçmeye başlarlar. Yarın saat 15’te Cumhurbaşkanlığı seçmek üzere B.M.M.’nin toplanması lâzımdır.

Anayasa hükmüne göre Millet Meclisi Başkanı T.B.M.M.’ne Başkanlık eder. Ve Cumhurbaşkanlığı seçimini idare eder. Eğer o zamana kadar Meclislerin Başkanlık Divanları teşekkül etmemişse şimdiki geçici Başkanlık Divanı ile Cumhurbaşkanlığı seçiminin idaresi zaruri olur. Buna lüzum kalmaması çok arzu edilir.

Şimdi reynize arz edeceğim. Partilerin temasta bulunmaları Anayasa hükmüne göre Meclis kendi Meclislerinin Başkanlık Divanlarını hem kendi işlerini hem de partiler arasında görüşebilmeleri için Meclislerin yarın saat 10’da toplanmasını kabul buyurmanız lâzımdır. Asıl mühim olan Anayasanın âmir hükmüne göre T.B.M.M. Cumhurbaşkanlığı seçimine geçmek üzere 26.10.1961 saat 15.00’te toplanması lâzımdır. Sıra ile reynize arz edeceğim.

Yarın saat 10.00’da Meclislerin toplanmasını kabul buyuranlar lütfen el kaldırsınlar. Kabul etmeyenler... Yarın saat 10.00’da Meclisler ayrı ayrı toplanarak İçtüzük hükümlerine göre kendi Başkanlık Divanlarını seçeceklerdir.

Yarın saat 15.00’te Cumhurbaşkanlığı seçimine geçilmek üzere T.B.M.M.’nin toplanması lâzımdır. Bu saatte toplanmayı kabul edenler lütfen el kaldırsınlar... Kabul edilmiştir. Yarın saat 15.00’te T.B.M.M. toplanacak. Yarın saat 10.00’da Meclisler toplanıp Başkanlık Divanlarını kuracaklardır. Birleşim son bulmuştur.”

⁷⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 4-5.

⁷⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 5.

TBMM'nin 11. Dönemine son verilip, parlamentolu yaşam askıya alındıktan sonra, 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerle oluşan Millet Meclisi, yeni dönemine bu yönde bir karar alınmadığı halde "1. Dönem" adı ile başlamış, böylece dönemlerin yeni baştan numaralandırılması yoluna gidilmişti⁸⁰. Aynı şekilde, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi sonrasında yapılan 1983 seçimleriyle oluşan yeni TBMM'nin yasama dönemine de önceleri "1. Dönem" denildiyse de; TBMM Başkanlığının önerisi doğrultusunda, TBMM, 2 Mart 1984 tarihli 41. Birleşiminde, anılan döneme "17. Dönem" denilmesini kararlaştırmış, böylece 23 Nisan 1920 tarihini başlangıç alan dönem sıralamasına geri dönmüştür⁸¹. Bu durumda, 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerle oluşan Millet Meclisinin, ant içme töreni için Cumhuriyet Senatosu ile birlikte yaptığı 25 Ekim 1961 günlü Birleşik Toplantının ertesi günü, yani 26 Ekim 1961 tarihinde Başkanlık Divanını seçme amacıyla toplanması ile başladığı döneme de, 1. Dönem denilmekten vazgeçilip, 27 Mayıs 1960 darbesi ile son bulan 11. Dönemin devamı niteliğinde, 12. Dönem denilmesi gerekmektedir. Böylece, yasama dönemlerinin, 23 Nisan 1920'den başlanarak, her genel seçim sonrasında ve birbirini izleyen biçimde yapılan numaralandırılmasında, herhangi bir kesinti de yaşanmamış olmaktadır.

Bu numaralandırma değişikliğini dikkate alarak, bu kitapta, 12. Dönemin Tutanak Dergilerine yapılan atıflarda, bir karışıklığa yol açmamak amacıyla, Dönem: "1" in hemen yanına, parantez içinde "12"yi eklemeyi tercih ettik. Aynı şekilde, 12. Dönemde, Millet Meclisinin, her yıl 1 Kasım'da başlayan yıllık toplantılarına o sıralarda "Toplantı" denildiğinden, Tutanak Dergilerinde de bu terim kullanılmaktaydı⁸². Ancak, halen TBMM'nin yıllık toplantılarına "Yasama Yılı" denilmektedir ve terim birliğini sağlamak için, bu kitapta, Tutanak Dergilerine yaptığımız atıflarda, "Toplantı" sözcüğünün yanına parantez içinde, "Yasama Yılı" demeyi de uygun gördük⁸³.

E. Genel Kurul Salonuna, "Egemenlik Milletindir" İbaresinin Konulması İstemi

Millet Meclisinin faaliyete geçtiği ilk günlerde, 10 Kasım 1961 tarihli 8. Birleşimde, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, bir önerge vererek, başka bazı isteklerin yanı sıra Genel Kurul Salonuna "Egemenlik Milletindir" ibaresini taşıyan

⁸⁰ İrfan Neziroğlu, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 443.

⁸¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 17, Yasama Yılı: 1, Cilt 3, Birleşim 41, (02.03.1984), s. 5-6. Bu konuda, Bkz. Şeref İba ve Rauf Bozkurt, **100 Soruda Parlamento, Türk Parlamento Hukukuna Giriş**, 2. Basım, Nobel Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 42-45.

⁸² Millet Meclisinin 12. Döneminin ilk Yasama Yılı İçtimaında, 26 Ekim 1961 tarihli 1. ve 27 Ekim 1961 tarihli 2. Birleşimlerde, "Dönem" yerine "Devre", "Yasama Yılı" veya "Toplantı" yerine "İçtima" terimi kullanıldığından; bu kitapta, sadece sözü edilen ilk iki Birleşime ilişkin Tutanak Dergilerine yapılan atıflarda, aslına uygun biçimde o terimlere yer verilmiş, fakat hemen yanlarına, parantez içinde "Dönem" ve "Yasama Yılı" sözcükleri de eklenmiştir.

⁸³ "Dönem" ve "Yasama Yılı" terimleri için bkz. Şeref İba ve Rauf Bozkurt, **a.g.k.**, ss. 42-44; Fahri Bakırcı, **TBMM'nin Çalışma Yöntemi**, İmge Yayınevi, Ankara, 2000, ss. 73-87; İrfan Neziroğlu, **a.g.k.**, ss. 443-444.

bir levha asılmasını önermiş⁸⁴ ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, benzer konularda verilmiş başka önergelerle birlikte, bu önergenin de değerlendirileceğini açıklamıştı⁸⁵. İlerleyen haftalarda, anılan konu, Kocaeli Milletvekili Hâldan Kısayol'un gündem dışı yaptığı bir konuşmada dile getiriliyor ve bu hususta Kısayol şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, Meclisin ilk toplantı günü verdiğimiz bir önerge var idi. Bu mealde verilen daha birkaç önerge olmasına rağmen bir netice hâsıl olmamıştır. Bu önergelerle, Başkanlık Divanı üzerindeki saatin üst tarafına ufki şekilde konmak üzere (Hâkimiyet Milletindir) ifadesinin dercedilmesi istenmiştir. Aradan iki aya yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen Heyeti Umumiyenin ıtlılana bugüne kadar bir şey arz edilmedi. Bu kadar zaman geçmesi elbette ki zihinlerimizde haklı bir endişe ve tereddüt doğurdu. Acaba, ‘Hâkimiyet Milletindir’ ibaresinin bu arz elden yere vaz’edilmesi her hangi bir endişeyi mi muciboluyor? Yoksa hâkimiyetin milletin olduğu hususunda tereddüt mü var. Yahut da Başkanlığın bu hususta bir çalışması var da bize mi arz edilmedi?”⁸⁶

Kısayol'un sözlerinin, “Yoksa hâkimiyetin milletin olduğu hususunda tereddüt mü var?” kısmı, Genel Kurulda tepkili bir biçimde “Aaaa” sesleriyle karşılanmıştı⁸⁷. Konuşmayı cevaplandıran Başkanvekili Aksoy; Başkanlık Divanının bu meseleyi Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ile birlikte değerlendirdiğini ve “Hâkimiyet Milletindir” ya da “Egemenlik Milletindir” ibarelerinden hangisinin daha uygun olacağına ve yazının estetik bakımdan ne şekilde yerleştirilmesi gerekeceğine uzmanlardan görüş alınarak karar verileceğini, bu çalışmaların da haliyle biraz zaman aldığını bildiriyordu⁸⁸.

⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 8, (10.11.1961), s. 68.

⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 8, (10.11.1961), s. 68.

⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), ss. 358-359.

⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), s. 358.

⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), s. 359.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

1- Başgil Krizi

1961 Anayasasının Geçici 5. maddesinde, TBMM üyelerinin ant içtikleri toplantının ertesi günü Cumhurbaşkanı seçimi yapılacağı öngörüldüğü için, anılan madde uyarınca Cumhurbaşkanı seçiminin, üyelerin ant içtikleri 25 Ekim 1961 Çarşamba gününü izleyen 26 Ekim 1961 Perşembe günü gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Anayasanın Cumhurbaşkanı seçimini düzenleyen 95. maddesinde, Cumhurbaşkanının, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş üyeleri arasından, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile yedi yıllık bir süre için seçileceği, ilk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunluk ile yetinileceği belirtiliyordu. Anayasanın bu hükmü uyarınca, Cumhurbaşkanı seçecek olan, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanmasıyla oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisiydi. Ancak, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri sonuçlarının, beklentilerin aksine, büyük ölçüde kapatılan Demokrat Parti'nin seçmenlerine yönelmiş olan Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin hayli başarılı çıkmaları ve Millet Meclisinde toplam 223, Cumhuriyet Senatosunda ise toplam 98 iskemle sağlamaları; onları Cumhurbaşkanı seçiminde çok önemli bir konuma getirmiş bulunmaktaydı. Nitekim, yukarıda görüldüğü gibi, seçim sonuçlarına radikal bir tepkiyi “*Silâhlı Kuvvetler Birliği*”, “*21 Ekim Protokolü*” ile koymuş ve parlamentonun açılışı tehlikeye girmişti. Bu tepkiyi büyük ölçüde yumuşatan 24 Ekim 1961 tarihli “*Çankaya Zirvesi*”nde, partilerin, Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday göstermemeleri ve parti liderlerinin Cemal Gürsel’e oy verilmesi için ellerinden gelen gayreti sarf etmeleri karara bağlanmıştı. Esasında, Adalet Partisi içinde bu karara uyulmamasını ve Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın da Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymasını isteyenler vardı. Her ne kadar, Adalet Partisine mensup milletvekillerinin ve senatörlerin sayısı, Cumhurbaşkanı seçmeye yetmiyordu ise de, bu tür bir uygulama ile Gürsel’in Cumhurbaşkanı seçilmesine karşı olanların da bulunduğu anlaşılmış olacaktı. Ancak, Gümüşpala, bu isteklere rıza göstermedi ve adaylığı söz konusu olmadı. Cumhurbaşkanlığı seçimine Gürsel’in tek aday olarak katılmasına kendisinin de karşı olduğunu açıklayan 12. Dönem Adalet Partisi İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli, anılarında, bu konuda kendisine yöneltilen soruları şöyle cevaplandırmaktaydı:

“...Grupta cumhurbaşkanlığı konusunu görüşmek üzere toplantı yapıldı. Toplantıya ben riyaset ediyorum, grup başkanvekili olarak.”

“Tarihini hatırlıyor musunuz?”

“Aynı 25’inden hemen sonra 26, 27’si belki. Grupta arkadaşlar diyorlar ki, ‘Sayın Gümüşpala, bizim oyumuz cumhurbaşkanı seçmeye yetmez. Ama sizi aday gösterelim bütün milletvekilleri, senatörler olarak oyumuzu

size verelim. Böylelikle herkes bilsin ki Adalet Partisi Cemal Gürsel'i seçmedi. Yani biz sizi cumhurbaşkanı seçmek için uğraşıyoruz, ötekini cumhurbaşkanı seçmediğimizi Türk halkının bilmesini istiyoruz. Bizim işimiz budur.' Gümüşpala da kürsüye çıktı 'Arkadaşlarım teşekkür ederim. Ben cumhurbaşkanı seçilmemiş bile olsam, sizin benim için verdiğiniz reylerin değeri vardır. Fakat işe bir de başka cepheden bakın. Bir ihtilâl olmuş. Bu ihtilâlin lideri halen devlet başkanı. Halen o ihtilâli yapan insanlar görev başında. Henüz devralınmadı. Yeni bir hükümet kurulmadı. Bütün bunlardan sonra yapacak işlerimiz de var. Burada düğümlezip kalmamak...' Açık açık değil ama 'Ben aday olmayayım.' diyor."

"Gümüşpala ihtilâlin lideriyle karşı karşıya gelmek istemiyor gibi..."

"Tabii tabii. Sonra Gümüşpala sıkıştı çünkü artık sesler yükselmeye başladı. Mesela Ali Bozdoğanoglu isimli bir Adana milletvekili vardı. Kürsüye çıktı, 'Ben buraya asfalt yollardan, barajlardan geçerek geldim. O asfalt yolları yapan, o barajları yapan insanlara ihanet sayılabilecek hiçbir şeyin içinde bulunmam. Onun için korkmayın, cesur olun, aday olun. Keşke benim de sizin gibi bir mevkiim olsa ben de olsaydım.' diye bir konuşma yaptı. Gümüşpala kızdı galiba. Kürsüye tekrar çıktı. 'Ben söz verdim. İmza attım. Beni, bütün parti liderlerini, İsmet Paşa, Osman Bölükbaşı, Alican da dahil hepimizi Çankaya'da topladılar. Cemal Gürsel'den başka bir aday göstermeyeceğiz, diye imza verdik. Bizden imza istediler verdik bu imzayı.' dedi. Grupta kıyamet koptu. Gümüşpala'ya bağırdılar, çağırdılar. Çok öfkelenmişlerdi. Dağıldı grup. Biz de ne yapacağımızı şaşırdık. Bir formül de bulamıyoruz. Hem de birbirimizi yeterince tanımıyoruz. Hangisi bu fikirde, hangisi o fikirde, onu da tam bilmiyoruz. Bir odaya bakıyorsun, yirmi tane milletvekili toplanmış konuşuyorlar. Mesela Meclis'e girmeme, cumhurbaşkanlığı seçimini boykot etme teklifleri de var. Bir türlü ne yapacağımıza karar veremedik. Bu haliyle girdik Meclis'e." ⁸⁹

İşte, Cumhurbaşkanlığı seçimine böylesine nazik, bir diğer deyişle, sıkıntılı bir ortamda gidiliyordu.

Sorun çok büyük ölçüde, Cumhurbaşkanlığı için Adalet Partisi Samsun Senatörü, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Anayasa Hukuku eski Ordinaryüs Profesörü Dr. Ali Fuat Başgil'in adının Cumhurbaşkanı adayı olarak ortaya atılması ve Adalet Partisinden bazı milletvekili ve senatörlerin, Cumhurbaşkanlığına Samsun Senatörü Ali Fuat Başgil'i seçmek üzerinde anlaşmış olmaları ile başlamıştı. Demokrat Parti'ye yakın ve muhafazakâr kimliğiyle tanınan Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı, silahlı kuvvetlerde ciddi bir tepki oluşmuştu. Bu tepki ile ilgili

⁸⁹ Ferruh Bozbeyli, **Yalnız Demokrat**, Hatıra Kitaplığı, Nehir Söyleşi, Söyleşiyi yapanlar: İhsan Dağı, Fatih Uğur, Timaş Yayınları, İstanbul. 2009, ss. 171-172.

olarak, çeşitli kaynaklarda hayli değişik anlatımlara yer verilmektedir. Örneğin, yeni seçilmiş İzmir Adalet Partisi Milletvekili Ali Naili Erdem, anılarında bu konuya şu satırlarla yer vermektedir:

“...Hepimiz Ali Fuat Başgil’in Cumhurbaşkanı olması istiyorduk. Kendilerine, İzmir Basmane Garı’ndan hareket ederken vagonların üzerine beyaz boyayla yazılan Ali Fuat Başgil yazısının Polatlı’ya geldiğimizde silindiğini söyledim. ‘Ali Fuat Başgil Hocamız, Polatlı’ya kadar gelebildi.’ dedim. Ve, Ankara Garı’na indiğimizde, bizleri karşılayan İzmir Milletvekili Şinasi Osma’nın; ‘Sizleri Ege’den gelen siyasi mahkûmlar olarak teslim almaya gelmiş olanlar var. Karşıda duruyorlar.’ demesi üzerine, Aytaç Paşa’nın; ‘Biz Uzun Otel’e gidiyoruz... Güçleri yetiyorsa oradan gelip alsınlar.’ Diyerek gürlendiğini bir nefeste anlattım.

Salonda bulunanlar anlattıklarından daha da öfkelenmişler ve Ali Fuat Başgil hoca’nın seçilmesinde kararlarını pekiştirmişlerdi... Cemal Gürsel’in Genel Sekreteri Nasır Zeytinoğlu’nun AP’li milletvekilleri ile görüşmek istediğini duyunca Çankaya Köşkü’ne gittik.

Genel sekreter, bizleri büyük bir salonda bekliyordu. Ben kendisini İzmir’den tanıyordum. Avukatlık stajımı yanında yapmıştım. Mükemmel bir yargıçtı.

Söze ‘Olanları çabuk unutmuşu benziyorsunuz. Sular henüz durulmamıştır. Lütfen duygusal olmayınız. İçinde bulunduğumuz şartları görmezlikten gelmeyin. Bir tünelin içinden geçiyoruz. Cumhurbaşkanlığı seçimi bir macera değildir. İşleri zora sokmanın âlemi yok. Buraya politika yapmaya geldiniz, dövüşmeye değil! Sizlerden anlayışlı olmanızı bekliyoruz...’ diye başladı.

Yanından ayrıldığımızda, seçme irademize ipotek konulmasından rahatsız olmuştuk. Gençtik: Deneyimimiz yoktu. İdealist bir dünyanın insanlarıydık ve hiçbir kişisel hesabın içinde değildik...

‘Tedbir bizden, takdir Allah’tan diyerek Ali Fuat Hoca’ya isteğimizi bir kere daha yineledik...’⁹⁰.

Başgil’in Cumhurbaşkanlığı adaylığını engellemeye yönelik daha doğrudan bir girişim, Milli Birlik Komitesi üyesi ve Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek ile Milli Birlik Komitesi üyesi ve Devlet Bakanı Sıtkı Ulay tarafından sergilenmişti. Bu olaya çeşitli eserlerde yer verilmektedir. Örneğin, Cüneyt Arcayürek, bu konuda şunları yazmaktadır:

“MBK üyesi Sıtkı Ulay ve bir başkası, sanırım Fahri Özdilek, Başgil’i ‘adaylıktan çekilmeye bilinen yöntemlerle’ boyun eğdirmişlerdi.

‘Eğer’ diye başlayan ‘adaylıktan çekilmemesi karşısında başka yöntemlerle istenilenin elde edileceğini’ o günlerin deyimiyle ‘lisan-ı münasiple’ yani ‘anlayacağı bir dille’ Başgil’e söylemiş olmalılardı.’⁹¹

⁹⁰ Ali Naili Erdem, **Siyasetin Yollarında**, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul 2004. a.g.k., ss. 44-45.

⁹¹ Cüneyt Arcayürek a.g.k., s. 147.

Bir başka yazar, Orhan Tokatlı'nın satırlarında, durumun ciddiyeti, çok daha çarpıcı sözlerle, şu şekilde anlatılmaktadır:

“Başkente Berlin Oteli'ne yerleşen Başgil Hoca, ertesi günü Başbakanlığa davet ediliyor. Özdilek'in odasında koltuğa gömülen Başgil, müstakbel cumhurbaşkanı rahatlığıyla konuşuyor ve iki komite üyesi de sessizce söylenenleri dinliyor. Samsun senatörü yaklaşık yarım saat konuşuyor... Sıtkı Ulay araya giriyor:

‘Hocam gel şunu kes burada. Ben sana gerçekleri söyleyeyim. Seni boş yere getirmişler. Cumhurbaşkanı falan olamazsın...’

Bu sözler odaya bomba gibi düşüyor. Başgil kıpkırmızı oluyor. Ancak Sıtkı Ulay aynı tonda devam ediyor:

‘Farz edelim cumhurbaşkanı seçildin. Zannediyorsun ki toplar atılacak, halk sokaklarda şenlik yapacak, ilan-ı şadmanî olacak; böyle şeyler umuyorsan yanılıyorsun...’

Başgil'in benzi atıyor, sararıyor ve yanıt vermek istiyor. Fakat Ulay sözlerini şu cümleyle noktıyor:

‘...çukur hazırlandı. Cumhurbaşkanı seçilirsен Meclisten çıkar çıkmaz cipin de hazır. Ona bindirileceksin, Etlik'e götürülüp o çukura defnedileceksin.’

Cumhurbaşkanı adayı Ord. Prof. Ali Fuat Başgil, bu son çıkış üzerine ayağa kalkıyor, kapıya yöneliyor ve dışarıda bekleyen arkadaşlarının kollarında otele geliyor.”⁹²

Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı, Başbakanlık binasında Millî Birlik Komitesi üyesi Sıtkı Ulay'ın karşı çıkışını, Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, Ulay'dan naklen şöyle aktarmaktadırlar:

“Hoca Reisicumhur olacağını zannediyordu. İstiklal Harbi'nde komutanlık yaptığından, hizmetlerinden filan bahsederken ben dedim ki ‘Hoca, şunu kes şimdi şurada, ben sana açıkça söyleyeyim. Sen Cumhurbaşkanı olursan ne top atılır, ne birşey. Senin cipin hazır, koyacaklar seni bir cipe, yukarıda bir yere götürecekler, orada akıbetin meçhul... dedim. ‘Siz o zaman ne yaparsınız?’ dedi. ‘Bizim elimizden iktidar gitti.’ dedik, ‘Yeni bir Silahlı Kuvvetler Birliği kuruldu. Onlar mutlaka kendilerinden Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı namzedi olmasını istiyorlar. Ama sen bilirsin. İstiyorsan kal bunu dene.’ dedik. Hoca yüzü kıpkırmızı gelmişti. Sapsarı kesildi adamcağız.”⁹³

Başgil'i adaylıktan vazgeçirmeye çalışan Başbakan Yardımcısı ve Millî Birlik Komitesi üyesi Orgeneral Fahri Özdilek ile Devlet Bakanı ve Millî Birlik Komitesi

⁹² Orhan Tokatlı, **a.g.k.**, ss. 18-19.

⁹³ Mehmet Ali Birand v.d., **a.g.k.**, ss. 31-32.

üyesi General Sıtkı Ulay'ın Başgil'e söyledikleri üzerine, değişik kaynaklarda, kimi daha sert ifadelerle, kimi nisbeten daha ılımlı sözlerle, ama öz olarak hemen hemen aynı şey aktarılmaktadır: "Başgil, Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymamalıdır!"⁹⁴.

Bu konu ile ilgili olarak, sanırım en iyisi, doğrudan Ali Fuad Başgil'in anılarına başvurmak ve o gün olanları bir de onun satırlarından okumaktır. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin sonuçları alınınca, yaşamını bir süredir İsviçre'de sürdürmekte olan Başgil, Türkiye'ye dönüşünü ve Cumhurbaşkanı adaylığına ilişkin sonraki gelişmeleri, anılarında şöyle anlatmaktadır:

"22 Ekim Pazartesi Cenevre'den hareket ederek saat onyediyi buçuğa doğru Yeşilköy hava meydanına indim. Kararlaştı(rıldı)ğından bir gün sonra gelmeme rağmen meydanda kalabalık bir karşılayıcı kitlesi vardı ve sıkı inzibat tedbirleri alınmıştı. Uçaktan iner inmez gazeteciler etrafımı sardılar ve bana hep bir ağızdan şunu sordular:

—Cumhurbaşkanlığına adaylığınızı koyacak mısınız?

Hiç düşünmediğim bir sual karşısında idim. Bazılarına henüz düşünmedim dedim. Çok ısrar edenlerini de:

Şimdilik hiçbir şey söyleyemem. Bu akşam Ankara'ya hareket edeceğim. Orada vaziyeti gördükten sonra bir karar verebilirim, şeklinde cevaplandırdım.

Filhakika o akşam saat 21 treniyle Ankara'ya hareket ettim. Yanımda bazı hususi dostlarımdan başka, İstanbul Mebuslarından Tahsin Demiray, eski talebelerimden Ferruh Bozbeyli, Erzurum Mebusu Ertuğrul Akça ve daha bazı arkadaşlar vardı...

Ertesi, 23 Ekim sabahı, trenin uğradığı her istasyonda kalabalık bir halk kitlesi beni karşılıyor ve alkışlıyordu. Vatandaşlar bana: Yaşa, varol, seni başımızda görmek istiyoruz, diye haykırıyorlardı. Ben de pencereden kendilerine bir iki tatlı sözle mukabele ediyordum...

...Polatlıya geldik. Başta İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaç, Trabzon Senatörü Yusuf Demirdağ ve çoğu Karadeniz Milletvekilleri olmak üzere kalabalık bir Milletvekili grubu beni karşıladı. Kucaklaştık ve oturduk. Gelen Milletvekilleri:

—Hocam, biz seçmenlerimize söz verdik hattâ yemin ettik. Cumhurreisi olarak yalnız size rey vereceğiz. Bütün arkadaşlar bunda müttefikiz. Adaylığınızı koymakta aslâ tereddüt etmeyiniz, dediler. Arkadaşlara:

—Teveccühlerinizden dolayı teşekkür ederim. Ben Reisicumhurluk düşünmedim. Fakat siz milletvekilleri isterseniz, hizmetten kaçmam, dedim...

⁹⁴ Bu konuda bkz. Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, ss. 113-122; Hikmet Özdemir, **Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, ss. 152-177; Orhan Birgit, **a.g.k.**, ss. 346-347; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, ss. 83-86.

Saat on üçe doğru Ankara'ya geldik. Tren üç saatten fazla bir gecikme yaptığı halde istasyonda mahşeri bir kalabalık beni bekliyordu. Yaşa, var ol sesleri arasında sarılıp beni kucaklayanlar, zorla elimi çekip öpenler birbirini çiğnedi. Güç hâl ile kalabalıktan sıyrılıp otele yollandık.

...otele geldik. Hoş geldin ziyaretleri hemen başladı. Başta Adalet Partisi olmak üzere Yeni Türkiye ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partileri milletvekilleri grup grup ziyaretime geliyorlardı. Gelenlerin hepsi benim Cumhurreisliğine adaylığımı koymamı istiyorlardı. Seçmenlerimize söz verdik. Reylerimiz sizdedir. Sizinle beraberiz. Millet sizi bekliyor, diyorlardı.

Saat on altı sıralarında, gelenlerden bir grup milletvekili:

—Adaylığınızı koymayacağınız şeklinde bir şayia dolaşmaya başladı. Söylenti ve tereddütleri kökünden kesmek için bir adaylık beyannamesi imza ediniz dediler.

Kendi elimle bir adaylık beyannamesi yazarak imza edip verdim. Bir iki saat sonra, bana gösterdikleri bu beyannameye eklenen kâğıt tabakaları her üç partiden milletvekilleri imzalarıyla dolmuştu.

Ziyaretler ve görüşmeler devam ediyor. Saat on dokuzu geçse, İstanbul'dan beri bana arkadaşlık etmekte olan İsmail Dayı geldi:

—Başvekâletten bir emir subayı gelmiş, aşağıda bekliyor. Sizi Başvekâletten çağırıyorlarmış, dedi. Etrafımdakiler:

—Adaylığınızı geri almanız için sizi sıkıştıracaklar, katiyen yılmayınız, tavsiyesinde bulundular.

—Vehme kapılmak ve gitmemek için bir sebep yoktur. Kazanılır veya kazanılmaz, adaylık serbesttir. Cumhurreisliğine namzetliğini koyduğundan dolayı kimse muaheze edilemez. Bu, kanun ve usul dışı bir hareket olur. Hükûmetin bu yola gideceğini tahmin etmem. Sonra bu bir emirdir. Hükûmet emrine tâbi olmak, vatandaşlık vazifesidir. Siz, gelen subaya, saat yirmide Başvekâlette olacağımı söyleyiniz...

Saat yirmiye doğru da Başvekâlete yollandık. Yanımda Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, Ali Fuat Alişan, Şadi Pehlivanoglu ve daha birkaç Milletvekili vardı. Başvekâlet odasına Demiray'la birlikte girdik. Diğer arkadaşlar bitişik salonda kaldılar. Bizi kapıdan Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay karşıladı. Oturduk birer kahve içtik.

Ben saf adam, sanki bu dâvet sırf bir tanışma ve görüşme dâveti imiş gibi, uzun konuşmalara daldım. Hükûmet ve idareden söz açarak fikir beyanına giriştim...

...Sıtkı Ulay Paşa:

—Çok enteresan fikirler. Fakat asıl konuşmak istediğimiz bir mevzu var. Müsaade ederseniz onu konuşalım dedi.

Buyurunuz efendim, sizi dinliyorum. Sıtkı Ulay,

—Haber aldık ki siz, Cumhurreisliğine aylığınızı koymuşsunuz. Bu haber doğru mudur?

—Doğrudur efendim. Yalnız bir noktayı tavzih etmem lâzım. Ben bu makama kendimi, kendim lâıık görmüş ve tâlib olmuş değilim... Bulunduğum memuriyetlere hep çağrıldım ve rica edildim. Bu defa da böyle oldu. Saat on üçten beri otelde grup grup ziyaretime gelen muhtelif partilerden, milletvekilleri, bölgeleri halkının beni bu makamda görmek istediğini söylediler ve adaylığını koymamı istediler. Bu umumî isteğe müsbet cevap vermeyi bir vazife bilerek adaylığımı koydum.

—Adaylığınızı geri almanız lâzımdır. Gürsel Paşanın karşısında başka bir adaylığa aslâ müsaade edemeyiz.

—Yanlış yoldasınız, Paşam. Dürüst bir seçimden sonra tutulacak yol bu değildir. Demokrasi hukuku emreder ki, seçimler, her safhasında, serbest olsun, zorlanan bir seçimden hayır gelmez. Sözde seçim, dikta rejimlerinde görülen seçimdir. Sizler demokrasi yolunda yürüyeceğinizi söylediniz. İktidarı, seçimlerde kazanacaklara teslim edeceğize söz verdiniz hattâ yemin ettiniz. Ben buna inanarak Cenevre'den kalktım, geldim. Sizlere yakışan, verdiğiniz sözü tutmaktır.

15 Ekimde Milletvekilleri seçilmiş, millî irade tecelli etmiştir. Müsaade ediniz, milletin vekilleri yarın toplansın. Meclis açılsın. Herkes elini vicdanına koyarak serbestçe reyini kullansın. Ekseriyeti kim kazanırsa, makama o geçsin. Memleket için hayır bundadır. Ben çok ümid ederim ki, yine Gürsel Paşa kazanacaktır. Fakat bu, şerefli bir kazanç olacak ve efkâr tatmin edilecektir. Serbest bir seçimle mevki kazanmanın şerefi büyüktür. Zorlanan seçim, seçim değildir...

Fahri Özdilek:

—Biz de demokrasi dedik durduk ve seçimlere öyle girdik. Seçimlerden çıkan netice bu mu olmalıydı?

—Ben seçimlerin neticesinde anormal bir şey görmüyorum. Bu, kabul ettiğimiz nisbî temsilin normal neticesidir. Bu usulde, muayyen bir partinin, ekseriyet usulünde olduğu gibi, kahir bir çoğunluk kazanmasını beklemek abestir...

Sıtkı Paşa devamla:

—Bizi anlamanız lâzımdır. Müşkül bir durumdayız. Son günlerde bizim, hükûmet olarak kuvvetimiz yoktur. Orduda yeni bir cunta kurulmuştur. Bize bu cunta dikte etmekte, talimat vermektedir... Adaylığınızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu cuntadır. Biz size cuntadan aldığımız talimatı tebliğ ediyoruz. Kabul edip etmemek size aittir. Fakat kabul etmediğiniz takdirde, sizin hayatınızı garanti edemeyiz. Bunu açık söyleyelim. Netice yalnız bundan da ibaret kalmayacaktır. Meclis açılmadan dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askerî idare devam ettirilecektir. Siz, bir hukuk profesörü olarak, memleketin böyle bir âkıbete düşmesine elbette razı olamazsınız.

Paşa bu sözleri soğukkanlılıkla söylüyor ve bende yaptığı tesiri dikkatle müşahedesi altında bulunduruyordu...

Tehditler korkunçtu; gerçi ömrümün çok senelerini geride bırakmıştım, önde kalan üç beş senenin nazarımda hiç kıymeti yoktu. Fakat Meclis dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak, askerî idare devam ettirilecek ve bütün bu felâketler benim yüzümden kopacaktı... Memleketini seven bir insan sıfatıyla ben elbette buna razı olamazdım.

Paşalara cevabım şu oldu:

—Arz ettiğim gibi, ben Cumhur Reisliğine adaylığımı hot be hot koymuş değilim. Halkın arzusu ve Milletvekillerinin talebi üzerine koydum. Fakat buna söz verdim. Hatta, yalnız söz değil, yazılı bir beyanname imza ettim. Ben verdiğim sözden dönen ve imzasını yalayan nâmertlerden değilim. Adaylığımı geri almama imkân yoktur. Fakat benim yüzümden memleketin söylediğiniz âkibetlere sürüklenmesine de gönliüm razı olmaz. Bu vaziyet karşısında bana düşen bir iş kalmıştır, o da, yarın alessabah senatörlükten de istifa ederek evime dönmektir.

—Bunu da yapmayacaksınız, çünkü bunun da avakıbi var.

—İstifa etmek benim hakkımdır. Hakkımı kullanmak için kimseden müsaade almaya ihtiyacım yoktur. Kararım verilmiştir.

Tahsin Demiray ilâve etti:

—Böyle tazyik ve tehdit altında kalacak isek, bizim hepimiz de istifa eder, evlerimize döneriz, dedi.

Kalkılar otele geldik...

Kararımı vermiştim. Karşılaştığım terör havası içinde senatör olarak da hizmet imkânı bulunmadığına kanaat getirmiştim. Sözlerine ve sıfatlarına güvenilmez adamlarla bir çatı altında bulunmak bile bana giran geliyordu...⁹⁵.

Böylece, Başgil, TBMM'nin yeni seçilen Milletvekilleri ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin ant içmek üzere toplanacakları 25 Ekim'den bir gün önce, hem Cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçiyor, hem de Samsun Senatörlüğünden istifa ediyordu. Birkaç gün sonra, 27 Ekim 1961 tarihinde, basına yaptığı yazılı açıklamada, Ali Fuat Başgil, yaşanan bu duruma kısaca şöyle işaret etmekteydi:

“Senatörlükten istifa ederek ansızın Ankara'dan ayrılmama gelince hikaye uzundur. Bunu şöylece kısaltayım: Ankara'da geçen Salı gecesi saat 20'den sabahın dördüne kadar yaptığım temaslar sonunda buna mecbur oldum. Çünkü cumhurbaşkanlığına adaylığımı koymam için muhtelif partilerden beni seven ve tutan senatör ve milletvekillerinin talebi karşısında buna söz vermiş hatta bir de

⁹⁵ **Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 94-104. Başgil'in kendi anılarından aktarılan bu satırların hemen hemen aynısı, **Düşünen Adam** dergisinin 2 Kasım 1961 tarihli 44. sayısında da yer almıştır. Bkz. Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, ss. 113-116.

*vesika imzalamıştım. Fakat diğer taraftan bahsettiğim temaslar neticesinde, adaylığı geri almam zarureti hasıl oldu. Ben ise verdiğim sözü geri alan insanlardan değilim. Bu durum karşısında benim için yapacak bir iş kalmıştı: Senatörlükten istifa ederek evime dönmek. Öyle yaptım.”*⁹⁶

2- Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı Seçilmesi

25 Ekim 1961 Çarşamba günü saat 15.00'te, Anayasanın Geçici 1. maddesi uyarınca Milletvekilleri ile Senatörlerin ant içmeleri için ilk toplantısını yapan TBMM'de, en yaşlı milletvekili olduğu için Anayasa uyarınca Geçici Başkanlık görevini yerine getiren İsmet İnönü, ant içme töreni sırasında, iki istifa telgrafı olduğunu bildirmiş ve bunları okutmuştur. İstifalardan biri, Millî Birlik Komitesi üyesi olduğu için 1961 Anayasasına göre Cumhuriyet Senatosunun doğal üyesi sayılan Cemal Madanoğlu'na⁹⁷; diğeri de, Samsun Senatörü Ali Fuat Başgil'e aitti. Başgil'in, TBMM Genel Kurulunun bilgisine sunulan istifa telgrafında aynen şöyle denilmekteydi⁹⁸:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Ankara

Gördüğüm lüzum üzerine Senatörlük vazifesinden istifa ettim. Kabulünü rica eder, saygılarımı sunarım.

Cumhuriyet Senatosu Azalarından

Ali Fuat Başgil

Başgil'in istifası alkışlarla karşılanmış, üzerinde herhangi bir konuşma talebinde bulunan olmamıştı. Böylece, 26 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilecek olan Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Cemal Gürsel'in önünde bir engel kalmamış görünüyordu. 26 Ekim 1961 günlü toplantıya, İsmet İnönü, yorgunluğunu ileri sürerek katılmadığı için⁹⁹; TBMM, saat 15.12'de, İnönü'den sonraki en yaşlı üye olan

⁹⁶ Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, s. 116; Hikmet Özdemir, **Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, s. 172.

⁹⁷ Cemal Madanoğlu'nun istifa telgrafı şöyleydi: “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, Ankara, Anayasa gereğince tabii üyesi sayıldığım Cumhuriyet Senatosundan istifa ettiğimi arz eder, Türkiye Büyük Millet Meclisine başarılar, Millete dirlik düzenlik dilerim. Cemal Madanoğlu.*” (**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 3. Esasında, Cemal Madanoğlu, henüz Anayasa kabul edilmeden önce de Millî Birlik Komitesi üyeliğinden istifa etmiş; fakat, Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel, bu istifayı kabul etmemişti. Cemal Madanoğlu'nun 10 Haziran 1961 tarihinde Millî Birlik Komitesinden istifa ettiği haberleri üzerine bu konuyu kendisine soran basın mensuplarına Cemal Gürsel, bu Madanoğlu'nun beşinci istifasıdır diyordu. Bkz. **Akşam**, 11 Haziran 1961.

⁹⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), s. 3.

⁹⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, Baskıya Hazırlayan: Atilla Özkırımlı, 2. Basılış, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 279.

Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Başkanlığında toplanmıştı. Görünürde, Gürsel'den başka aday bulunmadığı için, Cumhurbaşkanlığı seçiminde bir sorun yaşanacağı beklenmiyordu. Ancak, Karaosmanoğlu, anılarında, toplantıyı açmazdan çok kısa bir süre önce, ciddi bir sorunla karşı karşıya kaldığına değinmekte ve “*Onu ihtilâl devrinin tarihine yeni bir ışık serper düşüncesiyle açıklamayı faydalı buluyorum.*”¹⁰⁰ demektedir. Karaosmanoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili olarak belirttiği ciddi sorun, Millî Birlik Komitesi üyelerinin, Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Cumhuriyet Halk Partili milletvekilleri ve senatörlerin İnönü'ye oy verecekleri ve böylece Gürsel'in seçilmesini engelliyebilecekleri yönünde duyumlar almış olmaları ve bunun önüne geçecek bazı arayışlar içinde bulunmaları idi. Karaosmanoğlu, anılarında, açıklamayı faydalı bulduğu olayı şöyle anlatmaktadır:

“...ortada Cemal Gürsel'den başka bir aday olmadığına göre, bu seçimin herhangi bir zorlukla karşılaşacağı kimsenin aklından geçemezdi. Fakat ben toplantıyı açmazdan önce, bu güven içinde, meclis başkanlarına ayrılmış istirahat odasında riyaset divanı arkadaşlarımla oturup sohbet ederken, bir de baktım ki, Millî Birlik Komitesi'nden Sayın General Fahri Özdilek'le Sayın Albay Sezai Okan telaşlı, endişeli bir halde yanıma geldiler ve benimle ‘çok mühim’ dedikleri bir mesele hakkında görüşmek istediklerini söylediler. Bunun üzerine hemen riyaset divanı arkadaşlarıma bizi yalnız bırakmalarını reca ettim ve ziyaretçilerime dönüp:

‘Buyrun; sizi dinliyorum.’ dedim.

‘Pek kötü bir haber aldık.’ dediler ve hemen ilâve ettiler. ‘Halk Partililer cumhurbaşkanı seçiminde oylarını İsmet Paşa'ya vereceklermiş. Böyle bir hareketin sonucu çok fena olur.’

Buna karşı benim tepkim, pek tabiidir ki, bahis konusu haberi en kesin surette yalanlamak ve ortada endişe uyandıracak tek bir sebep bulunmadığını anlatmaya çalışmak olmuştu. Fakat, bu yolda ileri sürdüğüm delillerden hiçbirinin muhataplarım tarafından kabul edilmediğini görüyordum... Onun için ‘çok fena’ dedikleri sonucu önlemeye mutlaka bir tedbir bulunmasını istiyorlardı. Bu tedbir de onlarca şu olabiliirdi: Oyların tek sepet yerine üstlerinde her partinin adı yazılı ayrı ayrı sepetlere atılması usulüne gidilmek!

Böyle bir oylama şekline ise meclisin iç tüzüğü asla müsait değildi. Bunun üzerine Sayın Özdilek'le Okan, biraz önce, geldikleri andaki endişeli halleri bir kat daha artmış olarak yanımdan çekilip gitmişlerdi.¹⁰¹

¹⁰⁰ A.k., s. 278.

¹⁰¹ A.k., ss. 279-280. İnönü'nün aniden Cumhurbaşkanı seçileceğine yönelik kuşkular konusuna TOKER de değinmekte ve şöyle demektedir: “Meclisin açıldığının ertesi günü, 20-25 Ekim günlerinin pazarlıkları gereğince, ihtilâlî başı Cemal Gürsel cumhurbaşkanlığına seçildi. 25 Ekim günü, bazı kimseler Gürsel'in kulağına kar suyu kaçırmışlar. Demişler ki: ‘CHP’liler bir oyun hazırlıyorlar. Öyle bir dolap çevirecekler ki, İsmet Paşayı birden, cumhurbaşkanı seçtirivercekler. AP’lilerle de anlaşılabilir. Cumhurbaşkanını İnönü, hükümeti kurma görevini Gümüşpala’ya verecek. Sizi atlatacaklar.’ O gece bu endişeler İsmet Paşaya duyuruldu. İsmet Paşa güldü. Bir defa, cumhurbaşkanlığında gözü yoktu. Olsa bile, imzaladığı bir protokolün gereğinin aksini yapmak İsmet Paşa için düşünülecek husus değildi. İsmail Rüştü Aksal gerekli teminatı Çankaya’ya verdi: Cemal Gürsel Çankaya’da kalmakta devam edecekti.” Metin Tokar, **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973, İnönü’nün Son Başbakanlığı, 1961–1965**, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 11.

Esasında, İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmek isteyeceği endişesini, henüz parlamento seçimleri yapılmadan önce, Cemal Gürsel de taşıyordu. Dönemin ünlü gazetecilerinden ve İkinci Gürsel Hükûmetinde Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı yapan Cihat Baban, anılarında, Gürsel'in bu endişesini, kendisi ile yaptığı görüşmeyi aktararak şöyle dile getirmekteydi:

“...Gürsel bu sefer cumhurbaşkanlığı konusuna ilişti.

— Galiba, dedi, İnönü seçimlerden sonra cumhurbaşkanı olmak niyetinde...

Benim İnönü'nün böyle bir niyetinden haberim yoktu... Kendisine bu husustaki bilgisizliğimi söyledim, arkasından:

— Paşam dedim. Seçimlere zaman var. Seçimlerin ne netice vereceğini bilmiyoruz. Böyle olunca, dereyi görmeden paçaları sıvamanın anlamı yok. Çok realist bir insan olarak bildiğim İnönü, zannetmem ki şimdiden böyle bir düşünceye kendisini kaptırmış olsun...

O birçok şeyler biliyormuş edasıyla başını salladı.

— O ister! İster! dedi. Eğer hakikaten istemiyorsa, nasılsa kendisini idamlar meselesi için göreceksin, kendisine söyle, seçimlerden evvel cumhurbaşkanı olmayacağını millete açıkça ilân etsin.

Bana verilen hiç sempatik olmayan bu ikinci bir görev idi. Bu konuşmalar sonunda böyle bir oldu bitti ile karşılaşacağımı hiç tahmin etmemiştim. Doğrusu aslında böyle bir pazarlığa vasıtalık etmek de istemezdim. Benim siyasal hacmimi aşan bir görevdi bu, onun için:

—Birinci mesele, yani idamlar hakkındaki emrinizi yerine getireyim, fakat ikinci işi ben yapmayayım... ricasında bulundum.

— Sana görev olarak verirsem?

Bu meselenin İnönü'ye iletilmesini devlet başkanı mutlaka istiyordu.

— O zaman dedim, bunu resmen bana vermiş olacağınız bir görev telâkki edeyim, elçiye zeval olmaz. Kendisiyle görüşür alacağım cevabı bildiririm...

Bu konuşmadan iki gün sonra, İnönü'yü... ziyaret ettim... kafasında tasarladığı kararı tefhim eden bir yargıç gibi teker teker şunları söylemeye başladı:

— Cumhurbaşkanlığı meselesine gelince, kendisine şunu kesin olarak söyle ki, benim için böyle bir dava yoktur. Bana aynı haberi getirmiş olan Selim Sarper'e de geçende söyledim.. Böyle bir işi akla dahi getirmem...

Sustu, gülümsedi:

— Ben dedi, makamların hepsini gördüm geçirdim, en aşağısından en yukarisına kadar devlet hizmetindeki bütün kademelerde vazife gördüm.

Sonra her şeyin boş olduğunu ima eden tevekkülle elini havada salladı, dizime vurdu.

— Evet, dedi, kendisine söyle, benim hiçbir davam, hiçbir meselem yok. Buna emin olsun. Yalnız bir şey var. Ben olmayacağım! Burası tamam... Fakat şimdiden kendisini cumhurbaşkanı yapacağız teminatını nasıl vereyim? Bu ciddi olmaz, bakalım seçimler ne gösterecek? Neler olacak? Seçimler olsun, o zaman düşünelim, fakat her halde kendisinin cumhurbaşkanı olmasına karşı hiçbir fikrim yok.. Bunu kesinlikle bilsin!

Aynı gün öğleden sonra, Florya'da Sayın Gürsel'i ziyaret ediyordum...

Cumhurbaşkanlığı hakkındaki İnönü'nün görüşünü de kendisine sadakatle anlattım, yine düşündü, hiç bir mülâhazada bulunmadı. Yalnız:

— Ben dedi, gelecek hafta başı Ankara'ya gideceğim. İnönü de gelecekmış... Orada bu işi kendisiye yüz yüze görüşürüz... Yalnız sen ona anlat görüşmeye geldiği gün, bu meseleyi bizzat kendisi bana açsın...

Hem devlet başkanı Gürsel, hem de İsmet İnönü hafta başında Ankara'ya döndüler; mülâkatın yapılacağı çarşamba sabahı saat sekiz sularında evimdeki telefon çaldı, Gürsel'in yakını bir bakan arkadaş benim derhal başbakanlığa gelmemi istiyordu. Gidince:

— Saat 10'da İsmet İnönü gelip Gürsel'i ziyaret edecek, dedi. Senden rica ediyorum, hemen şimdi İnönü'yü gör, kendisine söyle cumhurbaşkanlığı meselesini Gürsel'e bizzat kendisi açsın!

Ben duraklayınca o ilâve etti:

— Siz Halk Partililer galiba mutlaka İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasını istiyorsunuz, dedi.

— Biz belki isteriz ama evvelâ kendisi ister mi? Sonra da olabilir mi? Cevabını verince karşıdaki (Sizi gidi sizi!) der gibi başını salladı.

— Haydi dedi, geç kalma git... Kendisine meseleyi söyle. Unutmayın, şunu da ilâve et. Bu iş bizim için, ihtilâl için, 27 Mayıs için, büyük önem taşır. Gürsel'in cumhurbaşkanı olması demek, ihtilâlin şerefini kurtarmak, 27 Mayıs'ın meşruluğunu bir kere daha teyid etmek demektir. Ama anlaşılıyor ki İnönü, istemem dediği halde, cumhurbaşkanı olmakta ısrar ediyor, o takdirde biz Gürsel'in yalnız bir sene için seçilmesine razıyız. Zaten görüyorsunuz sıhhati de müsait değil, belki altı ay sonra bu makam kendiliğinden boşalır. Kendisini mutlaka seçelim. Bir yıl... Sonra istifa etsin! Yerini İnönü'ye bıraksın!

Bu sözler lâtife mi idi? Ciddi mi söyleniyordu? Onu araştırmak lüzumunu dahi hissetmedim. Hiç bir şekilde böyle bir pazarlığa ne vasıta olmak, ne de böyle bir alış verişte tanıklık etmek istemezdim. Onun için başbakanlıktan ayrıldım. İnönü'nün evine gitmedim, onu aramadım, doğruca kendi bakanlığıma

giderek kendi işimle meşgul oldum. Saat on bir buçuk sularında hususî kalem müdürü beni Gürsel'in beklediği haberini verdi. Konuyu tahmin ettim. Devlet başkanının makamına girdiğim zaman gayrimemnun bir insanın hali vardı üzerinde. Hiçbir girizgâha lüzum görmeden:

— *Seninki, dedi, bana o meseleyi açmadı!*

Sustuğumu görünce:

— *Kendisine söylemedin mi?*

O zaman söylemediğimi açıkladım, ve ilâve ettim. 'Paşam dedim, bunlar öyle konular ki, benim boyumu aşar, aslında böyle şeylere karışmak da istemem. Beni anlayacağınızı umarım.'

Aramızda herhangi tatsız bir konuşmaya meydan vermemek için hemen müsaade isteyerek ayağa kalktım; o hiç ses çıkarmadı, oradan ayrıldım... Ve bakanlığa giderek istifamı hazırladım...¹⁰².

TBMM'nin 26 Ekim 1961 günlü toplantısında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Cemal Gürsel'den başka aday gösterilmediği ve Gürsel'in ilk turda Cumhurbaşkanı seçildiği anlaşıncı, İnönü'nün aday olacağı veya aday olmadığı halde CHP'li üyelerin toptan ona oy verecekleri yönündeki endişelerin yersiz olduğu görülmüştü. Gerçekten, birleşim açılıp, Cumhurbaşkanı seçimine geçildiğinde, Geçici Başkan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, oylamada kullanılacak olan mühürlü kâğıtları dağıttırmış ve üyeleri kura ile belirlenen 9 üyeli "tasnif heyeti"ni oluşturmuştu. Tasnif heyetinde, şu isimler yer almıştı: Antalya Milletvekili Etem Ağva, Kütahya Milletvekili Mehmet Kesen, İzmir Milletvekili Osman Sabri Adal, Sivas Milletvekili İbrahim Göker, Balıkesir Milletvekili Cevat Kanpulat, Manisa Milletvekili Neriman Ağaoğlu, İstanbul Milletvekili Nurettin Bulak, Ankara Milletvekili Raif Aybar, Edirne Milletvekili Nazmi Özoğlu¹⁰³.

Bu arada CHP Diyarbakır Milletvekili Hilmi Gündoğan, Cumhurbaşkanlığına Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Cemal Gürsel'i aday göstermişti. Gündoğan'ın önergesi aynen şöyleydi¹⁰⁴:

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Geçici Başkanlığına,
Devlet Başkanlığına Sayın Cemal Gürsel'in adaylığını arz ve teklif ediyorum,
Saygılarımla*

*Diyarbakır Milletvekili
Hilmi Gündoğan*

Geçici Başkan, hazır bulunan bütün senatörlere ve milletvekillerine oy pusulalarının dağıtılmasını sağladıktan sonra, ismi okunan üyenin oyunu kullanması

¹⁰² Cihad Baban, **Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, ss. 257-262.

¹⁰³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (26.10.1961), s. 9.

¹⁰⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (26.10.1961), s. 9.

için sandığa geleceğini ve oyunu kullanan üyelerin salonu terk etmemelerini, çünkü oyların salonda alenî tasnif edileceğini bildirip, oylamayı başlatmıştı. Oylama tamamlandıktan sonra tasnife geçilmiş ve tasnif heyeti, sonucu şu tutanakla açıklamıştı¹⁰⁵:

Yüksek Başkanlığa

Cumhurbaşkanı için yapılan seçime 607 üye katılmış ve neticede aşağıda adı yazılı Sayın Orgeneral Cemal Gürsel 434 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

Arz olunur.

Böylece, seçime katılan 607 üyeden 173'ü Gürsel'e oy vermemiş olsalar da, geri kalan 434 üyenin olumlu oyu, Cemal Gürsel'in ilk turda Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamış bulunuyordu. Millî Birlik komitesi üyeleri Fahri Özdilek ile Sezai Okan'ın endişeleri gerçekleşmemiş; CHP'nin, sürpriz bir biçimde İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçmesi gibi bir girişim içinde olmadığı anlaşılmıştı. Nitekim, Geçici Başkan Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, bu konuya yine anılarında şu satırlarla değinmektedir:

*“...Bu seçimin Sayın Özdilek'le arkadaşı Sayın Okan'ın endişelerini haklı gösterecek bir şekilde cereyan etmediği malumdur. Cemal Gürsel gereken oy nisabını kazanmıştı. Ben, bu hayırlı neticeyi kendilerine tebliğe gittiğimde Çankaya köşkünde ilk karşılaştığım zat da, sempatik bir gülümser çehresiyle, General Fahri Özdilek olmuştu.”*¹⁰⁶

Oylama sonucu göstermektedir ki, Başgil'in adaylıktan vazgeçirilmiş olmasına, siyasî parti liderleri 24 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen Çankaya zirvesinde *“Partiler, cumhurbaşkanlığı için namzet göstermeyeceklerdir. Gürsel'e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarfedeceklerdir.”* hükmünü de içeren bir protokolü imzalamalarına ve Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı seçimine tek aday olarak katılmasına rağmen, ona karşı olan Senatör ve Milletvekilleri, oylarını yine de Gürsel'e vermemişlerdir. Bunların büyük kısmı, boş oy kullanmıştır. Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, bu olayı, dönemin AP İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli'den naklen şöyle aktarmaktadırlar:

“O sırada birinin aklına şöyle birşey geldi. Boş kâğıt atalım... Gidelim oraya hiçbir şey yazmadan boş kâğıt atalım. Hiç değilse ilerde ‘Şu kadar da geçersiz oy çıktı.’ derler. Bu fikir birdenbire rağbet buldu. İşte tam biz yüksek sesle bunu konuşurken, başkana göre sol locada, Cumhurbaşkanı locası tarafından bir albay yarı beline kadar aşağı eğildi ve hepimize

¹⁰⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (26.10.1961), s. 9.

¹⁰⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.k., s. 281.

*küfretti... O zaman Mehmet Ali Aytaç diye bir İzmir Milletvekili vardı. O da albaylıktan emekliydi. O da aşağıdan yukarıya onun söylediklerinin hepsini... tekrarlardı. Bir karışıklık oldu bizim grubun içinde.”*¹⁰⁷

Bozbeyli'nin, bu aktarmadan sonra yayımlanan, anılarına ilişkin bir söyleşi kitabında, yukarıdaki satırları (Mehmet Ali Aytaç'ın rütbesi dışında) tekrarladığını görüyoruz. Gerçekten, Bozbeyli, sözü geçen söyleşi kitabında, İhsan Dağı ve Fatih Uğur'un sorularını şöyle cevaplandırmaktadır:

“Sonuçta Gürsel cumhurbaşkanı seçildi...”

“Evet. En sonunda Meclis’e girdik. Seçim oluyor. İçeriye girdiğimiz zaman hani ne yapacağımızı bilmiyorum demiştim ya; kimden çıktı, nasıl çıktı bilmiyorum, bir laf dolaşüyor bizim grupta. ‘Beyaz kâğıt’ diyorlar; ‘Beyaz oy atalım.’ Bu fikir birden bire rağbet gördü. Rağbet gördü, ama dışarıda grup toplantısında oturup da duyurduğumuz bir fikir değildi bu. Meclis’te genel kuruldaydık. Hoş, herkes yanındaki, yönündekine söylüyor. ‘Beyaz atalım, beyaz atalım.’ Birbirimizi de yeterince tanımadığımız için beyaz atalım dediniz insan sizin kafada biriye, ‘Tamam’ diyor seviniyor. Ters düşünen biriye ‘Burayı da mı karıştırıyorsunuz.’ diye sert çıkıyor.”

“Beyaz oy ne anlama geliyor? Cemal Gürsel’i seçmedik oyu mu?”

“Evet. Seçmedik oyu. Boş kâğıt atacağız. Sonunda ‘boştur’ diyeceğiz. Herkes birbirine telkin ediyor. Tabi bu bizim grupta bir çalkantı yarattı. Çalkantı yaratınca ben sağ tarafta cumhurbaşkanının locası tarafında otuyordum. Onun altında. Yerim orası değil ama, dolaşıyorum her tarafı. Oradan bir adam, dinleyici localarından bir subay, bazıları albay, bazıları yarbay dedi, ben tam görmedim, eğildi aşağıya doğru. Omuzlarındaki rütbeler de gözükecek şekilde sarktı: ‘Ulan ...’ diye bağırды bize oradan. Bütün arka dinleyici locaları subay dolu. Bu bağırmadan hoşlananlar onu alkışladılar. O sırada iki veya üç sıra ötede Mehmet Ali Aytaç, İzmir milletvekilimiz vardı, paşa emeklisiydi. O da elini oraya doğru kaldırdı, ‘...’ diye bağırды. Bu bağırmayı tehlikeli gibi görüp, olacak iş mi diyenler paşaya saldırıyor.”

“1960’larda siyaset, Adalet Partisi ile CHP arasında değil, Adalet Partisi’nin kendi içindeki bu iç çekişme ile süregitmiş gibi.”

“Evet. Hep öyle oldu. Seçim oldu sonuçta. Ama bu seçim anında localarda bir hava var. Bir tek aday var... 175 tane beyaz oy çıktı”¹⁰⁸. Adalet Partisi’nin toplamı 229’du. Ama şu da var; beyaz oyların hepsi Adalet Partili

¹⁰⁷ Mehmet Ali Birand v.d., **a.g.k.**, s. 37.

¹⁰⁸ Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin sonuçların yayımlandığı TBMM Birleşik Toplantısı Tutanak Dergisinde, 607 üyenin oylamaya katıldığı ve Gürsel’in 434 oyla Cumhurbaşkanı seçildiği bildirildiğine göre, boş olan veya bir başka nedenle geçersiz sayılan oy toplamının 173 (607-434) olması gerekir. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (26.10.1961), s. 9.

*değildi. Yeni Türkiye Partili de vardı bunun içinde. Adalet Partisi'nde Cemal Gürsel'in seçilmesini destekleyen belki yüz kişiye yakın milletvekili vardı. Seçim 430 civarında kabul oyuyla tamamlandı..."*¹⁰⁹

Ancak, anılarından anlaşıldığına göre, Başgil, Cumhurbaşkanlığı seçiminde bazı üyelerce boş oy verilmesi yönündeki tepkiyi yeterli bulmamaktaydı. Bu bağlamda, konu ile ilgili olarak, Başgil şöyle demektedir:

*"...Yalnız, perdesi kapanan dramda, demokratik cephenin milletvekillerine düşen bir rol ve bir vazife yok mu idi, dersiniz? Ben, vardı sanıyorum. Gerçi, 25 Ekim (26 Ekim denmeliydi, E.O.) Meclis toplantısında yüz altmış kadar menfi rey çıkmıştı. Bu da bir rol ve bir jestti. Kabul. Kâfi miydi? Bence, daha başka bir jest beklenirdi. Bunun ne olduğunu söylemek bana düşmez..."*¹¹⁰

Başgil'e uygulanan baskının, demokratik bir sistem içinde açıklamasını bulabilmek, kuşkusuz ki mümkün değildir. Ancak, unutulmaması gereken bir husus da, olayın, onsekiz ay sürmüş olan bir askerî yönetimden, hayli sıkıntılı bir biçimde demokrasiye yeni geçilmekte olduğu bir anda yaşandığıdır. Bu konuda bir değerlendirme yapan dönemin ünlü yazarlarından Abdi İpekçi'nin yaklaşımı, sanırız durumu gerçekçi bir biçimde ortaya koymaktadır:

*"Gerçeği kabul edelim: Bu şartlar demokrasi prensipleri ile bağdaşmaz. Ancak kabul etmek zorunda olduğumuz bir diğer husus var: Taptaze bir ihtilal rejiminden normal bir demokratik düzene geçiş kolay değildir. Böyle bir geçişi dünya tarihi belki de ilk defa Türkiye'de görüyor..."*¹¹¹

Bu konuda, Profesör Hikmet Özdemir de, benzer bir değerlendirmede bulunmakta ve şöyle demektedir:

"1961'de askeri yönetimin lideri Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçildiği parlamento toplantısı, 'baskı altında' gerçekleştirilmiştir. Askeri yönetimden sivil yönetime geçiş sürecinin hemen başında, ordunun kışlasına geri dönüşünün mümkün olan bütün güçlükleri arasında açılmış bir parlamentonun 'Silahlı Kuvvetler Birliği' adlı güç odağının müdahalesi karşısında yapabileceği pek fazla bir şey yoktur. Cemal Gürsel, yeni cumhurbaşkanı olarak anayasaya göre yeterli oyu almıştır. Fakat bu sayede, devlet krizi aşılabilmiş, demokratik parlamenter düzenin işleyişine engel olan marjinal gruplar tasfiye edilebilmiş; dahası, 1965 Genel Seçimleri ve

¹⁰⁹ Ferruh Bozbeyli, **a.g.k.**, ss. 175-176.

¹¹⁰ **Başgil'in Hatıraları**, s. 110.

¹¹¹ Abdi İpekçi, "Demokrasi Ayaktadır", **Milliyet**, 25 Ekim 1961, Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, s. 128'den ve Hikmet Özdemir, **Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, s. 182'den naklen.

sonrasında siyasal iktidarın el değiştirmesi de sükûnetle başarılabilmektedir. Hatırlanacaktır, bu seçimlerde, 27 Mayıs 1960 Eylemi'yle uyumlu olmayan Adalet Partisi büyük bir oy desteğiyle parlamentoya girmiştir.”¹¹²

Cemal Gürsel'in, ilk turda Cumhurbaşkanı seçildiğinin anlaşılması üzerine, TBMM Geçici Başkanı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cumhurbaşkanını ant içmeye davet etmek üzere yanına gideceğini Genel Kurula duyurmuştur. Cumhurbaşkanının, 1961 Anayasasının 96 maddesi uyarınca, göreve başlarken, Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde, şu andı içmesi gerekiyordu:

“Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, Vatanın ve Milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağıma; Milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağıma ve savunacağıma; insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.”

And içmek üzere gelen yeni Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in TBMM Genel Kurul Salonuna girişi ve andını içerek salonu terk edişi, tutanaklara,

“Ayakta ve sürekli alkışlar arasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel salona gelerek andı içti ve yine alkışlar arasında salonu terk etti.”

şeklinde yansımıştır¹¹³. Böylece, 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi sonrasında Millî Birlik Komitesince yapılan ve 1924 Anayasasının bazı hükümlerini kaldırıp, bazı hükümlerini değiştiren 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanunun 17. maddesi uyarınca Devlet Başkanlığı ve Bakanlar Kurulu Başkanlığı sıfatlarını taşıyan Cemal Gürsel'in, askerî yönetim boyunca sahip olduğu bu unvanları ortadan kaldırıyor ve Gürsel, seçilip, andı içtiği 26 Ekim 1961 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevine başlamış oluyordu¹¹⁴.

TBMM'nin 27 Ekim 1961 tarihli 3. Birleşiminde Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner'in Başkanlığa verdiği bir önerge ile, Cumhurbaşkanlığına seçilen Gürsel'e tebrik ve bağlılık duyguları ile, Millî Birlik Komitesi üyelerine teşekkür dileklerinin iletilmesini istediği görülmektedir. Uzuner'in önergesi aynen şöyledi¹¹⁵:

¹¹² Hikmet Özdemir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, s. 493.

¹¹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (26.10.1961), s. 9.

¹¹⁴ Cumhurbaşkanlığına Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in seçilmesi ile ilgili olarak, ayrıca bkz. Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923 – 2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 82-84.

¹¹⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (27.10.1961), s. 13.

T.B.M.M Geçici Başkanlığına

1. 2 nci Cumhuriyetimizin Cumhurbaşkanlığına seçilen Sayın Org. Cemal Gürsel'e tebrik, başlılık ve muvaffakiyetler dileğimizin,

2. 2 nci Cumhuriyetimizin kuruluşunda üstün gayretler sarf ederek Milli İradeyi gerçekleştiren 27 Mayıs İnkılabımızın asil devrimcileri Milli Birlik Komitesi üyelerine tebrik ve teşekkürlerimizin,

Başkanlıkça duyurulmasını arz ve teklif ederim.

Trabzon Milletvekili

Ali Rıza Uzuner

İlginç olan, Geçici Başkanlığın, bu konuda bir oylamaya gitmeden, önerenin gereğinin yapılacağını bildirmesi ve Birleşime son vermesidir. Daha sonra, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'den gelen teşekkür mesajı, Uzuner'in talebinin, Geçici Başkanlıkça, 28 Ekim 1961 tarihinde, Cumhurbaşkanlığına TBMM'nin kararı olarak iletiliğini göstermektedir. Gerçekten, Cumhurbaşkanı Gürsel, TBMM Geçici Başkanlığına gönderdiği teşekkür mesajında, şöyle demektedir¹¹⁶:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Geçici Başkanlığına

İlgi: 28.10.1961 tarih ve 10-108646 sayılı yazınıza.

Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olmam münasebetiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27.10.1961 tarihli üçüncü Birleşiminde izhar buyurulan iyi duygulardan çok mütehassis oldum.

Şahsım ve arkadaşlarım adına teşekkürlerimin ve en iyi dileklerimin Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı hususuna delaletlerini rica ederim.

Cumhurbaşkanı

Cemal Gürsel

¹¹⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11.1961), s. 16-17.

Hürriyet Gazetesi, 27 Ekim 1961

3- Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Özgeçmişi

Cemal Gürsel, 1895 yılında Erzurum'da doğmuştur. İlköğrenimini Ordu'da tamamladıktan sonra, Erzincan Askerî İdadisi'nde ve İstanbul Kuleli Askerî Lisesi'nde okudu. 1915 yılında Harp Okulu'nu bitirmiş ve topçu asteğmen olarak Çanakkale Savaşlarına katılmıştır. 1917'de Filistin ve Gazze Savaşlarında görev almıştır. Daha sonra Kurtuluş Savaşında bulunmuş ve İkinci İnönü, Eskişehir, Sakarya ve Başkomutanlık Savaşlarında gösterdiği üstün başarı nedeniyle Harp ve İstiklâl Madalyaları ile ödüllendirilmiştir. Kurmaylık eğitimini 1927'de tamamlayan Gürsel, sırasıyla 1946 yılında tuğgeneralliğe, 1951 yılında tümgeneralliğe, 1953 yılında korgeneralliğe ve 1957 yılında orgeneralliğe yükseltilmiştir. 1958 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmış¹¹⁷ ve 27 Mayıs 1960 darbesinden çok kısa bir süre önce, 3 Mayıs 1960 tarihinde, dönemin Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'e, Kara Kuvvetleri Komutanı sıfatıyla yazdığı ve ülkenin içinde bulunduğu duruma ilişkin endişelerini dile getirdiği ağır bir mektubun¹¹⁸ ardından, zorunlu olarak yıllık izne ayrılıp İzmir'e gitmiştir. 27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen askerî müdahale sonrasında, Ankara'ya gelerek, darbeyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi'nin başına geçmiştir. 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı "1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi

¹¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Tarihi, 1923–2005, Cumhurbaşkanlığı Yayını, Ankara 29 Ekim 2005, s. 173.

¹¹⁸ Cemal Gürsel'in sözü edilen mektubunun tam metni için bkz. Ersal Yavi, *İhtilâlciler Subaylar*, 1. Kitap, ss. 240-241.

Hakkında Geçici Kanun”un 17. maddesi uyarınca, Millî Birlik Komitesi Başkanı sıfatıyla, Devlet Başkanı, Bakanlar Kurulu Başkanı (Başbakan) ve Başkumandan unvanlarını da uhdesinde toplamıştır. 1961 Anayasasının 70. maddesinde öngörülen “13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler.” hükmü doğrultusunda Cumhuriyet Senatosu’nun tabii üyesi olmuştur ve 26 Ekim 1961 tarihinde, TBMM’ce 1961 Anayasasının 95. maddesine göre, 7 yıllık bir süre için Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İlerleyen yıllarda hastalanan Gürsel, sağlık durumunun daha da bozulması üzerine 1966 yılında Amerika Birleşik Devletlerine götürülerek, Washington’daki Walter Reed Askerî Hastanesine yatırılmış ve bir süre sonra komaya girmesi üzerine 26 Mart 1966 günü Türkiye’ye getirilerek Gülhane Askerî Tıp Akademisinde tedavi altına alınmıştır. Aynı gün, Başbakanlığın talebi üzerine, Gülhane Askerî Tıp Akademisi Komutanı General Prof. Dr. Necmi Ayanoğlu’nun Başkanlığında 37 hekimden oluşan Sağlık Kurulunca hazırlanan Raporla, Cemal Gürsel’in, “Devlet Başkanlığı görevini ifaya devam buyurmalarına tıbben imkân bulunmadığı(na)” oy birliği ile karar verilmiştir¹¹⁹. Bu Rapora dayanarak Başbakanlığın 28 Mart 1966 tarihinde TBMM Başkanlığına başvurması ve Anayasanın 100. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmış bulunduğu karar verilmesini istemesi üzerine; TBMM, Cumhurbaşkanlığı makamının boşaldığına ve yeni Cumhurbaşkanı seçiminin yapılması gerektiğine karar vermiştir¹²⁰. Cemal Gürsel, 14 Eylül 1966 tarihinde Gülhane Askerî Tıp Akademisinde vefat etmiştir. Gürsel, evli ve bir çocuk sahibiydi¹²¹.

¹¹⁹ **Cumhurbaşkanlığı Tarihi**, ss. 192-193.

¹²⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 5, (28.03.1966), ss. 32-34.

¹²¹ **Cumhurbaşkanlığı Tarihi**, s. 173.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12. DÖNEMDE MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIK DİVANİ SEÇİMLERİ

1- Başkanlık Divanının Anayasa ve İçtüzükteki Düzenlenişi

1961 Anayasasının Başkanlık Divanını düzenleyen 84. maddesinde,

“Meclislerin Başkanlık Divanları, o Meclisteki siyasi parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanları, kendi Meclislerince üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oy ile ikişer yıl için seçilirler; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Meclis Başkanlıkları için Meclisteki siyasi parti grupları aday gösteremezler.

Başkanlar ve Başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasi partilerin veya siyasi parti gruplarının Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinde veya dışındaki faaliyetlerine ve görevlerinin yerine getirilmesini gerektiren haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan oy kullanamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantılarında Başkanlık Divanı, Millet Meclisi Başkanlık Divanıdır.”

denilmekteydi. Maddeden anlaşılabacağı gibi, Millet Meclisi Başkanı iki yıl için seçilecekti. Millet Meclisi 4 yıllık bir süre için seçildiğinden, her yasama döneminde, biri dönemin başında, diğeri ortasında olmak üzere iki kez Başkan seçimi yapılacaktı ve Başkan seçiminde, siyasi parti gruplarının aday gösterebilmeleri mümkün değildi. Anayasa uyarınca adaylardan birinin Başkan seçilebilmesi için, ilk iki oylamada Meclis üye tam sayısının en az üçte ikisinin oyunu sağlaması gerekmekteydi. İlk iki turda hiçbir aday bu sayıda oy alamazsa, yine Anayasada üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunun yeterli olacağı öngörülmüştü. Millet Meclisi üye tam sayısı 450 olduğuna göre, bir adayın Başkan seçilebilmesi için ilk iki oylamada en az 300, sonraki oylamalarda ise 226 oy alması gerekecekti. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’nun Başkanlık Divanlarının ne şekilde kurulacağı hususunda, Anayasa o Meclisteki siyasi parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde Divana katılmalarının sağlanacağını söylemekle yetinmekte, Başkanlık Divanının kimlerden oluşacağını ve ne süre için seçileceklerini düzenlememekteydi. Bu nedenle, Başkanlık Divanının kaç üyeden oluşacağı sorusunun cevabının İçtüzükte aranması gerekecekti. Anayasanın Geçici 3. maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun toplantı ve çalışmaları için kendi İçtüzükleri yapıncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü hükümlerinin uygulanacağı öngörüldüğünden, Başkanlık Divanının kimlerden oluşacağı hususu da anılan İçtüzüğe göre belirlenecek demektir. Bu İçtüzüğün 5. maddesi uyarınca, Başkanlık Divanı, “Reis, Üç Reisvekili, Altı Kâtip, Üç İdare Amiri”nden oluşmaktaydı. Aynı İçtüzüğün 4. maddesinde, Başkanlık Divanının görev süresi 1 toplantı yılı (yasama yılı) olarak belirlendiğine göre,

Anayasanın 2 yıl süre için seçileceğini öngördüğü Başkan dışında, Divanının diğer üyelerinin seçiminin, İttüzüğün anılan hükmü uyarınca her toplantı yılı (yasama yılı) başında tekrarlanması gerekecekti. Bu bağlamda, bir yasama döneminin ilk yarısında bir Başkan ve o yarı içinde yer alan iki toplantı yılı (yasama yılı) için de, iki kez Başkanlık Divanının Başkan dışındaki diğer üyeleri için seçime gidilecekti.

2- 12. Dönemin İlk Yarısında Başkanlık Divanının Oluşumu

A. 12. Dönemin İlk Yarısı İçin Başkan Seçimi

Yeni seçilen milletvekilleri ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin ant içmelerini gerçekleştirdikleri 25 Ekim 1961 tarihli TBMM Birleşik Toplantısında, her iki Meclisin kendi Başkanlık Divanlarını seçmek için, ertesi gün, yani 26 Ekim 1961 sabah saat 10.00’da toplanmaları, öğleden sonra saat 15.00’te de Cumhurbaşkanı seçimini yapmak üzere bir araya gelmeleri kararlaştırılmıştı¹²². Millet Meclisi de, bu doğrultuda 26 Ekim 1961 günü, en yaşlı üye İsmet İnönü’nün rahatsız olması nedeniyle, sonraki en yaşlı üye Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun geçici Başkanlığında, Başkanlık Divanının seçimi için toplandı. Her ne kadar, Başkanlık Divanının derhal seçilmesi ve öğleden sonra Cumhurbaşkanı seçimi için yapılacak TBMM Birleşik Toplantısının, Millet Meclisi’nin yeni seçilen Başkanlık Divanının yönetimi altında gerçekleştirilmesi arzu ediliyordu ise de, Başkan seçimi için yeni Anayasanın aradığı yeter sayı sağlanamadığı ve izlenmesi gereken yönetime ilişkin bazı sorunlar yaşandığı için, bu mümkün olamadı ve Millet Meclisi Başkanı, beş gün sonra, Meclisin 1 Kasım 1961 tarihli 3. Birleşiminde, Başkan seçimi için gerçekleştirilen 9. turda seçilebildi. Anılan tarihte, Rize Milletvekili Fuad Sirmen’in Millet Meclisi Başkanı seçilmesine kadar yaşanan olaylar şöyle özetlenebilir:

Millet Meclisinin, Başkanlık Divanı seçiminin yapılacağı 26 Ekim 1961 tarihli Birinci Birleşiminde, Geçici Başkan Yakup Kadri Karaosmanoğlu oturumu açınca, yeni Anayasa uyarınca Başkanlık Divanı seçiminde izlenmesi gereken yönetime ilişkin olarak Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunun görüşlerini açıklamak üzere söz alan Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, yeni Anayasanın Meclislerin Başkanlık Divanlarına siyasi partilerin kuvvetleri oranında katılmalarını öngördüğünü ve bunun ne şekilde sağlanacağı hususunda, Mecliste temsil edilen siyasi partilerin her birinden ikişer temsilcinin katılımıyla oluşan bir kurulda görüşmelerin sürdüğünü, seçime bu görüşmelerin tamamlanmasından sonra geçilmesinin uygun olacağını belirterek, şöyle demektedir:

“...84 üncü madde Anayasamızda yenilik teşkil eden bir hükümdür. Bu madde ile Başkanlık Divanının teşkilinde Mecliste temsil edilen siyasi parti gruplarının kuvvetlerine göre Başkanlık Divanına katılmaları ve Başkanlık Divanı

¹²² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (25.10.1961), ss. 4-5.

çalışmalarında muvazeneli, ahenkli bir partiler arası iş birliği sağlanması uygun görülmüştür. Maddenin tatbik tarzını gösterecek bir içtüzük hükmüne henüz malik değiliz. İchtüzüğün (Anayasanın denmesi gerekirdi) 84 üncü maddesinin Senato ve Millet Meclisi Başkanlık Divanı seçimi için ne şekilde anlaşılacağı hususunda elbetteki ileriki yıllarda tatbik edilecek bir İchtüzük hükmüne malik olacağız. Fakat bugün elimizde Anayasanın 84 üncü maddesine dayanan İchtüzük bulunmadığı için, meseleyi partiler arasında bir temasla sağlamak suretiyle bir müşterek karara bağlamak ve partilerin üzerinde bir görüş birliğine varacakları bir tarzda her hangi bir Anayasanın tefsiri, ihlâli gibi bir hal olmasın için, teşebbüse geçildi ve dün gece geç saatlere kadar her siyasi parti grubundan ikişer arkadaşın iştirakiyle, Yeni Türkiye Partisi Grup odasında çalışmalar yapıldı. Bir dereceye kadar anlaşmaya varıldıysa da, müzakereleri, gruplar arasında temaslar yapmak üzere tâlik etmek mecburiyeti hâsıl oldu... Bu sabah yeniden arkadaşlarımız arasında temaslar oldu. Şu dakikada bendeniz bu hususu arz etmek için ayrılmış bulunuyorum. Bütün partilerden iki ve bizden de iki arkadaşımız temas halindedirler ve 84 üncü maddenin ne şekilde anlaşılıp tatbik edilmesi gerekeceği hakkında bir müsbet neticeye varmak gayreti içindedirler.

*Muhterem Heyetinizden istirhamum, arkadaşların bu çalışmaları sona erinceye kadar bir saat için celseye ara verilmesidir. Bunu kabul buyurduğunuz takdirde, umarım ki, 84 üncü maddenin tatbikatında daha ilk anda partilerin değişik görüşlere sahibolarak bir ihtilafa meydan vermeden bir müşterek görüşe vasil olunur.”*¹²³

Ancak, bu öneriye bazı üyeler karşı çıkmakta ve Başkan seçimi ile Başkanlık Divanı seçiminin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini belirtip, Başkan seçimine derhal geçilmesini, Başkanlık Divanının seçimi için partiler arası görüşmelere devam edilmesini önermekteydiler.¹²⁴ Bu üyelere, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Elazığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu,

“...Başkanlık seçimi gruplar tarafından aday gösterilmeden ve dolayısıyla arada müzakere mevzuu olmadan yapılacaktır. Çünkü, ha gruplar aday gösterecekler, ha kulis faaliyeti yapılacak... Bunların ikisi de aynı şeydir. Binaenaleyh böyle bir duruma düşmeden serbestçe Başkanın seçilmesi lâzımdır. Yani Başkanlık Divanının seçiminden evvel serbestçe Başkanın seçilmesi lâzımdır... Başkan adayı tesbit edilir ve o seçilir. Başkan vekilleri ve kâtipler seçiminde Meclisteki partilerin kuvvetleri oranına göre seçim yapılacağı için müzakerelere devam edilebilir kanaatindeyim.”

¹²³

¹²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İctima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), ss. 2-3.

¹²⁴ Bkz. Çorum Milletvekili İhsan Tomuş ve Elazığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu'nun konuşmaları, **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İctima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), ss. 2-4.

¹²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İctima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 4.

demektedir. Ne var ki, konu üzerindeki tartışmalar devam ediyordu. Feyzioğlu'nun sözünü ettiği partiler arası kurulda yer alan Ankara Milletvekili Emin Paksüt, Başkanın, Başkanlık Divanından ayrı olduğunun düşünülmemeyeceğini, Divanın bir bütün olduğunu vurgulamakta ve

*“...Şimdi arkadaşlarım, Millet Meclisinde Anayasanın tatbikatı ile ilgili bütün işler İçtüzükte düzenlenir denilmektedir. Var mı böyle bir İçtüzük? Yoktur. 27 Ekimden evvelki şekliyle eski İçtüzük var. Ona göre Başkanlık Divanı, bir Başkan, üç Başkanvekili, altı Kâtip ve üç İdareci üyeden mürekkeptir. O halde Başkanlık Divanını bir mütalâa etmek lâzımgelir. Ancak 84 üncü maddede Başkanlık bakımından bir tek noktada kayıt vardır. O da siyasi parti gruplarının karariyle başkan adayı göstermemeleridir. Yani bu oylamanın bir parti grubu disiplinsizliği mahiyetinde telâkki edilmemesi istenmektedir. Şimdi bundan anlaşılıyor ki, bu hususta makbul bir gelenek ve âdil bir netice teessüsünün temini ve içinde partilerin çalışacağı bir Mecliste, daha Başkanlık Divanı teşkil edilirken, bir takım zaıf alâmetlerine meydan vermemek için, partiler arasında anlayışla hareket etmek mecburiyeti vardır. Başkanı Başkanlık Divanından ayrı veya onunla beraber mütalâa etmek şeklindeki görüşlerde ısrar etmekle mesele hallolmak değil, belki de biraz daha güçleştirici mahiyette bir netice ile karşılaşılacaktır. Bu itibarla Yüksek Heyetinizden istirham ediyorum. Bu konuyu mesut bir hal tarzına bağlamak için faaliyetimize devam edelim...”*¹²⁶

demektedir. Edirne Milletvekili Talât Asal da, Başkanlık Divanının oluşumunun, Anayasanın Geçici 3. maddesinin yollama yaptığı 1957 tarihinden önceki TBMM İçtüzüğü'nün 5. maddesi hükmüne göre gerçekleştirilmesi gerektiğine dikkat çekiyordu. Asal, şöyle diyordu:

*“...84 üncü madde ve Anayasanın muvakkat 3 üncü maddesi delâletiyle, 27 Ekim tarihinden evvelki yürürlükte bulunan İçtüzüğü'nün beşinci maddesi meseleyi halletmiş bulunmaktadır. Buna göre hukuki vaziyet ortadadır. Bunun dışında düşünmek gayri hukuki olur...”*¹²⁷

Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş ve Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu da yaptıkları konuşmalarda, her partiden ikişer kimsenin katılımıyla oluşan kurulun bir öneri getirmesinin isabetli olacağına işaret edip, bu nedenle o kurulun çalışmasını tamamlayabilmesi için oturuma bir saat ara verilmesinin yerinde olacağına dikkat çekmekteydiler. Bu bağlamda, Çelikbaş'ın konuşması Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer alıyordu:

¹²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 5.

¹²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 5.

“...bugün müzakerelerin başlangıcında 84 üncü maddenin tatbikinde parti grupları arasında bir ihtilâfa düşmek, takdir buyurursunuz ki, efkârı umumiyenin gözünü diktiği Türkiye Büyük Millet Meclisi mesaisi üzerinde endişe yaratır. Bu bakımdan arkadaşlar, bir saatlik bir müddet içinde bu mevzuda mesaisi geçmiş arkadaşlar muayyen bir görüşü tesbit etsinler. Muhakkak ki muhterem heyet karar vermek yetkisine sahip ama işi, bir vesika ile Yüksek Heyete getirmekte ne mahzur var? ¹²⁸

Aynı tutanaklara, Feyzioğlu’nun konuşması da şu şekilde geçiyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, bu meselenin partilerarası bir ihtilâf manzarası şeklinde değil de partilerarası bir anlaşma vesikası halinde huzurunuzda gelmesi için teklifte bulunmuştuk. Şimdi burada bir madde var. Bu maddeyi, bugünkü Büyük Millet Meclisi bu tarzda, aynı maddeyi Büyük Millet Meclisinin bir başka Meclisi başka tarzda tefsir ederse, Anayasanın bu maddesinin tefsir ve tetkikinde iki Meclisin birbirinden anlayış bakımından ayrılması ve karar alması gibi bir tehlike doğacaktır.

Bu itibarla Senato ve Millet Meclisinde partilerarası Milletvekilleri müşterek bir anlaşmaya varmalıdır. Bu müşterek anlayış arzusu hepimize hâkim olarak, partilerarası müzakerelere başlamıştır. Bu müzakereyi devam ettirelim...” ¹²⁹

Sonuçta, partiler arası kurulun çalışmasını tamamlayabilmesi için istenen 1 saatlik aranın verilmesi Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul ediliyordu. Ara sonrasında oturum açan Geçici Başkan, Genel Kurula, Cumhuriyet Senatosunca, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında partiler arasında bir anlaşmaya varıldıktan sonra Başkanlık Divanı seçimlerine geçilmesi yönünde bir karar alındığını duyurmuş ve bu nedenle Başkanlık Divanı seçimlerinin ertelenip ertelenmemesini oya sunmuştu. Millet Meclisi, 160’a karşı 168 oyla, ertelemeyi kabul etmemişti¹³⁰. Bu oylama sonrasında, Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu’nun konuşmadan, partiler arası kurulun başkanının istifa ettiğini, bu nedenle çalışmalarını tamamlayamadığını ögreniyoruz. Feyzioğlu,

“Muhterem arkadaşlar, sabahtan beri bir gayretin içindeyiz. Bu gayretin iki maksadı vardır. Büyük Millet Meclisini teşkil eden Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi 84 üncü maddeyi anlayışta ve tatbikatta birbiri ile zıt yollara girmesinler. Senato ne anlarsa, Millet Meclisi de onu anlansın, anlayışta daha birinci günde Anayasanın tatbikatında Senato başka Millet Meclisi başka, anlayışa saplanmasın. Yani Anayasa yanlış tatbik edilmiştir, yanlış uygulanmıştır mevzuuna yol açmayalım.

¹²⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 6.

¹²⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), ss. 6-7.

¹³⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), ss. 8-9.

...Halen bir anlaşmaya varmak için kurulan komisyonun başkanı istifa etmiş bulunuyor. Bahis konusu komisyonu bir araya getirmekte bu yüzden güçlük çekilmiştir...

Arkadaşlar, Cumhuriyet Senatosu bir karara vardı; bunun haberini aldık. Cumhuriyet Senatosu, her iki Meclisin müşterek toplantısında partilerin anlayış birliği ile varılacak neticeye göre Başkanlık Divanlarının teşekkül etmesini uygun görmüştür...

Daha birinci günden buna hayır demeyelim... Hemen birleşik oturuma geçip bir ara bunları hazırlayıp her iki Meclisin aynı şekilde karara varması uygun olurdu. Arkadaşlarımdan tekrar istirahat edeceğim, demin çalışmasını emrettiğiniz komisyon, başkanının istifası sebebiyle toplanamadı ve sizlere getirmeyi umduğu müşterek protokol karar taslağını getiremedi. Binnetice Cumhuriyet Senatosu müşterek toplantıyı zaruri gördü ben de bu meseleyi bir esasa bağlamak için bunun müstereken yapılacak bir toplantıya talikini rica ediyorum...”¹³¹

diyerek, Başkanlık Divanı seçiminin, bu konuda Cumhuriyet Senatosu ile yapılacak birleşik toplantı sonrasına ertelenmesini talep ediyordu. Ancak, bu konuda karşı görüşte olanlar da vardı. Bunlardan Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, şu sözlerle bu görüşün benimsenmemesini ve derhal seçime geçilmesini istemekteydi:

“Muhterem arkadaşlar, bu sabah saat 10,5’tan beri lüzumsuz münakaşalar yapmaktayız. Anayasanın 84. maddesi gayet sarihtir. Burada Millet Meclisinin Başkanlık Divanı seçilecektir. Başkanlık Divanının nasıl teşekkül edeceği halen yürürlükte bulunan İttüzük hükümlerine göre sarihtir. Ancak 84 üncü maddenin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlarının ikişer yıl için seçileceğini ifade etmesi sarahati karşısında, partilerin bir hayli çekişmeler meydana getiren kulis faaliyetlerine nihayet vermesi icabetmektedir... Muhterem arkadaşlar, bizim şu anda yapacağımız iş, Başkan, Başkanvekili, Kâtipler ve Meclis İdare Âmirleri için aday göstermekten ibaret olacaktır... Bu itibarla bendeniz tehir talebini yerinde görmemekteyim. Cumhuriyet Senatosu ne şekilde karar alırsa alsın, Millet Meclisinin alacağı karar müstakil bir karar olmalıdır... Bendeniz bir takrir takdim ediyorum, bu müzakereler burada nihayete ersin. Adaylar gösterilmek suretiyle seçime geçilsin...”¹³²

¹³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İctima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 9.

¹³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İctima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 10.

Sonuçta, Erdemir'in önerisi kabul edilmiş ve Başkanlık Divanı seçimine geçilmesine karar verilmişti¹³³. Bu karar üzerine seçime geçilirken, ilginç bir gelişme olmuş ve söz alan Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, Cumhuriyet Senatosunun önerisinin reddedilmesi nedeniyle Başkanlık Divanı seçiminde oy kullanmayacağını açıklayarak, bu tutumunun tutanaklara geçmesini istemişti. Çelikbaş'ın bu konuşması Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştır:

*“Muhterem arkadaşlarım, İçtüzük maddesi gereğince oy verenler oyunun mucip sebebinin kısaca izah ederler. Müsaadenizle, Cumhuriyet Senatosu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir uzvudur, Millet Meclisi de bir uzvudur. Cumhuriyet Senatosunun böyle bir talebine rağmen seçime geçeceğinizden dolayı bendeniz oy kullanmayacağım. Onun için bunu tescil etmek istiyorum.”*¹³⁴

Seçime geçildiğinde, Meclis Başkanlığına aday olarak, önce CKMP Ankara Milletvekili Ord. Prof. Dr. Abdülhak Kemal Yörük, hemen ardından YTP Diyarbakır Milletvekili Dr. Yusuf Azizoğlu gösterilmişlerdir. Meclis Başkanlığına Yörük'ü önerenler dört CKMP milletvekili, Azizoğlu'nu önerenler ise dört YTP milletvekili idi¹³⁵. Yapılan oylama sonunda, seçime 262 milletvekilinin katıldığı ve Yusuf Azizoğlu'nun 140, Abdülhak Kemal Yörük'ün 118 oy aldıkları, 4 adet de çekimser oyun bulunduğu görülmüştür¹³⁶. Anayasa uyarınca ilk iki turda bir adayın Meclis Başkanı seçilebilmesi için TBMM üye tam sayısının en az üçte ikisini alması gerektiği ve bu sayı da 300 olduğu için, hiçbir aday anılan sayıya ulaşamadığından, ilk tur sonuç vermemişti. Aynı gün, saat 15.00'te Cumhurbaşkanı seçimi için Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik olarak toplanacağından, her ne kadar Anayasa uyarınca Birleşik Toplantıya başkanlık edecek olan Millet Meclisi Başkanının seçilmesi ve Cumhurbaşkanı seçiminin geçici başkan değil, seçilmiş başkanın başkanlığı altında gerçekleştirilmesi arzu edilmişse de, geriye kalan çok az süre içinde bunun mümkün olamayacağı anlaşıldığından, Geçici Başkan, saat 14.45'te oturuma son veriyordu¹³⁷.

Başkanlık seçiminin ikinci turunun gerçekleştirildiği, Millet Meclisinin 27 Ekim 1961 tarihli 2. Birleşiminde, Geçici Başkan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, oturumu

¹³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 11.

¹³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 11.

¹³⁵ Yörük'ü aday gösterenler, Ankara Milletvekili Zühtü Pehlivanlı, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, Nevşehir Milletvekili Ali Baran Numanoğlu; Azizoğlu'nu aday gösterenler ise, Bitlis Milletvekili Nafiz Giray, Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin, Muş Milletvekili Sait Mutlu ve Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu idi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 11.

¹³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 12.

¹³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), s. 14.

açtığında Anayasa uyarınca ikinci turda da üçte iki çoğunluğun aranacağını, sonraki turda salt çoğunlukla yetinileceğini belirtmekte ve yeni aday olmadığı için ilk turdaki adaylarla oylamayı başlatmaktaydı. Ancak, bu turun sonucunda da Başkan seçilebilmesi mümkün olmamıştı. Çünkü 265 milletvekilinin katıldığı oylama sonunda, Abdülhak Kemal Yörük 58 oy, Yusuf Azizoğlu 205 oy almış, 2 milletvekili de çekimser kalmıştı¹³⁸. Üçüncü tura geçilirken, Avni Doğan, yeni Başkan aday olarak öneriliyordu¹³⁹. Bu arada, Geçici Başkanlık Divanına salt çoğunluktan ne anlaşılması gerektiği hususunda soru yöneltilmesi üzerine Geçici Başkan, bunun üye tam sayısının salt çoğunluğu olacağı, en az 226 oy aranacağını bildirmişse de, İstanbul Milletvekili Saadet Evren Kaçar, İçtüzüğün 144. maddesinde salt çoğunlukla ilgili olarak, hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğu denildiğine dikkat çekmesi üzerine, yeni bir tartışma ortaya çıkıyordu. Bu konuda söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, şöyle diyordu:

“...Anayasanın bu maddesinin sevkinden gaye seçeceğinin Başkanın mümkün merteye fazla oyla desteklenmesi ve bu suretle Başkanın tarafsız olarak hareket edeceği hususunda âzami derecede çok sayıda üyenin inancının açık olarak belli olmasıdır. Bu sebeptendir ki, ilk ve ikinci turda üye tam sayısının üçte iki ekseriyeti gerçekleşmeyince, üçüncü turda birden bire hazırunun mutlak çoğunluğunun kâfi addedilmesi bu maddenin ruhuna tamamen aykırı düşer. Aksi halde, seçilecek olan Başkan, muhtemeldir ki, sadece ve sadece hazır bulunanların mutlak ekseriyeti, yani yarıdan bir fazlası tarafından, yani toplantı nisabımız 226 olduğuna göre sadece 114 milletvekili tarafından seçilmiş ve tarafsızlığı sadece onlar tarafından kabul edilmiş olsun. Maksat şudur: Üçüncü turda en az 226 üyenin tarafsızlığına inandığı bir kimse Başkan seçilebilir.”¹⁴⁰

Ancak, gerek toplanmış olanların salt çoğunluğunun İçtüzük gereğince yeterli olacağını ilk ileri süren İstanbul Milletvekili Saadet Evren Kaçar, gerek onun bu görüşünü destekleyen Edirne Milletvekili Talât Asal, salt çoğunluktan anlaşılması gerekenin, toplanmış üyelerin salt çoğunluğu olması gerektiğinde ısrarlıydılar¹⁴¹. Bu görüş kabul edilirse, sonuç vermeyen ikinci turdaki oya benzer bir oy aldığı takdirde YTP Diyarbakır Milletvekili Dr. Yusuf Azizoğlu’nun Başkan seçilebilmesi kuvvetli bir ihtimaldi. Ancak, bu tartışmalar sırasında, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu’nun, İçtüzüğün ilgili 144 üncü maddesinde karar yeter sayısından değil,

¹³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), s. 17.

¹³⁹ Avni Doğan’ı öneren, Bursa Milletvekili İbrahim Öktem’di. **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), s. 17.

¹⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), s. 18.

¹⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), ss. 18-19.

görüşme yeter sayısından söz edildiğine dikkat çektiği görülmekte ve oturuma ara veren Başkan, yeniden toplanıldığında, Geçici Başkanlık Divanının bu konuyu görüştüğünü ve şu kararı aldığını açıklamaktaydı:

“a- İhtüzüğün 144 üncü maddesindeki hususlar müzakere nisabına dairdir.

*b- Anayasanın 84 üncü maddesinin 2 nci fıkrası sarahati karşısında, üye tam sayısının salt çoğunluğunun göz önünde tutulması ve tatbik edilmesine karar verildi.”*¹⁴²

Bu karar doğrultusunda devam edilen seçim, yine sonuç sağlamamıştı. Çünkü, 440 üyenin katıldığı üçüncü turda, Yusuf Azizoğlu 217, Avni Doğan 166, Abdülhak Kemal Yörük 53 oy almışlar; 4 üye de çekimser kalmıştı¹⁴³. Dördüncü tura geçilirken, üçüncü tur öncesinde Başkanlığa aday olarak önerilen Avni Doğan, adaylıktan çekildiğini açıklıyordu. Doğan’ın bu konudaki konuşması, tutanaklarda şu şekilde yer almaktaydı:

“Muhterem arkadaşlar; kısa bir mâruzatta bulunmak için söz aldım. Anayasanın 84 üncü maddesini en iyi şekilde neticeye bağlamak konuşarak, uzlaşarak bir yol bulmak sahasında çok emek sarfettik, muvaffak olamadık. Birkaç günden beri, iki günden beri fâsılasız netice alınmayan seçimlerle meşgul olmaktayız. Bizim takibettiğimiz hedef, sadece Anayasanın 84 üncü maddesinin değil, bundan sonraki bütün büyük memleket meselelerinde de partilerin iyi bir anlayış ve iyi niyet içerisinde meseleleri mütalâa etmelerine bir zemin hâsıl etmek idi. Ve bilhassa Anayasanın bu 84 üncü maddesi böyle bir anlaşma ve konuşmayı da, ruhu bakımından, âmir bulunuyordu. Olmadı. Görüyorum ki; müzakereler devam etmekte, seçimler birbirini takibedecek görünmektedir. Millet Meclisine Riyaset meselesini bir an evvel halledebilmek için benzeniz adaylığımı geri alıyorum.

*Eğer bu feragatimin muhtelif partili arkadaşlarımızla birlikte meseleleri görüşerek, anlaşarak halledebilmemize bir faydası olursa benzeniz bahtiyar olurum.”*¹⁴⁴

Doğan’ın çekilmesine rağmen, adaylardan hiç birisi gereken salt çoğunluğu sağlayamadığı için dördüncü turda da sonuç alınamamıştı. 427 milletvekilinin katıldığı, sonuç vermeyen bu turda oyların dağılımı şöyleydi: Yusuf Azizoğlu 213, Abdülhak Kemal Yörük 205, Avni Doğan 2, Ş. Raşit Hatipoğlu 1, Çekim(n)ser 6¹⁴⁵.

Görüldüğü gibi, durum bir kilitlenmeye gitmekteydi. Bu nedenle, Adalet Partisi

¹⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), s. 20.

¹⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), s. 21.

¹⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), ss. 21-22.

¹⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), s. 22.

Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, verdikleri ortak bir önerge ile “*Başkanlık seçimlerinde Anayasanın 84 üncü maddesine uygun bir hal sureti bulabilmek üzere turların yarın saat 10’da yapılacak Umumi Heyet toplantısına tehirini*” istemişler ve bu önergenin kabulüyle, seçim ertesi güne bırakılmıştı¹⁴⁶. Ertesi gün, 28 Ekim 1961 sabahı, saat 10.15’te oturum açıldığında, Mecliste temsil edilen dört siyasî parti adına verilen bir önerge ile, “*...bütün partilerin Meclis grupları idarecileri arasında yapılmakta olan müzakerelerin sonucunu alabilmek üzere, oturumun saat on ikide açılması*” isteniyor ve bu önerinin kabul edilmesiyle, Geçici Başkan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, saat 12.00’de toplanılmak üzere henüz açılmış oturumu kapatıyordu¹⁴⁷. Oturum biraz gecikmeyle öğleden sonra açıldığında, dördüncü turda 213 oy almış olan YTP Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoglu söz istemiş ve tutanaklara yansıyan şu konuşmasıyla adaylıktan çekildiğini açıklamıştı:

“Muhterem arkadaşlar, günlerdir müzmin bir şekilde devam edip giden Millet Meclisi Başkanlık seçimi buhranına bir nihayet vermek maksadıyla adaylığımı geri alıyorum.

Senatoda halihazırda başlayıp devam eden, müsbet akislerini gördüğümüz dörtlü anlaşmanın bu seçim sonunda da parlamento çalışmalarımıza iyi bir ahenk ve münasebetler getireceğini ümitmekteyim.

Şunu da ifade etmek mecburiyetindeyim ki, istifamın sebebinin şu veya bu şekilde tefsir etmenin, şahsiyetimi tanıyanlar tarafından, mümkün olmayacağının takdir edileceğini ümidederim.

Efendim, ben bu kararı grup arkadaşlarımın muvafakatlerini istihsal ederek aldım. Bana oy veren muhterem arkadaşlarıma şükranlarımı arz ederken, itimat göstermiyen arkadaşlara karşı da en ufak bir kırgınlığının bulunmadığını samimiyetle ifade etmek isterim.

*Türkiye Büyük Millet Meclisinin süratle muhtacolduğu Başkanlık Divanının bir an evvel teşekkülü zarureti idrak ve kabul ederek bu kararı verirken yapıcı bir iş yapmakta olduğum kanaatinde bulunduğumu hürmetlerimle arz ederim.”*¹⁴⁸

Bu sırada, İstanbul Bağımsız Milletvekili Malik Yolaç ile İstanbul Milletvekili Oğuz Oran, Millet Meclisi Başkanlığı için Rize Milletvekili Fuad Sirmen’i önermekteydiler¹⁴⁹. Oylama başladığında, Abdülhak Kemal Yörük de krize son vermek için adaylıktan çekildiğini açıklıyordu. Yörük, çekilme nedenini şu sözlerle açıklamaktaydı:

¹⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Devre (Dönem): 1 (12), İçtima (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (27.10.1961), s. 22.

¹⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 24.

¹⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 25.

¹⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 26.

*“Günlerden beri Yüksek Meclisimiz Başkanlık Divanını seçmek hususunda bir kriz geçirmiştir. Ben bu krize son vermek zarureti ile adaylığımı geri alıyorum. Heyetinizden özür diliyerek, arz ederim.”*¹⁵⁰

Baştan beri yarışan Yusuf Azizoğlu ile Abdülhak Kemal Yörük’ün çekildikleri ve yeni bir aday olarak Fuad Sirmen’in yer aldığı beşinci turda da beklenen sonuç çıkmamış ve Başkan yine seçilememiştir. Gerçekten, 368 milletvekilinin katıldığı beşinci turda oylar şöyle dağılmıştı: Fuad Sirmen 182, A. Kemal Yörük 107, Kasım Gülek 9, Ata Topaloğlu 1, Ş. Raşit Hatipoğlu 1, Çekim(n)ser 68¹⁵¹. Görüldüğü gibi, bu turda, adaylıktan çekildiği halde Abdülhak Kemal Yörük’e 107 gibi çok sayıda oy çıkmış, aday olmadıkları halde bazı üyelere bir iki oy verilmiş, çekimserler de 68 gibi hayli yüksek bir sayıya ulaşmışlardır.

Altıncı tura başlanacakken, ilginç bir gelişme oluyor ve beşinci tur öncesinde adaylıktan çekildiğini açıklayan, ancak buna karşın 107 oy alan Abdülhak Kemal Yörük, Ankara Milletvekili Nihat Berkkan ve Konya Milletvekili İrfan Baran tarafından tekrar aday gösteriliyordu¹⁵². Altıncı tur tamamlandığında, sonuç yine Başkanın seçilemediğini gösteriyordu. Çünkü, 391 milletvekilinin katıldığı bu oylamada, Fuad Sirmen 193, Abdülhak Kemal Yörük 138, aday olmadıkları halde, Kasım Gülek 11, Yusuf Azizoğlu 1, Tahsin Demiray 1 oy almışlar, 47 milletvekili de çekimser oy kullanmıştı¹⁵³.

Beşinci turda 68, altıncı turda 47 gibi yüksek sayıda milletvekilinin çekimser kalması, sonucun alınmasını engellemekteydi. Gerçekten, çekimser oy kullanan milletvekilleri, oylarını Sirmen’den yana kullansalardı, hem beşinci, hem de altıncı turda Başkanın seçilebilmesi mümkün olacaktı. Aynı şekilde, oylamaya katılmayan milletvekilleri katılsalar ve çekimser oy kullanan milletvekilleri ile birlikte diğer aday Yörük lehine oy kullansalardı, onun da seçilebilmesi mümkündü. Olağan bir dönemde bu tür bir kilitlenme belki ciddi bir sorun oluşturmayabilir ve turlara devam edilmekle bir aşamada sonuca ulaşılabilirdi; ancak, bir askerî müdahale sonrasında yeniden demokrasiye geçiş sürecinin hemen başlarında ortaya çıkan bu kilitlenme, giderek bir kriz niteliğine bürünmekteydi. İşte, böyle sıkıntılı bir ortamda, yedinci tura geçilirken, CHP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş söz alıp, Başkanlık seçimi ile ilgili bazı önemli gelişmeleri, tarih önünde, kamuoyuna açıklamak istediğini bildiriyor ve şöyle diyordu:

¹⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 26.

¹⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 26.

¹⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 27.

¹⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 27.

“ Muhterem arkadaşlarım, huzurunuzda, umumi efkârın önünde, tarih önünde, zapta geçirtmek maksadiyle açıklamada bulunmak istiyorum. Dün, Riyaset Divanının seçiminde mürettep üyenin salt çoğunluğu ile netime alınacağını bildirilmesi üzerine üç imza ile bir takrir geldi. Bu takrir, Adalet Partisi Genel Başkanı Sayın Ragıp Gümüşpala, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Sayın İsmail Rüştü Aksal ve Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Sayın Ekrem Alican'ın imzalarını taşıyordu.

Bu takrirden Anayasanın 84 üncü maddesinin ışığı altında bir uzlaşma sağlanabilmek maksadiyle müzakerelerin bugün saat ona tehiri isteniyordu. Muhterem Heyetiniz bu takriri oy birliğiyle kabul etti. Bunun üzerine memleketin bir an evvel bütün müesseselerinin kurulması ile normal düzene geçilmesi için hiçbir gayreti esirgemedikleri sabidolan Cumhuriyet Senatosunun bugünkü tabii üyelerinden Sayın Özdilek, Sayın Ahmet Yıldız, Sayın Suphi Karaman ve Sayın Vehbi Ersü gruplarının salâhiyetlileri dâvet edildi ve gece bir toplantı yapıldı.

Sabahleyin beşi çeyrek geçinceye kadar sürdü. Bu toplantının maksadı, Muhterem Heyetinizce şayanı kabul, Anayasanın 84 üncü maddesinin esprisine uyan bir uzlaşma sağlanması içindi.

Huzurunuzda, bu mevzuda sadece uzlaştırmacı bir hal çaresi bulmak ve memlekette bir an evvel demokratik düzenin kurulmasını ve işlemlerini sağlamak maksadiyle, tabii senatörlerden lütfedip başkanlığı kabul eden Fahri Özdilek ve arkadaşlarına, evvelâ teşekkürlerimle söze başlamak istiyorum. Çünkü, şahsen böyle bir toplantının yapılmasını sağlamak gayretini göstermişlerdir...

Bu hava içinde toplandık. Arkadaşlar da adım, adım bir uzlaşmada bulunabilir miyiz gayretini gösterdiler... Dörtlü uzlaşma bu suretle hâsıl olduktan sonra muhterem arkadaşlar bu uzlaşmanın hukuki ve mantiki mesnedinin ne olduğu akla gelir. O da şu idi: Arkadaşlar, Sayın Ahmet Yıldız arkadaşımız da geldi ve dedi ki, 'Kolaylık var arkadaşlar, iki Mecliste, iki tane en fazla üyesi olan parti var. Millet Meclisinde Cumhuriyet Halk Partisinin fazla sandalyesi var. Cumhuriyet Senatosunda ise, Adalet Partisinin fazla sandalyesi var. Bu itibarla, fazla sandalyeye sahip gruplardan bir arkadaş başkan seçilecek olursa, hem güzel bir ananeye sahibolmuş oluruz, hem de, behemahal halline mecbur olduğumuz, başka meselelerimize erkenden geçmek imkânına kavuşuruz. Bu meselemizi ne kadar erken halledersek, bu gayretimizde o nisbette avantaj vardır. Buhrana çare bulalım.' dedi.

Şimdi, bu grup karşısında, deminki oturumda Sayın Azizoğlu arkadaşımız çıktılar, dediler ki, 'Bu buhranın zail olması için, dörtlü anlaşma vardır, adaylıktan vazgeçiyorum.'

Meclislerde fazla sandalye sahibi olan grupların adayı bu şekilde centilmence hareket eder ve diğer arkadaşlar da kendisini desteklerse mesele kolaylıkla hallolur. Nitekim Cumhuriyet Senatosunda mesele bu şekilde hallolundu...

Sayın Cumhuriyet Senatosu tabîi üyelerinin beyanından sonra C.K.M.P den parti adayı olarak değil, şahsen adaylığını koyan Abdülhak Kemal Yörük arkadaşımız çıkacaktı, bu centilmen anlaşmasının tabîi bir örneğini verecekti. Nitekim bu örnek daha evvel verilmiş ve buhran kısmen ortadan kalkmıştı. Arkadaşımız da çıksın ve adaylığını geri aldığıni söylesin. Türkiye’de yeni bir parlamento hayatı tarzına girerken bâzı müesseselerin ananelerinin de tesis olunmasına başlanacak idi. Fakat maalesef bu olmadı arkadaşlar. Bu o kadar olmadı ki, arkadaşlar, bir aralık oylama sırasında adaylığını geri almak maksadiyle buraya Abdülhak arkadaşımız çıktı ve adaylığını geri alıyorum, dedi. Müteakip turda, sayın Abdülhak arkadaşımızın adaylığını geri almış olmasını ifade etmiş olmasına rağmen, arkadaşlar yine kendisine oy verdiler...

Soruyorum; oylama arasında huzurunuzda çıkıp ‘Ben adaylığını geri alıyorum’ deyip, 15 dakika sonraki bir turda adaylığını tekrar koyması samimiyet ve hulûsla nasıl bağdaştırılabilir?

...Millî koalisyondan bahsediliyor. Bu tarzda seçime devam edecek olursak bu iş nasıl yürür? Bu cihetleri düşünmek lâzımdır. Bu itibarla cümledenize sığınyorum. Muhterem Heyetinizin reylerine iltica ediyorum arkadaşlar... ”¹⁵⁴

Çelikbaş’ın bu konuşmasından sonra YTP İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay da, YTP olarak, Başkanlık seçiminin birbirini izleyen turlara rağmen sonuç vermemesinden üzüntü duyduklarını ve bir an önce sonuca ulaşılabilmesini arzu ettikleri için, 217 gibi çok büyük sayıda oy almış olduğu halde, adaylarının çekildiğini, seçimin dört parti arasında varılacak bir uzlaşa doğrultusunda yapılmasına tümüyle razı olduklarını açıklıyordu¹⁵⁵. Çelikbaş’ın konuşmasında adı geçen CKMP Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük ise, Çelikbaş’a cevap veriyor ve

“Çok muhterem arkadaşlar; demin huzurunuzda çıktım, adaylıktan feragat ettiğimi arz ettim. Bu feragati yaptıktan sonra... benim muvafakatim olmaksızın, haberim olmaksızın burada verilmiş olan bir takrirle namzetliğimin ortaya sürülmüş olması, benim daha evvel yapmış olduğum feragati iptal etmez. Eğer bana bunun üzerine rey verilmiş zannediyorsanız veya zannediyorsak, bunda yüzde yüz emin hareket etmiş olmayız. Adaylığını koymamış bir zatın dahi rey aldığıni görüyoruz... Bana bâzı arkadaşlar ‘Tekrar kürsüye çık, feragat et.’ dediler. Ben bir kere feragat ettim. Artık ikinci, üçüncü defalar musir taleplere rağmen kürsüye çıkıp feragatte bulunmak suretiyle huzurunuzu işgal etmeyi doğru bulmadım... Demin de arz ettim. Şu kürsüden diğer arkadaşlarımız nasıl feragat etmişse ben de feragat ediyorum, dedim. Bunda musirim.

¹⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), ss. 27-29.

¹⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 30.

Grup meselesine gelince, takdir buyurursunuz ki, gruplar, bunun üzerinde bir karar ittihaz edemezler. Çünkü ittihaz edecekleri karar, ne kadar gizli olursa olsun bizim de vicdanımızı tırmalar. Esasen Anayasa da bunu menetmiştir. Binaenaleyh, bendeniz tekrar huzurunuzda ifade ediyorum: Bundan sonra 10 defa da namzetliğim mevzuubahsolsa her defasında tekrar huzurunuzda çıkıp (namzetliğimden feragat ediyorum) diye beyanda bulunacak değilim...”

diyordu¹⁵⁶. Tartışmalar sürerken, Afyonkarahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki, Başkanlık seçimi turlarının devam ediyor olmasının demokrasiye zarar verecek bir olay olarak değerlendirilemeyeceğine işaret ederek, o ana kadar süregelen bu durumu şöyle özetliyordu:

“...Anayasanın vâz’ettiği hükmün mâna ve kıymetini değerlendirdirirken bunda uzun boylu şahısları ve grupları itham edecek tarafa kaçmamak icabeder. Çünkü bir aday adaylığını koyuyor, diğer bir aday adaylığını koyuyor, turlar tamamlanamıyor. Turlar tamamlanamadığı için partilerin yetkil(il) eri bilhassa grup başkanları toplanıyorlar, tabî üyelerin de katıldığı toplantılar yapılıyor ve bâzı kararlar alınıyor. Bu kararlar cümlesinden olarak, kendi partim adına söylemek icabederse, partimizce de böyle bir talep yapılmıştır. Ama şahısların her hangi bir turda her hangi bir adaya oy vermemesinden mütevellit hâdiseler ne gayriahlâkidir, ne de gayri hukukidir.

*Ancak, belirtmek istediğim bir nokta daha var: Ben demokrasiye gidişte, yeni Seçim Kanunu ve yeni Anayasa gereğince demokrasinin teessüs edişinde birtakım müşküllere katlanmayı zaruri görüyorum. Bugün böyle yaparsak sonumuz kötüye gider zihniyetine şiddetle aleyhtarım. Demokrasilerde, bir turda Meclis Reisliği seçimini kaptıkaçtıya getirmektense daha çok turda bir Meclis Reisi seçmek, gayriahlâkiklik şöyle dursun, bir şereftir... Biz şuna kaani değiliz ki; bu Meclis Reisinin seçilmesi üç gün gecikirse demokrasi yok olur...”*¹⁵⁷.

Daha önce partiler arası toplantılarda yer alan CHP Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu da, yaptığı konuşmayla ortaya çıkan durumu değerlendirirken, gece sabaha kadar, sadece Meclis Başkanlığı seçimini değil, Türkiye’nin meselelerini konuştuklarını belirtip ve Millet Meclisi Genel Kuruluna bilgi vermiştir. Feyzioğlu’nun konuşmasının tutanaklara yansıyan kısmından o günlere ışık tutacak şu alıntılar yapılabilir:

“Dün gece bizler Senatonun meseleleriyle Millet Meclisi meselelerini bir arada mütalâa ettik. Demedik ki; hukukî bakımdan Anayasa gereğince bizim

¹⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), ss. 30-31.

¹⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 31.

vazgeçilmez hakkımız Meclis Başkanlığı sandalyesidir... Adalet Partililer dediler -ki, yakışanı budur; Meclis içinde ilk günden ifade ettik, C.K.M.P. sine mensup arkadaşlarımız ve başka partiye mensup arkadaşlarımız da ifade etmişlerdir- 'Millet Meclisinde Başkanlık en çok üyesi, sandalyesi olan C.H.P. sine verilmelidir.'

Muhterem arkadaşlar; bu toplantımızda Senatonun tabii üyeleri de vardı. Bunlar da yürekten gelen heyecanlarla konuştular. Ve bir noktada hepimiz birleştik; Senatoda olsun, Millet Meclisinde olsun millî irade hâkim olmalıdır. Millî hâkimiyet prensibi hâkim olmalıdır. Bunun dışında dış tesirlere imkân vermeyecek bir anlayışta ittifak etmeye mecburuz dediler...

Turlar dönüyor diye diz dövmeye lüzum yok. Türkiye'de demokratik rejim işlemez mi diye sormaya lüzum yok. Türkiye'de normal demokratik rejim işleyecektir arkadaşlar. El ele vereceğiz...

Senatodaki muhtelif gruplar ve bağımsızların üzerinde birleşeceği, fakat Adalet Partisinin öne sürdüğü bir isim teklif edilsin, biz bu ismi samimiyetle destekleyeceğiz dedik. Biz bu sözümüzü sadakatle yerine getirmek için kendi arkadaşlarımızdan da rica da bulunduk. Lûtfettiler bu ricamızı kırmadılar... Biz daha evvel dedik ki; 'Madem ki; dörtlül anlaşımaya varıyoruz, Millet Meclisinde bu anlaşmanın icabı yerine getirilmemek gibi garip bir durum hâsıl olmasın. Anlaşmanın bir tarafını gerçekleştirip öbür tarafını gerçekleştirmemek gibi bir duruma hiçbir parti düşmesin. Bunu önlemek için kabil olursa, Millet Meclisinin müşterek kararını, müşterek meyilini daha evvel gerçekleştirelim; Millet Meclisinde seçim daha evvel olsun, Senatoda daha sonra olsun.' Fakat bu gerçekleşmedi. İsim vermeyeceğim, şahit arkadaşlarımızın bâzısı burada, bir kısmı yok; 'Asansörde el sıkıştık, söz verdiniz gittiniz, fakat, verilen söz Millet Meclisinde yerine gelmezse ne olur? Ve yarın biz bunun altında kalmayız.' dendi. Senato için verdiğimiz karar gerçekleşecektir, Millet Meclisi için verdiğimiz karar gerçekleşecektir. Bu karar neydi? Bu karar Yusuf Azizoğlu Beyin grubuna danışması ve grubunun da bu çıkmazdan kurtulunması için kendisinin adaylıktan çekilmesi teklifini yapması, bunu rica etmesi kararı idi. Filhakika gruplarına sordular; vâadlerini yerine getirdiler; bu izni aldılar ve gruplarının müsaadesiyle huzurunuzda 'partilerarası dörtlül bir karara varılmıştır; bunun gereğini yerine getirmek üzere adaylıktan feragat ediyorum.' dediler.

Aynı şekilde (Cumhuriyetçi Köylü) Millet Partisine mensup arkadaşımız da: 'Esasen biz beş gündür; Yeni Türkiye Partisinin odasında toplandığımız günden beri, Millet Meclisi Başkanlığı Halk Partisinden birisine ve Senato Başkanlığı Adalet Partisinden birisine verilirse yakışanı da budur diyordu; bu itibarla Yeni Türkiye Partisinin adayı Yusuf Azizoğlu Bey çekilirse Abdülhak Kemal Bey'in de adaylıktan çekileceğini taahhüt etmeye yetkiliyiz.' dediler. Bu yetkiyi de açıkça ifade ettiler ve çok dürüst bir şekilde A.P. mensubu Grup Başkanı arkadaşımız da bunu beyan buyurdular. Kendileriyle daha evvel konuştuk, bir anlaşmaya az çok varılmışken, verilen karardan vazgeçerlerse, başka aday olmadığına göre, C.H.P. nin adayı kaldığı takdirde, gruplar karara varılmış esaslar dairesinde C.H.P. adayının seçilmesi için gerekli şeyi yapacaklarını beyan ettiler...

Sonra, dediler ki; ‘Gidiniz C.H.P. liler, bize bir aday getiriniz.’ Ve biz çekildik gittik.

Arkadaşlarımızla yaptığımız istişarenin neticesini gittik kendilerine arz ettik. Yine buradadırlar, Adalet Partisinden tecrübeli ve kıymetli arkadaşımız Ferit Alpiskender, Fuad Sirmen arkadaşımızın Adliye Vekili olarak ne kadar dürüst ve titiz davranmış olduğunu, ne kadar iyi bir ahlâk nümunesi verdiğini ifade ettiler; Fahrettin Kerim Bey de aynı şekilde dürüstlüğünden bahsettiler. Kendisi kusura bakmasın, kendisinin Meclis Kürsüsüne yakışan en yakışıklı şahıs olduğundan da bahsedildi, eller sıkıldı, ayrıldık. Dostça ayrıldık, huzurunuzda geldik. Karar seçmenlerindir.

*Seçmen ne eylerse güzel eyler; Meclis kimi seçerse iyi seçer. Turların taaddüdettiğine üzülmeyeceğiz. Bu turların taaddüdü belki de birbirimizi daha iyi anlamanın yolu olmuştur... Bu itibarla muhterem arkadaşlarım; kararın size aidolduğunu arz ederek, hiç kimseye kurgın olmadığını ifade ederek huzurunuzdan ayrılıyorum...”*¹⁵⁸

Feyzioğlu’nun konuşması bitince, Eskişehir A.P. Milletvekili Celâlettin Üzer, Meclis Başkanlığına Kocaeli C.H.P. Milletvekili Nihat Erim’i önermişse de; Erim, bu öneriye teşekkür edip, aday olmayacağını, daha önce aday olan Fuad Sirmen’in Başkanlığı büyük bir liyakat, dürüstlük ve tarafsızlıkla yapacağına inandığını, bu nedenle kendisini desteklemek isteyen milletvekillerinin Fuad Sirmen’e oy vermelerini dilediğini belirtmişti¹⁵⁹.

Ne var ki, bütün bu konuşmalar ve girişimlerden sonra geçilen 7. turda da sonuç alınmamıştı. Gerçekten, 296 üyenin katıldığı bu turda, oylar şöyle dağılmıştı: Fuad Sirmen 217, aday olmadıkları halde Nihat Erim 4, Kasım Gülek 3, Osman Bölükbaşı 1, İsmet İnönü 1, Çekin(m)ser 70. Üye tam sayısının 450 olduğunu dikkate aldığımızda, katılımın çok düşük olduğu, çekimser oyların da yine yüksek çıktığı görülmektedir¹⁶⁰. Bu turun ardından hemen geçilen 8. turda da durum değişmemişti. Çünkü, 302 milletvekilinin katıldığı 8. turda, Fuad Sirmen 212, aday olmadıkları halde Nihat Erim 12, Suphi Baykam 1, Fahrettin Kerim Gökay 1 almış, 76 üye de çekimser kalmıştı¹⁶¹. Geçici Başkan da, vaktin hayli ilerlediğini ve salonda da az sayıda üye kaldığını belirterek, 1 Kasım 1961 günü toplanmak üzere, 28 Ekim 1961 tarihli 3. Birleşimi kapatmıştı¹⁶².

¹⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), ss. 31-33.

¹⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), ss. 33-34.

¹⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 35.

¹⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 35.

¹⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 3, (28.10.1961), s. 35.

Sonuç alınamayan 8 turdan sonra, 1 Kasım 1961 günü yine Geçici Başkan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun başkanlığında toplanan Millet Meclisinde, Başkanlık seçimi için 9. tura geçilmeden, CKMP İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz, YTP Edirne Milletvekili Talât Asal, AP İstanbul Milletvekili Muhittin Güven ve CHP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş söz alıp, Millet Meclisi Başkanının 8 turda hâlâ seçilememesine yol açan gelişmeler hakkında kendi partileri açısından açıklamalarda bulunmuşlardı. 12. Dönem Meclisinin daha ilk günlerde karşı karşıya kaldığı bunalımın nedenlerine ışık tutan bu konuşmalardan önemli gördüklerimizin aktarılmasında yarar vardır. Bu bağlamda, ilk söz alan CKMP İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz, gelinen durumu şu sözlerle açıklıyordu:

"...Mevzua girmeden evvel Anayasanın 84 üncü maddesinin 2'nci fıkrasındaki, hepimizin bildiği bir hakikatı tekrar etmekte fayda mülâhaza etmekteyim.

2'nci paragraf, Başkanlık mevzuunda parti gruplarının aday gösteremeyeceğini âmir olduğu; hiçbir parti, grup olarak, Başkan adayı göstermeyeceği gibi arkadaşların muayyen şahıslara rey verme hususunda icbar edilemeyeceği bir hakikattir.

Hal böyle olunca işi halletmeye mâtuf olan gayretlerin bir centilmen görüşmesine bağlandığı neticesi çıkarılmış ve 27'yi 28'e bağlayan gece saat 5.30'a kadar arkadaşlarımız bu hususta içtima halinde kalmışlardır.

28 Ekim günü öğleden evvel ve öğleden sonra olmak üzere iki içtima daha akdedildi. Tabii üyelerin de katıldığı bu içtimanın öğleden evvelki oturumunda partimiz sarahatle fikrini söyledi. Hasan Dinçer arkadaşımız, 4 partinin elbirliği etmesi halinde, gösterilecek adayın, arkadaşları tarafından tasvibedilmesi şartıyla, destekleneceğini ifade etti...

Saat 14.45'te tabii üyelerin de bulunduğu toplantıya Y.T.P ve A.P.'li arkadaşlarımız geldiler. Y.T.P ve A.P.'li arkadaşlarımız sarahatle dediler ki; 'İsim üzerinde ısrarla durmaktayız. Her dört partinin bu anlaşmaya, bu sözleşmeye girmesi halinde mevcudolan iki aday geri çekilecektir ve biz bu isim üzerinde mutabakata varmak şartıyla adaylarımızı çekeceğiz, seçim yapılacak, netice alınacaktır.' denildi... Üçü onaltı dakika geçe isim söylenildi. Ben grup arkadaşlarıma bu isim hakkındaki görüşlerini öğrenmek üzere yukarı çıktım, arkadaşlara bu isim üzerinde muvafakat edip etmediklerini sordum, muvafakat göstermediler. Ben aşağıya indim, toplantı bitmişti ve aşağıda 5-6 vilayette turlara devam ediliyordu.

Hulâsaten şunu arz etmek isterim ki, 4 parti iştirak halinde ve isim üzerinde muvafakat alınmak şartıyla C.H. Partisinden gösterilecek olan aday diğer partiler tarafından desteklenecek idi. Y.T. Partisi ve Adalet Partisinin adı geçen aday hakkında muvafakat verip vermediğini bilmiyorum. Bizim yönümüzden: Biz bu şarta muallak anlaşmada, bu şartla bizim grup arkadaşlarının muvafakati alınmadığı için ve bizden de sorulmadığı için tarafımızdan bu centilmen anlaşması bozulmamış olduğu gibi, geçen birleşim tutanaklarında gördüğüm isnatlar da yerinde değildir.

*Ahlâk prensibini ileri sürerken şartların tahakkuk halinin aranması icabederdi. Bu şartlardan birisi, yani Cumhuriyet Halk Partisinin, bizim isim hakkında ne düşündüğümüzü öğrenmeden, devam etmeye başlayan turu hızlandırmak suretiyle grubumuzu sözünü, ahdini yerine getirmemiş gibi göstermeye çalışması ve dışarıda böyle yapması, bilmiyorum politika ahlâkiyle ne dereceye kadar telif edilebilir...”*¹⁶³

CKMP İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz’dan sonra söz alan YTP Edirne Milletvekili Talât Asal ise, konuya ilişkin olarak partisinin yaklaşımını şöyle aktarıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu aşağıdaki hususların arzında fayda mütalâa etmektedir:

Derhal tebarüz ettirelim ki, mâruzatımız şimdiye kadar Meclis Başkanlığı için adaylığını koymuş her hangi bir şahsa mâtuf değildir.

1. Anayasamızın 84 üncü maddesini Millet Meclisinde en fazla sayıda milletvekili bulunduran partiye mensup adayın seçilmesi mânasında anlamamaktayız. Böyle bir teamülün yerleşmesine de taraftar değiliz.

2. Y.T.P. Meclis Grubu parti temsilcileri toplantılara bir anlayış içinde katılmış ve fikrini bu istikamette izah etmiştir. Teessürle işaret etmek isteriz ki, C.H.P. si bu müzakereler muhtevasının umumi efkâra yanlış aksetmesine sebeb olmuştur. Y.T.P. Meclis Grubu bahis konusu toplantıda, Dr. Yusuf Azizoğlu’nun adaylıktan feragati hususunda, ihtilâfa mahal kalmamak ve işi sürüncemede bırakmamak maksadiyle, telkinde bulunacağımız vait ve bunu tahakkuk ettirmiştir...

3. Şu ciheti de arzda fayda mülâhaza ediyoruz: Y.T.P. den Dr. Yusuf Azizoğlu ve C.K.M.P. den Abdülhak Kemal Yörük, adaylıklarını koydukları vakit, C.H.P. Meclis Grubu Meclisi terk etmiştir. Aynı grup bilâhara C.K.M.P.li A. Kemal Yörük lehine oy kullanmıştır...

4. Partilerarası toplantılarda yukarda izah edilen şekilde varılan mutabakattan sonra Y.T.P., A.P. ve C.K.M.P. Meclis grupları gösterilen aday üzerinde gruplarının serbest bulunduğunu da ifade etmişlerdi.

C.H.P. nin müzakereler sırasında zabıtlara intikal eden bir görüşü de Meclisin çoğunluğu tarafından itimada mazhar bir milletvekilinin Başkanlığa seçilmesinin icabettiği idi. Filhakika bu görüş 84 üncü metin ve ruhuna da uygundur. C.H.P. li aday 4 defa tekrarlanan seçimlerde Meclis çoğunluğunu temin edememiştir. Bu itibarla C.H.P. nin iştirak ettiği en fazla itimada mazhar zat prensibinden hareket edilerek C.H.P. li adayın adaylıklarını lûtfen geri almalarını grubumuz istirham etmektedir...

¹⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), ss. 38-39.

*C.H.P. arz edilen prensibe uygun başka bir aday üzerinde durmaz ise memleketin yüksek menfaatlerine olan inançları ve meselenin bir an evvel halli lâzımgeldiği anlayışı ile milletvekillerimiz vazifelerini ifa edeceklerdir.”*¹⁶⁴

Adalet Partisi’nin görüşlerini aktaran İstanbul Milletvekili Muhittin Güven’in konuşmasından da önemli gördüğümüz şu alıntılar yapılabilir:

“Çok muhterem milletvekili arkadaşlarım, dört parti arasında iyi bir zemin hazırlamak hususundaki gayretlerin muhtelif akislerini benden evvelki iki arkadaşımın dinlediniz. Bendeniz de bu toplantıların ikisine parti grup başkanı olarak, iştirak etmiş bir arkadaşınız olarak bazı hususlara işaret etmeyi vazife bildim...

Biz Adalet Partisi olarak Anayasanın 84 üncü maddesindeki Meclis Başkanlığına ait mevzuu, Sayın Talât Asal arkadaşımızın ifade ettiği mânada kabuletmiştik. Dolayısıyla Senatoda bize imkân verici mahiyette olan Başkanlıktan ayrı bir hüviyeti bulunan Millet Meclisi Başkanlığı için diğer partiler arasında Başkanlığın yer alması veya paylaşılması prensibi üzerinde durmuş ve buna ait feragatimizi de tesbit etmiştik. Yeni Türkiye Partisi ve Millet Partisi kendisine ait adaylarını huzurunuzda getirmiş ve malûm olduğu veçhile turlar tevali etmiş, fakat neticeye varılamayınca bunun bir arada müzakeresine karar verilmişti. İşte bu düşüncenin mahsulü olarak oraya geldiğimiz o gece çok kıymetli C.K.M.P. li arkadaşların ifade ettiği şu fikir ortaya çıktı: Kendileri meclisteki çoğunluğa göre o Meclisin başkanlıklarını alması gerektiği kanaatini taşıyorlardı. Yani Senatoda Adalet Partisi, Millet Meclisinde de Halk Partisinin başkanlığı almasını tesbit eden bir karar tabîi geliyordu...

Biz arkadaşlarımıza gereken telkinlerde bulunuruz. İştirak eden kişiler olarak reylerini serbestçe kullanmalarını temin ederiz. Demin konuşmuş olan arkadaşların ifade ettiği gibi, Sayın C.H.P. mümessilleri bizden on dakika izin rica ederek ayrıldılar. Takriben 20-25 dakika sonra geldiler. Sayın Fuad Sirmen’in adaylığını ortaya vaz’ettiler. Bu sırada Meclis Umumi Heyeti toplanmış bulunuyordu. Yani Meclis Başkanlığı seçimine ait faaliyete girmek üzere idi. Bu ismin siyasi tarafı hakkında bendenizde bir fikir mevcut değildi.

Diğer arkadaşlarımla acele olarak toplantıya iltihak etmek üzere aşağıya indive hakikaten inikad etmiş olan Umumi Heyeti toplantısına, işi gruba aksettirmeden yani Sayın Fuad Sirmen’in adaylığı üzerinde arkadaşlarla fikir teatisinde bulunmadan ve arkadaşlara bunu intikal ettiremeden Meclise intikal ettik. Seçim ve seçime ait tur buna göre teşekkül etti ve yürüdü. Halen mesele

¹⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), ss. 39-40.

ortadadır, zannediyorum tavazzuh etmemiş bir nokta mevcut değildir. Fakat biz Adalet Partililer olarak bunun bir kördüğüm olmaktan kurtarılmasını teminen bir dörtlül toplantı yapmak hususunda teşebbüslere giriştik. Bu teşebbüslerimizin neticesinde C.K.M. Partisi ile maalesef irtibat tesis edemedik. C.H.P. ve Y.T.P.li arkadaşlarımızla bir araya gelip şu hususları tekrar teemmül ettik ve kendilerinden şu ricalarda bulunduk. Dedik ki, ortaya konmuş olan adayınız üzerinde grubumuzun hassasiyeti mevcuttur. Binaenaleyh, hakkını size tanımış olduğumuz Millet Meclisi Riyasetini tevdi edeceğiniz şahsiyetin elbette ki tarafımızdan benimsenmesini arzu edersiniz. Acaba mümkün değil midir ki bu adayınızı değiştirip bize daha mülayim görünen bir şahsiyeti lütfedesiniz. Israrlarımız devam etti, fakat, C.H.P. sinin de bunun karşısındaki ısrarları devam etti. Yani dün akşam buna ait bir neticeyi istihsal etmeden şimdi yine seçimin içine girmiş bulunuyoruz...”¹⁶⁵

Üç siyasi parti adına yapılan bütün bu açıklamalara karşı, CHP adına Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, geline durumu uzun bir konuşma ile değerlendirmişti. Çelikbaş’ın bu değerlendirmesinden, önemli bulduğumuz ve bu nedenle aynen aktarmak istediklerimiz şunlardır:

“...O akşamki toplantıda sarahaten ve bütün temsilcilerin mutabık kaldığı prensip şu idi...: Adaylığını koyan arkadaşlar adaylıklarını geri çeksinler, buradaki aday Cumhuriyet Halk Partisinden olur ve keyfiyeti bu suretle efkârı umumiye izah etmek mümkün olur. Cumhuriyet Senatosunda en çok sandalyeye sahibolan Adalet Partisidir. Adalet Partisinden birisi Başkan olur. Millet Meclisinde en çok sandalye sahibi Cumhuriyet Halk Partisidir. Orada da Cumhuriyet Halk Partisinden birisi Başkan olur...

Şimdi arkadaşlar sabaha kadar cereyan eden konuşmalarda, demin arz ettiğim gibi, sandalyesi fazla olan gruptan aday seçilecek. O sırada aday Yeni Türkiye Partisinin ve C.K.M.P. adayı da çekilecek ve 4’lül anlaşma olacak. Bunu bilhassa arkadaşlar arzu ediyordu. Bu anlaşmanın kürsüde ifade edilmesinde zaruret duyuyorlardı. Dörtlül bir anlaşma ile C.H.P. adayı üzerinde mutabık kalınca ve adayın desteklenmesi suretiyle kazandırılmasına çalışılacaktı. Elbette bu konuda grup kararı almak yoktur. Destekleme deyince, geçen gün de söylendiği gibi, temsilci arkadaşlar arzu ettikleri adayın seçilmesi için teklifte bulunacaklar ve arkadaşlarına telkin yapacaklar. İşte bu esaslar içinde anlaşıp dağıldık.

Adayın isminin ortaya atılması meselesine gelince, bu mevzu aynen şu şekilde cereyan etti. Arkadaşlarımız esasen C.H.P. sinden bir adayın seçilmesinde mutabık kalınca, isticale ederek adayı da söyleyin dediler... On dakika içinde isim

¹⁶⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), ss. 40-41.

verilir dedim. On dakika hakikaten 20 dakika sürdü... Kendisini ikna ettik... Fuad Sirmen, 'Buhran karşısında bir çare bulalım, sağdan soldan bazı sözlerle bakmıyarak, size karşı suhulet gösterelim.' diye beyanlarda da bulundu. Bunun üzerine geldik ismini söyledik. Sayın Feyzioğlu burada izah ettiler, orada bulunan hiçbir arkadaş menfi davranışa sahip çıkmadı, bir.

İki, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 'Biz idare heyetimize bilgi vermeye mecburuz.' dediler. Adalet Partisinden Sayın Alpiskender arkadaşımız fevkalâde münasip bir adaydır, ben kendisinin vekilliği zamanında, hâkimlik vazifesinde dürüstlüğünü, bitarafılığını... görmüşümdür diye sitayişle hakkında beyanda bulundu. Sayın Gökay da dürüstlüğünden bahsetti ve mutabık kalındı. Müzakereyi idare eden Senatör Özdilek 'Bu hususta mutabık kalındı.' dedi...

Şimdi arkadaşlar şu veya bu grupta hata aramak memlekete ve Yüksek Meclise bir şey kazandırmayacaktır. Biz işlemlerimizin gerektirdiği yerde gayretlerimizi sarf ederek neticeyi kurtaracak ve böyle bir çalışma yolunu tutacak olursak normal demokratik düzenin kurulması mümkün olacaktır ve bütün şartlarıyla kurulacaktır. Ama şu veya bu düşüncelerle bu düzenin bir an evvel teessüs etmemesi keyfiyeti, henüz bu çeşit turlara nisbeten yabancı oluşumuzdandır... Ben şahsen Muhterem Heyetinizi teşkil eden bütün arkadaşlarımızın reyleriyle bu dâvanın selâmetle çözülebileceği inancını elyevm muhafaza etmekteyim...

Muhterem arkadaşlar, biz Mecliste, encümenlerde daha çok bu çeşit centilmence anlaşmalarla memleket meselelerini halletme yolunda yürüyeceğiz ve buna mecburuz. Çünkü hiçbir parti bir ekseriyet sağlayamamıştır... ”¹⁶⁶

Bu konuşmalardan sonra verilen yeterlik önergesinin kabulü üzerine, Başkan seçimi için 9. tura geçilmiş ve 348 milletvekilinin oy kullandığı bu turda, CHP Rize Milletvekili Fuad Sirmen 227 oyla Millet Meclisi Başkanlığına seçilmişti. Oylama sonuçları şu şekildeydi:

Fuad Sirmen 227, aday olmadıkları halde, Kasım Gülek 11, Nihat Erim 8, Fethi Çelikbaş 1, Ekrem Alican 1, İhsan Köknel 1, Y. Kadri Karaosmanoğlu 1, Çekin(m) ser 98¹⁶⁷.

Görüldüğü gibi, epey uzun süren oylamalar sonunda, 1 Kasım 1961 tarihinde gerçekleştirilen ve 100 dolayında üyenin katılmadığı, 98 gibi yüksek sayıda çekimser oyun verildiği 9. tur oylamada, Sirmen, seçilmesi için alması gereken en az oydan sadece bir oy fazlasıyla, bir diğer deyişle, sınırda bir çoğunlukla, Millet Meclisi Başkanı seçilmiş oluyordu. Sirmen'in, Millet Meclisi Başkanı seçilmesi üzerine Millet Meclisi Genel Kurulunda yaptığı konuşma, tutanaklarda şöyle yer almıştı:

¹⁶⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), ss. 43-45.

¹⁶⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), s. 46.

“Çok muhterem arkadaşlarım, Millet Meclisi Riyasetine seçmek suretiyle naçiz şahsım hakkında izhar buyurulan teveccühe ve itimada şükranlarımı arz ederim.

Bu şerefli ve aynı derecede mesuliyetli ve ehemmiyetli vazifede muvaffak olabilmem için bütün arkadaşlarımdan bana yardımcı olmalarını dilerim. Vazifemi ifa ederken yeni Anayasamızın işaretine tamamen uygun olarak bitaraf kalacağıma ve Riyaset Divanının da aynı şekilde hareket etmesi için elimden gelen bütün gayreti sarf edeceğime söz veriyorum.

Tekrar şükranlarımı arz ederim.” ¹⁶⁸

B. 12. Dönemin İlk Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi

Fuad Sirmen’in Millet Meclisi Başkanı seçildiği 1 Kasım 1961 tarihli Dördüncü Birleşimde, yeni Başkan Fuad Sirmen’in başkanlığı altında, Başkanlık Divanının diğer üyelerinin seçimine geçilmişti. Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca, yeni İçtüzük yapıncaya kadar uygulanması gereken TBMM’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğün 3. maddesinde, Başkanlık Divanının, Başkan, 3 Başkanvekili, 6 Kâtip ve 3 İdare Âmirinden oluşacağı öngörüldüğünden ve yine İçtüzüğün 7. maddesinde bu seçimlerin ayrı ayrı yapılacağı belirtildiğinden; bu kural doğrultusunda, kürsünün önüne üç sepet konmuş ve bu sepetlerden birine Başkanvekilleri, diğerine Kâtipler, üçüncüsüne de İdare Âmirleri için verilen oyların atılmasıyla seçim gerçekleştirilmişti. Başkan seçiminin hayli tartışmalı geçmiş ve zaman almış olmasının aksine, Divanın diğer üyelerinin seçiminde hiçbir sorun yaşanmamıştı ve ilk turda sonuç alınmıştı.

Anayasanın 84. maddesi, yalnızca Başkanlık için siyasî parti gruplarının aday göstermelerini yasakladığı için, Başkanlık Divanının diğer üyeleri için böyle bir yasaklama söz konusu değildi. Bu bağlamda, bu yönde alınmış bir siyasî parti grup kararı olmamakla birlikte, Millet Meclisinde temsil edilen dört siyasî parti, üzerlerinde anlaştıklarını belirtir bir biçimde, Başkanvekillikleri için birlikte aday göstermişlerdi. Gerçekten, YTP Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu, CHP Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, CKMP Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer ve AP İstanbul Milletvekili Muhittin Güven’in imzalarını taşıyan bir önerge ile AP’den Ordu Milletvekili Refet Aksoy, YTP’den Konya Milletvekili Mekki Keskin ve CKMP’den İstanbul Milletvekili Zekai Dormen Başkanvekilliğine aday gösterilmişler ve 371 milletvekilinin katıldığı oylamada, Refet Aksoy 364, Mekki Keskin 358, Zekai Dormen ise 338 oy alarak Başkanvekili seçilmişlerdir. Oylamada,

¹⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), s. 46.

adaylıkları söz konusu olmayan 14 milletvekiline de 1-3 oy çıkmış, 2 de boş oy verilmişti¹⁶⁹.

Kâtip üyelikler için, yine Yusuf Azizoğlu, Turhan Feyzioğlu, Hasan Dinçer ve Muhittin Güven, birlikte verdikleri önerge ile, CHP'den Malatya Milletvekili Nurettin Akyurt ile Bolu Milletvekili Zeki Baltacıoğlu'nu, AP'den İzmir Milletvekili Kadri Özek ile İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli'yi, YTP'den Van Milletvekili Muslih Görentaş'ı, CKMP'den Çankırı Milletvekili Nurettin Ok'u önermişler ve 373 milletvekilinin katıldığı oylamada, Nurettin Akyurt 350, Zeki Baltacıoğlu 350, Kadri Özek 364, Ferruh Bozbeyli 365, Muslih Görentaş 356, Nurettin Ok 346 oy alarak Kâtip Üye seçilmişlerdi. Bu oylamada da, aday olmadıkları halde 2 üyeye 1'er oy çıkmıştı¹⁷⁰.

Nihayet, İdare Âmirlikleri için de, 4 siyasî parti, birlikte verdikleri önerge ile, AP'den Sakarya Milletvekili Muslihiddin (Muslihittin) Gürer'i, CHP'den Kayseri Milletvekili Bahri Yazır'ı ve CKMP'den Afyonkarahisar Milletvekili Şevki Güler'i önermişler ve Muslihittin Gürer 362, Bahri Yazır 350, Şevki Güler 336 oy alarak İdare Âmiri seçilmişlerdi. Bu oylamada da, aday olmadıkları halde 8 milletvekiline 1-2 oy çıkmış, 4 üye de çekimser kalmıştı¹⁷¹. Böylece, Başkanlık Divanının seçimi tamamlanmış oluyordu ve siyasî parti gruplarının kuvvetleri oranına göre, CHP'ye, 1 Başkanlık, 1 İdare Âmirliği, 2 Kâtip Üyelik; AP'ye, 1 Başkanvekilliği, 1 İdare Âmirliği, 2 Kâtip Üyelik; YTP'ye, 1 Başkanvekilliği, 1 Kâtip Üyelik; CKMP'ye de, 1 Başkanvekilliği, 1 İdare Âmirliği, 1 Kâtip Üyelik isabet etmişti.

Başkanlık Divanına seçilen milletvekillerini bir tabloda toplu halde şöyle gösterebiliriz:

12. Dönem, 1. Yasama Yılı (Toplantı Yılı) Başkanlık Divanı		
Başkan		
Fuad Sirmen	Rize	CHP
Başkanvekilleri		
Refet Aksoy	Ordu	AP
Mekki Keskin	Konya	YTP
Zekai Dömen	İstanbul	CKMP
İdare Âmirleri		
Bahri Yazır	Kayseri	CHP
Muslihiddin Gürer	Sakarya	AP
Şevki Güler	Afyonkarahisar	CKMP
Kâtip Üyeler		
Nurettin Akyurt	Malatya	CHP
Zeki Baltacıoğlu	Bolu	CHP
Kadri Özek	İzmir	AP
Ferruh Bozbeyli	İstanbul	AP
Muslih Görentaş	Van	YTP
Nurettin Ok	Çankırı	CKMP

¹⁶⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), ss. 47-48.

¹⁷⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), ss. 47, 49.

¹⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (01.11. 1961), ss. 47, 49.

Başkanlık Divanının yeni seçilen tüm üyeleri adına, Başkanvekillerinden Refet Aksoy, Millet Meclisine şu konuşma ile teşekkür ediyordu:

“Çok muhterem arkadaşlar, teşriî vazife görecek olan Yüksek Meclisinizin Divanına bendenizi, Mekki Keskin ve Zekâi Dorman’ı Başkanvekilliklerine, diğer arkadaşlarımızı Divan Kâtipliklerine ve İdareci Üyeliklere seçmiş olmanız bizim için mucibi iftihadır. Bu asîl teveccüh ve itimadınıza çok teşekkür ederiz. Demokratik nizamın esasını teşkil eden çok partili hayatın içinde bulunuyoruz. Fakat şuna kaniyiz ki, Yüksek Heyetinizin gösterecekleri müzaheret, bizleri mesaimizde teşvik ve takviye edecek ve tevdi buyurduğunuz vazifede de muvaffak olmamıza âmil olacaktır. Binaenaleyh, Heyeti Aliyenize içten taşan sevgi ve saygılarımızı tekrar arz ederim.”¹⁷²

C. 12. Dönemin İkinci Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi

Yeni Anayasa, sadece Başkanın iki yıl için seçileceğini öngördüğü ve Başkanlık Divanının diğer üyeleri hakkında bu konuda herhangi bir hüküm içermediği için, sözü edilen diğer üyelerin seçiminde İktüzüğe göre hareket edilmesi gerekecekti. İktüzükte Başkanlık Divanın bir toplantı yılı için seçilecekleri belirtildiğinden, Başkan dışında, Başkanlık Divanının diğer üyeleri için yeni toplantı yılında yeni bir seçim yapılması gerekmekteydi. Bu nedenle, 1 Kasım 1962 tarihinde dönemin ikinci toplantı yılına başlayan Millet Meclisinde, Başkanlık Divanının Başkan dışında kalan diğer üyeleri, yani 3 Başkanvekilliği, 3 İdare Âmirliği ve 6 Kâtip üyeliği için seçim yapılacaktı. Bu üyeliklerin dağılımında, siyasî parti gruplarının kuvvetlerinin dikkate alınacağı doğaldı. Ancak, yıl içinde CKMP’den istifa eden bazı milletvekillerinin Millet Partisi adı altında yeni bir partiye girmiş olmaları, bir kısım milletvekilinin de bağımsız kalması, Başkanlık Divanının oluşumunu da etkileyecekti. Bu nedenle, yeni toplantı yılını açan Başkan Fuad Sirmen, önce o gün itibarıyla Millet Meclisinde siyasî partilerin iskemle dağılımını bildirmişti. Bu bağlamda, 3 milletvekilinin vefat etmesi, 1 milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülmesi, 1 milletvekilinin Yüksek Seçim Kurulunca tutanağının iptali ve 1 milletvekilinin de istifa etmiş olması nedeniyle, toplam üye sayısının 444 olduğunu, bunun 173’ünün CHP, 150’sinin AP, 60’ının YTP, 31’inin CKMP ve 16’sının MP mensubu olduklarını; 14 de bağımsız milletvekilinin bulunduğunu belirtmişti. Bu sayıların dikkate alınması sonucunda, Divanın oluşumunda parti gruplarına isabet edecek olan iskemle sayısı şu şekilde belirleniyordu¹⁷³:

¹⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 5, (03.11.1961), s. 52.

¹⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11.1962), ss. 2-3. Esasında, ilk yapılan dağılımda, YTP’ye 1 Başkanvekilliği ve 1 Kâtip üyelik, MP’ye ise 1 İdare Âmirliği verildiği bildirilmişken; Başkanlık, YTP’nin itirazı üzerine değişime gidildiğini ve YTP’ye 1 Başkanvekilliğinin yanında 1 Kâtip üyelik değil, İdare Âmirliği; MP’ye de 1 İdare Âmirliği değil, 1 Kâtip üyeliğin tahsis edileceğini duyurmuştu. Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11. 1962), s. 3.

- CHP : 1 Başkan, 1 İdare Âmiri, 3 Kâtip olmak üzere, Toplam 5.
AP : 1 Başkanvekili, 1 İdare Âmiri, 2 Kâtip olmak üzere, Toplam 4.
YTP : 1 Başkanvekili, 1 İdare Âmiri olmak üzere, Toplam 2.
CKMP : 1 Başkanvekili olmak üzere Toplam 1.
MP : 1 Kâtip olmak üzere Toplam 1.

Ancak, YTP'nin itirazı nedeniyle yapılan yeni değerlendirme üzerine, bu belirlemede değişikliğe gidilmiş ve YTP'ye 1 Başkanvekilliğinin yanında, 1 Kâtip üyelik değil, 1 İdare Âmirliği verilmiş, MP'ye ise 1 İdare Âmirliği değil, 1 Kâtip üyelik tahsis edilmişti¹⁷⁴.

Hemen yukarıda da değindiğimiz gibi, Anayasanın 84. maddesinde, yalnızca Başkanlık için siyasî parti gruplarının aday göstermeleri yasaklandığı, buna karşılık Başkanlık Divanının diğer üyeleri için böyle bir yasaklama söz konusu olmadığı için, her siyasî parti grubu, kendisine isabet eden üyelikler için, grup kararı ile aday göstermişlerdi. Gerçekten, CHP Grup Başkanvekili İbrahim Öktem, gruplarınca, İdare Âmirliği için Yozgat Milletvekili Dr. Celal Sungur'u, Kâtip Üyelikler için Konya Milletvekili Vefa Tanır, Ankara Milletvekili İbrahim Sıtkı Hatipoğlu ve Malatya Milletvekili Nurettin Akyurt'u, AP Grup Başkanı Dr. Sadettin Bilgiç, gruplarınca, Meclis Başkanvekilliği için İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli'yi, İdare Âmirliği için Samsun Milletvekili Hüseyin Özalp'i, Kâtip Üyelikler için Amasya Milletvekili Nevzat Şener ve Balıkesir Milletvekili Mithat Çavdaroğlu'nu, YTP Grup Başkanvekili Şekip İnal, gruplarınca, Meclis Başkanvekilliği için Konya Milletvekili Mekki Keskin'i, İdare Âmirliği için Van Milletvekili Muhlis Görentaş'ı, CKMP Grup Başkanvekili Cevad Odyakmaz, gruplarınca, Meclis Başkanvekilliği için Çankırı Milletvekili Nurettin Ok'u, aday gösterdiklerini açıklamışlardı¹⁷⁵.

¹⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11.1962), s. 3.

¹⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11.1962), ss. 3-4.

Millet Partisi'nin Kâtip Üye adayının da Ağrı Milletvekili Rıza Polat olduğu bildirilmişti¹⁷⁶.

3 Başkanvekilliği, 3 İdare Âmirliği ve 6 Kâtip Üyelik için ayrı ayrı seçime gidilmiş ve Başkanvekillikleri için 339 üyenin katıldığı seçimde şu sonuç alınmıştı¹⁷⁷:

Mekki Keskin (Konya)	311
Nurettin Ok (Çankırı)	193
Ferruh Bozbeyli (İstanbul)	159
Muhiddin Güven (İstanbul)	116
Ahmet Tahtakılıç (Uşak)	77
Saadet Evren (Kaçar) (İstanbul)	14
Refet Aksoy (Ordu)	5
Vefa Tanır (Konya)	2
Sadrettin Tosbi (Kütahya)	1
Ahmet Oğuz (İstanbul)	1
Muhlis Görentaş (Van)	1
Kadri Eroğan (Urfa)	1

Oylama sonunda, Başkan, 339 üyenin katıldığı seçimde, karar yeter sayısının 168 olduğunu ve bunu sağlayan Mekki Keskin ile Nurettin Ok'un, Başkanvekili seçildiklerini, ancak üçüncü üyenin belirlenemediğini, açık 1 üyelik için seçime devam edileceğini, bu üyenin mutlaka Adalet Partisinden olması gerektiğini bildirmişti¹⁷⁸. Kuşkusuz ki, bu durum ciddî bir bunalıma işaret ediyordu. Çünkü, Adalet Partisinin Grup kararıyla aday gösterdiği Ferruh Bozbeyli yeterli oyu alamıyor, buna karşılık yine aynı Partiden İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven, aday olmadığı halde 116 gibi çok büyük sayıda oy sağlamış oluyordu. Söz alan Muhiddin Güven, bu sonuç karşısında şu açıklamayı yapmıştı:

“Sayın milletvekilleri; Meclis Başkanvekilleri hususunda yapılan seçimin neticesini dinledim. Huzurunuzda grubumun parti namzeti olarak mevcut değilim, namzetliğimi de koymuş değilim. Buna rağmen Yüksek Heyetinizin

¹⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11. 1962), s. 4.

¹⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11. 1962), s. 5.

¹⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11. 1962), s. 5.

*teveccühleriyle şimdi Başkanlık Divanı tarafından okunan reylerin üzerimde toplandığını gördüm. Bu, benim için çok kıymetli bir hâtıra olarak kalacaktır. Fakat ben grubumun namzeti olmamam sıfatıyla reylerinizin lâıyk bir yolda tecelli etmesini ve buna göre kıymetlendirilmesini sizlerden istirham ediyorum.”*¹⁷⁹

Ancak, Muhiddin Güven, aday olmadığını açıklamış olmasına rağmen, 1 Kasım 1962 tarihli birinci birleşimde gerçekleştirilen ikinci turda Başkanvekili seçilmişti. Başkanvekilliği için gidilen ve 263 üyenin katıldığı ikinci tur oylamanın sonuçları şöyleydi¹⁸⁰:

Muhiddin Güven	139
Ferruh Bozbeyli	104
Refet Aksoy	8
Ragıp Gümüşpala	1
Melahat Gedik	1
Ahmet Tahtakılıç	1
Ömer Kart	1
Boş	8

Adı, AP Grubu adayı olarak bildirilmiş olan Ferruh Bozbeyli'nin aldığı oyun ilk turdakine göre azalması, buna karşılık aday olmadığını açıklamış bulunan Muhiddin Güven'in Başkanvekili seçilmiş olması, sorunlu bir duruma yol açmış bulunmaktaydı. Oylamanın yapıldığı tarih itibarıyla Adalet Partisinin Millet Meclisindeki milletvekili sayısının 150 olduğunu dikkate aldığımızda, Parti Grubu adayı Bozbeyli'ye verilmiş olan oyların tümü Adalet Partisine mensup milletvekillerine ait olsa bile, yine de Adalet Partisinden en az 46 milletvekili kendi gruplarının adayını desteklemiyorlar demekti ki, bunun parti açısından ciddi bir sorun oluşturacağı açıktı. Nitekim, parti grubunca aday gösterilmediği ve kendisi de adaylığını koymadığı halde Başkanvekilliğine seçilen Adalet Partisi İstanbul Milletvekili Muhittin Güven, aynı gün, Meclis Başkanlığına, Parti Başkanlığına ve Parti Grubu Başkanlığına gönderdiği bir yazıda, bu görevi, Parti Grubunun rıza göstermesi koşuluyla kabul edeceğini bildiriyor; fakat, daha sonra konunun basında farklı yönlere çekildiğini görmesi üzerine, Grup kararını beklemeden, Meclis Başkanlığına gönderdiği bir telgrafla, yeni seçildiği Başkanvekilliğinden istifa ediyordu. Bütün bu gelişmeleri, Muhittin Güven'in Millet Meclisinin 7 Kasım 1962 tarihli ikinci birleşiminde yaptığı şu konuşmadan açık bir biçimde izleyebilmek mümkündür:

¹⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11.1962), s. 6.

¹⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11.1962), s. 7.

“...1 Kasım 1962 Perşembe günü yapılan Reisvekilliği seçimlerinde, Parti adayımıza rağmen ikinci turda, usul ve teamül harici seçilmiş olduğumu, celse kapatıldıktan sonra öğrenmiş, bundan dolayı kürsüden hemen, bu şartlar altında bu vazifeyi kabul edemiyeceğimi ifade imkânını bulamamıştım. Bilâhare aynı gün akşamı Yüksek Riyasete, Genel Başkanlığa, Grup Başkanlığına aşağıdaki yazıyı gönderdim: (1 Kasım 1962 Perşembe günü yapılan Reisvekillikleri seçiminin birinci turunda, partimin namzedi olmadığımı ve namzetliğimi de ayrıca koymamış bulunduğumu Yüksek Meclisin bana verilen reylerini kıymetli bir hâtıra olarak muhafaza edeceğimi, fakat partimin gösterdiği namzede itibar edilmesini ve reylerin o suretle değerlendirilmesini istirham etmiştim. İkinci tur neticesini maalesef oturum kapatıldıktan sonra, Parti Grubumun namzedine rağmen kazanmış olduğum şeklinde öğrendim. Şu hususu bilhassa arz etmek isterim ki, Büyük Meclisin hakkımda gösterdiği teveccüh benim için iftihar kaynağı olacaktır. Buna rağmen parti grubuma riayet etmeyi de bir siyasi ahlâk borcu telâkki ederim. Bundan dolayı ilk parti grubu toplantısında meseleyi arz edeceğim. Muvafakatlerini istihsale çalışacağım. Ancak bu takdirde bana tevcih edilmiş olan şerefli vazifeyi ifadeye imkân bulacağımı saygiyle arz ederim.) Tarih: 1 Kasım 1962

Ertesi gün İstanbul’da basına meseleyi açıkladım. Fakat akşam gazetelerinde yaratılan çok geniş polemiği görünce meselenin parti grubunu beklemeye tahammülü olmadığını müşahade ederek 2 Kasım 1962 Cuma günü Yüksek Riyasete aşağıdaki telgrafi çektim: (Yaratılan polemiğin parti vahdetini zedeleyici bir hal aldığını gördüğümünden grubumu beklemeden Reisvekilliğinden istifa ettiğimi saygı ile itilâınıza arz ederim.) Ayrıca Genel Başkanlığa ve grup başkanlığına tel ile bildirdim.

Sayın milletvekilleri, o gün seçimin birinci turundaki sürprizli hâli müşahade ettikten sonra kürsüden Yüksek Heyetinize, seçimde değerlendirme istikametinin ne olması icabettiğini ifadeye çalışmış ve kısa da olsa bir prensibe işaret etmiştim. Kanaatimce bu prensibin tatbiki ve bunun benzer meselelerde Meclisimizde köklü ve asîl bir gelenek tesisine imkân verecek ve Anayasanın siyasi parti gruplarına tanıdığı hakkın istimalinde, diğer parti gruplarının davranışlarını bu hakka âzami derecede riayetkâr olmalarını ve değer ölçülerini iyi kullanmalarını temin edecektir. Bu prensip (karşılıklı itibar) prensibidir...

Sayın milletvekilleri,

İstifamı tekraren ve teyiden yapmış olduğum bu konuşmamda, halisane bir ikaz vazifesini de ifa ettiğime kaniim...

Son olarak şu hususu ifade etmek isterim ki, inançlarımda ve bağlılıklarımda en az diğer partilere mensup arkadaşlarım kadar partime bağlıyım ve hareketlerime hâkim olan esas düşünce partimi vasıta kılarak millete hizmet gayesidir; huzurunuzda bunun sorumluluğunu müdrük olarak konuştum...”¹⁸¹

¹⁸¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11. 1962), ss. 20-21.

Böylece, Muhittin Güven, Parti Grubunun izni olmadan seçildiği Başkanvekilliğini kabul edemeyeceğini, sorunu parti disiplini açısından değerlendirmek istediğini açık bir biçimde belirtiyordu. Bu konuşmadan sonra, istifa eden Muhittin Gürün'ün yerine yeni Başkanvekili seçimine geçilmişti ve Adalet Partisi Meclis Grup Başkanı Dr. Sadettin Bilgiç, adaylarının İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli olduğunu bildirmişti¹⁸². 245 milletvekilinin katıldığı seçim sonunda, Ferruh Bozbeyli, 153 oy alarak Başkanvekili seçilmişti¹⁸³. Ancak, bu seçimde, yine de 63 oy boş çıkmış, geri kalan 29 oy ise, en fazlası 7 olmak üzere çeşitli milletvekillerine verilmişti¹⁸⁴.

Başkanlık Divanının diğer üyelerinin seçimine gelince, bunda bir sorun yaşanmamış ve 1 Kasım 1962 günü gerçekleştirilen ilk turda sonuç alınmıştır. Bu bağlamda, 12. Dönemin ikinci toplantı yılı için yapılan seçimde, İdare Amirliklerine, 335 milletvekilinin katıldığı oylamada, 310 oy alan CHP Yozgat Milletvekili Celâl Sungur, 298 oy alan YTP Van Milletvekili Muslih Görentaş ve 296 oy alan AP Samsun Milletvekili Hüseyin Özalp seçilmişlerdi¹⁸⁵. Kâtip Üyeliklere de, yine 335 milletvekilinin katıldığı oylamada, 311 oy alan CHP Konya Milletvekili Vefa Tanır, 308 oy alan CHP Ankara Milletvekili İbrahim Sıtkı Hatipoğlu, 304 oy alan CHP Malatya Milletvekili Nurettin Akyurt, 298 oy alan AP Amasya Milletvekili Nevzat Şener, 295 oy alan AP Balıkesir Milletvekili Mithat Çavdaroğlu ve 282 oy alan MP Ağrı Milletvekili Rıza Polat seçilmiş oluyordu¹⁸⁶.

12. Dönemin 2. Yasama Yılı (Toplantı Yılı) Başkanlık Divanı üyelerini bir tablo halinde şöyle gösterilebilir:

12. Dönem, 2. Yasama Yılı (Toplantı Yılı) Başkanlık Divanı		
Başkan		
Fuad Sirmen	Rize	CHP
Başkanvekilleri		
Ferruh Bozbeyli	İstanbul	AP
Mekki Keskin	Konya	YTP
Nurettin Ok	Çankırı	CKMP
İdare Amirleri		
Celâl Sungur	Yozgat	CHP
Hüseyin Özalp	Samsun	AP
Muslih Görentaş	Van	YTP
Kâtip Üyeler		
Vefa Tanır	Konya	CHP
İbrahim Sıtkı Hatipoğlu	Ankara	CHP
Nurettin Akyurt	Malatya	CHP
Nevzat Şener	Amasya	AP
Mithat Çavdaroğlu	Balıkesir	AP
Rıza Polat	Ağrı	MP (Millet Partisi)

¹⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 24.

¹⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 26-27. Ferruh Bozbeyli, anılarında, Muhittin Güven'in Başkanvekilliğinden istifasının, Adalet Partisi Genel Merkezinin talimatı üzerine gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu konuda bkz. Ferruh Bozbeyli, a.g.k., ss. 178-180.

¹⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 26-27.

¹⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11.1962), s. 6.

¹⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (01.11.1962), s. 6.

3- 12. Dönemin İkinci Yarısında Başkanlık Divanının Oluşumu

A. 12. Dönemin İkinci Yarısı İçin Başkan Seçimi

Millet Meclisi, üçüncü toplantı yılına başladığında, hem Başkanlık, hem de Divanın diğer üyelikleri için yeni seçim yapılması gerekiyordu. Çünkü, 1961’de iki yıllığına Millet Meclisi Başkanı seçilen Fuad Sirmen’in süresi dolmuştu ve şimdi 12. Dönemin ikinci yarısı için yeni bir Başkan ve üçüncü toplantı yılı için Divanın diğer üyeleri seçilecekti. Bu doğrultuda, üçüncü toplantı yılının 1 Kasım 1963 tarihli ilk birleşiminde, önce Başkan seçimine geçildi. Başkanlık için üç aday önerildiğini görüyoruz. Gerçekten, CHP Elazığ Milletvekili Kemal Satır, CHP Rize Milletvekili Fuad Sirmen’i; CKMP Çankırı Milletvekili Şaban Keskin, CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’i ve AP İzmir Milletvekili Kadri Özek, CHP İstanbul Milletvekili Selim Sarper’i önermişlerdi. Dikkat edileceği gibi, öneride bulunan milletvekilleri farklı siyasî partiye mensup olsalar da, Başkan adayı olarak önerilen milletvekillerinin üçü de CHP’ye mensuptu. Fakat, CHP’ye mensup milletvekilinin Fuad Sirmen’i önermesine karşın, CKMP’ye ve AP’ye mensup milletvekilleri, CHP’ye mensup başka iki milletvekili önermekteydiler¹⁸⁷. Bu durum, Başkanın, en çok iskemleye sahip partiden seçilmesi üzerinde bir anlayışın yerleştiğini düşündürse de; farklı isimlerin önerilmesi nedeniyle, Başkan seçiminin kolay sonuçlanmayacağı da anlaşıyordu. Nitekim, Nihat Erim’in, adaylığı kabul etmediğini bildirmesi¹⁸⁸ sonrasında gerçekleştirilen ilk oylamanın sonucu, önceki Başkan Sirmen’in ve diğerlerinin, seçilmeleri için ilk iki turda gereken, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu olan 300’ün ve sonraki turlarda gereken, üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226’nın çok uzağında olduklarını göstermekteydi. Gerçekten, 360 milletvekilinin katıldığı ilk oylamada, oyların dağılımı şöyle gerçekleşmişti ¹⁸⁹:

¹⁸⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), ss. 3-4.

¹⁸⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 4.

¹⁸⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 4.

Fuad Sirmen	140
Selim Sarper	117
Nihat Erim	31
Boş	67
Diğer	5 (4 milletvekiline çıkan 1'er oy ile iptal edilen oy)

Sonraki oylamalarda da uzun süre sonuç alabilmek mümkün olmadı. Çünkü, birbirini izleyen turlara karşın, ikinci turda üye tam sayısının salt çoğunluğu, sonraki turlarda da basit çoğunluk olan toplanmış üyelerin salt çoğunluğu sağlanamıyordu. Örneğin, sonuç vermeyen ilk turdan hemen sonra geçilen ikinci turda da durum değişmemişti. 337 milletvekilinin oy kullandığı bu turda, Fuad Sirmen'e 121, Selim Sarper'e 109, Nihat Erim'e 15 oy çıkmış, 75 üye boş oy vermiş, 17 oy da adaylığı söz konusu olmayan 11 üye arasında dağılmıştı¹⁹⁰. Bu turun da sonuç vermemesi üzerine söz alan Adalet Partisi Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, tartışmalar arasında yaptığı konuşmada, bir aday üzerinde centilmenlik anlaşması şeklinde de olsa uzlaşmaya gitmenin kaçınılmaz olduğuna işaret etmekte ve şöyle demektedir:

"...bir centilmen anlaşmasına lüzum var. Üstünde durduğum nokta bu. Parlamenter rejimin yaşaması ve işlerimizin ahlâkiliği ve Anayasaya uygunluğu yönünden bu anlaşmaya lüzum olduğuna işaret etmek isterim. Bunun için parti idarecileri bir araya gelmek suretiyle Mecliste kimin destekleneceği, Senatoda kimin destekleneceği hususunda bir anlaşmaya varmalıdırlar. Bunun lüzumuna kaani olduğum için bu teklifi vermiş bulunmaktayım. Efkarı umumuyide, yine Mecliste Başkanlık seçimi için turlar yapılıyor diye söylentilere meydan vermemek için parti idarecilerinin bir araya gelip meseleyi halletmesini teklif ediyorum.

...Şimdi ben diyorum ki, bu hak Halk Partisinindir; biz de aynen kabul ediyoruz. Nitekim iki sene önce de bunu kabul ettik. Mecliste Halk Partisi daha fazla sandalyeye sahibolduğu için onların destekleyecekleri bir adayı bizim dedesteklememiz ve böylece C.H.P. den bir arkadaşın, bir mebusun Millet Meclisi Başkanı olmasında Anayasanın ruhu bakımından zaruret vardır. Vardır; ama bu yalnız iki Meclis halinde çalışan Meclislerden birine ait değildir... Meclis ve Senatoyu aynı şekilde mütalâa etmeye ve aynı davranışlar içinde bulunmaya, aynı ahlâkiliği ve hukuk nosyonunu orada da göstermeye mecburuz. Orada da A.P. den bir senatörün Senato Başkanı olmasında hem ahlâkilik, hem de Anayasaya uygunluk bakımından zaruret vardır. Öyle ise bu keşmekeşi bırakalım, turlara devam etmeyelim.

*Senatoya haber gönderilsin, arkadaşlarımız orada da turlara devam etmesinler. Böylece bir başka adayın hem Mecliste, hem Senatoda seçilmemesini temin, Anayasaya uygunluğu temin için celseye bir saat ara verelim..."*¹⁹¹

¹⁹⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 5.

¹⁹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), ss. 7-8.

Hangi siyasî parti daha çok iskemleye sahipse, Başkanlığın o partiden bir üyeye verilmesi gerektiğine ilişkin düşüncüyü, CHP'den Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, 1961 yılındaki ilk Başkan seçiminde de savunduğu gibi, bu seçimde de tekrarlıyordu. Feyzioğlu'nun, Millet Meclisindeki konuşmasından şu alıntılar yapılabilir:

“...şahsım adına şunu ifade edeyim ki, iyi geleneklerin devam ettirilmesi bakımından, Millet Meclisinde ve Senatoda temsil edilen bütün partilerin yetkili temsilcilerinin bir araya gelmek suretiyle, 84 üncü maddenin tefsirini ve tatbikatını sağlam bir mecrada yürütmek hususunda çalışmalarında ben de Bağcıoğlu arkadaşım gibi sadece fayda görürüm. Bu bakımdan teklif eğer grupların temsilcilerinin bir araya gelip konuşmaları ve maddenin tatbikatında kolaylık sağlanması ise, buna şahsen bir milletvekili olarak iştirak ettiğimi ve geçen yılki fikirlerimi burada aynen tekrar ettiğimi söylemek isterim...

*Bir şeyden bahtiyarım; hiç değilse bu sene bu Mecliste şu münakaşayı yapmıyoruz: Başkanlık sandalyası Millet Meclisinde en fazla üyeye sahibolan C.H.P. ne mensup bir milletvekiline aidolmalıdır konusunda bir ittifak vardır. Senato bakımından da aynı görüşe sahibolduğumu arz edeyim.”*¹⁹²

Ancak, karşı fikirde olanlar da vardı. Örneğin, CKMP Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, bu konuda,

“...Muhterem arkadaşlarım, geçen sene diken ektik, bu sene bitti. Geçen sene yanlış tatbikat yaptık. Bir Anayasa fıkrası ki, Başkanın seçimini apayrı ayırmıştır, gizlilik koymuştur, grup kararının dışında bırakmıştır. Meclis kürsüsünde müzakere ile partiler anlaşsın diye bir takrir vermek yanlış bir şeydir...Bir Anayasa ki, bu felsefeye dayanılıyor; fakat inanan yok. Diyor ki, Reis gizli oy ile seçilir. Reis için partiler aday gösteremezler. Ondan sonra bir arkadaş, hattâ ilmî otoriteyi haiz bir arkadaş çıkıyor; madem ki, orantı fikri vardır, çok sandalyesi olan partiden Başkan olmalıdır, diyor. Orantı fikrinin esası Riyaset Divanının kararlarında bütün partilerin temsilci bulundurması suretiyle emniyeti teminden ibarettir. Reis büsbütün ayrı bir şeydir. Reis bir bağımsız olabilir, bir küçük partiden olabilir, çok sandalyesi olan partiden olabilir, orta sandalyesi olan partiden de olabilir.”

diyordu¹⁹³.

CHP İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise, Tahtakılıç'ın konuşmasına karşı çıkarak, istenenin, grup kararı alınması değil, partilerin grup idarecilerinin tavsiyede bulunmalarını diyerek, düşüncesini şu sözlerle açıklamaktaydı:

¹⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 9.

¹⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 10.

“...Ne biraz evvel burada 1961 de söylediklerini aynen teyideden Sayın Feyzioğlu, ne de onun görüşlerine iştirak etmiş olan Sayın Bağcıoğlu arkadaşımız, burada siyasi parti grupları aralarında toplansınlar dedikleri vakit siyasi parti grupları, gruplar üyeleri için bağlayıcı kararlar almak suretiyle aday gösterebilirler, gösterebilirler, diye bir ifadede bulunmamışlardır.

Ne zaman Anayasa ihlâl edilmiş olur? Ne zaman ki, bir grup kendi arasında aday seçimi yapar; her grup üyesi o adaya oy vermek mecburiyetini grup üyesi olmak haysiyetiyle peşin olarak kabul eder; veya arada bir centilmen anlaşması yapıldığı zaman, bu centilmen anlaşması ne zaman Anayasaya aykırı olur? Ne zaman grup kararlarına iktiran edip her grup üyesi Mecliste bu anlaşma hükümlerine göre oy kullanacaktır; kullanmazsa grup disiplin divanına sevk edilmesi için kâfi sebep olur, denirse Anayasa ihlâl edilmiş olur. Burada Sayın Feyzioğlu’nun Sayın Bağcıoğlu’nun onun söylediklerini işadederken söyledikleri şey sadece parlâmentoyu bir çıkmazdan kurtarmak için grup idarecileri bir araya gelsinler, grup üyesi arkadaşlarına tavsiyede bulunsunlardan ibarettir. Yoksa hiçbir siyasi parti grubunun, burada, grup idarecilerinin, kendilerine tavsiye ettiği sayın milletvekillerine Başkanlık için oy verilmediği takdirde o kimselere karşı parti disiplinini işletmek gibi bir düşünce akıllarından geçemez.”¹⁹⁴

Bu konuşmalardan sonra, Bağcıoğlu’nun, parti yetkililerinin aralarında bir karara varabilmeleri amacıyla toplanmaları için oturuma bir saat ara verilmesini isteyen önergesi kabul ediliyordu¹⁹⁵. Bu arada ilginç bir gelişme olmuş ve CKMP Sivas Milletvekili Cevat Odyakmaz, Anayasaya aykırı olduğu için partilerarası görüşmeye katılmayacaklarını açıklamıştı¹⁹⁶. Bir saatlik aradan sonra yeniden toplanıldığında, CKMP Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, usul hakkında söz almakta ve Meclis Başkanı için centilmenlik anlaşması türünde de olsa, partilerin bir aday üzerinde toplanmasına çalışılmayacağını, böyle bir girişimin Anayasaya aykırı olacağını söylemekteydi. Öztürk’ün konuşmasından önemli bulduğumuz şu alıntılar yapılabilir:

“...Arkadaşlar, Anayasanın 84 üncü maddesinin esprisi şudur: Meclis Reisi gerek seçim tarzı itibariyle, gerek fonksiyonu bakımından, gerek durumu itibariyle Riyaset Divanından ayrı mütalâa edilmiştir. Ve böyle mütalâa edilmekte de hususi esbabı mucibeler vardır. Faraza Meclis Reisi reye iştirak edemez. Ama Divana mensup arkadaşlar pekâlâ müzakerelerde reye iştirak edebilirler.

¹⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 11.

¹⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 11.

¹⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 11.

Bir ikinci nokta: Meclis Reisi seçiminde grup kararları bahis mevzuu olamaz. Grup aday teklif edemez. Ama, Riyaset Divânının seçimi ile ilgili grup toplantıları mümkündür. Grup adaylarını göstermeleri de Anayasa metninde yazılıdır.

Bir üçüncü nokta; aradaki farkları tespit edelim: Meclis Reisleri divandan ayrı olarak, orantı dışında mütalâa edilmiştir. Yani, Reis, Divanın teşkilinde partilerin Mecliste bulundurdıkları milletvekili veya senatör adetlerinin oranları dışındadır.

Hal böyle olduğuna göre, geçmiş tathikat o günün zaruretleri içinde başka şekilde tecelli etmiştir. Bir centilmen anlaşması yapıldı dendi. Senato Başkanlığı ile Meclis Reisliği mevzuu siyasi partiler arasında, âdeti bir paylaşma mevzuu halinde gösterildi. Böyle bir zihniyet Anayasanın metnine ve esprisine aykırıdır...’’¹⁹⁷.

Verilen ara ve sonrasında yapılan bu konuşmayı izleyen üçüncü turda, toplanmış üyelerin salt çoğunluğu ile Başkanın seçilebilmesi mümkündü; ama, yeter çoğunluk yine sağlanamamıştı. 294 milletvekilinin katıldığı oylamada, Fuad Sirmen 118, Selim Sarper 98 oy alırken, 66 oy boş çıkmış, 12 oy da, aday olmayan 10 milletvekiline verilmişti¹⁹⁸. Hemen geçilen dördüncü turda da sonuç değişmiyordu. 273 milletvekilinin katıldığı bu turda, Selim Sarper’e 120, Fuad Sirmen’e 106 oy çıkmış, 34 boş oy verilmiş, 1 oy iptal edilmiş ve 12 oy da, aday olmayan 8 milletvekili arasında dağılmıştı¹⁹⁹. Ertesi gün yapılan beşinci turda da, hiçbir aday yeterli oya ulaşamadığı için, Başkanın seçilebilmesi yine mümkün olamamıştı. Gerçekten, bu turda, Selim Sarper 135, Fuad Sirmen 106 oy almışlar; 10 oy, aday olmayan 8 milletvekiline verilmiş, 24 oy da boş çıkmıştı²⁰⁰. 244 milletvekilinin oy kullandığı altıncı turda, oylamaya katılanların da, adayların aldıkları oyların da düştüğü görülmekteydi. Bu bağlamda, altıncı turun sonuçları şöyleydi: Fuad Sirmen 106, Selim Sarper 50, boş 54, muhtelif 34²⁰¹. Yedinci turda da sonuca ulaşılammıştı.

¹⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 12.

¹⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 13

¹⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (01.11.1963), s. 13.

²⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11.1963), s. 17.

²⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11.1963), s. 17.

230 milletvekilinin oy kullandığı bu turda, oylar şöyle dağılmıştı: Fuad Sirmen 104, İsmet İnönü 39, Selim Sarper 25, boş 49, muhtelif 13²⁰². Bu turda ilginç olan, aday olmayan ve aday olarak gösterilmeyen Başbakan İsmet İnönü'ye de 39 gibi, tesadüf olduğu düşünülemeyecek kadar çok sayıda oy çıkmasıdır. Nitekim, söz alan CHP Ankara Milletvekili Emin Paksüt, bu hususa şöyle dikkat çekmekteydi:

“Muhterem arkadaşlar; egemenliğin kayıtsız şartsız sahibi olan Türk milleti adına yasama organı halindeyiz. Bu yasama organının, Türk milletinin güvenine lâyık bir organ olduğunu ispat etmek, bu çatının altında, bu mukaddes çatının altında bulunan bütün insanlara, bütün fertlere, hangi partiye mensubolursa olsun, partili, partisiz hepimize memleket borcudur.

Bir organ, Anayasa gereğince kendisinin Başkanlık Divanını kurmakla mükellef, bu organ millet huzurunda imtihan halinde. Burada adaylık bahis mevzuu olmadığı halde ve adaylığı bahis mevzuu olmasına imkân bulunmadığı, birtakım parlâmento üyelerine oy vermek, millettten aldığımız vatan vazifesinin ifası değildir...

Rica ediyorum Riyaset Divanından, Meclis seçimi yapacak ehliyeti kazanıncaya kadar; gruplar birbirleriyle müşterek vazife üzerinde mutabakata varıncaya kadar bu faydasız turlamadan vazgeçilsin.” ²⁰³

CKMP Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu ise, Paksüt'ün bu konuşmasına karşı çıkarak,

“Muhterem arkadaşlar, Başkanlık seçiminde, birçok demokratik memleketlerde, parlâmentolarda, topluluklarda bu şekilde turların devamı olağan hâdiselerdendir. Kanaatime göre, çok sevgili arkadaşım Emin Paksüt'ün bu işi biraz ızam eder şekilde konuşmasını ben şahsan tasvip etmedim. Meseleyi trajik hale getirmemek lâzımdır. Turlara devamdan başka diğer Meclisler bunun çaresini bulamamışlardır. Anayasanın emrettiği şekilde eninde sonunda sükûnetle bu iş hallolacaktır. Meseleyi hissiyata koymamak lâzımdır. Herhalde turlara devamdan başka çıkar yol yoktur. Ve herhalde yüksek Meclis bunun bir çaresini bulacaktır.” ²⁰⁴ diyordu. Giderek kilitlenme noktasına gelen durumda, yeniden söz alan CHP Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu ise, Meclis Başkanının Başkanlık Divanı içindeki yeri ve seçiminde gözetilmesi gereken ilkeler hususunda görüşlerini şu sözlerle belirtmekteydi:

“...Muhterem arkadaşlar, aday olmadığı bilinen kimselere, Sayın Başvekil İnönü'ye şu kadar oy veriliyor; aşikâr surette bir meseleyi bitirmek değil; ama uzatmak havası içinde çalışıyoruz.

²⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11. 1963), s. 18.

²⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11. 1963), s. 18.

²⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11. 1963), ss. 18-19.

Muhterem arkadaşlarım ('Aday değiştirin.' sesleri) arkadaşlarım aday değiştirin diyorlar; mesele aday değiştirme meselesi değil. Ben şuna kaniim ki, bu gibi hallerde yapılması lâzımgelen usullere başvurulmadıkça; yani ahlâkîlik esasına dayanan, centilmen anlaşması denilen yola gidilmedikçe isterseniz 100 tur yapınız, bu meseleyi halletmeye muktedir olamayacaksınız.

...Anayasamız 84 üncü maddesinde yalnız gruplar seçim yaparak aday göstermez demiyor; bu madde aynı zamanda diyor ki, Riyaset Divanında gruplar oranları ölçüsünde temsil olunur. Riyaset Divanı bir kül değil midir? Riyaset Divanı dediğimiz zaman Başkan, bu Riyaset Divanının dışında mıdır? Riyaset Divanında Başkan oy sahibi değil midir? Ve Riyaset Divanında bir kâtibin, bir idareci üyenin, bir Başkanvekilinin hangi partiye mensubolduğu önemlidir de en az onlar kadar, herhalde onlardan fazla Riyaset Divanında rolü, mevkii ve reyi bulunan Başkanın hangi partiden seçilmiş olduğu, oran işi konuşulurken nazarı itibara alınmasın, bu mümkün müdür?

...Samimi olarak söylüyorum ki, burada ve Senatoda temsil edilen bütün partilerin sorumluları bir masa etrafında bir araya gelerek içine sürüklenmekte olduğumuz durumdan çıkmak için ve 84 üncü maddenin en doğru tatbik ve anlayış tarzı üzerinde ittifak etmek azmiyle bir masa etrafında oturmazlar ve bir çıkış yolunu müştereken ve centilmence tesbit edip buna sadakatle partiler riayet etmezlerse bu mesele halledilemeyecek, çok uzayacak, uzadıkça da hazin birtakım durumlara, bizi üzen durumlara, hepimizi üzen durumlara sürükleyecektir..."²⁰⁵

Feyzioğlu'nun bu görüşlerine karşı çıkanlar da vardı. Örneğin, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, Anayasada Başkanın seçimi için bir süre öngörülmediğine işaret edip, Meclis bir uzlaşmaya varana kadar turların devam edeceğini söylüyordu²⁰⁶. Erdemir, Başkanın mutlaka en çok iskemleye sahip partiden seçilmesinin de söz konusu olamayacağını savunuyordu. Bu konuda Erdemir,

"...her zaman bir partinin hangi Mecliste üyesi çok ise o partiden mutlaka başkan seçilecek diye bir kaide vaz'etmek ve bunu bir teamül haline getirmek de asla mümkün değildir. Üyesi çok olan partiden de başkan seçilebilir, bir partili olmayan da başkan seçilebilir. Ancak Yüce Meclisin Başkan üzerinde ittifak etmesi şarttır.

Ayrıca grupların bir araya gelerek bir anlaşma akdetmeleri de mümkün değildir. Anayasa sarih olarak ifade etmiştir ki, gruplar aday gösteremez. Gruplar bu mevzu üzerinde anlaşma dahi yapamaz. Bunun kürsüden ifade edilmesi Anayasaya düpedüz mugayirdir.

²⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11. 1963), ss. 20-21.

²⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11. 1963), s. 21.

Muhterem arkadaşlarımız, 170 kişilik bir grup, adayı 106 reyin üzerine çıkmamışken, kendilerinden de 60 üyenin rey vermediği bir arkadaşın üzerinde ısrar etmelerinde fayda yoktur. Herkesin ittifak edeceği bir başka aday gösterebilir ve Yüce Meclis de başkanının seçsin... ” demekteydi ²⁰⁷.

Tartışmalar sürüyor ve Elazığ Milletvekili Nurettin Arıçoğlu, iki yıl önce benimsenen, hangi parti çoğunlukta ise Başkan ondan seçilsin anlayışının, o günlerin olağanüstü koşulları içinde, mecburen benimsenen bir anlayış olduğunu, bugün bunda ısrar edilmemesi gerektiğini savunuyordu. 1961 yılındaki Başkan seçiminde ortaya çıkan tıkanıklığın giderilmesi için partiler arasında yapılan görüşmelere CKMP adına katılan Arıçoğlu'nun tutanaklara geçen şu sözleri, iki yıl önceki bunalıma ışık tutuyor olması bakımından da önemlidir:

“...İki sene evvel Meclisimiz yeni toplandığı zamanlarda bu turlar başlamıştı. Anayasanın tatbikatı yeni idi, ağır bir hava içerisinde toplanılmıştı... O günleri hep hatırlıyoruz, Meclis toplanacak mı, dağılacak mı gibi birtakım kötü dedikodular vardı. Burada bu turlar devam etti. Bu, matbuatta ve efkârı umumiyede kötü tesirler bıraktı. Bir memnuniyetsizlik havası vardı ve hava ağırdı... Ozamanki hava içinde, benim kanaatim bağırma taş basa basa Anayasanın bu şekildeki tefsirine ve centilmen anlaşmasına gittik; hattâ gayet iyi hatırlıyorum, bu teklif hangi parti nerde ekseriyette ise o seçilsin de bu iş bitsin şeklinde idi ve o günü kurtarmak için teklif benim tarafımdan yapıldı, bunu iyi hatırlıyorum. Ama bâtil makûsünaleyh olamaz. O günkü, şartlar içinde, bu hava içinde mecburen gidilmiş olan böyle bir tefsir bugün yeniden Anayasa tatbikatı olarak bu Meclise getirilmemelidir. Kanaatim budur. Bütün samimiyetimle ifade ediyorum...” ²⁰⁸

Bir centilmenlik anlaşması şeklinde, bir aday üzerinde mutabık kalmanın, Anayasaya aykırı olacağı görüşünü Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz da savunuyor ve

“...Bir centilmen anlaşmasından bahsediliyor ve bu centilmen anlaşmasına göre de grupların mesul idarecilerinin bir araya gelmek suretiyle adaylar üzerinde anlaşabileceği ve bu suretle de Meclisin o muayyen aday üzerinde ittifaka varıp neticeye ulaşacağı kanaati izhar edilmektedir. Bu, tamamen Anayasanın 84 üncü maddesine aykırıdır. Şimdi ben C.K.M.P. nin Grup Başkanvekili Cevad Odyakmaz olarak böyle bir toplantıya katıldım ve bu centilmen anlaşmasına göre de dedim ki, evet filan adayı desteklemeye karar veriyorsunuz ben de bu karara iştirak ediyorum.

Peki sonra ne yapacağız? Sonra grubumu toplayıp, ben şu şekilde söz verdim, siz de filan kimselere rey vereceksiniz mi diyeceğim? Yoksa arkadaşlarıma teker teker, ben böyle bir taahhüt altına girdim, siz bu reyleri vermeye mecbursunuz mu diyeceğim?... ”

²⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11. 1963), s. 21.

²⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11. 1963), s. 23.

diye soruyordu²⁰⁹. Bu sorunun cevabını, CHP İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın konuşmasında bulabilmek mümkündür. Kırca, centilmenlik anlaşmasının Anayasaya aykırı olmayacağını belirtmekte ve sorunun bir tavsiye ve ikna sorunu olduğunu ileri sürmekteydi. Kırca, şöyle diyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, hiçbir surette bir centilmen anlaşmasını Anayasaya aykırı telakki etmiyoruz. Hiçbir surette bir centilmen anlaşması için bir araya gelmeyi Anayasaya aykırı telakki etmiyoruz. Disiplin müeyyidelerini işletmemek, grupta aday seçimi yapmamak kaydıyla, sadece konuşmak, anlaşmak ve konuşmaya ve anlaşmaya müstenidolarak rica etmek, tavsiye etmek, telkin etmek bizim anlayışımıza göre asla Anayasaya aykırı değildir...”*²¹⁰

Görülmektedir ki, bazı milletvekilleri çoğunluk hangi partideyse onun adayı seçilsin şeklinde düşünürlerken, bazıları bir centilmenlik anlaşması türünde de olsa, bu tür bir kural konamayacağını ileri sürmekteydiler ve turlar devam etmekteydi. 4 Kasım 1963 tarihli üçüncü birleşimde gidilen sekizinci, dokuzuncu ve onuncu turlarda da sonuca ulaşılamamıştı. Gerçekten, 313 üyenin katıldığı sekizinci turda, Fuad Sirmen 147 oy alırken, 109 oy boş çıkmış, 17 oy Emin Paksüt'e, 9 oy Selim Sarper'e, 7 oy Saadet Evren'e, 3 oy Mekki Keskin'e, toplam 21 oy da çeşitli üyelere verilmişti²¹¹. 271 milletvekilinin katıldığı dokuzuncu turda ise sonuçlar şöyleydi: Fuad Sirmen 124, boş 92, muhtelif 55²¹². 241 üyenin oy kullandığı onuncu turda, Fuad Sirmen 124, oy almış, 79 oy boş çıkmış, toplam 38 oy da çeşitli üyelere verilmişti²¹³. Aynı gün yapılan onbirinci ve onikinci turlarda da sonuç alınmamıştı. Çünkü, 241 üyenin oy kullandığının görüldüğü onbirinci tur şöyle sonuçlanmıştı: Fuad Sirmen 161, boş 80, muhtelif 10²¹⁴. 253 üyenin oy verdiği onikinci turda da, Fuad Sirmen'e 171 oy çıkmış, 76 boş oy kullanılmış ve toplam 6 oy da değişik milletvekillerine verilmişti²¹⁵.

Onikinci turun da sonuç vermemesi üzerine birleşime ertesi gün toplanılmak üzere son veriliyordu. 5 Kasım 1963 tarihli dördüncü birleşimde, yeni bir tura geçilmeden, yine bazı üyeler söz almış ve çıkmazdan nasıl kurtulunacağı üzerinde

²⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11.1963), s. 24.

²¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 2, (02.11.1963), s. 27.

²¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 3, (04.11.1963), s. 35.

²¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 3, (04.11.1963), s. 36.

²¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 3, (04.11.1963), s. 36.

²¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 3, (04.11.1963), s. 37.

²¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 3, (04.11.1963), s. 37.

görüşlerini açıklamışlardı²¹⁶. Bu konuşmacılardan biri olan ve Anayasanın 84. maddesinden ne anlaşılması gerektiğini açıklayan CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in konuşmasından, önemli olduğunu düşündüğümüz şu alıntılar yapılabilir:

"Muhterem arkadaşlar, Kasımın birinci gününden şu ana kadar Meclisimize Başkanımızı seçmek için uğraşıyoruz. Hepimiz yorulduk ve bu başarısız turlardan dolayı da şüphe yok ki, hepimiz üzgünüz..."

Hakikaten arkadaşlar, 84 üncü madde grupların aday göstermesini yasak eder. Bu yeni Anayasamızın Meclis Başkanlığı bakımından bir temel hükmüdür.

Acaba niçin 84 üncü madde Meclis Başkanlığı için grupların aday göstermesini yasak etmiştir? Yasak etmiştir, çünkü istemiştir ki; Millet Meclisi olacak zat o şerefli vazifeyi hiçbir partiye borçlu olması. Birinci nokta budur.

İkinci nokta; Anayasa istemiştir ki, o şerefli mevkie oturacak olan zat şu Meclisin(in) solundan sağına kadar, en ön sırasından en arka sırasına kadar bütün partilerin, bağımsızların, en yüksek ölçüde güven ve saygısını üzerinde toplayan bir insan olsun. Şimdi, elbette ki o insan -akıl ve mantık bunu icabettirir- burada sayı itibarıyla milletvekilleri en çok olan partide varsa, o partiden seçilmesi, alınması ve tabii parlamanter çalışma, mantık icabıdır.

Şimdi bir nokta daha ilâve edeceğim: Arkadaşlar, bu demek değildir ki, burada milletvekilleri en çok olan parti bir isim alır ve isme yapışır, sonuna kadar ötekilere bunu empoze etmek ister. Hayır, Anayasanın 84 üncü maddesi bunu da bertaraf etmek istemiştir.

Şimdi ben öyle hissediyorum ki dört beş gündür, mesele falan ismin beğenilmesi veya beğenilmemesinden ziyade takip edilen usulde başta bir hata yapılmış olmasındandır. Hata yapılmış, arkadaşlar. Gönül arzu ederdi ki, Meclis açılmadan bir hafta evvel partilerin ileri gelenleri bir araya gelsinler. (Anayasaya aykırıdır sesleri) Arkadaşlar hiç Anayasaya aykırı değildir. 'Arkadaşlar, bir hafta sonra Meclisimiz açılacak. Acaba hangi arkadaşı Meclis Başkanlığına getirsek hepimizi tatmin eder, memnun eder?' Bunun üzerinde görüşlerini karşılıklı ortaya koysalardı, konuşa konuşa bir anlaşmaya mutlaka varabilirlerdi. İşte bakın şu anda öyle bir çıkmaz noktaya gelmişiz ki, yine bu türlü bir araya gelmenin, bir birleşmenin zarureti karşındayız...

*Millet Meclisi Başkanı gizli seçimledir. Ne parti liderleri, ne de parti grupları, Anayasanın emri karşısında hiçbirimizin vicdanlarımıza tahakküm edemezler. Biz reyimizde serbestiz. Ama partilerin sevk ve idaresi ve yine bizlerin memur ettiğimiz insanların telkinleri de elbette bizler için kıymetlidir; değerlidir. Vicdani bir isyana sevk etmedikçe o telkinler istikametinde gitmeyi, parlamento çalışmalarının selâmeti bakımından, her birimiz elbette vazife sayarız."*²¹⁷

²¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11. 1963), ss. 45-48.

²¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11. 1963), ss. 47-48.

Erim'in bu konuşmasından sonra, gerek Erim, gerek başka milletvekillerince, partilerin temsilcilerinin bir araya gelip, konuyu görüşmeleri için birleşime ara verilmesini isteyen önergeler verilmiş ve bu önergelerin kabulüyle, öğleden sonra toplanılmak üzere oturuma son verilmişti²¹⁸. Ne var ki, öğleden sonra gerçekleştirilen onüçüncü turda da Başkan seçilemiyordu. Gerçekten, 269 milletvekilinin katıldığı onüçüncü turda, Fuad Sirmen 211 oy almış, 53 oy boş çıkmış, toplam 5 oy da değişik milletvekillerine gitmişti²¹⁹. Sonuca ulaşabilmek, ancak bu oylamanın hemen ardından geçilen ondördüncü turda mümkün olabilecekti. Bu bağlamda, 5 Kasım 1963 günü gidilen ondördüncü tura, 323 milletvekili katılmış ve CHP Rize Milletvekili Fuad Sirmen, 270 oy alarak 12. Dönemin ikinci yarısı için yeniden Millet Meclisi Başkanı seçilmişti. Bu turda 50 oyun boş çıktığı, toplam 3 oyun da değişik milletvekillerine verildiği görülmektedir²²⁰. 12 Dönemin ikinci yarısı için yeniden Millet Meclisi Başkanlığına seçilen Sirmen, şu teşekkür konuşmasını yapmıştır:

“Sayın arkadaşlarım, beni tekrar başkanlığa seçmek suretiyle izhar buyurduğunuz itimat ve teveccühünüze şükranlarımı arz ederim.

Geçen iki senelik devrede olduğu gibi vazifemi ifa ederken bana hâkim olacak husus şudur: Anayasanın ruhuna tam sadakat, memleketimin menfaatlerini her şeyin üstünde tutmak ve vicdanının sesine uyarak hareket etmektir. Bu şekilde vazife görürken şüphesiz ki muvaffak olabilmemin tek dayanağı yüce heyetinizin vazifemi ifada bana destek olması, yardımcı olmasıdır. Bunu benden esirgememenizi rica eder, tekrar şükranlarımı arz ederim.” ²²¹

Görüldüğü gibi, 12. Dönemin ikinci yarısı için gidilen Başkan seçiminde, sonucun sağlanması, ilk yarıya göre çok daha zor olmuş ve Millet Meclisi Başkanının seçilmesi, ancak ondördüncü turda gerçekleşebilmişti. 1961 Anayasasının, bir milletvekilinin Başkan seçilebilmesi için ilk iki turda Meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunu almasını, iki turda bu çoğunluk elde edilemiyorsa, üçüncü turdan itibaren, hiç olmazsa üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlamasını istemesinin ardında yatan amaç, kuşku yok ki, Başkan olacak kişi üzerinde, Meclisin nitelikli bir çoğunluğunun uzlaşmış olduğunun belirlenmesidir. Ne var ki, Anayasa koyucunun anılan hükmü öngörürken güttüğü bu amacın, bir siyasî partinin tek başına Meclis salt çoğunluğunu elde edemediği durumlarda, kolay gerçekleştiremeyeceği, 12. Dönemin ikinci yarısı için yapılan bu seçiminde anlaşılmaya başlanmıştı. 1961 Anayasası

²¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11.1963), s. 48.

²¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11.1963), s. 49.

²²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11.1963), ss. 49-50.

²²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11.1963), s. 50.

zamanında, Millet Meclisinin sonraki dönemlerinde, bu kilitlenmenin çok daha dikkat çekici bir duruma geldiği de görülecekti. Gerçekten, 15. Dönem (3. Dönem’de) Millet Meclisi Başkanının seçimi 36. oylamada, 16. Dönem (5. Dönem’de) ise 38. oylamada mümkün olabilmisti²²². Bu nedenledir ki, 1982 Anayasasında, TBMM Başkanının seçimi kolaylaştırılmış ve herhangi bir adayın, seçilebilmesi için ilk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki, üçüncü oylamada ise salt çoğunluğunu sağlayamaması durumunda; üçüncü turda en çok oyu alan iki adayın katılabileceği dördüncü ve son oylamada, belirli bir sayıya ulaşması aranmadan, daha fazla oy alan adayın Başkan seçileceği öngörülmüş bulunmaktadır²²³.

B. 12. Dönemin Üçüncü Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi

5 Kasım 1963 tarihinde Başkan seçimi yapıldıktan sonra, aynı gün, üçüncü toplantı yılı için Başkanlık Divanının diğer üyelerinin seçimine geçilmişti ve Başkanlık seçiminin ancak ondördüncü turda sonuçlanmasına karşın, Divanın diğer üyelerinin seçiminde hiçbir sorun yaşanmamış ve ilk turda sonuç alınmıştı. Bu bağlamda, siyasî partilerin kuvvetleri de göz önünde bulundurularak, 3 Başkanvekilliğinden biri Adalet Partisine, biri Yeni Türkiye Partisine, biri de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine; 3 İdareci Üyeliğin biri Adalet Partisine, biri Yeni Türkiye Partisine, biri Cumhuriyet Halk Partisine; 6 Kâtip üyeliğin üçü Cumhuriyet Halk Partisine, ikisi Adalet Partisine, biri de Millet Partisine tahsis edilmişti²²⁴. Bu üyeliklere, ilgili parti gruplarının önerdikleri adayların seçilmesi ile, Başkanlık Divanı kurulmuş oluyordu. 3. Yasama (Toplantı) Yılında, Divan şu milletvekillerinden oluşmuştu²²⁵:

²²² <http://www.tbmm.gov.tr/biyog/tbmmbsk.htm> (Erişim tarihi: 12.12.2006); **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 4 (15), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 9, Birleşim: 15, (26.11.1970), ss. 100-103; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 5 (16), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 69, (17.11.1977). ss. 400-402.

²²³ 1982 Anayasasında TBMM Başkanı seçimi için, bkz. Şeref İba, **Türkiye’de Meclis Başkanlığı ve Başkanlık Divanı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, ss. 113-117; Fahri Bakırcı, **a.g.k.**, ss. 281-285.

²²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11.1963), s. 50.

²²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 4, (05.11.1963), ss. 50-52.

12. Dönem, 3. Yasama Yılı (Toplantı Yılı) Başkanlık Divanı		
Başkan		
Fuad Sirmen	Rize	CHP
Başkanvekilleri		
Ferruh Bozbeyli	İstanbul	AP
Mekki Keskin	Konya	YTP
Nurettin Ok	Çankırı	CKMP
İdare Âmirleri		
Hüseyin Özalp	Samsun	AP
Muslih Görentaş	Van	YTP
İbrahim Sıtkı Hatipoğlu	Ankara	CHP
Kâtip Üyeler		
Nurettin Akyurt	Malatya	CHP
Süreyya Öner	Siirt	CHP
İlyas Kılıç	Samsun	CHP
Mithat Şükrü Çavdaroglu	Balıkesir	AP
Nevzat Şener	Amasya	AP
İsmet Kapisız	Yozgat	MP (Millet Partisi)

C. 12. Dönemin Dördüncü Yasama Yılı İçin Başkanlık Divanının Diğer Üyelerinin Seçimi

Millet Meclisi, Dördüncü Toplantı Yılına başladığı, 1 Kasım 1964 tarihinde, Başkanlık Divanının, her toplantı yılında olduğu gibi, Başkan dışındaki diğer üyelerini seçmesi gerekiyordu. Başkanlık Divanının oluşumunda, siyasî partilere tahsis edilen üye sayısında, bu Toplantı Yılında, Üçüncü Toplantı Yılına göre bir fark yoktu. Bu bağlamda, Dördüncü Toplantı (Yasama) Yılında da, Adalet Partisine 1 Başkanvekilliği, 1 İdareci Üyelik, 2 Kâtip Üyelik; Cumhuriyet Halk Partisine 1 İdareci Üyelik, 3 Kâtip Üyelik; Yeni Türkiye Partisine 1 Başkanvekilliği, 1 İdareci Üyelik; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine 1 Başkanvekilliği ve Millet Partisine de 1 Kâtip Üyelik isabet etmekteydi. Anılan siyasî partilerin, kendilerine ayrılan üyelikler için gösterdikleri adayların seçiminde bir sorunla karşılaşılmamış ve tüm üyeler ilk turda seçilmişlerdi. Bu bağlamda, 12. Dönemin bu son Toplantı Yılı için Başkanlık Divanında şu üyeler yer almış bulunuyordu ²²⁶:

²²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 14, (01.11. 1964), ss. 5- 6, 17-18.

12. Dönem, 4. Yasama Yılı (Toplantı Yılı) Başkanlık Divanı		
Başkan		
Fuad Sirmen	Rize	CHP
Başkanvekilleri		
Ferruh Bozbeyli	İstanbul	AP
Mekki Keskin	Konya	YTP
Nurettin Ok	Çankırı	CKMP
İdare Âmirleri		
Zühtü Pehlivanlı	Ankara	AP
Muslih Görentaş	Van	YTP
Süleyman Bilgin	Edirne	CHP
Kâtip Üyeler		
Veli Uyar	Malatya	CHP
Süreyya Öner	Siirt	CHP
Nurettin Akyurt	Malatya	CHP
Nevzat Şener	Amasya	AP
Sabri Keskin	Kastamonu	AP
İsmet Kapisız	Yozgat	MP (Millet Partisi)

BEŞİNCİ BÖLÜM

12. DÖNEMDE SÜREKLİ KOMİSYONLAR (İHTİSAS KOMİSYONLARI)

1- Sürekli Komisyon (İhtisas Komisyonu) Kavramı

Yasama meclislerinde, ele alınıp karara bağlanacak bazı konular ve bu arada kanun teklifi ve tasarıları, Genel Kurulda görüşülmeye başlanmadan önce, milletvekillerinden oluşan küçük kurullarda değerlendirilir ve gerekiyorsa üzerlerinde değişiklikler yapılarak, deyim yerindeyse, olgunlaştırılır. İşte, bu küçük kurullara komisyon (encümen, komite, şube) adı verilmektedir²²⁷. Bu küçük kurullar, yani komisyonlarda gereken incelemeler ve değerlendirmeler yapılmadan, çok sayıda üyeden oluşan yasama organlarının, birbirlerinden çok farklı konularda sağlıklı kararlar verebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, komisyonların, yasama işlevinin yerine getirilmesinde, çok önemli rollerinin bulunduğu kuşku yoktur. Komisyonları, görev süreleri ve işlevleri bakımından, *i-* sürekli komisyonlar ve

²²⁷ Tuncer Karamustafaoğlu, **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 201, Ankara, 1965, ss. 1-12; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 304-305; Volkan Has, **Türkiye Büyük Millet Meclisinde Komisyonlar**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, ss. 4-7.

ii- geçici (özel, *ad hoc*) komisyonlar olarak ikiye ayırabiliriz. Sürekli komisyonlar, yasama meclislerince, genellikle her yasama yılı (toplantı yılı) başında seçilirler ve ertesi yasama yılına kadar görev yaparlar. Geçici (*ad hoc*) komisyonlar ise, özel, belirli bir konunun incelenmesi için oluşturulurlar ve görevleri bittiğinde, kendiliklerinden dağılırlar²²⁸. Geçici komisyonların, gerektiğinde kurulmalarına (gerekmediğinde kurulmamalarına) karşın; sürekli komisyonların her yasama yılı başında kurulmaları gerekmektedir. Bu nedenle, Karamustafaoğlu'nun da vurguladığı gibi, yasama meclisi komisyonları denildiğinde, akla ilkin sürekli komisyonlar gelmektedir²²⁹. Sürekli komisyonlar, değişik uzmanlık konularına göre kurulmaktadırlar ve özellikle kanun yapım sürecinde önemli bir rol üstlenmektedirler. Sözü edilen önemli rollerinden ötürü, yeni seçilen bir yasama organının, toplanmasından sonra ilk yapacağı işlerden biri, sürekli komisyonları kurmak olacaktır. Bu doğrultuda, Millet Meclisi de, 12. Dönemin hemen başında, Başkanlık Divanının kurulmasını gerçekleştirdikten hemen sonra, bu konuyu ele alıp, komisyonların seçimine girişmişti.

Aşağıda, 1. Yasama yılından başlayarak, sırasıyla diğer Yasama yıllarında kurulan komisyonlar ve üyeleri ile zaman içinde üyelerinde görülen değişiklikler ele alınacaktır.

2- Birinci Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar

A. Bütçe Komisyonu Dışındaki Sürekli Komisyonlar

1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, yeni İçtüzük yapılmaya kadar uygulanması gereken TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğün 22. maddesinde, Millet Meclisinin her yasama yılının başında, görevleri ertesi yasama yılına kadar devam edecek olan sürekli komisyonları seçeceği öngörülmekteydi. İçtüzüğün anılan hükmünde, 20 komisyonun kurulacağı belirtiliyor ve bunlar, i- Meclisin görevlerine karşı komisyonlar (*Meclis vazifelerine mütenazır encümenler*), ii- bütün Hükümet hizmetlerine karşı komisyonlar (*bütün Hükümet hizmetlerine mütenazır encümenler*) ve iii- Bakanlıklara karşı komisyonlar (*Vekâletler şeklinde mütenazır encümenler*) şeklinde, üçe ayrılıyordu.

1961 Anayasasının 85. maddesinde, İçtüzük hükümlerinin, siyasî partilerin Meclislerin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmaları yolunda düzenlenecekleri öngörüldüğünden; bu açık Anayasa kuralı karşısında, İçtüzüğe göre kurulacak olan komisyonların oluşumunda, siyasî partilere, Meclisteki iskemle sayıları oranında yer vermek gerekiyordu. Bu kural doğrultusunda, uygulanmakta olan İçtüzük uyarınca kurulması gereken komisyonlar, bu komisyonların kaç üyeden oluşacağı ve siyasî partilerin komisyonlarda sahip olmaları gereken iskemle sayısı

²²⁸ Tuncer Karamustafaoğlu, **a.g.k.**, s. 115.

²²⁹ **A.k.**, ss. 115-116.

hususunda, Meclis Başkanlığı, dört siyasî partinin yetkilileri ile görüşerek bazı ilkeler belirlemişti. Bu ilkeler ışığında Başkanlık Divanının aldığı kararları, Başkan Fuad Sirmen, Genel Kurulun bilgisi ve onayına sunmuştu. Başkanın açıklaması ve sözü edilen kararlar, “Başkanlığın Genel Kurula Sunuşları” başlığı altında, tutanaklarda şöyle yer almaktaydı:

“Muhterem arkadaşlar, Riyaset Divanınızın Umumi Heyete bir mâruzatı olacaktır. Malumunuz olduğu üzere, Yüksek Meclisin çalışabilmesi için bir an evvel encümenlerin teşkili lâzım gelmektedir. Biz Riyaset Divanı olarak, bugün tatbikle mükellef olduğumuz tüzük hükümlerini tetkik ettik. Mevcut Tüzük hükümlerine göre kurulması icabeden 20 encümenle beraber 2 encümenin daha kurulması lâzımgeldiğine karar verdik. Şöyle ki, tüzüğün tanziminden sonra ihdas edilmiş iki bakanlık mevcuttur. Birisi Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı, diğeri İmar ve İskân Bakanlığıdır. Binaenaleyh, encümenlerin adedi 22 ye çıkmış oluyor. Yalnız encümenlere iştirak edecek olan âza miktarı, Büyük Millet Meclisinin bundan evvelki mevcuduna yani 600 küsur rakamına göre tanzim edilmiş idi. Bugün mevcudumuz 450 ye indi. Bunun içinden Hükümete ayrılabilir arkadaşlar olduğu gibi, grup idare heyetine, grup başkan ve başkanvekilliklerinde bulunan arkadaşlarla parti genel başkan, genel başkan vekili ve genel sekreterlerini hariç tutarsak, mevcudumuzun 393 e inmiş olduğunu gördük. Bu 393 rakamı karşısında, İçtüzüğe göre, encümenlerimizin âza adedlerinde bir değişiklik yapmak lâzımgeldi. Bu değişikliği dört parti mümessilleri ile temas ederek tesbit etmiş bulunuyoruz.

Anayasanın âmir hükmüne göre her partinin komisyonlara verecekleri üye sayısını kuvvet derecelerine göre tesbit ettik. Bu esas dâhilinde 393 milletvekili encümenlere ayrılacağına göre A.P den 136, Cumhuriyet Halk Partisinden 152, Yeni Türkiye Partisinden 57, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden 48 milletvekilinin encümenlere ayrılması icabetmektedir. Riyaset Divanı olarak bu rakamlar içinde kalınarak encümenlerin tesbit edileceğini düşünerek her partiye mensup milletvekili adedine göre partiler arasında bir taksim yaptık. Bu listeyi tasvibinize arz ediyorum. Evvelce de arz ettiğim gibi bu liste 4 partinin yetkili arkadaşlarıyla temas edilerek yapılmıştır...” ²³⁰

Başkan Sirmen’in de açıkladığı gibi, Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca uygulanması gereken eski İçtüzük kuralları ile yeni Anayasanın hükümleri ve İçtüzükten sonra iki bakanlığın daha kurulmuş olduğu birlikte değerlendirildiğinde; gerek komisyonların (encümenlerin) sayısında, gerek komisyonların kaç milletvekilinden oluşacağı hususunda, İçtüzük kurallarından bazı noktalarda ayrılmak gerekmiştir. Gerçekten, anılan İçtüzüğün 22. maddesinde, komisyonlar (o zamanki adıyla encümenler) teker teker belirlenmiş, bunların kaç üyeden oluşacakları da

²³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 5, (03.11.1961), s. 53.

gösterilmişti. Bunlar, *i-* Meclisin görevlerine karşı komisyonlar: Arzuhal Encümeni (Dilekçe Komisyonu), Divanı Muhasebat Encümeni (Sayıştay Komisyonu), Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni (Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu), Meclis Kütüphanesi Encümeni (Meclis Kitaplığı Komisyonu), Teşkilâtı Esasiye Encümeni (Anayasa Komisyonu), *ii-* bütün Hükümet hizmetlerine karşı komisyonlar: Bütçe Encümeni (Bütçe Komisyonu) ve *iii-* Bakanlıklara karşı komisyonlar başlığı altında bakanlıklarla bağlantılı olarak oluşturulan 14 farklı komisyondur. Böylece, İçtüzükte toplam 20 komisyon öngörülmüştü. Şimdi, bunlara ek olarak, biri İmar ve İskân, diğeri Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu olmak üzere İçtüzükte yer almayan iki yeni komisyon daha oluşturulmaktaydı. Bundan başka, 1961 Anayasasında Millet Meclisinin üye tam sayısının Anayasada 450 olarak belirtildiği de dikkate alınarak, üye tam sayısının artan ülke nüfusuna göre artış gösterdiği ve örneğin 11. Dönemde 600'ü aştığı 1924 Anayasası zamanındaki uygulamayla karşılaştırıldığında, komisyonların üye sayılarında, İçtüzükte belirlenen sayıya göre indirime gidilmekteydi. Bu bağlamda, 12. Dönemin ilk Toplantı Yılı için, kurulacak komisyonların adları, her birinin kaç üyeden oluşacakları ve siyasî parti gruplarına kaçar iskemle verileceği şu şekilde saptanmıştı:

	Komisyonun Adı	Üye Tam Sayısı	CHP Üye Sayısı	AP Üye Sayısı	YTP Üye Sayısı	CKMP Üye Sayısı
1	Dilekçe Komisyonu	25	9	9	4	3
2	Sayıştay Komisyonu	15	6	5*	2	2
3	Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	10	4	4	1	1
4	Meclis Kitaplığı Komisyonu	4	1	1	1	1
5	Anayasa Komisyonu	24	9	8	4	3
6	Bütçe Komisyonu	35	13	12	5	5
7	Adalet Komisyonu	20	8	7	3	2
8	Çalışma Komisyonu	15	6	5	2	2
9	İçişleri Komisyonu	20	8	7	3	2
10	Gümrük ve Tekel Komisyonu	15	5	6	2	2
11	Dışişleri Komisyonu	20	8	7	3	2
12	Sanayi Komisyonu	25	9	9	4	3
13	Millî Eğitim Komisyonu	20	8	7	3	2
14	Maliye Komisyonu	15	6	5	2	2
15	Millî Savunma Komisyonu	20	8	7	3	2
16	Ulaştırma Komisyonu	15	6	5	2	2
17	Bayındırlık Komisyonu	15	6	5	2	2
18	Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu	15	6	5	2	2
19	Ticaret Komisyonu	15	6	5	2	2
20	Tarım Komisyonu	20	8	7	3	2
21	İmar ve İskân Komisyonu	15	6	5	2	2
22	Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu	15	6	5	2	2
Toplam		393	152	136	57	48

M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 5, (03.11.1961), ss. 53-54.

* Her ne kadar, Tutanak Dergisinde, bu sayı 6 olarak gösterilmekteyse de, toplam ve 15 üyeli diğer komisyonlar dikkate alındığında, bunun da 5 olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Belirlenen bu kotalar dâhilinde, 1. Yasama Yılında, her bir komisyona seçilen ve zaman içinde çeşitli nedenlerden doğan boşalmalar üzerine belirlenen yeni üyeleri gösterir listeler aşağıdadır:

Dilekçe Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 25	
Mahmut Deniz	Adıyaman
Hasan Fehmi Boztepe	Antalya
Nazmi Kerimoğlu	Antalya
Reşat Özarda	Aydın
Turgut Çulha	Bolu
Faruk Küreli	Çorum
Hilmi Güldoğan	Diyarbakır
Fahir Giritlioğlu	Edirne
Nazmi Özoğul	Edirne
Tahsin Telli	Erzurum
Ahmet Zeydan	Hakkari
Lokman Başaran	Isparta
Muzaffer Döşemeci	İzmir
Kemal Kaya	Kars
Sabri Keskin	Kastamonu
Sait Sinan Yücesoy	Konya
Mehmet Delikaya	Malatya
Neriman Ağaoğlu	Manisa
Hilmi Baydur	Muğla
Ramazan Demirsoy	Nevşehir
Cevat Yalçın	Rize
Reşat Turhan	Sivas
H. Ali Dizman Komisyon faaliyete geçmediği için istifa etti. (13.12.1961) 10.09.1962'de yeniden seçildi.	Tokat
Kâmuran Ural	Trabzon
Bekir Sami Karahanlı	Urfa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 79.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 386.	

Sayıstay Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
Kemal Sarıbrahimoğlu	Adana
Mustafa Kemal Erkovan	Ankara
Cihat Turgut	Balıkesir
Ahmet Çakmak	Bolu
Şaban Keskin	Çankırı
Süleyman Ünlü	Gaziantep
Bahri Bahadır	Hatay
Abdullah Çilli	Hatay
Şükrü Akkan	İzmir
Ahmet Bozbay	Kütahya
Bahri Cömert	Samsun
Süreyya Öner	Siirt
Mustafa Kaptan	Sinop
Bekir Şeyhoğlu	Tokat
Veli Uyar	Yozgat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 79.	

Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 10	
Mustafa Kemal Karan	Amasya
Nihat Berkkan	Ankara
Ferhat Nuri Yıldırım	Ankara
Turhan Bilgin	Erzurum
Orhan Eyüpoğlu	İstanbul
Nuh Mehmet Sağlam	Kayseri
Ahmet Gürkan	Konya
Faruk Sükan	Konya
Ahmet Fırat	Malatya
Arif Hikmet Güner	Rize
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), ss. 79-80.	

Meclis Kitaplığı Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 4	
Zühtü Pehlivanlı	Ankara
Mehmet Özbey	Burdur
Yusuf Ulusoy	Sakarya
Zeyyat Kocamemi	Tokat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 80.	

Anayasa Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 24	
Ali Bozdoğanoglu	Adana
Nevzat Şener	Amasya
Burhan Apaydın	Ankara
Fuad Börekçi	Ankara
Emin Paksüt (VIII. İnönü Hükümetinde Bayındırlık Bakanı olarak yer aldığı için, Komisyon üyeliği düştü. 20.11.1961)	Ankara
Ahmet Aydın Bolak	Balıkesir
Refet Sezgin	Çanakkale
Abdurrahman Güler	Çorum
Nurettin Ardıçoğlu	Elazığ
Hüsamettin Atabeyli	Erzincan
Burhan Bozdoğan	İçel
Saadet Evren	İstanbul
Coşkun Kırca	İstanbul
Ali Naili Erdem	İzmir
Kemal Güven	Kars
Ali Özdikmenli	Kastamonu
Avni Akşit	Malatya
Şevket Raşit Hatipoğlu (IX. İnönü Hükümetinde Millî Eğitim Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 25.06.1962)	Manisa
F. Lûtfi Karaosmanoğlu (Milletvekilliğinden istifa etti.)	Manisa
Kemal Bağcıoğlu	Maraş
İlhan Tekinalp	Muğla
Güner Sarısözen	Sivas
Cevad Odyakmaz	Sivas
Atalay Akan	Urfa
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 80.	
Anayasa Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Fakih Özfakih (29.11.1961'de seçildi.)	Konya
Mehmet Ali Arıkan (03.09.1962'de seçildi.)	Mardin
Emin Paksüt (03.09.1962'de seçildi.)	Ankara
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), s. 130.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 111, (3.09.1962), ss. 305-306.	

Adalet Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
Hasan Dinçer (IX. İnönü Hükûmetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olduğu için Komisyon üyeliği düştü, 25.06.1962)	Afyonkarahisar
Orhan Apaydın	Aydın
Burhan Arat	Çanakkale
Hüdayi Oral	Denizli
Naci Gürey	Elazığ
Sadık Perinçek	Erzincan
Nihat Diler	Erzurum
Mazhar Arıkan	İçel
Celâl Kılıç	İçel
İsmail Hakkı Tekinel	İstanbul
Sabri Vardarlı	İstanbul
Mustafa Uyar	İzmir
Lâtif Aküzüm	Kars
Abdülhalim Aras	Kayseri
Mehmet Göker	Kayseri
Hasan Fehmi Evliya	Maraş
Mehmet Ali Arıkan (İstifa etti. 11.12.1961)	Mardin
Esat Kemal Aybar	Mardin
Talât Oğuz	Mardin
Ali Rıza Akbıykoğlu	Uşak
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), ss. 80-81.	
Adalet Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Mehmet Tiritoğlu (11.12.1961'de seçildi.)	Balıkesir
Faruk Küreli (10.09.1962'de seçildi.)	Çorum
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 20, (11.12.1961), s. 266.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 386.	

Çalışma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
İbrahim Tekin	Adana
İsmail Ertan	Denizli
M. İbrahim Kocatürk	Denizli
Seyfi Öztürk	Eskişehir
Ertuğrul Gazi Sakarya	Eskişehir
Ali Köymen	Giresun
Oğuz Oran	İstanbul
Şeref Bakşık	İzmir
Saim Kaygan	İzmir
Şahabettin Bilgisu	Kocaeli
Fevzi Ceylân	Samsun
Celâl Öncel	Urfa
Nuri Başer	Zonguldak
Mehmet Ali Pestilci	Zonguldak
Yusuf Ziya Yücebilgin	Zonguldak
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 81.	

İçişleri Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
Halûk Nurbaki	Afyonkarahisar
İbrahim Sıtkı Hatipoğlu	Ankara
Zühtü Pehlivanlı	Ankara
İlhami Ertem	Edirne
Adnan Şenyurt	Erzurum
Şevket Asbuzoğlu	Eskişehir
Ethem Kılıçoğlu	Giresun
Ziya Altunoğlu	İstanbul
Osman Sabri Adal	İzmir
Mehmet Alâaddin Eriş	Kırklareli
İhsan Kabadayı	Konya
Sezai Sarpyaşar	Kütahya
Ali Hüdayioğlu	Maraş
Şevki Aysan	Mardin
İbrahim Göker	Sivas
Rahmi Günay	Sivas
Zeki Yağmurdereli	Trabzon
Şükrü Köserisoğlu	Van
Mustafa Kepir	Yozgat
Sadık Tekin Müftüoğlu (İstifa etti. 29.11.1961)	Zonguldak
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 81.	
İçişleri Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Ahmet Fuat Ak (29.11.1961'de seçildi)	Zonguldak
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), s. 129.	
Gümrük ve Tekel Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
Ali Turanlı	Adıyaman
Mithat Şükrü Çavdaroglu	Balıkesir
Osman Orhan Bilen	Gaziantep
Ali Cüceoğlu	Giresun
İbrahim Abak	İstanbul
Necmettin Akan	Kars
Mehmet Kesen	Kütahya
Hilmi Okçu	Manisa
Nahit Yenişehirlioğlu	Manisa
Cevdet Özkay	Muğla
Fevzi Geveci	Samsun
Haşim Tarı	Sinop
Mehmet Kazova	Tokat
Reşit Önder	Tokat
Suphi Konak	Zonguldak
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), ss. 81-82.	

Dışışleri Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
Kasım Gülek	Adana
Cavit Oral (VIII. İnönü Hükûmetinde Tarım Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 20.11.1961).	Adana
Cevdet Perin	Bursa
Mustafa Tayyar	Bursa
Sinan Bosna	Denizli
Vefik Pirinçcioğlu	Diyarbakır
Ertuğrul Akça	Erzurum
Sabahattin Savacı (Bütçe Komisyonuna seçildiği için, istifa etti. 29.11.1961)	Gümüşhane
Ali Muhsin Bereketoğlu	Hatay
Cihad Baban	İstanbul
Fahrettin Kerim Gökay (IX. İnönü Hükûmetinde İmar ve İskân Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 25.06.1962)	İstanbul
Selim Sarper (VIII. İnönü Hükûmetinde Dışışleri Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 20.11.1961).	İstanbul
Nihat Erim	Kocaeli
Sadrettin Tosbi	Kütahya
Hürrem Kubat	Manisa
Vahap Dizdaroğlu	Mardin
Erol Yılmaz Akçal	Rize
İlyas Kılıç	Samsun
Ahmet Tahtakılıç	Uşak
Kenan Esengin	Zonguldak
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 82.	
Dışışleri Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Nahit Yenişehirlioğlu (29.11.1961'de seçildi.)	Manisa
Osman Şahinoğlu (29.11.1961'de seçildi)	Samsun
Orhan Öztrak (29.11.1961'de seçildi.) (IX. İnönü Hükûmetinde Gümrük ve Tekel Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 25.06.1962)	Tekirdağ
Selim Sarper (03.09.1962'de seçildi.)	İstanbul
İhsan Şerif Dura (10.09.1962'de seçildi.)	Kastamonu
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), ss. 129-131.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 111, (03.09.1962), ss.305-306.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 386.	

Sanayi Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 25	
Veli Başaran	Afyonkarahisar
Asım Yılmaz	Afyonkarahisar
Şükrü Yüzbaşıoğlu	Afyonkarahisar
Orhan Tuğrul	Bilecik
Nafiz Giray	Bitlis
Müştak Okumuş	Bitlis
Baha Cemal Zağra	Bursa
Ahmet Türkel	Bursa
İsmail Yılmaz	Bursa
Rahmi İnceler	Çankırı
Kudret Mavitan	Gaziantep
Mithat San	Gaziantep
Sâki Zorlu	Hatay
Kemal Okyay	Kars
Hasan Tahsin Uzun	Kırklareli
Memduh Erdemir	Kırşehir
Halit Ziya Özkan	Malatya
Muammer Ertem	Manisa
Seyfi Güneşan	Mardin
Turan Şahin (Bütçe Komisyonu'na seçildiği için, istifa etti. 29.11.1961)	Muğla
Ata Topaloğlu	Ordu
Nurettin Ceritoğlu	Samsun
Selâhattin Güven	Trabzon
Ahmet Kara	Trabzon
Fevzi Fırat	Zonguldak
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 82.	
Sanayi Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
İnayet Mursaloğlu (29.11.1961'de seçildi.) 13.01.1962 tarihinde vefat etti.	Hatay
Samet Kuzucu (10.09.1962'de seçildi.)	Konya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), ss. 129, 131.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114 , (10.09.1962), s. 387.	

Millî Eğitim Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
Rıza Polat	Ağrı
İhsan Ataöv	Antalya
Saffet Eminağaoğlu	Artvin
Melâhat Gedik	Aydın
Mustafa Şükrü Koç	Aydın
M. Sıddık Aydar	Bingöl
Ahmet Nihat Akay	Çanakkale
Remzi Şenel	Denizli
Cevat Dursunoğlu	Erzurum
Nizamettin Erkmen	Giresun
Naim Tıralı	Giresun
Ratip Tahir Burak	İstanbul
Tahsin Demiray	İstanbul
Süleyman Çağlar	Manisa
Ali Baran Numanoğlu	Nevşehir
Şadi Pehlivanoglu	Ordu
Burhan Akdağ	Sakarya
Turhan Kut	Tekirdağ
Vahap Kışoğlu	Tunceli
Fethi Ülkü	Tunceli
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), ss. 82-83.	

Maliye Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
Yusuf Aktimur	Adana
Nevzat Güngör	Ağrı
Nedim Müren	Aydın
Cihat Bilgehan (Bütçe Komisyonu'na seçildiği için, istifa etti. 29.11.1961)	Balıkesir
Kâmil İnal	Bolu
İhsan Tonbuş	Çorum
Naci Yıldırım	Erzincan
Gıyasettin Karaca	Erzurum
Necmettin Küçükler	Gümüşhane
Cemal Babaç	Kocaeli
Ali Erbek	Kütahya
Yakup Yakut	Manisa
Sait Mutlu	Muş
Orhan Naim Haznedar	Ordu
Rahmi Çeltikli	Sivas
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 83.	
Maliye Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Sadık Tekin Müftüoğlu (29.11.1961'de seçildi.)	Zonguldak
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), s. 131.	

Millî Savunma Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
Mehmet Özbay	Adıyaman
İsmail Sarıgöz	Amasya
Hüseyin Ataman	Ankara
Hilmi Aydınçer	Aydın
Kaya Bulut	Balıkesir
Süreyya Koç	Balıkesir
Necmi Ökten (VIII. İnönü Hükûmetinde Devlet Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 20.11.1961)	Çorum
Şerafettin Konuray	Erzurum
Mustafa Kemal Çilesiz	Giresun
Mehmet Ali Arslan	İçel
Yahya Dermancı	İçel
Mahmut Rıza Bertan	İstanbul
Mehmet Ali Aytaş	İzmir
Sırrı Öktem	Kars
Bahtiyar Vural	Kars
Fikret Filiz	Kırklareli
Haldun Kısayol	Kocaeli
Sami Öztürk	Muş
Asım Eren	Niğde
Ferda Güley	Ordu
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 83.	
Millî Savunma Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Hilmi Oben (29.11.1964'te seçildi.)	İstanbul
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), s. 131.	

Ulaştırma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
Nuri Ahıskalıoğlu	Çorum
Zeynel Gündoğdu	Erzincan
Halis Bayramoğlu	Gümüşhane
Hüsamettin Tiyaşan	İstanbul
Rıza Yalçın	Kars
Hüsamettin Gümüşpala	Kayseri
Halil Özmen	Kırşehir
Rauf Kıray	Kütahya
Mehmet Altınsoy	Niğde
Adil Altay	Sivas
Fethi Mahramlı	Tekirdağ
Nazmi Ökten	Trabzon
Ali Rıza Uzuner (Bütçe Komisyonu'na aday olduğu için, istifa etti. 29.11.1961)	Trabzon
Sabri Kılıç	Urfa
Remzi Karakaşoğlu	Zonguldak
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 83.	
Ulaştırma Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Ali Rıza Ulusoy (29.11.1961'de seçildi.)	Tokat
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), ss. 129, 131.	

Bayındırlık Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
Mehmet Turgut	Afyonkarahisar
Nihat Ata	Artvin
Sabit Osman Avcı (Bütçe Komisyonu'na seçildiği için, istifa etti. 29.11.1961)	Artvin
Mehmet Yavaş	Aydın
Atıf Sohoğlu	Denizli
Adnan Aral	Diyarbakır
Sadık Kutlay	İçel
Abdurrahman Altuğ	Kırklareli
Kemal Ataman	Konya
Fakih Özlen	Konya
Oğuzdemir Tüzün	Niğde
Yusuf İzzettin Ağaoğlu	Ordu
Mehmet Başaran	Samsun
Cevdet Aydın	Siirt
Kemal Badıllı	Urfa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 83.	
Bayındırlık Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Ekrem Dikmen (29.11.1961'de seçildi.)	Trabzon
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), ss. 129, 132.	

Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
Kerem Özcan	Ağrı
Ahmet İhsan Kırımlı	Balıkesir
Halit Rıza Ünal	Bingöl
Kemal Demir	Bolu
İbrahim Öktem	Bursa
Ekrem Paksoy	Bursa
Muzaffer Canbolat	Gaziantep
İhsan Önal	İçel
Sadettin Bilgiç	Isparta
Zeki Zeren	İstanbul
Hasan Erdoğan	Kars
Vedat Âli Özkan	Kayseri
Selçuk Aytan	Konya
Halit Fikret Aka	Nevşehir
Ruhi Soyer	Niğde
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 83.	

Ticaret Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
İsmail Gence	Ankara
Mehti Mihçioğlu	Ankara
Cevat Kanbulat	Balıkesir
Nadir Yavuzkan	Burdur
Ziya Uğur	Bursa
Fuat Ümit	Bolu
Hüseyin İncioğlu	Gaziantep
Naci Öktem	İstanbul
Vahyi Özarar	İstanbul
Abdurrahman Yazgan	İstanbul
Arif Ertunga	İzmir
Abdüssamet Kuzucu	Konya
Hayrettin Özgen	Siirt
Cemil Karahan	Sinop
Osman Ağan	Urfa
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), ss. 84-85.	

Tarım Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
Ahmet Karamüftüoğlu	Adana
Ahmet Savrun	Adana
Reşat Arpacıoğlu	Amasya
Ahmet Üstün	Ankara
Rafet Eker	Antalya
Hikmet Akalın	Bursa
Hilmi İncesulu (VIII. İnönü Hükûmetinde Millî Eğitim Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 20.11.1961)	Çorum
Mehmet Çobanoğlu	Denizli
Süleyman Bilgen	Edirne
Aziz Zeytinoğlu	Eskişehir
İ. Hakkı Yılanlıoğlu	Kastamonu
Mehmet Yüceler	Kayseri
Adnan Akarca	Muğla
Haydar Özalp	Niğde
Ata Bodur	Ordu
Ali Şakir Ağanoğlu (Bütçe Komisyonu'na seçildiği için, istifa etti. 29.11.1961)	Trabzon
Ahmet Şener	Trabzon
İhsan Bedirhanoglu	Van
Turgut Nizamoğlu	Yozgat
15 Kasım 1961 tarihli 10. Birleşimde yapılan ilk seçimde 19 üye seçiliyor. 1 üyelik boş.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 83.	
<i>Tarım Komisyonunda boş olan ve daha sonra boşalan üyelikler için yeni seçim</i>	
Ali Rıza Uzuner (29.11.1961'de seçildi.)	Trabzon
Mehmet Geçioğlu (29.11.1961'de seçildi.)	Adana
Esat Kemal Aybar (29.11.1961'de seçildi.)	Mardin
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), s. 132.	

İmar ve İskân Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
Arif Atalay	Adıyaman
İbrahim İmirzalıoğlu	Ankara
Edip Rüştü Akyürek	Bursa
Kâzım Arar	Çankırı
Muzaffer Dünder	Çorum
Şehmus Arslan	Diyarbakır
Celâlettin Uzer	Eskişehir
Muhittin Güven (VIII. İnönü Hükûmetinde İmar ve İskân Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 20.11.1961)	İstanbul
Şahabettin Orhon	İstanbul
Fethi Doğançay	Kastamonu
Osman Zeki Oktay	Kastamonu
Vefa Tanır	Konya
Nusret Köklü	Manisa
Ahmet Kangal	Sivas
İbrahim Bulanalp	Uşak
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 85.	
İmar ve İskân Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Hüseyin Özalp (29.11.1961’de seçildi.)	Samsun
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem:1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim:14, (29.11.1961), s.132.	

Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 16	
M. Kemal Küçüktepepınar	Adana
Etem Ağva	Antalya
Gökhan Evliyaoğlu	Balıkesir
Sadrettin Çanga	Bursa
İbrahim Cemalcılar	Eskişehir
Nurettin Özdemir	Gümüşhane
Malik Yol aç	İstanbul
Ziya Hanhan	İzmir
Nihat Kürşat	İzmir
Süreyya Sofuoğlu	Kocaeli
Kadircan Kaflı	Konya
Hami Tezkan	Sakarya
Kâmuran Evliyaoğlu (VIII. İnönü Hükûmetinde Basın-Yayın ve Turizm Bakanı olduğu için, Komisyon üyeliği düştü. 20.11.1961)	Samsun
Sebatî Hastaoğlu	Sivas
Tahsin Türkay	Sivas
İsmet Kapısız	Yozgat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 85.	
Basın-Yayın ve Turizm Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Zeki Yağmurdereli (29.11.1961’de seçildi.)	Trabzon
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), s. 132.	

B. Bütçe Komisyonunun Oluşturulması

Millet Meclisinin, 12. Döneminin ilk yasama yılında, komisyonlara üye seçiminin yapıldığı, 15 Kasım 1961 tarihli 10. Birleşimde, henüz Bakanlar Kurulu kurulmamış olduğu için, Bütçe Komisyonu üyelerinin seçimine gidilememiştir. Çünkü, 1961 Anayasasının 94. maddesinde, Bütçe Komisyonunun, 35 milletvekili ile 15 Cumhuriyet Senatosu üyesinden oluşacağı ve bu komisyonun kuruluşunda iktidar grubuna veya gruplarına en az 30 üye verilmek koşuluyla, siyasi parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsilinin göz önünde tutulacağı öngörülmekteydi. 15 Kasım 1961’de, henüz iktidarda hangi siyasi parti grubu veya gruplarının yer alacağı belli olmadığından, bu komisyon üyelerinin seçimi, hükûmetin kurulması sonrasına bırakılmıştı²³¹. Bu bağlamda, anılan seçim, 20 Kasım 1961 tarihinde VIII. İnönü Hükûmeti kurulduktan sonra; Millet Meclisinin, 29 Kasım 1961 tarihli 14. Birleşiminde gerçekleştirilmişti. Ancak, Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin yeni içtüzüğü yapılmaya kadar uygulanacak olan, TBMM’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğün 39. maddesinde, Bütçe Komisyonu üyelerinin başka komisyonlarda görev almaları yasaklandığı için²³², Bütçe Komisyonuna yapılan seçimde bu husus dikkate alınmıştı ve Bütçe Komisyonuna aday olan başka komisyon üyeleri, o komisyonlardan istifa etmişlerdi²³³.

1. Yasama Yılı içinde, 31 Mayıs 1962’de VIII. İnönü Hükûmetinin istifa etmesi ve yerine 25 Haziran 1962’de IX. İnönü Hükûmetinin kurulması nedeniyle, bu yasama yılında, farklı iki Bütçe Karma Komisyonunun oluşturulması gerekmişti. Çünkü, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, 1961 Anayasasının 94. maddesi uyarınca, 35 milletvekili ve 15 senatörden meydana gelen Bütçe Karma Komisyonunda, iktidar grubu veya gruplarına en az 30 üye vermek gerekiyordu. Bu nedenle, hükûmet değişikliklerinde, Bütçe Karma Komisyonunun yapısının da değişmesi doğaldı. Bu bağlamda, 50 üye tamsayılı Bütçe Karma Komisyonuna, Millet Meclisinden, VIII. ve IX. İnönü Hükûmetleri zamanında seçilen üyeler şöyleydi:

²³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (15.11.1961), s. 77.

²³² 1 Kasım 1956 tarihli TBMM Dahili Nizamnamesinin (İçtüzük), 39. maddesi hükmü şöyleydi:

“Bir mebus ikiden ziyade Daimî Encümene (Komisyona) âza olamaz.

Bütçe Encümenine mensubolanlar diğer bir encümene intihabedilemezler.

Divanı Riyaset âzası encümenlere intihabedilemezler.”

²³³ Örneğin, Dışişleri Komisyonu üyesi, Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı; Sanayi Komisyonu üyesi, Muğla Milletvekili Turan Şahin; Maliye Komisyonu üyesi, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan; Ulaştırma Komisyonu üyesi, Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner; Bayındırlık Komisyonu üyesi, Artvin Milletvekili Sabit Osman Avcı; Tarım Komisyonu üyesi, Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu.

a- VIII. İnönü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu

TBMM Bütçe Karma Komisyonunda Millet Meclisi Üyeleri (VIII. İnönü Hükûmeti döneminde iktidar partisi gruplarına [CHP-AP] isabet eden sayılar doğrultusunda) 12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Millet Meclisine İsbet Eden Üye Sayısı: 35	
Hasan Aksay	Adana
Muhlis Ete	Ankara
İlyas Seçkin	Ankara
Sabit Osman Avcı	Artvin
İsmet Sezgin	Aydın
Cihat Bilgehan	Balıkesir
Fennî İslimyeli	Balıkesir
Şadi Binay	Bilecik
Recai İskenderoğlu	Diyarbakır
Hürrem Müftügil	Elâzığ
Ömer Faruk Sanaç	Elâzığ
Cevat Önder	Erzurum
Sabahattin Savacı	Gümüşhane
Ahmet Sırrı Hocaoglu	Hatay
Şekip İnal	Hatay
Suphi Baykam (Komisyonda alınan bazı kararların, çeşitli Bakanlıkların ve Devlet Plânlama Teşkilâtının kanaatlerine aykırı olduğu ve bu durumu Devlet idaresi ilkeleriyle bağdaştıramadığı gerekçesiyle, 20.01.1962 tarihinde istifa etti*.)	İstanbul
Nurettin Bulak (Hastalığı nedeniyle, 30.04.1962 tarihinde istifa etti. Başkanlık Divanı, gereğini daha sonra düşünmek üzere, Genel Kurulun bilgisine sundu.**)	İstanbul
Ahmet Oğuz	İstanbul
Reşit Ülker	İstanbul
Necip Mirkelâmoğlu	İzmir
Ahmet Bilgin	Kırşehir
İrfan Baran	Konya
Rüştü Özal	Konya
Cahit Yılmaz	Konya
Enver Kaplan	Maraş
Adnan Karaküçük	Maraş
Turan Şahin	Muğla
Arif Hikmet Onat	Ordu
Nuri Bayar	Sakarya
Adil Yaşa	Siirt
Mahmut Alicanoğlu	Sinop
Mahmut Vural	Sivas
Ali Şakir Ağanoğlu	Trabzon
İsmail Hakkı Akdoğan	Yozgat
Celâl Sungur	Yozgat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (29.11.1961), s. 130.	
*M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 36, (22.01.1962), s. 91.	
**M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 47-48.	

Başbakan İnönü'nün, 31 Mayıs 1962 tarihinde istifa etmesi ve yerine yeni bir Hükûmetin kurulması arayışına girilmesi, Anayasa uyarınca, iktidar partisi grubuna veya gruplarına belirli bir kota tanınması gereken Bütçe Komisyonunun kompozisyonunun da değişmesine yol açacaktı. Ancak, istifa eden bir Hükûmetin, yenisi kurulana kadar göreve devam ediyor olması nedeniyle, yeni Hükûmet kurulana değin, Bütçe Komisyonunun da, mevcut yapısını koruması gerekmektedir. Nitekim, Millet Meclisi, 13.06.1962 tarihli 101. Birleşiminde, Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu'nun bu konuda verdiği bir önergeyi kabul ederek, sadece Bütçe Komisyonu için değil; fakat, tüm konularda gündeme devam edilmesini, müstafi Hükûmetin görüşülmesini istemediği hususlarda, görüşmelere devam edilip edilmemesini de Başkanlık Divanının takdir etmesini kararlaştırmıştı²³⁴.

b- IX. İnönü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu

IX. İnönü Hükûmetinin, 25 Haziran 1962 tarihinde kurulmasından epeyce bir müddet sonra, 28 Eylül 1962 tarihinde, Millet Meclisi Başkanlığı, Millet Meclisi Genel Kuruluna getirdiği bir öneriyle, Anayasanın 94. maddesi doğrultusunda, Bütçe Komisyonunun yeni Hükûmetin kompozisyonuna göre değiştirilmesi gerektiğini bildiriyor ve eski Komisyonun görevinin sona ermesini ve yenisinin seçilmesini Genel Kurulun onayına sunuyordu²³⁵. Bu önerinin kabulü üzerine, parti grupları için oranların tespitine geçilmişti²³⁶. 3 Ekim 1962 tarihli 124. Birleşimde, Başkanlık Divanı, Millet Meclisi Genel Kuruluna, Bütçe Komisyonunda, iktidarı oluşturan CHP, CKMP ve YTP ile, bağımsızlar da dâhil olmak üzere, muhalefetteki parti gruplarına isabet eden sayıyı bildiriyordu. Başkanlık Divanının hesaplamasına göre, Bütçe Komisyonunda, Millet Meclisine ait 35 iskemleden, anılan tarihte CHP'ye, 171 milletvekili karşılığında 14; CKMP'ye, 32 milletvekili karşılığında 2 ve YTP'ye, 60 milletvekili karşılığında 5 üye olmak üzere, iktidar gruplarına toplam 21; buna karşılık, muhalefet partilerine ise, AP'ye 152 milletvekili karşılığında 12; MP'ye 16 milletvekili karşılığında 1 ve bağımsızlara da 15 milletvekili karşılığında 1 olmak üzere, toplam 14 üyeliğin verilmesi gerekmektedir²³⁷. Her ne kadar, CKMP'nin bu orana bir itirazı söz konusu olduysa da, Başkanlık Divanının oranları yeniden incelemesi sonunda, anılan itirazın geçerli olmadığı saptanmış ve 5 Ekim 1962

²³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 101, (13.06.1962), ss. 576-579.

²³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 122, (28.09.1962), ss. 99-100.

²³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 122, (28.09.1962), s. 100.

²³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), ss. 296-297.

tarihinde seçime geçilmişti²³⁸. Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman, 1 de bağımsız üye seçilmesi gerektiğinden bahisle, o an için mevcut tüm bağımsız milletvekillerinin isimlerini Genel Kurulun bilgisine sunmuş ve bunlardan birinin seçilebileceğini duyurmuştu²³⁹. Başkanın böyle bir yol izlemesi gayet uygundu, çünkü, bağımsız milletvekillerinden seçilecek olan üye veya üyeler, siyasî partiye mensup olanlar gibi, partilerince aday gösterilemediğinden, milletvekillerinin, isimleri okunan tüm bağımsızlardan, kimi uygun görüyorsa onu seçme yoluna gitmeleri gerekiyordu. Bu da, bağımsız üyeler içinden seçilecek adaylara verilen oyların dağılmasına yol açıyordu. Nitekim, bu oylamada da, sözü edilen durumun gerçekleştiği ve bazı bağımsız milletvekillerine çok farklı miktarda oy verildiği görülmekteydi²⁴⁰. Oylama sonunda, Başkanvekili Dorman, 104 oy alan bağımsız milletvekili İhsan Gürsan'ın, en yüksek oy almış olması nedeniyle, seçildiğini açıklıyordu²⁴¹. Seçim sonunda, yeni Bütçe Komisyonu şu milletvekillerinden oluşmuştu²⁴²:

²³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), ss. 296-297; Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 330.

²³⁹ Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman, 5 Ekim 1962 tarihi itibarıyla, Millet Meclisindeki bağımsız milletvekillerinin isimlerini açıklamıştı. Bu milletvekilleri, şunlardı: Halûk Nur Bâki (Afyonkarahisar), Süreyya Endik (Çanakkale), Necmi Ökten (Çorum), Celâlettin Uzer (Eskişehir), Sâki Zorlu (Hatay), Malik Yolaç (İstanbul), Hilmi Oben (İstanbul), İhsan Gürsan (İzmir), Kadri Özek (İzmir), Fethi Doğançay (Kastamonu), Rauf Kıray (Kütahya), Talât Asal (Edirne), Kâmuran Evliyaoğlu (Samsun), Nihat Berkkan (Ankara), Orhan Apaydın (Aydın). **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 330.

²⁴⁰ Bağımsızlardan, İhsan Gürsan 104, Celâlettin Uzer 99, Orhan Apaydın 37, Kadri Özek 2, Kâmuran Evliyaoğlu 1, Malik Yolaç 1 oy almışlardı. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 338.

²⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 338.

²⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 338.

TBMM Bütçe Karma Komisyonunda Millet Meclisi Üyeleri
(IX. İnönü Hükûmetinin kurulması üzerine, iktidar partisi gruplarına
[CHP-YTP-CKMP] isabet eden yeni sayılar doğrultusunda)

12. Dönem, 1. Yasama Yılı, Millet Meclisine İsabet Eden Üye Sayısı: 35

Fennî İslimyeli	Balıkesir
Şefik İnan	Çanakkale
Hürrem Müftügil	Elazığ
Ahmet Sırrı Hocaoglu	Hatay
Sadık Kutlay	İçel
Reşit Ülker	İstanbul
Necip Mirkelâmoğlu	İzmir
Rüştü Özal	Konya
Turan Şahin	Muğla
Arif Hikmet Onat	Ordu
Mahmut Alicanoğlu	Sinop
Ali Şakir Ağanoğlu	Trabzon
Celâl Sungur	Yozgat
Veli Uyar	Yozgat
Recai İskenderoğlu	Diyarbakır
Şekip İnal	Hatay
Sabri Keskin	Kastamonu
Adil Yaşa	Siirt
Mahmut Vural	Sivas
Ahmet Oğuz	İstanbul
İrfan Baran	Konya
Hasan Aksay	Adana
Sabit Osman Avcı	Artvin
İsmet Sezgin	Aydın
Cihat Bilgehan	Balıkesir
Şadi Binay	Bilecik

Ömer Faruk Sanaç	Elâzığ
Cevat Önder	Erzurum
Sabahattin Savacı	Gümüşhane
Cahit Yılmaz	Konya
Adnan Karaküçük	Maraş
Enver Kaplan	Maraş
Nuri Bayar	Sakarya
İsmail Hakkı Akdoğan	Yozgat
İhsan Gürsan	İzmir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 338.	

3- İkinci Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar

Millet Meclisinin, 1 Kasım 1962 tarihinde başlayan İkinci Yasama Yılında, sürekli komisyonların sayısında bir değişiklik olmamışsa da, Bütçe Karma Komisyonu, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı Uzun Vadeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanunun 2. maddesi uyarınca²⁴³, uzun vadeli plânı da görüşmekle görevlendirildiğinden, adında bir değişikliğe gidilmiş ve Plân ve Bütçe Komisyonu olarak anılmaya başlanmıştır²⁴⁴. Ayrıca, komisyonlarda, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden istifa eden bazı milletvekillerinin katıldıkları Millet Partisine ve hiçbir siyasî partiye üye olmayan bağımsız milletvekillerine de yer vermek gerekmiştir. Bu nedenle, biri Millî Savunma, diğeri Tarım olmak üzere iki komisyonda üye sayısı 20'den 24'e yükseltilmiş ve diğer komisyonlarda da siyasî partilere ayrılan iskemle sayısında, Millet Partisine ve bağımsızlara temsil edilebilme imkânı vermek için değişikliğe gidilmiştir. Bu bağlamda, Başkanlık Divanınca hazırlanan ve Millet Meclisinin 7 Kasım 1962 tarihinde kabul ettiği liste uyarınca komisyonların üye tam sayıları ile komisyonlarda siyasî partilerle bağımsızların sahip olacakları iskemle sayıları şöyleydi:

	Komisyonun Adı	Üye Tam Sayısı	CHP Üye Sayısı	AP Üye Sayısı	YTP Üye Sayısı	CKMP Üye Sayısı	MP Üye Sayısı	Bağımsız Üye Sayısı
1	Dilekçe Komisyonu	25	10	8	3	2	1	1
2	Sayıştay Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
3	Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	10	4	4	1	1	-	-
4	Meclis Kitaplığı Komisyonu	4	1	1	1	1	-	-
5	Anayasa Komisyonu	24	9	8	3	2	1	1
6	Plân ve Bütçe Komisyonu	35	14	12	5	2	1	1
7	Adalet Komisyonu	20	8	7	3	1	1	-
8	Çalışma Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
9	İçişleri Komisyonu	20	8	7	3	1	1	-
10	Gümrük ve Tekel Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
11	Dışişleri Komisyonu	20	8	7	3	1	1	-
12	Sanayi Komisyonu	25	10	8	3	2	1	1
13	Millî Eğitim Komisyonu	20	8	7	3	1	1	-
14	Maliye Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
15	Millî Savunma Komisyonu	24	9	8	3	2	1	1
16	Ulaştırma Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
17	Bayındırlık Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
18	Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
19	Ticaret Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
20	Tarım Komisyonu	24	9	8	3	2	1	1
21	İmar ve İskân Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
22	Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
	TOPLAM	401	158	135	54	28	20	6
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 25.								

²⁴³ **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı 11235.

²⁴⁴ Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962) s. 29.

Belirlenen bu kotalara göre, siyasî parti gruplarının bildirdikleri adayların seçiminde bir sorun yaşandığı söylenemez. Sadece, CHP, Dilekçe Komisyonu için 10 aday öngörmesi gerekirken 7 aday göstermiş ve anılan Komisyonunda CHP'ye isabet eden üyelikler için, bildirilen bu 7 üye seçilmişti²⁴⁵. Kayda değer bir diğer husus da, CHP'nin, Meclis Kitaplığı Komisyonunda kendine isabet eden 2 üyeliğin birinden CKMP lehine feragat etmesi²⁴⁶ ve böylece bu Komisyonunda CHP, AP ve YTP'nin yanında CKMP'nin de temsil edilmesinin mümkün olmasıdır. Bağımsızlara gelince, esasında, 1961 Anayasasının 85. maddesinde, siyasî parti gruplarının Meclislerin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmaları öngörülmüştür. Bir siyasî partinin belli görüşe mensup kişilerden oluştuğu dikkate alındığında, o görüş yandaşlarının grup kuracak sayıda üyeye sahip olmaları durumunda, Meclisin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmaları gerektiğinin Anayasada öngörülmüş olmasının, kuşku yok ki, kararların alınış sürecine farklı görüşlerin katılımlarının sağlanması açısından bir anlamı vardır. Fakat, aynı şeyi bağımsızlar açısından söyleyebilmek kanımızca kolay değildir. Belli bir sayıya ulaşılar bile, bağımsızların tek ortak yanları, bir siyasî partiye üye olmamalarıdır. Ancak bu durum, onların aynı görüşe mensup olacakları anlamına haliyle gelmeyecektir. Bir diğer deyişle, bağımsızlardan bir komisyona seçilmiş olan bir milletvekili, diğer bağımsız milletvekillerinin mutlaka o milletvekili ile aynı görüşte olmaları beklenemeyeceğinden, komisyonda sadece kendisini temsil edecektir denebilir. Bu nedenle, bağımsızlara da kuvvetleri oranında komisyonlarda yer vermenin, bir anlamının olacağı söylenemez. Kaldı ki, Anayasada da sadece siyasî parti gruplarından söz edildiğini gözden uzak tutmamak gerekir²⁴⁷. Nitekim, Anayasa koyucu, Meclisin tüm faaliyetlerinde ve

²⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 27. CHP'nin adayları bildirmesi sırasında açıkça belirtmemiş olmasına karşın, eksik sayıda aday göstermesinin nedeninin, çok kısa bir süre kabul edilecek bir kanun uyarınca (26.12.1962 tarih ve 140 sayılı, "*Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerinin incelenmesi ve karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun*"), Dilekçe Komisyonunun milletvekilleri ve senatörlerden kurulu bir karma komisyon haline getirilecek olması ve bu komisyonda Millet Meclisine tanınan üye sayısının azaltılmasıdır. Bu azaltmaya paralel bir biçimde, Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarına tahsis edilecek üye sayısında da indirimle gidileceği doğaldı. Nitekim, sözü edilen Kanunun kabulünden sonra, oluşturulan yeni Dilekçe Komisyonunda, CHP'ye 7 üyelik düşmekteydi.

²⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 29.

²⁴⁷ Bu konuda Anayasa Mahkemesinin düşüncesine gelince, Yüce Mahkeme, Yasama Meclisleri Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında, 16.01.1964 tarih ve 378 sayılı Kanun'un bazı maddelerinin iptaline ilişkin kararında, anılan Kanunun Meclislerin Dış Münasebetlerinde siyasî parti gruplarıyla birlikte siyasî parti mensubu olmayanlara da temsil imkânı tanıyan, fakat siyasî parti gruplarına öncelik veren düzenlemesini Anayasaya aykırı bulmamıştır. Bu kararında Anayasa Mahkemesi

bu arada komisyonlarda bağımsızların da temsil edilmesini isteseydi, 94. maddede Bütçe Karma Komisyonunun oluşumunu düzenlerken yaptığı gibi, bunu Anayasada açıkça belirtebilirdi²⁴⁸. Ne var ki, hemen şimdi değindiğimiz Bütçe Komisyonu dışında, bizce gerekmediği halde, İkinci Toplantı Yılında bağımsızların, kuvvetleri oranında, başka bazı komisyonlarda da temsiline karar verilmiştir. Bu bağlamda, Dilekçe Komisyonu, Anayasa Komisyonu, Plân ve Bütçe Komisyonu, Sanayi Komisyonu, Millî Savunma Komisyonu ve Tarım Komisyonunda 1'er üye ile olmak üzere, bağımsızlar da komisyonlarda toplam 6 üye ile temsil edilmişlerdir. Her ne kadar, bağımsızlara yer verilmeyen Adalet Komisyonunda, önceki Toplantı Yılında CKMP'den seçilen üye olarak görev yapmış olan Mardin Milletvekili Talât Oğuz, partisinden istifa ettiği için bağımsız olmasına rağmen bu Komisyona yeniden seçilmek istemişse de²⁴⁹, Millet Meclisi Genel Kurulu bu isteği dikkate almamış ve Adalet Komisyonu seçiminde Oğuz'a, kullanılan 228 oydan sadece 4 oy çıkmıştır²⁵⁰. Değinilen bu hususlar dışında başka bir sorunla karşılaşmadan,

şöyle demektedir: “Anayasa (Madde 56/3) siyasî partileri ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmiştir. Meclislerin içtüzüklerinin bile siyasî parti gruplarının meclislerin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenmesi yine Anayasa'nın bir hükmü gereğidir (Madde 85/2). Yaşatma meclislerinin dış münasebetlerde temsil edilmesi belli başlı meclis faaliyetlerinden biri sayılması gerekir. Böyle bir faaliyette siyasî parti gruplarına ayrılan yerlere öncelik tanınması ve partisiz üyelerin daha alt sıraya alınması durumunun, yukarıda değinilen hükümler karşısında, Anayasa'ya aykırılığı düşünülemez. Tam tersine inceleme konusu fıkra Anayasa hükümlerinin gereği ve sonucudur.” Anayasa Mahkemesinin 11.5.1967 gün ve 1964/21 Esas, 1967/11 sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı 5, Ankara 1972, s. 101.

²⁴⁸ Gerçekten, 1961 Anayasasının 94. maddesinde, Bütçe Karma Komisyonunun oluşturuluş şekliyle ilgili olarak şöyle denilmektedir: “...Bu tasarılar ve rapor, otuzbeş milletvekiliyle onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyona verilir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üye vermek şartıyla, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur...”. Ancak, bu komisyonda sadece milletvekillerinin değil, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin de yer alacağını ve Cumhuriyet Senatosunda, Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve Millî Birlik Komitesinin eski üyeleriyle eski Cumhurbaşkanı tarafından oluşan tabii üyelerin de bulunduğunu, bunlardan özellikle eski Millî Birlik Komitesi üyesi olan tabii üyelerin, siyasal tercihler söz konusu olduğunda, bir görüş birliği içinde davranmak isteyebileceklerini gözden uzak tutmamak gerekir.

²⁴⁹ Talât Oğuz'un bu konuda verdiği önerge şöyleydi: “Millet Meclisi Başkanlığına, Elan Mardin bağımsız Milletvekili bulunmam sebebiyle eskiden bulunduğum Adliye Komisyonuna yeniden seçilmem için gereğinin ifasını rica ederim. Mardin Talât Oğuz” [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 25-26]. Bu önerge karşısında Başkanın tutumu tutanaklara şöyle yansımıştır: “Efendim, bağımsızlara ayrılan oranda bağımsızların listeye girmesi gerekirdi. Mamafih yine takdir Yüksek Heyetinizindir.” [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 26].

²⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 30.

gerek siyasî parti gruplarınca aday gösterilen üyelerin, gerek kendilerine yer verilmiş olan komisyonlar için bağımsız üyelerin seçimleri tamamlanmış ve böylece İkinci Toplantı Yılı için sürekli komisyonların tümü, Millet Meclisinin 7 Kasım 1962 tarihli İkinci Birleşiminde oluşturulmuştu²⁵¹. Ancak, bu Yasama Yılı içinde kabul edilen, 26.12.1962 tarih ve 140 sayılı, “*Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerinin incelenmesi ve karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun*”, Dilekçe Komisyonunun Cumhuriyet Senatosundan ve Millet Meclisinden seçilecek üyelerden kurulacağını öngörüp, Cumhuriyet Senatosuna 7, Millet Meclisine ise 18 üye tahsis etmiş olduğu için; bu Kanunun kabulünden önce, 25 üyesi de milletvekili olan Dilekçe Komisyonunun, Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra değiştirilmesi gerekmişti. Bu nedenle, 2. Yasama Yılında, iki farklı Dilekçe Komisyonu bulunmaktaydı.

Her bir komisyon için seçilen üyeleri ve zaman içinde karşımıza çıkan değişiklikleri gösterir listeler şöyledir:

Dilekçe Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 25	
CHP Kontenjanı (10) (CHP 7 aday göstermiştir)	
Mahmut Deniz	Adıyaman
Mehmet Özbay	Adıyaman
Fahir Giritlioğlu	Edirne
Ahmet Zeydan	Hakkâri
Lokman Başaran	Isparta
Mehmet Delikaya (26.12.1962’de istifa etti. 28.12.1962’de Anayasa Komisyonuna seçildi)	Malatya
Bekir Sami Karahanlı	Urfa
YTP Kontenjanı (3)	
Ahmet Çakmak	Bolu
Kemal Kaya	Kars
Reşat Turhan	Sivas
CKMP Kontenjanı (2)	
Faruk Küreli	Çorum
AP Kontenjanı (8)	
Hasan Fehmi Boztepe	Antalya
Reşat Özarda	Aydın
Turgut Çulha	Bolu
Nazmi Özoğul	Edirne
Sadettin Bilgiç	Isparta
Muzaffer Döşemeci	İzmir
Ahmet Gürkan	Konya
Mustafa Kaptan	Sinop

²⁵¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 27-37.

MP Kontenjanı (1)	
Ömer Kart (3.12.1962'de sağlık nedeniyle istifa etti.)	Konya
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Nihat Berkkan	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 24-25, 27.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 12, (03.12.1962), s. 566.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 22, (26.12.1962), s. 455.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 23, (28.12.1962), s. 502.	

140 sayılı Kanun uyarınca 18 Ocak 1963 tarihinde yeniden oluşturulan Dilekçe Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 18	
CHP Kontenjanı (7)	
Mahmut Deniz	Adıyaman
Fahir Giritlioğlu	Edirne
Ahmet Zeydan	Hakkâri
Lokman Başaran	Isparta
Süreyya Öner	Siirt
Bekir Sami Karahanlı	Urfa
Bekir Şeyhoğlu	Tokat
YTP Kontenjanı (2)	
Ahmet Çakmak	Bolu
Reşat Turhan	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Şevki Güler	Afyonkarahisar
AP Kontenjanı (6)	
Kerem Özcan	Ağrı
Reşat Özarda	Aydın
Turgut Çulha	Bolu
Alp Doğan Şen (Bilgisi olmadan seçildiği gerekçesiyle. 29.04.1963 tarihinde istifa etti.)	Diyarbakır
Ahmet Gürkan	Konya
Ahmet Fuat Ak	Zonguldak
MP Kontenjanı (1)	
Oğuz Demir Tüzün	Niğde
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Nihat Berkkan	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), ss. 158, 180.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), ss. 572-573.	
Dilekçe Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Hâmit Kiper	Samsun
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 269.	

Sayıştay Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Kemal Sarıibrahimoğlu	Adana
Mehmet Tiritöğlü	Balıkesir
Gıyasettin Karaca	Erzurum
Ahmet Bozbay	Kütahya
Ali Erbek	Kütahya
Süreyya Öner (Dilekçe Komisyonuna seçildiğinden, 18.01.1963 tarihinde istifa etti.)	Siirt
YTP Kontenjanı (2)	
Fuat Ümit	Bolu
Abdullah Çilli	Hatay
CKMP Kontenjanı (1)	
Ramazan Demirsoy	Nevşehir
AP Kontenjanı (5)	
Süleyman Ünü	Gaziantep
Mustafa Gülcügil (21.01.1963'te istifa etti.)	Isparta
Nurettin Bulak	İstanbul
İbrahim Abak	İstanbul
Mustafa Kaptan	Sinop
MP Kontenjanı (1)	
Halit Fikret Aka	Nevşehir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 28.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), s. 157.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 33, (21.01.1963), s. 210.	
Sayıştay Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Mustafa Kemal Karan (21.01.1963'te seçildi.)	Amasya
Hürrem Kubat (23.01.1963'te seçildi.)	Manisa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 33, (21.01.1963), s. 210.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 34 ,(23.01.1963), s. 239.	

Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 10	
CHP Kontenjanı (4)	
Mustafa Kemal Karan	Amasya
Hüseyin İncioğlu	Gaziantep
Samet Kuzucu	Konya
Ahmet Fırat	Malatya
YTP Kontenjanı (1)	
Avni Akşit	Malatya
CKMP Kontenjanı (1)	
Veli Başaran	Afyonkarahisar
AP Kontenjanı (4)	
Ferhat Nuri Yıldırım	Ankara
Turhan Bilgin	Erzurum
Cevat Yalçın	Rize
Muslihittin Gürer	Sakarya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 28.	

Meclis Kitaplığı Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 4	
CHP Kontenjanı (1) Esasında CHP'nin kontenjanı 2 üyelik olduğu halde, 1 üyelikten CKMP lehine feragat etmiştir.	
Reşit Ülker	İstanbul
YTP Kontenjanı (1)	
Zeyyat Kocamemi	Tokat
CKMP Kontenjanı (1)	
Cemil Karahan	Sinop
AP Kontenjanı (1)	
Mehmet Özbey	Burdur
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 28-29.	

Anayasa Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 24	
CHP Kontenjanı (9)	
Asım Yılmaz	Afyonkarahisar
Fuad Börekçi	Ankara
Emin Paksüt (CHP Genel Sekreter Yardımcılığına seçildiği için, 26.12.1962’de istifa etti.)	Ankara
Coşkun Kırca	İstanbul
Kemal Güven	Kars
Ali Özdikmenli	Kastamonu
Fakih Özfakih	Konya
Mehmet Ali Arıkan	Mardin
Atalay Akan	Urfa
YTP Kontenjanı (3)	
Nafiz Giray	Bitlis
Avni Akşit	Malatya
Hayri Mumcuoğlu	Tekirdağ
CKMP Kontenjanı (2)	
Nurettin Ardıçoğlu	Elazığ
Saadet Evren	İstanbul
AP Kontenjanı (8)	
Ali Bozdoğanoglu	Adana
Kaya Bulut	Balıkesir
İhsan Tomuş	Çorum
Burhan Bozdoğan	İçel
Ali Naili Erdem	İzmir
Kemal Bağcıoğlu	Maraş
İlhan Tekinalp	Muğla
Bahri Cömert	Samsun
MP Kontenjanı (1)	
Halil Özmen	Kırşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Halûk Nur Bâki	Afyonkarahisar
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 29.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 22, (26.12.1962), s. 455.	
Anayasa Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Mehmet Delikaya (28.12.1962’de seçildi.)	Malatya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 23, (28.12.1962), s. 502.	

Adalet Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Saffet Eminağaoğlu	Artvin
Burhan Arat	Çanakkale
Hüdaî Oral	Denizli
Sabri Vardarlı	İstanbul
Mustafa Uyar	İzmir
Mehmet Göker	Kayseri
Hasan Fehmi Evliya	Maraş
Cevdet Aydın	Siirt
YTP Kontenjanı (3)	
Arif Atalay	Adıyaman
Nihat Diler	Erzurum
Selçuk Aytan	Konya
CKMP Kontenjanı (1)	
Ali Cüceoğlu	Giresun
AP Kontenjanı (7)	
Abdurrahman Güler	Çorum
Naci Güray	Elâzığ
Mazhar Arıkan	İçel
Celâl Kılıç	İçel
İsmail Hakkı Tekinel	İstanbul
Lâtif Aküzüm	Kars
Abdülhalim Aras	Kayseri
MP Kontenjanı (1)	
İsmail Hakkı Akdoğan	Yozgat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 30.	

Çalışma Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
İsmail Ertan	Denizli
Oğuz Oran	İstanbul
Şeref Bakşık	İzmir
Şahabettin Bilgisu	Kocaeli
Fevzi Ceylân	Samsun
Mehmet Ali Pestilci	Zonguldak
YTP Kontenjanı (2)	
Ali Köymen	Giresun
Celâl Öncel	Urfa
CKMP Kontenjanı (1)	
Yusuf Ziya Yücebilgin	Zonguldak
AP Kontenjanı (5)	
İbrahim Tekin	Adana
Cihat Turgut	Balıkesir
İbrahim Kocatürk	Denizli
Saim Kaygan	İzmir
Ramiz Karakaşoğlu	Zonguldak
MP Kontenjanı (1)	
Memduh Erdemir	Kırşehir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 31.	

İçişleri Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Hilmi İncesulu	Çorum
Adnan Şenyurt	Erzurum
Şevket Asbuzoğlu	Eskişehir
Osman Sabri Adal (17.02.1963 tarihinde istifa etti.)	İzmir
Avni Doğan	Kastamonu
İhsan Kabadayı	Konya
İbrahim Göker	Sivas
Rahmi Günay	Sivas
YTP Kontenjanı (3)	
Nizamettin Erkmən	Giresun
Mehmet Alâeddin Eriş	Kırklareli
Şükrü Kocareisoğlu	Van
CKMP Kontenjanı (1)	
Mustafa Kepir (CKMP Genel Sekreterliğine seçildiği için, 15.04.1963 tarihinde istifa etti.)	Yozgat
AP Kontenjanı (7)	
Ömer Eken	Antalya
Melâhat Gedik	Aydın
İlhami Erten	Edirne
Ziya Altunoğlu	İstanbul
Sezai Sarpaşar	Kütahya
Ali Hüdayioğlu	Maraş
Kadri Eroğan	Urfa
MP Kontenjanı (1)	
İsmail Hakkı Akdoğan (MP Genel Muhasipliğine seçildiğinden, 02.10.1963 tarihinde istifa etti.)	Yozgat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 25, 31.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 303.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 72, (15.04.1963), s. 309.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 147, (02.10.1963), s. 138.	
İçişleri Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Mehmet Ali Arıkan (18.03.1963 tarihinde seçildi.)	Mardin
Tahsin Telli (17.06.1963 tarihinde seçildi.)	Erzurum
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 327-328.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 268.	

Gümrük ve Tekel Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Osman Orhan Bilen	Gaziantep
Nurettin Ceritoğlu	Samsun
Fevzi Geveci	Samsun
Haşim Tarı	Sinop
Reşit Önder	Tokat
Suphi Konak	Zonguldak
YTP Kontenjanı (2)	
Fikret Filiz	Kırklareli
Mehmet Kazova	Tokat
CKMP Kontenjanı (1)	
Ali Cüceoğlu	Giresun
AP Kontenjanı (5)	
Ertuğrul Akça (Dışişleri Komisyonuna da seçilmiş olduğundan, istifa etti. 12.11.1962)	Erzurum
İbrahim Abak	İstanbul
Necmeddin Akan	Kars
Cevdet Oskay	Muğla
Osman Şahinoğlu	Samsun
MP Kontenjanı (1)	
İsmet Kapısız	Yozgat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 25, 32.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 4, (12.11.1962), s. 82.	
Gümrük ve Tekel Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Hâmit Kiper (16.11.1962'de seçildi. 13.06.1963 tarihinde istifa etti.)	Samsun
Nahit Yenişehirlioğlu (17.06.1963 tarihinde seçildi.)	Manisa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), s. 182.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 95, (13.06.1963), s. 115.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 269.	

Dışışleri Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Kasım Gülek	Adana
Vefik Pirinçcioğlu	Diyarbakır
Cihad Baban	İstanbul
Selim Sarper	İstanbul
Nihat Erim	Kocaeli
Vahap Dizdaroğlu	Mardin
İlyas Kılıç	Samsun
Kenan Esengin	Zonguldak
YTP Kontenjanı (3)	
Cevdet Perin	Bursa
İhsan Şeref Dura	Kastamonu
Güneri Sarısözen	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Sadrettin Tosbi	Kütahya
AP Kontenjanı (7)	
Mustafa Tayyar	Bursa
Sinan Bosna	Denizli
Ertuğrul Akça	Erzurum
Ali Muhsin Bereketoğlu	Hatay
Hürrem Kubat	Manisa
Nahit Yenişehirlioğlu	Manisa
Erol Yılmaz Akçal	Rize
MP Kontenjanı (1)	
Ömer Zekai Dorman	İstanbul
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 32.	

Sanayi Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 25	
CHP Kontenjanı (10)	
Şükrü Yüzbaşıoğlu	Afyonkarahisar
Müştak Okumuş	Bitlis
Nadir Yavuzkan	Burdur
Bahri Bahadır	Hatay
Sâki Zorlu	Hatay
Kemal Okyay (Bütçe-Plân Karma Komisyonuna seçildiğinden 18.11.1963 tarihinde istifa etti.)	Kars
Hasan Tahsin Uzun	Kırklareli
Halit Ziya Özkan	Malatya
Muammer Erten	Manisa
Nurettin Ceritoğlu	Samsun
YTP Kontenjanı (3)	
Mithat San	Gaziantep
Seyfî Güneştan	Mardin

Ata Topaloğlu	Ordu
CKMP Kontenjanı (2)	
Rahmi İnceler	Çankırı
Tahsin Telli	Erzurum
AP Kontenjanı (8)	
Orhan Tuğrul	Bilecik
Baha Cemal Zağra	Bursa
Ahmet Türkel	Bursa
İsmail Yılmaz	Bursa
Kudret Mavitan	Gaziantep
Selâhattin Güven	Trabzon
Ahmet Cemil Kara	Trabzon
Fevzi Fırat	Zonguldak
MP Kontenjanı (1)	
Memduh Erdemir	Kırşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Malik Yolaç	İstanbul
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 33.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), s. 157.	
<i>Sanayi Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim</i>	
Abdüssamet Kuzucu	Konya
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 34, (23.01.1963), s. 239.	

Millî Eğitim Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Mustafa Şükrü Koç	Aydın
Cevat Dursunoğlu	Erzurum
Hilmi Baydur	Muğla
Burhan Akdağ	Sakarya
Yusuf Ulusoy	Sakarya
Adil Altay	Sivas
Turhan Kut	Tekirdağ
Fethi Ülkü	Tunceli
YTP Kontenjanı (3)	
M. Sıddık Aydar	Bingöl
Nizamettin Erkmek	Giresun
Vahap Kışoğlu	Tunceli
CKMP Kontenjanı (1)	
Ahmet Tahtakılıç (14.11.1962'de istifa etti)	Uşak

AP Kontenjanı (7)	
Hasan Aksay	Adana
Ahmet Nihat Akay	Çanakkale
Remzi Şenel	Denizli
Tahsin Demiray	İstanbul
Süleyman Çağlar	Manisa
Neriman Ağaoğlu	Manisa
Şadi Pehlivanoglu	Ordu
MP Kontenjanı (1)	
Ali Baran Numanoglu	Nevşehir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 33.	
Millî Eğitim Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Mehmet Altınsoy (16.11.1962’de seçildi.)	Niğde
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), s. 181.	

Maliye Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Nedim Müren	Aydın
Gıyasettin Karaca	Erzurum
Ali Erbek	Kütahya
Orhan Naim Haznedar	Ordu
Rahmi Çeltekli	Sivas
Kâmuran Ural	Trabzon
YTP Kontenjanı (2)	
Necmettin Küçükler	Gümüşhane
Sait Mutlu	Muş
CKMP Kontenjanı (1)	
Şaban Keskin	Çankırı
AP Kontenjanı (5)	
Nevzat Güngör	Ağrı
Yusuf Aktimur	Adana
Cemal Babaç	Kocaeli
Yakup Yakut	Manisa
Sadık Tekin Müftüoğlu	Zonguldak
MP Kontenjanı (1)	
Kâmil İnal	Bolu
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 34.	

Millî Savunma Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
Mehmet Özbay	Adıyaman
Süreyya Koç	Balıkesir
Mustafa Kemal Çilesiz	Giresun
Mehmet Ali Arslan	İçel
Yahya Dermancı	İçel
Hilmi Oben	İstanbul
Bahtiyar Vural	Kars
Asım Eren	Niğde
Ferda Güley	Ordu
YTP Kontenjanı (3)	
Sırrı Öktem	Kars
İhsan Şeref Dura	Kastamonu
Sami Öztürk	Muş
CKMP Kontenjanı (2)	
Şerafettin Konuray	Erzurum
İsmail Hakkı Yılanlıoğlu	Kastamonu
AP Kontenjanı (8)	
İsmail Sarıgöz	Amasya
Hilmi Aydınçer	Aydın
Nazmi Özoğul	Edirne
Mahmut Rıza Bertan	İstanbul
Mehmet Ali Aytaş	İzmir
Şükrü Akkan	İzmir
Haldun Kısayol	Kocaeli
Ali Fuat Alişan	Samsun
MP Kontenjanı (1)	
Hüseyin Ataman	Ankara
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Kadri Özek	İzmir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 34.	

Ulaştırma Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Nuri Ahıskalıoğlu	Çorum
Zeynel Gündoğdu	Erzincan
Halis Bayramoğlu	Gümüşhane
Orhan Eyüboğlu	İstanbul
Ali Rıza Ulusoy	Tokat
Sabri Kılıç	Urfa

YTP Kontenjanı (2)	
Rıza Yalçın	Kars
Sebati Hastaoğlu	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Mehmet Kesen	Kütahya
AP Kontenjanı (5)	
Nazmi Kerimoğlu	Antalya
Hüsamettin Tiyaşan	İstanbul
Hüsamettin Gümüşpala	Kayseri
Hilmi Okçu	Manisa
Nazmi Ökten	Trabzon
MP Kontenjanı (1)	
Hüseyin Ataman	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 35.	

Bayındırlık Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Nuri Ahıskalıoğlu	Çorum
Ratip Tahir Burak	İstanbul
Abdurrahman Altuğ	Kırklareli
Fakih Özlen	Konya
Yusuf İzzettin Ağaoğlu	Ordu
Sabri Kılıç	Urfa
YTP Kontenjanı (2)	
Adnan Aral	Diyarbakır
Kemal Badıllı	Urfa
CKMP Kontenjanı (1)	
Seyfi Öztürk	Eskişehir
AP Kontenjanı (5)	
Mehmet Turgut	Afyonkarahisar
Nihat Ata	Artvin
Şahabettin Orhon	İstanbul
Mehmet Başaran	Samsun
Ekrem Dikmen	Trabzon
MP Kontenjanı (1)	
Oğuzdemir Tüzün (Yeni oluşturulan Dilekçe Komisyonuna seçildiği için 25.01.1963 tarihinde istifa etti.	Niğde
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 35.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 35, (25.01.1963), s. 252.	

Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
İbrahim Cemalcılar	Eskişehir
Muzaffer Canbolat	Gaziantep
Zeki Zeren	İstanbul
Hasan Erdoğan	Kars
Ruhi Soyer	Niğde
İbrahim Bulanalp	Uşak
YTP Kontenjanı (2)	
Halit Rıza Ünal	Bingöl
Nihat Diler	Erzurum
CKMP Kontenjanı (1)	
Mustafa Kemal Erkovan	Ankara
AP Kontenjanı (5)	
Ahmet İhsan Kırımlı	Balıkesir
Ekrem Paksoy	Bursa
İhsan Önal	İçel
Muzaffer Döşemeci	İzmir
Sait Sina Yücesoy	Konya
MP Kontenjanı (1)	
Halit Fikret Aka	Nevşehir
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 36.	

Ticaret Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Nadir Yavuzkan	Burdur
Naci Yıldırım	Erzincan
Vahyi Özarar	İstanbul
Arif Ertunga	İzmir
Kemal Okyay (Bütçe-Plân Karma Komisyonuna seçildiğinden 18.01.1963 tarihinde istifa etti.)	Kars
Osman Ağan	Urfa
YTP Kontenjanı (2)	
Ata Bodur	Ordu
Hayrettin Özgen	Siirt
CKMP Kontenjanı (1)	
İsmail Gence	Ankara
AP Kontenjanı (5)	
Nevzat Güngör (Maliye Komisyonunda da görevli olduğundan, 30.01.1963 tarihinde istifa etti.)	Ağrı
Mehdi Mihçioğlu	Ankara
Cevat Kanbulat	Balıkesir
Ziya Uğur	Bursa
Naci Öktem	İstanbul
MP Kontenjanı (1)	
Kâmil İnal	Bolu
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 36.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), s. 157.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 37, (30.01.1963), s. 355.	
<i>Ticaret Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim</i>	
Şahabettin Bilgisu (23.01.1963'te seçildi.)	Kocaeli
Ekrem Dikmen (18.03.1963'te seçildi.)	Trabzon
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 34, (23.01.1963), s. 239.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 327.	

Tarım Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 24	
CHP Kontenjanı (9)	
Mehmet Geçioğlu	Adana
Ahmet Karamüftüoğlu	Adana
Reşat Arpacıoğlu	Amasya
Ahmet Üstün	Ankara
Rafet Eker	Antalya
Şehmus Aslan	Diyarbakır
Süleyman Bilgen	Edirne
Ali Rıza Uzuner	Trabzon
Ahmet Şener (CHP'deki görevi nedeniyle toplantılara katılmadığından, 21.12.1962'de istifa etti.)	Trabzon
YTP Kontenjanı (3)	
Ali Turanlı	Adıyaman
Fethi Mahramlı	Tekirdağ
İhsan Bedirhanoğlu	Van
CKMP Kontenjanı (2)	
İ. Hakkı Yılanlıoğlu	Kastamonu
Faruk Küreli	Çorum
AP Kontenjanı (8)	
Ahmet Savrun	Adana
Hikmet Akalın	Bursa
Mehmet Çobanoğlu	Denizli
Aziz Zeytinoğlu	Eskişehir
Mehmet Yüceler	Kayseri
Adnan Akarca	Muğla
Haydar Özalp	Niğde
Turgut Nizamoğlu	Yozgat
MP Kontenjanı (1)	
Kemal Ataman	Konya
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Rauf Kıray	Kütahya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 37.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 20, (21.12.1962), s. 346.	
Tarım Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Hasan Tahsin Uzun (28.12.1962'de seçildi.)	Kırklareli
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 23, (28.12.1962), s. 502.	

İmar ve İskân Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
İbrahim İmirzalıoğlu	Ankara
Edip Rüştü Akyürek	Bursa
Hilmi Göldoğan	Diyarbakır
Celâlettin Uzer	Eskişehir
Naim Tirali	Giresun
Ahmet Kangal	Sivas
YTP Kontenjanı (2)	
Arif Atalay	Adıyaman
Osman Zeki Oktay	Kastamonu
CKMP Kontenjanı (1)	
Zühtü Pehlivanlı	Ankara
AP Kontenjanı (5)	
Muzaffer Dünder	Çorum
Muhittin Güven (AP Genel İdare Kurulundaki görevi nedeniyle, 07.01.1963 tarihinde istifa etti.)	İstanbul
Nusret Köklü	Manisa
Yakup Yakut	Manisa
Hilmi Okçu	Manisa
MP Kontenjanı (1)	
Kâzım Arar	Çankırı
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), s. 25, 37.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), ss. 579-80.	
İmar ve İskân Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Haydar Özalp	Niğde
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 32, (18.01.1963), s. 180.	

Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 2. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 16	
CHP Kontenjanı (6)	
M. Kemal Küçüktepepınar	Adana
Etem Ağva	Antalya
Sadrettin Çanga	Bursa
Nurettin Özdemir	Gümüşhane
Ziya Hanhan	İzmir
Bahri Yazır	Kayseri
YTP Kontenjanı (2)	
Hüsamettin Atabeyli	Erzincan
Tahsin Türkay	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Kadircan Kaflı	Konya
AP Kontenjanı (5)	
Gökhan Evliyaoğlu	Balıkesir
Nihat Kürşat	İzmir
Süreyya Sofuoğlu	Kocaeli
Hami Tezkan	Sakarya
Zeki Yağmurdereli	Trabzon
MP Kontenjanı (1)	
İsmet Kapısız	Yozgat
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 38.	

TBMM Plân - Bütçe Karma Komisyonu, Millet Meclisi Üyeleri (IX. İnönü Hükûmetinde iktidar partisi gruplarına [CHP-YTP-CKMP] isabet eden sayılar doğrultusunda) 12. Dönem, 2. Yasama Yılı Karma Komisyonunda Millet Meclisine İsbet Eden Üye Sayısı: 35	
CHP Kontenjanı (14)	
Ahmet Aydın Bulak	Balıkesir
Fennî İslimyeli	Balıkesir
Zeki Baltacıoğlu (26.12.1962’de istifa etti.)	Bolu
Şefik İnan	Çanakkale
Atıf Şohoğlu	Denizli
Hürrem Müftügil (CHP’deki idarî görevi nedeniyle, 26.12.1962’de istifa etti.)	Elâzığ
Ahmet Sırrı Hocaoğlu	Hatay
Sadık Kutlay	İçel
Necip Mirkelâmoğlu	İzmir
Rüştü Özal	Konya
Şevki Aysan	Mardin
Arif Hikmet Onat	Ordu

Mahmut Alicanoğlu	Sinop
Veli Uyar	Yozgat
YTP Kontenjanı (5)	
Recai İskenderoğlu	Diyarbakır
Şekip İnal	Hatay
Sabri Keskin	Kastamonu
Adil Yaşa	Siirt
Mahmut Vural	Sivas
CKMP Kontenjanı (2)	
Ahmet Oğuz (IX. İnönü Hükûmetinde, 15.06.1963 tarihinde Muhlis Ete'nin istifası üzerine, Ticaret Bakanlığına getirilmesi nedeniyle, Komisyon üyeliği düştü.	İstanbul
İrfan Baran	Konya
AP Kontenjanı (12)	
Sabit Osman Avcı	Artvin
İsmet Sezgin	Aydın
Sadi Binay	Bilecik
Refet Sezgin	Çanakkale
Ömer Faruk Sanaç	Elâzığ
Cevat Önder	Erzurum
İbrahim Etem Kılıçoğlu	Giresun
Sabahattin Savacı	Gümüşhane
Hüseyin Cahit Yılmaz	Konya
Enver Kaplan	Maraş
Adnan Karaküçük	Maraş
Nuri Bayar	Sakarya
MP Kontenjanı (1)	
Ahmet Bilgin	Kırşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Orhan Apaydın	Aydın
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 2, (07.11.1962), ss. 25, 29-30.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 22, (26.12.1962), s. 454.	
Bütçe – Plân Karma Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Ahmet Şener (28.12.1962'de seçildi.)	Trabzon
Kemal Okyay (28.12.1962'de seçildi.)	Kars
Muhlis Ete (04.09.1963'de seçildi.)	Ankara
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 23, (28.12.1962), s. 502.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 130, (04.09.1963), s. 591.	

4- Üçüncü Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar

A. Plân - Bütçe Karma Komisyonu Dışındaki Sürekli Komisyonlar

Millet Meclisinin, 1 Kasım 1963 tarihinde Üçüncü Toplantı Yılına başlayıp, 5 Kasım 1963 tarihinde 12. Dönemin ikinci yarısı için Başkanı ve Üçüncü Toplantı Yılı için Başkanlık Divanının diğer üyelerini seçmesinden sonra, sürekli komisyonlara yeni üye seçiminin yapılması gerekiyordu. Bu bağlamda, 27 Kasım 1963 tarihli yedinci birleşimin gündeminde, komisyonlara üye seçimi yer almış bulunmaktaydı. Komisyonlarda siyasî parti gruplarının Meclisteki sandalye sayılarına göre temsil edilmeleri gerektiğinden, komisyonların üye tam sayıları ile her bir komisyonda siyasî parti gruplarına ve bağımsızlara kaçar üyelik verileceğinin önceden belirlenmesi ve ondan sonra seçime geçilmesi icap etmekteydi. Bu nedenle, Başkanlık Divanı, 31 Ekim 1963 tarihi itibarıyla Millet Meclisinde siyasî partilerin üye sayısı ile bağımsız milletvekillerinin sayısını dikkate alarak, komisyonlarda her bir partinin ve bağımsızların kaçar üye ile temsil edileceklerini gösterir bir taslak hazırlamıştı. Başkanlık Divanının hazırlamış olduğu bu taslaktan, 31 Ekim 1963 tarihi itibarıyla Mecliste 441 milletvekilinin bulunduğunu, 9 üyeliğin de boş olduğunu öğreniyoruz. 441 milletvekilinin partilere göre dağılımı şu şekildeydi: CHP: 175, AP: 144, YTP: 52, CKMP: 25, MP: 16, Bağımsızlar: 29²⁵². Başkanlık Divanının, bu sayıları dikkate alarak komisyonlar için yaptığı belirlemeye, sadece Millet Partisinden itiraz gelmişti ve Millet Partisi, kendilerine temsilcilik verilen komisyonların dışında, 5 komisyonda daha temsil edilmeleri gerektiğini ileri sürmüştü. Bu talebin Genel Kurulda kabul edilmesiyle yapılan düzeltme sonrasındaki belirlemeye göre, Üçüncü Toplantı Yılında komisyonların üye sayıları ile komisyonlarda siyasî partilere ve bağımsızlara isabet eden temsilci sayıları şöyleydi:

²⁵² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 76.

	Komisyonun Adı	Üye Tam Sayısı	CHP Üye Sayısı	AP Üye Sayısı	YTP Üye Sayısı	CKMP Üye Sayısı	MP Üye Sayısı	Bağımsız Üye Sayısı
1	Dilekçe Komisyonu	18	7	6	2	1	-	2
2	Sayıştay Komisyonu	15	6	5	2	1	-	1
3	Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	10	4	3	1	1	1	-
4	Meclis Kitaplığı Komisyonu	4	2	1	1	-	-	-
5	Anayasa Komisyonu	24	9	8	3	1	1	2
6	Plân Komisyonu	35	14	11	5	2	1	2
7	Adalet Komisyonu	20	8	7	2	1	1	1
8	Çalışma Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
9	İçişleri Komisyonu	20	8	7	2	1	1	1
10	Gümrük ve Tekel Komisyonu	15	6	5	2	1	-	1
11	Dışişleri Komisyonu	20	8	7	2	1	1	1
12	Sanayi Komisyonu	25	10	8	3	1	1	2
13	Millî Eğitim Komisyonu	20	8	7	2	1	1	1
14	Maliye Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
15	Millî Savunma Komisyonu	24	9	8	3	1	1	2
16	Ulaştırma Komisyonu	15	6	5	2	1	-	1
17	Bayındırlık Komisyonu	15	6	5	2	1	-	1
18	Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu	15	6	5	2	1	1	-
19	Ticaret Komisyonu	15	6	5	2	1	-	1
20	Tarım Komisyonu	24	9	8	3	1	1	2
22	Turizm ve Tanıtma Komisyonu	15	6	5	2	1	-	1
	TOPLAM	394	156	131	49	22	14	22
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 81-92.								

Sözü edilen Üçüncü Toplantı Yılında komisyonlara üye seçimi sırasında ilginç bir gelişme gerçekleşmiş ve Meclis kayıtlarında Millet Partisi üyesi olarak görülen Kâzım Arar'ın, bazı milletvekillerince Gümrük ve Tekel Komisyonuna bağımsız üye olarak önerilmesiyle, partisinden istifa ettiği ve bağımsız olduğu öğrenilmiştir. Bu olay, tutanaklara şöyle yansımıştı:

“BAŞKAN- ...Gümrük Tekel Komisyonuna bir bağımsız isim istiyoruz efendim. (Kâzım Arar sesleri). Kâzım Arar bağımsız değildir. ('Bağımsızdır' sesleri) İstifa etmişse de Meclis Riyasetinin bu ayrılıştan resmen haberi yoktur. Ne mensubolduğu gruptan ne de kendisi tarafından bir işaret olmadığına göre bizim resmen bilgimiz kendisinin bir partili olduğu merkezindedir. Bağımsız olarak tanımıyoruz. Gelip şifahen ifade ederlerse, tesbit ederiz.

Sayın Kâzım Arar Millet Partisinden ayrıldınız mı?

KÂZIM ARAR (Çankırı)- Ayrıldım efendim.

*BAŞKAN- Kâzım Arar arkadaşımız Millet Partisinden ayrılarak bağımsız olmuşlardır, onun ismi yazılabilir.”*²⁵³

Gerek siyasî parti gruplarınca, kendilerine ayrılan iskemleler için önerdikleri partili adayların, gerek bağımsızlar arasından bağımsızlar için ayrılan iskemlelere önerilen adayların seçiminde kayda değer bir sorunla karşılaşılmamıştı ve Üçüncü Toplantı Yılı için sürekli komisyonlara üye seçimi, konunun ele alındığı Millet Meclisinin 27 Kasım 1963 tarihli yedinci birleşiminde tamamlanmış oluyordu²⁵⁴.

Sürekli komisyonlara, 3. Yasama Yılı için seçilen üyeleri ve yıl içinde gerçekleşen değişiklikler, her bir komisyon için aşağıda ayrı ayrı gösterilmiştir:

Dilekçe Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 18	
CHP Kontenjanı (7)	
Mahmut Deniz	Adıyaman
Fahir Giritlioğlu	Edirne
Ahmet Zeydan (İstifa etti. 05.12.1963)	Hakkâri
Mehmet Ali Arslan	İçel
Bekir Sami Karahanlı (Bilgisi olmadan seçildiğini ve faydalı olamayacağını düşündüğünü bildirerek istifa etti. 05.12.1963)	Urfa
Sabri Kılıç	Urfa
Celâl Sungur (İstifa etti. 24.12.1963)	Yozgat
YTP Kontenjanı (2)	
Ahmet Çakmak	Bolu
Reşat Turhan	Sivas

²⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 78.

²⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 75-92.

CKMP Kontenjanı (1)	
Kadircan Kaflı	Konya
AP Kontenjanı (6)	
Mehdi Mihçioğlu	Ankara
Reşat Özarda	Aydın
Burhan Bozdoğan	İçel
Hâmit Kiper	Samsun
Ahmet Fuat Ak	Zonguldak
Süreyya Sofuoğlu (Mazeret bildirmeksizin 4 toplantıya da katılmadığı için, Komisyon, İchtüzük uyarınca üyeliğinin düştüğüne 26.12.1963 tarihinde oybirliğiyle karar verdi. Durum, 01.01.1964 tarihli 22. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.	Kocaeli
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Sebatî Hastaoğlu	Sivas
Fikret Filiz	Kırklareli
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 83.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 11, (05.12.1963), ss. 63, 134.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 18, (24.12.1963), s. 517.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 22, (01.01.1964), s. 85.	
Dilekçe Komisyonunda boşalan üyelükler için yeni seçim	
Saffet Emin Ağaoğlu (25.12.1963 tarihinde seçildi. Fakat, 8.01.1964 tarihinde istifa etti.)	Artvin
Fakih Özfakih (25.12.1963 tarihide seçildi.)	Konya
Cevdet Aydın (25.12.1963 tarihinde seçildi. Fakat, 8.01.1964 tarihinde istifa etti.)	Siirt
Cahit Yılmaz (14. 01.1964 tarihinde seçildi.)	Konya
Ahmet Zeydan (5.12.1963'te istifa etmişti. 14. 01.1964 tarihinde tekrar seçildi.)	Hakkâri
Ahmet Karamüftüoğlu (11.03.1964 tarihinde seçildi.)	Adana
Fakih Özfakih (12.03.1964 tarihinde seçildi.)	Konya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), ss.25-26	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 28, (08.01.1964), s. 280.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 91.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 560.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 69, (12.03.1964), s. 611.	

Sayıştay Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Kemal Sarıbrahimoğlu (Bütçe-Plân Komisyonuna seçildiğinden istifa etti. 08.01.1964)	Adana
Gıyasettin Karaca	Erzurum
Osman Sabri Adal (İhtisası dışında olduğu için, istifa etti. 03.12.1963)	İzmir
Hasan Fehmi Evliya (İstifa etti. 03.12.1963)	Maraş
Ahmet Kungal (18.3.1964 tarihinde, devamsızlıktan ötürü, İçtüzüğün 45. maddesi uyarınca müstafi sayıldı ve bu durum, 25.03.1964 tarihli 74. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	Sivas
Kâmuran Ural (18.03.1964 tarihinde, devamsızlıktan ötürü İçtüzüğün 45. maddesi uyarınca müstafi sayıldı ve bu durum, 25.03.1964 tarihli 74. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	Trabzon
YTP Kontenjanı (2)	
Nafiz Giray	Bitlis
Abdullah Çilli	Hatay
CKMP Kontenjanı (1)	
Ramazan Demirsoy	Nevşehir
AP Kontenjanı (5)	
Süleyman Ünlü (18.03.1964 tarihinde, devamsızlıktan ötürü, İçtüzüğün 45. maddesi uyarınca müstafi sayıldı ve bu durum, 25.03.1964 tarihli 74. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	Gaziantep
İbrahim Abak (18.3.1964 tarihinde, devamsızlıktan ötürü, İçtüzüğün 45. maddesi uyarınca müstafi sayıldı ve bu durum, 25.03.1964 tarihli 74. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	İstanbul
Nurettin Bulak	İstanbul
Hürrem Kubat (18.03.1964 tarihinde, devamsızlıktan ötürü, İçtüzüğün 45. maddesi uyarınca müstafi sayıldı ve bu durum, 25.03.1964 tarihli 74. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	Manisa
Mustafa Kaptan	Sinop
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Şaban Keskin (Tarım Komisyonunda da üye olduğu için, istifa etti. 5.12.1963)	Çankırı
Abdurrahman Yazgan	İstanbul
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 90.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 150; Birleşim: 11, (5.12.1963), s. 134.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 28, (08.01.1964), s. 280.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 74, (25.03.1964), s. 730.	
Sayıştay Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Bekir Sami Karahanlı (25.12.1963'te seçildi.)	Urfa
Ahmet Zeydan (25.12.1963'te seçildi. Fakat, Dilekçe Komisyonuna aday olduğu için, İstifa etti. 14.01.1964)	Hakkâri

Fethi Doğançay (25.12.1963'te seçildi. Fakat, 18.3.1964 tarihinde, devamsızlıktan ötürü, İçtüzüğün 45. maddesi uyarınca müstafî sayıldı ve bu durum, 25.03.1964 tarihli 74. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	Kastamonu
Süleyman Bilgen (14. 01.1964'te seçildi.)	Edirne
Mehmet Sağlam (11. 03.1964'te seçildi.)	Kayseri
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim:19, (25.12.1963), ss. 25-26.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 79,92.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 560.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 74, (25.03.1964), s. 730.	
Sayıştay Komisyonunda devamsızlıktan ötürü çekilmiş sayılan 6 üye için yeni seçim (Bu üyelerden, Kâzım Arar, Süleyman Ünlü ve Hürrem Kubat, AP Meclis Grubu tarafından; Ahmet Kangal ile Kâmuran Ural ise CHP Meclis Grubu tarafından aday gösterilmişlerdi. 1 üyenin de bağımsız olması gerekmektedir, fakat bağımsızlardan kimse yeter oy alamadığı için seçilemedi.)	
Kâzım Arar	Çankırı
Süleyman Ünlü (Daha önce devamsızlıktan ötürü Komisyon tarafından çekilmiş sayılmıştı. 26.06.1964 tarihinde yeniden seçildi.)	Gaziantep
Hürrem Kubat (Daha önce devamsızlıktan ötürü Komisyon tarafından çekilmiş sayılmıştı. 26.06.1964 tarihinde yeniden seçildi.)	Manisa
Ahmet Kangal (Daha önce devamsızlıktan ötürü Komisyon tarafından çekilmiş sayılmıştı. 26.06.1964 tarihinde yeniden seçildi.)	Sivas
Kâmuran Ural (Daha önce devamsızlıktan ötürü Komisyon tarafından çekilmiş sayılmıştı. 26.06.1964 tarihinde yeniden seçildi.)	Trabzon
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113, (25.06.1964), s. 231; M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 114, (26.06.1964), s. 298.	

Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 10	
CHP Kontenjanı (4)	
Kemal Sarıbrahimoğlu (Bütçe-Plân Komisyonuna seçildiğinden, istifa etti. 8.01.1964)	Adana
Mustafa Kemal Karan	Amasya
Nureddin Özdemir	Gümüşhane
Bekir Şeyhoğlu	Tokat
YTP Kontenjanı (1)	
Sait Mutlu	Muş

CKMP Kontenjanı (1)	
Veli Başaran	Afyonkarahisar
AP Kontenjanı (3)	
Ferhat Nuri Yıldırım	Ankara
Turhan Bilgin	Erzurum
Ahmet Gürkan	Konya
MP Kontenjanı	
İ. Hakkı Akdoğan	Yozgat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 86- 87.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 28, (08.01.1964), s. 280.	
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Abdüssamet Kuzucu (14.01.1964 tarihinde seçildi.)	Konya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 92.	

Meclis Kitaplığı Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 4	
CHP Kontenjanı (2)	
Naim Tirali	Giresun
Reşit Ülker (İstifa etti. 13.02.1964)	İstanbul
YTP Kontenjanı (1)	
Zeyyat Kocamemi	Tokat
AP Kontenjanı (1)	
Hilmi Okçu	Manisa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7 (27.11.1963), s. 86.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54 (13.02.1964), s. 605.	
Meclis Kitaplığı Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Talât Oğuz (11.03.1964 tarihinde seçildi.)	Mardin
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 560.	

Anayasa Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 24	
CHP Kontenjanı (9)	
Asım Yılmaz	Afyonkarahisar
Fuat Börekçi	Ankara
Emin Paksüt	Ankara
Coşkun Kırca	İstanbul
Kemal Güven	Kars
Ali Özdikmenli	Kastamonu
Mehmet Delikaya	Malatya
Mehmet Ali Arıkan	Mardin
Atalay Akan	Urfa
YTP Kontenjanı (3)	
Burhan Apaydın	Ankara
Ömer Faruk Sanaç	Elâzığ
H. Avni Akşit	Malatya
CKMP Kontenjanı (1)	
Saadet Evren	İstanbul
AP Kontenjanı (8)	
Ali Bozdoğanoglu	Adana
Kaya Bulut	Balıkesir
Abdurrahman Güler	Çorum
İhsan Tombuş	Çorum
Kemal Bağcıoglu	Maraş
Refet Aksoy	Ordu
Ali Fuat Alişan	Samsun
Bahri Cömert	Samsun
MP Kontenjanı (1)	
Rıza Polat	Ağrı
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Nihat Su	Antalya
Halûk Nur Bâki	Afyonkarahisar
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7 (27.11.1963), ss. 81-82.	

Adalet Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Burhan Arat	Çanakkale
Hüdaî Oral (25.12.1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak yer aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Denizli
Mustafa Uyar	İzmir
Mehmet Göker	Kayseri
Abdurrahman Altuğ	Kırklareli
Talât Oğuz	Mardin
Turhan Kut	Tekirdağ
Suphi Konak	Zonguldak
YTP Kontenjanı (2)	
Nihat Diler	Erzurum
Kemal Kaya	Kars
CKMP Kontenjanı (1)	
Faruk Küreli	Çorum
AP Kontenjanı (7)	
Naci Güray	Elâzığ
Mazhar Arıkan	İçel
Celâl Kılıç	İçel
İsmail Hakkı Tekinel	İstanbul
Abdülhalim Aras	Kayseri
Yakup Yakut	Manisa
Mustafa Kaptan	Sinop
MP Kontenjanı (1)	
Halil Özmen	Kırşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Kadri Özek	İzmir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 81.	
Adalet Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Ziya Hanhan (14.01.1964 tarihinde seçildi.)	İzmir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 91.	

Çalışma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
İsmail Ertan	Denizli
Şeref Bakşık	İzmir
Şahabettin Bilgisu	Kocaeli
Fevzi Ceylân	Samsun
Ali Rıza Akbıyıkoglu	Uşak
Mehmet Ali Pestilci	Zonguldak
YTP Kontenjanı (2)	
Kemal Kaya	Kars
Celâl Öncel	Urfa
CKMP Kontenjanı (1)	
Yusuf Ziya Yücebilgin	Zonguldak
AP Kontenjanı (5)	
İbrahim Tekin	Adana
Şevki Güler	Afyonkarahisar
İbrahim Kocatürk	Denizli
Saim Kaygan	İzmir
Sadık Tekin Müftüoğlu	Zonguldak
MP Kontenjanı (1)	
Memduh Erdemir	Kırşehir
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 83.	

İçişleri Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Şevket Asbuzoğlu	Eskişehir
Adnan Şenyurt	Erzurum
Orhan Eyüboğlu	İstanbul
Avni Doğan	Kastamonu
İhsan Kabadayı	Konya
Kemalî Bayazıt (CHP Grup Başkanvekilliğine seçildiği için istifa etti. 03.02.1964.)	Maraş
İbrahim Göker	Sivas
Rahmi Günay	Sivas

YTP Kontenjanı (2)	
Mehmet Alâeddin Eriş	Kırklareli
Şükrü Kösereisioğlu	Van
CKMP Kontenjanı (1)	
Tahsin Telli	Erzurum
AP Kontenjanı (7)	
Melâhat Gedik	Aydın
Alp Doğan Şen	Diyarbakır
İlhami Ertem	Edirne
Ziya Altunoğlu	İstanbul
Sezai Sarpaşar	Kütahya
Ali Hüdayioğlu	Maraş
Kadri Eroğan	Urfa
MP Kontenjanı (1)	
Kemal Ataman	Konya
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Nizamettin Erkmen	Giresun
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 85.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 46, (03.02.1964), s. 218.	
İçişleri Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Reşit Ülker (11.03.1964 tarihinde seçildi.)	İstanbul
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 560.	

Gümrük ve Tekel Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Hüseyin İncioğlu	Gaziantep
Nurettin Ceritoğlu (Aynı zamanda Sanayi Komisyonu üyesi de olduğunu belirterek, istifa etti. 30.01.1964)	Samsun
Fevzi Geveci	Samsun
Haşim Tarı	Sinop
Reşit Önder	Tokat
Kâmuran Ural	Trabzon
YTP Kontenjanı (2)	
M. Sıddık Aydar	Bingöl
Nafiz Giray	Bitlis
CKMP Kontenjanı (1)	
Ali Cüceoğlu	Giresun
AP Kontenjanı (5)	
Mehmet Çobanoğlu (Rızası hilâfına seçildiğini bildirerek, istifa etti. 01.01.1964)	Denizli
İbrahim Abak	İstanbul
Nurettin Bulak	İstanbul
Necmettin Akan	Kars
Osman Şahinoğlu	Samsun
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Kâzım Arar	Çankırı
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 84.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 22, (01.01.1964), s. 85.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 44, (30.01.1964), ss.120-21.	
Gümrük ve Tekel Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Ertuğrul Gazi Sakarya (14.01.1964 tarihinde seçildi.)	Eskişehir
İlyas Seçkin (11.03.1964 tarihinde seçildi.)	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 91.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 560.	

Dışişleri Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Kasım Gülek	Adana
Âtîf Şohoğlu	Denizli
Ahmet Sırrı Hocaoğlu	Hatay
Oğuz Oran	İstanbul
Selim Sarper	İstanbul
Nihat Erim	Kocaeli
Vahap Dizdaroğlu	Mardin
Kenan Esengin	Zonguldak
YTP Kontenjanı (2)	
Cevdet Perin	Bursa
Güner Sarısözen	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Cevad Odyakmaz	Sivas
AP Kontenjanı (7)	
Mustafa Tayyar	Bursa
Ertuğrul Akça	Erzurum
Ali Muhsin Bereketoğlu	Hatay
Şinasi Osma	İzmir
Hürrem Kubat	Manisa
Nahit Yenişehirlioğlu	Manisa
Adnan Karaküçük	Maraş
MP Kontenjanı (1)	
Ömer Zekai Dorman	İstanbul
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Sinan Bosna	Denizli
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7 (27.11.1963), s. 84.	

Sanayi Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 25	
CHP Kontenjanı (10)	
Şükrü Yüzbaşıoğlu	Afyonkarahisar
Müştak Okumuş	Bitlis
Nadir Yavuzkan	Burdur
Bahri Bahadır (Arzusu hilâfına seçildiğini ve sanayiden anlamadığını belirterek, istifa etti. 01.01.1964)	Hatay
Sâki Zorlu	Hatay
Abdüssamet Kuzucu	Konya
Hasan Tahsin Uzun	Kırklareli
Halit Ziya Özkan	Malatya
Muammer Erten (25.12.1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmetinde Sanayi Bakanı olarak yer aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Manisa
Nurettin Ceritoğlu	Samsun
YTP Kontenjanı (3)	
Mithat San	Gaziantep
İhsan Bedirhanoglu	Van
Şükrü Kocareisoğlu	Van
CKMP Kontenjanı (2)	
Rahmi İnceler	Çankırı
AP Kontenjanı (8)	
Orhan Tuğrul	Bilecik
Ahmet Türkel	Bursa
İsmail Yılmaz	Bursa
Baha Cemal Zağra	Bursa
Kudret Mavitan	Gaziantep
Arif Hikmet Güner	Rize
Selâhattin Güven	Trabzon
Fevzi Fırat	Zonguldak
MP Kontenjanı (1)	
Memduh Erdemir	Kırşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Fuat Ümit (İstifa etti. 01.01.1964)	Bolu
Abdurrahman Yazgan	İstanbul
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 89-90.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 22, (01.01.1964), s. 85.	
Sanayi Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Şahabettin Bilgisu (14.01.1964 tarihinde seçildi)	Kocaeli
Turhan Kut (14.01.1964 tarihinde seçildi)	Tekirdağ
Necmi Ökten (12.03.1964 tarihinde seçildi)	Çorum
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 92.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 69 (12.03.1964), ss. 593, 611.	

Millî Eğitim Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (8)	
Mustafa Şükrü Koç	Aydın
Cevat Dursunoğlu	Erzurum
Ratip Tahir Burak	İstanbul
Hilmi Baydur	Muğla
Burhan Akdağ (Bütçe-Plân Komisyonuna seçildiği için, istifa etti. 14.01.1964)	Sakarya
Yusuf Ulusoy	Sakarya
Adil Altay	Sivas
Fethi Ülkü	Tunceli
YTP Kontenjanı (2)	
M. Sıddık Aydar	Bingöl
Vahap Kışoğlu	Tunceli
CKMP Kontenjanı (1)	
Mehmet Altınsoy	Niğde
AP Kontenjanı (7)	
Hasan Aksay	Adana
İhsan Ataöv	Antalya
Ahmet Nihat Akay	Çanakkale
Hüseyin Cahit Yılmaz (İstifa etti. 05.12.1963)	Konya
Neriman Ağaoğlu	Manisa
Şadi Pehlivanoğlu	Ordu
Remzi Şenel	Denizli
MP Kontenjanı (1)	
Ali Baran Numanoglu	Nevşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Mustafa Kemal Erkovan	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 87.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 11, (05.12.1963), s. 134.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 79.	
Millî Eğitim Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Şevki Güler (25.12.1963 tarihinde seçildi.)	Afyonkarahisar
Mustafa Kemal Çilesiz (14.01.1964 tarihinde seçildi. Fakat, 25.06.1964 tarihinde istifa etti.)	Giresun
Rıza Polat (26.06.1964 tarihinde seçildi.)	Ağrı
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), s. 26.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 91-92.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113, (25.06.1964), s. 231.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 114, (26.06.1964), ss. 297-298.	

Maliye Komisyonu Üyeleri		
12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15		
CHP Kontenjanı (6)		
Mustafa Kemal Karan		Amasya
Nedim Müren		Aydın
Gıyasettin Karaca		Erzurum
Ali Erbek		Kütahya
Orhan Naim Haznedar		Ordu
Rahmi Çeltekli		Sivas
YTP Kontenjanı (2)		
Necmettin Küçükler		Gümüşhane
Sait Mutlu		Muş
CKMP Kontenjanı (1)		
Sadrettin Tosbi		Kütahya
AP Kontenjanı (5)		
Yusuf Aktimur		Adana
Nevzat Güngör		Ağrı
Hikmet Akalın		Bursa
Süleyman Ünlü		Gaziantep
Ahmet Topaloğlu		Adana
MP Kontenjanı (1)		
Kâmil İnal		Bolu
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 86.		
Millî Savunma Komisyonu Üyeleri		
12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20		
CHP Kontenjanı (9)		
Süreyya Koç		Balıkesir
Süreyya Endik		Çanakkale
Mustafa Kemal Çilesiz		Giresun
Yahya Dermancı		İçel
Hilmi Oben		İstanbul
Bahtiyar Vural		Kars
Bahri Yazır		Kayseri
Asım Eren		Niğde
Ferda Güley		Denizli
YTP Kontenjanı (3)		
Sırrı Öktem		Kars
Seyfi Güneşan		Mardin
Sami Öztürk		Muş
CKMP Kontenjanı (2)		
Şerafettin Konuray		Erzurum
AP Kontenjanı (8)		
İsmail Sarıgöz		Amasya
Hilmi Aydınçer		Aydın
Talât Asal		Edirne

Nazmi Özoğul	Edirne
Mahmut Rıza Bertan	İstanbul
Mehmet Ali Aytaş	İzmir
Şükrü Akkan	İzmir
Haldun (Hâldan) Kısayol	Kocaeli
MP Kontenjanı (1)	
Hüseyin Ataman	Ankara
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Malik Yolaç (25.12.1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmetinde Devlet Bakanı olarak yer aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	İstanbul
Fethi Doğançay	Kastamonu
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 87-88.	
Millî Savunma Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Rauf Kıray (11.03.1964 tarihinde seçildi.)	Kütahya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 560.	

Ulaştırma Komisyonu Üyeleri	
12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Müştak Okumuş	Bitlis
Zeki Baltacıoğlu	Bolu
Nuri Ahıskalıoğlu	Çorum
Zeynel Gündoğdu	Erzincan
Halis Bayramoğlu	Gümüşhane
Sabri Vardarlı	İstanbul
YTP Kontenjanı (2)	
Rıza Yalçın	Kars
Selçuk Aytan	Konya
CKMP Kontenjanı (1)	
Mehmet Kesen	Kütahya
AP Kontenjanı (5)	
Nazmi Kerimoğlu	Antalya
Hüsamettin Tiyaşan	İstanbul
Hüsamettin Gümüşpala	Kayseri
Fethi Mahramlı	Tekirdağ
Ramiz Karakaşoğlu	Zonguldak
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Nazmi Ökten	Trabzon
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 92.	

Bayındırlık Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Nuri Ahıskalıoğlu	Çorum
Sadık Kutlay	İçel
Fakih Özlen	Konya
Yusuf İzzettin Ağaoğlu	Ordu
Burhan Akdağ (Bütçe Komisyonuna seçildiği için, istifa etti. 14.01.1964)	Sakarya
Mehmet Ali Pestilci	Zonguldak
YTP Kontenjanı (2)	
Adnan Aral	Diyarbakır
Seyfi Güneşan	Mardin
CKMP Kontenjanı (1)	
Seyfi Öztürk	Eskişehir
AP Kontenjanı (5)	
Nihat Ata	Artvin
Aziz Zeytinoğlu	Eskişehir
Mustafa Gülcügil (07.06.1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme seçimlerinde, Cumhuriyet Senatosu Isparta Üyeliğine seçildiği için, bağdaşmazlık ilkesi gereği olarak milletvekilliğinden istifa etti. İstifası, 16.06.1964'te Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.	Isparta
Şahabettin Orhon	İstanbul
Mehmet Başaran	Samsun
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
İhsan Köknel (İstifa etti, 14.01.1964.)	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 82.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 79.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), s. 562.	
Bayındırlık Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Bahtiyar Vural (14.01.1964 tarihinde seçildi.)	Kars
Kadri Özek (12.03.1964 tarihinde seçildi.)	İzmir
F. Nuri Yıldırım (26.06.1964 tarihinde seçildi.)	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 91.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 69, (12.03.1964), s. 611.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 114, (26.06.1964), s. 298.	

Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
İbrahim Cemalcılar	Eskişehir
Muzaffer Canbolat	Gaziantep
Lokman Başaran	Isparta
Zeki Zeren	İstanbul
Ruhi Soyer (Bütçe Komisyonuna seçildiğinden istifa etti. 14.01.1964.)	Niğde
İbrahim Bulanalp	Uşak
YTP Kontenjanı (2)	
Halit Rıza Ünal	Bingöl
Nihat Diler	Erzurum
CKMP Kontenjanı (1)	
Mehmet Altınsoy	Niğde
AP Kontenjanı (5)	
Ahmet İhsan Kırımlı	Balıkesir
İhsan Önal	İçel
Ali İhsan Balım	Isparta
Muzaffer Döşemeci	İzmir
Sait Sina Yücesoy	Konya
MP Kontenjanı (1)	
Halit Fikret Aka	Nevşehir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 89.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 79.	
Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Kemal Ataman	Konya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 92.	

Ticaret Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Ahmet Karamüftüoğlu (İstifa etti. 03.12.1963)	Adana
Nadir Yavuzkan	Burdur
Naci Yıldırım	Erzincan
Vahyi Özarar	İstanbul
Ahmet Bozbay	Kütahya
Osman Ağan	Urfa
YTP Kontenjanı (2)	
Ata Topaloğlu	Ordu
Hayrettin Özgen	Siirt
CKMP Kontenjanı (1)	
Ali Cüceoğlu	Giresun
AP Kontenjanı (5)	
Cevat Kanpulat	Balıkesir
Cihat Turgut	Balıkesir
Ziya Uğur	Bursa
Naci Öktem	İstanbul
Ekrem Dikmen	Trabzon
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
İsmail Gence	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 91.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 150.	
Ticaret Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
İzzettin Ağaoğlu (25.12.1963 tarihinde seçildi.)	Ordu
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), s. 8, 26.	

Tarım Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 24	
CHP Kontenjanı (9)	
Mehmet Geçioğlu	Adana
Reşat Arpacıoğlu	Amasya
Ahmet Üstün	Ankara
Rafet Eker	Antalya
Hilmi İncesulu	Çorum
Şehmus Arslan	Diyarbakır
Süleyman Bilgen	Edirne
Şevket Raşit Hatipoğlu	Manisa
Ali Rıza Uzuner (Bütçe Komisyonuna seçildiği için istifa etti. 08.01.1964)	Trabzon

YTP Kontenjanı (3)	
Ali Turanlı	Adıyaman
Hayrettin Özgen	Siirt
İhsan Bedirhanoglu	Van
CKMP Kontenjanı (1)	
Mustafa Kepir	Yozgat
AP Kontenjanı (8)	
Ahmet Savrun	Adana
Kerem Özcan	Ağrı
Süleyman Çağlar	Manisa
Adnan Akarca	Muğla
İlhan Tekinalp	Muğla
Haydar Özalp	Niğde
Ata Bodur	Ordu
Turgut Nizamoglu	Yozgat
MP Kontenjanı (1)	
Oğuzdemir Tüzün	Niğde
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
İ. Hakkı Yılanlıoğlu	Kastamonu
Şaban Keskin	Çankırı
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 90-91.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 28, (08.01.1964), s. 280.	
<i>Tarım Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim</i>	
Bahri Bahadır 14.01.1964 tarihinde seçildi.	Hatay
M. M.Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 92.	

İmar ve İskân Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Mehmet Özbay	Adıyaman
İbrahim İmirzalıoğlu	Ankara
Mehmet Tiritioğlu	Balıkesir
Edip Rüştü Akyürek	Bursa
Celâlettin Uzer (25.12.1963 tarihinde X. İnönü Hükûmetinde, İmar ve İskân Bakanlığına getirilmesi nedeniyle, Komisyon üyeliği düştü.	Eskişehir
Suphi Baykam	İstanbul
YTP Kontenjanı (2)	
Arif Atalay	Adıyaman
Selçuk Aytan	Konya
CKMP Kontenjanı (1)	
Ramazan Demirsoy	Nevşehir
AP Kontenjanı (5)	
Muzaffer Dündar	Çorum
Muhittin Güven (İstifa etti. 03.12.1963)	İstanbul
Osman Zeki Oktay	Kastamonu
Nusret Köklü	Manisa
Mehmet Kazova	Tokat
MP Kontenjanı (1)	
Ali Baran Numanoğlu	Nevşehir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), s. 85.	
İmar ve İskân Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Zühtü Pehlivanlı (25.12.1963 tarihinde seçildi.)	Ankara
Reşit Ülker (14.01.1964 tarihinde seçildi.)	İstanbul
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), ss. 25-26.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 91.	

Turizm ve Tanıtma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Melih Kemal Küçüktepepınar	Adana
Etem Ağva	Antalya
Sadrettin Çanga	Bursa
Naim Tirali	Giresun
Ziya Hanhan	İzmir
Vefa Tanır	Konya
YTP Kontenjanı (2)	
Sami Öztürk	Muş
Tahsin Türkay	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Cemal Karahan	Sinop
AP Kontenjanı (5)	
Ömer Eken	Antalya
Turgut Çulha	Bolu
Hüsamettin Atabeyli	Erzincan
Zeki Yağmurdereli	Trabzon
Lâtif Aküzüm	Kars
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Rauf Kıray	Kütahya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 91-92.	

B. Bu Yasama Yılında Oluşturulan Yeni Bir Karma Komisyon: TBMM Kamu İktisadî Teşebbüsleri Karma Komisyonu

Bu yasama yılının ilerleyen aylarında, 12.5.1964 tarih ve 468 sayılı “*Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun*”un 1. maddesi uyarınca, 35 milletvekilinden oluşan bir “Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu”nun da kurulması gerekmişti. Anılan Kanunun 1. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

“Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesini sağlamak üzere, Cumhuriyet Senatosunca seçilecek onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesi ile Millet Meclisince seçilecek otuzbeş milletvekilinden ibaret bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu kurulmuştur. Bu Karma Komisyon üyeleri, her toplantı yılı başında seçilirler.

*Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde mevcut siyasî parti grupları ve siyasî parti grubu mensubu olmayanlar, her Meclisin kontenjanı içinde o Meclisteki sayılarının -boş üyelikler hariç- üye tamsayısına nisbet edilmesiyle bulunacak yüzde oranına uygun olarak temsil edilirler...”*²⁵⁵.

Görüldüğü gibi, bu yeni karma komisyonda ağırlık Millet Meclisindeydi ve anılan Kanun hükmü uyarınca, sadece siyasî parti grupları değil, fakat siyasî parti grubu mensubu olmayanlar, örneğin bağımsızlar da, kuvvetleri oranında bu Komisyonunda temsil edilmek durumundaydı. Bu doğrultuda, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonunu düzenleyen 468 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda açıkça “*siyasî parti grupları ve siyasî parti grubu mensubu olmayanlar*” dendiğinden, bu Komisyona bağımsız üye seçmek gerekmişti. Sözü edilen seçimler, Kanunun yürürlüğe girmesinden bir ay kadar sonra, Millet Meclisinin 26 Haziran 1964 tarihli 114. Birleşiminde gerçekleştirilmişti²⁵⁶.

TBMM Kamu İktisadî Teşebbüsleri Karma Komisyonu Millet Meclisi Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 35 12.05.1964 tarih ve 468 sayılı “ <i>Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun</i> ” uyarınca, 26.06.1964 tarihinde oluşturulmuştur.	
CHP Kontenjanı (14)	
Kemal Sarıbrahimoğlu	Adana
Ahmet Aydın Bolak	Balıkesir
Nadir Yavuzkan	Burdur
Şefik İnan	Çanakkale
Fahir Giritlioğlu	Edirne
Hürrem Müftügil	Elâzığ
Nureddin Özdemir	Gümüşhane
Sabri Vardarlı	İstanbul
Reşit Ülker	İstanbul
Hasan Erdoğan	Kars
Abdurrahman Altuğ	Kırklareli
Rüştü Özal	Konya
Turhan Kut	Tekirdağ
Ahmet Şener	Trabzon

²⁵⁵ **Resmî Gazete**, 22 Mayıs 1964, Sayı: 11709.

²⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 114, (26.06.1964), s. 297.

AP Kontenjanı (13)	
Ahmet Topaloğlu	Adana
Mehmet Turgut	Afyonkarahisar
Sabit Osman Avcı	Artvin
Ahmet Türkel	Bursa
Ziya Uğur	Bursa
Abdurrahman Güler	Çorum
Hüsamettin Tiyaşan	İstanbul
Ali Naili Erdem	İzmir
Nihat Kürşat	İzmir
Abdülhalim Aras	Kayseri
Ahmet Gürkan	Konya
Arif Hikmet Güner	Rize
Sadık Tekin Müftüoğlu	Zonguldak
YTP Kontenjanı (3)	
Mithat San	Gaziantep
Ali Dizman	Tokat
Zeyyat Kocamemi	Tokat
CKMP Kontenjanı (2)	
İrfan Baran	Konya
Ramazan Demirsoy	Nevşehir
MP Kontenjanı (1)	
Memduh Erdemir	Kırşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Muhlis Ete	Ankara
Y. Ziya Yücebilgin	Tokat
M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 114, (26.06.1964), s. 297.	

C. Plân - Bütçe Karma Komisyonu

a- IX. İnönü Hükûmeti İktidardayken Plân-Bütçe Karma Komisyonu

Daha önce, 1. Yasama Yılında kurulan komisyonların açıklanması sırasında da değindiğimiz gibi, 1961 Anayasasının 94. maddesi uyarınca, Karma Bütçe Komisyonunda, 35 milletvekili ve 15 Cumhuriyet Senatosu üyesi yer almaktaydı ve bu Komisyonun kuruluşunda iktidar grubuna veya gruplarına en az 30 üye verilmesi gerekmekteydi. Bu nedenle, Hükûmette meydana gelecek değişikliklere göre, anılan Komisyonun yapısının değişeceği de doğaldı. Bu bağlamda, 3. Yasama Yılı'nın başında, Meclis Başkanının seçimi gerçekleştirildikten sonra seçilen Plân-

Bütçe Karma Komisyonunda, IX. İnönü Hükûmetinin istifası üzerine 25 Aralık 1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmetinin yapısına uygun olarak değişikliğe gidilmesi ve yeni bir Plân-Bütçe Karma Komisyonunun kurulması gerekmişti. Bir diğer deyişle, Millet Meclisinin 3. Yasama Yılında, IX. ve X. İnönü Hükûmetlerinin oluşumuna uygun olarak, iki ayrı Bütçe-Plân Karma Komisyonu kurulmuştu. İlk Komisyon, Millet Meclisinin 27 Kasım 1963 tarihli 7. Birleşiminde oluşturulmuş ve Millet Meclisinin 3 Ocak 1964 tarihli 24. Birleşiminde yenisi seçilene kadar görevini sürdürmüştü.

Ancak, bu konuda bazı sorunlar yaşanmıştı. Gerçekten, yeni Hükûmetin kurulması üzerine TBMM Başkanlığı, konuyu Başkanlık Divanında değerlendirdikten sonra, mevcut Karma Bütçe Komisyonuna, yeni Komisyon seçilene kadar göreve devam etmesini isteyen bir yazı göndermiş; fakat, Karma Bütçe Komisyonu, TBMM Başkanlığının görüşüne katılmayarak, Anayasa hükmü karşısında, göreve devam edemeyeceğini bildirmişti²⁵⁷. Bu durum üzerine, CHP, AP, YTP, CKMP ve MP grupları adına verilen bir ortak önerge ile, yeni Komisyon üyeleri seçilene kadar, eski Komisyonun göreve devam etmesi istenmiş ve böylece konu Millet Meclisi Genel Kuruluna getirilmişti. Millet Meclisi Genel Kurulunda, bazı üyeler, Anayasanın açık düzenlemesi karşısında bu tür bir kararın alınamayacağını ileri sürerek karşı çıkmışlarsa da, sözü edilen önerge kabul edilmiş ve yenisi kurulana değin, eski Bütçe Komisyonunun göreve devamı kararlaştırılmıştı²⁵⁸.

TBMM Plân – Bütçe Karma Komisyonu, Millet Meclisi Üyeleri	
12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Karma Komisyonunda Millet Meclisine İsbet Eden Üye Sayısı: 35 (IX. İnönü Hükûmetinde iktidar partisi gruplarına [CHP-YTP-CKMP] isbet eden sayılar doğrultusunda)	
CHP Kontenjanı (14)	
Ahmet Aydın Bolak	Balıkesir
Fennî İslimiyeli	Balıkesir
Şefik İnan	Çanakkale
Hilmi Gündoğan	Diyarbakır
Arif Ertunga	İzmir
Necip Mirkelâmoğlu	İzmir
Kemal Okyay	Kars
Rüştü Özal	Konya
Şevki Aysan	Mardin
Turan Şahin	Muğla

²⁵⁷ Bkz. Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in 30.12.1963 tarihinde Millet Meclisi Genel Kuruluna yaptığı açıklama. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), s. 50.

²⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), ss. 47-51.

Mahmut Alicanoğlu	Sinop
Ali Şakir Ağanoğlu	Trabzon
Ahmet Şener	Trabzon
Veli Uyar	Yozgat
YTP Kontenjanı (5)	
Orhan Apaydın	Aydın
Recai İskenderoğlu	Diyarbakır
Şekip İnal	Hatay
Adil Yaşa	Siirt
Mahmut Vural	Sivas
CKMP Kontenjanı (2)	
Muhlis Ete	Ankara
İrfan Baran	Konya
AP Kontenjanı (11)	
Sabit Osman Avcı	Artvin
İsmet Sezgin	Aydın
Şadi Binay	Bilecik
İbrahim Etem Kılıçoğlu	Giresun
Sabahattin Savacı	Gümüşhane
İhsan Gürsan	İzmir
Nihat Kürşat	İzmir
Sabri Keskin	Kastamonu
Erol Yılmaz Akçal	Rize
Cevat Yalçın	Rize
Müslihittin Gürer	Sakarya
MP Kontenjanı (1)	
Ahmet Bilgin	Kırşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Mehmet Yüceler	Kayseri
Nuri Bayar	Sakarya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 88-89.	

b- X. İnönü Hükûmeti İktidardayken Plân-Bütçe Karma Komisyonu

IX. İnönü Hükûmetinin, 2 Aralık 1963 tarihinde istifası üzerine 25 Aralık 1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmetini oluşturan CHP ve bağımsızlar dikkate alınarak, 3 Ocak 1964 tarihinde yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonunda yer alan milletvekilleri şunlardır:

TBMM Bütçe–Plân Karma Komisyonu, Millet Meclisi Üyeleri 12. Dönem, 3. Yasama Yılı, Karma Komisyonunda Millet Meclisine İsbet Eden Üye Sayısı: 35 (X. İnönü Hükûmetinde iktidar partisi gruplarına [CHP-Bağımsızlar] isabet eden sayılar doğrultusunda)		
Kemal Sarıbrahimoğlu	CHP	Adana
Mehmet Tuğrul	AP	Afyonkarahisar
Nihat Berkkan	Bağımsız	Ankara
Sabit Osman Avcı	AP	Artvin
Orhan Apaydın	YTP	Aydın
Ahmet Aydın Bolak	CHP	Balıkesir
Şefik İnan	CHP	Çanakkale
Hilmi Güldoğan	CHP	Diyarbakır
Hürrem Müftügil	CHP	Elâzığ
İbrahim Etem Kılıçoğlu	AP	Giresun
Sabahattin Savacı	AP	Gümüşhane
Arif Ertunga	CHP	İzmir
İhsan Gürsan	AP	İzmir
Nihat Kürşat	AP	İzmir
Necip Mirkelâmoğlu	CHP	İzmir
Kemal Okyay	CHP	Kars
Sabri Keskin	AP	Kastamonu
Ahmet Bilgin	MP	Kırşehir
Rüştü Özal	CHP	Konya
Hasan Fehmi Evliya	CHP	Maraş
Şevki Aysan	CHP	Mardin
Ruhi Soyer	CHP	Niğde
Cevat Yalçın	AP	Rize
Burhan Akdağ	CHP	Sakarya
Nuri Bayar	Bağımsız	Sakarya
Muslihittin Gürer	AP	Sakarya
Adil Yaşa	YTP	Siirt
Mahmut Alicanoğlu	CHP	Sinop
Mahmut Vural	YTP	Sivas
Ali Şakir Ağanoğlu	CHP	Trabzon
Ahmet Şener	CHP	Trabzon
Ali Rıza Uzuner	CHP	Trabzon
Celâl Sungur	CHP	Yozgat
Veli Uyar	CHP	Yozgat
Muhlis Ete	CKMP	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 24, (03.01.1964), ss. 180-181.		

5- Dördüncü Yasama Yılında Sürekli Komisyonlar

A. Bütçe Komisyonu Dışındaki Sürekli Komisyonlar

a- Yeni Kurulan Bakanlıklar Karşısında Komisyonların Durumu

1 Kasım 1964 tarihinde 12. Dönemin son Yasama Yılına başlayan Millet Meclisi, siyasî parti grupları Başkanvekillerince, sürekli komisyonlara yeni bir komisyon eklenmesine ve komisyonların kaç üyeden oluşmasına ilişkin hazırlanmış olan kararı kabul etmişti. Siyasî parti grupları Başkanvekillerinin, Millet Meclisinin, yeni Yasama Yılına başlamasından çok kısa bir süre önce, 26 Ekim 1964 tarihinde, Millet Meclisi Başkanının başkanlığında toplanarak hazırladıkları ve Millet Meclisi Genel Kurulunun da 1 Kasım 1964 tarihli birinci birleşiminde kabul ettiği bu karar aynen şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

26 Ekim 1964 günü, Millet Meclisi Başkanı ve Partiler Meclis Grubu Başkanvekillerinin iştirakiyle yapılan toplantı sonunda:

1. Komisyonlar sayısının çokluğu, buna mukabil sayın milletvekillerinden bâzılarının Bakanlar Kurulunda, Başkanlık Divanında, Meclis parti grubunda görevli olmaları veya partinin liderliğini yahut sekreterliğini uhdelerinde bulundurmaları sebebiyle komisyon çalışmalarına iştirak edemeyecek durumda olup ayrıca 12 üyeliğin boş bulunması nazara alınarak:

a) Enerji Bakanlığını ilgilendiren işler için yeni bir komisyon kurulmayıp bu işlerin Sanayi Komisyonuna havale edilmesine,

b) Köy İşleri Bakanlığı için 15 üyelik yeni bir komisyon kurulmasına,

c) Komisyonları teşkil imkânı sağlamak üzere de ilişik cetvelde adları yazılı komisyonların üye sayılarının hizalarında gösterilen esaslar dairesinde tesbit edilmesine,

Karar verilmiştir.

Keyfiyetin Genel Kurulun tasvibine arz edilmesini rica ederiz.

C.H.P. Meclis Grubu Başkanvekili A.P. Meclis Grubu Başkanvekili

*Dr. Kemalî Bayazıt Ali Naili Erdem Y.T.P. Meclis Grubu Başkanvekili
C.K.M.P. Meclis Grubu Başkanvekili Şekip İnal, Cevad Odyakmaz*

M.P. Meclis Grubu Başkanvekili

İsmail Hakkı Akdoğan” ²⁵⁹

²⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), s.16.

Bu karar uyarınca, komisyonların üye sayıları şu şekilde belirlenmiş oluyordu:

Dilekçe Komisyonu 18, Sayıştay Komisyonu 15, Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu 10, Kitaplık Komisyonu 4, Anayasa Komisyonu 20, Plân Komisyonu 35, Adalet Komisyonu 20, Çalışma Komisyonu 15, İçişleri Komisyonu 20, Gümrük ve Tekel Komisyonu 15, Dışişleri Komisyonu 20, Sanayi Komisyonu 20, Millî Eğitim Komisyonu 20, Maliye Komisyonu 15, Millî Savunma Komisyonu 20, Ulaştırma Komisyonu 15, Bayındırlık Komisyonu 15, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu 15, Ticaret Komisyonu 15, Tarım Komisyonu 24, İmar ve İskân Komisyonu 15, Turizm ve Tanıtma Komisyonu 15, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu 35, Köy İşleri Komisyonu 15²⁶⁰. Komisyonların oluşumunda, siyasî parti grupları ile bağımsızlara düşen iskemle sayıları da bir tablo halinde şöyle gösterilebilir:

	Komisyonun Adı	Üye Tam Sayısı	CHP Üye Sayısı	AP Üye Sayısı	YTP Üye Sayısı	CKMP Üye Sayısı	MP Üye Sayısı	Bağımsız Üye Sayısı
1	Dilekçe Komisyonu	18	8	7	1	1	-	1
2	Sayıştay Komisyonu	15	6	6	1	1	-	1
3	Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	10	4	4	1	1	-	-
4	Meclis Kitaplığı Komisyonu	4	2	2	-	-	-	-
5	Anayasa Komisyonu	20	9	8	1	1	1	-
6	Bütçe ve Plân Komisyonu	35	21	9	2	1	1	1
7	Adalet Komisyonu	20	9	8	1	1	1	-
8	Çalışma Komisyonu	15	6	6	1	1	-	1
9	İçişleri Komisyonu	20	9	8	1	1	1	-
10	Gümrük ve Tekel Komisyonu	15	6	6	1	1	-	1
11	Dışişleri Komisyonu	20	9	8	1	1	1	-
12	Sanayi Komisyonu	20	9	8	1	1	1	-
13	Millî Eğitim Komisyonu	20	9	8	1	1	1	-
14	Maliye Komisyonu	15	6	6	1	1	1	-
15	Millî Savunma Komisyonu	20	9	8	1	1	1	-
16	Ulaştırma Komisyonu	15	6	6	1	1	-	1
17	Bayındırlık Komisyonu	15	6	6	1	1	1	-
18	Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu	15	6	6	1	1	1	-
19	Ticaret Komisyonu	15	6	6	1	1	-	1
20	Tarım Komisyonu	24	10	9	2	1	1	1
21	İmar ve İskân Komisyonu	15	6	6	1	1	1	-
22	Turizm ve Tanıtma Komisyonu	15	6	6	1	1	1	-
23	Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu	35	15	14	2	2	1	1
24	Köy İşleri Komisyonu	15	6	6	1	1	1	-
	TOPLAM							
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 108-119.								

²⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), ss. 16-17.

Bu Toplantı Yılında, öncekilerden farklı olarak, yeni kurulmuş bir bakanlık olan Köy İşleri Bakanlığının görev alanına giren kanun tasarı ve tekliflerin incelenmesi için Köy İşleri Komisyonunun oluşturulduğu görülmektedir. Buna karşılık, yine yeni bir bakanlık olan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı için, bir komisyon kurulması yoluna gidilmemiş, bu Bakanlığı ilgilendiren işlerin, Sanayi Komisyonunca ele alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, bir önceki yasama yılının sonlarında oluşturulan “Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu”na da, 468 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun 1. maddesinde, “*Bu Karma Komisyonun üyeleri, her toplantı yılı başında seçilirler.*” denildiği için, 35 milletvekilinin seçilmesi gerekmişti.

b- Komisyonlarda Bağımsız Üyelerin Temsili Sorunu

Komisyonların üyelerinin seçilmesine gelince, siyasî parti gruplarınca öngörülen adayların seçilmesinde bir sorun yaşandığı söylenemez. Ancak, bağımsız milletvekillerinin de temsil edildiği 9 komisyonda, bağımsız milletvekillerinin seçimi hayli gecikmeli olmuş, hatta bir kısmına bağımsız üye seçmek bir türlü mümkün olamamıştır. Gerçekten, Dördüncü Toplantı Yılında, 6 Kasım 1964 tarihli Üçüncü Birleşimde komisyonlara üye seçimine geçildiğinde; Başkan, bağımsızların durumu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştı:

“...Bağımsız arkadaşlarımız için de 9 komisyonda yer ayrılmıştır. Bu komisyonlarla, bağımsız arkadaşlarımızın isimlerini biraz sonra okuyacağım. Bağımsız arkadaşlarımıza ayrılan komisyonların isimlerini ayrı okutacağım. Bağımsız arkadaşlarımızı da ayrıca bir liste halinde okutacağım. Bu arkadaşlarımız hangi komisyona, hangi bağımsız adaylığını koyarsa seçimler ona göre cereyan edecektir. Bu sebeple bağımsız arkadaşlarımız arasından hangi komisyona girmek isteyen varsa lütfen ismini Meclis Riyasetine bildirsın.

Bağımsızlara tefrik edilen komisyonları okutacağım:

Dilekçe Karma Komisyonu, Sayıştay, Plân Karma Komisyonu, Çalışma, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Ticaret, Tarım, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu...

Bağımsız arkadaşlarımızın isimlerini okutacağım:

Kasım Gülek (Adana), Halûk Nur Bâki (Afyonkarahisar), Nihat Berkkan (Ankara), İhsan Köknel (Ankara), Fuat Ümit (Bolu), Cevdet Perin (Bursa), Şaban Keskin (Çankırı), Abdullah Çilli (Hatay), Malik Yolaç (İstanbul), Avni Doğan (Kastamonu), Fethi Doğançay (Kastamonu), Mehmet Yüceler (Kayseri), Fikret Filiz (Kırklareli), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Manisa), Nuri Bayar (Sakarya), Nazmi Ökten (Trabzon), Kemal Badıllı (Urfa)” ²⁶¹.

²⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 79.

Başkanlığın bu sunuşu sonunda, sadece 3 bağımsızın adaylığını koyduğu görülüyordu. Bu bağlamda, Nuri Bayar ve Nihat Berkkan Bütçe Komisyonuna; Şaban Keskin de Ticaret Komisyonuna aday olmuşlardı. Ancak, bu adaylar seçilemedikleri gibi²⁶², aday gösterilmeyen diğer komisyonlar için de bağımsız milletvekillerinden seçilen olmamıştır. Bazı komisyonlar için yapılan seçim sonunda, aday olmadıkları halde, kimi bağımsız milletvekilleri için çıkan oyların sayısı, dikkat çekecek kadar azdı. Örneğin, Sayıştay Komisyonu seçiminde, Abdullah Çilli ve Fethi Doğançay’a 1’er; Gümrük ve Tekel Komisyonu seçiminde, Abdullah Çilli’ye 1; Dilekçe Komisyonu seçiminde, Fikret Filiz ve İhsan Köknel’e 2’şer, Nihat Berkkan ve Avni Doğan’a 1’er; Çalışma Komisyonu seçiminde de, Kasım Gülek ve Halûk Nur Bâki’ye 1’er oy çıkmıştı²⁶³. Sonraki birleşimlerde de durum değişmeyince, 1 Aralık 1964 tarihli 15. Birleşimde, Başkan, bağımsız milletvekillerinin adlarını yeniden bildirmiş ve adları bildirilen bu milletvekillerinden bağımsızlara yer ayrılan komisyonlar için uygun görülenlere oy verilebileceğini duyurmuştu²⁶⁴. Anılan Birleşimde, bağımsız üyelerden Sakarya Milletvekili Nuri Bayar yine Bütçe Komisyonu için aday olduğunu bildirmiş; ancak seçime 208 milletvekili katıldığı ve bu sayı toplantı yeter sayısı olan 226’nın altında kaldığı için oyların tasnifine geçilmemiştir²⁶⁵. Bağımsız milletvekilleri için sonuç alınmadığı görülünce, izlenen yöntemin değiştirilmesi gerektiğini savunanlar olmuştur. Örneğin, Konya Milletvekili Rüştü Özal, bu konuda şöyle demektedir:

*“Muhterem arkadaşlarım, bağımsız arkadaşlarımızın komisyonlara aday gösterilmeden bir seçime gidilmesinin akıbetinin bu şekilde olacağını tahmin etmek çok kolay idi. Bu seçimler kaç kere tekrar edilmiş olursa olsun buna benzer sonuçlar alınacaktır... Bendeniz Sayın Başkanlıktan rica ediyorum, bağımsız arkadaşlarımız arasında yapılacak bir özel çalışma ile komisyonlara aday göstermeleri hususunu temin buyursunlar, aksi halde çok kere seçimler yapılacak ve netice alınmayacak ve bundan da hizmet zarar görecektir”*²⁶⁶.

²⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 108-119.

²⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 111,116-117.

²⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 611.

²⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 637.

²⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), ss. 637-638.

4 Aralık 1964 tarihli 18. Birleşimde, gerek çeşitli nedenlerle boşalan üyesi olan komisyonlara siyasî parti gruplarından partili, gerek henüz seçilememiş bağımsız üye kontenjanları için seçime geçilirken, oturumu yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, bağımsızlara isabet eden yerler için bütün bağımsız milletvekillerine mektup yazılarak talep ettikleri komisyon üyeliğini belirtmelerinin istendiğini bildirmiş; bu talebin bir kısmına cevap geldiğini, ancak, Ticaret Komisyonu, Ulaştırma Komisyonu ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu için hiçbir bağımsız üyenin talepte bulunmadığını açıklamıştı²⁶⁷. Bu açıklama sonradan sonra, 4 Aralık 1964 tarihli 18. Birleşimde yapılan seçimde, bağımsız üyelerden Halûk Nur Bâki'nin 230 oyla Çalışma Komisyonuna, yine Halûk Nur Bâki'nin 235 oyla Gümrük ve Tekel Komisyonuna, Nuri Bayar'ın 240 oyla Bütçe ve Plân Komisyonuna, Kemal Badıllı'nın 240 oyla Sayıştay Komisyonuna, Şaban Keskin'in 240 oyla Tarım Komisyonuna, Nihat Berkkan'ın 240 oyla Dilekçe Karma Komisyonuna seçildikleri görülmüştü²⁶⁸. Buna karşılık, Ticaret Komisyonunda açık bulunan bağımsız üyelik için, 25 oy alan Cevdet Perin ile; Ulaştırma Komisyonunda açık bulunan bağımsız üyelik için, 24 oy alan Kasım Gülek ve 20 oy alan Nazmi Ökten, anılan komisyonlara seçilememişlerdi²⁶⁹. Bu iki komisyon için, aynı durum sonraki turlarda da sürmüştü²⁷⁰.

c. Partilerdeki Üye Sayısı Değişikliklerinin Komisyonlara Yansıtılması

Millet Meclisinin bu son yasama yılında, komisyon üyeleriyle ilgili kayda değer bir gelişme, partisinden istifa eden bir milletvekilinin, bu istifa ile birlikte, o siyasî parti kontenjanından seçildiği komisyon üyeliğinin de kendiliğinden sona erip ermeyeceği konusunda yaşanan tartışmaydı. Böyle bir durumla, ilk kez, YTP Grup Başkanvekili Recai İskenderoğlu'nun, Millet Meclisi Başkanlığına bir önerge vererek, YTP'den istifa eden Kars Milletvekili Kemal Kaya'nın, YTP kontenjanından seçilmiş olduğu Adalet Komisyonu üyeliğinin de son bulması gerektiğini ileri sürmesi ve bu kişi yerine Adalet Komisyonuna, partilerinden bir başka milletvekilinin seçilmesi için Millet Meclisi Başkanlığınca gerekli işlemin yapılmasını istemesi ile karşılaşılıyordu. İskenderoğlu'nun sözü edilen önergesi aynen şöyleydi²⁷¹:

²⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 677.

²⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), ss. 697-699.

²⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 699.

²⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 180; Birleşim: 46, (27.01.1965), s. 245.

²⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 586.

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Kars Milletvekili Kemal Kaya Partimizden istifa etmiş bulunmaktadır.

Anayasanın partilere komisyonlarda muayyen oranda üye bulundurma hakkını bahşeden maddelerine istinaden Y.T.P. kontenjanından Adalet Komisyonu üyeliğine seçilmiş bulunan Kemal Kaya'nın yerine partimizden diğer bir üyenin seçilmesi için gerekli işlemin yapılmasına emir ve müsaadelerinizi rica ederim.

Saygılarımla.

Millet Meclisi Y.T.P. Grubu Başkanvekili

Recai İskenderoğlu

Millet Meclisinin, bilgisine sunulduğu 12 Ocak 1965 tarihli 37. Birleşiminde, bu önerenin aleyhinde konuşmak isteyenler olunca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu konu hakkında bir usul görüşmesi açmıştı²⁷². İlk sözü alan kişi, olayda adı geçen Kars Milletvekili Kemal Kaya'ydı. Kaya, İttüzkte komisyona seçilen bir üyenin, bu seçimden sonra Genel Kurulca ıskatına ilişkin bir hükmün bulunmadığını ileri sürüyor ve kendisi ile birlikte 6 milletvekilinin de istifası ile, YTP'nin Meclisteki üye sayısının 22'ye düştüğünü, bu durumun da, partilerin kuvvetlerine göre temsil edilmesi gereği karşısında, YTP'nin komisyonlardaki üye sayısını etkileyeceğini savunuyordu. Kemal Kaya, ayrıca, istifa eden diğer milletvekillerinin de bulunmasına ve onlar çeşitli komisyonlardaki görevlerine devam ediyor olmasına rağmen, sadece kendisinin ıskatının istenmesinin nedenini, Adalet Komisyonunda, seçim kanunlarının görüşüleceği bir geçici komisyonun oluşturulmasını isteyen ruznamenin varlığına bağlıyordu²⁷³. Kaya, bu söylediklerine ek olarak, yeni istifa eden milletvekilleri ile birlikte, bağımsızların sayısının 20'yi aştığını, bu nedenle, Adalet Komisyonu gibi, seçim kanununun görüşüleceği bir komisyonda, bağımsızların de temsiline yararlı olacağını da dile getirmekteydi²⁷⁴.

Benzer görüşleri, Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin de savunmaktaydı. Sezgin, bu konuda, şöyle diyordu:

²⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 586.

²⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 586.

²⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 586.

“...Çok ehemmiyetli telâkki ettiğim bir hususu Büyük Meclisin zabıtlarına intikal etmesi bakımından söz almış bulunmaktayım. Bu müzakere ile ve bu müzakerenin sonunda ittihaz buyurulacak kararlar demokratik nizamın tatbikinde ve seçim sathı mailine girildiği bir sırada hangi siyasi şahısların ve hangi teşekküllerin hangi davranış içinde bulunduklarını Meclis zabıtlarına tescilde fayda ve zaruret mevcuttur.

Efendim, Sayın Kemal Kaya, 25.12.1964 tarihinde Y.T.P. den istifa etmiştir. Y.T.P. den Kemal Kaya ile beraber, ondan evvel ve ondan sonra, istifa eden Muhterem Milletvekilleri Adnan Aral, Orhan Apaydın, Sami Öztürk ve Sait Mutlu olmakla beraber, cem'an beş kişi olup her nasılsa Riyaset Divanı Anayasa hükmünce komisyonlarda partileri oranlarına göre temsil ettirmek için hesaplarını yaparken, (22) esasında hareket etmesi iktiza ettiği halde (27) esasını nazarı dikkate almaktadır. Bir tarafta Hükümette müstakil bakanlar mevcut, ama Adliye Komisyonuna bakıyoruz, müstakil milletvekili yok. Kemal Kaya istifa etmek suretiyle bağımsız olmuş. Diğer komisyonlarda evvelce her hangi bir partiden aday gösterilen ve Genel Kurulca seçilen milletvekilleri, müstakil hüviyeti ihraz ettikleri halde, evvelce mensuboldukları partiler tarafından yeniden aday teklifi ile karşılaşılmamış bulunmaktadır. Muhterem M.P.'nin Adliye Komisyonunda bir üyesi mevcuttur. Halbuki M.P.'nin sandalya adedi 13'tür.

Bağımsızların adedine gelince...yeni istifa eden milletvekilleri ile beraber bağımsızların miktarı 21'e vâsıl olmuştur. 21'e vâsıl olan bağımsızların Adalet Komisyonunda temsili bir Anayasa icabı değil midir? Kaldı ki evvelce Adalet Partisine mensup Meclis İdare Âmirliğine seçilmiş bulunan Sayın Kadri Özek, Adalet Partisinden istifa etmesine rağmen, bir sene müddetle Adalet Partisi kontenjanında İdare Âmirliğini, aleyhte müracaatlara rağmen muhafaza etmiştir. ('Kâtip' sesleri) İdare Âmiri veya kâtip ne ise, fark etmez. Maksat Riyaset Divanında temsilcidir...”²⁷⁵

Kaya'nın, eski partisinin, başka istifa eden milletvekilleri için değil de, yalnızca kendisi için böyle bir talepte bulunmasının nedenini bağladığı, Seçim Kanunu için bir karma komisyon kurulması yoluna gidilmesi ve YTP'nin o komisyonda kendisinin bulunmasını istememesi konusuna, konuşmasının devamında Refet Sezgin de değinmekteydi²⁷⁶. Bu iddialara karşı çıkan, önerge sahibi İskenderoğlu ise, Refet Sezgin'in de eski bir YTP'li olduğunu ve istifa ettikten sonra AP'ye geçtiğine dikkat çekiyor ve biz Anayasanın parti gruplarına tanıdığı bir hakkımızı kullanıyoruz, diyordu²⁷⁷.

²⁷⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 587.

²⁷⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 587.

²⁷⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 587.

MP Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan da, kuvvetleri oranında temsil edilme durumunun, siyasî parti gruplarına ait bir hak olduğunu; bağımsızlar için böyle bir imkânın söz konusu olamayacağını belirterek, şu ilginç örneği veriyordu:

“...Sayın arkadaşımız Millet Partisinin 13 üye, bağımsızların ise 24 üye olduklarını söylediler. Arkadaşlar bir partinin üyesi üst üste ilâve edilerek bir neticeye, bir toplama vardırılabilir. Ama bağımsızların bir arada toplanması mümkün değildir. Çünkü aynı şeyler birbirleriyle toplanır. Bize mektepte iken hocamız misal verirdi: 5 fasülye 4 tane fasülye daha eder 9. Ama 4 tane fasülye 3 tane nohut bir mâna ifade etmez. Bu basit gerçeği arkadaşımız(ın) bilmesi lâzımgeldiği kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlar, bağımsız olan arkadaşlarımıza teker teker hürmetimiz, saygımız, muhabbetimiz vardır. Ama, bağımsızları bir arada toplamak ve bunlara bu toplam üzerinden muamele yapmak imkânının olmadığını sarahaten açıklamak isteriz...” ²⁷⁸

Akdoğan, sözlerinin devamında, bir yandan YTP’nin Komisyonunda temsil edilmesinin Anayasa gereği olduğunu, öte yandan, Genel Kurulun, bir komisyon üyesini ıskat edemeyeceğinin altını çizerek; bu sorunun çözülmesi için en uygun yöntemin, partisinden istifa etmiş olan Kemal Kaya’nın, Adalet Komisyonundan da kendi rızası ile istifa etmesi olacağını iddia etmekteydi²⁷⁹. Bu tartışmalar devam ederken, YTP Grup Başkanvekili Recai İskenderoğlu, önergesini geri çektiğini bildiriyordu²⁸⁰.

İlerleyen günlerde, partilerinden istifa etmiş olan milletvekillerinin komisyonlardaki üyeliklerinin devam edip etmeyeceği konusunu, Başkanlık Divanının kendiliğinden Genel Kurula getirerek, bu hususun bir karara bağlanmasını istediğini görüyoruz. Başkanlık Divanının bu konuda aldığı ve 26 Ocak 1965 tarihli 45. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunun onayına sunduğu karar şöyleydi²⁸¹:

²⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 588.

²⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 588.

²⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), ss. 588-589.

²⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 179.

Başkanlık Divanı Kararı

Milletvekillerinin, partilerinden istifa etmiş olmalarına rağmen komisyonlarda eski partilerine ait kontenjanı işgal etmekte devamlarından dolayı, partilerce itiraz vukuunda:

1- Milletvekillerinin partiden istifasına rağmen partinin kontenjanında bir değişme olmadığı hallerde, mezkûr milletvekillerinin komisyon üyeliğinden de istifa etmiş addedildiği ve partinin yeni aday göstermesi lâzımgeldiği hususunda Genel Kurula arz edilmesi,

2- Milletvekillerinin partiden istifa sebebiyle, partinin kontenjanında da mütenazır eksilme vuku bulunduğu hallerde ise, bu eksilme sebebine dayanılarak her hangi bir işlem yapılamıyacağının parti grubuna cevaben bildirilmesi; verilen cevaba da parti tarafından itiraz olunduğu takdirde durumun Genel Kurulun kararına sunulması.

Yapılan oylamada, Genel Kurul, Başkanlık Divanının bu kararını kabul etmişti²⁸². Ancak, çok ilginçtir, bu kararı kabul eden Genel Kurul, hemen ardından, Başkanlığın, partilerinden istifa etmiş olan Kars Milletvekili Kemal Kaya, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın komisyonlardaki üyeliklerinin de son bulması yönündeki önerisini ise kabul etmemiştir²⁸³. Bu ilginç durum, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunmaktadır:

“BAŞKAN – ...Yeni Türkiye Partisinden istifa etmiş olan Adalet Komisyonu üyesi Sayın Kemal Kaya hakkında bu karar gereğince işlem yapılması hususunu oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler...

SADIK TEKİN MÜFTÜOĞLU (Zonguldak) – Hangi hususu oyluyorsunuz efendim ?

BAŞKAN – Bu hususta Meclis karar verdi efendim. (İtirazlar) Muhterem arkadaşlar; ‘oyluyorsunuz’ dendi. Meclisimizde İçtüzükte sarahat olmıyan hallerde Meclis kararı ile o hükmü doldurmak mümkündür. Ancak bu hüküm alındığı celsede mer’idir. Her yeni mesele için yeniden bir karar alınmak lâzımdır. İçtüzük hükmü gibi ilânihaye kabili tatbik bir hüküm olmaz. Bu sebeple alınmış bu karar gereğince Kemal Kaya için işlem yapılmasını oyunuzda sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. (A.P. sıralarından, ‘Kabul edilmedi.’ sesleri) İtirazınız varsa yeniden oylarınıza arz ederim.

²⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 179.

²⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), ss. 179-180.

Yeniden oylarınıza arz ediyorum, vuzuh hâsıl olmadığı ve itiraz yapıldığı için. Biraz evvel Meclisimiz bir komisyonda bulunan üyenin kendi partisinden istifası halinde o partini kontenjanında bir değişme olmadığı hallerde seçilmiş olduğu komisyondan istifa etmiş addedileceğine dair Riyaset Divanının aldığı bir kararı Meclisimiz tasvibetmiştir. Bu kararın bir icabı olan ve Sayın Kemal Kaya hakkında bu işlemin yapılması ile ilgili hususu oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.

Alınmış kararın, Orhan Apaydın için bu işlemin tatbik edilmesi hususunu oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.

Anayasa Komisyonunda üye bulunan Sayın Burhan Apaydın hakkında bu işlemin yapılması hususunu oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir... ”²⁸⁴

Ne var ki, ilerleyen aylarda, Genel Kurulun 26 Ocak 1965 tarihinde onayladığı Başkanlık Divanının sözü geçen kararı doğrultusunda, YTP’den istifa etmiş olan 5 milletvekilinin, üyesi bulundukları komisyondan da çekilmiş sayıldıkları kararlaştırılmıştır. Gerçekten, Millet Meclisi, 20 Nisan 1965 tarihli 91. Birleşiminde, daha önce YTP’den istifa etmiş olan, Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral’ın, Bayındırlık Komisyonundaki; Muş Milletvekili Sait Mutlu’nun, Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonundaki; Ankara Milletvekili Burhan Apaydın’ın, Anayasa Komisyonundaki; Kırklareli Milletvekili Mehmet Alâeddin Eriş’in, İçişleri Komisyonundaki ve Muş Milletvekili Sami Öztürk’ün ise Millî Savunma Komisyonundaki üyeliklerinin, partilerinden istifa etmiş olmaları nedeniyle son bulduğunu kabul etmiş ve yerlerine YTP’ce önerilen adayları ilgili komisyona yeni üye olarak seçmiştir²⁸⁵. Bu tartışmanın gündeme gelmesine neden olan Kars Milletvekili Kemal Kaya ise, 20 Nisan 1965 tarihli bu son uygulamadan epeyce önce, 16 Şubat 1965 tarihinde, kendiliğinden istifa etmişti²⁸⁶.

d. Komisyonlara Yapılan Seçimler

Millet Meclisinin 4. Yasama Yılında komisyona yasama yılı başında seçilen üyelerle, çeşitli nedenlerden ötürü boşalan üyelikleri ve yerlerine yeni seçilenleri, her bir komisyon için ayrı bir liste halinde olmak üzere şöyle gösterebiliriz:

²⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), ss. 179-180.

²⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213; Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 301-302.

²⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 58, (16.02.1965), s. 162.

Dilekçe Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 18	
CHP Kontenjanı (8)	
Mahmut Deniz	Adıyaman
Süreyya Koç	Balıkesir
Şevket Asbuzoğlu	Eskişehir
Ahmet Zeydan	Hakkâri
Suphi Baykam	İstanbul
Ferda Güley	Ordu
İbrahim Göker	Sivas
Sabri Kılıç	Urfa
AP Kontenjanı (7)	
Reşat Özarda	Aydın
Ahmet Çakmak	Bolu
Mehmet Özbey	Burdur
Lâtif Aküzüm	Kars
İhsan Tekinalp	Muğla
Hâmit Kiper	Samsun
Ahmet Fuat Ak	Zonguldak
CKMP Kontenjanı (1)	
Kadircan Kafılı	Konya
YTP Kontenjanı (1)	
Recai İskenderoğlu (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde İmar ve İskân Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Diyarbakır
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Nihat Berkkan (Bağımsız üyeler için daha önceki oylamalarda yeterli çoğunluk sağlanamadığından, ancak 04.12.1964 tarihli 16. Birleşimde seçilebildi.)	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 116-117.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 699.	

Sayıştay Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Gıyasettin Karaca	Erzurum
Osman Orhan Bilen	Gaziantep
Mehmet Ali Arslan	İçel
Ahmet Kangal	Sivas
Kâmuran Ural	Trabzon
Bekir Sami Karahanlı	Urfa
AP Kontenjanı (6)	
Hasan Aksay	Adana
Hasan Fehmi Boztepe	Antalya
Refet Sezgin	Çanakkale
İbrahim Abak	İstanbul
Ali Hüdayioğlu	Maraş
Mustafa Kaptan	Sinop
CKMP Kontenjanı (1)	
Ramazan Demirsoy	Nevşehir
YTP Kontenjanı (1)	
Nafiz Giray	Bitlis
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Kemal Badıllı (Bağımsız üyeler için daha önceki oylamalarda yeterli çoğunluk sağlanamadığından, ancak 04.12.1964 tarihli 16. Birleşimde seçilebildi.)	Urfa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 111	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 698.	

Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 10	
CHP Kontenjanı (4)	
M. Kemal Karan	Amasya
Nureddin Özdemir	Gümüşhane
Abdüssamet Kuzucu	Konya
Bekir Şeyhoğlu	Tokat

AP Kontenjanı (4)	
Ferhat Nuri Yıldırım	Ankara
Turhan Bilgin	Erzurum
Ahmet Gürkan	Konya
Sezai Sarpaşar	Kütahya
CKMP Kontenjanı (1)	
Veli Başaran	Afyonkarahisar
YTP Kontenjanı (1)	
Sait Mutlu (Başkanlık Divanınca oluşturulan ve Genel Kurulca 26.01.1965 tarihli 45. Birleşimde kabul edilen, partisinden istifa eden bir milletvekilinin, o parti kontenjanından seçildiği komisyondan da istifa etmiş sayılmasının karine olarak benimsenmesi gerektiği yönündeki karar doğrultusunda, YTP'den istifa ettiği için Komisyondan da çekilmiş sayılmıştır. 20.04.1965.)	Muş
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 113-114.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	

Meclis Kitaplığı Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 4	
CHP Kontenjanı (2)	
İbrahim Sıtkı Hatipoğlu	Ankara
Fahir Giritlioğlu	Edirne
AP Kontenjanı (2)	
Hilmi Okçu	Manisa
Sabahattin Baybura	Tokat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 115.	

Anayasa Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
İsmail Rüştü Aksal	Ankara
Emin Paksüt	Ankara
Abdülhak Kemal Yörük	Ankara
Zeki Baltacıoğlu	Bolu
Ali Coşkun Kırca	İstanbul
Kemal Güven	Kars
Mehmet Ali Arıkan	Mardin
Hayri Mumcuoğlu	Tekirdağ
Atalay Akan	Urfa
AP Kontenjanı (8)	
Arif Atalay	Adıyaman
Abdurrahman Güler	Çorum
İhsan Tombuş	Çorum
Burhan Bozdoğan (Hastalığı sebebiyle istifa etti. 04.12.1964)	İçel
H. Avni Akşit	Malatya
Kemal Bağcıoğlu	Maraş
Refet Aksoy	Ordu
Ali Fuat Alişan	Samsun
CKMP Kontenjanı (1)	
Saadet Evren	İstanbul
MP Kontenjanı (1)	
İsmail Hakkı Akdoğan (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde İçişleri Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Yozgat
YTP Kontenjanı (1)	
Burhan Apaydın (Başkanlık Divanınca oluşturulan ve Genel Kurulca 26.01.1965 tarihli 45. Birleşimde kabul edilen, partisinden istifa eden bir milletvekilinin, o parti kontenjanından seçildiği komisyondan da istifa etmiş sayılmasının karine olarak benimsenmesi gerektiği yönündeki karar doğrultusunda, YTP'den istifa ettiği için Komisyondan da çekilmiş sayılmıştır. 20.04.1965.)	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 118.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 677.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	
Anayasa Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Halil Özmen (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Kırşehir
Raif Aybar (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 301.	

Adalet Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
Fuad Börekçi	Ankara
Ali Cüceoğlu	Giresun
Mustafa Uyar (İstifa etti. 20.04.1965)	İzmir
Ali Özdikmenli	Kastamonu
Mehmet Göker	Kayseri
Abdurrahman Altuğ	Kırklareli
Talât Oğuz	Mardin
Turhan Kut	Tekirdağ
Suphi Konak (17.11.1964 tarihinde vefat etti. Durum 01.12.1964 tarihinde Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	Zonguldak
AP Kontenjanı (8)	
Refet Sezgin	Çanakkale
Naci Güray	Elâzığ
Sadık Perinçek	Erzincan
Mazhar Arıkan	İçel
Celâl Kılıç	İçel
İsmail Hakkı Tekinel	İstanbul
Abdülhalim Aras	Kayseri
Esat Kemal Aybar (Yeniden oluşturulan Bütçe-Plân Komisyonuna aday olduğu için, istifa etti. 10.03.1965)	Mardin
CKMP Kontenjanı (1)	
Faruk Küreli (Yeniden oluşturulan Bütçe-Plân Komisyonuna aday olduğu için, istifa etti. 12.03.1965)	Çorum
MP Kontenjanı (1)	
Halil Özmen	Kırşehir
YTP Kontenjanı (1)	
Kemal Kaya (YTP'den istifa ettiği için, YTP Grup Başkanvekili Recai İskenderoğlu, bir önerge vererek, Kaya'nın Komisyon üyeliğinin de sona ermesi gerektiğini MM'nin 12.01.1965 tarihli 37. Birleşiminde ileri sürmüştü; fakat bu talep Genel Kurulda oylanmamıştır. Daha sonra, 26.01.1965 tarihli 45. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulu, Başkanlık Divanının oluşturduğu ve partisinden istifa eden bir milletvekilinin, o parti kontenjanından seçildiği komisyondan da istifa etmiş sayılması gerektiği yönündeki bir kararı kabul ediyorsa da; bu kararının Kemal Kaya için uygulanmasını kabul etmemiştir. Bir müddet sonra, Kemal Kaya kendisi istifa etmiştir. 16.02.1965)	Kars
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 118.	

M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 610.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), ss. 586-590.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), ss. 179-180.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 58, (16.02.1965), s. 162.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 247.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 74, (12.03.1965), s. 352.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	
Adalet Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Asım Yılmaz (04.12.1964 tarihinde seçildi.)	Afyonkarahisar
Hilmi Okçu (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Manisa
Kadri Özek (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	İzmir
Tahsin Telli (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Erzurum
Celâl Öncel (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Urfa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 697.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 301.	

Çalışma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
İsmail Ertan	Denizli
Şeref Bakşık	İzmir
Kadri Özek	İzmir
Feyzi Ceylân	Samsun
Mehmet Ali Pestilci	Zonguldak
Yusuf Ziya Yücebilgin	Zonguldak
AP Kontenjanı (6)	
İbrahim Tekin	Adana
Mustafa Kemal Erkovan	Ankara
Saim Kaygan	İzmir
Şadi Pehlivanoğlu	Ordu
Ramiz Karakaşoğlu	Zonguldak
Sadık Tekin Müftüoğlu	Zonguldak

CKMP Kontenjanı (1)	
Ahmet Tahtakılıç	Uşak
YTP Kontenjanı (1)	
Celâl Öncel	Urfa
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Halûk Nur Bâki (Bağımsız üyeler için daha önceki oylamalarda yeterli çoğunluk sağlanamadığından, ancak 04.12.1964 tarihli 16. Birleşimde seçilebildi.)	Afyonkarahisar
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 117.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 698.	

İçişleri Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
Melih Kemal Küçüktepepınar	Adana
Asım Yılmaz	Afyonkarahisar
İbrahim Sıtkı Hatipoğlu (01.12.1964 tarihinde istifa etti.)	Ankara
Naim Tıralı	Giresun
Reşit Ülker	İstanbul
Sabri Vardarlı	İstanbul
Yusuf İzzettin Ağaoğlu	Ordu
Rahmi Günay	Sivas
Ali Rıza Akbıyıkoglu	Uşak
AP Kontenjanı (8)	
Ali Bozdoğan oğlu	Adana
Melâhat Gedik	Aydın
Mehmet Çobanoğlu (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Komisyonunda üye olduğundan, çekildi. 04.12.1964.)	Denizli
Nizamettin Erkmen	Giresun
Osman Zeki Oktay	Kastamonu
Ali Hüdayioğlu	Maraş
Tahsin Türkay	Sivas
Mehmet Kazova	Tokat
CKMP Kontenjanı (1)	
Tahsin Telli (İstifa etti. 20.04.1965)	Erzurum

MP Kontenjanı (1)	
Oğuzdemir Tüzün	Niğde
YTP Kontenjanı (1)	
Mehmet Alâeddin Eriş (Başkanlık Divanınca oluşturulan ve Genel Kurulca 26.01.1965 tarihli 45. Birleşimde kabul edilen, partisinden istifa eden bir milletvekilinin, o parti kontenjanından seçildiği komisyondan da istifa etmiş sayılmasının karine olarak benimsenmesi gerektiği yönündeki karar doğrultusunda, YTP'den istifa ettiği için Komisyondan da çekilmiş sayılmıştır. 20.04.1965.)	Kırklareli
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 115-116.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 610.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 676.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	
İçişleri Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Edip Rüştü Akyürek (04.12.1964 tarihinde seçildi.)	Bursa
Ziya Altınoğlu (04.12.1964 tarihinde seçildi.)	İstanbul
Ahmet Tahtakılıç (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Uşak
Şükrü Kösereisioğlu (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Van
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 698.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 301.	

Gümrük ve Tekel Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Ahmet Karamüftüoğlu	Adana
Hüseyin İncioğlu	Gaziantep
Ziya Hanhan	İzmir
Fevzi Geveci	Samsun
Haşim Tarı	Sinop
Reşit Önder	Tokat
AP Kontenjanı (6)	
İbrahim Abak	İstanbul
Abdurrahman Yazgan	İstanbul
Necmettin Akan	Kars
Vedat Âli Özkan	Kayseri
Osman Şahinoğlu	Samsun
Mehmet Kazova	Tokat
CKMP Kontenjanı (1)	
Cemil Karahan (Başka bir komisyona –Ticaret Komisyonu– aday gösterildiğinden, istifa etti. 20.04.1965.)	Sinop
YTP Kontenjanı (1)	
Nafiz Giray	Bitlis
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Halûk Nur Bâki (Bağımsız üyeler için daha önceki oylamalarda yeterli çoğunluk sağlanamadığından, ancak 04.12.1964 tarihli 16. Birleşimde seçilebildi.)	Afyonkarahisar
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 116.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 698.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	

Dışışleri Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
Nihat Su	Antalya
Âtîf Şohoğlu	Denizli
Vefik Pirinçcioğlu	Diyarbakır
Ahmet Sırrı Hocaoğlu	Hatay
Fahrettin Kerim Gökay	İstanbul
Oğuz Oran	İstanbul
Selim Sarper	İstanbul
Nihat Erim	Kocaeli
Vahap Dizdaroğlu	Mardin
AP Kontenjanı (8)	
Ertuğrul Akça	Erzurum
Ertuğrul Gazi Sakarya	Eskişehir
Ali Muhsin Bereketoğlu	Hatay
Şinasi Osma	İzmir
Hâldan Kısayol	Kocaeli
Nahit Yenişehirlioğlu	Manisa
Adnan Karaküçük	Maraş
Güner Sarısözen	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Cevad Odyakmaz	Sivas
MP Kontenjanı (1)	
Ömer Zekai Dorman (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	İstanbul
YTP Kontenjanı (1)	
Sırrı Öktem	Kars
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 114.	
Dışışleri Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Ahmet Bilgin (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Kırşehir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 301.	

Sanayi Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
Şükrü Yüzbaşıoğlu	Afyonkarahisar
Müştak Okumuş	Bitlis
Necmi Ökten	Çorum
Nurettin Ardiçoğlu	Elâzığ
Şâki Zorlu	Hatay
Hasan Tahsin Uzun	Kırklareli
Şahabettin Bilgisu	Kocaeli
Halit Ziya Özkan	Malatya
Nurettin Ciritoğlu	Samsun
AP Kontenjanı (8)	
Orhan Tuğrul	Bilecik
Ahmet Türkel (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna aday olduğu için istifa etti. 10.03.1965)	Bursa
İsmail Yılmaz	Bursa
Baha Cemal Zağra	Bursa
Kudret Mavitan	Gaziantep
Arif Hikmet Güner	Rize
Selâhattin Güven	Trabzon
Fevzi Fırat	Zonguldak
CKMP Kontenjanı (1)	
Rahmi İnceler	Çankırı
MP Kontenjanı (1)	
Kâmil İnal	Bolu
YTP Kontenjanı (1)	
Mithat San (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde Ulaştırma Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Gaziantep
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 111-112.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 247.	
<i>Sanayi Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim</i>	
Ziya Uğur (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Bursa
Vahap Kışoğlu (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Tunceli
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

Millî Eğitim Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
Rıza Polat	Ağrı
Mustafa Şükrü Koç	Aydın
Cevat Dursunoğlu	Erzurum
Mustafa Kemal Çilesiz	Giresun
Ratip Tahir Burak	İstanbul
Hilmi Baydur	Muğla
Yusuf Ulusoy	Sakarya
Adil Altay	Sivas
Fethi Ülkü	Tunceli
AP Kontenjanı (8)	
Hasan Aksay	Adana
İhsan Ataöv	Antalya
Ahmet Nihat Akay	Çanakkale
Kâzım Arar	Çankırı
Remzi Şenel	Denizli
Tahsin Demiray	İstanbul
Neriman Ağaoğlu	Manisa
Reşat Turhan	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Mehmet Altınsoy (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde Devlet Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Niğde
MP Kontenjanı (1)	
Ali Baran Numanoglu (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna aday olduğu için istifa etti. 10.03.1965)	Nevşehir
YTP Kontenjanı (1)	
Vahap Kışoğlu	Tunceli
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 113.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 247.	
Millî Eğitim Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Saadet Evren (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	İstanbul
Kâmil İnal (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Bolu
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

Maliye Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Mustafa Kemal Karan	Amasya
Nedim Müren	Aydın
Gıyasettin Karaca	Erzurum
Ali Erbek	Kütahya
Orhan Naim Haznedar	Ordu
Rahmi Çeltekli	Sivas
AP Kontenjanı (6)	
Yusuf Aktimur	Adana
Ahmet Topaloğlu (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükümetinde Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Adana
Nevzat Güngör	Ağrı
İlhami Ertem	Edirne
Süleyman Ünlü	Gaziantep
Yakup Yakut	Manisa
CKMP Kontenjanı (1)	
Sadrettin Tosbi (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna aday olduğu için istifa etti. 16.03.1965)	Kütahya
MP Kontenjanı (1)	
Memduh Erdemir (İstifa etti. 20.04.1965)	Kırşehir
YTP Kontenjanı (1)	
Necmettin Küçüker (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna aday olduğu için istifa etti. 09.03.1965)	Gümüşhane
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 114.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 71, (09.03.1965), s. 192.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 75, (16.03.1965), s. 388.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	
Maliye Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Hikmet Akalın (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Bursa
Veli Başaran (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Afyonkarahisar
Hayrettin Özgen (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Siirt
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 301.	

Millî Savunma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 20	
CHP Kontenjanı (9)	
Necmi Ökten	Çorum
Mustafa Kemal Çilesiz	Giresun
Yahya Dermancı	İçel
Hilmi Oben	İstanbul
İhsan Şeref Dura	Kastamonu
Bahri Yazır	Kayseri
Asım Eren	Niğde
İlyas Kılıç	Samsun
Kenan Esengin	Zonguldak
AP Kontenjanı (8)	
İsmail Sarıgöz	Amasya
Hilmi Aydınçer	Aydın
Mustafa Tayyar	Bursa
Talât Asal	Edirne
Nazmi Özoğul	Edirne
Mehmet Ali Aytaş	İzmir
Şinasi Osma	İzmir
Hâldan Kısayol	Kocaeli
CKMP Kontenjanı (1)	
Şerafettin Konuray	Erzurum
MP Kontenjanı (1)	
Hüseyin Ataman (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde Devlet Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Ankara
YTP Kontenjanı (1)	
Sami Öztürk (Başkanlık Divanınca oluşturulan ve Genel Kurulca 26.01.1965 tarihli 45. Birleşimde kabul edilen, partisinden istifa eden bir milletvekilinin, o parti kontenjanından seçildiği komisyondan da istifa etmiş sayılmasının karine olarak benimsenmesi gerektiği yönündeki karar doğrultusunda, YTP'den istifa ettiği için Komisyondan da çekilmiş sayılmıştır. 20.04.1965.)	Muş
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 112.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	
Millî Savunma Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Sırrı Öktem (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Kars
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

Ulaştırma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Müştak Okumuş	Bitlis
Nuri Ahıskalıoğlu	Çorum
Zeynel Gündoğdu	Erzincan
Halis Bayramoğlu	Gümüşhane
Orhan Eyüboğlu	İstanbul
Ahmet Fırat	Malatya
AP Kontenjanı (6)	
M. Sıddık Aydar	Bingöl
Hüsamettin Tiyaşan	İstanbul
Hüsamettin Gümüşpala	Kayseri
Selçuk Aytan	Konya
Enver Kaplan (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna aday olduğu için istifa etti. 10.03.1965)	Maraş
Fethi Mahramlı	Tekirdağ
CKMP Kontenjanı (1)	
Mehmet Kesen	Kütahya
YTP Kontenjanı (1)	
Rıza Yalçın	Kars
Bağımsızlar Kontenjanı (2) Bu Komisyon için bağımsızlardan aday gösterilmemiş ve çeşitli tarihlerde tekrarlanan turlarda, hiçbir bağımsız aday seçilmek için gereken basit karar yeter sayısına ulaşamamıştır. Örneğin, Millet Meclisinin 04.12.1964 tarihli 18. Birleşiminde, Kasım Gülek için sadece 24, Nazmi Ökten içinse sadece 20 oy verilmişti. Bağımsız üyelerin seçilememe durumu, Başkanın uyarısına karşın, 26.01.1965 tarihli 45. ve 27.01.1965 tarihli 46. Birleşimlerdeki oylamalarda da devam etmiştir.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 109-110.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 247.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 699.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 180.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 46, (27.01.1965), s. 245.	
Ulaştırma Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Ramiz Karakaşoğlu	Zonguldak
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

Bayındırlık Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Nuri Ahıskalıoğlu	Çorum
Sadık Kutlay (X. İnönü Hükümetinde, istifa eden Celâlettin Uzer'in yerine, 11.12.1964 tarihinde İmar ve İskân Bakanı olarak atandığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	İçel
Bahtiyar Vural	Kars
İhsan Kabadayı	Konya
Fakih Özlen	Konya
Cevdet Aydın	Siirt
AP Kontenjanı (6)	
Ali Turanlı	Adıyaman
Nihat Ata	Artvin
Hikmet Akalın	Bursa
Nurettin Bulak	İstanbul
Hami Tezkan	Sakarya
Mehmet Başaran	Samsun
CKMP Kontenjanı (1)	
Seyfi Öztürk (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükümetinde Köyişleri Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Eskişehir
MP Kontenjanı (1)	
Kâmil İnal (İstifa etti. 20.04.1965.)	Bolu
YTP Kontenjanı (1)	
Adnan Aral (Başkanlık Divanınca oluşturulan ve Genel Kurulca 26.01.1965 tarihli 45. Birleşimde kabul edilen, partisinden istifa eden bir milletvekilinin, o parti kontenjanından seçildiği komisyondan da istifa etmiş sayılmasının karine olarak benimsenmesi gerektiği yönündeki karar doğrultusunda, YTP'den istifa ettiği için Komisyondan da çekilmiş sayılmıştır. 20.04.1965.)	Diyarbakır
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 117.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	
Bayındırlık Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Saffet Eminağaoğlu (27.01.1965 tarihinde seçildi.)	Artvin
Mustafa Kepir (27.04.1965 tarihinde seçildi. Fakat, Ürgüplü Hükümetinde, istifa eden Seyfi Öztürk'ün yerine, Köyişleri Bakanı olarak atandığı için, 07.08.1965 tarihinde Komisyon üyeliği düştü.)	Yozgat
Seyfi Güneşan (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Mardin
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 46, (27.01.1965), s. 245.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 301.	

Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
İbrahim Cemalcılar	Eskişehir
Muzaffer Canbolat	Gaziantep
Lokman Başaran	Isparta
Zeki Zeren	İstanbul
Halit Fikret Aka	Nevşehir
İbrahim Bulanalp	Uşak
AP Kontenjanı (6)	
Ahmet İhsan Kırımlı	Balıkesir
Halit Rıza Ünal	Bingöl
Ekrem Paksoy	Bursa
Ali İhsan Balım	Isparta
Muzaffer Döşemeci	İzmir
Sait Sina Yücesoy	Konya
CKMP Kontenjanı (1)	
Mehmet Altınsoy (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükümetinde Devlet Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Niğde
MP Kontenjanı (1)	
Kemal Ataman	Konya
YTP Kontenjanı (1)	
Seyfi Güneştan	Mardin
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 112.	
Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Mehmet Kesen (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Kütahya
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

Ticaret Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Reşat Arpacıoğlu	Amasya
Naci Yıldırım	Erzincan
Vahyi Özarar	İstanbul
Ahmet Bozbay	Kütahya
Ata Topaloğlu	Ordu
Osman Ağan	Urfa
AP Kontenjanı (6)	
İsmail Gence	Ankara
Mehdi Mihçioğlu	Ankara
Cevat Kanpulat	Balıkesir
Ziya Uğur	Bursa
Naci Öktem	İstanbul
Ekrem Dikmen (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna seçildiğinden istifa etti. 10.03.1965)	Trabzon
CKMP Kontenjanı (1)	
Hasan Dinçer (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde Millî Savunma Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Afyonkarahisar
YTP Kontenjanı (1)	
Hayrettin Özgen	Siirt
Bağımsızlar Kontenjanı (1) Bu Komisyon için bağımsızlardan aday gösterilmemiş ve çeşitli tarihlerde tekrarlanan turlarda, hiçbir bağımsız aday seçilmek için gereken basit karar yeter sayısına ulaşamamıştır. Örneğin, Millet Meclisinin 04.12.1964 tarihli 18. Birleşiminde, Cevdet Perin için sadece 25 oy verilmişti. Bağımsız üyelerin seçilememe durumu, Başkanın uyarısına karşın, 26.01.1965 tarihli 45. ve 27.01.1965 tarihli 46. Birleşimlerdeki oylamalarda da devam etmiştir.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 110	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 247	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 699.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 180.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 46, (27.01.1965), s. 245.	
Ticaret Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Abdurrahman Yazgan (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	İstanbul
Cemil Karahan (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Sinop
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

Tarım Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4. Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 24	
CHP Kontenjanı (10)	
Mehmet Geçioğlu	Adana
Ahmet Üstün	Ankara
Rafet Eker	Antalya
Hilmi İncesulu	Çorum
Şehmus Arslan	Diyarbakır
Bahri Bahadır	Hatay
Arif Ertunga	İzmir
Mehmet Delikaya	Malatya
Şevket Raşit Hatipoğlu	Manisa
Bekir Sami Karahanlı	Urfa
AP Kontenjanı (9)	
Cavit Oral	Adana
Ahmet Savrun	Adana
Kerem Özcan	Ağrı
İsmail Hakkı Yılanlıoğlu	Kastamonu
Süleyman Çağlar	Manisa
Adnan Akarca	Muğla
Haydar Özalp	Niğde
Ata Bodur	Ordu
Turgut Nizamoğlu	Yozgat
CKMP Kontenjanı (1)	
Mustafa Kepir (Ürgüplü Hükûmetinde, istifa eden Seyfi Öztürk'ün yerine, Köyişleri Bakanı olarak atandığı için, 07.08.1965 tarihinde Komisyon üyeliği düştü.)	Yozgat
MP Kontenjanı (1)	
Ömer Kart	Konya
YTP Kontenjanı (2)	
Zeyyat Kocamemi	Tokat
İhsan Bedirhanoğlu	Van
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Şaban Keskin (Daha önceki oylamalarda bağımsız üyeler için yeterli çoğunluk sağlanamadığından, ancak 04.12.1964 tarihli 16. Birleşimde seçilebildi.)	Çankırı
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 111	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 698.	

İmar ve İskân Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Mehmet Özbay	Adıyaman
İbrahim İmirzalıoğlu	Ankara
Mehmet Tiritioğlu	Balıkesir
Edip Rüştü Akyürek	Bursa
Orhan Eyüboğlu	İstanbul
Cevdet Oskay	Muğla
AP Kontenjanı (6)	
Kaya Bulut	Balıkesir
Muzaffer Dünder	Çorum
Şahabettin Orhon	İstanbul
Erol Yılmaz Akçal (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna seçildiği için istifa etti. 10.03.1965)	Rize
Hüseyin Özalp	Samsun
Zeki Yağmurdereli (01.12.1964 tarihinde istifa etti.)	Trabzon
CKMP Kontenjanı (1)	
Tahsin Telli	Erzurum
MP Kontenjanı (1)	
Ali Baran Numanoglu (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna seçildiği için istifa etti. 10.03.1965)	Nevşehir
YTP Kontenjanı (1)	
Raif Aybar	Ankara
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 116.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 610.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 247.	
İmar ve İskân Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Muzaffer Döşemeci (04.12.1964 tarihinde seçildi.)	İzmir
Kâzım Arar (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Çankırı
Memduh Erdemir (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Kırşehir
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 698.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 301.	

Turizm ve Tanıtma Komisyonu Üyeleri 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Reşat Arpacıoğlu	Amasya
Etem Ağva	Antalya
Sadrettin Çanga	Bursa
Süreyya Endik (23.05.1965 tarihinde vefat etti.)	Çanakkale
Rauf Kıray	Kütahya
Kamrân Evliyaoğlu	Samsun
AP Kontenjanı (6)	
Ömer Eken	Antalya
Alp Doğan Şen	Diyarbakır
Hüsamettin Atabeyli (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna aday olduğu için istifa etti. 10.03.1965)	Erzincan
Süreyya Sofuoğlu	Kocaeli
Nusret Köklü	Manisa
Sebatî Hastaoğlu	Sivas
CKMP Kontenjanı (1)	
Cemil Karahan	Sinop
MP Kontenjanı (1)	
Oğuzdemir Tüzün	Niğde
YTP Kontenjanı (1)	
Necmeddin Küçükler (Yeniden oluşturulan Bütçe Komisyonuna aday olduğu için istifa etti. 09.03.1965)	Gümüşhane
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 110	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 71, (09.03.1965), s. 247.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 247.	
Turizm ve Tanıtma Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
Zeki Yağmurdereli (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Trabzon
İhsan Bedirhanoğlu (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Van
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

TBMM Kamu İktisadî Teşebbüsleri Karma Komisyonu Millet Meclisi Üyeleri

12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 35

12.05.1964 tarih ve 468 sayılı “Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” uyarınca oluşturulmuştur.

CHP Kontenjanı (15)

Kemal Sarıbrahimoğlu	Adana
Muhlis Ete	Ankara
Ahmet Aydın Bolak	Balıkesir
Hilmi İncesulu	Çorum
Fahir Giritlioğlu	Edirne
Hürrem Müftügil (İstifa etti. 26.01.1965)	Elâzığ
Nureddin Özdemir	Gümüşhane
Vahyi Özarar (Ticaret Komisyonu üyesi de olduğu için, istifa etti. 26.01.1965)	İstanbul
Sabri Vardarlı	İstanbul
Hasan Erdoğan	Kars
Ruhi Soyer	Niğde
Mahmut Alicanoğlu	Sinop
Turhan Kut	Tekirdağ
Suphi Konak (17.11.1964 tarihinde vefat etti. Durum 01.12.1964 tarihinde Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuldu.)	Zonguldak

AP Kontenjanı (14)

Mithat Şükrü Çavdaroglu	Balıkesir
Cihat Turgut	Balıkesir
Turgut Çulha	Bolu
Sinan Bosna	Denizli
İlhami Ertem	Edirne
Ömer Faruk Sanaç	Elâzığ
Ali Köymen	Giresun
Ziya Altınoğlu	İstanbul
İhsan Gürsan (04.12.1964 tarihinde istifa etti.)	İzmir
Hüseyin Cahit Yılmaz (Yeniden oluşturulan Bütçe-Plân Komisyonuna seçildiği için, istifa etti. 16.03.1965)	Konya
Hürrem Kubat	Manisa
Cevat Yalçın	Rize
Bahri Cömert	Samsun
Kadri Eroğan	Urfa

CKMP Kontenjanı (2)

Ramazan Demirsoy	Nevşehir
İrfan Baran (20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde Adalet Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Konya

MP Kontenjanı (1)

Memduh Erdemir (İstifa etti. 20.04.1965)	Kırşehir

YTP Kontenjanı (2)	
Mahmut Vural (X. İnönü Hükûmetinde, istifa eden Ferit Alpiskender'in yerine, 11.12.1964 tarihinde Ulaştırma Bakanlığına atandığı için Komisyon üyeliği düştü.)	Sivas
H. Ali Dizman (YTP'den istifa ettiği için, YTP kontenjanından seçildiği Komisyondan da istifa etti. 17.03.1965)	Tokat
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Mehmet Çobanoğlu	Denizli
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 109.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 610.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 676.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 180.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 180.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 75, (16.03.1965), s. 388.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 76, (17.03.1965), s. 420.	
M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 213.	
Kamu İktisadî Teşebbüsleri Komisyonunda boşalan üyelikler için yeni seçim	
M. Ali Pestilci (04.12.1964 tarihinde seçildi.)	Zonguldak
Erol Yılmaz Akçal (04.12.1964 tarihinde seçildi. Fakat, daha sonra, yeniden oluşturulan Bütçe-Plân Komisyonuna seçildiği için, bu Komisyondan istifa etti. 16.03.1965))	Rize
Saffet Eminağaoğlu (27.01.1965 tarihinde seçildi.)	Artvin
Şekip İnal (27.01.1965 tarihinde seçildi. Ancak, 20.02.1965 tarihinde kurulan Ürgüplü Hükûmetinde Devlet Bakanı olarak görev aldığı için, Komisyon üyeliği düştü.)	Hatay
İbrahim İmirzalıoğlu (27.01.1965 tarihinde seçildi.)	Ankara
Nihat Berkkan (27.01.1965 tarihinde seçildi.)	Ankara
Lâtif Aküzüm (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Kars
Arif Hikmet Güner (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Rize
Ahmet Bilgin (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Kırşehir
Zeyyat Kocamemi (27.04.1965 tarihinde seçildi.)	Tokat
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 699.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 46, (27.01.1965), s. 245.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 75, (16.03.1965), s. 388.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 302.	

Köyışleri Komisyonu 12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Üye Tam Sayısı: 15	
CHP Kontenjanı (6)	
Nihat Su	Antalya
Burhan Arat	Çanakkale
Osman Sabri Adal (04.12.1964 tarihinde istifa etti.)	İzmir
Vefa Tanır	Konya
Hasan Fehmi Evliya	Maraş
Ruhi Soyer	Niğde
AP Kontenjanı (6)	
Şevki Güler	Afyonkarahisar
Nazmi Kerimoğlu	Antalya
İbrahim Kocatürk	Denizli
Aziz Zeytinoğlu	Eskişehir
İhsan Önal	İçel
Şükrü Akkan	İzmir
CKMP Kontenjanı (1)	
Bahri İnceler	Çankırı
MP Kontenjanı (1)	
Kemal Ataman	Konya
YTP Kontenjanı (1)	
Şükrü Kocareisoğlu	Van
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 108.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 677.	
Köyışleri Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Mehmet Geçioğlu (04.12.1064 tarihinde seçildi.)	Adana
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 699.	

B. Plân - Bütçe Karma Komisyonu

Hazırladığı 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde reddedilmesi üzerine, X. İnönü Hükûmetinin istifası ve yerine AP ile bazı bağımsız milletvekillerinin desteğiyle, Cumhuriyet Senatosu Bağımsız Üyesi Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında yeni bir Hükûmetin kurulması nedeniyle; Anayasanın 94. maddesi uyarınca, 3. Yasama Yılında olduğu gibi, 4. Yasama Yılında da iki ayrı Plân-Bütçe Komisyonunun oluşturulması gerekmiştir. Bunlardan ilkinin üyeleri, 4. Yasama Yılı'nın başında, Millet Meclisinin 6 Kasım 1964 tarihli 3. Birleşiminde; ikincisinin ise, Ürgüplü Hükûmetinin güvenoyu almasından sonra, Millet Meclisinin 10 Mart 1965 tarihli 72. Birleşiminde seçilmişlerdi²⁸⁷. 1961 Anayasasının 94. maddesi uyarınca, özel bir kotası bulunan iktidar grubu ve diğer siyasî partilere isabet eden üye sayıları ile seçilen milletvekillerinin isimleri, her iki Plân-Bütçe Komisyonu için aşağıda ayrı ayrı gösterilmiştir:

a- X. İnönü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu

CHP ve bağımsızlardan oluşan bu X. İnönü Hükûmeti döneminde, 4. Yasama Yılında oluşturulan ilk Plân-Bütçe Karma Komisyonunun Millet Meclisi üyeleri, şu milletvekillerinden oluşuyordu:

TBMM Plân-Bütçe Karma Komisyonu, Millet Meclisi Üyeleri	
12. Dönem, 4. Yasama Yılı, Karma Komisyonunda Millet Meclisine İsbet Eden Üye Sayısı: 35 [X. İnönü Hükûmetinde iktidar partisi gruplarına (CHP-Bağımsızlar) isabet eden sayılar doğrultusunda]	
CHP Kontenjanı (21)	
Kemal Sarıbrahimoğlu	Adana
Muhlis Ete	Ankara
İlyas Seçkin	Ankara
Ahmet Aydın Bolak	Balıkesir
Nadir Yavuzkan	Burdur
Şefik İnan	Çanakkale
Hilmi Göldoğan	Diyarbakır
Adnan Şenyurt	Erzurum
Necip Mirkelâmoğlu	İzmir
Kemal Okyay	Kars
Turhan Feyzioğlu	Kayseri
Mehmet Sağlam	Kayseri

²⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, *Dönem*: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 118; **M. M. Tutanak Dergisi**, *Dönem*: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), ss. 247-248, 268-269.

Rüştü Özal	Konya
Fakih Özfakih	Konya
Şevki Aysan	Mardin
Burhan Akdağ	Sakarya
Adil Yaşa	Siirt
Ali Şakir Ağanoğlu	Trabzon
Ahmet Şener	Trabzon
Ali Rıza Uzuner	Trabzon
Celâl Sungur	Yozgat
AP Kontenjanı (9)	
Mehmet Turgut (İstifa etti. 26.01.1965.)	Afyonkarahisar
İsmet Sezgin	Aydın
Sabit Osman Avcı	Artvin
Şadi Binay	Bilecik
İbrahim Etem Kılıçoğlu	Giresun
Muhiddin Güven	İstanbul
İhsan Gürsan	İzmir
Nihat Kürşat	İzmir
Muslihittin Gürer	Sakarya
CKMP Kontenjanı (1)	
İrfan Baran	Konya
MP Kontenjanı (1)	
Ahmet Bilgin	Kırşehir
YTP Kontenjanı (2)	
Orhan Apaydın	Aydın
Nihat Diler	Erzurum
Bağımsızlar Kontenjanı (1)	
Nuri Bayar (Bağımsız üyeler için daha önceki oylamalarda yeterli çoğunluk sağlanamadığından, ancak 04.12.1964 tarihli 16. Birleşimde seçilebildi.)	Sakarya
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Yasama Yılı: 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 119.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Yasama Yılı: 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 698.	
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 180.	
Plân – Bütçe Karma Komisyonunda boşalan üyelik için yeni seçim	
Hürrem Kubat (27.01.1965 tarihinde seçildi.)	Manisa
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 46, (27.01.1965), s. 245.	

b- Ürgüplü Hükûmeti İktidardayken Bütçe Karma Komisyonu

Cumhuriyet Senatosunun bağımsız bir üyesi olan Suat Hayri Ürgüplü'nün kurduğu Hükûmette, AP, CKMP, YTP, MP ve bazı bağımsızlar yer almışlardı. İktidarı oluşturan bu partilerin durumu dikkate alınarak yeniden kurulan, 4. Yasama Yılındaki ikinci Plân-Bütçe Karma Komisyonunda, şu milletvekilleri yer almışlardı:

TBMM Plân - Bütçe Karma Komisyonu, Millet Meclisi Üyeleri	
12. Dönem, 4.Yasama Yılı, Karma Komisyonunda Millet Meclisine İsabet Eden Üye Sayısı: 35 [Ürgüplü Hükûmetinde iktidar partisi gruplarına (AP, CKMP, YTP, MP ve bazı bağımsızlar) isabet eden sayılar doğrultusunda]	
AP Kontenjanı (16)	
Sabit Osman Avcı	Artvin
İsmet Sezgin	Aydın
Şadi Binay	Bilecik
Ahmet Türkel	Bursa
Hüsamettin Atabeyli	Erzincan
İbrahim Etem Kılıçoğlu	Giresun
Muhiddin Güven	İstanbul
Nihat Kürşat	İzmir
N. Cahit Yılmaz	İzmir
Hürrem Kubat	Manisa
Enver Kapman	Maraş
Esat Kemal Aybar	Mardin
Erol Yılmaz Akçal	Rize
Nuri Bayar	Sakarya
Muslihittin Gürer	Sakarya
Ekrem Dikmen	Trabzon
CHP Kontenjanı (13)	
Kemal Sarıibrahimoğlu	Adana
Muhlis Ete	Ankara
İlyas Seçkin	Ankara
Ahmet Aydın Bolak	Balıkesir
Şefik İnan	Çanakkale
Hilmi Güldoğan	Diyarbakır
Adnan Şenyurt	Erzurum

Kemal Okyay	Kars
Turhan Feyzioğlu	Kayseri
Mehmet Sağlam	Kayseri
Rüştü Özal	Konya
Şevki Aysan	Mardin
Ali Şakir Ağanoğlu	Trabzon
CKMP Kontenjanı (1)	
Faruk Küreli	Çorum
Sadrettin Tosbi	Kütahya
YTP Kontenjanı (2)	
Nihat Diler	Erzurum
Necmeddin Küçüker	Gümüşhane
MP Kontenjanı (1)	
Ali Baran Numanoğlu	Nevşehir
Bağımsızlar Kontenjanı (2)	
Orhan Apaydın	Aydın
Fuat Ümit	Bolu
M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), ss. 268-269.	

ALTINCI BÖLÜM

12. DÖNEMDE KURULAN HÜKÛMETLER

1- 12. Dönemde Kurulan Hükûmetlere Genel Bir Bakış

1961 Anayasasının kabulünden sonra yapılan ilk Millet Meclisi genel seçiminde hiçbir siyasî partinin tek başına hükûmet kuracak bir çoğunluğu elde edememiş olması, ülkeyi koalisyon hükûmetleriyle yönetilmek zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştı. Bu doğrultuda, anılan 12. Dönemde 4 koalisyon hükûmeti kurulmuştur.

İlki, 20 Kasım 1961–25 Haziran 1962 tarihleri arasında görev yapan İsmet İnönü Hükûmeti idi. İnönü başkanlığında, CHP ve AP’nin katılımıyla kurulan Cumhuriyet tarihinin 26. Hükûmeti, o güne kadar İnönü’nün kurduğu VIII. Hükûmet olduğu için²⁸⁸, “VIII. İnönü Hükûmeti” olarak da anılmaktadır. Bu Hükûmet, AP ile CHP arasında özellikle Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olan eski Demokrat Partililerin affedilmeleri konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle, kuruluşundan çok kısa bir zaman sonra, henüz yedinci ayı içindeyken, İnönü’nün istifasıyla sona ermiştir.

Bu dönemde ikinci hükûmeti yine İnönü kurmuştur. 25 Haziran 1962 ve 25 Aralık 1963 tarihleri arasında görev yapan “IX. İnönü Hükûmeti” de bir koalisyon hükûmetiydi ve CHP, YTP ve CKMP’nin katılımıyla oluşmuştu. 1963 yılı sonunda YTP ve CKMP’nin çekilmeleri üzerine İnönü’nün istifası ile 27. T.C. Hükûmeti son bulmuştur.

27. Hükûmetin yerine, dönemin üçüncü hükûmetini yine İnönü kurmuştu. Cumhuriyet tarihimizin 28. Hükûmeti olan X. İnönü Hükûmeti, CHP ve bağımsızlardan oluşan bir diğer koalisyon Hükûmetiydi ve 25 Aralık 1963 ile 20 Şubat 1965 tarihleri arasında görev yapmıştı. Hazırlanan Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde reddedilmesi üzerine İnönü’nün istifasıyla bu hükûmet de sona ermiştir.

12. Dönemin dördüncü ve son hükûmeti, Cumhuriyet Senatosu üyesi Suat Hayri Ürgüplü’nün kurduğu 29. Cumhuriyet Hükûmetidir. Ürgüplü Hükûmetinde, AP, YTP, CKMP, MP ve bağımsızlar yer almıştı. Ülkeyi, 1965 seçimlerine bu Hükûmet götürmüştü ve böylece Millet Meclisinin 12. Dönemi de tamamlanmıştı.

²⁸⁸ 29 Ekim 1923 tarihinden, Atatürk’ün ölümü üzerine Cumhurbaşkanı seçilinceye değin, İsmet İnönü, çeşitli tarihlerde 7 Hükûmet kurmuştur. Bunlar, sırasıyla şöyledir: I. İnönü Hükûmeti (30.10.1923–06.03.1924), II. İnönü Hükûmeti (06.03.1924–22.11.1924), III. İnönü Hükûmeti (03.03.1925–01.11.1927), IV. İnönü Hükûmeti (01.11.1927–27.09.1930), V. İnönü Hükûmeti (27.09.1930–04.05.1931), VI. İnönü Hükûmeti (04.05.1931–01.03.1935), VII. İnönü Hükûmeti (01.03.1935–01.11.1937).

2- 12. Dönemin İlk Hükûmeti: VIII. İnönü Hükûmeti (20 Kasım 1961–25 Haziran 1962)

A. Yeni Hükûmetin Kurulması İçin Sürdürülen Çalışmalar

26 Ekim 1961 tarihinde, Cumhurbaşkanının; ardından 1 Kasım 1961 tarihinde, Millet Meclisi Başkanının seçilmeleri gerçekleşince, sıra hükûmetin oluşturulmasına gelmişti. Ancak, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamamış olması, hükûmet kurulmasını da zorlaştırmıştı. Gerçekten, yeni Anayasa uyarınca, hükûmetin güvenoyu için başvuracağı Millet Meclisinde, CHP'nin 163, AP'nin 158, YTP'nin 65 ve CKMP'nin de 54 iskemlesi bulunuyordu. Bu durumda, hiçbir partinin tek başına hükûmet kuramayacağı açıktı. Her ne kadar, 1961 Anayasası, yeni kurulmuş bir hükûmetin güvenoyu alabilmesi için Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlamasını zorunlu görmemekte idi ise de; kendini her an düşürülme tehdidi altında hissedecek olmasının yol açacağı güvensizlik duygusundan kurtulmak için, kurulacak hükûmetler, haliyle Millet Meclisi salt çoğunluğunun desteğini sağlamayı arayacaklardı. Bu durumda, sorun, müstakbel Başbakanın kim olacağı ve koalisyonda hangi siyasî partilerin yer alacağıydı. Seçim sonuçlarının alınmasından hemen sonra, Millî Birlik Komitesi'nin arzusu, dört siyasî partinin de koalisyonda yer alması yönünde idiyse de, böyle bir koalisyondan kurulmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştı²⁸⁹. Sürdürülen çeşitli temaslarda, AP ile YTP'li yöneticilerin, CKMP'nin de desteğini sağlayabilecekleri bir hükûmet oluşumunu dile getirdikleri dikkat çekmekteydi. Ancak, CKMP'nin, bir koalisyonda yer almayacağını Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirmesi üzerine, bu ihtimal ortadan kalkıyordu²⁹⁰. Bu arayış sırasında, Gürsel, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın benimsediği bir dönüşümlü modeli dile getirdi. Bu model uyarınca, üç siyasî parti sıra ile başbakanlığı üstleneceklerdi. Bu doğrultuda, ilk başbakan kura ile belirlenecekti ve her sekiz ayda bir, başbakan değişecekti²⁹¹. Ancak, CHP, bu öneriyi derhal reddetmişti²⁹². AP ise, bu öneriye karşı yeni bir öneri hazırladığını bildirmekteydi. Bu bağlamda, Adalet Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu yayımladığı açıklamada, “...CHP'ne nisbetle... bağdaşabilir programlara sahip olan AP, YTP ve CKMP'nin, sağlam bir hükûmet teşkili için koalisyona hazırlığı yapmalarında zaruret bulunduğu aşikardır. Bu durum muvacehesinde, istişare sonuçlarını sıhhatli bir şekilde, Sayın Devlet Başkanına arzede bilmek maksadiyle YTP ve CKMP'ni 3'lü koalisyona için Türk Milleti huzurunda işbirliğine davet ediyoruz”²⁹³ diyordu. Ancak,

²⁸⁹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, , **a.g.k.**, s. 239.

²⁹⁰ Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükûmetleri, 1961–2002**, Buke Kitapları, İstanbul, 2006, ss. 57-59; Metin Toker, **a.g.k.**, s. 15.

²⁹¹ Metin Toker, **a.g.k.**, s. 15; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 67; Sadettin Bilgiç, **Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 85.

²⁹² Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 67; Metin Toker, **a.g.k.**, s. 15.

²⁹³ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 68.

CKMP'nin koalisyonda görev almayı baştan reddetmiş olması karşısında, AP'nin bu isteğinin gerçekleşebilmesi mümkün görünmüyordu. Sonunda, Cumhurbaşkanı Gürsel, hükûmeti kurma görevini, 10 Kasım 1961 tarihinde İsmet İnönü'ye verdi²⁹⁴. Gürsel, bu kararını, “*içinde bulunduğumuz güç şartları çözümleyecek birine görev verdim*” sözleriyle değerlendiriyordu²⁹⁵. İnönü, yeni hükûmeti kurma çalışmalarına 11 Kasım 1961 günü başlamıştı ve beş gün boyunca hem AP, hem de YTP ile sürdürülen temaslar sonunda, 15 Kasım 1961'de, İnönü'nün yeni hükûmeti AP ile birlikte kurabileceği anlaşılmış oluyordu²⁹⁶. Kuşku yok ki, bu kararın alınması kolay olmamıştı. Gerek CHP'de, gerek AP'de, bir CHP-AP koalisyonuna karşı çıkanlar vardı²⁹⁷. Bu bağlamda, AP'nin etkin isimlerinden, İzmir Milletvekili Şinasi Osma, bir mecburiyeti belirtmek adına, partilerinin koalisyona “*rejimi kurtarmak*” için girdiğini açıklıyordu²⁹⁸.

B. CHP ile AP Arasında İmzalanan Koalisyon Protokolü ve VIII. İnönü Hükûmetinin Kuruluşu

15 Kasım 1961 tarihinde, CHP ile AP, kuracakları koalisyon hükûmeti için bir protokol imzaladılar²⁹⁹. İki parti, bu protokolde, CHP ile AP'nin, günlerden beri bir hükûmet kurma hususunda karşılaşılan güçlüklerle çare bulmak üzere, bir karma hükûmet kurmaya birlikte karar verdiklerine değinmekte ve seçimlerden sonra hiçbir siyasî parti Millet Meclisinde hiçbir tek başına çoğunluk sağlayamadığı için, birden çok partinin elbirliği ile hükûmet kurmasının, parlamenter ve demokratik rejimin tabii ve kaçınılmaz bir gereği olduğuna işaret etmekteydiler. Ayrıca, ülkenin karşı karşıya bulunduğu iç ve dış koşulların, gecikmeden, istikrarlı ve güven verici bir hükûmet kurulmasını zorunlu kıldığının altını çizmekte ve hükûmeti kurma görevini 15 Ekim seçimlerinde en fazla oy alan iki siyasî partinin gerçekleştirmelerinin, iktidar yetki ve sorumluluğunu bu iki partinin paylaşmalarının, seçim sonuçlarına da uygun düşeceğine dikkat çekmekteydiler. Protokolde, iki büyük partiden oluşacak hükûmetin, vatandaşlar arasında iyi ilişkilerin hâkim olmasına ve siyasî husumet fikrinin yerini, medeni bir siyâset anlayışına terk etmesi suretiyle yurttaki huzurun kurulmasına yardımcı olacağına da özellikle yer verilmekteydi. Protokolde, hükûmet programının, Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisinin programlarında ve seçim beyannamelerinde yer alan esasların muhasalası olacağına değinildikten

²⁹⁴ **Resmî Gazete**, 13 Kasım 1961, Sayı: 10956.

²⁹⁵ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1961.htm>, (Erişim Tarihi: 06.06.2006)

²⁹⁶ Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 16-24.

²⁹⁷ Tanel Demirel, **a.g.k.**, s. 35.

²⁹⁸ Şinasi Osma, “*Adalet Partisinin Kuruluşu ile İlgili İlk Büyük Kongre Çalışma Raporu*”, **AP'nin Doğuşundan Bugüne**, Ed. Osman Şahinoğlu, Seden, Ankara, 1966, s. 52, Tanel Demirel, **a.g.k.**, s. 35'den naklen.

²⁹⁹ **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, Anadolu Ajansı Yayını, 2. Baskı, Ankara, 2004, s. 194.

sonra, T.B.M.M.’ne dayanan, ondan kuvvet alan ve Meclise karşı sorumlu bulunan hükümetin, normal demokratik rejimin bütün icapları ile işler halde bulunmasını başlıca vazife bileceği vurgulanıyordu. Protokolde, mevzuatta yeni Anayasaya uygunluğu sağlayacak değişikliklerin kısa sürede yapılmasına çalışılacağı ve Anayasada öngörülen yeni kurumların oluşturularak işlemleri için gereken tüm yasaların çıkarılacağı da ifade ediliyordu. Yakın geçmişin bütün yaralarının kapatılması yolunda her türlü gayretin gösterileceğine de özellikle değiniliyordu. Protokolde, iki partinin de temel hak ve özgürlüklere dayanan demokratik ve laik cumhuriyet prensiplerine bağlı olduklarını ve memleketimizi aşırı sol ve aşırı sağ akımlardan ve totaliterliğin her şeklinden korumak hususundaki ortak inançlarını bir kez daha tekrarladıkları da dikkat çekmekteydi. Protokolde, dış politikaya da değinilerek, Türk milletinin, batı demokrasisini benimsemiş olmasının doğal bir sonucu olarak, “NATO” ve “CENTO”ya karşı yükümlülüklerini yerine getirmeye devam edeceği hususuna yer verilmesi de unutulmamıştı³⁰⁰.

İnönü, hazırladığı Bakanlar Kurulu listesini, 20 Kasım 1961 tarihinde Cumhurbaşkanına sundu ve aynı gün Bakanlar Kurulu listesi Cumhurbaşkanınca onaylandı³⁰¹. Böylece, Türkiye Cumhuriyetinin 26. Hükûmeti kurulmuş oluyordu. Bu, İnönü’nün Başbakan olarak görev aldığı 8. Hükûmetti. Hükûmetin oluşumunda dikkat çeken husus, kendisine Başbakan Yardımcılığı önerildiği halde Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın kabinde yer almaması³⁰² ve CHP ile AP’ye eşit sayıda bakanlık verilmiş olmasıydı.

Bakanlar Kurulu, şu isimlerden oluşmaktaydı³⁰³:

Başbakan Mustafa İsmet İNÖNÜ (Malatya, CHP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ali Akif EYİDOĞAN (C. S. Üyesi, Zonguldak, AP)
Devlet Bakanı Turhan FEYZİOĞLU (Kayseri, CHP)

³⁰⁰ CHP ile AP arasında imzalanan protokolün tam metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 07.06.2006); ayrıca bkz. EK. 1.

³⁰¹ **Resmî Gazete**, 21 Kasım 1961, Sayı: 10963.

³⁰² Ragıp Gümüşpala’nın Bakanlar Kurulunda yer almaması, genellikle, AP’nin, seçmenine koalisyon Hükûmetine mecburen girdiklerini gösterir bir mesaj vermek amaçlı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu konuda bkz. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 70; Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 28-29; Tanel Demirel, **a.g.k.**, s. 35.

³⁰³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 13.06.2006); **Resmî Gazete**, 21 Kasım 1961, Sayı: 10963.

Devlet Bakanı Avni DOĞAN (Kastamonu, CHP)
Devlet Bakanı Necmi ÖKTEN (Çorum, AP)
Devlet Bakanı Nihat SU (Antalya, AP)
Adalet Bakanı Kemal Sahir KURUTLUOĞLU (C.S. Kontenjan üyesi)
Milli Savunma Bakanı Mehmet İlhami SANCAR (İstanbul, CHP)
İçişleri Bakanı Ahmet TOPALOĞLU (Adana, AP)
Dışişleri Bakanı Selim Rauf SARPER (İstanbul, CHP)
Maliye Bakanı Osman Şefik İNAN (Çanakkale, CHP)
Milli Eğitim Bakanı Mehmet Hilmi İNCESULU (Çorum, CHP)
Bayındırlık Bakanı Mehmet Emin PAKSÜT (Ankara, CHP)
Ticaret Bakanı Mehmet İhsan GÜRSAN (İzmir, AP)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Süleyman Suat SEREN (C.S. Üyesi, Isparta, AP)
Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket PULATOĞLU (C.S. Üyesi, Trabzon, AP)
Tarım Bakanı Ali Cavit ORAL (Adana, AP)
Ulaştırma Bakanı Mustafa Cahit AKYAR (C.S. Üyesi, Denizli, AP)
Çalışma Bakanı Bülent ECEVİT (Ankara, CHP)
Sanayi Bakanı Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur, CHP)
Basın - Yayın ve Turizm Bakanı Kâmran (Kâmuran) EVLİYAOĞLU (Samsun, AP)
İmar ve İskân Bakanı Mehmet Muhittin GÜVEN (İstanbul, AP)

C. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Okunuşu

Cumhurbaşkanınca onaylanan Bakanlar Kurulunun listesi, 20 Kasım 1961 tarihli 12. Birleşiminde, Millet Meclisinin bilgisine sunuluyor³⁰⁴ ve 1 hafta içinde hazırlanan hükûmet programı, Başbakan İsmet İnönü tarafından 27 Kasım 1961 tarihli 13. Birleşimde Millet Meclisinde okunuyordu³⁰⁵. Program, bir bakıma, daha önce CHP ve AP arasında imzalanmış olan protokolde belirtilmiş hususları, daha geniş bir biçimde ele almaktaydı. Bu bağlamda, önce yeni kurulan Hükûmetin, siyasî tarihimizde geçmiş bir örneği bulunmayan hükûmet olduğuna dikkat çekilmekteydi. Gerçekten, ülkemiz bir koalisyon hükûmeti ile ilk kez karşılaşmaktaydı. Bu özelliğe değinildikten sonra, programın hemen ilk satırlarında, Hükûmeti kurmuş olan iki siyasî partinin, uzun bir ayrılık devri içinde, bir araya gelmeleri ve aynı dilden konuşmaları imkânsız sayılan iki parti olduklarına; bu durumun da, milletimizin siyasî olgunluğunun bir kanıtını oluşturduğuna dikkat çekilmekteydi. Yine, en başlarda vurgulanan bir diğer husus ise, Hükûmetin Atatürk ilkelerine bağlılığı ve Anayasa'nın mutlak hâkimiyetini sağlamayı, her türlü siyasetin üstünde tutulacağıydı. Başbakan İnönü'nün altını çizdiği bir diğer konu, karma Hükûmetin, memlekette demokratik rejimi tam anlamıyla işletebilecek durumda ve kudrette olduğuydu. Programda, giriş niteliğindeki bu açıklamalardan sonra, yapılacak olanlara değinilmekte ve bu bağlamda vatandaşlar arasında, siyasî görüşleri her ne olursa olsun, fark gözetilmeyeceğine işaret edilerek,

³⁰⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 12, (20.11.1961), ss. 113-114.

³⁰⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 13, (27.11.1961), ss. 118-125.

*“Memleketin iç politikasındaki karşımızda bulunan mesele, vatandaşlar arasında huzuru ve iyi münasebeti sağlamaktır. Siyasî mücadelelerin yarattığı uzaklık ve çekişmenin karma Hükümet zamanında huzura çevrilmesi için bütün imkânlar mevcuttur. Siyasî ayrılık esas itibarıyla, siyasetin yukarı kademesini işgal eden idareciler ve hususiyile iktidarda bulunanlar tarafından beslenir. Millet Meclisi kesin bir karar ile temin ederiz ki, memleket idaresinde vatandaşın münasebetleri ve hakları, siyâsi kanâat ayrılığından dolayı hiçbir fark göstermeyecektir. Jandarma karakolundan ve köy muhtarlarından yüksek idare makamına ve banka kredilerine kadar hiçbir yerde, vatandaş, hiçbir sebeple eşit olmayan muamele görmeyecektir.”*³⁰⁶ denilmekteydi. Programda üzerinde önemle durulan bir diğer nokta ise, askerin kışlasına döndüğü dikkate alınarak, asayiş güçlerinin başarılı bir biçimde çalışacak hale getirilmeleri ve bu doğrultuda bu gücün vatandaş gözündeki itibarının yükseltilmesi gerektiği idi. Daha sonra, ekonomik ve sosyal hedeflere geçilmekte ve hızlı bir kalkınmanın gereği vurgulandıktan sonra, bunun için hem Devletin, hem de özel teşebbüsün mümkün olan en geniş ölçüde yatırım yapmasının önemi vurgulanmaktaydı. Bu bağlamda, Hükümetin, yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilâtının çalışmalarından ciddi olarak faydalanmak kararında olduğu belirtiliyordu. Bu yatırımların, öncelikle tarım, sanayi ve eğitim alanlarında yoğunlaşmasına ve Devletin bütün hizmet kollarına makul oranda yayılmasına çaba gösterileceği; özel sektör yatırımlarına Devletin her türlü teşvik ve kolaylığı sağlayacağı da ifade edilmekteydi. Bu genel hedeflerden sonra, çeşitli bakanlıkların çalışmalarına girilmekte ve bu doğrultuda, Maliyenin, çeşitli yatırımlar için gereken kaynakları bulması zorunluluğu üzerinde durulmakta ve bu hedefe ulaşmak için vergi sisteminde gereken düzeltmelerin yapılacağına değinilerek, Devlet gelirlerinde azalmaya yol açmayacak bir biçimde, tarım arazisinden arazi vergisiyle, dar işçi kazançlarından tasarruf bonosunun kaldırılmasına çalışılacağı vaadinde bulunulmaktaydı. Adalet Bakanlığı ile ilgili olarak, ana hatlarıyla şunlar öngörülmekteydi:

“Adalet Bakanlığımız, bağımsız adaletin ihtiyaçlarını sağlamak, idari ve kanuni müesseselerini vücuda getirmek için çalışacaktır. Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu gibi Anayasamızın mühletlere bağladığı temel kuruluş kanunları süratle hazırlanarak Yüksek Meclise takdim edilecektir.

Gelecekte ihtiyacımız olan hâkimlerin, belli bir program içinde, yetiştirilmesi konusunda ciddi tedbirler alınacaktır.

*Adaletin sürat ve emniyet içinde tahakkuku için memleket ihtiyacına cevap vermeyen kanunlar, bu arada şikâyet konusu olan İcra İflas Kanunu düzeltilecek, Anayasa ile mutabakat arz etmeyen kanunların bir an önce değiştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi için başlamış olan çalışmalar en kısa zamanda neticelendirilecektir”*³⁰⁷.

³⁰⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 14.06.2006).

³⁰⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 14.06.2006).

Programda, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi, Anayasanın belli bir süre içinde çıkarılmasını emrettiği kanunların süratle hazırlanacağına değinilmiş olması; bir Anayasal zorunluluğu dikkate sunuyordu. Gerçekten, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesinde, Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunların, TBMM'nin ilk toplantısından başlayarak en geç altı ay içinde çıkarılması gerektiği öngörülmektedir³⁰⁸.

VIII. İnönü Hükûmetinin Programında, tarım ve hayvancılık alanı ile ilgili olarak, ekilebilir toprakların sınırına varıldığına dikkat çekilmekte ve tarımda üretimin artırılması için, sulama, toprağı besleme ve koruma ile, tohumluk ihtiyacını karşılama, hastalık ve haşerelerle mücadele edileceği belirtilmekteydi. Ayrıca, toprak reformunun, Anayasanın ruhuna, ekonomik ve zirai bünyemize uygun bir biçimde yapılmasına gayret edileceği söylenmekteydi. Başbakan İnönü, tarım alanında çalışanların sigortalanmalarının gerçekleştirilmesinin güçlüğü ve bunun uzun zaman alacağını bilincinde olduklarını ifade ettikten sonra, bu doğrultuda ilk hazırlıklara başlanacağını vaat ediyordu. Programda, daha sonra, bayındırlık alanında yapılması plânlanan hususlara geçilmekte ve bu bağlamda, sulama projeleri, köylerin içme suyuna kavuşturulmaları, hidroelektrik santrallerinin kurulması, karayolları inşası, demiryollarının geliştirilmesi, havaalanları ve limanların sayılarının artırılması gereksinimi üzerinde durulmaktaydı. Bu hizmetlerin yerine getirilmesi için özel sektörden yararlanılma gereğine değinilmek de unutulmamıştı. Programda, ulaştırma hizmetlerinin geliştirilmesi ve mevcut eksikliklerin giderilmesi yönünde çalışmalar sürdürüleceğine de işaret edilmekteydi. Bu bağlamda, Hükümetin, Denizcilik Bankası, Devlet ve özel teşebbüs elindeki deniz ticaret filosu ve deniz nakliyatına önem verdiği özellikle vurgulanmaktaydı. Programda, bunlardan başka, sırasıyla, iç piyasanın düzenlenmesinde yapay ve zorlayıcı önlemler yerine normal ekonomik önlemlerin esas alınacağı, ürünlerimizin dış piyasalarda değerlendirilmesine çalışılacağı, esnaf ve küçük sanatkârların gereksinimlerinin karşılanmasına özenileceği, milli ekonomimizin gelişmesinde yabancı sermayeden de faydalanılacağı, gümrüklerle ilgili mevzuatın günün icaplarına uygun hale getirileceği, Tekelin iyileştirileceği, yeni çay fabrikalarının kurulacağı, ekonomik gelişmede Devlet sektöründe vücuda getirilecek eserlerin, ister yeni tesis, ister mevcutların geliştirilmesi şeklinde olsun, mutlaka plâna uygun bir biçimde yapılacağı, yeraltı servetlerinin değerlendirilmesine gayret sarf edileceği, İktisadî Devlet Teşekküllerinin siyasî amaçlardan arındırılmış bir biçimde yönetileceği de ifade ediliyordu. Bu arada, iktisadî kalkınma çabaları sırasında, işçi haklarının korunmasının ihmal edilmeyeceği, asgarî ücret tespit mekanizmasının iyileştirileceği, işsizliğin giderilmesine çaba harcanacağı, sosyal

³⁰⁸ 1961 Anayasasının sözü geçen Geçici 7. maddesi hükmü şöyleydi: “Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak altı ay içinde ve bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır”.

güvenlik önlemlerinin sağlanması için mevzuat ve müesseseler üzerinde çalışılacağı, işçilerin iktisâdî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla kullanacakları toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyici kanunların Meclise sunulacağı da özellikle vurgulanmaktaydı. VIII. İnönü Hükûmetinin programında, imar konularına da yer verilmişti ve bu bağlamda, şehir plânlaması, konut gereksinimi, gecekondü sorunu üzerinde durulmaktaydı. Sağlık alanında, sağlık hizmetlerinin geniş halk kitlelerine sağlanmasının önemine değinilmekte ve sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi için Devlet Plânlama Teşkilâtının çalışmalarından yararlanılacağı belirtilmekteydi. Ayrıca, yerli ilâç sanayiinin ve özel hastanelerin kurulmasının teşvik edileceğine de Programda işaret ediliyordu. Programda dikkat çeken bir diğer nokta, Basın-Yayın ve Turizm işlerine bakan ve gelişme halinde olan Bakanlığın, teşkilât kanununun Meclise sevk edileceğinin de bildirilmesidir. Radyoların özerk bir hale getirileceği ve siyasî tarafsızlık içinde yayın yapmalarına özel bir önem atfedileceğine de değinilmekteydi. Ayrıca, yapılmakta olan bölge radyolarının tamamlanmasına gayret edileceği vaadinde de bulunuluyordu. Eğitim alanında yapılmaya istenenler ise, Programda şöyle dile getirilmekteydi:

“Millî Eğitim, sadece genç nesilleri yetiştirmenin bir vasıtası değil, aynı zamanda özellikle millî kalkınmayı hızlandıracak ve gerçekleştirecek verimli bir yatırım olarak öne alınmıştır. Bütün faaliyetimizi, uzun vâdeli ve esaslı bir plana bağlamak amacındayız. İlköğretim on yıllık bir süre içinde sağlanmak tertibine bağlanmıştır. İlkokulu bitiren ve çeşitli sebeplerle orta öğretime devam imkânı bulamayan çocuklar ve yetişkinler için kısa süreli yetiştirme programları hazırlanacaktır. Bu arada tarım ve el sanatları alanında mesleki ve teknik öğretim kursları ve okuma yazma öğretimi çalışmaları temin olunacaktır. Orta ve yüksek öğretim kurumlarımız iyi yetiştirme esasına göre düzenlenecektir. Devlet Planlama Teşkilâtının lüzumlu gördüğü sektörlerin ihtiyaç ve gelişmeleri dikkate alınacaktır. Teknik öğretim ve mesleki öğretim kalkınma mukadderatımıza sıkı sıkıya bağlıdır. Bu alana daha çok öğrenci sevkine çalışacağız.

Büyük meselemiz, her konuda ehliyetli ve yeter sayıda öğretmen bulunmamasıdır.

Kültür ve sanat faaliyetlerimiz, mahdud zümrelere değil, en geniş halk kütlelerine hitabedecektir.

Güzel sanatlar, müzeler, kütüphaneler ve yayın gibi alanlarda her çeşit kültür hareketlerinin yurt ölçüsünde yayılmasına çalışılacaktır.

Halk eğitimine önem vereceğiz. Türlü iş alanlarında ehil işçilerin yetiştirilmesine gayret sarfedilecektir.

Eğitim müesseselerinden bahsederken özel müesseseleri de beraber düşünüyoruz.

Maddî imkândan yoksun kabiliyetlerin yetiştirilmesi hedefimizdir.

Memleketin ihtiyacı olan alanlarda yüksek vasıflı ilim ve fen adamları vearaştırıcılar yetiştirmek için tedbirler alacağız.

İlim, teknik ve güzel sanatlar alanlarında yapılan araştırmalar ve meydana getirilen eserler desteklenecektir”³⁰⁹.

Hükûmet Programında, Diyanet İşleri Başkanlığının ihtiyaçlarının karşılanmasına özen gösterileceği, vatandaşların vicdan, dinî inanç ve kanaat özgürlerinin korunmasına dikkat edileceği de belirtiliyordu. Programda, dış politikaya da geniş yer verilmekte ve şöyle denilmekteydi:

“Dış politikamızın temelini, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi teşkil etmektedir.

Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak, bütün milletler için barış, hürriyet adalet ve hak eşitliği esaslarına dayanan devamlı bir dünya nizamının kurulması, başlıca hedefimizdir.

Herşeyin üstünde tuttuğumuz bağımsızlığımızın bütün milli menfâatlerimizin, ancak böyle bir nizam içinde en iyi şekilde korunabileceğine inanıyoruz.

Bu ana hedefleri geliştirme yolunda Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan beri, Milletlerarası İşbirliğine, ortak güvenlik prensibine, taahhütlerimizin sadakatle yerine getirilmesine ve ihtilâfların barışçı yollarla halli usulüne önem vermiştir.

Hükümetimiz, Milletlerarası alanda aynı esaslar dairesinde ve fâal bir şekilde çalışmaya devam edecektir.

Bu çalışmalarımızda NATO ve CENTO ittifaklarının hususi ve önemli bir yeri vardır.

NATO, hür ve bağımsız yaşamak, Batı medeniyetinin prensiplerini yaymak, Demokratik müesseseleri korumak ve teşvik etmek azminde bulunan memleketlerin, Birleşmiş Milletler yasasına uygun olarak kurdukları bir savunma teşkilâtıdır.

Atatürk devrimleri neticesinde yalnız siyâsî alanda değil her alanda kendileriyle kuvvetli bağlar kurmuş olduğumuz NATO müttefik ve dostlarımızla münasebetlerimizi eşitlik ve egemenlik esasları dairesinde yürütmek ve daha da geliştirmek için tarafımızdan her türlü gayret sarfedilecektir.

NATO ittifakı dâhilindeki bağlarımıza ilâveten, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer üye devletler ile iki taraflı olarak da samimi ve ileri dostluk münasebetlerimiz mevcuttur.

³⁰⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 15.06.2006).

Yine Birleşmiş Milletler yasasına uygun olarak kurulmuş bir savunma teşkilatı olan CENTO'ya da samimiyetle bağlı bulunmaktayız. Bu teşkilâtın diğer bölge üyeleri İran ve Pakistan ile son derece yakın münasebetler idame ettirmektedir. CENTO'nun bütün üyeleri arasında çeşitli alanlarda gelişen işbirliğinin kuvvetlendirilmesi yolunda yeni gayretler sarfedilmesi lüzumuna kaniyiz.

Müşterek batı medeniyetinin gelişmesi ve milletlerin birbirlerine yaklaşması idealine hizmet eden Avrupa Konseyinin bir üyesi olarak, batı camiası içindeki şerefli yerimiz ile mütenasip yapıcı faaliyetlerde bulunmaktan geri kalmayacağız.

Avrupa entegrasyonu hareketinin bugün iktisâdi sahada varmış olduğu en ileri merhaleyi temsil eden ve dış ticaret bağları bakımından memleketimize en yakın olan Avrupa İktisâdi Camiasına katılmayı samimiyetle arzu etmekteyiz. Bu husustaki teşebbüslerin, camia ile memleketimizin karşılıklı menfaatleri bakımından mesut bir neticeye, ulaşması, şüphesiz ki, ortak pazar üyesi olan dost ve müttefiklerimizin gösterecekleri anlayışa bağlıdır.

Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye Yunanistan ve İngiltere arasındaki özel bağlar malumdur. Samimi dileğimiz, Kıbrıs Cumhuriyetinin mevcut anlaşmalar dairesinde sükûn ve ahenk içinde bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasıdır. Kıbrıs'ın bu gayretlerini ve bölgemizin barış ve istikrarına yararlı faaliyetlerini yakın bir ilgi ile takip edeceğiz.

Komşumuz Yunanistan ile, Kıbrıs meselesinin halinden sonra dostluk ve ittifak bağlarımıza ve uygun olarak gelişen münasebetlerimizin daha da kuvvet bulmasına önem vermekteyiz.

Mensup bulunduğumuz ittifaklar manzumesi dışında kalan bütün memleketlerle münasebetlerimizi, Birleşmiş Milletler prensipleri dairesinde geliştirmek emelimizdir.

Bu arada komşu memleketlerle, hususiyle büyük kuzey komşumuz Sovyetler Birliğiyle münasebetlerimizi, mevcut Milletlerarası taahhütlerimize uygun olarak, karşılıklı saygı esasına dayanan iyi komşuluk münâsebetleri çerçevesinde geliştirmeyi samimiyetle arzu etmekteyiz.

Bütün Orta ve Yakın Doğu memleketlerine karşı ilgi ve yakınlık duymaktayız. Özellikle, uzun bir müşterek mazinin sonucu olan samimi dostluk hisleriyle, Arap memleketlerinin hürriyet ve bağımsızlık içinde refah yolunda ilerlemeye devam etmelerini candan temenni etmekteyiz.

Sınır komşularımız Irak ve Suriye ile aramızda mevcut dostluk bağlarının daha da kuvvetlenmesi hususunda, karşılıklı anlayış içinde bulunduğumuzu görmekten büyük memnuniyet duymaktayız.

Afganistan ile mevcut ananevî dostluk münasebetlerimizin gelişmesine hususi bir önem veriyoruz.

Dost Yugoslavya ile karşılıklı münasebetlerimizin müşterek menfaatlerimize uygun olarak gelişmesini arzu etmekteyiz.

Milletlerarası alanda önemli rol ve mevkileri olan Latin Amerika memleketleriyle münasebetlerimizin, mevcut dostluk havası içinde geliştirilmesine çalışılacaktır.

Başta Japonya olmak üzere, hür dünyanın müşterek ideallerini paylaştığımız Uzak Doğu memleketleriyle münasebetlerimiz karşılıklı dostluk çerçevesinde yürütülecek ve geliştirilecektir.

Dünyada adil ve devamlı bir barışın gerçekleşmesi, şüphe yok ki, Milletlerarası alanda gerginliğin giderilmesi ve emniyet ve istikrarın kurulması yolunda bütün milletler tarafından sarfedilecek müşterek gayretlerin semere vermesiyle mümkün olacaktır. Halihazır dünya durumu, bu yoldaki iyi niyetli gayretlerin arzu ettiğimiz neticeyi pek yakın bir gelecekte sağlayabileceği hususunda mâalesef ümit verici değildir.

Her an vahim bir safhaya intikal etmesi mümkün olan Almanya ve Berlin meselelerinden mütevellit ciddi durumu dikkatle izliyoruz. NATO'nun samimi bir üyesi sıfatıyla müttefiklerimizle birlikte durumun gerektirdiği istişarelere devam edeceğiz. Diğer taraftan, bu buhranın barış ve müzakere yoluyla hallini yürekten temenni etmekteyiz.

Dünyada gerçek güvenlik ve barışın kurulması bakımından büyük önem taşıyan bir konu da, milletlerarası müessir bir kontrol altında, klasik ve nükleer silahların hepsine şamil olmak ve kademeli bir şekilde tatbik edilmek suretiyle, genel ve muvazeneli bir silahsızlanmanın gerçekleştirilmesidir.

Mevcut ve gelecek nesillerin sağlığını tehdit eden nükleer denemelere son verecek bir anlaşmaya bir an önce varılmasının, beşeriyetin selameti bakımından zaruri olduğu kanaatindeyiz.

Son yıllarda birçok memleketlerin bağımsızlığa kavuşarak Birleşmiş Milletler Camiasına katılmalarını büyük memnuniyetle karşılamaktayız. Bu milletlerin meşru haklarını elde etmeleri ve refah ve saadet yolunda ilerlemeleri, halis dileğimizdir.

Bu yeni memleketlere ve umumiyetle az gelişmiş milletlere iktisâdi yardım meselesi, dünyada huzur ve istikrarın gerçek anlamda vücut bulması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu itibarla, insan topluluklarının muhtaç oldukları maddi ve manevi imkânlardan kabul olduğu kadar geniş kitlelerin faydalanmasını sağlamak için sarf edilen gayretleri takdirle karşılamaktayız.

Kendi bakımımızdan, batı camiasının üyeleri arasında mevcut karşılıklı dayanışmanın, işbirliğinin ve savunma yüklerini iktisâdi güç ile mütenasip şekilde dağıtma prensibinin tabi bir sonucu olarak ekonomik kalkınmamız hususunda bu camia ile işbirliğimizin kuvvetlendirilmesine ve artırılmasına Hükümetimizin büyük önem verecektir. Bu meyanda, NATO'nun müşterek emniyet alanında vücuda getirmiş olduğu kuvvetli dayanışmanın, ekonomik ve kültürel alanlarda da geliştirilmesi için tarafımızdan yapılan teklifleri müttefiklerimizin anlayışla karşılamış olmaları keyfiyetini, memnuniyetle belirtmek isteriz”³¹⁰.

³¹⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 15.06.2006).

Programın son kısmında millî savunma hizmetlerine eğilinmekte ve hizmetin kendine özgü niteliği nedeniyle, bu konuda ayrıntılara girilmeyeceği belirtilmekteydi. Ancak, yine de şu satırlara yer verilmiş bulunuyordu:

“Ordumuz, varlığımızın başlıca teminatı olarak milletçe aziz bildiğimiz bir müessesedir.

Bu büyük milli müessesenin her bakımdan vazifesini ifâ edecek kudretle olmasını Hükümet daima göz önünde bulunduracaktır.

Anayasamızın hükümlerine göre, silahlı kuvvetlerle ilgili yeni kanun tasarıları Yüksek Meclisin tasvibine sunulacaktır. Bu arada, ordu mensuplarının sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak tedbirler alınacaktır.

Ordumuz, memleket savunması ve barışın korunması için başlıca teminat olarak şerefli vazifesini ifaya kudretli bir halde tutulacaktır” ³¹¹.

Başbakan İnönü, Hükümet Programını okumayı, şu sözlerle tamamlamıştı:

“Hükümetin başarısı, ancak Yüksek Meclisin güven oyu sayesinde, devamlı, kararlı bir varlık göstermesine bağlıdır. Yalnız sizin güveninizle kuvvet kazanacak olan Hükümet, muhalefet partilerinin murakabesini yardımcı bilecektir.

Karar Yüce Heyetinizindir” ³¹².

Programda dikkat çeken bir husus, 24 Ekim 1961 tarihli Çankaya Protokolünde, parti liderlerinin, Yüksek Adalet Divanınca verilen mahkûmiyet kararlarına karşı “şimdilik” af düşünmedikleri yönünde aldıkları karara uygun bir biçimde, bu konuya yer verilmemiş olmasıdır. Esasında, her ne kadar Adalet Partisi mensupları arasında bu yönde düşünceler ileri sürülmekte idi ise de³¹³, çeşitli cezalara mahkûm olan eski Demokrat Partililerin affedilmeleri için bir af kanunu çıkarılması yönünde çaba gösterileceği hususuna koalisyon protokolünde de açık bir biçimde değinilmemiş; sadece, “yakın geçmişin bütün yaralarını insani duygular ve şefkat hisleriyle kapatmak yolunda her türlü gayret gösterilecektir” denilmekle yetinilmişti³¹⁴. Bu ifadenin, Hükümet Programında, daha dolaylı bir biçimde, bir nebze yer aldığı söylenebilir. Gerçekten, Programda, şu satırları görmekteyiz:

³¹¹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 15.06.2006).

³¹² <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 15.06.2006).

³¹³ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 72.

³¹⁴ Koalisyon Protokolüne bu ifadenin girişini, 1961 Seçimlerinde Adalet Partisi listesinden Bursa Senatörü seçilmiş olan İhsan Sabri Çağlayangil şu şekilde anlatmaktadır: “İnönü Türkiye’nin 61 koalisyonunda büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bunları birer birer saymak zordur. 61 senesinde meydanlarda af diye seçimi kazanmıştık. Meclis şartlı kurulmuştu. Gürsel Cumhurbaşkanı olacaktı, İsmet Paşa Başbakan olacaktı. AP-CHP hükümeti kurulacaktı, af lafı ağza alınmayacaktı. Ben hükümet beyannamesini yazarken müşkülata uğradım. Gümüşpala affa taraftar değildi. Af lafını ağza almamaya söz vermişti. Grubumuz ise affın hükümet programında olmasında ısrar ediyordu. Bir formül buldum. Mazinin yaraları sarılacaktır, dedim. Bu tuttu. Mazinin yaralarını sarmak af demekti”. **İlk Koalisyondan Son Koalisyona 1961-1991**, İnönü Vakfı Yayını, Ankara, 1992, s. 5. Bu konuda ayrıca bkz. Muzaffer Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu, Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s. 53.

“Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte, vatandaş münasebetlerinde geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek, dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulunduracağımız ve üzerinde çalışmaya başlayacağımız bir husus olacaktır”³¹⁵.

D. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Görüşülmesi

1961 Anayasasının 103. maddesi uyarınca, hükûmet programının okunmasından iki tam gün geçtikten sonra, program üzerinde görüşmelerin başlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 30 Kasım 1961 tarihli 15. Birleşiminde, VIII. İnönü Hükûmetinin Programı görüşülmüş ve görüşmeler aynı gün tamamlanmıştı.

Program üzerindeki görüşmelerde ilk sözü YTP Genel Başkanı ve Sakarya Milletvekili Ekrem Alican almıştı. Alican, sözlerine, ülkemizde ilk kez orantılı temsil sisteminin uygulandığı bir seçim sonunda oluşan parlamento içinde, iki partinin bir koalisyon hükûmeti kurmayı başarabilmiş olmalarını memnuniyetle karşıladıklarını ve bu Hükûmete her türlü yardımı yapmaktan geri kalmayacaklarını belirterek başlamıştır. Alican, ülkemizde 1946 yılından bu yana uygulanan demokratik rejimde fazla ilerleme kaydedemememizi, demokratik düşüncüyü benimseyip verimli bir çalışma ortamına giremememize, partiler arası ilişkilerde partizanca düşüncelerden uzaklaşmamamıza bağlamakta ve yeni Anayasa sayesinde bu alanda ilerleme kaydedeceğimize inandıklarını belirtmekte ve şöyle demektedir:

“Anayasamız, 56 ncı maddesinde, bir taraftan ‘siyasi partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır’ hükmünü koyarken, diğer taraftan 57 nci maddesi ile siyasi partilerin uymak mecburiyetinde oldukları demokratik esasları tesbitetmektedir.

Bu hükümleri Meclis Grubumuz, Devlet idaresinde, demokratik rejim tatbikatında, iktidar ve muhalefet partilerinin eşit selâhiyetler ve eşit mesuliyetlerle faaliyette bulundukları, hangi hüviyeti taşırlarsa taşınsınlar bu selâhiyet ve bu mesuliyetlerini bir an dahi dikkatten uzak tutmıyarak millet menfaatleri için gayret sarf etmek mecburiyetinde oldukları mânasında anlamaktadır...

Biz o kanaatteyiz ki, iktidar partileri, Devletin işlerini bizzat ve bilfiil yürütmek suretiyle doğrudan doğruya, muhalefet partileri de onların icraatını murakabe ve kontrol altında tutmak suretiyle dolayısıyla, demokratik rejimin ve Devlet idaresinin birer vasıtasıdırlar.

Her iki tarafın çalışma metotlarında aynıyet ve benzerlik olması, birinin diğerine nazaran her hangi bir şekilde üstünlük ve imtiyazlılık iddiasında bulunmaması, milletçe erişilmesi zaruri müsbet neticeler bakımından başlıca şarttır.

³¹⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 16.06.2006).

Muhalefette bulunanlar tenkid etmesini bilecek, tenkidlerinde kırıcı, küçük düşürücü, istismarcı olmayacak. İktidarda bulunanlar da tenkide tahammül etmesini, tenkidlerden istifade etmesini, tenkidlere değer vermesini bilecektir. Ancak bu suretledir ki, demokratik idareler, bir küskünler rejimi olmaktan kurtulur ve bu idarelerin büyük muhassenatı olan üstün fikirlerin Devlet idaresine hâkimiyeti imkânı sağlanır...

Bu bakımdan, Sayın Hükümet Başkanının Hükümetin kurulması safhasında, Hükümet dışı partiler başkanlarıyla de görüşme geleneğinin, siyasi hayatımıza yerleştirilmesi hususundaki gayretlerini ve Hükümet programında ifadesini bulan partizan idareden kaçınılacağı taahhütlerini memnuniyetle karşılamış bulunmaktayız...

Şüphesiz bu mevzuda vazife, programlara ve beyannamelere böyle bir idareye taraftar olduğumuz şeklinde güzel cümleler geçirmekle bitmemekte, en küçük idare ve parti kademelerinden, en yüksek idare ve parti kademelerine kadar bu anlayışı benimsetmek, zihinlere ve icraata bu anlayışı yerleştirmek lâzım gelmektedir...

Bu itibarla, büyük ehemmiyet verdiğimiz bu mevzuda, Hükümetimizin programına geçirdiği taahhütleri takdirle karşılamakla beraber, müsbet ve inandırıcı tatbikatı görünceye kadar nihai sözümüzü söylememeyi tercih etmekteyiz”³¹⁶.

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, VIII. İnönü Hükümetinin Programı üzerindeki konuşmasında, daha sonra, Atatürk devrimlerine sadık kalınmasının önemine işaret etmekte ve Programda, Atatürk ilkeleri üzerinde kararlılık ifade eden sözleri memnuniyetle karşıladıklarını söylemekteydi. Programda, iktisadî politikaya yönelik kısımlarla ilgili olarak, Alican, iktisadî politikada başarının, iktisadî hayatta huzur ve istikrara bağlı olduğuna dikkat çekerek, bu konuda Programda daha açık ve daha kesin ifadelerle dayalı bir anlatım görmeyi tercih ettiklerini belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

“Hükümet, acaba Devlet sektörü ile hususi sektör arasında nasıl bir münasebet düşünmektedir? Umumî yatırım hacmimizle millî gelir arasında bir münasebet tesisine ihtiyaç görmekte midir? Böyle bir ihtiyaç görmekte ise, bu nisbet ne olmalıdır ve nasıl sağlanmalıdır. Umumi yatırım hacmi içinde ziraat ve sanayi kollarımızın işgal etmeleri gerekli mevkiiler nasıl mütalâa olmaktadır?

Kalkınma siyaseti; millî gelirimizdeki yıllık yükselme nisbetinin, nüfus artışı ile birlikte, ileri memleketlerle aramızdaki mesafenin görünür bir gelecekte kapatılması esasına istinad ettirildiğine göre, bu neticelerin hangi kaynaklarımızın hangi nisbetlerde geliştirilmesi suretiyle temin edileceği ümidolunmaktadır?

³¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 137-138.

Hükümetin iktisadi politika anlayışının temel felsefesini ortaya çıkaracak olan bu suallere cevap verici mütalâaları programda bulmaya imkân yoktur”³¹⁷.

Alican, konuşmasında, tarım sektörüne gereken önemin gösterilmesini istemekte ve bu isteğinin sanayin ihmal edilmesini anlamına gelmeyeceğine de işaret etmekteydi. Bu bağlamda, özel sektör yatırımlarını özendirmek açısından, vergi politikasında yatırım indirimi kurumunun benimsenmesini, sınai kuruluşlara işletme kredisi sağlanmasını önemli gördüklerinin altını çizmekteydi. Eğitim politikası ile ilgili olarak da, Hükümetin, orta ve yüksek öğrenim kurumlarının kuruluş ve çalışma ilkelerinin belirlenmesinde Devlet Plânlama Teşkilâtı ile yakın ilişki kurulacağı yönündeki açıklamalarını memnuniyetle karşıladıklarını; ilköğrenim sorunun hallinin çok önemli olduğunu belirtiyordu. Alican, Adalet işleri ile ilgili görüşlerini dile getirirken, çok dolaylı bir biçimde af konusuna da değinmekteydi. Bu bağlamda,

“Yeni Hükümetin vatandaş münasebetlerinde geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını, tamamiyle tedavi etmek hususunda dikkatle çalışacağı yolundaki beyanlarını, millî huzur ve sükûn bakımından anlayışlı bir görüş olarak kabul ederiz.

Bu maksatla alınması düşünülen tedbirlerin, hasis, parti menfaatleri endişesiyle bir nevi pazarlık mevzuu yapılmamasını uygun mütalâa etmekteyiz. Bu memlekette millî huzurun bir an önce temini hepimizin müşterek kanaat ve arzusudur. Bu kanaat ve arzunun tatbika konulmasında küçük tekaddüm hesaplarna kapılmanın, siyasi hayatımıza temel yapmaya çalıştığımız ahlâkiklik ve samimiyet ölçüleriyle bağdaşamayacağında şüphe yoktur.

Bu itibarla bu çeşit tedbirlerin partiler üstü meseleler halinde müştereken kararlaştırılmalarını en uygun hal sureti olarak görmekteyiz” demekteydi³¹⁸. Bu konuda, dikkat çeken bir husus, Millet Meclisi tutanaklarından anladığımız üzere, bu konuşmanın, Genel Kurulca zaman zaman, “Şiddetli alkışlar”, “Alkışlar ve bravo sesleri”, “Alkışlar”, “Bravo” sesleriyle kesilmiş olmasıydı³¹⁹.

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Hükümet Programında, yerel yönetim seçimleriyle ilgili bir ifadenin yer almamasını eksiklik olarak yorumluyor ve yerel yönetim seçimlerinin bir an önce yapılarak, bu görevlerin seçilmiş kişilere devredilmesinin önemini vurguluyordu. YTP Genel Başkanı, din özgürlüğü ile olarak da, dinin siyasete alet edilmemesi yönündeki Anayasa kuralının, her türlü istismarı

³¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 139.

³¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 143.

³¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 143.

önleyecek biçimde uygulanmasının önemine değinmekte ve bunun yanında, din eğitim ve öğretiminin de yine Anayasada belirtilen biçimde düzenlenmesine gayret gösterilmesini istemekteydi. Dış politika konusuna gelince, Hükûmetin ulusal onuru koruyan her türlü çalışmasının YTP Meclis Grubunca içtenlikle destekleneceği ifade ediliyordu. Alican, Silahlı Kuvvetler ile ilgili olarak da, aynen şöyle demektedir:

*“Varlığımızın, millî birlik ve beraberliğimizin büyük teminatı Ordumuzu her bakımdan vazifesini liyakatle yapacak kuvvet ve kudrette tutmak şeklindeki Hükûmet anlayışını bir millî arzunun ifadesi olarak görüyoruz”*³²⁰.

Ekrem Alican, Hükûmet Programı üzerinde, YTP Grubu adına Genel Başkan sıfatıyla yaptığı konuşmayı, Hükûmete başarı dilekleriyle tamamlıyordu.

Program üzerinde ikinci söz alan, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına, İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz’dur. Oğuz, sözlerine, CKMP’nin siyasî hayatımızda bir denge, itidal ve istikrar unsuru olarak görev yapmayı gaye edinmiş bir parti olduğunu vurguladıktan sonra; CKMP Meclis Grubunun, büyük olaylardan sonra girilen bu yeni dönemde, sözü geçen gayeye daha büyük bir özen göstereceklerini belirterek başlamıştı ve ciddî bir muhalefetin, iktidarın içte ve dışta en büyük yardımcısı olduğuna inandıklarının altını çizmişti. Programla ilgili olarak, Ahmet Oğuz da, daha önceki konuşmacı Ekrem Alican gibi, Programın, genel hatları itibarıyla açık olmayan, her yöne çekilebilen bir nitelik taşıdığına ve bu durumun denetimi güçleştirdiğine değinmekteydi. Oğuz, şöyle devam etmekteydi:

*“Program, memleketin ana meselelerini derinliğine ve genişliğine içine almamakta ve eksik olarak temas ettiği mevzulara taallük eden tedbirlerin nelerden ibaret olduğunu da müşahhas bir şekilde gösterememiş bulunmaktadır. Birçok mevzularda sadece arz ettikleri ehemmiyetler tebarüz ettirilmekle yetinilmiş ve fakat bunların hal yolları gösterilmemiştir. Bu haliyle program memleket meselelerine ait bâzı mütearifeleri umumi kelimelerle dile getirmekten ileri gidemiyen dağınık ve sarahatten mahrum bir siyasi nutuk manzarası arz etmektedir”*³²¹.

Bu genel eleştiriden sonra, Ahmet Oğuz, Hükûmetin, Programında kendisini memlekette huzuru sağlayacak bir Hükûmet olarak sunduğuna dikkat çekiyor ve bir ihtilâl sonrası göreve gelen Hükûmetin ilk işinin huzuru sağlamak olduğunu belirtiyordu. Bu konu ile ilgili olarak, Oğuz, Programda yer alan “geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmenin dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulundurulacağı ve çalışmaya başlanacağı” görüşüne, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olarak katıldıklarına işaret etmekteydi ve Oğuz’un bu sözleri

³²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 144.

³²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 145.

Millet Meclisi Genel Kurulunda alkışlarla karşılanmaktaydı³²². Yine, YTP Meclis Grubu adına konuşan Genel Başkan Ekrem Alican gibi, CKMP Meclis grubu adına konuşan Ahmet Oğuz da, Programda, yerel yönetim seçimleriyle ilgili bir hedef gösterilmemiş olmasını eleştirmektedir.

Oğuz, bu Meclisin, başka yasama meclislerine göre çok daha önemli bir konumda bulunduğunu, çünkü, yeni Anayasa uyarınca, demokratik hukuk devletini gerçekleştirecek kanunları çıkarması gerektiğini belirtmekteydi. Millet Meclisi tutanaklarında, Oğuz'un şöyle dediğini okuyoruz:

“İhtilal, uzun süren bir rejim mücadelesi sonunda tekevvün etmiştir. Kurucu Meclis eliyle bir Anayasa tedvin edilmiş ve halkoyundan geçmiştir. Şimdi içinde bulunduğumuz merhalede Yüksek Meclisin tarih önünde ilk vazifesi, bu Anayasaya göre hukuk devletini bütün icap ve müesseseleriyle kurmaktır; rejim mevzuundaki yıllar süren çabayı artık nihayete erdirmektir. Bu bakımdan Meclisimiz, diğer teşriî meclislere nazaran çok farklı ve çok önemli tarihî bir vazifeyi deruhte ettiğine inanmış bulunmaktadır.

*İzahtan vârestedir ki, mücerret bir Anayasanın yapılmasıyla, demokratik rejimin tamamen kurulmuş bulunduğu kabul edilemez. Bu Anayasanın ışığı altında bir hukuk reformu yapılmadıkça, Anayasanın emrettiği tatbikat kanunları -ki, kanaatimizce, bu kanunlar Anayasa kadar mühimdir- bir an evvel çıkarılmadıkça ve bütün mevzuat Anayasanın ruh ve prensiplerinin ışığı altında bir tâdile tâbi tutulmadıkça demokratik Hukuk Devleti tekemmül ettirilmiş ve tesis olunmuş sayılamaz. İşte Meclisimiz, bu hukuk reformunu yaparak demokratik Hukuk Devleti Nizamını tekemmül ettirecek ve bilfiil tesis edecektir. Tabiidir ki, bu Meclisin karşısına çıkan ilk Hükümet olarak C.H.P. – A.P. Karma Hükümeti de programında ve icraatında her şeyden evvel bunun teminini göz önünde tutmak mecburiyetindedir*³²³.

CKMP Meclis grubu adına konuşan Oğuz, Programda, yeni Anayasa uyarınca çıkarılması gereken Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun getirileceğinden bahsedildiğini, iktisadî ve sosyal haklar bölümüne ilişkin kanunlardan da söz edildiğini; ancak, rejimin temel kanunları olan Basın Kanununun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun, Cemiyetler Kanunun ne zaman ve ne şekilde ele alınacağına değinilmediğini belirtmekteydi. Aynı şekilde, Siyasî Partiler Kanununun da bir an önce ele alınması gerektiğinin altını çizmekteydi³²⁴. Oğuz, konuşmasının daha sonraki kısmında, Hükümet Programında,

³²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 145-146.

³²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 146.

³²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 146-147.

CHP ve AP'den oluşan koalisyon Hükûmetinin, ekonomik yönden erişmek istediği gayeler için kullanacakları araçları, yöntemleri nasıl bağdaştırabileceklerine değinilmediğine işaret etmekte ve “...bu iki parti bünyesindeki sosyal devlet telâkkisinin birbiriyle bağdaşmasının mümkün olmayacağı da bir hakikattir. Filhakika, geniş anlamıyla iktisadi alanda, C.H.P. nin devletçiliğe ve A.P. nin şahsi teşebbüse atfettikleri ehemmiyette bunun bariz bir misali addedilebilir. Belki de bu sebeptendir ki, Hükûmet programının iktisadi hiçbir bahsinde, erişilmesi istenilen neticelerin ne şekilde, ne yollarla ve ne sistemle sağlanacağına temas edilmemektedir.” demektedir³²⁵. Oğuz'un konuşmasında dikkat çeken bir husus, Hükûmet Programında tarım ve sanayi ile ilgili olarak, özellikle Avrupa Ortak Pazarına katılmak istediğimiz bir dönemde, hangi tarım ve sanayi konularına ağırlık verileceğinin belirtilmiş olması gerektiğine vurgulamada bulunulmasıdır³²⁶.

Eğitim konusu ile ilgili olarak da, Oğuz, sayıca halen yetmeyen öğretmenlerin yetiştirilmesi bağlamında, öğretmen yetiştiren kurumların birleştirilmeleri ve öğretmenlere mutlaka üniversite öğrenimi sağlamak gerektiği üzerinde durmaktaydı³²⁷.

Dış politika konusunda ise, Ahmet Oğuz, CKMP Meclis Grubu olarak, Hükûmet Programında dış politikaya yönelik hedeflerle genellikle mutabakat içinde bulunduklarını; ancak, Kıbrıs konusunda Hükûmeti fazla iyimser gördüklerini ve cemaatler arasında huzursuzluğa doğru giden gelişmelerin saklanmaması gerektiğini ifade ediyordu³²⁸.

Oğuz, konuşmasını, bugünkü şartlar altında görev alan Hükûmetin başarılı olmasını gönülden dilediklerini belirterek bitirmişti³²⁹.

Program üzerinde, koalisyon ortaklarından AP Meclis Grubu adına Ankara Milletvekili Burhan Apaydın konuşmuştu. Apaydın, konuşmasının hemen başında, partilerinin Hükûmete katılma kararını alışı ilgili olarak şöyle demektedir:

“Malûm olduğu üzere siyasi hayatımızda vukua gelen hadiseler dalgalanması ve bünye çalkantıları sonunda yapılan serbest seçimler yoluyla Yüksek Meclisiniz teşekkül etmiştir. Seçimler icrasına kadar olan safhadaki çeşitli hareket ve vazifeler tarihe intikal etmiş ve âmme vicdanında hüküm ve değerini bulmuştur. Yeni safha,

³²⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 147-148.

³²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 150.

³²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 152.

³²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 153.

³²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 154.

Türkiye'nin zinde bir kuvvet halinde dünya milletleri camiasında ileri ve hamleci bir duruma geçmesi ve bu maksatla da memleketimizin her yönden sarsıntılardan uzak bir hale getirilerek inkişaf ve terakkisini temini düşüncesine dayanmalıdır.

İşte bu kuvvet tahtında hareket eden Adalet Partisi, memleketimizin içinde bulunduğu nazik ve ciddi şartları nazarı itibara alarak millet varlığını tehdideden tehlikelerin bertarafını temine mâtufluk imkânların başında Hükümet teşkiline duyulan zarureti vatanperverane hisleri ön plâna alarak takdir etmiş ve C.H.P. ile Karma bir Hükümet teşkiline karar vermiştir... Bir hükümet buhranının memleketi vahim âkâbetlere sürükleyeceği ihtimalini vârit gören Adalet Partisi; Hükümet buhranının alelâde bir mahiyet taşımaktan çok uzak olup parlâmento buhranına müncer olabileceği hakikatini takdir etmekle tarihî vazifelerini hüsnüniyetle ifa ettiği kanaatindedir”³³⁰.

Apaydın, daha sonra, Hükümet Programında ifadesini bulan çeşitli hedeflere ilişkin görüşlerini iletmışti ve bu bağlamda, yeni Anayasa uyarınca tümüyle yeni baştan yapılması veya değiştirilmesi gereken kanunlar üzerinde durmuştu. Bu arada, Yüksek Adalet Divanının geleceği ile ilgili olarak, AP Meclis Grubu adına konuşan Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın, düşüncelerini şöyle dile getirdiğini görüyoruz:

“Fevkalâde tedbirlerin ve bununla ilgili müesseselerin devamına zaruret olmadığı bir hakikattir. Buna rağmen 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununu tâdil eden 1 numaralı Kanun ile kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanının istinadettiği kanun mülga olduğuna göre; hukukan mevcudiyeti sona eren ve normal bir rejime intikal ettiğimize nazaran bir fevkalâde mahkeme hüviyetini taşıyan bu mahkemenin faaliyetine devam etmesi mümkün değildir. Bu mahkemede vazife gören hâkim ve savcıların esas vazifelerine dönmeleri ve ellerindeki dosyaların normal mahkemelere tevdi edilmesi kanuni bir lâzimedir.

Arkadaşlar, Yüksek Adalet Divanı Başkanı dün, ‘Yüksek Adalet Divanında mevcut dâva dosyaları hakkında, üzerlerinde duruşma açılmadan, dosyalar tetkik edilmek suretiyle kararlar verilecektir’ tarzında bir beyanda bulunmuşlardır.

Halbuki Anayasamızın sarih hüküm icabıdır. Bir şahsın tevkifinden sonra, hâkimin huzuruna çıkarılması icabeder. Bu Anayasamızın sarih hükmü icabındandır. Dâva dosyaları ile ilgili şahısların müdafaaları alınmadan, ne suretle tahliye edildikleri hakkında, Hükümetin düşüncelerini öğrenmek ihtiyacındayız³³¹.

³³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 154-155.

³³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 157.

Apaydın, kendisinden önce CKMP Meclis Grubu adına konuşan Ahmet Oğuz'un, izlenecek ekonomik politikada, AP ile CHP'nin eğilimlerinin farklı olmasından kaynaklanan belirsizliğe ilişkin eleştirilerine de, Hükümeti kuran partilerden birinin sözcüsü sıfatıyla cevap vermek gerektiğini duymakta ve şunları söylemekteydi:

“Muhterem Ahmet Oğuz Bey arkadaşımızın tenkidlerine de parti sözcüsü olarak cevap vermek isterim.

...arkadaşımız, her iki partinin prensiplerinin farklı olması üzerinde durdular. Cumhuriyet Halk Partisinin Devletçi görüşü ile, Adalet Partisinin Liberalist görüşüne temas ettiler.

Şunu belirteyim ki, iki partinin bu ayrı görüşü, Hükümet Programında telif edildiği gibi, teferruata ait hususlar da, Hükümetçe kararlaştırılacaktır.

Biz bu prensipler meselesinde Hükümetin teşekkül edebilmesini koalisyonun tahakkuk edebilmesini esas aldık.

Koalisyonlarda partiler bir araya gelmek suretiyle Hükümeti teşkil ederler, elbette ki programlarında fark olacaktır. Yalnız mesele şurdadır ki; meseleler karşısında bunlar programlarında (her iki taraf) gereken ölçüde fedakârlık yapar. Bâzı programlar muayyen noktaları telif etme cihetine gider. Nitekim Almanya'da son günlerde raslamış olduğumuz koalisyon bunun sarıh ve açık bir delilidir. Bu itibarla, bizim prensip bakımından bağlı bulunduğumuz beyan edilen C.H.P. ile koalisyon teşkilimizde, hiçbir gayritabiilik bulunmamaktadır ³³².

Apaydın, AP Meclis Grubu adına yaptığı konuşmayı, Gruplarının Hükümet Programını günlerce incelediklerini ve sonunda Hükümete güvenoyu verilmesi kararını aldıklarını açıklayarak noktalamıştı³³³. Apaydın'ın, koalisyon hükümetlerinde, koalisyonu oluşturan siyasî partilerin kendi programlarını sonuna kadar uygulayamayacakları, bazı ortak noktalar üzerinde yoğunlaşmakla yetinecekleri yönündeki açıklaması, kuşku yok ki, koalisyon hükümetlerinin uymak zorunda oldukları bir gerçeğin ifadesiydi³³⁴.

Hükümet Programı üzerinde, Siyasî Parti Meclis Gruplarınca yapılan konuşmalar, CHP Meclis Grubu adına söz alan, Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal'ın konuşması ile tamamlanıyordu.

³³² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 157-158.

³³³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 158.

³³⁴ Koalisyonlara ilişkin genel bilgi için bkz. Wolfgang C. Müller and Kaare Strøm, “Coalition Governance in Western Europe, An Introduction”, **Coalition Governments in Western Europe**, Ed. Wolfgang C. Müller and Kaare Strøm, Oxford University Press, New York, 2003, ss. 1-31.

Aksal da, diğer konuşmacılar gibi, sözlerine, yeni Hükûmetin kurulduğu dönemin olağanüstü koşullarına değinerek başlamıştı. Bu bağlamda,

“Memnuniyetle ifade edebiliriz ki, bundan sadece bir ay önce bir hükümet kuramamanın tehlikeli ve zararlı ihtimalleri karşısında bulunan memleketimizde, hükümet programının başında da açıkça ifade edildiği gibi, bir araya gelmeleri ve bir dilden konuşmaları imkânsız sayılan siyasi partilerin bir hükümet teşkiline muvaffak olmaları hiç şüphe yok ki siyasi tarihimizde yeni bir merhale ve siyasi hayatımızda müstesna bir hadisedir.

Başlangıçta aşılması imkânsız gibi görülen engellere ve güçlüklerle rağmen, bu mesut neticenin gerçekleşmesinde, şüphesiz, büyük milletimizin siyasi olgunluğu ve her güçlüğü yenme hususunda denenmiş kudreti yanında, bugün ister iktidarda ister muhalefette yer almış olsun bütün siyasi partilerimizin ve sağduyu sahibi siyaset adamlarımızın, içinde bulunduğumuz çok nazik ve çetin şartlar karşısında Türk Parlamentosuna ebedi şeref verecek bir mesuliyet duygusu ile hareket etmelerinin de büyük hissesi vardır. İftiharla ifade edebiliriz ki, siyasi hayatımızdaki bu yeni gelişme, Türk demokrasisinin manevi temellerinin sağlamlığını ve kuvvetini, reddedilmez bir kesinlikle ortaya koymuş bulunmaktadır. Yine memleket ve siyasi hayatımız hesabına memnuniyetle kaydetmeliyiz ki, bu neticeye varabilmek için daha çok hissi plânda karşılaştığımız güçlüklerin yenilmesinde bir diğer kıymetli unsur, siyasi partilerimiz arasında derin ideolojik uçurumların bulunmamasıdır...

Bugün yanyana çalışmaların (çalışanların), yarın karşı karşıya gelmeleri, buna mukabil bugün karşı karşıya olanların yarın yan yana gelmeleri mümkündür. Bu zaruret ve ihtimallerin siyasi hayatımızın derin yarası haline gelen vatandaşlar arasındaki ayrılıkların giderilmesi, husumetin tedavisi ve memlekette bundan böyle siyasi sulhün ve huzurun sağlanması bakımından ayrıca müstesna bir fırsat teşkil ettiğine de bu vesile ile işaret etmek isterim.

Aziz arkadaşlarım,

Büyük hâdiselerin, içinden geliyoruz. Bir buçuk yıldan beri, en halis niyetlerle Batılı mânada hür ve demokratik bir rejimin kurulması çabası içindeyiz. Bu şartlar altında ve böyle bir zemin üzerinde bu kadar kısa bir zamanda, hür ve demokratik yeni bir düzen kurabilmek ve bunu emniyetle yürütebilmek milletlerin hayatında çok nadir görülen büyük başarılarındandır. Bu mesut gelişme bugüne kadar kaydedilen başarı; aslında Türk vatandaşının, genel oya ve serbest seçime dayanan hür ve demokratik düzenden başka hiçbir düzeni kabul etmiyeceğini ve bütün dertlerinin devasını da, ancak T.B.M.M. sinde gördüğünü bir defa daha ispat etmiştir. Hemen ilâve etmeliyiz ki, bugün vâsıl olduğumuz merhale ve elde ettiğimiz neticeden, bütün güçlükleri arkada bıraktığımız mânası çıkarılmamalıdır. Demokratik rejimin vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerimizin ve hususiyile siyaset ve fikir adamlarımızın, bundan sonra çıkabilecek güçlükleri de, bugüne kadar olduğu gibi, aynı basiret, itidal ve temkini göstererek yetineceklerine samimi olarak inanmaktayız.”

*demekteydi*³³⁵.

³³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 159.

İsmail Rüştü Aksal, daha sonra, Hükûmet Programında ele alınan konulara eğilerek, Hükûmet ile aynı görüşte olduklarını belirtiyor ve günün nazik ve ağır şartlarına tekrar vurgulama yaparak, bu şartlar altında Hükûmetin başarısını, parti mülahazaları dışında ve üstünde, memleketin yüksek yararları açısından değerlendirdiklerini ve Karma Hükûmete CHP Meclis Grubu olarak güvenoyu vereceklerini açıklıyordu³³⁶. Aksal'ın konuşmasında dikkat çeken husus, nazik ve ağır koşulların söz konusu olduğu bir dönemden geçildiğinin ısrarla altının çizilmesi ve bugün yan yana çalışanların yarın karşı karşıya gelmelerinin; buna karşılık, bugün karşı karşıya olanların, yarın yan yana gelmelerinin mümkün olduğunun belirtilmesiydi. Böylece, dönem içinde başka koalisyonların yaşanabileceği ihtimalinin gözden uzak tutulmadığı anlaşıyordu.

Siyasî partilerin Meclis Grupları adına yapılan konuşmalar tamamlanınca, sıra kendi adlarına konuşmak isteyen milletvekillerine gelmişti. Bu bağlamda, Başkanlık, söz alan 19 milletvekiline, adlarını yazdırma sırasına göre söz verileceğini açıklamış ve böylece Hükûmet Programı üzerinde kendi adlarına görüşlerini bildirmek isteyen milletvekillerinin konuşmaları başlamıştı. Bu konuşmalarda dikkat çeken husus, hemen tümünde, ülkenin çok hassas bir dönemden geçmekte olduğuna değinilmesiydi. Örneğin, ilk söz alan CHP Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, konuşmasına İnönü'nün bir sözü ile başlamak istediğini belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

*“Sayın İnönü'nün bir vesile olarak kullandığı çok veciz bir cümlesini bugünkü ahvâl karşısında aynen kullanmak istiyorum. (Tarihin bize hayranlıkla henüz muhafaza ettiği bir acaba ile ve her halde ibretle baktığı günler içindeyiz). Ve filhakika; memleketin en güç durumda kaldığı bir anda ve artık çıkar yolun kalmadığı ittifakına varıldığı bir sırada: Anlaşmaları imkânsız sayılan siyasi partiler birleşerek bir Hükûmet kurmuşlardır”*³³⁷.

Adalet Partisi listesinden İstanbul Bağımsız Milletvekili seçilmiş olan Malik Yolaç da, dönemin koşullarının ağırlığına dikkat çekiyor ve

“Şu anda tarihimizin, bir dönüm noktasında bulunduğumuz hususunda hiçbirimizin tereddüdü yoktur kanaatindeyim. Bir ihtilâl olmuştur. İhtilâller milletlerin hayatında tabiatleri icabı bir gayrıtabiîliktir. Bizim İhtilâlimiz, demokratik yolda devam kararını vermiş ve bir seçimi kendisine gaye bilmiştir. İtiraf etmemiz lâzımdır ki, bu da bir gayrıtabiîliktir. Zira askerî darbeler, tarihin her devrinde kendilerine başka hedefler çizmiştir...15 Ekim idrak olunmuştur. O gün seçmen sandık başına gitmiş, oyunu tam bir serbestî içinde kullanmıştır. O oylandır ki şu mensubu bulunmaktan şeref duyduğumuz Türkiye Büyük Millet Meclisini kurmuş, millî iradenin temsilcisi olarak, memleket kaderine el koymuştur.

³³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 162.

³³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 162.

...Şimdi, demokrasi imtihanını muvaffakiyetle veren seçmenlerimizden sonra biz kullanacağımız oylarla bu sistemi ya yürüteceğiz veya bu sistemi mahkûm edeceğiz. Kanaatimce, karşı karşıya bulunduğumuz durum budur.

Sevgili arkadaşlarım,

Siyasetin bir 'imkânlar sanatı' olarak tarifi pek eski, âdeta klâsik bir tariftir. Mevcud olmayan imkânlar peşinde koşan, elindeki imkânları iyi kullanamıyan pek çok siyaset adamı hüsrana uğramıştır. Biz, gayritabiîlikten doğan bir durumu, sağduyumuz ve basiretimizle, bir tabiî durum haline sokmaya muvaffak olur, sonra devam ettirebilirsek, şu anda gözlerini bize dikmiş olan her partiden ve çoğu partisiz vatandaşlarımızı tatmin etmiş oluruz. Gayritabiîlikten doğan bir durumun ideal bir şekilde, aklın, mantığın ve hislerin bütün icaplarına uygun olmasına imkân yoktur. Bugünkü fiilî durumun bâzılarımızı rencide etmesi ve ekserimiz tarafından yadırganması bu yüzdendir.

Yani ne istiyorduk arkadaşlar? Bir köprü dinamitle atılsın, sonra tren hiçbir şey olmamışçasına, ilk denemede raya girsin ve son sürat ilerlemeye koyulsun. Bunu beklemenin hayal olduğuna bütün kalbimle inandığımı belirtmek isterim. Zaten, eğer böyle olsaydı, bize hiçbir ödev düşmezdi ve her şey kendiliğinden halledilir, giderdi. Türk milleti, oyunu kullanma tarzıyla bize, temsilcilerine memleketi selâmete çıkarma yolunu kendi aramızda, hiçbir düşmanlık hissine kapılmaksızın, sadece sağduyumuzu kullanarak bulma mecburiyetin yüklemiştir. Demokrasiye, Türk milletinin değil onun temsilcilerinin lâıyk olup olmadığını, içinde bulunduğumuz bu karışık durumdaki tutumumuz belli edecektir.”

diyordu³³⁸.

Daha sonra CHP İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'e söz veriliyor ve Ülker, Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir koalisyon hükûmeti ile karşı karşıya kaldığımızı dikkat çekerek başladığı konuşmasında, Programın biri felsefî temellerini, diğeri günlük işleri içeren iki yönü olduğunu belirtiyordu. Konuşmacı, felsefî temellerde, İkinci Cumhuriyet Anayasasının, Atatürk devrimlerini benimseyen ilkeler üzerinde yürüneceğine işaret edilmesinden duyduğu memnuniyeti bildiriyordu. Ayrıca, Programda değinilen “vatandaşlar arasındaki iç huzurun”, su, yol, okul, grev hakkı gibi ihtiyaçların üstünde bir sorun olduğuna dikkat çekmekteydi. Ülker, konuşmasının geri kalan kısmında, Programa büyük ölçüde olumlu yaklaşmakta, ancak, Hükûmetin, öğretim görevinden ayrılmış üniversite mensupları sorununa eğilmesinin bir zorunluluk olduğuna da özellikle yer vermekteydi. Böylece, CHP İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, 147'ler sorununa, yeni Hükûmetten çözüm beklediğini bildirmiş oluyordu³³⁹. Ülker de, konuşmasının sonunda, dönemin zorluklarına işaret etmek gereğini duyarak,

³³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 164.

³³⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 165-167.

“Karma Hükümet bize tarihimizin en çetin bir devrinde malî, idarî büyük reformlar yapmayı vadediyor” diyordu³⁴⁰

Ülker’in konuşması bitince, oturumu yöneten Başkan Fuad Sirmen, Başbakanın konuşmacılara cevap vermek istediğini bildirerek, İçtüzük hükmüne göre, Hükûmetin önceliği olduğuna işaret edip, henüz konuşmamış diğer milletvekillerinden önce Başbakan İnönü’ye söz vermişti.

Başbakan İnönü, sözlerinin hemen başında, yapılan konuşmalardan, Hükûmet Programında millî huzura verilen önemin dikkat çekmiş olduğunu görmekten memnuniyet duyduğunu belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

“Programımızın birçok maksadı arasında en ehemmiyetli konusu baştan bahsettiğimiz millî huzur bahsidir. Büyük hâdiselerden sonra vatandaşlar arasında iyi münasebeti temin için ciddî olarak çare aramaktayız. Bu konuda muhalefet partileri teşvik edici bir vaziyet almışlardır.

Haber vereyim ki, millî huzur, vatandaşlar arası huzur ve iyi münasebet meselesi her şeyden evvel Millet Meclisinde ve Senatoda siyasi partilerimiz arasındaki münasebetlerin şeklinden gıda alacaktır. Bizim münasebetlerimiz ne kadar yüksek seviyede, ne kadar medenî ölçüde ve yapıcı şekilde olursa, bunun memlekette inikâsı o kadar müsbet ve verimli olacaktır. Memlekette bu suretle kuvvetlenecek olan unsur, Hükümet otoritesinden çok daha yüksek ve önemli olan başka bir unsurdur: Memlekette iç huzur ve istikrar unsuru olması, millet olarak bünyemizde salim karakter bulunduğunun ifadesi olacaktır.

Hatırdan çıkarmamalıyız ki, son zamanlarda geçirdiğimiz buhranlardan en mühimmi rejim buhranı olmuştur. İhtilâlden beri rejim buhranı şu şekle girmiştir: Nispî temsil usulünün de verdiği alışılmamış seçim sonuçları arasında, vatandaşa şu fikir gelmiştir: ‘Acaba biz bu nispî temsil usulünden ve demokratik rejimden yapıcı, kuvvetli, devamlı bir Hükümet sistemi kuramıyacak mıyız?’ İşte biz bu imtihanı veriyoruz.

Siyasi partilerin itibarı kurtuluyor, siyasi partileri idare edenler vatandaş gözünde itibar kazanıyorlar. Bu suretle demokratik rejimin sağlam zeminde sağlam istikbali vardır ve bu da memleketimizi selâmete, saadete götürebilir. Bu kanaat, son zamanlarda geçirdiğimiz buhrandan sonra, bugün ufukta görülen hayırlı bir işaret olarak siyasi hayatımıza girmektedir. Karma Hükümet bünyesi üzerinde muhalefet partileri de durmuşlardır. Karma Hükümet kolay olmamıştır. Aramalardan ve çalışmalarından sonra, hâdiselerin ve ihtiyaçların sekiyle, seçimde en çok rey almış olan iki parti bir Karma Hükümet kurabilmişlerdir. Muhalefet partileri bu neticeyi iyi karşılamış olduklarını söylüyorlar. Bunu memnuniyetle

³⁴⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 167.

kaydederiz. Yalnız Hükümet kanadını teşkil eden iki partinin programları arasında farklar olmasından, bu iki partinin devamlı olarak çalışıp çalışamayacağına dair tereddütler gösterilmiştir. Kanaatle cevap vereyim ki, programlarımız arasında olan bu farkların bizim verimli çalışmamız üzerinde menfi bir tesiri olmayacaktır. Hükümet Programını teşkil eden partilerin programları arasındaki fark zannedildiği kadar çok değildir. Hattâ bizde liberal bir sistem takip eden, yahut devletçi bir sistem takip eden partilerin bile tatbikatı vakit vakit hangisinin liberal, hangisinin devletçi olduğu fark edilmeyecek kadar birbirine tedahül etmektedir... ”³⁴¹.

Başbakan İnönü, konuşmasının devamında, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda değinilen hususlara cevap vermiş ve sözlerinin sonunda, 147’ler sorununa yönelik dileklere de değinerek, bu ve bunun gibi bir takım hususların etraflı bir biçimde incelenerek, gerekenin yapılması için, konunun Meclise sunulacağını bildirmişti³⁴². İnönü, konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“...Meclisin umumi havasından kuvvet aldık. Muhalefet partilerinin gösterdikleri yapıcı vasıf iktidarda bulunan partilerin nefislerine güvenilir kuvvetli bir Hükümet kurmak hususundaki kararları, memlekete huzur ve istikrar getirecektir. Her şeyden evvel aradığımız hususlar memlekette büyük mikyasta huzurun ve emniyetin olmasıdır. Evvelce de söylediğim gibi Meclisteki havadan gıda alıyoruz. Bugünkü müzakerelerden başarı ile çıktığımıza ve memlekette bundan sonra yeni bir hayatın doğması için bütün şartların sizin elinizle hazırlanmakta olduğuna inanıyorum. Hepinizi hürmetle selâmlarım ”³⁴³.

İnönü’nün konuşması bitince, Başkan Fuad Sirmen, söz alıp henüz konuşmamış 15 milletvekilinin bulunduğunu hatırlatmış, ancak bu arada bir yeterlik önergesinin de verildiğini duyurmuştur. Anılan önergede, Başbakanın konuşmasından sonra Hükümet Programı üzerindeki görüşmelerin yeterli görülmesi önerilmekteydi. Bu önerge kabul edildiğinden, Başkan Sirmen, İçtüzük uyarınca son sözün milletvekiline ait olması gerektiğine işaret ederek, söz isteyip de, henüz konuşmamış olan milletvekillerinin en üst sırasında yer alan Adalet Partisi Konya Milletvekili Ahmet Gürkan’a söz vermiştir. Gürkan’ın konuşmasında dikkat çeken ilk husus, hatibin, “İkinci Cumhuriyet” terimi yerine “evvelki Cumhuriyetin devamı olan” ifadesini kullanmasıdır. Hatırlanacağı üzere, askerî yönetimden, yeni bir Anayasa ile çok partili hayata yeniden dönlülmüş olan bu dönemi, o sıralarda çoğu kişi “İkinci Cumhuriyet” olarak adlandırmayı tercih etmekteydi. Gürkan, konuşmasının

³⁴¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 168-169.

³⁴² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 173.

³⁴³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 173.

devamında, Programda belirtiler hususlar üzerinde düşüncelerini açıklamış ve Hükûmetin dinî eğitime gereken önemi vermesi, aşırı cereyanlarla mücadele etmesi dileğiyle sözlerini tamamlamıştı³⁴⁴.

E. VIII. İnönü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması

Son konuşmacının da konuşmasını tamamlamasından sonra, Başkan Sirmen, Anayasanın 103. maddesi uyarınca, program üzerindeki görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra güven oylamasına gidilmesi gerektiğini hatırlatıyor ve bu nedenle Millet Meclisinin güven oylaması için 2 Aralık 1961 Cumartesi günü saat 10.00’da toplanması hususunu oya sunuyordu. Başkanın bu sunuşu kabul edildiğinden, Millet Meclisi 2 Aralık 1961 Cumartesi günü saat 10.00’da, güven oylaması için toplanacaktı³⁴⁵.

Millet Meclisinin 2 Aralık 1961 tarihli 16. Birleşiminde, VIII. İnönü Hükûmeti üzerinde güven oylaması gerçekleştirilmişti. Fuad Sirmen’in Başkanlığında, saat 10.00’da açılan Birleşimde, Başkan Sirmen, önce beyaz oyun güveni, kırmızının güvensizliği, yeşilin de çekinserliği (o zamanlar “çekimser” yerine “çekinser” terimi kullanılmaktaydı. E.O.) ifade ettiğini hatırlattıktan sonra, kura ile milletvekillerinin oy vermeye başlayacakları seçim çevresi belirlenmişti³⁴⁶. Edirne seçim çevresinden başlanan güven oylamasında, oylamaya katılan 351 milletvekilinin verdikleri oyların dağılımı, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı³⁴⁷:

Üye Sayısı	: 450
Oy verenler	: 351
Güvenoyu verenler	: 269
Güvensizlik oyu verenler	: 4
Çekin(m)erler	: 78
Oya katılmayanlar	: 98
Açık milletvekilliği	: 1

Görüldüğü gibi, 98 milletvekili oylamaya katılmamış, 78 milletvekili de çekimser kalmışlardı. Güvensizlik oyu veren milletvekillerinin 4 gibi çok az sayıda oluşu³⁴⁸, buna karşılık oylamaya katılmayanların 98, çekimserlerin 78 gibi

³⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 175.

³⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), s. 175.

³⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 179.

³⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 180.

³⁴⁸ Güvensizlik oyu veren milletvekilleri şunlardı: Erzurum Milletvekili Cevat Önder (YTP), Erzurum Milletvekili Nihat Diler (YTP), Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin (YTP), Kars Milletvekili Kemal Kaya (YTP). Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 182.

hayli yüksek bir sayıya ulaşması, Hükûmete karşı olan milletvekillerinin güvensizlik oyu vermek yerine, oylamaya katılmamayı veya katılıp çekimser oy vermeyi tercih ettikleri şeklinde değerlendirilebilir. Güvenoyu veren milletvekillerinin 162'si CHP'ye, 101'i AP'ye, 3'ü YTP'ye ve 3'ü de CKMP'ye mensuptu³⁴⁹.

Esasında, Hükûmeti oluşturan CHP ile AP'nin Millet Meclisindeki toplam iskemle sayılarının 331 olduğunu dikkate aldığımızda, sağlanan 269 güvenoyunun tatminkâr görülemeyeceği açıktı³⁵⁰. Ancak, yine de, elde edilen 269 güvenoyunun, gerektiğinde Hükûmeti düşürmek için Anayasanın aradığı Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226'nın epey üstünde bulunması, İnönü Hükûmetinin sınırdan sayılmayacak bir çoğunluğa sahip olduğunu göstermekteydi. Güvensizlik oyu kullanan dört milletvekili de, YTP'ye mensuptular³⁵¹. Buna karşılık çekimser oy veren 78 milletvekilinin 2'si hariç geri kalanları, CKMP ve YTP üyesiydiler³⁵².

³⁴⁹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 73. Güvenoyu veren CKMP'li milletvekilleri şunlardı: Ankara Milletvekili Nihat Berkkan, Bolu Milletvekili Kâmil İnal, Kastamonu Milletvekili Fethi Doğançay. Güvenoyu veren YTP'li milletvekilleri ise şunlardı: Hatay Milletvekili Abdullah Çilli, Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu, Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), ss. 180-182.

³⁵⁰ Sadettin Bilgiç, **a.g.k.**, ss. 85-86. Bilgiç, anılan eserinde, AP ve CHP'nin toplam milletvekili sayısının 330 olduğunu belirterek, güvenoyu verenlerin, bu sayının epey altında kaldığına dikkat çekmekte ve oylama sonucunun, Hükûmet konusunda daha başından beri AP'de sıkıntılar bulunduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Bilindiği gibi, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Milletvekili Seçimlerinde CHP 173, AP ise 158 milletvekilliği kazanmıştı. Bu durumda iki partinin sahip oldukları milletvekili sayısı 331'dir. Ancak, Ankara Milletvekili İhsan Köknel ile İstanbul Milletvekili Malik Yolaç, her ne kadar AP listesinden milletvekili seçilmişlerse de, bu listede bağımsız olarak yer almaktaydılar. Bu durumda, anılan iki milletvekilini AP'ye kayıtlı olmadıkları için AP'li saymayacaksak, seçimlerden hemen sonra Millet Meclisinde, CHP ve AP milletvekilleri toplamını 329 olarak kabul etmemiz gerekecektir. Fakat, bu iki milletvekilinin, AP'nin üyesi olmasalar dahi, yazılı izinleriyle AP'nin listesinde aday olarak yer aldıklarını düşündüğümüzde, AP ile aynı yönde hareket etmelerinin beklenmesi, akla daha yatkındır. Bunun dışında, CHP Rize Milletvekili Fuad Sirmen'in Millet Meclisi Başkanı olduğu için Anayasa uyarınca oy kullanamayacağını dikkate aldığımızda, CHP ve AP'nin oluşturdıkları koalisyon hükûmetine, tüm CHP ve AP milletvekilleri (AP'den bağımsız seçilmiş iki milletvekili de dâhil) eksiksiz güvenoyu verselerdi, en fazla 330 oy sağlanmış olurdu. Bilgiç'in de, *"Hükûmet programının Meclis'e sunulması ve görüşülmesinden sonra yapılan güven oylamasında, AP ve CHP'nin toplam milletvekili sayısı 330 olduğu halde, hükûmete 269 güvenoyu verildi."* derken (bkz. Sadettin Bilgiç, **a.g.k.**, ss. 85-86), oy kullanma hakkı olmayan Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'i dikkate almış olduğu düşünülebilir.

³⁵¹ Bu dört milletvekili şunlardı: YTP Erzurum Milletvekili Cevat Önder, YTP Erzurum Milletvekili Nihat Diler, YTP Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin ve YTP Kars Milletvekili Kemal Kaya. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 182.

³⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 182.

2 milletvekilinin ise AP üyesi olması dikkat çekiciydi³⁵³. Aynı şekilde, oylama sonuçları incelendiğinde, önemsenmesinin gerektiğini düşündüğümüz bir diğer nokta, oylamaya katılmayan milletvekilleri arasında, AP'den bazı ünlü isimlerin de bulunmasıydı³⁵⁴.

Başbakan İnönü, güven oylaması sonunda Millet Meclisine şu sözlerle teşekkür etmişti:

“Muhterem arkadaşlar; Karma Hükümet teşebbüsünün istikrarlı bir neticeye varması Meclis için ehemmiyetli bir başarıdır ve memleketimiz için, demokrasi rejimimiz için kıymetli bir neticedir. Hükümet teveccühünüze lâayık olmaya çalışacaktır.

Hükümet bütün çalışmalarında muhalefet partilerinin ve iktidar mesuliyeti taşıyan partilerin daima yardımlarına muhtaçtır. Hürmetlerimi sunarım”

³⁵⁵

Böylece, 12. Dönem içindeki ilk Hükümet kurulmuş ve güvenoyu almıştı. Bir buçuk yıl sürmüş bir ara rejimden sonra, siyasetin normalleşmesinin önündeki bir engel daha ortadan kalkmış oluyordu.

F. Hükümetin Karşı Karşıya Kaldığı Af Sorunu ve İnönü'nün İstifası

Ne var ki, bu Hükümetin sağlıklı işleyebileceğini söylemek zordu. AP milletvekillerinin bir kısmının, CHP ile gerçekleştirilen koalisyona daha en baştan karşı çıkmış olmaları, ilerleyen günlerde bir takım sorunlara yol açmaya başlamıştı.

³⁵³ Çekimser oy kullanan 2 milletvekili şunlardı: AP Manisa Milletvekili Nusret Köklü, AP Samsun Milletvekili Bahri Cömert. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 182.

³⁵⁴ Örneğin, Afyon Milletvekili Mehmet Turgut, Aydın Milletvekili Melâhat Gedik, Aydın Milletvekili Reşat Özarda, Balıkesir Milletvekili Ahmet İhsan Kırımlı, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç, Isparta Milletvekili Mustafa Gülcigil, İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli, İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan, Konya Milletvekili Faruk Sükan, Manisa Milletvekili Neriman Ağaoğlu, güven oylamasına katılmayan milletvekilleri arasında bulunmaktaydılar. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 179.

Bu arada, ilginç bir olay da, CHP Adana Milletvekili Mehmet Geçioğlu'nun, güven oylamasına katılıp, güven oyu verdiği halde; adının, bazı basın organlarında, oylama katılmayan milletvekilleri arasında gösterilmiş olmasıydı. CHP Adana Milletvekili Geçioğlu, Millet Meclisinin güven oylamasından sonraki ilk Birleşimi olan 4 Aralık 1962 tarihli 17. Birleşimde, gündem dışı bir konuşma yaparak, basında çıkan bu haberin yanlış olduğunu açıklamak ihtiyacını hissetmiş; Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin de, kimin ne şekilde oy verdiği ve kimin oylamaya katılmadığının tutanaklarda bulunduğunu, bu milletvekili ile ilgili haberin gazetelere yanlış aksetmiş olabileceğini bildirmişti. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (04.12.1961), s. 188.

³⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 183.

Bu koalisyona CHP milletvekillerinden de sıcak bakmayanlar bulunuyordu³⁵⁶. Her iki partide de mevcut olan isteksizlerin beraberinde sorunlar getireceği doğaldı. Özellikle, Yüksek Adalet Divanı'na çeşitli cezalara çarptırılmış eski Demokrat Partililerin affedilmeleri yönünde gelen istekler, daha ilk günlerden başlayarak, Koalisyon Hükûmetine sıkıntılı anlar yaşatmaya başlamıştı. Oysa, hatırlanacağı üzere, af konusu, seçimlerden hemen sonra, *Silâhlı Kuvvetler Birliği* adlı bir oluşumun parlamentonun açılışına mani olmak yönündeki girişimlerini engellemek amacıyla parti liderleriyle yapılan toplantıda alınan kararlara da yansımıştı ve affın kesinlikle karşısında olan askerlerin, siyasi partilerce af girişiminde bulunulmayacağı yolunda bir beyanın kayıt altına alınması doğrultusundaki talepleri, “*şimdilik*” kaydıyla kısmen yumuşatılmıştı ve husus, 24 Ekim 1961 tarihinde Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Başkanlığında Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirilen toplantıda da teyit edilmişti. Bu nedenle, af sorunu, Koalisyon Protokolünde de, Hükûmet Programında da net bir biçimde ifadesini bulmamış, geçmişin yararlarının sarılması için çalışılacağı biçiminde yuvarlak sözlerle geçirilmişti. Bütün bu yaşananların üzerinden henüz çok kısa bir zaman geçmiş olmasına rağmen, af konusunun çeşitli yollarla ülkenin gündemine taşınması, kuşku yok ki, Hükûmet üzerinde bir baskı doğurmaktaydı. Örneğin, CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in, Millet Meclisinde, af söylentilerine yönelik olarak yaptığı gündem dışı bir konuşma, bu konunun ciddi sıkıntıları yol açacağının ilk işaretlerini taşıyordu. Gerçekten, Zonguldak Milletvekili Emekli General Esengin'in, Millet Meclisinin 15 Aralık 1961 tarihli 22. Birleşiminde gündem dışı yaptığı konuşmanın ve konuşma sırasında Genel Kuruldaki milletvekillerinin bir kısmının müdahalelerinin Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer aldığını görüyoruz:

“Kenan Esengin (Zonguldak) – Gündem dışı mâruzatım vardır.

Başkan – Ne hakkında efendim?

Kenan Esengin (Zonguldak) – Gündem dışı, arz edeceğim.

Sayın arkadaşlarım, çok önemli gördüğüm bir noktayı huzurunuzda aydınlatmak mecburiyetini hissediyorum: Hükümetimizin Genel Af için bâzı hazırlıklar yaptıkları duyulmakta ve beklenmektedir. Gene Hükümet Programında vâdesiz olarak bu işe temas edilmiştir.

Elbette af iyi bir şeydir ve af müessesesinin zaman zaman işlemesi cemiyetler için faydalı olabilir. Ancak bugünlerde birtakım insanlar bu işi beyanları ile, yazıları ile çok istismar etmek ve ortalığı bulandırmak istemektedirler. (‘Kimin adına konuşuyorsun?’ sesleri) Kendi adıma konuşuyorum. Söze başlarken söyledim, şahsım adına konuşuyorum, kendi hesabıma konuşuyorum. (Konuşamazsın sesleri) (Gürültüler) Gündem dışı söz aldım konuşabilirim. (Gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar)

³⁵⁶ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 88.

Muhterem arkadaşlarım, birtakım politikacılar bu işi ele almışlar, âdeta birbirleriyle yarış etmektedirler. Birtakım istismarcılar görülmektedir. (Gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar) ('Konuşamazsın' sesleri) Konuşabilirim, İçtüzükte vardır.

Muhterem arkadaşlar; açık olarak şunu söyleyebilirim ki, hadiseleri bu şekilde zorlamak yeni yeni mecburiyetlere yol açabilir. (Bir kısım sıralardan, 'Meclisi tenkid (tehdit) mi ediyorsun' sesleri) Arkadaşlar, dinleyiniz, hakikatleri görmiyen sizin gibiler gafletleriyle nereye gittiler biliyorsunuz. (Gürültüler) Muhterem arkadaşlar, dinleyiniz de ondan sonra konuşunuz.

Arkadaşlar, size bir misal vereyim: Bu tutulan yol, mahkûmların hayatını tehlikeye koyar. (Gürültüler), ('Bu ne demek?' sesleri) (Gürültüler)

Muhterem arkadaşlar, dinleyiniz, size tarihten bir misal vereceğim. Çünkü tarihten ders almak lâzımdır.

Başkan – Sayın Esengin. Gündem dışı bu şekilde konuşamazsınız, sözlerinizi keseceğim. (Gürültüler)

Kenan Esengin (Devamla) – Arkadaşlar, beni dinleyiniz, sonra isterseniz siz de konuşursunuz.

Tarihten misal vereceğim: (Kerim Pur Şirazi) diye bir gazeteci vardır. ('Bunlara ne lüzum var?' sesleri) (Gürültüler) Bu gazeteciyi hapisten kurtarmak istiyorlardı. Fakat bir gece ne oldu biliyor musunuz arkadaşlar? Hapishanede bu gazetecinin ağzına petrol doldurup yaktılar.”³⁵⁷

Esengin'in konuşmasından 1 hafta sonra, Millet Meclisi Genel Kurulunda aynı konuyu, yaptığı bir gündem dışı konuşma ile bu kez CKMP Çankırı Milletvekili Nurettin Ok ele alıyor ve Esengin'in yukarıda aktardığımız sözlerini eleştiriyordu. Dönemin daha ilk günlerinde karşı karşıya kalınan sorunların boyutlarını göstermesi açısından, Nurettin Ok'un konuşmasını, Millet Meclisi tutanaklarından izlemek yararlı olacaktır:

“Çok muhterem arkadaşlarım, huzurlarınızı gündem dışı bir konuşmayla işgal ettiğim için peşinen özür dilerim.

İki ayı aşan bir süreden beri milletvekili olarak Mecliste bulunuyoruz. Memleketin ve milletin kaderini seçimle Büyük Millet Meclisine tevdi eden ve bizlerin bu sıralara oturmasına fırsat hazırlamış bulunan M.B.K. ne ve onun Hükûmetine teşekkür ederim.

Ancak bu iki ay içinde maalesef demokrasimizin üzerine gölge düşürebilecek mahiyette birçok olaylarla karşılaştığımızı da belirtmek mecburiyetindeyim. Her geçen gün, millî iradenin temsilcileri olarak, birçok yönlerden fedakârlıklar yaptığımız kanısındayım ve zannediyorum ki, artık içinde bulunduğumuz sistemin adını koymak lâzımgelmektedir. Eğer bu sistemin adı demokrasi ise bizim bildiğimiz, buna göre millî iradenin hakiki ve yegâne temsil edildiği yer T.B.M. Meclisi olduğu ve bu sistemde her şeyin sarîh ve katî mahiyette yeni Anayasa ile tahtı emniyete alınmış bulunduğuur.

³⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 22, (15.12.1961), s. 295.

...Af henüz ele alınması pek erken olan ve partizanca taktiklere alet edilmesi istenmiyen bir konu olabilir. Fakat henüz bu konu Meclise dahi gelmediği bir anda bunun karşısına dikilen tehdit fikri, millî irade üzerine düşüreceği gölge bakımından, en az onun kadar ve hattâ ondan çok tehlikeli bir mahiyet arz etmektedir. Meclisçe ve Hükümetçe bu nokta üzerinde artık vâzih bir fikre varmak anı gelmiştir kanaatindeyim.

Fakat bütün bunlara rağmen bu Mecliste bir gün bir C.H.P. Milletvekili çıkar; henüz Meclise intikal dahi etmemiş bir konu hakkında, kuvvetini ve hızını nereden aldığı bilinmedik bir cüretle, bizzat kendisinin de üyesi bulunduğu bir Meclisi tehdit eder mahiyette konuşur ve sözlerine destek olarak İran'da Musaddık devrini alır ve ağzılara benzin konularak yakıldığını misal olarak gösterir...

Mehmet Ali Arıkan (Mardin) – Ayıp, ayıp! Böyle konuşulmaz, in aşağı! (C.H.P. li milletvekillerinden gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar)

Nurettin Ok (Devamla) – Arkadaşlar, bu şartlar muvacehesinde içinde bulunduğumuz sistemin evveleminde adını koymak lâzımdır. Anayasanın verdiği haklar, selâhiyetler ve vecibeler T.B.M.M. ve Hükümetçe garanti altına alınmalıdır. Ondan sonra buna göre Mecliste kalacaklar ve bu şekli kabul edecekler ile gitmiyecekler ayrılmalıdır.

Bir ayda alacağı 2800 liraya şunun veya bunun fikrini şu veya bu teklife uşaklık mı yapacağız? Yoksa, Türk milletinin meşru ve dürüst seçimle gelmiş mümessilleri olarak yalnızca Anayasaya ve vicdanlarımıza göre mi hareket edeceğiz?

Evveleminde bu meselenin katî bir şekilde halli icabetmektedir.” ³⁵⁸

Nurettin Ok'un bu sert konuşması bitince, Kenan Esengin kendisine sataşma olduğunu ileri sürerek söz istemiş; ancak, Başkanlığın yaptığı oylamada Genel Kurul sataşma olmadığına karar verdiği için, Esengin'e söz verilmemiştir³⁵⁹. Daha sonra, bu konuşma ve konuşmaya yapılan müdahalelere ilişkin olarak Hükümet adına Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'nun söz aldığını görüyoruz. Feyzioğlu, Nurettin Ok'un rejimin adının konması gerektiği yönündeki açıklamalarına karşı, rejimin demokrasi olduğunu, hukuk devleti ve Anayasa hâkimiyeti rejimi olduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmişti:

“Uğrunda milletçe bu kadar çile çekilmiş, bunca ıstıraba katlanılmış bulunan ve milletimizin en az yüz elli yıldan beri devam eden çetin mücadelelerinin mahsulü olan demokratik rejimin bütün icapları ile yerleştiğini göreceğimiz bir devirde, zihinlerde tereddüt yaratmanın ve sanki demokratik rejime bu memlekette bir daha gölge düşürülebilirmiş gibi hayallere kapılmanın yersizliğini belirtmek isterim. Demokratik rejime ve Anayasaya –ilk cümlesinden sonuna kadar– inancımızı Hükümet adına bir kere daha arz ederim.

³⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), s. 359.

³⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), ss. 359-360.

Aziz arkadaşlarım,

Bir noktaya daha işaret etmek istiyorum. Bu memlekette Anayasa hâkimiyetini kurmak için, demokratik bir Anayasa yapmak için katlanılan fedakârlıklar ortadadır. Bizleri bugünlere getirmek için çalışmış olanlara ve Türk milletinin huzurunda verdikleri şeref sözüne sadık kalarak Türk Silâhlı Kuvvetlerinin şanlı tarihine yakışır şekilde yeni Anayasayı yürürlüğe koyarak millî iradenin hür tecellisine imkân hazırlamış bulunanlara milletçe teşekkür etmeyi borç bilmeliyiz...

Muhterem arkadaşlarım, bu memlekette huzurun hâkim olması için Hükûmetin kararlı ve azimli olduğunu ifade ettik. Bu huzuru bozacak davranışlardan el birliğiyle kaçmamızın zaruretinin bir defa daha ifade etmek için huzurunuzda bulunuyorum. Bütün arkadaşlarımız müsterih olmalıdırlar. Yanlış anlamaları, büyük hâdiseler haline getirmemek lâzımdır. Bu memlekette 27 Mayıs'ta başlanmış olan ve 15 Ekim seçimleri ile tarihî hedefine şerefle ulaşan bir hareketi kötüleyerek veya bu memlekette Anayasa hâkimiyeti devam etmiyecekmiş gibi birtakım beyanlarda bulunarak huzur tesisine imkân olmadığını bütün ilgililerin, hangi safta ve hangi partide olurlarsa olsunlar; kabul buyurmaları zaruretinin her arkadaşımızın takdir edeceğinden şüphemiz yoktur.

...Geçmişî kurcalamak ve dünü tartışmak 27 Mayıs'a kadar gider, 1957'ye kadar gider, 1950'ye gider, 1945'e gider, Meşrutiyete gider, Abdülâziz'e gider, Tanzimatı tartışmaya kadar gider. Meclis olarak işimiz bu değildir. Hep mâziye dönmek, karşı karşıya bulunduğumuz binbir dert karşısında bize bir şey kazandırmaz. Tasvibinize mahzar olan programda da belirtildiği gibi el birliğiyle çalışarak bu memlekette hürriyet ve demokrasi içinde kalkınmayı sağlamalıyız. Gözlerimizi ufka dikmeliyiz. Huzur içinde yaraları sarmalıyız.

Aziz arkadaşlarım, bu hedefe gidilirken istirahatımız, şudur:

Türkiye'de demokratik rejimin behemehal payidar olacağı hususunda inancımızı muhafaza etmeliyiz. Bu hususta içerde veya dışarıda en küçük bir şüphe uyandıracak davranışlardan el birliğiyle sakınmalıyız. Nihayet bir senatör veya bir milletvekilinin veya her hangi bir şahsın her beyanını her fırsatta bu kürsüye getirmek suretiyle, memlekette sanki büyük bir huzursuzluk varmış gibi bir hava yaratmaktan kaçınmanın lüzumuna işaret etmek zaruretiyle yüksek huzurunuzda bulunuyorum. Maksut birdir: Birbirimizi daha iyi anlamalıyız... ”³⁶⁰

Görüldüğü gibi, Devlet Bakanı Feyzioğlu'nun Hükûmet adına yaptığı konuşmada da, açıkça affa yer verilmemekte, yaraların sarılmasından söz edilmekteydi. Ancak, YTP Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça'nın 12 Aralık 1961 tarihini taşıyan ve Başbakanın cevaplandırmasını istediği soru önergesinde, Hükûmet Programında yer

³⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), ss. 360-361.

alan yaraları sarma ifadesinin affa yönelik olup olmadığı, affa yönelikse, bu konuda Hükümetçe bir çalışma yapıp yapılmadığı ve affa ilişkin kanun tasarısının Hükümet tarafından ne zaman Meclise getirileceği soruluyordu. Akça'nın 12.12. 1961 tarihli soru önergesi aynen şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına,

Hükümet programının altıncı sayfasında aynen ‘vatandaş münasebetlerinde geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek, dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulunduracağımız ve üzerinde çalışmaya başlayacağımız bir husus olacaktır’ denilmektedir.

Müşahade buyurulduğu veçhile, siyasi mücadelelerden dolayı açılan yaraların kanamakta devam ettiği Hükümet programındaki ifadelerle bizzat Hükümetimiz tarafından kabul ve ikrar edilmekte olmasına rağmen Sayın Başvekilin Adalet Partisi Meclis Grupunda ifade buyurdıkları ve matbuatımızdan intikal eden haberlere göre af müessesesinin harekete getirilmesinin memleketin huzura kavuşmasına vâbeste bulunduğu iddiası mevcuttur.

Yüksek malûmlarıdır ki, partiler liderlerinin Büyük Millet Meclisinin açılmasına takaddüm eden günlerde imzaladıkları protokolde affın, Anayasanın teminatı altında bir müessese olduğu ve bunun kayıtlanmasının millî hâkimiyet prensibine aykırı olacağının dercini takiben şimdilik bir affın partilerce düşünülmediği tesbit edilmiş idi.

Bu defa Hükümet kurulmuş, güven oyu almış ve programına af keyfiyetini bütün bir ehemmiyeti ile yukarıda yazılı şekilde ithal etmiş bulunduğu göre:

1. Yaraları sarma keyfiyetinin sarahaten bir affı tazammun edip etmediğinin,

2. Tazammun ediyorsa şimdilik tâbiri içinde mündemiç kriteriyumun mâna, zaman ve şümülünün Hükümetçe ne şekilde tesbit edildiğinin,

3. Memlekette ittifakla arzu edilen huzurun tesisi için affın bir ön mesele ve sebep telâkki edilip edilmediğinin,

4. Hükümet programında, yukarıda yazılı yaraları sarma cümlesinde ifadesini bulan affa mütedair kanunun Hükümetimiz tarafından ne zaman Büyük Millet Meclisine getirileceğinin ve bu mevzuda Hükümetçe bir çalışma yapıp yapılmadığının Sayın Başvekil tarafından sözlü olarak cevaplandırılmasını talep ve istirham ederim.

Erzurum Milletvekili

Ertuğrul Akça” ³⁶¹

³⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), s. 393.

Görölmektedir ki, bu soru önergesi ile, gerek koalisyon protokolüne, gerek Hükümet Programına, günün koşullarında açıkça belirtilmesi pek uygun görölmüdüğü için, daha önce değindiğimiz gibi, İhsan Sabri Çağlayangil'in önerisiyle, geçmişin yaralarının sarılması biçiminde yoruma müsait bir tarzda girmiş olan ifadeden, siyasî affın da anlaşılıp anlaşılamayacağını açıklanması istenmektedir. Böylece, af konusuna yaklaşımının ne olacağını Hükümetin açık seçik ortaya koyması beklenmektedir. Anılan soru önergesi, Millet Meclisi Gündeminin 24. sırasında iken, AP listesinden seçilmiş Bağımsız İstanbul Milletvekili Malik Yolaç ve AP İzmir Milletvekili Nihat Kürşat'ın, konunun öneminden bahisle diğer sorulardan önce cevaplandırılması doğrutusunda verdikleri önergenin Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmesi üzerine³⁶², Başbakan İnönü tarafından Millet Meclisinin 25 Aralık 1961 tarihli 26. Birleşiminde cevaplandırılmıştır. Başbakan İnönü, YTP Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça'nın soru önergesine verdiği cevapta, önce önergenin giriş kısmına değinmekte, daha sonra önergede yöneltlen dört soruya ayrı ayrı cevap vererek şöyle demektedir:

“...Takrirdede Hükümet programının altıncı sayfasındaki cümle zikrolunurken yalnız ikinci kısım söylenmiştir. Cümle aslında ‘Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte’ fıkrası ile başlar. Hükümetin gözünde cümlelerin mânası tam metin olarak dikkate alınmıştır.

Adalet Partisi Meclis Grubunda benim izahat vermem esnasında af müessesesi, ‘Memleketin bünyesinde ve Devletin teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte’ kaydı ile münasebetli olarak tetkik edilmiştir.

Takrirdede, Büyük Millet Meclisinin açılmasına takaddüm eden günlerde parti liderlerinin imzaladıkları protokolda affa taallük eden metin ihtisar edilmiştir. O metnin aslı şudur: ‘Af müessesesinin ortadan kaldırılması mahiyetinde istikbale muzaf bir taahhütte bulunmak millî hâkimiyet prensibine ve Anayasa esaslarına aykırıdır. Bununla beraber siyasi mülâhazalarla yersiz ve zamansız olarak

³⁶² Anılan soru önergesinin diğer sorulardan önce ele alınması yönünde verilen önergeye Millet Meclisinde karşı çıkan olmuştı. Bu bağlamda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, sözü geçen sorunun öncelikle cevaplandırılması için verilen önerge ile ilgili olarak, İctüzükte sadece kanun tasarı veya teklifleri için öncelikle görüşme kararı alınabileceğinin öngörüldüğünü, sorular için böyle bir düzenlemenin bulunmadığını bildirmiş ve kararı Genel Kurulun takdirine bırakmıştı. Bu konu hakkında CHP Kars Milletvekili Hasan Erdoğan, böyle bir yol açılmasının ilerisi için de örnek oluşturacağına ve sakıncalı olduğuna işaret ederek, “...Büyük Millet Meclisinin şimdiye kadarki çalışmalarında, bir geleneği vardır. Böyle bir önerge, ilk defa veriliyor...İlerideki tatbikat için bugün vereceğiniz karar bir emsal olabilir...Meclis gruplarının o günkü temayüllerine göre bir önerge verilir, o soru derhal öne alınır. Bu şekilde Millet Meclisi lüzumsuz şekilde belki de gündeminde bulunması faydalı olmayacak soruları görüşür ve Başkanlığın takdiri haricinde araya başka konular girebilir... Bu önergenin aleyhindeyim, kabul edilmemesini istirham ediyorum” diyordu. Ancak, Başkan öncelik önergesini oylamış ve Millet Meclisi Genel Kurulu kabul ettiğİ için, ilgili soru önergesi öncelikle ele alınmıştı. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), ss. 392-393.

af müessesesinin kullanılmasına da aleyhtarız. Yassıada hükümlüleri hakkında şimdilik bir Af Kanunu çıkarılması yolunda partilerce alınmış her hangi bir karar olmadığı gibi partilerde böyle bir temayül de mevcut değildir. ' Protokol metni budur. Sözlü soru takririnde bahsedilen protokolda affa taallük eden maddeyi tam olarak arz etmiş oluyorum.

Şimdi, sözlü soru takririnin mukaddimesi üzerinde bu açıklamayı yaptıktan sonra sorular üzerinde teker teker cevaplara geçiyorum:

1. Yaraları sarma keyfiyetinin, daha doğrusu Hükümet programının ifadesiyle 'Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte vatandaş münasebetlerinde geçen siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek' ifadesinde göz önüne alınan bir silsile tedbirler içinde siyasi mahkûmlar hakkında af müessesesinin kullanılması fikri de mevcuttur.

2. Bütün parti liderlerince imza edilen müşterek protokoldeki 'şimdilik' tâbiri içinde mündemiç ölçü tesbit edilmemiştir. Her halde sabırsızlıkla ortaya atıldığı gibi, Hükümet kurulmasından üç hafta sonra bu mevzuun tahakkuk ettirileceği kasd olunmamıştır...

3. Memlekette ittifakla arzu edilen huzurun tesisi için affın bir önmele ve sebep telâkkisi göz önüne alınmamıştır. Bizce huzurun temin edilmesiyle birlikte siyasi mahkûmiyetlerin affedilmesi mahzursuz ve faydalı olacağı anlayışı hâkim olmuştur.

4. Geçmiş yaraları sarmak üzere bir huzur idaresi tesis etme işine her vazîfenin önünde bir gayretle sarıldık. Merkezde Devlet teşkilâtında ve vatanın her yerinde ve köşesinde iyi münasebetler kurmak, çekişmeleri kesmek, siyasi mücadelelerin birbirini itham eden akımlarını durdurup bunları salim istikametlere yöneltmek için çalışıyoruz. Hükümet içinde tam bir dayanışma ve mutabakatımız vardır...

...Bir af müessesesini Büyük Millet Meclisinin huzuruna getirecek kadar zaman geçmemiş, terakki elde edilmemiştir. Affın hemen tahakkuk ettirilmesi için gösterilen sabırsız gayretler faydalı olmamıştır. Affın lehinde ve aleyhinde açılan tartışmalar meseleyi kolaylaştırmamıştır. Hükümet bütün bu cereyanların durmasında, bütün aklı başında aydınların ve yazarların millî huzuru tesis etmek için yardımcı olmalarını istemektedir. Hülâsa huzurunuzda söylediğimiz programa bu konuda bir kelime ekliyecek durumda değiliz. Taahhüt ettiğimiz programın her maddesinde olduğu gibi huzur ve geçmişi tedavi etmek taahhüdüne de sadakatle bağlıyız.

Bugünkü tartışmalar arasında bâzı esasları hatırlatmayı vazîfe sayıyorum. Büyük Millet Meclisi, halkoyuyla kabul olunan Anayasa hükmünce kurulmuş ve vazife başına geçmiştir. Anayasaya temel teşkil eden bütün inkılâpları korumak en başta Büyük Millet Meclisinin vazifesidir. Anayasanın mutlak hâkimiyetini temin etmek

her siyasetin üstünde hedefimizdir. Anayasa içinde Büyük Millet Meclisinin kudreti tamdır. Devlet kuvvetleri Büyük Millet Meclisinden güven oyu almış Hükümetin idaresindedir. Vatandaşın fert olarak ve topluluk olarak hudutlu hudutsuz, kanunlu kanunsuz bütün arzularını salim yollara sokacak kudret Büyük Millet Meclisinde ve Hükümetinde mevcuttur. Bir hürriyet memleketinde ve fikirlerini, temayüllerini serbestçe söyleyen Büyük Millet Meclisi üyelerinin bulunduğu bir ülkede hoş giden ve gitmiyen teşebbüsler olabilir. Bu teşebbüslerin mâna ve tesirlerini daima kendi sınırları içinde mütalâa etmeye alışmalıyız. Büyük Millet Meclisi kararlarını memleketteki bütün cereyanları bilerek dikkat ve basiretle verir ve bunları Hükümet sadakatle tatbik eder.” ³⁶³

Başbakan İnönü’nün, bu önemli ve günün koşulları dikkate alındığında çok hassas bir konuya yönelik olduğunda kuşku bulunmayan soruya verdiği cevaptan anlaşılmaktadır ki, Hükümet, Yüksek Adalet Divanınca çeşitli cezalara hüküm giymiş eski Demokrat Partililer için bir affı, ya da bir diğer deyişle geçmişin yaralarını sarmayı düşünmektedir; ancak, bunu aşama aşama gerçekleştireceği girişimler arasında plânlamaktadır. Fakat, seçimlerden hemen sonra partilerin ortaklaşa imzaladıkları protokolde belirtilen “şimdilik” kaydı uyarınca, böyle bir girişim için uygun zaman henüz gelmemiştir. Ayrıca, İnönü’nün konuşmasının son cümlesinde yer alan, Büyük Millet Meclisinin kararlarını memleketteki bütün cereyanları bilerek, dikkat ve basiretle vereceğine ilişkin vurgulama da, kanımızca önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Bir diğer deyişle, Başbakan İnönü, dönemin koşullarının değerlendirilmesine de özen gösterilmesini istemektedir.

İnönü’nün cevabı üzerine, soru sahibi YTP Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça, yaptığı konuşmada ilk olarak, soru önergesinde sadece siyasî affı değil, başka mahkûmiyetleri de kapsayacak bir genel affı konu ettiğine değinmiş ve affın bir hak değil, bir atıfet olduğunu belirtmiştir. Millet Meclisi tutanaklarından, Ertuğrul Akça’nın, konuşmasına şöyle devam ettiği görülmektedir:

“Mühim telâkki ettiğimiz bir noktaya daha temas etmek istiyorum. Yalnızca T.B.M.M. ’nin teşriî tasarrufları cümlesinden olan affın, muhterem matbuatımıza vâkı yanlış telkinler neticesinde tamamen ‘ihtilâlâ karşı’ bir tasarruf gibi gösterilmek istenmesi de aklın almasıacağı bir husustur. Vaziyeti bu şekilde mütalâa edenlerin bırakınız hukuk ilim ve tekniği bakımından ve fakat mantık zaviyesinden de tezat içinde bulundukları bedihidir.

İhtilâlî, sebep ve neticeleri ile tarihin sinesine bizzat onu yapanlar terk ettiler ve T.B.M.M. nin serbest seçimle teşekkülüne çalıştılar ve muvaffak oldular.

³⁶³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), ss. 393-395.

Bu şekilde kurulan Meclisten itimat oyu almış bir Hükümet şimdi iş başındadır. Artık mazi ile irtibatı kalmadığını ilân eden İkinci Cumhuriyetin ilk Hükümetinin programında diğer meseleler meyanında, hattâ ehemmiyeti de tebarüz ettirilmek şartıyla ve ancak âtiye muzaaf olmak üzere, yer alan ve bugün de Sayın Başvekil tarafından teyidedilen af müessesesinin bir Meclis ve Hükümet tasarrufu olduğunda asla şüphe yoktur.

Programında affı derpiş eden Hükümete müspet oy veren bir kimsenin mezkûr programın fiilen gerçekleşmesine muarız bulunması bir tezat değil de nedir? Programda gösterilen hususların tasvibi yolunda vâkı bâzı neşriyatın, aynı programın kuvveden fiile çıkması ihtimali karşısında rota değiştirmesi bir tezat ve tenakuz nümunesi değil de nedir?

Sayın Başbakanın sorumuza verdiği cevaplar, af ve atıfet bekliyen onbinlerce bağıryanığa bir ümit ve şifa kevseri olduğunda şüphe yoktur. Af müessesesi bugünün tek ve ilk meselesi değilse bile, kim ne derse desin, çok önemli bir huzur meselesi olduğuna dair Hükümette sezdirdiğimiz inançtan dolayı memnun olduk...

*Unutulmamalıdır ki, rejimin tadının da adına uydurulması icabettiği bir gerçektir..."*³⁶⁴

Böylece, Hükûmetin kurulup güvenoyu almasının üzerinden daha henüz üç hafta geçmişken, af konusu, önce bazı milletvekillerinin lehte ve aleyhte konuşmaları ile, daha sonra bunu açıkça soran bir soru önergesi ve bu önergeye Başbakan İnönü'nün verdiği cevapla Millet Meclisine taşınmış oluyordu. 5 ay sonra, Başbakan İnönü'yü istifa etmek durumunda bırakan olay da, esasında yine Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen eski Demokrat Partililerin affedilmeleri yönünde AP'den gelen istekti. Gerçekten, ileride "12. Dönem İçinde Demokratik Rejime Yönelik Darbe Girişimleri" başlıklı kısımda üzerinde durulacağı gibi, Hükûmetçe, 22 Şubat 1962 tarihinde bir darbeye kalkışan Harp Okulu Komutanı Talât Aydemir ve arkadaşlarının affına yönelik bir kanun tasarısı hazırlanması sırasında, AP'nin af kapsamına eski Demokrat Partililerin de dâhil edilmesi doğrultusunda sürdürdüğü çabalar sorunlara yol açmıştı³⁶⁵. Bu bağlamda, AP Genel Başkanı Gümüşpala, hem 22 Şubat olayına karışanlarla birlikte Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş ve mahkûmiyetini Kayseri Cezaevinde çekmekte olan eski Demokrat Partililerin de affedilmelerini; hem de Hükûmetteki AP'li bakanlarda bazı değişiklikler yapılması yolundaki isteğini dile getirmekteydi³⁶⁶. Bu taleplere karşı Başbakan İnönü, 5 Nisan 1962 tarihinde şu sert açıklamayı yapmıştı:

³⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), ss. 395-397.

³⁶⁵ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 103-104.

³⁶⁶ Metin Toker, **a.g.k.**, s. 97.

“1- 22 Şubatçıların affını vesile ittihaz ederek bir siyasi affa gidilmesine katiyen imkan verilmeyecektir. Zira bunun manası ‘intikam cephesi’nin galebesi, dolayısıyla 22 Şubat hadisesinin ‘yerinde’liği olacaktır. Askeri dikta talepçilerinin haklı olduğunu gösterecek bir harekete, yani Kayseri’dekilerin affına gidilmeyecektir. Fakat 22 Şubatçıların affı çıkacaktır. Bu zaruridir. Kayseri’dekilerin affı için huzur ve emniyet şartlarının gerçekleşmesini beklemek lazımdır.

2- Kabinede değişiklik yapılacağına dair haberler doğru değildir. Ben arkadaşlarımdan çok memnunum. Parti içi mülâhazalarla kabineye başka arkadaşların girmesine müsaade edemem.” ³⁶⁷

İnönü, günlük olayları not ettiği defterine, Gümüşpala’nın tutumunu, 8 Nisan Pazar günü itibariyle *“Gümüşpala ile marifetler hesapsız”* şeklinde kaydetmişti³⁶⁸. Bu arada, yeni hükûmet formülleri üzerinde düşünülmekte olduğu, bazı nabız yoklamalarının yapıldığı da anlaşılmaktadır³⁶⁹. İnönü’nün, bu arayışlarla ilgili olarak, YTP’nin bir karma hükûmete katılabileceğine yönelik izlenimini, defterinin 9 Nisan Pazartesi günlü sayfasına şöyle yazdığını okuyoruz:

“...İsm. Rüştü Bey, Alican ile görüşmüş. Gümüşpala buhranı üzerine. Alican karmaya hazır gibi.” ³⁷⁰

1962 yılının Nisan ve Mayıs aylarının, neredeyse tümüyle, eski Demokrat Partililerin affedilmeleri konusuna ilişkin toplantılarla, tartışmalarla geçtiğini görüyoruz. 30 Nisan 1962 tarihinde, Millet Meclisinin, Hükûmetin hazırladığı ve sadece 22 Şubatçıların affını sağlayan Kanunu kabul etmesi³⁷¹, Demokrat Partililerin affedilmelerinin 22 Şubatçılardan ayrıldığını ve bunun için başka bir kanuna ihtiyaç bulunduğunu gösteriyordu. Bu doğrultuda, İnönü, kademeli bir aften yanayken, AP, YTP ve CKMP bu düşünceye karşı çıkmaktaydılar³⁷². Bu konuda, kabinedeki AP’li bakanlarla bir görüşme yapan İnönü, görüşme sırasında bir kâğıda şunları yazmıştı:

“Siyasi af çıkarmak karardayız. Bu af kademeli olacak, 29 Ekim’e kadar cezaları az olan mahkûmlar af edilecektir. Sanıyorum bunların sayısı üçyüz civarındadır. Diğer ağır hükümlüler için de 1963 senesi içinde bir af çıkarılmasını uygun görüyorum.” ³⁷³

İnönü, tek bir siyasî partinin bir af kanunu önerisi getirmesini nasıl karşılayacağına yönelik bir soruya da şöyle cevap veriyordu: *“Af teklifi 4 parti veya hükûmet dışından gelirse, istifa edeceğim.”* ³⁷⁴ Görülmektedir ki, siyasî bir af çıkarılacak mı,

³⁶⁷ **Son Havadis**, 8 Nisan 1962; **Kim**, Sayı 197, 11 Nisan 1962, s. 13, Nedim Yalansız, a.g.k., s. 107’den naklen.

³⁶⁸ İsmet İnönü, **a.g.k.**, s. 854.

³⁶⁹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 108.

³⁷⁰ İsmet İnönü, **a.g.k.** s. 855.

³⁷¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 48-79, 80-83.

³⁷² Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 113.

³⁷³ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 114.

³⁷⁴ **Son Havadis**, 12 Mayıs 1962, **Nedim Yalansız, a.g.k.**, s. 114’ten naklen.

çıkarılmayacak mı; çıkarılacaksa bu kademeli bir af mı olacak, yoksa tüm siyasî hükümlülerin affı mı sağlanacak; Hükûmet göreve devam edecek mi, yoksa İnönü istifa mı edecek; soruları, sürekli gündemdeydi. O günleri, İnönü'nün damadı, ünlü gazeteci Metin Toker, şöyle anlatmaktadır:

Türkiye'de belki 30 Nisan ile 31 Mayıs arasında kurulduğu kadar komisyon partiler arasında kurulmamıştır; yapıldığı kadar toplantı parti liderleri arasında yapılmamıştır... Yok 'huzur komisyonları', yok 'koalisyonu kurtarma komisyonları'. Bu sonuncusunun bir de kısaltılmış adı vardı: 3 K. Bunların büyüklerine bizzat İsmet Paşayla Gümüşpala'nın başkanlığında kalabalık CHP ve AP heyetleri katılıyorlardı... ”³⁷⁵

Ancak, bu çabalar sonuç vermedi. 12 Mayıs 1962 tarihinde AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda, bazı arkadaşlarıyla birlikte hazırladığı af kanunu teklifini Millet Meclisi Başkanlığına sundu ve bu Teklif, Millet Meclisi Başkanlığınca 18 Mayıs 1962 tarihinde Millet Meclisi Adalet Komisyonuna havale edildi³⁷⁶. Oysa, hemen yukarıda kendi ağzından aynen aktardığımız gibi, böyle bir durumu İnönü istifa nedeni olarak görmekteydi. Ancak, bu olay üzerine İnönü derhal istifa etmek yoluna gitmeyerek bir süre daha beklemeyi tercih etmişse de, Hükûmetteki CHP'li Bakanlardan Avni Doğan'ın, AP'nin siyasî af konusundaki tutumu nedeniyle 18 Mayıs 1962 tarihinde Devlet Bakanlığından istifa etmesi dikkat çekmiştir³⁷⁷. Buna karşılık, 28 Mayıs 1962 tarihinde, AP Senato ve Millet Meclisi Gruplarının ortaklaşa yaptıkları toplantıda, AP Antalya Milletvekili Ömer Eken ve 91 arkadaşının önergesi doğrultusunda, Ekim 1962'den önce on senelik mahkûmları da içine alacak şekilde bir af çıkartılması şeklinde karar alınınca³⁷⁸, Başbakan İnönü, istifa etmekten başka bir çıkar yol görmüyordu. 30 Mayıs 1962 tarihinde CHP Meclis Grubunda da, Başbakan'ın herhangi bir mehil verilmeksizin istifa etmesi kararlaştırılınca³⁷⁹, İnönü, 31 Mayıs 1962 tarihinde Hükûmetin istifasını Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunuyordu³⁸⁰. İnönü'nün, istifanamesi aynen şöyleydi³⁸¹:

³⁷⁵ Metin Toker, **a.g.k.**, s. 103.

³⁷⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 89, (21.05.1962), s. 318; **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 113, (07.09.1962), s. 357. Bu konuda bkz. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 115-116.

³⁷⁷ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 116.

³⁷⁸ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 117.

³⁷⁹ İnönü'nün, günlük olayları not ettiği defterine, bu konu şöyle yazılmıştır: “30 Mayıs Çarşamba, Grupta toplantı. Mehil verilmeksizin istifa etmeme karar verdi. Son bakanlar kurulu.”, İsmet İnönü, **a.g.k.**, s. 858.

³⁸⁰ Türk siyasal yaşamındaki koalisyonlar üzerinde bir kitap yazmış olan Muzaffer Ayhan Kara, İnönü'nün istifa tarihinin çeşitli kaynaklarda farklı yer aldığına, bu tarihin kaynakların kiminde 31 Mayıs, kiminde 30 Mayıs, kiminde ise 1 Haziran olarak gösterildiğine dikkat çekmekte ve doğru tarihin 31 Mayıs 1962 olduğunu bildirmektedir. Bkz. Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.k.**, s. 69, dipnot 70. Her ne kadar, İsmet İnönü'nün Defterlerini yayına hazırlayan Ahmet Demirel, istifa tarihi olarak 30 Mayıs 1962'yi gösteriyorsa da (bkz. İsmet İnönü, **a.g.k.**, ss. 858-859), İnönü'nün sözü geçen Deftere kendisinin düştüğü not, 31 Mayıs Perşembe tarihi altında yer almaktadır. Gerçekten, İnönü, anılan Deftere aynen şöyle yazmıştır: “31 Mayıs Perşembe, Öğleye doğru yazılı olarak C.B.'na takdim ettim...”, (İsmet İnönü, **a.g.k.**, s. 859). Nitekim, Resmî Gazetede yayımlanan istifanamenin tarihi de, Cumhurbaşkanı İnönü'ye istifasının kabul edildiğini bildiren yazısının tarihi de 31 Mayıs 1962'dir. Bkz. **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1962, Sayı: 11117.

³⁸¹ **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1962, Sayı: 11117.

Ankara, 31/5/1962

Cumhurbaşkanlığı Yüksek Makamına

Bir intikal devrinin nazik ve çetin şartları içinde teşkilini tevdi buyurduğunuz ve altı aydan beri sorumluluğunu taşıdığım Karma Hükümetin istifasını takdim etmeyi vazife sayıyorum.

Temel olarak yeni Anayasa'nın tatbikatını ve hâkimiyetini sağlamak, bununla ilgili başlıca kanunları çıkarmak, memlekette huzuru tesis etmek, ciddi bir kalkınma plânının hazırlıklarını tamamlamak, güçlükler içinde bulunan malî ve iktisadi durumu düzenli ve dengeli bir hale getirmek konularına dayanan Hükümet çalışmalarında elde edilen mütevazı neticeler lâıyık oldukları ölçüde yüksek dikkatinizi celbetmiştir.

Memleketimizin muhtaç olduğu devamlı ve sıhhatli iktisadi gelişmenin yolu, şüphesiz ki, plânlı kalkınmanın temel hazırlıklarını yapmak ve bunun vasıtalarını içerde ve dışarıda sağlamak olacaktı. Bir intikal devresinin güçlükleri içinde bulunduğu halde, memleketimizin böyle bir kalkınmanın temel şartlarını temin etmek için gösterdiği gayret, bilhassa dış âlemden, hiss olunur bir güven ve itibar kazanmıştır.

Bütün bu güç şartların yenilmesi ve dışarıdan sağlanacak imkânlarla muvazi olarak içerde gerekli yeni hamlelerin yapılabilmesi, Hükümetin daha istikrarlı ve huzurlu çalışma imkânları bulmasına bağlıdır.

Memleketi huzura kavuşturmak ve hür bir nizam içinde iktisadi ve sosyal dâvalarını sağlam hâl çarelerine bağlamak yolundaki bütün iyi niyetli çabalara rağmen, sorumsuzlukla yaratılan istikrarsız bir havanın daimi tesirinden, toplum ve vatandaş hayatını kurtarmak mümkün olmamıştır.

Bu arada, makûl bir ölçüde ele alınması lâzım ve mümkün olan siyasi af konusunun, sorumluluk duygularına ve memleket gerçeklerine itibar etmez bir taşkınlıkla devamlı surette istismar konusu yapılması, hem bu meseleyi atıfet ve şefkât ölçüleri içinde sonuçlandırma gayretlerine, hem de memleketin huzur ve istikrar ihtiyacına sadece zarar vermiştir.

Memleketin yüce menfaatlarının, devamlı ve istikrarlı bir Hükümetin kurulmasını zaruri kıldığı inancındayım. Bunun sağlanması için, yüksek makam ve yetkinizin serbest kalmasını tek çare saydım. Bu sebeple, istifamın lütfen kabul buyurulmasını derin saygılarımla istirham ederim.

İsmet İNÖNÜ

Aynen aktardığımız metninde görülebileceği gibi, nedenlerine de oldukça geniş bir biçimde yer verilen bu istifa ile, ilk koalisyon Hükûmeti sona ermekteydi. Böylece, 20 Kasım 1961’de kurulum, 2 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisinden güvenoyu almış olan bu ilk koalisyon Hükûmeti, takriben altı ay görev yapmış oluyordu. Cumhurbaşkanı Gürsel’in, Hükûmetin istifasını kabul edip, yeni Hükûmet kurulana kadar görevi sürdürmesini istemesi nedeniyle; VIII. İnönü Hükûmeti, istifasının Cumhurbaşkanı’na sunulduğu 31 Mayıs 1962 tarihinden, IX. İnönü Hükûmetinin Cumhurbaşkanı’nca onandığı 25 Haziran 1962 tarihine kadar işgüder bir hükûmet olarak göreve etmişti. Bu arada ilginç olan bir husus, İnönü’nün Hükûmetin istifasını sunmasıyla birlikte, Hükûmette yer alan bazı AP’li bakanların AP’den istifa ederek, CHP geçmeleri idi³⁸².

G. VIII. İnönü Hükûmeti Döneminde Çıkmış Bazı Önemli Kanunlar

Kısa sürede tarihteki yerini almış olmasına karşın, Cumhuriyet dönemindeki bu ilk koalisyon hükûmeti zamanında, bazı önemli kanunların kabul edildiğini görmekteyiz. Gerçekten, bunlardan en ses getirenlerinden birisi 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “*Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında Kanun*”dur. Başbakan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal’ın ortaklaşa yaptıkları teklifin³⁸³ kabulü ile gerçekleşen bu Kanun, ileride 12. Dönemdeki yasama faaliyetine ilişkin açıklamalarda üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi, 27 Mayıs Müdahalesinin meşruluğunu saptayıp, bu müdahaleyi korumaya yönelik bir düzenleme öngörmekteydi³⁸⁴. Böyle bir düzenlemeden yana veya ona karşı olan siyasî partiler gibi, herhangi bir farklı yoruma gidilmemesi amacıyla, anılan Kanun, hem Başbakan, hem de Millet Meclisinde temsil edilen üç siyasî partinin Genel Başkanları ile, bir siyasî partinin de Genel Sekreteri tarafından ortaklaşa teklif edilmişti. VIII. İnönü Hükûmeti zamanında kabul edilmiş olan bir diğer önemli Kanun, Millî Birlik Komitesi döneminde üniversiteleriyle ilişkileri

³⁸² Sadettin Bilgiç, bu bakanların, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Akif İyidoğan, Devlet Bakanı Necmi Ökten, Devlet Bakanı Nihat Su, Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket Pulatoğlu, Ulaştırma Bakanı Cavit Akyar ve Basın Yayın ve Turizm Bakanı Gökhan Evliyaoğlu olduklarını, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Suat Seren’in de, daha sonra Celal Bayar’ın sağlık nedenleriyle geçici olarak tahliye edilmesi nedeniyle çıkan olaylardan sonra AP’den istifa edip CHP’ye geçtiğini bildiriyor. Bkz. Sadettin Bilgiç, **a.g.k.**, ss. 86-87.

³⁸³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 61, (2.03.1962), s. 4.

³⁸⁴ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 7 Mart 1962, Sayı: 11053; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 576-577.

kesilmiş olan 147 öğretim üyesinin görevlerine dönmelerine imkân veren 12 Nisan 1962 tarih ve 43 sayılı “*Üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının vazifelerinden affına ve bâzılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarih ve 114 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında Kanun*” dur³⁸⁵. Yine bu devrede çıkmış kayda değer iki Kanun, 1961 Anayasayla öngörülen iki Anayasal kurumun kuruluşunu sağlamak amacıyla Hükûmet tarafından hazırlanmış iki ayrı tasarının aynı gün kabulü ile gerçekleşmişti. Bunlardan biri 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “*Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında Kanun*”³⁸⁶, diğeri 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı “*Yüksek Hâkimler Kanunu*” ydu³⁸⁷. Yukarıda kısaca değinildiği gibi, 22 Şubat 1962 tarihinde Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talât Aydemir’in darbe girişiminin bastırılması üzerine, Hükûmetçe bu girişime katılanların affedilmeleri amacıyla hazırlanan kanun tasarısı da, 10 Mayıs 1962 tarih ve 50 sayılı “*Asker kişiler tarafından 22–23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaması hakkında Kanun*” adı altında kabul edilmişti³⁸⁸.

H. VIII. İnönü Hükûmeti Döneminde Bakanlar Kurulunda Yapılan Değişiklikler ve TBMM Dışından Seçilen İlk Bakan

VIII. İnönü Hükûmetinde iki bakanda değişiklik yapıldığını görüyoruz. Bu değişikliklerden ilki, Dışişleri Bakanı Selim Sarper’in 26 Mart 1962 tarihinde istifa etmesi nedeniyle³⁸⁹, yerine TBMM dışından Feridun Cemal Erkin’in atanması ile gerçekleşmiştir. Bu atamada dikkat çeken şey, Feridun Cemal Erkin’in Dışişleri Bakanlığına getirilmesinin yeni Anayasaya göre TBMM dışından da bakan atanabilmesi imkânının ilk uygulamasını oluşturmastır. Gerçekten, 1961 Anayasasının 102. maddesi uyarınca, Başbakanın mutlaka TBMM üyesi olması gerekirken (milletvekili veya senatör), bakanlar için böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Aksine, Anayasanın sözü geçen 102. maddesinde, bakanların TBMM üyesi veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olan kişiler arasından Başbakanca seçileceği ve Cumhurbaşkanınca atanacağı açıkça öngörülmüştür.

³⁸⁵ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 18 Nisan 1962, Sayı: 11086; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 583.

³⁸⁶ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 587-603.

³⁸⁷ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 604-628.

³⁸⁸ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 18 Mayıs 1962, Sayı: 11106; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 633.

³⁸⁹ Ünlü gazeteci Cüneyt Arcayürek, Sarper’in istifa etmesini Başbakan İnönü’nün, kendisinden gazeteci ve damadı Metin Toker aracılığıyla istediğini; çünkü Sarper’in 22 Şubat darbe girişimi sırasında Çankaya’da tüm bakanların katılımıyla yapılan toplantıya katılmamış tek bakan olduğunu yazmaktadır. Bkz. Cüneyt Arcayürek, **a.g.k.**, ss. 175-177.

Bakanlar Kurulundaki ikinci değişiklik ise, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, Hükümetin istifasından çok kısa bir süre önce, 23 Mayıs 1962 tarihinde, AP'nin siyasî af konusundaki tutumu nedeniyle Avni Doğan'ın Devlet Bakanlığından istifa etmesi ve yerine CHP Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata'nın atanması olayıdır. Hemen 8 gün sonra, İnönü'nün de istifa ettiğini dikkate alırsak, bu değişikliğin bir önem taşımadığı açıktır. Bu iki bakan değişikliğini bir tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz:

VIII. İnönü Hükümetinde Gerçekleştirilen Bakan Değişiklikleri
20.11.1961– 25.06.1962

Dışışleri Bakanı	
Selim Sarper (İstanbul Milletvekili, CHP)	20.11.1961 – 26.03.1962
Feridun Cemal Erkin (TBMM Dışışından)	26.03.1962 – 25.06.1962
Devlet Bakanı	
Avni Doğan (Kastamonu Milletvekili, CHP)	20.11.1961 – 23.05.1962
Hıfzı Oğuz Bekata (C.S. Üyesi, Ankara, CHP)	23.05.1962 – 25.06.1962

I. Hükümetin İstifasının Meclis Çalışmaları Üzerindeki Etkisi

Hükümetin istifası kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanının yeni Hükümet kuruluncaya kadara göreve devam edilmesini istemesi doğrultusunda işgüder bir nitelikte görevi sürdürmekte olan VIII. İnönü Hükümeti sırasında, Millet Meclisinde kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi ile milletvekillerince sorulmuş olan soruların cevaplandırılıp cevaplandırılmayacağı bir sorun oluşturmuştu. Bu bağlamda, CHP Denizli Milletvekili Hüdai Oral ve CHP Çanakkale Milletvekili Burhan Arat, verdikleri bir önerge ile, Hükümet çekilmiş olduğu ve yenisi de henüz kurulmamış bulunduğu için, gündemdeki sözlü sorularla kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmelerinin, geçmiş uygulamada da yapıldığı gibi, ertelenmesini istemişlerdi³⁹⁰. Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, bu önergeyi oylamadan önce, geçmiş uygulamalar hakkında Genel Kurula bilgi vermişti ve biri 25 Ocak 1939, diğeri 9 Haziran 1948'de olmak üzere, hükümet istifa ettiğinde, iki kez Meclis'in kanunların ve sözlü soruların görüşülmesinin ertelenmesini kararlaştırdığını hatırlatmıştı³⁹¹. Yapılan oylamada, geçmiş uygulamalara paralel bir biçimde, Hüdai Oral ve Burhan Arat'ın önergeleri de kabul edilmişti³⁹². Bu durumda, kanun tasarı ve teklifleriyle

³⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 96, (1.06.1962), ss. 475-476.

³⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 96, (1.06.1962), s. 476.

³⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 96, (1.06.1962), s. 476.

sözlü soruların görüşülmesi, yeni hükûmet kurulana dek ertelenmiş oluyordu. Ancak, hemen üç birleşim sonra, biri AP Maraş Milletvekili Adnan Karaküçük ve AP Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, diğeri YTP Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu tarafından verilen iki ayrı önerge ile, istifa etmiş olsa da, halen görevi sürdüren bir Hükûmet bulunduğundan bahisle, Meclisin görüşmelere devam etmesinin istendiğini görüyoruz³⁹³. Yusuf Azizoğlu önergesini açıklarken şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, iş başında bulunan Hükümetin, bir müddet evvel istifa etmiş olduğu bir vâkiadır. Fakat, yine hepinizin malûmu olduğu gibi, Cumhurbaşkanı tarafından, aynı Hükümet, yeni Hükümet kuruluncaya kadar vazifeye devamla yetkilendirilmiş ve Hükümet Başkanı tarafından bu vazife kabul edilmiştir.

Hükümet buhranları, devamı arzu edilir bir hal olmamakla beraber, bunlar nispi seçimin tabii bir neticesidir. Mümkündür ki, bu buhranlar 1-2, hattâ 3 ay devam edebilir. Bu buhranlar devam ediyor diye, memleket işleri, Parlâmento faaliyeti asla âtil duramaz. Bu itibarla, vazife başında olmayı kabul eden bir Hükümet olduğuna ve bu Hükümetin birçok üyeleri halen Meclis sıralarında oturmak suretiyle aramızda bulunduğuna göre, çalışmalarımızın normal mesaimizin devam etmesine mâni hiçbir durum mevcut değildir. Bu istikamette, yani yeni Hükümet teşekkül edinceye kadar, faaliyetlerin geri bırakılması yolunda bir karar, bu Meclis için kötü bir teamül olur. Bu itibarla, her ne kadar evvelce böyle bir karar verilmişse de, tekriri müzakere yolu ile kararın geri alınmasını ve teamülün yeniden sağlanarak, Meclis tarafından memleket işlerinin selâmete götürülmesini arz ve istirham ederim.” ³⁹⁴

Ancak, CHP İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca bu görüşlere karşı çıkarak,

“...Yüksek Heyetinizin, ileride mesuliyet deruhte edecek, yüksek itimatlarınıza mahzar olacak bir Hükümeti emrivâkiler karşısında bırakmaya hakkı yoktur. Bu, Parlâmento teamüllerine, bütün dünya Parlâmentolarının teamüllerine aykırı bir hareket olur.

Muhterem arkadaşlarım, bu durumda Hükümetin vazifeye devam etmesi, dünyanın her yerinde olduğu gibi sadece câri işlerin yürütülmesi içindir. Memleket hayatı üzerinde, her vatandaşa tesir edebilecek birtakım önemli meselelerde siyasî tercih kararları verilirken, ortada kanunla konulmuş bir süre veya herkesin mutabık olduğu bir müstaceliyet durumu yoksa, bu gibi kararların cari meselelere ilişkin olduğunu kabul etmeye imkân yoktur...

Binaenaleyh arkadaşlar, bütün dünya Parlâmentolarında da bu böyledir. İzah ettiğim bu teamüle uymak zorunluluğu vardır” demekteydi³⁹⁵.

³⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 99, (8.06.1962), s. 525.

³⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 99, (8.06.1962), s. 525.

³⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 99, (8.06.1962), s. 526.

Buna karşılık, söz alan bazı milletvekilleri, Kırca'nın görüşlerini benimsemediklerini açıklamışlar³⁹⁶; bazıları ise, kısmen veya tamamen desteklemişlerdi³⁹⁷. İzlenecek yönetime ilişkin verilen çeşitli önergelerin görüşülmesi, bu doğrultuda CHP Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal'ın önergesi doğrultusunda 11 Haziran 1962 tarihli Birleşime bırakılmış³⁹⁸ ve sonunda, 11 Haziran 1962 tarihli 101 Birleşimde, Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu'nun önergesi kabul edilerek, bu tartışma sona ermişti³⁹⁹. Millet Meclisi Genel Kurulunun kabul ettiği Azizoğlu'nun önergesi şu şekildeydi:

“Hükümetin istifası halinde eski Hükümet vekâleten işbaşında bulunduğuna göre, Millet Meclisi normal çalışmalarına devam eder.

Ancak, Vekil, Hükümet, lüzum ve hususiyet gördüğü mevzuların ve kanun tasarılarının, yeni Hükümetin güven oyu almasından sonraki devreye tehirini talebedebilir.

*Hükümetin bu talebi, oylamaya gidilmeksizin, başkanlıkça nazarı itibara alınır.”*⁴⁰⁰

Böylece, istifa ettiği için işgüder hale gelmiş olan Hükümet, ben bu konunun veya bu kanun tasarısının yeni hükümetin kurulup güvenoyu almasından sonra görüşülmesinin daha uygun olduğunu düşünüyorum demedikçe, Millet Meclisi gündemindeki konuları görüşmeye devam edebilecekti.

3- 12. Dönemin İkinci Hükûmeti: IX. İnönü Hükûmeti (25 Haziran 1962–25 Aralık 1963)

İlk koalisyon Hükümetinin istifası ile başlayan bu dönemde, her ne kadar, yeni bir Hükümetin oluşumu bağlamında, Kâzım Orbay'ın veya CHP'deki muhaliflerden Nihat Erim'in Başbakanlığı gibi değişik yakıştırmalar yapılyorduysa da⁴⁰¹; Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, fazla beklemeden, 2 Haziran 1962 tarihinde Hükümeti

³⁹⁶ YTP İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay, AP İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan, CKMP Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi'nin konuşmaları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 99, (8.06.1962), ss. 526-527.

³⁹⁷ CHP Trabzon Milletvekili Ahmet Şener ile CHP Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal'ın konuşmaları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 99, (8.06.1962), ss. 527-528.

³⁹⁸ Önergelerden Konya Milletvekili H. Cahit Yılmaz'ınki, Yusuf Azizoğlu'nun önergesinin bir sonraki birleşimden başlayarak uygulanmasına; Çorum Milletvekili Faruk Küreli'ninkisi, yeni Hükümet kurulup güven oyu alınca kadar sadece sözlü soruların görüşülmesine; Amasya Milletvekili Kemal Karan'ınki de sadece sözlü soruların görüşülmesine yöneliktiler. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 99, (8.06.1962), ss. 527-529.

³⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 101, (13.06.1962), s. 579.

⁴⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 101, (13.06.1962), s. 577.

⁴⁰¹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 118-119.

kurmakla yine İsmet İnönü'yü görevlendirdi⁴⁰². İnönü, görevlendirilmesinin beşinci gününde, 7 Haziran 1962'de AP ile bir Hükûmet kuramayacağını açıklayınca⁴⁰³, geriye CHP'nin, YTP ve CKMP ile bir koalisyona gitmesi ihtimali kalıyordu. Ancak, Osman Bölükbaşı'nın 28 milletvekili ve senatörle birlikte CKMP'den istifa etmiş olması⁴⁰⁴, bu partinin konumunu hayli zayıflatmıştı. CKMP Genel Başkan Vekili Afyon Milletvekili Hasan Dinçer'in, İnönü ile yaptığı görüşmeden sonra, CKMP'nin "Millî Koalisyon"dan yana olduğunu açıklaması⁴⁰⁵, bir CHP, YTP, CKMP koalisyonu ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldırıyordu. Her ne kadar CKMP, ilerleyen günlerde bu koşulda ısrarlı olmamış ve İstanbul Milletvekili Fuat Arna gibi bazı milletvekillerinin karşı çıkmasına rağmen⁴⁰⁶ üçlü bir koalisyona yanaşmışsa da; Hükûmetin kurulması için ileri sürdüğü siyasî affın derhal çıkarılması, servet beyanı ve tasarruf bonosunun kaldırılması gibi şartlar sorun doğurmaktaydı⁴⁰⁷. YTP'nin de, kendisine ve CKMP'ye verilecek birer Başbakan Yardımcılığı dışında bir Başbakan Yardımcılığının da CHP'ye tahsisine karşı çıkması ve Hükûmette CHP'nin hâkimiyetini kabul etmeyeceği yönünde açıklama yapması üzerine, İnönü, Hükûmeti kuramayacağını bildirerek, 18 Haziran 1962 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel'e görevi iade etti⁴⁰⁸. Ancak, Gürsel, siyasî parti yetkilileri, Genel Kurmay Başkanı Sunay ve bazı Tabîî Senatörlerle yaptığı görüşmelerden sonra, 21 Haziran 1962'de istifayı kabul etmediğini bildiriyor ve İnönü'den Hükûmet kurma çalışmalarına devam etmesini istiyordu⁴⁰⁹. Bu yeni görevlendirme üzerine sürdürülen temaslardan sonra İnönü, kısa sürede, 24 Haziran 1962 tarihinde YTP, CKMP ve bazı bağımsız milletvekilleri ile anlaşmaya vardı ve böylece bir CHP, YTP, CKMP ve bazı bağımsız milletvekillerinin katılacağı yeni bir koalisyon Hükûmeti üzerinde uzlaşma sağlanmış oldu⁴¹⁰.

A. CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlar Arasında İmzalanan Koalisyon Protokolü CHP, YTP, CKMP temsilcileri ile TBMM Bağımsız üyelerinin bir temsilcisinden oluşan bir kurulca, adları geçen üç parti ile bağımsızların katılacağı bir karma hükûmet kurulmasının şartları ve imkânları araştırılmıştı. Hazırlanan koalisyon

⁴⁰² Cumhuriyet Gazetesi Fotoğraflarıyla Cumhuriyetin 80 Yılı, Sayı 13, s. 215; Nedim Yalansız, a.g.k., s. 120; Muzaffer Ayhan Kara, a.g.k., s. 70.

⁴⁰³ Nedim Yalansız, a.g.k., s. 120.

⁴⁰⁴ Deniz Bölükbaşı, a.g.k., s. 327.

⁴⁰⁵ Nedim Yalansız, a.g.k., s. 120.

⁴⁰⁶ Nedim Yalansız, a.g.k., s. 122.

⁴⁰⁷ Nedim Yalansız, a.g.k., s. 122.

⁴⁰⁸ Nedim Yalansız, a.g.k., s. 122; Metin Toker, a.g.k., ss. 113-115; Muzaffer Ayhan Kara, a.g.k., ss. 70-71.

⁴⁰⁹ Nedim Yalansız, a.g.k., ss. 122-123; Metin Toker, a.g.k., ss. 115-117; Muzaffer Ayhan Kara, a.g.k., s. 71.

⁴¹⁰ Nedim Yalansız, a.g.k., ss. 122-123.

protokolünde⁴¹¹, yeni bir anayasa düzeni içinde, hür ve bağımsız memleketimizin, mutlu bir geleceğe yönelmiş olmakla birlikte, bir geçiş döneminin güçlükleri ile karşı karşıya kalındığına değinilerek, bu devrede kurulacak hükümetlerin, sarsılmış olan ekonomik ve sosyal düzeni yoluna koymak, demokratik nizam içinde plânlı ve ciddi bir iktisâdi kalkınmayı başarmak yükümlülüğü altında bulunduklarına, vatandaşın güven duygusunu, gelecek hakkındaki ümitlerini ve demokratik iradeye inancını kuvvetlendirmek zorunda olduklarına işaret edilmekteydi. Protokolde daha sonra, “Prensipler” başlığı altında şöyle deniliyordu:

“1- Türkiye’de rejim Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş bir demokrasi idaresidir. Anayasamızda tarifini bulan Atatürk milliyetçiliği ve laiklik devlet idaresi esastır. Partilerimiz aşırı sağcılık ve solculuk akımlarına karşı koyacaktır.

2- 27 Mayıs ihtilali meşruluğunu kaybetmiş bir idareye karşı Türk milletinin direnme hakkını kullanmasıdır. Bu hareket amacına ulaşmış ve memlekette demokratik Cumhuriyet nizamının yeniden kurulmasını sağlamıştır. Partilerimiz 27 Mayıs devriminin meşruluğunu gölgeleyecek her türlü gayret ve fâaliyetlerin karşısında bulunacaktır.

*3- Yeni Anayasamız modern Türk Devletinin ana kuruluşunu şekillendirmiş olmakla beraber, Türk topluluğunun yeni dünya görüşünü ve gelişen iktisâdi, kültürel ve sosyal emellerini sinesinde toplamıştır. Anayasada belirtilen yeni müessesleri tamamlamakla birlikte burada gösterilen milli hedefleri gerçekleştirmek başlıca vazifemiz olacaktır.”*⁴¹²

Protokolde belirtilen bu ilkelerden sonra, iktisadî ve mali politikaya yönelik hedef üzerinde durulmaktaydı. Bu bağlamda, öngörülen kalkınma hedefine, özel girişim ve devlet sektörünün birlikte ve uyumlu bir şekilde çalışacakları ekonomik düzen içinde ulaşılabileceği vurgulanmaktaydı. Bir yandan, özel mülkiyetin Anayasa garantisi altında olduğu ve özel girişim yatırımlarının artırılmasına çalışılacağı belirtilmekte; öte yandan, “sadece özel sektörü iktisâdi ve sosyal gelişmenin vasıtası saymak davayı halle yetmiyeceği için, devlete de iktisâdi hayatta önemli bir mevki tanımak Türkiye’nin gerçeklerinden doğan bir zarurettir”⁴¹³ denilmekteydi. Bu arada, Hükümetçe hazırlanacak 1963-1967 devresine ait ilk Beş Yıllık Kalkınma Plânının, bütünlüğü ve ahengi bozulmaksızın TBMM tarafından kabulü için işbirliği yapılacağı da kayıt altına alınıyordu. Protokolde, görüşmelerin ilk kısmında anlaşmazlığa yol açan servet beyannamelerine yönelik bir belirleme de bulunmaktaydı. Gerçekten, taraflar, 1961 ve 1962 yıllarında alınmış olan servet beyannamelerinin iade

⁴¹¹ Koalisyon Protokolünün metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP27.htm>, (Erişim Tarihi: 13.07.2006). Ayrıca bkz. aşağıda EK 3.

⁴¹² <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP27.htm>, (Erişim Tarihi: 13.07.2006).

⁴¹³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP27.htm>, (Erişim Tarihi: 13.07.2006).

edilmesi ve uygun bir süre verildikten sonra 1962 yılı itibariyle yeni bir beyanname alınmasını kararlaştırmışlardı. Protokolün son kısmında, siyasî mahkûmların affında izlenecek süreç belirlenmekte ve kaldırılması düşünülen kanunlar tespit edilmekteydi. Bu bağlamda, afla ilgili olarak, 4, 5 ve 6 seneye mahkûm olanların mahkûmiyet ilâmında yazılı cezalarının bir atıfet olarak özel af yolu ile kaldırılacağı ve bundan yukarı müddetle mahkûm olanların cezalarından da 4 sene indirileceği belirtilmekte; aftan yararlananların, her ne suretle olursa olsun siyasî faaliyette bulunamayacakları özellikle vurgulanmaktaydı. Ayrıca, Hükûmette yer alan siyasî partilerin, af konusunun istismar edilmemesi için gerekli gayreti göstereceklerinin de altı çizilmişti. Protokolde göze çarpan bir diğer önemli nokta, Avrupa Ekonomik Topluluğu (*Avrupa İktisâdi Camiası*) ülkeleriyle, Türkiye'nin iktisâdi gerçeklerini ve batı alemi ile kader birliğini göz önünde tutan bir ortaklık anlaşması akdinin gerekli görüldüğüne de işaret edilmiş olmasıydı.

Görüşmelerde, Hükûmetin oluşumunda siyasî partilere ve bağımsızlara düşecek bakanlık sayısı belirlenmiş; aynı şekilde, Başbakan Yardımcılıkları üzerinde de karara varılmıştı. Bu hususta şöyle denilmekteydi:⁴¹⁴

“1- Karma Hükûmet Başbakan Sayın ismet İnönü ile 22 bakan'dan meydana gelecek bunlar partiler ve bağımsızlar arasında şu şekilde bölüşülecektir: C.H.P.: 12, Y.T.P.: 6, C.K.M.P.: 4, Müstakil: 1

2- Hükûmette 3 başbakan yardımcısı ve 3 devlet bakanı bulunacaktır. 1 başbakan yardımcısı ve 1 devlet bakanı CHP'den, 1 başbakan yardımcısı ve 1 devlet bakanı YTP'den, 1 başbakan yardımcısı CKMP'den, 1 Devlet Bakanı bağımsızlardan olacaktır.

3- Bakanlara Kurulunu teşkil eden başbakan yardımcıları, devlet bakanları ve bakanlar vazifelerinde müstakil olarak başbakana bağlıdırlar. Başbakan yardımcılarında Protokol sırası YTP, CKMP ve CHP'dir. Başbakan yardımcılarının ve Devlet Bakanlarının vazifeleri Başbakan tarafından yukarıki protokol sırasına göre tayin edilir.

4- Başbakan YTP ve CKMP'den karma hükûmete katılacak üyeleri bu partilerin genel başkanları ile danışarak tayin edecektir.

5- İçişleri Bakanı CHP'den olacaktır. Başbakan bu tayini yaparken başbakan yardımcılarını danışacaktır.

*6- Karma Hükûmet işlerinin arızasız yürütülmesini sağlamak üzere 3 parti temsilcilerinden daimi bir (koalisyon komitesi) kurulacaktır. Komite meclislerde, gruplarda ve komisyonlarda ortak partilerin ahenkli işbirliği yapmalarını sağlayacaktır. Koalisyon komitesinin kuruluş şekil ve çalışma usulleri ayrı bir protokolla belirtilecektir.”*⁴¹⁵

⁴¹⁴ Bunlar, TBMM'nin internet sayfasındaki Koalisyon Protokolü metninde yer almamaktadır. Buna karşılık, anılan hususlara, Koalisyon Protokolünde düzenlendikleri belirtilerek, araştırmacı Nedim Yalansız'ın **“Türkiye’de Koalisyonlar Hükûmetleri 1961–2002”** adlı yapıtında tam metin olarak yer verilmekte; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad'ın **“Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971”** adlı yapıtında ise yine Koalisyon Protokolüne yollama yapılarak kısaca değinilmektedir. Bkz. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 123-124; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 249.

⁴¹⁵ **Son Havadis**, 27 Haziran 1962, ss. 3-5; **Kim**, Sayı: 208, 27 Haziran 1962, ss. 18-19, Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 123-124'den naklen.

B. IX. İnönü Hükûmetinin Kuruluşu, Bakanlar Kurulunda TBMM Dışından İki Bakanın Bulunuşu ve Başbakan Yardımcılıklarının Sayısının Artırılışı

İmzalanan bir protokolle yeni Koalisyon Hükûmeti üzerinde anlaşmaya varılmasının ertesi günü, 25 Haziran 1962 tarihinde, İsmet İnönü, 27. T.C. Hükûmetinin listesini onay için Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunuyor ve aynı gün Gürsel, listede gösterilen bakanların atandıklarını Başbakan İnönü'ye bildiriyordu⁴¹⁶. Böylece, IX. İnönü Hükûmeti 25 Haziran 1962 tarihinde kurulmuş ve göreve başlamış oluyordu. Yeni Bakanlar Kurulunda şu isimler yer almıştı⁴¹⁷:

Başbakan Mustafa İsmet İNÖNÜ (Malatya Milletvekili, CHP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem ALİCAN (Sakarya Milletvekili, YTP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hasan DİNÇER (Afyonkarahisar Milletvekili, CKMP) 25 Haziran 1962 tarihli atamada sadece Devlet Bakanı unvanını taşımaktaydı. 13 Eylül 1946 tarih ve 4951 sayılı "Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun"da, 26 Haziran 1962 tarih ve 55 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra, 30 Haziran 1962 tarihinde, Başbakan Yardımcılığı unvanı da verilmiştir.
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan FEYZİOĞLU (Kayseri Milletvekili, CHP) 25 Haziran 1962 tarihli atamada sadece Devlet Bakanı unvanını taşımaktaydı. 13 Eylül 1946 tarih ve 4951 sayılı "Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun"da, 26 Haziran 1962 tarih ve 55 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra, 30 Haziran 1962 tarihinde, Başbakan Yardımcılığı unvanı da verilmiştir.
Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz BEKATA (C.S. Üyesi, Ankara, CHP)
Devlet Bakanı Raif AYBAR (Ankara Milletvekili, YTP)
Devlet Bakanı Necmi ÖKTEN (Çorum Milletvekili, Bağımsız)
Adalet Bakanı Abdülhak Kemal YÖRÜK (Ankara Milletvekili, CKMP)
Milli Savunma Bakanı Mehmet İlhami SANCAR (İstanbul Milletvekili, CHP)
İçişleri Bakanı Kemal Sahir KURUTLUOĞLU (C.S. Kontenjan Üyesi)
Dışişleri Bakanı Feridun Cemal ERKİN (TBMM dışından)
Maliye Bakanı Ferit MELEN (TBMM dışından)
Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit HATİPOĞLU (Manisa Milletvekili, CHP)

⁴¹⁶ Resmî Gazete, 27 Haziran 1962, Sayı: 11139.

⁴¹⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB27.htm>, (Erişim Tarihi: 14.07.2006); Resmî Gazete, 27 Haziran 1962, Sayı: 11139.

Bayındırlık Bakanı İlyas SEÇKİN (Ankara Milletvekili, CHP)
Ticaret Bakanı Mehmet Muhlis ETE (Ankara Milletvekili, CKMP)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf AZİZOĞLU (Diyarbakır Milletvekili, YTP)
Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan ÖZTRAK (Tekirdağ Milletvekili, CHP)
Tarım Bakanı Mehmet İZMEN (C.S. Üyesi, Giresun, YTP)
Ulaştırma Bakanı Rıfat ÖÇTEN (C.S. Üyesi, Sivas, YTP)
Çalışma Bakanı Bülent ECEVİT (Ankara Milletvekili, CHP)
Sanayi Bakanı Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur Milletvekili, CHP)
Basın - Yayın ve Turizm Bakanı Celal Tevfik KARASAPAN (C.S. Üyesi, Afyonkarahisar, CKMP)
İmar ve İskan Bakanı Fahrettin Kerim GÖKAY (İstanbul Milletvekili, YTP)

Görüldüğü gibi, Bakanlar Kurulunda 2 bakan parlamento dışından atanmış bulunuyorlardı. Bunlardan biri VIII. İnönü Hükûmetinde de aynı görevi yapan Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin iken, diğeri Maliye Bakanlığına getirilmiş olan Ferit Melen'di. Bakanlar Kuruluna TBMM dışından yapılan atamalarla birlikte, bu bakanların, milletvekili seçilme yeterliğine sahip olmalarının gerekmesi ve Anayasanın 105. maddesinde, bakanların dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından TBMM üyeleriyle aynı durumda olduklarının öngörülmesinden hareketle, milletvekillerinin göreve başlarken içtikleri andı içmeleri gerektiği savunulmuştu. Bu bağlamda, AP İzmir Milletvekili Kadri Özek, Millet Meclisinin 11 Ocak 1963 tarihli 29. Birleşiminde yaptığı gündem dışı konuşmada şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım; Anayasanın 102 nci maddesinin son fıkrası, Bakanların Meclis Üyeleri dışından da seçilebilmesine imkân veren hükmü ihtiva etmektedir. Bu fıkra ‘Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahibolanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanıca atanır’ denilmektedir.

Yine Anayasanın 105 nci maddesinin son fıkrasında: ‘Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır’ denilmektedir.

Muhterem arkadaşlarım, dışardan seçilen vekil arkadaşlarımızın Parlâmento üyelerinin haiz olduğu salâhiyetlerden daha üstün salâhiyetlerle mücehhez oldukları hepimizce malûmdur. Bu durum muvacehesinde, Anayasanın 77 nci maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin vazifeye başlamadan evvel bu kürsüden yemin etmelerini âmir olan bir hüküm de vardır. Bu yeminin muhtevası tetkik edildiğinde görülecektir ki, bir takım yasaklar mevcuttur. Madem ki, Parlâmento dışından seçilen bakanlar istisna olmaksızın bütün bakanlarla aynı statüye tabidir; dışardan seçilen vekillerin de 77 nci madde hükmüne tabi kılınması iktiza eder. Bendeniz Riyaset Divanında iken bu mevzuu ortaya koymuştum. Bu itibarla, o günden bu yana yerine getirilmeyen bu vecibenin, Başkanlık Divanından yerine getirilmesini arz ederim.”⁴¹⁸

Ne var ki, Kadri Özek’in gündem dışı bu konuşması tamamlanınca, birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, hiçbir açıklama yapmadan gündeme geçmiş⁴¹⁹ ve bu konuda herhangi bir karar alma yoluna gitmemişti⁴²⁰.

Yeni Hükûmette 3 Başbakan Yardımcısı bulunmaktaydı. Esasında, Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanına sunulduğu sırada yürürlükte olan 13 Eylül 1946 tarih ve 4951 sayılı “Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun” uyarınca sadece 1 Devlet Bakanına Başbakan Yardımcılığı unvanı verilebildiğinden, Hükûmeti kurmakla görevlendirilen İnönü, Devlet Bakanlarından YTP Genel Başkanı Ekrem Alican için bu unvanı önermişti ve Cumhurbaşkanının onaylayıp Millet Meclisine sunduğu listede de yalnızca Ekrem Alican, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

⁴¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 29, (11.01.1963), s. 49.

⁴¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 29, (11.01.1963), s. 49.

⁴²⁰ TBMM üyeleri dışından seçilen bakanların and içmeleri gerektiği, 1982 Anayasasında açıkça düzenlenmiş bulunmaktadır. Gerçekten, 1982 Anayasasının 112. maddesinin son fıkrasında, “Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tâbi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar” denilmektedir. Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde bulunmayan bu düzenleme, Anayasaya Millî Güvenlik Konseyince eklenmiştir. Millî Güvenlik Konseyinin değişiklik gerekçesi şöyledir: “Görev ve siyasi sorumluluk kenar başlıklı Danışma Meclisince kabul edilen 121 nci madde 112 nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede bakanlar ile Başbakan arasındaki ilişki açık bir şekilde belirtilmiştir. Diğer yünden, Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanların andiçme esasları, tâbi oldukları kayıt ve şartlar, yasama dokunulmazlıklarına ilişkin esaslar ile ödenek ve yolluklarını düzenleyen yeni bir fıkra da madde metnine eklenmiştir.”

olarak görülmekteydi⁴²¹. Ancak, CHP Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, YTP Hatay Milletvekili Şekip İnal ve CKMP Ankara Milletvekili Muhlis Ete'nin, anılan Kanundaki hükmün, “*Devlet Bakanlarından bir veya birkaçına Başbakan Yardımcısı görevi verilebilir*” şeklinde değiştirilmesi için yaptıkları teklifin öncelik ve ivedilikle görüşülerek kabul edilmesi⁴²² ve Cumhurbaşkanınca 28 Haziran 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmesi üzerine⁴²³, Başbakan İnönü, 30 Haziran 1962 tarihinde Devlet Bakanı Hasan Dinçer ve Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'na da Başbakan Yardımcılığı görevinin verilmesini önermiş ve bu öneri aynı tarihte Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından kabul edilmişti⁴²⁴. Böylece, Bakanlar Kurulunun ilk oluşumunda 1 Başbakan Yardımcılığı varken⁴²⁵, çok kısa bir sürede gerçekleştirilen kanun değişikliği sonrasında, Başbakan Yardımcılığı görevi verilen Devlet Bakanı sayısı 3'e çıkıyor ve durum, Hükümet Programının Başbakan tarafından okunmasından hemen önce, Millet Meclisinin bilgisine de sunuluyordu⁴²⁶. Bakanlıkların Kuruluşu Hakkında Kanunda değişiklik yapılarak Başbakan Yardımcılıklarının sayısının artırılışına olanak tanıyan Kanun teklifinin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, AP'den bazı milletvekilleri anılan değişikliğe karşı çıkmışlardı. Örneğin, AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv,

“...bu Devlet uzun zamandan beri böyle idare edilmekte ve Devletin işleri de bir Başvekil Yardımcısı, Devlet Vekilleri ve diğer vekiller tarafından yürütülmektedir. Başbakan Devlet Bakanlarına Devlet işlerini kendi takdirine ve gördüğü lüzum üzerine tevzi edeceğine göre, gene lüzum gördüğü vazifeleri, lüzum gördüğü yardımcılara verebilir. Benim şahsi kanaatime göre, bu kanun teklifi, bir Hükümet buhranını önlemekten ziyade sandalyalarının taşıyacağı etiketi ve yapılmış olan bir pazarlığı dile getiren ve meşru kılan bir kanundur muhterem arkadaşlarım. Biz bu parlamento içinde Başbakan Yardımcılığı sıfatını eklemek için, böyle çok âcıl ve süratle ekspres kanunlar çıkarmak için oturmuyoruz...

İktidarlar hizmetleri şerefolarak kabul ederler. İktidara mensubolan insanlar olarak Başbakan yardımcısı sıfatını eklemek ve yalnız sandalyalara etiket

⁴²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 107, (27.06.1962), ss. 132-133.

⁴²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 106, (25.06.1962), ss. 109-114; **C.S. Tutanak Dergisi**, Yasama Yılı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 73, (26.06.1962), ss. 318, 320-324.

⁴²³ 26 Haziran 1962 tarih ve 55 sayılı Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun. **Resmî Gazete**, 4 Temmuz 1962, Sayı 11145.

⁴²⁴ **Resmî Gazete**, 4 Temmuz 1962, Sayı: 11145; **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 108, (02.07.1962), s. 150.

⁴²⁵ **Resmî Gazete**, 27 Haziran 1962, Sayı: 11139.

⁴²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 108, (02.07.1962), s. 150.

yapıştırmak için, bütün memleket dâvaları elde dururken, böyle çok süratli çok acele, ekspres kanunları Meclisten çıkarmak ve yeni kurulacak iktidarın böyle anlayış içinde, güzel havasının devamını isteyenler; daha çok hizmetlerin görülmesinde süratli, ekspresvari hareket etmelidirler ve bizden de bunu istemelidirler...

Sevgili arkadaşlarım, kanunun normal yollarla cereyan etmesini ve Başvekil yardımcılığı sıfatı için özel bir kanun çıkarmadan, eski teşkilât kanunları Büyük Meclisten geçirilmek suretiyle bu sıfatları(n) arkadaşlarımıza verilmesinin yerinde olacağını mütalâa eder ve bu kanunun tümünün Sayın Meclisçe reddedilmesini istirham ederim.”diyordu⁴²⁷. Aynı doğrultuda, AP Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu da, konuşmasının bir yerinde şöyle demektedir:

“...Koalisyon kurmak için yeni mevkiler ihdası lâzım gelmemesi kanaatindeyiz. Koalisyon mutlaka bir mevkiler üzerine kuruluyorsa, bu koalisyonun kuvvetli olmadığına bir delildir arkadaşlarım. Koalisyon her hangi bir mevki için kurulmaz. Koalisyonda vazife alacak bakanlar, ister Başvekil yardımcısı olsun, ister her hangi bir bakan olsun, o hükümetteki bütün bakan(lar)la aynı şekilde mesuldür ve bakanlar her hangi bir bakanlıkta vazife almak suretiyle Devletin işlerini yürütebilirler...”⁴²⁸

Anayasa Komisyonu Sözcüsü CHP İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise eleştirileri şu sözlerle karşılıyordu:

“...nispî temsilli bir sistemde karma hükümetler kurulurken, siyasi partiler arasında hizmetlerin görülüş şekli üzerinde bâzı müzakereler cereyan etmesi, bâzı uzlaşmalara ulaşılmaması, bâzı anlaşmalara varılması, bir uzlaşma rejiminin ta kendisi demek olan demokrasinin ve üstelik nispî temsili kabul ettiğimize göre, bu sistemle beraber içinde bulunduğumuz rejimin en tabîî icaplarından. Dâva post kavgası değildir; hizmetlerin görülmesinde birbirleriyle iş birliği yapacak olan siyasi partilerin, nevama beraberce çalışırken dahi yarışma zihniyetine sahibolmalarının en güzel ifadesidir...

Muhterem arkadaşlarım; Anayasamızın 105 nci maddesi hükümet işlerinin idaresinde Başbakana, diğer Bakanlardan farklı olarak bâzı mesuliyetler ve külfetler yüklemiştir. Anayasamızın 105 nci maddesinin birinci fıkrası şöyle der:

‘Başbakan Bakanlar Kurulunun Başkanı olarak, Bakanlıklar arasında iş birliğini sağlar ve Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir.’

Başbakan Yardımcılığı demek, işte Bakanlıklar arasında iş birliğini sağlamak ve Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetmek işlerinde Başbakana yardımcılık etmek demektir.

⁴²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 106, (25.06.1962), ss. 110-111.

⁴²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 106, (25.06.1962), ss. 112-113.

*Muhterem arkadaşlarım, muhtelif siyasi partilerin iştirak ettikleri karma hükümetlerde, bu siyasi partilerin, Hükümetin umumi siyasetinin yürütülmesinde Başbakanın yanibaşında söz sahibi olmaları kadar bedihi, demokrasinin, yani uzlaşma zihniyetinin tabii icaplarına uygun hiçbir şey olamaz...”*⁴²⁹

Bu karşı çıkışlara rağmen, anılan değişiklik, yukarıda da değindiğimiz gibi, hem Millet Meclisinde, hem Cumhuriyet Senatosunda çok seri bir biçimde görüşülüp kabul edildi ve böylece IX. İnönü Hükümetinde 3 Başbakan Yardımcılığı söz konusu olabildi.

C. Hükümet Programının Millet Meclisinde Okunuşu

IX. İnönü Hükümetinin hazırladığı Hükümet Programı, Millet Meclisinde 2 Temmuz 1962 tarihli 108. Birleşimde Başbakan İnönü tarafından okunmuştur⁴³⁰.

Başbakan İnönü, Hükümet Programını okurken, önce Hükümetin, siyasi tarihimizde yer alan karma Hükümet girişimlerinin bir yenisi olduğunu ve Türkiye Büyük Mecliste temsil olunan üç siyasî partinin ve bağımsızların sorumlulukları ile kurulduğunu belirtmekte; ülkemizin, sosyal ve ekonomik bakımdan gelişme halinde olduğuna değindikten sonra, gelişmiş ülkelerle aramızdaki mesafenin kısa sürede kapatılabilmesi için Devlet idaresinde çeşitli iyileştirmelerin yapılması gerektiğine ve Hükümetin bu konudaki sorumluluğunun bilinciyle göreve başladığına işaret etmekteydi. Daha sonra bir durum belirlemesi yapmakta ve uzun yıllardan beri demokrasi hayatımız açısından tartışılan konuların çoğunun, kabul edilen yeni Anayasa ve bu Anayasaya uygun olarak çıkarılan önemli kanunlarla, sağlam bir hal şekline bağlandığını söylemekteydi. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesinin kurulduğunu ve üyelerinin seçilerek göreve başladığını, yargı bağımsızlığının Yüksek Hâkimler Kurulu hakkındaki Kanunla güvenceye ulaştığını, basın hürriyetinin teminat altında bulunduğu, seçim sisteminin adaletli bir yapıya kavuştuğunu, Radyonun tarafsız hale getirildiğini ve Üniversitelerin bilim hürriyetine ve akademik güvenceye sahip olduklarını hatırlatıyor ve şöyle diyordu:

*“Son 16 yılın tecrübelerine insafla bakılırsa görülecektir ki, Türkiye’de demokratik rejimin canlılığı ve yaşama gücü konusunda hiçbir tereddüde yer bırakmayacak mesafeler alınmış; çetin imtihanlardan milletçe başarıyla çıkmış ve bugün, çok partili hayata girdiğimizden beri çekişme konusu olan başlıca şikayet sebeplerinin ortadan kalktığı bir merhaleye ulaşılmıştır.”*⁴³¹

⁴²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 106, (25.06.1962), ss. 111-113.

⁴³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 108, (02.07.1962), ss. 150-162.

⁴³¹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP27.htm>, (Erişim Tarihi: 15.07.2006)

Başbakan İnönü, Hükûmet Programını okumaya devam ediyor ve Türkiye'nin, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda, çeşitli sorunlar karşısında bulunduğunu ve büyük hamlelere muhtaç olduğunu, bunları demokratik düzen içinde gerçekleştireceğini ve Hükûmetin bu inanç ile göreve başladığını ifade ediyordu. Programda, daha sonra, Karma Hükûmet için önemli görülen bazı ilkeler, tekrar Meclisin bilgisine sunulmaktaydı ve bunları şöyle sıralanmaktaydı:

“Türkiye’de rejim Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş bir demokrasi idaresidir. Anayasamız’da tarifini bulan Atatürk milliyetçiliği ve laik Devlet idaresi esastır.

Hükümetimiz aşırı sağcılık ve solculuk akımlarına karşı koyacaktır. Karma Hükümet, memleketin kaderini demokratik rejimin payidar olmasıyla sıkı sıkıya ilgili görmekte ve Anayasanın mutlak hâkimiyetini sağlamayı başta gelen vazifesi saymaktadır.

Bu görüşümüzün tabi sonucu olarak, demokratik rejimi tehlikeye düşürecek ve Anayasa hâkimiyetini zedeleyecek mahiyetteki hiç bir tahrike müsamaha etmeyeceğiz.

27 Mayıs ihtilali, meşruluğunu kaybetmiş bir idareye karşı Türk Milletinin direnme hakkını kullanmasıdır. Bu hareket amacına ulaşmış ve memlekette demokratik Cumhuriyet nizamının yeniden kurulmasını sağlamıştır.

Hükümetin siyâseti, 27 Mayıs devriminin meşruluğunu gölgeliyecek her türlü hareketlerin karşısında bulunacaktır.

Yeni Anayasamız, Türk topluluğunun yeni dünya görüşünü ve gelişen iktisâdi, kültürel ve sosyal emellerini sinesinde toplamıştır. Anayasanın istediği yeni müesseseleri tamamlamak ve işaret ettiği milli hedefleri gerçekleştirmek, başlıca vazifemiz olacaktır.

Karma hükümetlerin vatandaşlar arasında siyâsi münasebetleri zararlı bir çekişme haline gelmekten korumak istidadında oldukları tecrübe edilmiştir. Yeni Hükümetimiz zamanında da, memleketteki siyâsi partilerimiz arasında münâsebetlerin salim ölçülerde yürümesine önem vereceğiz.

Büyük Mecliste iktidar ve muhalefet münasebetlerinin vatanda ve vatandaşta huzuru ve güveni sağlayacak tabiatta olması için, hükümet elinden gelen gayreti sarfedecektir. Bütün siyâsi partilerimizin ve Türkiye Büyük Millet Meclis üyelerinin Büyük Meclisten memlekete güven, itibar ve kuvvet dağılmasındaki ehemmiyeti takdir ettiklerini bilen hükümet, kendisine düşen vazifeyi ifada titiz bir dikkat gösterecektir.” ⁴³²

⁴³² <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP27.htm>, (Erişim Tarihi: 15.07.2006)

IX. İnönü Hükûmetinin Programında, Koalisyon Protokolünde ifade edilen hususlar da tekrarlanmaktaydı. Bu bağlamda, hazırlanmakta olan 1963–1967 devresine ait ilk beş yıllık plânın Hükûmetçe incelenip, Meclise sunulacağı; 1961–1962 yıllarında alınmış olan servet beyannamelerinin iade edileceği ve uygun bir süre içinde yeni beyanname alınması yoluna gidileceğine ilişkin açıklama dikkat çekmekteydi. Aynı şekilde, koalisyon Protokolünde de vurgulanmış olan Avrupa Ekonomik Topluluğuna üyeliğimiz için gereken çabaların gösterileceğine, Hükûmet Programında da ayrıntılı bir biçimde yer verilmişti. Bu konu, Programda şöyle yer almaktaydı:

“Avrupa entegrasyon hareketlerinin özellikle ekonomik alandakilerin gelişmesinde en önemli rolü ifa eden Avrupa İktisâdi Camiasının üye adedinin çoğalması sonucunu verecek teşebbüsler gittikçe kesafet peyda etmektedir. Bu camia çerçevesinde yürütülmekte olan siyâsi entegrasyonla ilgili temalar da artmakta ve her iki amaçla en yüksek seviyede görüşmeler yapılmaktadır.

Biz, Avrupa İktisâdi Camiası (Müşterek Pazar) memleketleri ile, Türkiye’nin iktisâdi gerçeklerini ve Batı âlemi ile kader birliğini gözönünde tutan bir ortaklık anlaşması akdini lüzumlu saymaktayız.

*Avrupa İktisâdi Camiasına ortak üye olarak katılmak üzere tarafımızdan yapılmış olan teşebbüsler neticesinde Müşterek Pazar Konseyi memleketimizle bu konuda müzakerelere girmeyi kabul etmiştir. Halen Camia ile aramızda müzakereler cereyan etmektedir. Müzakerelerin ümit ettiğimiz gibi tarafların menfâatlerini telif edecek bir anlaşma ile sonuçlanmasını temenni etmekteyiz.”*⁴³³

Programda, çeşitli bakanlıkların görev alanına giren hedeflere de işaret edilmekteydi. Bunlardan bir kısmının yeni Anayasanın getirdiği düzenlemelerle ilgili olduğu göze çarpmaktaydı. Örneğin, toprak, orman ve mer’aların korunmasında Anayasanın koyduğu ilkelerin rehber olacağı belirtilmekteydi. İşçi ve işveren ilişkilerinin Anayasaya uygun bir tarzda düzenleneceği, sosyal adalet ve sosyal güvenliğe bu şekilde ulaşılabileceğine değinilmekte ve çalışma hayatı için çok önemli görülen Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu tasarısının, Büyük Millet Meclisine kısa zamanda sunulacak tasarılarından biri olduğunun altı çizilmekteydi. Aynı şekilde, artık ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelen İş Kanununun da, kısa zamanda, yeni bir metin halinde Büyük Millet Meclisi huzuruna getirileceğine dikkat çekilmekteydi. Programda yer verilen bir diğer nokta, artan nüfusa cevap verecek bir konut politikası izlenmesi gereği idi. Bu doğrultuda, konut kredisi konusunda dar gelirli ailelerin göz önünde tutulacağı söyleniyordu. Programda, sağlık politikası ile ilgili olarak, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi alanındaki deneyimlerin dikkatle takip edilecek bir konu olduğuna değiniliyordu. Özel girişime ait sağlık kurumlarının

⁴³³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP27.htm>, (Erişim Tarihi: 15.07.2006)

çoğaltılması ve ilâç sanayisinin geliştirilmesi için gereken teşvik edici önlemlerin alınacağına da ayrıca işaret edilmişti. Adalet hizmetleri bağlamında, adaletin süratli ve emniyetli bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak için usul kanunları da dâhil çeşitli kanunlarda yapılması gereken değişikliklerin ele alınacağı vaat edilmekteydi. Aynı yönde, Hâkimler Kanununun, Yargıtay ve mahkemeler Teşkilâtı Kanunlarının, yeni kabul edilen Yüksek Hâkimler kurulu teşkili hakkındaki Kanuna paralel olarak değiştirileceği de kayıt altına alınmıştı. Başbakan İnönü, Hükûmet Programında Danıştayın yeni Anayasaya uygun şekilde yeniden yapılandırılması ve ağır iş yükünü karşılayacak hale getirilmesi gerektiğinin önemine de ayrı bir vurgulama yapmıştı.

Programda, doğaldır ki, önceki Hükûmetin sona ermesine neden olan af konusuna da özel bir yer ayrılmıştı. Bu konuda, aynen şöyle denilmekteydi:

“Son bir sene zarfında memleketin siyasî huzurunu zedelemiş olan siyâsî af konusunun, sarîh hudutlar içinde halledilmesi kararlaştırılmıştır.

Kararlaştırılan esaslar; hükûmete katılan siyasî partiler ve bağımsızlar tarafından müştereken hazırlanmış bulunan koalisyon protokolunda yer almıştır. Bu konuda ehemmiyetli olan husus, vatandaş huzurdan ve çalışmaktan alıkoyan siyasî istismarın durdurulmasıdır.” ⁴³⁴

Programın son kısmında dış politika konularına geniş yer ayrılmıştı. Bu bağlamda, özellikle Kıbrıs meselesi üzerinde de durulmaktaydı. Ayrıca, Afrika’da bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerle, uzun mücadelelerden sonra Fransız sömürgesi olmaktan kurtulan Cezayir de Programda unutulmamıştı. İnönü bu konuda şöyle diyordu:

“Yeni bağımsızlığına kavuşarak, Birleşmiş Milletler Camiasına katılmakta olan milletlerin meşru haklarını elde etmelerinden büyük memnunluk duymakta ve bu milletin refah ve saadet yolunda ilerlemelerini gönülden dilemekteyiz. Son yıllar zarfında bu suretle Birleşmiş Milletlere katılmış olan genç Afrika memleketlerine duyduğumuz yakın ilgiyi belirtmek ve çeşitli ticaret ve kültür münasebetleri kurmak veya geliştirmek maksadıyla, bu memleketlere gönderilen iyi niyet heyetleri vazifelerini başarı ile yerine getirerek avdet etmişlerdir. Temaslarımızdan memnunuz. Bu münâsebetlerin karşılıklı olarak geliştirilmesine çalışacağız.

1 Temmuz referandumu ile mukadderatını bizzat tayin etmiş olan Cezayir halkına karşı müşterek bir mazinin mahsulü olarak beslediğimiz samimi dostluk hisleri malumdur. Bu münâsebetle, Türk milletinin ve Hükûmetinin kardeş Cezayir milletine kalbi tebrik ve en iyi temennilerini ifade etmek isteriz. Referandumun gerçekleşmesinde büyük ve cesur bir rol oynayan muhterem Fransız Devlet Başkanı General De Gaulle’ün üstün gayretlerini bir vesile ile takdirle anıyoruz. Uzun seneler büyük ızdıraplara sebep olan hadiselerin, Fransız ve Cezayirli liderlerin basiretli tutumları sayesinde mutlu bir sonuca bağlanmış olmasından fevkalade bahtiyarız.” ⁴³⁵

⁴³⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP27.htm>, (Erişim Tarihi: 15.07.2006)

⁴³⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP27.htm>, (Erişim Tarihi: 15.07.2006)

Başbakan İnönü, Millet Meclisinde Hükûmet Programını okumasını, silahlı kuvvetlere yönelik iyileştirme çalışmaları üzerindeki açıklamalarla tamamlıyor ve sözlerine şöyle son veriyordu:

“Sayın Milletvekilleri,

Hükümetimizin çeşitli memleket meseleleri hakkında Yüce Meclise, program olarak sunduğu esaslar burada sona ermektedir.

Yüce Meclisin güvenine mashar olduğumuz takdirde, programımızı hulusu ile tatbik ederek, bu güvene layık olmaya çalışacağız. Çalışmalarımızda, muhalefet partilerinin murakabelerini de değerli bir yardım sayacağız.

Karar Büyük Meclisindir.” ⁴³⁶

Başbakan İnönü’nün Hükûmet Programını okuması tamamlanınca, Başkan Fuad Sirmen, gündemdeki sözlü sorularla kanun tasarılarına geçmek istemiş ve Hükûmetin sorular ve tasarılar için hazır olup olmadığını sormuştu. Bazı milletvekillerinin yerlerinden “güven oyu almadı” diye bağırarak itiraz etmeleri üzerine, bu hususta Hükûmetin görüşünü almak istemiş ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican’ın, “*Sözlü soruların ve kanunların müzakeresi mevzuunda Hükümetiniz güven oyu alıncaya kadar müsaadenizi istirham etmektedir...*” şeklindeki cevabı üzerine, 1961 Anayasasının 103. maddesi uyarınca, Program üzerindeki görüşmelere, Millet Meclisinde programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlanabileceği için, Hükûmet Programı üzerindeki görüşmelerin 5 Temmuz 1962 günü yapılmasını oylamış ve Genel Kurulun kabulü üzerine Birleşime son vermişti⁴³⁷.

D. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Görüşülmesi

IX. İnönü Hükûmetinin programının görüşülmesine, Millet Meclisinin 5 Temmuz 1962 günlü 109. Birleşiminde başlanmış ve görüşmeler aynı gün tamamlanmıştır. Program üzerinde Millet Meclisinde bulunan 5 siyasî parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Millet Partisi Meclis Grupları adına söz alanlardan başka, 53 milletvekili de şahısları adına söz istemişlerdi. İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli’nin önergesi doğrultusunda, Genel Kurul, şahısları adına söz isteyen milletvekillerine, o sırada 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca uygulanan TBMM’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü’nün 85. maddesine göre⁴³⁸, konuşmalarını lehte mi, aleyhte mi, hakkında mı (üzerinde mi) yapacaklarını belirtmelerini ve kendilerine buna göre sıraya konularak söz verilmesini kararlaştırmıştı⁴³⁹. Bu nedenle, oturumu yöneten

⁴³⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP27.htm>, (Erişim Tarihi: 15.07.2006)

⁴³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 108, (02.07.1962), ss. 161-162.

⁴³⁸ İçtüzüğü’nün 85. maddesinin ilgili hükmü şu şekildeydi: “Söz, talep ve kayıt sırasına göre verilir. Heyet isterse, müzakere olunan meselelerin lehinde, aleyhinde, hakkında, münavebe ile söz söylemek takarrür eder.” Bkz. **T.B.M.M. Anayasa ve 1 Kasım 1956 tarihli Dahili Nizamname**, 2. bs. T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1964, ss. 27-28.

⁴³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 167-168.

Başkan Fuad Sirmen, konuşmak isteyen milletvekillerinin, lehte mi, aleyhte mi, yoksa hakkında mı (üzerinde mi) konuşacaklarını da belirtmelerini istemişti⁴⁴⁰. Belirtmelerinden, 53 milletvekilinden 11’inin Programın lehinde, 18’inin aleyhinde, 23’ünün hakkında (üzerinde) ve 1’inin de “son söz sahibi olarak” konuşmak istedikleri anlaşılmaktaydı⁴⁴¹. Burada ilginç olan, İttüzkte böyle bir belirleme imkânı tanınmadığı halde, AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’ün, kendisine sorulduğunda “Son Söz” diyerek, en son konuşacak kişi olmak istemesiydi⁴⁴². Nitekim, Başkan Fuad Sirmen, İttüzük izin vermediğinden adı geçen milletvekiline böyle bir imkân tanıyamayacağını, kendisine sırası gelince söz vereceğini bildirmişti⁴⁴³.

a- Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar

Görüşmelere başlanırken Millet Meclisi Genel Kurulu, Başkan Fuad Sirmen’in önerisi üzerine, önce muhalefette bulunan siyasî partilerin sözcülerine, ondan sonra iktidardaki partilerin sözcülerine söz verilmesine karar verdiğinden⁴⁴⁴, bu karar uyarınca Hükümet Programı üzerinde ilk konuşmayı yapmak üzere, Millet Partisi Meclis Grubu adına Parti Genel Başkanı Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı’nın kürsüye geldiğini görüyoruz. Bölükbaşı, sözlerine, ülkeyi bugünkü duruma getiren Birinci Koalisyon Hükümeti tecrübesinin sonuçları üzerinde durarak başlamak istediğini, çünkü bu tecrübelerden bugün için de yararlanılabileceğini söyleyerek başlamıştı. Bölükbaşı, bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle açıklıyordu:

Birinci Karma Hükümetin muvaffakiyeti, programında temas ettiği iki mânevi temelin kurulmasına sıkı sıkıya bağlı idi. Bu temellerden birincisi, İhtilâlden çıkmış bir memlekette Anayasanın mutlak hâkimiyetini tesis etmek ve demokratik rejimiyerleştirmekti. İkincisi de, geçmiş hâdiselerin ve mücadelelerin birbirlerinden uzaklaştırdığı kütleleri yaklaştırmak ve huzuru sağlamaktı.

Memleket ekonomisini tahrip eden istikrarsızlık ve itimatsızlık, ancak bu temellerin teessüsü ile ortadan kalkabilirdi.

Üzülerek ifade edelim ki, Birinci Karma Hükümet, tarihimizin hiçbir devrinde görülmedik bir itidal, temkin ve vatanseverlik nümunesi vermiş olan muhalefetin destek ve yardımına rağmen bu gayeleri gerçekleştirilememiştir...

⁴⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 168.

⁴⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 168-169.

⁴⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 169.

⁴⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 169.

⁴⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 165.

Hükümet, hâdiselere takaddüm edip tedbir alacak yerde çok zaman hâdiselerin peşinden sürüklenmiş ve palyatif tedbirlerle işi olurluna bırakmıştır. Hattâ Hükümet Koalisyona dahil partiler arasında bile ahenk ve tesanüdü sağlayamamıştır. Bu suretle zaman zaman vatandaş bu memlekette Hükümet var mıdır? Sualini kendine sormak mecburiyetinde kalmıştır...

Hulâsa; Birinci Karma Hükümet tecrübesinin devamı müddetince Türkiye’de demokratik rejimin yaşayıp yaşayamayacağı, içte ve dışta bir endişe ve münakaşa mevzuu olmakta devam etmiş, huzursuzluk ve güvensizlik hergün biraz daha artmış ve rejime taallük eden bâzı kanunların çıkarılması hariç, memleketin âcil hiçbir temel meselesini halletmek mümkün olmamıştır. Her türlü tahrike müsait bir zemin teşkil eden ekonomik ve sosyal düzensizlikler devam etmiştir.

Yeni Hükümet programında yer alan temel meseleler üzerinde durmadan bu programa hâkim olan ana karakteri tebarüz ettirmek isteriz. Bundan evvelki Hükümet programı ile bu program arasında vuzuh ve katiyet bakımından bir fark müşahade etmek maalesef mümkün değildir. Hattâ mahiyet bakımından da esaslı bir fark mevcut değildir.

Program, temas ettiği çeşitli meselelerin hal tarzlarını ana hatlarıyla bile ifadeden uzak bulunmaktadır. O kadar ki, mahiyetleri birbirinden tamamen ayrı icraat nevileri bu programa uygun düşebilir ve temas ettiği formüllerin içine girebilir. Meselâ, toprak reformu, vergi reformu gibi çok hayati meselelerin ne suretle gerçekleştirileceği, hudutları, şumulleri ve vasıtaları gösterilmemiştir...

Program, bu karakteri ile bir tedbirler manzumesi olmaktan ziyade müphem teşhislerden, temennilerden ve mücerret vaadlerden ibaret bulunmaktadır. Program, tâbir caizse, kesin bir teşhis konamıyan, tedavi yolları tesbit edilemiyen bir hastalık için yazılmış muvakkat bir reçete mahiyetindedir. Programın bu mahiyeti murakabeyi güçleştirdiği gibi, yarın Hükümeti teşkil eden partiler arasında ihtilâf ve buhranlara da sebebiyet verebilir. İleride ihtilâfa düşmemek için temel meselelerde sarıh anlaşmalara varmaları yolunda Hükümet kurulmadan evvel Başvekile yaptığımız tavsiyelerin nazara alınmadığını da burada üzüntü ile kaydetmek isteriz...”⁴⁴⁵

Bölükbaşı, sözlerine devam ederek, Programda yer alan, “demokratik rejimi tehlikeye düşürecek ve Anayasa hâkimiyetini zedeliyecek hiçbir tahrike müsaade etmiyeceğiz” cümlesi üzerinde durmakta ve bu teminatı memnuniyetle karşıladıklarını, ancak kendilerinde geçmiş olayların yol açtığı bazı endişeleri de dile getirmek istediklerini belirtmekteydi. Bu bağlamda, Bölükbaşı şöyle diyordu:

“..bu memlekette Anayasa mutlak mânada hâkim olacak ve bizler haysiyetli ve itibarlı bir müessesenin şerefli âzaları olarak vazife göreceğim isek, her şahıs,

⁴⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 169-170.

her makam ve her kuvvet Anayasa ve kanunların emrettiği hudut içinde kalmaya mecburdur. Birtakım indi mülâhazalarla kendini bu mütearifenin üstünde telâkki edenler karşısında Hükümet sükûtu ihtiyar ederse, onun bu taahhüdü, millet vicdanını yaralayan boş bir söz olmaktan öteye gidemeyecektir.

Bu memlekette Anayasa mutlak mânada hâkim olacaksa ve meşru nizam yürüyecekse, ordu filânı istiyor; filânı istemiyor şeklinde umumi efsarı ve Yüksek Meclisi baskı altında tutmaya mâtuf siyasi bidata artık katı olarak nihayet verilmelidir. Bu bidatın devamına davranışlariyle ve sükûtu ile imkân veren eski Hükümetten yeni Hükümet hiç olmazsa bu noktadan farklı olmalıdır.

Son günlerde ordu İnönü'yü istiyor şeklindeki neşriyat karşısında mesul Hükümetin, Başvekilin ve Genelkurmay Başkanının sükûtu ihtiyar etmeleri bu endişeli tenkitlerimizin reddedilmez ve en taze delilidir.

Bu tarz neşriyat ve telkinler, bir bütün olması icabeden Şerefli Ordumuzla milletimizin arasını açabilecek, meşru nizamı ve ordunun haysiyet ve itibarını zedeliyebilecek mahiyettedir...

Orduyu huzur ve emniyet içinde yaşatmak ve üzerine aldığı kutsi vatan vazifesini lâyıkıyla yapacak maddi ve mânevi şartlara kavuşturmak milleti temsil eden bizlere düşen en mühim vazifelerdendir. İhtilâlcı ve 27 Mayıs aleyhtarı intikamcı tahrikleri durdurmaya mâtuf tedbirler Kanununa işte bu mülâhazalarla, orduyu siyasete çeken sebepleri ortadan kaldırmak gayesiyle diğer liderler gibi biz de imza koyduk. Ordu filânı istiyor; filânı istemiyor terane ve tehditlerinin gölgesinde siyaset yapmak isteyenlere hizmet etmek için imza koymadık.

Bu mevzuda son olarak şunu ifade edelim ki: Anayasayı ihlâl suçundan insanların asılmış olduğu bir memlekette, hâdiselerden ibret almayanların şahsi takdirlerine göre, meşru nizamı bertaraf etmek hususunda kendilerini yetkili görmeleri ve sabahtan akşama ihtilâlden bahsedilebilmesi bir cemiyet için ancak izmihlâl işareti olabilir. Bu vesile ile bir temel kanaatimizi daha ifade etmek isteriz. Bize göre açık bir diktatörlük güdümlü bir demokrasiden çok daha az zararlıdır. Hiç olmazsa milletin ahlâkını yıkmaz ve rıyayı siyaset haline sokmaz. Türk Milleti açık diktatörlüğü de, güdümlü demokrasiyi de şiddetle reddetmektedir.”⁴⁴⁶

Millet Partisi grubu adına konuşan Osman Bölükbaşı, konuşmasının devamında, siyasî af konusuna da yer veriyor ve Hükümet Programını bu açıdan eleştiriyordu. Bu bağlamda Bölükbaşı, Programda siyasî affın bir bütün olarak değil, kısmî olarak ele alındığına, bir kısım siyasî mahkûm için hiçbir değerlendirme yapılmadığına dikkat çekmekte ve Hükümetin, siyasî affı vatandaşın huzuru ve çalışması için önemli gördüğüne ilişkin açıklamasını da dikkate alarak, af kapsamı dışında

⁴⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 170-171.

bırakılanlar nedeniyle, vatandaşın huzura ve verimli bir çalışma ortamına ulaşması da mümkün olamayacaktır demektedir⁴⁴⁷. Tutanaklardan, Bölükbaşı'nın bu konudaki sözlerinin, Millet Meclisi Genel Kurulunda bazı milletvekillerinin yerlerinden müdahale etmelerine veya kürsü önünde toplanmalarına yol açtığını ve ortamın hayli gerginleştiğini görüyoruz⁴⁴⁸. Bölükbaşı, daha sonra Programda belirtilen çeşitli saptamalara yönelik düşüncelerini bildirmiş ve özellikle Radyonun tarafsız olmadığını, sol akımların tehlikeli bir gelişme gösterdiğini ileri sürmüştü. Ekonomik politika ile ilgili olarak da eleştirilerini şöyle dile getiriyordu:

“Hükümet programında ifade edilen hürriyet içinde kalkınma politikası, ferdi mülkiyete ve hususi teşebbüse ön plânda yer vermek zorundadır. İktisadi faaliyetleri devletleştirmede fazla ileri giden bir rejimin, insan hakların ve ferd hürriyetlerini tehdiye mecbur kalmaması mümkün değildir. Bu itibarla Türk ekonomisinin ferdi mülkiyet ve hususi teşebbüsü temel olarak benimsemesi, hürriyetlerin muhafazası bakımından da lüzumludur. Kalkınmamız için muhtaç bulunduğumuz yıllık yatırımlardan mühim bir kısmının hususi teşebbüs tarafından yapılabilmesi Devletin birçok sahalarda tesirli tedbirler almasını iktiza eder. Bu tedbirlerin başında uzun vadeli emniyet ve itimat telkini gelir. Kredi kolaylıkları, çeşitli vergi masrafları başlıca bu gayeye hizmet edecek şekilde ayarlanmak icabeder.

*Yeri gelmişken bir hususu tebarüz ettirmek isteriz, iktisadi görüşleri birbirinden farklı olan üç partinin bir iktisadi politikayı nasıl yürütecekleri üzerinde durulacak mühim bir meseledir. Programdaki umumi ve mücerret formüller, temel görüşleri ayrı olan bu partiler arasında ciddi ve samimî bir anlaşmanın kanaatımızca ifadesi telâkki edilemez.”*⁴⁴⁹

Bölükbaşı, Hükümet Programında değinilmiş olan, servet beyannamelerinin yeniden toplanması koşuluyla geri verileceğine ilişkin hedefe de karşı çıkmakta ve

“...Bu beyannameler memlekette güven ve istikrar tamamiyle teessüs etmeden geri istenmemelidir. Zira hakiki servet miktarının beyannamelere yazılmasına mâni olan sebepler bugün tamamiyle ortadan kalmış değildir” demektedir⁴⁵⁰.

Osman Bölükbaşı, dış politika konusunda, mevcut antlaşmalara bağlılığımız üzerinde duruyor, devamlı bir Dünya barışı içinde mutlu bir Türkiye görmek

⁴⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 171-172.

⁴⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem:1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 173-176.

⁴⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 178.

⁴⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 179.

istediklerine değiniyor ve Ülkemizin, bağımsızlığına kavuşmuş olan Cezayir’le ilişki kurmakta geç kalmış olmasından üzüldüklerini belirtiyordu⁴⁵¹. Bölükbaşı’nın, konuşmasını şu sözlerle tamamladığını görüyoruz:

“Seçimlerden sonra Türk Milletini içinden yıhmağa mâtufl çeşitli gayretler, hızını artırmış ve milleti yeis ve ümitsizliğe sevk etmek gayesi ile güvenilebilecek şahısları ve müesseseleri çürütmek taktiğini takibetmiştir. Güvenilebilecek şahıslardan ve müesseselerden ümidini kesen ve böylece yeise düşen milletlerin nasıl ve hangi renkte bir felâketin pençesine düşeceğini ise dünya tecrübe etmiştir. Vastası yalan, iftira, tezyif ve tertip olan ve sureti haktan gözüken bu gayretlerin tecavüzlerine ilk hedef olarak seçtiği müessese de maalesef Büyük Millet Meclisi olmuştur. Rengi ne olursa olsun bir dikta rejimine zemin hazırlamak isteyen bu gayretlerin karşısında Büyük Millet Meclisine ve Hükûmete düşen vazifeler olduğuna kaaniiz. Büyük Millet Meclisi çalışmalarıyla ve davranışlarıyla ve Hükûmet de Meclise karşı göstereceği büyük saygı ile tahrikçileri hüsrana uğratmak ve bu müessesenin itibarını yükseltmek mevkiindedirler. Büyük Millet Meclisi kürsüsü, rejimi yıkmak isteyenlere tahrik malzemesi veren bir yer olmaktan kesin olarak kurtarılmalıdır. Hükûmet de mühim memleket meselelerini sık sık Meclis kürsüsüne getirmeli ve müzakerelere imkân vermelidir.

Dünyanın her yerinde, demokrasiye inanmış her memlekette, memleket meselelerinin konuşulacağı yer her şeyden evvel meclislerdir. Milletvekillerinin memleket meseleleri hakkında Hükûmet görüşlerini gazetelerden ve radyodan öğrenmeleri bu müessesenin itibarını gölgeliyecek hatalı bir hareket sayılmalıdır.

Kısacası: Büyük Millet Meclisi bütün nazarları ve ümitleri üstünde toplayan mukaddesi bir müessese hüviyetinde olmalıdır. Hepimiz bunu sağlamak için çalışmalıyız.

Muhterem arkadaşlar;

*Milletin Hükûmetten beklediği her şeyden evvel huzur, güven, iş ve ekmektir. Karma Hükûmetin bu gayelerini süratle gerçekleştirmesini temenni eder, başarı dileklerimizle mâruzatımıza son verimiz.*⁴⁵²

Program üzerinde söz alan ikinci kişi, Adalet Partisi Meclis Grubu adına Genel Başkan Ragıp Gümüşpala’ydı. Gümüşpala, konuşmasına, muhalefet cephesinde yer alan bir parti olduklarını, ancak partiler arasında muhalefettekiler veya iktidardakiler diye bir ayırım yapılmasını uygun görmediklerini, Hükûmetin sıkıntılı anlarında

⁴⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 179-180.

⁴⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 180.

onlara doğru yolu göstermek, çok hızlı gittiğinde denetleme yoluyla bir emniyet freni olarak yanlarında yer almak durumunda olduklarına inandıklarını söyleyerek başlıyordu⁴⁵³. Daha sonra, Hükümet Programında yer alan “demokratik düzen içinde plânla kalkınma” hedefi üzerinde durmakta ve bu hedefin yeterince açık bir biçimde tanımlanmadığını ileri sürmekteydi⁴⁵⁴. Gümüşpala, sözlerine devamla, hükümet krizlerinin nedenlerine eğilmekte ve şöyle demektedir:

“...yeni Anayasamızın getirdiği zihniyet ve müesseseler bütün mânalarıyla gerçekleştirilmiş olmadığından dolayı karşılaşılan Hükümet buhranları, aslında devam edegelen bir rejim buhranı neticesidir.

Adalet Partisi, Hükümet buhranlarının rejim buhranları doğuracağı telâkkilerine karşıdır. Bilâkis rejim buhranı Hükümet buhranlarına sebeb olduğundan, bundan böyle bu türlü krizlere sürüklenmemek için karma Hükümetin esaslı bir derinliğine tedbirler alma lüzumunu hissetmediğini görüyoruz.

Aktüel memleket meselelerinin ve içinden çıkılmaz gibi görünen siyasi problemlerin, milletin sosyal ve psikolojik bünyesindeki sebepleri araştırılmadan demokrasinin bütün icapları taahhüdedilmeden müstakar bir Hükümet kurmanın imkânsız olduğuna kaaniiz.

*Antidemokratik kanunlar henüz kaldırılmadan demokratik vaitlerde bulunmak bir kısım gazeteciler hapse girerken ve bir kısmı da girmek için ağır ceza mahkemelerinde sıra beklerken basın hürriyetinin teminat altında bulunduğu bahsetmek kâfi değildir. Yeni Anayasamızın getirdiği hukuki ve siyasi müesseselerle, millî hâkimiyet müesseselerimiz ehemmiyet ve fonksiyon bakımından değerlendirilmemiştir. Bu konuda yanlış ve kasıtlı tefsirler, antiparlmenter cereyanlar vardır. Karma Hükümet programında bu inkişafı seyirci kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Rejim sağlam teminatlara ve taahhütlere bağlanmadan hiçbir memleket meselesini demokratik yolla halledemeyiz. Hükümetin metodu belli değildir; sarîh değildir”*⁴⁵⁵

Ragıp Gümüşpala, konuşmasının devamında, aşırı sağ ve aşırı sol akımlara değinmekte ve bunlarla mücadele bakımından da Programı eksik bulduklarını açıklamaktaydı. Bu bağlamda, Gümüşpala, sağ hareketlerin, İkinci Dünya Savaşından beri uluslar arası niteliğin kaybettiğini ve tarihe karıştığını, fakat komünizmin bugün her zamankinden daha fazla bir biçimde Dünyayı ve Türkiye’yi tehdit ettiğini ileri sürüyor ve Ülkemizde ancak zabıta olayları niteliğinde mevcut bazı sağcılık akımlarına karşı, Türkiye’nin varlığını tehlikeye sokabilecek büyüklükte solculuk akımlarının bulunduğu iddia ediyordu⁴⁵⁶.

⁴⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 180-181.

⁴⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 181.

⁴⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 181-182.

⁴⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 182.

Gümüşpala, 5 Yıllık Plân ile ilgili olarak, Plân Meclise sunulduğunda titizlikle inceleyeceklerine değiniyor ve totaliter bir nitelik taşımadığı, ülkenin gerçekleri ve geleneklerinden kaynaklandığı, teknik ve ekonomik esaslara dayandığı takdirde, demokratik bir kalkınma plânını destekleyeceklerini açıklıyordu⁴⁵⁷. Bu konu ile ilgili olarak, şu eleştirileri getirmekteydi:

*“Karma Hükümetin belli başlı dâvalarda çok umumi ve kapalı beyanlarla yetinmesi, program doneleri yönünden tamamen beş yıllık plâna bağlandığını gösteriyor. Bu durum ya önceden buna angaje olmasında veya müşterek sarih fikirlere sahibolmamasındandır. Bu durumda Hükümetin büyük dâvalarımızı lâıyk olan dinamizm ile sarılıp sarılamıyacağı hususunda endişeliyiz.”*⁴⁵⁸

Ragıp Gümüşpala'nın konuşmasında dikkat çeken bir husus, AP'nin servet beyannamelerine yönelik yaklaşımıdır. Hükümet Programında yeniden alınmak üzere, mevcut servet beyannamelerinin iade edileceğinin belirtilmiş olmasına ve Millet Partisi adına konuşan Osman Bölükbaşı'nın hemen yukarıda işaret ettiğimiz gibi “güven ve istikrar tamamiyle teessüs etmeden geri istenmemelidir” şeklinde bir değerlendirmede bulunmasına karşı, AP Grubu adına konuşan Genel Başkan Gümüşpala, bu beyannamelerin bir daha alınmamak üzere iadesini istemektedir⁴⁵⁹.

AP adına, Programa yönelik bir başka eleştiri sağlık politikası alanında yapıldığını görüyoruz. Gerçekten, bu konu ile ilgili olarak, Gümüşpala şöyle diyordu:

“Hükümetin takibedeceği sağlık politikasını programda kesin olarak istihraç etmek mümkün değildir.

Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesine ait tecrübenin sonu ne olacaktır? Bu tecrübenin muvaffak olmaması ihtimali var mıdır? Bu denemenin müşahhas bir örneği olması icabeden ve malî imkânları müemmen olan işçi sigortaları sağlık teşkilâtının hizmet görme hedefine varıp varmayacağı hakkında Hükümetin görüşü nedir?

*Geniş yatırım imkânlarına ve personel gücüne ihtiyaç gösteren sağlık hizmetlerinde ve ilâç sanayiinde özel teşebbüsün mâkul vergi ve kredi politikası ve özel döviz imkânları ile teşvik ve himaye edilmesi gerektiğine kaaniiz. Ağırılık merkezi Devletin uhdesinde olması icabeden sağlık teşkilâtı personeli için işin icaplarına uygun tatminkâr bir ücret politikası takibedilmelidir.”*⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 183.

⁴⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 183.

⁴⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 183.

⁴⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 185.

Bir bakıma ilk Koalisyon Hükûmetinin sona ermesine neden olan siyasî af konusunda ise, AP'nin görüşlerini Genel Başkan Gümüşpala'nın şu sözlerle açıkladığını görüyoruz:

“Siyasi suçların affı konusundaki görüşümüzü de ilk defa olarak Yüce Meclisin huzurunda ifade etmek istiyoruz. Peşinen arz etmek isteriz ki, bu konu şimdiye kadar yanlış bir şekilde anlatılmak istenmiş ve Adalet Partisinin aftan başka bir şeyle meşgul olmadığı fikri haksız olarak iddia edilmiştir. Kanaatimizce, programda ve 3 partinin koalisyon protokolünde yer alan siyasi af şekli bu konunun tarihî ehemmiyeti ile mütenasibolarak ele alınmadığını göstermektedir.

*Adalet Partisi af konusunu(n) birçoklarının ve muarızlarının iddialarının tamamen aksine bir düşünce ile takibetmektedir. Biz, 28 milyon içinde bir avuç demek olan insanı kurtarma peşinde değiliz, tarihimizde bir devri sâbık yaratılmasını önlemek gibi halisâne bir düşüncenin sahibiyiz. Memleketimizin siyasi sahada geçirdiği sarsıntının içtima sahada yaptığı derin tesirlerin ihtilâtlarını önlemenin umumi bir af tesviyesi ile mümkün olacağı kanaatindeyiz. Bu itibarla biz af meselesini tamamen partiler üstü bir dâva olarak mütalâa ve kabul etmekteyiz. Bununla beraber evvelce dâhil olduğumuz Kanma Hükümet içerisinde uzlaşmazlık yaratmamak için 10 yıla kadar cezaların affı ile kalanlarının akıbetinin hükme bağlanmasını Grubumuz temenni etmiştir. O zamanki Hükümet görüşünden çok farklı olmıyan bu teklif Hükümetin istifasına sebep gösterilmek istendi. Biz bu kanaatte olmadığımız gibi efkârı umumiyenin de bunu takdir ettiğine kaaniiz.”*⁴⁶¹

Gümüşpala, dış politika ile ilgili olarak, Programda, bütün devletlerle dostane ilişkilerimizin sürdürülmesi gereğine ilişkin hedefi, milli politika olarak değerlendirip, memnuniyetle karşıladıklarını işaret etmekteydi⁴⁶². Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olmamız hasebiyle, Hükümetin, Konsey'in üyesi devletlerin parlamento temsilcilerinden oluşan “istişarî asamble” komisyonlarının karar ve tesviyeleri üzerine hassasiyetle eğilmesini dilediklerini belirtmekteydi. Ayrıca, batı dünyası ile ideal birliği içinde olan Türkiye'nin, iktisadi gerçekler göz önünde bulundurularak, “Avrupa İktisadi Camiası” (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile bir anlaşmaya varma yönünde sürdürülen gayretlere devam edilmesini önemli gördüklerini de eklemekteydi⁴⁶³.

AP Meclis Grubu adına konuşan Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, konuşmasının sonunda, şu sözlerle genel bir değerlendirmede bulunuyor ve IX. İnönü Hükümetinin Programına ret oyu vereceklerini açıklıyordu:

“Muhterem milletvekilleri,

Buraya kadar olan mâruzatımla Karma Hükümetin programı hakkında partimizin görüşlerini ifadeye çalıştım. Bu açıklamalarımız dikkatle dinlendiği zaman kolayca görülecektir ki, AP olarak Karma Hükümet programının

⁴⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 186.

⁴⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 188.

⁴⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 188.

Türkiye'mizin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi buhranları önleme yolunda sarih ve müsbet tedbirleri ihtiva etmediği kanaatine varmış bulunuyoruz. Memleket meseleleri ilmi ölçüleri içerisinde ve gerçek hüviyetleriyle değerlendirilememiş ve ortalara konamamış problemler ancak satıhdaki görünüşleriyle ele alınarak hal şekilleri düşünülmüştür. Bu itibarla böyle bir programın başarı sağlamayacağı inancını taşıyoruz. Bu karakter ve zihniyetteki bir icraanın mesuliyetlerine iştirak edemeyeceğimiz için kırmızı oy kullanacağız. Ancak takdir yüce Meclisindir. Yüksek Meclisimiz Karma Hükümet programını tasvibederse A.P. kendi görüş ve programı esaslarına göre başarı imkânları hazırlayıcı teşviklerine ve hataları tenkide devam edecektir.

Biz muhalefeti 'Kolay ve zevkli' bir iş olmaktan ziyade bilgi, ehliyet ve yapıcı bir zihniyet ile ifası gereken şerefli bir vazife olarak kabul ediyoruz. Karma Hükümete başarılar diler, yüce heyetinizi saygı ile selâmlarım.” ⁴⁶⁴

MP ve AP adına yapılan konuşmalarla, Hükümet Programı üzerinde muhalefet partilerinin görüşlerini açıklamaları sona ermiş, sıra Hükümeti oluşturan partiler adına yapılacak konuşmalara gelmişti ve ilk söz CKMP Meclis grubu adına konuşacak olan Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz'a verilmişti

Odyakmaz, sözlerine yeni Hükümetin zor koşullar altında kurulduğuna değinerek başlıyor ve şöyle diyordu:

“Üç siyasi parti ve bağımsızların vazife aldığı yeni Hükümetin, ne gibi çetin şartlar içinde ve gayretler sonunda kurulduğu yüksek malûmunuzdur. Bugün de bir ihtilâl sonrasının şartları içinde millî varlık ve vahdeti, demokratik nizam altında ayakta tutma çabasında olduğumuz bir hakikattir. Bu itibarla yüksek huzurunuzda sunulan İkinci Karma Hükümet programını, normal icapların dışında, bambaşka bir açıdan ele almayı ve tahlil etmeyi; hâdiselerin içyüzünü ortaya koyma bakımından, zaruri ve faydalı görmekteyiz. Ancak, bu metotla henüz neyin peşinde gittiğimizi ve nelere vâsıl olduğumuzu ve Türk Milletini bekliyen büyük işlerle, bu işleri karşılayacak imkânlarımızı gözden geçirmek mümkün olacaktır.” ⁴⁶⁵

Cevad Odyakmaz, konuşmasının devamında, Programda yer alan demokratik rejimi tehlikeye düşürecek ve Anayasa hâkimiyetini zedeleyecek mahiyetteki hiçbir tahrike müsamaha edilmeyeceği yolundaki görüşü desteklediklerini belirtiyor ve CKMP'nin Programda düzenlenen çeşitli konulara yönelik düşüncelerini açıklıyordu. Bu bağlamda, doğal olmayan şartlar altında alınmış olan servet beyannamelerinin iade edilmesini olumlu bulduklarını, özel teşebbüs ile Devlet sektörünün yan yana ve ahenkli bir biçimde çalışmasını önemli gördüklerini, özel teşebbüs yatırımlarının

⁴⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 189.

⁴⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 190.

artırılmasını Devletin teşvik etmesi gerektiğini vurguluyordu⁴⁶⁶. İşçilerle ilgili olarak, işçi ve işveren ilişkilerini geliştirmek maksadıyla, işçilerin belirli biran dâhilinde, çalıştıkları işletmenin kârına ortak olmaları için gerekli çalışmaların yapılmasını beklediklerine dikkat çekiyordu⁴⁶⁷.

Odyakmaz, siyasî af ile ilgili olarak, Bölükbaşı'nın daha önce ısrarla affın siyasî istismar konusu yapılmaması gerektiğini savunduğu halde, kendisinin şimdi kademesiz aftan yana olmasının çelişik bir durum yarattığını belirtmekte ve Bölükbaşı'nı hayli sert bir üslûpla eleştirmektedir. Odyakmaz'ın bu konudaki sözleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmiştir:

“Partisi adına konuşan Sayın Osman Bölükbaşı kademesiz siyasi affa taraftar görünmekte ve tüm siyasi af istemektedir.

Kendisi düne kadar, affın şahıslar ve partiler tarafından siyasi istismar konusu yapılmamasını(n) en hararetli savunucusu bulunmaktaydı. Eski partisinde bunun bir parti görüşü olarak kabulünde de âmil olmuş; nihayet bu yolda teşebbüs ve gayretler(in)de de bulunmuştu. Bölükbaşı affı istismar konusu yapanlardan hep şikayetçi idi. Tedbirler Kanununun bir numaralı ve en hararetli savunuculuğunu yapmasında da yine affın istismarını önleyici olacağı düşüncesi de rol oynamıştır. Yakın zamanda bir arkadaşımızın af kanunu teklifine katılmasını Bay Osman Bölükbaşı tehlikeli temayüllere taviz verme olarak tavsif etti. Ona göre af istiyenler; partiyi A.P sinin şubesi haline getirmeye çalışmaktaydılar. Bütün bunları neşrettiği tebliğlerde öne sürüp partisinden de istifa sebebi olarak göstermişti. Affı şimdi siyasi istismar vasıtası yapmaya kalkışması; düne kadar takibettiği usulü terk ederek başkalarında af edilmez kusurlar telakki ettiği davranışları kendisi için mübah saymasını şayanı hayret bulmaktayız.

Düştüğü siyasi çıkmazdan kurtulabilmek için düne kadar aleyhtarı olduğu usullere başvurarak siyasi affı şahsı ve partisi için siyasi istismar vasıtası yapabilme çabası içindedir.

Merhamet hislerini istismar gayretlerinin geçmişte olduğu gibi bugün de Türk Milleti tarafından iltifat görmeyeceğine eminiz.” ⁴⁶⁸

Odyakmaz, Program üzerindeki konuşmasının son kısımlarında, basın ve radyo yayınlarının ülkemizde herhangi bir diktatörlüğün ve özellikle komünizmin savunulması amacıyla kullanılmaması için gerekli çarelerin araştırılmasının önemine dikkat çekiyor; ayrıca, Programda dış ve iç turizm üzerinde fazla durulmamış olmasını bir eksiklik olarak gördüklerini belirtiyordu⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 191.

⁴⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 193.

⁴⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 193-194.

⁴⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 195.

CKMP Meclis Grubu adına konuşan Cevad Odyakmaz'ın konuşması bitince, Osman Bölükbaşı'nın kendisine sataşıldığı için söz istediğini görüyoruz. Bölükbaşı, Odyakmaz'ın konuşmasına şöyle karşı çıkmaktaydı:

“Muhterem arkadaşlar, eski bir arkadaşın burada vakıalarla hiçbir alâka ve münasebeti olmıyan birtakım yersiz ithamları şahsıma reva gördüğünü esefle dinledim. Kendilerine şimdi vakıaları dile getirmek suretiyle cevap vereceğim. Bir Hükümet programının müzakeresinde, affa taallük eden kısmı kifayetsiz bulmak, bunun başka türlü olmasını temenni etmek eğer istismar sayılacaksa bu takdirde bu kürsüde konuşmak imkânı ortadan kaldırılmış demektir. Affın nesini istismar etmişiz? Kendileri af mevzuunu bir protokolle tesbit etmiştir. Böylelikle memleket için hayırlı hareket ettiklerini zannetmişler. Bir başka partinin lideri de tesbit ettikleri bu formülün kifayetsiz olduğunu ve başka bir şekilde tesbit edilmesi icabettiğini burada söylemiş. Bunu neresinde istismar varsa kendilerini açıklamaya dâvet ediyorum. Evvelce bir partinin çatısı altında bulunduğumuz zaman geçmiş hâdiselere burada üstü kapalı temas etmek suretiyle şahsiyetimizi yarı(a)layacaklarını zannediyorlarsa vereceğimiz cevaplar ve açıklıyacağımız hakikatler hem kendisini yaralayacak hem kendisini bu kürsüye gönderenleri yaralayacaktır.” ⁴⁷⁰

Bölükbaşı, cevaben yaptığı konuşmasının devamında, kendisi CKMP'deyken af konusunda yapılmış olanları ayrıntılı bir biçimde açıklıyordu⁴⁷¹.

Daha sonra, söz sırası YTP'ye gelmişti. YTP Meclis Grubu adına konuşan Sivas Milletvekili Mahmut Vural, sözlerine İkinci Koalisyon Hükümetinde yer alırken, dar ve hasis bir particilik anlayışıyla değil, memlekete iyi yolda hizmet etme anlayışıyla katıldıklarını belirterek başlamıştı⁴⁷². Mahmut Vural sözlerine devamla, 27 Mayıs'a ilişkin olarak şöyle diyordu:

“Zaman zaman 27 Mayısın hedefine ulaşmadığı gerekli reformların yapılmadığı, tezini savunan kimselere raslamaktayız. Muhterem arkadaşlarım; 27 Mayısın hedefi, memlekette demokratik cumhuriyet rejimini kurmak, yeni Anayasanın kabulü ile demokratik nizamı tesis etmek olduğuna göre, bu hareket hedefine ulaşmış bulunmaktadır. Bundan sonraki iyi niyetli çalışmalarımız ekonomik, sosyal, kültürel alanlardaki noksanlıklarımızın da ikmalî yolunda ciddî neticeler alınmasını sağlayacaktır.” ⁴⁷³

Yeni Hükümet içinde YTP'nin durumu ve Hükümetten beklenen konusunda da, YTP'nin ister iktidarda, ister muhalefette olsun, daima yapıcı ve yol gösterici bir biçimde, hükümetlerin istikrarlı ve verimli çalışabilmeleri için üzerine düşen görevi yerine getireceğini belirtiyor ve partizanlıktan uzak bir yönetim beklediklerini

⁴⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 195-196.

⁴⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 196-199.

⁴⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 199.

⁴⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 199.

açıklıyordu. Basının işlevinin önemine dikkat çekerken, aşırı sağ ve sol akımlara kuvvetli olunmasını istediklerini vurgulamaktaydı. Ekonomik alanda, özel teşebbüs ile Devlet sektörünün yanyana yer almasının önemine işaret ederek, bu konudaki düşüncelerini şöyle sürdürmekteydi:

“Karma Hükümeti teşkil eden üç partinin, Türkiye’nin iktisadi politikasına istikamet verirken, Devletimizin kurucusu Atatürk’ün; Devletçiliğin müdahaleci olmadığı, özel sektörü teşvik edici bir siyaset olduğu şeklindeki tarifine uygun bir müşterek anlayış üzerinde birleşmiş olmalarını mesut bir hâdise olarak memnuniyetle müşahade etmiş bulunuyoruz.

Hürriyet içinde kalkınmanın şartını, özel mülkiyetin Anayasa teminatına bağlanması ve özel teşebbüsün güven içinde çalışmasında görmekteyiz. Yatırımların artırılması, hızlı ve muvazeneli kalkınmanın gerektirdiği sahalara yönltilmesinin Devletçe de teşviki memleketimiz şartlarının doğurduğu zarurettir. Devlet müdahaleci olmayıp, teşvik edici olduğu müddetçe iktisadi güçlüklerin bertaraf edilmesi kolaylaşacaktır.” ⁴⁷⁴

Siyasî affa, YTP Meclis Grubu adına konuşan Sivas Milletvekili Mahmut Vural da değiniyordu. Bu bağlamda, YTP’nin gerek seçimler sırasında, gerek seçimlerden sonra bu hususu hiç istismar etmediğini belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Siyasi bir affın Yüksek Meclisin şahsında bütün Türk Milletinin bir atıfeti olduğuna inanmış bulunmaktayız. Koalisyon Hükümetinin tesbit ettiği şartlar dâhilinde siyasi affın tahakkukunun memlekete huzur getireceğine inanmaktayız.” ⁴⁷⁵

Vural, konuşmasının sonlarında yer verdiği dış politika konuları içinde, Ortak Pazar’a da temas etmekte ve Ortak Pazar’ın ekonomik ve siyasî kaderimiz üzerinde büyük rolü olacağına inandıklarını ve bu girişimin olumlu bir biçimde sonuçlanmasında yarar gördüklerini söylemekteydi⁴⁷⁶.

IX. İnönü Hükümetinin programı üzerinde siyasî partiler adına yapılan konuşmaların sonuncusunu, CHP Meclis Grubu adına konuşan Grup Başkanvekili Bursa Milletvekili İbrahim Öktem gerçekleştirmişti. Öktem, konuşmasına ülkenin biri siyasî, diğeri iktisadi, iki önemli sorunu olduğuna işaret ederek başlıyordu. Öktem, CHP’nin Atatürk’ün kurduğu bir parti olarak demokratik düzenin en sadık ve yorulmaz bekçisi olduğunu belirtiyor ve demokratik düzenle ilgili olarak şunları söylüyordu:

⁴⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 200.

⁴⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 202.

⁴⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 202-203

“...yıllardır bu düzeni savunurken, bu görüşünü şu felsefî temele dayamıştır: Biz, insanı bir nimet ve bir varlık sayıyoruz ve bu varlığını ancak hürriyet içinde geliştirebileceği inancını taşıyoruz. Siyasi hürriyetten mahrum bir düzende insanın bu manevi varlığının inkâr edildiğini gördüğümüz için de, demokratik düzene karşı olan her cereyanın amansız düşmanı bulunuyoruz. Türk toplumunun, Cumhuriyetin kuruluşundan beri, büyük Atatürk'ün gösterdiği yolda gelişmesi, bu hür insan tipini bugün bir gerçek haline getirmiştir. Bunun içindir ki, Türk milletinin demokratik olmanın yollarla idare edilebileceğini sananları sadece hüsrân beklemektedir. Yakın tarihimizin büyük ve ibret verici olayları bunun en büyük delilidir. Türkiye'nin demokratik düzen yolunda hür insan topluluğu olarak yürümesini engellemek isteyenler, 27 Mayıs'ta hukukun ve adaletin olduğu kadar, tarihin de kesin hükmünü giymişlerdir. ”⁴⁷⁷

Öktem, CHP'nin 27 Mayıs'a ve onun demokrasiyle olan ilişkisine yönelik düşüncelerine de yer vererek, demokratik düzene karşı girişimlere şu sözlerle dikkat çekiyordu:

“27 Mayıs Devrimi yalnız hukuk bakımından meşru değildir; 27 Mayıs Devrimi, Türk tarihinin akış istikametini değiştirmek isteyenlerin bu bedbaht teşebbüslerini de yok ettiği içindir ki, tarihin de meşruiyet beratını almış bulunmaktadır.

İnsan haklarını inkâr etmeden, memleket mukadderatının tek hâkimi Türkiye Büyük Millet Meclisinin varlığını reddetmeden ve 27 Mayıs'ın yegâne amacı olan demokrasiyi yok etmeden bu devrimin karşısında olmaya imkân yoktur. Türkiye 27 Mayıs Devrimiyle ve onun getirdiği Anayasa ile tekrar Büyük Atanın çizdiği medeniyet ve hürriyet yoluna girmiştir.

Sayın milletvekilleri;

Şimdi, yer yer, bu rejim aleyhine yönelen bâzı cereyanlarla karşı karşıya bulunmaktayız.

Demokratik düzene karşı olan propagandaların sahipleri çok garip ve hayret verici bir halita teşkil etmektedirler. Bir yandan iktisadi ve sosyal reformların demokratik rejim içinde başarılamıyacağını sanan bedbinler ve yabancı ideolojilerin temsilcileri ve hayranları; diğer yandan Türkiye'yi bir totaliter idarenin kamçısı altında idare etmek sevdasında olanlar, demokratik düzeni yıkmak hevesi içindedirler.

Kuvvetle ve bütün samimiyetimizle belirtelim ki, Türk milleti işçisi, çiftçisi zengini ve fakiriyle demokratik düzene gönülden bağlıdır. Biz, bu büyük milletin sağduyusuna ve oylarıyla memleket mukadderatına en sağlam istikameti vereceğine inanıyoruz. Demokratik rejimi beğenmeyenler, demokratik düzende toplum yararına hamleler yapılabileceğine inanmayanlar, aslında Türk milletiyle açık konuşma yapacak gücü kendilerinde görmeyenler, millete inanmayanlar ve onu hak sahibi değil, fakat onun dışında bir siyasi iktidarın sadece mevzuu telâkki edenlerdir.

⁴⁷⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 203.

*Türk milletini iradesiz, taş, toprak gibi bir inşaatın sadece malzemesi sayma temayülüne, şiddet ve nefretle daima karşı koyacağız...”*⁴⁷⁸

İbrahim Öktem, Hükûmet Programı üzerinde CHP Meclis Grubunun görüşlerini açıklamayı sürdürürken, siyasî af konusuna da giriyor ve affın bu ülkenin baş sorunuymuş gibi takdim edilmesine karşı çıkarak, bu şekilde değerlendirilmediği takdirde affın gerçekleşmesinin daha kolay olacağına dikkat çekiyordu. Öktem’e göre, af belli bir oran ve ölçü içinde ele alınırsa, milletin şefkat ve atıfeti olarak görülebilir; aksi halde, siyasî af talepleri, ister istemez 27 Mayıs’a karşı bir girişim olarak değerlendirilecektir⁴⁷⁹. Öktem, af konusunun sadece siyasî mahkûmlarla sınırlı tutulmaması gerektiğini belirtiyor ve 27 Mayıs öncesindeki işlemlerden zarar görenlerin de dikkate alınmasını istiyordu. Öktem’in bu konudaki konuşması, Millet Meclisi tutanaklarına şu satırlarla yansımıştı:

“Cumhuriyet Halk Partisi Meclis(i) Grubunun nazarında, geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarının sarılması, sadece, siyasî mahkûmların bir kısmının affı ile gerçekleştirilemez. 27 Mayıs Devriminin bu memleketten ilelebet sildiği hukuk dışı tasarruflardan zarar gören vatandaşların, bilhassa memurların, haklarının uygun şekilde telâfi edilmesini de, biz zaruri sayıyor ve bunu Hükûmetten istiyoruz.”

⁴⁸⁰

Öktem, ekonomik kalkınma ile ilgili olarak, kalkınmanın, Anayasanın da öngördüğü doğrultuda, plânlı bir biçimde, kamu sektörüyle özel sektörün bir arada bulunacağı karma ekonomi içinde gerçekleştirilebileceğine inandıklarını vurgulamaktaydı⁴⁸¹. Öktem, Hükûmet Programının da bu anlayışa paralel olduğunu görmekten mutluluk duyduğunu şu sözlerle belirtiyordu:

“C.H.P. Millet Meclisi Grubunun kalkınma ve Devletçilik anlayışı, işte Anayasanın getirdiği sosyal devlet ilkesinin yine Anayasada yer alan bu icaplarına tamamen uygun olarak, kalkınmayı temel hürriyetler ve karma ekonomi düzeni içinde mütalâa eden ve her yönden gelen ideoloji taassuplarını reddeden pragmatik bir plâncılıktır.

*Karma Hükûmetin, kalkınma politikasındaki anlayışının da, bu anlayışa uygun olduğunu görmekten büyük memnuniyet duymaktayız.”*⁴⁸²

⁴⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 204.

⁴⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 205.

⁴⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 206.

⁴⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 206-207.

⁴⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 207.

Öktem, Program üzerinde CHP Millet Meclisi Grubunun görüşlerini bildirmeyi sürdürürken, sağlık politikası ile ilgili olarak, koruyucu hekimliğe yer verilmemesini bir eksiklik olarak gördüklerini ifade etmekteydi⁴⁸³. Aynı şekilde, Programda turizmin yer almamasını da eleştiriyordu⁴⁸⁴. Öktem, konuşmasının dış politika ilgili kısmında, Programdaki dış politikaya ilişkin hedeflere tümüyle katıldıklarına işaret etmekte ve Avrupa Ekonomik Topluluğuna yönelik olarak şunları söylemekteydi:

*“Avrupa ekonomik camiasıyla ortaklık müzakerelerinin az gelişmiş bir memleket oluşumuzun icaplarıyla, plânlama için lüzumlu iktisat siyaseti vasıtalarını saklı tutan bir sonuca ulaşması candan temennimizdir.”*⁴⁸⁵

Öktem, konuşmasının sonunda, CHP Millet Meclisi Grubu olarak Programı tasvip ettiklerini belirtiyor, koalisyonu oluşturan partilerin dayanışma içinde olmaları gerektiğine dikkat çekiyordu. Ayrıca, TBMM’nin rejim için önemini de vurguluyordu. Bu konularda, Öktem, şöyle demektedir:

“Sayın Milletvekilleri,

C.H.P. Millet Meclisi Grubu, yeni Hükümetin Programını tasvip etmektedir.

Hiç şüphe yok ki, bu Hükümetin başarısı, onu kuran siyasi parti gruplarının yasama meclislerinde disiplinli bir iş birliği içinde bulunmalarına bağlıdır. Bu işbirliğinin temellerinin kısa zamanda atılmış olmasını görmek, ilerisi için ümit verici bir unsur olmaktadır. Hükümete katılan siyasi parti gruplarının, onu, Anayasa, bu program ve koalisyon protokolü içinde murakabe ederken, işte böyle bir anlayış içinde hareket edeceklerinden eminiz.

Bu vesile ile, Hükümetin ve ona katılan siyasi parti gruplarının ciddî ve kıymetli tenkitlerinden ancak istifade edeceklerini belirtmeyi de bir vazife sayarım. Şiarımız Hükümete katılan siyasi parti grupları arasında olduğu kadar, iktidar grupları ile muhalefet grupları arasında da dostane ve medeni münasebetleri idame ettirmek olacaktır.

Muhterem arkadaşlarım,

Bu noktaya gelmişken, zihnimde ve kalbimde yer tutan bir düşünceyi sizlere duyurmaya müsaadelerinizi dilerim.

⁴⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 210.

⁴⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 211.

⁴⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 211.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet iradesinin tecelligâhı olan bir yüce varlıktır. Onu teşkil eden millet mümessillerinden mürekkep muhterem heyetlerin, bu yüce varlık içerisinde millet adına kullandıkları salâhiyetler nisbetinde, sorumluluklarının da hududu engindir. Yüz yıllardır keyfî idarelerin tasarrufundan kurtularak kendi kendine idare yolunu arıyan büyük Türk Milleti, tarihî bir özlem içinde, bütün ümidini bu yüce Meclise bağlamış bulunmaktadır; bu özleme cevap verdiği ölçüde gerçek itibarına ulaşacaktır. Binbir mihnet, meşakkat ve yokluk içinde kıvranan, refaha, medeniyete ve adalete susamış olan bir milletin mümessilleri oluşumuz, her birimizin parti ve program farkı ne olursa olsun, bizim için asıl olan şeyin, onun kaderini en kısa zaman içinde değiştirmekte, insan haysiyetinin her sahadaki icaplarını ona temin etmekte toplanan inancımızı kaybetmemek ve bunu gerçekleştirmek olduğunu unutmamızı gerektirir.

Talihsiz olduğu kadar, öğretici olan geçmiş mücadelelerin kısırlığını ve büyük zararlarını göz önünde tutmak; hatalı parti münasebetleri alışkanlıklarından sıyrılarak objektif ve yapıcı bir istikamete yönelmek ve millete borçlu bulunduğumuz hizmetleri bütün imkânlarla yerine getirme heyecanını ve zevkini müşterek bir duygu haline sokmak başlıca hedefimiz olmalıdır...

Sözlerime, C.H.P.si Millet Meclisi Grubunun Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün başkanlığındaki ikinci Karma Hükûmete güven oyu vereceğini arz ederek son verir ve Yüce Meclisi en derin saygılarımla selâmlarım." ⁴⁸⁶

b- Program Üzerinde Milletvekillerinin Konuşmaları ve Konuşmaların Radyodan Yayınlanması İstemi

IX. İnönü Hükûmetinin Programı üzerinde siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar sona erince, sıra kendi adlarına konuşmak isteyen milletvekillerine gelmişti. Konuşmalara geçilmeden önce, Başkan Sirmen, Genel Kurula Başkanlık Divanının bir açıklamasını sunmak istediğini söyleyerek, Millet Partisi Meclis Grubu Başkanlığının, Hükûmet Programının Başbakan İnönü tarafından Mecliste okunuşunun Radyodan naklen yayınlandığını bu nedenle Program üzerindeki görüşmelerin de naklen yayınlanması gerektiğini ileri süren ve Başbakanlığa gönderilen bir telgrafın suretinin Millet Meclisi Başkanlığına da iletildiğini belirtmekteydi. Millet Meclisi Başkanlığı, bu konuya, Program üzerindeki konuşması sırasında Osman Bölükbaşı'nın da değindiğini, fakat sözü edilen telgrafın Bölükbaşı'nın konuşmasından sonra kendilerine ulaştığını, görüşmeler başladıktan sonra konuşmaların Radyodan yayınlanması için herhangi bir girişimde bulunabilmelerinin de haliyle söz konusu olamayacağını bildiriyordu. Millet

⁴⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 211-212.

Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, aynı yönde, hemen biraz önce Adalet Partisi Grubu Başkanlığınca verilen ve konuşmaların Radyodan yayınlanmıyor olmasından üzüntü duyduklarını belirten bir önerge üzerinde de, yine çok geç olduğu için, Başkanlık Divanının yapabileceği bir şey olmadığını, ancak bundan sonra benzer durumlarda böyle bir tutum benimsenirse, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmaların da Radyodan naklen yayınlanması için gerekeni yapacaklarını açıklıyordu⁴⁸⁷.

Program üzerinde görüşmelere başlarken, Birleşimi Yöneten Başkan Sirmen, o ana kadar 54 milletvekilinin konuşmak için başvurduğunu açıklamıştı⁴⁸⁸. Bu da, hayli yüksek sayıda milletvekilinin Program üzerinde görüşlerini açıklamak istediğini gösteriyordu. Bu nedenle, verilen bir önerge kabul edilmiş ve milletvekillerinin konuşmaları on dakika ile sınırlandırılmıştı⁴⁸⁹. Program üzerinde, milletvekillerine, kendi adlarına yapmak istedikleri konuşmalar için, görüşmelere başlandığında alınan karar uyarınca, bir lehinde, bir aleyinde, bir üzerinde ve sonra tekrar bir lehinde, bir aleyinde, bir üzerinde olmak üzere sıra ile söz verilmesi gerekmekteydi. Bu doğrultuda, ilk söz, lehte konuşmak isteyen Kütahya Milletvekili Rauf Kınay’a, daha sonra aleyhte konuşmak için söz almış olan Bingöl Milletvekili Sıddık Aydar’a, sonra da üzerinde konuşacağını bildiren Afyon Karahisar Milletvekili Şevki Güler’e verilmişti⁴⁹⁰. YTP Bingöl Milletvekili Sıddık Aydar, Hükümet Programının, daha önce partiler arasında imzalanan Protokolün ruh ve esaslarına uygun olduğunu bildiriyor ve kendisinin YTP Birleşik Grup toplantısında Protokole ret oyu vermesine rağmen, şimdi görüşmesi yapılan Hükümet Programı için Parti Grubu arkadaşlarının kararına uyacağını açıklıyordu. Aydar’ın bu konuda söyledikleri aynen şöyleydi:

“...2 nci Karma Hükümetin programı, parti liderleri ile partilerin yetkilizorganları tarafından imza altına protokolün ruh ve esaslarını havidir.

*Y. T. Partisinin birleşik grup toplantısında bu protokola menfi oy verdim. Huzurunuzda müzakeresi yapılan programa öz anlayışım ve ahlâkîlik prensibi içinde grup arkadaşlarımın kararına ittiba edeceğim...”*⁴⁹¹

⁴⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 212-213.

⁴⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 213.

⁴⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 213-214.

⁴⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 214-219.

⁴⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109 (05.07.1962), s. 217. YTP Bingöl Milletvekili Sıddık Aydar, daha sonra güven oylamasında, konuşması doğrultusunda kabul oyu kullanmıştır. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 279.

Sıra ile yapılan konuşmalara devam ediliyordu ve İzmir Milletvekili Arif Ertunga lehte, Urfa Milletvekili Kadri Eroğan aleyhte, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu üzerinde, Burdur Milletvekili Nadir Yavuzkan lehte konuşmuşlardı⁴⁹². CKMP Kastamonu Milletvekili Yılanlıoğlu, tıpkı hemen önce konuşan YTP Bingöl Milletvekili Aydar gibi, kendisinin, esasında İnönü'nün başkanlığında kurulan bir Hükûmete CKMP'nin katılmasına karşı olduğunu, ancak Partisince alınan Grup kararına uyacağını ve beyaz oy vereceğini açıklıyordu⁴⁹³. Yavuzkan'ın konuşması bitince verilen bir önerge ile “müzakerenin kıfayeti” (görüşmenin yeterliği)ne karar verilmesi istenmişse de, yapılan oylamada bu istek reddedilmiştir⁴⁹⁴. Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin tarafından yapılmış olan “müzakerenin kıfayeti” istemine karşı, AP Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan şu sözlerle karşı çıkıyordu:

“...İlk Karma Hükümet kurulduğu zaman Sayın Başbakan İsmet İnönü, Hükümet programı Anayasa mucibince Senatoda okunduğu zaman, ‘Ben sizin irşatlarınıza muhtacım’ demekle bu arkadaşlarımızın da, Anayasamızda böyle bir hüküm olmamasına rağmen fikirlerini almak gibi iyi bir yola girmişti.

Bu İkinci Hükümet de aynı yola tevessül etmiş ve günlerce bu husus Senatoda görüşülmüştür.

*Öyle tahmin ederim ki, bir müddet sonra, Meclis tatile girmek durumunda olacaktır. Hükümet tahmin ederim ki, kıymetli arkadaşlarımızın tenvir edici, ikaz edici irşatlarına muhtaçtır. Binaenaleyh, her arkadaşına on dakikalık bir mehil verilmek suretiyle bâzı arkadaşlarımızın yazılı konuşmalarını komik bir hale sokan bir durum kabul edildikten sonra, bir de kıfayeti müzakere takririnin kabul edilmesi, zannederim ki, Yüksek Meclisin müteamel âdetlerine, ananelerine aykırı olacaktır. Binaenaleyh, müzakereler müsaade buyurun, devam etsin. Böylece, memleket meseleleri ayrı ayrı dile gelmek suretiyle hem biz, hem de ihtiyacı varsa Hükümet tenevvür eder...”*⁴⁹⁵

“Müzakerenin kıfayeti” reddedildiğinden, kendi adlarına konuşmak isteyen milletvekillerine, yine lehte, aleyhte ve üzerinde olmak üzere söz verilmeye devam edilmişti. Bu bağlamda, sıradaki İzmir Milletvekili Nihat Kürşat aleyhte, Muş Milletvekili Sami Öztürk üzerinde, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu lehte,

⁴⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 219-226.

⁴⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 223. Yılanlıoğlu da konuşmasında açıkladığı gibi beyaz oy (kabul oyu) vermiştir. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 280.

⁴⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 226-227.

⁴⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 226-227.

Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin aleyhte, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Baki üzerinde, Muğla Milletvekili Hilmi Baydur lehte konuşmuşlardı⁴⁹⁶. Turhan Bilgin, konuşmasında ilginç bir saptamada bulunuyor ve haklı olarak bağımsızların bir grup olarak düşünölemeyeceklerini savunuyordu. Bilgin'in bu konudaki görüşü Millet Meclisi Tutanaklarında şöyle yer almıştı:

*“Pek muhterem arkadaşlar; konuşmama Hükümet programının ikinci paragrafına itiraz etmekle başlayacağım. İtiraz tâbirini bilerek kullanıyorum. Müsaadenizle ikinci paragrafı okuyacağım: ‘Hükümet siyasi tarihimize yer alan Karma Hükümet teşebbüslerinin bir yenisidir ve Büyük Mecliste temsil olunan üç siyasi partinin ve bağımsızların ortak sorumluluklarıyla kurulmuştur.’ Bağımsızların ortak sorumluluğu tâbirine bir bağımsız olarak itiraz ediyorum. Ve benim gibi itiraz eden arkadaşlarımın mevcudiyetini de burada işaret ediyorum. Asla Hükümetin sorumluluğuna iştirak etmiyorum. Anayasanın açık hükmü bağımsızların bir grup olamayacağını âmirdir. Şu halde saygıdeğer Hükümetin programın bu paragrafını bâzı bağımsızlar olarak tashihini kendilerinden istirham ediyorum. Eğer Hükümet lûtfeder de, bu program radyo ile okunduğuna ve bütün vatan sathına yayıldığına göre, bu tavzihi de radyo ile yaparlarsa kendilerine huzurunuzda teşekkürü de şimdiden bir vazife bileyim...”*⁴⁹⁷

Baydur'un konuşması bitince, bu kez Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu tarafından yeni bir “kifayeti müzakere” önergesinin verildiğini, ancak bu önergenin de önceki gibi reddedildiğini görüyoruz⁴⁹⁸. Bu önerge aleyhinde söz alan Giresun Milletvekili İ. Ethem Kılıçoğlu şöyle demekteydi:

“Çok muhterem arkadaşlar, var kuvvetiyle hangi kaynaktan cüret ve fikir aldığı bile olmıyan kimseler mütemadiyen Büyük Meclisininizin çalışmadığını, hiçbir işle meşgul olmadığını türlü ifadelerle türlü yerlerde, türlü fırsatlardan istifade ederek ileri sürerler. Bugün ikinci Koalisyon Hükümetinin programı üzerinde, kabul buyurduğunuz bir usul üzerine, lehte, aleyhte ve üzerinde olarak konuşan arkadaşlar fikirlerini serd ediyorlar ve bu şekilde Meclisininizin fikri tebellür etmiş oluyor. Eğer muayyen insanları konuşturmamak için şunun bunun taktiği bu Mecliste hâkim olursa, artık bizim için yapılacak hiçbir şey kalmamış olur...”

*Biz arkadaşlarımızı sabırla dinledik. Bizim de kendimize göre görüşlerimiz vardır. Bunu baltalamak için ikide birde kifayeti müzakere takriri vermeyi doğru bulmuyorum...”*⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 227-236.

⁴⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 231-232.

⁴⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 236-237.

⁴⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 236.

Yeterlik reddedilince, görüşmeler sürdürülüyordu ve söz sırası aleyhte konuşacağını belirtmiş olan Giresun Milletvekili İ. Ethem Kılıçoğlu'na gelmişti. Ethem Kılıçoğlu'nun da konuşmasında ilginç bir noktaya dikkat çektiğini görüyoruz. Gerçekten, bu milletvekili, YTP'nin Birinci Koalisyon Hükûmetince hazırlanan ve halen yürürlükte olduğu için uygulanıp mali yıl sonuna kadar da uygulanmasına devam edilecek olan 1962 yılı Bütçe Kanununa ret oyu verdiği halde, şimdi bu Bütçe Kanununu uygulamak durumunda bulunan Hükûmete nasıl katıldığını sormaktaydı. Kılıçoğlu, bu konuda şöyle diyordu:

“...Hükûmet Programı, kısa ve uzun vâdeli birçok tedbirlerin alınacağını ifade etmektedir. Kısa vâdeli tedbirlerin neler olduğu 1962 yılı bütçesiyle tatbikata konmuş bulunmaktadır. İstirapların dinmesine yardım etmediği görülen bu tedbirlere kırmızı oy vermiş Y. T. Partisinin Karma Hükûmete hangi düşüncelerle katıldığını anlamak mümkün değildir. Bunu vatanseverliğin son zorlaması olarak kabul edenlerin haklı çıkmasını dilerim...

Çok muhterem arkadaşlarım, Birinci Koalisyona... girmeme kararını veren ve bütçeye kırmızı oy kullanan Yeni Türkiye Partisinin siyasi ahlâk kaidelerine riayetkâr bir ferdi olarak kırmızı oy vereceğimi beyan eder, hepinizi hürmetle selâmlarım.”⁵⁰⁰

Hükûmet Programının görüşülmesine, üzerinde konuşmak için söz alan AP İzmir Milletvekili Kadri Özek'in konuşması ile devam edilmişti⁵⁰¹. Kadri Özek de, hemen bir önceki konuşmacı Ethem Kılıçoğlu'nun sorduğu soruyu soruyor ve hem eski Hükûmetin hazırladığı ve halen uygulanan bütçe kanununa o vakit ret oyu verip, hem de şimdi o Kanunu uygulayacak olan Hükûmette yer almayı anlayamadığını belirtiyordu. Kadri Özek'in konuya ilişkin sözleri, Millet Meclisi Tutanaklarına şu satırlarla yansımıştı:

“...Muhterem arkadaşlar, okutulan Hükûmet programında dikkat nazarıma çarpan bir hususu ben izah etmek imkânını bulamadım. Benden önce konuşan Muhterem Ethem Kılıçoğlu arkadaşımın temas ettiği nokta ben de temas etmekzaruretiyle karşı karşıyayım. Bundan önceki koalisyon Hükûmetinin hazırlamış olduğu bütçe, kısa bir müddet evvel henüz yalnız cârî masraflara mütedair olan fasıllardaki paralar hariç, yatırıma mütedair olan masraflara ait her hangi bir sarfiyat ve tatbikat yapılmamıştır.

⁵⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 237-238. Konuşmasında belirttiği gibi, YTP Giresun Milletvekili Kılıçoğlu, güven oylamasında ret oyu vermiştir. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 281.

⁵⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 238-242.

Muhterem arkadaşlarım, vaktiyle koalisyonun dışında kalarak bugün de İkinci Koalisyona giren bâzı partilerin, bütçe müzakerelerinde daima aleyhte rey kullanmaları ve hazırlanan bütçe hakkında da enflasyonist bir bütçe olduğu hususunu kabul etmeleri bir vâkıa olarak karşımızdadır. O bütçeye kırmızı oy kullanan bu iki partinin bugün koalisyona iştirak etme neticesinde bu bütçenin tatbikini mümkün kılan bir programa nasıl beyaz oy verecekleri cidden düşünmeye değer. Kanaatimce, hükümetlerin hazırlamış oldukları programa o Hükümeti kuran partilerin beyaz oy kullanmaları mantıklı ve normal bir hâdisedir ama, bununla önceki hareketlerini nasıl izah edeceklerini çözmek imkânını ben bulamadım. Bu itibarla muhterem arkadaşlarımın, koalisyon Hükümetinin daima değişmesi ve Hükümeti teşkil eden partilerin değişik partiler olması ihtimallerini nazarı itibara alarak yapılan tenkitlerin samimi ve hüsnüniyete müstenidolmaları canî gönülden arzulanan bir husus olmalıdır.”⁵⁰²

Kadri Özek’ten sonra, Niğde Milletvekili Ruhi Soyer lehte, Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul ise aleyhte konuşmuşlardı. Özoğul’un konuşması bitince, iki *kıfayeti müzakere* önergesi daha verildiğini görüyoruz⁵⁰³. Bu kez Genel Kurul, *kıfayeti müzakere* önergesini kabul ettiği için⁵⁰⁴, Hükümet Programı üzerinde milletvekillerinin kendi adlarına yapmakta oldukları konuşmalar sona eriyor ve söz sırası Program üzerinde ileri sürülen görüşlere cevap vermek için konuşacak olan Başbakan İsmet İnönü’ye geliyordu. İnönü, sözlerine Programa Siyasî Parti Gruplarınca yapılan eleştirilere cevap vererek başlamıştı. Bu bağlamda, İnönü, Millet Partisi Grubu adına konuşan Genel Başkan Osman Bölükbaşı’nın ilk Koalisyon Hükümetinin başarısız olduğuna yönelik düşüncelerine katılmadığını ileri sürüyor ve Birinci Koalisyon Hükümetinin başarılı işler yaptığına ilişkin sözlerinde samimi olduğunu tekrarlıyordu. İnönü, Birinci Koalisyon Hükümetinin ortağı Adalet Partisi adına konuşan Ragıp Gümüşpala’nın da Birinci Koalisyon Hükümetini başarısız olarak nitelendirmesini “*garip bir tecelli*” olarak değerlendiriyordu⁵⁰⁵. İnönü, Bölükbaşı’na cevap mahiyetinde, Birinci Koalisyon Hükümetinin kuruluşu ve karşılaştığı sıkıntılar ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

“...Evvelâ Sayın Osman Bölükbaşı’ya cevap vereyim.

1 nci Koalisyon Hükümetinin kurulduğunda şartların çok güç olduğunu hatırlıyacaktırlar. 1 nci Koalisyon Hükümetinin kurulması âdeta imkânsız sanılıyordu. Senato’da da söylediğim gibi, orada bir talihsizliğimiz; A.P. Sayın Genel Başkanının, seçmenlerine söz vermiş olduğunu ileri sürerek, Hükümete iştirak etmemeleridir. Bu suretle o zamanki Hükümetle ortak A.P. Merkez Teşkilâtı arasında daima bir ayrılık olmuş, ayrı bir Hükümeti kontrol eder gibi davranmışlardır.”⁵⁰⁶

⁵⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 239.

⁵⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 237-242.

⁵⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 242.

⁵⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 243.

⁵⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 243.

İnönü'nün, siyasî af ile ilgili olarak söyledikleri ise şöyleydi:

“Siyasi af konusunda bizim aradığımız; bu konu, siyasi istismara zemin teşkil etmemelidir.

Millet Partisi Sayın Genel Başkanı; evvelce bu konuda takdir edilecek bir ölçüde çok hassas bulunuyorlardı. Ümidederim, bundan sonra da af konusunun siyasi istismar sebebi olarak kalmaması hususunu takibedecektir...

*...Muhterem arkadaşlarım; siyasi af konusunda fikirler muhtelif şekilde. Bildiğimiz fikirlerde bir değişiklik görülüyor. Yalnız bu meselenin bir siyasi istismar konusu olmaması için mutabakat halinde bulunanlar; şimdi çoğunluğu teşkil etmektedirler. Ümidediyorum ki, sağduyu herkese hâkim olacak ve siyasi af, tâyin ettiğimiz sarih hudutlar içinde bu Sonbaharda tatbik edilecektir.”*⁵⁰⁷

Başbakan İnönü, daha sonra genel olarak eleştirilerin toplandığı siyasî ve ekonomik konulara eğiliyor ve siyasî açıdan, en dikkat edecekleri konunun, partizanlıktan uzak bir yönetim gerçekleştirmek olacağını açıklıyordu. Ekonomik durum ile ilgili olarak da, özel teşebbüsle devlet sektörünün uyumlu bir çalışma ile memleket kalkınmasına hizmet etmelerinin sağlanmasına çalışılacağını, bunun titiz bir biçimde hazırlanmış plân doğrultusunda yerine getirileceğini belirtmekteydi⁵⁰⁸. Başbakanın, Kalkınma Plânı ile ilgili olarak söyledikleri Millet Meclisi tutanaklarında şu şekilde yer almıştı:

*“Şayet Meclis güven gösterir ve Hükümet programına oy verirse, uzunca bir müddet, Hükümet kalkınma plânının tetkiki ve bunun Büyük Meclise sunulacak bir hale getirilmesi için çalışacağız. Bu uzun ve yorucu bir dikkatle yapılması lâzım olan bir iştir. Ondan sonra Büyük Meclis plânı münakaşa edecek; Mecliste kabul edildikten sonra kesin şeklini almış olacaktır...”*⁵⁰⁹

Başbakan İnönü, Hükümet Programı üzerinde ileri sürülen fikirlere verdiği cevap niteliğindeki konuşmasının sonlarında silâhlı kuvvetlere ilişkin görüşlerini açıklamaktaydı. Bu konuda şöyle diyordu:

“Basındaki cereyanlar, basın mensuplarımızın hususi dikkatlerini celbedecek kadar ehemmiyetli bir hal almaktadır. Bilhassa ordu ile çok teklifsiz şekilde ve ordu erkânını müteessir eden bir genişlikte meşgul olma temayülü vardır.

Bir memleketin ordusunu, bütün ricali ile, o memleketin kıymetli varlığı, desteği ve hazinesi addetmek, her memleket için bir gelenektir. Türk milleti için ise bu, eski maziye dayanan çok kıymetli bir gelenektir...

⁵⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 243, 244-245.

⁵⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 244.

⁵⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 244.

Ordudan siyaseti kaldırmak ve birçok hâdiselere zaruri olarak karışmış olan ordumuzu siyasetten tamamen sıyrıp, vazifesi içinde kalmasını kolaylaştırmak, hepimiz için bir vazife olsa gerektir.

Bu maksatla, bu siyasi olaylara bir set çekip, bir sınır çekip, bundan sonra ordunun tamamıyla kendi vazifesi içinde çalışmasını kolaylaştırmak maksadiyle çıkardığımız afların, tamamıyla aksi bir hareket için teşvik mânasını taşır gibi bir hal göstermesinden cidden müteessir oluyorum...” ⁵¹⁰

İnönü, konuşması şu satırlarla tamamlamıştı:

“Muhterem arkadaşlar, Hükümet Programı ve muhtelif meseleler hakkında fikirlerimi arz ettim. Bundan sonra, muhterem milletvekilleri güven oyu için oy vermeye davet olunacaklardır.

Vereceğiniz karar ne olursa olsun, bizim için muhteremdir. Ondan sonra münasebetlerimizde da, daima bu Büyük Meclis kürsüsünden memlekete, kuvvet, itibar ve güven sağlamayı, birlik ve beraberlikle, iktidar ve muhalefet olarak, temin etmeye çalışacağız.

Derin saygılarımla şimdilik huzurunuzdan ayrılıyorum” ⁵¹¹

Başbakanın konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Millet Partisi Meclis Grubu adına Osman Bölükbaşı'nın söz istediğini, ancak İçtüzük uyarınca son sözün milletvekiline ait olduğunu, bu milletvekilinin de, görüşmelerin yeterliği önergesi kabul edildiği anda, daha önce söz isteyip de henüz konuşmamış milletvekillerinden en ön sıradaki milletvekili olması lâzım geldiğini bildiriyor, fakat Genel Kurul dilerse Bölükbaşı'nın önerisini kabul edip, Grup adına konuşmak istediği için ona söz verebileceğini belirtiyordu. Bu husus oylandığında, Genel Kurul, Bölükbaşı'nın talebini kabul etmediği için, son konuşmayı daha önce söz almış olan, fakat görüşmelerin yeterliğine karar verildiği için konuşamamış bulunan milletvekillerinden en üst sıradaki milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin'in Hükümet Programının lehinde yaptığı konuşma ile Program üzerindeki görüşmeler tamamlanıyordu⁵¹². Anayasa uyarınca, program üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından bir tam gün geçtikten sonra güven oylamasına gidilmesi gerektiğinden, Başkan Sirmen, oylama için 7 Temmuz 1962 günü saat 10.00'da toplanmak üzere Birleşimi kapatıyordu⁵¹³.

⁵¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 245.

⁵¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 245.

⁵¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 245-247.

⁵¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), s. 248.

E. IX. İnönü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması

a- Güven oylamasına katılanlar

7 Temmuz 1962 Cumartesi günü, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Başkanlığında toplanan Millet Meclisinin 110. Birleşiminde gerçekleştirilen güven oylamasına 397 milletvekili katılmıştır⁵¹⁴. O tarihte 3 milletvekilliğinin boş olduğunu ve Anayasa uyarınca Başkan Sirmen'in oy veremeyeceğini dikkate aldığımızda, 49 milletvekilinin oylamada hazır bulunmadığı anlaşılmaktadır. Oylamaya katılmayan milletvekilleri arasında, şu isimler dikkat çekmekteydi: Adana Milletvekili Kasım Gülek, Edirne Milletvekili Talât Asal, İstanbul Milletvekili Muhittin Güven, İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, Manisa Milletvekili Neriman Ağaoğlu⁵¹⁵.

b- Güven oylaması sırasında yaşanan olaylar

Güven oylamasında, Başbakan İsmet İnönü'nün Malatya seçim çevresi milletvekilleriyle birlikte oy vermesi sırasında kendisini alkışlayan CHP ve YTP milletvekillerine, dinleyicilerden bazılarının da alkışlarıyla katılmaları ve bir kısım AP milletvekilinin dinleyicileri protesto etmeleri, Genel Kurulda hayli sert tartışmalara yol açmıştı. Bu durumun Millet Meclisi tutanaklarına şu satırlarla yansındığını görüyoruz:

“(Oylar toplandı)

(Malatya seçim bölgesi milletvekillerinden İsmet İnönü'nün oy vermesi sırasında, C.H.P. ve Y.T.P. milletvekillerinin alkışlarına dinleyicilerin de katılması üzerine bir kısım A.P. milletvekillerinin ayağa kalkmaları ve alkışlayan dinleyicileri protesto etmeleri, (C.H.P. milletvekillerinden bir kısmının ayağa kalkmaları) (yer yer tartışmalar, gürültüler, kavgalar)

BAŞKAN – Arkadaşlar, rica ederim, yerinize oturunuz. Lâzımgelen ihtarı yapacağım. Dinleyicilerin vaziyet almamasını, alkış veya sair suretle tezahürat yapmamasını rica ederim.

Grup idarecilerinin de arkadaşlarını teskin etmelerini rica ederim. (Gürültüler; tartışmalar)

Arkadaşlar, tekrar rica ediyorum. Yerinize oturunuz.

Kapısız, Özgün, Bozbeyli, lûtfen yerinize oturunuz, efendim. (Gürültüler, devamlı tartışmalar)

⁵¹⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 279.

⁵¹⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 282.

Arkadaşlar, karşılıklı söz atışları yapmayınız. Çok rica ediyorum. Bütün milletvekilleri serbestçe reylerini kullansınlar. Meclisin vakarına yakışır bir şekilde hareket etmek hepimizin vazifesidir.

ADNANKARAKÜÇÜK (Maraş) – Dinleyicilerin alkışa katılmaması lâzımdır; bunu Başkanlık Divanı temin etmekle mükelleftir.

BAŞKAN – Bunu söyledim efendim, dinleyicilerden de rica ediyorum, tarafgirane hareket etmesinler. (Gürültüler, tartışmalar)

Arkadaşlar, müsaade buyurun, ilk söz atanı tesbit etmek imkânını bulamıyoruz. Tombuş, Arkan, rica ediyorum, karşılıklı konuşmayınız efendim. Dinleyicilerden alkışa katılanlar vazifeliler tarafından dışarı çıkarılacaktır. (Milletvekilleri yerlerine oturdular; sükûnet avdet etti.)

BAŞKAN – Oylamaya devam ediyoruz, efendim.

(Oylamaya devam edildi)”⁵¹⁶

Tartışmalar sona erip, hazır bulunan milletvekillerinin tümü de oylarını kullandıktan sonra, İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli usul hakkında söz istemiş ve önce dinleyicilerin İçtüzükteki açık yasağa karşı alkışlarıyla görüşlerini belirtmiş olmasını eleştirmiş ve Genel Kuruldan “Başkanlık vazifesini yaptı” sesleri üzerine de, “*Bu hususta Sayın Riyaset Divanının, bir arkadaşın yerinden söylediği gibi, hakikaten vazifesini yaptığını ben de söyleyeceğim. Fakat, her nedense Sayın Riyaset Divanı üç-dört günden beri hadiseleri ancak geriden takibetmekte, bazen de yetişememektedir*”⁵¹⁷ diyerek; Başkanlık Divanının, bu yönde talepte bulunanlar olduğu halde Hükümet Programı üzerindeki görüşmelerin Radyodan naklen yayınlattılmasını sağlayamamasına değinmişti⁵¹⁸. Aynı yönde bir eleştiriyi, Çankırı Milletvekili Kâzım Arar’ın da yaptığını görüyoruz⁵¹⁹. Birleşimi Yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in, Bozbeyli’nin eleştirilerine cevabı Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Muhterem arkadaşlar; Ferruh Bozbeyli arkadaşımızın ileri sürdüğü hususlara Başkanlığın cevabı şudur:

Hangi partiye mensubolursa olsun, Meclis müzakereleri devam ederken, bâzı arkadaşlarımız maalesef hislerine hâkim olamıyarak birbirlerini tahrik edici sözler sarf etmektedirler. Bunu kendisinin grup başkanvekili olduğu parti mensupları da yapmaktadırlar.

Radyo için bahsettikleri hususu, geçen celsede Riyaset izah etmişti. O izahatı iyi dinlemedikleri anlaşılıyor. Başkanlığa gönderilen telgraf, şimdi burada bahsettikleri gibi, Meclis Postanesinden verilmiş değil, Bakanlıklar telgrafhanesinden

⁵¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 251-252.

⁵¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 252.

⁵¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 252.

⁵¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 253.

verilmiştir. Bu postaneye verilen telgraflar, PTT idaresinin usulü mucibince; son yaptığımız tahkikattan da anlaşıldığına göre, evvelâ Ankara merkezine gidermiş, ondan sonra buraya gelirmiş ve Başkanlığa, Genel Sekreterliğe tevzii saati 11.50 dir. Tam o anda Osman Bölükbaşı konuşmasını bitirmişti. Riyasetin tarafsız hareketi hakkında, kendisi de Riyaset Divanı mensubu olması itibariyle, herkesten ziyade fikir sahibi olmalı, tarafsızlığını takdir etmeli idi.

Hâdiselere gelince: Riyaset, evvelden vatandaşlara bir ikaz yapmaya lüzum görmemiştir. Çünkü şimdiye kadar böyle bir hareket olmamıştır. Olduktan sonradır ki, Riyaset bu ikazını yapmış ve vazifeli olanlara emir vermiştir. Ben, bu tenkitlerde bulunan arkadaşımın, kendisi grup başkanvekili olduğu için, Bu Meclisin sinesinde onun itibarına zarar verebilecek bir hareket yapan, kendi parti mensupları üzerinde de yetkisin kullanmasını bu vesile ile rica eder ve bütün arkadaşların da, Riyaset vazifesini görürken yardımcı olmalarını dilerim.

Riyasetin söyleyeceği bundan ibarettir arkadaşlar. (Adalet Partisi saflarından ‘tarafsız başkan, yaşa!’ sesleri) (C.H.P.milletvekillerinin mukabil protestoları, gürültüler)”⁵²⁰

Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in bu açıklamasından sonra da tartışmalar kısmen devam etmişti. Bu bağlamda, AP Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Başkan Fuad Sirmen’in, Ferruh Bozbeyli’nin konuşmasına verdiği cevapta “Adalet Partisinin bu Meclisin vekarını korumamakla itham ettiği”ni ileri sürüyor ve “Riyaset Divanının bu husustaki beyanatını bir kere daha sarahatle ifade etmesini, eğer biz yanlış anlamırsak, bunun böyle olmadığını ifade etmesini istirham edeceğim” diyordu⁵²¹.

Süregelen tartışmalarda dikkat çeken bir diğer husus ise, olaylara ilişkin görüşünü açıklamak için söz alan CHP Adana Milletvekili Melih Kemal Küçüktepepınar’ın konuşmasına “Pek muhterem milletvekilleri ve pek muhterem hâzırûn !”⁵²² şeklinde bir hitapla başlamasıydı. Meclis kürsüsünde konuşan bir milletvekilinin konuşmasını yalnızca Genel Kurula hitaben yapması gerektiği dikkate alındığında, hazır bulunanlara, yani dinleyiciler kesiminde oturanlara yönelik bu hitap şekli yadırganıyordu ve bu yadırgama Millet Meclisi tutanaklarına “(Soldan ‘Aaaaa!’ sesleri)” şeklinde yansımıştı⁵²³. Tartışmalar, izlenen yöntem hakkında söz alan

⁵²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 252-253.

⁵²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 253.

⁵²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 253.

⁵²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 253.

diğer bazı milletvekillerinin konuşmaları sırasında da devam etmiş ve yalnızca dinleyicilerin alkışlamaları olayına değil, aynı zamanda daha önceki Birleşimde Hükûmet Programının görüşülmesi sırasında, konuşmaların Radyodan naklen yayınlanmaması olayına da odaklanmıştı. Nitekim Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen de yaptığı yeni bir açıklamada Radyodan nakil olayına tekrar dönülmesini anlayamadığına değinmekteydi. Sirmen, şöyle diyordu:

*“Arkadaşlar, içtüzük hükümlerine göre sayın milletvekillerinin Riyasetten sual sorması, icraatını denetlemesi haklarıdır, bu haklarının her zaman mevcut bulunduğu da aşikârdır. Radyo meselesi için görüşmeler yapılırken program üzerinde bâzı arkadaşlarımız mütalâalarını serd ettiler, Riyaset de buna icabeden cevabı verdi. Bundan sonra Hükümet programı radyo ile ilân edildiği takdirde yalnız muhaliflerin değil, Meclis içindeki bütün parti sözcülerinin okudukları nutukların da radyo ile ilân edileceği ifade edildi. Ve bu suretle bu iş kapandı gitti. Kapanan bir hâdise, bugün hâsıl olan başka bir hâdise dolayısıyla tekrar ele alınır ve bu hususta müzakere açılırsa Riyaset Divanının vazifelerinin ve Meclis çalışmalarının ne kadar güçleşeceğini takdirlerinize arz ederim...”*⁵²⁴

Başkan'ın konuşmasından sonra, yeniden söz isteyen milletvekilleri olmuşsa da, Başkan, gündemin güven oylaması olduğunu bildirerek başka kimseye söz vermiyor ve güven oylaması sonucunu açıklamaya geçiyordu⁵²⁵. Güven oylamasının sonucu açıklandıktan ve Başbakan İnönü teşekkür konuşması yaptıktan sonra, Başkanlığın tutumu hakkında görüşmelere devam edilmesini isteyenler vardı. Ancak, Başkan, verilen bir yeterlik önergesinin kabulü nedeniyle, tartışmalar kısmen sürerken, konuşmasında sarfettiği bir cümleyi açıklaması için, sadece CHP Adana Milletvekili Melih Kemal Küçüktepepınar'a söz vermekle yetinmiş ve bu konuyu kapatmıştı⁵²⁶.

c- Güven oylamasının sonucu

Oylama sonunda, 259 milletvekilinin kabul, 134 milletvekilinin ret oyu verdikleri, 4 milletvekilinin de çekim(n)ser kaldıkları görülmektedir⁵²⁷. Hükûmet Programının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında ret oyu kullanacağını açıklayan YTP Giresin Milletvekili Ethem Kılıçoğlu, gerçekten ret oyu kullanan milletvekilleri arasında yer almıştır⁵²⁸. Buna karşılık, yine Program üzerindeki görüşmelerde, esasında bu

⁵²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 255.

⁵²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 256-257.

⁵²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 258-260.

⁵²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 279.

⁵²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 281.

Hükûmete karşı oldukları halde, parti gruplarının kararına saygı gösterip güvenoyu vereceklerini açıklayan YTP Bingöl Milletvekili Sıddık Aydar ile CKMP Kastamonu Milletvekili Yılanlıoğlu, güven oylamasında kabul oyu kullanmışlardı⁵²⁹.

IX. İnönü Hükûmeti için yapılan güven oylamasının sonucu, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle kaydedilmişti⁵³⁰ :

Üye Sayısı	: 450
Oy verenler	: 397
Kabul edenler	: 259
Reddedenler	: 134
Çekin(m)erler	: 4
Oya katılmayanlar	: 50
Açık üyelikler	: 3

Böylece, IX. İnönü Hükûmeti, hayli tartışmalı bir ortamda yapılan oylamada, güvenoyu almış oluyordu. Başbakan İsmet İnönü, Millet Meclisine teşekkür mahiyetinde yaptığı konuşmada, alışılmışın dışında, daha çok 27 Mayıs ve sonrasında silâhlı kuvvetlerin konumuna eğilmeyi tercih etmekte ve şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlar, Hükûmeti güven oyu ile teyidettiniz. Verdiğiniz oylar Hükümet için çok kıymetlidir, çalışmasına başlıca desteği ve başarı mesnedi olacaktır. Hükümet Büyük Meclisin güven oyuna lâyık olmak için bütün gücünü sarf edecektir. Daima irşadınıza, yardımınıza muhtacdır.

Pek muhterem milletvekilleri; belki yakında Meclis çalışmalarına bir aralık vermeği düşüneceksiniz. Memleketin huzuru ve rejim istikrarı, emniyet bakımından Büyük Meclisin şimdiye kadar çalışmasının mühim başarılarla geçmiş olduğu şüphesizdir. Bu devrin büyük olayları askerî bir ihtilâlden demokratik rejime bütün icabları ve fedakârlığı ile geçiş ameliyesinin tatbiki ve bunun tabiatından olan tezahürleridir. Millet olarak büyük bir imtihan vermişizdir. Mesele, askerî idarenin kendi rızasıyla, ihtilâlcilerin her türlü rizikoları fedakârlıkla üzerlerine alarak demokratik rejime geçip geçmiyeceklerinin meçhul olması idi. İlk günden beri İhtilâl İdaresi bir an önce demokratik rejime geçeceğini ilân etmişti. Bu asil düşünce tatbik olununcaya kadar içeride tereddüt vardı, dışarıda büyük ölçüde şüphe hüküm sürüyordu. Türü gücükler atlatılarak, sivil ve asker arasında endişeler ve tereddütler yenilerek 25 Ekimde Büyük Meclisin toplanması tahakkuk ettirilmiştir.

⁵²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 279-280.

⁵³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 279.

Buna rağmen, ondan sonra da demokratik rejimin Türkiye'ye uygun olmayacağı ve Hükümet kurulamayacağı iddia olunmuştur. Bu iddiayı bazı bâzı mahut çevreler beslemeğe çalışmışlardır. Ordu içinde bir avuç demokratik nizam aleyhtarı 22 Şubatta vahîm bir tecrübeye teşebbüs etmişlerdir. Ordunun kendisi, hemen bütünlüğü ile sergüzeştçileri reddetmiştir. Kesin olarak sabit olmuştur ki, ordu memleketin idaresini ve selâmetini demokratik rejimde ve Anayasa nizamında görmektedir... Büyük Millet Meclisi rejimi o kadar kuvvetli görmüştür ki, orduya olan güvenin delili olarak ve ordunun siyasetten kurtulmak için gösterdiği gayreti kolaylaştırmak üzere ağır suçluları affetmeyi bile düşünmüştür...

Bu mukaddemeden sonra dikkatinizi soğukkanlılıkla bugünkü bâzı hâdiseler üzerine çekmek istiyorum. Memlekete hesapsız zararlar vermiş olan 22-23 Şubat itaatsizliği şimdi ordu içinde bir nifak yaratmak ve Büyük Millet Meclisinin orduya olan güvenini sarsmak için bir vesile olarak istismar edilmek isteniyor. Buna alet olanlar iyi niyetten mahrum olanlardır. Vesika, diye neşrolunan yazılar, Büyük Millet Meclisinin bildiği, tahmin ettiği ve nihayet bir ihtilâl rejiminin demokratik rejime intikali esnasında tedavi tedbirlerine bağladığı hâdiselerdir. Büyük Meclisin açılıp açılmayacağının münakaşa edildiği günlerde ordu ile bütün siyasi partiler arasında vukubulan temaslar, neticeleri ve demokratik rejimin nihayet kurulmasının başlangıç devresi Yüksek Heyetinizin meçhulü değildir...

Millet ve Büyük Meclis ile onun aziz evlâdı olan ordusu arasında bir itimatsızlık yaratmak maksadı asla muvaffak olamayacaklardır. Asil hissiyatınıza tercüman olduğumu bilerek söylüyorum ki, T.B.M.M ve onun mesul Hükümeti ordunun şerefine ve itibarına ve en yüksek kumandanından erine kadar bu ordu mensuplarının millet nazarındaki yüksek kıymetlerine asla toz kondurmayacaktır. Ordu aleyhine olan bütün tezvirleri ve fesatları kesin olarak menedecektir. Bu mülâhazaları şunun için söylüyorum.

Hiç kimse, ordu ile Büyük Meclis arasında ayrılık yaratmaya muvaffak olamayacaktır.

Aksine, şimdiye kadar itaatsizlik ve memleketi anarşiye götürmek teşebbüslerine girenler nasıl perişan olarak çıkmışlarsa, bundan sonra orduya dil uzatmak teşebbüslerinden daha da pişman olarak çıkacaklardır.

Hürmetlerimle.”⁵³¹

Güven oylaması tamamlandıktan sonra, Millet Meclisinin tatiline yönelik verilen farklı önergeler değerlendirilmiş ve 3 Eylül 1962 Pazartesi günü toplanmak üzere tatile girilmesine karar verilmişti⁵³². Böylece, IX. İnönü Hükûmetinin güvenoyu aldığı 7 Temmuz 1962 tarihinde, Millet Meclisi, 12. Dönemin Birinci Toplantı Yılıını da bitirmiş oluyordu.

⁵³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 257-258.

⁵³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 264-272.

F. IX. İnönü Hükûmeti Döneminde Çıkan Bazı Önemli Kanunlar

IX. İnönü Hükûmeti, bir önceki VIII. İnönü Hükûmetinden daha uzun ömürlü ve bir bakıma çok daha üretken olmuştu. Gerçekten, bu Hükûmet, 25 Haziran 1962’de kurulmuş ve 7 Temmuz 1962’de güven oyu almıştı. Başbakan İnönü, 2 Aralık 1963 tarihinde Hükûmetin istifasını Cumhurbaşkanına sunmuş ve istifadan sonra X. İnönü Hükûmetinin kurulduğu 25 Aralık 1963 tarihine kadar da görevi sürdürmüştü. Bu durumda, IX. İnönü Hükûmeti 1,5 yıl görevde kalmış oluyordu ki; bu sürenin, önceki VIII. İnönü Hükûmetinin görevde kaldığı ortalama 7 aya göre çok daha uzun olduğu açıktır.

IX. İnönü Hükûmetinin güvenoyu aldığı 7 Temmuz 1962 tarihinden, Başbakan İnönü’nün Cumhurbaşkanına Hükûmetin istifasını sunduğu 2 Aralık 1963 tarihine kadarki süre içinde, Hükûmet tarafından hazırlanan birçok önemli kanun tasarısıyla, milletvekilleri tarafından hazırlanan bazı önemli kanun tekliflerinin TBMM’ce kabul edildiği ve Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdiği görülmektedir.

Bu bağlamda, VIII. İnönü Hükûmeti için büyük sıkıntı doğuran ve bu Hükûmetin sona ermesine neden olan siyasî af sorunu, 16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı “*Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında Kanun*” la bir ölçüde çözüme kavuşmuştu⁵³³. Anılan Kanun uyarınca, Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm olanların muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarının dört yılı ile bu kişilerin belirli bir süre belirli bir yerde ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezaları affedilmişti⁵³⁴.

TBMM’de yukarıdaki Kanunla aynı gün kabul edilen bir diğer önemli Kanun ise, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve 3 arkadaşının teklifi ettikleri 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “*Uzun vâdeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun*” du⁵³⁵.

Bir diğer önemli Kanun da, Millî Birlik Komitesi döneminde kabul edilen ve toprak reformu uygulaması için gayrimenkullerin geniş ölçüde kamulaştırılmasına imkân tanıyan 19 Ekim 1960 tarih ve 105 sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran ve kamulaştırılan toprakların 5.000 dönüme kadar olanlarının sahiplerine iade edileceğini öngören 18 Ekim 1960 tarih ve 81 sayılı Kanundu⁵³⁶. Bu Kanunla, sözü edilen 105 sayılı Kanun uyarınca sürgüne gönderilmiş bulunan toprak sahiplerinden isteyenlerin eski yerlerine dönmelerine de izin verilmekteydi.

⁵³³ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 707.

⁵³⁴ Sadettin Bilgiç, 5 yıla mahkûm olan eski DP’liler, 8 ay sonra zaten şartlı salıverilecekleri için, bu tür bir kısmî affa taraftar olmadığını; çünkü böyle bir af kanunu ile, Yassıada kararlarının ve bu kararların verildiği Yassıada Mahkemesinin (Yüksek Adalet Divanı) meşrulaştırılacağından endişe ettiğini yazmaktadır. Bkz. Sadettin Bilgiç, **a.g.k.**, s. 96.

⁵³⁵ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 703-705.

⁵³⁶ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 23 Ekim 1962, Sayı: 11239; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 710.

IX. İnönü Hükûmeti Döneminde çıkarılan kanunların bir kısmı, yeni Anayasa uyarınca oluşturulması gereken kurumlara ilişkindi. Bunlardan biri olan “*Millî Güvenlik Kurulu Kanunu*” da, Hükûmetçe hazırlanmıştı ve TBMM’de 11 Aralık 1962 tarihinde, 129 numaralı Kanun olarak kabul edilmişti⁵³⁷.

Yine 1961 Anayasasının öngördüğü kurumlardan birini düzenlemek bağlamında, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve arkadaşlarınca hazırlanan kanun teklifi, 26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı “*Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerinin incelenmesi ve karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun*”un gerçekleşmesini sağlamıştı⁵³⁸. Ayrıca, 1961 Anayasasında yer alan önemli bir temel hak ve hürriyet olan “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti”ni düzenlemek amacıyla Hükûmetçe hazırlanan kanun tasarısının, TBMM’ce 10 Aralık 1963 tarih ve 171 sayılı “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkında Kanun*” olarak kabul edildiğini de görüyoruz⁵³⁹.

Gerek Koalisyon Protokolünde, gerek Hükûmet Programında yer alan bir konu olan “servet beyannamelerinin iadesi” hususu da, bu dönemde, Hükûmetin hazırladığı kanun tasarısının TBMM’de kabul görmesiyle, 15 Şubat 1963 tarih ve 177 sayılı “*Servet beyannamelerinin iadesi ve yeni servet beyannameleri alınması hakkında Kanun*” la yasalaşmıştı⁵⁴⁰.

Sınırlı ölçüde yeni bir af öngören ve çeşitli milletvekillerce ayrı ayrı teklif edilmiş olan 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “*Bâzı suç ve cezaların affı hakkında Kanun*”, bu dönemde kabul gören bir başka önemli Kanundu⁵⁴¹.

Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve 27 Mayıs’ın “Hürriyet ve Anayasa Bayramı” adı altında ulusal bayram olarak öngören kanun tasarısı da, bu dönem TBMM’de 9 Nisan 1963 tarih ve 221 sayılı “*Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında 2739 sayılı Kanuna ek Kanun*” la kabul edilmişti⁵⁴².

1961 Anayasasında, 1924 Anayasasına göre daha farklı bir düzenlemeye tâbi tutulmuş olan milletlerarası antlaşmaların yapılış biçimini düzenleyen 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı “*Milletlerarası andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve*

⁵³⁷ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 19 Aralık 1962, Sayı: 11286; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 26-28.

⁵³⁸ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 5 Ocak 1963, Sayı: 11300; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 44-48.

⁵³⁹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 10 Şubat 1963, Sayı: 11337; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 87-92.

⁵⁴⁰ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 19 Şubat 1963, Sayı: 11338; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 100-101.

⁵⁴¹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 390-393.

⁵⁴² İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 13 Nisan 1963, Sayı: 11381; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 404.

yayınlanması ile bâzı andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında Kanun” da, dönemin önemli yasal düzenlemelerinden biri olarak dikkat çekmektedir⁵⁴³.

1961 Anayasasında yer alan “Sosyal ve İktisadî Haklar ve Ödevler”in ve daha genel bir ifade ile “Sosyal Devlet”in işlerliğini gerçekleştirmek açısından önemli bir kısım kanunlar da, yine IX. İnönü Hükûmeti döneminde kabul edilmişti. Bu bağlamda, şu kanunlara işaret edilmelidir: 15 Temmuz 1963 tarih ve 274 sayılı “Sendikalar Kanunu”⁵⁴⁴, 15 Temmuz 1963 tarih ve 275 sayılı “Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu”⁵⁴⁵. Nihayet, IX. İnönü Hükûmeti döneminin sonlarında kabul edilen bir başka önemli Kanun da, çıkarılması 1961 Anayasasında öngörülen ve radyo ve televizyon istasyonlarını düzenleyen, 24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı “Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Kanunu” dur⁵⁴⁶.

Değinen bu kanunların kabulünden başka, IX. İnönü Hükûmeti döneminde sağlanan bir diğer önemli ilerleme, “Birinci Beş yıllık Kalkınma Plânı”nın hazırlanması ve TBMM’ce kabul edilmesidir. Gerçekten, Bakanlar Kurulunca kabul edilen Birinci Beş Yıllık (1963–1967) Kalkınma Plânı, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “Uzun vâdeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun” uyarınca⁵⁴⁷, Cumhuriyet Senatosunca görüşülüp kabul edildikten sonra Millet Meclisinde ele alınmış ve Millet Meclisinin 21 Kasım 1962 tarihli 11. Birleşiminde onanmıştı⁵⁴⁸.

Yine bu dönemde, etkileri sonraki yıllara da yansiyacak çok önemli bir girişim, Türkiye’nin “Ortak Pazar”a katılmasını sağlayacak olan andlaşmanın 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da imzalanmasıydı⁵⁴⁹.

⁵⁴³ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 31 Mayıs 1963, Sayı: 11425; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 459-462.

⁵⁴⁴ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 553-566.

⁵⁴⁵ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 567-585.

⁵⁴⁶ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 2 Ocak 1964, Sayı: 11596; 15 Ocak 1964, Sayı: 11607; 22 Nisan 1964, Sayı 11982; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 3-16.

⁵⁴⁷ Bakanlar Kurulunun kabul ettiği uzun vâdeli plân, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “Uzun vâdeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun” uyarınca, TBMM Bütçe Karma Komisyonu üyelerinden kurulu olan TBMM Plân Karma Komisyonunda görüşülüp karara bağlandıktan sonra, önce Cumhuriyet Senatosunda ele alınmakta ve Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin tekrar TBMM Plân Karma Komisyonuna gönderilmekteydi. Karma Komisyonunda görüşülen Plân, son kararın verilmesi için Millet Meclisinde ele alınmaktaydı. Anılan 77 sayılı Kanunun 2. maddesi uyarınca Millet Meclisinin kararı nihai idi. 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 703-705.

⁵⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), s. 552; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 804 sonunda yer alan “Kararlar” kısmı.

⁵⁴⁹ Haluk Günuğur, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Ankara, 2003, ss. 1-13; Mehmet Ali Birand, **Türkiye’nin Büyük Kavgası, 1959-2004**, 11. bs. Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005, ss. 15-14, 97-136; Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Sekizinci bs. Beta, İstanbul, 2005, ss. 657-663.

G. IX. İnönü Hükûmeti Döneminde Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar a- Kalkınma Plânı Üzerinde Tartışmalar

Yukarıda değinilen bütün bu girişimler, IX. İnönü Hükûmetinin hayli üretken olduğunu, bunun da, koalisyonu oluşturan partilerin ve bağımsızların uyumlu bir biçimde çalışmalarından kaynaklandığını düşündürse de; koalisyonun tarafları aralarında ciddi sorunların yaşanmadığını söyleyebilmek mümkün değildir. Gerçekten, Hükûmetin daha ilk aylarında, Kalkınma Plânında ulaşılmak istenen hedeflerin finansmanı için düşünülen yeni vergiler, YTP ile CHP arasında görüş ayrılıklarına yol açtı⁵⁵⁰. YTP, Maliye Bakanı Ferit Melen'in açıkladığı vergi reformuna karşı çıkmaktaydı⁵⁵¹. Ayrıca, YTP, Plânın finansmanının hangi kaynaklarla karşılanacağı konusunun Devlet Plânlama Teşkilatı'nın yetkisinde olmadığını, bunu Hükûmetin belirlemesi gerektiğini de savunuyordu. Her ne kadar Maliye Bakanı Melen de aynı düşüncede idiyse de, CHP'li Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ve CHP'li Çalışma Bakanı Bülent Ecevit bu konuda Devlet Plânlama Teşkilatı teknokratlarına arka çıkmaktaydılar⁵⁵². Bu tartışmalar, Hükûmetin iki Başbakan Yardımcısı, Ekrem Alican (YTP Genel Başkanı) ile Turhan Feyzioğlu (CHP Kayseri Milletvekili) arasında sürtüşmelere de yol açmaktaydı⁵⁵³.

Beş Yıllık Kalkınma Plânının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, Koalisyon Hükûmetini oluşturan siyasî partilerden YTP adına yapılan konuşmada, Plânın hazırlanışı sırasında yaşanan rahatsızlıklara ve Plânın içeriğine yönelik görüş ayrılıklarına yer verilmekteydi. YTP Millet Meclisi Grubu adına konuşan Sivas Milletvekili Mahmut Vural şöyle diyordu:

“...Yüksek tasvibinize sunulmuş bulunan, bu beş yıllık plân tasarısının bir hususiyeti, bugüne kadar geçirdiği safhalarda, Hükümet kanadında dört partinin de yer almış bulunmasıdır. Bu plânın temeli ve tasarısı C.H.P. ve A.P. Koalisyonu zamanında hazırlanmış bilâhara İkinci Koalisyon(da) ise Yeni Türkiye Partisinin görüşü istikametinde değişikliğe uğramıştır.

Bu sebeple Birinci Koalisyon zamanında hazırlanan plânın, bütün muhtevasına Adalet Partisi iştirak etmiş ve dolayısıyla plânın tümünü o günkü şekliyle tasvibetmiş bulunduğu kanaatindeyiz.

...Bu umumi mülâhazalardan sonra, plânın hazırlanış tarzı ve ana bünyesindeki bâzı müşahedelerimizi ve yorumlarımızı müsaadelerinizle bildirmek isteriz.

Plân, hazırlanış safhasından, Hükûmete intikal ediş safhasına kadar büyük bir ketumiyet içerisinde, plânlama teşkilâtının ve etrafındaki küçük bir grubun inhisarında kalmıştır.

⁵⁵⁰ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 131-133.

⁵⁵¹ **A.k.**, ss. 131-132.

⁵⁵² **A.k.**, s. 132; Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 132-136.

⁵⁵³ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 132.

Zaman zaman plânın sosyalist, totaliter veya ileri bir devletçi görüşe inanan kimseler tarafından hazırlanmakta olduğu yolundaki şayialar plâna karşı âmme efkârında bir şüphe ve tereddüt havasını yaratmıştır.

Hükümetin plânı müzakeresinden sonra gerek memleket içi ve gerekse milletlerarası işbirliğinin zaruri kıldığı ivedilik şartları, plân hakkında haklı veya haksız uyanmış olan bu şüphelerin tamamen ortadan kaldırılmasına imkân vermemiştir.

Kabine içerisinde Yeni Türkiye Partisinin en mühim rolü, plânın ifadelerinde bâzı isabetsiz fikirler ve pasajların tasfiye edilmesi, plâna hâkim olan zihniyeti yanlış istikamette tefsir etmeye müsait tekliflerin ve kanaatlerin çıkarılmasına inhisar etmiştir.

Diğer taraftan memleketin ne siyasi, ne içtimai ve ne de iktisadi gerçekleri ile bağdaştırılmasına imkân bulunmayan bazı finansman tekliflerini plândan çıkarmak, kanaatimizce elimizde bulunan çok dar zaman içerisinde yapılabilecek yegâne müdahale olmuştur.

Ve nihayet Hükümet içerisinde memleketin iktisadi kalkınmasına Devlet müdahalesi ve bürokrasi yoluyla değil, fakat bütün vatan sathında onbinlerce, yüzbinlerce müteşebbisin bu muazzam millî hamleye katılmasına imkân verecek serbest teşebbüs fikrini benimsiyen bir siyasi teşekkül olarak plân hakkında doğmuş olan şüphe ve tereddütleri gidermeye gayret ettik.

Plânın ana çatısında Devlet sektörüne daha büyük ağırlık verildiği yolundaki tenkit ve müşahedeler haksız değildir. Ve bu sebeple enflasyonsuz büyük bir âmme yatırımı politikasının gerçekleştirilmesi, özel sektörün oldukça ağır bir şekilde vergilendirilmesini gerektirebilecektir.

Fakat takdir buyurulur ki, plân bir bütün olduğuna göre, yatırım hamlesinin özel sektör ve âmme sektörü arasında yeni baştan bir tevzie tabi tutulması hem zaman isteyen, hem de üzerinde oldukça geniş teknik çalışmalar icabettiren bir meseledir.

Kabine içerisinde plânın tetkiki esnasında, böyle bir çalışma mümkün olamamıştır...

Biz Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu olarak, her şeyi Devletin yapmasını isteyen ve Türkiye’de müteşebbisin aciz ve yetersizlik içerisinde bulunduğunu iddia eden sosyalist ve aşırı devletçilik fikirlerinin karşısındayız.

Bu sebeple beş yıllık yatırım programlarında âmme yatırımlarının üçte ikisi gibi aslan payı almış olmasını özel sektörün müstakbel gelişmesi bakımından, bir miktar endişe ile mütalâa etmekteyiz...

...bu plân, özel sektörü kısıtlamıyor; denince, bundan özel sektörün hukuki bağlarla kısıtlanmadığı mânası çıkarılabilirse de; yaratılmış olan mâli ve iktisadi ortam pekâlâ özel sektörü iktisadi sebepler ve piyasa şartları dolayısıyla, atalete ve gerilemeye sevk edebilir. Bu noktada Hükümetin dikkatini Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu olarak çekmeyi, önemli bir vazife telâkki etmekteyiz... ”⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 9, (19.11.1962), ss. 338-339.

Bu eleştirilere karşın, Beş Yıllık Kalkınma Plânının Millet Meclisinde kabulünde bir sorun yaşanmamıştı ve gerek YTP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican, gerek YTP Meclis Grubu adına gerçekleştirdiği konuşmasında yukarıdaki eleştirileri yapan YTP Sivas Milletvekili Mahmut Vural, kabul oyu kullanmışlardı⁵⁵⁵. Ancak, özellikle Plânın Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi sırasında, kimi eleştirilere Ekrem Alican'ın yerine Feyzioğlu'nun cevap vermek istediği, fakat buna Alican'ın izin vermediğine ilişkin haberlerin basında yer alması, Alican ile Feyzioğlu arasındaki sürtüşmenin kanıtı olarak görülmekteydi ve iki Başbakan Yardımcısı arasındaki bu tür sürtüşmelerin giderek bir CHP - YTP sorununa dönüşeceği ileri sürülmekteydi⁵⁵⁶.

b- Siyasî Af Tartışmaları

Bu arada, muhalefetteki partiler, AP ve MP'nin, çeşitli ortamlarda siyasî af konusunu gündeme getirmeleri ve CHP'nin affı engellediği yolunda iddiada bulunarak, YTP ve CKMP'nin bu konuda tavır almalarını istemeleri, YTP ve CKMP'nin örgütünde de sıkıntılara neden oluyordu⁵⁵⁷. Bu sorun, yukarıda, IX. İnönü Hükûmeti döneminde gerçekleştirilen yasal düzenlemelere değinirken de işaret ettiğimiz gibi, Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm olanların muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarının dört yılı ile bu kişilerin belirli bir süre belirli bir yerde ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezalarını affeden 16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı “*Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkında Kanun*” la bir ölçüde çözüme kavuşmuştu⁵⁵⁸. Ancak, bu Kanunun kabul edildiğinin ertesi günü, CHP Manisa Milletvekili ve ünlü yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu, CHP'nin birçok konuda Atatürk ilkelerinden tavizde bulunduğunu ileri sürerek partisinden istifa ediyordu⁵⁵⁹.

c- Hükûmete Karşı Gensoru Açılmasının İstenmesi

Bu arada, Hükûmet bir gensoru önergesi ile de karşı karşıya kalmıştı. “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulduğu gibi, Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi, 10 Aralık 1962 tarihinde, ordu mensuplarının bazılarının tutumu nedeniyle Başbakan İnönü hakkında gensoru açılmasını talep etmekteydi⁵⁶⁰. Gensoruya konu edilen olay, Hava Kuvvetlerinden bazı üst rütbeli subayların, politikaya bulaşmaları

⁵⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), s.557.

⁵⁵⁶ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 142-143.

⁵⁵⁷ **A.k.**, ss. 131, 147, 149-150.

⁵⁵⁸ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 707.

⁵⁵⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 102.

⁵⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 15, (10.12.1962), s. 9.

nedeniyle, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel'in girişimiyle Silâhlı Kuvvetlerle ilişkilerinin kesilmesi⁵⁶¹ ve bu olay hakkında Hükûmetin Meclise bilgi vermemiş olmasıydı. Gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması için Millet Meclisinde yapılan görüşmeler sırasında, önerge sahibi Kocamemi, bu sorunu niye bir gensoru konusu yaptığını açıklarken, bu tür önemli olaylarda soru kurumunun işlemediğini, gündem dışı konuşmalardan da beklenen yararın sağlanmadığını dile getiriyor ve Başbakanı Meclise getirip, bu konu hakkında konuşmasını sağlamak için gensorudan başka yolun kalmadığını; Başbakan Genel Kurula geldiğine ve herhalde bir açıklama da yapacağına göre, amaca ulaşıldığını ve bu nedenle gensoru önergesini geri aldığını belirtiyordu⁵⁶².

d- Siyasî Af Tartışmalarının Yeniden Başlaması

1962 yılının Ekim ayında kabul edilmiş olan kısmî siyasî af, bu konunun kapanmasına yetmemişti. Gerçekten, sadece muhalefetteki AP ve MP değil, bir bakıma bu işin getirisini onlara bırakmak istemeyen Hükûmetteki partilerden YTP ve CKMP de daha geniş çaplı bir siyasî af istemekteydiler⁵⁶³. Bu durum, bazı CHP'li milletvekili ve senatörlerin, CHP'nin koalisyona katılmakla hata yaptığını ileri sürmeleri, Başbakan İnönü'yü, CHP Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Gruplarının ortak toplantısında konuyu ele almaya ve şu konuşmayı yapmaya götürmüştü:

“Son zamanlarda siyasi hadiseler, muayyen istikametlerde yarış halini almıştır. Memleketin huzuru üzerinde klasik bir tahrik konusu olan siyasî af meselesi yeniden sosyal bünyemizi kaplıyacak gibi görünmektedir. Biz, birinci koalisyonda bu yüzden buhrana girdik. Ve meseleyi açık ve kesin bir hal şekline bağlayarak, bu hal şeklini kabul eden partilerle yeni bir karma hükûmet kurduk. Şimdi bu karma hükûmet içinde de siyasî af konusu üzerinde umumi bir yarışa iştirak hevesi vardır.

Hem karma hükûmet içinde bulunmak, hem de protokol esasları aleyhine bir siyaset etmek, uzlaştırılabilecek bir hal tarzı değildir...

*Karma hükûmet fikrinde samimilik şarttır. Samimilik iki şekilde tezahür eder. Birincisi, karma hükûmette çalışırken ortaklar, birbiri aleyhine memlekette siyasî kampanya yapmazlar. İkincisi ortaklar Meclis'te müşterek bir kararı ve kanunu geçirirken ciddi olarak işbirliği yaparlar. Memleketin işbirliği ve Meclis içinde çalışma birliği olmazsa, karma hükûmetin muvaffak olması tasavvur olunamaz... Hadiselerin gelişmesini şimdilik takip ediyorum. Lüzum oldukça grubu inkişaflardan haberdar edeceğim.”*⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2003, ss. 249-276.

⁵⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 43-44.

⁵⁶³ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 143, 147, 149-155.

⁵⁶⁴ **A.k.**, ss. 150-151.

Ancak, siyasî af tartışmaları, adi suçların affına yönelik bir kanun tasarısının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında da sürmüştü. Gerçekten, Millet Meclisinde, anılan Tasarının bazı istisnalarla adi suçların affını öngörmekle yetiniyor olması eleştirilirken, çeşitli konuşmacılar siyasî af konusuna da temas etmekteydiler. Bu bağlamda, AP Grubu adına konuşan İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem,

“...Tasarıda geniş mânasiyle huzurun kilit noktasını teşkil eden siyasi suçların ele alınmamış olmasını teessürle karşılamaktayız.

Bu vesile ile siyasi suçların affı ve huzur hakkındaki görüş, istek ve temennilerimizi bir defa daha açıkça belirtmek isteriz...

Bu hükümeti istihdaf eden İkinci İnönü Kabinesi, birinci beyan ve taahhütlerini kısıarak, af mevzuunu, daha dar bir çerçeveye itmek suretiyle huzurun kurulmasını temine mâtuflar gayretleri tehdit (tahdit? E.O.) eylemek yoluna yönelmiştir.

Protokoldaki şimdilik kelimesi, bugün lügat mânasını dahi kaybetmiş, meçhul bir zaman terimini anlatır hale gelmiş bulunmaktadır...

Siyasi af konusu ne zaman ele alınsa, siyasi yatırım yapıyor sloganı tekrar edilmektedir. Şu halde, siyasi suçların affı konusunda ısrarla durulması vatandaş ekseriyetinin siyasi suçların affını candan arzu ettiklerini belirten bir vâkiadır. Bunun pek tabî bir neticesi de affı tahakkuk ettirecek partilerle Parlamento milletin sevgi ve itimadına nail olacaktır...”

diyordu⁵⁶⁵.

YTP Grubu adına söz alan Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin de, siyasî affın ihmal edilmemesi gerektiğine işaret etmekte, bu kanunun dışında, ayrı bir kanunla siyasî af konusunun da ele alınacağını belirtmekteydi. YTP Grubu adına konuşan Sabri Keskin’in konuşması, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Yüksek Meclisin huzuruna gelen kanun tasarısı, 113 ve 134 sayılı kanunların tadili ve kısmen de âdi suçların affı mahiyetindedir. Bunu Umumi siyasi af Kanunundan ayrı ve müstakil mütalâa etmek lâzımdır. Evvelce Hükümet programındaki esaslar dâhilinde siyasi mahkûmların bir kısmı için, ve bunlara münhasır olmak üzere, 78 numaralı Kanunun çıktığı gibi, geri kalan siyasi mahkûmlar için de ayrı bir kanunla meselenin ele alınması iktiza eder. Bu itibarla, görüşülmekte olan kanun tasarısı ile siyasi mahkûmlar için çıkarılacak af kanununun birbirinden ayrı olarak huzurunuza sevki gerekir...

Siyasi teşekküllerimiz tarafından gerek şimdi, gerek bundan böyle, siyasi affın bir istismar konusu olmaktan çıkarılmasına el birliği ile gayret sarf etmemiz elzemdir. Bu nokta üzerinde bilhassa durmamızın sebebi siyasi affın gecikmesi endişesine mâtuftur.

Y.T.P. Meclis Grubu siyasi, iktisadi ve içtimai zaruretlerin bir neticesi olarak siyasi affın da tahakkuk ettirilmesini samimiyetle arzu etmektedir.

⁵⁶⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 560-561.

Huzurun doğmasından huzursuzluk duymamak lâzımdır. Müzakere ettiğimiz bu tasarının 1 nci siyasi af tasarısının tamamlayıcısı ve sonuncu olacak tasarrufun da zeminini teşkil etmekte olduğuna inanıyoruz...

Memleketimizde tam ve kâmil bir huzurun tesisi zımnında, siyasi affın da kısa bir zamanda yine muhterem Hükümetimiz tarafından Büyük Meclise getirileceği ümit ve temennisi ile grupumuz adına Yüce Meclisi selâmlarız. Hürmetlerimizle." ⁵⁶⁶

Şahsı adına konuşan AP Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu'nun sözleri ilginç ve hayli itham ediciydi. Pehlivanoglu, affı sosyal dertlerin bir devası olarak gördüğünü, bu devayı Hükümetin niye taksit taksit vermekte ısrar ettiğini anlayamadığını belirterek sözlerine başlıyor ve siyasî af konusunda YTP Genel Başkanı Alican'ın tutumunu şöyle eleştiriyordu:

"Arkadaşlar,

17 Şubat tarihli gazetelerden öğrendiğimize göre; Hükümet Başkanı İsmet Paşa umumi affın çıkıp çıkmıyacağı sorusuna şu cevabı vermiştir: 'Yok öyle şey.' Tasarının hazırlanışı sırasında, affın siyasi mahkûmlara da teşmil edilmesinin zaruri olduğunu, Koalisyonun ana kanatlarından birini teşkil eden bir partinin Genel Başkanı efkârı umumiyeye kesin olarak açıklamıştı. D zaman İsmet Paşa ile Alican arasında bir noktainazar mücadelesi başlamış; Alican fikrinde ısrar edince Hükümet Başkanının Çankaya yolunu tutup Koalisyonu bozmak tehdidini ortaya attığını, herhalde benim gibi sizler de hatırlıyacaksınız. Her ne sebeple, Y.T.P.nin Genel Başkanı bu direnme karşısında yüz seksen derece bir dönüş yapmak zarureti hissetti. Burada şu hususu tesbit etmiş bulunuyoruz. Y.T.P., Genel Başkanlarıyla birlikte, siyasî mahkûmların da af şümülü içine alınmasının zarureti vicdanen kaani bulunmaktadır. Çünkü, bir insanın, hele Alican gibi bir insanın kanaati 24 saat içinde tamamen tersine dönmez. Fakat, bugün görüyoruz ki, Alican ve Bakanları kanaatlerinin hilâfına bu tasarıya imza koymuşlardır. Bunun sebebini keşfetmek, biz Adalet Partililer için hiç de zor değildir. Çünkü, ortağıyla bir zamanlar biz de ortaklık yapmıştık. Çünkü, biz biliyoruz ki, Hükümet Başkanı İsmet Paşa kanaatlerini bir zerresini dahi, Koalisyonun tümünün sıhhatine değişmez. Bu, İsmet Paşanın malûm icrai hükümet etmek sitilidir..." ⁵⁶⁷

Bu konuşma sonrasında ilginç bir gelişme oluyor ve AP Grubu adına söz alan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Adalet Partisi olarak, gündemdeki af kanunu tasarısının bir an önce çıkmasını sağlamak amacıyla, daha önce tek bir arkadaşlarının Grup adına konuşmasını, başka bir AP milletvekilinin söz almamasını

⁵⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 565.

⁵⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 568-569.

kararlaştırdıklarını; bu karara karşın, bir arkadaşlarının konuştuğunu ve onun bu tutumunu protesto etmek maksadıyla, konuşması sırasında AP milletvekillerinin Genel Kurul salonunu terk ettiklerini aılıyordu⁵⁶⁸.

şadi Pehlivanoğlu'nun YTP ve YTP Genel Başkanı Alican'a ilişkin konuşması bitince, YTP Grubu adına Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar'ın, Pehlivanoğlu'nun iddialarına y6nelik şu açıklamada bulunduğunu g6r6yoruz:

*“...Af hakkındaki g6r6şlerimiz, Parti Grubumuzun s6zc6s6 tarafından bu k6rs6de ifade edilmiştir. Gerek, Y.T.P Meclisi Grubu ve gerekse Sayın genel Başkanımız, bu memlekette huzurun teess6s6 adına, umumi siyasi affin çıkarılması icabettiğine kaanidir. Ancak, umumi siyasi af çıkarılırken ve bu affin çıkarılması ile memlekette huzurun tesisi d6ř6n6l6rken, aştan dolayı, bir huzursuzluk yaratılmak istenmemektedir. Affin zemini, affin zamanı, bu af ile memlekete huzur getirilmesinin bahis mevzuu olmasıyla taayy6n eder. G6nlerden beri, umumi ve siyasi af mevzuunda ve hakikaten umumi ve siyasi affi geri itecek bir şekilde yapılmakta olan polemikler; H6k6meti ve H6k6meti teşkile dene 6zaları, H6k6mete v6cut veren siyasi partileri haklı bir endişeye sevk etmeye sebeb olmuştur. Umumi siyasi af, liderler arasında, sırası geldiği zaman konuşulacaktır. Memlekette huzurun tesisi bakımından, H6k6met gerekli tedbirleri almıya kararlıdır... Alican'la, Sayın H6k6met Başkanı arasında siyasi affin çıkarılıp çıkarılmaması konusunda, sureti katiyede, bir ihtil6f olmamıştır. H6k6met bu hususta g6r6ř birliğine sahiptir. Muhalefetten istirhamımız, arzu ettikleri siyasi affin bir an evvel çıkarılması iktiza ediyorsa, bu hususta biraz daha temkinli davranmaları biraz daha ağır başlı hareket etmeleridir.”*⁵⁶⁹

Adi suçların bazılarının affına ilişkin kanun tasarısının Millet Meclisinde g6r6ř6lmesi sırasında, siyasi af konusuna, MP Meclis Grubu adına konuşan ankırı Milletvekili K6zım Arar da girmektedir. Arar, H6k6met Programında yer almış olan “Son bir sene zarfında memleketin siyasi huzurunu zedelemiş olan siyasi af konusunun sarıh hudutlar içinde halledilmesi kararlaştırılmıştır... Bu konuda ehemmiyetli olan husus, vatandaş huzurdan ve çalışmaktan alıkoyan siyasi istismarın durdurulmasıdır” satırlarına dikkat çektikten sonra, Program 6zerinde Partilerinin g6r6şlerini açıkladıkları, siyas6 mahk6mların bir kısmının affedilip, bir kısmının affedilmelerinin tartışmaya yol açacağını ve bu durumun vatandaş huzurdan ve çalışmaktan alıkoyacağını açıkladıklarını hatırlatıyordu. Arar, daha sonra, ř6yle devam etmişti:

“O g6nden bug6ne cereyan eden h6diseler, teşhisimizin doğruluğunu, siyasi af mevzuunun koalisyon içi ve koalisyon dışı b6zi çevreler tarafından siyasi

⁵⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, D6nem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 570.

⁵⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, D6nem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 570.

mülâhazalarla istismar edildiğini açıkça ortaya koymuştur. Memlekete huzur getirmesi için tahakkukunu candan temenni ettiğimiz siyasi mahkûmların affı mevzuu bir istismar yarışı haline getirilmiş ve son birkaç günün hâdiseleriyle de ikaz kisvesine bürünerek yeni bir ihtilâli arzuluyan ve tahrik eden ölçüsüzlüğe ulaşmıştır.

İhtilâlcî ve intikamcî tahriklerin alabildiğine devam ettiği bir huzursuzluk ortamında, bu ortamın yaratılmasında mesuliyeti olanların siyasi affı samimiyetle istediklerini kabul etmeye imkân tasavvur olunamaz.

Son günlerde şiddetini artıran bu karşılıklı tahrikâta netice vermiyecek gösterişçi teşebbüslere memleketin, rejimin selâmeti ve genel siyasi affın tahakkuku namına nihayet verilmelidir.

El birliği ile ve süratle bugünkü gergin hava bertaraf edilmeli ve Hükümet geçmiş hâdiselerin yaralarını tamamiyle sarmak yolundaki taahhüdünü gerçekleştirmeli, siyasi mahkûmların toptan affına ait tasarısı Meclisin huzuruna getirmelidir.”⁵⁷⁰

Bu konuşmalardan sonra, Başbakan İsmet İnönü de bazı açıklamalarda bulunmak üzere kürsüye geliyor ve siyasî af konusunda şunları söylüyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bugün konuşmakta olduğumuz kanun, Karma Hükümeti teşkil ederken, imzalanan protokola dayanan bir kanundur. 6 aydan beri protokol içindeki tarifini, tatbik şeklini, şümülünü hulûs ile tâyin etmeye çalıştık. Bugün huzurunuzda bu emeklerin mahsulü olan bir tasarı gelmiştir.

Biliyorsunuz, Birinci Koalisyon Hükümeti siyasi af konusundaki tartışmaların ölçüsünü bulamamaktan dolayı dağılmıştı. O zamandan beri muhalefet partisi siyasi af konusunu elinden bırakmadı. Fakat Hükümet programının tesbit ettiği sınırların içinde çalışmalarımızı devam ettirdiğimizden, bu propagandanın tesirini fiilî sahaya naklettirmedik. Hiç kimsenin gözünden kaçmamaktadır ki, siyasi af konusunun bu tarzda istismarı huzursuzluğu artırmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, Birinci Koalisyonda siyasi af konuşulduğu zaman biz bir hudut tesbit ettik. 4-5-6 senelikler affedilecek ve bu 6 seneliklerin istifade ettikleri muafiyet miktarı geride kalanlara teşmil edilecek... Bu ancak bizim siyasi af meselesinin haklı olarak hudutlarını isabetle bulmak gayretimizdendir ki, 6 seneliklere de teşmil olunmuştur. Ve ayrıca 4 senelik bir af müddeti de buna ilâve edilmiştir. Makbule geçmedi.

Bu siyasi af meselesini istismar konusu ederek konuşan hâtibi, her tarafta hattâ Meclis içinde bile görüyoruz. Düşünerek mi söylüyor, yoksa konuşmaya başladıktan sonra sözleri, düşündüklerini aşıyor mu, bunu takdir etmek mümkün değil...

Muhterem arkadaşlarım, hiç kimseyi kırmak maksadı ile söylemiyorum. Mesele, sizi memleketin vaziyeti ve siyasi af konusundaki Hükümetin tutumu üzerinde açıkça aydınlatmaktır...

⁵⁷⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 575-576.

Şimdi siyasi aף ne vakit konuşulacaktır? ...Ben Adalet Partisine cevabımda söyledim; burada efkârı umumiyyeye de söylüyorum: Siyasi aףın görüşülmesine mâni olan başlıca unsur; siyasi aףın başlıca bir konu olarak istismar edilmesi, tahrik vasıtası yapılmasıdır. Bunu açık olarak belirtmek isterim. Tahrikler devam ettiği müddetçe bu meseleyi görüşmiyeceğiz. Bu yapılmadığı zaman ne vakit görüşeceğiz. İstikbale ait hiçbir taahhüdüm yoktur. Ben memleketin muhtaç olduğu meseleleri ve dertleri lâıyk olduğu ölçüden daha geniş müsamaha ile, daha çok iyilik getirecek ölçüleri tercih ederek, tatbik istidadında olan bir insanım. Başka hiçbir kuvvetim yoktur; Büyük Meclisten güvenoyu aldığım müddetçe buradayım ve bu güvenoyu almak üç partinin beraber çalışmasına bağlıdır. İstediğiniz zaman bu Hükümeti vazifesinden alıkoymak elinizdedir. Hiçbir zaman Meclisin ve mebusların teşebbüsü ile, partilerin teşebbüsü ile bir siyasi hat tayin edilecek ve aklımızın ermediği, onun mesuliyetini almak için kendimizde hak ve takat görmediğımız zaman o mesuliyeti bize yüklemeye hiçbir kuvvet kâfi gelmez. Aklımızın ermediği mesuliyeti taşımayız. Bunun açıkça bilinmesini isterim. Zannediyorum, her tarafını söyledim.

*Koalisyon grubu içindeki münakaşalarımız, aramızda ayrılık ifade eden bir mahiyette değildir; bir koalisyon içerisinde daima olabilecek hâdiselerdir. Konuşuyoruz, anlaşıyoruz, devam ediyoruz.”*⁵⁷¹

İnönü, konuşmasının sonlarında, daha geniş bir siyasî aףın ele alınıp alınmayacağının, alınacaksa bunun ne zaman gerçekteşeceğinin tümüyle belirsiz olduğunu, bu konuda hiçbir söz veremeyeceğini, bir taahhüt altına giremeyeceğini açık bir biçimde vurgulamak gereğini duyuyor ve şöyle diyordu:

*“...Siyasi aףın âtide ne vakit, ne şekilde, ne suretle görüşüleceği veya hiç görüşülmiyeceği hususunda hiçbir taahhüde girmiş değilim. Vaziyet bundan ibarettir.”*⁵⁷²

İnönü’nün konuşmasından sonra, başka hatipler söz almışlardı ve bunlardan YTP Millet Meclisi Grubu adına Edirne Milletvekili Talât Asal, biraz örtülü bir biçimde siyasî aףa değinmek ihtiyacını hissetmişti. Gerçekten, Talât Asal, bu konuya şöyle temas etmekteydi:

...Birinci Koalisyon Hükümeti ne demişti; İkinci Koalisyon Hükümeti ne demişti ve hepimiz bu arada ne diyoruz?

Diyoruz ki, mazinin yaralarını saralım ve bu memlekette tam ve kâmil mânasiyle bir kardeşlik havası yaratalım.

Muhterem arkadaşlar, mazinin küllerini açıp, eşelemeye devam ettiğimiz müddetçe bu anlayış hududunun dışına çıkmış oluruz. Bu takdirde parlâmento olarak ne biz rahat yüzü görürüz, ne de maziye eşeleme gayreti devam ettiği müddetçe Hükümet rahat yüzü görür arkadaşlarım...

⁵⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 577-578.

⁵⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 579.

*Ne diyor, kanun esbabı mucibesi lâyihasının başında? ‘Cemiyetin normal ve emniyetli bir havaya kavuşmuş olması sebebiyle...’ Demek ki, bu kanunu komisyonda da ifade ettiğim veçhile, ya cemiyetin normal ve emniyetli bir düzene kavuşmuş olduğundan dolayı ist(d)ar ediyoruz; ya da kavuşturmak için ediyoruz. Ama bir kütleyi mütemadiyen tenkidettiğimiz, bir kütleyi mütemadiyen tedirgin ettiğimiz, bir kütleyi mütemadiyen itham ettiğimiz müddetçe memleketi emniyetli ve normal bir düzenin içerisinde sokamayız, arkadaşlar.”*⁵⁷³

Görülmektedir ki, adi suçların bir kısmının affına ilişkin kanun tasarısının görüşülmesinde siyasî af konusu da hayli tartışmalı bir biçimde gündeme gelmişti. Muhalefetteki AP’nin bu konuda ısrarı, büyük ölçüde YTP ile CKMP’yi daha kararlı bir tutum takınmaya zorlama amacı gütmektedir. Nitekim, söz konusu kanun tasarısının maddelerinin görüşülmesi sırasında AP Grup Başkan Vekilleri İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem ile Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, verdikleri önerge ile 2. maddenin “...Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezaları fer’i ve mütemmim neticelerine de şâmil olmak üzere affedilmişlerdir” şeklinde değiştirilmesini önererek⁵⁷⁴, tasarının siyasî suçları da kapsayacak biçimde genişletilmesi sağlamak istemişlerdi ve yine çok büyük çoğunluğu AP’ye mensup 26 milletvekili de bu önergenin oylamasının açık yapılmasını talep etmişti⁵⁷⁵. Belliydi ki, AP, bu önergelerle, diğer partilerdeki milletvekillerinin siyasî af konusundaki eğilimlerinin net bir biçimde ortaya çıkacağını ummaktaydı. Ne var ki, AP Grup Başkanvekilleri Erdem ve Bilgehan’ın tasarıda değişiklik isteyen önergesi, 160 kabul ve 8 çekimser (çekinse) oya karşı 198 oyla reddedilmişti⁵⁷⁶.

Siyasî af konusu, o gün için gündemden çıkmışsa da, bir sorun olarak varlığını korumaktaydı. 21 Mayıs 1963 tarihinde, Talât Aydemir ve arkadaşlarının yeni bir darbe girişimi ve bu girişimin bastırılması, diğer konuları bir an için gölgede bırakmıştı. Ancak, kısa bir süre sonra yeni sorunlarla karşılaşılacaktı. Bu bağlamda, YTP’nin Koalisyonun işleyişi konusunda yakındıkları bazı hususları bildirir bir muhtırayı İnönü’ye sunması ciddi bir sıkıntıya yol açıyordu. YTP’nin yakınmalarının başında, birinci sıradaki Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican olduğu halde, özellikle ekonomik nitelikli çoğu olayda üçüncü sıradaki Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu’nun aktif bir konumda tutulması, bazı önemli konularda CHP’nin

⁵⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 590.

⁵⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 604.

⁵⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 605.

⁵⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 606, 692-695.

ortaklarına bilgi vermemesi gelmekteydi⁵⁷⁷. Bu rahatsızlıklar YTP'yi Koalisiyondan çekilme noktasına taşımaktaydı. Bu kriz, Cumhurbaşkanı Gürsel'in başkanlığında, Koalisyon Hükûmetini oluşturan siyasî partilerin liderlerinin 16 Ağustos ve 23 Ağustos 1963 tarihinde iki toplantı yapmalarına neden oldu⁵⁷⁸. Görüş ayrılıklarının giderilmesine çalışıldığı bu toplantılardan sonra Cumhurbaşkanlığınca yapılan açıklamada, Koalisyon Hükûmetinin göreve devamda anlaştıkları açıklanıyordu⁵⁷⁹.

e- Hükûmette Bekata – Azizoğlu Krizi

Aşağıda görüleceği üzere, Bakanlar Kurulunda çeşitli tarihlerde bazı değişikliklere gidilmesi gerekmişti. Bunlardan bir kısmı, Hükûmetin uyumlu işlemlerini etkileyecek sonuçlara yol açmaktaydı. Örneğin, İçişleri Bakanı CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı YTP'li Yusuf Azizoğlu arasında yaşanan karşılıklı suçlamalar, sonuçta her iki Bakanın da istifasına ve Hükûmetteki iki siyasî parti, CHP ve YTP'nin ilişkilerinde de bazı sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştı⁵⁸⁰. Gerçekten, Hıfzı Oğuz Bekata'nın CHP Ortak Grubunda yaptığı konuşmada, Azizoğlu hakkında sarf ettiği sözlerin yarattığı sıkıntı, YTP tarafından Millet Meclisi'ne getiriliyor ve YTP Millet Meclisi Grubu adına Samsun Milletvekili Kâmrân Evliyaoğlu şöyle diyordu:

“Pek muhterem arkadaşlar;

C.H.P. 'nin dünkü müşterek grup toplantısında Sayın İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın kendisi hakkında verilmiş bir önerge ile ilgili olarak yaptığı konuşmasının üzerine ciddiyetle parmak basmak ve grup olarak görüşümüzü belirtmek düşüncesiyle huzurunuzda çıkmış bulunuyorum.

Muhterem arkadaşlar şurasını açıkça ve esefle belirtmek isteriz ki, grupumuzun pek Sayın İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın şahsında siyasi mesuliyetsizliğin hazin ve ibret verici tablosunu seyretmenin ıstırapı içindedir. Siyasi hayatının umursamaz politikasını dün yaptığı konuşmada ‘derler ne derler, ne derlerse desinler’ felsefesine bağliyan ve bir takım ayak oyunları ve mugalâta ile haksız bir plândan haklı bir vasata geçmek çabası güden Sayın İçişleri Bakanı Hükûmet içindeki bu gayrı ciddi tutumu ile yalnız koalisyonu değil kendi kanadındaki diğer arkadaşlarına da bir zaaf getirdiği su götürmez bir hakikat olmuştur...

⁵⁷⁷ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 173-174.

⁵⁷⁸ Metin Toker, **a.g.k.**, s. 165.

⁵⁷⁹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 174-175. Cumhurbaşkanlığından yayımlanan bildiride şöyle denilmekteydi: “Bugün saat 17’de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in başkanlığında bir defa daha toplanan parti liderleri, memlekete karşı vazife duygusunu her düşüncenin üstünde tutarak ve Cumhurbaşkanının koalisyonun devamı hakkındaki tavsiyelerini de göz önüne alarak koalisyonda devamı kararlaştırmışlardır.” Bkz. **Son Havadis**, 24 Ağustos 1963, Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 175’den naklen.

⁵⁸⁰ Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 165-166.

Memleketin millî menfaatlerini bu kadar hiçe sayan, şahsını kurtarmak için bu milleti sonu gelmez münakaşalar içine atmaktan asla çekinmeyen bir şahsın içişleri gibi, hususiyetler ve vasfılar istiyen bir makamda oturmakta direnmesi her şeyden evvel onu oraya getiren Sayın Başbakanı ciddiyetle düşünmeye ve süratle karar almaya sevk edecek bir âmil olmalıdır.

Muhterem arkadaşlar, grupumuz, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, parti genel başkan vekili ve bu arada Başbakan Yardımcısı Vekili bulunan Sayın Yusuf Azizoglu şahsında rencide olmuş bulunmaktadır. Bunun tamirini her şeyden evvel bu Hükümetin mesul Başbakanı Sayın İnönü'den beklemek en tabî hakkımızdır. Bu mevzuda ancak Sayın İnönü'yü muhatap bileceğimizi ve Sayın Bekata'nın her zamanki gibi tavizkâr ve tavzihkâr metodu ile bağlı kalamıyacağımızı Yüksek huzurunuzda arz ederek müsaadelerinizi alacağım.”⁵⁸¹

Millet Meclisinin ertesi günkü Birleşiminde, Hıfzı Oğuz Bekata, Evliyaoğlu'na cevap veriyordu ve bu cevap Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“...Sevgili arkadaşlarım, ben iki şeye sonsuz hürmet ederim. Bir; milletin kendisine; İki; Onun gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisine, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden iki insan, onlar bakan da olsalar; birinin tutumundan. Zihniyetinden ve bu zihniyeti hususi ef'aline tatbik etmesinden, vazifem icabı bâzı şeyler bilerek şikâyetçi olursam, bunu bir gürültü, patırtı konusu yapmadan, buraya getirip konuşmak cesaretini göstermek lâzımdır. Herkesin önüne bir set çekiyorlar; Senatoda biri diyor: Koalisyon. Mecliste ise bir arkadaşım, kendisin çok terbiyeli bildiğim ve henüz hiç şüphem olmıyan Kâmran Evliyaoğlu, yokluğundan da faydalanarak, rahatça konuşuyor ve üstelik biraz haddini de aşarak, beni muhatap da almıyor; ben kendisini muhatap alıyorum. Mecliste her arkadaş asgari herkes kadar birbirlerine denk şeref ve haysiyet sahibi oldukları için, ben buna hürmete devam ediyorum.

Şimdi buradan çeşitli sözler söylüyor: Ben: ‘Derler ne derler? Ne derlerse desinler...’ demişim. Evet, onun başındaki bir cümlede var. ‘Dâvasına ve kendisine güvenen insanlar için derler, ne derler, ne derlerse desinler.’ dedim...

Şimdi sevgili arkadaşlarım, sözümü toparlıyorum. Ben şikayetçiyim; Y.T.P. sinden değil. İşte burada C.H.P.li arkadaşlarım; ben Y.T.P. sinden, grupumda bir tek kelime ile bahsetmedim; C.K.M.P. sinden, M.P. den bahsetmedim. Ben bir tek şahsı aldım ve bu şahsın da şahsına yapışık olan hususi ef'alinden bahsettim. O halde Y.T.P. niçin onun önünde kalkan olmaya kalkıyor? Niçin onun taşıdığı sıfatları kendisinin önüne perde olarak getirmek istiyor da, onu Millet Meclisinin asıl huzuruna çıkartmıyor...

⁵⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 147, (02.10.1963), s. 136.

Konuşmamda Y.T.P. sini ayırdım, grupta da bahsetmedim. C.K.M.P. yi, A.P. yi; yani hiçbir partiyi ne hedef aldım, ne aleyhinde konuştum. Bir tek şahsı aldım; bunları arz ediyorum ki, ondan da bahsetti diye kimsenin aklına bir soru gelmesi diye. Şimdi kimdir o ? Azizoğlu; şikâyetçiyim arkadaşlarım...” ⁵⁸²

Tartışma, Bekata'nın konuşmasıyla sona ermiyor ve bu konuşmasından sonra İçişleri Bakanlığında istifa eden Bekata'nın iddialarına karşı, Millet Meclisinin 8 Ekim 1963 tarihli 149. Birleşiminde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı YTP Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu açıklamada bulunuyordu. Azizoğlu'nun açıklamasında şöyle dediğini görüyoruz:

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri,

Bundan evvelki toplantıda, Yüksek Heyetinizin huzurunda o gün İçişleri Bakanlığı Makamını işgal eden H. O. Bekata Parlâmentolar tarihinde emsaline rastlanmamış bir usul içinde, izanlara durgunluk veren birtakım beyanlarda bulunmuş, çalılımlı bir eda ile beni, milletin ve Meclisin huzuruna çıkmak cesaretini göstermeye dâvet etmiştir...

Esasa geçmeden önce bir hususu yüksek huzurunuzda açıkça tesbit etmek lâzımdır. H. O. Bekata, Meclis ve Senato kürsülerinde matbuata verdiği beyanlarında, birbuçuk seneye yakın bir zamandan beri müşterek mesuliyet içinde çalıştığı bir Hükümetin, Sağlık Bakanı hakkında vazifeden mütevellit suçlar ortaya atarken, aynı Hükümetin Dahiliye Vekili sıfatiyle mi, Mecliste, beyan mecburiyetinde kaldığı gibi şahsı adına mı konuşmuştur?

Bu beyanlarında, Sayın Başbakanla mutabakat halinde mi, yoksa başını almış, serazan giden bir insan sıfatı ile mi, içinde ne olduğunu bilmediğimiz birtakım dosyalar koltuğunda bir yolculuğa mı çıkmıştır? Yoksa Bekata Türkiye’de bir Alabama valisi rolü mü oynamak istemiştir. Bu hususların açıkça bilinmesinde zaruret vardır...

Hangi sıfatla konuştuğu belli olmıyan Bekata, hakkımda madde olarak şu isnatlarda bulunmaktadır:

1. Kayseri Cezaevine giderek Celâl Bayar’ın elini öpmüştür.

2. Yassıada mahkûmlarını sahte raporlarla hastanelere naklettirmiş, onlara hususi muamele yaptırmış, onları çarşı pazarda eli kolu serbest dolaştırmış ve onlarla telefon muhaverelerinde bulunmuştur.

3. Zeki Erataman’ı Haydarpaşa Nümune Hastanesine yatırmış, onu ziyaret etmiş ve kaçmasını kolaylaştırmıştır.

⁵⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), ss. 169-170.

4. 27 Mayıs karşı bir Bakan ve bir politikacıdır.
5. Vatan haini ve eşkıya eski Ağrı Mebusu mahkûm Halis Öztürk'ü Ağrı Hapishanesine naklettirmek için Ağrı Valisine tazyik yapmıştır.
6. Kürtçülük hâdiselerinde tehlikeli alâkaları bulunduğuna dair elinde dosyaları mevcuttur.
7. Bölgecilik gayesiyle ve hattâ tehlikeli amaçlar güden şahıs ve derneklere Sosyal Yardım fonundan yardım yapmıştır.”⁵⁸³

Azizoğlu, konuşmasının devamında, Bekata'nın kendisi hakkında ileri sürdüğü bu iddiaları cevaplamıştı⁵⁸⁴. Cevaplama sırasında dikkat çeken husus, ortamın çok gerginleşmesi ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli'nin sık sık müdahale etmek zorunda kalması, hattâ yerlerinden kalkıp kürsüye yürüyen milletvekillerini yerlerine oturtmak için İdare Amirlerini göreve çağırmasıydı⁵⁸⁵. Bu tartışmalar sırasında Koalisyon Hükûmetinin durumu açısından dikkat çeken bir nokta ise, Millet Meclisi tutanaklarında, Azizoğlu'nun sözlerine CHP sıralarından sıklıkla karşı çıkıldığını, YTP sıralarından ise zaman zaman alkışların yükseldiğini belirtir kayıtların yer almış olmasıydı⁵⁸⁶.

f- Küba Krizi ve Türkiye'deki Jüpiter Füzelерinin Sökülmesi

Millet Meclisinin 12. Döneminde, iktidarda IX. İnönü Hükûmeti bulunurken, Türkiye'nin, Sovyetler Birliğine karşı güvenliğini ve ABD ile ilişkilerini etkileyecek olan ciddi bir dış sorunla da karşı karşıya kalınmıştı. Türkiye Cumhuriyeti, ABD'nin yeni geliştirdiği ve Jüpiter adını verdiği uzun menzilli nükleer başlıklı füzelerin Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde konuşlandırılması konusunda 1959 yılının Ekim ayı içinde ABD ile uzlaşmış ve 15 adet Jüpiter füzesinin beş tesise yerleştirilmesi 1962 yılının Nisan ayı içinde tamamlanmıştı⁵⁸⁷. ABD'nin, Türkiye'ye füze yerleştirmiş olmasını, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin lideri Khrushchev (Okunuşu: Huruşçov), Bulgaristan'a yaptığı bir ziyaret sırasında sert bir dille kınamış ve bu

⁵⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (08.10.1963), ss. 207-208.

⁵⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (08.10.1963), ss. 208-215..

⁵⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (08.10.1963), s. 212.

⁵⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (08.10.1963), ss. 211-214.

⁵⁸⁷ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 427, Ankara, 1979, ss. 182-186.

davranışın karşılıksız kalmayacağını açıklamıştı⁵⁸⁸. Bu arada, ABD'nin hemen yanı başındaki bir ülke olan ve 1959 yılında yaşanan devrim sonucu sol bir rejimi benimseyen Küba'nın, 1962 yılı Ağustos ayında Sovyetler Birliğinden orta menzilli füzeler satın aldığı ve bunların rampalarının yerleştirilmeye başlandığının Amerikan istihbarat birimlerince saptanması sonrasında, ABD, Küba'dan sözü edilen rampaların kaldırılmasını istemiş, fakat Küba bu istemi geri çevirmişti. Bu durum karşısında ABD, Küba'yı denizden abluka altına almış ve bu da, ABD ile Sovyetler Birliği arasında çok ciddi bir sorunun doğmasına yol açmıştı. Gerçekten, bu abluka kararına karşın, Küba'ya yerleştirilecek füzeleri taşıyan Sovyetler Birliği gemilerinin yollarına devam ediyor olmaları, Sovyetler Birliği ile ABD arasında sıcak bir çatışma yaşanması ihtimalini gündeme getirmiş bulunuyordu. Nitekim, ABD Başkanı Kennedy, 22 Ekim 1962 tarihinde yaptığı bir açıklamada, Küba karasularına girecek olan Sovyetler Birliği gemilerinin batırılacağını tüm Dünya'ya ilân etmekteydi⁵⁸⁹.

Tüm Dünya ile birlikte Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bu sorun hakkında Başbakan İsmet İnönü, Millet Meclisini bilgilendirmek istemiş ve Millet Meclisi Genel Kurulunun 24 Ekim 1962 tarihli 135. Birleşiminde yaptığı gündem dışı konuşma ile “buhran” olarak adlandırdığı duruma ilişkin şu açıklamada bulunmuştu:

“Muhterem arkadaşlarım; bildiğiniz gibi müttefikimiz Amerika Birleşik Devletleri, kendi aleyhine taarruz hazırlıkları yapıldığı endişesi ile Küba'ya karşı abluka ilân etmiştir. Gerek açık beyanatında ve gerek bize gönderdiği bilgide Amerika, Emniyetine karşı duyduğu tehlikeyi anlatmakta ve tehdit unsurlarının ortadan kalkması için barış yolu ile mümkün olan gayreti göstereceğini söylemektedir.

Birleşik Amerika Milletinin sulh içinde yaşamayı samimiyetle arzu eden büyük bir millet olarak ihtilâfların sulh yolu ile halledilmesine çalışmakta iyi niyet sahibi olduğuna emniyetimiz vardır.

Bütün temennimiz ve ümidimiz dünya ölçüsündeki ihtilâfın barış vasıtasıyla halledilmesidir. Ancak hâdiseler tamamı ile bizim kontrolümüz haricinde husulegelmiştir ve o şekilde cereyan etmektedir. Buhranın ne neticeye müncer olacağını kestirmek mümkün değildir. Bütün milletlerin yardımı ile barışçı bir hal şeklimuhtemel olduğu gibi, soğuk harbin yeni ve şiddetli bir uzun devrine her memleketin girmesi ihtimali de mevcuttur. En fena ihtimal hâdiselerin insanları ve devletlerisürüklemesi önlenemiyerek hiç kimsenin arzu etmediğini söylediği bir genel harb şekline girmesidir.

Dünden beri Küba ablukasının dünyadaki akisleri ile biz de yakından ilgiliyiz. Güvenlik Konseyine Amerika Birleşik Devletleri başvurmuştur. Aynı şekilde Küba ve Sovyet Rusya'nın da başvurdukları haber verilmektedir. Birleşmiş Milletlerde büyük

⁵⁸⁸ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919-1980*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2001, s. 682.

⁵⁸⁹ *Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1923-2000*, s. 49; Çağrı Erhan, *a.g.k.*, ss. 681-682.

ölçüde endişe ve araya girme arzusu görülüyor. Müzakereler ne kadar şiddetli sözler içinde cereyan etse bu hal, gene barış yolu içinde bir çare aramak teşebbüsüdür. Ablukamın iki tarafta göreceği tatbikat şekli bugün ihtilâfı artıracak bir tehlike gibi görülüyor. Bu akşamdan itibaren bir iki gün zarfında enternasyonal durumun istikameti daha açık görülebilecektir.

Türkiye'nin durumu şudur:

Barış içinde yaşamak isteyen bir milletiz. Milletlerarası ihtilâfların barış yolu ile hallini candan arzu ediyoruz. Vahim tehlikelere mâruz kalmış bir millet olarak aynı kaderde bulunan milletlerle tamamiyle tedafii ittifaklarımız vardır. Biz tehlike karşısında bulunduğumuz vakit, müttefiklerimizden tesanüt vazifelerini yapmalarını isteyeceğimiz gibi, müttefiklerimizden biri vazifemizi ifa etmemizi talebettiği vakit, biz de mükellefiyetimizi elbet yerine getireceğiz.

Bugünkü vaziyette Birleşik Amerikanın şikâyetini ve ciddî endişesini sadık bir müttefik olarak ehemmiyetle göz önünde bulunduruyoruz. Bu nazik zamanlarda umumî buhrana yeni unsurlar katılmasına sebeb olmıyacak bir sükun ve itidal havası içinde vaziyeti takib ediyoruz. Böyle zamanlarda her yerde türlü haberler sızabilir. Bunları dürüst, hareketine emin olan insanların soğukkanlılığı ile karşılayacağız. Memleket içinde sabotaj hareketleri ile vaziyetimizi karıştırmak ve zayıflatmak teşebbüsleri olabilir. Kaynağı tabiatı ile dışarda olacak bu gibi teşebbüsleri kuvvetle ve metanetle karşılayacağız. Büyük buhran günlerinde haklı, kararlı ve vecibelerine sadık barışçı bir milletin yolunda yürüyeceğiz.

Maruzatım bugün bundan ibarettir. Vaziyet inkişaf ettikçe Dışişleri Bakanımızla beraber Büyük Meclise daha geniş mâruzatta bulunacağız. Sizi hürmetle selâmlarım." ⁵⁹⁰

ABD ile Sovyetler Birliğinin ve belki de tüm Dünyanın bir savaşın eşiğine geldiği bu ortam içinde son anda bir gelişme yaşanmış ve ABD'nin, Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmesi karşılığında, Sovyetler Birliği Küba'ya füze yerleştirmekten vazgeçmişti⁵⁹¹. Bu doğrultuda, ABD ile Sovyetler Birliği arasında çeşitli düzeylerde süren diplomatik temaslar sonrasında, ABD, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesine karar vermiş ve Türkiye de 23 Ocak 1963 tarihinde füze sökümünü kabul etmişti⁵⁹².

Bütün bu gelişmeler sürerken, Jüpiter füzelerinin sökümü konusunun Millet Meclisinde de ele alındığını görüyoruz. Örneğin, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, Millet Meclisinin 17 Aralık 1962 tarihli 18. Birleşiminde yaptığı ve bu konuda Hükûmetin açıklamada bulunmasını istediği gündem dışı konuşmasında şöyle demektedir.

⁵⁹⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 135, (24.10.1962), ss. 246-247.

⁵⁹¹ Oral Sander, **a.g.k.**, ss. 216-218.

⁵⁹² Oral Sander, **a.g.k.**, ss. 220-224; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 911-912.

“Muhterem arkadaşlar, bugünkü Akşam gazetesi (Türkiye’de füze rampaları sökülüyor) manşetini taşıyan önemli bir haber vermektedir. Verilen malûmat doğru ise, Amerika Hükümeti Pentagon’un tavsiyesine uyarak Türkiye ve İtalya’daki orta menzilli füze rampalarının sökülmesine karar vermiştir.

Mensubu bulunduğumuz garp demokrasilerinin müdafaa, teşkilât ve kuvveti ile çok yakından ilgisi bulunan bu aktüel mevzu, Türkiye’nin kaderinde başrolü oynayan Parlâmentoya gündem dışı söz alarak intikal ettirmekte fayda umdum. Meselenin ehemmiyet ve ciddiyetine binaen kafalarda beliren bâzı istifhamları izale etmek için Hükümet açıklamada bulunmalıdır. Bu istifhamların belli başlıları şunlar olmak icabeder:

1. Küba’da Amerika’nın talebi ile sökülen rampalarla, Türkiye ve İtalya’daki rampaların sökülmesi mevzuunda bir münasebet mevcut mudur?

2. NATO’nun eski Başkumandanı Norstad’ın mümanaatına rağmen rampaların sökülmesi hususunda daha evvelden NATO devletleriyle her hangi bir mutabakata varılmış mıdır?

3. Rampaların sökülüşü NATO’nun ve dolayısıyla hür dünyanın müdafaa gücüne tesir icra edecek mi?

Bütün bu istifhamları gidermek için bu sualleri sormak ve mesul Hükümete bu konuda dünya ve Türk kamu oyununda açıklama imkânı vermek için huzurunuzu işgal ettim. Hürmetlerimle.”⁵⁹³

Konu, Kocaeli Milletvekili Nihat Erim tarafından istenen ve Millet Meclisinin 2 Ocak 1963 tarihli 24. Birleşiminde açılması kabul edilen “Türkiye’nin genel dış meseleler karşısında güttüğü politika ve NATO, Ortak Pazar, Yardım Konsorsiyomu, Kıbrıs’a dair Zürih ve Londra anlaşmalarının tatbikatı” hakkındaki genel görüşme sırasında da ele alınmıştı. Sözü edilen genel görüşme sırasında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Küba krizi ve bazı çevrelerde onunla ilişkilendirilen füzelerin sökülmesi konusuna yönelik olarak, füzelerin sökülmesinin Küba sorunu ile ilgisinin olmadığını, füzelerin bir kısmının sökülmesinin NATO içinde zaman zaman uygulanan silahların yenileştirilmesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Dışişleri Bakanı Erkin’in dış politikaya yönelik uzun konuşmasının konuya yönelik kısmı şöyleydi:

“Aziz arkadaşlarım,

Memleketimizin Batı câmiası ile çeşitli alanlarda sıkı bir işbirliğini geliştirmesi, esasları Büyük Atatürk tarafından tâyin edilmiş olan millî bir siyasettir.

Türk Milleti politik, sosyal ve iktisadi alanlarda Batı anlamındaki demokratik müesseseler çerçevesinde ve yine Batı’nın anladığı mânada hürriyet içinde gelişmek ve ileri bir refah seviyesine ulaşmak karar ve azmindedir.

⁵⁹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 18, (17.12.1962), s. 180.

Pek tabii olarak eşitlik ve karşılıklı hürmet ve anlayış dairesinde, bu millî siyasetin başarılı bir şekilde tatbikine Cumhuriyet hükümetleri ve Yüksek meclisler fevkalâde itina eylemişlerdir ve eylemektedirler.

Tasviplerine mazhar olmuş bulunan ikinci Koalisyon Hükümetinin dış politika programında da bu husus açık bir şekilde gösterilmiştir.

Muhterem arkadaşlarımın malûmu bulunan bu durumun daha geniş bir tahlilinden sarfinazar ederek, geçen yıl zarfında bu teşekkülleri gerek genel olarak, gerek sırf memleketimiz bakımından ilgilendiren hususlara temas edeceğim. Bahis konusu devre içinde, bu yaz aylarına kadar milletlerarası durumda mevcut nispi sükûn, bildiğiniz gibi, Küba buhranı yüzünden zail olarak, dünya nükleer bir harbin eşîğine kadar gelmiştir. Küba'da gizli bir şekilde nükleer füze üsleri kurmak ve bu suretle Batı ile Doğu arasındaki genel kuvvet muvazenesini ve bilhassa nükleer dengeyi değiştirmek teşebbüsü bu buhranın başlıca sebebidir. Büyük müttefikimiz ve dostumuz Amerika Birleşik Devletleri cesaret, basiret ve itidali meczeden bir hareket hattı takibederek, bu buhranın daha tehlikeli gelişmelere yol açmasını önlemiş ve Batının hayati menfaatlerini müdafaadaki azmi hususunda karşı tarafta mevcudolabilecek yanlış hesaplama ihtimallerini, hiç değilse bundan sonra belli bir süre için, bertaraf etmiş bulunmaktadır. Diğer NATO üyelerinin bu buhran sırasında Amerika Birleşik Devletlerini daimî olarak desteklemeleri, hem ittifakın tesanüt kuvvetini, göstermiş, hem de bu birlik, barışın idamesinde büyük bir rol oynamıştır.

NATO bir bütün olarak başarılı bir imtihan verirken, memleketimizin NATO tesanüdündeki yeri ve bu tesanüdün izharındaki tutumu her bakımdan itibar ve şeref verici olmuştur. Küba buhranının en nazik anlarında Hükümet Başkanımızın kararlı tutumumuzu Yüksek Meclis huzurunda bildirmiş olması başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, ittifak camiasında memleketimize karşı beslenen güven ve takdir hislerinin teyiden tezahürüne saik olmuştur. Bu hisler, mütaden Devlet adamlarından Devlet adamlarına ve kançılaryalardan kançılaryalara gönderilen mesajlar çerçevesini aşarak, basın, radyolar ve televizyonlar yoluyla hür dünya efkârı umumiyesinde de ifade bulmuştur. İştirak ettiğim son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında ittifakın kararlı ve mütenasit tutumunu olduğu kadar, memleketimiz hakkında arz ettiğim hissiyatı bir kere daha ve yakından müşahade etmekle büyük bir itminan duyduğumu huzurunuzda ifade etmek isterim.

Malûmunuz olduğu veçhile Küba buhranı sırasında, bu memleketteki füzeüsleriyle memleketimizdeki füze üslerinin birlikte bir pazarlık konusu yapılmasıyolunda bir Sovyet teşebbüsü bahis konusu olmuş, A.B.D. böyle bir pazarlığı reddetmiştir.

Mâruz teşebbüsten sonra iç ve dış basında memleketimizdeki füzeler söz konusu edilmiş ve pek nadir olmakla beraber bâzı yabancı gazetelerde «Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kıymeti ve NATO'da Türkiye'nin ifa ettiği mühim vazifelerde bir değişiklik, bir azalma, olabileceği» tarzında nazari birtakım yorumlar yapılmıştır.

Şunu yüksek huzurunuzda derhal ve kesin olarak arz edeyim ki, bu gibi haber ve yorumlar, yazarlarının şahsî düşüncelerini aksettirmekten öteye hiçbir muhteva, hiçbir mâna, hiçbir değer ve hiçbir hakikat taşımamaktadırlar.

Eminim ki, Yüksek Meclisimiz, Hükümetinin, dış politikamızı ve Türkiye'nin dost ve müttefikleriyle münasebetlerini bu gibi indî yorumlara istinaden yürütmediğini gayet iyi takdir buyurmaktadır.

NATO, teessüsünden beri klâsik ve nükleer her çeşit silâh sistemlerinin müessirlik ve faydalılık derecelerini, askerî teknolojide husule gelen değişikliklerin ışığı altında değerlendirmektedir. Mevcut silâh sistemlerinin günün veya belirli bir geleceğin ihtiyaçlarını lâıyık veçhile karşılayıp karşılayamayacağı hususunun ve bunların, bu açılardan NATO savunma tertipleri içerisindeki kıymet ve yerlerinin tesbiti ameliyesine şüphesiz ki aralıksız bir şekilde devam olunacaktır.

Askerî teknoloji tahavvüllere uğradığı müddetçe, belirli tipteki piyade tüfeğinden uçaklara ve füzelere kadar bütün silâhlar ve vasıtalar dâhil olmak üzere, muayyen bir silâh çeşidinin veya manzumesinin devamlı surette ve hiçbir değişikliğe uğramadan NATO için uygun ve tatminkâr addedilmesi kabil değildir, bahis mevzuu değildir ve olmamıştır.

Muhterem arkadaşlarım, takdir buyururlar ki, NATO içerisinde yapılmakta olan bu devamlı değerlendirme ameliyesinin teferruatını önemi aşıkâr bulunan emniyet mülâhazaları dolayısıyla açıklamak doğru olmaz. Ancak, esasen malûmlarınız olan şu hususu tekrar beyan ve teyid etmek isterim ki, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da NATO ittifakı içerisinde kullanılmakta olan çeşitli savunma vasıta ve silâhlarının, biraz önce arz ettiğim askerî icaplar zaviyesinden NATO içerisinde müştereken yapılmakta olan değerlendirilmesine faal bir şekilde iştirake devam edecek ve gayet tabii olarak askerî teknolojideki değişiklikler dolayısıyla bu konularda alınabilecek her hangi yeni bir tertibin veya tertiplerin, gerek ittifakın umumi askerî güvenliğini, gerek bizzat memleketimizin kendi askerî güvenliğini idame etmesini sağlayacaktır.

Sayın milletvekilleri,

Hür dünyanın ve barışın korunması yolunda NATO'ya özellikle askerî alanda yaptığımız büyük hizmetler haklı olarak belirtilerek, bunun mukabilinde askerî ve sair alanlarda bu ittifaktan aynı derecede ehemmiyetli bir karşılık sağlanıp sağlanmadığı sorulmakta, başka bir ifade ile, NATO'daki müşterek taahhüt, vecibe ve haklarımız ve Türkiye'nin NATO içindeki durum ve mevkii gibi hususlar üzerinde zaman zaman zihnî bir muhasebe yapılmaktadır.

Biraz evvel kısaca işaret etmiş olduğum veçhile, memleketimiz NATO içinde açık kalbli, dürüst, hak ve vazifelerini müdrük bir üyenin lâıyk olduğu mevkie sahip bulunmaktadır. Üyeleri arasındaki mukadderat birliği ve hak eşitliğine dayanan bir ittifak içinde esasen başka bir durumun mevcudolabileceğini düşünmek hatalı olur. Ancak, bu konuda hiçbir tereddüde mahal kalmaması için bâzı özel noktalar üzerinde biraz durmak istiyorum.

NATO Savunma İttifakı içinde bütün üyelerin istiklâl veya toprak bütünlüğünün korunması, ittifaka vücut, cevher ve hayat veren esastır. Aynı şekilde, ittifakı bütünü ile ilgilendiren bir konuda bütün üyelerin, özellikle üyelerden birini bilhassa ilgilendiren bir konuda o üyenin mutabakatı olmaksızın karar alınması da bahis konusu değildir. NATO bugün ve âti için gerek memleketimizin, gerek mensup bulunduğumuz hür milletler camiasının müdafaasında her hangi makûs ihtimale meydan bırakmıyacak en kudretli teminattır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri memleketin bağımsızlık ve emniyetini en sağlam şekilde teminat altında bulundurmaya başlıca gaye edinmiştir. Memleketimizin NATO'ya girmekle en büyük kaygusu olan emniyet ihtiyacını sağlamış olduğu bir hakikattir... ”⁵⁹⁴

Dışışleri Bakanı Erkin'den sonra kürsüye genel görüşme açılması isteminde bulunan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim gelmişti. Dışışleri Bakanının açıklamalarından yeterince tatmin olmadığını belirten Erim, füzelere ilişkin şu değerlendirmede bulunuyordu:

“Umumi politika olarak Türkiye'nin başlıca emniyet meselesi; olarak açıktır ki Demir Perde arkası bloku devletlerinin, İkinci Dünya Harbinin bittiği andan şu güne kadar devam edegelen, tehlikeli durumu vardır. Bizim bu durum karşısında başlıcahaklı olarak dayanağımız NATO ve Batılı mütteliklerimizdir. Dış politikada Türkiye'nin, Batılı devletlerin barış cephesinde sağlam yer tutması artık birgelenekdir. Nötralist politika bize yaramaz. Coğrafi bakımdan yerimiz çok nazik;ortada kalmaya çalıştığımız takdirde, pazarlık konusu yapılmak iki blok arasında ezilmek tehlikesi doğurur. Sovyet Rusya pek kudretli bir komşumuzdur. 1945 te Boğazlarda üs ve Doğu sınırimızda ise toprak istemek ve aradaki dostluk anlaşmasını iptal etmekle, güvenliğimizi kökünden yıktı. Başbakan Kruçef, Küba buhranı sırasında Başkan Kennedy'e yolladığı mektupların birisinde, Türkiye'deki füze rampalarının kaldırılması mukabilinde geniş güvenlik teminatı teklif etti. Bu güzel bir jestti. Fakat teklif ne olursa olsun Türkiye'nin, Batı blokundan ayrılması veya sadece bağlarını gevşetmesi şimdiki şartlar altında büyük tehlikeler doğurur. Bu itibarla Sayın Dışışleri Bakanımızın da belirttiği gibi, o taraftan tek cephe olarak gelecek teklif ne olursa olsun, bizim dünyanın bugünkü tehlikeli durumunda Batı devletlerine, NATO İttifakına sımsıkı sarılmamız en isabetli, en emniyetli bir

⁵⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 27, (09.01.1963), s. 628-630.

dış politika yoludur. Ancak, şu anda NATO içinde, silahlarda her an kaydedilmekte olan gelişmeler dolayısıyla çok önemli münakaşalar cereyan etmektedir. Skaybölt füzesinin terk edilmesi, Polaris füzesinin onun yerine ikame edilmek istenmesi, İngilizlerin, Blue Sky füzesi üzerinde ısrar etmeleri, bunlar Batı matbuatını her gün işgal etmekte ve bu füzelerin her birinin faydası veya eksiği üzerinde yalnız gazeteler değil, bu memleketlerin bakanları da geniş izahatta bulunmaktadır.

Bu vesile ile Sayın Dışişleri Bakanından bir ricada bulunmak istiyorum: Türkiye Millet Meclisi yabancı gazetelerin yazdığı kadar, meselâ, Türkiye'deki Bulgaristan Ataşemiliterinin bildiği kadar Türkiye'nin savunma dâvaları hakkında bilgi sahibi kılınmalıdır. Onların bildiklerini biz kimden saklıyacağız Bu sabah elime geçen London Times, Lemonde gazetelerinde, İngiltere ve Fransa'da şu anda NATO savunma sistemi ve NATO silâhları etrafında Bakanların da iştirakiyle yani yetkili mesul şahısların da iştirakiyle cereyan etmekte olan münakaşaların sahife sahife izahını, getirmektedir.

Sayın Bakanımız bize çok kıymetli izahatlarda bulundular. Ama, arkadaşlar, itiraf edelim ki, bu kadarı yetmez. Bizler burada ve buradan taşarak bütün Türkiye'de bütün Türk milleti yaşayışımızı, becamızı, bütünlüğümüzü istiklâlimizi yakındanılgilendiren savunma tesislerinde; yeni silâhlarla, eskilerinin ehemmiyetinikaybetmeleriyle hâsıl olan durumda, topun ağzında bulunan Türkiye'nin emniyetinin ne suretle fiilen temin edildiğine dair biraz daha vuzuhlu bilgi beklemekteyiz. Bu fikir belki yanlıştır, yanlış ise, Sayın Bakan tashih ederler, o zaman hepimiz ferahlık duyarız, memnun oluruz; Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin artık fazla bir kıymeti kalmadığı yazılıyor ve söyleniyor. Benim hiçbir bilgim yok. Acaba bu iddia doğru mudur, yanlış mıdır? Sayın Bakan füzelerin kalkmıyacağını ima eder tarzda konuştular. Dışarda söylüyorlar, füzeleri bize terk edeceklermiş. Ama bu füzeler modası geçmiş birtakım silâhlar haline gelmişse, bunlar bizim için sadece külfet olarak kalır. Çünkü bunların bakımı da bir hayli masraflı ve bir hayli teknik bilgi istiyen çok ince silâhlardır. Bu itibarla tekrar ediyorum, bu konuda her hangi bir yabancı ataşemiliterin bildiği kadar bir bilgiyi Büyük Meclis öğrenirse ben şahsen Sayın Bakana bundan dolayı çok müteşekkir kalacağım... ” 595

Konu, genel görüşme sırasında Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarının da ilgi alanı içindeydi. Gerçekten, gruplar adına söz alan milletvekilleri, konuşmalarında Küba sorunu ve ülkemizdeki füzelerin sökülmesi olayına da değinmekteydiler. Bu bağlamda, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubunun düşüncelerini açıklayan Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen, şöyle demekteydi:

⁵⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 27, (09.01.1963), s. 648-649.

“...Küba buhranının yarattığı vahim halin, bir süre dünyanın huzurunu nasıl kaçırdığını unutulmamalıdır. Bu itibarla NATO savunma sisteminin esaslı olan kılıç-kalkan taktiğinde katiyen boşluk bırakmamak ve her halükârda bu sistemi noksansız olarak işletebilmenin şekil ve şartlarını temin hususunda Hükümetin çok müteyakkız olması lüzumuna işaret etmek isteriz.

Nükleer silâhların geliştirilmesi, mevcudolanların istimal kabiliyetini kaybetmesi hallerinde, derhal daha mütekâmil silâhların teminine Hükümet hususi bir önem vermelidir...”⁵⁹⁶

Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in dış politika konusunda genel görüşme açılmasına yönelik önergesinin ele alındığı Millet Meclisinin 2 Ocak 1963 tarihli 24. Birleşimindeki öngörüşmede, Adalet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça, konuya şu sözlerle temas etmekteydi:

Büyük Meclisin muhterem azaları;

Bugüne kadar dış politika mevzuunda bir millî politikamızın mevcudiyeti ve her türlü particilik hislerinden uzak olarak bu millî politikanın etrafında dairelenmiş ve bu vatan için bu Meclisin bugünkü sakinlerinin aynı anda aynı şekilde nabızları atan memleket çocukları olduğu kanaatini muhafaza ederek, müzakerelerimize başlıyoruz.

Aziz arkadaşlar; dış politikada muvaffakiyet her şeyden evvel aleniyetçe ifadesini bulan ve yekvücut olarak hareket etmenin yegâne çaresi, açık olmaktır. Dış politikamız, muayyen mevzu ve hâdiseler haricinde, ne kadar kati ve açık olursa maksada o derecede süratle ve mesut bir şekilde varma imkânına kavuşuruz. Bugün için mühim meselelerin görüşülmesinin zamanı olduğuna biz de kaaniiz.

...

Muhterem arkadaşlar; genel görüşme açılması halinde NATO mevzuunda konuşacaklarımız vardır. Meselâ Türkiye’de bir füze rampaları meselesi ağızdan ağza dolaşmaktadır. Bunun lehinde konuşulabilir, aleyhinde konuşulabilir. Mesele sununla alâkalıdır; füze rampalarının kalkması iki noktada silâh muvazenesinin NATO lehine vâki gelişmelerin bir neticesi olarak kabul edilir tezi de müdafaa edilebilir. Bu hususta geniş müzakerelere yer vermek icabeder. Ancak bu hareketler neticesinde NATO camiasının bundan sonraki durumunun ne olacağı Büyük Meclisçe bilinmesinde zaruret vardır...”

Adalet Partisi Meclis Grubunun, genel görüşme açılmasının kabul edilmesi sonrasındaki konuşmalar sırasında da bu konuya özel bir önem atfetmekte olduğu görülmüyordu. Gerçekten, Millet Meclisinin 10 Ocak 1963 tarihli 28. Birleşiminde, AP Grubu adına kürsüye gelen İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, Gruplarının, Jüpiter Füzelere ilişkin değerlendirmesini dile getirmekte ve Hükûmete şu soruları yöneltmekteydi:

⁵⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 28, (10.01.1963), s. 8.

“... Yakın bir geçmişte hâdise olan ve çok cepheli bulunan Küba ihtilâfinin zihinlerde bıraktığı bir yığın sualden hemen akla gelebilen birkaçını arz etmek isteriz.

1. Türkiye’deki Jüpiter füze rampalarının kaldırılması kararlaştırılmış ise bu nevi füzelerin harb tekniği bakımından artık demode olmuş ve önemini kaybetmiş bir silâh olarak kabul edilmesi NATO müdafaa stratejisinin bir icabı mıdır yoksa Küba buhranından sonra soğuk harbi yumuşatmak ve mevcut iki blok arasındaki gerginliği izale etmek düşüncesinden mi neşet etmektedir.

Memleketimizden kaldırılacağı veya azaltılacağı söylenen sabit Jüpiter füzelerinin yerine başka bir sistem silâh verilmesi bahis konusu mudur?

Bu hususta Hükümetimizle NATO veya Amerika Birleşik Devletleri arasında müzakere cereyan etmiş midir?

2. Bahama Konferansına gitmeden önce Ekselans Kennedy Amerika halkına televizyonda yaptığı konuşmasında (NATO’ya yapılan yardımlar çok geniştir artık bundan böyle zenginleşmiş olan Avrupa’nın da NATO müşterek müdafaasına biraz daha büyük fedakârlıkla katılması zamanı gelmiştir) demiş olması muvacehesinde NATO camiasına dâhil memleketler bu arada Türkiye’ye yapılan yardımlarda bir kısıntı olacak mıdır?

3. Amerika Birleşik Devletleri müşavir Deen Acheson, (Avrupa ekonomik bakımdan bir başarı sağlamıştır, fakat siyasi vaziyeti çok karışık ve gevşektir. Ve her halde istikbal bakımından hiçbir emniyet telkin edememektedir) yolunda vermiş olduğu beyanat ve noktai nazar bütün Avrupa’da bir bomba tesiri yaptığı gibi A.B.D. ’nin dış politikasında bir değişme başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. Bu vaziyet karşısında T.C. Hükümetinin görüş ve tutumu ne olmuştur:

Bu suallerin cevaplarını Sayın Hükümetten rica ederiz...” ⁵⁹⁷

CHP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise, muhalefetin konuya yönelik hassasiyetini CHP Grubu olarak anlayışla karşılamakla birlikte, Dışişleri Bakanlığının tıpkı diğer ülkelerdeki Dışişleri Bakanlıkları gibi her bilgiyi açıklamasının mümkün olmadığına dikkat çekmekte ve eskiyen teknoloji yerine, yeni bazı silahların kullanılmasını ve bu nedenle ülkemizde konuşlanmış füzelerin bir kısmında değişikliğe gidilmesini de yadırgamamak gerektiğine işaret etmekteydi. Kırca, dış politikaya yönelik genel görüşmedeki konuşmasının konuya yönelik kısmında şöyle demektedir:

⁵⁹⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 28, (10.01.1963), ss. 11-12.

“...Küba’da Castro ihtilâlinin çıkmasında, insan haklarına saygısız zelil bir diktatörlüğün müsamaha görmesi de bir hayli rol oynamıştır. Hattâ denebilir ki, Castro’nun gitgide aşırılığa ve nihayet, kendi itiraflıyla, komünizme sürüklenmesinde bâzı zamansız müdahalelerin de bir payı olmuştur. Ancak, bütün bunlar, Castro’nun Amerika’yı tâ bağrından vurmak için orta menzilli Sovyet füzelerini kabul etmek çılgınlığına düşmesine Amerika’nın müsamaha göstermesini talebetmek için yeter sebep olamazdı. Son Küba buhranında Başkan Kennedy’nin kararlı ve dinamik hareketini bu bakımdan tam bir tasvipte karşılıyoruz. Bu hareketin başarıya ulaşmasının, Batı’nın prestijini büyük ölçüde artırdığına kaaniiz. Hükümetinizin bu buhran sırasında aldığı, ittifak vecibelerimizin icabı, samimî ve açık tutum, her türlü methü senanın üstündedir. Bu vesileyle, bütün Batı dünyası, Türkiye’nin sözüne bağlılığının yeni bir misaline daha şahit olmuştur.

Muhterem milletvekilleri, Sayın Nihat Erim ve Sayın Ali Naili Erdem Küba buhranı sırasında Başkan Kennedy’nin Başbakan Hruşçof’a yazdığı bir cevabi mektupta zikredilen ve aslında endişeye müncer olmaması gereken bâzı hususlara temas etmeleri, şüphesiz, diplomamızı bu sahada kuvvetlendirecek yolda bir muhalefet görevinin yerine getirilmesi mahiyetinde olmuştur. Ancak, öyle sanıyorum ki; bu konudaki endişeleri, C.H.P. Grupu paylaşmak durumunda değildir. Gerçekten, mektup metni tetkik edildiği zaman, Başkan Kennedy’nin Başbakan Hruşçof’a, Başbakan Hruşçof’un istemiş olduğu şekilde, Türkiye’yi Küba ile karşı karşıya getirerek her iki tarafa füzeleri kaldırmak yolunda bir teklifte bulunmadığını açıkça göstermektedir. Başkan Kennedy’nin Sovyet Liderine söylediği söz; bu gibi meselelerin, NATO ve Varşova Paktı devletlerinin çok daha geniş bir plân üzerinde karşı karşıya gelerek halletmeleri gereken ve Küba meselesinden tamamen müstakil meselelerden olduğudur. Görülüyor ki, bu, Birleşik Amerika’nın, bizim de iltihak ettiğimiz, genel silâhsızlanma konusundaki tezlerinin tekrarından başka bir şey olmamıştır. Bu itibarla C.H.P. Grubunun bu konuda aziz dost ve müttefikimizin niyetlerinden endişeye mahal görmediğini, bilhassa beyan etmeyi vazife bilirim.

Muhterem arkadaşlarım bu vesile ile Türkiye’deki füzeler meselesi de ortaya çıkmış oluyor. Türkiye’de orta menzilli stratejik füzelerin bulunduğu bugün bir sır değildir. Bu füzelerin çekilmesi meselesi üzerinde gösterilen hassasiyet de, şüphesiz, hem memleketimizin savunmasına verdiğimiz önemi, hem de Türkiye’nin Batı savunma sistemi içerisinde kendisine düşen vazifeleri daima yerine getirmek iradeyi taşıdığını gösteren güzel işaretlerdir. Ancak, meselenin esası üzerine eğilmekte de fayda vardır.

Muhterem arkadaşlarım, bu füzeler, bizim bilebildiğimiz kadar, yavaş yavaş modası geçmeye başlayan füzelerdir. Yine yabancı gazeteleri takibederek öğreniyoruz ki, (ve bu konuda bugüne kadar Dışişleri Bakanlığımızın bize malûmat vermeyişini de, dünyanın her yerinde Dışişleri Bakanlıklarının, Savunma Bakanlıklarının riayete mecbur oldukları

mahremiyet prensibinin tabii bir icabı olarak, güzel bir vazife anlayışının örneği halinde karşıladığımız için, kendilerine yapılacak bir tarizimiz de yoktur.) Ancak, bilmek kolaylıkla mümkündür ki, bu füzeler İtalya'dan da, İngiltere'den de çekilecektir. Ayrıca, İngiltere'nin kendisine aidolan müstakil stratejik kuvvetin kullanacağı Skybolt füzelerinin imalinden de Amerika vazgeçmiştir. Nasıl ki, Amerika Skybolt füzelerinin imalatından vazgeçmekle İngiltere'yi kendi haline terk etmiyorsa ve İngiltere'ye karşı Amerika'nın ittifak vecibelerinin yerine gelmesi bu şekilde önlenmiş olmuyorsa, öyle sanıyoruz ki, demode olmaya başlamış silâhların Türkiye'den çekilmesi de, Amerika'nın vefakâr müttefiki ve dostu Türkiye'ye karşı zamanı gelirse ittifak vecibelerini yerine getirmeyeceği mânasına gelemiz.

Türkiye'nin, demode olmaya başlamış silâhları kendi toprağı üzerinde muhafaza etmekte hiçbir menfaati olamayacağı aşikârdır. Bu silâhlar, kaldı ki, doğrudan doğruya Türkiye'nin savunması için buraya getirilmiş değildir. Bu silâhlar, bütün bir Batı savunma sisteminin stratejik vurucu kuvvetinin bir parçası olarak buraya getirilmiştir.

Bu arada, Sayın Nihat Erim'in, badema, Türkiye'nin stratejik öneminin kaybolmaya başladığı yolundaki sözlerine de önemle temas etmek isterim.

Muhterem arkadaşlarım; stratejik vurucu kudretin hangi silâhla olursa olsun zamanında ve verimli bir şekilde vazife görebilmesi için, öyle sanıyoruz ki, Türkiye, haiz olduğu coğrafi mevkii itibariyle, dün olduğu gibi, bugün de, yarın da, kimsenin asla ve kafa vazgeçemeyeceği bir unsur olmaya devam edecektir. Türk Hükümeti, yarın bir Polaris sistemi kurulduğu zaman dahi, bu Polaris füzeleri sistemi içerisinde kendisine düşecek vazifeler olacağını bilmek mevkiindedir ve bu vazifeler kendisine düştüğü zaman bunları, şimdi kaldırılacak olan füzeler için olduğu gibi, ittifaka sadakatin icapları içerisinde tam bir gönül rahatlığı ve vazife şuuru içinde elbette ki, yerine getirecektir. C.H.P. Grubu olarak bundan eminiz. Yine eminiz ki, kaldırılacak olan füzeler için olduğu gibi, diğer her hangi bir sistemin işlemesi için de, Türk Hükümeti, hakkı hükümranîsine dayanan eşit kontrol yetkilerini mahfuz tutmasını da bilecektir.”⁵⁹⁸

Buna karşılık Adalet Partisi Meclis Grubu adına kürsüye gelen Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, füzelerin sökülmesiyle Türkiye'nin Batı Dünyasından koparılıp, tarafsızlığa itilmesi gibi tehlikeli sonuçlara yol açmasından endişe ettiklerini belirtmekte ve ülkedeki sol akımların böyle bir gidişi teşvik ettiklerine dikkat çekmekteydi. Evliyaoğlu'nun bu kuşku-ları Millet Meclisinin 10 Ocak 1963 tarihli tutanaklarına şöyle yansımıştı:

⁵⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 28, (10.01.1963), ss. 25-26.

“... Daha geçen hafta Amerika’nın en büyük gazetelerinden birinde yayınlanıp bizim gazetelerimiz tarafından iktibas edilen bir makale, Türkiye’nin füze rampaları meselesini doğuran bir gidişle bitaraflığa, hattâ tehlikeli bir tarafa doğru kayabileceğini ileri sürüyordu. Bu ve buna benzer ihbarlar, hattâ bu tahmini gerçekleştirmeye çalışan bir kısım yerli ve kasıtlı neşriyat karşısında Türk halkı mütereddit ve endişeli bulunmaktadır. Vatandaşlar bir yandan bâzı yabancı gazetelerin Türkiye’de bir sol ihtilâlin beklenmekte olduğunu ileri sürdüklerini görmekte, bir yandan da komünist peyk radyolarının aynı paralelden bir ihtilâli teşvik etmekte olduğunu ıstırapla bilmektedirler. Hal böyle iken ve aziz memleketimizde aşırı ve kesif bir sol faaliyet müşahade edilmekte iken mesul Başvekilin üç gün evvel bir gazeteye verdiği demeçte «korkulan solculuğun zorla solculuk olduğunu, zora teşebbüs etmiyen solculuğun dünyanın her tarafında bir fikir ve siyaset cereyanı olduğunu» belirtmesi gibi hâdiseler gerçek aydınların endişelerini artırmaktadır. Zorla solculuğun, yani zorba sosyalizmin müdafaasını, komünizm yasağı bulunan hiçbir ülkede hiç kimse yapamaz. Bunun ilk merhalesi güya fikir ve siyaset cereyanı halindeki solculuktur. Kaldı ki, bugün aziz Türkiye’de zorla reform kisvesi altında alenen zorla solculuk propagandası da rahatça yapılmaktadır. Bâzı gazetelerde Sovyet peyki ülkelerden yalan dolu röportajlar yapılmakta, bâzı dergiler aynen komünist radyoların diliyle konuşmakta, bâzı yazarlar «yaşa Kastro» diye nâra atmaktadırlar. Bütün bu faaliyet belli bir zamandan beri pervasızlıkla devam eder ve buna göz yumulurken, Büyük Mecliste dış politikamız üzerine bir genel görüşmenin açıldığı günlerde, solculuk propagandası yapmaktan sanık iki kişinin tevkif edilmesi hâdiselerin birer geçici ve şarkkâri hükümet gösterisi olduğunu anlamıyan bir tek Türk vatandaşı var mıdır? Bütün bu cereyanların yanısıra, açıktan açığa demokratik rejim aleyhtarlığının yürütülmekte olduğu da çok acı bir vakiadır. Türkiye’de demokrasi aleyhtarlarının aynı zamanda solcu oldukları ve bu terkinin tam mânâsıyla bir (zorba solculuk) olduğu bilindiğine göre ve Hükümet Başkanı da Türkiye’de demokrasi aleyhtarlığı solcuların açık faaliyet sari ettiklerini daima itiraf ettiğine göre, bu faaliyetler karşısında, yerli yabancı iddialar ve tahrikler karşısında Hükümetinin niçin pasif kalmakta devam ettiğini ne ile izah edebilir?”⁵⁹⁹

Gökhan Evliyaoğlu, genel görüşmenin sürdüğü 11 Ocak 1963 tarihli 29. Birleşimde de Adalet Partisi Meclis Grubu adına görüş açıklamaya devam ediyor ve NATO’nun politikasında değişikliğe gidilip, Jüpiter füzeleri yerine farklı silahların yerleştirilmesi beklentilerinin kesinlik kazandığına dikkat çekiyordu. Evliyaoğlu, bu durumda, ülkemizdeki kuvvetlerin takviyesinin önemine işaret ettiği konuşmasında şöyle demekteydi:

⁵⁹⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 28, (10.01.1963), ss. 35-36.

“Bu vesile ile, arkadaşlar, bir hususu daha zikretmek yerinde olacaktır. Haber aldığımıza göre konuşmaların neticesinde yine bir konuşma yapacak olan Hariciye Vekilimiz evvelce yapmış olduğu konuşmaları da tekrardan sonra meselelere cevap mahiyetinde olarak yine şu mesele üzerinde ehemmiyetle duracaktır. Denilecektir ki, Jüpiter füzelerinin NATO savunmasındaki rolünün sona erdiği NATO’ca kararlaştırıldığı takdirde, gerek NATO’nun umumi, gerekse Türkiye’nin ferdî güvenliği en yeni ve müessir klâsik ve nükleer tertiplerle sağlanacaktır.

Demek ki, bugüne kadar dış politika meselesi olarak karşımıza çıkan bir füze meselesinin açık şekilde vazedilmesi zamanı gelmiştir ve cevaplandırılmamıştır. NATO’ca karar verilmiştir ki, bu polemikler açılmaktadır. NATO’ca henüz karar verilmişse veya verilmemişse bunun mahiyetinin ne olduğu millete açıklanmalıdır.

Ve yine buradan anlaşıldığı ve hakikaten, cidden üzerinde durulması lâzımgelen bir mesele şudur: Hakikaten NATO stratejisinde bir değişiklik olduğu, bir değişiklik yapmak istendiği aşikârdır. Bâzı silâhlar modası geçmiş telâkki edilmektedir. Tıpkı zehirli gaz yasağı gibi nükleer silâhların da yasak edilmesi günleri arifesindeyiz. Yahut hiç, değilse bir teamül olarak bunların kullanılmasından, bu büyük tahrip vasıtalarının kullanılmasından vazgeçilmeye dair bir temayül vardır. Bu demektir ki, yine kılıç kalkan taktiği icabı NATO kalelerinin klâsik silâhlarına ve klâsik ordu üslerine ehemmiyet verilecektir. Biz yine bu dış politika meselesinin bir iç politika meselesi olarak anlaşılması bahsinde ve bu noktada demek istiyoruz ki, hal böyle olacaksa bir çırpıda yedi bin subay ayırmakla ordunun klâsik gücüne vurulan darbenin bir an evvel telâfisi bu NATO kalesinin takviyesi için şarttır. Bu hatanın giderilmesi bir dış politika prestiji olarak lâzımdır.”⁶⁰⁰

Dış politikaya ilişkin uzun süren genel görüşmenin sonunda, bir değerlendirme konuşması yapan Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, füzelerin sökülmesi konusuna da yeniden değinmiş ve Millet Meclisi Genel Kuruluna şu açıklamada bulunmuştur:

“... Hulâsa, silâhlar, füzeler, dâhil bulunduğumuz ittifaklar bütün bunlar, bugün Türkiye’nin hür dünya içinde takibettiği yegâne hedef değil, bilâkis, asıl mühim olan Batı ile ideal ve ondan doğan kader birliğinin, sadece muayyen bir alandaki tezahürlerinden ibarettir.

Sayın Erim’in füzeler ve Türkiye’nin stratejik değeri konusu ile ilgili müşahhas sorusuna gelince, her şeyden evvel şunu belirtmekliğime müsaadenizi rica ederim ki, geçen hafta huzurunuzda arz ettiğim uzun izahlar meyanında, bu mesele hakkında da, gerekli bütün açıklamaları yapmıştım. Mesuliyet mevkillerinde bizzat bulunmuş ‘ olduklarından; Muhterem Erim gayet iyi bilirler ki, füzeler konusunda, yapılan, çeşitli yayınlarda ileri

⁶⁰⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 29, (11.01.1963), ss. 51-52.

sürülen fikirler ve değerlendirmeler ile, mesuliyet mevkiinde bulunanların yapacakları açıklamalar arasında, mahiyet farkı vardır. Birincileri müteamel nazari münakaşa ve değerlendirmelerin, hemen hemen sonsuz olan serbestisinden faydalanırlar. Sonuncular ise, bâzı ahvalde, «ifşaat» telâkki olunur. Birincileri «haber», veya «fikir», sınıfına girer. Diğerleri ise «istihbarat» addolunur.

Bir ittifakın müştereken aldığı hayati mahiyetteki, askerî emniyet tertipleri hakkında, söz söylerken, ifadelerimin, belirli bir safhada, belirli bir çerçeve içinde kalması, lüzum ve zarureti, eminim ki, muhterem arkadaşlarım takdir buyurmaktadırlar.

Kendileri temas ettikleri için tekrar arz edeyim ki, Skybolt, Polâris, Blue Streak nevinden füzeler etrafında, cereyan eden ve bâzı müttefik memleketlerde, Bakanların açıklamalarına yol açan, görüşmelerin, ilgili resmi şahsiyetler tarafından açığa vurulması, ancak, Nassau toplantısından sonra ve bu füzelerle doğrudan doğruya ilgili memleketlerde, vukubulmuştur.

Bunun dışında memleketimizi ilgilendiren Jüpiterler konusu, sadece basın yorumlarına mevzu teşkil etmektedir. Bu yorumlara kendi basınımızda da rastlanmaktadır.

Şunu tekrar ve kesin olarak beyan etmek isterim ki, Jüpiter füzelerinin NATO ittifakı savunmasındaki rolünün sona erdiği, NATO'ca kararlaştırıldığı takdirde, –kararlaştırıldığı takdirle diyorum, çünkü evvel ve ahır söylediğim gibi bugüne kadar bu mevzu NATO'da ne konuşulmuş, ne de evleviyetle kararlaştırılmıştır– gerek ittifakın umumi, gerek Türkiye'mizin ferdî güvenliği, en yeni ve en müessir, klâsik ve nükleer tertiplerle sağlanacaktır.

«Türkiye'nin Stratejik değeri» konusunda, şu hususu da, muhterem arkadaşlarımın dikkat nazarlarına arz etmeği lüzumlu görüyorum.

NATO Camiasında en salâhiyetli şahsiyetler, yeni strateji icaplarının, nükleer silâhlara daha ziyade «kalkan», klâsik silâhlara ise «Kılıç» rolünü vermekte olduğunu belirtmektedirler. Diğer bir deyimle, nükleer bir harbin tevli dedebileceği tahribat ve kayıpların azamet ve vüsatı, klâsik silâhlarla döğüşme ihtimalini artıracak, klâsik silâhlardaki gücün âzami seviyede tutulması zarureti ortaya çıkarmaktadır. Bu itibarla, NATO ittifakı dâhilinde, klâsik kuvvetler bakımından, en önemli iştiraki sağlıyan üyelerden birisi olmamız hasebiyle, memleketimizin «stratejik değerinde» şayet bir tahavvül vuku bulacak ise, böyle bir tahavvülün Türkiye için ancak ve ancak daha müspet bir şekilde tecelli edebileceğini belirtmek isterim. Şunu da ilâve edeyim ki, bu yalnız benim şahsi kanaatim değildir.

Bâzı muhterem arkadaşlara göre, NATO'ya tahsis ettiğimiz kuvvetler ve NATO üyesi sıfatıyla Hür Dünyanın müşterek savunması uğrunda katlandığımız büyük fedakârlıklar mukabilinde NATO'dan gerekli ilgiyi görmediğimiz de, hususundaki beyan, hakikate pek uygun değildir. Gerçekten, Hükümetimiz de, bize yapılan yardımların imkân nisbetinde artırılmasını, müttefiklerimizin, meselelerimize daha da büyük bir ilgi göstermelerini, hem temenni etmekte, hem de bu yolda devamlı gayretler sarf etmektedir. Fakat daha büyük bir yardım görmek hususundaki temennimiz bir yana, NATO'nun bize herhangi ayırıcı bir muamele yapmakta olduğunu

bu kürsüden iddia etmek insafsız bir davranış olur. NATO içindeki fedakârlığımız mukabilinde elde ettiğimiz hak ve menfaatler hakkında bir fikir vermeye kâfi bâzı mâlumatı geçen gün arz etmiştim.”⁶⁰¹

Görüldüğü gibi, Küba Krizi ve bu krizin Türkiye’de konuşlandırılmış bulunan Jüpiter Füzelere nedeniyle ülkemiz üzerindeki etkileri, IX. İnönü Hükûmetini ve 12. Dönem Millet Meclisini hayli meşgul etmişti.

H. Yerel Seçimler ve Hükûmetin Sona Ermesi

Koalisyonu oluşturan siyasî partiler arasında çeşitli konularda ortaya çıkan görüş ayrılıkları, Hükûmetin geleceğini de etkiliyordu. Bu doğrultuda zaman zaman dağılma noktasına gelen IX. İnönü Hükûmetine son noktayı, bir bakıma 17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerin sonuçları koymuştur denebilir. Kuşku yok ki, yerel seçimlerin yasama organındaki iskemlelerin dağılımı üzerinde bir etkisi yoktur; ancak, seçmenlerin İl Genel Meclisi seçimlerinde ortaya çıkan eğilimleri, ülkenin genel siyasî görünüşü hakkında da bir fikir vermektedir⁶⁰². Ayrıca, 1963 yerel seçimlerinin bu konuda daha da belirleyici bir rolü olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Gerçekten, DP’nin kapatılmasından sonra DP’li seçmenlerin, yeni kurulan partilerden AP’ye mi, YTP’ye mi, yoksa daha önce de var olan CKMP’ye mi yönelindiklerinin 1961 Genel Seçimleri ile bir ölçüde belli olduğu ve AP’nin diğer iki partiye karşı ciddi bir üstünlük sağladığı ileri sürülebilirse de; aradan geçen iki yıl sonra, 1963’te yapılan bu yerel seçimde, söz konusu yönelişin daha kesin bir biçimde ortaya çıkacağı beklenmekteydi⁶⁰³. Bu seçim ayrıca, CHP’nin, 1961 yılından beri, birinci parti olma durumunu koruyup korumadığını belirleyecek ve CHP’nin iki koalisyon hükûmetinin oluşumu ve icraatındaki önemli rolünün seçmen tarafından nasıl değerlendirildiğini de bir ölçüde gösterecekti. Bir diğer deyişle, 1963 seçimleri tüm siyasî partiler için bir tür referandum niteliğindeydi⁶⁰⁴. Bu atmosfer içinde, 17 Kasım 1963 tarihinde yapılan yerel seçimlerinden, 13.080.826 seçmenin oy kullandığı İl Genel Meclisleri seçimlerinde, oyların, AP % 45,48’ini, CHP % 36,22’sini, YTP % 6,51’ini ve CKMP ise % 3,06’sını almış; geri kalan oylar ise MP

⁶⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 30, (14.01.1963), ss. 104-105.

⁶⁰² Bu özelliğinden ötürü, Oya Çitçi, İl Genel Meclisi Seçimlerini “Dönem Ortası Oylama” olarak adlandırmaktadır. Bkz. Oya Çitçi, **Yerel Seçimler Coğrafyası, 1963–1999**, TODAİE Yayını, Ankara, 2005, ss. 71-78.

⁶⁰³ **A.k.**, ss. 39-41.

⁶⁰⁴ Oya Çitçi v.d., **Yerel Seçimler Panoraması, 1963-1999**, TODAİE Yayını, Ankara, 2001, ss. 8-10. Bu eserde, 1963 Yerel Seçimlerinin niteliği ile ilgili olarak, dönemin bazı basın organlarında çıkan değerlendirmelere de yer verilmektedir. Bu bağlamda, o dönemde, AP’yi destekleyen bir gazete olan *Son Havadis*’te, İlhan Bardakçı’nın “...bu seçimler... yıllardan beri milleti temsil ettiğini iddia eden bir siyasi teşekkülün bu fiili tasallutunu ve diğer partilerin niçin halk tarafından umursanmadığını ortaya koyacak...” (**Son Havadis**, 15 Ekim 1963); CHP’ye yakın basın organlarından *Cumhuriyet*’te, Ecvet Güresin’in, “...seçimler, bir anlamda referandumdur. Vatandaşın oyu yerel yönetimleri belirlerken, aynı zamanda bir genel seçime gidilip gidilmemesi gereğini de ortaya koyacaktır...” (**Cumhuriyet**, 31 Ekim 1963) dedikleri; dönemin önemli siyasal dergilerinden *Akis*’te çıkan bir yazıda da, “17 Kasım seçimlerinin önemi konusunda kimsenin tereddüdü bulunmamaktadır. Sandıktan çıkan oylar Türkiye’nin hiç olmazsa yakın geleceği üzerinde bir genel seçimde verilmiş oylar kadar; hatta onlardan fazla etkili olacaktır” (**Akis**, 2 Kasım 1963, Sayı 488, s. 6) denildiği görülmektedir. Oya Çitçi v.d., **a.g.k.**, s. 9. 1963 Yerel Seçimlerinin siyasî önemi ile ilgili olarak ayrıca bkz. Oya Çitçi, **a.g.k.**, ss. 39-41.

(% 3,09), TİP (Türkiye İşçi Partisi % 0,40) ve bağımsızlarca (% 5,24) paylaşılmıştı⁶⁰⁵. Bu sonuçlar, 1961'e göre, CHP'nin oylarında pek bir değişiklik olmadığını, AP'nin oylarını ciddi düzeyde artırdığını, buna karşılık YTP ve CKMP'nin oylarının ise çok büyük ölçüde azaldığını göstermekteydi⁶⁰⁶. Bu doğrultuda, seçimden hemen iki gün sonra, 19 Kasım 1963 tarihinde, YTP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican, düzenlediği basın toplantısında YTP'nin Koalisyonundan çekilme niyetinde olduğunu açıklıyordu⁶⁰⁷. YTP, seçimlerde çok oy kaybetmiş olmasını, CHP ile aynı Hükûmette yer almış olmasına bağlamaktaydı⁶⁰⁸. YTP, 27 Kasım 1963 tarihinde, çekilme niyetini gerçekleştirdi ve Hükûmetten ayrılmaya karar verdi⁶⁰⁹. Ancak, Koalisyonun diğer ortağı CKMP, YTP'den daha erken davranmıştı ve bir gün önce, 26 Kasım 1963 tarihinde, Hükûmetten çekildiğini açıklamıştı⁶¹⁰. İlginç olan husus, her iki siyasî partinin Hükûmetten ayrılmaya karar verdikleri tarihlerde, Başbakan İsmet İnönü'nün, 22 Kasım 1963 tarihinde bir suikast sonucu öldürülmüş olan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Kennedy'nin cenaze töreni için Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunması ve Başbakanlığa, Hükûmetten ayrılmaya karar veren Ekrem Alican'ın vekâlet etmesiydi⁶¹¹. Koalisyon ortakları YTP ve CKMP'nin Hükûmetten çekilme kararlarını Başbakan İnönü'nün yurt dışında bulunduğu bir sırada açıklamış olmaları, hem İnönü, hem başkaları tarafından yadırganmıştı. Gerçekten, İnönü, bu durumu, "...Koalisyonun dağıldığı hakkındaki haberi, Amerika'da herkesle beraber duydum..." sözleriyle değerlendiriyordu⁶¹². Metin Toker, YTP'nin Hükûmetten ayrılma konusunun YTP Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Gruplarının ortak toplantısında görüşüldüğü sırada, YTP Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın (AP'den istifa edip YTP'ye geçmişti), bu görüşmenin, Başbakan yurt dışındayken yapılmasının şık bir hareket olmadığını; Başbakanın yurda döndükten sonra yapılmasının daha uygun olacağını ileri sürdüğünü ve Sağlık Bakanı Fahrettin

⁶⁰⁵ <http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1963> (Erişim tarihi: 19.08.2006) (TODAYE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin internet sitesi); Oya Çitçi, **a.g.k.**, s. 46. Sonuçların çok az farkla yer aldığı diğer kaynaklar için bkz. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 267; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 104.

⁶⁰⁶ 15 Ekim 1962 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde, seçime katılan dört partinin ülke genelinde aldıkları oyların oranı şöyledi. CHP: % 36,7; AP: % 34,8; CKMP: % 14,0; YTP: % 13,7. Bu konuda bkz. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 267; Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.k.**, s. 79; Metin Toker, **a.g.k.**, s. 169.

⁶⁰⁷ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 267.

⁶⁰⁸ **A.k.**, s. 267; Metin Toker, **a.g.k.**, s. 162.

⁶⁰⁹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 184-186.

⁶¹⁰ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 267.

⁶¹¹ Başbakan İnönü, kendisinin ABD'de bulunduğu sırada Başbakanlığa Ekrem Alican'ın vekâlet etmesini 23 Kasım 1963 tarihinde Cumhurbaşkanına arz etmiş ve Cumhurbaşkanı da aynı tarihte Başbakan İnönü'ye bu talebini uygun gördüğünü bildirmişti. Bkz. **Resmî Gazete**, 26 Kasım 1963, Sayı: 11565.

⁶¹² <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1963.htm> (Erişim Tarihi: 11.08. 2006).

Kerim Gökay'ın da onu desteklediğini, Alican'ın ise bu müdahalelere sert tepki gösterdiğini yazmaktadır⁶¹³.

Hem YTP'nin, hem de CKMP'nin Hükûmetten ayrılmaya karar vermeleri karşısında, Başbakan İnönü'ye yurda döner dönmez Hükûmetin istifasını Cumhurbaşkanına sunmaktan başka bir seçenek kalmıyordu. Nitekim, İnönü, yurda döner dönmez, 2 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel'e istifasını sunmuştu⁶¹⁴. İnönü'nün istifanamesi şöyleydi⁶¹⁵:

Ankara, 2/12/1963

Cumhurbaşkanlığı Yüksek Makamına

Karma Hükûmeti teşkil edenlerden Y.T.P. Genel Başkanı Ekrem Alican Hükûmetten çekilmek hususunda Y.T.P. Grubunun verdiği kararın kesin olduğunu söylemiştir.

Karma Hükûmeti teşkil edenlerden C.K.M.P. Genel Başkanı Hasan Dinçer de Hükûmetten çekilmek için C.K.M.P. Grubunun verdiği kararın kesin olduğunu söylemiştir.

Bu şartlar altında karma Hükûmetin devam etmesine imkân olmadığını arz ederek, Hükûmetin istifasının kabulünü rica ederim.

Karma Hükûmetin devamı esnasında esirgemediğiniz daimi yardım ve müzaharetten dolayı Sayın Cumhurbaşkanımıza minnetlerimi derin saygılarımla sunarım.

İ. İNÖNÜ

⁶¹³ Metin Toker, **a.g.k.**, s. 169. Aynı olayla ilgili olarak ayrıca bkz. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 185.

Toker, YTP ve CKMP'nin Hükûmetten çekilmeye karar verdiklerine ilişkin haberin ABD'de bulunan İnönü'ye aktarılışını şöyle anlatmaktadır: “İsmet Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olarak o sırada Washington'daydı. Kennedy'nin cenaze töreninde ülkesini temsil etmişti. Amerika başkentindeki büyükelçiliğimizde kalıyordu. Vakit sabahı. İsmet Paşanın yanında özel doktoru Zafer Paykoç vardı. Birlikte kahvaltı ediyorlardı. Saat 11.00 için Başkan Johnson İsmet Paşaya randevu vermişti. Odaya Büyükelçi Turgut Menemencioğlu girdi. Başbakanın hatırlı sordu. Kendisine iyi günler diledi. Fakat halinde bir gariplik vardı. İsmet Paşa bunu fark etmekte gecikmedi. Ne olduğunu öğrenmek istedi. Menemencioğlu Ankara'dan bir şifre aldığını bildirdi. İsmet Paşa, 'Eee?' dedi. Büyükelçi kem küm etmekle yetindi. Başbakan da meraklanmıştı: 'Kötü bir haber mi? Nedir, söyle canım..' Koalisyon dağılmıştı. Şifre belki abartmalıydı. Belki Menemencioğlu telaşla öyle söylemişti. Fakat hükûmet çökmüşü, bu muhakkaktı. Dr. Paykoç İsmet Paşanın başına kan üşüşüğünü, kızardığını anlatır. Tansiyon ve nabızı yükselmiş. Doktoru onu kanepeye yatırmış. Sakinleştirici ilaçlar vermiş... Biraz düzeldikten sonra İsmet Paşa tekrar büyükelçiye çağırmış. Demiş ki: 'Amerika Cumhurbaşkanı, bana Türkiye Başbakanı olarak randevu verdi. Şimdi ben, Türkiye Başbakanı değilim. Bunu onlara duyurmak, kendilerini randevunun iptalinde serbest bırakmak lazımdır.' Menemencioğlu'ndan Beyaz Saraya telefon etmesini istemiş. Johnson'un yanıtı şudur: 'İsmet Paşa, Başbakan veya değil, Türkiye'yi her zaman en büyük yetki ile temsil edecek kimsedir. Kendisiyle görüşmek bana şeref verecektir.' ” **A.k.**, ss. 161-162.

⁶¹⁴ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 517; Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.k.**, s. 79; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 267; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 187.

⁶¹⁵ **Resmî Gazete**, 3 Aralık 1963, Sayı: 11571.

I. Hükûmetin İstifası Sonrasında Yeni Bir Hükûmet Kurulup Güvenoyu Alana Kadarki Sürede Yaşanan Önemli Olaylar: Sıkıyönetimin Uzatılması ve Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, IX. İnönü Hükûmetinin istifasını aynı gün kabul etmiş ve İnönü'den yeni Hükûmet kurulana kadar göreve devam edilmesini istemişti⁶¹⁶. Bu doğrultuda, IX. İnönü Hükûmeti, X. İnönü Hükûmetinin kurulduğu 25 Aralık 1963 tarihine kadar işgüder bir hükûmet olarak görevi sürdürecekti. Ancak, istifa etmiş olan IX. İnönü Hükûmetinin, bir işgüder hükûmetin yapacağı günlük, sıradan işlerin çok ötesinde, bazı önemli kararları alması da gerekmişti. Gerçekten, 20-21 Mayıs 1963 tarihinde Talât Aydemir ve arkadaşlarının kalkıştıkları darbe girişimi sırasında ilân edilen sıkıyönetim, değişik tarihlerde uzatılmıştı. Bu bağlamda, uzatmalardan biri müstafi IX. İnönü Hükûmeti tarafından istenmiş ve bu istem TBMM'ce 19 Aralık 1963 tarihinde onanmıştı⁶¹⁷. İnönü'nün istifasından çok kısa bir süre önce, 30 Kasım 1963 tarihinde Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Türkiye Cumhuriyetine Kıbrıs Anayasasında değişiklik yapılması yönünde istekler içeren bir muhtıra vermiş⁶¹⁸ ve Türkiye Cumhuriyeti, 6 Aralık 1963'te bu muhtırayı reddetmişti⁶¹⁹. Bu sırada Kıbrıs'ta başlayan gerginlikler, giderek Kıbrıslı Türklere yönelik sistemli saldırılara dönüşmüştü. Bu saldırılarda bazı Türklerin katledilmesi üzerine⁶²⁰, 25 Aralık 1963 tarihinde, X. İnönü Hükûmetinin kurulduğu gün, ancak henüz yeni bakanlar göreve başlamadan ve Mecliste çeşitli konulara ilişkin açıklamaları hâlâ IX. İnönü Hükûmetinin bakanları yapmaktayken⁶²¹, bir uyarı mahiyetinde, Türk savaş uçakları Kıbrıs üzerinde uçuşlar gerçekleştirmişlerdi⁶²². Bütün bunların, bir işgüder hükûmetin yetkilerini hayli aşan nitelikte kararlar ve

⁶¹⁶ **Resmî Gazete**, 3 Aralık 1963, Sayı: 11571. Burada bizce kaydedilmesi gereken bir husus, Cumhurbaşkanının İnönü'ye yazdığı istifasının kabul edildiğini bildirir yazının hitap kısmında, "*Sayın İsmet İnönü Malatya Milletvekili*" denilmesiydi. Oysa, aynı yazıda yeni Hükûmet kurulana kadar göreve devam edilmesi istendiğine göre, İnönü'ye hâlâ "Başbakan" olarak hitabedilmeliydi.

⁶¹⁷ **Resmî Gazete**, 21 Aralık 1963, Sayı: 11587.

⁶¹⁸ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1963.htm>, (Erişim Tarihi:15.08.2006)

⁶¹⁹ **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s. 204; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 90; Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 189-190.

⁶²⁰ Bunlardan en vahim nitelikte olanlarından biri, 24 Aralık 1963 tarihinde, Lefkoşa'da Doktor Binbaşı Nihat İlhan'ın eşi ve üç çocuğunun evde katledilmeleriydi. Bkz. **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s. 204.

⁶²¹ Örneğin, Mardin ve Siirt'teki kasırganın sebep olduğu büyük hasara ilişkin açıklamaları, IX. İnönü Hükûmetinin İçişleri Bakanı İlyas Seçkin ile İmar ve İskân Bakanı Hayri Mumcuoğlu yapmaktaydılar ve Kıbrıs'taki olaylara ilişkin açıklama isteyen bir milletvekilinin konuşmasını, Hükûmet adına Başbakan Yardımcısı sıfatıyla Ekrem Alican cevaplandırmaktaydı. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19 (25.12.1963), ss. 5-7.

⁶²² <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1963.htm>, (Erişim Tarihi:15.08.2006)

girişimler olduklarında kuşku yoktur. Ancak, hepsinde gecikmeye tahammülü olmayan özellikler bulunduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, işgüder nitelikte olsa dahi, hükûmetin bu gelişmeler karşısında bir tavır alması gerekmektedir ve müstafi IX. İnönü Hükûmeti, uygun gördüğü tavrı takınmakta tereddüt göstermemişti. Nitekim, Hükûmeti kurmakla yeniden görevlendirilen İsmet İnönü'nün oluşturduğu Bakanlar Kurulunun (X. İnönü Hükûmeti) Cumhurbaşkanı'nca onanıp Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulduğu 25 Aralık 1963 tarihli 19. Birleşimde, henüz Hükûmet programı hazırlanıp Millet Meclisinden güvenoyu alınmadığı için işgüder nitelikte olan X. İnönü Hükûmetinin Başkanı Başbakan İnönü, Kıbrıs hakkında şu açıklamada bulunmuştu:

“Muhterem arkadaşlar; yeni Hükûmet Millet Meclisine karşı ilk vazifelerini kısa zamanda yapıp bitirecektir. Anayasanın hükümlerine göre, programın okunması, müzakere edilmesi ve güven oyu istenmesi mümkün olan kısa zamanda temin olunacaktır. Yeni Hükûmetin Meclise arz olunduğu şu anda hepimizin zihinlerini Kıbrıs'ta cereyan etmekte olan facialar doldurmaktadır. Hükûmet ilk iş olarak Kıbrıs'daki hâdiseler hakkında gerekli olan ve tesirli olan tedbirleri süratle alacak, tatbik edecek ve B. M. Meclisini haberdar edecektir. 2 – 3 günden beri Kıbrıs Devletini meydana getiren anlaşmalar ve muahedeler gereğince Kıbrıs'taki nizamı değiştirme teşebbüsü halinde garanti vermiş olan üç Devlet Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir müşterek müdahale müzakeresi yapılmaktadır. Dün akşam böyle bir müşterek müzakere ve müdahaleyi biz teklif ettik ve muhabere ile cereyan eden müzakereler neticesinde muahedenin verdiği münferiden müdahale hakkını kullanmaya başladık.

Garanti veren devletler; İngiltere, Yunanistan ve Türkiye bu kanun dışı tecavüzlerin durdurulması için el birliği ile ve ciddiyetle çalışmışlardır ve çalışmaktadırlar. Fakat tecavüz edenleri yola getirmek mümkün olmuyor Büyük Meclis emin olabilir ki; orada, Kıbrıs'ta dökülen kanlar milletimizi ne kadar teessüre gark ediyorsa, buna karşı hissettığımız infial ve hiddet de o kadar şiddetli ve kesindir.

Türk Milleti tarihinde çok zaman haksız tecavüzlere uğramıştır. Türk Milleti hiçbir tecavüz önünde yılmayan, gözünü kırpmayan bir millettir.

Bütün Meclis ve bütün millet yekpare olarak vazifemizi yapacağız. Vatandaşlarımıza karşı, Kıbrıs'ta yaşayan ırkdaşlarımıza karşı mükellef olduğumuz vecibeleri yerine getireceğiz. Bugün Türk uçakları Kıbrıs'taki mücadele meydanlarına gitmişler, görünmüşler ve ilk ihtarı yapmışlardır. Biz Devlet olarak her meselede, iç hayatımızda olduğu gibi, dış münasebetlerde de kanun nizamına bağlı olan bir Devlet ve milletiz. Kanun nizamı haricinde bize muamele ve tecavüz yapmak isteyenlere karşı kuvvetimiz, irademiz sarsılmaz bir surette tesirini gösterecektir.

Programımız, Büyük Meclis hâdiselerin her safhasından haberdar olacak ve bize desteğini, yardımını esirgemeyecektir. Bu kanaatle vazifeye başlıyoruz.

Saygılarımla.” ⁶²³

⁶²³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19 (25.12.1963), ss. 27-28.

Aynı Birleşimde, İnönü'den önce, Kıbrıs'ta yaşanan olaylara ilişkin Aydın Milletvekili Hilmi Aydınçer'in yaptığı ve gizli görüşme talep ettiği gündem dışı bir konuşma üzerine, istifa etmiş olan IX. İnönü Hükûmetinde Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican da, hemen yukarıda dipnotta da değindiğimiz gibi bir açıklamada bulunmuştu. Aydınçer'in gündem dışı yaptığı konuşma şöyledi:

*“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; Kıbrıs'ta dünden beri çok vahim hâdiselerin cereyan etmekte olduğunu ve durumun salâha doğru değil bilâkis daha da vehamete gitmekte bulunduğunu ancak radyo ve gazetelerden öğrenmiş bulunuyoruz. İrkdaşlarımızın kanlarının dökülmekte olduğu bu hâdiseler üzerinde Parlâmentonun esaslı tenviri için bugün bir gizli celse yapılmasını ve Hükümet yetkilileri tarafından tafsilâtlı bilgi verilmesini ve sorularımızın da cevaplandırılmasını temin maksadiyle gündem dışı söz almış bulunuyorum. İctüzüğe göre bu hususta 15 imzalı önergemizi takdim ediyorum.”*⁶²⁴

Bu konuşma üzerine, müstafi Hükûmette Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Ekrem Alican, yeni Bakanlar Kurulu atandığı ve listesi Millet Meclisine bildirildiği ve kendisi bu yeni Bakanlar Kurulunda yer almadığı halde, gecikmeye tahammülü olmayan bu konuda, Hükümet adına açıklamada bulunmak üzere Devletin devamlılığı ilkesinin de bir örneğini sergileyerek kürsüye geliyor ve şu konuşmayı yapıyordu:

*“Aziz arkadaşlarım, Hükümet Kıbrıs'taki olayları yakından takibetmektedir. Muhterem arkadaşımın temennisini de burada dikkatle dinlemiş bulunmaktayım. Hükümet Yüksek Meclisinize izahat vermek icabettiği anda her zaman gelmeye hazır vaziyettedir. Müsaade ederseniz arkadaşımızın bu mâruzatını Hükümet Başkanına iletirim. Yalnız, Hükümeti lûtfen, hâdiseleri takibettiği bu sırada izahat verme zamanını seçme bakımından Yüksek Meclisinizin serbest bırakmasını istirham ediyorum.”*⁶²⁵

Her ne kadar Aydınçer, Dışişleri Bakanı veya Başbakanın gelip açıklamada bulunması yönünde ısrar ettiyse de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Başbakan Yardımcısının gereken açıklamayı yaptığını bildirmiş ve gizli görüşme yapılmasını talep eden önergeden bazı üyeler imzalarını çektiği ve bu nedenle imza sayısı 15'in altına düştüğü için⁶²⁶ sözü edilen önergeyi de oylamaya sunmamıştı⁶²⁷.

⁶²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19 (25.12.1963), ss. 6-7.

⁶²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19 (25.12.1963), s. 7.

⁶²⁶ Yeni İctüzük yapılmaya kadar, Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca TBMM'nin 1957 tarihinde önce uygulanmakta olan İctüzüğün 96. maddesinde, gizli oturum yapılmasını Bakanlar veya 15 milletvekilinin teklif edebileceği öngörülmekteydi. Bkz. Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İctüzük Metinleri**, TBMM Basımevi, Ankara 2007, s. 265.

⁶²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19 (25.12.1963), s. 7.

Zaten hemen yukarıda aktardığımız gibi, Başbakan İnönü, Birleşimin ilerleyen dakikalarında Genel Kurula Kıbrıs konusunda açıklamada bulunmuştu.

J. IX. İnönü Hükûmetinde Çeşitli Bakanlıklarda Yapılan Değişiklikler

IX. İnönü Hükûmetinin Cumhurbaşkanı tarafından onanıp göreve başladığı 25 Haziran 1962 tarihinden, İnönü'nün Cumhurbaşkanıya Hükûmetin istifasını sunduğu 2 Aralık 1963 tarihine kadar süren 1,5 yıl içinde bazı bakanlarda değişikliğe gidilmiş, bir bakanlığın da adı değiştirilmiştir.

İlk bakan değişikliği, 10 Ekim 1962 tarihinde İçişleri Bakanlığında gerçekleştirilmişti. 30 Eylül 1962'de, ömür boyu hapse mahkûm olan eski DP Bolu Milletvekili Reşat Akşemsettinioğlu'nun tedavi görmekte olduğu Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinden yurt dışına kaçaşı⁶²⁸ ile 2 Ekim 1962'de Ankara Kızılay'da Hükûmete karşı yapılan gösteri yürüyüşü ve sonrasında gelişen olaylarda AP Genel Merkezi, İl Merkezi ve bazı gazetelerin bürolarının tahribi olaylarından⁶²⁹ ötürü yıpranmış bulunan Sahir Kurutluoğlu'nun 10 Ekim 1962'de İçişleri Bakanlığından istifası üzerine, yerine önce Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan Öztrak vekâleten atanmış⁶³⁰, 17 Ekim 1962 tarihinde ise bu göreve asaleten CHP Ankara Senatörü ve Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata getirilmişti⁶³¹.

İkinci değişiklik, İçişleri Bakanlığına getirilen Hıfzı Oğuz Bekata'dan boşalan Devlet Bakanlığında söz konusu olmuştu. Bu Bakanlığa önce 17 Ekim 1962'de Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu vekâleten⁶³²; daha sonra, 27 Ekim 1963 tarihinde ise asaleten CHP Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoglu atanmıştı⁶³³.

Üçüncü değişiklik, Ulaştırma Bakanlığında yaşanmıştı. Bakan YTP Sivas Senatörü Rıfat Öçten'in 7 Haziran 1963 tarihinde istifa etmesi nedeniyle boşalan bu Bakanlığa, önce 11 Haziran 1963 tarihine kadar vekâleten YTP Ankara Milletvekili Raif Aybar⁶³⁴, 11 Haziran 1963 tarihinde ise asaleten Kastamonu Milletvekili

⁶²⁸ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 64; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 137; **Cumhuriyet Gazetesi Fotoğraflarıyla Cumhuriyetin 80 Yılı**, Sayı 13, s. 216.

⁶²⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 64; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 137.

⁶³⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127, (10.10.1962), ss. 386-387.

⁶³¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 132, (18.10.1962), s. 124.

⁶³² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 132, (18.10.1962), s. 124.

⁶³³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (1.11.1962), s. 124.

⁶³⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 93, (10.06.1963), s. 4.

İhsan Şeref Dura getirilmişti⁶³⁵. Esasında, Başbakan İnönü'nün, bu istifadan hayli zaman önce, 1962 yılının sonlarında, kabinede YTP kanadından yer alan Ulaştırma Bakanı Öçten'in değiştirilmesini istediğine ilişkin haberler çıkmışsa da, Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican'ın kabul etmemesi nedeniyle o sırada bu değişiklik gerçekleşmemişti⁶³⁶. Bu nedenle, Rıfat Öçten, istifa ettiği 7 Haziran 1963 tarihine kadar Ulaştırma Bakanlığını sürdürmüştü. Öçten, istifasına neden olayları açıklarken, çalışmalarının Koalisyonun CHP kanadınca sabote edilmesini de nedenlerden biri olarak göstermekteydi⁶³⁷.

Dördüncü değişiklik, hemen yukarıda değindiğimiz Ulaştırma Bakanı Rıfat Öçten'in istifasının ertesi günü, 8 Haziran 1963 tarihinde, Milli Eğitim Bakanı CHP Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu'nun istifası ile yaşanmıştı. Bu tarihte, bir süredir, 7 adet İmam Hatip Okulu açmasına karşın hiç Sanat Okulu açmaması gibi nedenlerle, kendi partisi mensuplarınca da eleştirilen⁶³⁸ Hatipoğlu istifa etmiş ve yerine iki günlüğüne vekâleten Bayındırlık Bakanı CHP Ankara Milletvekili İlyas Seçkin⁶³⁹, 10 Haziran 1963 tarihinde de, Bursa CHP Milletvekili ve CHP Grup Başkan Vekili Dr. İbrahim Öktem atanmıştı⁶⁴⁰.

Aynı günlerde, 15 Haziran 1963 tarihinde, üç bakanın istifası üzerine, IX. İnönü Hükûmetindeki beşinci, altıncı ve yedinci değişiklikle karşılaşyoruz. Gerçekten, anılan tarihte, hem Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın İçişleri Bakanlığına getirilmesi nedeniyle ondan boşalan Devlet Bakanlığına 27 Ekim 1962'de atanmış olan Ali Şakir Ağanoğlu; hem Ticaret Bakanı Muhlis Ete, hem de Basın-Yayın ve Turizm Bakanı CKMP Afyon Senatörü Celâl Tevfik Karasapan bakanlıktan istifa etmişlerdi. Bu bakanlardan, CHP'li Devlet Bakanı Ali Şakir Ağanoğlu'nun istifasında, kendisi henüz istifa etmediği halde CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesinde istifa etmiş olduğuna ilişkin bir haberin yer alması rol oynamıştır. Bu haber ve haberin CHP Grubunda tartışmalara yol açması üzerine, Ağanoğlu Devlet Bakanlığından istifa etmişti⁶⁴¹. Ağanoğlu'dan boşalan Devlet Bakanlığına 15 Haziran 1963 tarihinde Diyarbakır Milletvekili Vefik Pirinçcioğlu getirilmişti⁶⁴². CKMP'ye mensup olan Ticaret Bakanı Muhlis Ete ile Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Celâl Tevfik Karasapan'ın istifalarına gelince, bu Bakanların istifa etmelerini epeyce önce Başbakan İnönü CKMP'li Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer'den istemiş,

⁶³⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 95, (13.06.1963), s. 114.

⁶³⁶ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 146.

⁶³⁷ **A.k.**, s. 172.

⁶³⁸ **A.k.**, s. 169.

⁶³⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 94, (12.06.1963), ss. 53-54.

⁶⁴⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 94, (12.06.1963), s. 54.

⁶⁴¹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 169.

⁶⁴² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 232.

ancak Dinçer bu isteği uygun bulmadığı için sözü geçen Bakanlar görevlerine devam etmişlerdi⁶⁴³. Daha sonra, CKMP Ortak Grubunda Celâl Tevfik Karasapan'ın istifasına yönelik talepler üzerine, CKMP kanadının Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer dışında tüm bakanları istifa etmişler ve bunlardan Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük dışında diğer ikisinin, Ticaret Bakanı Muhlis Ete ile Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Celâl Tevfik Karasapan'ın istifaları kabul edilerek, yerlerine 15 Haziran 1963 tarihinde yeni atamalar yapılmıştı⁶⁴⁴. Bu bağlamda, Ticaret Bakanlığına CKMP İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığına ise CKMP Elazığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu atanmışlardı⁶⁴⁵. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığına yapılan bu atamadan hemen iki hafta kadar sonra, TBMM'de 2 Temmuz 1963 tarihinde kabul edilen 265 sayılı "Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu"⁶⁴⁶ ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kurulmuştu ve bu yeni Bakanlığa 16 Temmuz 1963 tarihi itibarıyla Nurettin Ardıçoğlu getirilmişti. Böylece, Ardıçoğlu 15 Haziran 1963'ten 16 Temmuz 1963 tarihine kadar Basın-Yayın ve Turizm Bakanı, 16 Temmuz 1963 tarihinden itibaren de Turizm ve Tanıtma Bakanı unvanını taşımış olmaktadır.

Hükûmetteki sekizinci Bakan değişikliği, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın istifası ile gündeme gelmişti. Bekata'nın istifasının arkasında, bu Bakanın, YTP'li Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'na yönelik eleştirileri rol oynamıştı. Gerçekten, Hıfzı Oğuz Bekata'nın, CHP Grubunda, YTP'li Bakan Azizoğlu'nu konu alan suçlamalarına karşı, Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican'ın, Bekata'nın hazırladığı valiler kararnamesini imzalamaması ve YTP'li diğer Bakanların da aynı şekilde davranacaklarının ileri sürülmesi, CKMP'nin de YTP'ye destek olması, Hükûmette ciddi bir soruna yol açmıştı⁶⁴⁷. Bu olaylar üzerine Hıfzı Oğuz Bekata, 4 Ekim 1963 tarihinde İçişleri Bakanlığından istifa etti ve yerine, vekâleten Devlet Bakanı Vefik Pirinçcioğlu atandı⁶⁴⁸. 18 Ekim 1963 tarihine kadar vekâleten sürdürülen bu göreve, anılan tarihte asaleten CHP Ankara Milletvekili ve Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin getirildi⁶⁴⁹.

⁶⁴³ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 146.

⁶⁴⁴ Esasında, Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük'ün istifası da kabul edilmiş, fakat Adalet Bakanlığına, araya başka hiçbir atama girmeden yine Abdülhak Kemal Yörük atanmıştır. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 232. Bu nedenle, bizce, anılan kişinin istifasının kabul edilmediği şeklinde yapılacak bir nitelendirme daha doğru olacaktır.

⁶⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 232.

⁶⁴⁶ **Resmî Gazete**, 12 Temmuz 1963, Sayı: 11452.

⁶⁴⁷ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 177-180.

⁶⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (8.10.1963), s. 215.

⁶⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 298.

IX. İnönü Hükûmetindeki dokuzuncu değişiklik, 18 Ekim 1963 tarihinde İçişleri Bakanı olduğu için Bayındırlık Bakanlığını bırakan İlyas Seçkin'in yerine bu tarihte CHP Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat'ın atanması ile yaşanmıştır⁶⁵⁰.

Hükûmetteki onuncu değişiklik, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun hakkında açılan Meclis Soruşturması nedeniyle 26 Ekim 1963 tarihinde istifa etmesi üzerine⁶⁵¹, yerine 26 Ekim 1963 tarihinden 5 Kasım 1963 tarihine kadar vekâleten⁶⁵², bu tarihte de asaleten, İmar ve İskân Bakanı ve YTP İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay'ın atanması ile gerçekleşmişti⁶⁵³.

IX. İnönü Hükûmetindeki onbirinci ve son değişiklik ise, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına getirilen Fahrettin Kerim Gökay'dan boşalan İmar ve İskân Bakanlığına Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu'nun atanmasıydı⁶⁵⁴.

Görüldüğü gibi, IX. İnönü Hükûmetinde bir hayli değişiklik söz konusu olmuştu. Bunların tümünü, değişiklik yapılmayan Bakanlıkları da içerecek biçimde, bir liste halinde şöyle gösterebiliriz:

IX. İnönü Hükûmeti 25.06.1962 – 25.12.1963
(Zaman İçinde Gerçekleşen Değişiklikleri de Gösterir Biçimde)

Başbakan Mustafa İsmet İnönü (Malatya Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 25.12.1963
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem ALİCAN (Sakarya Milletvekili, YTP)	25.06.1962 – 25.12.1963
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hasan DİNÇER (Afyonkarahisar Milletvekili, CKMP)	25.06.1962 – 30.06.1962 <i>Yalnızca Devlet Bakanı</i> 30.06.1962 – 25.12.1963 <i>Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı</i>
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan FEYZİOĞLU (Kayseri Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 30.06.1962 <i>Yalnızca Devlet Bakanı</i> 30.06.1962 – 25.12.1963 <i>Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı</i>
Devlet Bakanı Hıfzı Oğuz BEKATA (C.S. Üyesi, Ankara, CHP) <i>Şevket Raşit Hatipoğlu (Milli Eğitim Bakanı) Vekâleten</i> Ali Şakir AĞANOĞLU (Trabzon Milletvekili, CHP) Vefik PİRİNÇÇİOĞLU (Diyarbakır Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 17.10.1962 17.10.1962 – 27.10.1962 27.10.1962 – 15.06.1963 15.06.1963 – 25.12.1963

⁶⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 298.

⁶⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (1.11.1963), s. 3.

⁶⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 1, (1.11.1963), s. 3.

⁶⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 72-73.

⁶⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 7, (27.11.1963), ss. 72-73.

Devlet Bakanı Raif AYBAR (Ankara Milletvekili, YTP)	25.06.1962 – 25.12.1963
Devlet Bakanı Necmi ÖKTEN (Çorum Milletvekili, Bağımsız)	25.06.1962 – 25.12.1963
Adalet Bakanı Abdülhak Kemal YÖRÜK (Ankara Milletvekili, CKMP)	25.06.1962 – 25.12.1963
Millî Savunma Bakanı Mehmet İlhami SANCAR (İstanbul Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 25.12.1963
İçişleri Bakanı Kemal Sahir KURUTLUOĞLU (C.S. Kontenjan Üyesi) <i>Orhan Öztrak (Gümrük ve Tekel Bakanı) Vekâleten</i> Hıfzı Oğuz BEKATA (C. S. Üyesi, Ankara, CHP) <i>Vefik Pirinçcioğlu (Devlet Bakanı) Vekâleten</i> İlyas SEÇKİN (Ankara Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 10.10.1962 10.10.1962 – 17.10.1962 17.10.1962 – 04.10.1963 04.10.1963 – 18.10.1963 18.10.1963 – 25.12.1963
Dışişleri Bakanı Feridun Cemal ERKİN (TBMM dışından)	25.06.1962 – 25.12.1963
Maliye Bakanı Ferit MELEN (TBMM dışından)	25.06.1962 – 25.12.1963
Millî Eğitim Bakanı Şevket Raşit HATİPOĞLU (Manisa Milletvekili, CHP) <i>İlhami Sancar (Millî Savunma Bakanı) Vekâleten</i> İbrahim Hulusi ÖKTEM (Bursa Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 08.06.1963 08.06.1962 – 10.06.1962 10.06.1963 – 25.12.1963
Bayındırlık Bakanı İlyas SEÇKİN (Ankara Milletvekili, CHP) Arif Hikmet ONAT (Ordu Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 18.10.1963 18.10.1963 – 25.12.1963
Ticaret Bakanı Mehmet Muhlis ETE (Ankara Milletvekili, CKMP) Ahmet OĞUZ (İstanbul Milletvekili, CKMP)	25.06.1962 – 15.06.1963 15.06.1963 – 25.12.1963
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf AZİZOĞLU (Diyarbakır Milletvekili, YTP) <i>Fahrettin Kerim Gökay (İmar ve İskân Bakanı) Vekâleten</i> Fahrettin Kerim GÖKAY (İstanbul Milletvekili, YTP)	25.06.1962 – 26.10.1963 26.10.1963 – 05.11.1963 05.11.1963 – 25.12.1963
Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan ÖZTRAK (Tekirdağ Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 25.12.1963
Tarım Bakanı Mehmet İZMEN (C.S. Üyesi, Giresun, YTP)	25.06.1962 – 25.12.1963
Ulaştırma Bakanı Rıfat ÖÇTEN (C.S. Üyesi, Sivas, YTP) <i>Raif Aybar (Devlet Bakanı) Vekâleten</i> İhsan Şeref DURA (Kastamonu Milletvekili, YTP)	25.06.1962 – 07.06.1963 07.06.1963 – 11.06.1963 11.06.1963 – 25.12.1963
Çalışma Bakanı Bülent ECEVİT (Ankara Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 25.12.1963

Sanayi Bakanı Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur Milletvekili, CHP)	25.06.1962 – 25.12.1963
Basın - Yayın ve Turizm Bakanı Celal Tevfik KARASAPAN (C.S. Üyesi, Afyonkarahisar, CKMP) Nurettin ARDIÇOĞLU (Elazığ Milletvekili, CKMP) 2 Temmuz 1963 tarihinde kabul edilen 265 sayılı “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu” uyarınca Bakanlığın adı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı olarak değiştirilmiş ve yine Ardiçoğlu atanmıştır.	25.06.1962 – 15.06.1963 15.06.1963 – 16.07.1963
Turizm ve Tanıtma Bakanı Nurettin ARDIÇOĞLU (Elazığ Milletvekili, CKMP)	16.07.1963 – 25.12.1963
İmar ve İskân Bakanı Fahrettin Kerim GÖKAY (İstanbul Milletvekili, YTP) Mehmet Hayri MUMCUOĞLU (Tekirdağ Milletvekili, YTP)	25.06.1962 – 05.11.1963 05.11.1963 – 25.12.1963

4- 12. Dönemin Üçüncü Hükûmeti: X. İnönü Hükûmeti (25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965)

A. Hükûmetin Kuruluşu

İnönü'nün 2 Aralık 1963 tarihinde istifa etmesi ile başlayan Hükûmet krizinin çözümü için Cumhurbaşkanı'nın siyasî parti liderleriyle yaptığı görüşmelerde, çeşitli öneriler ileri sürülmekteydi. Bu bağlamda, Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı bir millî koalisyon önerirken; YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, CHP'nin AP ile koalisyona gitmesinin uygun olacağını belirtiyordu⁶⁵⁵. AP ise, erken genel seçimden yana bir tutum takınmaktaydı⁶⁵⁶. Bu tür değişik görüşler ortaya atılırken, Cumhurbaşkanı Gürsel, 6 Aralık 1963'te yeni Hükûmeti kurma görevini yine İnönü'ye verdi⁶⁵⁷. Ancak, İnönü, CHP'nin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ortak grubunun kararına uyararak, 9 Aralık 1963 tarihinde, Cumhurbaşkanı Gürsel'e Hükûmeti kuramayacağını bildirdi ve görevi iade etti⁶⁵⁸. İnönü'nün görevi iadesinin hemen ertesinde, 10 Aralık 1963 tarihinde, Cumhurbaşkanı Gürsel, bu kez Hükûmeti kurmakla AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'yı görevlendiriyordu⁶⁵⁹. O günlerde Millet Meclisindeki iskemle dağılımı dikkate alındığında, teorik açıdan, Gümüşpala'nın CHP dışındaki partilerle bir koalisyon hükûmeti kurabilmesi mümkündü. Gerçekten, CHP'nin sahip olduğu 174 iskemleye karşı, AP 147, YTP 49, CKMP 25 ve MP ise 13 iskemle sahibiydiler. Geri kalan 42 iskemlenin 33'ü bağımsızlara aitken, 9 iskemle de boştu⁶⁶⁰. Bu bağlamda, Gümüşpala, AP, YTP, CKMP ve MP ile bir hükûmet kurması durumunda, Millet Meclisinde 234 iskemleye sahip olabilirdi ki, bu sayı, kurulacak hükûmetin güvenli bir konumda bulunmasına fazlasıyla yetmekteydi. Ne var ki, teorik durum, siyasal gerçeklikle örtüşmedi. Hükûmeti kurma görevini alan Gümüşpala, sürdürdüğü görüşmelerde, daha anlaşılabileceği konumdaki YTP ve CKMP'nin kararsız bir durumda olduklarını

⁶⁵⁵ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 267.

⁶⁵⁶ **A.k.**, s. 267. Nedim Yalansız'ın aktardığı gibi, Adalet Partisi Temsilciler Meclisinin, 5 Aralık 1963 tarihinde aldığı kararlarda, şu hususlara işaret ediliyordu: "1- Son mahalli seçim neticelerine ve partilerin parlamentodaki durumlarına göre yeni bir seçim yapılmazsa kuvvetli bir hükûmet kurulamaz. 2- 17 Kasım seçimlerinin neticelerine göre ve bugünkü durumları ile küçük partilerle koalisyona gidilemez. Bu partilerle koalisyona gidilirse başarılı ve kuvvetli bir hükûmet kurmak mümkün olamaz. 3- Geçmiş tecrübelerle de bilindiği gibi, CHP ile koalisyon yapmak mümkün değildir. 4- AP içinde vazife kabul etmemek mevzuu bahis değildir. Tarafsız bir şahsın başkanlığında yeni seçimlere kadar liderlerin vazife almayacakları millî bir koalisyona gidilebilir. 5- Bu durumda en çıkar yol 1964 Haziran ayına kadar umumi seçimlere gitmektir. Kuvvetli bir hükûmet kurmak ancak umumi seçimlerden sonra mümkün olacaktır." Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 188.

⁶⁵⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 90.

⁶⁵⁸ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 268; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 90.

⁶⁵⁹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 189; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 90; **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s. 204.

⁶⁶⁰ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 189.

görünce, çalışmalara devam etmekten vazgeçerek 14 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanına Hükûmeti kuramayacağını bildirdi ve görevden affını istedi⁶⁶¹. Bu durumda, Cumhurbaşkanı Gürsel'in, Hükûmeti kurma görevini tekrar İnönü'ye vermekten başka bir şansı kalmıyordu. Nitekim, Gürsel, 14 Aralık 1963 tarihinde, yeniden İnönü'yü Hükûmeti kurmakla görevlendirdi⁶⁶². CHP Meclis ve Senato ortak grubu da, bu kez İnönü'ye Hükûmet kurma konusunda tam yetki vermekteydi⁶⁶³. İnönü, her ne kadar, önce bir kısım bağımsızın da destekleyeceği bir CHP-CKMP Koalisyonu düşündüyse de, CKMP'nin bunu kabul etmemesi üzerine⁶⁶⁴, bu yasama dönemindeki üçüncü Hükûmeti, bağımsızlarla birlikte kurmayı tercih etmişti. Bu doğrultuda, 25 Aralık 1963 tarihinde, İnönü'nün önerdiği Bakanlar Kurulu listesi, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından onanıyor⁶⁶⁵, böylece Türkiye Cumhuriyetinin 28. Hükûmeti olan X. İnönü Hükûmeti kurulmuş oluyordu⁶⁶⁶. Yeni Hükûmette şu kişiler yer almaktaydı:

Başbakan Mustafa İsmet İNÖNÜ (Malatya Milletvekili, CHP)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kemal SATIR (Elazığ Milletvekili, CHP)
Devlet Bakanı Malik YOLAÇ (İstanbul Milletvekili, Bağımsız)
Devlet Bakanı İbrahim Saffet OMAV (C.S. Üyesi, Ankara, CHP)
Devlet Bakanı Vefik PİRİNÇÇİOĞLU (Diyarbakır Milletvekili, CHP)
Adalet Bakanı Mustafa Sedat ÇUMRALI (C.S. Üyesi, Konya; CHP)
Milli Savunma Bakanı Mehmet İlhami SANCAR (İstanbul Milletvekili, CHP)

⁶⁶¹ A.k., ss. 189-190; *Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi*, s. 204.

⁶⁶² *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükûmetler*, T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1998, s. 249.

⁶⁶³ Muzaffer Ayhan Kara, *a.g.k.*, s. 80.

⁶⁶⁴ Bkz. X. İnönü Hükûmeti Programı üzerinde CKMP Meclis Grubunun görüşlerini açıklayan Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz'ın Millet Meclisindeki konuşması, *M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 106, .

⁶⁶⁵ Sadi Koçaş, İnönü'nün listesinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı için Maraş Milletvekili Kemali Beyazıt'ın önerildiğini; fakat, Cumhurbaşkanı Gürsel'in, yeni Hükûmette görev alan Bakanların çoğunun genç kişiler olduğunu, tek yaşlı üye olan Kemali Beyazıt yerine de daha genç bir kişinin atanmasını isteyerek, bu isme karşı çıktığını, bunun üzerine anılan Bakanlığa Kemal Demir'in getirildiğini, bu olayı kendisine hem Gürsel'in hem de İnönü'nün aktardığını yazmaktadır. Bkz. Sadi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a, Anılar*, 3. Cilt, '27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyete', İstanbul, 1977, ss. 1250-1251.

⁶⁶⁶ *Resmî Gazete*, 25 Aralık 1963, Sayı: 11590 Mükerrer.

İçişleri Bakanı Orhan ÖZTRAK (Tekirdağ Milletvekili, CHP)
Dışişleri Bakanı Feridun Cemal ERKİN (TBMM dışından)
Milli Eğitim Bakanı İbrahim Hulusi ÖKTEM (Bursa Milletvekili, CHP)
Ulaştırma Bakanı Abdurrahman Ferit ALPİSKENDER (C.S. Üyesi, Manisa, Bağımsız)
Tekel Bakanı Mehmet YÜCELER (Kayseri Milletvekili, Bağımsız)
Sanayi Bakanı Muammer ERTEN (Manisa Milletvekili, CHP)
Tarım Bakanı Mehmet Turan ŞAHİN (Muğla Milletvekili, CHP)
Ticaret Bakanı Mehmet Fenni İSLİMYELİ (Balıkesir Milletvekili, CHP)
Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan GÖĞÜŞ (Gaziantep Milletvekili, CHP)
İmar ve İskan Bakanı Celalettin UZER (Eskişehir Milletvekili, Bağımsız)
Maliye Bakanı Ferit MELEN (TBMM dışından, 7 Haziran 1964 kısmî seçimleriyle birlikte C.S. Van Üyesi, CHP.)
Köyîşleri Bakanı Lebit YURDOĞLU (İzmir Milletvekili, CHP)
Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet ONAT (Ordu Milletvekili, CHP)
Çalışma Bakanı Bülent ECEVİT (Ankara Milletvekili, CHP)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal DEMİR (Bolu Milletvekili, CHP)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Arif Hüdai ORAL (Denizli Milletvekili, CHP)

Yeni Hükûmette dikkat çeken bazı hususlar vardı. Bunlar, sadece 1 Devlet Bakanına Başbakan Yardımcılığı unvanının verilmiş olması; bir önceki Hükûmetteki gibi, 2 Bakanın TBMM üyeleri dışından atanması⁶⁶⁷, eski Hükûmetlerde yer almayan iki yeni Bakanlığın bulunmasıydı. Bu bakanlıklar, Köyişleri Bakanlığı ile Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığıydı. Ayrıca, listeden de görüleceği gibi, Bakanlar Kurulunda 17 CHP'li üyeye karşı, 4 bağımsız üye bulunuyordu. Dışişleri Bakanı Erkin ile Maliye Bakanı Melen'in de CHP kontenjanından geldiklerini dikkate alırsak (nitekim, Melen 7 Haziran 1964 kısmî yenileme seçimlerinde CHP'den Van Senatörü seçilmiştir); dağılım, 19 CHP'li üyeye karşı 4 bağımsız üye şeklinde gerçekleşmişti⁶⁶⁸. Bağımsızlar, bir siyasî parti gibi, ortak bir görüş etrafında toplanmış insanların oluşturduğu bir birlikteliği yansıtmadıklarından; Hükûmet kurulurken, CHP ile aralarında bir protokol yapılmadı ve Hükûmet programı, CHP'nin programında öngörülen ilkelerden esinlenilerek hazırlandı⁶⁶⁹.

B. Hükûmet Programı ve Millet Meclisinde Okunuşu

Yeni Bakanlar Kurulunun listesi, Cumhurbaşkanınca onandığı 25 Aralık 1963 tarihinde Millet Meclisinin bilgisine sunulmuş⁶⁷⁰ ve Hükûmet Programı, Başbakan İsmet İnönü tarafından, 30 Aralık 1963 tarihinde Millet Meclisinde okunmuştu⁶⁷¹.

İnönü, Hükûmet Programında önce İkinci Koalisyon Hükûmetinin çekilişinden sonra, yeni Hükûmetin kurulmasına kadar geçen sürede, önemli sorunların sükunetle ele alınabildiğine işaret ediyor ve bir hükûmet buhranından yarar sağlamak isteyenlerin hayal kırıklığına uğradıklarını belirtiyordu. İnönü'nün bu sözleriyle Kıbrıs'ta yaratılmak istenen oldu bittileri kastettiği açıktı. İnönü'nün bu konudaki konuşması şöyleydi:

“İkinci karma hükûmetin çekilişinden sonra, Türk Milleti ve onu temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi, demokrasi alanında yeni bir sınavı da başarı ile verdi. Bütün çevreler, yeni hükûmet kuruluncaya kadar geçen zamanda, köklü devlet geleneğine sahip bir büyük millete yaraşan sükuneti, ağır başlılığı gösterdiler. Türkiye'yi bir hükûmet buhranının olağan güçlükleri içinde iken bazı olup bittilerle karşı karşıya bırakabileceklerini umanları derin hayal kırıklığına uğrattılar.

⁶⁶⁷ Bakanlar Kurulunun kuruluşunda TBMM üyesi olmayan Maliye Bakanı Ferit Melen, 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminde, CHP adayı olarak Van'dan seçime katılmış ve Van Senatörü seçilmişti. Bu nedenle, önce 2 olan TBMM dışından seçilmiş bakan sayısı, anılan tarihte 1'e düşmüştü.

⁶⁶⁸ Bakanlar Kurulu üyelerinin mensup oldukları siyasî partileri gösterir liste için, bkz. Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.k.**, ss. 81-82.

⁶⁶⁹ Bilgi Küçükcan, **a.g.k.**, ss. 243-244.

⁶⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), s. 27.

⁶⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), ss. 35-46.

Türk Milletinin bu gibi güç zamanlarda daha iyi beliren ve her türlü düşünce veya parti ayrılığını örtebilen birliği, dayanışması, azim ve iradesi, en çetin meseleleri bile demokratik düzen içinde çözebileceğimizin teminatıdır.

Eski hükümetin çeşitli partilerden üyeleri, yeni hükümetin kuruluşuna kadar, övünülecek bir sorumluluk duygusuyla görev başında kaldılar. Muhalefet partileri, güçlüklerin başarı ve sükunetle açılmasına, uygun davranışları ile yardımcı oldular.” ⁶⁷²

Başbakan İnönü, daha sonra, 1961 seçimlerinden o güne kadar süregelen olumlu gelişmelere dikkat çekiyor ve 27 Mayıs Devriminin (o yıllarda 27 Darbesi yerine 27 Mayıs Devrimi deniyordu. E.O.) ve onun ürünü olan 1961 Anayasasının getirdiği temel hak ve hürriyetlerin, bu Devrimi kötülemek ve Anayasayı tahrip etmek için yararlanılamayacağını altını çiziyordu. Bu konuda şöyle demekteydi:

“Sayın Milletvekilleri,

27 Mayıs devriminin ve 9 Temmuz Anayasasının sağladığı ileri hak ve hürriyetler düzeninden, bu devrimi kötülemek, bu Anayasayı tahrip etmek için yararlanmaya kalkışmanın hüsrana mahkum olduğunu, anlayışlı kimseler arasında anlamayan artık hemen hemen kalmadı.

Herhalde takdir buyurulacağı gibi, en köklü demokrasilerde bile, demokrasi, vatandaşa, geniş hak ve hürriyetlerle beraber ağır sorumluluklarda yükleyen bir düzendir. Türkiye’de ise, saydığımız hak ve hürriyetlerin en geniş ölçüde sağlanması, rejim alanında, sosyal ve ekonomik alanda, dış münâsebetler alanında, tehlikeli geçitlerden geçmekte olduğumuz bir döneme rastlamıştır. Bu hak ve hürriyetlerle kurulan demokratik düzenin memlekete yararlı olması, onları kullanacak olanların gösterecekleri sağ duyuya, sorumluluk duygusuna ve Türkiye’nin bugünkü özel durumunu dikkate alan bir davranış benimsemelerine bağlıdır.” ⁶⁷³

Yeni Hükümetin yapacakları ile ilgili olarak da, İnönü, ekonomik kalkınma konusuna eğiliyor ve ekonomik kalkınma ile Anayasal rejim arasında çok önemli bir bağ bulunduğuna dikkat çekiyor ve ekonomik kalkınmada Kalkınma Plânının önemini vurguluyordu. İnönü, bu konuda düşüncelerini şöyle açıklamaktaydı:

Anayasa rejiminin bütün unsurları ile yerleştirilmesi ve geliştirilmesi yanında, Millet ve memleket olarak en büyük meselemiz, hiç şüphe yok ki, iktisâdi kalkınma davasıdır. Bu iki davanın aslında birbiriyle olan yakın ilgisi açıktır. Biz şuna inanıyoruz ki, iktisâdi kalkınma çabalarının olumlu bir şekilde yürütülmesi ancak istikrarlı bir Anayasa rejimi içinde mümkündür; Anayasa rejiminin yerleşmesi ve gelişmesi de iktisâdi kalkınmanın gerçekleşmesine bağlıdır.

⁶⁷² <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

⁶⁷³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

İktisâdi kalkınma alanında son iki yıl içinde küçümsenmeyecek adımlar atılmıştır. 1962 ve 1963 yılları ile ilgili iktisâdi göstergeler bunu açıkça ortaya koyacak niteliktedir. Milli gelirimiz 1962 yılında sabit fiyatlarla %6 oranında yükselmiştir. 1963 yılında ise, ilk tahminlere göre, milli gelirimizdeki artışın geçen yılki oranı da aşması ve kalkınma hızının % 6,5 ile 7 arasında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu sonucun ekonominin genel dengesi bozulmadan ve istikrar içinde gerçekleştirilmiş olması ayrıca önem taşımaktadır.

Planlı kalkınma döneminin başında elde edilen bu sonuçları başarı saymamağa imkân yoktur. Ancak bu sonuçlar ekonomimizin içinde bulunduğu ciddi durumu ve çözülmesi gereken köklü meseleleri unutturmamalıdır. Hızla artan nüfusumuzun ihtiyaçlarının karşılanması; halkımızın hayat seviyesinin yükseltilmesi; ortak üyelik anlaşması imzaladığımız Ortak Pazar milletleri ile aramızdaki büyük gelişme farklarının kapatılması; kalkınmamızın dış kaynaklarının bulunması yatırımları finanse edecek iç kaynakların artırılması ve kamu sektörünün finansmanı için lüzumlu fonların adaletli ve sıhhatli vergi kaynaklarından tam olarak sağlanması; bölgeler ve fertler arasındaki büyük gelir farklarının giderilmesi; milletçe karşısında bulunduğumuz büyük meseleler olarak ortadadır. Bu meseleleri kısa yoldan hal için yapılacak zorlamalar, ekonominin denge ve istikrarını bozabileceği gibi, bunların gecikmeden ve cesaretle ele alınmaması da yarın yeni ve çözümünü güç meseleler doğurabilecektir.

*Biz bütün bu meselelerin çözüm yolunu, Büyük Meclisçe kabul buyurulan Kalkınma Planının her alanda, bütün gerekleriyle ve tam olarak uygulanmasında görmekteyiz.”*⁶⁷⁴

Hükûmet Programını okumaya devam eden İnönü, Kalkınma Plânının hedeflerine ulaşması için kamu idaresinin yeniden yapılandırılması gereğine işaret ederek, bu doğrultuda iktisâdi devlet teşekküllerinin düzenleneceğini, vergi tarım ve personel reformlarının gerçekleştirilmesine çalışılacağını açıklıyordu. Vergilere ve tarım reformuna ilişkin düzenleme ile ilgili olarak, İnönü şöyle demektedir:

Vergi reformunda ana hedeflerden biri kalkınma gayretlerimizin artırdığı finansman ihtiyacının yeter derecede ve sosyal adalet ilkesi çerçevesinde sağlanmasıdır. Vergi sistemimizi milli gelirdeki artışları kendiliğinden takip edebilecek hale getirmek; vergi yükünün dağılışını yükümlülerin ödeme güçlerine göre ayarlamak ve bu suretle vergi adaletini sağlamak, vergilerimize ekonomimizin gelişmesine hizmet edebilecek bir karakter kazandırmak, vergi kanunlarımızın basitliğini ve kolayca anlaşılıp uygulanmasını temin etmek, bu alandaki çalışmaların başlıca amacı olacaktır...

⁶⁷⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

1964 yılı için öngörülen ek finansman ihtiyacı, Gelir Vergisi Kanununda tarım kazançları ile ilgili istisna ve muafiyet ölçülerinin daraltılması ve bu verginin sahasının genişletilmesi; bina Vergisi ile alınan Milli Savunma mükellefiyetinin bir miktar artırılması; gümrük tarifemizde ekonomimizin gerçeklerine uygun bazı düzeltmeler yapılması; Gider Vergileri Kanununda ve diğer vergi kanunlarında gerekli ıslahatın gerçekleştirilmesi ile temin olunacaktır.

Bu değişikliklere ait tasarılar en kısa zamanda huzurunuzda getirilecektir...

Uzun yıllardan beri üzerinde durulan tarım ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi, en önemli ve süratle ele alınması gereken başlıca meselelerimizden biri haline gelmiştir. Bu konunun şimdi cesaretle ele alınmamasının yakın gelecekte iktisâdi ve sosyal alanda meselenin çözümünü daha da güçleştirecek gelişmelere yol açabileceği kanısındayız.

Tarımsal faaliyetlerin ekonomik ve sosyal bakımlardan en elverişli şartlar içerisinde cereyan etmesini sağlayacak olan bu reformu Anayasamızda yer alan ilkelere uygun olarak, topraksız köylünün toprak sahibi yapılması, yoksul çiftçinin toprağı işleyecek imkânlarla teçhiz edilmesi, çok bölünmüş tarlaların iktisâdi işletmeye elverişli üniteler halinde toplanması olarak anlıyor, tarımsal üretimin bir unsuru olması dolayısıyla de aslolan tarım reformunun temeli kabul ediyoruz. Bu anlayış içinde tarımda üretkenliğin artmasına hız verilmiş, çoğalan nüfusumuzun beslenmesi teminat altına alınmış, iktisâdi kalkınma gücümüzün geliştirilmesi ve sosyal adalet ilkelerinin en önemlilerinden birinin gerçekleşmesi sağlanmış olacaktır inancındayız.”⁶⁷⁵

Kalkınmanın finansmanının enflasyona yol açmayan sağlam kaynaklara dayanmasının önemine değinen İnönü, bunun için kamu sektöründe bütçenin denkliğini gözeteceklerini belirtiyordu. Konuşmasının devamında, yatırım ve işletme kredisinin temini için, yatırım ve kalkınma bankacılığının geliştirilmesine; madencilik ve turizm alanlarında özel sektöre yatırım kredileri sağlayacak kurumların kurulmasına çalışılacağına işaret etmekteydi. Dış ticaret alanı ile ilgili olarak yapılması düşünülenleri şöyle açıklıyordu:

“Dış ticaret alanında, kısa vadede kalkınmamızın zorunlu kıldığı yatırım malları ithalâtının ve sanayimizin ham madde ihtiyaçlarının karşılanmasını; uzun vadede dış ödemeler dengesi açığının kapatılmasını en önemli mesele olarak görüyoruz. İthalât ve ihracatta açıklık, objektiflik ve istikrar dış ticaret rejimimizin esası olacaktır. İhracattan ve turizmden elde edilen döviz gelirlerinin artırılması için başlamış olan çalışmaları süratle sonuçlandıracağız. Bu konulardaki çalışmalarda, Ortak Pazar’ın sağladığı imkânlardan faydalanırken, ekonomimizin

⁶⁷⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

ortaklık anlaşmasının bize ileride yükleyeceği vecibeleri taşıyabilecek bir bünyeye kavuşturulmasını da gözönünde bulunduracağız. Bu yönden, Türk sanayiinin dış rekabete dayanabilmesi için her gayret sarfedilecektir.

*Aynı anlayış içinde, yabancı sermaye yatırımlarını da teşvik etmek ve artan ilgiyi geliştirmek kararındayız.”*⁶⁷⁶

Programda dikkat çeken bir husus, köy kalkınması üzerinde özellikle durulmuş olmasıdır. Bu konu ve yeni kurulan Köy İşleri Bakanlığı ile ilgili olarak İnönü, şöyle demektedir:

“İktisâdi kalkınma çabamızı plan içinde yürütürken, nüfusumuzun üçte ikisinin yaşadığı köy, toplumumuz açısından özel bir önem taşıyan konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisâdi ve sosyal kalkınmamızın tüm olarak ancak köy ve köylümüzün kalkınması ile mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Bu bakımdan köy kalkınması ile ilgili olarak başlamış olan toplum kalkınması çalışmalarının hızlandırılması ve Devletin çeşitli organlarının köye doğru hizmet ve gayretlerinin birleştirilmek suretiyle etkili bir hale getirilmesi Hükümetimizin en önemli görevi olacaktır. Bu hizmetlerin bütün köylülere kısa zamanda ulaşmasını kolaylaştırmak için hizmetleri elverişli merkezlerde toplama imkânları üzerinde durulacak ve kendi başlarına yaşayamayacak durumda olan köylülerin yeterli imkânlarla sahip topluluklar haline getirilmesi çareleri araştırılacaktır.

Köy kalkınmasında üretim imkânları çok sınırlı olan orman köylerinin özel bir durumu vardır. Orman içi köylerde yaşayan vatandaşlarımızın memleketimiz için hayati, önemi olan orman varlığına zarar vermeden, yaşamaları ve kalkınmaları konusunda özel bir dikkat gösterilecektir.

Köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli yer tutan köy yolları yapımı hızlandırılacaktır. Devlet gücünü destekleyen köylere yol yapımı için yapılmakta olan yardımlar artırılabilecektir. Yeni getirilen makinelerin illere dağıtımı ve bu alandaki çalışmalar 1964 yılında % 100 artırılmış olacaktır...

Köy kalkınmamızın genel kalkınma içindeki önemini yukarıda belirtmiştik. Bu önemi gözönünde tutan hükümet köylünün kalkındırılması yolundaki çalışmalara öncelik ve hız verecektir. Genel olarak köylünün, özel olarak da orman köylüsünün davalarını yeni bir anlayışla ele alacaktır.

Tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken tedbirler alınacaktır.

⁶⁷⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

Hem köylüyü, hakkı olan daha iyi yaşama şartlarına kavuşturabilme hem de onu memleket kalkınmasında daha çok yardım edebilir duruma getirebilme yolundaki çalışmaları ahenkli ve süratli bir şekilde yürütebilmek için, bir Köy İşleri Bakanlığı kurulmuştur.

Köy İşleri Bakanlığı, köye yönelen çeşitli devlet hizmetleri arasında bağlantı kuracak, bu hizmetlerin Kalkınma Planına ve yıllık programlara uygun bir ahenk içinde verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamaya çalışacaktır. Gene Köy İşleri Bakanlığı, Devlet gücüne halkın ve gençliğin gönüllü gayretinin katılması yoluyla, köy kalkınmasını, yeni bir ruh ve heyecan içinde hızlandırma hamlesine önderlik edecektir.

Çeşitli alanlarda en önemlilerinden bir kısmının re'sen Köy İşleri Bakanlığına bağlanması lüzum ve imkânları da ayrıca incelenmektedir.” ⁶⁷⁷

Hükûmet Programının ilerleyen kısımlarında, işçi ve işveren ilişkileri üzerinde durulmakta ve bu konuda kabul edilmiş yeni kanunlarla kurulan çalışma düzeninin barışçı bir biçimde işlemlerini kolaylaştıracak önlemlerin alınmasına devam olunacağı belirtiliyor ve sayıları giderek artan yurt dışında çalışan işçilerimizin hak ve ihtiyaçları ile de ilgilenileceği özellikle vurgulanıyordu. Başbakan İnönü'nün, yurt dışında çalışan işçilerle ilgili olarak söyledikleri şöyleydi:

“Yurt içindeki işçilerimizin haklarında büyük ilerlemeler sağlanırken, sayıları günden güne artan yurt dışındaki işçilerimizin de hak ve ihtiyaçlarıyla ilgilenilecek ve muzır akımları yeterli bir şekilde karşılayıcı fâaliyet gösterecek bir dış teşkilat süratle kurulacaktır. Yurt dışındaki işçilerimizin manevi ihtiyaçlarını karşılamak; artırdıkları paraların memleket menfâatlerine ve kendi menfâatlerine daha uygun bir şekilde yurt içinde değerlendirilmesini kolaylaştırmak üzere tedbirler alınacaktır.” ⁶⁷⁸

Programda, daha sonra çeşitli Bakanlıklara düşen görevler üzerinde açıklamalarda bulunulmakta ve bu bağlamda millî eğitimle ilgili olarak, kalkınma anlayışı içinde daha bir önem kazanan eğitime, Anayasada ifadesini bulan Atatürk ilkelerine ve Batı uygarlıklarının temel prensiplerine dayalı bir sosyal düzeni ve millî kültürel değerleri yaratacak ve geliştirecek ve hüviyet verileceği söylenmekteydi. Ayrıca, meslekî ve teknik öğretim kurumlarının, türleri, öğrenci kapasitesi ve kaliteleri bakımlarından iyileştirilecekleri; yüksek öğrenimin gelişmesi için de her gayretin gösterileceği ifade edilmekteydi.

⁶⁷⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

⁶⁷⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

Programda, Kalkınma Plânının enerji kaynaklarımızın geliştirilmesine verdiği önem doğrultusunda, bu işlerle ilgili bir Bakanlığın kurulmasının uygun görüldüğüne de değinilerek, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının kurulmuş olmasının nedeni açıklanmaktaydı.

Başbakan İnönü, Kalkınma Plânına, Hükûmet Programını okumasının sonlarına yaklaşırken yeniden işaret etmek ihtiyacını duyarak şöyle diyordu:

“Planı her alandaki Hükümet fâaliyetinin genel çerçevesi olarak kabul ediyoruz. Büyük Meclisçe kabul buyrulmuş olan Kalkınma Planında yer alan ilkeler her alandaki hükümet fâaliyetinde rehberimiz olacaktır.” ⁶⁷⁹

Hükümet Programını sunarken, Başbakan İnönü, dış politika ile ilgili olarak, ülkemizin dâhil olduğu ittifaklar içinde, kendine düşen görevleri yerine getireceğine değiniyor ve NATO ile CENTO ittifaklarının bu alandaki çalışmalar içinde en önemlileri olduklarının altını çiziyordu. Ancak, konuşmasında, NATO’yu bir kez daha vurgulaması ve bu vesileyle ABD’ye özel bir yer vermesi dikkat çekmekteydi. Gerçekten, İnönü, bu konuda şöyle demektedir:

“Hür dünyanın bekası için birlik ve dayanışmanın hayati zaruretine inanan Hükümetimiz, dünya barışının en kuvvetli teminatı saydığı NATO ittifakı içinde, müttefik ve dost memleketlerle her alanda kurmuş olduğu yakın bağların daha da geliştirilmesine devam edecektir.

Hükümetimizin bu yoldaki çalışmalarında ittifak içindeki bu bağlar başta ABD olmak üzere bütün üye dost ve müttefik devletlerle mevcut samimi ve dostane iki taraflı münâsebetlerin gelişmesinde de değerli bir rol oynamaktadır.” ⁶⁸⁰

Kuşku yok ki, Kıbrıs ile ilgili çok ciddi sorunların yaşandığı bir dönemde bulunulması, Hükümet Programında bu konuya ayrı bir paragraf açılmasını gerektirmişti. Bu bağlamda, Kıbrıs konusuna yeni Hükümetin bakışını, Başbakan İnönü, şu satırlarla açıklamaktaydı:

“Sayın milletvekilleri,

Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının devamlı umdeleri arasında ahitlere sadakat başta gelir. Bildiğiniz gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti ile aramızda özel bağlar kurulmuştur. Bu Cumhuriyetin, imzalamış olduğu andlaşmaları iyi niyetle tatbik ederek bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasını daima temenni etmişizdir. Fakat bir bütün teşkil eden Londra ve Zürih Anlaşmaları yersiz ve mesnetsiz teşebbüslerle ortadan kaldırmaya çalışılmış bu konuda tarafımızdan yapılan birçok uyarmalar Kıbrıs’lı Rum idarecilerce kaale alınmamış ve son günlerde bildiğimiz kanlı maceraya girişilmiştir. Adada cereyan etmiş olan kanlı facia bize

⁶⁷⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

⁶⁸⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

büyük elem vermiştir. Birkaç gün evvel arzettiğim gibi, Türkiye kendisinin ahitlere gösterdiği sadakatı ve riayeti başkalarından da aynı şekilde bekler. Sorumsuzlukla girişilen hareket karşısına memleketimiz bir bütün olarak Kıbrıs'lı kardeşlerimizin hukukunun korunması ve ahitlere riayet olunması hususundaki iradesini katiiyetle izhar etmiştir.

Bu cümleden olarak, bütün barışçı yolları sonuna kadar iyi niyetle, sabırla fakat azmimizden zerre kadar inhiraf etmeksizin denedikten sonra, son çare olarak Garanti Andlaşmasının bize verdiği, münferit müdahale hakkımızı kullanmak üzere harekete geçeceğimizi bildirdik. Bu kat'i tutumumuz sonucunda Türkiye, İngiltere ve Yunanistan adada ateş kesilmesini ve nizamın iadesini temin için müştereken teklifte bulundular ve teklif malum olduğu üzere Kıbrıs Hükümetince kabul edildi. Şimdi, teminâtçı üç Devletin askeri birlikleri bir İngiliz generalin idaresi altında vazifeye başlamış bulunmaktadır.

*Hükümetimiz bu milli tutumun her türlü icaplarını da ahdi vazifeye ve ahdi haklara uygun olarak yerine getirmeye aynı azimle devam edecektir.”*⁶⁸¹

İnönü, dış politika ile ilgili konuşmasında, Orta ve Yakın Doğu ülkelerine duyduğumuz yakın ilgiye temas ettikten sonra, Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizin, karşılıklı saygı ve iyi komşuluk esasları dairesinde tedricen gelişmekte olduğuna yer vermektedir. Buna karşılık Bulgaristan'a yönelik daha mesafeli bir yaklaşım sergilemekte ve

“Komşularımızdan Bulgar Hükümetinin iki memleket arasındaki münâsebetlerini iyi komşuluk münâsebetleri seviyesine getirilmesi hususunda arzu ifade eden beyanları vardır. Bu arzuların tahakkuk edebilmesi için aramızdaki pürüzlü meselelerin görüşülerek hallinde Bulgar Hükümetinin kendisine düşeni yapması gerekmektedir” demektedir⁶⁸².

İnönü, bu arada Avrupa Konseyi ve Ortak Pazar'a da değiniyor ve Ortak Pazarla Türkiye arasında imzalanmış olan Ortaklık Anlaşmasının önemini, şu sözlerle vurguluyordu:

*“Batı Camiası ile ve bu arada Avrupa Konseyi ile işbirliğinin her sahada kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temel hedeflerinden biridir. 12 Eylül 1963 de Ankara'da Ortak Pazarla Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Anlaşmasını bu bakımdan pek önemli bir gelişme olarak kaydetmek isterim. Bu, anlaşma, memleketimizi batı alemi ile kader birliğine götürecek olan tarihi bir belge mahiyetindedir. Dileğimiz, Anlaşmanın biran evvel yürürlüğe girerek fiiliyata intikal etmesidir. Hükümetimiz bu yolda gereken çalışmaları yapacaktır.”*⁶⁸³

⁶⁸¹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

⁶⁸² <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

⁶⁸³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

Başbakan İnönü, dış politikaya ilişkin açıklamalarını, bunun bir millî politika olduğunu belirterek, şöyle tamamlıyordu:

“Sayın milletvekilleri,

Dış politikamızla ilgili sözlerimi bitirirken bu alandaki gayret ve faaliyetlerimizin milletlerle verimli ve yapıcı dostane münasebetler üzerinde teksif edilmiş olduğuna bilhassa işaret etmek isterim. Dış siyâsette milletçe benimsediğimiz bu esas, bütün siyâsi partiler ve umumi efkarımızın müşterek amacını teşkil etmektedir. Böylece sözlerimin başında zikrettiğim gibi, dış politikamızın millilik vasfı, tatbikattaki tezahürleri ile de teyid ve devamlılık ifade etmektedir. Hükümetimiz bu istikamette aralıksız çalışacaktır.” ⁶⁸⁴

İnönü, Hükümet Programını okuduktan sonra, silâhlı kuvvetler ilgili olarak yapılanlara ve yapılacaklara yer veriyor ve sözlerini şöyle bitiriyordu:

“Sayın Milletvekilleri,

Hükümet programını sunmuş bulunuyorum.

Müşahade etmiş olacağınız gibi, bu program, temel noktalarda, Birinci ve İkinci Karma Hükümetler Programlarından ayrılmamakta ve Büyük Meclisin kabul etmiş olduğu Beş Yıllık Kalkınma Planının tam uygulanması amacını gütmektedir. Birinci ve İkinci Karma Hükümetler Programlarında yer almış olan birçok hususlar gerçekleştirildiği için, tabiatıyla, bunlara yeni Hükümet Programında yer verilmemiş; ancak, Karma Hükümetler Programlarında yer almakla beraber gerçekleştirilmesine imkân ve fırsat bulunamamış olan tarım ve toprak reformu ve köylünün toplu olarak kalkındırılması, vergi reformunda eksik kalan hususların, sosyal adalet çerçevesinde planın tam finansmanını sağlayacak ölçüde tamamlanması ve kamu hizmetlerinde gerekli ıslahatın bir an önce yapılması gibi hususlara özel bir önem ve öncelik verilmiştir.

Takdir Yüce Kurulunuzundur.” ⁶⁸⁵

Başbakan İnönü’nün Hükümet Programını okuması tamamlanınca, Başkan Fuad Sirmen, Anayasanın 103. maddesi uyarınca, Program üzerindeki görüşmelerin 2 Ocak 1964 tarihinde yapılacağını açıklıyordu. Bu arada CHP, CKMP, MP ve YTP Grup Başkanvekillerinin, Hükümet Programı görüşmeleri için Millet Meclisinin 2 Ocak 1964 günü sabah saat 10.00’da toplanmasına ilişkin ortaklaşa verdikleri önerge

⁶⁸⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

⁶⁸⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP28.htm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2006).

kabul edildiğinden, görüşmelere sabahtan başlanması kararlaştırılmıştı⁶⁸⁶. Daha önce, AP Grubu adına verilen bir başka önerge de kabul edildiğinden, Millet Meclisi, Kıbrıs'ta cereyan eden hadiseler nedeniyle, tatil günleri de dâhil olmak üzere her gün toplanacaktı⁶⁸⁷.

C. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Görüşülmesi

X. İnönü Hükûmetinin programının görüşülmesine, Millet Meclisinin 2 Ocak 1964 tarihli 23. Birleşiminde başlanmış ve görüşmeler biri sabah, diğeri öğleden sonra olmak üzere iki oturumda tamamlanmıştır. Sabahki oturumda, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar ve bu konuşmalara Başbakan İnönü'nün cevabı yer almıştı. Öğleden sonraki oturuma ise, şahısları adına söz isteyen milletvekillerinin konuşmaları ile başlanacaktı. Ancak, öğleden sonraki oturumun başında, sabahki oturumda konuşan Başbakan İnönü'ye cevap vermek isteyen siyasî parti genel başkanları tekrar söz isteyince ve İnönü de yeniden açıklamalarda bulununca, şahısları adına konuşmak isteyen milletvekillerine sıra daha sonra geldi. Bu bağlamda, şahısları adına konuşmak için 32 milletvekili söz istemişti ve bunlardan 10'u programın lehinde, 13'ü aleyhinde, 9'u da üzerinde (hakkında) konuşacaklarını beyan etmişlerdi⁶⁸⁸.

Sabahki oturumda, ilk sözü MP Grubu adına İstanbul Milletvekili Ömer Zekâî Dorman almıştı. Dorman, konuşmasını tümüyle dış politikaya ayırdığını söyleyerek söze başlıyor, partisinin Hükûmet Programında yer alan diğer konular hakkındaki görüşlerini bir başka arkadaşının açıklayacağını belirtiyordu⁶⁸⁹. Dorman, dış politika başlığı altında sadece Kıbrıs sorununu ele almıştı. Bu bağlamda, Kıbrıs'ın tarihçesine eğildikten sonra, bugün geline nokta eğilmekte ve daha önce Andlaşma gereğince garantörlük yetkilerimizi kullanmamız gerektiği halde bunun yapılmamış olmasını eleştirmektedir. MP Grubu adına konuşan Dorman, şöyle diyordu:

“...İlk ihtilâf, müstakil Türk belediyeleri mevzuunda zuhur etmiştir. Makarios idaresi için bu ihtilâf ve ileri sürülen sebepler, sadece gayeyi örtmeye matuf bahanelerden ibaretti. Müstakil Türk belediyesini kabul etmek istemiyen Makarios idaresinin, belediyeler mevzuundaki kararının karşısına Türk Cemaati çıkmış ve meseleyi Anayasa Mahkemesine götürmüştür.

⁶⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), s. 53, 57.

⁶⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), s. 53, 56.

⁶⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 128-129.

⁶⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 100.

Bir Alman Profesörün başkanlık ettiği Anayasa Mahkemesi, belediyeler mevzuundaki kararın Anayasaya aykırı olduğunu kesin bir hükme bağlamıştır.

Makarios idaresi, Anayasa Mahkemesi kararının icabını yerine getirmemekle Anayasayı açıkça ihlâl etmiştir. Bununla da iktifa etmemiş, çeşitli baskı metotları ile emellerine alet olmayacağını anladığı Anayasa Mahkemesi Başkanını Ada'dan ayrılmaya mecbur bırakmıştır.

Türk Devleti için, Üçlü Garanti Anlaşmasını harekete getirmek ve dostlarla istişarede bulunmak vazife salâhiyeti o anda doğmuştur.

Bunun için, bugünkü kanlı hâdiseleri beklememek lâzımdı. Mesele o anda ele alınmalı, garanti veren devletlerin ve dostlarımızın durumu o anda tesbit edilmeli Türkiye'nin emniyeti, ırkdaşlarının hak ve hayatı ve Devlet olarak haysiyeti için neler yapabileceği onlara ifade ve kendileri vazifeye davet edilmeli idi.

Bu zamanında yapılmadığı gibi Kıbrıs hâdiselerinin Türk Devletine tahmil edebileceği vazifelerin icabı ve hazırlığı da derpiş edilmemiştir. Son kanlı hâdiselerden sonra girilen kifayetsiz, mütereddit teşebbüsler ve müşahede edilen rûcular, bu gerçeğin reddedilmez bir delildir...

Hükümet maalesef hadiselerin zarurî kıldığı tedbirlerden ve teşebbüslerden uzak kalmıştır. Gönderilen bir kaç jet uçağının, yıllardan beri takibedilen kanlı bir idealin yolcularını dize getiremeyeceğini ve kangren haline gelmiş bir meseleyi halledemeyeceğini takdir etmek lâzımdı. Ada'daki güvenlik bozulmuş. Anayasa ayaklar altına alınmış, Enosis faaliyeti, Türk Irkının imhasını hedef tutan bir mertebeye ulaşmış ve katliam başlamıştı...

Türkiye'nin yapabileceği hareketin bir gösterişten ve göz dağından ileri gidemeyeceği yolunda tehlikeli ve yanlış bir kanaat uyandırılmıştır. Bunun, ileride daha korkunç facialara yol açmasından haklı olarak endişe etmekteyiz...

Kıbrıs'ta Türklere tatbik edilen katliam karşısında bile, işliyemediği sabit olan dostluklar ve muahedeler sistemini, acı gerçeklerin ışığı altında yeniden gözden geçirmenin zamanı geldiğine ve hini hacette kimlere güvenebileceğimizi şimdiden tesbit etmemizin hayati bir zaruret olduğuna kaniiz..."⁶⁹⁰

Millet Partisi Meclis Grubu adına yapılan konuşmadan sonra, söz sırası CKMP Grubu adına konuşacak olan Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz'a geliyordu. Odyakmaz, sözlerine, Hükümet Programını değerlendirebilmek için, önce Türkiye'nin içinde bulunduğu rejim ile iç ve dış siyasî durumu değerlendirmek gerektiğini belirterek başlamıştı. Daha sonra, demokrasinin yalnız "halk için"

⁶⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 101-105.

değil, ama aynı zamanda “halk tarafından” idare olduğuna dikkat çekerek, halkın çoğunluğunu temsil etmeyen ve bu çoğunluğun düşünce ve isteklerini yansıtmayan bir yönetimin başarıya ulaşamayacağına işaret etmekteydi. Odyakmaz, bu nedenle CKMP’nin yerel yönetim seçimleri sonunda ortaya çıkan tabloyu da dikkate aldığını ve daha kuvvetli bir hükümetin kurulabilmesini sağlayabilmek için koalisyonda çekildiğini belirtiyordu. Odyakmaz, konuşmasını şöyle sürdürmekteydi:

“C.K.M.P.,...İkinci Karma Hükümetin istifasından sonra geçen zaman zarfında yeni bir Hükümetin kurulması yolundaki çalışmalarda da aynı görüşü savunmuş ve hattâ memleketi kuvvetli bir Hükümete kavuşturabilmek için, müşterek bir Hükümet kurmakta ısrar eden C.H.P. ile A.P. arasında arabuluculuk yapmaya dahi teşebbüs etmişti.

C.K.M. Partisi, Adalet Partisi Genel Başkanı Sayın Gümüşpala’nın, Hükümet kurmaktan sarfinazar etmesi üzerine yeni Hükümeti kurmakla vazifelendirilen C.H.P. Genel Başkanı Sayın İnönü’nün bâzı bağımsızların destekliyeceği bir C.H.P.– C.K.M.P. Karma Hükümeti teşkili yolundaki tekliflerini de yine aynı suretle bir azınlık Hükümetinin bütün zaıflarını taşıyacağı esbabı mucibesıyla kabul eylememiştir.

Aziz arkadaşlar;

Bu sebeple, Yüce Meclisten, okuduğu Hükümet programına göre güven talebinde bulunan C.H.P. Hükümetinin kudretini programında yapmayı vadettiği işlerin mahiyeti bakımından değil, bu işleri yürütebilmek ve başarabilmek için muhtacolduğu millî desteği haiz bulunup bulunmadığı bakımından değerlendirmek mevkiindeyiz.

Filhakika Hükümet, Programında ‘muhtaç bulunduğu desteği yalnız halkta ve halk egemenliğinin tek temsilcisi olan T.B.M .Meclisinde arıyacaktır.’ demek suretiyle Millet Meclisinden güven oyu aldığı takdirde millî desteği sağlayacağı inancını taşıdığı kanaatini vermeye çalışmaktadır.

Halbuki bir Hükümet sadece bir isimler manzumesinden ibaret ve bilâhara geleceğin ümidettiği bir desteğe müstenidolması düşünülemez. Bu destek kuruluşta ve önceden sağlanmak gerekir. Şu veya bu suretle bir güven oyu almak veya almayı tasarlamak yahut güven oyu almayı tesadüfe bırakarak millet huzuruna çıkmak âmme efkârında Hükümet kurma teşebbüsünün ciddiyeti hakkında haklı şüphe ve endişeler doğurur ve o Hükümeti daha işe başlamadan büsbütün zaıfa uğratar.

Sayın milletvekilleri;

Hükümetler desteğini her şeyden evvel, halk ekseriyetinden ve bu ekseriyeti temsil eden kuvvetlerden almak zorundadırlar. Çünkü muvaffakiyet, ancak bu suretle kabil olur.

Sayın İnönü’nün çoğunluğun desteğine mazhar böyle bir Hükümeti kuramaması takdirinde başvuracağı demokratik yol, her ne olursa olsun lideri bulunduğu partiyi müstakilen iktidara getirmek çabası değil, kendisine tevdi olunan Hükümet kurma emanetini iade etmek olmalıydı kanısındayız.

*Kaldı ki, Kıbrıs olayları dolayısıyla içine düştüğümüz durum içte ve dışta Türkiyenin gerçek temsilcisi bulunan çok kuvvetli bir hükûmetle meselelerin ele alınmasını icabettirmektedir...”*⁶⁹¹

Böylece, CKMP adına konuşan Odyakmaz, özellikle Kıbrıs sorununun giderek karmaşık bir hale gelmeye başladığı bir sırada, azınlık hükûmeti kurulmasına tümüyle karşı çıkmaktaydı. Bu konuda Odyakmaz bir adım daha ileri giderek, Hükûmet istifa etmemiş olsaydı dahi; Kıbrıs gibi çok önemli bir sorun ile karşı karşıya kalındığı böylesi durumlarda, daha kuvvetli bir Hükûmetin oluşturulmasına çalışmak gerekirdi diyordu⁶⁹². Odyakmaz, azınlık Hükûmetinin demokratik rejime de uygun düşmediğini savunarak, şöyle diyordu:

*“Bütün bu mülâhazat yanında halk oyu ile kabul olunmuş T. Cumhuriyeti Anayasasının prensipleri altında iki yıldan beri yerleştirmeye ve teamüllerini kurmaya milletçe gayret ettiğimiz ve uğrunda şehitler verdiğimiz demokratik rejim icaplarının da yerine getirilmemiş olduğu inancındayız. Zira çok partili demokratik rejim ve nispî usulle seçilmiş Millet Meclisinin tereküp tarzı, bir çoğunluk Hükûmetinin kurulabilmesi için bütün formüllerin denenmesi zarureti ile bizi karşı karşıya getirdiği halde, Sayın İnönü bir azınlık Hükûmetini kurmakla bu yolları kapamış ve demokratik rejimin icaplarının yerine getirilmesi imkânını ciddiyetle aramamıştır.”*⁶⁹³

Sonuç olarak, Odyakmaz, CKMP’nin kuruluşu ve programı itibariyle yeni Hükûmeti tasvip etmediklerini açıklamıştı⁶⁹⁴.

Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda, CKMP’den sonra sıra CHP’ye gelmekteydi ve CHP Grubu adına Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam konuşmuştu. Sağlam, konuşmasına, 1961 Seçimlerinden bu yana geçen iki yıl içinde, demokratik sistemin yerleşmesinde alınan mesafenin hiç de az olmadığını tespit ederek başlıyordu. Daha sonra, siyasî partilerin kurulacak bir hükûmette yer almak istemeleri kadar istememelerinin de normal görülmesi gerektiğini belirtiyor ve şöyle diyordu:

“Demokratik rejimde; siyasi partilerin birbirleriyle ortak Hükûmet etme arzu ve neticesi ne kadar normal bir hâdise ise, birbirleriyle ortak Hükûmet etmeme arzusu da o kadar normal bir hâdisedir...”

Aslolan, memleketin yüksek menfaatlerini mevcut nizam ve meşruiyet sınırları içinde düşünmek ve tahakkuk ettirmektir. Bunu şu veya bu siyasi teşekkülün yapmasının hiçbir önemi yoktur...Şartlar ve zaruretler tarihin bu safhasında C.H.P.ne bir görev düşürmüştür. Ve C.H.P. si de bu görevini bağımsızlarla teşkil ettiği bir hükûmetle, belli bir nizam ve belli bir programla yapmak arzusundadır...

⁶⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 106.

⁶⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 107.

⁶⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 107.

⁶⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 108.

Esas olan Yüce Meclisin hâdiseyi bu açıdan ele alması ve hükmünü tarih ve millet önünde mesut bir neticeye bağlamasıdır. Mühim netice; demokratik anlayışa, böylece memleketimizde de; demokratik rejimin bütün müşküllerini yine demokratik rejim içinde yenilebildiğinin bir örneğini daha vererek azınlık hükümetinin de, ekseriyet hükümetleri gibi aynı derecede mâkul ve muteber olması gerektiği fikrini kazandırmaktır.

Batı'da zaman zaman örneklerine rasladığımız azınlığa dayanan hükümetler; demokrasinin çıkmaz rejim olduğunu sananlara, demokrasinin her türlü şart ve şerait içinde dahi çıkışı olan çeriye bulan bir rejim olduğunu gösterir...

” 695

Sağlam, konuşmasının devamında, Hükûmet Programında yer alan hedeflere ilişkin CHP Grubunun görüşlerini açıklamış, kurulan iki yeni bakanlığın çok isabetli olduğunu belirtmiş ve aşırı akımlarla ilgili olarak da, bunların üstesinden gelmenin ancak Atatürk Milliyetçiliği ile mümkün olabileceğinin altını çizmişti⁶⁹⁶. Hatip, konuşmasında Kıbrıs konusunda Hükûmetin bugüne kadar izlediği politikayı benimsediklerine de yer vermekte ve sözlerini şöyle tamamlamaktaydı:

“Bizim sıkıntımız bir azınlık Hükûmeti olmamız, savaşımız da güçlükleri yenme savaşıdır. Bu sıkıntıda ve savaşta yalnız olmadığımıza Yüce Meclisin muhterem üyelerinin de bizimle beraber olduğuna inanmaktayız.” ⁶⁹⁷

YTP Meclis Grubunun görüşlerini ise Tokat Milletvekili H. Ali Dizman açıklıyordu. Dizman, önce 1961 seçimleri sonunda oluşan iki Koalisyon Hükûmetinin faaliyetlerine kuşbakışı bakıldığında, zamanın imkânlarının makul ölçüde değerlendirilmiş olduğuna ilişkin tespitlerini belirtiyor ve yeni Hükûmetin Programında ileri sürülen hususlara ilişkin Partisinin görüşlerini ortaya koyuyordu. Bu bağlamda, Programda üzerinde durulan karma ekonominin nasıl gerçekleştirileceğinin tam belli olmadığına değiniyor ve yatırımların finansmanının sadece vergilere mi dayandırılacağını soruyordu. Dizman, tasarruf hacminin geliştirilmesi ile ilgili olarak, ilginç bir öneride de bulunmaktaydı. Gerçekten, Dizman, faizi haram kabul ettikleri için, tasarruflarını bankalara yatırmaktan çekinen kişilerle yönelik olarak şöyle diyordu:

“Vatandaşlarımızın büyük çoğunluğunun dinî inanışlarına göre faiz haramdır. Bankalarımız ise mevduat faizi vermektedir. Bu hal bir nisbet tahtında tasarruf hacminin genişlemesine daha doğru ifade ile tasarrufun yatırıma

⁶⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 109-110.

⁶⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 111-112.

⁶⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 113.

*tahsisine engel olmaktadır. Buna bir çare olma üzere faiz yerine kâr veren banka tipinin ihdasının düşünülüp düşünülmediğinin ve diğer tedbirlerin neler olduğunun bilinmesinde fayda görmekteyiz”*⁶⁹⁸

YTP Meclis Grubu adına konuşan Ali Dizman, iki yeni bakanlığın kurulmasını benimsediklerine, gerek köylerin sorunlarıyla, gerek enerji ve tabii kaynakların geliştirilmesi fikri ile tam bir mutabakat içinde olduklarına işaret ediyordu⁶⁹⁹. Dizman, YTP olarak Kıbrıs konusunun üzerinde titizlikle durduklarını, Hükûmetin, *“tarihimize yaraşır bir devlet görüşü ile hareket etmesini”* her zaman destekleyeceklerini *“hararetle ifade etmekten zevk duya(caklarını)”*⁷⁰⁰ belirtiyor; ancak bazı noktalara da şu sözlerle dikkat çekiyordu:

*“...bizim iyi niyetli gayretlerimizin, bu adada çetecilik zihniyetiyle hareket eden Rum Cemaati ve onun başındaki kimseler tarafından ırkdaşlarımız aleyhine bir istismar konusu haline getirilmemesini de aynı derecede önemle takibedilmesi gerekli bir anlayış olarak kabul etmekteyiz. Son Kıbrıs olayları çok ehemmiyetli telâkki ettiğimiz bazı gerçekleri tam mânasiyle gün ışığına çıkarmış bulunmaktadır. Anlaşılmıştır ki; Kıbrıs Devletinin idaresine hâkim olan Rum Cemaati ve onun başındaki devlet reisi sindirme, tedhiş, yurttaşlarımıza hunharca tecavüz olayları tertibetmek suretiyle adadaki Türk nüfusu usandırmak, adadan uzaklaştırmak kararındadır...biz o kanaatiyiz ki, bu suçları pervasızca işlemekten çekinmemiş olanlar, bundan böyle de esas hedeflerinden vazgeçmiyecekler, yeni fırsatlar yaratarak önümüzdeki günlerde aynı hareketleri tekrar etmekten kaçınılmayacaklardır. Bu itibarla Hükümetimizin, adada sağlanacak huzuru huzur ve sükûnu takiben, bu meselelinin arkasına bırakmamasını, Garanti Andlaşmasını tatbikatta müessiriyetini azaltan noksanlarını ikmal için her türlü teşebbüse şimdiden girişmesini ehemmiyetle tavsiyeye değer bulmaktayız...”*⁷⁰¹

Dizman, konuşmasının sonunda, Programı görüşülen Hükûmetin bir azınlık hükûmeti manzarası gösterdiğine değiniyor ve *“itiraf etmeye mecburuz ki demokrasimiz açısından bu seyir ümit artırıcı olmamıştır”* diyordu⁷⁰². YTP’nin güven oylamasında ne tür oy kullanacağına gelince; Dizman, oylarının rengini bu aşamada tam açıklamıyor ve *“Grupumuz bu görüşlerimize verilecek cevapları da*

⁶⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 115.

⁶⁹⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 116.

⁷⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 117.

⁷⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 117.

⁷⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 118.

dikkate alarak, Hükümetin vazifede kalmasında memleket menfaatleri bulunup bulunmadığını güven oylamasında, oyları ile ifade edecektir” diyerek, bu konuda kesin karar vermeyi daha sonraya bırakıyordu⁷⁰³. Ancak, bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, YTP en azından ret oyu vermeyi kararlaştırmamıştı.

Siyasî parti grupları adına yapılan son konuşma AP’ye aitti. Bu bağlamda, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Hükümet Programı üzerinde AP’nin görüşlerini açıklarken, önce 1961 seçimlerinden bu yana demokratik parlamenter sistemin yerleştirilip kökleşmesinde epey yol alındığına değiniyor; ancak hemen ardından bunun yeterli olmadığına, çünkü halen bir basit hükümet krizi ile değil, bir buhran ile karşı karşıya bulunduğumuza işaret ederek, şöyle devam ediyordu:

“Ancak, yalnız halkımıza mahsus hasletlerin yenmeye muvaffak olduğu müşkülât henüz bitmiş değildir. Bugün içinde bulunduğumuz memleket ve dünya şartları; ekonomik, sosyal ve politik durum kuvvetli ve müstakar hükümetlere şiddetle muhtacolduğumuzu bütün vuzuhi ile ortaya koymuştur. Bahis konusu olan elbette sadece bir hükümet krizi değildir. Bunun ötesinde içinde bulunduğumuz vasat, siyasi, iktisadi ve içtimai bir buhranın bütün tezahürlerini sarahatle ifade etmektedir...

Hal böyle iken, mevcut durumu ıslah, meseleleri cesaretle ele alıp hal ve ekonomik nizamı bütün kemaliyle tesis zımnında kurulacak bir azınlık hükümetinin gücünün ne olabileceği kamu oyununda münakaşa konusudur. Biz o inançtayız ki, eldeki problemin çözüm yolu her halde bu değildir. Halk çoğunluğu yanında parlamentonun mutlak ekseriyetine dayanmayan istikrarlı ve kuvvetli bir hükümetin vücudu ve hele bekâsı asla mümkün olamaz...

*Zira azınlık hükümetleri mesnetten mahrum bulundukları cihetle, temel millî dâvaların köklü meselelerini halle muktedir değildir. Özlediğimiz batı demokrasilerinde bu kabîl hükümetler sağlam ve istikrarlı iktidarlara vasat hazırliyan seçimleri temine medâr olabilir. Aksini iddia etmenin samimiyetle kabili telif olacağı ümit edilemez”*⁷⁰⁴

Bilgehan’ın konuşmasından açıkça anlaşılmaktadır ki, AP, bir azınlık hükümetine karşıdır. Konuşmasının daha en başında bu karşı çıkıştan sonra, Bilgehan, Hükümet Programında yer alan hususlara da eleştiriler getirmekteydi. Bu bağlamda, Programın, kalkınma konusunda sorunların önemli olanlarını saymaktan öteye gitmediğini, karma ekonomiden ne anlaşıldığının bilinemediğini, vergi reformu adı altında yeni vergiler ve yeni zamların getirildiğini, toprak reformu için temel verilerin bilinmediğini ve reformu uygulayacak olan kurumun dahi henüz oluşturulmadığını,

⁷⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 118.

⁷⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 118-119.

bu nedenle toprak reformunun bir fanteziden öteye gidemeyeceğini, aynı şekilde Programda tek orijinal husus olan yeni kurulan iki bakanlığın da, bugünkü ülke gerçekleri karşısında bir fanteziden ibaret bulunduğunu, çünkü örneğin Köy İşleri Bakanlığının köylüyü daha iyi duruma getirmesinin kırk yıl önceki mevzuatla mümkün olamayacağını, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının hangi konularda faaliyet göstereceğinin bilinmediğini ileri sürmekteydi⁷⁰⁵.

Bilgehan, Kıbrıs konusunda da, hukuken kuvvetli durumda olmamıza karşın, Hükûmetin ürkek bir politika izlediğini, tek taraflı müdahale hakkımızı kullanamadığımızı iddia ediyor ve şöyle diyordu:

“Bu konuda, yeni Hükümet Başkanı 1959 yılında Londra ve Zurich anlaşmalarının müzakeresi sırasında 4 ncü maddenin son fıkrasında bulunan tek taraflı müdahale ancak çok çabuk hareket edildiği takdirde müessir olur, aksi halde tesiri gayrimümkündür, hükmünü vermişti. Muhalefette iken verilen bu hükmün icra ve mesuliyet mevkiinde vâki rücuun hangi sebeplere dayandığı hususu hâlâ Yüksek Meclisin meçhulü olarak kalmaktadır...”

*Kıbrıs mevzuunda Hükümet politikasını sarîh ve katî olarak Türk ve dünya umumi efkârına açıklamak mecburiyetindedir. Hükümet tarih karşısında büyük vebal, mesuliyet taşımaktadır. Her şeyin açıkça konuşulması, Büyük Meclisin ve milletin gözü önüne serilmesi lâzımdır...”*⁷⁰⁶

AP Millet Meclisi Grubu adına konuşan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, sözlerini şöyle noktalamaktaydı:

*“...Netice olarak programın Türkiyemizin bugün içinde bulunduğu siyasi, iktisadi ve içtimai buhranları önleme yolunda gerekli açık, müsbet ve gerçek tedbirleri ihtiva etmediği kanaatindeyiz. Meseleleri satıhtaki görüşleriyle ele alan ve bilhassa ne halk ne de Parlâmento çoğunluğuna dayanmadığı cihetle mesnetten mahrum olan ve binnetice zayıf bir azınlık Hükümeti bulunan yeni Bakanlar Kurulunun mesuliyetine iştirake imkân göremediğimiz için Grupumuzun kırmızı oy kullanacağını arz eder, hepinizi Grup adına saygı ile selamlarız.”*⁷⁰⁷

Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar bitince, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, kürsüye Başbakan İsmet İnönü'yü davet ediyordu. İnönü, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalara sırasıyla cevap vereceğini bildirerek söze başlıyor ve Millet Partisinin yalnızca dış politikaya temas eden konuşmasında Kıbrıs için izlenecek politikanın ne olduğunun açıklanması isteğine karşı, *“Millî politikamız bellidir. Esaslı olarak ele alınmıştır. Bir değişiklik bahis konusu değildir”* demekle yetiniyordu⁷⁰⁸. İnönü, CKMP'nin, kuvvetli bir hükûmetin kurulması gerektiği yönündeki açıklamalarına karşı da, şöyle tepki gösteriyordu:

⁷⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 119-122.

⁷⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 122-123.

⁷⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 123.

⁷⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 124.

*“C.K.M.P. bütün beyanatını müşkülâtta çıkmak için kuvvetli bir hükümetin kurulması lüzumuna hasretmiştir. Bugünkü hükümetin C.K.M.P. nin bütün arzularına, arabuluculuğuna ve gayretlerine rağmen bir azınlık hükümeti olduğunu ve müşkülleri halledemeyecek durumda bulunduğunu söylüyor. Biraz insaf ile düşündükten sonra mevcut hükümeti bir an önce hitama erdirmek için birbirleriyle yarış ederek gayret gösterdikten sonra yeni bir hükümet teşkili için bütün gayretler sarf olunup neticesiz kaldıktan sonra memleketi hükümete bırakmamak gayreti ile bütün mesuliyeti üzerine alarak çalışan insanlara yardım etmenin bir vazife olduğunu takdir etmek icabederdi.”*⁷⁰⁹

Başbakan İnönü, YTP’nin görüşleri ile ilgili olarak da, bu siyasî partinin birçok noktada Hükümet Programında ileri sürülen hedeflerle mutabık olduğuna işaret ettikten sonra, önceki Hükümetler zamanında yapılması gereken reformların eksik kaldığını, ancak bunları şimdi koalisyon yönetimlerine göre daha rahatlıkla yapabileceklerini umduğunu belirtiyordu. Bu konudaki düşüncelerini İnönü şöyle ileri sürmekteydi:

“Y.T.P. umumi olarak birçok noktalarda hükümetin vaatlerini, beyanlarını destekliyor; vâzih bulmadığı eksiklerinin tamamlanmasını istiyor. Bunları tatbik ederken tamamladığımızı, kendi takdirlerine arz ettiğimiz zaman görecektir.

*Reform meselesinde gerek birinci ve ikinci karma hükümetlerde arkadaşlarımızın reform meselesine, toprak reformu olsun, diğer reformlar olsun tatbikinde bizimle mutabık olduklarını programımızda zikrettik. Yalnız bir vâkidir ki, beraber yaptığımız birçok işler arasında en sonra reformlar geri kalmıştır. Yeni hükümetin başlıca ele aldığı meseleler, reform meseleleridir. Bunların şimdiye kadar geç kalmış olmasından dolayı beraber çalıştığımız arkadaşlara bir hitap tevcih etmedik, yalnız kaldığımız zaman bunları daha iyi yapabileceğimizi zannederek Meclise arz ediyoruz...”*⁷¹⁰

AP’nin eleştirilerine gelince, İnönü, AP’nin esas olarak azınlık hükümeti sorunu üzerinde durduğuna değindikten sonra, uygulanan seçim sistemi uyarınca bir siyasî partinin tek başına çoğunluğu sağlayabilmesinin zorluğuna dikkat çekiyor ve azınlık hükümetinin meşru olmadığının ileri sürülemeyeceğini şöyle açıklıyordu:

“Nispi temsil usulü ile buradayız. Ve vatandaşlardan aldığımız oyların neticesi olarak Mecliste çoğunluğu temin etmiş değiliz. Aldığımız rey kadar mecliste temsil ediliyoruz. Bu mecliste itimat kazanan bir hükümet, milletin iradesine, itimadına istinadeden bir hükümettir. Böyle olmasa, bu Mecliste bulunan

⁷⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 124.

⁷¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 124.

*mebusların, milletin iradesine istinadetmediklerini iddia etmek lâzımdır. Azınlık hükümetinin müşkülâtı büyüktür. Ama Meclisten itimat reyî aldıktan sonra onun meşruiyeti üzerinde söz söylemek, sadece haksızlık ve sadece şantajdır...”*⁷¹¹

İnönü, yerel seçim sonuçlarıyla, parlamentonun meşruluğu arasında bir bağ kurulamayacağını da özellikle altını çizmekteydi⁷¹².

Başbakan İnönü, AP'nin Kıbrıs konusundaki eleştirilerine yönelik açıklamalarında ise, istifa etmiş bir Hükûmet oldukları halde, Kıbrıs sorunu ortaya çıktığında yapılması gereken her şeyin yapıldığını anlatıyor ve

“...Bir emniyetin teessüs etmesi için verilmiş kararlar Türkiye’de istifa etmiş bir Hükümetin son günlerinde ve yeni Hükümetin daha kurulmadığı günlerde alınmıştır. Karşınızda bulunan adam tek başına bütün mesuliyetleri taşımaktadır.” diyordu⁷¹³. İnönü, konuşmasını şu sözlerle tamamlamaktaydı:

“Muhterem arkadaşlarım, bu şartlar altında memleketi hükümitsiz bırakmamak için bilhassa dış gailer, iç huzursuzluk ihtimalleri karşısında bütün çarelere başvurduktan sonra karşımda bulunan muhterem siyasi partiler, ellerinden geleni bütün gayretleri sarfedip acz gösterdikten sonra memleketi hükümitsiz, anarşiye bırakmamak için vazife alıyoruz...”

*Sizin güven oyunuzla, çoklukla vereceğiniz güven oyunuzla ve ekseriyet sisteminin temin ettiği çokluk gibi değil, bütün icablarıyla serbest ve nispî temsil ile kurulmuş bir Meclisin çoğunluğu ile güvenoyu alırsam, millî iradeye, milletin ekseriyetine istinadetmiş bir Hükümet gibi vazife yapacağım. Bu vazifeyi desteklediğiniz müddetçe onu yerine getirmeye çalışacağım...”*⁷¹⁴

Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalara Başbakan İnönü cevap verdikten sonra, Meclis Başkanı Sirmen, öğleden sonra toplanmak üzere Birleşime ara veriyor ve yeniden toplanıldığında, sıra şahısları adına söz alan milletvekillerinin konuşmalarına gelmiş oluyordu. Bu arada verilen önergelerin kabulü doğrultusunda, milletvekillerine sırasıyla lehte, aleyhte ve üzerinde olmak üzere söz verilmesi kararlaştırılmıştı⁷¹⁵. Ancak, milletvekillerine söz verilmeden önce, Başbakanın konuşmasında ileri sürdüğü bazı hususlara cevap vermek isteyen AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala söz alıyor ve Hükûmetin kuruluşuna ilişkin gelişmeleri açıklıyordu. Gümüşpala, X. İnönü Hükûmetinin kuruluşu öncesinde yaşanan olaylar hakkında şunları anlatmaktaydı:

⁷¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 125.

⁷¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 125.

⁷¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 127.

⁷¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 127.

⁷¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 127, 128, 146.

“...Sayın Hükümet Başkanının söylediği, bilhassa, Hükümet teşkili hakkında vazife alanların aczile yerlerini bırakmaları ve şimdi de çelme takmaya çalışmaları şeklindeki ağır ithamların, huzurunuzda söylenmemesi lâzımgelirdi.

Kıymetli arkadaşlarım, Adalet partisi Genel başkanı, Sayın Devlet Başkanından şartlı olarak Hükümet teşkili vazifesi almıştır: Kuvvetli ve istikrarlı bir Hükümet kurmak. Bu vazifeyi aldıktan sonra buna büyük ehemmiyet ve kıymet vermiş ve sayın liderlerimizle temas başlamıştır. Bu arada Sayın İsmet İnönü ile de temas ettik. Kendileri koalisyon dışı kalacaklarını açıkça ifade buyurdular. Diğer parti liderleri ile yaptığımız görüşmeleri burada tekrar edecek değilim. Biz hükümet kurmayı şartlı olarak ve bir millî vazife olarak kabul etmiştik. Esasen parti olarak görüşümüz de bu idi: Kuvvetli ve istikrarlı bir Hükümet kurmak. Yaptığımız temaslara buna muvaffak olamayacağımızı görünce Devlet Ba(ş)kanına ‘Ben kuvvetli bir Hükümet kuracağım, istikrarlı bir Hükümet kurabileceğim’ tarzında bir görüşme yapamaz ve Devlet Başkanına karşı hakikatler haricinde bir görüş ifade edemezdim. Aksi takdirde kendimi Türk milletine karşı ve Yüksek huzurunuzda Meclisimize karşı suçlu addederdim. Onun için Hükümeti kuramayacağımızı ve kurmayacağımızı arz ettim.

Azınlık Hükümeti üzerinde partimiz ve Temsilciler Meclisimiz uzun münakaşalar yapmış ve bunun uygun olmayacağı üzerinde durmuştur. Diğer partilerimizden de lüzumu kadar, arz ettiğimiz nisbette destek ve müzaharet görmeyince, yalnız 147 milletvekili ile burada bir Hükümet kurmak teşebbüsü memleket için, memleketin atisi için büyük hatâ olurdu ve ben bunu memlekete ihanet telâkki ettim, onun için kabul etmedim. Bunu bu şekilde Yüksek huzurunuzda açıklıyorum.”⁷¹⁶

Gümüşpala’dan sonra CKMP lideri Hasan Dinçer’in de grup adına söz almış olduğunu görüyoruz. Dinçer de, Hükümetin kuruluşuna giden gelişmeler hakkında şu açıklamalarda bulunuyordu:

“...İkinci koalisyon çalıştığı sıralarda içinde bir huzursuzluk vardı, bir ahenksizlik vardı; bu huzursuzluk nihayet dışa vurdu, Meclis kürsüsüne kadar geldi, gazetelere kadar aksetti ve artık kapanmaz, örtbas edilemez hale geldi. Biz bu huzursuzluğun devamı halinde memlekete faydalı olamayacağımız kanaatine vardık. Huzursuzluğu biz söylemiyoruz. Sayın Başbakan muhtelif beyanlarında, ‘Hükümet buhranı aslında aylardan beri devam eden bir buhrandır.’ demek suretiyle bu hakikati ifade ettiler. Aylardan beri devam bir buhran içerisinde Hükümette kalmak. Eğer bizden bunu istiyorlarsa, bu, memleketin menfaatlerine değildir. Memleketinmenfaatleri, artık huzursuz olan, çalışamaz olan Hükümetin yerini huzur içerisinde çalışan, ahenk içerisinde çalışan kuvvetli bir Hükümete devir ve teslim etmektir. İşte biz bunu yaptık. Vazifeden kaçmadık; vazifenin kemali ile yürütülmesi imkânlarını hazırladık...

⁷¹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 129.

Ne oldu? Hükümet çekildi, Hükümet buhranı oldu. Demokrasilerde vazife almak ne kadar tabîi ise, vazifeden bir gün ayrılmak da o kadar tabîidir. Bunu niçin yadırgıyoruz? Vazifeye gelen insanları alkışlamak, vazifeden çekilenleri kötülemek. Hayır bu demokrasiye uygun bir zihniyet değildir. Vazifeden çekilişin sebebi daha iyiyi temine mâtufl olduğu zaman takdir edilmesi lâzımdır. Yeni Hükümetin kuruluşunda bize tekrar vazife teklif edildi. Yani, 'C.H. Partisi ile C.K.M.P. bağımsızların da desteklemesi suretiyle bir Hükümet kuracak, burada vazife alınız' dendi. Ama, bize teklif edilen Hükümetin şekli tebliğimizde de açıkladığımız gibi, bir ekalliyet Hükümeti idi. Hükümetlerin muvaffakiyeti, Millet'in ve Meclis'in ekseriyetine dayandığı müddetçe mümkün olduğu kanısında olduğumuz içindir ki, bu Hükümete girmekten çekindik. Yoksa, bir vazifeden kaçmak için değil, arkadaşlar.

Eğer bize teklif edilen Hükümet şekli hakikaten istifamızda düşündüğümüz gibi kemalli, istikrarlı ve kuvvetli bir Hükümet şekli olsaydı tereddütsüz bu vazifeyi kabul ederdik. Demek ki, meseleler başka açılardan mütalâa edilmek suretiyle hakikatler burada başka bir istikametle, başka bir maske ile, başka bir hüviyetle örtülmek isteniyor...

Biz ne dedik tenkidimizde. 'Tekrar Hükümeti kurmaya memur edilen Sayın İnönü'nün Hükümet kurma çabası sırasında bir Kıbrıs buhranı baş gösterdi. Bir buhran ki, bu memleketi yarın bir harbe kadar götürebilecek bir buhrandır. O halde Hükümetin kuruluşunda, normal şartlar yanında nazik şartlar ve vahîm hadiselerle karşı karşıyadır. O takdirde bütün hissi meselelerden, tecerrüdetmek suretiyle daha kuvvetli bir kuruluşa gitmek, millî bir Hükümete doğru gitmek gerekirken bu lâzıme riayet edilmemiş, bir ekseriyet Hükümeti ile meselelerin ciddiyetiyle mütenasip bir davranış gösterilmemiştir' dedik.

Bu bir hakikattir ve tarih önünde bunu bir kere daha ifade etmekte ve tescil etmekte zaruret görüyoruz. Demokrasilerde bir Hükümet buhranı olmasa dahi, memleket fevkalâde ahval içine girdiği zaman, hükümetlerin daha kuvvetli bir Hükümet kuruluşuna imkân vermek için yerlerini bıraktıkları görülmüştür. Vatanperverlik bunu icabettirir. Ama, bizde bir Hükümetin kuruluşunda, böyle bir Millî Hükümet kurmaya, böyle bir kuvvetli Hükümet kurmaya meydan varken, imkân varken bunun yapılmamış olması hatadır diyoruz. Günah mı işlemiş oluyoruz?

Sayın İnönü burada dediler ki, 'Kıbrıs buhranı karşısında karşınızdaki bu adam tek başına bütün mesuliyeti üzerine almıştır.' Arkadaşlar; elimizde bir Anayasa var, bir demokratik teamül var ve dünya kurulalıdan beri hükümetlerin mesuliyetlerine ait konmuş kaideler var. Sayın İnönü tek başına adam değildir. Yeni Hükümet ayın 26 sında kurulmuştur. 26 sında yeni Hükümetin bu kürsüden ilân edildiği âna kadar mesuliyette kendileriyle beraberiz. Tek başına kalmamıştır. Anayasanın koyduğu kaide budur. Hükümet mefhumunun ifade ettiği mâna budur. Bu kürsüde okunduktan sonra da yine tek başına kalmamıştır;

arkadaşları vardır. O halde bu beyanı sadece demokrasiye aykırı bir beyan olarak kaydetmek isterim. Beraber mesuliyet aldığımız devrenin mesuliyetine, şerefle iştirake hazırız. Ama şereflerinde de hissemiz olduğunu lûtfen kabul etsinler. Ama tek adamlık iddiasının ifadesi, bu rejimin ifade ettiği mâna ile bağdaşamaz...”⁷¹⁷

YTP lideri Ekrem Alican da, İnönü’nün konuşmasına cevap veren parti liderlerindendi. Alican, sözlerine İnönü’nün konuşması sırasında Genel Kurulda bulunmadığını, arkadaşlarının konuşmanın içeriği hakkında kendisine bilgi verdiklerini ve İnönü’nün konuşmasında partisine ve kendisine yönelik olup hak etmediklerini düşündüğü eleştiriler için üzüldüğünü belirterek başlıyor ve bazı açıklamalarda bulunmak istediğini belirtiyordu. Alican şöyle diyordu:

“...Türkiye’de yeni Anayasamızın esaslarına göre demokratik rejimin temellerini atma yolunda gayretler sarfetmekteyiz. Bu gayretlerimiz bilhassa nispi temsilin zaruri kıldığı koalisyon sistemi içinde yürütülmektedir. Koalisyon sistemine müstenit hükümetler A.P., C.H.P. koalisyonu ile başlamış, bugün takviyeli C.H.P. iktidarı haline gelmiş bulunmaktadır. Biz, peşinen ifade edeyim ki, 1961 yılından bu yana demokratik rejimimiz bakımından bu inkişafı müsbet istikamette mütalâa etmekteyiz ve bu inkişafın bu istikamete yöneltilmesinde, Sayın Başbakan İnönü’nün kendisine düşen gayretleri kâfi derecede sarfettiğine inanmıyoruz.

Bizim ikinci koalisyondaki mücadelelerimiz, Sayın İnönü’yü bu istikametteki gayretleri biraz daha olumlu bir şekilde desteklemek yönüne tevcih için olmuştur. Belki onların, Sayın İnönü’nün görüşü bizim görüşümüzle bağdaşamamaktadır. Ama biz bir takım hareketler yapmak suretiyle demokratik rejimin memlekette kemaliyle yerleşmesi, koalisyon sisteminin kemâle ermesi bakımından, müspet istikamette olduğumuzu kendilerine iknaa çalıştık, muvaffak olamadık, 2 nci Karma Hükümet bozuldu. Bu sebeple bu Hükümetin bozulmasında muhterem Başbakanın bizi, ‘Hükümeti bozmakta yarışa çıktılar’ şeklindeki tenkidlerini hiçbir suretle isabetli mütalâa etmedim. Sayın Dinçer’in söylediği gibi, hükümetleri kurmak da vardır, hükümetlerden ayrılmak da tabii bir demokratik icaptır. Niçin bunu yadırgıyorlar Sayın İnönü, bunu anlamama imkân yoktur. Lûtfetsinler; bu yadırgamanın sebebini izah etsinler.

...Sayın İnönü, Üçüncü Koalisyon müzakereleri yapılırken müzakere heyetlerinin karşısına geldi, ‘plân benim hayatımın idealidir, plâna ortak tanımam’ dedi.

⁷¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 129-131.

Şimdi istirham ediyorum; plân sizin hayatınızın ideali ise ve Türk Milleti size tek başınıza Hükümet kurma imkânını vermişse o idealinizi ortak tanımaksızın tahakkuk ettirebilirsiniz. Ama, Türkiye’de nispî temsil sistemi mevcut bulunduğu, Türkiye’de koalisyon Hükümetleri kurulması zaruretleri mevcudolduğu müddetçe, koalisyon Hükümetlerinde diğer partilerle ortak olmaya mecbursunuz...

Sevgili arkadaşlarım, eğer bu memlekette Koalisyon sistemi içinde Hükümet kuracaksak ve biz bu Hükümete davet edileceksek, ben burada bir defa daha tekrar ediyorum, o Hükümette vazife alabilmemiz için Devlet idaresinde ortak olacağız, plânda da ortak olacağız, diğer reformlarda da ortak olacağız...

Bir koalisyon düzeni kurduk. Bu koalisyon düzenini kurduğumuz zaman, Hükümetleri kurarken bir Koalisyon Protokolü yapıyoruz. Başlangıçta her tarafı düşünememe ihtimali vardı. Zaman zaman, bu Koalisyon Protokollarında ıslahat yapalım, noksan olan tarafları ıslah edelim, dedik. Sadece biz haklıyız iddiasında değildik, bizim haklı taraflarımız olduğu gibi, diğer ortaklarımızın da haklı tarafları olabilir, aslolan memleketin menfaati, şu Koalisyon sisteminin en ileri bir neticeye ulaştırılmasıdır; o halde lûtfedin, bunun üzerinde gerekli ıslahatı yapalım, dedik. Olmadı. Muvaffak olamadık. Arkasından mahallî seçimler geldi. Bu arada, hep bildiğiniz gibi Hükümeti za’fa düşürücü, Hükümet içi çatışmalar Meclisinize kadar intikal etti. Artık yıpranmış olan bu Hükümeti yenilemek şarttı. Daha kuvvetlisini kurmak imkânını başarabildiğimiz nisbette, daha kuvvetli bir Hükümet kuralım ve bu memleketin meseleleri daha ciddî bir şekilde bu Hükümet tarafından ele alınsın dedik...”⁷¹⁸

Alican, konuşmasının devamında, Başbakan İnönü’nün, bağımsız milletvekillerinden, Hükümetin yerine getireceği reformları sonuna kadar destekleyecekleri yönünde bir taahhütname aldığına ilişkin duyumları olduğunu söylüyor; bağımsızlardan Adana Milletvekili Cavit Oral ise yerinden müdahale ederek böyle bir şeyin olmadığını bildiriyordu⁷¹⁹. Ancak, Alican bu iddiasında ısrar ediyor ve bunu Başbakana da iletliğini anlatıyordu. Bu konuda Alican’ın sözleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“Sayın Başbakanı bir konuşmamızda şöyle tenkid ettim. ‘Sayın Paşam’ dedim, ‘Ben, bir hususta zatiâlinizi de tenkid ediyorum’ dedim. ‘Ne demektir bu, bağımsızların gelip de size taahhütte bulunmaları?’ kendilerine söyledim, unutmamışlarsa ifade etsinler. Bu olmaz. Bir nevi partili mebusları bağımsızlığa sevk edici bir tutum. Hükümet kuruyorum, bir an evvel bağımsızlığınızı tesbit edin, gelin taahhüdünüzü yapın. Hükümete girmek ihtimaliniz artacaktır demek siyasi ahlâka uygun bir hareket

⁷¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 131-133.

⁷¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 133.

olamaz... Olmaz böyle şey, sizi tenkid ediyorum dedim... Ya o reform adı altında Meclise getirilmiş olan kanun, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin rejimini değiştirecek bir kanun ise, gene mi destekleyeceklerdir?” ⁷²⁰

Bağımsız milletvekillerinden Cavit Oral, Alican'ın bu konuşması ile kendilerine hakaret edildiğini ileri sürerek söz almış ve bağımsızların Hükûmete girişinin ne şekilde gerçekleştiğini anlatmıştır. Cavit Oral, önce Alican'ın bağımsızlara yönelik ifadesinden çok üzüntü duyduğunu belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım; bu Meclisin içinde bir kısım arkadaşlarımız bağımsız durumdadırlar. Bu hakikattir; bunun saklı gizli hiçbir tarafı yoktur. Biz memleketin iç politikasının ve dış politikasının içinde bulunduğu, bugünkü şartları göz önünde tutarak, memleket çocukları olarak, daha koalisyon bozulduğu zaman, bize düşecek vazifeyi yerine getirmek durumunda olduğumuzu ifade ettik. Bu ifadede bulunurken, ne Halk Partisinin ne Adalet Partisinin kuracağı koalisyonu aslâ düşünmedik. Yalnız kendi gücümüz nisbetinde bu kurulacak koalisyona yardımda bulunmayı arzu ettik. Adalet Partisinden bize davet vâki olmadı, bizimle görüşmek istenmedi. Biz de zorla böyle bir teklifte bulunamazdık. Ama C.H.P. Koalisyonu kurmak istediği zaman Sayın İnönü bizimle görüşmek arzusunda bulundu ve bizi toplu olarak odasına davet etti ve biz de gittik. Arkadaşlar, orada bağımsız arkadaşlar adına bendeniz şu ifadelerde bulundum: ‘Memleketin bugün içinde bulunduğu kritik şartlar içinde biz bağımsızlar Hükümeti desteklemek istiyoruz’ bunun üzerinde başka hiçbir konuşma olmadı. Sayın İnönü de bize grupta yapmış olduğu konuşmanın bir özetini yaptı ve ondan sonra beni destekliyecek, bana rey verecek arkadaşların kimler olduğunu bilmek isterim, dedi ve üzerinde hiçbir ifade bulunmayan bir kâğıda isimler yazıldı ve imza edildi.

...biz hiçbir kimsenin oyuncağı olacak, hiçbir kimsenin arzusunda ve emrinde yürüyecek insanlar asla değiliz. Eğer bugün biz bu imzayı vermiş bulunuyorsak, memleketi bugün içinde bulunduğu buhrandan kurtarmak içindir ve bir memleket vazifesidir. Ama biz bugün bu imzayı verdik diye, yarın Sayın Başbakan her hangi bir hususta varacağı bir karara beni icbar edecek olursa, her hangi bir tasarımı getirip bunu mutlaka imza edeceksin derse ki, bunu asla beklemem ki, bu asla olmayacak şeydir, elbette böyle bir şeye ne reyimi kullanırım, ne de imzamı atarım. Bizim gayemiz ve maksadımız, memleketin bugün bilhassa şu Kıbrıs hâdisesi çıktıktan sonra çok muhtacolduğu bir Hükümetin bir an evvel kurulması ve icraatın devamını temin etmektir. Bunun dışında hiçbir şey düşünmedik...” ⁷²¹

⁷²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 134.

⁷²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 136.

Cavit Oral'ın konuşması bitince, Başbakan İnönü, bağımsızlarla ilgili olan tartışmalara, kabinedeki bağımsızlardan Devlet Bakanı Malik Yolaç'ın Başbakan adına cevap vereceğini bildirmiş ve kürsüye Devlet Bakanı Yolaç gelmişti. Malik Yolaç, kendisinin Meclise girdiği günden beri bağımsız olduğunu ifade ederek sözlerine başlıyor ve Alican'la polemige girmek istemediğini, ancak bazı açıklamalarda bulunmayı da zorunlu gördüğünü belirterek hayli gergin bir ortamda konuşmasını şöyle sürdürüyordu:

“...Sayın Alican, Sayın İnönü Hükümet kuracağı zaman daima müstakillere müracaat eder; partilerden istifalar bekler ve bundan fayda bekler; buyurdular; bunu da kötü bir hareket olarak vasıflandırdılar.

Şimdi Sayın Dinçer'in ve Sayın Ekrem Alican'ın çok iyi bildiği bir vâkıayı üzümlere huzurunuzla getirmek mecburiyetindeyim.

Sayın Turhan Kapanlı ve Kâmrân Evliyaoğlu Beyler partiye girmeden evvel bütün müstakil arkadaşlar bendenizi vazifelendirdiler; Yeni Türkiye Partisi ve C. K. Millet Partisi birleşmek suretiyle büyük bir parti kurulmasını arzu ettiklerini söylediler ve temaslar yapmak üzere bendinizi vazifelendirdiler.

İlk teması Sayın Hasan Dinçer Beyle yaptım. Son derece mütevazî, son derece açık konuşan Hasan Dinçer şunları söyledi: Böyle bir birleşmenin lehindeyim, liderlik düşünmüyorum, isim düşünmüyorum. Kuvvetli bir parti halinde birleşmemiz faydalı olur; buyurdular.

Aynı şekilde Sayın Ekrem Alican arkadaşımız ile de görüştim. Başlangıçta Ekrem Alican, buna taraftar olduğunu söyledi. Hasan Dinçer Beyle tekrar görüştim, vaziyeti bildirdim. Neticede iş meydana geldiği zaman ve olacağı zaman Sayın Ekrem Alican bana şu ifadede bulundular: Malik Bey, bu iş olabilir ama C.K.M.P., Y.T.P. ve bağımsızlar çok az bize 30 tane de Adalet Partili getirirseniz olur bu iş, buyurdular. Ben bunu hatırlıyorum; yanılsım varsa gelsinler söylesinler.”⁷²²

Ekrem Alican, Malik Yolaç'ın bu konuşması üzerine tekrar söz istemişti ve bir üçüncü parti kurmak fikrinin, bağımsızların şu veya bu partiye katılmaları konusunun Meclis kürsüsünde konuşulacak ve tartışılacak bir husus olmadığını; kendisinin, İnönü'nün Başbakan sıfatıyla bağımsız milletvekilliğini cesaretlendirmesine karşı olduğunu, yoksa C.H.P Genel başkanı sıfatıyla istediği gibi davranabileceğini belirtmek istediğini bildirmişti. Ayrıca, Alican, Malik Yolaç'ın kendisine geldiğini ve sahibi olduğu Akşam Gazetesinin emrinde olduğunu söylediğini iddia etmiş; bu iddiaya karşı Devlet Bakanı Malik Yolaç da yerinden birkaç kez “Yalan söylüyor” diyerek karşı çıkmıştı⁷²³.

⁷²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 137.

⁷²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 137.

Tartışmalı bir ortamda gerçekleştirilen bu konuşmalardan sonra Başbakan İnönü, tekrar kürsüye geliyor ve bazı açıklamalarda bulunuyordu. İnönü, şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlar, Hükümetin güven oyu alma meselesi halden ve maziden bahsetmek suretiyle biraz da geçmiş hesapları hatırlatma mahiyetini aldı...

Adalet Partisi Genel Başkanı, konuşmalarım esnasında Hükümet kurmakta acizden bahsettiğimi dile getirdiler... Sayın Gümüşpala, bu tâbiri... mübalâğalı mâna ile üzüntü mevzuu yaptı. Sözlerimde tabîî olmıyan bir şey yoktur. Adalet Partisinin yalnız başına Hükümet kurmaya teşebbüs ettiği doğru mudur; değil midir? Doğrudur. Bu Hükümet kurma teşebbüsü bir müsbet neticeye iktiran etti mi, etmedi mi? Etmediği bir vakiadır. Adalet Partisi bu teşebbüsünde muvaffak olmamıştır mânasında ‘Hükümet kurmaktan âciz kaldı’ demiştim; bunun tecavüz mânasını ifade eden nesi var? Bir hâdiseyi tabîî mânasıyla naklediyorum. Nitekim ben de iki defa Koalisyon Hükümeti kurdum ve iki Koalisyon Hükümetini yürütmekten âciz kaldım. Ne var bunda?

Geçiyorum; bilhassa C.K.M.P. nin Sayın Genel Başkanı aziz arkadaşımın üzüntülü sözlerine...

Demişim ki, karşınızda bulunan adam hâdiselerin mesuliyetini yalnız taşımaktadır. Maksadım nedir; şimdi anlatayım size: Beraber çalışıyorduk diyorlar ve bugün de yine Hükümette beraber çalışıyoruz.

Arkadaşlarım vaziyetin ciddiyeti(ni) kendi aramızdaki bu ileri geri konuşmalarla gözüümüzden uzaklaşıyor. Bir çeşit muharebe meydanı ile yakından temastayız. Geçen günler daha buhranlı, daha sert idi. Muharebe meydanında ızdıraplar ve türlü katliamlar içinde bulunan zavallı vatandaşlarımız her saat, her dakika bir şey yazarlar; bir vaziyet haber ve cevap isterler. Ve bu talepler yarım saatten yarım saate, bir saatten bir saate mütemadiyen devreder. Askerî makamlara gelir, Dışişleri Bakanlığına gelir, bunlar tabiatıyla Hükümete intikal eder ve Hükümetten cevap ister. Hükümet yoktur. Geçmiş bir Hükümet vardır, her biri bir yerdedir ve bunların, gelen işlerin her biri için çekilmiş vekilleri toplayıp bir ciddi mesele üzerinde münakaşa ederek onlara mesuliyetin ne surette teveccüh edeceğini izah etmek ve göze aldirmek maddeten mümkün değildir; imkânı olmıyan bir şeydir. Başbakan olarak size gelirler; onların her biri için bir fikir söylemeğe ve tedbir söylemeğe mecbursunuz. Söylediğim bundan ibarettir. Devam eden buhran, Hükümeteşizlik buhranı dışarda devam eden faciaların sevki idaresi için insanı, saatine 24 saat katsa, bu gördüğünüz dermanın 10 misli olsa yalnız başına aciz bırakacak ve mesuliyetten kurtaramıyacak olan bir hengamedir. Bunu belirtmek istiyorum size...”⁷²⁴

⁷²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 138-139.

Hükûmet Programının görüşülmesinde ileri sürülen çeşitli eleştirilere cevap vermeyi sürdüren Başbakan İnönü, bağımsızlara Hükûmette yer verilmesi konusunda YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ile arasında geçen bir konuşmaya da değinerek, bu hususu şöyle açıklıyordu:

“...Sayın Alican’ın bağımsızlar meselesinde bana atfettiği bir sözü söyleyeceğim. Aramıza, bu Hükûmetin inhilâli günlerinde ve yeni Hükûmetin teşekkülü için kendilerine teklif yaptığım zamanlarda bağımsızlık meselesi geçti. Alican bunu bana söyledi. Bağımsızlarla Hükûmet kuracak mısınız? Kuracağım dedim. Bunlara nasıl istinat edilir mealinde sözler söyledi. Bunlar bir teşekkül değildir, her biri müstakildir dediler, doğru. Bunların desteğinin devamlılığına nasıl güveniyorsunuz? Bunlarla toplandık, konuştuk; vaziyeti mütalâa ettik, destekliyeceklerini söylediler, hattâ imza verdiler. Bu işin hakikatı böyle. Ondan sonra Mecliste şimdi bana güven oyu vererseniz, bundan sonra da yapacağım işleri kabul edeceksiniz, diye taahhüt altına almak istiyorum mânasını çıkarmak istiyorlar. Böyle bir mânanın yeri yok. Her defasında, iki satırda bir Meclisin huzurunda tekrar ediyorum ki; murakabe edersiniz, hakkınızdır, istediğiniz anda düşürebilirsiniz, emaneti size iade ederim. Bu sözlerin yanında bana verdiğiniz sözü nihayete kadar tutacaksınız mânası nasıl çıkarılabilir?...

Bağımsızlar için Sayın Alican’ın söylediği başka bir şeydir. O diyor ki, ‘Bağımsızlardan Hükûmete âza alacak mısınız?’ Alacağım, dedim. O zaman kendilerinin de Hükûmete girmesi bahis konusu idi. ‘Nasıl olacak?’ Dediler. Niçin nasıl olacak dedim. Kendisi ‘Bağımsızların çoğu bizden çıkmıştır, aramızda türlü hâdiseler geçmiştir, bizim için türlü şeyler yazmışlardır. Şimdi onlarla nasıl karşı karşıya oturacağız’ dediler. Bunlar koalisyon komisyonlarında da konuşuldu, ikinci defa konuşurken. Onlardan ayrılmış bağımsızlar Hükûmete alınacak mı? Alacağız. Eee nasıl alacaksınız? Hattâ bizim arkadaşlar cevap vermişlerdir ki, yarı şaka yarı ciddî olarak, bugün karşımızda bulunan parti âzalarının çoğu vaktiyle C.H. Partisinde idiler, çekildiler, şimdi karşımıza geçtiler. Bunda yadırganacak ne var? Yeni siyasi partilerimiz de –kendilerin çok uzun ömür ve başarılar dilerim– kendi içinden çıkanların karşılarında parti kurduklarına alışacaklardır. Bu normal bir şeydir.”⁷²⁵

Başbakan İsmet İnönü, Millet Meclisinden güven oyu alabilen bir Hükûmetin azınlık Hükûmeti olarak görülemeyeceğini savunarak, güven oyu vermiş gibi görünüp, sonra Hükûmeti çalıştırmama gibi taktiklerin bir hilekârlık olacağını söylüyordu. Bu nazik konu üzerinde İnönü, düşüncelerini şöyle ifade etmekteydi:

“Şimdi arkadaşlarım, işin ciddiyetle halledilmesi lâzım gelen noktası; güven oyu verilecek Hükûmetin ‘azınlık Hükûmetidir’ ithamı altında

⁷²⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 139-140.

zayıf görülmemesi, zayıf gösterilmemesidir. Böyle bir yol tutunuz mu o Hükûmete güven oyu vermiş sayılamazsınız. Bilâkis her gün eziyet edeceğiniz bir takım insanları vazife görmekte güçsüz, kuvvetsiz bırakmak demektir. Bunu belirtmek istiyorum. Azınlık Hükûmeti değildir. Millet Meclisinin nispî temsille gelmiş olan hür milletvekilleri bir Hükûmeti çoğunlukla tuttukları vakit o Hükûmet millî iradeye istinadeden Hükûmettir. Bunun güçlüğü programını yürütmek için hepsi aynı parti disiplinine, aynı fikir kararına bağlı olmadıkları için vazifeleri yürütmekteki güçlüktür. Şimdi buna bir de siyasi hayatta marifet zannolunan oyunlar girerse, o Hükûmetin çalışması mümkün olmaz. Biz güven oyu verelim, öyle görünelim; ama içinde çalıştırmıyalım. Böyle bir tasminî partilerden birine veya arkadaşlardan her hangi bir gruba mal ederek söylemiyorum, bir tehlike olarak söylüyorum. Bu bir hilekârlıktır ki, Hükûmeti kurtaramamaktan daha fenadır. Hükûmeti her zaman murakabe eder ve her an düşürebilirsiniz. Derhal emanetinizi iade ederim. Bunu söyledikten sonra meydana gelecek Hükûmetin 'Azınlık Hükûmeti' ithamı altında bulundurulmasını kabul etmem. Ne kadar kuvvetle, yaygın olarak itham eden bulunursa o kadar kuvvetle ve şiddetle karşılarım. Benim üzerinde durduğum nokta; bu memleket uzun bir buhran içindedir, iç ve dış bütün dertler hortlamaktadır. Bu, göze görünmeyecek gelmiş bir kaza değildir, uzun müddetten beri sürüp gelen bir sakat anlayışın, yanlış tutumun, beraber çalışmaktaki aczin tabîî bir neticesidir. Bundan kurtulmak lâzımdır. Üzerinde ısrarla durduğum nokta budur.

Şimdi bugün karşıımızdaki partiler benim târizim karşısında müşterek müdafaa ihtiyacını duyarak âdeta bize karşı birleşmiş gibidirler. Alican'ın işaret ettiği gibi bundan bir fayda çıkması muhtemeldir. Güven oyu vermezsiniz, tekrar bir araya gelirseniz, Hükûmeti kurarsınız, ben size yardımcı olurum.

Muhterem arkadaşlar; bütün bu konuşmalarımızın vazife şuuru içinde ciddi bir noktaya bağlanması lâzımdır. Vaktin uzamasına işlerin tahammülü yoktur. Bugün bunu bitireceğiz; 24 saat sonra gönlünüzden, vicdanınızdan – muhakeme neticesinde– nasıl koparsa, onu kıymetli reylerinizi izhar edeceksiniz. Size müteşekkir olarak ayrılacağım”⁷²⁶

X. İnönü Hükûmetinin programı üzerindeki görüşmeler, Başbakan İnönü'nün bu önemli konuşmasından sonra, AP Grubu adına söz alan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan'ın konuşmasıyla devam etmişti. Bilgehan, CHP'nin bağımsızların katılımıyla kurduğu Hükûmetin bir azınlık Hükûmeti olduğunu tekrarlıyordu ve böyle bir nitelemede bulunmalarının sebebinin yerel seçimlerin sonuçları olmadığını, 450 üye tam sayılı Millet Meclisinde, Hükûmeti kuran siyasî partinin 178 üyesi varsa, buna azınlık hükûmeti deneceğini, anayasa hukukuna göre bunun böyle olduğunu belirtiyordu⁷²⁷. Bilgehan, şöyle devam ediyordu:

⁷²⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 139-141.

⁷²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 141.

“...Biz ne diyoruz? Azınlık Hükümetlerine itimat etmiyoruz, diyoruz. Neden? Çünkü, azınlık hükümetinin tabiatı da bunu getirmektedir. Filhakika kendileri de, ‘Bugün bana itimat oyu vereceksiniz, ama yarın getirdiğim kanunlara oy vermezseniz, bu yaptığınızı hilekârlıkolar’ buyuruyorlar.

Biz de Yüksek Meclisin dikkatini bu noktaya tevcih ediyor ve diyoruz ki, belki bugün sayın Hükümet Meclisten itimat oyu alacaktır fakat yarın getirmiş olduğu kanunların aynı itimat oyları ile çıkarılması mümkün değildir.

*Bu bakımdan böyle reformlara girmesi, büyük iddialarla ortaya çıkması doğru değildir. Kendilerini siyanet bakımından ifade ediyoruz.”*⁷²⁸

AP Grubu adına konuşan Bilgehan’dan sonra, MP Grubu adına Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman söz almıştı ve sabahki oturumda MP Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman’ın sadece dış politika ve özellikle de Kıbrıs konusunu ele aldığını belirtip, kendisinin Hükümet Programının diğer kısımlarına değineceğini açıklamıştı⁷²⁹. Ataman, birinci ve ikinci koalisyon Hükümetlerinin başarılı olmadıklarına işaret edip, yeni Hükümetin Programında da temas edilen sorunların ne şekilde çözüleceğine ana hatlarıyla bile olsa yer verilmediğini iddia etmekteydi. Ataman MP Grubu adına yaptığı konuşmayı bitirirken, oylarının rengi ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

*“Esaslı noktalarda bir yenilik arz etmediği bizzat Hükümetçe ifade edilen program hakkında bu kısa mâruzatımızla iktifa edeceğiz. Hükümet hakkında vereceğimiz oyu şu ana kadar söylediklerimiz tâyin edecektir. Hükümetin güven oyu almamasını rejim ve memleket için bir felaket saymadığımızı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin her derde demokratik yollardan çare bulabileceğine inandığını programında açıklayan Hükümetin bu görüşüne huzurla katıldığımızı ifade etmek isteriz...”*⁷³⁰

Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar, MP İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman’la sonu eriyor ve sıra şahısları adına konuşmak isteyen milletvekillerine geliyordu. Daha önce de değindiğimiz gibi, Program üzerinde şahısları adına konuşmak için, 10’u lehinde, 13’ü aleyhinde ve 9’u da üzerinde olmak üzere toplam 32 milletvekili söz istemişti. Bundan önceki Hükümet Programının görüşülmesinde de yapıldığı gibi, milletvekillerine, bir lehte, bir aleyhte ve bir üzerinde, sonra tekrar bir lehte, bir aleyhte ve bir üzerinde olmak şeklinde sırayla söz verilmekteydi. Her ne kadar, şahıslar adına yapılacak konuşmalar on dakika ile sınırlandırılmış idiyse

⁷²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 141.

⁷²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 142.

⁷³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 145.

de⁷³¹, zaman zaman verilen önergelerin Genel Kurulca kabul edilmesi üzerine bazı hatipler için bu kuralın uygulanmaması da kararlaştırılmaktaydı⁷³². Ancak, bazı milletvekillerinin daha önceden belirlenen sürenin bazı milletvekilleri için uygulanmamasına karar verilmesine tepki koyanlar olduğu gibi Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen de bundan şikâyetçiydi⁷³³.

Milletvekillerinin kendi adlarına yaptıkları konuşmaların bazılarında ilginç değerlendirmeler görülmekteydi. Bu bağlamda, Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, uzun süren konuşmasının bir yerinde, İnönü'nün bu Hükûmeti benimsemiyorsanız, buyrun siz kurun tarzındaki değerlendirmesini yadırgadığını belirtiyor ve şöyle diyordu:

“...Sayın İnönü diyor ki, ‘Buyurun, birleşiniz, kurunuz.’ Hayır arkadaşlar, ben Sayın İnönü’den 25 yıldır Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Başkanı ve Türk siyasi hayatında demokratik prensipleri –geç kalsa dahi– daima benimsemiş bir lider sıfatıyla ve tarihi hüviyeti ile ‘beraber kurarız’ fikrini bekliyordum. İcabederse İnönü’den beklenilecek mütalâa şu idi. ‘Arkadaşlar, bu Hükûmet desteğinize mâruz kalmazsa bir araya geliriz, lâzım olan Hükûmeti kurarız. Çünkü, memleketin şartları bunu icabettiriyor.’ Halbuki, duyduğumuz söz şu: ‘Bir araya geliniz kurunuz.’ Hayır arkadaşlar, İnönü’nün bugün dinlediğim konuşmalarında müteessir olduğum nokta; ‘Bir araya geliriz’ diyeceği yerde ‘Bir araya gelirsiniz’ diye karşı partileri yalnız başına bırakmak suretiyle, millî müşkülâtın başka bir şekilde halledilmesi tarzını kabul etmemeyi Mecliste beyan etmesi olmuştur.” ⁷³⁴

⁷³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 146.

⁷³² Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ve Erzurum Milletvekili Nihat Diler’in konuşmalarında böyle bir yol izlenmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 149, 153.

⁷³³ Örneğin, Samsun Milletvekili İlyas Kılıç, “üzerinden yirmi dakika geçmeden, Büyük Meclisin aldığı bir kararı değiştirme zımnında Sayın Başkanın Büyük Meclisi emrivâkilerle karşı karşıya bırakmasının neticesinde, arkada konuşma sıraların bekliyen arkadaşların konuşmalarını bir defa daha kısa yeni bir tavrıyla karşılaşıyoruz. Reis Beyden şu hususu istirham ediyorum; konuşmalar madem ki 10 dakikaya bağlanmıştır... o halde 10 dakika dolduktan sonra hatibin kürsüden sükûnetle inmesini sağlaması lâzımdır...” diyordu. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 156. Başkan Sirmen’in de belirlenen sürelerin zaman zaman uzatılması yönündeki kararlardan benzer bir yakınması olmuştur. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 155-156. Ancak, Başkan Sirmen, haklı olarak, Genel Kurul aksi yönde karar verirse kendisinin yapabileceği bir şeyin olmadığını da belirtiyordu. Nitekim, Sirmen, İlyas Kılıç’ın eleştirisine, şöyle cevap vermişti: “...Meclisin eskiden beri mevcut teamülü, aldığı prensip kararın rağmen, bâzı hatiplerin bu kararla bağlı olmaksızın konuşmasına imkân verme merkezindedir. Riyasetin tutumu Yüce Meclisin kararına ve şimdiye kadarki tatbikata uygundur.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23 (02.01.1964), s. 156.

⁷³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 148.

Afyonkarahisar Milletvekili Haluk Nur Baki, bundan önceki iki Hükûmetin hissî nedenlerle son bulduğunu ileri sürüyor ve şöyle devam ediyordu:

“...İlk defa kurulan Hükûmet neden çözüldü? İktisadî doktrin münakaşalarından mı? Köylere sen daha iyi hizmet edeceksin, ben daha iyi hizmet edeceğim mücadelesinden mi? Hayır. Tamamen hissî. Bu memleketin 30 milyon nüfusu iktisadî ıstırap içinde iken, Ahmet Efendi ile Mehmet Efendinin iki sene fazla hapishanede yatmaması için bir memleketi batırmak pahasına Hükûmeti bozduk...

...Açıktır, İkinci Koalisyonun çözülmesi(n)de hissî sebebe dayanır. Neymiş, Halk Partisinin dümen suyunda olursa seçmeni rey vermiyormuş, altından kaidesi kayıyormuş. Memleketin kaidesi kayıyor, ne seçmeni?

...Bugünkü medeni dünyanın anladığı mânadaki cesaret ‘Ahmet’ten korkmak, Mehmet’ten korkmak meselesi değildir. Bir parlâmento üyesinin en cesuru reyden korkmıyandır. İşte karşınızda reyden korkmıyan bir arkadaşınız duruyor. Ne söylerlerse söylesinler, şerefle bunu hayatımın sonuna kadar taşıyacağım...” ⁷³⁵

Samsun Milletvekili İlyas Kılıç’ın kendisine gelen konuşma sırasını vermesi üzerine söz alabilen Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, konuşmasını Kıbrıs sorunun son derece vahim boyutlar kazanmış olmasına dayandırıyor ve şöyle sürdürüyordu:

“...Arkadaşlar gaileyi küçümsemyelim, gaile büyüktür. Bu Kıbrıs gaillesinden, Devletimiz haysiyetini kaybederek çıkmak tehlikesine mâruzdur. Eğer iş iyi idare edilemezse, memleketimiz bir harp tehlikesine mâruzdur. Tehlike bu kadar ağırdır...

Bu gaile karşısında Devletimizin iç ve dış politikasının çok dikkatle sevk edilmesi iktiza eder. İçeride mutlaka barış halinde olmalıyız, arkadaşlar. Son mahallî seçimler bir bakıma kötü bir manzara gösterdi; iki zıt parti arasındaki partilerin reyleri az oldu ve reyle iki zıt partide kümelendi.

Arkadaşlar, açık konuşuyorum: A.P. ile C.H.P. arasındaki uçuşumu doldurmamız lâzımdır. Bu uçuşum bugün doldurulmıyacaksa ne zaman doldurulacak? Bu uçuşumu doldurmak için biz de, siz de ne yapmak lâzım ise el birliği ile yapmalıyız... memleketin iç politikasında millî barış neye mütevakkıf ise onu vakit geçirmeden temin etmek ve o istikamete gitmek lâzımdır.

Bunun yanında dış gaile bertaraf edilmeye kadar diğer bütün duyguları, düşünceleri ikinci plâna atmak gerekir. Bu gaile karşısında bizi tecrübesiyle, aklıyla ve tarihî şahsiyetiyle –bakın bunu ben söylüyorum arkadaşlar– tarihî şahsiyetiyle en az kusurla götürebilecek olan şahıs bugünkü Sayın Başbakandır...

⁷³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 156-157.

...Bu Hükûmete oy vermediniz, Hükûmet gitti. Kıbrıs meselesi şu halde duruyor! Karşımızda yarın yeni bir Hükûmet buhranı olursa Kıbrıs işinde Makarios bundan ne türlü istifadeler sağlar, bunu düşündünüz mü? Bu yeni Hükûmet buhranının kolaylıkla halledileceği ümidi var mıdır arkadaşlar? Bu da yok. Onun için, büyük gayretlerle yokuştan çıkıp düz yola girinceye kadar dokunmayın... ”⁷³⁶

Manisa Milletvekili Neriman Ağaoğlu ise önceki İnönü Hükûmetlerinin Programlarında yer alan “geçmişin yaralarını sarmak” meselesine bu Programda hiç değinilmemiş olmasının nedenini merak ediyor ve siyasî af ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

“...İster istemez akla şu soru geliyor. Acaba geçmişin yaraları tamamiyle sarılmış mıdır? Buna kimsenin evet diyebileceğine inanmıyorum. Açık gerçek şudur ki, vaktiyle Sayın Başvekilin bir vesile ile veciz bir şekilde ifade buyurduğu gibi, siyasi mahkûmiyetlerde daima bir hak tereddüdü vardır. Siyasi mahkûmiyetler hiçbir zaman, hiçbir yerde katiyet ifade etmez. Bu kabîl suçlara karşı millet vicdanında varılan hükümlerde her zaman farklar bulunabilir...

...yeni Hükûmetten uzak ve yakın, bütün geçmişin yaralarının toptan ve gecikmeden sarılması tedbirlerinin ele alınmasını, yalnız kendimin değil, beni milletvekili seçmiş vatandaşlarımın da arzusu olarak istemek, bana düşen bir vazifedir.

Milletvekillerinin, Hükûmet Programı üzerinde kendi adlarına yaptıkları konuşmalar sürerken, çeşitli üyelerce üç kez yeterli önergesi verilmiş, fakat üçü de reddedildiği için⁷³⁷, görüşmelere devam edilmişti. Ancak, dördüncü kez verilen yeterli önergesi kabul edilince⁷³⁸, 2 Ocak 1964 Perşembe günü sabah saat 10.00’da başlayan ve öğle vakti verilen bir buçuk saatlik aradan sonra tekrar başlayan görüşmeler, toplam sekiz buçuk saat sürdükten sonra, akşam saat 19.50’de tamamlanmış oluyordu⁷³⁹.

⁷³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 166-167.

⁷³⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 158, 165, 167.

⁷³⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 172.

⁷³⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), s. 172.

D. X. İnönü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması

1961 Anayasasının 103. maddesinde, kuruluştaki güven oylamasının Hükûmet Programı üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından bir tam gün geçtikten sonra yapılacağı öngörüldüğünden; Millet Meclisi, 4 Ocak 1964 Cumartesi günü, saat 11.00’de Fuad Sirmen’in Başkanlığında, X. İnönü Hükûmetinin güven oylaması için toplanmıştı.

Oylamaya 405 milletvekili katılmıştı. O tarihte 9 üyeliğin boş olduğunu ve Başkan Fuad Sirmen’in Anayasa gereğince oy veremeyeceğini hatırladığımızda, 35 milletvekilinin oylamada yer almadığı anlaşılmaktadır⁷⁴⁰.

a- Güven oylaması sırasında yaşanan olaylar

Güven oylamasının yapılacağı 4 Ocak 1964 tarihli 25. Birleşimde Başkan Sirmen gündeme geçtiğini bildirdiğinde, AP İzmir Milletvekili Şinasi Osma gündem dışı söz istemiş ve Başkan’ın niçin gündem dışı söz istediğini sorduğunda; Osma, oylama hakkında diye cevaplandırınca, Başkan da kendisine söz vermişti⁷⁴¹. AP İzmir Milletvekili Şinasi Osma, yaptığı gündem dışı konuşmada, o günkü gazetelerin birinde, bazı öğrenci kuruluşlarınca yapılmış ve Hükûmete güven oyu vermeyecek olan milletvekillerini tehdit eder tarzdaki açıklama için üzüntülerini bildirmekteydi. Osma şöyle diyordu:

“...Bugünkü gazetelerin birisinde ve bilhassa memlekette tanınmış bir gazetede bâzı talebe teşekkülleri adına yapılmış bir beyan göze çarpmaktadır.

Bu beyan hakikaten doğru ise, Büyük Meclis adına bu beyanı yapana teessürlerimi beyan ederim... Tamamen bir tehdit mahiyeti taşıyan bu beyanda Hükûmete müsbet oy vermiyecekler; âdeta tehdidedilmektedir.

Biz buraya Türk Milletinin temsilcisi olarak geldik. Yalnız ona karşı sorumluyuz ve onun sözüne kulak veririz. Milletvekillerinin tehdit(i) altında oy

⁷⁴⁰ Her ne kadar, oylama sonuçlarını gösteren Millet Meclisinin 4 Ocak 1964 tarihli 25. Birleşim tutanağına ekli listede, oya katılmayanların sayısı 40 olarak gösterilmekte ise de, Birleşimi yöneten Başkan Sirmen’in oylama sonucuna ilişkin açıklamasında, Hükûmete güvenenlerin sayısının 225, güvenmeyenlerin sayısının 175 olduğu, 1 çekimserin bulunduğu, 4 zarfın da boş çıktığı bildirilmektedir. Bu durumda, oylamaya katılanların sayısının 405 olduğu anlaşılmaktadır. O tarihte boşalan milletvekilliği sayısının 9 olduğunu ve Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in oy hakkının bulunmadığını dikkate aldığımızda, oya katılmayan milletvekillerinin sayısının 35 olması gerekmektedir [550 – 415 (225 güvenenler + 175 güvenmeyenler + 1 çekimser + 4 boş zarf + 1 M.M. Başkanı + 9 boşalmış milletvekillikleri) = 35]. Sözü edilen listede farklı bir sayının gösterilmesi, muhtemelen, 4 boş zarfın oylamaya katılmama olarak değerlendirilmesinden ve Millet Meclisi Başkanının oy hakkının bulunmadığının dikkate alınmamasından kaynaklanmış olabilir. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 188, 200-203.

⁷⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 185.

vereceğimizi zannedenler yanılmaktadırlar. Vicdanımızın sesine göre, vicdanımızın emrettiği istikamette oy kullanmaktan bizi hiçbir kuvvet alıkoyamaz. Bu uğurda gerekirse canımızı da seve seve veririz.”⁷⁴²

Osma'nın bu konuşması, Genel Kurulda tartışmalara yol açmıştı. CHP İstanbul Milletvekili Suphi Baykam, Şinasi Osma'nın oylamayı etkileyecek nitelikte bir konuşma yaptığını iddia ederek usul hakkında söz istemiş; ancak, Başkan Sirmen, söz vermemişti. Baykam'ın müdahalesi ve Başkan Sirmen'in tutumu Millet Meclisi tutanaklarına şu satırlarla geçmiş bulanmaktadır:

“SUPHİ BAYKAM (İstanbul) – Usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Usul meselesi yoktur. Hatip gündem dışı söz istedi, Riyaset takdir etti, söz verdi. (Orta sıralardan gürültüler) Arkadaşlar sükutu muhafaza edelim.

SUPHİ BAYKAM (İstanbul) – Usul hakkında Reis Bey.

BAŞKAN – Usul meselesi yok efendim.

SUPHİ BAYKAM (İstanbul) – Oylamaya müessir konuşma yaptı.

BAŞKAN – Oylamaya müessir konuşma yapmadı efendim.

Konuşmayı dikkatle takibettinizse bir gazetede neşriyatın mahiyeti hakkında malûmat verdi, oylamaya müessir husus değildir bu. (C.H.P. sıralarından gürültüler) (Adalet Partisi sıralarından alkışlar)

BAŞKAN – Milletvekilleri bu malûmat üzerine reylerini mi değiştirecekler?

SUPHİ BAYKAM (İstanbul) – Aynı konuda söz rica edeceğim.

BAŞKAN – Vermiyor efendim.”⁷⁴³

Başkan Sirmen bu tartışmalı ortamda oylamaya geçmişti. Ancak, oylama tamamlanıp sayım sürerken, ortaya tartışmalı başka bir durum çıkıyordu. Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan, oylamanın bittiği bildirildikten sonra, fakat henüz oyların ayırımına başlanmadan oy pusulasını Başkanlık Divan Kâtibine vermişti; fakat Başkanlık Divanı, İçtüzüğü'nün 137. maddesindeki “oy toplama muamelesi bittikten sonra oy verilemez” hükmü uyarınca, Arıkan'ın oyunu dikkate almamıştı. Bunun üzerine Arıkan, bir önerge ile oyunun dikkate alınmasını, aksi halde kendisine söz verilmesini istiyordu. Arıkan, önergesinde şöyle demektedir:

“Yüksek Başkanlığa

1- Yoklamada bulundum.

2- İlişik reçeteden de anlaşılacağı üzere, kalbden rahatsızım.

3- Fenalık geçirdiğimden Dr. a kadar gitmek zorunda kaldım.

Tasnife başlanmadan önce salona girdim ve oyumu kullandım.

Divanca bu hususlar göz önünde tutularak oyumun hesaba katılmasını, aksi halde bu konuda söz verilmesini rica ederim.

Mardin

M. Ali Arıkan”⁷⁴⁴

⁷⁴² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 185.

⁷⁴³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 185-186.

⁷⁴⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 187.

Başkan Sirmen, İçtüzükteki ilgili hüküm gereğince oyu geçersiz saydıklarını bildirip, Arıkan’a talebinde ısrarlı olup olmadığını soruyor ve Arıkan’ın talebimde direniyorum demesi üzerine, bu milletvekilinin oyunun dikkate alınması yönündeki talebini Genel Kurulun oyuna sunuyordu⁷⁴⁵. Başkanın bu uygulaması üzerine AP sıralarından gürültüler yükselmiş ve Başkanı Tüzüğü uygulamaya davet edenler, ya da Tüzüğü çiğnemekle itham edenler olmuştu⁷⁴⁶. Bunun üzerine Başkan tutumunu açıklamış ve bu açıklama sırasında kendisine şiddetli karşı çıkan Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ile aralarında hayli sert bir tartışma yaşanmıştı. Başkanın açıklaması ve sözü edilen tartışma Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

“BAŞKAN – Sayın arkadaşlar, mesele vazıhtır. Arkadaşımız geç gelmesini bir mâzerete bağlamaktadır. Ve bu sebeple Tüzükte bu sarih hüküm olmasına rağmen reyimi nazara alınız, demektedir. Bu hususu kabul edenler. (Reye konamaz, sesleri, A.P. sıralarından gürültüler)

Müsaade buyurunuz, niçin oya konamaz?

KEMAL BAĞCIOĞLU (Maraş) – Olmaz böyle şey, usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Arkadaşlar fazla telâşlanmayınız, bireyin neticeye müessiriyeti yoktur. (A.P. sıralarından gürültüler)

KEMAL BAĞCIOĞLU (Maraş) – Usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Kabul etmiyenler. (A.P. sıralarından gürültüler; ‘Reis, Tüzük, Tüzük’ sesleri)

KEMAL BAĞCIOĞLU (Maraş) – Tüzüğü çiğniyorsunuz.

BAŞKAN – Muhterem arkadaşlar, gürültü ile mesele halledilmez. (A.P. sıralarından, gürültüler) Efendim, sükûneti muhafaza edelim.

KEMAL BAĞCIOĞLU (Maraş) – Usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Arkadaşlar, İçtüzüğün sarih hükmünü Riyaset ifade etmiştir. (A.P. sıralarından gürültüler; ‘oylanamaz’ sesleri) Arkadaşlar, sükuneti muhafaza edin, dinleyin, ondan sonra konuşursunuz.

Yüce Meclisin teamülü, İçtüzüğün mevcut hükmünün muayyen bir hususta tatbik edilip edilmemesinde Yüce Meclis karar almaktadır. (A.P. sıralarından ‘oylanamaz’ sesleri, gürültüler) Dinleyin biraz arkadaşlar, gürültü ile olmaz. Size misaller söyleyeceğim. (A.P. sıralarından, gürültüler)

⁷⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 187.

⁷⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 187-188.

Arkadaşlar, müsaade buyurun. (Gürültüler)

KEMAL BAĞCIOĞLU (Maraş) – Söz istiyorum. Vermiyor musunuz?

BAŞKAN – Oturunuz yerinize efendim, gürültü ile olmaz. Müzakereyi ihlâl edenler hakkında cezai muamele tatbikine beni mecbur etmeyiniz rica ediyorum. Sükunetle dinleyiniz.

İstediği şekilde hareket etmek her milletvekilinin hakkıdır. Fakat müzakereyi idare etmek Riyasetin vazifesidir. Müzakerenin selâmetle cereyanına mâni olan arkadaşlara Tüzük ahkâmını tatbik ederim, rica ediyorum. Sükûtu muhafaza ediniz. (A.P. den gürültüler)

Riyasetin görüşünü ve İçtüzüğün hükmünü sarahaten ifade ettim. (A.P. sıralarından gürültüler)

Arkadaşlar, İçtüzüğün bir maddesini okuyorum: ‘Takrirî bir nutkun kürsü üzerinden okunması yahut kâtibe okutturulması caizdir. Fakat okuma müddeti 20 dakikayı geçemez.’ İçtüzükte sarîh hüküm olmasına rağmen Yüce Meclis uygun gördüğü takdirde bu ‘geçemez’ kaydına rağmen bunun aksine karar ittihaz ettiği zaman o husus tatbik edilir.

Şimdi 137nci madde der ki: ‘Oy toplama muamelesi bittikten sonra oy verilmez.’ Bunu okudum. Riyasetin görüşünün bu olduğunu arz ettim. Ona rağmen bu arkadaşımız direndi. Yüce Heyetin oyuna müracaat etmeye mecburum. Bir muamelede oya müracaata mecbur olur, diğer muamelede oya müracaata mecbur olmaz, bu keyfî bir hareket olur. Başkanlık bu şekilde hareket edemez.

Muhterem arkadaşlar takrir kabul edilmiştir ve mevcut yekûna bir ilâve edilecektir...”⁷⁴⁷

Böylece, hayli tartışmalı bir ortamda, oylama bittikten sonra, ancak henüz oyların sayımına geçilmeden gelen Mardin Milletvekili M. Ali Arıkan’ın oyu da Genel Kurul’un kabul etmesi üzerine oylama sonuçlarına eklenmiş bulunuyordu.

b- Güven oylamasının sonucu

Güven oylaması tamamlanınca Başkan Sirmen sonucu açıklıyor ve oyların dökümünün yapıldığı listeye göre kabul (yani güven) oyu verenlerin sayısının 224 olduğunu, bunlara biraz önce oyunun değerlendirmede dikkate alınmasına karar verilen M. Ali Arıkan’ın kabul yönündeki oyu da eklenince, Hükûmete güvendiklerini bildirenlerin sayısının 225’e ulaştığını, 175 milletvekilinin güvensizlik oyu kullandığını, 1 milletvekilinin çekimser olduğunu, 4 tane de boş zarf çıktığını bildiriyordu⁷⁴⁸.

⁷⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 187-188.

⁷⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 188.

Kabul oyu verenlerin isimlerinin yer aldığı liste incelendiğinde, başta Genel Başkan Ekrem Alican olmak üzere, YTP milletvekillerinin de Hükûmette bulunmadıkları halde, güven oyu verdikleri görülmektedir⁷⁴⁹. YTP, oylamadan önce yaptığı grup toplantısında, memleketin iç sorunlarından çok dış sorunlarının önemli olduğu bir ortamda, birlik içinde olmak gerektiğine karar vermişti⁷⁵⁰. Böylece, YTP Hükûmeti dışardan desteklemiş oluyordu⁷⁵¹. Bu arada, CKMP, güven oylamasında ret oyu kullanılmasını kararlaştırdığı halde, bazı milletvekilleri Hükûmete yine de güvenoyu vermişlerdi⁷⁵².

Güven oyu verenlerin sayısının 225'te kalması, bir diğer deyişle Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226'ya ulaşmaması, beraberinde bir sorun da getirmişti. Gerçekten, hükûmetlerin kuruluşunda başvuru güven oylamasında, basit karar yeter sayısı yeterli olacak mıydı; yoksa, üye tam sayısının salt çoğunluğunun, yani 226'nın sağlanması mı gerekecekti? Böyle bir sonuçla ilk kez karşılaşıldığı için, bu sorunun ele alınması ve bir karara varılması yararlı olacaktı. Bu doğrultuda, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Başkanlık Divanının böyle bir ihtimali daha önceden öngördüğü için, bu konuyu tartıştığını ve 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclisin, Temsilciler Meclisi kanadının Anayasa Komisyonunda görev yapmış üyelerden Ankara'da bulunanlarla, bazı üniversite öğretim üyelerinden oluşturulan bir bilim kurulundan görüş aldıklarını; anılan kurulun, özetle, Anayasanın kuruluşta güven oyunu düzenleyen 103. maddesinde özel bir yeter sayı belirtmeden "güvene başvurulur" demekle yetinildiğine göre, bu konuda Anayasanın 86. maddesindeki genel yeter sayısının dikkate alınmasının gerekeceğini, 226 sayısının, gensoru sonrasında veya görevde iken istenen güven oyunun verilmeyerek hükûmetlerin düşürülmesi için söz konusu olacağını bildirdiklerini ve Başkanlık Divanının bu görüşü benimsediğini açıklıyordu⁷⁵³. Meclis Başkanı Fuad Sirmen, bu Raporun dışında Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın aksi yönde bir görüşü savunan önergesinin bulunduğunu, bu nedenle önce Raporu okutacağını, sonra da Rapor üzerinde söz almak isteyenler olursa onlara söz vereceğini bildirip, Doç. Dr. Muammer Aksoy,

⁷⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 200-201.

⁷⁵⁰ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 194.

⁷⁵¹ Emre Kongar, YTP'nin bu tutumunu, o sıralarda çok alevlenmiş olan Kıbrıs sorunu nedenine bağlamakta ve YTP'nin, Hükûmetin bir an önce kurulmasına yardım etmesinin, seçmen gözünde bir vatan görevi olarak kabul edileceğini düşündüğünü ileri sürmektedir. Bkz. Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, 32. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 163.

⁷⁵² Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük, Elazığ Milletvekili Nurettin Arıdoğan ve Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu, güvenoyu veren CKMP'li milletvekililer. Bkz. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 195; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 200-201.

⁷⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 188.

Nurettin Ardıçoğlu, Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, Doç. Dr. Turan Güneş, Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Coşkun Kırca, Emin Paksüt, Prof. Bahri Savcı ve Ord. Prof. Abdülhak Kemal Yörük'ün yer aldığı Kurulca hazırlanan 31 Aralık 1963 tarihli Raporu okutmuştu⁷⁵⁴. Genel Kurulda okunan Raporda, kısaca, Meclisten güven oyu almış ve iş başında olan bir hükûmetin düşürülebilmesi için Anayasanın 89. ve 104. maddelerinde açıkça Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun şart koşulduğuna, buna karşılık hükûmete kuruluşta verilecek güven oyunu düzenleyen 103. maddede böyle nitelikli bir yeter sayının aranmadığına dikkat çekilmekte ve bu nedenle kuruluştaki güven oyu için Anayasanın 86. maddesindeki basit çoğunluğun uygulanması gerekeceğine işaret edilmekteydi. Yine Raporda, bunun tesadüfi bir durum olmadığı, Anayasa koyucunun, hükûmetlerin kurulmasını kolaylaştırma ve düşmelerini zorlaştırma amacıyla böyle farklı bir düzenlemeye gittiği belirtilmekte ve sonuç olarak şöyle denilmekteydi:

*“Anayasamızın 86, 89, 103 ve 104 ncü maddelerinin açık hükümleri ve “Anayasamızın parlâmanter rejimin işlemesi ve Hükümet buhranlarının mümkün olduğu kadar önlenmesi amacını güden eğilimi (ruhu)” karşısında, Hükümetin güven oyu alabilmesi için, hazır bulunan (yani oylamaya katılan) üyelerin salt çoğunluğunun güven ifade eden beyaz oy kullanmasının lâzım ve kâfi olduğu sonucuna oy birliği ile varılmıştır.”*⁷⁵⁵.

Başkan Fuad Sirmen, daha sonra, milletvekillerine söz vermeden, aksi görüşte olan Tahtakılıç'ın önergesini de okutmuştu. Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Programı üzerinde Mecliste görüşmeler biten Hükümet için yarın Güven Oyuna» başvurulacaktır.

Oylamaya geçilmeden, Anayasanın 103ncü maddesinde ‘Göreve başlarken güven oyu’ sırasında aranacak çoğunluk meselesi hakkında açıklık bulunmadığı cihetle, her şeyden evvel bu nokta üzerinde durulması kanaatindeyim.

Gerçekten; bundan önceki Hükümet kuruluşlarında, kuruluştan evvel Meclis tamsayısının salt çoğunluğu sağlandığı için güven oyuna başvurulurken bu nokta üzerinde durulmamış ve hükûmetler 450 üyelik Meclisten en az 260 oyu evvelden garanti ederek Meclis huzuruna gelmişlerdir.

⁷⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 189-190.

⁷⁵⁵ Sözü edilen Raporun tam metni için, bkz. “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte, “Kuruluştaki Güvenoyu” başlıklı kısım ve **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 193-197.

Düinkü görüşmelerde ise, 3 ncü İnönü Hükümetinin kuruluşta, bir azınlığa dayandığı meydana çıkmıştır.

Bu hal karşısında, güven oyu işlemine başlamadan, kuvvetler ayrılığı sistemini kabul eden Anayasanın 6 ncı maddesine göre (Yürütme) yetki ve sorumluluğu, Türk milleti adına Meclisçe verilecek Hükümetin göreve başlarken ne derecede bir çoğunluğun oyunu alması gerektiği hususunda durulması mutlak bir zaruret haline gelmiştir.

Devlet kuruluşumuz için hukukî ve fiilî neticeleri bakımından önemli gördüğüm bu mesele hakkındaki görüşümü, dün milletvekilleri için konuşma tahdidi kararı alındığı cihetle açıklayamadım, bu önergeyi vermek zorunda kaldım.

Düşüncem şöyledir:

1. Anayasanın 83 ncü maddesi hükmünce Parlâmento sistemimiz daimi vazife ve toplantı halinde bulunmak esasına dayanır.

(Her milletvekilinin her an vazife başında olması tabiidir.)

2. 100 ncü madde Meclisler tatilde olsalar bile sırf Hükümetin (işe başlarken güven oyu) işlemi için toplantıya çağrılmasını emretmektedir.

3. 104 ncü madde: Hükümetçe sonradan, yeniden güven oyu istenmesi (güveni yenileme) halinde böyle bir isteğin (ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile) reddedilebileceğini açıklamıştır.

4. 104 ncü madde: Hükümetçe sonradan, yeniden güven oyu istenmesi(güveni yenileme) halinde böyle bir isteğin (ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile) reddedilebileceğini açıklamıştır.

5. (Milletin kayıtsız şartsız egemenliği) ideal ve prensipin karşısında, güvensizlik (Hükümeti düşürme) de (Üye tamsayısının salt çoğunluğunun reyini) şart koyarken, (göreve başlarken güven oyununda her hangi bir kayıt bulunmamasına dayanılarak bu oylamayı, görüşme nisabının çoğunluğunun reyile, yürütme görevi yetkisinin (yani milletin; yasama yetkisi ile yargı yetkisi haricindeki bütün işlerini ve maddi ve mânevi varlığını ele alıp sevk ve idare edecek organın teşkilinde 450 üyelik Mecliste 114 üyenin reyinin yeter olacağını kabule imkân yoktur.

Kanaatimce 104 ncü maddedeki açıklığın 103 ncü maddede bulunmaması (göreve başlarken güven oyununda) başkaca bir halin hatıra gelmiyeceği içindir.

İşin tabiatı da, hukukisi de, doğrusu da budur.

Gereğinin yapılmasını saygılarımla arz ederim.”⁷⁵⁶

Görüleceği gibi, Tahtakılıç, tamamiyle farklı bir görüşteydi ve sadece görevdeki bir Hükümetin düşürülmesi için değil, fakat yeni kurulmuş bir hükümetin güvenoyu alabilmesi için de Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun sağlanması gerektiğini savunuyordu. Bu görüş doğrultusunda, X. İnönü Hükümetine güvenen milletvekili sayısı 226’ya ulaşmayıp, 225’te kaldığına göre, Hükümet güvenoyu alamamış demektir.

⁷⁵⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 190-191.

Ancak, MP Grubu adına konuşan Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, AP Meclis Grubu adına konuşan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ve CHP Meclis Grubu adına konuşan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim ile şahsı adına konuşan Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu ve Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Tahtakılıç'ın görüşüne katılmamışlar ve kuruluştaki başvuru güven oylamasında, basit çoğunluğun yeterli olduğunu ileri sürmüşlerdi⁷⁵⁷. Bu konuşmalardan sonra, verilen yeterlik önergesinin de kabulü üzerine, Başkan Sirmen, Millet Meclisinin, Hükûmete 175 güvensizlik ve 1 çekin(m)ser oya karşı, 225 oyla güven duyduğunun anlaşıldığını bildirmişti⁷⁵⁸.

Güven oylaması sonunda Başbakan İnönü, özellikle bir önceki Hükûmeti güven oyu aldığı anda yaptığı konuşma ile karşılaştırıldığında, çok kısa diyebileceğimiz bir teşekkür konuşması yapmıştı. İnönü, bu konuşmasında aynen şöyle demektedir:

*“Muhterem arkadaşlar, verdiğiniz güven oyu ile kurmuş olduğumuz Hükümet Yüksek Meclisin daimî murakabesi altında vazifesini ifa edecek ve güven oylarınıza lââyık olmak için bütün gayretini sarf edecektir.”*⁷⁵⁹

Böylece, 25 Aralık 1963 tarihinde kurulmuş olan X. İnönü Hükûmeti, 4 Ocak 1964 tarihinde Millet Meclisinden güven oyu almış bulunuyordu.

E. X. İnönü Hükûmeti Döneminde Karşı Karşıya Kalınan Bazı Sorunlar

X. İnönü Hükûmeti, Millet Meclisinin 12. Döneminde kurulmuş olan üçüncü Koalisyon Hükûmetiydi. Esasında, CHP ile bazı bağımsız milletvekillerinin biraraya gelmesiyle kurulduğunu dikkate alarak, bu oluşumu bir koalisyon hükûmetinden çok, bir tür CHP azınlık hükûmeti olarak da değerlendirebilmek mümkündü. Bu farklı değerlendirmeleri bir kenara bıraksak da; güven oylamasının sonucu, X. İnönü Hükûmetinin arkasında sağlam bir yasama çoğunluğunun bulunmadığını ve

⁷⁵⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 193-198. Bize göre de, 1961 Anayasası (ve aynı düşüncüyü koruyan 1982 Anayasası), hükûmetlerin düşürülmesini, Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunu arayarak zorlaştırmış; buna karşılık kurulmalarını, kuruluştaki gidilecek olan güven oylamasında, yasama organının basit karar yeter sayısına göre daha nitelikli bir çoğunluk aramayı kolaylaştırmışlardır. 1961 Anayasasının 86. maddesinde, “Her Meclis... **Anayasada başkaca hüküm yoksa (abç), toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir**” denildiğine ve kuruluştaki güven oylamasını düzenleyen 103. maddede başkaca hüküm bulunmadığına göre, toplanmış üyelerin salt çoğunluğunun güvenini sağlayan bir Hükûmetin güven oyu almış olduğunda hiçbir kuşku duymamak gerekir. X. İnönü Hükûmeti için yapılan güven oylamasında, oy kullanan 401 milletvekili ve oy kullanamayan Meclis Başkanı birlikte dikkate alındıklarında, 402 üyenin hazır bulunduğu, bunun salt çoğunluğunun da 202 olacağı açıktır. Bu durumda, Hükûmete güvendiğini belirten milletvekillerinin sayısı değil 225, 202 bile olsaydı, X. İnönü Hükûmeti güven oyu almış sayılırdı.

⁷⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 198.

⁷⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 198.

bu nedenle karşı karşıya kalacağı sorunları aşmakta zorlanacağını göstermekteydi. Ancak, bütün bu olumsuz koşullara karşın, X. İnönü Hükûmetinin, görevde kaldığı bir yıldan biraz fazla süre içinde, yine de hayli işlevsel olduğunu söyleyebiliriz.

a- Kıbrıs Sorunu

aa- Kıbrıs ile ilgili gelişmeler

Yeni Hükûmet, daha ilk günden başlayarak, giderek karmaşık bir boyut kazanan Kıbrıs sorununa çözüm aramak zorunda kalmıştı. Gerçekten, IX. İnönü Hükûmetinin son günlerinde ortaya çıkan Kıbrıs krizi, X. İnönü Hükûmeti döneminde de bütün şiddetiyle sürmüştü. Bu bağlamda, 1 Ocak 1964'te Makarios'un, Londra ve Zürih Andlaşmalarının yürürlükten kaldırılmasını istemesi, 15 Ocak 1964'te Londra'da Kıbrıs'taki iki toplumun temsilcileri⁷⁶⁰ ve 3 garantör devletin (İngiltere, Türkiye, Yunanistan) katılımıyla bir Konferansın toplanması (III. Londra Konferansı)⁷⁶¹, Kıbrıs'ta Türk toplumu üzerinde şiddet hareketlerinin devamı ve Türklere karşı kanlı saldırıların önüne geçilememesi⁷⁶², X. İnönü Hükûmetinin üstesinden gelmek durumunda olduğu çetin sorunlardı.

Sözü edilen saldırıların önlenmesi için 14 Şubat 1964'te Türkiye Cumhuriyeti, 15 Şubat 1964 tarihinde de İngiltere, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştu⁷⁶³ ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'a üç ay için bir milletlerarası barış gücü gönderilmesine karar vermişti⁷⁶⁴.

Bu gelişmeler sürerken, Kıbrıs olayları, Mecliste genel görüşmeye ve meclis araştırmasına tâbi tutulmak istenmişti. Bu bağlamda, ilk genel görüşme açılması istemi, "Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı" başlıklı ciltte üzerinde durulduğu gibi, Konya Milletvekili İrfan Baran tarafından 5 Şubat 1964'te⁷⁶⁵, ondan çok kısa bir süre sonra ikincisi, 18 Şubat 1964'te İzmir Milletvekili Şinasi Osma tarafından yapılmış⁷⁶⁶, ancak her iki genel görüşme önergesi de Millet Meclisince reddedilmişti.

⁷⁶⁰ Kıbrıs Türk Toplumunu, Rauf Denktaş ve Osman Örek temsil etmekteydiler

⁷⁶¹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 103; Anıl Çeçen, **Kıbrıs Çıkmazı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2005, s. 49; http://tr.wikipedia.org/wiki/15_Ocak (Erişim Tarihi: 30.08.2006)

⁷⁶² Kıbrıs'taki Türk Toplumunun lideri Dr. Fazıl Küçük, 1963 yılı Aralık ayında başlayan EOKA saldırılarında, 12 Şubat 1964 tarihine kadar 151 Türkün öldüğünü açıklamıştı ve bu açıklamanın yapıldığı sırada Limasol'da 20 Türk daha öldürülmüştü. Bkz. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 103.

⁷⁶³ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>, (Erişim Tarihi: 30.08.2006)

⁷⁶⁴ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>, (Erişim Tarihi: 30.08.2006).; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 103.

⁷⁶⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 48, (05.02.1964), ss. 328-338.

⁷⁶⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 3-13.

Bu iki genel görüşme isteminden sonra, İstanbul Milletvekili Saadet Evren tarafından, Kıbrıs konusunda bu kez bir meclis araştırması açılması öneriliyor; fakat bu önerge de, uzun görüşmelerden sonra, Millet Meclisince 11 Mart 1964 tarihinde, 140 kabul, 12 çekimser oya karşı 162 oyla reddediliyordu⁷⁶⁷. Sözü geçen meclis araştırması isteminin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında Başbakan İnönü, araştırma açılmasının kabulü durumunda istifa edeceğini bildirmişti. Yine, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte de ele alındığı gibi, İnönü’nün bu konudaki konuşması Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmekteydi:

“Pek muhterem milletvekilleri arkadaşlarım, Hükümetin Kıbrıs politikası üzerinde bir araştırma açılması için verilen taktir üzerine müzakere açıldı, devam ediyor. Böyle taktirleri vermek, müzakere etmek, kabul etmek muamelesi yapılırken, o bir araştırma talebidir veyahut bir gensorudur veyahut da bir genel görüşmedir, hepsi birbirine karışarak hükümetin politikası üzerinde herkes arzu ettiği gibi konuşmaktadır. Manâyı, bugünkü konuşmaların mânasını bütün hatiplerin bütün muhalefet partilerinin bir arada konuşmaları ile değerlendirmek bizim için vazifedir.

Muhterem arkadaşlar; bilgi edinmek için araştırma yapılacak. Bu şekilde başlayan taktir, gerek taktirin kendi ifadesi, gerekse onun üzerinde muhalefet partilerinin söyledikleri sözler baştan aşağı hükümetin Kıbrıs işinde takibettiği politikanın tasvibedilmemesidir. Millete karşı, dünyaya karşı bu müzakereyi başka türlü mânalandırmak kendimizi aldatmak olur.

Şimdi muhterem arkadaşlarım; biz bu taktirin kabulünü, Hükümetin Kıbrıs politikasının Büyük Meclisçe tasvibedilmemesi mânasında alacağız. Bu taktirin reddini isteriz.

Şimdi açık oyla eğer 15 kişilik bir müracaat vukubulursa açık oyla reye konur Büyük Meclis üzerimizde bulunan emanet üzerinde takdirini kullanmış olur.

Kıbrıs meselesi, başından beri Kıbrıs meselesini düşününüz ki, 21 Aralıkta uzun bir hazırlığın neticesi olarak patladığı zaman bir Hükümet kurulmamıştı ve o Hükümet, ben bir vazife ile Amerika’da bulduğum zaman Türkiye’de düşürülmüş idi.

Kıbrıs meselesi bugün buhranlı safhalarından bir kısmını geçirdikten sonra yeni bir safhaya gelmiştir, bu safha da son derecede naziktir. Büyük Meclis karşısında tahkikat açılıp tetkik edilecek tasvibedilmiyen bir politika hakkında, yarın ne karar verileceği belli olmadan bu orta sıralardan şüpheler altında bu memleketin harici politikası takibolunamaz.

⁷⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 531-560, 575-578.

*Şimdi size kolaylık göstereceğim; güven oyu istiyorum dersem iki gün sonra rey vereceksiniz. C.K.M.P. nin arzusunu iki gün sonraya tehir etmeyi arzu etmiyorum. Onun için bu takriri kabul buyurursanız, yarın emaneti sahibine teslim edeceğim, reddederseniz, vazifeye devam edeceğim.”*⁷⁶⁸

bb- TBMM’den Kıbrıs’a Silâhlı Kuvvetler Gönderilmesi İzninin Alınması

Saldırıların devamı nedeniyle, Başbakan İnönü, 12 Mart 1964’te Kıbrıs’a müdahalede bulunmak için garantör devletlere 48 saat süre verildiğini açıklıyor ve “*Ültime verdim. Bir reaksiyon göstermezse çıkartma yapacağım... Sabrediyoruz.*” diyordu⁷⁶⁹. 16 Mart 1964’te Başbakan İnönü’nün talebi üzerine⁷⁷⁰, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında gizli bir oturumda yapılan görüşmelerden sonra; aşağıda Onbirinci Bölümde, “Savaş Hâli İlânı ve Silâhlı Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verme Yetkisi” başlıklı açıklamalarda da değinildiği gibi, “*16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe’de Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan ve imzalandığı tarihten itibaren milletlerarası hukuk alanında yürürlükte bulunan Andlaşmalar uyarınca, gerektiği vakit, Kıbrıs’a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hususunda, Anayasanın 66 ncı maddesi gereğince karar alınmasına dair Başbakanlık tezkeresi*”, 4 çekim(n)sere karşı 485 üyenin olumlu oylarıyla kabul edilmişti⁷⁷¹. Böylece, TBMM, Hükûmete gerektiğinde Kıbrıs’a askerî müdahalede bulunma yetkisi vermiş bulunmaktaydı.

cc- Kıbrıs ve Türkiye-Yunanistan İlişkileri Üzerinde Genel Görüşme Açılması

Kıbrıs sorunu giderek bir Türk-Yunan sorunu haline gelmeye başladığından, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerinin genel muhasebesinin yapılması amacıyla İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay ve Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu bir genel görüşme önergesi vermişlerdi. Ancak, bu genel görüşme açılması istemi Millet Meclisi Genel Kurul gündemindeyken, Hükûmet, 16 Nisan 1964 tarihinde söz konusu görüşmenin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından görevlendirilen arabulucuyla görüş alış verişinde bulunulduktan sonraya bırakılmasını talep ettiğinden, önerge sahiplerince geri çekilmişti⁷⁷².

Kıbrıs sorunu nedeniyle son derece bozulmuş olan Türk-Yunan ilişkileri, kısa bir

⁷⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 556.

⁷⁶⁹ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>, (Erişim Tarihi: 30.08.2006).

⁷⁷⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 30, Birleşim: 7, (16.03.1964), s. 116.

⁷⁷¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 30, Birleşim: 7, (16.03.1964), ss. 120-125.

⁷⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 91, (15.04.1964), s. 600; Birleşim 92 (16.04.1964), ss. 662-663.

süre sonra, yeniden genel görüşme istemine konu olmaktaydı. Gerçekten, İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray ve Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay'ın, “*had bir şekil alan Türk-Yunan münasebetlerinin umumi bir muhasebesinin yapılabilmesi*”; Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in de “*Yunanistan Hükûmetinin bâzı beyanları ve bâzı davranışları ile bu Devletle Türkiye arasında, yürürlüğe konmuş bütün anlaşmaların gözden geçirilmesi hususunda*” bir genel görüşme yapılması istekleri birleştirilerek kabul edilmiş⁷⁷³ ve Millet Meclisinin 5 Mayıs 1964 tarihli 97. Birleşiminde ve 6 Mayıs 1964 tarihli 98. Birleşiminde, bu genel görüşme gerçekleştirilmişti⁷⁷⁴. İki gün süren genel görüşmede, en önce Başbakan İnönü söz almış ve Kıbrıs olaylarının o güne kadar izlediği bütün seyri anlatmıştı. İnönü, sözlerini şöyle tamamlıyordu:

*“Bizim bildiğimiz bir şey var, onu Türk Milletine açıkça söylemek isteriz. Kıbrıs dâvası millet için her evi, her insanı her gün meşgul eden, acı olduğu kadar aziz bir dâva olmuştur. Haklıyız, bu dâvayı haklı bir neticeye vardırmak için kararlıyız. Bu uzun sürecektir. Milletten çok fedakârlık istiyecektir. Milletimiz bu fedakârlığı yapmak için karardır.”*⁷⁷⁵

Daha sonra, önerge sahiplerinden İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, Kıbrıs'ın tarihsel açıdan ayrıntılı bir görünümünü sunmuş⁷⁷⁶; Demiray'ı diğer önerge sahibi Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in açıklamaları izlemişti⁷⁷⁷. Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarla, kendi adlarına düşüncelerini açıklamak isteyen milletvekillerinin konuşmaları, aynı güne sığmayınca, genel görüşmeye ertesi gün de (6 Mayıs 1964) devam edilmişti. Bu konuşmalarda, dikkat çeken bir husus bazı siyasî partilerin, böylesi önemli bir sorunla baş edebilmek için, daha geniş tabanlı bir Hükûmetin kurulmasını istemeleriydi. Gerçekten, CKMP Meclis Grubu adına söz alan Konya Milletvekili İrfan Baran, İnönü Hükûmetini yetersiz buluyor ve zamanında millî bir hükûmet kurulmadığı için şimdiki uygulamaların bütün sorumluluğunun da CHP iktidarında olduğunu savunarak şöyle diyordu:

“...Soydaşlarımızın müsterek idare altında yaşayamıyacıklarını feci hâdiseler ispatladıktan sonra ayrı idare şarttır. Bu muhtevada, Türk Milletiyle, diğer partilerle ve Hükûmetle beraberiz.

Gayede mevcut bu beraberliğin, bugüne kadar takibedilen Hükûmet

⁷⁷³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 95, (29.04.1964), s. 75.

⁷⁷⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), ss. 206-253; Birleşim: 98, (06.05.1964), ss. 265-304.

⁷⁷⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), s. 210.

⁷⁷⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), ss. 210-221.

⁷⁷⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), ss. 221-227.

politikasını, tasvip mânası taşımadığını bir kere daha açıklamak ihtiyacındayız. Millî bir dâvanın takibinde, Hükümet usulde beraberliği aramamış ve istememiştir. Beceriksiz, yetersiz ve Türk haklarını, menfaatlerini koruyamamaktan mütevellit sorumluluk da, her veçhesiyle, C.H. P. Hükümetine aittir.

Kuruluşunda, patlak veren hâdiseler karşısında, millî bir Hükümet kurmanın imkânlarını araştırmamakla bu sorumluluğu da tek başına yüklemeyi göze almıştır. Takibedilecek politika hususunda, muhalefet partileriyle müşterek karara ve anlayışa varmak ihtiyacı da hissedilmemiştir. Her şey, 1946 dan evvelki tek parti ve tek partinin de tek adamı zihniyetiyle yürü(tü)lmüştür. Bu zihniyetin defaatle mahkûm edilmesine, sayısız zararlarının meydana olmasına rağmen; yine de vazgeçilememesi hem memleketimizi zararlara sokmuş; hem de Hükümeti müşküllere boğmuştur.

...Biz, olayların akıntısına kendini kapıp koyveren Hükümetin, kifayetsizliğini ve başarısızlığını her vesile ile ifade etmişizdir. Sorumluluklarını hatırlatmışızdır. Ana hedefteki beraberliğin ve desteğimizin şümulüne, elbette ki bu Hükümetin acz ve tevekkül politikası dâhil değildir...”⁷⁷⁸

YTP Meclis Grubu adına konuşan Genel Başkan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican da, daha büyük çoğunluğa dayanan bir Hükümetin, örneğin iki büyük partinin, CHP ve AP’nin oluşturacakları bir Hükümetin, özellikle şimdi olduğu gibi ciddî sorunlarla karşı karşıya kalındığı zamanlarda, daha uygun bir tercih olacağını belirtmekteydi. Alican’ın konuşmasının bu hususa ilişkin kısmı Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Sevgili arkadaşlarım; bu kürsüye çıkıp zabıtlara bir şeyler geçirtmek maksadının dışında bâzı tedbirler almak, bâzı tedbirleri sağlamak mecburiyetindeyiz.

Adalet Partisine mensup arkadaşım; ‘Memlekette huzuru sağlayıcı şartları yerine getirmeliyiz’ buyuruyorlar. Cumhuriyet Halk Partisine mensup arkadaşım; ‘iç politika ile dış politika arasında çok yakın rabita vardır; dış politikada muvaffak olabilmek için iç politikadaki aksaklıkları gidermek mecburiyetindeyiz’ diyorlar. Ve diğer partilere mensup arkadaşlarımız da aynı şekilde beyanlarda bulunmak suretiyle aynı fıkri müdafaa ediyorlar. Pekâlâ, bu görüşmeler belki bugün sona erecek. Bu sözler söylenmiş olacak, bu sözler zabıtlara geçirilmiş olacak, ondan sonra?... Ondan sonra tekrar Hükümet, Kıbrıs politikasını ben idare ediyorum, diyecek. Adalet Partisi, Kıbrıs politikasını sen iyi idare edemiyorsun, diyecek. Biz tekrar aynı yolda yürümekte devam edeceğiz. Faydası? Adalet Partisi ile Halk Partisi Türk Milletinin en az yüzde seksenini temsil etmektedir. İki parti de bu kürsüye gelerek beyanlarda bulundular. O halde, ben bu iki partiden istirham ediyorum, ‘Beyanlarınızın mânası ne ise onu tatbika koyun’. Türkiye’de iç politikada huzur lâzım. Güzel, Türkiye’nin iç politikası ile dış politikası birbirine bağlıdır, bu da güzel. Evet ama, ben de bunu

⁷⁷⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), s. 242.

söylemiş idim, zabıtlara geçmiştir, diyeceğiz yarın, öteki, ben de bunu söylemiştim, zabıtlara geçmiştir, diyecek? Zabıtlara geçirmek marifet değildir. Türkiye hayatı bir devre yaşamaktadır, sevgili arkadaşlarım. Türkiye'nin hayatında sayılı günler yaşamaktayız. Türkiye'nin hayatında sayılı günler yaşadığımız bu zamanlarda, partilere, buradan ifade ettikleri sözleri tatbika koymak, mesuliyetlerinin icabı olarak hatırlatılmak icabeder. Ben hatırlatıyorum, bu mesuliyeti sizlere.

Muhterem arkadaşlarım, ben aynı kanaate iştirak ediyorum ve bu kanaatimin icabettirdiği vazifeler varsa, mesuliyetler varsa, Grupum adına, bu kürsüden ifade ediyorum ki, hepsini takabbül etmeye âmadeyim. Yeter ki, bu memleketin bugünkü şartları içerisinde müdafaasını yaptığımız bu politikayı tahakkuk mevkiine sokabilelim. O halde, bendenizin iki partiden bahsetmem; sizleri daha çok değerlendirmekten ibarettir sevgili arkadaşlarım, iki parti, daha büyük vatandaş kütlesini temsil etmektesiniz. Bu meseleleri halletmekte, mesuliyetleriniz bize nazaran daha ileridir. Mesuliyetlerinizin icabını kürsüden söylediğimize, müteşekkirimiz. Ama, yerine getirmek için de gerekli gayretleri yapmak mecburiyetindesiniz... ”⁷⁷⁹

Başbakan İnönü, yapılan konuşmalara verdiği cevapta, Alican'ın bu önerisine de değiniyor ve Alican'ın görüşüne katılıp katılmadığını belirtmekten çok, bu konuların zaman içinde değerlendirilebileceğine işaret ediyordu. İnönü, şöyle demektedir:

“Sayın Ekrem Alican işi daha ileri tekliflere götürerek, büyük partilerin daha etraflı görüşmelerine, beraber çalışmalarına işaret etti ve kendilerine düşecek vazifeleri de memnuniyetle kabul edeceklerini söyledi. Böyle bir temenni, bir dış politika meselesi görüşülürken bir neticeye vardırmak tabiatıyla mümkün değildir. İyi temenniler her zaman düşünülebilir, görüşülebilir.”⁷⁸⁰

5 ve 6 Mayıs 1964 tarihlerinde, iki gün süren genel görüşmede, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar bitince, kendi adlarına konuşmak için söz almış 24 milletvekilinin konuşmalarına sıra gelmişti. Ancak, milletvekillerinden yalnızca dördü konuştuğundan sonra, verilen yeterlik önergelerinin kabulüyle, Kıbrıs ve Türk-Yunan ilişkileri üzerinde gerçekleştirilen genel görüşme tamamlanmış oluyordu⁷⁸¹.

dd- A.B.D. Başkanı Johnson'un Mektubu, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda Kapalı Oturum Yapılması

Kıbrıs'taki Türk toplumunun can güvenliğine yönelik saldırılar nedeniyle Haziran ayında garantör devlet sıfatıyla Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi söz konusu iken, A.B.D. Başkanı Lyndon Johnson, 5 Haziran 1964'de Başbakan İnönü'ye bir mektup göndermiş ve Türkiye'nin, A.B.D. ile istişare etmeden böyle bir harekete kalkışamaması gerektiğine işaret etmişti. Başkan Johnson, mektubunda Türkiye'nin Garanti Andlaşmasını tam işletmeden Kıbrıs'a müdahalede bulunamayacağını,

⁷⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), ss. 273-274.

⁷⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), s. 301.

⁷⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), s. 304.

Türkiye'nin böyle bir müdahalede bulunması karşısında Sovyetler Birliği ile bir çatışma yaşanabileceğini ve bu tür çatışma yaşanması durumunda kendisine danışılmamış olan NATO'nun Türkiye'yi koruma yükümlülüğünün tartışma konusu olacağını, müdahalenin iki NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan arasında bir çatışmaya da yol açacağını, oysa NATO'ya katılmakla Türkiye ve Yunanistan'ın savaşmayacaklarını kabul etmiş olduklarını bildiriyor ve ikili bir görüşmede bulunabilmek için İnönü'yü acele Washington'a davet ediyordu⁷⁸². İnönü, 13 Haziran 1964 tarihinde Başkan Johnson'un mektubunu cevaplandırmış ve Türkiye Cumhuriyetinin, Kıbrıs'ta Garanti Andlaşması gereğince ferdi hareket hakkını kullanma kararını Başkan Johnson'un arzusu doğrultusunda tâlik ettiğini bildirdikten sonra, mektubun gerek yazılış şekli, gerek içeriği açısından, Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefike karşı hayal kırıcı olduğuna dikkat çekmişti⁷⁸³. Cevabî mektupta, ayrıca, andlaşmalardan kaynaklanan böyle bir müdahale kararının alınmasından önce gereken tüm temasların sürdürüldüğünün altı çiziliyor ve böyle bir müdahalenin Yunanistan ile çatışmaya yol açabileceği endişesine yönelik olarak da şu değerlendirmede bulunuluyordu:

*“NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları milletlerarası antlaşmalara, yekdiğerinin ahdi haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de, ittifakın aynı derecede hayatî önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı ahdi vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi?”*⁷⁸⁴.

Başbakan İnönü'nün cevabında, Johnson'un Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin Sovyetler Birliği ile bir çatışmaya neden olması ihtimali ve böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda NATO'nun Türkiye'yi korumak zorunda olup olmadığı konusundaki endişelerine yönelik ifadelerle karşı şu görüş ileri sürülüyordu:

“Mesajınızın, Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetler'in müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi müdafaa mükellefiyetleri hususunda tereddüt izhar eden kısmı, NATO ittifakının mahiyeti ve temel prensipleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibahı vermektedir. İtiraf edeyim ki, bu, bizim için büyük bir teessür ve ciddi bir endişe

⁷⁸² <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>, (Erişim Tarihi: 30.08.2006); **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 109; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1984, ss. 788-789; Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 459, İstanbul, 1975, ss. 73-75; Çağrı Erhan, **a.g.k.**, ss. 685-687.

⁷⁸³ Başkan Johnson'un mektubu ve o mektuba Başbakan İnönü'nün cevabî mektubunun bir değerlendirmesi için bkz. Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, ss. 478-482.

⁷⁸⁴ **Milliyet**, 14 Ocak 1966.

*kaynağı olmuştur. NATO müttefiklerinin herhangi birine yapılacak tecavüz, tecavüz eden tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi, mütecavizin iddialarına kapılacak kadar zayıfsa, hakikaten tedaviye muhtaç demektir.”*⁷⁸⁵

Başbakan İnönü, cevabının sonunda, Johnson'un, temaslarda bulunmak üzere kendisini ABD'ye davet etmesinden memnun olduğunu ve bu daveti kabul ettiğini bildirmekteydi.

Kuşku yok ki, Johnson'un mektubu, Türkiye Cumhuriyetinin Kıbrıs üzerinde andlaşmalardan kaynaklanan bazı yetkilerini kullanabilmesi karşısında büyük bir engel oluşturmaktaydı. Bu önemi nedeniyle, Başbakan İnönü, gerek ABD Başkanı Johnson'un mektubu ve gerek kendisinin o mektuba verdiği cevap hakkında, Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşiminde ve Cumhuriyet Senatosunun 18 Haziran 1964 tarihli 77. Birleşiminde yapılan kapalı oturumlarda, her iki Meclise de bilgi sunmuştu. Sözü edilen bilgi sunumunu, Cumhuriyet Senatosunun 18 Haziran 1964 tarihli 77. Birleşim tutanaklarından açıkça, Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşim tutanaklarından ise dolaylı bir biçimde anlıyoruz. Gerçekten, Başbakan İnönü, Cumhuriyet Senatosunun sözü edilen 18 Haziran 1964 tarihli 77. Birleşiminin 1. Oturumunda yaptığı konuşmada, kapalı oturuma geçilmesi talebinde bulunurken, neden böyle bir talepte bulunduğunu şu sözlerle açıklıyordu:

*“Haziranın 3 ncü ve 4 ncü günleri, bugünlerde Amerika Birleşik Devletleri bizimle temas ettiler ve bir harekete niyetli olup olmadığımızı sordular. Uzun münakaşalardan sonra bir harekete niyetli isek bunun tehir edilmesini ileri sürdüler, az bir müddet tehir edilmesini müzakere edip bir anlaşmaya vardık. Bu müddet zarfında Amerika Birleşik Devletlerinin Sayın Cumhurbaşkanı bana yazdığı bir mesajda Kıbrıs meselesinde Kıbrıs işine müdahalemize itirazlarını bildiren uzun bir tebliğ yaptı. Bunu Hükümette görüştükten sonra teşebbüsü durdurduk. Amerika. Cumhurbaşkanı bu teşebbüsü yaptığı zaman neticede beraber görüşelim ve bir uzlaşmaya, bir anlaşmaya varalım mealinde bir mektup yazmıştır. Yüksek Senatoya, gizli olan bu tebliği ve buna Hükümetçe verdiğimiz cevabı bundan sonra sizden isteyeceğim gizli oturumda etrafla arz edeceğim. Açık olarak şimdi şunu arz edeyim ki, bu tebliğleri aldıktan sonra hareketimizi tehir ettik, müdahale hakkımızı, tatbika giriştiğimiz müdahale hakkımızı tehir ettik. Amerika'ya gitmek kararı ve Amerika Cumhurbaşkanı ile davet üzerine görüşme kararını verdik. Bugün o safhada bulunuyoruz. Gözleriniz önünde cereyan eden hâdiseler olarak mesele. Millet Meclisinde de etrafla konuşuldu.”*⁷⁸⁶

Başbakan İnönü, Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşiminde kapalı oturum talebinde bulunmadan önce yaptığı konuşmada da,

“Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs buhranı hakkında Millet Meclisini mümkün olan bütün şümuliyle aydınlatmak için Sayın Başkanımızdan bana söz vermesini istirham

⁷⁸⁵ A.k. Başbakan İnönü'nün ABD Başkanı Johnson'un mektubuna gönderdiği cevap ile ilgili olarak ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, a.g.k., ss. 789-791; Çağrı Erhan, a.g.k., ss. 687-689.

⁷⁸⁶ Bkz. C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 77, (18.06.1964), s. 47.

ettim. Size vereceğim izahlar, sizleri aydınlatmak ölçüsünde mümkün olan en geniş şekliyle olacağı için maruzatımın gizli oturumda dinlenmesini kabul buyurmanızı istirham ederim. Onun için oturumun gizliliğe çevrilmesini Sayın Başkanımızdan rica ediyorum.” diyordu⁷⁸⁷. Her ne kadar, bu konuşmada, Johnson’un mektubu ve ona verilen cevaptan söz edilmiyorsa da, daha ileri bir tarihte, Cumhuriyet Senatosunun 8 Ocak 1966 tarihli 29. Birleşiminde, Kıbrıs sorunu üzerinde bir genel görüşme açılması talebi üzerinde görüşmeler devam ederken, Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata, yaptığı bir konuşma sırasında,

“Bu mektup Millet Meclisinde 15 Haziran 1964 te bizzat İnönü tarafından hem Johnson’un mektubu, hem de cevabı gizli celsede okundu. Zabıt budur: Aynı zamanda Cumhuriyet Senatosunda da 18 Haziran 1964 te yine gizli celsede okundu.” diyerek, Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşiminde yapılan kapalı oturumda, sözü geçen mektupların bizzat Başbakan İnönü tarafından Genel Kurulda okunmuş olduğunu bildirmekteydi⁷⁸⁸.

Devlet sırrı olarak değerlendirilen ve bu nedenle kamuoyuna açıklanmayan mektuplara ilişkin olarak değişik kesimlerde çeşitli söylentiler sürerken, mektupların yazılmasından epeyce bir zamansın sonra, 7 Ocak 1966 tarihinde, Cumhuriyet Senatosunda Kıbrıs sorunu üzerinde yapılan bir genel görüşme isteminin görüşülmesi sırasında, bazı üyelerin verdikleri önergelerle bu mektupların açıklanmasını talep ettiklerini, fakat Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil’in, İçtüzüğe aykırı bulduğu bu önergeleri uygulamasına karşı çıkanlar olduğu halde oylatmadığını ve Senato’da bu konuda bir karar alınamadığını görüyoruz⁷⁸⁹. İlginçtir, hemen bu tartışmaların yaşandığı günlerde, 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet Gazetesinde, “Hadiseler Yaratın Mektubun Tam Metnini Açıklıyoruz: İşte Johnson’un Mektubu” başlığı altında, ABD Başkanı Johnson’un 5 Haziran 1964 tarihinde o zamanki Başbakan İsmet İnönü’ye yazdığı mektup, Gazeteci Cüneyt Arcayürek’in, “Herkesin merak ettiği mektubu elde edip açıklamak bir gazetecilik görevidir” değerlendirmesiyle yayımlanıyordu⁷⁹⁰. Mektubun Hürriyet Gazetesinde yayımlandığı gün, dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, konuyu Cumhuriyet Senatosuna taşımış ve Senatonun 13 Ocak 1966 tarihli 32. Birleşiminde yaptığı konuşmada şu talepte bulunmuştu:

⁷⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 527.

⁷⁸⁸ **C. S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 28, (07.01.1966), ss. 487-488..

⁷⁸⁹ **C. S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 28, (07.01.1966), ss. 487-488, 492-493, 497.

⁷⁹⁰ **Hürriyet**, 13 Ocak 1966.

“Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım, Kıbrıs’a çıkarma yapılmasıyla ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson tarafından o zamanki Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine yazılmış olan bir mektubun aslından farklı bir metni bugün bir gazetede yayınlanmış bulunmaktadır. Mektubun elde ediliş şekli ve yayınlanmasından doğan suç unsurları üzerinde gazetenin basıldığı birkaç ilimizdeki savcılıklar tarafından kanuni takibata başlanmıştır. Bu mektubun yayınlanması, cevap olarak yazılan mesajın da açıklanmasını zaruri kılmaktadır. Hükümetimiz bu kararı derhal almıştır. Ancak mektup meclislerimizin gizli oturumlarına ait zabıtlara intikal ettiği cihetle bu hususta bir karar alınması gerekip gerekmediği noktası incelenmektedir. Tereddütlerin izalesi için Yüce Senatoda ve Yüksek Mecliste bu şekilde alınacak bir karar, mektuplara münhasır olmak üzere alınacak bir karar Hükümet kararının tatbikini kolaylaştıracak ve çabuklaştıracaktır. Bu durumu Yüksek ıttılamıza saygılarımla arz ederim.”⁷⁹¹

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, kapalı oturumda okunmuş mektupların açıklanıp açıklanamayacağı üzerinde uzun süren tartışmalardan sonra, Senatonun bu konuda bir karar almasına gerek olmadığını, açıklanıp açıklanmama yönündeki takdirin, sözü edilen mektupları elinde bulunduran Hükümete ait olduğunu savunan görüş kabul edilmişti. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanı seçilen üyelerinden (kontenjan senatorlerinden) Âmil Artus, verdiği önergede şöyle demektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Amerika Cumhurbaşkanının eski Başbakanı yazdığı mektupla buna verilen cevabın Hükümetçe açıklanması için Senatoca karar alınmasına kuvvetler ayrılığı prensibi mânidir. Bu mektupların gizli celsede Hükümet tarafından evvelce okunmuş olması bunlar hakkında da gizli celseler tutanaklarının açıklanması hakkındaki İçtüzük hükümlerinin uygulanmasını gerektirmez. İcra organının bu mektupları neşretme hususunda tasarruf yetkisi mevcuttur. Bu sebeple bahis konusu mektupların neşri hususunda Hükümetin serbest olduğunun Yüksek Senatonun tasvibine arzını rica ederim.”⁷⁹²

Yine Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerden Âdil Ünlü ile Ordu Senatörü Şevket Köksal’ın verdikleri ve Âmil Artus’un talebine benzer istemde bulundukları önergeleri de şöyleydi:

⁷⁹¹ C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 32, (13.01.1966) ss. 681-682.

⁷⁹² C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 32, (13.01.1966) s. 706.

“Yüksek Başkanlığa

Dışişleri Bakanı Başkan Johnson'un mektubu ile bu mektuba cevap olan Başbakan İnönü'nün mektubunun açıklanmasına Hükümetçe karar verildiğini, ancak Cumhuriyet Senatosunca ayrıca bir karar verilmesini talebetmiştir.

İçtüzük hükümlerine göre Cumhuriyet Senatosunun temenni kararı yahut tasvip kararı alması mümkün değildir. Ancak konuşan bütün hatiplerin ve siyasi parti grupları ile grupların müşterek görüşü belirmiştir. Bu görüşün şu şekilde tesbitini ve oylanmasını saygıyla arz ve talebederiz.

«Açıklanması istenilen husus Cumhuriyet Senatosu gizli oturumuna ait tutanaklar değildir. Bahis konusu olan ve Hükümete mevdu mektupların Hükümet tarafından açıklanmasını önleyen ve kısıtlayan hiçbir hüküm veya karar yoktur.»

Hükümet dilerse mektupları her an açıklamada tam yetkiye sahiptir.”⁷⁹³

Birleşimi yöneten Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili Kadri Kaplan, iki önerenin de aynı mahiyette olduğunu bildirip birlikte oya sunuyor ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu bu önereleri kabul ediyordu. Başkanvekili Kaplan, bu önerelerin kabul edilmesinin ne anlama geldiğini şu sözlerle değerlendiriyordu:

“Kararınız bir temayül halinde belirmiş, Hükümet bu temayüle karşı davranışını kendisini bağlayan kanunlarla ayarlar...”⁷⁹⁴

Nitekim, Cumhuriyet Senatosunun anılan kararı sonrasında, Demirel Hükümeti, gerek Başkan Johnson'un mektubunu, gerek dönemin Başbakanı İnönü'nün o mektuba verdiği cevabı açıklamış ve iki mektubun metinleri derhal basında yer almıştı⁷⁹⁵.

ee- Hükümetin Görev Sırasında Güvenoyuna Başvurması ve Başbakan İnönü'nün A.B.D.'ye Gitmesi

15 Mayıs 1964 tarihinde, Haziran ayının ilk haftasında yapılacak Cumhuriyet Senatosu kısmî seçimleri nedeniyle çalışmalarına ara vermiş olan Millet Meclisi, 15 Haziran 1964 tarihinde yeniden toplandığında, Başbakan İnönü, Kıbrıs buhranı hakkında Millet Meclisini mümkün olan en geniş şekliyle aydınlatabilmesi için gizli oturum yapılmasını talep ediyordu ve takriben iki saat süren⁷⁹⁶ bu gizli oturumun sonunda A.B.D. Başkanı Johnson'un daveti üzerine A.B.D.'ye gitmeden önce, *“Kıbrıs konusunda Hükümetin izlediği politikanın son safhasının ve bu safhada takibolunacak istikametın Meclisçe uygun görülüp görülmediğini belli etmek için”*

⁷⁹³ A.k.

⁷⁹⁴ C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 32, (13.01.1966) s. 714.

⁷⁹⁵ Milliyet, 14 Ocak 1966.

⁷⁹⁶ Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşiminde kapalı oturuma, saat 15.15'te başlanmış, 17.35'te tekrar açık oturuma geçilmiştir. Bkz. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 21, Birleşim: 77, (18.06.1964), ss. 527-528.

Anayasanın 104 ncü maddesi gereğince güven isteminde bulunuyordu. Bu konudaki Başbakanlık tezkeresi şöyleydi ⁷⁹⁷:

Millet Meclisi Başkanlığına,

Kıbrıs konusunda Hükümetin izlediği politikanın son safhasının ve bu safhada takibolunacak istikametın Büyük Meclisçe uygun görülüp görülmediğini belli etmek için güven oyuna başvurulmasına Anayasanın 104 ncü maddesi gereğince Bakanlar Kurulunca karar verilmiştir.

Keyfiyeti gereğine müsaade buyurulmak üzere yüce katınıza arz ederim.

İsmet İnönü

Başbakan

Bu istem 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşimde Millet Meclisinin bilgisine sunulmuş⁷⁹⁸ ve 1961 Anayasasının 104. maddesi uyarınca, görev sırasındaki güven istemi, Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmeden görüşülemeyeceği için; Başkan Fuad Sirmen, güven istemi üzerindeki görüşmelerin 17 Haziran 1964 tarihli 107. Birleşimde yapılacağını duyurmuştu⁷⁹⁹. “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulduğu gibi, 17 Haziran 1964 tarihli 107. Birleşimde yapılan güven istemi üzerindeki görüşmelerden sonra, 19 Haziran 1964 tarihli 109. Birleşimde güven oylaması gerçekleştirilmişti.

Bu arada, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, siyasî parti liderlerine gönderdiği bir mektupta, onları güvenoyu verilmesi gerektiği konusunda uyarıyordu. Gürsel’in sözü geçen mektubunda şöyle denilmekteydi:

“Partilerin hükümete ait temayüllerini takip ediyorum. Hükümete güvenoyu vermemek ve bir buhrana doğru gidilmek istendiği anlaşıyor.

Bir hükümet beğenilmeyebilir, düşürülebilir de ancak bunun memleketezararlı olabilecek bir zamanda yapılması asla caiz değildir. Buna itina ile dikkat etmek partilerin ciddi ve önemli bir vazifesidir.

Aylardan beri ızdırabını çektiğimiz Kıbrıs meselesi hal yoluna girebilecek gibigörüldüğü bir sırada hükümet buhranına gidilmesini asla doğru bulmuyorum.

⁷⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 528.

⁷⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 528.

⁷⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 528.

Bu partilerin hususi faydalarına uygun düşebilir. Ancak memleket menfaatlerinin dikkate alınmaması tarihi bir mesuliyet taşıyacaktır.

Dikkatinize sunulur.”⁸⁰⁰

Sonuçta, 396 milletvekilinin katıldığı güven oylamasında, 200 kabul, 194 ret ve 2 çekimser oy çıkmıştı⁸⁰¹. Her ne kadar, Anayasanın 104. maddesinde, “*Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile reddedilebilir*” dendiği ve bu oylamada ret oyları 226’ya ulaşmayıp 194’te kaldığı için Hükûmet güvenoyu almış oluyorduydu da; daha sadece 4,5 ay önce yapılmış olan kuruluştaki güven oylamasında kendisini destekleyen 225 milletvekilinin sayısının şimdi 200’e düşmesi, ileride karşılaşılabilecek sıkıntıların habercisi olarak değerlendirilebilirdi.

21 Haziran 1964’te Başbakan İnönü başkanlığındaki Türk heyeti, sözü edilen davet doğrultusunda ABD Başkanı Johnson’un özel uçağı ile Washington’a gitti⁸⁰². Başbakan İnönü, 25 Haziran 1964 tarihinde New York’ta düzenlediği basın toplantısında, Başkan Johnson’un Kıbrıs sorununun çözümü için belirli bir plân sunmadığını, ancak bu konuda bir tavır takınmak durumunda olduğunu söylüyordu⁸⁰³. ABD’den yurda dönerken, 29 Haziran 1964’te İngiltere’ye, 1 Temmuz 1964’te Fransa’ya uğrayan İnönü, İngiliz Başbakanı Sir Alec Douglas Hume ve Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle ile görüşmüştü⁸⁰⁴.

Başbakan İnönü, yurda dönüşünde, TBMM Birleşik Toplantısının 7 Temmuz 1964 tarihli 17. Birleşiminde, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa’ya yaptığı önemli görev gezisi sırasında gerçekleştirilen görüşmeler hakkında gündem dışı izahat verebilmek için bir kapalı oturum yapılmasını talep etmiş ve aynı Birleşimin ikinci oturumunda kapalı oturuma geçilmişti⁸⁰⁵.

⁸⁰⁰ **Son Havadis**, 19 Haziran 1964, Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 207’den naklen.

⁸⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 109 (19.06.1964), ss. 73-76. Anılan tarihte Millet Meclisinde 11 üyeliğin boş olduğunu ve Meclis Başkanının oy kullanamayacağını dikkate aldığımızda, 42 milletvekilinin oylamaya katılmadığı anlaşılmaktadır.

⁸⁰² **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 109.

⁸⁰³ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 109.

⁸⁰⁴ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 110.

⁸⁰⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı 3, Cilt: 3, Birleşim: 17, (07.07.1964), s. 394.

ff- Saldırıların devamı

Bütün bu gelişmeler sürerken, 16 Haziran 1964 tarihinde, Kıbrıs sorununda Birleşmiş Milletler Arabulucusu Finlandiya'lı politikacı ve diplomat Sakari Tuomioja, Cenevre'de Kıbrıs sorunu ile ilgili bir konferans düzenleneceğini açıklamaktaydı⁸⁰⁶. Ancak, Cenevre görüşmelerinde Türkiye'yi temsil eden Nihat Erim, 16 Temmuz 1964'te görüşmelerde bir gelişme sağlanmadığını söyleyecekti⁸⁰⁷.

Sürdürülen bütün temaslara karşın, Kıbrıs'ta Türk toplumu üzerine yapılan saldırılar durmuyordu. Bu bağlamda, 17 Temmuz 1964 tarihinde Rumlar Girne'ye ağır silahlarla saldırıya geçmişlerdi⁸⁰⁸. Saldırıların devamı üzerine, 7 Ağustos 1964'te Türk savaş uçakları, Kıbrıs'ta Rum mevzilerini bombalamaya başlamıştı. Bombalama, 8 ve 9 Ağustos tarihlerinde de devam etti ve düşen bir Türk jet uçağının pilotu Yüzbaşı Cengiz Topel şehit oldu⁸⁰⁹. Aynı tarihlerde, Mersin'deki savaş gemilerinin yanı sıra, Gölcük'ten de bazı gemiler Akdeniz'e açılıyordu⁸¹⁰. Ancak, 12 Ağustos 1964'te Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararı doğrultusunda Kıbrıs üzerindeki hava harekâtını durdurmuştu⁸¹¹.

27 Ağustos 1964'te Cenevre'de süren Kıbrıs barış görüşmeleri tıkanma noktasına geliyor; beri yandan 28, 29 Ağustos 1964'te Ankara, İstanbul ve İzmir'de ABD'yi protesto yürüyüşleri düzenleniyor ve İzmir Fuarında bazı ülkelerin pavyonları tahrip ediliyordu⁸¹².

gg- Millet Meclisinin Kıbrıs Sorunu İçin Olağanüstü Toplanması

Bütün bu yaşananlar üzerine, 17 Temmuz 1964 tarihinde tatile girmiş olan Millet Meclisi, 3 Eylül 1964'te Isparta Milletvekili ve Adalet Partisi Genel Başkanvekili Sadettin Bilgiç ve 124 arkadaşının talebi doğrultusunda, Kıbrıs olaylarındaki son gelişmeler ve bu husustaki görüşmelerin mahiyeti ve Hükûmetin sürdürdüğü politika hakkında Meclis üyelerinin bilgi sahibi kılınması için olağanüstü toplanmıştı⁸¹³.

⁸⁰⁶ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 109.

⁸⁰⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 110.

⁸⁰⁸ **A.k.**

⁸⁰⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 110. Millet Meclisinin olağanüstü toplandığı 3 Eylül 1964 tarihli 130. Birleşiminde, Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu'nun verdiği önergenin kabulü üzerine, Cengiz Topel ve diğer şehitlerimiz anılarına üç dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştu. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 271.

⁸¹⁰ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 110.

⁸¹¹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 110.

⁸¹² **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 110.

⁸¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 271.

3 Eylül 1964 tarihli bu toplantıda, Başbakan İnönü, Kıbrıs sorunun izlediği seyir hakkında Millet Meclisine bilgi veriyordu⁸¹⁴. İnönü, Haziran ayından bu yana ortaya çıkan gelişmeler hakkında şunları söylemekteydi:

“Hükümet Kıbrıs’ta takibettiği politika için 15 Haziranda gizli oturum istemiş ve müzakere 19 Haziranda yine Hükümetin istediği güven oyu ile neticelenmişti. Bu gizli oturum ve güven oyu muamelesi Haziran başında Kıbrıs’taki mezalime karşı ahdî talebimiz ve vazifemiz olan müdahale mecburiyetinin tesbitine tevessül olunması üzerine meydana çıkmıştır. Askerî müdahale teşebbüsünün tehir olunması sebeplerini biliyorsunuz ve bunun üzerine Amerika seyahati bahis konusu olmuştur.

Şimdi size o zamandan beri geçen hâdiseleri arz edeceğim. Bu devrede ilk ehemmiyetli çalışma Amerikada vuku bulmuş, en yüksek kademedede Devlet ricali ile vaziyet tetkik olunmuştur. Bunun neticesinde Zürih ve Londra anlaşmalarının mahsulü olan bütün muahedelerin ve Anayasanın yürürlükte olduğu kabul ve ilân edilmiştir.

Kıbrıs ihtilâfının süratle halli için tedbirler düşünülmüştür. Bu müddet esnasında emniyetin ve sükûnun muhafazası ve muhtaç bir halde olan mağdur Türklerin sefaletlerinin artmamasının temini çareleri görüşülmüş ve iş birliği kararlaştırılmıştır. En mühim nokta başlıca alâkalılar olan Türkiye ve Yunanistan arasında bir temasın temini ile hal çaresi aranması icabının tespiti idi.,

Türkiye ile Yunanistan arasında görüşme ve konuşmayı temin için tedbirler aranmaya başlanmıştır. Seyahatin Amerika’dan sonra Londra’da ve Paris’te cereyan eden safhaları umumi olarak muahedelerin muteber olduğu ve bir hal çaresi süratle bulunmak lâzımgeldiği üzerinde cereyan etmiştir.

Türkiye ve Yunanistan’ın görüşlerini araştırmak ve birleştirmek teşebbüsünde birçok güçlükler baş göstermiştir. Nihayet Birleşmiş Milletler arabulucusunun iştirakinde ve nezaretinde Cenevre’de bir müzakere mekanizması kurulmak mümkün oldu. Bu müzakere, bizim gönderdiğimiz Yüksek Meclis Dışişleri Komisyonu Başkanı ve Meclisin tasvibi ile Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler nezdinde takip ile vazifeli Prof. Nihat Erim arkadaşımızın iştiraki ile Cenevre’de açıldı. Nihat Erim, 8 Temmuz da Cenevre’de bulundu. Askerî meselelerin görüşülmesinde müşavir olarak General Sunalp kendisine iltihak etti.”⁸¹⁵

İnönü, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri’nin seçkin bir devlet adamı olan Acheson’un soruna çözüm arayan plânı hakkında bilgi vermiş ve Cenevre’de görüşmeler devam ederken olayların sürdüğüne dikkat çekerek, Birleşmiş Milletler Barış Gücünün yetersiz kaldığını dile getirmişti. Bu konuda İnönü şöyle demektedir:

⁸¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), ss. 272-280.

⁸¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 274.

Cenevre’de bir aydan beri süregelen müzakereler esnasında, Kıbrıs’ta aylardan beri devam eden silâhlanma, daha da çok artmış ve Türk Cemaatinin uğradığı tehditler, azalmak şöyle dursun, büyük ölçüde tertipler; umumi bir taruz (taarruz) hazırlığı mahiyetini almaya başlamıştır. Limanlara gelen büyük silâh sandıkları, Birleşmiş Milletler tarafından hiç müdahale edilmeden, ithal edilmiş ve Kıbrıs idaresi tarafından Birleşmiş Milletlerin Türk cemaatini korumak için yardımları tesirsiz hale getirilmiş, büyük taruzlar (taarruzlar) bu suretle hazırlanmıştır.

Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin bütün gayretleri akim kalmakta idi.

Bu hazırlıklar Cenevre müzakereleri elle tutulacak konular halinde ilerlerken Kıbrıs’ta büyük ölçüde taruzlar (taarruzlar) da pathyacak dereceye vardırılmıştır. Türk köylerinin altında bulundukları baskı, her günkü basın ve radyo haberlerinden bildiğiniz gibi, insanların içecek suyu kesilecek ve çocuklarla hastaların muhtaç oldukları süt yasak edilecek dereceye götürülmüştür. Ağustosun ilk haftasında, Yunan Hükümetinden Acheson plânına ret cevabı etrafa yayılırken, Kıbrıs’ta ve Mansura’da büyük taruz (taarruz) patlamıştır. Bunun üzerine Türk cemaatinin yardımına koşmak vazîfesi, bizi adaya hava kuvvetleri sevkine mecbur etti. 7 Ağustosta ihtar uçuşu yapıldı, 8 ve 9 Ağustos günleri tecavüz eden Rumların millî muhafız dediği, Anayasa dışı kuvvetleri ve o civarda bulunan askerî hedefleri bombardıman edilmiştir.

9 Ağustos günü, Amerika, bize Arşövek Makarios’un bombardıman durmadığı takdirde, Türk cemaati aleyhine umumi kıtale başlayacağını bildirdi. Bu tehdit teklifini reddettik. Aynı gün akşamüstü Makarios’un Türk köylerine karşı taruzu (taarruzu) durdurduğu Amerika Hükümetince bize bildirilmesi üzerine, biz de ertesi gün bombardımana devam etmiyeceğimizi vadettik.

Biz bombardımanı durdurmak için, Erenköy bölgesinde, köylere taruz (taarruz) eden Rum kuvvetlerinin, o muntıkadan tamamen çekilmesini, bütün Ada sathında Türklere karşı ateşin tamamen kesilmesini ve Türk cemaatine karşı tatbik edilen iktisadi ablukanın kaldırılmasını talebettik. Tavassut eden Amerika ile şu bu şartlargo görüşülürken 9 Ağustos’ta Güvenlik Konseyi, tarafları ateş kesmeye davet kararını aldı.

Bu bombardıman günlerinde NATO Genel Sekreteri ile Sovyet Başbakanından ve Amerika Cumhurbaşkanıından ateş kesme ve barış mesajları aldık. Ateş kesme nazari olarak kabul edilmek suretiyle bizim şartlarımızın kabul ve tatbik edilmesi, mutadolan müracaatlar, takipler ve talepler sırasına girmiştir. Gerek cemaat ve abluka için, gerek silâhlanma ve Kıbrıs’taki silâhlarımız için Kıbrıs’taki Birleşmiş Milletler askerî ve sivil makamlarına, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, Amerika, İngiltere hükümetlerine müracaat, şikâyet ve takip, her günkü hayatımızın gayretleri halini almıştır.”⁸¹⁶

İnönü’nün konuşmasından aynen aldığımız bu satırlarda dikkat çeken husus, en yetkili kişiden, yani Başbakan’dan, Kıbrıs’ta ortaya çıkan sorunlara ilişkin olarak,

⁸¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), ss. 274-276.

Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler askerî ve sivil makamlarına, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, Amerika, İngiltere hükümetlerine müracaat, şikâyet ve takibin, her günkü hayatımızın gayretleri haline geldiğinin ifade ediliyor olmasıydı. Bu sözler, sorunun, Hükûmeti ne denli meşgul ettiğini yeterince göstermekteydi.

Başbakan İnönü, açıklamalarının son kısmında, Kıbrıs sorununun giderek bir Türkiye-Yunanistan sorunu haline geldiğini bildiriyor ve NATO içinde büyük sorumluluğu olan A.B.D.'nin NATO üyesi iki ülke arasında bir çatışmanın yaşanmaması için gayret sarf etmesinin anlaşılabilir olduğunu; ancak, A.B.D.'nin bu endişeyle Türkiye Cumhuriyetinin müdahale yetkisini kullanmasının önüne geçmesinin, Kıbrıs'ta zor kullanmakta olan Makarios yönetimini avantajlı bir duruma getireceğine işaret ediyordu⁸¹⁷. İnönü, durumun giderek tehlikeli bir hale geldiğine dikkat çekerek, bir Türk-Yunan savaşının ihtimal dışı olmadığını şu sözlerle açıkça ifade ediyordu:

“Bugünkü durumda gerçek nedir?

Kıbrıs idaresi zorla emrivaki yapmak istiyor. Türk Cemaatini yaşama imkânından zorla mahrum etmek istiyor. Yunanistan Kıbrıs'ın bu politikasını destekliyor. Kıbrıs'ın bu dâvada aldığı sert davranışta kendisine devamlı destek sağlayan Yunanistan'ın sorumluluğuna hudut yoktur. Biz, Kıbrıs'ta barışı tesis etmek için Birleşmiş Milletler yolu ile ve her türlü hukuk vasıtaları ile çare bulmaya çalışıyoruz. Kıbrıs idaresi bütün bu çareleri iptal etmek yolunda yürüdükçe her an askerî müdahaleyi tatbik etmek hakkımız vardır. Bilinen mevsuk haberlere göre, Yunanistan resmî askerî kuvvetlerinden bütün teçhizatı ile hiç olmazsa 10 bin kişilik bir kuvvet orada bulundurmaktadır. Kıbrıs Rumlarından mütemadi teşkilât ve silâhlılaşma ile ondan daha fazla bir kuvvet hazırlamaktadır. Bunlar Türk Cemaatinin ezilmesine ve bizim Türk Cemaatini müdafaamıza karşı koymak için kullanılacaktır. İş bugünkü mahiyetinde her an, her vasıta ile Kıbrıs'ta askerî müdahale mecburiyetini ortaya çıkarmakla kalmıyor, en geç ilk çatılma anından itibaren Yunanistan ile aramızda bir harb çıkmasına doğru ilerliyor. Yunanistan'ın gürültülü ve gösterişli askerî hazırlıkları bunun delilidir. Yunanistan barışın bozulması ve aramızda silâhlı çatışmanın meydana gelmesi için gözü kapalı surette ilerlemektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasında böyle bir harb çıkarsa Kıbrıs meselesi o harbin içinde ancak fer'i kalacaktır. Vaziyet acıklı haliyle fakat bütün açıklığı ile budur.

*Barış yollarıyla bütün bu güç şartları bertaraf etmeye gayret ediyoruz.”*⁸¹⁸

Bu açıklama, Kıbrıs'ın, X. İnönü Hükûmeti için, Yunanistan'la bir savaşa bile yol açma ihtimalini içeren çok ciddî bir sorun haline geldiğini göstermekteydi.

⁸¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), ss. 277-279.

⁸¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 279.

hh- Kıbrıs Sorunu İçin İkinci Bir Genel Görüşme

Olağanüstü toplantının yapıldığı 3 Eylül 1964 tarihli 130. Birleşimde, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte de üzerinde durulacağı gibi, Kıbrıs sorunu hakkında sadece Hükûmet adına yapılacak açıklama ile yetinilmemesi ve siyasî partilerin de görüşlerini bildirebilmelerini sağlamak açısından, AP, CKMP, YTP ve MP Meclis Grupları adına ortaklaşa verilen bir önerge ile “*Kıbrıs ve bununla ilgili dış politika konusunda grupların ve milletvekillerinin de mütalâalarını söyleyebilmelerini temin ve Meclisin görüşünün belirlenmesi için*” bir genel görüşme açılması istenmişti⁸¹⁹. Bu önergenin, Millet Meclisinin 4 Eylül 1964 tarihli 131. Birleşiminde yapılan görüşülmesi sırasında, CHP Meclis Grubu adına konuşan Maraş Milletvekili Kemal Bayazıt, önergede imzaları olmasa da, böyle bir genel görüşme açılmasına partilerinin de taraftar olduğunu bildirerek şöyle diyordu:

“Kıbrıs meselesi gibi önemli millî bir dâvada elbette ki Hükümetin sadece izahat vermesi ile yetinmek doğru olamazdı. Grup sözcülerinin ve milletvekillerinin bu konudaki görüşlerinin Meclisimizde açıklanması lâzımdı. Tüzüğün, Hükümet izahat verdiği takdirde, milletvekilleri tarafından davet edilmişse, grup sözcülerinin ve milletvekillerinin görüşmesini mümkün kılmıyan hükmü karşısında Sayın Meclis Başkanı Riyasetinde, Grup başkanları olarak toplandığımız vakit bu görüşmeyi temin maksadiyle bir genel görüşme açılması teklifi, Cumhuriyet Halk Partisinin de katıldığı ve desteklediği bir fikir olmuştur.

*Takrire imza koymayışımız, Hükümet grubumuzda daima murakabe etme imkânına sahip olduğumuzdan ve genel görüşme müessesesini bir murakabe müessesesi saydığımızdandır. Yoksa sayın diğer grupların fikirleriyle –genel görüşme açılması bahsinde– tamamen iştirak halindeyiz ve Cumhuriyet Halk Partisi de Yüksek Meclisten genel görüşme takririnin kabul edilmesini istirham eder.”*⁸²⁰

Diğer gruplar adına yapılan konuşmalarda da genel görüşme açılması isteniyor ve bu konuda Hükûmet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır da aynı görüşte olduğunu dile getiriyordu. Kemal Satır, Meclisin Kıbrıs sorunu için AP tarafından olağanüstü toplantıya çağrıldığını öğrendiklerinde, Hükûmet olarak bu konuda TBMM’nin eğilimini de bilmek istediklerini ve İçtüzük hükümleri karşısında bunun nasıl sağlanabileceğini düşündüklerini belirterek, konuşmasına şöyle devam etmişti:

“...Bunun için Hükümet evvelâ düşündü ki, bu takrir okunup Hükümet izahat verdikten sonra Başbakan, Millet Meclisi Başkanından re’sen rica etsin, Pazartesi

⁸¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 280.

⁸²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 131, (04.09.1964), s. 287.

günü kendisi Hükümet olarak izahat versin ve ondan sonra grupların konuşmaları da imkân dâhiline girsin. Fakat mesele Millet Meclisinin temayüllerinin öğrenilmesi idi. Meclis Riyasetinin Başkanlığında gruplarımız toplanmışlar ve bir genel görüşmenin, milletvekilleri ve grup sözcülerinin de konuşmalarına imkân sağlamayı istihdaf eden tavrı vermişlerdir. Şimdi gruplarımız, büyük bir vatan sevgisi ile, Kıbrıs millî dâvasının Millet Meclisi görüşünün tesbiti suretiyle, istikametinin daha parlak tayin edilmesini derpiş etmişlerdir. Biz Hükümet olarak bu genel görüşmenin açılmasını rica ediyoruz ve en erken olarak Pazartesi günü Millet Meclisinin toplanmasını ve bir genel görüşme suretiyle Kıbrıs olayının aydınlığa kavuşmasını millî menfaatlerimiz bakımından hayırlı telâkki etmekteyiz.”⁸²¹

Yapılan oylamada, genel görüşme açılmasının oy birliği ile kabul edildiğini görüyoruz⁸²². Birleşimi yöneten Meclis Başkanvekili Nurettin Ok, Anayasanın 89. maddesi uyarınca, genel görüşme açılması talebinin kabul edilmesi durumunda, genel görüşmenin en erken iki gün sonra yapılabileceğini bildirmiş ve Hükümetin önerdiği 7 Eylül 1964 tarihini oya sunmuştu. Bu tarih, Millet Meclisince de kabul edildiğinden, anılan günde Millet Meclisi Kıbrıs konusunda genel görüşme için toplanacaktı⁸²³.

7 Eylül 1964 tarihinde başlayan genel görüşme, aynı gün tamamlanamadığı için ertesi güne de sarkmıştı⁸²⁴. 7 Eylül günlü 132. Birleşimde, önce siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalardan sonra, Birleşimi yöneten Meclis Başkanı Fuad Sirmen, şahısları adına konuşmak için 45 milletvekilinin söz aldığını bildiriyor ve başvuru sırasına göre ilk sözü Adana Milletvekili Kasım Gülek’e veriyordu⁸²⁵. Gülek’den sonra kürsüye gelen İzmir Milletvekili Şinasi Osma’nın konuşması tamamlanınca, Başkan, vaktin geciktiğini ileri sürerek, ertesi gün toplanmak üzere birleşimi kapatmıştı⁸²⁶. 8 Eylül 1964 tarihli 133. Birleşimde 11 milletvekili konuşmuş ve zaman zaman tekrar siyasî parti grupları adına söz alınmıştı. Bu Birleşimde, Başbakan İnönü de açıklamalarda bulunmuştu. Daha sonra verilen yeterlik önergelerinin kabulü

⁸²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 131, (04.09.1964), s. 287.

⁸²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 131, (04.09.1964), s. 287.

⁸²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 131, (04.09.1964), ss. 287-288.

⁸²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 132, (07.09.1964), s. 340.

⁸²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 132, (07.09.1964), ss. 329-330.

⁸²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 132, (07.09.1964), s. 340.

üzerine genel görüşme tamamlanmıştı⁸²⁷. Konuşmalarda, genellikle Hükûmetin uygun zamanda Kıbrıs'a müdahale etmediği, kararsız kaldığı ve siyasî partilere yeterince bilgi vermediği için eleştirildiği görülmekteydi. Bu arada, Millet Partisi Meclis Grubu adına yaptığı konuşmada, Ömer Zekai Dorman böylesi önemli anlarda bir millî koalisyon kurulması gerektiğini vurguluyordu. Partilerinin de bu millî koalisyonda yer almaya talip olduklarını bildiren Dorman, düşüncelerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“...Demokratik memleketlerde, dış tehlikeler karşısında bütün partilerin bir araya gelerek millî koalisyon hükümetleri kurdukları her zaman görülmüştür. Kıbrıs buhranı ve beliren dış tehlikeler karşısında bizde de partiler millî bir cephe teşkil etmeli, bir koalisyon hükümetinde hepsi müşterek sorumluluk yüklenmelidir. Böyle bir cephenin ve böyle bir hükümetin kuruluşu dışarıya karşı son derece tesirli olacak ve Kıbrıs dâvasının hallini kolaylaştıracaktır.

Ayrıca bu hareket vatandaşlara büyük bir ferahlık ve emniyet duygusu verecektir.

Türkiye'deki parti didişmelerine ümit bağlayanlar da millî birliğin bu tezahürü karşısında hüsrana uğrıyacaklardır. Mevcut şartlar içinde hiçbir parti, kendisini diğer partilerle mesuliyeti paylaşmaktan müstağni saymamalıdır.

Bu teklifimizle biz, bir nimete değil, milletin selâmeti uğruna ağır bir külfetce mesuliyete taliboluyoruz.

*Millet Partisi Meclis Grubu, bütün partileri bu vatansever görüş etrafında birleşmeye davet eder.”*⁸²⁸

CKMP Meclis Grubu adına konuşan Genel Başkan Ahmet Oğuz'un da benzer bir görüşü ortaya koyduğunu görmekteyiz. Gerçekten, Oğuz, bugüne kadar sürekli yanlış bir politika izlemiş olan Hükûmetin çekilmesini ve yerine sorunları millî bir ruhla ele alacak yeni bir Hükûmetin kurulması gerektiğine işaret etmekteydi. Ahmet Oğuz şöyle diyordu:

“...Bugün önümüze Kıbrıs konusu olarak çıkarılan hâdise aslında bu mevzuun hudutlarını çok aşmakta ve Türk Devletinin varlığına tevcih edilmiş kasıtlı bir politikanın başlangıcı olarak görünmektedir.

Bu durum muvacehesinde bugünkü Hükûmetin dış politikada yapacağı bir iş kalmamıştır. Hükûmetin çekilmesi artık bu davranışının tabîi bir neticesidir.

Bu halde de Türkiye Büyük Millet Meclisine, onu teşkil eden parti gruplarına mühim vazifeler düşmektedir. İç ve dış politikadaki gerekli ve köklü tedbirleri alma

⁸²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 133, (08.09.1964), s. 393.

⁸²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 132, (07.09.1964), s. 307.

kudret ve cesaretini göstermek, her türlü zümre ve parti kaygılarının dışına çıkarak millî mücadele ruhunu yeniden temsil etmek hepimize düşen bir vatan borcudur.

Bu şartlarla içte ve dışta memleket işlerini millî bir ruh ile ele alacak yeni bir hükümetin derhal kuruluşunu C.K.M.Partisi bütün varlığıyla desteklemek azmindedir...” ⁸²⁹

Nisbeten benzer bir düşünceyi YTP adına konuşan Genel Başkan Ekrem Alican da ileri sürüyor ve iki büyük partinin birlikte kuracağı daha güçlü bir Hükûmetin, böylesi nazik durumlarda daha etkin bir rol üstlenebileceğini savunuyordu. Alican’ın konuşmasının bu konuya ilişkin kısmı şöyleydi:

“...zora dayanan fiilî durumlar yaratmak heveslerini aynı usul içinde karşılamak suretiyle, başından itibaren kararlılığımızı ispat edebilir ve müzakere zemini için Kıbrıs’daki vasatı normal hale getirebilirdik. Hükümetin bu hususda, maalesef mütereddit ve zaman zaman kifayetsiz kaldığını ifade etmek mecburiyetindeyiz. Mütereddit ve kararsız tutumların ise, müspet sonuçlar alınmasında, ne derece zararlı olduğunu izaha, lüzum olmasa gerektir. Kötü karar, hiç karar vermemekten iyidir, sözü, bu itibarla bir mâna ifade eder.

Dostlarımız dediğimiz ve dostlukları uğrunda, bugüne kadar en büyük tehlikeleri göze aldığımız devletler de, maalesef meselenin bu yönünü ciddi şekilde dikkate almaktan kaçınmışlar; bir nevi idari maslahat siyaseti içinde, haklıyı haksızı ayırdetmek lüzumunu duymadan, yükü kestirme yoldan omuzlarından atabilme gayreti içine girmişlerdir. Bu suretle, şirretlik re küstahlık bir nevi imtiyazlılık haline getirilmiştir.

Kıbrıs Rum cemaatinin ve Yunan Hükümetinin bu emrivaki politikasına hak ettiği usul içinde mukabele etmek konusunda, Hükümetimizi mütereddit harekete sevk eden âmiller arasında, her zaman söylediğimiz gibi, Hükümetin kuruluş şeklinin büyük tesiri olduğuna bir defa daha işaret etmek isteriz. Bir hükümet ne vasıftaki şahıslardan kurulmuş olursa olsun, dayandığı siyasi zemin itibariyle sadece çoğunluğa değil, hattâ emniyetli bir çoğunluğa sahibolmadığı takdirde, türlü mahzurlar bir yana, içinde bulunduğu psikolojik hal itibariyle, güven ve kudretle karar verebilme inisiyatifinden mahrum olur. Hele verilecek kararlar bir milletin harb ve sulh ile mümas bulunduğu fevkalâde önemli millî meselelerine taallük edecek olursa, bu psikolojik zayıf daha da ileri bir müessiriyet taşır. Bu halin muhataplarımızın hareketlerine de cesaret katabileceğini ayrıca dikkatten uzak tutmamak icabeder.

Bu Meclisin 6 Mayıs 1964 tarihli toplantısında, ‘Bize ait bir meselenin, bizim adımıza, başka bir Devlet tarafından halledilmesi ümitlerine kendimizi

⁸²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 132, (07.09.1964), s. 312.

kaptırmamamız gerektiğini’ ifade ederek, ‘Milletimizi en az % 80’ ini temsil eden iki büyük partimizin bir araya gelmelerini’, ‘Büyük Atatürk’ün 1919 yılında yarattığı millî mücadele ruhu içinde ve müşterek iman halinde bu dâvayı ele almamızı’ Büyük Meclisden rica etmiştim. Bugün mesele daha mütebariz şekilde, bu yolda ele alınmak ihtiyacı ile karşımızda bulunmaktadır. Biz bu tarihî celsede de durumu yüce huzurlarınızda ısrarla ifade etmeyi vazife saymaktayız...’’⁸³⁰

Genel görüşmenin ikinci gününde, Başbakan İnönü gerek siyasî parti grupları adına yapılan, gerek milletvekillerinin kendi adlarına yaptıkları konuşmalarda ileri sürülen eleştirilere karşı uzun bir konuşma ile cevap vermişti. İnönü, Kıbrıs’taki Türk toplumuna karşı süregelen onca haksızlıklar ve saldırılar karşısında, “*Milletçe çekilen ıstırabın milletvekillerinde ifadesini bulması, tabîî görülmek icabeder*”⁸³¹ değerlendirmesi ile başladığı bu konuşmada, eleştirileri karşılamaya çalışmış, Kıbrıs’a ilişkin izlenen politikayı ve bundan sonra olabilecekleri açıklamıştı. İnönü, bu çok önemli ve tarihî konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“Muhterem Milletvekilleri,İttifaklar içinde şahsiyet sahibi olan bir politika takibine gruplar dikkati çekmişlerdir.Millet Meclisini temin etmeye cesaret ediyorum ki, her Türk Hükümeti ittifaklar içinde Türkiye’nin şahsiyetini korumaya ve değerlendirmeye dikkat etmiştir ve daima da edecektir. İktisadi ihtiyaç dolayısıyla bağlılık meselesi büyük siyasi menfaatlerle bağlanmış olan teşekküllerde esaslı bir rol oynayamaz mülâhazası da bize tariz edilirken öne sürülmüştür.

İçinde bulunduğumuz Dünya(da) elbette ki, iktisadi ihtiyaçlar ciddî bir kimse tarafından hafife alınacak bir güçlük sayılamaz. Ama, bunun getirdiği bağlılıkları da mübalâğa etmemek lâzımdır. Zira iktisadi ihtiyaç ne kadar kuvvetli olursa olsun, siyasi taahhüdün ehemmiyeti ondan üstündür ve ondan daha ziyade hayatidir.

Muhterem milletvekilleri, şimdi huzurunuzda takibettiği ve takibine devam edeceği politikayı tekrar hulâsa etmek isterim.

Adada Türk Cemaatine yapılacak tecavüzlere her şekilde ve her vasıta ile mutlaka cevap verilecektir. Bu suretle Yunanistan’ın Kıbrıs idarecilerine göstereceği tesanüt, Türkiye ile Yunanistan arasında, yalnız Kıbrıs’ta değil, bütün cephede savaş hali meydana getirecektir. Böyle bir hale mahal vermemek için elimizden gelen bütün gayreti sarfedeceğiz. Fakat, savaş bir emrivaki olarak patlarsa bunun hazırlayıcısı olan Yunanistan, bütün sorumluluğu taşımaya mecbur olacaktır. Bu hale göre, kapımızın eşğine gelmiş olan harp tehlikesini, milletçe sükûnetle beklemeye mecburuz.

Bir taraftan Yunanistan, harp patlamasına sebeb olacak hâdiseleri Adada durdururken, öbür taraftandan da müzakere yoluyla, iki memleket arasında bir hal şekli bulunabilirse, memleketimiz arasında felâket önlenmiş olur.

Millet Meclisine Kıbrıs meselesinin bugünkü durumunu. Kısaca arz etmiş olduğumuzu zannediyorum.

⁸³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 132, (07.09.1964), s. 315.

⁸³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 133, (08.09.1964), s. 387.

Sayın milletvekilleri, Adalet Partisinin bahsetmediği bir konuyu, diğer muhalefet partileri ele almışlardır. O da bu devrede Hükümetin bünyesini geniş iş birliği tertipleri ile bir koalisyon haline getirmek arzusudur. Zannediyorum ki, bu konu bugünkü genel müzakere esnasında hallolunamaz.

Bugün önemli olan memleketin karşısında bulunduğu durum ve Hükümetin öngördüğü ihtimamlar ve takibettiği politika hakkında Büyük Meclisin etrafı ile vukuf hâsıl ederek takdirini kullanmasıdır.

Hürmetlerimi sunarım.” ⁸³²

II- Hükûmete Karşı Gensoru Önergesi

Millet Meclisinin 8 Eylül 1964 tarihli 133. Birleşiminde Kıbrıs sorunu üzerinde gerçekleştirilen genel görüşme tamamlanınca, yine “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte de açıklanacağı gibi, CKMP Meclis Grubu adına Genel Başkan İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz’un verdiği bir önerge ile Hükümet hakkında Kıbrıs üzerinde izlenen politika nedeniyle bir gensoru açılması önerilmişti. Birleşimi yöneten Meclis Başkanı Fuad Sirmen, olağanüstü toplantıya neden olan konu ile aynı olduğundan bahisle önergeyi işleme koyduğunu açıklamış ve Anayasa uyarınca⁸³³, gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı üzerindeki görüşmenin verilışinden sonraki ilk birleşimde yapılması gerektiğinden, ertesi gün bu konunun görüşüleceğini bildirerek birleşimi kapatmıştı⁸³⁴.

Görüşmenin yapıldığı 9 Eylül 1964 tarihli 134. Birleşimde, önce önerge sahibi CKMP Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz söz almış ve genel görüşmede Hükümetin izlediği Kıbrıs politikasının benimsenmediğinin

⁸³² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 133, (08.09.1964), ss. 390-391.

⁸³³ 1961 Anayasasının konuyu düzenleyen 89. maddesinin, 1971 yılında yapılan değişikliktan önceki ilk şekli şöyleydi:

“Gensoru yetkisi yalnız Millet Meclisindir.

Milletvekillerce veya bir siyasî parti grubunca verilen gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı, verilışinden sonraki ilk birleşimde görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahibi veya önerge sahiplerinden biri, siyasî parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir Bakan konuşabilir. Gündeme alma kararı ile birlikte gensorunun görüşülme günü de belli edilir.

Gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararı tarihinden başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensorunun görüşmeleri sırasında üyelerin verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur.”

⁸³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 133, (08.09.1964), s. 393.

ortaya çıktığını açıkladıktan sonra, Başbakanın genel görüşme sırasında yaptığı konuşmada, bundan sonra izlenmesi gereken politikanın ne olduğunu Meclisin göstereceğini belirttiğini, bu nedenle gensoru önergesinin kabulünü ve böylece izlenecek politikanın dayanaklarının belirlenebileceğini savunmuştu. Bu hususta Oğuz şöyle demektedir:

*“...Sayın Başbakan yüksek Meclise buyurdular ki, bundan sonraki politikanın ne olacağı hakkında takdiri siz Büyük Millet Meclisi vereceksiniz. Yani takdir; Meclisindir dediler. Genel görüşmelerde muhalefet ve iktidar partisi grubunun karşılıklı fikir teatisi Sayın Başbakan İnönü’nün istediği Meclisin takdirini sağlayacak bir seviyede değildir. İşte Sayın Başbakanın arzusunu yerine getirmek ve bundan sonraki politikadaki istikameti tâyin etmenin mesnetlerini kendisine verebilmek için, takdirin Yüksek Mecliste tebellür edebilmesi için Anayasanın bize bahsettiği gensorunun istimaline zaruret vardır. Bu C.H.P. Hükümetinin kudretine bir şey ilâve edecektir. Aksi onun kudretinden bir şey noksanlaştırabilir. Bu itibarla Yüksek Meclisin gensoru konuşmalarını kabul etmesini rica ederim.”*⁸³⁵

Görüldüğü gibi, CKMP Genel Başkanı Oğuz, gensoru önergesi vermekle Hükümetin düşürülmesini tek ve açık bir hedef olarak ortaya koymamakta; daha çok, gensoru önergesinin gündeme alınıp üzerinde görüşme açılması durumunda, izlenecek politikanın ne olmasının saptanmasını amaçlamaktaydı.

Bir bakıma benzer düşünceleri MP ve AP Grubu adına konuşan sözcüler de ileri sürmekteydiler. Gerçekten, MP Grubu adına konuşan Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman,

“Genel görüşmede Hükümetin verdiği cevap ve yaptığı kısmi açıklama Millet Partisi Meclis Grubu tarafından tatminkar görülmemiştir...

Bu itibarla Millet Partisi Meclis Grubu hâdiselerin daha fazla vuzuha kavuşması ve milletçe beklenen müsbet sonuçlara varılması için verilen gensoru tavrının kabulünü Yüce Heyetinizden istirham ederim”

diyordu⁸³⁶.

AP Grubu adına konuşan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan da,

“...Hükümet Başkanının son vâkı beyanları muvacehesinde sayın üyelerin fikirlerinin ortaya çıkabilmesi ve Meclis görüşünün tesbit edilebilmesi için bir gensoru lüzumuna Adalet Partisi olarak inanmaktayız. Her türlü murakabeden kaçınılacağını ümitlerimiz Cumhuriyet Halk Partisi Grubunun da böyle bir murakabe vasıtasını iyi niyetlerle kabul edeceğini ümit ediyoruz...”

demektedir⁸³⁷.

CHP Meclis Grubu adına söz alan Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, bu konunun iki gün süren genel görüşmede geniş biçimde tartışıldığını, kamuoyunun

⁸³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 406.

⁸³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 406.

⁸³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 406.

yeterince aydınlatıldığını ileri sürüyor ve böyle nazik bir ortamda gensoru önergesinin kabulünün Hükûmeti zaafa uğratacağını vurguluyordu⁸³⁸.

YTP Grubu adına konuşan Genel Başkan Ekrem Alican ise, genel görüşmede bütün grupların ve kendi partilerinin düşüncelerini enine boyuna ilettiklerini, YTP'nin orada söylediklerine ekleyecek yeni bir düşüncesinin olmadığını açıklıyordu. Alican, daha önce de vurguladıkları gibi esas görüşlerinin iki büyük partinin ortaklaşa bir hükûmet kurması olduğunu, fakat buna iki partinin de şu an isteksiz göründüklerini, bu nedenle de böyle nazik bir ortamda, daha kuvvetli bir hükûmet kurulabileceğinin kesin olmadığı anlaşıldığından, YTP milletvekillerini gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması konusunda verecekleri oyda serbest bıraktıklarını bildiriyordu⁸³⁹.

Daha sonra, CKMP Meclis Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, bu gensoru önergesi ile Mecliste temsil edilen partileri, dolayısıyla Türk milletini birleştirme gayesini güttüklerini, bütün partiler birleşerek kuvvetli bir hükûmet kurulmazsa bunun bedelinin ağır olacağını savunmaktaydı. Odyakmaz konuşmasına şöyle devam ediyordu:

“...Şimdi Anayasanın bize verdiği hakkı kullanmak istiyoruz. Nedir bu hak? Hükûmeti murakabe! Bunun sonunda Hükûmet belki çok daha kuvvetli çıkar; belki de zayıfşa düşer. Bundan da daha kuvvetli bir Hükûmeti kazanmak bakımından da millet kazanır. Her iki neticede de ister gensorunun neticesinde güven alınsın, ister alınmasın, kazanacak olan Türk Milletidir. Kıbrıs dâvasıdır. Binaenaleyh, bunu şu veya bu politik sebeplerle, şu veya bu küçük hesaplara hamletmek, her şeyden evvel vicdanın sesine, milletin sesine kulak tıkamak olur...”⁸⁴⁰

Önerge sahibi ve siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar tamamlanınca, Anayasa uyarınca söz alabilmek yetkisine sahip olan Hükûmet adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Elazığ Milletvekili Kemal Satır kürsüye gelmişti. Satır, genel görüşmede ileri sürülen fikirlerden yararlandıklarını, Meclisin ve siyasî parti gruplarının görüşlerini öğrendiklerini bildiriyor ve Meclisin bu Hükûmeti düşürüp yeni bir Hükûmet kurabileceğini, CHP'nin bunu saygı ile karşılayacağına, ancak kurulacak yeni Hükûmette CHP'nin yer almayacağına dikkat çekiyordu. Satır, şöyle demektedir:

“...Şayet, Hükûmetin tutmuş olduğu politika ve bundan sonra takibedeceği politika beğenilmiyor, başka istikamette bir politikaya gidilmesini

⁸³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 407.

⁸³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), ss. 407-410.

⁸⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 410.

Büyük Millet Meclisinin sayın üyelerinin büyük çoğunluğu talebediyorsa ki, yani bu Hükümeti iş başından çıkarmaya mâtuף bir davranış, temel mesele olarak ele alınıyorsa, o takdirde bir gensoruya gitmek ve Hükümeti güvensizlikle düşürmek ve onun yerine güvenilecek bir Hükümeti kurmak Büyük Meclisin en tabiî, en zaruri haklarındandır. Buna C.H.P. olarak saygı gösteririz. Memleketin bugün içinde bulunduğu kritik durum muvacehesinde, Hükümeti, arzu edilen politikayı takibedecek bir Hükümeti kurmak hakkına sahibolan Büyük Meclis bu devre içinde kendi arasında mutakabatını hasıl edip, bir Hükümitsiz devrenin bu kritik anda milletimize getireceği zararları göz önünde bulundurarak hazırlıklı olması, kombinezonlarını C.H.P. sinin dışında tertibederek, bir Hükümet düştüğü zaman uzun bir krizsiz derhal yeni Hükümeti kurması yine bugün içinde bulunduğumuz şartların icabı olduğunu arz etmek isterim... ”⁸⁴¹.

Hükümet adına yapılan konuşma da tamamlanınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, CKMP Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz tarafından verilmiş olan gensoru önergesini tekrar okutuyor ve gündeme alınıp alınmamasını oya sunuyordu. Yapılan oylamada, gensoru önergesinin gündeme alınması, 169’a karşı 198 oyla reddedilmişti⁸⁴². Böylece, X. İnönü Hükümeti bir bakıma güven tazelemiş olmaktaydı. Ancak, dikkat çeken husus, Millet Meclisinde Hükûmete destek olanların sayısının giderek düşmesiydi. Gerçekten, kuruluşunda, 4 Ocak 1964 tarihinde yapılan güven oylamasında 225, Başbakan İnönü’nün A.B.D.’ye gitmeden görev sırasında istediği güven oylamasında 200 olan yandaş sayısı, şimdi birazcık daha eksilerek 198’e inmiş bulunuyordu.

ii-Kıbrıs Sorununun X. İnönü Hükûmetini En Meşgul Eden Konulardan Biri Oluşu

Kıbrıs sorunu, görüldüğü gibi X. İnönü Hükûmetini en meşgul eden konulardan biri, belki de birincisiydi. Gerçekten, yalnızca Hava Kuvvetleriyle sınırlı kalsa da, zaman zaman askerî müdahalede bulunma kararlarının verilmesi, Başbakan İnönü’nün A.B.D. Başkanı Johnson’un ünlü mektubuna muhatap olması ve bu nedenle A.B.D.’ye gitmesi, Hükûmetin görev sırasında Millet Meclisinden güven istemesi, Millet Meclisinde iki genel görüşme ve bir meclis araştırması açılması

⁸⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 412.

⁸⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 33, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 413. 1961 Anayasası (aynı şekilde şimdiki 1982 Anayasası), gensoru önergesinin gündeme alınması kararı için nitelikli bir çoğunluk öngörmediğinden; basit çoğunluk, yani toplanmış üyelerin salt çoğunluğu yeterli olmaktaydı. Bu nedenle, şayet ret oyu kullananların sayısı 198 değil de, 168 olsaydı, gensoru önergesi gündeme alınmış olurdu. Ancak, gensoru önergesinin gündeme alınıp, görüşmelerin tamamlanmasından sonra, milletvekillerinin verecekleri güvensizlik önergesi veya Hükûmetin güven istemi üzerine yapılacak oylamada, Hükûmetin (veya bir bakanın) düşürülebilmesi için, olumsuz oyların sayısının en az Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğuna, bir diğer deyişle 226’ya ulaşması gerekmektedir.

önergesinin reddedilmesi, iki kez uzun süren genel görüşmenin yapılması, Millet Meclisinin tatildeyken olağanüstü toplantıya çağırılması ve Hükûmete karşı bir gensoru önergesinin verilmesi, hep bir yıllık süre içinde Kıbrıs nedeniyle karşı karşıya kalınan sorunlardı.

b- X. İnönü Hükûmeti Döneminde Karşılaşılan Başka Sorunlar

aa- Ekonomik Sorunlar

X. İnönü Hükûmetinin karşı karşıya kaldığı tek sorun, tabii ki sadece Kıbrıs değildi. Kıbrıs olaylarının ve beraberinde getirdiği savaş tehlikesinin piyasaları etkilemesi, yeni vergi reformu tasarılarının çeşitli kesimlerden tepki alması, bazı kamu harcamaları için emisyonu gidilmesi, farklı sıkıntılara yol açmaktaydı.

bb- İnönü'ye Karşı Suikast Girişimi

1964 yılının Şubat ayında Başbakan İnönü'ye Başbakanlıktan çıkışı sırasında bir suikast girişiminde bulunulması, fakat İnönü'nün bir şans eseri yaralanmadan bu suikasttan kurtulması, fazla soruna yol açmadan, tarihteki yerini alıyordu⁸⁴³. 21 Şubat 1964'te gerçekleşen bu olay, aynı gün Millet Meclisinde de alınmış ve öğleden sonraki üçüncü oturum açarken Başkan Ferruh Bozbeyli, Başkanlık Divanının bu olayı nefretle karşıladıklarını bildirmişti⁸⁴⁴. Daha sonra, sırasıyla, AP, YTP, CKMP, CHP ve MP Grupları adına yapılan konuşmalarda olay telin edilmişti⁸⁴⁵. Olaydan sonra Meclise geldiğinde İnönü de söz almış ve kendisine gösterilen ilgiye teşekkür etmişti. İnönü'nün konuşmasında şöyle dediğini görüyoruz:

“Bugün mâruz kaldığım olay sebebiyle Milletvekili ve Senatör arkadaşlarımdan yakın teveccüh ve sevgi gördüm. Milletvekili arkadaşlarım, beraber çalışmakla şeref duyduğum bütün partilerin resmî sözcüleri, olay karşısında bana teveccühle üzüntülerini ifade etmişlerdir. Riyaset Divanı çok âlicenap bir teveccüh eseri olarak teessürlerini huzurunuzda ifade buyurmuşlardır.

*Muhterem arkadaşlarım, naçiz şahsım üzerinde vukubulan hâdise dolayısıyla gösterdiğiniz ilgi, sizin her siyasi ve insani teşebbüste yaratılmış olduğunuz âlicenap hissin lütufkâr bir gösterisidir. Memleket ve millet için bu gösterilerin asıl faydası, millete hizmet yoluna kendisini vakfetmiş insanları koruyucu bir Büyük Millet Meclisi zihniyeti ve parti farkı olmaksızın, bütün üyelerinin koruyucu alâkasının mevcud olduğunun tarihe geçmiş olmasıdır...”*⁸⁴⁶

cc- Cumhuriyet Senatosu Kısmî Yenileme Seçimlerinde Yenilgi

Yaz başında, 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmî seçimlerinde, AP'nin oyların % 49,78'ini alarak 31, CHP'nin % 41,16'sını alarak 19

⁸⁴³ Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 199-200.

⁸⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 58, (21.02.1964), s. 331.

⁸⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 58, (21.02.1964), ss. 331-332.

⁸⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 58, (21.02.1964), s. 347.

senatörlük kazanması, Bitlis'te ise bağımsız bir adayın seçilmesi, buna karşılık % 3,81 oy alan YTP ile, % 2,99 oy alan CKMP'nin hiç senatörlük kazanamaması; seçimin gerçek galibinin AP olduğunu, CHP'nin AP'nin epeyce gerisinde kaldığını, buna karşılık YTP ve CKMP'nin ciddi bir yıpranma içinde olduklarını göstermekteydi⁸⁴⁷. Bunun da, ertesi yıl sonbaharda yapılacak Millet Meclisi genel seçimleri için yeni düşünceleri, yeni plânları, yeni arayışları gündeme getireceği doğaldı.

dd- AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın Vefatı

Senato seçimlerinden iki gün önce, 5 Haziran 1964'te, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın bir kalp krizi nedeniyle ani ölümü, giderek ülkenin en büyük partisi haline gelen Adalet Partisini yeni bir Genel Başkan seçimi ile karşı karşıya bırakmaktaydı ve bu olayın sadece Adalet Partisi üzerinde değil, fakat Türk siyasi hayatı üzerinde de etkilerinin olacağı doğaldı. Bir yazarın haklı olarak belirttiği gibi, seçilecek kişi sadece bir parti genel başkanı değil, ama aynı zamanda yakın gelecekteki muhtemel başbakanı⁸⁴⁸. Altı ay kadar Sadettin Bilgiç'in vekalet ettiği⁸⁴⁹

⁸⁴⁷ 7 Haziran 1964 tarihli Cumhuriyet Senatosu kısmî seçim sonuçları için bkz. **Resmî Gazete**, 23 Haziran 1964, Sayı: 11735. Ancak, daha sonra, Artvin ilindeki sonuçlara itiraz edildiği ve Yüksek Seçim Kurulu bu itirazı yerinde bulduğu için, anılan ildeki seçimin yenilenmesine karar verilmiş ve yeni seçim 20 Eylül 1964 tarihinde yapılmıştır. Bu seçim, Artvin ili için 7 Haziran sonuçlarını değiştirmiştir. Gerçekten, 7 Haziran 1964 tarihli seçimin sonunda Artvin'de Cumhuriyet Senatosu üyeliğini AP adayı Ahmet Özdemir kazanmış görünürken; 20 Eylül 1964 tarihli yenileme seçimi sonuçlarına göre, kazanan CHP adayı Fehmi Alparslan olmuştur. Bu nedenle, anılan yenileme seçimini dikkate aldığımızda, Cumhuriyet Senatosu 1964 yılı kısmî seçimleri sonunda, AP'nin 30, CHP'nin 20 ve bağımsızların da 1 üyelik kazandığını söylememiz gerekmektedir. 20 Eylül 1964 tarihinde Artvin'de yapılan seçim sonuçları için bkz. **Resmî Gazete**, 30 Eylül 1964, Sayı: 11820.

⁸⁴⁸ Tanel Demirel, **a.g.k.**, s. 36.

⁸⁴⁹ Gümüşpala'nın ölümü üzerine, Adalet Partisi Genel Yönetim Kurulu, Büyük Kongreye kadar Genel Başkan Vekilliğine Saadetdin Bilgiç'i seçmişti. Bkz. Cüneyt Arcayürek, **a.g.k.**, s. 337. Esasında, Adalet Partisi içinde yeni Genel Başkan seçilinceye kadar Genel Başkanlığa Süleyman Demirel'in vekâlet etmesi düşünülmüş ve bu husus kendisine bildirilmişti. Ancak, Demirel tekliften sonra bir iki gün düşünüp, vekâlet görevini kabul etmediğini söyleyince, Genel Başkanlığa vekâlet için Sadettin Bilgiç üzerinde karar kılınmıştı. Bu süreç, olayın içinde aktif bir biçimde yer alan Ferruh Bozbeyli tarafından, anılarına ilişkin bir nehir söyleşide şöyle dile getirilmektedir:

"Gümüşpala'nın ardından nasıl bir süreç yaşandı AP'de?"

Gümüşpala'nın vefatından sonra partiye bir genel başkan vekili seçilmesi lazım. Süleyman Demirel genel başkan yardımcısı, dört beş tane başka genel başkan yardımcısıyla birlikte. Bir gün bana bir telefon geldi. Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut ve İdris Yamantürk, toplanmışlar; beni bekliyorlar.

Milliyetçilerin ağır topları

Evet... Gittim Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan ve İdris Yamantürk oturuyorlardı. İdris Yamantürk'ün mühendislik bürosu Kızılay Çelikkale Sokağı'ndaydı. Süleyman Demirel'i genel başkanvekili olarak seçmek istediklerini, en uygun olarak onu gördüklerini anlattılar. Bu teklifi Süleyman Demirel'e benim söylememi istediler.

... Hep beraber gittik Süleyman Demirel'e... Süleyman Bey'le 1962 ile 1964 arasında bir münasebetim olmamıştı. 'Süleyman Bey' dedim. 'Biz buradaki arkadaşlar ve ben tüzüğümüzün amir hükmünü yerine getirmek mecburiyetinde olduğumuzu düşünerek genel başkanlık seçimi yapıluncaya, yani kongreye kadar genel başkan vekili olarak sizi seçmek istiyoruz. Sizin etrafınızda toplanmak

Genel Başkanlığa, 27–29 Kasım 1964 tarihinde toplanan AP Büyük Kongresinde Süleyman Demirel seçiliyordu⁸⁵⁰. Böylece siyaset sahnesine yeni bir aktör katılmaktaydı ve bu seçim hemen yukarıda dediğimiz gibi, Adalet Partisi için olduğu kadar, Türk siyasî hayatı için de yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilirdi⁸⁵¹.

ee- Millî Eğitim Bakanı Öktem’e Gensoru

Bu dönem içinde Hükûmetin karşılaştığı bir başka sorun, son yasama yılına

istiyoruz. Bu bütün arkadaşlarımızın ortak fikridir. Ben de bu ortak fikri ifade ediyorum. Bunu söylemeye geldik size. Kabul etmeniz halinde diğer arkadaşlarla da görüşeceğiz. Seçimi genel idare kurulu yapacak. Ve bunu sağlayabilecek durumdayız. 'Süleyman Bey teşekkür etti. Ama ben bir yanlışlık yaptım orada. Sonradan yanlış olduğunu anladım. Dedim ki, 'Arkadaşlar önümüzde bir iktidarın göründüğünü bu iktidarda hem başbakan olarak hem parti işlerini birlikte yürütmenizin sizi çok zor duruma düşüreceğini düşünüyorlar. Çok yorulacaksınız. O yüzden parti işlerini Sadettin Bey yürütür. Siz de hükümet işlerini yürütürsünüz. Böyle düşünüyor arkadaşlar. Ben de bu düşünceye katılıyorum' dedim. Son söz benimdi. Arkadaşlar bana bu fikri ifade etmemişlerdi. Ben ilâve ettim. Ama yanlış bir iş yaptım. Bunu sonra farkettim... Süleyman Demirel, 'İttihat Terakki de böyle yaptı. Hükümet partinin elinde oynacak oldu' dedi. O zaman ben anladım yanlış.

Örnek sağlam yerden.

Esas itibariyle öneriyi kabul edip etmediğini sordum. Üç gün müsaade istedi düşünmek için. Bana haber verecekti. Ben de diğer arkadaşları çağıracaktım, tekrar toplanacaktık. Fakat Süleyman Demirel ertesi gün Faruk Sükan'ı arayıp kabul etmediğini söylemiş. Biz de Sadettin Bilgiç'i seçtik Genel başkan vekili olarak.

'Biz', derken genel idare kurulu mu?

Evet. Bu arkadaşların sözü geçerdi genel idare kurulunda. O zaman biz o dört kişi, arkadaşlarla konuşur, ikna ederdik onları.

Demirel'le toplantıda başka bir konu gündeme geldi mi?

*Evet, bir şeyi unuttum. Süleyman Demirel bir soru daha sordu bana. 'Siz genel başkanınızı şimdi mi seçiyorsunuz, yoksa kongrede mi seçeceksiniz' dedi. Bu konuyu aramızda konuşmamıştık. 'Fikrimce, bugün sizi genel başkanvekili seçen insanların, kırk beş gün sonra genel başkan seçmesi lazım gelir', dedim. Diğer arkadaşlar da onayladılar. Böylelikle dağıldık. Ertesi gün Faruk Sükan Bey'e telefon etmiş, teklifimizi kabul edemeyeceğini söylemiş..." Ferruh Bozbeyli, **a.g.k.**, ss. 193-195.*

⁸⁵⁰ Genel Başkan seçimi oylamasına 1679 üyenin katıldığı Kongrede, Demirel 1072 oy alırken, diğer aday Sadettin Bilgiç 552 oyda kalyordu. Bkz., Tanel Demirel, **a.g.k.**, s. 38. Üçüncü aday Tekin Arıburun ise sadece 39 oy alabilmişti. Bkz. <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>, (Erişim Tarihi: 10.09.2006). Demirel, AP Genel Başkanlığına seçilişini, yıllar sonra şu sözlerle anlatmaktadır: "28 Kasım 1964...Büyük Kongre Salonunda, Büyük Sinema'da, bir adam kürsüye çıkmış diyor ki; 'Bu emaneti bana verin.' Nedir bu emanet ? Emanet rahmetli Menderes'in yerdeki bayrağı. O bayrak, oradan kalkmalıydı. Bu bayrak, hak – hukuk bayrağıydı. Bu bayrak, demokrasi bayrağıydı. Bu bayrak, huzur içinde yaşayan, mutlu Türkiye'nin bayrağıydı. Bu bayrak, oradan kalkmalıydı ve burca dikilmeliydi. Kürsüdeki o adam, konuşmasına devam ediyor, diyor ki: 'Bu bayrağı bana verin, ben bunu burcuna dikerim.' Sahi diker mi bu adam, dikmez mi? 40 yaşında bir adam gelmiş. 'Ben, bunu burca dikerim' diyor. 1635 (Diğer kaynaklar, 1679 üyenin oy kullandığını yazıyor E.O.) delegenin 1072'si bu sese kulak verdi. O adam bendim. Kongre, o bayrağı bana ve benimle beraber görev yapacak yönetim kurullarına verdi.' Bkz. Süleyman Demirel, **Devran**, ABC Medya Ajansı, İstanbul, 2006, s. 788.

⁸⁵¹ Demirel'in AP Genel Başkanlığına seçilmesi ile ilgili olarak ayrıca bkz. Ferruh Bozbeyli, **a.g.k.**, ss. 195-200; Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 219-221; Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasî Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 301; Filiz Demirci Güler, **Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay, Adalet Partisi**, TODAİE Yayını, Ankara, 2003, ss. 65-66; Tanel Demirel, **a.g.k.**, ss. 36-40.

girilir girilmez, Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'e karşı iki gensoru önergesinin verilmesiydi. Millet Meclisinin 1 Kasım 1964 tarihli yeni yasama yılının ilk birleşiminde, Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'e karşı biri CKMP İstanbul Milletvekili Saadet Evren, diğeri Bolu Milletvekili Kamil İnal tarafından olmak üzere iki ayrı önerge ile gensoru açılması isteminin nedeni olarak, Evren'in önergesinde, Bakan Öktem'in *"ifa ettiği hizmet süresince takibettiği eğitim politikası"*; İnal'ın önergesinde ise, *"Beş Yıllık Kalkınma Plânının hedeflerine ve prensiplerine uymayan durumlar"* gösterilmekteydi⁸⁵². Anayasa gereği, gensoru önergelerinin gündeme alınıp alınmayacakları hakkındaki görüşme, verildikleri toplantıyı izleyen ilk toplantıda yapılacağı için; Başkan Fuad Sirmen, bu gensoru önergelerinin 4 Kasım 1964 tarihli 2. Birleşimde ele alınacağını bildirmişti. Millet Meclisinin 4 Kasım 1964 tarihli toplantısında, gerek siyasi parti grupları, gerek Hükûmet, bu gensoruların gündeme alınması lehinde oy kullanacaklarını bildirmişlerdi ve yapılan oylamada her iki gensoru önergesinin de gündeme alınması kabul edilmişti⁸⁵³. "Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı" başlıklı ciltte üzerinde durulduğu gibi, iki önergenin, Millet Meclisinde görüşülmesi birlikte sürdürülmüş ve 4 birleşim gibi uzun zaman alan görüşmelerden sonra⁸⁵⁴, verilen güvensizlik önergesi, 166 kabul ve 3 çekimser oya karşılık, 180 oyla reddedilmişti⁸⁵⁵. Böylece, İbrahim Öktem, düşürülememiş ve Millî Eğitim Bakanlığı görevini korumuş oluyordu.

ff- Genelkurmay Başkanı Sunay'ın Mektubu ve Çankaya Toplantısı

Kasım ayının ortalarına gelindiğinde, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı Gürsel'e, Millet Meclisi Başkanı Sirmen'e ve Başbakan İnönü'ye

⁸⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), ss. 12-13.

⁸⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 12, 39.

⁸⁵⁴ Öktem'e yönelik gensoru önergelerinin Millet Meclisinde görüşülmesi, 11 Kasım 1964 tarihli 5., 13 Kasım 1964 tarihli 6., 16 Kasım 1964 tarihli 7. ve 17 Kasım 1964 tarihli 8. Birleşimde gerçekleştirilmişti. 1961 Anayasasının o tarihte yürürlükte olan 89. maddesi uyarınca, gensoru önergelerinin görüşülmesi sırasında verilecek olan güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven istemi, bir tam gün geçtikten sonra oylanabileceği için, Başkan Fuad Sirmen, İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in, görüşmelerin tamamlandığı 17 Kasım 1964 tarihinde verdiği güvensizlik önergesi üzerindeki oylamanın 19 Kasım 1964 tarihinde yapılacağını duyurmuştu. Böylece, bu gensoru önergeleri üzerinde, iki önergenin birleştirilmesiyle sürdürülen görüşmeler 4 Birleşim sürmüş olmaktaydı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 5, (11.11.1964), ss. 199-230; Birleşim: 6, (13.11.1964), ss. 244-282; Birleşim: 7, (16.11.1964), ss. 311-356; Birleşim: 8, (17.11.1964), ss. 311-356. Görüşmelerin üçüncü gününde verilen bir önergenin kabulüyle, anılan gensoru nedeniyle Meclisin hergün toplanması ve çalışmalarına saat 20.00'ye kadar devam etmesi de karara bağlanmıştı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 7, (16.11.1964), s. 356.

⁸⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 10, (19.11.1964), ss. 461-462, 487-490.

gönderdiği mektup, ülke gündeminde yerini almaktaydı. Gerçekten, 12 Kasım 1964 tarihinde, Orgeneral Sunay, gönderdiği mektupta, AP'nin bazı yerel kongrelerinde silahlı kuvvetler için sarf edilen aşağılayıcı sözlere dikkat çekiyor ve toplumun iki hasım kampa itilmek istendiğini, ordunun halkın karşısındaymış gibi gösterilmeye çalışıldığını ve ordunun bundan rahatsız olduğunu belirtiyordu⁸⁵⁶. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği mektupta şöyle deniliyordu:

“Sayın Başkan,

Kurucu Meclis tarafından kabul edilen ve bir referandum ile aziz milletimizin tasvip ve tasdikinden geçirilen anayasamızın emirleri çerçevesi dâhilinde kurulan bugünkü demokratik rejimin devrim ve muhafazası uğruna Türk Silahlı Kuvvetlerinin sarfettiği gayretler gerek başkanlığımız ve gerekse riyaset buyurduğunuz Yüce Meclisin malumu olduğundan şüphe yoktur.

Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanı ve Genelkurmay Başkanı olarak milleti biribirine düşman iki kampa ayıran faaliyetlerin son günlerde idrak ve izandan yoksun bir pervasızlık ve sorumsuzlukla suiistimal edilmekte olduğunu görmekten son derece müteessir bulunmaktayım.

İzmir, İstanbul ve Ankara’da yayınlanan ve yüksek makamlarınca da takip edildiğine şüphem olmayan neşriyat, orduyu hedef tutmakta, vatan savunması gibi yüksek bir görevi, sükûnetle ve huşu ile ifaya devam eden komutan ve subay kitlesini rencide edecek mahiyet taşımaktadır. Diğer taraftan bilhassa parti kongrelerinde, dünyanın ve vatanımızın içinde bulunduğu politik şartların tehlikelerden bilgisiz, mesuliyetsiz, bir kısım partizanlar, şahıslar ve bilhassa komutanları hedef tutarak halkı, hükümet, ordu ve kendi kamplarından olmayan, diğer masum vatandaşlar aleyhine kışkırtmakta ve memleketin sükûnetini bozucu silahlı bir ihtilale zorlayıcı seviyesiz konuşmalar yapılmaktadır.

Milleti biribirine, komutanı astlarına boğdurmağa azmettiren bu beyanların günün birinde memleketimizin başına bir iç gaile açacağı ve bağlı bulunduğumuz ittifak manzumesi içinde silahlı kuvvetlerimizi küçük düşüreceği ve malik bulunduğu kuvvetli durumu sarsacağı hususunda zati alilerinin ve yüksek delaletleriyle yüce meclisin nazari dikkatlerini celbetmek isterim.

Bilhassa 18 Ekim 1964 tarihinde Gaziantep Adalet Partisi kongresinde söylenen «satılmış komutanlar ve gayri meşru meclis, hükümet ve devlet başkanları» sözlerinin Silahlı Kuvvetleri son derece müteessir

⁸⁵⁶ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 216; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 282; Erol Maraşlı, **Balans Ayarları, Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar**, Metropol Yayınları, İstanbul 2008, ss. 186-191; <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>, (Erişim Tarihi: 10.09.2006).

ettiğini zat-ı âlilerinizin kani bulunduğundan eminim. Masum halkıyığınlarını tahrik eden bu sözleri söyleyen kimselerin Büyük Millet Meclisi arasından olmaları teessürlerimi artırmaktadır. Bu kimselerin samimiyyetsizliği ve kendi davranışlarının en büyük delili gayri meşruluğunu ilan ettikleri bir meclis içinde kalmağa devam etmeleridir.

Diğer taraftan satılmış olduğun söyledikleri komutanlar hakkında iddialarını da isbata davet buyurmanızı rica ederim.

Keyfiyetin riyasetiniz altında ve tensip buyrulacak ilgililere bir kere daha tezekkür buyrulmasını ve lazım gelenler gerekli ikazların yapılmasını saygılarımla rica ederim.” ⁸⁵⁷

Bu mektup üzerine Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, siyasî partilerin Genel Başkanları ve grup temsilcileri ile bir değerlendirme toplantısı yapmıştı. Toplantıda ayrıca Senato Başkanı Enver Aka, İçişleri Bakanı Orhan Öztrak, Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar ve Adalet Bakanı Sedat Çumralı da hazır bulunmuşlardı. Adalet Bakanı Sedat Çumralı’nın, Amasya Savcısının Tedbirler Kanununa muhalefetten ötürü Adalet Partisi Genel Başkanvekili Saadettin Bilgiç için bile dava açtığını söyleyip, durumun ne denli vahim olduğuna işaret etmesi üzerine; Bilgiç de tepki koyarak, bu söylenen olayın üzerinden daha yirmidört saat bile geçmediğini, burada dile getirilmesinin, bazı şeylerin Bakanın emri ile yapıldığını gösterdiğini belirtince, ortam gerginleşmişti⁸⁵⁸. Toplantıda AP’li bazı milletvekillerinin kongrelerde yaptıkları konuşmalarda Tedbirler Kanununa aykırı ifadelerin yer aldığını dile getiren Adalet Bakanı, adli mercilerce dokunulmazlıklarının kaldırılması istenen milletvekilleri arasında Süleyman Ünlü, Ali Bozdoğanoglu, Gökhan Evliyaoğlu, Ahmet Gürkan, İhsan Ataöv, Mehmet Ünalı, Şadi Pehlivanoglu ve Kadri Eroğan’ın da bulunduklarını açıklamış, ayrıca 10 AP milletvekili hakkında da soruşturmanın sürdüğünü bildirmişti. Bakanın bu konuşması üzerine, AP Genel Başkan Vekili Saadettin Bilgiç, Bakanın toplantıya yalnızca AP’li milletvekillerinin dosyalarını getirdiğinden, başka partiler ve özellikle iktidar partisi milletvekilleri hakkında herhangi bir dosya getirmediğinden yakınmış ve şöyle demişti:

“Türkiye Cumhuriyetinin bir Adalet Bakanı vardır ve bu Bakan aramızdadır. Devletin kanunları vardır. Bakan bu kanunları uygulamakla görevlidir. Kanunları savcısıyla, polisiyle ayakta tutmaya muktedir bir şahıstır. Kanunlar müsamahasız tatbik edilirse, mesele kendiliğinden halledilir. Görüyorum ki, buraya bir takım polisiye vak’alar getirilmiştir. Biz bundan önce rejimin temelini ilgilendiren konuları görüşelim. Eğer bu temele bir inme varsa hep beraber olalım ve tedbirini alalım. Adalet

⁸⁵⁷ Erol Maraşlı, **a.g.k.**, ss. 187- 189.

⁸⁵⁸ Ali Naili Erdem, **a.g.k.**, ss. 69-70.

*Partisi daima bunun yanında olacaktır. Bu küçük haber ve tedbirlerle dâvâ halledilemez.”*⁸⁵⁹

CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü ise, Bilgiç’in konuşmasına şu cevabı vermişti:

*“...Devletin kanunları müsamahasız olarak her şahsa tatbik edilmektedir. Ancak, kanun tatbikçileri olan savcılar, huzursuzluk yaratanların sorumluluklarını tetkik için devre sonuna kadar bekleme zorundadırlar. Bu ise huzursuzluğu bir kat daha arttırmaktadır. Suçlu oldukları iddia edilen şahısların bir ana önce Türk Adaletine teslim edilmeleri gerekir. Fakat Anayasa gereğince prosedür tatbik edildiğinde savcılar devre sonunu beklemek zorunda kalıyorlar. İşte buna çare bulmak lâzımdır.”*⁸⁶⁰

Üç saat kadar süren toplantıdan sonra bir alt komisyonun kurulması ve alınması gereken tedbirlerin bu komisyonda tesbit edilmesi kararlaştırılmıştı.

Sunay’ın mektubu ile ilgili olarak, 22 Kasım 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel’in Başkanlığında, Çankaya Köşkünde, Millet Meclisi Başkanı, Cumhuriyet Senatosu Başkanı, Başbakan, Başbakan Yardımcısı, CHP, AP, YTP, CKMP ve MP Genel Başkanları ile parti grubu yetkilileri, Millî Savunma, Adalet, İçişleri Bakanları, Cumhuriyet Senatosu’nun Tabî Üyeleri (Millî Birlik Komitesinin eski üyeleri) ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerinin (Kontenjan grubu) temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen bir diğer toplantıda⁸⁶¹, Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, söz konusu mektubu kaleme alan Genelkurmay Başkanı Sunay’ın da hazır bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerse de; Cumhurbaşkanı Gürsel, kendisinin ordunun Başkomutanı olduğunu, bu sıfatla orduyu temsil ettiğini, şayet Genelkurmay Başkanı bu toplantıya dâhil edilirse, askerin politikaya bulaştırılmış olacağını belirterek, toplantıya devam edilmesini istemişti⁸⁶². Konuşmalar sırasında, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, mektubun Hükûmetten çok Parlamente’ye muhatap aldığını; ancak, bazı sözlerinden ötürü haklarında soruşturma açılan parlamenterlerin dosyalarının Meclise geldiği halde karara bağlanmamasının bir kasıttan kaynaklanmadığını, yasaların doğal sonucu olarak karara bağlanmasının zaman aldığını belirtmişti. Bölükbaşı da, bu mektubun ordunun siyasete karışmasının somut bir kanıtı olduğunu ifade ediyor ve

⁸⁵⁹ **Milliyet**, 17 Kasım 1964.

⁸⁶⁰ **A.k.**

⁸⁶¹ Cüneyt Arcayürek, **a.g.k.**, s. 341. 22 Kasım ve 8 Aralık 1964 tarihli toplantılara bazı siyasî partilerin davet edilmemesini, Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral, Millet Meclisinin 10 Aralık 1964 tarihli 21. Birleşiminde yaptığı bir gündem dışı konuşma ile eleştirmişti. Konuşması sırasında, Genel Kuruldan gelen “hangi partiler” seslerine, Aral, Türkiye İşçi Partisi ve Sosyal Demokrat Parti cevabını vermişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 21, (10.12.1964), ss. 5-6.

⁸⁶² Ali Naili Erdem, **a.g.k.**, s. 70.

ordunun Hükûmetin yeterince aktif olmamasından ötürü şikâyeti ile ilgili olarak da, Başbakan İnönü'yü kastederek, *"Ordu, madem ki hükümetten şikâyetçidir; evvelâ Hükümet, bünyesindeki bu zâfiyetleri tedavi etmeyi düşünmekte midir?"* sorusunu soruyordu⁸⁶³. Toplantıda hazır bulunanlardan AP İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, bu soru üzerine İnönü'nün verdiği cevap ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

"...Başbakan İnönü Cumhurbaşkanına hitaben; 'Hükümetin zâfi bünyesinden geliyor diyorlar... Bu bir meçhul değildir. İki koalisyon da ömrünü tamamladıktan sonra beni affediniz dedim. Ancak siz bana hükümetin başsız kaldığını söylediniz. Ben de bu açıklamanız üzerine kurdum. O gün bugündür hükümet yıpratılmaya çalışılıyor. Bilhassa muhalefet... Adam kongrede bütün kurumları yıpratıyor. Hükümet ne yapar? Hemen alıp içeri atamaz ki...Meclis'e sevk eder... Bunu beğenmiyorlar mı...? Bir araya gelirler evvelâ bu hükümeti düşürürler...'

Başbakan konuştuğu öfkesinin arttığını sesinin tonundan anlıyordum. *'Seçim istiyorlarsa Haziran filan yok, derhal seçime gideriz...'* Bir ara dönüp bize baktığında gözlerinin parıltısını içimde hissettim. Tekrar Cumhurbaşkanına dönüp;

'Daha geniş bir koalisyon için siz bir şey düşünüyorsanız, Başkanlarla görüşürsünüz; bana bir işaret vererseniz çekilirim... Yahut da ekseriyetleri varsa beni düşürürler...' diyerek konuşmasını tamamladı...⁸⁶⁴

8 Aralık 1964 tarihinde Çankaya Köşkünde Cumhurbaşkanının Başkanlığında yapılan toplantıda, AP'nin yeni Genel Başkanı Demirel de hazır bulunuyordu. Demirel, oraya suçlu sandalyesine oturmaya gelmediklerini, masa etrafında eşit şartlarda oturduklarını, partisine mensup bazı kişiler hakkında ileri sürülenlerin henüz bir iddiadan öteye gitmediğini, ortaya çıkan durumun AP'ye maledilemeyeceğini bildiriyor ve vatandaşın Hükûmetin idaresinden memnun olmadığını, ülkede huzurun sağlanabilmesinin Hükûmetin uygulamalarına bağlı olduğunu iddia ediyordu⁸⁶⁵. Aynı toplantıda, AP Cumhuriyet Senatosu Grup Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil de Başbakan İnönü'yü eleştirmişti⁸⁶⁶. YTP Genel Başkanı Alican ise, başarılı bir Hükûmet için gerekli şartları öngören bir *"muhtıra"* sunup, *"Hükümetin başarısız idaresi huzursuzluğun kaynaklarındandır. Memleketin büyük ihtiyaçları olan ekonomik ve sosyal gelişme ve reform konularında, ehliyetli ve tarafsız bir idare kuramayan şu hükümete başarılıdır demeye elbette kimsenin cesareti yoktur... Esasen Mecliste güçlük doğurabilecek tasarıları ya Meclise sevk etmekten çekinmekte, yahut (Meclise sevkederim, çıkar, çıkmazsa ne yapayım) demektedir. Bu anlayışla büyük dâvalar halledilemez. Bu işin tedbiri başarısız hükümet yerine başarılısını bulmaktan ibarettir"* görüşünü savunmaktaydı⁸⁶⁷. Bu iddialara karşı, Başbakan İnönü, huzursuzluğun bazı politikacıların belirli kurumlara saldırı niteliği taşıyan tutumlarından çıktığını ileri sürmüş, bugünkü durumun sorumlusunun Hükûmet olduğu iddiasını kabul edemeyeceğini belirtmişti. İnönü, ancak, bu görüşte olan siyasî partiler varsa, Mecliste bir araya gelip Hükûmeti düşürebileceklerini söylüyor

⁸⁶³ A.k., ss. 71-72.

⁸⁶⁴ A.k., s. 72.

⁸⁶⁵ A.k., s. 75; Cüneyt Arcayürek, a.g.k., s. 342.

⁸⁶⁶ Ali Naili Erdem, a.g.k., ss. 75-76.

⁸⁶⁷ Nedim Yalansız, a.g.k., ss. 216-217.

ve “Bunların konuşma yeri burası değildir. Gelirsiniz Meclis’e, beni düşürürsünüz” diyerek tepkisini ortaya koyuyordu⁸⁶⁸. Bu olayı, anılan toplantıya AP’nin yeni Genel Başkanı olarak katılan Süleyman Demirel, şöyle anlatmaktadır:

“...8 Aralık 1964’te Çankaya Köşkü’nde, günün Cumhurbaşkanı’nın davetiyle ‘Huzur Toplantısı’ yapıldı. Niye bu toplantının adı ‘Huzur Toplantısı’ydı? Çünkü ülkede huzursuzluk vardı, rahatsızlık vardı. Ve o toplantıya, henüz 8 gün evvel Genel Başkan seçilmiş olarak, AP’ni temsilen ben, Senato Grup Başkanı merhum Çağlayangil, Grup Başkanvekili Sayın Ali Naili Erdem, üçümüz beraber gittik.

O toplantıda bize dediler ki, ‘En büyük parti sizsiniz ve siz de yeni seçildiniz. Söyleyin bakalım ne söyleyecekseniz ?’ Gayet müeddeb (saygılı E.O.) bir şekilde her şeyi söyledik.

Yani ülkenin ne çeşit sıkıntılar içinde olduğunu söyledik. Daha çok mesajımızı Hükümet Başkanı’na yöneltmiştik. Başbakan merhum İsmet İnönü, merhum Kemal Satır’la birlikte bu toplantıya katılmıştı. Merhum İnönü, bizi dinledikten sonra, bana dedi ki; ‘Siz benden mi şikayet ediyorsunuz ?’ Ben de ‘Evet, sizden şikayet ediyoruz. Millet şikayet ediyor sizden. Ben değil, millet şikâyet ediyor.’ dedim.

İnönü de, ‘Ben de öyle zannettim, öyle sezdim. Çünkü, çöldeki Bedevi şeyhi dahi kendisine tehlikenin nereden geleceğini anlar. Ama, bunun konuşulacağı yer burası değildir.’ dedi. Merhum İnönü, gayet sakin söylüyor; biz de sakin dinliyoruz. Evet, ‘Bunun konuşulacağı yer Meclis’tir. Gelin oraya. Orada, hem zorluk çıkarmam, gelin...’ dedi. O zaman Cumhurbaşkanı, ‘Toplantı bitmiştir; bundan sonra da yapılmayacaktır.’ sözleriyle toplantıyı kapattı.

Herkese, ‘Hadi eyvallah.’ dedik. Beraberimdeki arkadaşlarıma, ‘Gelin, şurada üç-beş adım yürüyelim. Şuradan, Köşk’ün kapısına kadar gidelim.’ dedim. Bir Aralık günü, soğuk bir gündü. Yürürken, arkadaşlarıma, şunları söyledim: ‘Adam haklı. Madem gösterdiği yer Meclis, oraya gidelim. Uzak da bir yer değil Meclis...’⁸⁶⁹

Çankaya toplantısı sonunda bir de bildiri yayınlanmıştı. Bu bildirinin bir kısmında şöyle denilmekteydi:

“...Tarihin hiçbir devrinde, hiçbir ülkede, siyasi partiler, kendilerine vücut veren anayasa rejiminin meşruiyetinin istismar edilmesine müsaade etmedikleri gibi ve bundan daha vahim olarak, devletin beka ve güven müesseselerinin başında olan ordusuna dil uzatılmasını veya uzatılmış olduğu iddiasını müsamaha veya sükut ile karşılamamışlardır...”⁸⁷⁰

Çankaya zirvesi, bazı politikacıların silâhlı kuvvetlere yönelik olarak sarfettikleri sözlerin doğurduğu gerginliği belki bir ölçüde yatıştırmıştı; ama, özellikle kuruluşunda güvenoyu almasını sağlayan YTP’nin de artık açık bir şekilde karşı çıkıyor olması, X. İnönü Hükümetinin sonuna geldiğini gösteriyordu. Her ne kadar, Çankaya zirvesinin hemen ertesinde, biraz aşağıda görüleceği gibi, 3 Bakanlıkta değişikliğe gidildi ve Adalet, İmar ve İskân ve Ulaştırma Bakanları istifa edip, yerlerine

⁸⁶⁸ Ali Naili Erdem, **a.g.k.**, ss. 73-76; Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 224-225; Cüneyt Arcayürek, **a.g.k.**, s. 342.

⁸⁶⁹ Süleyman Demirel, **a.g.k.**, ss. 787-788.

⁸⁷⁰ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>, (Erişim Tarihi: 10.09.2006).

yenileri atandıysa da, bu girişim, Hükûmetin sona eriş yolculuğunu engelleyemedi. Gerçekten, Çankaya zirvesinden bir hafta kadar sonra, daha yıl bitmeden, 17 Aralık 1964'te, YTP, Hükûmete dışardan destek olma kararını kaldırmaktaydı⁸⁷¹. Bu olayı, ertesi gün, 18 Aralık 1964 tarihinde, Demirel'in, 226 oyu sağladıkları takdirde, Hükûmeti düşürecekleri açıklaması izliyordu⁸⁷². Bir ay kadar sonra, 5 Şubat 1965'te, Millet Partisi Genel Başkanı Bölükbaşı da, Demirel'e yazdığı mektupta, Hükûmeti düşürmede AP'ye destek olacağını bildirmektedir⁸⁷³. Bilindiği gibi, CKMP ise zaten öteden beri Hükûmeti düşürme çabası içindeydi. Bu durumda, soru artık, Hükûmetin düşürülüp düşürülemeyeceği değil, fakat bunun ne zaman gerçekleşeceği biçiminde sorulmalıydı.

F. X. İnönü Hükûmeti Döneminde Çıkan Bazı Önemli Kanunlar

Kıbrıs konusunun, X. İnönü Hükûmetinin zamanının çoğunu almasına ve başka iç sorunlarla da uğraşmak zorunda kalınmasına karşın, bu dönemde, TBMM'de yine de birçok önemli kanun tasarısı veya teklifinin kabul edildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda, anılan dönemde kabul edilmiş olan bazı önemli kanunları şöyle sıralayabiliriz:

i- 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun”⁸⁷⁴,

ii- 11 Şubat 1964 tarih ve 403 sayılı “Türk vatandaşlığı Kanunu”⁸⁷⁵,

iii- 21 Mart 1964 tarih ve 440 sayılı “İktisadî Devlet Teşekkülleriyle müesseseleri ve iştirakleri hakkında Kanun”⁸⁷⁶,

iv- 12 Mart 1964 tarih ve 441 sayılı “Devlet Yatırım Bankası hakkında Kanun”⁸⁷⁷,

v- 31 Mart 1964 tarih ve 444 sayılı “10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun”⁸⁷⁸,

⁸⁷¹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 112. Bu karar YTP'yi hayli karıştırmış ve Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral ile Kars Milletvekili Kemal Kaya, Genel Başkan Alican'ı eleştirerek partiden istifa etmişlerdi. Bkz. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 90.

⁸⁷² Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 283; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 218. Gazeteci Cüneyt Arcayürek, sonraki yıllarda Demirel'in, bu sözü ile ilgili olarak kendisine, “Benim siyasi kariyerim, ‘226 oyu bulduğumuz zaman hükûmeti düşüreceğiz’ dediğim gün başlar” şeklinde bir değerlendirmede bulunduğunu aktarmaktadır. Bkz. Cüneyt Arcayürek, **a.g.k.**, s. 329.

⁸⁷³ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 285.

⁸⁷⁴ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 12 Şubat 1964, Sayı: 11631; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 99-113.

⁸⁷⁵ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 22 Şubat 1964, Sayı: 11638; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 99-113.

⁸⁷⁶ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 21 Mart 1964, Sayı: 11662; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 975-986.

⁸⁷⁷ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 21 Mart 1964, Sayı: 11662; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 987-993.

⁸⁷⁸ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 31 Mart 1964, Sayı: 11680; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**,

vi- 17 Nisan 1964 tarih ve 447 sayılı “Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimi Kanununun değiştirilmesine dair Kanun”⁸⁷⁹ (Bu Kanunla, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde uygulanan çoğunluk sistemi, orantılı temsil sistemine dönüştürülmüştür).

vii- 7 Mayıs 1964 tarih ve 466 sayılı “Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında Kanun”⁸⁸⁰,

viii- 12 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında Kanun”⁸⁸¹,

ix-15 Mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı “Karasuları Kanunu”⁸⁸²,

x- 23 Haziran 1964 tarih ve 480 sayılı “Talât Aydemir ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine ve Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair Kanun”⁸⁸³,

xi-14 Temmuz 1964 tarih ve 499 sayılı “Yurt dışında çalışan işçilere konut ve küçük sanat kredisi açılması ve ödünç para verilmesi hakkında Kanun”⁸⁸⁴,

xii-17 Temmuz 1964 tarih ve 506 sayılı “Sosyal Sigortalar Kanunu”⁸⁸⁵,

xiii-17 Temmuz 1964 tarih ve 507 sayılı “Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu”⁸⁸⁶

Dönem I, Toplantı 3, Cilt: 47, s. 996. Daha önce, 29 Ocak 1963 tarih ve 168 sayılı “X ve XI nci dönem T.B.M.M. üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının 10 yıl faizsiz taksite bağlanmasına ve tahakkuk etmiş faizlerinin kaldırılmasına ait Kanun” Cumhurbaşkanı tarafından 7 Şubat 1963 tarihinde Anayasanın 93. maddesi uyarınca bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderilmişti. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 84.

⁸⁷⁹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 22 Nisan 1964, Sayı: 11689; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 999.

⁸⁸⁰ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 15 Mayıs 1964, Sayı: 11704; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1040-1041.

⁸⁸¹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 22 Mayıs 1964, Sayı: 11709; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1043-1046.

⁸⁸² İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 25 Mayıs 1964, Sayı: 11711; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1060-1061.

⁸⁸³ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 26 Haziran 1964, Sayı: 11738; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1079-1080.

⁸⁸⁴ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 22 Temmuz 1964, Sayı: 11760; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1166-1168.

⁸⁸⁵ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 29, 30, 31 Temmuz 1964, Sayı: 11766, 11767, 11768; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1178-1221.

⁸⁸⁶ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 1, 3, 4 Ağustos 1964, Sayı: 11769, 11770, 11771; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1222-1254.

xiv-17 Temmuz 1964 tarih ve 509 sayılı “*Tapulama Kanunu*”⁸⁸⁷,
xv-24 Aralık 1964 tarih ve 521 sayılı “*Danıştay Kanunu*”⁸⁸⁸,
xvi-13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı *Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Kanun*”⁸⁸⁹. Bu Kanunla, “Millî Bakiye Sistemi” kabul edilmiştir.

G. X. İnönü Hükûmetinde Yapılan Bakan Değişiklikleri

X. İnönü Hükûmetindeki ilk değişiklik, 14 Mart 1964 tarihinde Devlet Bakanlığından istifa eden CHP Diyarbakır Milletvekili Vefik Pirinçcioğlu’nun yerine CHP Malatya Senatörü Nüvit Yetkin’in atanması ile gerçekleşmiştir⁸⁹⁰. Daha sonra, hemen yukarıda da değindiğimiz gibi, 8 Aralık 1964 tarihindeki Çankaya Zirvesi sonrasında, kabinede küçük çaplı bir değişikliğe gidilmiş ve 3 bakan değiştirilmiştir. Bu bağlamda, 11 Aralık 1964 tarihinde Adalet Bakanlığından istifa eden CHP Konya Senatörü Sedat Çumralı’nın yerine, CHP Kars Senatörü Sırrı Atalay; Ulaştırma Bakanlığında istifa eden CHP Manisa Senatörü Ferit Alpiskender’in yerine Sivas Bağımsız Milletvekili Mahmut Vural ve İmar ve İskân Bakanlığında istifa eden Eskişehir Bağımsız Milletvekili Celalettin Uzer’in yerine CHP İçel Milletvekili Sadık Kutlay atanmışlardır⁸⁹¹. Ancak, bu son üç bakan değişikliği bazı yakınmalara neden olmuştu. Çünkü, Ulaştırma Bakanlığına atanan Mahmut Vural, bu atamanın hemen öncesinde YTP’den istifa etmiş bir milletvekiliydi ve anılan Bakanlığa atanmasının YTP’den istifa etmesinin bir ödülü olduğu söylenmekteydi. Bu atamanın öteden beri X. İnönü Hükûmetini destekleyen bağımsızları gücendireceği doğaldı. Bu atamalar CHP’de de yakınma konusu olmuştu⁸⁹² ve bazı CHP’lilere göre, Hükûmet, bu değişikliklerle kuvvetlenmek yerine daha da zayıflamıştı⁸⁹³. X. İnönü Hükûmetinde,

⁸⁸⁷ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 1, 3, 4 Ağustos 1964, Sayı: 11769, 11770, 11771; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1258-1281. Daha önceki 31 Ocak 1964 tarih 396 sayılı Tapulama Kanunu, Cumhurbaşkanı tarafından, 13 Şubat 1964 tarihinde Anayasanın 93. maddesi uyarınca bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderilmişti. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 98.

⁸⁸⁸ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 31 Aralık 1964, Sayı: 11896; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 32-66.

⁸⁸⁹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 20 Şubat 1965, Sayı: 119364 **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 96-102.

⁸⁹⁰ **Resmî Gazete**, 17 Mart 1964, Sayı: 11658.

⁸⁹¹ **Resmî Gazete**, 12 Aralık 1964, Sayı: 11880.

⁸⁹² Örneğin CHP Antalya Milletvekili Nihat Su, Başbakan Yardımcısı ve CHP Genel Sekreteri Kemal Satır’a bir telgraf çekerek, bu atamayı ağır bir dille eleştirmişti. Nihat Su, anılan telgrafında şöyle diyordu: “Hiçbir mücadele kademesinden geçmeden sadece bakan olmak için partiden ayrılan kimselerin, başbakana, hükûmete, partimize, milletimizi neler verebileceğini sormak bizim en tabii hakkımızdır. Bu soruya inandırıcı bir cevap arayıp bulmak da sizin vazifenizdir.” Bkz. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 217.

⁸⁹³ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 283.

toplam 4 Bakanlıkta yapılan değişiklikleri bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

X. İnönü Hükûmetinde yapılan Değişiklikler

Devlet Bakanı Vefik PİRİNÇÇİOĞLU (Diyarbakır Milletvekili, CHP) Nüvit YETKİN (C.S. Malatya Üyesi, CHP)	25.12.1963 – 14.03.1964 14.03.1964 – 20.02.1965
Adalet Bakanı Sedat ÇUMRALI (C.S. Konya Üyesi, CHP) Sırrı ATALAY (C.S. Kars Üyesi, CHP)	25.12.1963 – 11.12.1964 11.12.1964 – 20.02.1965
Ulaştırma Bakanı Ferit ALPİSKENDER (C.S. Manisa Üyesi, Bağımsız) Mahmut VURAL (Sivas Milletvekili, Bağımsız)	25.12.1963 – 11.12.1964 11.12.1964 – 20.02.1965
İmar ve İskân Bakanı Celalettin UZER (Eskişehir Milletvekili, Bağımsız) Sadık KUTLAY (İçel Milletvekili, CHP)	25.12.1963 – 11.12.1964 11.12.1964 – 20.02.1965

H. X. İnönü Hükûmetinin Sona Ermesi

YTP'nin desteğini çektiğini bildirmesi ile birlikte, X. İnönü Hükûmetinin 1965 yılı Ekim ayında yapılacak genel seçimlere kadar görevde kalabilmesinin çok uzak bir ihtimal olduğu anlaşılmış bulunmaktaydı. Bu doğrultuda, AP'nin öncülüğünde, Hükûmete karşı olan siyasî partiler ve bir kısım bağımsızlar, Hükûmeti düşürme formüllerini aramaktaydılar. Bu, bir gensoru sonunda verilecek güvensizlik önergesinin 226 oyla kabulü ile olabilirdi. Aynı şekilde, Hükûmetin yeni mâli yıl için hazırladığı Bütçe Kanunun reddedilmesiyle, Hükûmet ödeneksiz bırakılabilir ve istifaya zorlanabilirdi. Şubat ayı içinde 1965 yılı Bütçesinin görüşülmeye başlanacağı dikkate alındığında⁸⁹⁴, bu yolun daha kısa olduğu ve daha çabuk sonuç vereceği açıktı. Hükûmete karşı olanlar, bu ikinci yolu seçmişlerdi ve 1965 yılı Bütçe Kanunu tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında Hükûmetin uygulamalarını eleştirip, Bütçenin maddelerine geçilmesine karşı olduklarını bildiriyorlardı. Bu bağlamda, Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde Millet Meclisinin 12 Şubat 1965 tarihli 56. Birleşiminde başlayan görüşmelerde, Maliye Bakanı Ferit Melen'in sunuş konuşmasından sonra kürsüye gelen, MP Grubu adına İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman, YTP Grubu adına Genel Başkan Ekrem Alican, CKMP Grubu adına Konya Milletvekili İrfan Baran ve AP Grubu adına İzmir Milletvekili İhsan Gürsan, yaptıkları konuşmalarda Hükûmete karşı olduklarını belirtiyorlardı⁸⁹⁵. 13 Şubat 1965 tarihli 57. Birleşimde de devam eden görüşmeler sırasında söz alan Başbakan İsmet

⁸⁹⁴ O dönemde, 1949 yılında kabul edilmiş olan 5419 Sayılı Kanun uyarınca, malî yıl, 1 Mart'ta başlıyordu. Bu nedenle, yeni Bütçe Kanununun da her yıl Şubat ayı içinde görüşülüp kabul edilmesi ve 1 Mart tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi gerekmektedir. 18 Temmuz 1981 tarih ve 2493 sayılı Kanunla, bu sistemde değişikliğe gidilmiş ve malî yıl 1 Ocak olarak belirlenmiş bulunmaktadır.

⁸⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 20-79.

İnönü, önce 1961'den bu yana kurduğu koalisyon Hükûmetlerinin kuruluşunda yaşanan olaylara ve sıkıntılara değinip, şimdiki Hükûmetin kuruluş hikâyesini de özetledikten sonra; Bütçe üzerindeki görüşmelerde ileri sürülen eleştirilere ilişkin açıklamalarda bulunuyordu⁸⁹⁶. Bu arada İnönü, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte üzerinde durulacağı gibi, bütçenin reddi yoluyla Hükûmeti düşürme yöntemini yadırgadığını da belirtmekte ve aynen şöyle demektedir:

*“Bütçeyi reddetmek suretiyle Hükûmeti düşürmek fikrinin muhalefet partilerinden hangisinin eseri olduğunu bilemiyoruz. Bu bizim siyasi hayatımızda yeni bir icattır. Bizim siyasi partilerimiz eliyle getirilecek neticeler her millet için ibretle dolu ve istifadeli olacağını zannederim.”*⁸⁹⁷

İnönü, daha sonra, Bütçe Kanunu tasarısının maddelerine geçilmesi için yapılacak oylamayı bir güven oylaması olarak değerlendireceklerini vurguluyor ve ret oylarının 226'yı bulmasını beklemeyeceklerini, bir tek ret oyunun bile fazla olması durumunda istifa edeceğini açıklıyordu. İnönü, ayrıca, en buhranlı anlarda Hükûmet etmelerinin engellenmeyip, şimdi düşürülmelerine karar verilmiş olmasına dikkat çekmekte ve düşürülmelerinin Bütçenin reddi yoluyla yapılmasını anlamakta zorlandığını tekrarlamaktaydı. Başbakan İnönü'nün bu önemli konuşması, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almaktadır:

“...Muhterem arkadaşlar, bütçe için ilk açık oylama yapılmak zamanı gelmiştir. Bütçeye verilecek ret oylarını Hükûmete güvensizlik oyu telâkki edeceğiz. Anayasamıza göre, Hükûmete güven oyu 226 sayısı ile tesirli olabilir. Şimdiye kadar hiçbir güven oyunda bu şartı aramadım. Bir tek kırmızı oy fazla olursa Meclisin güveni olmadığını tesbit ederek emaneti teslim edeceğiz.”

*İç politika, malî ve iktisadi kalkınma ve teşkilâtlanma ve reformları gerçekleştirmek devri gibi geniş bir çalışma zamanında ve Kıbrıs meselesinin buhranlı ve kanlı geçidini geçerken, Hükûmet mesuliyetini üzerimizde bırakmayı uygun gördünüz. Güçlüklerden geçerken, ne kadar yardım gördüğümün takdirini, yüce Meclisin insafına tevdi ediyorum. Şimdi, Hükûmeti değiştirmek kararındasınız. Bunun için, bütçenin reddi usulünü seçmiş bulunuyorsunuz. Bütçenin reddi suretiyle Hükûmet değiştirmek fikrini kavramak güçtür. Niçin 15 gün evvel değil, niçin 15 gün sonra değil? Memleketi bir müddet bütçesiz bırakmanın muhalefet partilerimize nasıl bir zevk vereceği tahmin edilemez. Ümid ederim ki, muhalefetin vazife hissi, neticeyi aldıktan sonra memleketi, uzun müddet Hükûmetsiz bırakmayı arzu etmeyecektir.”*⁸⁹⁸

⁸⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 137-140.

⁸⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 139.

⁸⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 140.

İnönü'nün konuşmasına YTP Genel Başkanı Alican cevap veriyor ve İnönü'nün Bütçenin reddi yoluyla Hükûmetin düşürülmesine ilişkin sözlerine karşı şunları söylüyordu:

“Şimdi, ‘bütçeyi reddetmek suretiyle Hükümeti düşürmek fikrinin muhalefet partilerinden hangisinin eseri olduğunu bilemiyorum. Bu bizim siyasi hayatımızda yeni bir icattır’ diyorlar. Bendeniz bunun cevabını vereyim.

Bu işin, bu eserin esası 1964 yılı başında Üçüncü Hükümetin kurulması sırasında Sayın Başbakan’ın yarattığı eserdir. Kendi eserleridir, bu iş. Kendi eserleridir. Çünkü konuşmamı bilmiyorum tetkik etmemiş olacaklar. Dün sonunu bitirirken ifade ettim. Dedim ki, o zamanın şartları içerisinde Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu olarak meseleyi tezekkür ettik ve Hükümeti desteklemeye karar verdik. Ama, bir yıl devamınca Hükümete bu anormal bir durumdur, Mecliste ekseriyet grupuna dayanmayan partiler Hükümet kurabilirler kanaatimce. Ama, bu hükümetler madem ki karma olarak kurulmamışlardır, bu hükümetlerin grupları Mecliste devamlı surette muayyen bir meselenin halline kadar kendilerini destekliyecek gruplarla peşinen mutabakatı sağlamak mecburiyetindedirler. Bu mutabakatı sağlamadığımız takdirde sevgili arkadaşlarım, vicdanlarınıza hitabediyorum, bu Meclislerde her gün kritik meseleler, her gün Hükümetin ekseriyet alması icabeden meseleler bu Meclislere gelecektir. Ekalliyet grupuna dayanarak her hangi bir diğer grupla da anlaşma yapmaksızın, muayyen bir müddet içerisinde, ben Hükümet kurmaya cesaret ettim derse, bir Başbakan, ertesi gün her hangi bir kanun geldiğinde karşı gruplar kendisini desteklemeyince; vay efendim siz nasıl bu yolda gidebilirsiniz demesine hakkı olabilir mi? İnsaflı olalım. Bunu söylemek istiyor Sayın Başbakan. Diyor ki; bu fikir kimden çıktı, acaba? Bu fikir kimden çıkacak? Sizin 1964 yılı başında Üçüncü Hükümeti, Üçüncü İnönü Hükümetini kurması fikrinizden geldi, geldi buraya geldi. Esas sizindir Sevgili Başbakan.”⁸⁹⁹

Bütçenin tümü üzerindeki konuşmaların tartışmalı bir ortamda tamamlanmasından sonra, verilen önergeler doğrultusunda⁹⁰⁰, maddelere geçilip geçilmemesine ilişkin oylamanın açık olması kararlaştırılıyor ve 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesi, Millet Meclisinin 13 Şubat 1965 tarihli 57. Birleşiminde, 197 kabul ve 2 çekimsere karşı 225 oyla reddediliyordu⁹⁰¹.

⁸⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 147-148.

⁹⁰⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 150-151.

⁹⁰¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 152, 154-157. Bu konuda, bkz. Emre Kongar, **a.g.k.**, s. 164.

Oylamadan sonra söz alan İnönü, Alican'ın son konuşmasında ileri sürdüğü hususlara açıklık getiriyor ve sözlerini şöyle bitiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, bu mülâhazalardan sonra söylenecek başka şey yoktur. Şimdi Bakanlar Kurulunu toplıyacağım. Oylama neticesine göre, oylamanın mantiki neticesi üzerine karar vereceğiz ve Hükümetin istifasını Sayın Cumhurbaşkanına göndereceğim. Bu akşam bu vazifeyi ifa edeceğim.

*Hepinizi hürmetlerimle selâmlarım.”*⁹⁰²

Gerçekten, Başbakan İnönü, Meclisteki konuşması doğrultusunda, Bütçenin reddedildiği günün akşamı, Cumhurbaşkanına şu istifa dilekçesini sunuyordu⁹⁰³:

Ankara, 13.2.1965

Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına

1965 yılı bütçesinin tümü üzerinde Millet Meclisinde bugünkü görüşmeler sırasında açık oylama yapılmış ve bu açık oylamanın Hükümet için güven oyu mahiyetinde olduğu tarafımdan Büyük Meclise arz edilmiştir.

Oylama sonunda 225 redde karşı 197 oyla Hükümet azınlıkta kalmıştır.

Bu sonuç üzerine başkanı bulunduğum Hükümetin istifasını, Yüksek huzurunuzda Bakanlar Kurulu Kararı ile takdim ediyorum. Hükümetten şimdiye kadar esirgemediğiniz kıymetli muzaheretten dolayı şahsımın ve bütün Bakanların şükran duygularını sayılarımla arz ederim.

İ. İnönü

Cumhurbaşkanı Gürsel de, İnönü'nün istifa dilekçesine karşı gönderdiği yazıda, Hükümetin istifasının kabul olunduğunu, yeni Hükümet kurulana kadar göreve devam edilmesini istemekteydi. Gürsel'in sıfat olarak Malatya Milletvekili demeyi tercih ederek, İnönü'ye gönderdiği cevabî yazı aynen şöyleydi⁹⁰⁴:

⁹⁰² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 153.

⁹⁰³ **Resmî Gazete**, 16 Şubat 1965, Sayı: 11930, s. 7.

⁹⁰⁴ **Resmî Gazete**, 16 Şubat 1965, Sayı: 11930, s. 7.

Ankara, 13 Şubat 1965

Sayın İsmet İnönü

Malatya Milletvekili

Hükümetin istifası kabul olunmuştur. Başta Zatiâliniz olmak üzere bütün Hükümet üyelerine, memleket hizmetinde değerli mesailerinden dolayı takdir ve teşekkürlerimi bildirir, yeni hükümet kuruluncaya kadar vazifeye devam olunmasını rica ederim.

Cumhurbaşkanı

C. Gürsel

Böylece, takriben bir yıllık bir süre içinde, görev sırasında istediği güveni almayı başarabilen, hakkında verilen bir gensoru önergesinin gündeme alınmasının kabul edilmesinden kurtulabilen, bir Bakanı hakkında verilen gensoru önergesinin reddedilmesini sağlayabilen ve izlediği Kıbrıs politikasının meclis araştırmasına tâbi tutulması istemini güven sorunu yaparak kabul edilmesini engelleyebilen X. İnönü Hükûmeti, hazırladığı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisince reddedilmesi nedeniyle sona ermekteydi. Her ne kadar, bu durum Anayasada açık bir biçimde hükûmetin düşme nedeni olarak öngörülmemişse de; kanımızca, İnönü'nün bu durumu bir istifa nedeni olarak görmesi yerinde bir davranış olmuştur. Çünkü, hükûmetlerin her zaman parlamentonun güvenini taşımak durumunda olduğu parlamenter hükûmet sisteminde, yasama organının, hükûmetin hazırladığı bütçe kanunu tasarısını kabul ederek, yürütme organının bir yıl boyunca yapacaklarına ödenek tahsis etmesi, dolaylı bir biçimde ona güvenini koruduğunu göstermektedir. Bunun tam aksi, yasama organının, hükûmetin hazırladığı bütçe kanunu tasarısını kabul etmemesi ise, ona güvenini kaybettiği şeklinde anlaşılması gerekecektir. Bu bağlamda, İnönü, hemen yukarıda görüldüğü gibi, Millet Meclisindeki konuşmasında, bu yöntemi yadırgadığını belirtmiş olsa da, sonuçta izlediği yol, parlamenter hükûmet sisteminde, bir hükûmetin yapması gereken bir davranış olarak değerlendirilmelidir⁹⁰⁵.

⁹⁰⁵ Erdal Onar, “1982 Anayasası’nda Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükûmeti Denetleme İşlevi”, 6. Millî Egemenlik Sempozyumu, ‘T.B.M.M. ve Millî Egemenlik’, Ankara 22 Nisan 1990, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, ss. 45-49.

5- 12. Dönemin Dördüncü Hükûmeti: Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti (20 Şubat 1965 – 27 Ekim 1965)

A. Hükûmetin Kuruluşu

İnönü'nün 13 Şubat 1965 tarihinde istifa etmesi ile birlikte, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ortaya çıkan Hükûmet bunalımını çözme, bir diğer deyişle yeni bir Başbakan adayı bulma sorunu ile karşı karşıya kalmış bulunuyordu. Millet Meclisinde CHP'den sonra en çok iskemleye sahip olan AP'nin yeni Genel Başkanı Süleyman Demirel'in TBMM üyesi olmaması, Hükûmetin onun başkanlığında kurulması ihtimalini ortadan kaldırıyordu. Çünkü, 1961 Anayasası, bakanların TBMM üyeleri dışından atanabilmesine imkân vermemekteydi de, başbakanlık için böyle bir durum mümkün değildi. Gerçekten, Anayasanın 102. maddesinde, Başbakanın, Cumhurbaşkanınca TBMM üyeleri arasından atanacağı açık bir biçimde öngörülmekteydi. Her ne kadar, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üyesinden birinin istifası sağlanarak, onun yerine Demirel'in atanması ve böylece Başbakan olabilmesinin yolunun açılması gibi bir formül düşünülebilirdiyse de; böyle zorlama bir çözüm biçimi izlenmedi⁹⁰⁶ ve Cumhurbaşkanı Gürsel, 16 Şubat 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosunun bağımsız üyelerinden Suat Hayri Ürgüplü'yü yeni Hükûmeti kurmakla görevlendirdi⁹⁰⁷. Cumhuriyet Senatosuna AP listesinden Kayseri Bağımsız Senatörü olarak girmiş olan Ürgüplü'nün oluşturacağı Hükûmet, doğaldır ki yine bir koalisyon hükûmeti olacaktı. Bu doğrultuda, Ürgüplü, AP, YTP, CKMP ve MP'li TBMM üyeleri arasından belirlediği, iki de parlamento dışından seçtiği bakanlarla oluşturduğu yeni Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı Gürsel'in onayına sundu ve 20 Şubat 1965 tarihinde Cumhurbaşkanının onayı üzerine Türkiye Cumhuriyetinin 29. Hükûmeti kurulmuş oldu⁹⁰⁸. Bakanlar Kurulu şu kişilerden oluşuyordu:

⁹⁰⁶ Cüneyt Arcayürek, bu formülü Demirel'in istemediğini ve “Seçilmeden tayinle Meclise girmem” dediğini yazmaktadır. Bkz. Cüneyt Arcayürek, **a.g.k.**, s. 346. Nedim Yalansız da aynı doğrultuda, Demirel'in Sonbaharda yapılacak Milletvekili Genel Seçimleri sonrasında Başbakan olmayı tercih ettiğini bildirmektedir. Bkz. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 222. Aynı şekilde, Metin Toker de, Süleyman Demirel'in Başbakanlığı seçimden sonra istediğine işaret etmektedir. Bkz. Metin Toker, **a.g.k.**, s. 246. Buna karşılık, bir başka yazar, Muzaffer Ayhan Kara, tam aksi yönde bir bilgi vermekte ve Demirel'in kontenjan senatörü olarak atanması yönündeki istekleri Cumhurbaşkanı Gürsel'in reddettiğini yazmaktadır. Bkz. Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.k.**, s. 97.

⁹⁰⁷ **Resmî Gazete**, 22 Şubat 1965, Sayı: 11935; **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükûmetler**, s. 257. Gürsel'in, yeni Hükûmeti oluşturmaları söz konusu olan siyasî parti liderleriyle gerçekleştirdiği toplantıda, parlamento dışından olmalarına karşın, Kemal Kurdaş, İhsan Doğramacı gibi isimler telaffuz edilmiş, fakat sonunda Suat Hayri Ürgüplü üzerinde uzlaşılmıştı. Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 222; Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.k.**, s. 97; Metin Toker, **a.g.k.**, ss. 246-247.

⁹⁰⁸ **Resmî Gazete**, 22 Şubat 1965, Sayı: 11935.

Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti (20 Şubat 1965 - 27 Ekim 1965)

Başbakan Suat Hayri ÜRGÜPLÜ (C.S. Kayseri Üyesi, Bağımsız)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Süleyman DEMİREL (TBMM dışından, AP Genel Başkanı)
Devlet Bakanı Hüseyin ATAMAN (Ankara Milletvekili, MP)
Devlet Bakanı Mehmet ALTINSOY (Niğde Milletvekili, CKMP)
Devlet Bakanı Şekip İNAL (Hatay Milletvekili, YTP)
Adalet Bakanı İrfan BARAN (Konya Milletvekili, CKMP)
Milli Savunma Bakanı Hasan DİNÇER (Afyonkarahisar Milletvekili, CKMP)
İçişleri Bakanı İsmail Hakkı AKDOĞAN (Yozgat Milletvekili, MP)
Dışişleri Bakanı Hasan Esat IŞIK (TBMM dışından)
Maliye Bakanı Mehmet İhsan GÜRSAN (İzmir Milletvekili, AP)
Milli Eğitim Bakanı Nevzat Cihat BİLGEHAN (Balıkesir Milletvekili, AP)
Bayındırlık Bakanı Orhan ALP (TBMM dışından, MP kontenjanından)
Ticaret Bakanı Mustafa Macit ZEREN (C. S. Amasya Üyesi, AP)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Mehmet Faruk SÜKAN (Konya Milletvekili, AP)
Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet TOPALOĞLU (Adana Milletvekili, AP)
Tarım Bakanı Turhan KAPANLI (C. S. Sakarya Üyesi, YTP)
Ulaştırma Bakanı Mithat SAN (Gaziantep Milletvekili, YTP)
Çalışma Bakanı İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL (C. S. Bursa Üyesi, AP)
Sanayi Bakanı Ali Naili ERDEM (İzmir Milletvekili, AP)

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet TURGUT (Afyonkarahisar Milletvekili, AP)
Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai DORMAN (İstanbul Milletvekili, MP)
İmar ve İskan Bakanı Ali Recai İSKENDEROĞLU (Diyarbakır Milletvekili, YTP)
Köyşleri Bakanı Seyfi ÖZTÜRK (Eskişehir Milletvekili, CKMP)

Görüldüğü gibi, Hükûmette en çok bakanlık AP’de bulunuyordu ve Genel Başkan Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcılığına getirilmişti. YTP, CKMP ve MP 4’er bakanlık almıştı. İki bakanlığa, Dışişleri ve Bayındırlık Bakanlıklarına TBMM dışından birer bakan atanmıştı. Dışişleri Bakanı olan Hasan Esat Işık, Moskova Büyükelçisiydi. MP kontenjanından gelen Bayındırlık Bakanı Orhan Alp ise Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğünde Fabrikalar Dairesi Başkanlığı yapmış ve Ortadoğu Teknik Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmış bir makina yüksek mühendisiydi. Kabinede dikkat çeken bir husus, Hükûmeti oluşturan siyasî parti genel başkanlarından sadece Süleyman Demirel’in Bakanlar Kurulu listesinde yer alması ve Başbakan Yardımcılığı görevini üstlenmiş olmasıydı. Buna karşılık, YTP, CKMP ve MP Genel Başkanları, Bakanlar Kurulunda görev almamışlardı. Oysa, hatırlanacağı üzere, IX. İnönü Hükûmetinin kurulmasından hemen sonra yapılan bir kanun değişikliğiyle, birden fazla Devlet Bakanına Başbakan Yardımcılığı unvanının verilebilmesi imkânı yaratılmış⁹⁰⁹; ancak, Ürgüplü Hükûmetinin oluşumunda, bu imkânın kullanılması tercih edilmemişti⁹¹⁰. Buna karşılık, Hükûmete katılan siyasî partilerin aralarında yaptıkları koalisyon protokolü uyarınca, 4 siyasî parti liderinin yer alacağı bir komite oluşturulacak ve bu komite Hükûmet ortakları arasında uyumu sağlamaya çalışacaktı⁹¹¹.

B. Hükûmet Programının Millet Meclisinde Okunuşu

Ürgüplü Hükûmetince hazırlanan program, Millet Meclisinin 26 Şubat 1965 tarihli 65. Birleşiminde okunmuştu.⁹¹² Başbakan Ürgüplü’nün okuduğu Programda, önce X.

⁹⁰⁹ 13 Eylül 1946 tarih ve 4951 sayılı “Bakanlıklar Kuruluşu hakkında Kanun”da 26 Haziran 1962 tarih ve 55 sayılı “Bakanlıklar Kuruluşu hakkında Kanun”la yapılan değişiklik. **Resmî Gazete**, 4 Temmuz 1962, Sayı: 11145.

⁹¹⁰ Bu durumu Gazeteci Metin Toker, şöyle değerlendirmektedir: “...Çankaya’da, üç günlük aramanın sonunda Suat Hayri Ürgüplü adı üzerinde uzlaşma sağlandı. Demirel de, onun yanında müstakbel başbakanlığının stajını geçirecekti. Ürgüplü heyete resmen komuta edecekti. Fakat gerçek kudret, tabii, AP’yi temsil eden Süleyman Demirel’in elinde bulunacaktı. Nitekim, liderlerden sadece o başbakan yardımcısı sıfatıyla kabineye girdi. Öteki liderler girmediler. Bunda, seçimde yürütmeyi düşündükleri kampanyanın da rolü vardı. İçinde iktidarsız kalacakları bir iktidara şahsen fazla bulaşmak istemiyorlardı.” Metin Toker, **a.g.k.**, s. 247.

⁹¹¹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 222-223.

⁹¹² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 65, (26.02.1965), ss. 495-504.

İnönü Hükûmetinin bütçenin reddi nedeniyle çekilmesinden sonra, içinde bulunan ortamın, kuvvetli ve istikrarlı bir hükûmetin kurulmasını gerekli kıldığına işaret ediliyor; bunun için de, kurulan hükûmetin yasama organında yeterli bir çoğunluğa dayanmasının önemli olduğuna değinilerek, yeni Hükûmetin bu doğrultuda, tam bir görüş birliği içinde dörtlü bir Koalisyon Hükûmeti olarak kurulduğuna dikkat çekiliyordu⁹¹³. Programda, daha sonra, geçmiş Hükûmetler döneminde, Anayasanın öngördüğü yeni kurumlara yönelik kanunların çıkarılması, Kalkınma Plânının kabul edilip uygulamaya konulmasının gerçekleştirilmesine karşın; Plânda belirlenen kalkınma hızına ulaşamadığı, tatmin edici tarafsız bir idarenin sağlanamadığı, ulusça beklenen refah düzeyine erişilemediği iddia edilmekte ve hedef bağlamında şu açıklama yapılmaktaydı:

*“Yeni Hükûmet tarihi kanunla tespit edilmiş bulunan genel seçimlere gidilinceye kadar, kesin olarak tarafsız bir seçim yapılabilmesinin sağlam zeminini hazırlamak, aynı zamanda mevcut imkânları enerjik bir şekilde harekete getirerek memleketimizin kalkınma hızını yükseltmeye çalışmak azmindedir.”*⁹¹⁴

Programda, Hükûmete katılan siyasî partilerin üzerinde birleştikleri temel ilkeler ve izlenecek politika ile ilgili olarak, Atatürk ilkelerinin ve 27 Mayısın meşruluğu temeline dayanan Anayasanın ruhu ve metni ile hâkim kılınacağı vurgulanıyordu. Kuşku yok ki, İnönü Hükûmetlerinden sonra, AP’nin en büyük parti olarak yer aldığı bu ilk Hükûmette, 27 Mayıs’ın meşruluğunun altının çizilmesi dikkat çekiciydi. Programda, aşırı sol ve sağ akımlar üzerinde de durulmakta ve “aşırı sol ve aşırı sağ cereyanları; Anayasa düzenimizi temelinden yıkmaya, Devletimizin bekasını ve milletimizin huzur ve bütünlüğünü tehlikeye düşürmeye yönelik hareketler saymaktayız” denilmekteydi⁹¹⁵. Bununla bağlantılı olarak, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesi için alınmış önlemlerin etkin bir biçimde uygulanmasına çalışılacağı da vurgulanıyordu.

Ekonomik politika ile ilgili olarak, Hükûmetin sahip olduğu düşünce, Programda şöyle dile getirilmişti:

“Hükûmetimizin İktisâdi politikası, karma ekonomi düzenine ve planlı kalkınma esasına dayanacaktır.

Hükûmetin, özel teşebbüs ve Devlet teşebbüsleri münasebetlerinde eşit tatbikata önem vermesi gerektiğine inanıyoruz.

Devlet sektörünün katılacağı sahaları tespit ederek özel yatırımları tereddüt ve endişelerin dışında tutmak yolunda titiz bir itina ve dikkat göstereceğiz...

⁹¹³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

⁹¹⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

⁹¹⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

Ekonomik hayatta tesiri aşikâr olan fiyat sınırlandırmaları usulünün kaldırılması yolundaki çalışmalara devam edeceğiz.

Milli menfaatlerimizle çelişmemek kaydıyla, ekonomik hayatımızın geliştirilmesine yarayacak yabancı sermaye yatırımlarının artırılması teşvik edilecektir.”⁹¹⁶

Programda, önceki Hükûmetlerin programlarında da yer verilen “toprak reformu” konusu üzerinde de duruluyor ve Hükûmetin bu konunun takipçisi olacağı söyleniyordu. Adalet hizmetleri, yerel yönetimlerle ilgili hedefler, millî eğitim politikası, köye yönelik düşünceler, Hükûmet Programında ele alınan diğer konuları oluşturmaktaydı. Köye yönelik düşünceler ve bu doğrultuda X. İnönü Hükûmetinde kurulmuş olan Köy İşleri Bakanlığı ile ilgili olarak Programda şöyle denilmekteydi:

“Nüfusumuzun büyük ekseriyetini teşkil eden ve köylerde oturan vatandaşların yaşama seviyesi yükselmedikçe millet olarak refaha kavuşabileceğimiz iddia edilemez. Bu itibarla hükûmet olarak köy ve köylü davasına hususi bir önem vermekteyiz... Köye yönelen dağınık hizmetlerin etkisini ve verimini artırmak için kurulmuş bulunan Köy İşleri Bakanlığı, eğitimci ve koordine edici hizmetleri yanında, köylünün toprağa, suya ve ışığa kavuşturulması gibi hizmetler bizzat icra edilecektir. Bu maksatları kapsıyan Köy İşleri Bakanlığı yetki ve kuruluşu hakkındaki kanun tasarısı yakın gelecekte Yüce Meclislerin tetkiklerine sunulacaktır.”⁹¹⁷ Ürgüplü Hükûmetinin Programının başında yer verilen Kalkınma Plânı üzerinde, ilerliyen satırlarda da durulmakta ve çalışmalarına başlanılan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının hazırlanmasında, üniversitelerin, resmî ve özel kuruluşların tecrübe ve bilgisini bir araya getiren Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarına ağırlık verileceği ifade edilmekteydi. Çalışma hayatı ile ilgili hedeflere de değinilen Programda, yurt dışındaki işçilerimizle ilgili olarak aynen şöyle deniliyordu:

“İşsizliği önlemek bakımından geçici bir hal olarak kabul ettiğimiz yurt dışındaki işçilerimizin, bütün haklardan faydalanmaları ve ailelerini beraberlerinde bulundurma imkânlarının sağlanması yanında her türlü zararlı telkinlerden uzak tutulmaları için de gerekli tedbirleri almak kararındayız.”⁹¹⁸

Programda, Danıştay’ın yüksek mahkeme kimliğiyle bir içtihat mahkemesi olması için, alt derece idare mahkemelerinin oluşturulması gerektiğine inanıldığı ve bunun için İdare Mahkemeleri Kanununun çıkarılmasına çalışılacağı da belirtilmekteydi⁹¹⁹.

Dış politika konusunun da ele alındığı Program, Kıbrıs sorununa özel bir yer veren aşağıdaki satırlarla tamamlanmaktaydı:

⁹¹⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

⁹¹⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

⁹¹⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

⁹¹⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

“Bütün Türk Milletinin üzerinde titizlikle durduğu ve Milli davası olan Kıbrıs meselesi, dış politika alanındaki gayretlerimizin başlıca temerküz noktasını teşkil edecektir.

Türkiye’nin ve Kıbrıs’taki Türk Cemaatinin Milletlerarası Andlaşmalardan doğan haklarının bütününi korumak, Türk Cemaatini yeni tecavüz veya baskılardan masun tutmak için, milli hasletlerimizden mülhem olan bir azimle hareket edeceğimizi derhal ifade etmek isteriz.

Bu, bizim için, ahdi olduğu kadar milli ve insani bir vecibedir. Kıbrıs meselesinin Akdeniz Bölgesinde çok vahim bir ihtilaf yaratması ihtimalinin hala giderilemediği bir vakadır.

Meseleye barışçı yollarla bir çözüm şekli bulunması samimi temennimizdir. Bunun için ilgililerle müzakereye daima amadeyiz. Bu tutumumuzu zaaf telakki etmek çok büyük hata olur.

Kıbrıs meselesinin Lozan Andlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz’de tahakkuk etmiş olan muvazeneyi vikaye edecek bir çözüm şekline bağlanması pek isabetli bir yol açacaktır. Biz dış politikamızda diğer devletlerin haklarına riayeti kendimize şiar edinmiş bir milletiz; kendi haklarımızın da son gücümüze kadar bekçisi olacağımızdan kimse şüphe etmemelidir.”⁹²⁰

Hükûmet Programının okunması bitince, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Anayasa gereğince, Program üzerindeki görüşmelerin, okunmasından 2 tam gün geçtikten sonra yapılacağını hatırlatıyor ve bu nedenle sözü edilen görüşmelerin 1 Mart 1965 Pazartesi günü yapılacağını bildiriyordu⁹²¹. Bu sırada, Programın okunmasının Radyo’dan naklen yayınlanmamış olmasının, oldukça tartışmalı bir ortamda, çeşitli milletvekilleri tarafından eleştirilmesi de dikkat çekmişti⁹²².

C. Hükûmet Programı Üzerinde Görüşmeler

Ürgüplü Hükûmetinin Programı üzerinde Millet Meclisinin 1 Mart 1965 tarihli 66. Birleşimde başlayan görüşmelerde, Başkan Sirmen, önce siyasî parti gruplarına, sonra da kendi adlarına konuşmak isteyen milletvekillerine söz vereceğini açıklamış ve verilen bir önergenin kabulü üzerine, Program üzerindeki görüşmelerin, lehinde, üzerinde ve aleyhinde belirlemesi doğrultusunda belirli bir sıra dâhilinde, dönüşümlü yapılacağını bildirmişti⁹²³. Bu bağlamda, kendi adlarına söz isteyen milletvekillerinin sayısı 30’du ve bunların 5’i Programın lehinde, 10’u üzerinde, 15’i de aleyhinde

⁹²⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006).

⁹²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 65, (26.02.1965), s. 504.

⁹²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 65, (26.02.1965), ss. 504-506.

⁹²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 3.

konusacaklarını belirtmişlerdi⁹²⁴. Başkan Sirmen, siyasî parti grupları adına yapılacak konuşmalarda da, kabul edilen önerge uyarınca, lehte, üzerinde ve aleyhinde sırasına uyulacağını açıklamış ve siyasî parti grupları adına konuşacak milletvekillerine, konuşmalarının lehte mi, üzerinde mi, aleyhte mi olduğunu sormuştu. Bu soruya verdikleri cevapta, MP adına konuşacak olan Osman Bölükbaşı, AP adına konuşacak olan Talât Asal ve YTP adına konuşacak olan Raif Aybar konuşmalarının lehte, CKMP adına konuşacak olan Cevad Odyakmaz konuşmasının üzerinde, CHP adına konuşacak olan İsmet İnönü ise konuşmasının aleyhte olacağını açıklamıştı⁹²⁵. Bu doğrultuda, ilk söz lehte konuşacağını belirten MP Genel Başkanı Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı'na verilmişti. Bölükbaşı, konuşmasına Hükûmetin demokratik rejime ve millete hayırlı hizmetler sunması dileğiyle başlıyor ve Hükûmette yer alan bir partinin önceden mutabık kalmadığı hususlarda görüşlerini açıklamasının koalisyon hükûmetleri için bir zaaf değil, aksine bir kuvvet kaynağı olacağını belirtiyordu⁹²⁶. Daha sonra, yeni Hükûmetin kuruluşunun hikâyesini anlatan Bölükbaşı, Koalisyon Protokolünde yer alan ve Hükûmet Programına geçmiş olan hususlar üzerinde hiçbir eleştirisinin ve itirazının bulunmadığına işaret ediyor; ancak, bunları benimsemiş olmanın, o hususların nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin görüşleri de peşinen kabul edeceği anlamına gelmeyeceğinin altını çiziyordu. Bu konu ilgili olarak, Bölükbaşı şöyle devam etmekteydi:

*“Program vuzuh ve katiyet bakımından istenilen mükemmeliyette değildir. Bu durumu zaman darlığı ile bir dereceye kadar mâzur görmek insaflı bir hareket olur. Program, temas ettiği çeşitli meselelerin hal tarzlarını, ana hatları ile bile ifadededen çok zaman uzak kalmıştır. Bu karakteri ile, umumiyetle bir tedbirler manzumesi olmaktan ziyade, iyi niyetli temennilerden ve vaatlerden ibaret bulunmaktadır. Programın bu mahiyeti, murakabeyi güçleştireceği gibi, tatbikatta da müşküller doğurabilir. Vâdettiği bâzı hususları ne suretle gerçekleştireceğine dair de kâfi sarahat mevcut değildir.”*⁹²⁷

Bu genel eleştiriden sonra, Bölükbaşı, sözünü ettiği açık olmayan hususlara birer birer değiniyordu. Bu bağlamda, aşırı sol ve sağ ile mücadele hedefinde, aşırı soldan anlaşılması gerekenin komünizm olduğunu vurguladıktan sonra, bununla mücadelede başvurulacağı söylenen sosyal adalet önlemlerinin ne olduğunun belirgin bulunmadığına dikkat çekiyordu. Aşırı sağ ile ilgili olarak da şunları söylemekteydi:

⁹²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 3-4.

⁹²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 4.

⁹²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 4-5.

⁹²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 6.

“Aşırı sağ cereyanlara gelince, ölçüsü belli olmıyan bu itham, siyasî hayatımızda hazır bir damga gibi önüne gelene vurulagelmıştır. Din ve mukaddesat düşmanlığı, çok zaman gericilik isnadının gölgesine sığınmaya çalışmaktadır.

Türkiye’yi laik Cumhuriyet esasından ve Atatürk ilkelerinden ve devrimlerinden ayıracak ve onu Ortaçağın karanlıklarına ve müesseselerine sürükliyecek, teşkilâtli bir tehlikenin bugün mevcudolduğuna inanmıyoruz. Aksini düşünmek, 42 yıllık Cumhuriyet idaresinin iflâsını kabul etmek olur...

Biz, Millet Partisi olarak, Anayasa nizamı dışında olan bütün aşırı cereyanların, adı ve sıfatı ne olursa olsun, karşısındayız.

Bu inanışımızla, bugün teşkilâtli bir tehlike olmadığına kani bulunduğumuz aşırı sağ cereyanlara karşı da mücadele edilmesine taraftarız.

Bu cereyanlarla mücadele için ise, programda, hiçbir vasıta ve tedbirin ifade edilmiş olduğunu göremiyoruz. Mücerret mücadele edeceğiz demek, şüphesiz tatmin edici olamaz”⁹²⁸

MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Programda belirgin bulmadığı diğer noktalara da değiniyor ve bunlara örnek olarak, toprak reformunu, vergi yükünün adaletli dağıtılacağına ilişkin vaatleri gösteriyordu⁹²⁹. Programda yer alan partizan idare ile mücadele edileceği hedefi ile ilgili olarak, Bölükbaşı, bunu desteklediklerini ifade ettikten sonra tarafsız olmadığını söylediği Radyonun gerçek tarafsızlığının, ancak TRT Kanununun partizanlara sığınak olduğunu iddia ettiği hükümlerinin değiştirilmesi ile mümkün olabileceğini savunuyordu⁹³⁰. Bölükbaşı, konuşmasının sonunda,

“...biz, yine Hükûmetin kuruluşunu ne gidenler için bir döğünme, ne de gelenler için bir öğünme sebebi telâkki ediyoruz. Bu, sadece demokratik nizamın tabîî neticelerinden olan bir nöbet değiştirmedir” diyor⁹³¹ ve MP’nin oybirliğiyle Hükûmete güvenoyu vermeyi kararlaştırdığını açıklıyordu⁹³².

Bölükbaşı’dan sonra kürsüye gelen CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 1965 yılı Bütçesinin reddi üzerine Hükûmetin çekilmesini ve yerine yenisinin kurulmasını, demokratik rejimin sağlam temeller üzerinde işlediğini göstermesi bakımından

⁹²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 6-7.

⁹²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 7.

⁹³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 8.

⁹³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 10.

⁹³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 10.

isabetli bulunduğunu belirterek sözlerine başlamaktaydı⁹³³. Daha sonra, Programda, 27 Mayıs'ın meşruiyetinin belirtilmesinden, toprak reformunun benimsenmesinden, kuruluşunda eleştirilere konu olan Köy İşleri Bakanlığına yer verilmesinden memnun olduklarını açıklıyordu⁹³⁴. İnönü, konuşmasında, Başkanı olduğu önceki Hükûmetin düşürülme nedeni olan Bütçe üzerinde, Programda hiçbir hükmün yer almamasını, “şaşılacak ve çok dikkate lâyık bir konu” olarak vurgulamaktaydı⁹³⁵. İnönü, bu hususta şöyle diyordu:

*“Şaşılacak ve çok dikkate lâyık bir konu ise, bütçe yüzünden bir Hükûmet değişikliği sağlandığı halde, yeni Hükûmetin bütçe ve malî konular üzerinde her hangi bir söz söylemeye lüzum görmemesidir. Bütçenin reddiyle Hükûmetin düşürülmesi gibi, demokratik rejimde çok âdet olmıyan bir usul tatbik olunduktan sonra, programda, yeni bütçenin ne esaslarda getirileceğine, masrafları ve kaynakları üstünde ne düşünüldüğüne, hulâsa, eski bütçe ile ne farklar bulunduğu dair umumi efkâr ve Yüce Meclise bir ışıık tutmak vazife idi.”*⁹³⁶

İnönü, Programda yer alan partizanlık kavramına da değinmekte ve önceki Hükûmetlerde bu yakınma ile ilgili gelişmeleri açıkladıktan sonra, bugün ileri sürülen iddiaların çok ilginç bir hale geldiğini belirtmekteydi. Bu bağlamda, İnönü, Hükûmet Programının Millet Meclisinde okunduğu gün bunun Radyodan naklen yayınlanmamasının nedeninin, basında yer alan haberlere göre, Radyo İdaresinin başında bulunan kişinin, CHP’li eski İçişleri Bakanı Orhan Öztrak’ın kardeşi olmasına bağlanmasını çok önemsedğini ifade ederek, şöyle devam etmekteydi:

“...Demek ki, yeni idarede herkesin kendi yaptığından değil, kardeşinin mesleğinden de töhmet altında bulunması mümkün olacaktır. Bundan daha yıkıcı bir partizanlık zihniyeti tasavvur edebilir misiniz?

*Bir iktidarın radyo bağımsızlığını bertaraf edip, radyoyu istediği gibi kullanabilmesi siyasi musibetlerin en ağıridır. Sayın Başbakanın, Hükûmetini bu istikamete sevk edilmekten ciddî olarak sakınacağına güveniyoruz.”*⁹³⁷

İnönü, yeni Hükûmetin kurulmasından önce, Hükûmette yer alacak siyasi partilerin imzaladıkları protokolde öngörülen, parti liderlerinden oluşan bir üst komite kurulmasını ve bu komitenin elçilerin, valilerin, genel müdürlerin, idare meclisi üyelerinin atanmalarında söz sahibi kılınmasını da eleştirerek, Anayasada

⁹³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 11.

⁹³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 11-12.

⁹³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 17.

⁹³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 17.

⁹³⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 18.

bulunmayan böyle bir yapının, Hükûmet dışında, Hükûmet görevi yerine getirmek anlamına geleceğini iddia ediyordu⁹³⁸. İnönü, konuşmasının sonunda, yeni Hükûmetin kurulması için eski Hükûmete yöneltilen siyasî eleştirileri haksız bulduklarını tekrarladıktan sonra,

“Biz, her halde siyasi hayatımızın sert bir çekişme istikametine girmemesi için imkânımızda olan bütün gayreti, bütün dikkati göstereceğiz.

*Seçimden önce de, seçimden sonra da, siyasi hayatımızda huzurun korunmasını ve millet işleri için tartışan siyasi partilerin, büyük meseleler üstünde ve memleket esenliği uğrunda bir araya gelebilme imkânını kaybetmemelerini gerekli görürüz.”*⁹³⁹ diyerek sözlerini tamamlıyordu.

CKMP Grubu adına konuşan Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, X. İnönü Hükûmetinin çoğunluğa dayanmadığını hatırlatmakta, bu nedenle Meclis içinde milletvekili transferi çabalarına kalkıştığını ileri sürmekteydi⁹⁴⁰. Yeni Hükûmetin Millet Meclisinde sağlam bir çoğunluğu olduğunu söyleyen Odyakmaz, bu durumun, Hükûmeti millî irade çoğunluğunu temsil etmek gibi üstün bir güce sahip hale getirdiğini belirtiyordu. Odyakmaz, CKMP’nin hükûmete göstereceği desteğin kapsamının Hükûmetin başarı derecesi ile sınırlı olacağını ve denetleme yetkilerinin gereğini yapmaktan kaçınmayacaklarını vurgulamaktaydı⁹⁴¹.

Ürgüplü Hükûmetinin Programı üzerinde AP Meclis Grubunun görüşlerini, Edirne Milletvekili Talât Asal dile getirmişti. Asal, sözlerine koalisyon hükûmetleriyle Türkiye’nin yeni karşılaştığına; bunun, 1961 seçimleriyle oluşan bugünkü yasama organındaki iskemle dağılımının doğal bir sonucu olduğuna işaret ederek başlıyordu. Asal, daha sonra, siyasî partilerin ortak hükûmet etme arzusunda bulunmalarının, demokratik rejimin bir gereği olduğuna değiniyor ve şöyle devam ediyordu:

“Adalet Partisi Millet Meclisi Grubu olarak bu fikirlerle şunu ifade etmek istiyoruz ki bugünkü dörtlü koalisyon rejimimizin tabîî icaplarından dolayı meydana gelmiştir. Ve bu itibarla da ifade ettiği mâna önemlidir.

Sayın milletvekilleri,

Yeni Hükûmetin kuruluşundaki önemi bir başka açıdan da kısaca incelemekte faydalar vardır.

1961 sonrası Türkiye’inde iktidar mevzuu, zaman zaman zihinlerde tereddütler hâsıl edecek tarzda, kapalı veya açık şekilde münakaşalara sebeb olmuştur:

⁹³⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 18.

⁹³⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 19.

⁹⁴⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 19.

⁹⁴¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 19.

Birtakım inançsız çevreler, hukukumuzla vakıalarımız, mevzuatımızla tatbikatımız, metinlerimizle metinlerimizin ruhları arasında farklar bulunduğunu yaymak istemişlerdir.

Bu değişiklik hukukumuzla vakıalarımız, mevzuatımızla tatbikatımız, metinlerimizle metinlerimizin ruhları arasında farklar bulunmadığını Türkiye’de gerçek hâkimiyetin millette bulunduğunun ve Anayasa nizamının temel şart olduğunu, bu nizamın icaplarına Türkiye’de kayıtsız şartsız herkesin ittiba ve rıza mecburiyetinde bulunduğunu ispat etmiştir. Bu, Türk Milletinin ve onu temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisinin demokrasi sahasında verdiği bir yeni ve başarılı imtihandır.

Başarı ile verilen bu imtihan, bütün zor meselelerimizi demokratik düzen içinde halledebileceğimizin kati teminatıdır.

Bu teminat Türk Milletinin birlik ve beraberliğinde ve rejime inanışındadır.

Bu teminat bütün siyasi partilerimizin düşünce farklılığını ve parti ayrılığını millî meselelerde örtmesini bilen birliğinde ve demokrasiye inanışlarındadır...”⁹⁴²

AP Grubu adına konuşan Asal, İnönü’nün, bütçenin reddi yoluyla Hükûmetin düşürülmüş olmasını yadırgayan sözlerine, Bütçe gibi, Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisinin bile olmadığı bir kanunun reddi durumunda, Hükûmetin istifa etmek zorunda kalmasının çok doğal olduğunu belirtiyor ve

“Verilen kırmızı oylar, bütçenin ve tatbikatının artık bir azınlık Hükûmetine emanet edilemeyeceği mânasını da taşımaktadır”⁹⁴³

diyordu. Asal, Başbakanın hiçbir partinin üyesi olmamasını da olumlu görmekte ve bu konuya ilişkin düşüncelerini şöyle açıklamaktaydı:

“Hukuki statüsü itibariyle Başbakanın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi bulunmasından başka şart bahis konusu değildir. Dört siyasi parti tarafından meydana getirilen bir koalisyon kabinesinde Başbakanın partisiz oluşunu, bugünün şartları içinde, eşit şart ve müşterek müessiriyet prensibinin hâkimiyetinde samimî ve açık yürekli bir anlayışın ifadesi olarak vasıflandır(ıl)mak icabeder.”⁹⁴⁴

Talât Asal, konuşmasının sonunda, İnönü Hükûmetinin düşmesinden sonra, ciddi bir sıkıntı ile karşı karşıya kalınmadan Ürgüplü Hükûmetinin kurulmuş olmasını, Hükûmet buhranının, rejim buhranı anlamına gelmeyeceğini gösterdiğini söylüyor ve AP olarak Hükûmete güvenoyu vereceklerini açıklıyordu⁹⁴⁵.

⁹⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 21-22.

⁹⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 22.

⁹⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 22.

⁹⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 24-25.

Asal'dan sonra kürsüye YTP Meclis Grubu adına konuşacak olan Ankara Milletvekili Raif Aybar gelmişti. Aybar, yeni Hükûmetin seçimlere kadar mevcut olan yedi buçuk aylık bir süre için görev yapacağına dikkat çekiyor ve bu kısa sürede, dinamik ve başarılı bir çalışma ile Devlet ve millet hayatına çok şeyler kazandırılabilceğine inandıklarını dile getiriyordu⁹⁴⁶. Raif Aybar, bir ihtilâl sonrasında görev yapan geçmiş Hükûmetleri ve şimdi yeni bir Hükûmetin kuruluşunu şöyle değerlendirmekteydi:

“1961 seçimlerinden bu yana 4 ncü Hükûmetin programını görüşmekteyiz. Bilinmektedir ki bundan evvelki 3 Hükûmet siyasi parti tertipleri bakımından, hizmet devrelerinin şartları bakımından, temsil ve icra güçleri bakımından birbirinden farklı unsur ve özelliklere sahip idiler.

Kanaatimizce geçmiş 3 Hükûmetin de hizmet sürelerini tüketen arıza ve yetersizlikler ne olursa olsun, her Hükûmet, rejimi ihtilâl sonrasında yalçın sırtlarından yeni Anayasamızın selâmetli düzlüğüne dikkatle indirerek rahatça yürümesini sağlamak için öğülmeye değer emekler harcamışlardır. Siyasi tarihimiz bu emeklerde herkesin payını yerli yerine oturtacaktır.

Rejimin yerleşmesi bakımından geçmiş Hükûmetlerin harcadığı emeklerin hemen yanında ihtilâl sonrasında demokratik rejimi yürütmekle millî müesseselerimizin gösterdiği anlayışlı tutumu gelecek kuşakların da hürmetle anacakları muhakkaktır...

Son bir buçuk yıldan beri büsbütün aşikâr olmuştur ki, halkın, rejim konusunda gerçek özlemi, sadece her hangi bir Hükûmetin uzun süre işbaşında kalabilmesi mânasında şekli bir Hükûmet istikrarı değildir. Halk çoğunluğunun artık kurtulmak istediği asıl endişe, Hükûmetlerin dayanacağı rejim temelinin istikrar bulup bulmadığı meselesidir. Yani ihtilâlden bu yana kurulan 3 Hükûmetin teşkiline mütaallik olayların da etkisi altında, halk çoğunluğunu saran endişe, 1965 seçimlerinden evvel veya sonra Parlâmento içinde ve seçmen plânında vücut bulabilecek bir siyasi parti ekseriyetine rağmen, Sayın İnönü'nün baş, C.H.P.nin gövde olarak katılmıyacağı her hangi bir iktidar kuruluşunun mümkün olup olmayacağı hususu idi. Çünkü bu husus halk çoğunluğu için, rejimin bütün çarklarıyla çalışabilecek bir istikrara kavuştuğu inanına (inancına E.O.) varmak bakımından en kuvvetli miyar sayılmakta idi...

*Parti Grupumuzun yeni Hükûmetin teşkiline katılması ve Parlâmenter rejimimizin bütün alternatif çarkları ile işler bir istikrara kavuştuğu müjdesini halka götürmek zaruretine bu müşahede ve kanaatlerle girmiştir. Hiç şüphe edilmesin ki bu Hükûmetin kuruluşu rejim istikrarı müjdesini halka ulaştırmıştır...”*⁹⁴⁷

Raif Aybar, konuşmasının sonlarına geldiğinde, İnönü'nün, Koalisyona katılan siyasî parti liderlerinden oluşacak ve Hükûmetçe alınacak bazı kararları, yapılacak bazı atamaları değerlendirecek bir kurul oluşturulmasını yadığaması konusuna temas

⁹⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 25.

⁹⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 25-26.

etmekte ve bunun geçmiş Hükûmetler zamanında yaşanmış bazı olumsuzlukların tekrarlanmasını önlemek açısından yararlı olacağını düşündüklerini, yadırganmasını yadırgadıklarını dile getirmekteydi. Aybar, şöyle devam ediyordu:

*“...Bir parti liderinin koalisyona, ortak olduğu koalisyona, Başvekilinin daveti ile gidip bâzı meselelerde istişari mütalâalarda bulunması, istişari gruplarını, partilerini hazırlamak için ve parti ve gruplarının mensubu olan bakanlarını hazırlamak için, yürütümü kolaylaştırmak, ahengi sağlamak için toplanabilmeleri bu derecede yadırganacak ve böylesine bir büyük tecrübenin lideri tarafından böylece buraya getirilecek olduğunu, temin ederim sizi, şu dakikaya kadar aklımdan dahi geçirmezdim...”*⁹⁴⁸

YTP Grubu adına söz alan Raif Aybar'ın konuşması tamamlanınca, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, tekrar kürsüye gelmiş ve konuşmasını büyük ölçüde İnönü'nün açıklamalarına cevap vermeye ayırmıştı⁹⁴⁹. Bu bağlamda, Bölükbaşı, Radyo İdaresinin partizan yayın yaptığında ısrar etmekte ve İnönü'nün Başbakanlığı zamanında yapılan Genel Müdür ataması ile ilgili olarak, *“Anayasanın emrine hürmetkâr olan bir Hükümet, böyle bir müessesenin başına bula bula kendi İçişleri Bakanının kardeşini mi bulur?”* diye sormaktaydı⁹⁵⁰. İnönü'nün, Koalisyon Protokolünde sözü edilen, Hükûmete katılan siyasî parti liderlerinden oluşacak komiteye yönelik eleştirilerine karşı, Bölükbaşı şu cevabı veriyordu:

“...Koalisyon Protokolunda, İnönü'nün tabiriyle bir üst komite kurulmuş. Okuyorum size Koalisyon Protokolundan, İnönü'nün bahsettiği ve fakat onda bulunmayan sıfatları izafe ettiği protokol maddesini okuyorum. Ne imiş bu komisyon? Hükümet ne diyor? Mühim meselelerde iktidar ve muhalefetin danışma ve dayanışma geleneğini samimi olarak kuracağım ve koruyacağım, diyor.

Bunun mânası Başvekil zaman zaman Sayın İnönü'yü davet edecek, mühim memleket meseleleri etrafında kendisine bilgi verecek, ne düşünüyorsunuz, diyecek. Onunla istişarede bulunacak. Bunu tabî karşılayan İnönü, bir Koalisyon Hükümetinin başı olan müstakil bir Başbakanın Hükümet ve gruplar arasında tesanüdü sağlamak için koalisyon partilerinin liderlerini kendi inisiyatifi ile davet edip de zaman zaman istişarede bulunması, müşterek hedeflere varmak için onların destek ve yardımlarından istifadeye çalışması Anayasaya aykırı olmak şöyle dursun, Anayasanın ruhuna uygundur...

Protokol ne imiş arkadaşlar? Hükümet ve dayandığı grupların ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını sağlayacak tedbirler. Hükümetin ve dayandığı grupların ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını sağlamak ve Başbakana yardımcı

⁹⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 30.

⁹⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 30-33.

⁹⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 31.

olmak suretiyle gerekli tedbirleri tezekkür etmek üzere Başbakanın ve koalisyon partileri liderlerinin iştirakiyle bir komite teşkil ediliyor. Bu komite Başbakanın daveti üzerine toplanır. Bu komitenin karar alma yetkisi yoktur. Başbakan çağırır, konuşur, fikir alır, kendi fikirlerini söyler. Çağırıp çağırmamak ona ait...

Şimdi tâyinlere gelince: Eğer bazı tayinlerin bir süzgeçten geçirilmesi düşünülmüşse, İnönü başında bulunduğu hükümetlerin verdiği numunelerin tesiri altında yapılmıştır. İşte Alican burada. Bir gün bir Emniyet Genel Müdürü tâyin ediliyor. Müşterek mesuliyet deruhte etmişler. Bu kadar mühim bir mevkiye bir zat getirilirken, koalisyona dahil olan, kendi muavinleri olan liderlere fikrin nedir diye sorulmuyor. Bu yüzden ihtilâflar çıkıyor. Bizzat Hükümetin bünyesinde, partizanca tâyinlerin yapıldığı kanaatini bendeniz senelerden beri ifade ediyorum. Hükümetin bünyesinde de partizanca tâyin yapılmasını önlemek için bir tedbir düşünülmüştür. Millet Partisi bunun üzerinde hassasiyetle durmuştur... Liderlerin, partilerin bu tâyinlerle hiçbir ilgisi yoktur. Hükümet bünyesinde olan bir süzgeç. Hükümet bünyesinde bir süzgeç tesis edilmiş, o süzgeçten geçiyor..." ⁹⁵¹

Bölükbaşı'dan sonra CHP Grubu adına konuşan Genel Sekreter Kemal Satır ise, önce eleştirilere neden Başbakan değil de, Hükûmette yer almayan liderlerin cevap verdiklerini anlayamadığına işaret ediyor, daha sonra da, Koalisyon Protokolünde yer alan ve Hükûmete katılan siyasî partilerin liderlerinin katılımıyla kurulacak olan komiteyi eleştiriyordu. Satır'ın, bu konu hakkında söyledikleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

"Hükümet Başkanına, kurulmuş olan mekanizmanın çalışıp, çalışamayacağı, mevzuatımız ve Anayasa muvahacesinde bunun doğru mudur, değil midir şeklindeki cevaplarını bıraksalardı şüphe yok ki, daha iyi davranmış olurlardı. Biz bu komisyon meselesinin hakikaten karşısında bulunmaktayız. (C.H.P. sıralarından 'komisyon değil, komite' sesleri) Komite... liderler komitesinin karşısında bulunmaktayız. Bir Devlet idaresinde, demokratik rejimde mesul olmıyan, hattâ Hükümette bulunmıyan insanların Devlet idaresinin kaderine hâkim olacak bir tavır takınmaları şimdiye kadarki demokratik rejimlerde ne görülmüş ne de işitilmiştir. Binaenaleyh, bizim itirazımız bu noktada toplanıyor. Eğer buna, bizim anlayışımız ve bize yetkilinin ifadesi çerçevesinin haricinden bir formül bulunur ve tatmin edemeyecek olursak, o zaman meseleyi yeni çözüm şekline göre mütalâa etmek imkânını elimizde bulundururuz." ⁹⁵²

Satır'dan sonra, kürsüye yine MP Genel Başkanı Bölükbaşı gelmişti ve konuşmasını genellikle geçmiş Hükümetler zamanında yaşanmış çeşitli olayların

⁹⁵¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 32-33.

⁹⁵² M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 33-34.

değerlendirmesine ayırmıştı⁹⁵³. Bölükbaşının konuşması tamamlanınca, vaktin geç olduğu gerekçesiyle, Hükûmet Programı üzerindeki görüşmelere, ertesi gün devam edilmesine karar veriliyordu.

Millet Meclisinin 2 Mart 1965 tarihli 67. Birleşiminde önce, Hükûmet programı hakkında şahısları adına konuşacak olan milletvekillerinin konuşmalarının 15'er dakika ile sınırlandırılması kabul edilmiş⁹⁵⁴; ancak, siyasî parti grupları adına söz isteyenler olduğu için, Başkan Fuad Sirmen, önceliği yine gruplar adına konuşacak olanlara vermişti. Bu bağlamda, ikinci günkü görüşmelerde ilk sözü YTP Genel Başkanı Ekrem Alican almaktaydı. Alican, büyük ölçüde İnönü'nün eleştirilerine cevap niteliğinde olan konuşmasında, önce kalkınma hızına ilişkin hesaplamalarda kendilerinin farklı görüşte olduklarını açıklıyor; sonra da, İnönü'nün konuşmasında sözünü ettiği Kalkınma Plânı ile ilgili olarak, mevcut Plânda düzeltmelere gerek duyulduğunu, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının hazırlanmasında ise, özel ihtisas komisyonlarından yararlanılacağını belirtiyordu. Yeni Hükûmet Protokolünde yer alan İhtisas Komitesine ilişkin olarak da, benzer bir yapının, YTP'nin katıldığı İkinci Koalisyon Hükûmetinde de bulunduğunu, bununla Bakanlar Kurulunun çalışmalarını kolaylaştırmanın amaçlandığını söylüyordu. Bu konuda, Alican şunları söylemekteydi:

*“...Komite Hükûmet dışında mı? Hayır. Dün Sayın Bölükbaşı okudu. Hükûmet içinde her kanattan birer bakandan müteşekkil bir komite; katı surette Hükûmet dışı, liderlerle alâkası yok. Okuyun, protokolü okuyun. Dün sayın arkadaşım okudu. Ama siz ısrar ederseniz, illâ bu komiteyi ben bir siyasi sermaye olarak kullanmakta devam edeceğim dersiniz, ben sizi nasıl ikna edeyim...”*⁹⁵⁵

Alican'dan sonra kürsüye CHP Grubu adına konuşmak için Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu geliyordu. Feyzioğlu, konuşmaların yeni Hükûmetin Programı üzerinde değil, eski Hükûmetlerin yaptıkları üzerinde yoğunlaştığını iddia ediyor ve Program ile ilgili olarak birtakım soruları Başbakanın cevaplandırmasını istediklerini belirtiyordu. Bu bağlamda, Feyzioğlu'nun yönelttiği soruların bazıları şöyle özetlenebilir⁹⁵⁶:

i- Şimdi Maliye Bakanı olan İhsan Gürsan, X. İnönü Hükûmetinin düşürülmesine neden olan Bütçe görüşmeleri sırasında AP Grubu adına konuşurken, bütçede bir

⁹⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 38-43.

⁹⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 48-50.

⁹⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 56.

⁹⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 57-72.

milyar liranın bir hayli üzerinde açık olduğunu iddia ediyordu. Bugünkü Hükûmette görev alan bir başka bakan, İrfan Baran ise, o vakit açığın 3 milyar 730 milyon lira olduğunu ileri sürmekteydi. Şimdi ikisi de Hükûmette yer aldıklarına göre, açık için ne diyecekler?

ii- AP'nin programında vergilerden şikâyet ediliyor. Vergilerde bir indirime gidilecek mi? Özellikle, Bütçede olduğu iddia edilen açık karşısında bu indirim nasıl gerçekleşebilecek?

iii- Kalkınma hızı, istenilen düzeyde olmadığına göre bu nasıl yükseltilecek? Kalkınma yatırımıyla olacağına, yatırımı artırmakta kullanılacak kaynaklar arasında kişilerin gönüllü tasarruflarının oranını çok yükseltebilmek de mümkün bulunmadığına göre; Devlet, yatırım için gereken kaynakları nereden sağlayacak?

iv- Vergi kaybı var mı? Varsa, servet beyanının kaldırılması bir çelişki doğurmaz mı?

v- Hükûmetin devletçilik politikası nedir? Toprak reformuna yaklaşım nasıldır?

vi- Dış politikada izlenecek yol ne olacaktır? Sovyetler Birliği'yle imzalanan antlaşmaların onanması için Hükûmet gayret gösterecek mi, yoksa Sovyetler Birliği'ne biz onamak istemiyoruz mu denecek?

vii- Başbakan da, Radyonun, yayınlarında tarafsız olmadığını düşünmekte midir?

CHP Grubu adına konuşan Feyzioğlu, bu soruların yanı sıra, Başbakandan ayrıca, liderler komitesi konusuna da açıklık getirmesini talep ediyor ve şöyle diyordu:

“Sayın arkadaşlarım, liderler komitesi konusunda da yine Sayın Başbakanın cevaplandırması ricası ile bir mâruzatta bulunacağım.

Biz parlamento mensupları olarak karşımızda her konuda mesul bir Hükûmet isteriz. Her konuda her milletvekilinin iktidar veya muhalefet mensubu olsun karşısında sorumlu bir Hükûmet bulabilmesi lâzımdır. Demokratik rejimin icabı budur. Şimdi, bunu var olduğunu hep beraber rahatlıkla söyleyebilmemiz için ve burada da tereddütleri izale edebilmek için söylüyorum, Başbakandan ricam, bu kürsüye gelerek ‘Liderler Komitesi’ adı altında kendi başkanlığında teşekkül etmiş komitenin hiçbir konuda, hiçbir icrai yetkisi olmadığını açıkça belirtmesini istirham ediyorum. Bu anlama gelecek sözleri şüphesiz parti liderleri arkadaşlarım söylediler, ama bunu sorumlu Başbakanın da ifade etmesinde fayda vardır...”⁹⁵⁷

Feyzioğlu, bu Komite'ye değinmişken, ayrıca tam metnini göremedikleri Protokolde atamalarla ilgili bir yöntemden söz edildiğine dikkat çekip, şöyle devam ediyordu:

“...Arkadaşlar, millet hayatında bu gibi konular daima açık cereyan etmek lâzımgelir. Partilerarası bir anlaşmadır kabul; Ama nedir? Kooperatif

⁹⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 74.

müdüründen, idare meclisi üyeliğine, valilerden bilmem kime kadar memur tâyinleriyle ilgili bir usul tesbit edilmiştir. Bunu daha evvel protokolün bütün maddeleri ilân edildiği halde bu maddenin ilân edilmemiş olduğunu gördük. Sayın Bölükbaşı burada bunu okudular: Şimdi istirahat ediyorum, bunun olduğu gibi ilânı suretiyle her türlü tereddüdü izâle edecektir arkadaşlar. Bunu istemiyorlar mı? Arkadaşlarım da diyorlar ki, endişeyi mucip bir şey yoktur. Diyorlar ki, eski hükümetlerde de vardı. Ama bunun yolu eski hükümetlerde olduğu gibi yayınlanmasıdır, her türlü anlaşmazlık böylece ortadan kalkar.” ⁹⁵⁸

Feyzioğlu'nun konuşması çok uzun sürmüştü ve tamamlandığında, Başkan Fuad Sirmen, üç saati geçen sabahki oturuma, öğleden sonra toplanmak üzere son veriyordu⁹⁵⁹.

Öğleden sonraki oturumda ilk sözü tekrar MP Grubu adına Genel Başkan Osman Bölükbaşı almaktaydı. Bölükbaşı, geçmiş Hükümetler zamanında tanık olduğu kimi davranışlar ve bazı olaylar üzerinde durduktan sonra, genelde Feyzioğlu'nun daha önceki açıklamaları üzerinde yoğunlaşmıştı. Bölükbaşı, bu konuşmasında da Radyonun yanlı olduğuna ilişkin iddialarını tekrarlıyordu⁹⁶⁰. Bölükbaşı'dan sonra, kürsüye YTP Genel Başkanı Ekrem Alican gelmişti. Alican, önce Feyzioğlu'nun sabahki konuşmasında kullandığı üsluba dikkat çekiyor ve bunun olması gereken bir seviyeyi gösterdiğine işaret ederek, şöyle diyordu:

“...Sayın Feyzioğlu'nun bu sabah yaptığı konuşmada kullandığı üslûba, Türk Parlamentosunda siyasi partilerimizin karşılıklı konuşmalarına hakim olması gereken seviye bakımından, hakikaten memnuniyetimi ifade etmek isterim. Parlamento hayatımızda yıllardan beri savunduğumuz seviyeli ve fîkrî tartışma esasına dayanan partiler arası tartışmalar bu Mecliste güzel örnekler haline gelmeğe başladığı takdirde, şüphesiz demokratik rejimimiz bakımından yeni bir merhale katedilmiş olacaktır.” ⁹⁶¹

Alican, kalkınma hızına yönelik açıklamalarını tekrarladıktan sonra, TRT idaresinin özerk bir kuruluş olduğu halde, neden başına dönemin İçişleri Bakanının kardeşinin getirildiğini, Bölükbaşı gibi sormak ihtiyacını hissettiğini söylüyordu⁹⁶². Alican, Hükümet içinde işlerin daha sorunsuz yürümesi amacıyla oluşturulan Komite ile ilgili olarak da düşüncelerini tekrar açıklamaktaydı. Kendisinin, bu konuda yaptığı açıklama ve bu açıklama sırasında Genel Kurulda Kemal Satır ile başka bazı milletvekillerinin yerlerinden müdahaleleri, Millet Meclisi tutanaklarına

⁹⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 76.

⁹⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 76.

⁹⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 80.

⁹⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 87-88.

⁹⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 91.

şöyle yansımış bulunuyordu:

“Efendim, Sayın Feyzioğlu, filvaki Hükümetten cevap isterler ama, ben şu meşhur komite hakkında protokoldeki maddeyi okuyacağım. (‘Aldık’ sesleri) Aldı mı arkadaşlarımız? O halde tereddütler kalktı ortadan. Memnun oldum, izahata lüzum yok. (‘Oku oku’ sesleri) Ama bu kadar önemli telâkki ettiğiniz bir meseleyi şimdiye kadar okumaz olur musunuz? Anayasaya aykırı komiteden bahsediyordunuz. Anayasaya aykırı bir komite hakkında size izahat verilmiş, sizler bunu okumak ihtiyacını duymamışsınız arkadaşlar.(Bir tane verildi sesleri) Madem ki tek metindir, o halde müsaade ederseniz okuyayım. Evvelâ İkinci Koalisyon Hükümeti Protokolünün bu sabah bulamadığım 6 ncı maddesini okuyacağım.

«Karma Hükümet işlerinin arızasız yürütülmesini sağlamak üzere, üç parti temsilcilerinden daimi bir Koalisyon Komitesi kurulacaktır. Komite, Meclislerde, gruplarda ve komisyonlarda ortak partilerin ahenkli işbirliği yapmalarını sağlayacaktır. Koalisyon Komitesinin kuruluş şekli ve çalışma usulleri, ayrı bir protokolle belirtilecektir.»

Şimdi bizim itiraz mevzuu olan meşhur Komiteye ait protokol maddesini de okuyorum:

«Hükümetin ve dayandığı grupların ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını sağlamak ve Başbakana yardımcı olmak suretiyle gerekli tedbirleri tezekkür etmek üzere, Başbakanın ve koalisyon partileri liderlerinin iştirakiyle bir komite teşkil edilecektir. Bu komite Başbakanın daveti üzerine toplanır. »

Şimdi, Sayın arkadaşlarım o tayinlere taallük eden, bakanlıklar içi ve Hükümet içi komite hakkında da meraklıdır. Bu Komite tamamen ayrı. Bu protokolün ikinci bölümünü biraz evvel arz ettim. Hükümetin ve dayandığı grupların ahenk ve tesanüt içinde çalışmalarını sağlayacak tedbirler, altında üçüncü bölümü, müşterek ve eşit mes’uliyetin tabîi neticesi olan eşit müessiriyeti sağlayacak hususlar...

Ayrı bir bölümde de; Hükümet içi her kanada mensup dört bakandan müteşekkil bir komite kurulmaktadır. Tıpkı ikinci koalisyon Hükümetinde elçilerin, valilerin tayininde olduğu gibi tatbikatı aynen böyle idi.

KEMAL SATIR (Elâzığ) — öyle bir şey yoktu. Yalnız partiler arası münasebetlerin filî çalışmalarını ayarlar diyordu.

EKREM ALİCAN (Devamla) — Hükümet içinde üçlü bir komite mevcut idi.

Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, yapılan yapılması düşünülen tâyinleri bu üçlü komiteye evvelâ getirir; üçlü komitede kanatların mutabakatını aldıktan sonra yürütürdü. Sabahleyin Sayın Feyzioğlu’da bu konuyu izah etti. O halde Sayın Satır’ın yok öyle bir şey demesi isabetsiz bir mütalâa,

KEMAL SATIR (Elâzığ) — Bu komitenin içinde kooperatif umum müdürleri yoktu Sayın Alican.

ALİ İHSAN GÖĞÜŞ (Gaziantep) — Hükümetin içinde vardı sadece.

BAŞKAN — Sayın Satır, müsaade edin efendim.

EKREM ALİCAN (Devamla) — O Komiteden hangi görevliler hakkında vazife göreceği konusu; sabahki izahlarımda da arz ettiğim gibi, devamlı çekişme mevzuu olmuştur.

Sayın Başbakanlıkla esasında mutabık kalınmıştır. Ama, bu mutabakat tesis edildiği halde, bu çeşit vazifelerinin bu komiteye getirilmesi sağlanamamıştır. Emrivaki halinde meydana getirilen pek çok tâyinler dolayısıyla de partizanlık, tarafsızlık münakaşaları Hükümet içerisinde alıp yürümüştür ve müşterek müessiriyet, müşterek sorumluluk fikrinin bu çatışması sonunda Hükümetin istifası gibi bir neticeye kadar işleri götürmüştür. Bu itibarla biz bu komiteyi gerçekten karma hükümetler düzeni bakımından ileri bir adım saymaktayız. Ve Cumhuriyet Halk Partili arkadaşlarımıza, Sayın Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupuna da tavsiye ederim; ileride bir karma hükümet kuracak olurlarsa böyle bir komite kurmayı ihmal etmesinler; (Gürültüler) tabiatıyla niyetler hâlis olursa...

BAŞKAN — Sayın Dizdaroğlu, müdahale etmeyiniz efendim. Fikirlerini beyan ediyorlar.

VAHAP DİZDAROĞLU (Urfa) — Metni okuyacaklarını ifade ettiler; onu okusunlar, bilelim.

BAŞKAN — Müsaade buyurun efendim, hatibin sözünü kesmeye hakkınız yoktur. Israr ederseniz hakkınızda muamele tatbik ederim.

EKREM ALİCAN (Devamla) — Sayın arkadaşımız metni merak ediyorlarmış. Onu okuyayım; dün Sayın Osman Bölükbaşı arkadaşımız da okumuştı. Zaten, kooperatif müdürlerine kadar mı, diyerek sayın arkadaşımız da metin hakkında bilgi sahibidir. Aynen okuyorum, Sayın Dizdaroğlu: 'İdarede müşterek ve eşit mesuliyetin tabii neticesi olan eşit müessiriyet esasını gerçekleştirmek gayesi ile, elçiler, valiler, bakanlık müsteşarları, umum müdürler, İktisadi Devlet Teşekkülleri, bunların veya Devletin iştiraki bulunan kurumlar, Fisko Birlik, Çuko Birlik, satış kooperatif birlikleri umum müdürleri dâhil, idare meclisi âzaları, İstanbul, Ankara ve İzmir emniyet müdürleri ve noterlerin tâyin veya tâyinlerinin tasdiki...' (Gürültüler) Neticeyi bekleyiniz lütfen. '... nakilleri, emekliye sevk veya kanuni mecburiyetler dışında vazifelerinden uzaklaştırılmaları için evvelâ, koalisyona dâhil partilerin her birinin salahiyetli kılacağı birer bakanın muvafakatini istihsal şarttır.'

Gayet tabii değil mi? Birer bakanın muvafakatini istihsal şarttır. Hükümet icraatıdır; bu zevat da Hükümete dâhil zevattır. Kanatlar arasında, Hükümet içerisinde bu mevzularda huzursuzluklar doğmaması için, gayet tabii olarak bu postların tâyinlerinde, nakillerinde her kanadın bilgisi olsun, denir. Ama, kanatlardan birisi müşterek müessiriyet mevzuunda müessiriyeti kendisine inhisar ettirip, mesuliyeti diğer kanatlara yüklemek arzusunda olursa, bu şekildeki tedbirleri tabiatıyla hoş görmez ve biz İkinci Karma Hükümette bu sebepten dolayı partizanlık tartışmalarına giriştik ve neticede İkinci Karma Hükümet maalesef istifa zorunda kaldı. Arkadaşlarım demin tavsiye ettiğim gibi, bu fikri çok ciddi işlesinler. Belli olmaz, kısmet olabilir yeniden bir karma hükümet kurmanız. Faydalı olur sizin için

de arkadaşlarım...” ⁹⁶³

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın konuşması bitince, Meclis Başkanı Fuad Sirmen, yeterlik önermeleri geldiğini, ancak, önce Hükûmet adına Başbakana söz vereceğini bildiriyordu. Daha sonra ne yapacağını anlatırken, sırada siyasî parti grupları adına söz isteyenlerin bulunduğunu, ayrıca 38 milletvekilinin de kendi adlarına konuşmak istediklerini söylüyor ve Başbakandan sonra sıradaki ilk sözcüye söz verip, yeterlik önermesini öyle oylayacağını açıklıyordu⁹⁶⁴. Bu doğrultuda, kürsüye, daha önceki konuşmaları değerlendirmek, gerekli açıklamalarda bulunmak için, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü gelmekteydi.

Başbakan Ürgüplü, sözlerinin hemen başında, bağımsız bir parlamenter olarak Hükûmeti kurma durumunda kalmış olmasına değinmekte ve koalisyon Hükûmetini dört siyasî partinin katılımıyla kurduğunu, bunlardan üçünün, daha önce İnönü'nün kurduğu farklı Hükûmetlerde de görev aldıklarını hatırlatıyor ve bu nedenle kendi Hükûmet Programının, önceki Hükûmetlerin programlarıyla bazı açılardan benzerlikler gösterdiğine işaret ediyordu⁹⁶⁵.

Ürgüplü Hükûmeti, bir önceki X. İnönü Hükûmeti, Bütçe Kanunu Tasarısının reddedilmesi üzerine istifa ettiğinden, yeni bir Bütçe Kanunu Tasarısı da hazırlamak durumundaydı. Bu nedenle, Başbakan Ürgüplü konuşmasında bu konuya da yer veriyor ve Bütçe Kanunu Tasarısının hazırlanmakta olduğunu belirtiyor, Hükûmet Programı ile Bütçenin ayrı şeyler olduğuna işaret ederek, Program üzerindeki görüşmeler sırasında, Bütçeden söz edilmemiş olmasına yönelik eleştirilere katılamayacağının altını çiziyordu⁹⁶⁶.

Başbakan Ürgüplü, Anayasa uyarınca Hükûmetin kuruluşunu izleyen 1 hafta içinde programını sunması gerektiğine, bu kısa süre içinde, özellikle dört siyasî partinin üzerinde uzlaşacakları bir programı hazırlamanın güçlüğüne de dikkat çekmekteydi. Bu bağlamda, bazı hususlara çok genel bir biçimde yer verildiğini bildiren Ürgüplü, *“Programda yer almamış olan hususlar ihmalin neticesi olmayıp ciddi tetkiklerin gerektiğine inandığımız için bir ihmal telâkki edilmelidir”* demekteydi ⁹⁶⁷.

Başbakan Ürgüplü, CHP Grubu adına konuşmuş olan Feyzioğlu'nun sorularına da kısaca temas etmiş ve bu soruları ilgili bakanların değerlendireceklerini açıklamakla yetinmişti. Ürgüplü'nün bu konuya yönelik olarak söyledikleri şöyleydi:

⁹⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 91-92.

⁹⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 93.

⁹⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 93.

⁹⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 94.

⁹⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 94. Konuşmada sözü geçen “imhâl ” kelimesi, mehil vermek, sonraya atmak, temhîl etmek anlamına gelmektedir. Bkz. Ahmet Vefik Paşa, **Lehce-i Osmânî**, Hazırlayan: Prof. Dr. Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2000, s. 661.

“Değerli arkadaşım Feyzioğlu’nun derin tetkiklerin mahsulü olan çeşitli sorularını alâkalı bakan arkadaşlarım dikkatle tesbit etmişleridir. En yakın bir zamanda Hükümetin noktai nazarı izah edilecek ve ümidederim ki, tereddüt ve endişe ettikleri noktalarda kendilerini tatmin edeceğiz. Pek tabiidir ki, aramızda farklar da olacaktır. Bu farkların mevcudiyetini demokrasinin tabiî hareketlerinden saymaktayız. Vergi açıklaması ve servet beyannamesi gibi mevzular, programımızda ifadesini bulan ve vergi uygulanmasında vatandaşla Devlet arasında anlayış ve güvene dayanan bir münasebet kurulmasını istihdaf eden ıslahatımızın bir cüzüdür.

Bu konudaki çok ciddî tetkiklerimizin varacağı neticeye göre hareket edeceğiz.” ⁹⁶⁸

Ürgüplü, dış politikaya yönelik açıklamaları sırasında, Sovyetler Birliği ile imzalanmış Kültürel ve İlmî Temaslar Andlaşmasının, eski Hükümetin de dikkat ettiği şekilde, ideolojik sahada memleket zararına bir durum yaratmayacak bir doğrultuda değerlendirileceğini Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunuyordu⁹⁶⁹.

Hükümet Programı üzerindeki görüşmeler sırasında, CHP Meclis Grubu adına yapılan konuşmalarda, gerek Genel Başkan İsmet İnönü’nün, gerek Turhan Feyzioğlu’nun değindikleri ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican’ın ayrıntılı açıklamada bulunduğu, Koalisyon Protokolünde yer almış olan Liderler Komitesi ve atamalarda görüşü alınacak diğer kurul ile ilgili olarak, eleştirileri değerlendirdiği konuşmasında, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü de bilgi vermişti. Program üzerindeki görüşmelerde daha önce uzun tartışmalara ve açıklamalara neden olan bu konuya Başbakan Ürgüplü’nün bakışı şöyleydi:

“Aziz arkadaşlarım, zihinlerde hâsıl olan bâzı tereddütleri tamamen bertaraf etmek için bir noktaya da bütün açıklığı ile temasta fayda görmekteyim:

Hükümetimiz Anayasanın sarih hükümlerine göre bütün sorumluluğu üzerinde taşımaktadır ve tam salâhiyete sahiptir. Koalisyon Protokolünde Başbakanın daveti üzerine toplanacağı derpiş edilen ve parti liderlerinin teşkil edeceği heyet Sayın Bölükbaşı ve Alican tarafından dün kesin olarak ve etraflı şekilde izah edildiği veçhile, hiçbir şekilde bir karar organı olmayıp, Hükümetin mesuliyeti ile de bir tearuz teşkil etmemektedir. Bu sebeple Hükümetin dışarıdan idaresi iddiası yerinde değildir. Bu heyet bağımsız bir Başbakanın vazifede bulunması sebebiyle Hükümetin ve dayandığı grupların ahenk ve tesanüt içerisinde çalışmalarını sağlamak ve Başbakana yardımcı olmak ve geçen üç koalisyondan edinilen tecrübelerden istifade edilerek koalisyonumuzun müessir ve devamlı bir şekilde yürümesini sağlamak için kurulmuştur. Mühim tâyinler dâhil Kabine tasarrufları ile hiçbir alâkası yoktur.

⁹⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 94.

⁹⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 95.

*Tâyinlerle ilgili heyet ise, Bakanlar Kurulu içerisinde her partiye mensup birer üyeden müteşekkil olup sarîh maksadı, tarafsız idare mefhumunu gerçekleştirmektir. Bunlar geçen hâdiselerden istifade edilerek, tecrübelerden faydalanılarak Protokole konulmuş faydalı bir esastır. Ve esasen aynı husus İkinci Koalisyon'da da derpiş edilmiş ve tatbik görmüştür. Bu noktayı sarahatle arzı vazife bilmekteyim.”*⁹⁷⁰

Bu açıklamaları sonunda, Ürgüplü, 7 ay görev yapacak bir Hükûmet olduklarını hatırlatıp, bu kısa süre içinde dahi, sundukları Programla memlekete yararlı olacaklarını umduklarını söyleyerek, konuşmasını tamamlamıştı⁹⁷¹.

Başbakanın konuşmasından sonra, oturumu yöneten Meclis Başkanı Sirmen, sıranın grupları adına söz isteyen siyasî partilerden CKMP’de olduğunu duyurup, CKMP Grubu adına Genel Başkan İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz’a söz veriyordu. Oğuz, Hükûmet güvenoyu alıp, Mart ayı içinde tam anlamıyla işe koyulsa bile; seçim kampanyasının başlayacağı Ağustos ayına kadar sadece 5 ay kadar bir süresinin olacağına dikkat çekip, bu kadar kısa bir süre için görev yapacak olan Hükûmetin, Feyzioğlu’nun çok ayrıntılara giren taleplerini karşılayabilmesini beklemenin “iz’an” ve “insaf” ölçülerine uymayacağını bildirmekteydi⁹⁷².

Oğuz’dan sonra sataşma olduğu iddiası ile söz alan Kemal Satır ve Orhan Öztrak konuşmuşlardı ve verilen yeterlik önergesinin 175’e karşı 187 oyla kabulü üzerine, Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinin Programı üzerindeki görüşmeler tamamlanmıştı⁹⁷³. Bu görüşmelerde dikkat çeken husus, hepsi de birden fazla olmak üzere, sadece siyasî parti gruplarının konuşmuş olmaları, buna karşılık şahısları adına söz isteyen milletvekillerinin konuşmasına fırsat kalmadan, görüşmelerin sona ermiş bulunmasıdır. Gerçekten, Başkan Fuad Sirmen, Başbakan Ürgüplü’ye söz verirken bu hususa dikkat çekmiş ve o an itibarıyla gruplar adına 12 kez konuşma yapıldığını ve 38 milletvekilinin de kendi adlarına konuşmak için söz istemiş olduklarını açıklamıştı⁹⁷⁴. Ancak, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, Başbakandan sonra, siyasî parti gruplarından sadece CKMP adına Ahmet Oğuz konuşmuş ve iki milletvekili de sataşma nedeniyle söz almış, sonra da verilen yeterlik önergesinin kabulü doğrultusunda görüşmeler sona ermişti. Bu nedenle, 38 milletvekilinden hiçbirinin konuşması mümkün olamamıştı. Bu durumda, görüşmelerde söz alanların

⁹⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 97.

⁹⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 97-98.

⁹⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 100.

⁹⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 104-105.

⁹⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 93.

konuşmalarının belirli bir süre ile sınırlanması için verilen önergelerin leh ve aleyhinde yapılan konuşmalar sırasında söz alan Ahmet Tahtakılıç haklı çıkmış oluyordu. Gerçekten, Tahtakılıç, 2 Mart 1965 tarihli 67. Birleşimin başlangıcında yaptığı konuşmada,

“Arkadaşlar, Parlâmentoların varlığını teşkil eden karşılıklı fikirlerin söylenmesine imkân verilmesi felsefesidir. O halde zamanımız da bol bol vardır. Yalnız temenni ederim ki; bütün arkadaşlarımız program çerçevesi içinde fikirlerini söylerler, aydınlanmış oluruz. Hattâ Hükümet(in), yalnız parti grup sözcülerinin değil, milletvekillerinin de düşüncesini öğrenmek bakımından vazifeye başlarken aydınlık içinde bulunur. O halde tahdit yanlış bir noktadır. Müsaade ederseniz bir örnek vereyim. Bu Parlâmentoda parti sözcüleri konuşuyor, milletvekillerine sıra bile gelmiyor. Milletvekillerinin konuşma ananesi yıkıldı. Bu böyle cereyan ediyor. Şimdi yine parti sözcüleri karşılıklı konuşacaklar, milletvekilleri seyirci kalacaklar. Tahdidin de aleyhindeyim, grup sözcülerine mütemadiyen söz verilmesinin de aleyhindeyim. Bunu tasrih ediyorum”

demoşti⁹⁷⁵.

D. Ürgüplü Hükûmeti İçin Millet Meclisinde Güven Oylaması

Ürgüplü Hükûmeti için güven oylaması, Anayasanın 103. maddesi uyarınca, Program üzerindeki görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra yapılabileceğinden, görüşmelerin tamamlandığı 2 Mart 1965 tarihli 67. Birleşimi yöneten Başkan Sirmen, güven oylamasının 4 Mart 1965 Perşembe günü yapılacağını açıklamıştı⁹⁷⁶.

Bu doğrultuda, Millet Meclisinin, Fuad Sirmen’in Başkanlığı altında toplanan 4 Mart 1965 tarihli 69. Birleşiminde, gündemin ilk konusu, Ürgüplü tarafından kurulan Bakanlar Kurulu için yapılacak güven oylamasıydı. Başkan Sirmen, oyların zarf içinde kullanılacağını bildirip, milletvekillerine zarfların dağıtılacağını ve Hükûmete güvenoyu vermek isteyenlerin beyaz, güvensizlik oyu vermek isteyenlerin kırmızı, çekin(m)ser oların da yeşil oy kullanacaklarını duyurmuştu⁹⁷⁷. Ancak, bu sırada bazı milletvekillerinin, oylamanın yapılış biçimine ilişkin, “*isimler okunarak olsun*”, bazılarının ise “*zarfla olsun*” diye seslenmeleri üzerine; Başkan, İçtüzüğe göre her ikisinin de olabileceğini açıklıyor, milletvekillerinin oturdukları yerden müdahalelerinin sürmesi üzerine de hayli sert bir konuşma yapıyordu.

⁹⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 49-50.

⁹⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 105.

⁹⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), s. 153.

Başkan Sirmen'in bu konuşması ve devam eden bazı müdahaleler, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

"Arkadaşlar, herkes ayağa kalkıp konuşursa celseyi tatil ederim. Bu ne biçim iş efendim? Yerinize oturunuz, Başkanlığı dinleyiniz. Birer birer söz isteyiniz, söz istiyene söz vereceğim. Ne oluyorsunuz böyle? Ayağa kalkıp seksen kişi bağarmakla ne olacak? Müsaade buyurunuz efendim. İçtüzükün hükümlerini size arz ettim. Şimdiye kadar yapılmış olan Hükümetlerin kuruluşundaki bütün güven oylamalarında zarfla yapılmıştır. Mamafih sizin dediğiniz isim tasrihi suretiyle oylama, bâzı kanunların, bâzı takrirlerin oylamasında yapılmıştır. İçtüzük bu iki şekilden her hangi birinin yapılmasına müsaittir.

Başkanlık celseyi açtığı zaman 'Diğer güven oylamalarında olduğu gibi, zarfla yapacağız' demiştir. Arkadaşların bir kısmı 'isim tasrihi suretiyle yapalım' dediler. Diğer bir kısım arkadaşlar da hayır, isim tasrihi suretiyle değil, zarf içinde olsun, diyorlar. Bunda ısrar etmenin mânasını pek anlıyamıyorum. Çünkü vüsuku temin etme bakımından her ikisi de buna müsaittir. İsmi okunacak arkadaş buraya sarfını atacaktır, birer, birer Divan Kâtipleri sayacaktır...

Şimdi bu hususta fazla ısrarın mânasını ben anlıyamıyorum. ('Takdir Riyasetindir' sesleri.) (Gürültüler). Şimdi arkadaşlarım, müsaade buyurun, Riyaset vazifesini bilir. Riyasete akıl öğretir gibi oradan her biriniz bir lâf söylerseniz olmaz. Riyasetin bu hususta mutlak takdiri vardır diye bir şey yoktur. Bu Umumi Heyetin bu hususta ayrı görüşleri varsa kararla halledilir. 'Riyaset Divanı şahsan bunu takdir eder.' diye İçtüzükte bir şey yoktur.

*Binaenaleyh, şimdi bir takrirle de bunun isim okumak suretiyle yapılması istendiğine göre ve bir kısım arkadaşlar da 'hayır' dediği için bu hususu oylarınıza sunacağım. Meclis nasıl isterse ona göre hareket edeceğiz. Binaenaleyh lüzumsuz ısrarın mânasını anlıyamıyorum."*⁹⁷⁸

Sonuçta, oylamanın isim okunmak suretiyle yapılması yönünde Nevşehir Milletvekili Ali Baran Numanoğlu'nun verdiği önerge kabul edildiği için, Ürgüplü Hükûmeti üzerindeki güven oylaması, adı okunan milletvekilinin ayağa kalkıp, oyunu, "kabul", "ret" veya "çekin(m)ser" diye yüksek sesle belirtmesi şeklinde yapılmıştı. Oylamanın bitiminde, Başkan Fuad Sirmen, oylamaya 432 milletvekilinin katıldığını ve 200 ret ve 1 çekimser oya karşı 231 oyla Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinin güvenoyu aldığını açıklıyordu⁹⁷⁹. Güven oylamasının Millet Meclisi Tutanak Dergisinde yer alan biraz daha ayrıntılı görünümü, bir tablo halinde şöyle gösterilebilir⁹⁸⁰:

⁹⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), ss. 153-154.

⁹⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), s. 154.

⁹⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), ss. 161-164.

Ürgüplü Hükûmeti için Millet Meclisinin 4 Mart 1965 tarihli 69.

Birleşiminde yapılan güven oylaması sonucu

Üye Sayısı	: 450
Oy verenler	: 432
Kabul edenler (Güvenoyu verenler)	: 231
Reddedenler (Güvenoyu vermeyenler)	: 200
Çekin(m)serler	: 1 (Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu)
Oya katılmayanlar	: 5 (Biri oy kullanamayan Meclis Başkanı Sirmen)
Açık üyelikler	: 13 (Aydın 1, Erzurum 1, Hatay 1, Isparta 1, İstanbul 2, İzmir 1, Kocaeli 1, Manisa 1, Muş 1, Trabzon 1, Zonguldak 2)

Kurduğu Bakanlar Kurulu güvenoyu alınca, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, Millet Meclisi Genel Kurulunda şu teşekkür konuşmasını yapmıştı:

“Sayın Başkan, Yüce Meclisin sayın üyeleri; Dördüncü Koalisyon Hükûmetine güven oyunuzla hizmete lâayık olduğu hakkındaki teveccüh ve itimadınıza gerek şahsım, gerek arkadaşlarım namına şükranlarımı arz ederim. Bu kıymetli itimadı daima hatırlıyarak memleket hizmetinde gücümüzün yettiğinin üstünde çalışacağımızı huzurunuzda arz etmekle şeref duyarım. Hepinize en derin şükran ve saygılarımla selâmlarım.” ⁹⁸¹

E. Ürgüplü Hükûmeti Döneminde Karşılaşılan Sorunlar

10 Ekim 1965 tarihinde Milletvekili Genel Seçimleri yapılacağından, Ürgüplü Hükûmetinin görev süresinin çok kısa olacağı biliniyordu. Ancak, yine de, sekiz aydan az olan bu süre içinde, Hükûmet bazı ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Bunlardan en önemli gördüklerimizi şöyle sıralayabiliriz:

a- TRT’de Değişiklik Yapılması İstemi

İlk sorun, Hükûmete katılan siyasî partilerden Millet Partisinin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’nın, TRT’yi düzenleyen kanunda değişiklik yapılması ve TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak’ın değiştirilmesi yönündeki ısrarlarından kaynaklanmıştı. Bölükbaşı’nın bu yakınması geçmişe dayanıyordu ve Bölükbaşı, X. İnönü Hükûmetinin istifasına yol açan bütçe görüşmeleri sırasında da Radyo’dan ve X. İnönü Hükûmetindeki İçişleri Bakanı Orhan Öztrak’ın kardeşi olan TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak’tan şikâyetlerini dile getirmişti. MP’nin ve Genel Başkan Bölükbaşı’nın, Ürgüplü Hükûmetinin güvenoyu almasını izleyen günler içinde, başında MP’li bir Bakan, Ömer Zekai Dorman’ın bulunduğu Turizm ve Tanıtma Bakanlığına, gereken kanun değişikliklerinin yapılması için sürdürdüğü baskıların sonuç vermemesi, Hükûmette sorunların yaşanmasına neden olmaktaydı. Bu bağlamda, MP’nin TRT’ye yönelik hazırladığı bir kanun taslağını Hükûmete benimsetmek istemesi, Başbakan Ürgüplü’nün tepkisine yol açıyor ve Ürgüplü,

⁹⁸¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), ss. 154-155.

Hükûmete bu tür müdahaleler devam ederse, istifa edeceğini açıklıyordu⁹⁸². TRT konusu, sonraki aylarda da Hükûmet içinde tartışmalara neden olan bir sorun olmaya devam etmişti. Sonunda, MP, bu konuyu çözecek bir yasal düzenlemenin gerçekleştirilememesinin faturasını, kendi partilerine mensup olan Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dormen'e çıkartıyor ve Dormen'in istifasını istiyordu. Dormen'in, Bakan olarak görevini yerine getirdiğini ve TRT'ye ilişkin iki kanun taslağı hazırladığını, fakat Başbakan'ın bunları görüşmeye almadığını ileri sürmesi, MP'ce dikkate alınmıyor ve MP Genel İdare Kurulu, Zekai Dormen'in partiden ihracını kararlaştırıyordu. Bu tartışmalı ortamda, Turizm ve Tanıtma Bakanı Dormen, hem MP'den, hem de Bakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştı⁹⁸³.

b- CKMP Yönetimindeki Değişikliğin Bakanlar Kuruluna Yansıması

Hükûmet içinde kayda değer bir başka sorun, CKMP yönetiminde gerçekleşen değişiklikler nedeniyle yaşanmıştı. Gerçekten, 30 Temmuz 1965 tarihinde başlayan CKMP Olağanüstü Kongresinde, 14'lerden Alpaslan Türkeş, Genel Başkanlığa aday olmuş ve 1 Ağustos 1965 tarihinde CKMP Genel Başkanlığına seçilmişti⁹⁸⁴. Türkeş'in Genel Başkan seçilmesini protesto eden, Millî Savunma Bakanı Hasan Dinçer, Köyişleri Bakanı Seyfi Öztürk, Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, eski Genel Başkan İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz, Afyonkarahisar Milletvekili Veli Başaran, Kütahya Milletvekili Mehmet Kesen ve Senatör Rasim Hancıoğlu, 4 Ağustos 1965 tarihinde CKMP Genel İdare Kuruluna gönderdikleri bir ortak mektupta, Partinin, Türkeş'in liderliği altında değişik ve maceracı bir hüviyet aldığını iddia ederek istifa ettiklerini bildirmişlerdi. Bu olay üzerine, CKMP'nin yeni Genel Başkanı Alpaslan Türkeş, ertesi gün, 6 Ağustos 1965'te, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'yü ziyaret etmiş ve Ürgüplü'den, böylesi sert bir üslupla Partiden istifa etmiş olan iki Bakanın, CKMP'ye ayrılmış olan Bakanlıklardan öğleye kadar istifa etmelerinin sağlanmasını istemişti. Öğleye kadar istifaların gerçekleşmemesi nedeniyle, aynı gün saat 17.00'de, Hükûmette yer alan siyâsî partilerin liderleri ile yapılan toplantıda, Başbakan Ürgüplü, bu sorunun çözüleceğini bildirmiş ve 7 Ağustos 1965 tarihinde, Millî Savunma Bakanı Hasan Dinçer ile Köyişleri Bakanı Seyfi Öztürk'ün Bakanlıktan istifa ettikleri, Millî Savunma Bakanlığına CKMP

⁹⁸² Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 226.

⁹⁸³ **A.k.**, s. 228.

⁹⁸⁴ 14'lerden Türkeş, yine 14'lerden 9 arkadaşı, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Fâzıl Akkoyunlu, Numan Esin, Mustafa Kaplan, Şefik Soyuyüce, Münir Köseoğlu, Dünder Taşer ve Ahmet Er ile birlikte 22–23 Şubat 1964 yapılan Kongrede CKMP'ye katılmıştı. 30 Temmuz 1965 tarihinde başlayan Olağanüstü Kongre'de, Ahmet Tahtakılıç ile birlikte Genel Başkanlığa adaylığını koyan Türkeş, 1 Ağustos 1965 tarihinde yapılan seçimde, Tahtakılıç'ın aldığı 516 oya karşı, 698 oyla CKMP Genel Başkanlığına seçilmişti. Bu konu ile ilgili olarak, bkz. http://www.turkfederasyon.com/altsayfadetay.php?dokuman_kod=137 (Erişim Tarihi: 20.09.2006).

Cumhuriyet Senatosu Çankırı Üyesi Hazım Dağlı'nın, Köyişleri Bakanlığına da CKMP Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir'in atandıkları açıklanmıştı⁹⁸⁵.

c- Toprak Reformu Kanun Tasarısı

Toprak Reformu Kanun Tasarısı da, Ürgüplü Hükûmeti için bazı sorunlara yol açmıştı. Gerçekten, X. İnönü Hükûmetince hazırlanıp TBMM'ye sunulmuş olan Tasarıda yeni Hükûmet bazı değişiklikler yapmak istemiş⁹⁸⁶; ancak bu değişiklik istemlerinin, Bakanlar Kurulunda görüşülmeyip, Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'nın girişimiyle, Hükûmete katılmış olan siyasî partilerin temsilcilerinden oluşan bir komisyonda kararlaştırılmış olması, bazı Bakanların tepkisini çekmişti. Bu bağlamda, Turizm ve Tanıtma Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, Tasarıda yapılması istenen değişikliklerden haberi olmadığını ileri sürüyor⁹⁸⁷, Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy da, *“Hükûmeti parti liderlerinin idare ettiğini ilk defa duyuyorum. Bir hükûmet vardır, her şey buradan geçtikten sonra Parlamento'ya sevk edilir... Toprak reformu kanunu tasarısındaki bu değişiklik koalisyon partilerinin değişikliği olabilir. Hükûmetin değişikliği olamaz.”* diyerek bu yönetime karşı çıkıyordu⁹⁸⁸. Ancak, bu tür tartışmalara yol açsa da, Toprak Reformu Kanun Tasarısının değiştirilmiş yeni şeklinin, 12. Dönemin geriye kalan sınırlı süresi içinde görüşülmesi ve kanunlaşması mümkün olamamıştı⁹⁸⁹.

d- Hükûmet Hakkında Gensoru

Ürgüplü Hükûmeti, hayli kısa bir süre için gelmiş olduğu görevde, bir gensoru önergesiyle de karşılaşmıştı. Gerçekten, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte de üzerinde durulacağı gibi, Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, 9 Nisan 1965 tarihli önergesiyle, *i-* Kozlu'da meydana gelen ve iki işçinin ölümüne yol açan olaylar, *ii-* TRT hakkında meclis araştırması açılmasını isteyen önergeyi veren milletvekili ile bu önergeyi benimseyen bazı siyasî parti sözcülerinin koalisyon ortağı partilere mensup olmaları ve Hükûmet adına konuşan Turizm ve Tanıtma Bakanının önergeyi

⁹⁸⁵ http://www.turkfederasyon.com/altsayfadetay.php?dokuman_kod=137 (Erişim Tarihi: 20.09.2006); Nedim Yalansız, **a.g.k.**, ss. 231-233.

⁹⁸⁶ X. İnönü Hükûmetinin Meclise sunmuş olduğu Toprak Reformu Kanun Tasarısının, 5 maddesinin metinden çıkarılması, 20 maddesinin ise değiştirilmesi ile oluşan yeni şeklinin, Tasarının havale edilmiş olduğu Komisyonlardan seçilecek üyelerden kurulu bir Geçici Komisyonla görüşülmesi istemine yönelik Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Raporu için, bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), ss. 507-508.

⁹⁸⁷ Orhan Tokatlı, **a.g.k.**, s. 205; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 229.

⁹⁸⁸ Orhan Tokatlı, **a.g.k.**, ss. 205-206; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 229.

⁹⁸⁹ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 230.

benimser mahiyette beyanda bulunması, *iii-* İstanbul Polis Teşkilâtına yönelik ağır ithamlar içeren Meclis Araştırması önergesine İçişleri Bakanının da kabul oyu kullanması ve böylece Hükûmetin kendi emri altındaki bir kurumu itham eder duruma düşmesi, *iv-* Koalisyonu katılan, fakat bakan olarak Hükûmette yer almayan bir siyasî partinin Genel Başkanının, Başbakanı etki altında tutmaya çalışması, nedenleriyle Hükûmet hakkında gensoru açılmasını istemişti⁹⁹⁰. 21 Nisan 1965 tarihli 92. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunda okunan bu gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasına ilişkin görüşmelerin Anayasa uyarınca bir sonraki birleşimde yapılması gerektiğinden, Başkanvekili Nurettin Ok, usul hakkında söz isteyen Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in karşı çıkışlarına rağmen, gensoru önergesi üzerindeki görüşmenin gelecek birleşimde yapılacağını bildiriyordu⁹⁹¹.

Gensoru önergesinin görüşülmesine başlanan 27 Nisan 1965 tarihli 93. Birleşimde, AP Grubu adına verilen bir önergede, bu gensoru önergesinin görüşülemeyeceği ileri sürülüyor ve gerekçe olarak da, gensoru önergesinde yer alan iki husus, TRT ve İstanbul Polis Teşkilâtı hakkında, halen meclis araştırmasının yürüdüğü ve aynı konunun aynı anda birbirinden farklı iki denetim yoluna tâbi tutulamayacağı ileri sürülüyordu. Önergede, bu görüşü destekler nitelikte, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunda kabul edilmiş olan İçtüzük Teklifindeki, bir denetim yolunun işlemesi halinde, aynı konuda gensoru önergesi verilemeyeceğine ilişkin 237. madde hükmüne de dayanılıyordu. Kozlu olaylarına ilişkin iddianın görüşülmesine ise, bu olaylar yargı organına intikal etmiş olduğu için Anayasanın 132. maddesinin imkân vermediği savunuluyor, bunun gerekçesi olarak da Anayasanın 132. maddesindeki “*Görölmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz*” düzenlemesi gösteriliyordu⁹⁹². AP Meclis Grubu adına Grup Başkanvekili Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı imzasıyla verilen bu önergenin lehinde AP Grubu adına Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ile şahsı adına Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, aleyhinde ise gensoru önergesinin sahibi Ankara Milletvekili Burhan Apaydın ile Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş konuşmuşlardı. Bu gensoru önergesinin görüşülmemesi gerektiğine yönelik AP Meclis Grubunun önergesinin lehinde konuşanlar, genellikle önergede ileri sürülen hususlara dayanmaktaydılar. Bu bağlamda, Kemal Bağcıoğlu şöyle demekteydi:

⁹⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 92, (21.04.1965), ss. 240-242.

⁹⁹¹ Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, Anayasaya aykırı bir gündem düzenlendiğini, bu hususu belirtmek için usul hakkında görüşme talep etmekte olduğunu ısrarla belirtmişse de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ok, “...Usul hakkındaki konuşmaları dahi Reis takdir ederek verir. Oturunuz lütfen. Gelecek birleşimde buna ait türlü usuli beyanınızı yapmak imkânına haizsiniz. Bu celsede bizim yapacağımız, münhasıran bu gensoru önergesini okutmaktır. Yüce Meclisi bundan haberdar etmek ve bütün arkadaşları hazırlığa dâvet etmektir.” **A.k.**, s. 242.

⁹⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 279-280.

“...Kozlu hâdiseleri cereyan ettikten sonra malûmlarınızdır ki, bu mesele hakkında mahallî Cumhuriyet Müddeiumumiliği tarafından yüzden fazla şahıs hakkında sorgu hâkimliğine talepname ile dâva açılmış bulunmaktadır. Yani iş Anayasanın esprisine uygun bir şekilde adalete intikal etmiş etmiştir. Böyle bir mevzu hakkında artık Hükümetin denetlenmesini mevzuubahsederek bunun siperi arkasına gizlenip, adalete intikal etmiş bir mevzu hakkında görüşme yapmanın doğru olmadığı mütalâasıyla bu hususta bu önerenin oylanamayacağı ve müzakere mevzuu yapılamıyacağı kanısındayız. Aksi halde Anayasaya aykırı bir hususta karar almış olacağız.

Saniyen, Yüce Meclislerin parlamter adaplarından ve usullerindendir ki, her hangi bir konu hakkında her hangi bir şekilde denetlemenin, yani Anayasanın 88, 89 ve 90 ncı maddelerinde bahse konu denetlemenin bahis mevzuu olduğu yerlerde bir araştırma önergesi gelmiş ise ve bir araştırma komisyonu kurulmasına Yüce Meclis karar vermiş ise, artık aynı mevzu hakkında bir de gensoru ile Yüce Meclisi işgal etmenin doğru olmadığı herkesin malûmudur ve yalnız Türk Parlamentosunda değil, bütün parlamentolarda usul de, parlamento adabı da budur.

...Kaldı ki, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından kabul edilmiş bulunan Meclis İctüzük teklifinin 237 nci maddesinde, ‘Gensoru önergesinin verilemeyeceği haller’ başlığı altında bu husus tedvin olunmuş ve, maalesef diyeceğim, önerge sahibi Sayın Burhan Apaydın’ın başkanlık yaptığı Anayasa Komisyonundan çıkan metinde, böyle araştırma önergesi verilmek suretiyle her hangi bir mevzu için araştırma komisyonu kurulmuşsa, aynı komisyon faaliyetine devam ederken veyahut da o meclis hakkında, o meclis o mesele hakkında henüz karar vermemişken gensoru takririnin verilemeyeceği ve müzakere edilemeyeceği açıkça derpiş edilmiş bulunmaktadır...”⁹⁹³

Bu gensoru önergesinin görüşülemeyeceğine ilişkin AP Meclis Grubunun verdiği önerenin lehinde konuşan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ise, daha farklı bir yaklaşımda bulunmakta ve Kozlu olaylarının yargı organına intikal ettiğinden şimdi haberdar olduklarını, eğer bu doğruysa gensoru önergesinin görüşülmemesi gerektiğini düşündüklerini; ancak, bu bilginin doğru olup olmadığını Hükümetin açıklamasını istediklerini belirtiyordu. Bilgin’in konuşması şöyleydi:

“...adalete intikal etmiş olan bâzı hususların önergede yer almış olduğunu şu dakikada öğrenmiş bulunmamız dolayısıyla, eğer hakikaten adalete intikal eden hususlar varsa, bunun Hükümet tarafından açıklanmasının gerekli olduğunu arz ederim. Eğer hakikatse, adalete intikal etmiş olan bir mesele hakkında Anayasa gereğince burada konuşma yapılmaması lâzımgelir.

Bu itibarla, Hükümetin açıklamasından sonradır ki, Yüksek Meclis tamamiyle tenevvür edecek, o hususta icabeden kararı alacaktır.”⁹⁹⁴

Ancak, Ahmet Bilgin’in bu talebine oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin karşı çıkmış ve usul üzerindeki görüşmelerde lehte ve aleyhte olmak üzere ikiyeşer milletvekiline söz verdiklerini, Hükümetin davet edilemeyeceğini, bu nedenle

⁹⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 280-281.

⁹⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 283.

Bilgin'in isteğinin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını açıklamıştı⁹⁹⁵.

AP'nin önergesinin aleyhinde konuşmak için kürsüye gelen Gensoru Önergesinin sahibi Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, Kozlu olaylarının yargıya intikal etmiş olmasının, bu olaylarda Hükûmetin siyasî sorumluluğunun bulunup bulunmadığının yasama meclisince denetlenmesini engelleyemeyeceğini belirtiyor ve daha önce, eski milletvekillerinden hükümlü Zeki Erataman'ın yattığı hastaneden yurtdışına kaçışı yargı organına intikal etmiş olduğu halde, bu olayın yasama organında görüşülmesini de örnek olarak sunuyordu. Apaydın, gensoru önergesinde yer alan diğer iki konu üzerinde meclis araştırması açılmış olmasının da, bu konular hakkında gensoru verilmesine bir engel oluşturmayacağını bildiriyor ve benzer bir uygulamaya Fransa'dan örnek getiriyordu⁹⁹⁶.

AP'nin önergesinin aleyhinde konuşan Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş da, ileri sürülen gerekçelerin gensoru önergesinin görüşülmesine engel olamayacağını savunuyordu. Çelikbaş, Anayasanın 132. maddesinde, Mecliste üzerinde görüşme yapılamayacağı belirtilen hususun yargı yetkisinin kullanılması ile sınırlı olduğuna, Apaydın'ın gensoru önergesinde ise, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin hiçbir noktanın bulunmadığına dikkat çekmekteydi. Gensoru önergesinde sözü geçen diğer iki konu hakkında meclis araştırması açılmış olmasının da bir engel oluşturmaması gerektiğini, yeni İçtüzük Teklifinde bu yönde bir hüküm yer almış olsa da, halen yürürlükte bulunan İçtüzükte böyle bir kısıtlamanın bulunmadığını belirten Çelikbaş, konuşmasını şöyle sürdürüyordu:

“...Muhterem arkadaşlar, gensorunun ne zaman açılmıyacağına dair halen muteber olan Meclis İçtüzüğümüzde sarih hüküm mevcuttur. Sarahatin mevcudolduğu yerde delâlete gitmeye hukuk cevaz vermez.

Sarih hüküm şudur: (Bütçe müzakeresine hiçbir istizah zam ve ilhak olunamaz.) Muhterem Heyetiniz bütçe müzakeresini konuşmaya başladığı andan itibaren artık hiçbir gensoru gündeme alınıp konuşulamaz. Bunun dışında gensoruda bahis konusu edilen herhangi bir olay Meclis araştırması ve tahkikat konusu olsa dahi gensoru konusu olabilir. Filhakika gensoru müessesesi hukuki muhteva ve neticeleriyle araştırma müessesesi hukuki muhteva ve neticeleri birbirinden tamamen farklıdır.

*Bu itibarla Ankara Bağımsız Milletvekili Sayın Burhan Apaydın arkadaşımızın gensoru takriri, Adalet Partisi Grubu adına verilmiş olan takrir muvacehesinde, müzakere edilemeyecek bir takrir olması şöyle dursun bilâkis Adalet Partisi takriri, kaale alınmamak lâzımgelen bir karakter taşımaktadır...”*⁹⁹⁷

Bu konuşmalardan sonra, Apaydın'ın gensoru önergesinin görüşülemeyeceğine yönelik AP'ce verilen önerge oylanıyor ve 120'ye karşı 160 oyla kabul ediliyordu⁹⁹⁸.

⁹⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 283-284.

⁹⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 281-283.

⁹⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 284.

⁹⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 285.

Bu durumda, Millet Meclisi, içerdği konulardan biri yargı organına intikal etmiş olduğu, ikisi de meclis araştırmasına tabi tutulmuş bulunduğu için, anılan gensoru önergesinin görüşülemeyeceğine karar vermiş olmaktadır.

Kanımızca, özellikle Kozlu olaylarının yargı organına intikal etmiş olmasının, aynı olaylar üzerinde bir gensoru önergesi verilmesini engellememesi gerekirdi. Çünkü, 1961 Anayasasının sözü geçen 132. maddesinde, yasama organı için yasaklanmış olan husus, görülmekte olan bir dâva hakkında **yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili** soru sorulması, görüşme yapılması veya herhangi bir beyanda bulunulmasıdır. Bu hükmün, 1961 Anayasasının hazırlanışında Kurucu Meclisin ilk kanadı olan Temsilciler Meclisinin kabul ettiği metinde yer almaması⁹⁹⁹ ve Anayasa metnine daha sonra Kurucu Meclisin ikinci kanadını oluşturan Millî Birlik Komitesince eklenmiş olması da, maddenin yorumlanmasında mutlaka göz önünde bulundurulmalıydı. Bu bağlamda, yasama organında, görülmekte olan bir dâva hakkında, yalnızca yargı yetkisinin kullanılması görüşme ve tartışma konusu olamaz. Bir diğer deyişle, tutuklanması gerektiği düşünülen bir sanığın neden tutuklanmamış olması, ya da daha fazla ceza verilmesi düşünülen bir kişiye neden daha az ceza verilmesi veya beraat ettirilmesi gibi, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin hususlar ele alınamaz. Buna karşılık, yargı organına intikal etmiş olan bir olayda, Hükûmetin yetersizliğinin bulunup bulunmadığı, daha önce bazı önlemler alınsaydı, bu olayın gerçekleşmesinin önüne geçilip geçilmeyeceği gibi sorulara yasama organının eğilmesinde hukukî bir engelin olmaması gerekir¹⁰⁰⁰. Nitekim, bu gensoru önergesinin değinilen gerekçelerle görüşülmesinin reddedilmesinden hayli bir zaman sonra, 1970 yılında, Anayasa Mahkemesi de, bir başka konu ile ilgili olarak verdiği kararında bu hususa açıklık getirmiş bulunmaktadır. Gerçekten, Anayasa Mahkemesi, Başbakan hakkında yürütülen bir Meclis Soruşturmasının, bu konu yargıya intikal etmiş olduğu için hüküm kesinleşene değin durdurulması yönündeki bir TBMM Birleşik Toplantısı kararını, içtüzük değişikliği niteliğinde görerek, 18 Haziran 1970 tarihinde iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin 1970/25–26 Esas, 1970/32 Karar sayılı bu iptal Kararının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“Anayasa’nın 132. maddesinin üçüncü fıkrası metni okundukta görülecek olan şudur: Anayasa’nın yasakladığı; yasama meclislerinde, görülmekte olan bir dâva hakkında veya yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması veya beyanda bulunulması değildir. Üçüncü fıkra hükmü yalnızca görülmekte olan bir dâva hakkında yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulmasını, görüşme yapılmasını ve beyanda bulunulmasını yasaklamaktadır. Bir başka deyimle yasama meclislerindeki görüşmelere üçüncü fıkra ile konulan

⁹⁹⁹ Temsilciler Meclisinin kabul ettiği metinde, “Görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclislerinde soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.” denilmekteydi. “Yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili” ibaresi, bu hükmü, Millî Birlik Komitesince, eklenmiştir. Bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, ss. 3510-3511, 3513-3514.

¹⁰⁰⁰ Bu konuda bkz. Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, ss. 99-101; Erdal Onar, “1982 T.C. Anayasası’nda Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükûmeti Denetleme İşlevi”, s. 34.

kısıtlama, sadece “Belirli bir davada kullanılan yargı yetkisi” ile sınırlıdır. Karar niteliğini kazanan önergede ise üçüncü fıkradaki yasak hükmünü ikiye bölme, aralarında bağlantı yokmuşçasına bunlara ayrı ayrı anlam verilip değerlendirmeye gidilme eğilimi göze çarpmaktadır. Bu eğilim ve anlayış üçüncü fıkranın, fıkra hükmüne uymayan bir biçimde yorumlanmasına yol açmıştır.

Anayasa, uyumlu bir bütündür. Bir bölüm hükümlerinin, öteki hükümlerini işlemez duruma getirmesi veya işlemelerini aksatması düşünülemez. Mahkemelerin bağımsızlığını korumak üzere konulmuş bir hükmün Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir anayasal denetim yetkisini ve adli görevini engelleyebileceği hukukça savunulabilir bir görüş değildir. Mahkemenin bakmakta olduğu dâvanın konusu ile Meclis Soruşturmasına konu olan iddia arasında bir ilişki bulunabilir. Ancak mahkemenin o dâvada kullandığı yargı yetkisi ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Meclis Soruşturması yetkisini kullanması arasında usul, erek, sonuç ve nitelik bakımından açık ve kesin ayırmalar vardır. Bu iki alan arasında bir tedahül, bir sınır karışması söz konusu olamaz. Onun içindir ki böyle bir durumda mahkemenin bakmakta olduğu dâvada kullandığı yargı yetkisiyle ilgili soru sorulmasına, görüşme yapılmasına, beyanda bulunulmasına yer vermeden Meclis Soruşturması konusunun görüşülmesi mümkün olduğu gibi, mücerret Meclis Soruşturması konusu ile dâva konusu arasında herhangi bir ilişki bulunması, Meclis Soruşturması üzerindeki görüşmelere mahkemenin bakmakta olduğu dâvada kullandığı yargı yetkisiyle ilgili soru, görüşme ve beyan niteliğini kazandırmaz.

Dâva konusu kararda benimsenen görüş, Anayasa’nın 132. maddesinin üçüncü fıkrasına, yalnız olayda olduğu gibi Anayasanın 90. maddesinin değil, 89. maddesindeki gensoru, 88. maddesindeki soru, genel görüşme, meclis araştırması gibi denetim yollarının tümünün, 79. maddesindeki yasama dokunulmazlığının kaldırılması işlemlerinin, hattâ Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak yetkisinin işlemlerini aksatmaya kadar varabilecek bir ters anlam vermektedir. Metni açık ve konuluş ereği belli bir hükmün bütün bir Anayasa düzenini olumsuz biçimde böylesine etkileyebileceği düşüncesini hukuk mantığına sığdırmanın olanağı yoktur... ”¹⁰⁰¹

Kanımızca, üzerinde halen bir meclis araştırmasının yürüdüğü konuların, ayrıca bir gensoru önergesinde ele alınmasında da hukukî bir engel olamamak gerekir. Çünkü, meclis araştırmasının hükûmeti veya bir bakanı düşürmek gibi bir sonucu

¹⁰⁰¹ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı :8, Ankara, 1971, ss. 360-362. Karar için ayrıca bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1970/K1970-32.HTM> (Erişim Tarihi: 30.09.2006)

olmaması bir yana, araştırma henüz sonuçlanmadan dahi, yasama meclisinin bazı üyelerinde hükûmetin ya da bir bakanın siyasal sorumluluğunun bulunduğu izlenimi doğmuş olabilir ve bu parlamenterler anılan izlenimi bir gensoru önergesi ile değerlendirmek isteyebilirler. Ayrıca, meclis araştırması ile güdülen amaç, her zaman bir siyasî denetim de olmayabilir. Gerçekten, kimi zaman meclis araştırmasına, yapılmak istenen bir yasal düzenleme için gerekli bilgilere ulaşmak amacıyla da başvurulabilir¹⁰⁰². Bu tür bir meclis araştırmasının yürütülmesi sırasında ortaya çıkan bazı bulguların, kimi parlamenterlerce bir gensoru önergesi ile değerlendirilmesi düşünüldüğünde, bu yönde bir girişimde bulunmaları için, neden yürüyen meclis araştırmasının bitmesini beklemelerinin gerekeceği, bizce sorulmaya değer bir sorudur. Nitekim, 1965 yılında hazırlanmış olan Millet Meclisi İçtüzüğü teklifinde, her ne kadar yukarıda değinildiği gibi, böyle bir yasaklama öngörülmüş idiyse de, bu İçtüzük teklifinin Millet Meclisince görüşülüp kabul edilmesi mümkün olmamış ve daha sonra kabul edilip yürürlüğe giren 5 Mart 1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğünde ise bu tür bir yasaklama yer almamıştır.

Bütün bunların ötesinde, Burhan Apaydın'ın gensoru önergesinde değinilen dördüncü husus olan, koalisyona katılan siyasî partilerden birinin Hükûmette bakan olarak yer almayan Genel Başkanının, Başbakanı etki altında tutmaya çalışmasına, nedense önergenin görüşülüp görüşülemeyeceği tartışmalarında hiç yer verilmemiştir. Oysa, gensoru önergesindeki diğer hususlar, anılan nedenlerden ötürü önergenin görüşülmesine engel olsaydı bile, sadece bu son nedenden ötürü Millet Meclisi Genel Kurulunda bu önergenin görüşülmesi ve gündeme alınıp alınmamasına karar verilmesi gerekirdi.

F. Ürgüplü Hükûmeti Döneminde Çıkan Bazı Önemli Kanunlar

Bir tür seçim hükûmeti olmasına karşın, Ürgüplü Hükûmetinin görev yaptığı kısa süre içinde, TBMM'de bazı önemli kanunlar da kabul edilmiştir. Bu dönemde, her şeyden önce yeni bir Bütçe Kanununun hazırlanması gerekeceği doğaldı. Çünkü, bilindiği gibi, Ürgüplü Hükûmetinin kurulmasına yol açan olay, X. İnönü Hükûmetinin hazırlamış olduğu Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde maddelerine geçilmesinin reddedilmesi nedeniyle İnönü'nün istifa etmesiydi. İnönü'nün istifası üzerine kurulan ve Millet Meclisinden güvenoyu alan Ürgüplü Hükûmetinin, haliyle daha önce reddedilen Bütçe Kanunu Tasarısı yerine yeni bir Bütçe Kanunu hazırlaması gerekmektedir. Ayrıca, bütçe kanunları yıllık olduklarından 1964 yılı Bütçe Kanununun malî yıl sonunda yürürlüğü sona ermişti ve yerine kabul edilmiş yeni bir bütçe kanunu da yoktu. Bu durumda, yeni bütçe kanununun hazırlanıp yürürlüğe girmesine kadar, Devletin harcamalarına kaynak oluşturacak bir yasal düzenlemeye de gerek duyulmaktaydı. Bu doğrultuda, Ürgüplü

¹⁰⁰² Meclis araştırmasının türleri ile ilgili olarak, bkz. Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, ss. 76-81.

Hükûmetinin hazırladığı ilk kanunlardan biri, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu hazırlanıp kabul edilene kadar gerekecek harcamaları karşılayacak olan 19.02.1965 tarih ve 544 sayılı “1965 malî yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren Kanun”¹⁰⁰³ du. Bundan başka, yasama organının bu Hükûmet döneminde kabul etmiş olduğu kanunlardan önemli bulduğumuz diğerleri şöyle sıralanabilir:

i- 03.03. 1965 tarih ve 550 sayılı “Markalar Kanunu”¹⁰⁰⁴.

ii- 01.04.1965 tarih ve 557 sayılı “Nüfus plânlaması hakkında Kanun”¹⁰⁰⁵.

iii- 02.04.1965 tarih ve 568 sayılı “Barış Gönüllüleri adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti arasında yapılan Andlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun”¹⁰⁰⁶.

iv- 08.04.1965 tarih ve 579 sayılı “Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun”¹⁰⁰⁷ (Bu Kanunla, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olup da Anayasanın 97. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanı tarafından affedilen hükümlülere, daha önce 16.10. 1962 tarih ve 78 sayılı Kanunla affedilmiş olanlar gibi, mahkûmiyetlerin tabîî neticesi olan kanunî mahçuriyet halinde bulundurulma ve özel kanunlarında yazılı muayyen bir meslek ve sanatın icrasının men’ine dair hükümlerin uygulanmayacağı öngörülmüş bulunmaktadır).

v- 08.04.1965 tarih ve 580 sayılı “Millî Prodüktivite Merkezi kuruluş Kanunu”¹⁰⁰⁸.

vi- 29.05.1965 tarih ve 619 sayılı “1965 yılı Bütçe Kanunu”¹⁰⁰⁹.

vii- 08.06.1965 tarih ve 624 sayılı “Devlet Personeli Sendikaları Kanunu”¹⁰¹⁰.

¹⁰⁰³ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 24 Şubat 1965, Sayı: 11937; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 250-253.

¹⁰⁰⁴ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 12 Mart 1965, Sayı: 11951; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 272-283.

¹⁰⁰⁵ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 331-333.

¹⁰⁰⁶ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 387-389.

¹⁰⁰⁷ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 17 Nisan 1965, Sayı: 11978; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 432.

¹⁰⁰⁸ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 17 Nisan 1965, Sayı: 11978; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 433-439.

¹⁰⁰⁹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1965, Sayı: 12001; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 565-570.

¹⁰¹⁰ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 17 Haziran 1965, Sayı: 12025; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 577-583.

- viii- 18.06.1965 tarih ve 625 sayılı “*Özel Öğretim Kurumları Kanunu*” ¹⁰¹¹.
- ix- 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı “*Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında Kanun*” ¹⁰¹².
- x- 23.06.1965 tarih ve 634 sayılı “*Kat Mülkiyeti Kanunu*” ¹⁰¹³.
- xi- 06.07.1965 tarih ve 644 sayılı “*Millî İstihbarat Teşkilat Kanunu*” ¹⁰¹⁴.
- xii- 13.07.1965 tarih ve 647 sayılı “*Cezaların İnfazı hakkında Kanun*” ¹⁰¹⁵.
- xiii- 13.07.1965 tarih ve 648 sayılı “*Siyasi Partiler Kanunu*” ¹⁰¹⁶.
- xiv- 14.07.1965 tarih ve 654 sayılı “*Toplum Zabıtası kurulması hakkında Kanun*” ¹⁰¹⁷.
- xv- 14.07.1965 tarih ve 656 sayılı “*Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanunlara bâzı hükümler eklenmesi hakkında Kanun*” ¹⁰¹⁸.
- xvi- 14.07.1965 tarih ve 657 sayılı “*Devlet Memurları Kanunu*” ¹⁰¹⁹.

G. Ürgüplü Hükûmetinde Yapılan Bakan Değişiklikleri

Yukarıda, Ürgüplü Hükûmeti Döneminde Karşılaşılan Sorunlar kısmında gördüğümüz gibi, gerek TRT’de değişiklik yapılması istemi, gerek CKMP’de gerçekleşen yönetim değişikliği nedenleriyle, Bakanlar Kurulunda bazı bakanlar ayrılmış ve yerlerine başkaları atanmışlardı. Bu bağlamda, MP’de, TRT Kanununda istenen değişikliklerin gerçekleşmemesinin faturasının kendi partilerine mensup olan Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai Dorman’a çıkarılması ve Dorman’ın istifasının istenmesi nedeniyle, bu Bakan 26 Ağustos 1965 tarihinde hem MP’den hem de Bakanlıktan istifa etmiş ve yerine, Kabinede İçişleri Bakanı olarak görev yapmakta iken Anayasa uyarınca seçimlerden belli bir süre önce ayrılması gerektiği

¹⁰¹¹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 18 Haziran 1965, Sayı: 12026; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 584-590.

¹⁰¹² İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 2 Temmuz 1965, Sayı: 12038; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 604-618.

¹⁰¹³ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 2 Temmuz 1965, Sayı: 12038; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 619-636.

¹⁰¹⁴ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 22 Temmuz 1965, Sayı: 12055; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 654-644.

¹⁰¹⁵ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 16 Temmuz 1965, Sayı: 12050; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 665-670.

¹⁰¹⁶ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 16 Temmuz 1965, Sayı: 12050; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 671-703.

¹⁰¹⁷ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 20 Temmuz 1965, Sayı: 12053; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 723.

¹⁰¹⁸ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 20 Temmuz 1965, Sayı: 12053; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 727-732.

¹⁰¹⁹ İlgili Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 733-736 (anılan sayfalar arasında 3-46 olarak numaralandırılmış bir kesim vardır).

için 29 Temmuz 1965 tarihinde İçişleri Bakanlığında istifa etmiş olan İsmail Hakkı Akdoğan getirilmişti. Diğer iki değişiklik, Millî Savunma Bakanlığıyla, Köyişleri Bakanlığında yaşanmıştı. Alpaslan Türkeş'in 1 Ağustos 1965 tarihinde CKMP Genel Başkanlığına seçilmesini protesto edip, Partiden istifa edenler arasında Millî Savunma Bakanı Hasan Dinçer ile Köyişleri Bakanı Seyfi Öztürk de bulunmaktaydılar. Türkeş'in, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ile görüşüp, Partiden istifa etmiş olan bu iki Bakanın, başında CKMP'li bir bakanın bulunması gereken Millî Savunma Bakanlığı ve Köyişleri Bakanlığını sürdüremeyeceği yönündeki ısrarı üzerine, adları geçen bu Bakanlar da 7 Ağustos 1965 tarihinde istifa etmişlerdi ve aynı tarihte Millî Savunma Bakanlığında Cumhuriyet Senatosu Çankırı Üyesi Hazım Dağlı, Köyişleri Bakanlığında ise Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir atanmışlardı. Bu değişikliklerden başka, 3 Bakanlıkta da, Anayasa uyarınca değişikliğe gitmek gerekmişti. Gerçekten, 1961 Anayasasının 109. maddesinde, seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanlarının çekilip, yerlerine TBMM üyeleri arasından bağımsız Bakanların atanacağı öngörülmüş olduğu için; 25 Ekim 1961 tarih ve 306 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu"nun 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı "Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun"un 5. maddesi ile değiştirilmiş 5. maddesinin Birinci Fıkrasında öngörülen "*Her seçim döneminin son toplantı yılının 3 Ağustos günü seçimin başlangıç tarihidir...*" hükmü uyarınca, 29 Temmuz 1965 tarihinde bu değişiklikler gerçekleştirilmiş ve Adalet Bakanlığına Ankara Milletvekili İhsan Köknel, İçişleri Bakanlığına Cumhuriyet Senatosu Niğde Üyesi İzzet Gener ve Ulaştırma Bakanlığına da Cumhuriyet Senatosu Sakarya Üyesi Kâzım Yurdakul getirilmişlerdi.

Sözü edilen bütün bu değişiklikleri bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Ürgüplü Hükûmetinde Yapılan Değişiklikler

Adalet Bakanı		
İrfan Baran	(Konya MV)	20.02.1965 – 29.07.1965
<i>(Anayasanın 109. maddesi uyarınca, seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce TBMM üyeleri arasından bağımsız Bakan seçilmesi gerektiği için ayrıldı.)</i>		
İhsan Köknel	(Ankara MV)	29.07.1965 – 27.10.1965

Millî Savunma Bakanı Hasan Dinçer (Afyon MV) <i>Türkeş'in 1 Ağustos 1965 tarihinde CKMP Genel Başkanlığına seçilmesi üzerine, 4 Ağustos 1965'te CKMP'den, 7 Ağustos 1965'te de Bakanlıktan istifa etti)</i> Hazım Dağlı (CS Çankırı Üyesi)	20.02.1965 – 07.08.1965 07.08.1965 – 27.10.1965
İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan (Yozgat MV) <i>(Anayasanın 109. maddesi uyarınca, seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce TBMM üyeleri arasından bağımsız Bakan seçilmesi gerektiği için ayrıldı.)</i> İzzet Gener (CS Niğde Üyesi)	20.02.1965 – 29.07.1965 29.07.1965 – 27.10.1965
Ulaştırma Bakanı Mithat San (Gaziantep MV) <i>(Anayasanın 109. maddesi uyarınca, seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce TBMM üyeleri arasından bağımsız Bakan seçilmesi gerektiği için ayrıldı.)</i> Kâzım Yurdakul (CS Sakarya Üyesi)	20.02.1965 – 29.07.1965 29.07.1965 – 27.10.1965
Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai Dorman <i>(TRT ile ilgili yasa değişikliğinin gerçekleştirilememesi nedeniyle MP Grup toplantısında istifaya davet edildi. MP Genel İdare Kurulu ihraç kararı alınca, önce Partiden. Ardında da Bakanlıktan istifa etti.)</i> İsmail Hakkı Akdoğan	20.02.1965 – 26.08.1965 26.08.1965 – 27.10.1965
Köyşleri Bakanı Seyfi Öztürk (Eskişehir MV) <i>(Türkeş'in 1 Ağustos 1965 tarihinde CKMP Genel Başkanlığına seçilmesi üzerine, 4 Ağustos 1965'te CKMP'den, 7 Ağustos 1965'te de Bakanlıktan istifa etti.)</i> Mustafa Kepir (Yozgat MV)	20.02.1965 – 07.08.1965 07.08.1965 27.10.1965

H. Ürgüplü Hükûmetinin Sona Ermesi

1961 Anayasası uyarınca Millet Meclisi 4 yıllık bir süre için seçildiğinden, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış olan seçimle oluşan Millet Meclisinin 12. Döneminin, 1965 yılında yapılacak seçimlerle sona ermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, 25 Ekim 1961 tarih ve 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”nun 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un 5. maddesi ile değiştirilmiş olan 5. maddesinin Birinci Fıkrasında öngörülen *“Her seçim döneminin son toplantı yılının 3 Ağustos günü seçimin başlangıç tarihidir ve Ekim ayının 2 nci Pazar günü oy verilir”* hükmü uyarınca, bu tarihe denk düşen 10 Ekim 1965 Pazar günü Milletvekili Genel Seçimleri yapılmış ve bu seçimin sonuçlarının alınmasının ardından yeni bir Hükûmetin kurulması süreci de başlamıştı. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerine, AP, CHP, CKMP, MP, TİP (Türkiye İşçi Partisi) ve MP katılmış ve bu seçimde küçük partilere hayli avantaj sağlayan millî bakiye sisteminin uygulanmış olmasına karşın; AP, geçerli oyların % 52,9’unu alarak, Millet Meclisinde 240 milletvekilliği kazanmıştı¹⁰²⁰. Bu durumda, AP’nin, tek başına bir Hükûmet kurabilmesi rahatlıkla mümkün oluyordu. Nitekim, Cumhurbaşkanı Gürsel, 23 Ekim 1965 tarihinde AP Genel Başkanı ve Isparta Milletvekili Süleyman Demirel’i Hükûmeti kurmakla görevlendirmiş ve Demirel, hazırladığı Bakanlar Kurulu listesini 27 Ekim 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı’na sunmuştu¹⁰²¹. Demirel’in hazırladığı Bakanlar Kurulu listesi aynı gün, 27 Ekim 1965’te, Cumhurbaşkanı’nca onaylandığı için Türkiye Cumhuriyetinin 30. Hükûmeti kuruluyor ve böylece yeni Hükûmet kurulana kadar görevi sürdürmeye devam etmekte olan Ürgüplü Hükûmeti sona eriyordu.

¹⁰²⁰ Cumhuriyet’ten Günümüze Milletvekili Seçimleri, 1923–2002 s. 9, 32. Diğer siyasî partilerle, bağımsızların kazandıkları milletvekilliği ile aldıkları oy ise şöyleydi: CHP: 134 (% 28,7); CKMP: 11 (% 2,2); MP: 31 (% 6,3); TİP: 14 (% 3,0); YTP: 19 (% 3,7); Bağımsızlar: 1 (% 3,2). Bkz. A.k., s. 32.

¹⁰²¹ Resmî Gazete, 28 Ekim 1965, Sayı: 12138.

Aşağıdaki “EK” lerde yer alan Koalisyon Protokolleri ve Hükümet Programları için, ayrıca bkz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt 1, TBMM Yayınları, Ankara 2015.

EK: 1

VIII. İnönü Hükümeti Koalisyon Protokolü (CHP-AP)¹⁰²²

C.H.P. ile A.P. günlerden beri bir hükümet kurma hususunda karşılaşılan güçlükler çare bulmak üzere, bir karma hükümet kurmaya müştereken karar vermişlerdir.

15 Ekim seçimleri sonuçlarına göre, Millet Meclisinde hiçbir siyâsi parti tek başına çoğunluk sağlayamadığı için, birden çok partinin elbirliği ile hükümet teşkili normal parlamenter ve demokratik rejimin tabii ve kaçınılmaz bir icabıdır.

Memleketimizin bugün karşı karşıya bulunduğu iç ve dış şartların, hiç vakit kaybetmeden, istikrarlı ve güven verici bir hükümet kurulmasını zaruret haline getirdiği aşikârdır.

Vatandaşlar arasında iyi münâsebetlerin hâkim olması ve siyâsi husumet fikrinin yerini, medeni bir siyâset anlayışına terketmesi suretiyle yurttaki huzurun kurulması bakımından da, bir karma hükümet teşkilinde zaruret bulunduğu inancı, her iki partiye hakim olmuştur.

İktisâdi hayatımızın içinde bulunduğu durum, hükümetin bir an önce kurulmasını ve acil tedbirlerle vatandaş dert ve ıztıraplarına çare aranılmasını gerekli kılmaktadır.

Her iki siyâsi teşekkül, 15 Ekim seçimlerinde milletten en fazla oy alan ve Millet Meclisinde en geniş şekilde temsil edilen partiler olduklarına göre, bu partilerin iktidar yetki ve sorumluluğunu paylaşmaları seçim sonuçlarına da uygun bir hal şeklindedir.

Bu inançlardan ve vatanseverce duygulardan hareket edilerek teşkil edilen karma hükümetin programı, Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisinin programlarında ve seçim beyannamelerinde yer alan esasların muhasalası olacaktır.

T.B.M.M. ne dayanan, ondan kuvvet alan ve Meclise karşı sorumlu bulunan hükümet, normal demokratik rejimin bütün icapları ile işler halde bulunmasını başlıca vazife bilecektir.

Hükümetin kurulması ile fevkalâde tedbirleri lüzumsuz kılacak bir huzur devri başlayacak ve Anayasanın hükümlerine uygun şekilde işliyen tarafsız bir idarenin nimetlerinden bütün vatandaşlarımız fark gözetilmeden faydalanacaklardır.

Mevzuatımızın yeni Anayasaya uygunluğunu sağlayıcı tadillerin en kısa zamanda yapılmasına çalışılacak ve Anayasa ile getirilen yeni müesseselerin gereği gibi kurulması ve işlemesi maksadiyle lüzumlu bütün kanunlar çıkarılacaktır.

Geçmiş siyâsi mücadelelerin vatandaşlarımız arasında yaratmış olduğu ayrılıkların ortadan kalkması, vatandaş arasında milli kader birliği şuurunun her türlü husumet fikrine galebe çalması ve yurttaki tam bir huzurun yerleşmesi için gerekli bütün tedbirler alınacaktır. Yakın geçmişin bütün yaralarını insani duygular ve şefkat hisleriyle kapatmak yolunda her türlü gayret gösterilecektir.

¹⁰²² <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 07.06.2006).

Bugün iktisâdi hayatımızın içinde bulunduğu durgunluk, işsizlik ve sıkıntıların bir an evvel çareleri aranacak, iktisâdi durgunluğun ruhi ve iktisâdi sebeplerini ortadan kaldırmak üzere karma hükümete katılan her iki partinin üzerinde ittifak ettikleri ve halka vadettikleri ferahlatıcı tedbirler alınacaktır.

İnanıyoruz ki, iki büyük partinin istikrarlı, ömürlü ve güven verici bir hükümet kurmağı kararlaştırmaları dahi, iktisadi hayatımıza arız olan tereddüt ve durgunluğu gidermek hususunda tek başına faydalı bir tesir icra edecektir.

Memleketimizin hürriyet nizamı içinde hızla kalkınmasını sağlayacak istikamette çalışmak hükümetin ana hedeflerinden biri olacaktır. Yerli ve yabancı iş muhitlerine güven verecek, yatırımların süratle artmasına imkân hazırlayacak iktisâdi ve mali tedbirler alınacaktır.

Bu cümleden olmak üzere, vergi mevzuatı ve tatbikatının, geçirilen tecrübelerin de ışığı altında, vatandaşa kolaylık sağlayacak şekilde düzeltilmesi yoluna gidilecektir. Vergi adaletine ve hakkaniyetine aykırı mevzuat ve tatbikat esaslı bir reforma tabi tutulacaktır.

Ziraat arazisinden arazi vergisi kaldırılacaktır. Zirai gelir vergisi, bu verginin bünyesinden doğan ve tatbikatla sabit olan güçlükler gözönünde tutularak, esaslı surette ıslah olunacaktır.

İşçi davalarının halli yolunda alınacak ilk tedbirlerden biri olarak, işçi kazançlarından Tasarruf Bonosu kesilmesine son verilecektir. Diğer mükellefler için de, Tasarruf Bonoları usulünden doğan haksızlık ve aksaklıklar tedricen giderilecektir.

Dış politikamız, Türk milletinin Batılı anlamda demokratik rejimi kabul etmiş olmasının tabii sonucudur. Bu itibarla, Batı demokrasileriyle samimi ittifakımız, NATO ve CENTO'ya karşı taahhütlerimiz ve bütün komşularımızla iyi komşuluk prensibi dâhilinde normal münasebetleri devam ettirmek arzusu, dış politikamızın esasıdır.

Bağımsızlığımızın bekçisi olan şanlı ordumuz ile, kültürel ve milli kalkınmamızın öncüleri olan irfan ordusu mensuplarının maddi ve manevi ihtiyaçları ön planda düşünülecek, yurdun her köşesinde, her çeşit amme hizmeti gören personelin rahat ve huzur içinde çalışmaları sağlanacaktır.

İnsan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet prensiplerine bağlı olan her iki parti, memleketimizi aşırı sol ve aşırı sağ cereyanlardan ve totaliterliğin her şeklinden korumak hususundaki müşterek azimlerini bir defa daha teyit ederler.

Netice itibariyle aziz milletimize şunu arzetmek isteriz ki, iç ve dış meseleler bakımından memleketimizin içinde bulunduğu nazik şartları gözönünde tutan partilerimiz, siyâsi hüviyetlerini müstakilen muhafaza etmekle beraber, memleket davalarını halletmek gayesiyle bir karma hükümet içinde samimiyetle el ele çalışmağı kararlı ve azimlidirler.

Karma hükümetin çalışmalarına hakim olacak diğer esaslar, hükümet programında teferruatlı olarak açıklanacaktır.

EK: 2 VIII. İnönü Hükümeti Programı¹⁰²³

Millet Meclisinin Sayın Üyeleri,

Hükümet programını arzetmek için yüce huzurunuzda bulunmakla şeref duyuyorum. Başkanı bulunduğum karma Hükümet siyasî hayatımızda geçmiş misâli olmayan yeni bir teşekküldür. Uzun bir ayrılık devri içinde biraraya gelmeleri ve bir dilden konuşmaları imkânsız sanılan siyasî partiler, anlaşarak bir Hükümet kurabilmişlerdir.

Bu netice, milletimizin siyasî olgunluğunun ve her güçlüğü yenme hususundaki denemiş kudretinin yeni bir örneğidir.

Yüksek huzurunuzda bulunan Hükümetin üyeleri, kısa çalışmalar süresinde, düşünüşte ve siyâsi anlayışta ahenk ve mutabakat içinde bulunduklarını görmüşlerdir.

Cumhuriyet Hükümeti, bütün üyeleriyle, Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde kararlıdır. Anayasa'nın mutlak hâkimiyetini temin etmek her siyasetin üstünde hedefimizdir.

Hükümet teşkili esnasında muhalefette ve iktidarda bulunan siyasî partilerimizin başkanları ile temas ve münasebetimi muhafaza ettim. Karşılıklı olarak demokratik rejimin temel prensipleri üzerinde görüş birliğinde olduğumuzu bir defa daha tesbit etmiş bulunuyorum.

Hülâsa olarak söyleyebilirim ki, karma Hükümet memlekette demokratik rejimin tam manâsıyla bir vasıtası olarak işleyecek durumda ve kudrettedir.

Sayın Milletvekilleri,

Memleketin iç politikasında karşımızda bulunan mesele, vatandaşlar arasında huzuru ve iyi münasebeti sağlamaktır. Siyasî mücadelelerin yarattığı uzaklık ve çekişmenin karma Hükümet zamanında huzura çevrilmesi için bütün imkânlar mevcuttur. Siyâsi ayrılık esas itibarıyla, siyâsetin yukarı kademesini işgal eden idareciler ve hususiyle iktidarda bulunanlar tarafından beslenir. Millet Meclisi kesin bir karar ile temin ederiz ki, memleket idaresinde vatandaşın münasebetleri ve hakları, siyâsi kanâat ayrılığından dolayı hiçbir fark göstermeyecektir. Jandarma karakolundan ve köy muhtarlarından yüksek idare makamına ve banka kredilerine kadar hiçbir yerde, vatandaş, hiçbir sebeple eşit olmayan muamele görmeyecektir.

Umumiyetle sade olan bu karar ve hükmün, tatbikatta tam yerleşmesi için zaman geçmesi ihtimâli olduğunu biliyoruz. Bu, ancak idari ve adli, büyük küçük mercilerin devamlı takipleriyle sağlanabilir. Biz bu neticeyi elde edebileceğimize güveniyoruz. Bu siyâsetimizin haksız talepler için istismar vasıtası olması ihtimâlini de gözönüne alıyoruz. Bütün bu güçlüklerin içinden çıkacağız, Devlet kapısında ve amme müessesesinde partizanlığı imkansız hale getireceğiz. Vatandaşlar arasında ahenk ve huzuru temin etmek için bu hastalığın tedavisine başlıca ehemmiyet veriyoruz.

¹⁰²³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 14.06.2006). Hükümet Programının yer aldığı Millet Meclisi Tutanak Dergisi için, bkz. **M. M. Tutanak** Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 13, (27.11.1961), ss. 118-125.

Sayın Milletvekilleri,

İç politikada acele olan bir ihtiyacımız, asayiş kuvvetlerinin kanun içinde başarılı bir suretle çalışacak bir hale getirilmeleridir. Geçmiş olayların tesiri altında, asker çekildikten sonra, en ehemmiyetli mesele, polis ve jandarmanın kıymetini ve manevi itibarını vatandaş gözünde sağlamaktadır. Vatandaşın itibarı yanında asayiş kuvvetlerinin nefesine güveni ve vazifesine bağlılığı kuvvetlenecektir. Bu neticeyi elde etmek hem idare makamlarımızın, hem vatandaşlarımızın salim anlayışı ile mümkün olabilir.

Yüksek meclise, siyasi huzurun temini için ilk yapılmış ve yapılacak vazifeleri, ilk temin edilmiş ve edilecek unsurları arzetmiş olduğumu sanıyorum. Bu unsurlar, siyasetin yüksek kademesinde bir karma Hükümetin kurulabilmesi, memleketin bütün resmi hayatında partizanlığın kaldırılıp eşitliğin temini ve asayiş kuvvetlerinin itibarlı ve işler hale getirilmesi suretinde hülasa edilebilir.

Sayın Milletvekilleri,

Hükümet programının hedefi, hürriyet nizamı içinde hızlı bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Bunun ameli çaresi, Devlet ve özel teşebbüs olarak, mümkün olan en geniş ölçüde yatırım yapılmasıdır.

Devlet sektörü yatırımlarının verimli olabilmesi için, her şeyden önce siyasi iktidarın planlı kalkınma fikrine yatkın olması, yatırımların isabetli bir plana dayanması ve mali kaynakların sıhhatli yollardan sağlanması şarttır.

Memleketimizin umumiyetle bilinmekte olan çeşitli ihtiyaçlarını süratle giderecek usul ve tedbirleri seçerken, Devlet Planlama Teşkilâtının çalışmalarından ciddi olarak faydalanmak kararındayız.

Bu yıldan başlayarak, bütçelerimizi güvenilir bir plana istinat ettirebileceğimize inanıyoruz. 1962 bütçesiyle, geçmiş yıllara nazaran daha geniş bir yatırım hacmine ulaşacağımızı ümit ediyoruz.

Bilhassa tarım, sanayi ve eğitim alanlarında göze çaracak olan bu yatırımlar, Devletin bütün hizmet kollarına makul nisbetlerle yayılacaktır.

Amme sektörü yatırımlarındaki artış, Devletten her türlü teşvik ve kolaylığı görececek olan hususi sektör yatırımlarına da hız verecektir.

Kalkınma siyaseti şudur; her sene umumi gelişmemizde mutlaka bir ilerleme sağlamalıdır. Nüfusumuzun hızla artmakta oluşu da hesaba katılmalıdır. Milli gelirimizdeki yıllık yükselme nisbeti öyle bir seviyeye varmalıdır ki, nüfus artış payı karşılandıktan başka, ileri memleketlerle aramızdaki mesafenin görünür bir gelecekte kapanması da sağlanabilsin.

Büyük Meclisin Sayın Üyeleri,

Hızlı kalkınmanın istediği yatırımı yapabilmek için milletçe mutlaka israftan uzak bir hayata girip gerekli yatırım payını sağlamak mecburiyetindeyiz. Geleceğini düşünmeyen veyahut hesabını bilmeyen bir millet halinde kalmamak bugünkü ve yarınki hükümetlerin değişmez kararları olmak lazımdır. Siyasî partilerin birbirinin halefi durumunda hep bu istikamette birbirlerini uyarmaları ve tamamlamaları icap ettiği inancındayız.

Sayın Milletvekilleri,

Şimdi muhtelif bakanlıkların ayrı çalışmaları hakkında Hükümetimizin düşüncelerini arzetmeğe çalışacağım.

Bakanlıkların ihtiyaçlarını karşılamak ve yatırımların kaynaklarını bulmak zorunda olan Maliyemiz, herşeyden önce istikrar içinde hızlı gelişme ilkesine bağlı kalacaktır.

Hükümet olarak, enflasyon tehlikesine düşmeden, ekonomimizi durgunluktan kurtaracak tedbirleri süratle alacağız. Hızlı gelişme ile birlikte yüksek istihdam seviyesini, fiyat istikrarını ve adil gelir tevziini gözönünde tutacağız.

Bu maksada ulaşmak için, vergi sistemimizi toplu bir halde dikkate alarak lüzumlu ıslahat tedbirlerini huzuruza getireceğiz. Devlet gelirlerinde azalmaya ve yatırım imkanlarımızda daralmaya meydan vermeden, zirâat arazisinden arazi vergisini ve dar işçi kazançlarından tasarruf bonosunu kaldırmak gibi kolaylıkları gerçekleştirmek azmindeyiz.

Adalet Bakanlığımız, bağımsız adaletin ihtiyaçlarını sağlamak, idari ve kanuni müesseselerini vücuda getirmek için çalışacaktır. Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi Anayasamızın mühletlere bağladığı temel kuruluş kanunları süratle hazırlanarak Yüksek Meclise takdim edilecektir.

Gelecekte ihtiyacımız olan hâkimlerin, belli bir program içinde, yetiştirilmesi konusunda ciddi tedbirler alınacaktır.

Adaletin sürat ve emniyet içinde tahakkuku için memleket ihtiyacına cevap vermeyen kanunlar, bu arada şikâyet konusu olan İcra İflas Kanunu düzeltilecek, Anayasa ile mutabakat arz etmeyen kanunların bir an önce değiştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi için başlamış olan çalışmalar en kısa zamanda neticelendirilecektir.

İnfaz sistemini ıslah etmek ve cezasını çekmiş mahkûmların cemiyete intibaklarını kolaylaştırmak yolunda çalışmalara devam edilecektir.

Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte, vatandaşmünasebetlerinde geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek, dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulunduracağımız ve üzerinde çalışmaya başlayacağımız bir husus olacaktır.

Nüfusunun büyük çoğunluğunu köylü ve çiftçi teşkil eden, milli gelirinin ve ihracatının en büyük kısmını toprak mahsullerinden sağlayan memleketimizde, tarım sahasında kalkınmayı temel dava saymaktayız.

Memleketimiz ekilebilir topraklarının sınırına varmıştır. Bundan sonra, zirai istihşâli artırmanın yolu dekar başına verimi yükseltmek olacaktır. Bunun için sulama, toprağı besleme ve koruma, tohumluk ihtiyacını tam olarak karşılama, hastalık ve haşerelerle mücadele konuları azimle takip olunacaktır.

Müstahsile ihtiyacını karşılayacak miktarda zirai krediyi elverişli şartlarla sağlamak hedefimizdir.

Toprak reformunu, Anayasamızın ruhuna, ekonomik ve zirai bünyemize uygun ve dengeli şekilde gerçekleştirecek kanuni tedbirler dikkatle hazırlanacaktır.

Hayvancılığımızın gelişmesi ve hayvan ürünlerimizin değerlendirilmesi için gerekli tedbirler başlanacaktır.

Gerçekleştirilmesi uzun zamana bağılı güç bir konu olan zirai sigorta alanında ilk hazırlıklara başlanacaktır.

Orman davamızın esasını, Anayasaya uygun olarak orman varlığımızın titizlikle korunması teşkil edecektir.

Bu arada, insan ve orman münasebeti düzenlenecek, orman bölgelerinde yaşayan halkımızın geçim ve çalışma imkânları üzerinde önemle durulacaktır.

Bayındırlık alanı, esas itibariyle, kalkınmamızın önemli yükünü taşımaktadır.

Bayındırlık politikamız, Hükümetin diğer sahalardaki çalışmalarına muvazi olarak yürütülecek, özellikle, zirai kalkınmada başlıca amil olan küçük ve büyük sulama işlerine önem verilecektir. Bu maksatla yeraltı sularından da geniş ölçüde faydalanılacaktır.

İçme suyundan yoksun köylerimizin bir an önce suya kavuşturulması, taşkınların önlenmesi, bataklıkların kurutulması, iktisâdi ölçü ve sosyal adaletin gerektirdiğı önceliklere göre gerçekleştirilecektir.

Hidroelektrik santrallerin iktisâdi verimlilik esaslarına göre kurulması, barajların sulama ve enerji istihşali maksatlarına uygun tesislerle tamamlanması tamamlanan her tesisin bir an evvel işletmeye açılması suretiyle istihşalin çoğaltılması başlıca hedeflerimizdendir.

Karayollarımızın inşaatına program dâhilinde devam edilecek, özellikle, köy ve il yollarının yapım ve bakımlarına teknik eleman ve vasıta noktasından yapılan yardımlar artırılacaktır. Karayolları konusunda yol şebekesinin devamlı bakımının bu şebekenin genişletilmesi kadar önem taşıdığına inanmaktayız.

Demiryolları inşaatının trafik kesafetinin gerektiğı ve Milli Savunmamızın zaruri kıldığı sahalara hasretmek, bu meyanda iktisâdi gelişmemize göre, iltisak hatlarını ve şube hatlarını inşa eylemek ve inşa halindeki hatları tamamlayarak noksanlıklarını gidermek kararındayız.

Hava meydanları, limanları ve iskeleler bakımından ele alınması gereken işler arasında özellikle ulaştırma hizmetlerini kolaylaştırıcı tesislerin tamamlanmasını lüzumlu buluyoruz.

Hükümet bayındırlık alanında özel sektörün de yardımcısı olmayı vazife bilecektir.

Ulaştırma hizmetlerimizin, sosyal ve ekonomik olarak verimli bir şekilde yürütülmesi için tedbirler alınacaktır. Mülhak bütçeli müesseseler İktisâdi Devlet Teşekkülleri ve anonim şirketler gibi birbirinden farklı kanun ve esaslara bağlı hükmi şahsiyetlerin idaresi için yeni müeyyidelere ihtiyaç vardır.

Tarife sistemi ulaştırma bünyesinde bütün memleketi alâkadar eden kuvvetli bir unsurdur. Bu bakımdan tarifeler üzerinde ehemmiyetle çalışılacaktır.

Demiryolları idaremiz, ulaştırma şebekesi olarak taşıdığı iktisâdi ve stratejik ehemmiyet yanında, atölye ve fabrikaları ile de büyük bir sınai teşekkül olarak gözönünde bulundurulacaktır.

Posta, telefon, telgraf ihtiyaçlarımız ikmale muhtaçtır. Denizcilik Bankası, Devlet ve özel teşebbüs elindeki deniz ticaret filosu ve deniz nakliyatı, Hükümetin hususiyle ehemmiyet vereceği konulardır.

Ticaret politikamızda, alenilik ve umumilik esaslarına dikkat edilecektir. Ticaret hayatımızda, huzur ve güvenin hâkim olması mutlaka sağlanacaktır.

İç piyasanın tanziminde, verimsiz neticeleri çok denenmiş suni ve zecri usuller yerine normal iktisâdi tedbirler esas tutulacaktır.

Mahsullerimizin dış piyasalarda sürümü ve değerlendirilmesi hususuna önem verilecektir. Kredi imkânlarının bilhassa ve ihracatı teşvike yöneltilmesi ve her alanda kooperatifçiliğin geliştirilmesi dikkat edeceğimiz hususlardandır.

Esnaf ve küçük sanatkârlarımızın mesleki davaları ve ihtiyaçları ihtimamla gözönünde bulundurulacaktır.

Milli ekonomimizin gelişmesinde, yabancı sermaye, teknik ve teşebbüs kabiliyetinden de, iktisâdi ölçülerle, faydalanmak kararındayız.

Gümrüklerle ilgili mevzuatımızı bugünün icaplarına uygun hale getirmek için başlamış olan çalışmalar kısa zamanda sonuçlandırılacaktır.

Tekel işlerimiz, yalnız Devlete gelir sağlamak yönünden değil, aynı zamanda ekonomik gelişme kaynağı olarak da değerlendirilecektir.

Gümrük ve Tekel Bakanlığı, kredi faaliyet alanında, birçok yeni çay fabrikalarının kurulması da dâhil olmak üzere, ziraî ve sınai kalkınmamıza hizmet edecektir.

Sanayi alanında problemlerimiz çoktur ve çeşitlidir. Hulasa olarak, şu ihtiyaçları belirtmek isteriz. Gerek Devlet sektöründe, gerek hususi sektörde mevcut teşekkülleri tam kapasite ile çalıştıramıyoruz. Evvela bunu temin etmek lazımdır.

İktisâdî gelişmemizde, Devlet sektöründe vücuda getireceğimiz eserlerin, gerek yeni tesis, gerek gelişme şeklinde olsun, mutlaka plana bağlı olmasına itina edeceğiz. Kurulmuş iktisâdî müesseseleri kendi kendilerine gelişebilen müesseseler haline getirmek icabeder. Hususi sektörde sınai gayretleri emniyette bulundurmak ve kredi, vergi, gümrük politikamızla teşvik etmek lüzumuna inanıyoruz. Genel olarak, sanayimizde kaliteyi ıslah etmek, istihsâl maliyetlerini düşürmek hedefimiz olacaktır.

Yeraltı servetlerimizin kıymetlendirilebilmesinde hususi bir dikkatle çalışacağız.

Enerji kaynaklarımızdan azami ölçüde ve verimli tarzda faydalanmayı mümkün kılacak teknik ve idari tedbirler ihtiyaçtır.

İktisâdî Devlet Teşekküllerinin politika mülahazalarından masun bir ehliyet kadrosuna ve idaresine kavuşturulması başlıca ihtiyaçtır.

Küçük sanayi ve el sanatları konusu ile bilhassa meşgul olacağız.

İktisâdî kalkınma, özellikle sınai gelişme sırasında işçi haklarının korunması, hükümetin ehemmiyetli meselesidir. İktisâdî kalkınmanın nimetleriyle külfetlerinin yurttaşlar arasında adil bir şekilde dağıtılmasını temin edecek tedbirler alınacaktır. Bu arada asgari ücret tespit mekanizması ıslah edilecektir.

İşçinin refahı herşeyden önce yeni iş alanlarının açılmasına bağlıdır. İşsizliğin çaresi de esas itibariyle budur.

İşçinin evinde ve işinde, huzur, sağlık ve güvenliğin korunmasını, verim artışının şartı sayıyoruz. Çalışanlar ile çalıştıranlar arasındaki münasebetleri ahenkli bir halde muhafaza için Hükümet dikkatle vazife görecektir. İşçilerin siyasi inanış veya parti ayrılıklarına göre farklı muamele görmeleri kesin olarak önleneyecektir.

Anayasamızın iktisâdî haklar ve ödevler arasında önemle belirttiği sosyal güvenlik tedbirlerini sağlamak için mevzuat ve müesseseler üzerinde çalışılacaktır. İşçilerin iktisâdî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla kullanacakları toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyici kanunlar Yüksek Meclise sunulacaktır.

Çırakların yetiştirilmesi ve hukuki statülerinin düzenlenmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Teftiş ve murakabe işlerinin ve işyerlerindeki iş sağlığı ve iş güvenliği şartlarının düzeltilmesine önem verilecektir.

İmar ve İskân Bakanlığı, Hükümet içinde yeni bir zihniyetin ve geniş ihtiyacın unsuru olarak faaliyet gösterecek ve teşkilâtlanacaktır. Şehir planlamalarını, memleket ihtiyaçlarına dayanan doğru, sağlam verilere ve modern şehirciliğin prensiplerine göre ele alacağız.

Mesken ihtiyacı memleketin büyük meselesidir. Vatandaş ve toplum yararına bir mesken politikası takip edilecektir. Şehirde ve köyde vatandaşlara mesken teminine devletin kılavuz, örnek ve yardımcı olarak vazifeleri olduğuna inanıyoruz.

Gecekondu davasının halli büyük emelimizdir. Mevcutları ıslah etmek, gecekonduyu doğuran ihtiyacı bir düzen içinde ve daha geniş ölçüde köyden şehire doğru akının ortaya çıkardığı çetin meseleler üzerine eğilmek lüzumuna inanıyoruz. Mesken ve toprak davasında, muhtelif bakanlıkların yani Tarım, Bayındırlık, Milli Eğitim, Sağlık, Sanayi ve Çalışma Bakanlıkları ile İmar ve İskân Bakanlığının işbirliği temin edilecektir.

Bölge planlaması çalışmalarının önemine inanıyoruz. Yurdumuzun geri kalmış bölgelerinin kalkınması için, bütün imkânlarımızı kullanacağız.

Geniş halk kitlelerinin her türlü sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinden faydalanmasını temin etmek, sağlık hizmetlerini köylünün ayağına kadar götürmek sağlık politikamızın hedefini teşkil edecektir.

Devlet Planlama Teşkilâtının çalışmalarına dayanılarak, sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi konusunda denemelere girişilmesini lüzumlu sayıyoruz.

Sağlık hizmetlerinde vazife göreceklein yetiştirilmesi ve sayıca artırılması maksadiyle eğitim müesseselerinin kurulması ve geliştirilmesinin sağlık davasının halinde, temel başarı şartı teşkil edeceğine kaniyiz.

Hükümet olarak, memleket sağlığı bakımından koruyucu hekimlik hizmetlerinin gelişmesine özel bir önem vereceğiz.

Hükümet, yerli ilaç sanayiinin ve özel hastanelerin kuruluşlarını teşvik edici tedbirler almayı vazife bilecektir.

Basın-Yayın ve Turizm işlerimizle meşgul olan Bakanlık, gelişme halindedir. Bu konuda sağlam prensiplere dayanıyoruz. Teşkilât Kanunu Meclise sevkedilecektir. Bu kanunla turizm mevzuuna inkişaf vermeğe çalışacağız. Turizm endüstrisi bizim memlekette öteden beri hepimizin bilir göründüğümüz ve hepimizin şikâyet ettiğimiz bir konudur. Tecrübe göstermiştir ki, bu konuda başarı temin etmek sanıldığı kadar sade ve kolay olmayacaktır. Biz bu konuyu en sade vatandaşın en yüksek kültür ve teknik müesseselerine kadar anlatmağa ve teşkilatlandırmağa çalışacağız.

Basın-Yayın politikamızın esasını, basın ve yayının Anayasa ile temin edilen haklarına riayet teşkil edecektir. Basın-Yayın aleminde sosyal ihtiyaçların sağlanması hedefimizdir.

Muhtar bir idare haline getirilecek olan radyoların işleminde, siyâsi tarafsızlık esas tutulacaktır.

Yapılmakta olan bölge radyolarının ikmâl edilmesi için gayret sarfedeceğiz.

Milli Eğitim, sadece genç nesilleri yetiştirmenin bir vasıtası değil, aynı zamanda özellikle milli kalkınmayı hızlandıracak ve gerçekleştirecek verimli bir yatırım olarak öne alınmıştır. Bütün faaliyetimizi, uzun vadeli ve esaslı bir plana bağlamak amacındayız. İlk öğretim on yıllık bir süre içinde sağlanmak tertibine bağlanmıştır.

İlkokulu bitiren ve çeşitli sebeplerle orta öğretime devam imkânı bulamayan çocuklar ve yetişkinler için kısa süreli yetiştirme programları hazırlanacaktır. Bu arada tarım ve el sanatları alanında mesleki ve teknik öğretim kursları ve okuma yazma öğretimi çalışmaları temin olunacaktır. Orta ve yüksek öğretim kurumlarımız iyi yetiştirme esasına göre düzenlenecektir. Devlet Planlama Teşkilâtının lüzumlu gördüğü sektörlerin ihtiyaç ve gelişmeleri dikkate alınacaktır. Teknik öğretim ve mesleki öğretim kalkınma mukadderatımıza sıkı sıkıya bağlıdır. Bu alana daha çok öğrenci sevkine çalışacağız.

Büyük meselemiz, her konuda ehliyetli ve yeter sayıda öğretmen bulunmamasıdır.

Kültür ve sanat faaliyetlerimiz, mahdut zümrelere değil, en geniş halk kütlelerine hitabedecektir.

Güzel sanatlar, müzeler, kütüphaneler ve yayın gibi alanlarda her çeşit kültür hareketlerinin yurt ölçüsünde yayılmasına çalışılacaktır.

Halk eğitimine önem vereceğiz. Türlü iş alanlarında ehil işçilerin yetiştirilmesine gayret sarfedilecektir.

Eğitim müesseselerinden bahsederken özel müesseseleri de beraber düşünüyoruz.

Maddi imkândan yoksun kabiliyetlerin yetiştirilmesi hedefimizdir.

Memleketin ihtiyacı olan alanlarda yüksek vasıflı ilim ve fen adamları ve araştırmacılar yetiştirmek için tedbirler alacağız.

İlim, teknik ve güzel sanatlar alanlarında yapılan araştırmalar ve meydana getirilen eserler desteklenecektir.

Başbakanlığa bağlı olan müesseseler arasında, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü için mütehasısların eliyle takip edilen programın tatbikine çalışacağız. İstatistik çalışmalarına önem vereceğiz.

Diyanet İşleri Başkanlığının ihtiyaçları ehemmiyetli ve kıymetli tutularak görevlerini yeterlikle başaracak imkânlara kavuşturulacaktır.

Vatandaşın vicdan, dini inanç kanaat hürriyeti, Anayasa'nın hükümlerine göre dikkatle korunacaktır.

Maddi varlığı bir milyardan üstünde olan vakıfların tesis hikmeti bulunan sosyal adalet ve hayır işlerini eldeki imkânlarla temin etmeye gayret edeceğiz. Bütün iktisâdi müesseseler gibi vakıfların da mali durumu dikkatle düzenlemeye ve verimli hale getirilmeye muhtaçtır.

Bakanlıkların, gerek iç bünyelerinde gerekse bakanlıklara bağlı müesseselerin yönetim ve denetiminde, koordinasyonu ve verimliliği sağlamak için, beliren ihtiyaçlar gözönünde tutularak kuruluş ve yetki kanunları ele alınacak ve bu konulardaki boşluklar giderilecektir.

Dış politikamızın temelini, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi teşkil etmektedir.

Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak, bütün milletler için barış, hürriyet adalet ve hak eşitliği esaslarına dayanan devamlı bir dünya nizamının kurulması, başlıca hedefimizdir.

Herşeyin üstünde tuttuğumuz bağımsızlığımızın bütün milli menfaatlerimizin, ancak böyle bir nizam içinde en iyi şekilde korunabileceğine inanıyoruz.

Bu ana hedefleri geliştirme yolunda Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan beri, Milletlerarası İşbirliğine, ortak güvenlik prensibine, taahhütlerimizin sadakatle yerine getirilmesine ve ihtilâfların barışçı yollarla halli usulüne önem vermiştir.

Hükümetimiz, Milletlerarası alanda aynı esaslar dairesinde ve fâal bir şekilde çalışmaya devam edecektir.

Bu çalışmalarımızda NATO ve CENTO ittifaklarının hususi ve önemli bir yeri vardır.

NATO, hür ve bağımsız yaşamak, Batı medeniyetinin prensiplerini yaymak, Demokratik müesseseleri korumak ve teşvik etmek azminde bulunan memleketlerin, Birleşmiş Milletler yasasına uygun olarak kurdukları bir savunma teşkilâtıdır.

Atatürk devrimleri neticesinde yalnız siyâsi alanda değil her alanda kendileriyle kuvvetli bağlar kurmuş olduğumuz NATO müttefik ve dostlarımızla münâsebetlerimizi eşitlik ve egemenlik esasları dairesinde yürütmek ve daha da geliştirmek için tarafımızdan her türlü gayret sarfedilecektir.

NATO ittifakı dâhilindeki bağlarımıza ilâveten, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer üye devletler ile iki taraflı olarak da samimi ve ileri dostluk münasebetlerimiz mevcuttur.

Yine Birleşmiş Milletler yasasına uygun olarak kurulmuş bir savunma teşkilatı olan CENTO’ya da samimiyetle bağlı bulunmaktayız. Bu teşkilâtın diğer bölge üyeleri İran ve Pakistan ile son derece yakın münasebetler idame etmekteyiz. CENTO’nun bütün üyeleri arasında çeşitli alanlarda gelişen işbirliğinin kuvvetlendirilmesi yolunda yeni gayretler sarfedilmesi lüzumuna kaniyiz.

Müşterek batı medeniyetinin gelişmesi ve milletlerin birbirlerine yaklaşması idealine hizmet eden Avrupa Konseyinin bir üyesi olarak, batı camiası içindeki şerefli yerimiz ile mütenâsip yapıcı fâaliyetlerde bulunmaktan geri kalmayacağız.

Avrupa entegrasyonu hareketinin bugün iktisâdi sahada varmış olduğu en ileri merhaleyi temsil eden ve dış ticaret bağları bakımından memleketimize en yakın olan Avrupa İktisâdi Camiasına katılmayı samimiyetle arzu etmekteyiz. Bu husustaki teşebbüslerin, camia ile memleketimizin karşılıklı menfaatleri bakımından mesut

bir neticeye, ulaşması, şüphesiz ki, ortak pazar üyesi olan dost ve müttefiklerimizin gösterecekleri anlayışa bağlıdır.

Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye Yunanistan ve İngiltere arasındaki özel bağlar malumdur. Samimi dileğimiz, Kıbrıs Cumhuriyetinin mevcut anlaşmalar dairesinde sükûn ve ahenk içinde bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasıdır. Kıbrıs'ın bu gayretlerini ve bölgemizin barış ve istikrarına yararlı faaliyetlerini yakın bir ilgi ile takip edeceğiz.

Komşumuz Yunanistan ile, Kıbrıs meselesinin halinden sonra dostluk ve ittifak bağlarımıza ve uygun olarak gelişen münasebetlerimizin daha da kuvvet bulmasına önem vermekteyiz.

Mensup bulunduğumuz ittifaklar manzumesi dışında kalan bütün memleketlerle münasebetlerimizi, Birleşmiş Milletler prensipleri dairesinde geliştirmek emelimizdir.

Bu arada komşu memleketlerle, hususiyle büyük kuzey komşumuz Sovyetler Birliğiyle münasebetlerimizi, mevcut Milletlerarası taahhütlerimize uygun olarak, karşılıklı saygı esasına dayanan iyi komşuluk münasebetleri çerçevesinde geliştirmeyi samimiyetle arzu etmekteyiz.

Bütün Orta ve Yakın Doğu memleketlerine karşı ilgi ve yakınlık duymaktayız. Özellikle, uzun bir müşterek mazinin sonucu olan samimi dostluk hisleriyle, Arap memleketlerinin hürriyet ve bağımsızlık içinde refah yolunda ilerlemeye devam etmelerini candan temenni etmekteyiz.

Sınır komşularımız Irak ve Suriye ile aramızda mevcut dostluk bağlarının daha da kuvvetlenmesi hususunda, karşılıklı anlayış içinde bulunduğumuzu görmekten büyük memnuniyet duymaktayız.

Afganistan ile mevcut ananevî dostluk münasebetlerimizin gelişmesine hususi bir önem veriyoruz.

Dost Yugoslavya ile karşılıklı münasebetlerimizin müşterek menfaatlerimize uygun olarak gelişmesini arzu etmekteyiz.

Milletlerarası alanda önemli rol ve mevkileri olan Latin Amerika memleketleriyle münasebetlerimizin, mevcut dostluk havası içinde geliştirilmesine çalışılacaktır.

Başta Japonya olmak üzere, hür dünyanın müşterek ideallerini paylaştığımız Uzak Doğu memleketleriyle münasebetlerimiz karşılıklı dostluk çerçevesinde yürütülecek ve geliştirilecektir.

Dünyada adil ve devamlı bir barışın gerçekleşmesi, şüphe yok ki, Milletlerarası alanda gerginliğin giderilmesi ve emniyet ve ıstırarın kurulması yolunda bütün

milletler tarafından sarfedilecek müşterek gayretlerin semere vermesiyle mümkün olacaktır. Halihazır dünya durumu, bu yoldaki iyi niyetli gayretlerin arzu ettiğimiz neticeyi pek yakın bir gelecekte sağlayabileceği hususunda mâalesef ümit verici değildir.

Her an vahim bir safhaya intikal etmesi mümkün olan Almanya ve Berlin meselelerinden mütevellit ciddi durumu dikkatle izliyoruz. NATO'nun samimi bir üyesi sıfatıyla müttefiklerimizle birlikte durumun gerektirdiği istişarelere devam edeceğiz. Diğer taraftan, bu buhranın barış ve müzakere yoluyla hallini yürekten temenni etmekteyiz.

Dünyada gerçek güvenlik ve barışın kurulması bakımından büyük önem taşıyan bir konu da, milletlerarası müessir bir kontrol altında, klasik ve nükleer silahların hepsine şamil olmak ve kademeli bir şekilde tatbik edilmek suretiyle, genel ve muvazeneli bir silahsızlanmanın gerçekleştirilmesidir.

Mevcut ve gelecek nesillerin sağlığını tehdit eden nükleer denemelere son verecek bir anlaşmaya bir an önce varılmasının, beşeriyetin selameti bakımından zaruri olduğu kanaatindeyiz.

Son yıllarda birçok memleketlerin bağımsızlığa kavuşarak Birleşmiş Milletler Camiasına katılmalarını büyük memnuniyetle karşılamaktayız. Bu milletlerin meşru haklarını elde etmeleri ve refah ve saadet yolunda ilerlemeleri, halis dileğimizdir.

Bu yeni memleketlere ve umumiyetle az gelişmiş milletlere iktisâdi yardım meselesi, dünyada huzur ve istikrarın gerçek anlamda vücut bulması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu itibarla, insan topluluklarının muhtaç oldukları maddi ve manevi imkânlardan kabul olduğu kadar geniş kütlelerin faydalanmasını sağlamak için sarf edilen gayretleri takdirle karşılamaktayız.

Kendi bakımımızdan, batı camiasının üyeleri arasında mevcut karşılıklı dayanışmanın, işbirliğinin ve savunma yüklerini iktisâdi güç ile mütenasip şekilde dağıtma prensibinin tabi bir sonucu olarak ekonomik kalkınmamız hususunda bu camia ile işbirliğimizin kuvvetlendirilmesine ve artırılmasına Hükümetimizin büyük önem verecektir. Bu meyanda, NATO'nun müşterek emniyet alanında vücuda getirmiş olduğu kuvvetli dayanışmanın, ekonomik ve kültürel alanlarda da geliştirilmesi için tarafımızdan yapılan teklifleri müttefiklerimizin anlayışla karşılamış olmaları keyfiyetini, memnuniyetle belirtmek isteriz.

Milli Savunmanın karakteri itibariyle teferruatını arz etmeme imkân yoktur. Ordumuz, varlığımızın başlıca teminatı olarak milletçe aziz bildiğimiz bir müessesedir.

Bu büyük milli müessesenin her bakımdan vazifesini ifa edecek kudretle olmasını Hükümet daima göz önünde bulunduracaktır.

Anayasamızın hükümlerine göre, silahlı kuvvetlerle ilgili yeni kanun tasarıları Yüksek Meclisin tasvibine sunulacaktır. Bu arada, ordu mensuplarının sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak tedbirler alınacaktır.

Ordumuz, memleket savunması ve barışın korunması için başlıca teminât olarak şerefli vazifesini ifaya kudretli bir halde tutulacaktır.

Sayın Milletvekilleri,

Muhtelif bakanlıkların işleri arasında, bütün tafsilâtı değil, sadece bizim görüşümüze göre esasları ve belli başlı konuları arz etmek isterim. Esas itibariyle huzurunuzda bulunan Karma Hükümet büyük hadiselerden sonra gelmiş bir milli huzur ve planlı kalkınma Hükümeti olmak amacındadır.

Hükümetin başarısı, ancak Yüksek Meclisin güven oyu sayesinde, devamlı, kararlı bir varlık göstermesine bağlıdır. Yalnız sizin güveninizle kuvvet kazanacak olan Hükümet, muhalefet partilerinin murakabesini yardımcı bilecektir.

Karar Yüce Heyetinizindir.

EK: 3

IX. İnönü Hükümeti Koalisyon Protokolü (CHP-CKMP-YTP-Bağımsızlar)¹⁰²⁴

Sayın Cumhurbaşkanı tarafından yeni Hükümetin teşkiline memur edilen Malatya Milletvekili Sayın İsmet İnönü'nün daveti üzerine toplanan ve CHP ve CKMP, YTP temsilcileri ile TBMM Bağımsız üyelerinin bir temsilcisinden meydana gelen heyetimiz 16 Haziran 1962 Cumartesi gününden başlayarak sürekli çalışmalar yapmış ve siyâsi durumu inceleyerek adı geçen üç parti ve bağımsızların katılacağı bir karma hükümet kurulması şartlarını ve imkânlarını araştırmıştır.

Memleketimiz bir inkılâp sonrasında, yeni bir Anayasa nizamı içinde hür ve müstakil, mutlu bir geleceğe doğru yönelmiş olmakla beraber bir intikal devrinin güçlükleri ile karşı karşıya kalmış bulunmaktadır. Bu devrede kurulacak hükümetler bir yandan sarsılmış olan iktisâdi ve sosyal düzeni yoluna koymak, vatandaşın güven duygusunu, gelecek hakkındaki ümitlerini ve demokratik iradeye inancını kuvvetlendirmek zorundadırlar. Bir yandan da Anayasamızın gözönüne aldığı sosyal ve kültürel reformları gerçekleştirmekle ve demokratik nizam içinde planlı ve ciddi bir iktisâdi kalkınmayı başarmakla vazifelidirler.

Heyetimiz kaani olmuştur ki, bu vazifeleri başarmaya ehil ve devamlı bir Hükümet kurulabilmesi için partilerimiz arasında belirli esaslarda tam bir anlayış birliği ve sürekli bir davranış birliği şarttır. Bu olmadıkça hiçbir hükümet yeteri kadar cesur ve dinamik olamayacaktır. Bu itibarla partilerimizin ve gruplarımızın geniş ölçüde vatanseverlik ve fedakârlık duygularına başvurmak zorundayız.

Aramızda başgösteren bazı fikir ayrılıklarını bu duygular içinde giderdik ve aşağıdaki işbirliği esaslarını böyle bir görüş birliği ile tesbit ettik.

I. PRENSİPLER

1– Türkiye’de rejim Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş bir demokrasi idaresidir. Anayasamızda tarifini bulan Atatürk milliyetçiliği ve laiklik devlet idaresi esastır. Partilerimiz aşırı sağcılık ve solculuk akımlarına karşı koyacaktır.

2– 27 Mayıs ihtilali meşruluğunu kaybetmiş bir idareye karşı Türk milletin direnme hakkını kullanmasıdır. Bu hareket amacına ulaşmış ve memlekette demokratik Cumhuriyet nizamının yeniden kurulmasını sağlamıştır. Partilerimiz 27 Mayıs devriminin meşruluğunu gölgeleyecek her türlü gayret ve faaliyetlerin karşısında bulunacaktır.

3– Yeni Anayasamız modern Türk Devletinin ana kuruluşunu şekillendirmiş olmakla beraber, Türk topluluğunun yeni dünya görüşünü ve gelişen iktisâdi, kültürel ve sosyal emellerini sinesinde toplamıştır. Anayasada belirtilen yeni müesseseleri tamamlamakla birlikte burada gösterilen milli hedefleri gerçekleştirmek başlıca vazifemiz olacaktır.

¹⁰²⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP27.htm>, (Erişim Tarihi: 13.07.2006)

II. İKTİSADİ VE MALİ POLİTİKA

Türk toplumu için tek yaşayış şekli olan demokratik nizam içinde iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi başlıca hedeftir. Batılı demokrasi anlayışı içinde iktisâdî gelişmenin başarılması, milletçe en büyük davamızdır.

İktisâdî gelişme halinde memleketlerin meseleleri ile karşı karşıya memleketimizin iktisâdî ve sosyal davalarını süratle halletmek için gerekli bütün tedbirlerin kısa vadeli ve dar parti mülâhazaları dışında, memleketçi bir görüşle ele alınması lüzumuna inanıyoruz.

Türk ekonomisinin kalkınma hedefine özel teşebbüsün ve devlet sektörünün yan yana ve ahenkli şekilde çalışacağı bir ekonomik düzen içinde ulaşacağına ve özel teşebbüsün yaratıcı gücünden olduğu kadar, devletin kalkınma yolundaki vazgeçilmez gayretlerinden de ahenkli şekilde faydalanma lüzumuna kaaniyiz.

Özel mülkiyetin Anayasa himayesi altında bulunması ve özel teşebbüsün güven içinde çalışması, hürriyet içinde kalkınmanın şartıdır. Kalkınmanın, plan ve program içinde ve halen yürürlükte olan (plan hedefleri ve stratejisi) kararındaki esaslar dâhilinde gerçekleştirilmesinde mutabıkız.

Bu temel kararda da açıkça belirtildiği gibi, özel teşebbüsün yatırımlarının artırılması, hızlı ve muvazeneli kalkınmanın gerektirdiği sahalara yöneltilmesi devletçe teşvik edilmelidir. Ancak, bu teşvik, kabul ettiğimiz siyasî ve iktisâdî düzenle bağdaşamayacak olan doğrudan doğruya müdahale usulleriyle değil, Maliye ve kredi politikası, sermaye piyasasının teşekkülü, yol gösterme, teknik bilgi sağlama gibi usullerle yapılmalıdır.

Devlet, iktisâdî alandaki vazifelerini yaparken özel teşebbüsün yatırım şeklini veya güven ve istikrar içinde çalışma imkânlarını engelleyici kırtasiyecî ve frenleyici lüzumsuz müdahalelerden uzak kalmalıdır.

Devletin iktisâdî politikasında açıklık ve kararlılık esas olmalı, Maliye, para, fiat, dış ticaret ve yatırım politikaları ve bunların tatbikatı, özel teşebbüse uzağı görme ve devamlı bir güven duygusu içinde çalışma imkânını sağlayacak şekilde tanzim edilmelidir.

Sadece özel sektörü iktisâdî ve sosyal gelişmenin vasıtası saymak davayı halle yetmiyeceği için, devlete de iktisâdî hayatta önemli bir mevki tanımak Türkiye'nin gerçeklerinden doğan bir zarurettir.

Devlet eliyle yapılacak işlerde esas prensip, stratejik yatırımları, uzun süreli gelişme için gerekli yatırımları ve özel teşebbüsün gerçekleştiremediği yatırımları yapmak olacaktır.

İktisaden gelişmiş memleketlerle aramızdaki büyük mesafenin gitgide genişlemesi yerine, daralmasını sağlayacak bir kalkınma hızını gerçekleştirecek, Türk toplumunu gerekli refah seviyesine ulaştırabilmek için, gayri safi milli hâsıladan gerekli miktarın yatırımlara ayrılması zarurî olduğuna göre, umumi yatırım hacminin lüzumlu seviyeye ulaştırılması esastır.

Türk ekonomisinin yılda ortalama yüzde 7 civarında bir gelişme hızına kavuşabilmesi ve muvazeneli bir kalkınmanın sağlanabilmesi için, devlet yatırımları uzun vadeli plan ve programlara bağlanacaktır. Yüzde 7 gelişme hızından fedakârlık yapmamak kararındayız.

1963–1967 devresine ait ilk beş yıllık planın hükümetçe kabulünden sonra, planın ilmi bütünlüğünü ve ahengini bozmaya imkân vermeyecek bir şekilde TBMM tarafından zamanında kabulü için işbirliği yapılacaktır.

Kamu harcamalarında yatırımlara öncelik verilecek, daha çok istihlâk mahiyeti arzeden harcamaların kalkınma hızını tehlikeye düşürecek şekilde artması önemle gözönünde tutulacaktır.

Kalkınmanın, istikrarlı bir mali siyasetle mümkün olacağına inanıyoruz. İktisâdi gelişmeyi tahrik ve teşvik eden genişleyici bir iktisat politikası takip edilmekle beraber kaynakların israfına, istikrarsızlığa ve her türlü içtimai çalkantıya yol açması bakımından hatalı bir yol olduğu şüphesiz bulunan enflasyondan sakınılması lüzumuna inanıyoruz.

İktisâdi kalkınma politikasının sosyal-adalet ilkesini gözönünde tutması lazımdır.

Muvazeneli gelişme ve sosyal adalet cihetinden ehemmiyetli gördüğümüz konulardan biri de, memleketimizin çeşitli coğrafi bölgeleri arasında iktisâdi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi bakımından mevcut olan büyük farkları ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bunun için plan hedefleri ve stratejisinde yer almış bulunan tedbirlerin ciddi bir şekilde tatbik edilmesini, karma hükümet, yurdumuzun geri kalmış bölgelerinde yaşayan vatandaşlara karşı önemli bir vazife olarak kabul edecektir. Gerek beş yıllık planda, gerek yıllık programlarda ve bölge planlaması çalışmalarında bu husus öncelikle gözönünde tutulacaktır.

Genel olarak, mevcut vergi sistemimizin ıslahı cihetine gidilecektir. Bu ıslahatta, tatbikat kolaylığı, vergi adaleti ve verim artırıcı tedbirler bilhassa göz önünde tutulacaktır.

Zirai kazançların ve küçük ticaret ve sanat erbabı kazançların vergilendirilmesi konusunda, haklı şikâyetlere çare bulan mevzuat değişiklikleri bir an önce gerçekleştirilerek yeni hükümler uygulanacaktır.

Bu arada, 1961 ve 1962 yıllarında alınmış olan servet beyannamelerinin iade edilmesi ve münasip bir süre içinde 1962 başlangıcı itibariyle yeni bir beyanname alınması, kararlaştırılmıştır.

Bu suretle, esasında vergi kontrolü bakımından lüzumlu bir müessese olmakla beraber, psikolojik sebeplerle iş hayatına menfi tesirler icra ettiği ileri sürülmüş olan servet beyannamesi konusu, prensibi muhafaza ve şikâyetleri izale eden bir hal şekline bağlanmış olacaktır.

Karma hükümete katılan partiler ve gruplar, Hükümetin istikrar içinde kalkınma politikasına aykırı olacak şekilde gider çoğaltıcı ve gelir azaltıcı davranışları önlemek üzere işbirliği yapacaklardır.

İktisâdi Devlet Teşekküllerini rasyonel çalışma imkânlarına kavuşturmak üzere şimdiye kadar yapılmış tetkikleri ve çalışmaları değerlendirmek, bu teşekküllerin reorganizasyonu işini bir an önce sonuçlandırmak, kararındayız. Bu teşekküllerin yatırım kaynağı yaratma fonksiyonunu başaracak hale getirilmesi hedeftir.

İktisâdi kalkınmanın zaruri şartı olan idari reform ve toprak reformu gibi temel ıslahat tedbirleri mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirilecektir.

İşçi ve işveren münasebetlerini Anayasaya uygun olarak düzenleyen kanunlar çıkarılacak, işverenin ve işçinin karşılıklı güven içinde çalışmaları sağlanacaktır.

Bütün gelişme halindeki ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de küçük müstahsillerin çalışmalarını desteklemek ve daha verimli kılabilmek maksadiyle, başta zirai saha gelmek üzere, kooperatifçiliği geliştirmeyi lüzumlu görüyoruz.

Memleketimizin dış ticaret münâsebetlerinde mühim bir yeri olan Avrupa İktisâdi Camiası (Müşterek Pazar) memleketleriyle Türkiye’nin iktisâdi gerçeklerini ve batı alemi ile kader birliğini gözönünde tutan bir ortaklık anlaşması akdini lüzumlu sayıyor.

III. BAZI KANUNLAR HAKKINDA SİYASÎ SUÇLARIN AFFI

Siyasî mahkumların affı aşağıdaki esaslara bağlanmıştır:

a) Evvelki hükümet zamanında yapılan görüşmeler sırasında tezekkür edildiği üzere, 4. 5. ve 6 seneye mahkum olanların mahkumiyet ilâmında yazılı cezaları bir atıfet olarak özel af yolu ile kaldırılacak ve bundan yukarı müddetle mahkum olanların cezalarından da 4 sene indirilecektir.

b) Bu özel aftan istifade edecek olanların amme hizmetlerinden mahrumiyet cezaları devam edecek ve bunlar her ne suretle olursa olsun siyasi faaliyette bulunamayacaklardır.

c) Bu suretle aftan istifade edenlerden, hususi kanunların gereğince mesleki faaliyetten mahrum kalmış olanların mesleklerini icra etmeleri mümkün hale getirilecektir.

d) Bu özel af kanunu 1962 yılı Ekim ayı içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sevkedilecek ve bu ay içinde yürürlüğe girmesi gerçekleştirilecektir.

e) Karma hükümete dâhil partiler tarafından affın istismar konusu yapılmaması için partilerimiz gerekli gayreti sarfedecektir.

IV. 113 SAYILI KANUN

134 sayılı kanunla değiştirilen 113 sayılı kanun konusunda:

a) Kanunun 3 ncü L bendinin kaldırılması

b) 45 sayılı kanun hükümlerine tabi memurlara bunların şeriklerinin sıfat ve vazifelerini suiistimal suretiyle işledikleri suçlardan: Kendilerine veya başkalarına menfaat teminine matuf veyahut Devlet veya İktisâdi Devlet Teşekkülleri mahalli idareler ile, kuruluşunda Devlet hissesi bulunan her nevi ticari, sınai ve mali müesseselerin maddi zararını mucip olan fiillerin dışında kalanların affını sağlayacak şekilde kanunun 3 ncü maddesinin (M) bendinin değiştirilmesi;

c) Bu maddenin (G) bendinin de yukarıdaki fıkra hükümlerine göre tadil edilmesi hususlarında mutabakata varılmıştır.

105 SAYILI KANUN

a) 2510 sayılı İskan Kanununa ek 105 sayılı kanunun kaldırılmasında mutabakata varılmıştır.

b) Bu kanun gereğince ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hükümleri dairesinde muamele görmüş ve kamulaştırılmış olan gayrimenkullerin 4753 sayılı kanunun kamulaştırmadan istisna eylediği 5 bin dönüme kadar gayrimenkullerin sahiplerine iade edilecek ve bundan fazlası iadeye tabi olmayacaktır.

c) Kamulaştırılmış olan gayrimenkuller 5 bin dönümden aşağı ise, usulü dairesinde sahiplerine iade olunacaktır.

d) Kamulaştırılmış gayrimenkullerden tevzi edilmiş olan varsa, bunların iadesi bahis mevzuu olmayacaktır.

e) Tasfiye edilmesi gereken menkul mallardan mevcut olanları varsa bunlar da iade olunacaktır.

EK: 4

IX. İnönü Hükümeti Programı¹⁰²⁵

Millet Meclisinin Sayın Üyeleri,

Yüce huzurunuzda bulunmakla şeref duyan yeni Hükümetin programını sunuyorum.

Hükümet, siyâsi tarihimizde yer alan karma Hükümet teşebbüslerinin bir yenisidir ve Büyük Mecliste temsil olunan üç siyâsi partinin ve bağımsızların sorumlulukları ile kurulmuştur.

Türkiyemiz; sosyal ve ekonomik şartlar itibariyle gelişme halinde bir memleketidir. Bu gelişmenin istikrarlı ve süratli bir şekilde devam etmesi, gelişmiş ülkelerle aramızdaki mesafenin en kısa zamanda kapatılabilmesi için milli hayatımızda ve Devlet idaresinin çeşitli dallarında sağlam esaslara dayanan ıslahat ihtiyaçları ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Hükümetimiz, yüklendiği sorumluluğun bu yönlerden taşıdığı önemi kavramış olarak vazifeye başlamaktadır. Bu yüklü çalışmalarımız ve gayretlerimizde, büyük Meclisin ciddi, samimi ve bilgili yardımları başarımızın teminatını teşkil edecektir.

Başlıca konularda takip edilecek Hükümet politikasının esasları üzerinde, koalisyona katılan grupların önceden açık mutabakatlara varmaları suretiyle kurulan Karma Hükümet, Anayasa rejimini kökleştirme ve demokratik nizam içinde kalkınmayı gerçekleştirme yolunda atılmış bir adımdır.

Uzun yıllardan beri Türkiye'nin çok partili demokrasi hayatına hakim olan başlıca tartışma konuları artık geride kalmıştır. 27 Mayıs'tan sonra kabul edilen yeni Anayasa ve bu Anayasa'ya uygun olarak seçimlerden önce ve sonra çıkarılan önemli kanunlarla, bu tartışma konularının çoğu, sağlam hal şekillerine bağlanmış bulunmaktadır.

Bugün Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen kanunlar için kazai murakabe yolu açılmış, Anayasa Mahkemesi kurulmuş, üyeleri seçilerek yüksek görevlerine başlamışlardır.

Yıllarca mücadele konusu olan adaletin bağımsızlığı, Yüksek Hâkimler Kurulu teşkili hakkındaki Kanunla, tam teminata kavuşturulmuştur.

Basın hürriyeti teminat altındadır. Demokratik esaslara uygun bir toplantılar rejimi getirmeyi hedef tutan yeni bir tasarı Yüce Meclistedir.

Seçim sisteminde adalet ve seçimlerin güven verici şekilde yürütülmesi davası halledilmiştir.

İdarenin tarafsızlığı ve haksız siyâsi baskılardan masun olarak çalışması yolunda büyük mesafe alınmıştır.

Radyo, tek taraflı propaganda vasıtası değildir.

¹⁰²⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP27.htm>, (Erişim Tarihi: 15.07.2006). Hükümet Programının yer aldığı Millet Meclisi Tutanak Dergisi için, bkz. **M. M. Tutanak** Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 108, (02.07.1962), ss. 150-162.

Üniversiteler ilim hürriyetine ve akademik teminata sahiptir.

Son 16 yılın tecrübelerine insafla bakılırsa görülecektir ki, Türkiye’de demokratik rejimin canlılığı ve yaşama gücü konusunda hiçbir tereddüde yer bırakmayacak mesafeler alınmış; çetin imtihanlardan milletçe başarıyla çıkmış ve bugün, çok partili hayata girdiğimizden beri çekişme konusu olan başlıca şikâyet sebeplerinin ortadan kalktığı bir merhaleye ulaşılmıştır.

Sayın Milletvekilleri,

Demokratik rejim içinde planlı ve hızlı kalkınmayı gerçekleştirme yolunda esaslı temeller atılmıştır. Karma Hükümet, Türkiye’nin iktisâdi, sosyal ve kültürel alanlarda çetin meselelerle karşı karşıya bulunduğunu ve büyük hamlelere muhtaç olduğunu bilerek; bütün bu hamlelerin demokratik nizam içinde yapılabileceği ve Türk toplumu için başka bir yaşayış şeklinin düşünölemeyeceği inancı ile görevine başlamaktadır.

Aziz Milletvekilleri,

Karma Hükümete katılan partiler ve bağımsızlar Devlet hizmetinde takip edecekleri siyaset yolları ve açık ilkeler üzerinde anlaşarak huzurunuza gelmişlerdir. Öyle zannediyoruz ki, bu suretle, karma hükümeti teşkil eden partilerin Meclis Grupları arasındaki çalışmalarının ahenk ve istikrar içinde yürütölmesi bakımından, ileri bir netice elde edilmiş bulunmaktadır.

Koalisiyona katılan siyasî partilerin bir müşterek protokol ile tespit ettikleri ve Hükümet programına esas teşkil eden bu ilkeleri, bir kere daha arzetmekle şeref duyarım.

Türkiye’de rejim Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş bir demokrasi idaresidir. Anayasamız’da tarifini bulan Atatürk milliyetçiliği ve laik Devlet idaresi esastır.

Hükümetimiz aşırı sağcılık ve solculuk akımlarına karşı koyacaktır. Karma Hükümet, memleketin kaderini demokratik rejimin payidar olmasıyla sıkı sıkıya ilgili görmekte ve Anayasanın mutlak hâkimiyetini sağlamayı başta gelen vazifesi saymaktadır.

Bu görüşümüzün tabi sonucu olarak, demokratik rejimi tehlikeye düşürecek ve Anayasa hâkimiyetini zedeleyecek mahiyetteki hiç bir tahrike müsamaha etmeyeceğiz.

27 Mayıs ihtilali, meşruluğunu kaybetmiş bir idareye karşı Türk Milletinin direnme hakkını kullanmasıdır. Bu hareket amacına ulaşmış ve memlekette demokratik Cumhuriyet nizamının yeniden kurulmasını sağlamıştır.

Hükümetin siyaseti, 27 Mayıs devriminin meşruluğunu gölgeliyecek her türlü hareketlerin karşısında bulunacaktır.

Yeni Anayasamız, Türk topluluğunun yeni dünya görüşünü ve gelişen iktisâdi, kültürel ve sosyal emellerini sinesinde toplamıştır. Anayasanın istediği yeni müesseseleri tamamlamak ve işaret ettiği milli hedefleri gerçekleştirmek, başlıca vazifemiz olacaktır.

Karma hükümetlerin vatandaşlar arasında siyasî münasebetleri zararlı bir çekişme haline gelmekten korumak istidadında oldukları tecrübe edilmiştir. Yeni Hükümetimiz zamanında da, memleketteki siyasî partilerimiz arasında münasebetlerin salim ölçülerde yürütmesine önem vereceğiz.

Büyük Mecliste iktidar ve muhalefet münasebetlerinin vatanda ve vatandaşta huzuru ve güveni sağlayacak tabiatla olması için, hükümet elinden gelen gayreti sarfedecektir. Bütün siyâsi partilerimizin ve Türkiye Büyük Millet Meclis üyelerinin Büyük Meclisten memlekete güven, itibar ve kuvvet dağılmasındaki ehemmiyeti takdir ettiklerini bilen hükümet, kendisine düşen vazifeyi ifada titiz bir dikkat gösterecektir.

Millet Meclisinin Sayın Üyeleri,

Demokratik nizam içinde iktisâdi gelişmenin başarılmasını milletçe büyük davamız sayıyoruz.

İktisâdi gelişme halindeki memleketlerin meseleleri ile karşı karşıya bulunan memleketimizin iktisâdi ve sosyal davalarını süratle halletmek için gerekli bütün tedbirlerin, kısa vadeli ve dar parti mülâhazaları dışında, memleketçi bir görüşle ele alınması lüzumuna inanıyoruz.

Türk ekonomisinin, kalkınma hedefine, özel teşebbüsün ve Devlet sektörünün yan yana ve ahenkli şekilde çalışacağı bir ekonomik düzen içinde ulaşacağına ve özel teşebbüsün yaratıcı gücünden olduğu kadar, devletin kalkınma yolundaki vazgeçilmez gayretlerinden de ahenkli şekilde faydalanma lüzumuna kaniyiz.

Özel mülkiyetin Anayasa himayesi altında bulunması ve özel teşebbüsün güven içinde çalışması, hürriyet içinde kalkınmanın şartıdır.

Kalkınmanın, plan ve program içinde ve halen yürürlükte olan (Plan Hedefleri ve Stratejisi) kararındaki esaslar dâhilinde gerçekleştirilmesi lüzumuna inanıyoruz.

Bu temel kararda da açıkça belirtildiği gibi, özel teşebbüsün yatırımlarının artırılması, hızlı ve muvazeneli kalkınmanın gerektirdiği sahalara yöneltilmesi Devletçe teşvik edilecektir. Ancak bu teşvik, kabul ettiğimiz iktisâdi ve siyasî düzenle bağdaşmayacak olan doğrudan doğruya müdahale usulleriyle değil, maliye ve kredi politikası, sermaye piyasasının teşekkülü, yol gösterme, teknik bilgi sağlama gibi usullerle yapılacaktır.

Devlet, iktisâdi alandaki vazifelerini yaparken, özel teşebbüsün yatırım şevkini veya güven ve istikrar içinde çalışma imkânlarını engelleyici, kırtasiyeci ve frenleyici lüzumsuz müdahalelerden uzak kalacaktır.

Devletin iktisâdi politikasında açıklık ve kararlılık esas olacak maliye, para, fiyat, dış ticaret ve yatırım politikaları ve bunların tatbikatı, özel teşebbüse, uzağı görme ve devamlı bir güven duygusu içinde çalışma imkânı sağlayacak şekilde tanzim edilecektir.

Sadece özel sektörü iktisâdi ve sosyal gelişmenin vasıtası saymak davayı halle yetmiyeceği için, Devlete de iktisâdi hayatta önemli bir mevki tanımak, memleketimizin gerçeklerinden doğan bir zarurettir.

Devlet eliyle yapılacak işlerde esas prensibimiz, stratejik yatırımları, uzun süreli gelişme için gerekli yatırımları ve özel teşebbüsün gerçekleştiremediği yatırımları yapmak olacaktır.

İktisaden gelişmiş memleketlerle aramızdaki büyük mesafenin gitgide genişlemesi yerine, daralmasını sağlayacak bir kalkınma hızını gerçekleştirerek, Türk toplumunu gerekli refah seviyesine ulaştırabilmek için, gayri safi milli hâsıladan gerekli miktarın yatırımlara ayrılması zaruri olduğuna göre, umumi yatırım hacminin lüzumlu seviyeye ulaştırılması esastır.

İktisâdi kalkınma politikasının sosyal adalet ilkesini gözönünde tutması lazımdır.

Muvazeneli gelişme ve sosyal adalet cihetinden önemli gördüğümüz konulardan biri de, memleketimizin çeşitli bölgeleri arasında iktisâdi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi bakımından mevcut olan büyük farkları ortadan kaldırmağa çalışmaktır. Bunun için, Plan Hedefleri ve Stratejisinde yer almış bulunan tedbirlerin ciddi bir şekilde tatbiki konulmasını, Karma Hükümet yurdumuzun geri kalmış bölgelerinde yaşayan vatandaşlara karşı önemli bir vazife olarak kabul edecektir. Gerek beş yıllık planda, yıllık programlarda ve bölge planlaması çalışmalarında, bu husus öncelikle gözönünde tutulacaktır.

Türk ekonomisinin yılda ortalama % 7 civarında bir gelişme hızına kavuşabilmesi ve muvazeneli bir kalkınmanın sağlanabilmesi için, Devlet yatırımları uzun vadeli plan ve programlara bağlanacaktır. % 7 gelişme hızından fedakârlık yapmamak kararındayız.

Hazırlanmakta olan 1963–1967 devresine ait ilk beş yıllık plan, bu temel prensiplerin ışığı altında, Hükümetçe incelenip yüksek Meclise sunulacaktır.

Kamu harcamalarında yatırımlara öncelik verilecek, daha çok istihlâk mahiyeti arzeden harcamaların kalkınma hızını tehlikeye düşürecek şekilde artmaması önemle gözönünde tutulacaktır.

Kalkınmanın, istikrarlı bir mali siyasetle mümkün olacağına inanıyoruz. İktisâdi gelişmeyi tahrik ve teşvik eden genişleyici bir iktisat politikası takip edilmekle beraber, kaynakların israfına, istikrarsızlığa ve her türlü içtimai sarsıntıya yol açması bakımından, enflasyondan sakınılması lüzumuna inanıyoruz.

Genel olarak, mevcut vergi sistemimizin ıslahı cihetine gidilecektir. Bu ıslahatta, tatbikat kolaylığı, vergi adaleti ve verim artırıcı tedbirler bilhassa gözönünde tutulacaktır.

Zirai kazançların ve küçük ticaret ve sanat erbabı kazançlarının vergilendirilmesi konusunda haklı şikâyetlere çare bulan mevzuat değişiklikleri biran önce gerçekleştirilecek yeni hükümler uygulanacaktır.

Muhasebe-i Umumiye, Artırma ve Eksiltme Kanunları gibi ana mali kanunların, planlı kalkınma devresinin icaplarına göre yeniden tedvininde zaruret vardır. Bu konularda hazırlanacak yeni kanun tasarıları bu mali yıl içinde Yüksek Meclise sunulacaktır.

Bu arada 1961–1962 yıllarında alınmış olan servet beyannamelerinin iade edilmesi ve münâsîp bir süre içinde 1962 başlangıcı itibariyle, yeni bir beyanname alınması yoluna gidilecektir.

Bu suretle, esasında vergi kontrolü bakımından lüzumlu bir müessese olmakla beraber, psikolojik sebeplerle iş hayatına menfî tesirler icra ettiği ileri sürülmüş olan servet beyannamesi konusu, prensibi muhafaza ve şikâyetleri izale eden bir hal şekline bağlanmış olacaktır.

İktisâdî ve mali politikanın bu esaslar içinde yürütülmesinin özel sektör ve amme yatırımlarının azami şekilde artırılmasını ve kaynakların en müessir surette kullanılmasını, kalkınmamızın başlıca şartı olduğu kadar dış finansman talebimizin de haklı ve makul izahı olarak telâkki etmekteyiz.

Bu suretle, iktisâdî istikrar ve batılı demokrasi anlayışı içinde, kalkınmamızın lüzumlu kıldığı dış yardım ihtiyacının, üyesi bulunduğumuz Milletlerarası teşekküller ile dost ve müttefik memleketlerden temin edilebileceğine kani bulunmaktayız.

Sayın Milletvekilleri,

İktisâdî Devlet Teşekküllerini rasyonel çalışma imkânlarına kavuşturmak üzere şimdiye kadar yapılmış olan tetkikleri ve çalışmaları değerlendirmek, bu teşekkülleri yeniden düzenleme işini bir an önce sonuçlandırmak kararındayız. Bu teşekküllerin yatırım kaynağı yaratma görevini başaracak hale getirilmesi hedeftir.

Yatırım, işletme ve ihracat kredileri mevzularında, ekonomimiz planlı ve hızlı kalkınmanın icaplarına uygun, teşvik edici, ölçülü ve müessir tedbirlere muhtaçtır.

Bu itibarla, bir taraftan piyasasının tesisi için gerekli ekonomik ve hukuki tedbirler süratle alınırken, diğer taraftan da kalkınma bankacılığı esaslarının tatbik edilmesi lüzumunu buluyoruz.

Bu hususların temini için, menkul kıymetler borsalarının faaliyetlerini tanzim etmek üzere hazırlanan kanun tasarısı, kısa zamanda, Yüksek Meclise sunulacaktır. Yüksek Meclise sunulmuş olan Kalkınma ve Yatırım Bankaları tasarısının kanunlaşması sanayi, maden, turizm ve ulaştırma sektörlerinde, özel teşebbüse yatırım ve işletme sermayesi finansmanını tatminkâr ve gerekli şartlar ile sağlayacaktır.

Belirtmeyi lüzumlu buluyoruz ki, özel sektörün bu mevzularda çalışacak müesseseleri, geçmişte misalleri görüldüğü gibi, zayıf bünyeli ve anormal ekonomik şartlara göre kurulmamak; aksine, sağlam bünyeli rasyonel ve rantabl esaslara göre çalışacak müesseseler şeklinde tesis edilmek zaruretindedir.

Yeraltı servetlerimizin aranıp bulunması ve işletilmesi hususunda kolaylık ve sürat temin etmek üzere, Maden Kanununda lüzumlu tadillerin yapılması için hazırlanan tasarı, Yüksek Meclise kısa zamanda sunulacaktır. Bir taraftan da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü daha geniş ve verimli faaliyet gösterebilecek şekilde tevsi ve ıslah edilecektir.

Sanayimizi ihracata yöneltebilmek üzere, sınaî mamullerimizin vasıflarının ıslahı ile birlikte, istihsal masraflarını azaltacak tedbirler üzerinde durmak lüzumuna inanıyoruz.

Mevcut tesislerimizi tam gücü ile çalıştırmak için alınması gereken tedbirler, bu alandaki çalışmalarımızda ilk hedefi teşkil etmektedir.

Enerji kaynaklarımızın en verimli tarzda ve ahenkli olarak kullanılması için gerekli idari ve teknik ıslahat sūratle tamamlanacak; enerji politikamız, sanayiın belli merkezlerde toplanmasından ziyade memleket sathına yayılmasını hedef tutacaktır.

Küçük sanayi ve el sanatları özellikle üzerine eğilmeye kararlı olduğumuz bir konudur. Bu alanda çalışanları desteklemek, eğitimleri ile meşgul olmak ve teşkilâtlandırmak için gerekli tedbirleri almak ve lüzumlu müesseseleri kurmak kararındayız.

Sayın Arkadaşlarım,

İktisâdi ve sosyal kalkınmamızda, milli ekonomimizin temeli olan tarıma büyük önem vermekteyiz. Tarım alanında sağlanacak gelişme, nüfusumuzun üçte ikisinin yaşama şartlarını iyileştirecek ve aynı zamanda diğer sektörlerdeki gelişmelere kaynak ve dayanak teşkil edecektir.

Zirai ıslahatın artırılmasında kolay olan, saha genişlemesi imkânlarının sınırına gelindiği için, birim başına verimi yükseltmek suretiyle istihsal artışını sağlamak zorundayız. Hazırlanmakta olan tarım planı, bu amaca ulaşmak için gerekli bütün tedbirleri gözönünde tutmaktadır. Planda da derpiş edildiği gibi, verimi ve dolayısıyla istihsalı artırıcı tedbirlerin başlıcaları olan sulama, iyi tohumluk, damızlık, fidan ve gübrelerin daha fazla miktarlarda kullanılması, nebati ve hayvani hastalık ve zararlılarla mücadele, hayvanların daha iyi beslenmesi ve bakımı işlerine önem verilecektir.

Zirai kalkınmamızda ve zirai istihsalın artışında çok önemli rolü bulunan zirai kredi rejiminin daha tesirli bir hale getirilmesini hükümet, önemli bir konu olarak görmektedir.

Zirai ekonomi bakımından lüzumlu, fakat o nisbette güç bir konu olan zirai sigorta alanında temel çalışmalara devam olunacaktır.

Toprak, orman ve mer'a gibi tabii kaynaklarımızın korunmasında ve istihşâl güçlerinin artırılmasında, Anayasamızın koyduğu prensipler bütün çalışmalarımıza, rehber olacaktır. Özellikle, orman yetiştirme hizmetleri hızlandırılacak ve hazırlanan uzun vadeli planlar gereğince yürütülecektir.

Orman konusunun önemli bir vechesi de, insan ve orman münasebetlerinin milli menfaatlere uygun bir şekilde düzenlenmesi ve ormancı bölgeler halkının geçim ve çalışma durumlarının ıslahı olacaktır.

Sayın Milletvekilleri,

Yurdumuzda zirai kalkınmayı gerçekleştirmek için sosyal ve ekonomik bünyede bazı reformlar yapılmasının zaruretiye inanıyoruz.

Bunların başında, Anayasa hükümlerine, yurt gerçeklerine ve zirai kalkınma davamızın icaplarına uygun bir toprak reformu gelmektedir. Bu maksatla hazırlanmış olan ön proje, Hükümetçe dikkat ve titizlikle incelenip nihai şeklini aldıktan sonra en kısa zamanda yüksek Meclisin tetkik ve tasvibine sunulacaktır.

Tarım teşkilâtının; müstahsille çok sıkı işbirliği yapmak suretiyle, tarım politikamızın uygulanmasında daha müessir hale getirilmesi, üzerinde önemle duracağımız bir konudur.

Sayın Arkadaşlar,

Ticaret politikamızın yürütülmesinde, istikrar, açıklık, umumilik ve eşitlik temel prensiplerimiz olacaktır.

İş hayatımızı sıkı lüzumsuz formalite ve kayıtların kaldırılmasına ve sadeleştirilmesine gayret edeceğiz.

İş hayatının tanziminde verimsiz neticeleri çok denenmiş sun'i ve zecri tedbirler yerine, normal ve iktisâdi tedbir ve yollar esas alınacaktır.

İktisâdi davalarımızın çözümünde iş hayatımızın selâhiyetli meslek teşekkülleriyle istişareye bilhassa önem vermekteyiz.

İktisâdi kalkınmamızda, iktisâdi ölçüler içinde gelecek yabancı sermaye, teknik ve teşebbüs kabiliyetinden faydalanmaya kıymet vermekteyiz. Bu konuda tecrübelerin ilham ettiği tedbirleri alacağız.

Ticaret politikamız ve tediye muvazenemiz bakımından, ihracatımızın geliştirilmesi hayati önem taşıyan bir davadır. Bu davanın halli için, ilgili Bakanlıkların birlikte çalışmaları, yolu ile, gerekli bütün tedbirleri almak başlıca hedeflerimizden biri olacaktır.

Bütün gelişme halindeki ülkelerde olduğu gibi, Türkiyemizde küçük müstahsillerin çalışmalarını desteklemek ve daha verimli kılabilmek maksadiyle, başta zirai saha gelmek üzere, kooperatifçiliği geliştirmeyi lüzumlu görüyoruz.

Aziz Milletvekilleri,

Bayındırlık işleri, planlı ve hızlı kalkınma içinde önemli yer tutmaktadır. Karayolları, Devlet Su İşleri, Demiryolu ve Liman İnşaatı, Hava Meydanları ve Akaryakıt Tesisleri, Devlet Yapı İşleri alanlarında, 1962 yılına ait bütün işler sağlam programlara bağlanmıştır.

Bu yatırımların zamanında ve intizamla gerçekleşmesi için gerekli takip dikkatle yapılacaktır. Karayolları şebekemizin, hazırlanan program gereğince ve imkânlarımızın en iyi kullanılması suretiyle tamamlanması hedefimizdir. Mevcut yolların bakım ve idamesine de yeni inşaat kadar önem verilecektir.

Devlet yollarından ayrı olarak, il ve köy yolları bakımından karşı karşıya bulunduğumuz pek büyük ihtiyaçların makul bir süre içinde karşılanabilmesi, vatandaşlarımızın geniş çapta müzaheretini icap ettirecek mahiyettedir. Köy yollarının yapılmasında ve bakımında gönüllü olarak yardımcı olacak köylere, Hükümetçe öncelik tanımak suretiyle her türlü imkân sağlanacaktır.

Su işleri; zirai sulama, enerji istihsalı ve taşkından koruma amaçlarına göre ve program dairesinde faaliyetlerine devam edecektir. Toplum kalkınmasında önemli yeri olan küçük sulama işleri Devletle vatandaşın elele çalışacağı verimli sahalardan biridir. Bu alanda vatandaş gayretlerini değerlendirmek ve tamamlamak suretiyle, zirai istihsalı artırma yolunda büyük sonuçlar alınabileceğine inanıyoruz.

Köylerimize içme suyu getirme davası da, planlı şekilde ekonomik ölçüler ve sosyal öncelikler gözönünde tutularak azimle yürütülecektir.

Devlet yapılarında, israflı gösteriş yerine, gayeye uygunluk ve sağlamlık esasında ısrar edeceğiz.

Bayındırlık işlerinde, tesirli kontrol usulleri tesisine çalışacağız.

Aziz Arkadaşlar,

Ulaştırma hizmetlerinin, kalkınma planına uygun olarak geliştirilmesi esastır. Bu alandaki iktisâdi devlet teşebbüslerinin verimli çalışma usullerine kavuşturulması, tarife sisteminin iktisâdi ölçülerle düzenlenmesi yolunda çalışmalara devam edilecektir. Ulaştırma şebekesi olarak iktisâdi ve stratejik yönden önemli olduğu kadar, sınaî teşekkül olarak da ekonomimizde büyük yeri olan demiryollarımızın ihtiyaçları gözönünde tutulacaktır.

Deniz ticaret filomuzun, Devlet gayreti ve özel teşebbüsün teşviki suretiyle geliştirilmesi amacımızdır.

Devletin ulaştırma alanındaki çalışmalarıyla özel teşebbüsün faaliyetleri arasında bir ahenk kurmaya çalışacağız.

Sayın Arkadaşlar,

Milletlerarası ekonomik ve sosyal münasebetlerin gelişmekte olması nedeniyle gümrüklerimizin ehemmiyeti günden güne artmaktadır.

Bu itibarla, Milletlerarası Teşekküllerle olan irtibatımız da nazara alınarak Mer'î Gümrük Kanunumuzun bu faaliyet ve münasebetlere muvazi ve günün icap ve ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmesine çalışılacaktır.

Geniş ve çeşitli ekonomik ve sosyal faaliyetleri bulunan Tekel Genel Müdürlüğünün, çalışma alanında tütün en mühim yeri işgal etmektedir. Umumi ihracatımızda ehemmiyetli bir yeri olan tütünün dış piyasalarda mevkiini muhafaza ve sürümünü artırmak yolundaki gayretlerimize devam edilecektir.

Geçen seneden beri tütünlerimize arız olan Mavi Küf Hastalığı ile mücadelede Tarım Bakanlığı ile sıkı işbirliği yapılmaktadır.

Günden güne artan istihsal seviyesine muvazi olarak, mevcut çay fabrika ve atelyelerimize, yatırım planımız çerçevesi dâhilinde yenileri ilâve edilecektir.

İmar ve İskân Bakanlığı sosyal bünyemizde yeni ve önemli hizmetler başarmak vazifesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Özellikle, yıldan yıla ileri nisbette artan nüfusumuzun şehircilik ve mesken ihtiyacı konularında ortaya çıkardığı meselelere hal çareleri arayıp bulmak görevi, bu Bakanlığımızı yakından ilgilendirmektedir.

Şehir ve Bölge Planlaması konularının her gün biraz daha ehemmiyet kazanan durumunu gözönünde tutarak gerekli dikkat ve titizliği göstereceğiz.

Mesken kredisi konusunda dar gelirli ailelerin ihtiyaçlarını ön planda tutan sosyal mesken politikası güdülecektir. Gecekondu davasının da böyle bir politika ile ve devletin kılavuz örnek ve yardımcı olması suretiyle halledilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Topraklandırma ve iskân alanlarındaki çalışmalar, ilgili Bakanlıklarla sıkı işbirliği yapmak suretiyle, verimli bir hale getirilecektir.

Yapı malzemesinin standart hale getirilmesi için kurulmuş bulunan Araştırma Enstitüsü çalışmalarını titizlikle takip edeceğiz.

Sağlık politikamızın hedefi sağlık hizmetlerini, yurdun her köşesine, bilhassa geri kalmış bölgelerine de yöneltmek, hizmetlerin dağılışında, sosyal adalet prensiplerini gerçekleştirmektir.

Sağlık hizmetlerinin sosyallaştırılması alanındaki tecrübe dikkatle ve önemle takip ettiğimiz bir konudur.

Memleketin gerçeklerini gözönünde bulundurarak, bir taraftan tedavi edici müesseselerin ihtiyaca yeter bir seviyeye çıkarılmasına çalışılırken, diğer taraftan koruyucu hekimlik çalışmaları da hızlandırılacaktır.

Sağlık merkezlerinin yeterli malzeme ve elemanlarla donatılması hedefimizdir.

Sağlık personelinin mahrumiyet bölgelerinde istekle çalışmaları için gerekli imkânlar, genel personel rejimi ıslahatı içinde gözönünde bulundurulacaktır. Sağlık personeli yetiştiren kurumlar çoğaltılacak ve geliştirilecektir.

Sosyal hizmetler sistemli bir şekilde inkişaf ettirilecektir.

Özel teşebbüse ait sağlık müesseselerinin çoğalma ve büyümeleri ve ilaç sanayimizin gelişmesi için, teşvik edici tedbirler alınacaktır.

Aziz Milletvekilleri,

İşçi ve işveren münasebetlerini Anayasaya uygun olarak düzenlemek, işverenin ve işçinin karşılıklı güven içinde çalışmalarını sağlamak hedefimizdir. Sosyal adalete ve sosyal güvenliğe bu suretle ulaşılabileceği inancındayız.

İşçinin refahını sağlamanın ve işsizliği yenmenin esas tedbiri, iş sahaları ve iş verimini artırmak; istihsalı geliştirmek mevcut tesisleri tam güç ile çalışır hale getirmektir. Kalkınma planında atıl iş gücünü değerlendirme unsuruna büyük önem verilmesi fikrindeyiz.

Çalışma hayatımızı ileri demokratik ülkelerdeki verimli ve ahenkli düzene kavuşturmak üzere hazırlanan Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu tasarısı, Hükümetin Büyük Millet Meclisine kısa zamanda sunacağı tasarılarından biri olacaktır.

Günün ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiş bulunan İş Kanunu da, kısa zamanda, yeni bir metin halinde Büyük Millet Meclisi huzuruna getirilecektir.

İş kazalarını ve meslek hastalıklarını azaltabilmek için gerekli önleyici tedbir ve kontrolleri daha tesirli bir şekilde yürütme imkânını Çalışma Bakanlığına ve İşçi Sigortaları Kurumuna sağlayacak bir kanun tasarısı da yakında Büyük Millet Meclisine sunulacaktır.

Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kurumu teşkilâtı, artmakta olan ve yeni kanunlarla daha da artacak olan ödevlerini gereği gibi yapabilecek şekilde ıslah edilecektir.

Bir kısım işçi ücretlerinin ödenmesindeki gecikmeleri kesin olarak önleyici tedbirler alınacaktır. Devlet sektöründe, işçilere ödenen ikramiyeler ücretlere eklenecektir.

Tarım işçilerinin haklarını koruyucu tedbirler üzerindeki çalışmalar hızlandırılacaktır.

Hür sendikacılığın gelişmesi için gerekli bütün imkânlar sağlanacaktır.

Sosyal ve ekonomik meselelerin çözümünde, sendikalar, Devlete yardımcı müesseseler olarak itibar göreceklendir.

Amme sektöründeki işletmelerin yönetiminde işçilerin tecrübe ve görüşlerinden faydalanmayı sağlayıcı bir danışma ve dayanışma düzeni kurulacak; işçiyi verim artışına ve maliyet düşüşüne yapacağı hizmetin karşılığını elde edebilme imkânına kavuşturmak çareleri üzerinde önemle durulacaktır.

İş ve İşçi Bulma Kurumunu daha sağlam gelir kaynaklarına kavuşturma imkânları aranacaktır. İşçilerin eğitime önem verilecektir.

Türk işçisinin emeğinin karşılığını almak yolundaki samimi ve dürüst gayretlerini, milli menfaatlere aykırı, yıkıcı maksatlar için sömürmek isteyecek teşebbüslere karşı koyacağız. Bu davranışla hem vatansever ve milletçi Türk işçisini, hem de yurdun yüksek menfaatlerini korumuş olacağımıza inanıyoruz.

Aziz Milletvekilleri,

Adaletin sürat emniyet ve huzur içinde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla usul kanunları dâhil, ana kanunlarda gerekli değişiklikleri yapmak üzere girilen hazırlıklar tamamlanacaktır.

Bu arada, yürürlükteki mevzuatın yeni Anayasaya uygunluğunu sağlama yolundaki çalışmalara hızla devam edilecektir.

Hâkimler Kanunu, Yargıtay ve Mahkemeler Teşkilâtı Kanunları Adalet Bakanlığı Merkez Teşkilatı Kanunu, kabul buyurulan Yüksek Hâkimler kurulu teşkili hakkındaki Kanuna paralel olarak değiştirilecektir.

İcra ve İflas Kanununun, toplumun sosyal ve iktisâdi bünyesine uygunluğunu temin konusundaki çalışmalar sonuçlanmıştır. Hazırlanan tasarı kısa zamanda Yüksek Meclise sunulacaktır.

İnfaz sistemimizi ıslah etmek ve mükerrerliğini önleyecek usulleri geliştirmek, cezasını çekmiş suçluların cemiyete yeniden intibaklarını kolaylaştırmak; suçluluğun önlenmesinde büyük önemi olan çocuk suçluluğu ile mücadele etmek yolundaki çalışmalara hız vermektir.

Danıştayın, yeni Anayasaya uygun şekilde yeniden teşkilâtlanması ve ağır iş yükünü karşılayacak hale getirilmesi lüzumuna kaniyiz.

Son bir sene zarfında memleketin siyâsi huzurunu zedelemiş olan siyâsi af konusunun, sarîh hudutlar içinde halledilmesi kararlaştırılmıştır.

Kararlaştırılan esaslar, hükümete katılan siyasî partiler ve bağımsızlar tarafından müştereken hazırlanmış bulunan koalisyon protokolunda yer almıştır. Bu konuda ehemmiyetli olan husus, vatandaş huzurundan ve çalışmaktan alıkoyan siyasî istismarın durdurulmasıdır.

Büyük Meclisin Sayın Üyeleri,

İdarede tarafsızlığı, vatandaşa eşit muameleyi, halk işlerinde sürat ve kolaylığı sağlamak amacımızdır. Partizan idare acısını milletimize çektirmemeğe azimliyiz.

Yurtta emniyet ve asayişin sağlanması, kanun ve nizamların vatandaşlara eşit olarak tatbiki ile mükellef olan emniyet ve Jandarma, günün şartlarına uygun olarak, halk hizmetinde daha süratle ve daha müessir çalışan bir kuvvet haline getirilecektir.

Milli güvenliğin bir dalı olan sivil savunmayı yurt savunmasının tamamlayıcısı olarak kabul ediyoruz.

Mahalli idarelerimizin; Anayasanın ışığı altında bünyelerine uygun seçimlerinin biran evvel yapılması; gelirlerinin hizmetleri karşılar hale getirilmesi, teşkilât, görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesi ile ilgili mevzuatı en kısa zamanda tasvibinize sunacağız.

Amme idaremizin her alanda daha verimli çalışmasını sağlayacak bir idari reformu, iktisâdi kalkınmanın da zaruri şartı sayıyoruz. Bu konuda başlamış olan çalışmaların süratle tamamlanmasına önem veriyoruz.

Aziz Arkadaşlar,

Devlet Personel İdaresini düzenleyen mevzuatı planlı bir çalışma ile ıslah yolundayız. Devlet personel politikasında ilk prensibimiz, memurun, kanunların emrinde ve milletin hizmetinde vazife ve sorumluluk duygusu içinde çalışmasını sağlamak olacaktır. Kifayetli ve verimli bir personel sistemi kurmak hususunda kararlıyız. Anayasamızın kamu hizmetlerine alınmada ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilmeyeceği esasına uyularak, bütün demokratik rejimlerde tatbik edilen açık müsabaka imtihanlarını geniş ölçüde uygulamak ve teşkilâtlandırmak hususunda Devlet Personel Dairemiz çalışmaya başlamış bulunmaktadır.

Sayın Milletvekilleri,

Milli Eğitimde amacımız, her yaştaki yurttaşlarımızı eşit eğitim imkânları içinde, istidat ve kabiliyetlerine göre üstün seviyede yetiştirmek; milletimize ve insanlığa yararlı iyi ve verimli yurttaşlar haline getirmek; sosyal ve ekonomik kalkınma programlarının uygulanması için gereken çeşitli vasıftaki insan gücünü hazırlamaktır.

Böylece Milli Eğitimi sadece gençlerimizi yetiştirmenin ve halkımızı aydınlatmanın bir vasıtası değil, aynı zamanda ve özellikle memleketimizin sosyal ve ekonomik gelişmesini gerçekleştirecek ve hızlandıracak verimli bir yatırım telakki etmekteyiz.

Bu temel ilkelere dayanmak suretiyle, Türk eğitim sisteminin toptan gözden geçirilmesi ve milli eğitim gelişmesinin uzun süreli bir plana bağlanması hususunda girişilmiş bulunan çalışmalara, bilhassa aşağıdaki hususlar gözönünde tutularak devam olunacaktır.

İlk Öğretimde, 1970 yılına kadar, okuma çağında bulunan bütün çocuklar okul içine alınacaktır.

İlkokuldan sonra öğrenime devam imkânını bulamayan çocuklar ve yetişkinler için, okuma - yazma öğretimi ile birlikte, çevrenin ekonomik ve sosyal şartları gözönünde tutulmak suretiyle tarım ve el sanatları alanında, devamlı bir programa bağlanmış, tamamlayıcı ve yetiştirici müesseseler açılacaktır.

Her derece ve tipteki genel ve mesleki teknik öğretim kurumlarımızın, Devlet Planlamasına paralel bir anlayış ve düzen içinde, belli bir plana göre gelişip yayılmaları sağlanacaktır.

Orta ve yüksek seviyede genel ve mesleki öğretim kurumlarımızın açılmasında, Devlet Planlama Teşkilâtımızca belirtilen sektörlerin ihtiyaçları dikkate alınacak; böylece genel ve mesleki öğretim arasında memleket ihtiyaçlarına cevap verecek bir dengenin kurulmasına çalışılacaktır. Orta ve yüksek seviyelerdeki öğretim kurumlarımızda, azami verimi sağlayıcı tedbirler süratle alınacak ve yeni öğretim kurumları vazifelerini en iyi şekilde yapmalarını mümkün kılan bütün şartlar hazırlanmak suretiyle, açılacaktır.

Her kademe ve tipteki öğretim kurumlarımızın öğretmen ihtiyaçlarının karşılanması konusuna öncelik verilecektir.

Öğretmen yetiştirmek için yapılan büyük yatırımların ve harcanan emeklerin arzu edilen sonuca ulaşması için, öğretmenlik mesleğini cazip kılacak tedbirlerin alınması zaruretiye inanmaktayız.

Özel öğretim kurumlarının, resmi öğretim kurumlarının seviyesine uygun şekilde gelişmesi yayılması için teşvik edici ve destekleyici tedbirler alınacaktır.

Maddi imkânlardan yoksun öğrencilerimizin kabiliyetleri yönünde ve ölçüsünde öğrenim görebilmeleri için alınmış tedbirler genişletilecektir.

Sosyal ve ekonomik kalkınmamızın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan alanlarda, yüksek seviyede ilim ve fen adamı araştırmacılar yetiştirmek işi bir plana bağlanacaktır. Bu arada tasarısı Meclise sunulmuş olan Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun bir an önce faaliyete geçmesine çalışılacaktır.

Planlı kalkınma içinde, yurttaşlarımızın çalışma gücünü artırmak, yaşayış seviyesini yükseltmek ve boş zamanlarını değerlendirmek için, okul eğitim dışında ve yanında halk eğitim çalışmalarına önem verilecektir.

Eğitim politikamızda, memleketimizin az gelişmiş bölgeleriyle diğer bölgeleri arasındaki farklılıkları ortadan kaldırııcı tedbirler ehemmiyetle dikkate alınacaktır.

Aziz Milletvekilleri,

Anayasamızın teminatı altında bulunan vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetini korumayı vazife sayıyoruz.

Diyanet İşleri Başkanlığının çalışmalarını halkımızın bugünkü ve yarınki ihtiyaçlarını karşılayacak yeterliğe ve verimli bir gelişmeye kavuşturabilmek, aydın din adamları yetiştirmek ve bunları layık oldukları refah seviyesine ulaştırmak için gerekli tedbirler alınacaktır.

Ecdadımızın sosyal hizmet ve hayır sahasındaki örnek tarihi müessesesi olan vakıfların canlılığını muhafaza etmek ve verimini ve faydasını artırarak devam ettirmek ve dünya çapında tarihi değer taşıyan eski eser ve abidelerimizin gelecek nesillere intikalini sağlamak amacımızdır.

Bu suretle, vakıflar idaresi planlı bir çalışma ve ilerleme hayatına girerek, milletçe kalkınma ve politikamızda kendine düşen vazifeyi başaracaktır.

Tapu ve Kadastro hizmetlerinin daha süratli ve düzenli bir şekilde yürütülmesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Bu cümleden olarak, ihtiyaçlara göre yeniden hazırlanan ve Yüksek Meclise sunulan Tapulama Kanun Tasarısının bir an evvel kanunlaşmasına ve Teşkilât Kanununun ihtiyaçlara uygun hale getirilmesine çalışılacaktır. Kadastro işlerinin hızlandırılması için gerekli vasıta ve malzeme sağlanacaktır.

Büyük Meclis tarafından kabul buyurulan Yeni Kuruluş, Görev ve Yetki Kanunu ile hamleli çalışma imkânlarına kavuşturulmuş olan istatistik teşkilâtımızı, maddi imkânlar ve yeterli personel bakımından takviye etmek kararındayız.

Basın - Yayın ve Turizm Bakanlığı gelişme yolundadır.

Yüksek Meclise sunulmuş olan “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu”nun müsbet sonuçlar doğuracağına inanıyoruz.

Radyolarımızın aydınlatıcı, istifadeli ve iç siyaset yönünden tarafsız çalışmasını sağlam teminâta bağlayacak kanun tasarısı yakında Yüksek Meclise sevk olunacaktır.

Turizm mevzuu üzerinde layık olduğu önemle durmak kararındayız. Bu konuyu memleketin ekonomik meselelerinin hallinde de yardımcı olabilecek ve gelişme ümitlerine sahip bir saha olarak görüyoruz. Turizmin yürütülmesinde, yabancı sermaye ve teknik imkânlarından faydalanmayı lüzumlu saymaktayız.

Sayın Milletvekilleri,

Dış politikamız, esasları Büyük Millet Meclisindeki bütün siyasî partilerce benimsenmiş milli politika hüviyetini muhafaza edecektir.

Bilindiği gibi, dış politikamızın başlıca hedefi, Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak bütün milletler için barış, hürriyet adalet ve hak eşitliği esaslarına dayanan devamlı bir dünya nizamının kurulmasıdır.

Geçen devredeki milletlerarası durumda, arzuladığımız dünya nizamının kurulması yolunda ümit verici yeni gelişmeler vuku bulmadığını esefle müşahade ediyoruz. Berlin, Doğu - Batı münasebetleri, kontrollü silahsızlanma, ilgililer arasında varılacak bir anlaşma dairesinde atom denemelerine son verilmesi gibi dünya barış ve güvenliğine birinci derecede müessir meselelerde müsbet ve müşahhas terakkiler elde edilmemiştir.

Bu durum ve genel güvensizliğin tahrik ettiği silahlanma yüzünden milletlerarası münasebetler nezaketini muhafaza etmektedir. Bağımsızlık ve bütünlüklerine önem veren memleketler için bu durumun ortaya koyduğu gerçek, teyakkuz ve basiret ile hareket zaruretinin biran dahi gözönünden uzak tutulmayacağıdır.

Türkiye Hükümeti devamlı ve adil bir barış nizamının gerçekleşmesi uğrunda milletlerarası işbirliğinin kuvvetlendirilmesi ve ihtilafların barışçı yollarla halledilmesi için, her zaman olduğu gibi, bundan sonra da, elinden gelen gayreti esirgemeyecektir. Böyle bir nizamın ancak milletlerarası gerginliğin giderilmesi ve güvenlik ve istikrarın kurulması yolunda bütün milletler tarafından aynı samimilik ve aynı iyi niyetle sarfedilecek müşterek gayretler sayesinde gerçekleşebileceğine şüphe yoktur. Biz bu sahada uhdemize düşen vazifeleri yaparken diğer taraftan da öteden beri bağlı olduğumuz ortak güvenlik prensibine uygun olarak, dâhil bulunduğumuz ittifaklar içerisinde, barış ve güvenliğin korunması ve hür dünyanın savunmasının takviyesi maksadiyle çalışma ve gayretlerimize devam edeceğiz.

Memleketimizin üyesi bulunduğu NATO ve CENTO'nun son mutat toplantılarında yapılan görüşmeler ve alınan kararlar gerek üye memleketlerin savunmaları, gerek barışın korunması bakımlarından müsbet sonuçlar sağlamıştır.

Dünya barışının muhafazasında ve hür milletler camiasının müdafaasında makus ihtimallere meydan bırakmayacak en kuvvetli teminâtı teşkil eden NATO ittifakının bu kudretini daha da artırmakta olduğunu müşahade etmekten büyük bir memnunluk duymaktayız.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak kurulmuş savunma teşekkülleri ve üyelerinin refah yolunda gelişmesi amacını güden iktisâdi milletlerarası kurallar çerçevesinde Batı ile ideal bir kader ortağıdır.

Son NATO toplantısında alınmış olan ve memleketimiz ile Yunanistan'ın iktisâdi kalkınmalarını süratlendirebilmelerini hedef tutan kararla bir kere daha sabit olduğu veçhile, bu ideal ve kader birliğine diğer Batı Devletleri de memleketimiz derecesinde kıymet ve ehemmiyet atfetmektedirler.

Hür Batı ideallerini paylaşan memleketler arasındaki bu yeni dayanışma gösterisi her bakımdan güven vericidir.

NATO ittifakı içindeki bağlarımıza ilâve olarak, Amerika Birleşik Devletleri, Federal Almanya Cumhuriyeti, İngiltere, Fransa, İtalya ve diğer bütün üye Devletlerle iki taraflı münasebetlerimiz samimi ve ileri dostluk seviyesinde gelişmeğe devam etmektedir.

CENTO'nun da kendisine ideal edindiği barış, güvenlik ve refah hedeflerinde başarılı olması için gayretlerimize devam edeceğiz.

CENTO Teşkilâtının bölge üyeleri İran ve Pakistan ile karşılıklı münasebetlerimiz mesut inkişaflar kaydetmektedir. Bu dostluk Dışişleri Bakanımızın, vaki nazik davete icabet ederek, komşumuz ve müttefikimiz İran'ın başşehrine pek yakında yapacağı resmi seyahat ile daha da artacaktır.

Kendisi ile özel bağlarımız malum olan Kıbrıs Cumhuriyetinde, devamlı huzurun, gerek Kıbrıs Cumhuriyetinin iç gelişmesi, gerek kendisi ile özel bağları olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile münasebetleri bakımından önemi açıktır. Biz, Kıbrıs'ın bir bütün teşkil eden mevcut anlaşmalar dairesinde bütün vatandaşların refah ve saadete ulaştırmasını ve bölgemizin barış ve istikrarına yararlı olmasını samimiyetle temenni etmekteyiz.

Komşumuz ve müttefikimiz Yunanistan ile münasebetlerimizdeki son gelişmeler arzu edilen seviyeye yönelme müjdesini taşımaktadır. Mevcut pürüzlerin giderilerek, münasebetlerimizin müşterek menfaatlerimize ve dostluk ve ittifak bağlarımıza uygun bir seviyeye getirmesi hususunda duyduğumuz samimi ve kuvvetli arzunun Yunan Hükümeti'nce de aynı tarzda paylaşıldığını görmekle çok bahtıyarız. Bu yolda devam etmekte olan müşterek gayret ve çalışmalarımızın hem iki memleket, hem de mensup olduğumuz ittifak camiası menfaatleri bakımından çok verimli olacağına inanmaktayız.

Mensup bulunduğumuz ittifaklar manzumesi dışında kalan bütün memleketlerle, Birleşmiş Milletler prensipleri dairesinde münasebetlerimizi geliştirmeyi arzuladığımız malumdur.

Kendilerine karşı özel bir yakınlık duyduğumuz bütün Orta ve Yakın - Doğu memleketlerinin hürriyet ve bağımsızlık içinde daha ileri bir refah seviyesine ulaşmaları samimi temennimizdir.

Afganistan ile ananevi dostluk münasebetlerimizin gelişmesine hususi bir itina gösterilmektedir.

Hindistan ile mevcut dostça münasebetlere devam olunacaktır.

Yeni bağımsızlığına kavuşarak, Birleşmiş Milletler Camiasına katılmakta olan milletlerin meşru haklarını elde etmelerinden büyük memnunluk duymakta ve bu milletin refah ve saadet yolunda ilerlemelerini gönülden dilemekteyiz. Son yıllar zarfında bu suretle Birleşmiş Milletlere katılmış olan genç Afrika memleketlerine duyduğumuz yakın ilgiyi belirtmek ve çeşitli ticaret ve kültür münasebetleri kurmak veya geliştirmek maksadıyla, bu memleketlere gönderilen iyi niyet heyetleri vazifelerini başarı ile yerine getirerek avdet etmişlerdir. Temaslarımızdan memnunuz. Bu münasebetlerin karşılıklı olarak geliştirilmesine çalışacağız.

1 Temmuz referandumu ile mukadderatını bizzat tayin etmiş olan Cezayir halkına karşı müşterek bir mazinin mahsulü olarak beslediğimiz samimi dostluk hisleri malumdur. Bu münâsebetle, Türk milletinin ve Hükümetinin kardeş Cezayir milletine kalbi tebrik ve en iyi temennilerini ifade etmek isteriz. Referandumun gerçekleşmesinde büyük ve cesur bir rol oynayan muhterem Fransız Devlet Başkanı General De Gaulle'ün üstün gayretlerini bir vesile ile takdirle anıyoruz. Uzun seneler büyük ızdıraplara sebep olan hadiselerin, Fransız ve Cezayirli liderlerin basiretli tutumları sayesinde mutlu bir sonuca bağlanmış olmasından fevkalade bahtıyarız.

Büyük Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizi, mevcut Milletlerarası taahhütlerimizle ahenkli olmak ve karşılıklı saygı esasına dayanmak üzere, iyi komşuluk münasebetleri çerçevesi içinde geliştirmek arzumuzdur.

Yugoslavya ile münasebetlerimizin müşterek menfaatlerimize uygun olarak gelişmesine önem vermekteyiz. Bağımsız benliğini muhafazaya azimli bulunduğunu gördüğümüz bu dost memleket ile karşılıklı münasebetlerimizin daimi gelişmeler kaydetmesi samimi temennimizdir.

Türkiye Cumhuriyeti diğer bütün komşu memleketlerle barış ve dostluk münasebetleri yürütmeyi arzu etmektedir. Bulgar Hükümetince aynı yolda izhar edilmiş olan arzuya uygun olarak, 1961 Eylül ayında, bu memleket ile karşılıklı münasebetlerimizi geliştirmeye faideli olacağını düşündüğümüz bazı telkin ve tekliflerde bulunulmuştur. Bu tekliflere bir karşılık alınamamıştır. Buna mukabil, Bulgar basını ve Bulgar idarecileri son zamanlarda memleketimiz aleyhine bir propaganda kampanyasına girmişlerdir.

Hür dünya ideallerini paylaşmak yönünden kendilerine özel bir yakınlık duyduğumuz Japonya ve diğer Uzak Doğu memleketleri ile dostluk münasebetlerimizin geliştirilmesine önem vermekteyiz.

Kendileri ile dostane münasebetler idame ettiğimiz Latin Amerika memleketleri ile de bu münasebetlerin kuvvetlendirilmesine çalışılacaktır.

Avrupa entegrasyon hareketlerinin özellikle ekonomik alandakilerin gelişmesinde en önemli rolü ifa eden Avrupa İktisâdi Camiasının üye adedinin çoğalması sonucunu verecek teşebbüsler gittikçe kesafet peyda etmektedir. Bu camia çerçevesinde yürütülmekte olan siyâsi entegrasyonla ilgili temalar da artmakta ve her iki amaçla en yüksek seviyede görüşmeler yapılmaktadır.

Biz, Avrupa İktisâdi Camiası (Müşterek Pazar) memleketleri ile, Türkiye'nin iktisâdi gerçeklerini ve Batı âlemi ile kader birliğini gözönünde tutan bir ortaklık anlaşması akdini lüzumlu saymaktayız.

Avrupa İktisâdi Camiasına ortak üye olarak katılmak üzere tarafımızdan yapılmış olan teşebbüsler neticesinde Müşterek Pazar Konseyi memleketimizle bu konuda müzakerelere girmeyi kabul etmiştir. Halen Camia ile aramızda müzakereler cereyan etmektedir. Müzakerelerin ümit ettiğimiz gibi tarafların menfaatlerini telif edecek bir anlaşma ile sonuçlanmasını temenni etmekteyiz.

Kurulduğu günden beri içinde bulunduğumuz Avrupa Konseyinin çalışmalarına yakın bir ilgi ile katılmaktayız.

Sayın Milletvekilleri,

Silahlı Kuvvetlerimiz, vatanımızın ve milletimizin maruz kalacağı tehlikelere karşı milli varlığımızı idame ettirecek en büyük güven kaynağımızdır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, modern harb ihtiyaçlarına göre teçhiz ve teslihl edilmeye devam edilerek, NATO Müşterek Savunma sisteminde kendisine düşen görevleri en iyi şekilde yapacak hale getirilecektir.

Anayasanın Silahlı Kuvvetlerle ilgili olarak getirdiği yenilikler üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Bu meyanda Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Teşkilâtı ve Görev Kanunu Tasarısı, Askeri Yargı Teşkilâtı ile ilgili kanun tasarıları, Askeri Ceza ve Örfi İdare kanunlarında yapılması gerekli değişikliklere ait kanun tasarıları vardır. Bu tasarılar kısa zamanda Meclise sunulacaktır. Milli Güvenlik Kurulunu yeni Anayasamıza uygun olarak teşkilâtlandıran bir tasarı, Yüksek Meclise sunulmuş bulunmaktadır.

Ayrıca Subay Terfi Kanunu Tasarısı, Silahlı Kuvvetler İaşe Kanunu tasarısı, İç Hizmet Kanununa göre Silahlı Kuvvetler mensupları ile emeklilerinin faydalanmakta oldukları sağlık tesislerinden bunların dul ve yetimlerinin de faydalanmaları hususunda çalışmalar yapılmaktadır.

Silahlı Kuvvetlerimizin garnizon, lojman ihtiyaçlarıyla çeşitli sosyal problemleri üzerinde planlı çalışmalara devam olunacaktır.

Sayın Milletvekilleri,

Milletimizi en kıymetli vasıtalarla silahlandırılıp teçhiz ettiği, eğitimi ve yetiştirilmesi için hiçbir fedakârlıktan sakınmadığı Silahlı Kuvvetlerimizin, bütün sınıflarıyla, yüksek vazife şuuru içinde, kendisine teveccüh edecek vazifeleri yerine getirecek maddi ve manevi kuvvette olduğuna Büyük Meclis emin olabilir.

Sayın Milletvekilleri,

Hükümetimizin çeşitli memleket meseleleri hakkında Yüce Meclise, program olarak sunduğu esaslar burada sona ermektedir.

Yüce Meclisin güvenine mazhar olduğumuz takdirde, programımızı hulusu ile tatbik ederek, bu güvene layık olmaya çalışacağız. Çalışmalarımızda, muhalefet partilerinin murakabelerini de değerli bir yardım sayacağız.

Karar Büyük Meclisindir.

EK: 5

X. İnönü Hükümeti Programı¹⁰²⁶

Sayın Milletvekilleri,

Yeni Hükümet programını Yüksek Meclise sunmak için huzurunuzda bulunuyorum.

İkinci karma hükümetin çekilişinden sonra, Türk Milleti ve onu temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi, demokrasi alanında yeni bir sınavı da başarı ile verdi. Bütün çevreler, yeni hükümet kuruluncaya kadar geçen zamanda, köklü devlet geleneğine sahip bir büyük millete yaraşan sükûneti, ağır başlılığı gösterdiler. Türkiye'yi bir hükümet buhranının olağan güçlükleri içinde iken bazı olup bittilerle karşı karşıya bırakabileceklerini umanları derin hayal kırıklığına uğrattılar.

Türk Milletinin bu gibi güç zamanlarda daha iyi beliren ve her türlü düşünce veya parti ayrılığını örtebilen birliği, dayanışması, azim ve iradesi, en çetin meseleleri bile demokratik düzen içinde çözebileceğimizin teminatıdır.

Eski hükümetin çeşitli partilerden üyeleri, yeni hükümetin kuruluş anına kadar, övünülecek bir sorumluluk duygusuyla görev başında kaldılar. Muhalefet partileri, güçlüklerin başarı ve sükûnetle açılmasına, olgun davranışları ile yardımcı oldular.

Sayın Milletvekilleri,

1961 seçimlerinden sonra işbaşına gelen iki karma hükümet zamanında, iki yıllık bir süre içinde, Türkiye'nin siyasi sosyal ve ekonomik hayatında önemli merhaleler aşıldı.

Genç Türk Demokrasisi, başlangıç yıllarının sarsıntılarından sonra, bu iki yıl içinde, 9 Temmuz 1961 Anayasasının çizdiği yolda, demokrasinin bütün hukuki teminat müesseselerine kavuştu.

Adalet bağımsızlığı sağlam temellere yerleşti. Anayasa Mahkemesi kuruldu; kuruluşundan beri geçen kısa zamanda, hukuk düzeni için demokrasi için, Atatürk Devrimleri için, 27 Mayıs 1960 Devriminin ilke ve ülküleri için ne kadar yeterli ve değerli bir koruyucu müessese olduğunu türlü örnekleriyle gösterdi.

1961 Genel seçimlerinden sonra 1963 mali seçimleri de Türkiye'de en geniş anlamı ile seçim serbestliğinin kökleştiği inancını doğruladı.

Devlet radyolarımızın artık demokrasilerdeki sayılı örneklerden geri kalmayan tarafsız tutumu hukuki teminata da kavuştu.

Basın iktidarları ve idareyi tenkit ve denetleme bakımından en geniş hüviyete kavuştu. Basın hürriyeti için artık Türkiye'de Anayasa Düzeninin ve yurttaş onurunu koruyucu sınırlardan başka sınır kalmadı. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri hürriyeti eksiksiz olarak gerçekleşti. Tam bir tarafsızlık anlayışı, herkese eşit davranma alışkanlığı idareye hâkim oldu.

¹⁰²⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP28.htm>. (Erişim Tarihi: 20.08.2006). Hükümet Programının yer aldığı Millet Meclisi Tutanak Dergisi için, bkz. **M.M. Tutanak** Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), ss. 35-46.

Planlı kalkınmanın hazırlık dönemi ve ilk uygulanış yılı başarıyla geçti. Plan düşüncesi, Türkiye'nin plansız kalkınamayacağı inancı, çok geniş bir yurttas çoğunluğunun zihniyetine yerleşti.

27 Mayıs devriminin ve 9 Temmuz Anayasasının sağladığı ileri hak ve hürriyetler düzeninden, bu devrimi kötülemek, bu Anayasayı tahrip etmek için yararlanmaya kalkışmanın hüsrana mahkûm olduğunu, anlayışlı kimseler arasında anlamayan artık hemen hemen kalmadı.

Herhalde takdir buyurulacağı gibi, en köklü demokrasilerde bile, demokrasi, vatandaşa, geniş hak ve hürriyetlerle beraber ağır sorumluluklarda yükleyen bir düzendir. Türkiye'de ise, saydığımız hak ve hürriyetlerin en geniş ölçüde sağlanması, rejim alanında, sosyal ve ekonomik alanda, dış münasebetler alanında, tehlikeli geçitlerden geçmekte olduğumuz bir döneme rastlamıştır. Bu hak ve hürriyetlerle kurulan demokratik düzenin memlekete yararlı olması, onları kullanacak olanların gösterecekleri sağduyuya, sorumluluk duygusuna ve Türkiye'nin bugünkü özel durumunu dikkate alan bir davranış benimsemelerine bağlıdır.

Atatürk Devrimlerinden geri dönülemeyeceği ve Türk milletinin ancak bu devrimler yönünde giderek ilerleyebileceği şuuru 27 Mayıs devriminden bu yana daha çok kökleşti.

Parlamentolu demokratik düzen içinde, sosyal adalete uygun olarak planlı ve hızlı kalkınmanın güçlüğünden ürkenler, veya böyle bir kalkınma uğrunda, gerekirse her türlü maddi fedakârlığa katlanabilen Türk halkının insanlık onurundan fedakârlığı gerektirebilecek kalkınma yollarına sapmağa ne telkinle ne de zor kullanarak razı edilemeyeceği çeşitli örnekleriyle görüldü.

Son iki yılın geniş siyasal faaliyet ve propaganda serbestliği içinde Türk halkı kendisine kabul ettirilmek istenen bütün aşırı ve eskimiş doktrinleri iterek, Atatürk'ün deneyici, gerçekçi ve halkçı sosyal ve ekonomik tutumuna sarsılmaz bağlılığını ve inancısını yeniden gösterdi.

İki yıl içinde alınan ileri ve demokratik sosyal adalet tedbirleriyle çalışma hayatımız ve genel olarak sosyal hayatımız hızlı kalkınma ve sanayileşme dönemlerinde kaçınılması güç olan huzursuzluk, çatışma tehlikelerini başarı ile atlatma imkânına kavuştu. Atatürk'ün "imtiyazsız sınıfsız kütle" ülküsünü bir hızlı ekonomik yapı değişikliği sırasına da sosyal barış içinde gerçekleştirme şartları memlekette yerleşmeye başladı.

Sayın Milletvekilleri,

Programı ile huzurunuzda bulunan yeni Hükümet iki yıldır, rejim alanında, ekonomik alanda, sosyal alanda, bu demokrasi ve sosyal adalet anlayışına uygun olarak kurulanları korumak, başlananları tamamlamak ve daha yapılması gerekenleri de süratle yapmak azmindedir.

Hükümet, bunun için muhtaç bulunduğu desteği yalnız halkta ve halk egemenliğinin tek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinde arayacaktır. Meclisten destek ve halktan yardım gördüğü sürece işbaşında kalacaktır. Bu destek veya yardımdan yoksun kaldığını hissettiği anda kutsal emaneti, her güçlüğe ve her derde demokratik yollardan çare bulabileceğine inandığı, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri verecektir.

Görev başında kaldığı sürece, Hükümet yalnız Cumhuriyet Halk Partisi Grubu ile ve kuruluşunda büyük yardım ve değerli destekleri olan bağımsız üyelerle değil muhalefet grupları ile de her konuda bir anlayış ve davranış beraberliği aramak için kendisine düşen hiç bir gayretten kaçınmayacak, hele Türk Milletinin kaderini ilgilendiren önemli konularda iktidarla muhalefetin danışma ve dayanışma geleneğini Türk siyâsi hayatına yerleştirmek için her vesileden yararlanmayı ödev bilecektir.

Yüksek meclise sunulmuş bulunan Siyasî Partiler Kanunu tasarısının kabulü ile de partiler arası münasebetlere yeni bir anlayışın hâkim olacağına güveniyoruz.

Sayın Milletvekilleri,

Anayasa rejiminin bütün unsurları ile yerleştirilmesi ve geliştirilmesi yanında, Millet ve memleket olarak en büyük meselemiz, hiç şüphe yok ki, iktisâdi kalkınma davasıdır. Bu iki davanın aslında birbiriyle olan yakın ilgisi açıktır. Biz şuna inanıyoruz ki, iktisâdi kalkınma çabalarının olumlu bir şekilde yürütülmesi ancak istikrarlı bir Anayasa rejimi içinde mümkündür; Anayasa rejiminin yerleşmesi ve gelişmesi de iktisâdi kalkınmanın gerçekleşmesine bağlıdır.

İktisâdi kalkınma alanında son iki yıl içinde küçümsenmeyecek adımlar atılmıştır. 1962 ve 1963 yılları ile ilgili iktisâdi göstergeler bunu açıkça ortaya koyacak niteliktedir. Milli gelirimiz 1962 yılında sabit fiyatlarla %6 oranında yükselmiştir. 1963 yılında ise, ilk tahminlere göre, milli gelirimizdeki artışın geçen yılki oranı da aşması ve kalkınma hızının % 6,5 ile 7 arasında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu sonucun ekonominin genel dengesi bozulmadan ve istikrar içinde gerçekleştirilmiş olması ayrıca önem taşımaktadır.

Planlı kalkınma döneminin başında elde edilen bu sonuçları başarı saymamağa imkân yoktur. Ancak bu sonuçlar ekonomimizin içinde bulunduğu ciddi durumu ve çözülmesi gereken köklü meseleleri unutturmamalıdır. Hızla artan nüfusumuzun ihtiyaçlarının karşılanması; halkımızın hayat seviyesinin yükseltilmesi; ortak üyelik anlaşması imzaladığımız Ortak Pazar milletleri ile aramızdaki büyük gelişme farklarının kapatılması; kalkınmamızın dış kaynaklarının bulunması yatırımları finanse edecek iç kaynakların artırılması ve kamu sektörünün finansmanı için lüzumlu fonların adaletli ve sıhhatli vergi kaynaklarından tam olarak sağlanması; bölgeler ve fertler arasındaki büyük gelir farklarının giderilmesi; milletçe karşısında bulunduğumuz büyük meseleler olarak ortadadır. Bu meseleleri kısa yoldan hal için yapılacak zorlamalar, ekonominin denge ve istikrarını bozabileceği gibi, bunların gecikmeden ve cesaretle ele alınmaması da yarın yeni ve çözümü güç meseleler doğurabilecektir.

Biz bütün bu meselelerin çözüm yolunu, Büyük Meclisçe kabul buyurulan Kalkınma Planının her alanda, bütün gerekleriyle ve tam olarak uygulanmasında görmekteyiz.

Planın uygulanmasında Anayasamızda ifadesini bulan karma ekonominin kurallarına uyarak, özel sektöre ve kamu sektörüne aynı önemi ve imkânları vermek ve özel teşebbüsün yaratıcı gücünü desteklemek kararındayız. 1963 yılı içinde özel sektör yatırımlarını teşvik için alınan kanuni tedbirleri olumlu bir şekilde uygulamak ve bunu özel sektör yatırımlarını planda öngörülen üretken alanlara yöneltecek iktisâdi tedbirlerle desteklemek istiyoruz. Böylelikle, özel sektör yatırımlarının, hala en çok ilgi gösterdiği bina yapımından, özellikle lüks konut yapımından ve arsadan çok, tarım, sanayi ve turizm gibi alanlara yöneltilmesi de sağlanacaktır. Bu konudaki çalışmalarımızda direk müdahaleden kaçınılacak ve özel sektörün piyasa ekonomisi içinde gelişmesi esas kabul edilecektir. Aynı anlayış içinde kamu yatırımlarında da üretken sektörlerle öncelik verilecektir.

Bir yandan lüks konut yapımının azalmasını sağlayıcı tedbirler alınırken, bir yandan da dar gelirlilerin konut ihtiyacına öncelik verilerek, sosyal konut yapımının plandaki çerçeve içinde hızlandırılmasına ve kendi evini kendi yapana yardım sisteminin şehir ve köylerde geniş ölçüde uygulanmasına çalışılacaktır.

Konut ve gecekondü davası plandaki esaslar içinde ele alınacak; arsa spekülasyonunu önleyici tedbirler üzerinde önemle durulacaktır. Hükümet, kiralara adil ölçüler içinde düzenlenmesi gerektiğine inanmaktadır.

Sayın Milletvekilleri,

Kalkınmanın finansmanının enflasyon yaratmayan sağlam kaynaklara dayanması şarttır. Bu bakımdan kamu sektöründe bütçe denkliliğini, ekonominin genel dengesinin ve istikrar içinde gelişmenin ilk şartı olarak görüyoruz.

Para ve kredi politikamız, iktisâdi gelişmeye imkân verecek, üretimi teşvik edecek yönde olacaktır. Para ve kredi hacminin ekonominin normal ihtiyaçlarının üstünde artarak enflasyona yol açmasına müsamaha edilmeyecektir.

Kalkınmamız açısından büyük önem taşıyan yatırım ve işletme kredisi kaynaklarının geliştirilerek genel kredi hacmi içindeki paylarının artırılması yolunda çalışmalara devam edilecek; tarım kredileri ile küçük sanayici ve esnaf kredileri alanındaki yetersizliği giderici tedbirler alınacaktır. Bu amaçla, yatırım ve kalkınma bankacılığımızın geliştirilmesine çalışılacak ve bu arada madencilik ve turizm alanlarında özel sektöre yatırım kredileri verecek müesseselerin kurulması en kısa zamanda gerçekleştirilecektir. Tasarruf hacminin genişlemesine ve sermayenin geniş halk topluluğuna yayılmasına imkân veren bir sermaye piyasası kurulmasını teşvik edici tedbirler üzerinde önemle durulacaktır.

Planlı kalkınma hedeflerine ulaşılması ancak istikrarlı bir fiyat politikası ile mümkündür. Kalkınma süresince fiyat istikrarının devam ettirilmesi ve bunu sağlayacak iktisâdi tedbirlerin zamanında alınması hükümetin başlıca görevlerinden

olacaktır. Paramızın iç ve dış değerini muhafaza ve satın alma gücünü takviye edici tedbirler almak ve bu arada, kambiyo sınırlamaları konusunda son zamanlarda alınan yumuşatma tedbirlerini daha da geliştirmek kararındayız.

Dış ticaret alanında, kısa vadede kalkınmamızın zorunlu kıldığı yatırım malları ithalâtının ve sanayimizin ham madde ihtiyaçlarının karşılanmasını; uzun vadede dış ödemeler dengesi açığının kapatılmasını en önemli mesele olarak görüyoruz. İthalât ve ihracatta açıklık, objektiflik ve istikrar dış ticaret rejimimizin esası olacaktır. İhracattan ve turizmden elde edilen döviz gelirlerinin artırılması için başlamış olan çalışmaları süratle sonuçlandıracağız. Bu konulardaki çalışmalarda, Ortak Pazar'ın sağladığı imkânlardan faydalanırken, ekonomimizin ortaklık anlaşmasının bize ileride yükleyeceği vecibeleri taşıyabilecek bir bünyeye kavuşturulmasını da gözönünde bulunduracağız. Bu yönden, Türk sanayiinin dış rekabete dayanabilmesi için her gayret sarfedilecektir.

Aynı anlayış içinde, yabancı sermaye yatırımlarını da teşvik etmek ve artan ilgiyi geliştirmek kararındayız.

İktisâdi kalkınmamız içinde istihdam ve üretim yönlerinden, küçük sanayi ve el sanatlarının büyük rolü ve payı olduğuna inanıyoruz. Bu sektörün teşkilâtlanma, yer, kredi ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasına önem vereceğiz.

Su ürünleri kaynaklarımızın korunmasını ve rasyonel bir şekilde üretilmesini sağlamak amacıyla Su Ürünleri Kanununun süratle çıkması lüzumuna inanıyoruz.

Kalkınma Planının, gerek toplum kalkınmasında, gerek çeşitli üretim sektörlerinde öngörülen amaçlarına ulaşılması için kooperatifçilik anlayışının gelişmesini sağlayacak tedbirler de alınacaktır.

Sayın Milletvekilleri,

Kalkınma Planında yer almış olan bütün bu meselelerin çözümü ve plan hedeflerine ulaşması bakımından, kamu idaresinin yeni bir anlayışa kavuşturulmasını, İktisâdi Devlet Teşekküllerinin Plan gereklerine uydurulmasını, vergi, tarım, toprak ve personel reformlarının gerçekleştirilmesini en önemli şartlar olarak görmekteyiz.

Bu çalışmalarımızda ana gaye, devam etmekte olan görevleri aksatmadan kamu hizmetinde verim ve etkenliğin artırılması ve kamu cari harcamalarında tasarruf sağlanması olacaktır.

Ekonomimizin büyük bir sektörünü temsil eden İktisâdi Devlet Teşekküllerinin yeniden düzenlenmesi ile ilgili olarak Büyük Meclis'te son görüşmeleri yapılan "İktisâdi Devlet Teşekkülleri ve İştirakleri Hakkında Kanun Tasarısı" ile "Devlet Yatırım Bankası Kanun Tasarısı"nın, yüksek Meclisin tasvibine mazhar olduğu takdirde, süratli ve etkili şekilde uygulanmasına önem vereceğiz. Bu teşekküller karma ekonomi anlayışı içinde modern işletme kurallarına uygun, verimli çalışan kurumlar haline getirilecektir. İktisâdi Devlet Teşekküllerinin Hazineye yük olmayan, iç ve dış pazarlarda rekabet imkânlarına sahip ve gelecekteki yatırımları için fon yaratabilen işletmeler olması sağlanacaktır. İktisâdi Devlet Teşekkülleri yeniden

teşkilâtlandırılırken bu teşekküllerdeki işçilerin yönetime ve kara katılmaları ile hem verimin artacağına hem de demokratik çalışma düzeni alanında ileri bir adım atılmış olacağına inanıyoruz.

Vergi reformunda ana hedeflerden biri kalkınma gayretlerimizin artırdığı finansman ihtiyacının yeter derecede ve sosyal adalet ilkesi çerçevesinde sağlanmasıdır. Vergi sistemimizi milli gelirdeki artışları kendiliğinden takip edebilecek hale getirmek; vergi yükünün dağılışını yükümlülerin ödeme güçlerine göre ayarlamak ve bu suretle vergi adaletini sağlamak, vergilerimize ekonomimizin gelişmesine hizmet edebilecek bir karakter kazandırmak, vergi kanunlarımızın basitliğini ve kolayca anlaşılıp uygulanmasını temin etmek, bu alandaki çalışmaların başlıca amacı olacaktır.

Bu amaçla herşeyden önce yürürlükteki vergilerin randımanının artırılması ve genişlemek istidadını gösteren vergi ziyanının önlenmesi konusu üzerinde ısrarla duracağız. Vergi müessesesini dürüst vergi ödeyicisi aleyhine işleyen bir mekanizma olmaktan çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Halen yüksek Mecliste bulunan Vergi, Resim ve Harçlar Kanun tasarıları gibi, hükümet tekliflerinin bir an önce kanunlaşması; yasama organının hükümete pek değerli yardımı olarak tezahür edecektir.

Mahalli idarelerimizi, kanuni ödevlerini kalkınma planları ile kendilerine yüklenen görevleri gerçekleştirebilecek ve aynı zamanda demokratik bağımsızlıklarını sağlayacak mali kaynaklara kavuşturmak maksadı ile bu idarelere ait vergiler de ıslah edilecek ve buna ilişkin tasarılar pek yakında Yüksek Meclise sunulacaktır.

1964 yılı için öngörülen ek finansman ihtiyacı, Gelir Vergisi Kanununda tarım kazançları ile ilgili istisna ve muafiyet ölçülerinin daraltılması ve bu verginin sahasının genişletilmesi; bina Vergisi ile alınan Milli Savunma mükellefiyetinin bir miktar artırılması; gümrük tarifemizde ekonomimizin gerçeklerine uygun bazı düzeltmeler yapılması; Gider Vergileri Kanununda ve diğer vergi kanunlarında gerekli ıslahatın gerçekleştirilmesi ile temin olunacaktır.

Bu değişikliklere ait tasarılar en kısa zamanda huzuruza getirilecektir.

Tasarruf bonoları sistemini daha pratik hale getirme çarelerini arayacağız.

Uzun yıllardan beri üzerinde durulan tarım ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi, en önemli ve süratle ele alınması gereken başlıca meselelerimizden biri haline gelmiştir. Bu konunun şimdi cesaretle ele alınmamasının yakın gelecekte iktisâdi ve sosyal alanda meselenin çözümünü daha da güçleştirecek gelişmelere yol açabileceği kanısındayız.

Tarımsal faaliyetlerin ekonomik ve sosyal bakımlardan en elverişli şartlar içerisinde cereyan etmesini sağlayacak olan bu reformu Anayasamızda yer alan ilkelere uygun olarak, topraksız köylünün toprak sahibi yapılması, yoksul çiftçinin toprağı işleyecek imkânlarla teçhiz edilmesi, çok bölünmüş tarlaların iktisâdi işletmeye elverişli üniteler halinde toplanması olarak anlıyor, tarımsal üretimin bir

unsuru olması dolayısıyla de aslolan tarım reformunun temeli kabul ediyoruz. Bu anlayış içinde tarımda üretkenliğin artmasına hız verilmiş, çoğalan nüfusumuzun beslenmesi teminat altına alınmış, iktisadi kalkınma gücümüzün geliştirilmesi ve sosyal adalet ilkelerinin en önemlilerinden birinin gerçekleşmesi sağlanmış olacaktır inancındayız.

Öte yandan, Türkiye'nin iktisâdi gücünde önemli yer tutan hayvancılığı geliştirmek için tedbirler alınacak; tarımda üretkenliğin artırılması amacıyla sulama işleri hızlandırılacak; bu arada küçük sulama ve yeraltı sularından yararlanma alanlarındaki çalışmalar için bunlardan istifade edecek vatandaşlarla işbirliğine değer verecektir.

Arazi ihtilaflarının azaltılmasında olduğu kadar, toprak reformunun adil ve başarılı uygulamasında da büyük etkisi olan kadastro faaliyeti geliştirilecektir.

İdari reform çalışmaları içinde önemli bir unsur teşkil eden yeni personel rejimi ile çalışmaları süratle sonuçlandırmak ve bununla ilgili tasarımızı yakında Büyük Meclise sunmak kararındayız. Elimizdeki kıt kaynakların her şeyden önce kalkınmaya ayrılması zorunluğu karşısında, yeni personel sisteminin memurlarımızın geçim şartları ile ilgili olarak getireceği ıslahatın uygulanabilmesi, ancak daha çok ve daha etkili çalışarak kamu hizmetlerinin verimliliğinin artırılması ve kamu cari harcamalarında tasarruf sağlanması ile mümkün görülmektedir.

Bu şekilde fazla işgücü bulunan bölge ve kuruluşlardan ihtiyaç duyulan ve gelişen alanlara iş gücünün kaydırılması ile sağlanacak imkân ve tasarruflarla yeni personel sistemimizin mali tedbirlerini kademeli olarak karşılayabileceğimizi düşünüyoruz. İdarecilerimizin ve memurlarımızın bu gerçeği gözönünde tutarak, çalışmalarının verimini artıracak tedbirlerin uygulanmasına yardımcı olacaklarına inanıyoruz.

Sayın Milletvekilleri,

İktisâdi kalkınma çabamızı plan içinde yürütürken, nüfusumuzun üçte ikisinin yaşadığı köy, toplumumuz açısından özel bir önem taşıyan konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisâdi ve sosyal kalkınmamızın tüm olarak ancak köy ve köylümüzün kalkınması ile mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Bu bakımdan köy kalkınması ile ilgili olarak başlamış olan toplum kalkınması çalışmalarının hızlandırılması ve Devletin çeşitli organlarının köye doğru hizmet ve gayretlerinin birleştirilmek suretiyle etkili bir hale getirilmesi Hükümetimizin en önemli görevi olacaktır. Bu hizmetlerin bütün köylülere kısa zamanda ulaşmasını kolaylaştırmak için hizmetleri elverişli merkezlerde toplama imkânları üzerinde durulacak ve kendi başlarına yaşayamayacak durumda olan köylülerin yeterli imkânlarla sahip topluluklar haline getirilmesinin çareleri araştırılacaktır.

Köy kalkınmasında üretim imkânları çok sınırlı olan orman köylerinin özel bir durumu vardır. Orman içi köylerde yaşayan vatandaşlarımızın memleketimiz için hayati, önemi olan orman varlığına zarar vermeden, yaşamaları ve kalkınmaları konusunda özel bir dikkat gösterilecektir.

Köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli yer tutan köy yolları yapımı hızlandırılacaktır. Devlet gücünü destekleyen köylere yol yapımı için yapılmakta olan yardımlar artırılacaktır. Yeni getirilen makinaların illere dağıtımı ve bu alandaki çalışmalar 1964 yılında % 100 artırılmış olacaktır.

Ayrıca il yollarının yapım ve onarımının daha süratli ve yeterli bir şekilde yürütülmesi imkânları da geniş ölçüde sağlanmış bulunmaktadır.

İktisâdî kalkınma ile ilgili faaliyetimiz içinde konunun sosyal yönünü de ele almak niyetindeyiz. Büyük Meclisçe kabul buyurulan kanunlarla iş hayatımız, işçi ve işveren ilişkileri memleketimizde yeni bir merhaleye ulaşmıştır. Toplu sözleşme, grev ve lokavt hakkı ile kurulan yeni çalışma düzeninin verimli ve barışçı bir yolda işlenmesini kolaylaştırıcı tedbirler alınmaya devam olunacaktır. Sosyal ve ekonomik sorunların çözülmesinde, çalışma hayatına karşılıklı anlayış ve barışın hâkim olmasında, işçi ve işveren teşekkülleriyle sıkı işbirliğinin olumlu sonuçlarını gören Hükümet, bu işbirliğini geliştirecektir. Hazırlanmış ve hazırlanmakta olan kanunlarla, Hükümet, Planın öngördüğü sosyal güvenlik hedeflerine süratle ulaşılmasını sağlamaya çalışacaktır.

Yurt içindeki işçilerimizin haklarında büyük ilerlemeler sağlınırken, sayıları günden güne artan yurt dışındaki işçilerimizin de hak ve ihtiyaçlarıyla ilgilenecek ve muzır akımları yeterli bir şekilde karşılayıcı faaliyet gösterecek bir dış teşkilat süratle kurulacaktır. Yurt dışındaki işçilerimizin manevi ihtiyaçlarını karşılamak; artırdıkları paraların memleket menfaatlerine ve kendi menfaatlerine daha uygun bir şekilde yurt içinde değerlendirilmesini kolaylaştırmak üzere tedbirler alınacaktır.

Kalkınma Planında yer alan sosyal politikamız gelir dağılımındaki ve bölgelerarası kalkınmadaki aşırı ve adaletsiz farkların giderilmesine dayanır. Bu amaçla milli gelirin hızla artırılması ve artan milli gelirin, vergi politikası, kamu harcamaları, yatırımların teşviki suretiyle dar gelirli vatandaşlarımıza az gelişmiş bölgelerimize ve bu arada Doğu bölgelerimize öncelikle yöneltilmesine böylelikle bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesine çalışacağız.

İktisâdî durumumuz ve kalkınma çabalarımız konusundaki görüşmelerimizi şu şekilde özetlemek mümkündür: Dünyanın hızla gelişen ve değişen siyâsî, iktisâdî ve sosyal şartları altında kalkınma davamızı yürütebilmemiz, ekonomimizdeki gelişmeleri devamlı ve sistemli olarak yakından izleyerek meselelerimizi şümüllü ve köklü tedbirlerle çözme yoluna gitmekle kabildir. Meselelerimizin güçlüğünü ve ciddiliğini küçümsemekte, bu güçlükler karşısında umutsuzluğa kapılmak da doğru değil. Geçmişte daha umutsuz anlarda milletçe gösterdiğimiz başarıları hatırlamak; hatalarımızı tahlil ederek onları tekrarlamamak ve nihayet bugünkü meseleler ve güçlükler ile ilgili tedbirleri ısrarlı, sabırlı ve cesaretli bir tutumla takip ederek, iktisâdî ve sosyal kalkınmamızı gerçekleştirmek tek kurtuluş ve yaşama yoludur. Bu yolda hareket etmekle, kalkınmamız için gerekli olan dış kaynakları da sağlamakta büyük

güçlükle karşılaşmıyacağımıza inanıyoruz. Planımızın dış finansmanını sağlamak üzere, dostlarımızın katılmasıyla kurulmuş olan Konsorsiyum içinde ve dışında uzun vadeli ve düşük faizli dış krediler temin etmek hususundaki gayretlerimizi artıracadı.

Aynı amaçla, Milletlerarası Para Fonu, Dünya Bankası ve ona bağlı teşekküller ve Avrupa Yatırımlar Bankası ile olumlu bir şekilde gelişmekte olan m nasebetlerimize önem vereceğiz.

 ktis di  şbirliği ve Kalkınma Teşkilâtının milletlerarası ticaret ve gelişme alanındaki verimli çalışmalarına da yapıcı bir anlayışla katılacadı.

Sayın Milletvekilleri,

 ktis di kalkınma ve özlemi duyulan batılı hayat seviyesine erişme her şeyden önce batılı düşünce ve çalışma sisteminin milletçe benimsenmesine bağlıdır. Bu benimsemede önderlik edecek organ da herşeyden önce Devlettir. Devlet hizmetlerinin geliştirilmesinin, Plan hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve vatandaşlara sağlanan hizmetlerin ışlahı yönlerinden büyük önem taşıdığı kanısındayız.

Kalkınma yolunda katlanılacak fedak rlıkların gerçek karşılığını bulması, yatırımların gereken süratle ve verimli alanlarda yapılabilmesi ve kalkınmaya vatandaşların daha geniş ölçüde katılmalarının sağlanması bütün Devlet organlarının etkili işlemesine bağlıdır.

 darenin ve  ktis di Devlet Teşekküllerinin yeniden düzenlenmesinde personel sisteminin ışlahı konularına bu yönlerden de önem verilecektir.

Kamu hizmetleri içinde, kültürel ve sosyal kalkınmanın olduğu kadar iktisâdi kalkınmanın da hem ortamı, hem de aracı olarak milli eğitime öncelik tanımaktayız.

Çağımızın kalkınma anlayışı içinde daha da önem kazanan milli eğitim konularımız, Kalkınma Planının gerektirdiği sayı ve nitelikte personeli yetiştirme gücüne sahip olacak şekilde de alınacaktır. Özellikle mesleki ve teknik  ğretim kurumlarımız, gerek  ğrenci kapasitesi bakımından, gerek  eşitleri ve kaliteleri bakımından büyük ölçüde geliştirilecektir.

Bunun yanında milli eğitime, Anayasamızda en güzel ifadesini bulan Atatürk ilkelerine ve Batı uygarlıklarının temel ilkelerine dayalı bir sosyal düzeni ve milli kültürel değerleri yaratacak ve geliştirecek ve hüviyet verilecektir.

Yurtta yüksek ve  niversiteler eğitiminin gelişmesi için her gayreti göstereceğiz.

Eğitim davamızın başarısında temel unsur olan fedakâr ve  lk c   ğretmen topluluğunu maddi ve manevi huzur imkânlarına kavuşturmak emelimizdir.

Sayın Milletvekilleri,

Vatadaşın Devletle olan münasebetlerinde, mevzuattan, müesseselerden ve bir kısım görevlilerin hizmet anlayışından doğan zaman zaman haklı şik yetlerle karşılaşılmaktadır. Mevzuat ve müesseseden doğan şikâyet konularını devamlı ve ısrarlı takiple ve alınacak tedbirlerle gidermek kararındayız. Vatadaşın devlet teşkilâtına her zaman güven ve huzurla başvurabilmesinde bütün idare adamlarının ve görevlilerin gayret göstermelerine önem vereceğiz.

Vatandaşın kanunlar dâhilindeki müracaatının en kısa yoldan yerine getirilmesi ve bu münâsebetlerde medeni hizmet anlayışının belirtisi olan güler yüz ve karşılıklı saygının hakim kılınması ilkesinin idareye yerleşmesi için gerekli tedbirleri alacağız.

Memleketin iktisâdi gerçekleri gözönünde tutularak idarede azami tasarrufa dikkat edilecektir.

İdaredeki bu ıslahat arasında, Anayasamıza göre genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Kuruluşu da yeterli ve verimli imkânlarla kavuşturulacaktır. Bunu gerçekleştirmek amacı ile hazırlanan kanun tasarısı yakında tasvibinize sunulacaktır.

Adaletin tam bağımsızlığı hukuki teminata bağlandıktan sonra, şimdi, adalet cihazının daha iyi işlemlerini, davaların süratle sonuçlanmasını, hak aramada usul ve formalitelerden doğan güçlüklerin mümkün olduğu kadar azaltılmasını sağlayıcı ıslahata ihtiyaç vardır; bu arada arazi ve iş davalarında sürat sağlayıcı tedbirler de geniş halk kitlelerini ilgilendirmek bakımından önemle ele alınacaktır.

Hükümet, bu ıslahatı, vatandaşta adalete ve Devlete karşı güven duygusunu sağlamlaştırmanın ve toplumda huzuru geliştirmenin başlıca şartlarından biri olarak görmektedir.

Vatandaşın haklı bir sabırsızlıkla beklediği İcra ve İflas ve Kat Mülkiyeti kanunlarının Büyük Millet Meclisinden süratle çıkarılmasını temenni ediyoruz. Büyük Millet Meclisine sunulmuş bulunan tasarılarından başka gerek hukuki yönden gerek sosyal açıdan büyük önem taşıyan çeşitli kanun hazırlıkları da Adalet Bakanlığı tarafından süratle tamamlanacaktır. Bunlar arasında Türk Ceza Kanunu değişikliği, Çocuk Mahkemeleri Kanunu, Uyuşmazlık Mahkemeleri Kanunu önemli yer tutmaktadır.

Ayrıca eğitim ve ıslah esasına dayanan bir infaz sisteminin uygulanması için gerekli çalışmalara da devam olunacaktır.

Gene vatandaş huzuru için şart olan emniyet ve asayişin tam olarak yerleşmesini sağlamak üzere gerekli bilgi ile ve teknik araçlarla donatılmış zabıta personeli yetiştirilmesine önem verilecek ve demokratik hürriyet düzenini ve yeni sosyal oluşumların isteklerine uygun olarak batıda başarılı örnekleri bulunan toplum zabıtası konusu da ele alınacaktır.

Sayın Milletvekilleri,

Kamu hizmeti anlayışımız ve bu hizmetlerin daha verimli ve olumlu bir şekilde yürütülmesi hakkındaki bu açıklamamızla aynı zamanda çeşitli Bakanlıkların yetki ve sorumluluk alanına giren konulardaki faaliyetlerinin genel çerçevesini belirtmiş oluyoruz.

Bunun dışında geçmiş yıllarda alışıldığı üzere, bütün Bakanlıkların yapacakları faaliyeti teferruatı ile anlatarak vaktinizi almak istemiyorum. Çünkü girmiş bulunduğumuz planlı kalkınma döneminde, bu faaliyetler esasen yıllık programlara bağlanılmakta ve 1964 yılının programı da bastırıp dağıtılmış bulunmaktadır. 1964 programında öngörülen hususları, yeni hükümet tamamen benimsemekte ve bu programı gerçekleştirmek için her gayreti sarfetmeyi taahhüt etmektedir.

Planı her alandaki Hükümet faaliyetinin genel çerçevesi olarak kabul ediyoruz. Büyük Meclisçe kabul buyrulmuş olan Kalkınma Planında yer alan ilkeler her alandaki hükümet faaliyetinde rehberimiz olacaktır.

Plana uygun olarak hazırlanacak yıllık programlarla, planın iktisâdî ve sosyal kalkınma ve hizmet alanlarındaki hedeflerini eksiksiz olarak gerçekleştirmek azim ve kararındayız.

Bu hususu bir kere daha belirttikten sonra, özellik gösteren birkaç noktaya kısaca dokunmak istiyoruz.

Sağlık politikamızın temel konusu sağlık hizmetlerini, bu hizmetlerden daha az faydalanan köylü vatandaşın ayağına kadar götürmek olacaktır. Bu en iyi şekilde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi programını yürütmekle başarılabilecektir. Bu programı yürütürken sağlık hizmetlerinin henüz sosyalleştirilmediği illerde de sağlık teşkilâtını yeniden düzenleyerek, köy hizmetlerinde verimi artıracacağız. Sağlık personelinin yoksunluk bölgelerinde görev kabul etmelerini sağlamak için gerekli tedbirleri de alarak hizmetlerin dağılışıda sosyal adalet gerçekleştirmeye çalışacağız.

Bu arada kademeli bir sağlık sigortasının gerçekleştirilmesi imkânlarını da araştıracağız.

Memleketin sağlık seviyesinin yükseltilmesi ve tedavi hizmetlerinin maliyetinin düşürülmesi için koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik vereceğiz. Bu hizmetlerin gelişmesini engelleyen faktörleri ortadan kaldıracak ve bu sahada iyi nitelikte ve yeter sayıda eleman yetiştirmeye önem vereceğiz.

Özel teşebbüsün sağlık hizmetleri alanındaki gayretlerini destekliyeceğiz.

Atom enerjisi çalışmalarına, önümüzdeki yıl radyo kimya, sağlık fiziki, nükleer elektronik ve radyoizotop üretim laboratuvarları kurmak suretiyle hız verilecektir. Atom Enerjisi Komisyonu ile hastane ve üniversiteler arasında verimli işbirliği kurularak atomdan yararlanma ve nükleer patlamaların doğurduğu radyoaktif serpintilerden korunma hususunda gerekli eğitim ve çalışmalar desteklenecektir.

Her alandaki çalışmalarımıza bilimsel ve teknik araştırmalar temel olacaktır.

Beden eğitimi alanında daha yeterli teşkilâtlanma çalışmaları hızlandırılacak ve yurdun bütün il ve ilçelerinde gençliğin yararlanabileceği spor alan ve tesislerini süratle tamamlamaya çalışılacaktır.

Dış ödeme açığımız azaltılmasında ve ekonomik ve sosyal gelişmemizin hızlanmasında büyük etkileri olacağına inandığımız turizme gereken önem verilecek; Devletin yanı sıra özel teşebbüsün de bu alana daha çok yönelmesi ve yabancı sermayenin ilgisi sağlanmaya çalışılacaktır. Türkiye’de turizmin gelişmesini köstekleyen kanunların değiştirilmesi ve mevzuat eksikliklerinin giderilmesi yolundaki çalışmalar süratlendirilecektir.

Milletimiz için taşıdığı manevi değer yanında turizm bakımından da önem taşıyan eski eser ve anıtların onarımı için Vakıflar Genel Müdürlüğü özel bir gayret sarfedecek ve Vakıfların daha verimli hale getirilmesine çalışılacaktır.

Mali güçlükler içinde bulunan devlet ulaştırma müesseselerinin giderlerini azaltıcı ve gelirlerini artırıcı öncelik verilecek: Devlet ve özel ulaştırma faaliyetleri arasında daha ahenkli bir çalışma düzeni kurulmasına çalışılacaktır.

Toprak ürünlerimiz özellikle bir ihraç maddesi olarak büyük önem taşıyan tütün yetiştiricilerinin kazancında son zamanlarda büyük artışlar sağlanmıştır. Buna müvazi olarak tütünün kalitesini yükseltmek için de tedbirler alınacaktır. Ayrıca tüketim ihtiyacımızı aşan çayın kalitesini yükseltmek ve bu ürünün de ihraç imkânlarını artırmak ümidindeyiz.

Bir yandan bira fabrikalarımızın kapasitesi artırılırken öte yandan Yozgat Bira Fabrikasının süratle tamamlanmasına ve Türk şarabının bir ihraç malı olarak dünya piyasalarında daha geniş ölçüde yer almasını sağlamaya çalışacağız.

Sayın milletvekilleri,

Köy kalkınmamızın genel kalkınma içindeki önemini yukarıda belirtmiştik. Bu önemi gözönünde tutan hükümet köylünün kalkındırılması yolundaki çalışmalara öncelik ve hız verecektir. Genel olarak köylünün, özel olarak da orman köylüsünün davalarını yeni bir anlayışla ele alacaktır.

Tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken tedbirler alınacaktır.

Hem köylüyü, hakkı olan daha iyi yaşama şartlarına kavuşturabilme hem de onu memleket kalkınmasında daha çok yardım edebilir duruma getirebilme yolundaki çalışmaları ahenkli ve süratli bir şekilde yürütebilmek için, bir Köy İşleri Bakanlığı kurulmuştur.

Köy İşleri Bakanlığı, köye yönelen çeşitli devlet hizmetleri arasında bağlantı kuracak, bu hizmetlerin Kalkınma Planına ve yıllık programlara uygun bir ahenk içinde verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamaya çalışacaktır. Gene Köy İşleri Bakanlığı, Devlet gücüne halkın ve gençliğin gönüllü gayretinin katılması yoluyla, köy kalkınmasını, yeni bir ruh ve heyecan içinde hızlandırma hamlesine önderlik edecektir.

Çeşitli alanlarda en önemlilerinden bir kısmının re'sen Köy İşleri Bakanlığına bağlanmasının lüzum ve imkânları da ayrıca incelenmektedir.

Planın enerji kaynaklarımızı süratle geliştirmeye verdiği önem ve tabii kaynaklarımızın daha iyi değerlendirilmesi ihtiyacı karşısında bu işlerle ilgili bir Bakanlık da kurulması uygun görülmüştür.

Her iki yeni Bakanlığın kuruluş tasarıları kısa zamanda hazırlanarak Yüksek Meclise sunulacaktır.

Bu vesileyle, Yüksek Meclise sunulmuş bulunan Türkiye Elektrik Enerjisi Kurumu kanunu tasarısına da hükümetin büyük önem verdiğini arz etmek isterim.

Öte yandan Memleketin içinde bulunduğu şartlar, güçlükler ve hızlı kalkınma ihtiyacı, hükümet üyelerinin görevlerini çok ağırlaştırmaktadır. Cumhuriyet Senatosunun kuruluşu, Bakanların Meclis içi çalışmalarını iki kat artırmıştır. Devlet Planlama Teşkilâtı ile yapılan müşterek çalışmalar Bakanlara yeni görevler yüklemiştir. Devlet düzeninin çeşitli kesimlerinde yapılmakta olan ve yapılması gereken reformlar da olağanüstü gayret gerektirmektedir.

Bu durumda birçok Batı ülkelerinde olduğu gibi, Bakanların, Mecliste de kendileri ile beraber çalışabilecekleri yardımcılara ihtiyacı günden güne daha çok duyulur olmuştur. Bunun en iyi bir şekilde sağlanması imkânları araştırılacaktır.

Sayın Milletvekilleri,

Milli hüviyeti bütün partilerimizce benimsenmiş dış politikamız ilhamını, dün olduğu gibi bugün de, büyük Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinden almaktadır.

İstiklâlimizin ve milli menfaatlerimizin en büyük teminatı saydığımız barış, hürriyet, adalet ve hak eşitliğine dayanan bir dünya nizamının kurulması dış politikamızın değişmez hedefidir. Milletçe benimsediğimiz bu hedefin gerçekleşmesi yolunda Hükümetimiz elinden gelen bütün gayreti sarfetmeğe devam edecektir.

Sayın Milletvekilleri,

Milletlerarası durum, son bir yıl içerisinde şahit olduğumuz ümit verici gelişmelere rağmen, kararsızlığını muhafaza etmektedir. Özlenen adil ve devamlı bir barış nizamı kurulmasının, bütün dünya milletleri tarafından sarfedilecek ortak gayretlere bağlı olduğu açıktır. Hükümetimiz böyle bir nizamın gerçekleşmesi için uhdesine düşen vazifeyi samimiyetle yaparken, basiretle hareket etmek zarureti de gözönünde bulunduracaktır.

Memleketimiz dâhil olduğu ittifaklar içerisinde barış ve güvenliğin korunması yolundaki kendisine düşen gayretleri sarfederken savunma gücü müessiriyetinin muhafazası için de gerekli tedbirler üzerinde dikkatle durmak kararındadır. NATO ve CENTO ittifakları bu vadideki çalışmalarımız içerisinde en önemlilerini teşkil etmiş ve edecektir.

Hür dünyanın bekası için birlik ve dayanışmanın hayati zarureti inanan Hükümetimiz, dünya barışının en kuvvetli teminatı saydığı NATO ittifakı içinde, müttefik ve dost memleketlerle her alanda kurmuş olduğu yakın bağların daha da geliştirilmesine devam edecektir.

Hükümetimizin bu yoldaki çalışmalarında ittifak içindeki bu bağlar başta ABD olmak üzere bütün üye dost ve müttefik devletlerle mevcut samimi ve dostane iki taraflı münasebetlerin gelişmesinde de değerli bir rol oynamaktadır.

Dâhil olduğumuz diğer bir ittifak CENTO adı altında anılan Merkezi Andlaşma Teşkilâtıdır. Bu teşkilâtın bölge üyeleri olan İran ve Pakistan'la münâsebetlerimiz pek yakın ve dostanedir. CENTO'nun bütün üyeleri arasında çeşitli alanlarda mevcut işbirliğinin daimi gelişmeler kaydetmesi hususuna Hükümetçe itina göstereceğiz.

Sayın milletvekilleri,

Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının devamlı umdeleri arasında ahitlere sadakat başta gelir. Bildiğiniz gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti ile aramızda özel bağlar kurulmuştur. Bu Cumhuriyetin, imzalamış olduğu andlaşmaları iyi niyetle tatbik ederek bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasını daima temenni etmişizdir. Fakat bir bütün teşkil eden Londra ve Zürih Anlaşmaları yersiz ve mesnetsiz teşebbüslerle ortadan kaldırmaya çalışılmış bu konuda tarafımızdan yapılan birçok uyarmalar Kıbrıs'lı Rum idarecilerce kaale alınmamış ve son günlerde bildiğimiz kanlı maceraya girilmiştir. Adada cereyan etmiş olan kanlı facia bize büyük elem vermiştir. Birkaç gün evvel arzettiğim gibi, Türkiye kendisinin ahitlere gösterdiği sadakati ve riayeti başkalarından da aynı şekilde bekler. Sorumsuzlukla girilen hareket karşısında memleketimiz bir bütün olarak Kıbrıs'lı kardeşlerimizin hukukunun korunması ve ahitlere riayet olunması hususundaki iradesini katiyetle izhar etmiştir.

Bu cümleden olarak, bütün barışçı yolları sonuna kadar iyi niyetle, sabırla fakat azmimizden zerre kadar inhiraf etmeksizin denedikten sonra, son çare olarak Garanti Andlaşmasının bize verdiği, münferit müdahale hakkımızı kullanmak üzere harekete geçeceğimizi bildirdik. Bu kat'i tutumumuz sonucunda Türkiye, İngiltere ve Yunanistan adada ateş kesilmesini ve nizamın iadesini temin için müştereken teklifte bulundular ve teklif malum olduğu üzere Kıbrıs Hükümetince kabul edildi. Şimdi, teminatçı üç Devletin askeri birlikleri bir İngiliz generalin idaresi altında vazifeye başlamış bulunmaktadır.

Hükümetimiz bu milli tutumun her türlü icaplarını da ahdi vazifeye ve ahdi haklara uygun olarak yerine getirmeye aynı azimle devam edecektir.

Sayın Milletvekilleri,

Komşularımızla münasebetlerimizi daima geliştirmek emelimizdir. Müşterek menfaatlerimize uygun olarak Türk - Yunan münasebetlerinin gerek ikili, gerek NATO ittifakı içerisinde devamlı suretle kuvvetlenmesi arzumuzdur. Karşılıklı temennilerin ve arzuların Kıbrıs buhranından da iyi bir imtihanla geçmesi şüphesiz ki, istikbale ait çalışmalarımızda bizi teşvik edecektir.

Orta ve Yakın Doğu memleketlerine karşı yakın bir ilgi duymaktayız. Bölgemizde huzur ve sükunun kurulmasını bu memleketlerin istikrar, hürriyet ve bağımsızlık içinde refaha doğru ilerlemelerinde görmekteyiz.

Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizin mevcut milletlerarası taahhütlerimiz çerçevesinde karşılıklı saygı ve iyi komşuluk esasları dairesinde tedricen geliştiğini müşahade etmekteyiz. Hükümetimiz bu yolda kendine düşen gayreti gösterecektir.

Komşularımızdan Bulgar Hükümetinin iki memleket arasındaki münasebetlerinin iyi komşuluk münasebetleri seviyesine getirilmesi hususunda arzu ifade eden beyanları vardır. Bu arzuların tahakkuk edebilmesi için aramızdaki pürüzlü meselelerin görüşülerek hallinde Bulgar Hükümetinin kendisine düşeni yapması gerekmektedir.

Uzun bir tarihi olan Afganistan’la dostluk münasebetlerimizin daha da geliştirilmesi samimi arzumuzdur.

Latin Amerika memleketleri ile olan münasebetlerimizi, mevcut dostluk çerçevesi içinde geliştirmeğe çalışacağız. Keza, başta Japonya olmak üzere, Uzak Doğu memleketleri ile olan dostane münasebetlerimizin kuvvetlendirilmesine de önem verilecektir.

Bağımsızlığına kavuşarak Birleşmiş Milletler ailesine katılan genç Afrika memleketlerinin, meşru haklarını elde etmiş olmalarından büyük memnunluk duymaktayız. Bu memleketlerle siyasî, ticari ve kültürel alanlarda gittikçe artan münasebetler tesisi Hükümetimizin çalışmaları arasında önemli yer alacaktır. Bu memleketlerin, milletlerarası münasebetlerin ahenkli bir şekilde gelişmesinde yararlı hizmetler ifa etmeleri temennimizdir.

Sayın Milletvekilleri,

Türkiye’nin Batı Camiası ile ve bu arada Avrupa Konseyi ile işbirliğinin her sahada kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temel hedeflerinden biridir. 12 Eylül 1963 ‘te Ankara’da Ortak Pazarla Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Anlaşmasını bu bakımdan pek önemli bir gelişme olarak kaydetmek isterim. Bu, anlaşma, memleketimizi batı âlemi ile kader birliğine götürecek olan tarihi bir belge mahiyetindedir. Dileğimiz, Anlaşmanın biran evvel yürürlüğe girerek fiiliyata intikal etmesidir. Hükümetimiz bu yolda gereken çalışmaları yapacaktır.

Sayın milletvekilleri,

Dış politikamızla ilgili sözlerimi bitirirken bu alandaki gayret ve faaliyetlerimizin milletlerle verimli ve yapıcı dostane münasebetler üzerinde teksif edilmiş olduğuna bilhassa işaret etmek isterim. Dış siyasette milletçe benimsediğimiz bu esas, bütün siyâsi partiler ve umumi efkarımızın müşterek amacını teşkil etmektedir. Böylece sözlerimin başında zikrettiğim gibi, dış politikamızın millilik vasfı, tatbikattaki tezahürleri ile de teyid ve devamlılık ifade etmektedir. Hükümetimiz bu istikamette aralıksız çalışacaktır.

Sayın Milletvekilleri,

Anayasanın Silahlı Kuvvetler ile ilgili yenilikleri üzerindeki çalışmalarımız büyük kısmı ile sonuçlanmış ve ez cümle Askeri Yargı yeniden düzenlenmiş ve Milli Güvenlik Kurulu Kanunu kabul edilerek bu organlar Anayasanın emrettiği şekilde fâaliyetlerine başlamışlardır. Ancak, Genelkurmay Başkanlığının görev ve yetkilerini düzenleyen kanun ile buna mütenazır Milli Savunma Bakanlığı Teşkilât Kanunu üzerinde çalışmalar devam etmekte olup, kısa zamanda Yüksek Meclise getirilmesine çalışılacaktır.

Sıkıyönetim, Ordu Personel ve Askeri Ceza Kanunu tasarıları üzerinde de çalışmalar son safhaya gelmiştir. Yakın bir gelecekte bu tasarıların da daha önce Meclise sevk edilmiş bulunan Silahlı Kuvvetler Beslenme Kanun tasarısı ile birlikte kanunlaşacağı ümit edilmektedir.

Harb silah ve araçlarındaki teknik ilerlemeler ve dünya politikasındaki gelişmeler sonucu olarak stratejik ve taktik anlayışlarda meydana gelen gelişmelerle milli güvenlik ihtiyaçlarımız ve imkânlarımız gözönünde tutularak Silahlı Kuvvetlerimizin teşkilâtlanmasına dokunan konularda çalışmalara önem verilecektir.

Silahlı Kuvvetlerimiz, bugüne kadar olduğu gibi, gelecekte de NATO ve CENTO müşterek savunma sistemleri içinde vatanımızın ve milletimizin içte ve dışta karşılaşılabileceği her türlü tehlikelere karşı milli varlığımızı koruyacak maddi ve manevi gücü temin ve idame yolunda gayret ve feragat ile çalışmaktadır.

Ordumuz en iyi silahlarla teçhiz edilmektedir. Eğitiminin nazari ve ameli olarak, en yüksek seviyede bulunması için bütün emekler harcanmaktadır. Silahlı Kuvvetlerimize vatani vazifeler tevccüh ettiği zaman, ordularımızın, Büyük Meclisin takdirine ve güvenine layık bir seviyede ödevlerini yapacaklarından emin olabilirsiniz.

Sayın Milletvekilleri,

Hükümet programını sunmuş bulunuyorum.

Müşahade etmiş olacağınız gibi, bu program, temel noktalarda, Birinci ve İkinci Karma Hükümetler Programlarından ayrılmamakta ve Büyük Meclisin kabul etmiş olduğu Beş Yıllık Kalkınma Planının tam uygulanması amacını gütmektedir. Birinci ve İkinci Karma Hükümetler Programlarında yer almış olan birçok hususlar gerçekleştirildiği için, tabiatıyla, bunlara yeni Hükümet Programında yer verilmemiş; ancak, Karma Hükümetler Programlarında yer almakla beraber gerçekleştirilmesine imkân ve fırsat bulunamamış olan tarım ve toprak reformu ve köylünün toplu olarak kalkındırılması, vergi reformunda eksik kalan hususların, sosyal adalet çerçevesinde planın tam finansmanını sağlayacak ölçüde tamamlanması ve kamu hizmetlerinde gerekli ıslahatın bir an önce yapılması gibi hususlara özel bir önem ve öncelik verilmiştir.

Takdir Yüce Kurulunuzundur.

EK: 6

Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti Programı¹⁰²⁷

Sayın Başkan, Millet Meclisinin Sayın Üyeleri,

İkili ve Üçlü Koalisyon İktidarlari denemelerinden sonra kurulmuş olan üçüncü İnönü Hükümeti; 1965 mali yılı Bütçe Kanunu tasarısının Millet Meclisince reddi üzerine çekilmiştir. Bugün içinde bulunduğumuz ortam, bünyesinde kuvvet taşıyan istikrarlı bir Hükümeti ihtiyaç haline getirmiştir. İstikrarlı bir hükümetin kurulabilmesi ise, ancak Parlamentoda yeterli oy çoğunluğuna sahip bulunmak ve belirli fikirler etrafında birleşerek ahenkli bir çalışma imkânını sağlamak şartlarına bağlı bulunduğu açık bir gerçektir. Karma Hükûmete katılan ve kuvvetini bu inançtan alan partiler; tam bir görüş birliği ile tespit ettikleri protokole dayanarak; dörtlü bir Koalisyon Hükümeti kurulmasında mutabık kalmışlardır.

Geçmiş Hükümetlerin iktidar devrelerinde, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, Danıştay gibi Anayasa'mızın, hukuki teminat olarak getirdiği müesseselerin kurulması, Anayasa'ya aykırı kanunların ayıklanması, Plan fikrinin kabul edilmesi ve uygulamaya konulması, vatandaşlar arasında farklı görüşlere yol açan sosyal meselelerin çözülmesi konularında olumlu sonuçlara ulaşılmış ise de, planda öngörülen kalkınma hızı, bilhassa 1964 yılında istenilen ölçüde gerçekleşmemiş, tatmin edici tarafsız bir idare henüz hakkıyla işler hale gelememiş, milletçe sabırsızlıkla beklenen refah seviyesine umulan nisbette erişilememiştir. Bugün tüccar ve esnafın işlerin açılmasını gözlediği, sanayicilerin bir an önce yardım beklediği; memur, işçi ve köylü arasında geçim derdinin kendisini hissettirir bir hale geldiği kanaati, gün geçtikçe genişlemektedir.

Yeni Hükümet tarihi kanunla tespit edilmiş bulunan genel seçimlere gidilinceye kadar, kesin olarak tarafsız bir seçim yapılabilmesinin sağlam zeminini hazırlamak, aynı zamanda mevcut imkânları enerjik bir şekilde harekete getirerek memleketimizin kalkınma hızını yükseltmeye çalışmak azmindedir.

Sayın Milletvekilleri,

Şimdi; Hükûmete katılan partilerin birleştikleri temel ilkeleri, izleyecekleri politikanın istikametini ve yerine getirmeye kararlı bulundukları işleri yüce heyetinize arz etmek isteriz.

Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs meşru temeline dayanan ve milli iradenin mahsulü olan Anayasamızı ruhu ve metni ile hâkim kılmak vazgeçilmez hedefimizdir. Atatürk devrimlerini demokratik düzenin ve Türk Devletinin temeli saymaktayız.

¹⁰²⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP29.htm> (Erişim Tarihi: 15.09.2006). Hükümet Programının yer aldığı Millet Meclisi Tutanak Dergisi için, bkz. **M. M. Tutanak** Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 36, Birleşim: 65, (26.02.1965), ss. 495-504.

Hükümetimiz bu inancın sürekli uygulayıcısı ve savunucusu olacaktır.

Toplumun güvenlik içinde yaşamasının ancak tarafsız bir idare kurulması ile sağlanabileceğine inanıyoruz. Anayasamızın; vatandaşları kanun önünde eşit kılan, hiçbir fert veya müesseseye imtiyaz tanımayan muhalefette ve iktidarda bütün partileri siyâsi hayatımızın vazgeçilmez unsuru kabul eden hükümleri; tarafsız idare anlayışımızın dayanaklarıdır. Hükümetimiz, bu amacı sağlayacak her türlü tedbiri almakta ve ciddiyetle tatbik etmekte kesin olarak kararlıdır.

Memurlarımız, yalnız kanunların emrinde ve milletin hizmetindedir. Görevlerini bu anlayış içinde yerine getirenler, tam bir rahatlık ve güvenlikle çalışmak imkanını bulacaklardır. Devlet memurlarının partizan bir idarenin tatbikatçısı haline girmelerine veya getirilmelerine imkân bırakılmayacaktır.

Devlet kadrolarında yer almak için yeterlik şartının aranmasına değer veriyoruz. Bu maksatla, hizmet içi yetiştirilmelere önem verilmesini öngörüyoruz. Yüksek idarecilerin eğitimlerinde büyük faydaları görülen (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü)nün bu konudaki çalışmalarını genişletmek ve hızlandırmak kararındayız.

Aşırı sol ve aşırı sağ cereyanları; Anayasa düzenimizi temelinden yıkmaya, Devletimizin bekasını ve milletimizin huzur ve bütünlüğünü tehlikeye düşürmeye yönelik hareketler saymaktayız. Hükümetimiz; Anayasanın teminatı altında bulunan fikir, vicdan ve basın hürriyetlerinin sınırı içinde bu akımlarla tesirli şekilde mücadelele kararlıdır.

Sosyal adalet ve sosyal güvenliği gerçekleştirmek amacıyla alınmış ve alınacak tedbirlerin tesirli bir şekilde uygulanması halinde topluma daha iyi yaşama imkânları sağlanacağına ve zararlı akımların bu yolla tesirsiz kalacağına inanıyoruz.

Hükümetimiz, hangi alanda olursa olsun her çeşit suiistimalle müessir bir şekilde mücadelele kararlıdır.

Başta Siyâsi Partiler Kanunu olmak üzere Anayasanın çıkarılmasını öngördüğü kanunların biran önce yürürlüğe girmesi için her türlü gayreti göstereceğiz.

Muhalefette olan münasebetlerimizde, önemli meselelerde danışma ve dayanışma geleneğini samimi olarak kuracak ve koruyacağız.

Yüce Meclisin Sayın Üyeleri,

Hükümetimizin İktisâdi politikası, karma ekonomi düzenine ve planlı kalkınma esasına dayanacaktır.

Hükümetin, özel teşebbüs ve Devlet teşebbüsleri münasebetlerinde eşit tatbikata önem vermesi gerektiğine inanıyoruz.

Devlet sektörünün katılacağı sahaları tespit ederek özel yatırımları tereddüt ve endişelerin dışında tutmak yolunda titiz bir itina ve dikkat göstereceğiz.

Her türlü karar ve davranışlarımızda iktisâdi hayatımıza önem vermek Hükümetimizin şaşmaz hedefi olacaktır.

Para ve kredi politikamız, ekonomimizin istikrar içinde gelişmesi esasına dayanır. Her halükârda bu politika, enflasyona yol açacak tarzda olmayacaktır.

Diğer taraftan, iktisâdî hayatımız için enflasyon kadar tehlikeli olduğuna inandığımız deflasyon belirtileriyle de aynı hassasiyetle mücadelede kararlıyız.

Vergi sahasında olduğu kadar, diğer alanlarda da gerekli tedbirleri almak suretiyle bir sermaye piyasası kurulabilmesinin bütün tedbirlerini sürat ve isabetle yerine getirmenin lüzumuna inanıyoruz.

Vergi yükünün muhtelif sektörler ve mükellef zümreleri arasında adilane bir nisbette dağılımı ve vergi uygulamasında vatandaşla Devlet arasında anlayış ve güvene dayanan bir münâsebet kurulabilmesi için gerekli ıslahatı tamamlamak kararındayız.

İktisâdî Devlet Teşebbüsleri Reorganizasyonu Kanununun tatbikatında sürat sağlamak suretiyle bir müesseselerde hukuki, idari, mali ve teknik yönlerden gerekli ıslahatın biran evvel yapılması, önemle üzerinde duracağımız konulardan biri olacaktır.

Ticaret politikamız; Anayasamızın açıklık, güvenlik ve eşitlik prensiplerine dayanır. Halkımızın ihtiyaçlarını karşılayacak ve hayat seviyesini yükseltecek tedbirlerin alınması aynı zamanda sınai ve zirai işletmelerimizin verimlerinin artırılması için her türlü imkanlar sağlanacaktır.

İhracatımızın dış pazarlarda her yönden rekabet edilecek şekilde ve şartların mümkün kıldığı bir serbesti rejimi içinde teşkilâtlandırılması ve geliştirilmesi ana hedeflerimizdendir.

Bu arada başlıca ihraç maddelerimizin dışında, ihraç potansiyeli arzeden, yeni maddelerin bulunmasına ve özellikle mamul madde ihracatının geliştirilmesine çalışacak ve yeni pazarlar bulmak yolundaki gayretlerimiz artırılabacaktır.

İthal programlarımız, kalkınma planımıza muvazi olarak, döviz kaynaklarımızın müsâadesi nisbetinde ve yerli sanayimizin gelişmesi de gözönünde tutulmak suretiyle, üretici ve tüketicinin ihtiyaçlarını sağlayacak şekilde düzenlenecektir.

Ekonomik hayatta tesiri aşikar olan fiyat sınırlandırmaları usulünün kaldırılması yolundaki çalışmalara devam edeceğiz.

Milli menfaatlerimizle çelişmemek kaydıyla, ekonomik hayatımızın geliştirilmesine yarayacak yabancı sermaye yatırımlarının artırılması teşvik edilecektir.

Kooperatifçiliğin toplum kalkınmasının gerçekleşmesinde ve çeşitli üretim sektörlerinin gelişmesinde önemli bir yeri olduğuna inanıyoruz. Bu maksatla, kooperatiflerimizin çoğalması ve yayılması için her türlü tedbirleri alacağız.

Hükümetimiz, toplumumuzun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar bakımından zirai ve sınai kalkınma hareketimizi, üzerinde önemle durulması gereken bir Devlet meselesi olarak mütâlâa eylemektedir.

Nüfusumuzun % 70'inin ziraatle meşgul olması, bu problemin köyde ve toprak üzerinde çalışanlar yönünden taşıdığı ağırlığın delilini teşkil etmektedir.

Bir taraftan tarımdaki bir kısım fazla nüfusun sınai sektöre aktarılabilmesi için sınai gelişme hareketimize hız vermek, diğer taraftan da topraksız köylümüzü toprağa kavuşturmak ve modern usuller içinde ziraat yapabilecek hale getirmek zorunluğunda olduğumuz aşikardır.

Bir kısım fazla nüfusun sınai sektöre aktarılması hareketi, yıllık programlarımızın sınai sektöre müteveccih yatırımları ile düzenlenecektir.

Topraksız köylümüzün toprağa kavuşturulması ve modern usuller içinde ziraat yapılabilecek hale getirilmesi hususu ise, başarı ile uygulanacak bir toprak reformu hareketi ile tahakkuk ettirilmek icabeder. Bu itibarla evvelce hazırlanıp son zamanlarda Meclise intikal ettirilmiş bulunan Toprak Reformu kanun tasarısının, yeni Hükümet tarafından ciddi surette takibi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde gecikmelere uğramadan müzakere imkânlarının sağlanması için her gayretin yapılması lüzumuna inanmaktayız.

Zirai ekonomimizde hayvancılığın çok önemli bir yeri olduğuna kaniyiz. Bu alanda hızla artan tüketimin karşılanması, ihracat imkânlarının açılması ve tarımda yaygın halde bulunan mevsim işsizliğinin giderilmesi için hayvancılığın ve hayvan ürünleri endüstrisinin geliştirilmesine çalışacağız.

Anayasamızın teminatı altında bulunan ormanlarımızın korunması, bakımı ve genişletilmesi, aynı zamanda içindeki köylerimizin ihtiyaç ve dertlerinin giderilmesi için hususi bir dikkat göstereceğiz.

Tarım kredilerinin yerinde, zamanında verilmesi ve yeterli bulunması için gerekli tedbirler alınacaktır.

Sanayi politikamızın ana görüşü; iktisâdi istikrar ve emniyeti sağlayan ve sosyal adalete dayanan planlı bir düzene kavuşmaktır.

Milli sanayimizin serbest rekabete dayanabilecek halde kurulması ve evvelce kurulmuş olanların bu niteliği kazanması başlıca hedefimizdir.

Montaj sanayiini, en kısa zamanda imalâtçılığa geçişin bir intikal devresi olmak şartıyla uygun görmektediriz.

Küçük sanatlar ve el sanatlarının memleketimizin geniş bir toplumunu ilgilendirmesi bakımından üzerinde önemle durularak teşkilâtlandırılması lüzumuna inanıyoruz.

Memleketimizin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının korunması ve rasyonel bir şekilde işletilmesi başlıca hedefimizdir. Bu gayeye ulaşmak için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının en kısa zamanda organize edilmesini lüzumlu bulmaktayız.

Çalışmalarımızı, maden rezervlerimizin üstün kapasite ile dünya piyasasında yer alabilmesini sağlamak yolunda teşvik edeceğiz.

Hergün biraz daha artan elektrik ihtiyacını karşılamak ve elektriği memleketin her tarafına yaymak için bütün imkânları değerlendirmek kararındayız.

Doğu ve Güney Doğu illerimizin kalkınmasında en büyük rolü oynayacak olan Keban Barajının inşaatına şümüllü bir şekilde başlamak ve zamanında bitirmek için her türlü tedbirler alınacak ve bütün gayretler sarf edilecektir.

Tarım alanındaki verimi artırmak için küçük ve büyük sulama işlerinin hızlı bir şekilde yürütülmesi imkânları sağlanacaktır.

Karayolu, demiryolu ve limanlar, hava meydanları ve akaryakıt tesisleri ile Devlet yapı işleri ekonomik ve sosyal kalkınmamızın temel unsurlarındandır.

Planlı kalkınmamızdaki esaslar dairesinde israfa kaçmayan bir zihniyetle süratli ve verimli bir şekilde ifa edilecek bu işlerde bugüne kadar vaki olmuş gecikmelerin de telâfisine çalışılacaktır.

Bu yıl Karayolları Genel Müdürlüğüne devredilmiş bulunan il yollarının yapım, onarım ve bakımı, mali imkânlar çerçevesinde yapılacaktır.

Bu vazifelerin ifasında sürat ve verimliliği artırmak ve günün ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle Bayındırlık Bakanlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü için yeni Teşkilât ve Vazife Kanunu tasarıları hazırlanarak Yüce Meclise sevkedilecektir.

Ayrıca, karayollarımızda, trafik düzenini sağlamak ve böylece milli servetin heder olmasını ve can kaybını önlemek gayesiyle bir “Kara nakliyat kanun tasarısı” hazırlanacaktır.

Kara, deniz ve hava ulaştırma sistemlerinin bir bütün olarak memleket ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılaması üzerinde önemle durulacak, haberleşme işlerinin aksamadan işletilmesi imkânları sağlanacaktır.

Ayrıca ulaştırma alanında çalışan kamu iktisâdi teşebbüslerinin hukuki, mali, teknik ve idari yönlerden durumlarının ıslahı için gerekli tedbirler alınacaktır.

Temel müesseselerimizden biri olan adalet mekanizmamızın adaleti temin yolunda daha süratli, verimli, müessir bir hale gelebilmesi, sosyal hayat içindeki manevi tesirlerinin artırılabilmesi için; adli mekanizmanın da yeni bir kuruluş ve teşkilâtlanmaya; adaleti sağlama ve yürütme usullerinde, hizmetin muhtevasında ve adalet mensuplarının yetiştirilme, görev ve görevde tutulma usullerini de kapsayan adli bir reforma ihtiyaç vardır. Devlet muamelelerinde ve vatandaşla hizmet münasebetlerinde haksızlıkları ve yolsuzlukları önlemek ve gidermek için yeni bir murakabe mekanizma, usul ve disiplinini de tesis adli reform anlayışımızın kapsamı içindedir. Bu konuda hemen araştırma ve hazırlıklara girişilecektir

Halkımızın hukuki ihtiyaçlarına cevap verecek önemli ve temel kanunlarla, infaz hukukuna ve adalet mesleki mensuplarına ait ana kanunlara dair çalışmalar hızlandırılacaktır. Bulundukları merhaleden ileri bir safhaya bu çalışmalar aktarılacaktır. Bu arada Türk Ceza Kanununu da yeni Anayasamızın esprisine, memleket gerçeklerine ve modern hukuk ilkelerine göre yeniden düzenlemeye gayret olunacaktır.

Adli reformun sosyal hayatımızda büyük kolaylıklar ve ferahlıklar sağlayacağına, manevi ve ahlaki sarsıntıları önleyeceğine, ıslahı temin edeceğine, müessir ve şümüllü bir murakabe ile yolsuzluk ve ihmalleri bertaraf etmede önemli rolü olacağına inanmaktayız.

Vatandaşların birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını sağlamak amacıyla halka daima eşit bir şekilde muamele edilmesi, İçişleri Bakanlığının bütün tasarruflarının objektif ölçüler içinde cereyan etmesi lüzumuna inanıyoruz.

Refah ve saadetimiz yolunda milletçe ümit bağladığımız Kalkınma Planlarının yıllık uygulama programlarının başarıya ulaşabilmesi için koordinatör mevkiinde bulunan idare amirlerimizin bu yönden müessir şekilde yetkilerle teçhiz edilmelerini lüzumlu görmekteyiz.

Geniş anlamıyla uygulanmasında kararlı bulunduğumuz idari reformun İçişleri Bakanlığını ilgilendiren bölümleri üzerindeki çalışmalar yürütülecek ve 1964 yılında toplanan İkinci İdareciler Kongresinin kararları da gözönünde tutularak hazırlanacak tasarıların Yüce Meclislere arzı için her türlü gayret sarfedilecektir.

Yurdumuzun genel emniyeti ve asayişi üzerinde hassasiyetle durulacak ve vatandaşın bu yönden de huzura kavuşması sağlanacaktır.

Araç ve eğitim bakımından genel zabıta kuvvetlerimizi daha iyi bir seviyeye çıkarmaya çalışacağız.

İçişleri Bakanlığı personeli ile ilgili meselelerimizi hassasiyetle izleyeceğiz. Bu arada yıllardan beri kadrosuzluk yüzünden büyük ıstıraplar çeken küçük dereceli memurların kadro ve intibakları mevzuunu önemle takip edeceğiz.

Mahalli idareler hizmetlerinin tamamen muhtar mahalli idareler tarafından görülmesini temin ve merkezi idare ile mahalli idareler arasındaki vazife ve hizmet çatışmalarını önleyecek tedbirler alınacak ve mahalli idarelerimizin, kifayetli gelir kaynaklarına kavuşturulmaları imkanını verecek kanunların süratle çıkarılmasına çalışılacaktır.

Milli eğitimde amacımız; yurttaşların eşit eğitim imkânları içinde, istidat ve kabiliyetleri yönünde ve ölçüsünde yetişmelerini sağlamaktır.

Memleketin ümit ve istikbali olan gençliği, şahsiyet sahibi ve milliyetçi bir ruh içinde yetiştirmek, onların gerek tahsil çağlarında gerekse hayata atılış devresindeki ihtiyaçlarını karşılamak baş hedefimizdir. Memleket çocuklarının milletimize ve insanlığa yararlı olması, yurt kalkınması için gerekli bütün vasıfları kazanması hususunda büyük gayret gösterilecektir.

Milli eğitim hizmetlerinin temel unsuru olan öğretmeni; bu hizmete layık ehliyet, vasıf ve sayıda yetiştirmek için gerekli bütün imkânlar aranacaktır.

Mesleki ve teknik öğretimi memleketin sosyal, ekonomik ve sınai kalkınmasında tesirli kılmak, eğitim politikamızın ana gayelerinden biri olacaktır.

Kamuoyunun ilgisini çekmiş olan Tekniker Okulu mezunlarından daha etkili ve yetkili hizmet görülme imkânı sağlanacaktır.

Beden terbiyesi işlerimiz modern esaslara cevap vermeyen bir kanunla yürütülmektedir. Sporumuz her dalını çağdaş seviyede bulundurmak için mevzuatta ve okul dışı spor faaliyetlerinde bulunan amatörlerle daha yakından ilgilenmek, kaliteli sporcu yetiştirmek ve mevcutlardan daha çok faydalanmak hususlarına dikkat edeceğiz.

Değerli Milletvekilleri,

Nüfusumuzun büyük ekseriyetini teşkil eden ve köylerde oturan vatandaşların yaşama seviyesi yükselmedikçe millet olarak refaha kavuşabileceğimiz iddia edilemez. Bu itibarla hükümet olarak köy ve köylü davasına hususi bir önem vermekteyiz.

Bir taraftan devletçe bu amaca yönelik çalışmalar yapılırken, diğer taraftan bizzat vatandaşlarımızın anlayış ve beraberlik içerisindeki yardım ve gayretlerini; neticeye ulaşmanın temel şartı sayıyoruz.

Köye yönelik dağınık hizmetlerin etkisini ve verimini artırmak için kurulmuş bulunan Köy İşleri Bakanlığının, eğitimci ve koordine edici hizmetleri yanında, köylünün toprağa, suya, ve ışığa kavuşturulması gibi hizmetler bizzat icra edilecektir.

Bu maksatları kapsıyan Köy İşleri Bakanlığı yetki ve kuruluşu hakkındaki kanun tasarısı yakın gelecekte Yüce Meclislerin tetkiklerine sunulacaktır.

Anayasamızın genel idare içinde öngördüğü Diyanet İşleri teşkilâtına yeni ve hakiki hüviyetini verecek olan kanun projeleri Millet Meclisi Genel Kuruluna gelmiştir. Bu kanun sonuçlandırılması, din görevlilerinin maddi sıkıntılarına son verilmesi ve aydın din adamlarının yeterli vasıf ve sayıda yetiştirilmesi dikkatle takip edeceğimiz başlıca konulardan birisidir.

Türk vakıflarını en az ecdadımızın bıraktığı duruma getirebilmenin milli kalkınmamız ve sosyal seviyemizin yükselmesinde tesirli bir amil olacağına inanıyoruz. Bu maksada hizmet edecek her türlü tedbiri alacağız.

1965 yılında yapılacak genel nüfus sayımı için gerekli hazırlıklar ve genel seçimlerin uygulanmasında esas olacak bina cetvelleri ve seçim kütüklerinin sıhhatli şekilde yeni baştan tanzimine, Kalkınma Planı ve Reform tatbikatlarına esas olacak istatistikî bilgilerin de tamamlanmasına önem verilecektir.

Sosyal ve ekonomik alandaki etkisi pek aşıkâr bulunan gayrimenkullere ilişkin hakların teminât altında tutulması ve vatandaşların sonu gelmez çekişmelerin huzursuzluğundan kurtarılmasının tek çaresi; yurdumuzun tapulama ve kadastro işlerinin kısa bir zaman içinde ikmaline bağlıdır.

Zirai reformun esaslı unsurlarından biri olan toprağa ilişkin teşebbüslerin gerçekleştirilmesinde, tapulama ve kadastro faaliyetleri temel hizmet vazifesi gördüğü cihetle bu konu da üzerinde duracağımız konulardandır.

İmar ve İskân işlerimiz arasında Bölge Planlama, Şehircilik konut ve yapı malzemesi; önemle üzerinde duracağımız konulardandır.

Köyde ve kentte iktisaden zayıf durumda olan her ailenin ucuz ve sıhhi bir yuva sahibi olmasını veya bu nitelikte ucuz kiralık konutlarda oturtulmasına çalışacağız. Bu neticenin ancak Devletin yürüteceği tesirli bir mesken politikası ile mümkün olacağına inanıyoruz. Konut davasını bu anlayışla ele almayı ve bu maksatla tezelden bir mesken ofisi kurmayı öngörüyoruz.

Lüks mesken inşaatı yerine sıhhi, sağlam halk tipi ve ekonomik yapıların teşvikine, ucuz arsalar temini yoluyla bu konudaki spekülasyonların önlenmesine çalışılacaktır.

Gecekondü davası; plandaki esaslar içinde ele alınacak, önemle belgeleri hazırlanacak, küçük tasarruf sahiplerinin imkânlarından ve kendi evini yapana yardım sisteminden faydalanılarak köy, kasaba ve kentte devletin rehberliği ve yapacağı yardımlarla mahalli şartlara uygun konut inşası teşvik edilecektir.

Tabii afetlerden zarar gören vatandaşların zor durumlardan kurtarılmaları maksadiyle ele alınan işlerin hızla yürütülmeleri sağlanacaktır.

Türkiye'nin dış ödemelerindeki açığının bir an önce kapatılması lüzumu, Hükümetimizi herşeyden evvel turizmi geliştirmeye zorlamaktadır.

Modern anlayıştaki konaklama yerlerinin, turistik tesislerin çoğalması, yolların ıslahı, taşıt araçlarının sayı ve nitelik bakımından ihtiyacı karşılayabilmesi, bu konuyla ilgili müesseseler personelinin ve halkımızın eğitilmesini lüzumlu buluyoruz. Yabancı turisti çekmek için propaganda yapılmasını lüzumlu buluyoruz.

Türkiye radyolarının tarafsızlığı, yurt içinde ve dışında kaliteli bir şekilde dinlenilmesi işleri üzerinde önemle duracağız.

Sayın Milletvekilleri,

Planı demokratik düzen içinde hızla kalkınmamızın en etkili aracı saymaktayız. Anayasamızda Devlete bir ödev olarak verilmiş olan Planlı Kalkınma ilkesine bağlı kalmak başarımızın temeli olacaktır.

Yıllık programların uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin ve aksaklıkların giderilmesi için finansman, teşkilât yetersizliği ve koordinasyon yönünden gerekli tedbirleri alacağız.

Bakanlıkların ve planı uygulamakla görevli diğer kuruluşların yıllık programlarda öngörülen yatırımları gerçekleştirme işi yakından izlenecek ve bu çalışmaların hızlandırılması için gerekli tedbirler alınacaktır.

Hazırlıklarına başlanmış olan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının, geçirdiğimiz tecrübelerden de faydalanarak zamanında tamamlanmasını sağlayacağız.

Planın hazırlanmasında üniversitelerin, resmi ve özel kuruluşların tecrübe ve bilgisini bir araya getiren Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarına önem vermek kararındayız.

Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi için, Planlı Kalkınma gayretlerimizde bilimsel ve teknik araştırma; temel gelişme unsuru olarak desteklenecektir.

İdari davaların en yüksek mercii olan Danıştayın Anayasamızın hükümleri gereğince bir İçtihat Mahkemesi haline getirilmesi ve bunu mümkün kılmak üzere ilk derece İdari Mahkemeleri Kanununun çıkarılması lüzumuna inanıyoruz. Bu yoldaki hazırlıklarımızın kısa zamanda bitirilmesine çalışılacaktır.

Sağlık politikamızın ana ilkesi; bu alandaki hizmetlerimizi yurdun ücra köşelerine kadar götürebilmek ve halkın sağlık seviyesini yükseltmek amacına dayanır. Koruyucu hekimliğin bu ilkeleri sağlayacak en verimli yol olduğuna inanıyoruz.

Sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonuna, hazırlanmış olan program gereğince devam olunacaktır. Özel teşebbüsün vatandaş sağlığı konusunda önemli bir yer alması ve halkımızın sağlık sigortasına geniş ölçüde katılması için azami gayret sarfedeceğiz.

Dışardan ilaç ithalini, yerli sanayimizi koruyan bir anlayış içinde düzenlemek zaruretiye inanıyoruz.

Beş Yıllık Kalkınma Planının nüfus politikası ile ilgili hükümlerini memleketin imkân ve şartlarına uygun bir şekilde yürütmek için gerekli gayret gösterilecektir.

Milletlerarası ekonomik, ticari, sosyal ve turistik münasebetlerin gelişmesine uygun olarak gümrüklerimizin yeni bir düzene sokulması için hazırlanan ve Yüksek Meclise sunulan kanun tasarısının en kısa zamanda yürürlüğe girmesine çalışacağız. Bu kanunun getireceği yeni hükümleri isabetle uygulayabilmek maksadıyla hazırlanmış olan Teşkilât kanunu tasarısı ile kaçakçılığın men ve takibi hakkındaki hükümlerin tatbikatta görülen aksaklıklarını giderecek olan ayrı bir tadil tasarısı da yakında Yüce Meclise sunulmuş olacaktır.

Türk tütününün ekimi ve verimi hızla artarken kalitenin layıkıyla korunamaması ve satış imkânlarının daralması bu en değerli ihraç maddemize yeni pazarlar aranması lüzumunu ortaya koymuştur. Tüccar elindeki stoklar da dikkate alınarak, tütünlerimizi kâmil ve süratle ihraç edebilmek imkânları, üzerinde önemle durmaktayız. Bu alandaki gayretlerimizin yakın zamanda bizi olumlu sonuçlara ulaştıracağını ümid ediyoruz.

Günden güne gelişmekte olan çay yaprağı istihsalini işleme imkânını sağlayacak yeni fabrikalar kurulmasını lüzumlu buluyoruz. İç istihlaktan artan çayların dış pazarlara ihracına önemle devam olunacaktır.

Halen 33 milyon litre olan bira istihsal kapasitesinin artırılması yolundaki çalışmalara devam olunmakla beraber, Yozgat'ta inşası uygun görülen 10 milyon litre kapasiteli bira fabrikasının tamamlanması hususundaki çalışmalar da hızlandırılacaktır.

İstihsalın iki ana unsuru olan emek ve sermaye arasındaki münâsebetlerin, sosyal adalet ve verimlilik prensiplerinin ışığı altında ahenkli ve muvazeneli bir şekilde yürütülmesi başlıca hedefimizdir.

Gizli ve mevsimlik bölümleri de dâhil olmak üzere işsizliğe son verilmesi ve iş arayanlara imkân aranması için yeni iş sahaları açılması yolunda hiçbir gayret esirgenmeyecektir.

İşsizliği önlemek bakımından geçici bir hal olarak kabul ettiğimiz yurt dışındaki işçilerimizin, bütün haklardan faydalanmaları ve ailelerini beraberlerinde bulundurma imkânlarının sağlanması yanında her türlü zararlı telkinlerden uzak

tutulmaları için de gerekli tedbirleri almak kararındayız. Yürürlükteki hükümlerin günün ihtiyaçlarıyla bağdaşmadığı gözönünde tutularak hazırlanan ve Millet Meclisinde bulunan yeni İş Kanunu Tasarısının biran evvel çıkarılmasına gayret sarfedilecektir. Yüce Meclisin bu konuda hükümetimize yardımcı olmak suretiyle işçilerimizi sevindirmekte gecikmeyeceğine inanmaktayız.

Sosyal haklardan bütün işçilerimizle birlikte fikren çalışanların da faydalanması lüzumuna inanıyoruz. Geleceğe emniyetle bakabilmek için sosyal güvenliğin mümkün olduğu kadar geniş kütlelere yayılmasını lüzumlu görüyoruz. Mart ayında yürürlüğe girecek olan Sosyal Sigortalar Kanununun iyi bir şekilde uygulanması için gerekli tedbirleri alacağız.

Tarım işçilerimizin haklarını korumak ve bu alandaki aksaklıkları gidermek için hazırlanmakta olan kanun tasarısının en kısa zamanda sonuçlandırılmasına çalışacağız.

İşçi haklarının ve işçilerimizi ilgilendiren hükümlerin hazırlanması ve uygulanmasıyla alâkalı teşekküllerle iş ve görüş imkânlarının aranması; dikkatle gözönünde bulunduracağımız önemli bir husus olacaktır.

İş mahkemelerini çoğaltmak ve iş davalarının görülmesini hızlandırmak için gerekli tedbirler alınacaktır.

İşsizlik Sigortasının kurulması ve işçi alımına önemli bir yer verilmesi ve bu konuda her vasıttan faydalanılması imkânlarını ciddiyle aramaktayız.

Milli bekamızı temin, İstiklâl ve Cumhuriyetimizi iç ve dış her türlü tehlikeye karşı korumak ve kollamakla görevli olan Silahlı Kuvvetlerimizin kendisine emanet edilen görevleri ifası için mütemadiyen artan bir hızla tekâmül ve inkişafına çalışmak en büyük gayemizdir. Milli menfaatlerimizi korumak ve milli hedeflerimize ulaşmak maksadiyle lüzumlu muharebe müessiriyetini artırmak için Millet ve Hükümet olarak gerekli iç ve dış her türlü tedbire müracaat edilecektir.

Halen Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda bulunan Silahlı Kuvvetlerimizle ilgili kanun tasarılarının biran önce kanunlaşması hususunda gayret sarfedilecektir.

Askeri yargı sistemi ve bununla ilgili mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi hususunda çalışmalar yapılacaktır.

Silahlı kuvvetlerin her türlü hizmetlerinin daha verimli bir şekilde ifası için gerekli çalışmalar yapılacaktır. Bu meyanda Silahlı Kuvvetler Lojistiğinin endüstriyel desteğini temin için 440 sayılı Kanunun öngördüğü hususların ışığı altında Makina-Kimya Endüstrisi Kurumu Statüsü yeniden gözden geçirilecektir.

Milli Savunma hizmetlerinin özelliği itibariyle durumun gerektirdiği sürat, emniyet ve gizlilik içerisinde neticeye varmak için Milli Savunma bütçesinde ve bütçe uygulaması ile ilgili mevzuata, mevcut imkânların bu istikamette uygulanmasını mümkün kılacak selahiyet verilmesini ve bu arada 1050 sayılı Muhasebe Umumiye Kanununun Milli Güvenlik ile ilgili kısımlarını günün isteklerine uygun hale getirmek için çalışmalar yapılacaktır.

Silahlı Kuvvetlerimize, yurt vazifesi teveccüh ettiği zaman, kahraman Ordularımızın Yüce Meclisin takdir ve güvenine layık bir şekilde görevlerini yapacağından emin bulunmaktayız.

Yüce Meclisin Sayın Üyeleri,

Devletlerarasındaki karşılıklı anlayış ve eşit şartlarla işbirliğinin gittikçe genişleyen bir sahaya yayılmasına yardımcı olarak Dünya barışına sağlam temellerle dayanmasını temin etmek ve bunun Devletlerarası münasebetlerde yaratacağı emniyet içinde, milli gücümüzün kısıtlanmadan, en verimli şekilde memleketimizin kalkınmasına, huzur ve refaha yöneltilebilmesi şartlarını yaratmak dış politikamızın esas gayesidir.

Bu gayenin tahakkuku için takip olunacak yollar ve alınacak tedbirlerde, bir yandan milletlerarası durum, bunda vukubulacak değişiklikler, bir yandan da diğer Devletlerin genel durumları ve bizim karşımızdaki özel tutumları kaale alınacaktır.

Dünya durumunun, barışa bağlı milletleri gerektiği gibi tatmin edebilecek nitelikte huzur verici olduğunu söylemek maatteessüf bugün de kabil değildir.

Bu sebeple memleketimizin dış güvenliğinin Milletlerarası çok taraflı teşekküller içerisinde korunması bütün önemini muhafaza etmektedir. Hayati milli menfaatlerimizi müdafaa için katıldığımız NATO ittifakı geçen senelerde olduğu gibi, bugün de dünya barışının korunmasında ön planda bir yer işgal etmektedir. Bu ittifak çerçevesi içinde, dünya durumunun icapları göz önünde bulundurulacak yapıcı bir şekilde işbirliğine devam edilecektir. Ancak NATO'ya mensubiyetimiz, ortak güvenlik mefhumuna sadakatimiz hiçbir zaman dış politika alanında zümreci bir görüşle hareket edeceğimiz manâsını taşımayacaktır.

Büyük Atatürk'ün dış politikamıza verdiği millilik vasfına bu politikanın şahsiyetli olmasına atfettiğimiz ehemmiyet büyüktür. Hükümetimiz Türk dış siyasetinin tesir sahasını genişletmek, bütün dünya milletleri ile ilişkilerimizi inkişaf ettirmek, Milletlerarası meselelerde yapıcı bir zihniyette hareket etmek, barış davasına kendi bölgemizde ve dünyada hizmet edecek teşebbüslerden kaçınmamak azmindeyiz.

Temennimiz dünya barışının dünya ölçüsünde bir teşkilât ile teminat altına alınmasıdır. Birleşmiş Milletlerin dünya barışının korunmasındaki rolü önemlidir. Birleşmiş Milletler bütün insanlığın devamlı bir barış ve daha iyi bir dünya için beslediği ümitlerin bir sembolüdür. Bu teşkilâtın bugün ciddi bir buhran geçirmekte olduğunu üzüntü ile müşahade ediyoruz.

Bununla beraber Birleşmiş Milletlere inancımız hiçbir suretle azalmış değildir. Bugünkü güçlüklerin giderileceğine ve Birleşmiş Milletlerin daima artan bir ölçüde barışın korunmasına ve bütün Devletler arasında verimli bir işbirliğinin gerçekleşmesine fiili ve müessir bir şekilde hâkim olacağına ümit bağlıyoruz. Bu yolda hükümetimiz kendi payına düşen bütün gayretleri sarfedecektir.

Bütün devletlerin, bir gün, birden bire bir tüm haline gelip aralarında dünya ölçüsünde tek bir grup içinde işbirliği tesis edebileceklerini düşünmek hakikatten uzaklaşmak olur. Bu sebeple, dünya ölçüsünde işbirliğine taraftar olmakla beraber, milletlerin iktisâdi ve sosyal alanlardaki güçlerinden azami derecede verimli neticeler istihsal edebilmesi için, aralarında bölgesel birlikler teşkil etmelerini yapıcı bir hareket addediyoruz. Böyle birleşmelerin dünya ölçüsünde toptan birleşmenin basamakları olacağına inanıyoruz. Onun için Avrupa ekonomik camiası ile Türkiye arasında akdedilmiş olan ortaklık anlaşmasının bütün icaplarını yerine getirmeye hususi bir ehemmiyet atfedeceğiz. İktisâdi ve sosyal alanda alacağımız tedbirlerde iktisâdi faaliyetlerimizin bu ortaklık anlaşmasında öngörülen gayelerin tahakkukunu kolaylaştırıcı istikamette olmasına itina edeceğiz. Özellikle iktisâdi hayatımızı ortak pazara hâkim olan prensiplere intibak ettirmeye ve ekonomik gücümüzü üye devletlerin ekonomileri içinde hayatîyetini muhafaza edecek bir seviyeye ulaştırmaya devamlı surette çalışacağız. Ortaklık anlaşmasının dış politikamıza yeni bir güç getirdiğini belirtmek ve bu vesile ile bunu mümkün kılmış olan Türk Hükümetlerine huzurunuzda teşekkür etmek isterim.

Memleketimizle Batı Avrupa Memleketleri, Birleşik Amerika ve Kanada arasında birçok Milletlerarası Teşekküller içinde ve ikili olarak yürütülen işbirliği ekonomik kalkınmamıza çok faydalı yardımlar sağlamaktadır. Bu işbirliğini karşılıklı dayanışma zihniyeti içinde devamlı surette geliştirmeye gayret edeceğiz.

Dış siyasetimizin temel prensiplerinden biri karşılıklı saygı, itimat ve eşit haklara istinadeden komşu devletlerle iyi geçinmek, iş birliğini artırmak, bölgemizde gerginliğe ve ihtilaflara yol açacak durumları önlemektir. Bu prensibe uygun olarak Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk münasebetlerini idame ettirmeyi büyük bir samimiyetle arzu ediyoruz. Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizde müsbet bir inkişaf husule gelmiş olmasını memnunlukla karşılıyoruz. Türk-Sovyet münasebetlerinin daima iyi şartlar altında cereyan etmesini temin, dış politikamızda ehemmiyet atfedeceğimiz bir husus olacaktır.

Balkan memleketleri arasında ahengin teessüs etmesi ve işbirliği zihniyetinin gelişmesini temenni etmekteyiz.

Yakın-Doğudaki ve Magripteki Arap memleketleri ile münasebetlerimizde bilhassa son zamanlarda vuku bulan müsbet inkişafı memnuniyetle karşılıyoruz. Bu inkişafın devamının faydalı olacağına inanıyoruz.

İran ve Pakistan'la ikili münasebetlerimizde mevcut olan çok samimi dostluk zihniyeti içinde CENTO dâhilinde müşterek güvenliğimiz ve ekonomik güçlerimizin gelişmesi için işbirliği yapmaktayız. Diğer taraftan bu iki memleketle yeni kurduğumuz Kalkınma için Bölgesel İşbirliği-ekonomik ve kültürel sahada gayretlerimizi birleştirmek ve kaynaklarımızı daha müessir bir şekilde kullanmak imkânını bize vermektedir. Bu işbirliğine geniş ölçüde devam edilecektir.

Afganistan ile aramızdaki ananevi dostluk münasebetleri bütün kıymetini muhafaza etmektedir.

Afrika Kıtasında şahit olduğumuz bağımsızlık hareketi çağımızın en önemli siyasî olaylarından birini teşkil etmektedir. Sömürgecilik siyâsetinin tarihe karışmasını ve Afrika memleketlerinin bağımsızlıklarına kavuşarak hür milletler ailesine katılmalarını sevinçle karşılamaktayız. Gerek Afrika, gerek Asya memleketlerinin her türlü dış tesirlerden azade olarak, kendi benliklerini geliştirmelerini ve iktisâdi refahlarını artırmalarını bütün kalbimizle diliyoruz. bu maksatla, gerek ikili, gerek çok taraflı münâsebetlerimizde bu yöndeki gayretlerine kendi imkânlarımız çerçevesinde yardımcı olmak samimi arzumuzdur. Esaret altındaki milletlere gerçek hürriyet ve bağımsızlık mücadelesinin ilk örneğini vermiş olan Atatürk Türkiye'sinin bu dost memleketlerdeki müsbet etkileri ve hatıraları bu istikametteki çalışmalarımızda bizim için kıymetli bir mesnettir.

Asya-Afrika memleketleri arasındaki işbirliğine faydalı bir şekilde katılmak arzusundayız. Japonya ile aramızdaki münasebetlerin daha da gelişmesinin mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Latin Amerika memleketleri ile siyasî, iktisâdi, kültürel işbirliğimizi inkişaf ettirmek için gayretlerimize devam edeceğiz.

Dış politikamızın şimdiye kadar belirttiğimiz prensiplerine ve esaslarına titizlikle riayete azami itinaı göstereceğiz.

Bütün Türk Milletinin üzerinde titizlikle durduğu ve Milli davası olan Kıbrıs meselesi, dış politika alanındaki gayretlerimizin başlıca temerküz noktasını teşkil edecektir.

Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin Milletlerarası Andlaşmalardan doğan haklarının bütününü korumak, Türk Cemaatini yeni tecavüz veya baskılardan masun tutmak için, milli hasletlerimizden mülhem olan bir azimle hareket edeceğimizi derhal ifâde etmek isteriz.

Bu, bizim için, ahdi olduğu kadar milli ve insani bir vecibedir. Kıbrıs meselesinin Akdeniz Bölgesinde çok vahim bir ihtilaf yaratması ihtimalinin hâlâ giderilemediği bir vakadır.

Meseleye barışçı yollarla bir çözüm şekli bulunması samimi temennimizdir. Bunun için ilgililerle müzakereye daima amadeyiz. Bu tutumumuzu zaaf telakki etmek çok büyük hata olur.

Kıbrıs meselesinin Lozan Andlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz'de tahakkuk etmiş olan muvazeneyi vikaye edecek bir çözüm şekline bağlanması pek isabetli bir yol açacaktır. Biz dış politikamızda diğer devletlerin haklarına riayeti kendimize şiar edinmiş bir milletiz; kendi haklarımızın da son gücümüze kadar bekçisi olacağımızdan kimse şüphe etmemelidir.

Takdir yüce heyetinizindir.

YEDİNCİ BÖLÜM

12. DÖNEMDE REJİME YÖNELİK DARBE GİRİŞİMLERİ

1- 27 Mayıs Darbesinden Sonra Demokratik Sisteme Dönüş Evresinde Karşılaşılan Bazı Sorunlar

Yüzbaşından, orgenerale çeşitli rütbedeki silahlı kuvvetler mensuplarının oluşturduğu Millî Birlik Komitesi'nin 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirdiği darbe ile TBMM'nin kapatılması ve yeni bir anayasa hazırlanarak, bu anayasa uyarınca seçimlerin yapılp tekrar demokratik düzene dönülmesine kadar, yönetimin, sözü edilen Millî Birlik Komitesinin gözetim ve denetimi altında yürütülmesi; haliyle, Silahlı Kuvvetlerin politikada önemli bir rol üstlenmesine neden olmuştu. Doğaldır ki, politikadaki bu etkin konum, silahlı kuvvetler mensupları arasında çeşitli konularda görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına ve kimi sıkıntıların yaşanmasına da yol açmaktaydı. Nitekim, 27 Mayıs müdahalesinden kısa bir süre sonra, 13 Kasım 1960 tarihinde, demokrasiye dönüşte izlenmesi gereken politikaya yönelik bazı görüş ayrılıkları nedeniyle Millî Birlik Komitesinin 14 üyesinin Komite'deki görevlerine son verilmiş ve her biri yurt dışındaki temsilciliklerimize danışman olarak atanmıştı¹⁰²⁸. Ancak, bu tasfiye hareketi, Silâhlı Kuvvetler içindeki gruplaşmaları tümüyle önleyememişti. Gerçekten, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Millet Meclisi

¹⁰²⁸ Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in 14 Millî Birlik Komitesi Üyesinin Komiteden çıkarıldıklarına ilişkin olan ve Radyodan kendisinin okuduğu bildiri şöyleydi:

"1- Milli Birlik Komitesinin çalışmaları, memleketin yüksek menfaatlerini tehlikeye sokacak bir duruma düştüğünden, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Birlik Komitesi üyelerinin talepleri üzerine bugün (13 Kasım 1960) 'tan itibaren Milli Birlik Komitesini feshettim.

2- Türk milleti adına yasama yetkisini kullanacak olan yeni Milli Birlik Komitesi üyeleri şunlardır:

Başkan: Gürsel Cemal, Üyeler: Acuner Ekrem, Aksoyoğlu Refet, Ataklı Mucip, Çelebi Emanullah, Ersü Vehbi, Gürsoytrak Suphi, Karaman Suphi, Kaplan Kadri, Karavelioğlu Kamil, Köksal Osman, Kuytak Fikret, Küçük Sami, Madanoğlu Cemal, Okan Sezai, Özdilek Fahri, Özgüneş Mehmet, Özgür Selahattin, Özkaya Şükran, Tunçkanat Haydar, Ulay Sıtkı, Yıldız Ahmet, Yurdakuler Muzaffer.

3- Yeni Milli Birlik Komitesi, en kısa zamanda kurulacak olan Kurucu Meclis ile birlikte memleketin nizamını demokratik esaslara göre düzenleyecektir.

4- Görevlerinden affedilen üyeler, emekliye sevk edilmişlerdir.

5- Bu konuda, Devlet Başkanından başka bir makam veya şahıs, beyanat veremeyecektir.

Cemal Gürsel

Orgeneral

Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkumandanı"

(Ersal Yavi, **İhtilâlciler Subaylar**, 1. Kitap, s. 445).

Bu duruma göre, Komiteden çıkarılarak yurt dışına gönderilen 14 eski Millî Birlik Komitesi üyesi şunlardı (Soyadlarına göre sıralanmış biçimde):

Akkoyunlu Fazıl, Baykal Rıfat, Er Ahmet, Erkanlı Orhan, Esin Numan, Kabibay Orhan, Kaplan Mustafa, Karan Muzaffer, Köseoğlu Münir, Özdağ Muzaffer, Solmazır İrfan, Soyuyüce Şefik, Taşer Dündar, Türkeş Alpaslan.

ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinden, Demokrat Partinin seçmenlerine yönelen siyasî partilerin, beklenenin aksine, hayli başarılı çıkmaları, TBMM'nin açılışını dahi soru işaretleri altına sokmuş bulunuyordu. Bu bağlamda, yukarıda “1961 Seçimleri Sonrasında Millet Meclisinin İlk Toplantısını Yapması ve Toplantı Öncesinde Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar” başlığı altındaki açıklamalarımızda da değindiğimiz gibi, “*Silâhlı Kuvvetler Birliği*” adı verilen bir oluşum, 21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul’da Harp Akademisi’nde gizli bir toplantı yaparak, “*21 Ekim Protokolü*” adı altında bazı kararlar almışlardı ve TBMM’nin toplanmasından önce duruma el konulmasını, seçim sonuçlarının geçersiz sayılmasını, siyasî partilerin faaliyetlerinin yasaklanmasını, Millî Birlik Komitesi’nin feshedilmesini, iktidarın milletin gerçek ve yetenekli temsilcilerine devredilmesini ve bütün bunların uygulanmasının TBMM’nin toplanacağı tarih olan 25 Ekim 1961 tarihinden önce gerçekleştirilmesini kararlaştırmışlardı. Bu girişim, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay’ın, Kuvvet Komutanları ve Ordu Komutanları ile yaptığı görüşmeler ve bu görüşmeler sonrasında Çankaya’da Devlet Başkanı ve Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel’in Başkanlığı altında siyasî parti liderlerinin de katılımı ile gerçekleştirilen toplantıda, “Çankaya Protokolü”¹⁰²⁹ adı verilen bir kısım kararların alınması ile önlenmiş ve 25 Ekim 1961 tarihinde TBMM, Cumhuriyet Senatosu üyeleri ile milletvekillerinin ant içmeleri için toplanabilmişti.

Cumhurbaşkanı ve Meclislerin Başkanlarının da seçimi tamamlanınca, sistem yeni Anayasa uyarınca işlemeye başlamış ve 12. Dönemin ilk Hükûmeti, İsmet İnönü’nün Başbakanlığı altında, CHP ve AP’nin katılımıyla 20 Kasım 1961 tarihinde kurulmuştu. Ancak, bu Hükûmeti AP’den de, CHP’den de benimsemeyenler bulunmaktaydı. AP’nin, kapatılan DP’nin devamı olduğu yakıştırmalarının da sürmesi, 27 Mayıs müdahalesinin hiçbir şeyi değiştiremediği söylentilerine yol açmaktaydı. Bu arada, AP’nin, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olan eski DP’lilerin affedilmeleri yönünde çaba harcaması, Silâhlı Kuvvetlerin çeşitli kesimlerinde ciddi rahatsızlıklara yol açmaktaydı.

2- 22 Şubat Müdahalesi

A. Müdahalenin Gerçekleşmesi

Bütün bu gelişmeler, orduda özellikle genç subaylar arasında tedirginliğe ve ümitsizliğe neden oluyordu¹⁰³⁰. Böyle bir ortam içinde, 1961 yılının yaz aylarında oluşan ve seçimler sonunda TBMM’nin açılmasını engelleme plânları yapmış bulunan “*Silâhlı Kuvvetler Birliği*”, tekrar sahnede beliriyor ve onun etkin üyelerinden biri olan Harp Okulu komutanı Kurmay Albay Talât Aydemir, giderek ön plâna çıkmaya başlıyordu. Bu bağlamda, 19 Ocak 1962 tarihinde Genelkurmay

¹⁰²⁹ Bkz. yukarıda, “1961 Seçimleri Sonrasında Millet Meclisinin İlk Toplantısını Yapması ve Toplantı Öncesinde Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar” başlıklı kısımdaki açıklamalar.

¹⁰³⁰ Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 1. Kitap, ss. 425-428

Başkanlığında yapılan, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanları ile bazı generaller ve albayların katıldığı bir toplantıda, sorunlar dile getiriliyordu. Sunay, ordunun politikaya karışmaması ve Başbakan İsmet İnönü'ye destek olunması gerektiğini belirtmekteydi. Anılan toplantıda Sunay'ın söz verdiği Kuvvet Komutanları herhangi bir görüş beyan etmemişler; buna karşılık, toplantıda yer alan albaylar, Genel Kurmay Başkanı Sunay'ın düşüncelerini desteklemediklerini ifade etmekten çekinmemişlerdi. Örneğin, ilk sözü alan Jandarma Subay Okulu Komutanı Kurmay Albay Necati Ünsalan, İnönü'yü kastederek, fizikî durumu bakımından enerjisi tükenmiş bir insana bel bağlanamayacağını ve bu anlayışla bir adım ileri gidilemeyeceğini belirtiyordu¹⁰³¹. Albaylardan, dönemin Ankara Merkez Komutanı Selçuk Atakan ile Emin Arat'ın da, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın görüşlerine katılmadıklarını bildirmelerinden sonra, sıra kendisine geldiğinde, Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talât Aydemir, bir askerî müdahalenin kaçınılmaz olduğunu, bu müdahalenin belli bir hiyerarşi içinde gerçekleştirilmesi durumunda, tahribatının daha az olacağını açık bir biçimde ifade etmişti¹⁰³².

Aydemir, anılarında, bu konuşmayı şöyle nakletmekteydi:

*“Paşam, ben size bugünkü durumların bu şekle döneceğini ta Temmuz ayında söylemiştim. Hatırlarsanız, o zaman Güney Kore'ye muvazi gidiyoruz, demiştim. Bu memlekette yüzde yüz ikinci bir ihtilâl olacağına inanıyorum...”*¹⁰³³

Aydemir, anılarında o sırada muhtemel ihtilâl girişimlerini sıralayarak, Sunay'a yönelik konuşmasını şöyle sürdürdüğünü belirtmektedir:

*“Saydığım beş ihtimalden ilk dördü tahakkuk edecek olursa, mutlaka memlekette ikilik doğacaktır. Hiyerarşik sisteme bağlı olmak üzere yapılan bir ihtilâl en az zayıflatma ve memlekete en az zararlı şekilde olur. Silâhlı Kuvvetler parçalanmaz.”*¹⁰³⁴

Yine Aydemir'in anılarından, kendisi ile Sunay arasında geçen konuşmayı ve sözü edilen toplantıda olanları öğreniyoruz:

“Bu sözlerim üzerine Sunay derhal yerinden fırladı ve iki elini havaya kaldırarak ‘Yoo! Beni bu mesuliyet altına sokma’ diye bağırdı. Heyecanlanarak devam ettim:

‘Ben sizi ikaz ediyorum. Memleketin gerçekleri bunlardır. Orduda parçalanma vardır. Ayrıca, Tabîî Senatörlerin tutumu sebebiyle ordu ile halkın arası da açılmaktadır.

Orduda alt kademenin tazyiki de artmaktadır. Hiçbir komutan kuvvetine, birliğine tam mânâsıyla sahip değildir.

¹⁰³¹ A.k., s. 429; Talât Aydemir, **Ve Talât Aydemir Konuşuyor !**, May Yayınları, İstanbul, 1966, s. 111 (Aynı eser daha sonra şu künye ile de yayımlanmıştır: Talât Aydemir, **Talât Aydemir'in Hâtıraları**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968).

¹⁰³² Ersal Yavi, **İhtilâlciler Subaylar**, 1. Kitap, ss. 428-430.

¹⁰³³ Talât Aydemir, **a.g.k.**, s. 113.

¹⁰³⁴ A.k., s. 115.

Hangi kuvvet kumandanı kıt'asına hâkim ise ayağa kalksın, açıkça hesaplaşalım...'

Bu teklif içerde bulunanları şaşırttı. O anda gerçekte bir defa daha yüzyüze gelindi. Kumandanlardan hiçbiri ayağa kalkmak ve kıt'asına hâkim olduğunu söylemek cesaretini gösteremedi. Çünkü orduda halkalaşmalar, kumandanların da malûmu idi.

Sözlerimi şöyle bitirdim:

'İleride olacak herhangi bir hâdisenin mesûlü, hâdiseleri bildiği halde doğru olarak aksettirmeyen ve gene bu hareketleri bildiği halde gerekli tedbirleri almayanlar olacaktır...'

Sunay diğer subayların da fikrini sordu, hemen hemen birbirinin aynı cevaplar aldı...

Sunay daha sonra generallerin görüşlerini sordu. Hiçbir fikir söylemediklerini görünce 'Ben sizin namınıza İnönü'ye kendisini desteklediğinizi söyleyeceğim' dedi. Albaylar mırıldanarak hoşnutsuzluklarını belli ettiler. Dışarı çıkarken Sunay bana dönerek 'Sen çok ateşlisin, çok heyecanlısın' deyince: 'Ben sadece gerçeklerisöylüyorum, kimin haklı veya haksız olduğunu olaylar gösterecektir.' cevabınıverdim." ¹⁰³⁵

Bütün bunların yanı sıra, AP Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in, 28 Ocak 1962 tarihinde Anadolu Kulübündeki bir yemekte, askerler ve aileleri için ağır sözler sarf etmesi ve bu sözlerden ötürü yemekte tartışmaların yaşanması kamuoyuna yansımıştı. Beşer'in ordu mensupları hakkında kullandığı sözler hemen her rütbedeki subayın tepkisine yol açmış ve AP, Beşer'i partiden ihraç etmek zorunda kalmıştı¹⁰³⁶.

Talât Aydemir'in giderek ön plâna çıktığı ve bir müdahaleye kararlı olduğunun anlaşıldığı günlerde, 5 Şubat 1962 tarihinde Başbakan İnönü'nün Harp Okuluna yaptığı ani bir ziyaret, kuşku yok ki anlamlıydı. Bir Harp Okulu öğrencisi, Ertöz Vahit Suiçmez, bu ziyaret ve ziyaret sırasında Okul Komutanı Talât Aydemir'in görünümü ile ilgili olarak şunları anlatıyor:

"Yüzü son derece gergindi ki Talat Aydemir deyince ben genelde gülen bir fizyonomi hatırlıyorum. Ama o gün İsmet Paşa'nın yanında çok gergin bir yapıda idi. Biz İsmet Paşa'yı görmeden bile adı geçtiği zaman heyecanlanan insanlar, o gün başka bir duygu, başka bir düşünsel yapı içine itilmiştik." ¹⁰³⁷

Gazeteci Mete Akyol da aynı ziyarete ilişkin izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:

¹⁰³⁵ A.k., ss. 115-116.

¹⁰³⁶ Nuri Beşer olayı ile ilgili olarak, bkz. aşağıda, "Sekizinci Bölüm: Millet Meclisinin 12. Döneminde Çeşitli Nedenlerle Boşalan Milletvekillikleri".

¹⁰³⁷ Mehmet Ali Birand, v.d., a.g.k., s. 46.

“Tam İsmet Paşa şeref kıtasının önünden geçerken hışır, hışır diye bir sesle irkildik. Kitanın üçüncü sırasındaki tam teçhizatlı bir öğrenci, hiç unutmuyorum, kalıp gibi devrildi. Ne dizini büktü, ne kolu büzüldü. Katılmış bir şekilde, ön sıradaki arkadaşlarının arasından o hışırıtlarla gümmm diye İsmet Paşa’nın önüne düştü. Paşa iki adım çekildi ve durdu.” ¹⁰³⁸ Gazeteci Akyol’un bu anlattıklarını değerlendiren Mehmet Ali Birand, bayılan Harbiyelinin Malatyalı bir öğrenci olduğunu ve karşısında hemşerisi İnönü’yü görünce heyecanına engel olamadığını bildirip, Aydemir’in korktuğunun da bu olduğuna, İnönü’nün Harbiyelileri etkilemesinden çekindiğine dikkat çekmektedir. Yine Birand’dan, Aydemir’in İsmet Paşa ile temasa geçmelerini önlemek amacıyla öğrencileri yemekten önce tatbikat için araziye çıkarttığını, bu nedenle İnönü’nün Harbiyelilerle yemekte beraber olamadığını öğreniyoruz ¹⁰³⁹. O gün İnönü’nün yanında bulunan gazeteci Mete Akyol, İnönü’nün yemek sonrasında tatbikata çıkan Harbiyelilerin yanına gittiğini bildirip, gelişmeleri şöyle anlatıyor:

“‘Merhaba asker’ diye bağırdı İsmet Paşa ve şapkasını kaldırdı. Fakat çocuklar böyle dimdik yürüdükleri için duymadılar. O şapka hareketini de görmediler. Aydemir de bunu görünce Paşa’yı teselli etmek istedi. Kulağına eğilerek, ‘Duymadılar, Sayın Paşam’ dedi. İsmet Paşa şöyle bir baktı, -hiç unutmam o sahneyi, elini şöyle Aydemir’in göğsüne koydu: ‘Sen geri çık bakayım’ diye itti Aydemir’i. Aydemir sendeleyerek arkalara geçti. Savaş o an başlamıştı. Hiç kuşum yok. İsmet Paşa birdenbire fırladı. ‘Bölük dur’ dedi. O tank birdenbire tüm frenlerine basılmış gibi durdu. Paşa, ‘Merhaba asker’ deyince ‘Sağol’ diye öyle bir gürlledi ki, neredeyse o binanın camları kırılacaktı.” ¹⁰⁴⁰

Birand, bu olayı “İnönü başarmıştı” diye yorumlamakta ve Akyol’un anlattıklarını şöyle aktarmaktadır: “Ayrılırken Aydemir tören kıtası çıkarmak istedi. Paşa, ‘Sen bırak onu. Ben göreceğimi gördüm’ dedi.” ¹⁰⁴¹

¹⁰³⁸ A.k., s. 46.

¹⁰³⁹ A.k., ss. 46-47.

¹⁰⁴⁰ A.k., s. 47.

¹⁰⁴¹ A.k., s. 47. İnönü’nün Harp Okulu ziyaretini, bütün gelişmelerde Talât Aydemir’in yanında yer almış olan Yarbay Osman Deniz biraz daha farklı bir biçimde anlatmakta ve şöyle demektedir: “... Talat Aydemir çok iyi bir törenle karşılar İnönü’yü. İnönü’ye bir brifing verir; onun sorularına kesin ve kararlı cevaplar verir. Ardından okulun kumanda kademesi ve öğretim kademesiyle bir toplantı düzenler. İnönü’yü devamlı yan konularla oyalayarak zaman kazanmaya gayret gösterir. Sonunda subay salonunda bir yemek ziyafeti tertipler fakat İnönü uyanıktır; öğrencilerle yemek yemeyi ister. Talat Aydemir’in öğrencilerin yemek yediğini ve eğitime çıkış için silah kuşandıklarını söylemesine rağmen ısrarla öğrencilerle konuşmak ister. Bunun üzerine İnönü, öğrencilerin okul iç bahçesindeki eğitim toplanma yerine indirilir. Ancak bu sırada öğrenciler yürüyüş sırasına uygun olarak alanı boşaltmaktadır. İnönü ve kumanda kademesi bir tarafta toplanırlar; önlerinden silahlı eğitim kıyafetleriyle geçen öğrenciler İnönü’yü sert adımlar ve bakışlarla selamlarlar. İnönü çok bozulmuştur; Talat Aydemir’e öğrencilerle temas edemediği için sitem eder. Bu arada kendi cephesine çekemeyeceğine kanaat getirdiği Talat Aydemir ve kumanda kademesine notunu da verir: Harp Okulu’nda beklediği ilgiyi görememiş, hatta öğrencilerle yemek yemesi ve onlarla sohbet etmesi de önlenmiştir...” Osman Deniz, a.g.k., s. 51.

İnönü'nün özel bir gün olmadığı halde Harp Okulunu ziyaret etmesi, dikkatlerin tümüyle Talât Aydemir'in üzerinde toplandığının bir işaretiydi ve bu ziyareti izleyen günlerde gelişmeler giderek hız kazanmıştı. Bu bağlamda, Aydemir'in yakın çevresinden ve 14'lerin bir kısmıyla da temasta olan Albay Dünder Seyhan'ın girişimleriyle İstanbul ve Ankara'da müdahale yanlısı bazı general ve üst rütbeli subaylar, bir bakıma “*Silahlı Kuvvetler Birliği*”ni yeniden aktif duruma getiriyorlar ve 9 Şubat 1962 tarihinde bir protokol imzalayarak en geç 28 Şubat'ta hiyerarşik bir düzen içinde ordunun iktidara el koymasını kararlaştırıyorlardı¹⁰⁴². Hemen ertesi gün, 10 Aralık 1962'de, buna ek olarak hazırlanan bir yeni Protokolde ise, müdahale sonrasının ayrıntıları belirleniyordu¹⁰⁴³. Ancak, bilinen, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın İnönü'yü hedef alacak bir girişime kesinlikle karşı olduğuydu¹⁰⁴⁴. Hava Kuvvetleri Komutanının da müdahaleden yana olmadığı bilinmekteydi. Bu gelişmeler sürerken, Başbakan İnönü, Ankara'da ve İstanbul'da olayların içinde yer alanların yerlerine başkalarını tayin ettirerek, bu kişileri etkisiz kılmayı plânlamaktaydı¹⁰⁴⁵. Bu arada, “*Silahlı Kuvvetler Birliği*”nin İstanbul grubunda çözülmeye başlanıyordu¹⁰⁴⁶. 18 Şubat 1962 tarihinde, Genelkurmay Başkanlığında Kuvvet Komutanları ve İstanbul'daki bazı generallerle yapılan toplantıda, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın, katılanları bir askerî müdahalede bulunulmaması konusunda ikna etmiş olduğu anlaşıyordu. Talât Aydemir, anılarında, 19 Şubat 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanı Sunay'ın, kendisini, Ankara Merkez Kumandanı Albay Selçuk Atakan'ı ve Jandarma Okulu Komutanı Necati Ünsalan'ı makamına çağırdığını, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhtittin Önür ve Jandarma Genel Komutanı Abdurrahman Doruk'un bulunduğu bu toplantıda olayların tartışıldığını ve Sunay'ın kendilerine, ancak İnönü çekilirse veya ölürse böyle bir müdahalede

¹⁰⁴² Ersal Yavi, *İhtilâlciler Subaylar*, 2. Kitap, ss. 16-17, 51-52; Ömer Lütfü Erol, *Asker-Devrim-Darbe*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2004, s. 146. 9 Şubat Protokolünde etkin bir rol oynamış olan Dünder Seyhan, anılarında, ilk kopyasını 54 kişinin imzalamış bulunduğunu bildirdiği Protokolün ilk üç maddesinin şöyle olduğunu açıklamaktadır:

“1- Türk Silahlı Kuvvetler Birliği, hiyerarşik nizamaya uygun olarak, iktidara el koyacaktır. 2- Harekât için Hava Kuvvetlerinin muvafakatini almak şarttır. 3- Harekât, 28 Şubata kadar olan müddet içinde icra edilecektir.” Dünder Seyhan, *Gölgedeki Adam*, İstanbul 1966, s. 175.

¹⁰⁴³ Ek Protokolü, önemli maddelerini Dünder Seyhan, şu şekilde aktarmaktadır: “– Yasama yetkisi ‘Güvenlik Konseyi’ adı altında kurulacak 25 kişilik asker ve sivil karışımı bir konseyde toplanacaktır. Genel Kurmay Başkanı, dört kuvvet kumandanı konseyin tabii üyeleridir. – Bir süre sonra millî bir meclis kurulacaktır. – Hükümet, memleketin en seçkin ve yetkili kişilerinden, Güvenlik Konseyi tarafından seçilecektir. – Eski MBK üyeleri 37 kişi olarak kabul edilir. İçlerinden seçilenler millî mecliste görev alabilirler. – Beynelmilel taahhütlerde köklü bir değişikliğe gidilmeyecektir. – Eminsulardan inkılâp hareketlerinin kilit noktalarında büyük ölçüde faydalanılacaktır. – 27 Mayıs ihtilâlinin gerçekleştirmediği reformların uygulanabilmesi için gerekli bütün tedbirler, bir an evvel alınacaktır.” Dünder Seyhan, *a.g.k.*, s. 177.

¹⁰⁴⁴ Ersal Yavi, *İhtilâlciler Subaylar*, 2. Kitap, ss. 17, 34-35.

¹⁰⁴⁵ *A.k.*, ss. 64-65.

¹⁰⁴⁶ *A.k.*, ss. 71-72.

bulunulabileceğini söylediğini aktarmaktadır. Aydemir'in, anılarında bu toplantıyla ilgili olarak şöyle devam ettiğini görüyoruz:

"...Bunun üzerine biz, bilhassa Selçuk Atakan, şöyle bir teklif ileri sürdü:

'Biz ihtilâlin Hiyerarşik düzende yapılmasını uygun görüyoruz. Madem ki kendinizi kıfayetsiz buluyorsunuz, denecek bir şey yok. Biz alttan gelen tazyiki güçlkle muhafaza ediyoruz. Yok eğer bu alttan gelen tazyiklerin müşevviki olarak bizleri görüyorsanız, biz şimdi derhal istifamızı verelim. Emekliliğimizi istiyoruz. Yarın, öbür gün bu suçu yükleyerek bizi ordudan şerefsizce ayırmayın...'

*Sunay, 'Yook! Böyle bir şey düşünmüyorum. Siz benim en kuvvetli dayanaklarımsınız. Size şeref sözü veriyorum. Benim vücudum çiğnenmedikten sonra sizin kılınıza kimse dokunamaz' dedi."*¹⁰⁴⁷

Yine Aydemir'in anılarından, ertesi gün Başbakanlıkta çalışan bir arkadaşının, kendisine, tevkif edileceğini ve Ankara'da bulunan albaylar cuntasının İnönü tarafından dağıtılacağına ilişkin duyumlar olduğunu söylediğini; gazeteci Mete Akyol'un da kendisini telefonla arayarak, *"Albayım, tevkif edildiğinizi duyduk, üzüldük. Hakikat mi?"* diye sorduğunu öğreniyoruz¹⁰⁴⁸.

Bu arada bazı subayların görev yerleri değiştiriliyor ve Hava Kuvvetleri alarma geçiyordu. İlginç olan bir husus, Hava Kuvvetlerinin iki eski mensubu, Millî Birlik Komitesi üyelerinden Tabîî Senatör Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat'ın eski üniformalarını giyerek Hava Kuvvetleri Komutanlığı karargâhına gelip bazı kararların alınmasına katılmalarıydı¹⁰⁴⁹. Aydemir ve arkadaşları, bu gelişmeler karşısında Genelkurmay Başkanlığına bir muhtıra vererek, tayinleri yapılan subayların yerlerine iadesini, resmî elbiselerini giyerek harekete geçen Tabîî Senatör Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat hakkında yasal işlem yapılmasını ve anılan kişilerin bu olaylarda işbirliği yaptıkları Genelkurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç'ın görevden uzaklaştırılmasını talep ediyorlardı¹⁰⁵⁰. Görüldüğü gibi, olaylar birbirini izlemekte ve beklenen sona yaklaşılmaktaydı. Bu bağlamda, 20 Şubat'ı 21'e bağlayan gece, Ankara Merkez Komutanlığı etrafının Hava Kuvvetlerine bağlı birliklerce çevrilmesi; Meclis muhafız taburunun alarma geçirilmesi, bu olay üzerine Zırhlı Birlikler Okulunun yanındaki tank taburu ve 229. Piyade Alayı ile süvari grubunun da karşı alarma geçmeleri, daha sonra Aydemir'in emri ile Tank Taburunun birliğine geri dönmesi, Genelkurmay İkinci Başkanı Tağmaç'ın Harp Okuluna gelmesi ve öğrencilerin uyuduklarını görüp ayrılması gibi bir dizi sorunla karşı karşıya kalınmıştı¹⁰⁵¹. 21 Şubat sabahı Aydemir, Necati Ünsalan ve Selçuk Atakan'la birlikte Genelkurmay Başkanlığına çağırılmış ve Genelkurmay Başkanı Sunay, bu

¹⁰⁴⁷ Talât Aydemir, **a.g.k.**, ss. 129-130.

¹⁰⁴⁸ **A.k.**, s. 130.

¹⁰⁴⁹ **A.k.**, s. 131; Osman Deniz, **a.g.k.**, ss. 72-74.

¹⁰⁵⁰ Talât Aydemir, **a.g.k.**, s. 131.

¹⁰⁵¹ **A.k.**, ss. 133-135; Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, ss. 102-106.

kişilere, yerleri değiştirilmedikçe Hava Kuvvetlerinin alarını kaldırmayacağını söylemişti. Hava Kuvvetlerinden bir generalin de katıldığı ve hayli gergin geçen bu görüşmeden sonra Aydemir Genelkurmay Başkanlığından ayrılıyor ve Harp Okuluna geri dönüyordu¹⁰⁵². 22 Şubat sabahı, Aydemir'in, başka bazı subaylarla birlikte tekrar Genelkurmay'a gelmesi istenmekteydi. Bu son gelişmeyi Aydemir, anılarında şöyle dile getirmektedir:

“Son derece hareketli geçen bir günden sonra 22 Şubat 1962 Perşembe sâkin başlamıştı. Ancak hâlâ durumdan emin olmadığım için, hazırlık alarımını kaldırmamıştım...

Biraz sonra emir subayım telefon etti. ‘Albayım, Sunay Paşa, sizi ve Alay kumandanını yanına istiyor’ dedi. Halbuki bir gece evvel verilen karar gereğince, kumandanlarla Selçuk Atakan görüşecekti. Beni de birlikte çağırarak, oldukça mânalı idi. O sırada Selçuk Atakan telefon etti, ‘Çağırdım, gidiyorum’ dedi. Oynanan oyunu anlattım. Sadece onun ve Alay kumandanı Turgut Alpogut’un gitmesine karar verdik. Ve ben Harp Okulu’na çıktım. Biraz sonra öğrendik ki, Selçuk Atakan, Şükrü İlkin, Turgut Alpogut, Tank Taburu Kumandanı Yarbay Haldun tevkif edilmişler.

*O sırada subay taburuna çıktım. Asteğmenler bizim bu durumumuzu duymuş olacaklar ki, galeyan halinde idiler. Onları sinema salonuna toplayıp dört gündür oynanan dramı kısaca anlattım. Hiçbir surette beni teslim etmeyeceklerini söylemeleri üzerine okulu ve civarındaki kıtaları alarına geçirdim. Saat 13.30...”*¹⁰⁵³

Aynı gün, Genelkurmay Başkanı Sunay’ın emri ile Harp Okulu Komutanlığına Tuğgeneral Semih Sancar atanmıştı ve görevi devralmak için Harp Okuluna gelen Sancar ve beraberindekiler, okul girişinde silahları alınarak Aydemir’in makamına çıkarılmışlar ve atamayı geçerli bulmayan Aydemir tarafından geri gönderilmişlerdi. Yarbay Osman Deniz, bu olayı şöyle nakletmektedir:

“Talat Aydemir huzuruna çıkarılan bu heyete şunları söylüyor: ‘Kara Harp Okulu’nun kumandanı vardır. Bu tarzda dayatma ile tayin yapılamaz. Tayinler normal bir prosedüre bağlıdır. Onun için elinizdeki bu tayin emri geçersizdir. Sizi tekrar geriye gönderiyorum. Bu işte sizin suçunuz yok. Rahatsız olmanıza ve korku geçirmenize de değmez.’ Ve böylece heyettekiler geldikleri gibi geri gönderiliyor.”

¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵² Talât Aydemir, **a.g.k.**, ss. 135-136; Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, ss. 108-112.

¹⁰⁵³ Talât Aydemir, **a.g.k.**, ss. 137-139.

¹⁰⁵⁴ Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 74; Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, ss. 108-112. Her ne kadar, Osman Deniz’in anılarını içeren kitapta, Semih Sancar’ın rütbesi Kurmay Albay olarak gösterilmişse de, Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinde de belirtildiği gibi, anılan tarihte Sancar Tuğgeneraldir. Bkz. http://www.tsk.mil.tr/genel_konular/gnkurbask/semihsanscar.htm (Erişim Tarihi: 20.10.2006). Nitekim, Yavi’nin kitabında da, sözü edilen olayın yaşandığı sırada Sancar’ın Tuğgeneral olduğu yazılmaktadır. Bkz. Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, ss. 137-138.

Görüldüğü gibi, Aydemir, çağrıldığı Genelkurmay Başkanlığına gitmemiş, Genelkurmay Başkanının emriyle gelen yeni komutana görevi teslim etmemiş ve bu kişiyi geri göndermişti. Böylece Genelkurmayla tüm bağlar koparılmış oluyordu.

Bu doğrultuda, Aydemir, tutuklanan veya tayinleri çıkarılan arkadaşlarını kurtarmak için 22 Şubat 1962 Perşembe günü saat 16.30'da düğmeye basıyordu¹⁰⁵⁵. Harp Okulunun yanında başka bazı birlikler de alarına katılmıştı ve talepler arasına Meclisin feshedilmesi de girmiş bulunuyordu¹⁰⁵⁶. Birliklerin, Meclisi, Genelkurmay Başkanlığını, Radyoevini, Bakanlıkları ve PTT'yi ele geçirmeleri plânlanmıştı. Bu arada, 229. Piyade alayı yeni atanan komutan Albay Cihat Akyol'un komutası altına girmişti ve Akyol, Harp Okuluna gönderdiği haberde, müdahaleye karşı koyacağını bildirmişti. Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel de, birliklerin ilerlemeleri halinde, karşılarında Hava Kuvvetlerini bulacaklarını açıklamış bulunuyordu¹⁰⁵⁷. Böylesi gergin bir ortamda, Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gürsel'in başkanlığında, Başbakan'ın, Bakanların, Kuvvet Komutanlarının, siyasî parti liderlerinin katıldığı bir toplantı yapılıyordu. İlginç olan şey, sözü edilen toplantının yapıldığı Cumhurbaşkanlığı Köşkünü koruyan Muhafız Alayının yeni atanan komutanı Cihat Alban, Aydemir yandaşlarınca etkisiz hale getirilmişti ve komutanlığı Aydemir'in çok yakınında yer alan Fethi Gürcan deruhte etmekteydi. Bu durumda, Çankaya'da toplantı halinde bulunanların göz altına alınabilmeleri gayet kolaydı. Fethi Gürcan, bu kişilere ne yapılacağını telefonla ulaştığı Aydemir'den sorduğunda, aldığı cevap hayli şaşırtıcıydı: *"Dışarıya çıkmak serbest, içeriye girmek yasak. Bütün herkes çıkabilir."*¹⁰⁵⁸ Bu kararın, olayların akışını çok büyük ölçüde değiştirdiğinde kuşku yoktur. Nitekim, Birand, bu durumu, *"Aydemir hayatının hatasını orada yaptı"* diye değerlendirirken; İsmet İnönü'nün de Köşk'ten ayrılırken, yanındaki komutanlara,

¹⁰⁵⁵ Gazeteci Orhan Tokatlı, bir ihtilâl girişiminin gece değil de, gündüz saatlerinde başlamasını yadırgadığını şu satırlarla belirtiyor: *"Belki de dünyada ilk kez 22 Şubat 1961'de (1962 olacak, E.O.), bir ihtilal girişimi gece değil, herkesin işinde gücünde olduğu saatlerde başlıyor. Parlamento muhabiriyim. Saat 16-17 sıralarında TBMM'de bütçe görüşmelerini yazıyorum. Haber yazdırmak için gazeteye telefon açtığımda karşımdaki ses 'Bırak kardeşim şimdi bütçeyi, ihtilal başladı. Sen şimdi Meclis'in arka bahçesine çık, oradan Harp Okulunun önüne bak' diyor."* Bkz. Orhan Tokatlı, **a.g.k.**, s. 70.

¹⁰⁵⁶ Ersal Yavi, **İhtilâlciler Subaylar**, 2. Kitap, s. 138.

¹⁰⁵⁷ **A.k.**, ss. 138-139.

¹⁰⁵⁸ Fethi Gürcan, **Ben ihtilâlciyim**, Yayına Hazırlayan: Öner Gürcan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 171-172. Esasında bu talimatı Aydemir'in değil, yanında bulunanların verdiği yönünde bazı görüşler ileri sürülmektedir. Bkz. **A.k.**, ss. 172-173. Ancak, böyle olsa bile Aydemir, bu kararın sorumluluğunu üstlenmiştir. Nitekim, kendi anılarında da, bu kararı kendisinin verdiğini şöyle anlatmaktadır: *"...Muhafız Alayı'na yeni tayin edilen amal kumandanı Cihat Alban tevkif edilmek suretiyle Muhafız Alayı'nın da emri kumandası bizim tarafa geçti. Süvari Binbaşısı Fethi Gürcan, Muhafız Alayı Kumandanlığı'nı deruhte ediyordu. O anda bana telefon etti. 'Albayım, şimdi burada kuvvet kumandanları, İnönü dahil bütün kabine köşkte toplantı halindeler... Simdi hepsini enterne edeyim mi? Hesaplarını göreyim mi?' dedi. 'Hayır' dedim, 'Serbest bırakacaksınız. Çıkacaklar.'" Bkz. Talât Aydemir, **a.g.k.**, 139.*

“İşte şimdi partiyi kaybettiler” dediğini aktarmaktadır¹⁰⁵⁹. Başbakan İnönü ve komutanlar, Hava Kuvvetleri Komutanlığına gelmişler ve gelişmeleri oradan takibetmeyi tercih etmişlerdi¹⁰⁶⁰. Bu arada, Aydemir’le akrabalık bağı bulunan Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican, harekâta kalkışanların taleplerinin ne olduğunu anlamak için, Hükûmet tarafından Harp Okuluna gönderilmişti. Aydemir ve yanındaki bazı subaylarla görüşen Alican’a, orduda yapılmış bütün tayinlerin iptal edilmesi ve yerleri değiştirilenlerin eski görevlerine iade edilmeleri, Cumhurbaşkanının Meclisi feshetmesi ve seçim kanununda köklü değişikliklerin yapılması, yeni Meclis oluşuncaya kadar Hükûmetin görevine başka bir şehirde devam etmesi, istekler olarak bildirilmişti¹⁰⁶¹. Görüşmeler sonunda, Alican, bu

¹⁰⁵⁹ Mehmet Ali Birand, v.d., a.g.k., s. 61.

¹⁰⁶⁰ O tarihte, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, bugün Hava Kuvvetlerinin sosyal tesisi olarak kullanılan, Devlet Resim ve Heykel Müzesi ile Türk Hava Kurumu önünde yer alan Opera’daki binaydı.

¹⁰⁶¹ Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, s. 151. Alican’ın, Harp Okulu’nda, Aydemir ve arkadaşlarıyla yaptığı görüşmeye ilişkin haber, 24 Şubat 1962 tarihli Hürriyet Gazetesi’nde şöyle yer almaktaydı: “Y.T.P Genel Başkanı Ekrem Alican, *dünkü ayaklanmada, Harp Okulu eski Kumandanı Talât Aydemir ile uzun boylu temaslara yapmış ve bunu bugün gazetecilere açıklamıştır. Alican, ayaklanan subay Aydemir’in akrabası olduğunu, aracılığı bu sebeple yaptığını kaydetmiştir. Alican, gazetecilere yaptığı açıklamada, aracılık için Harb Okuluna gittiği zaman, subayların ‘Saat 24 de Meclis feshedilsin. Hükûmet de başka bir şehre götsin, kendimize göre bir seçim sistemimiz var, buna göre biz bir Meclis teşkil edeceğiz. 250 bin kişiye bir mebus seçeceğiz ve okuma yazma bilenler oy kullanacaktır. Oy pusulaları el yazısı ile doldurulacaktır. Ayrıca hükûmet son tâyinleri de durdursun’ şeklinde konuştuklarını, ayaklanan subayların bu şartlarını telsizle Harb Okulundan, Hava Kuvvetlerindeki İsmet İnönü’ye naklettiğini söylemiş ve İnönü’nün ‘Böyle saçma şey olmaz’ cevabını verdiğini bildirmiştir. Alican, İnönü’nün bu cevabı üzerine subayların, tâyinlerin 15 gün için durdurulmasına razı olduklarını, ‘Bu şartlar da kabul edilmezse artık İnönü’nün kendisinin bileceğini, bütün birliklerin Harbiye ile beraber olduğunu’ söylediklerini ve ‘İnönü aklını başına alsın’ dediklerini kaydetmiştir. Alican, bu konuşma sırasında ayaklanan subayların, ‘şu anda Kabine derdest toplandı’ diye kendisine yalan bir haber verdiklerini, ‘iyi öyleyse beni de derdest edin’ mukabelesinde bulunduğunu belirtmiştir. Alican, ayaklanan subayların son olarak Talât Aydemir’in Harb Okulu Kumandanlığında kalması ve haklarında cezai takibat yapılmaması şartını öne sürdüklerini ifade etmiştir. Alican, tam bu sırada Hava Kuvvetleri Kumandanı Korgeneral İrfan Tansel’in uçuşa geçtiğini, âsilerin şartı kendisine bildirilince ‘hükûmet ne derse o olur’ cevabını verdiğini sözlerine eklemiştir...” **Hürriyet**, 24 Şubat 1962, s. 5. Ancak, aşağıda, “22 Şubat Olaylarının Millet Meclisinde Ele Alınışı” başlıklı kısımda görüleceği gibi, Başbakan İsmet İnönü, 28 Şubat 1962 tarihinde Millet Meclisinde yaptığı konuşmada, olaylar sırasında ileri sürülen isteklerle ilgili olarak bazı yanlış haberlerin çıktığından söz etmiş ve darbeye kalkışanların kendisine yönelttikleri istekler konusunda şunları söylemiştir: “Esef verici son hâdiselerin mahiyeti ve benimle olan temaslara hakkında yanlış haberler çıkmıştır. Hâdiseler başka şekilde mânalandırılmak istenmiştir. Bunları kısaca düzeltmek isterim. Tahrikçilerin, Harp Okuluyla beraber harekete geçtikten sonra, temaslarda Büyük Meclisin feshedilmesi gibi şartlar dermeyeran ettiklerinden bahsedilmiştir. Sergüzeştçiler şüphesiz, esas itibarıyla, geniş bir ihtilâl planı içindeydiler. Fakat bunlardan bana doğrudan doğruya hiç bahsetmemişlerdir. Hâdiseler, vaziyetleri şüpheli görülen bir takım subayların yerlerinin değiştirilmesi bahanesiyle çıkarılmıştır. Harp Okulunun ve diğer birliklerin harekete geçirilmesinden sonra, değiştirilen subayların dışarı gönderilmiyerek illâ Ankara’da vazifelendirilmeleri ve değiştirilen Harp Okulu Komutanının illâ yerinde bırakılması istenmiştir. Bana, Cumhuriyet Hükûmeti Başbakanı olarak talep bundan ibarettir.” Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı):Yasama Yılı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 729.*

isteklerin Hükûmetçe kabulünü imkânsız gördüğünü açıklamış ve sonunda Aydemir ve arkadaşları, ilk isteğin kabulü, yani orduda yapılmış bütün tayinlerin iptali ve yerleri değiştirilenlerin eski görevlerine iade edilmeleri koşuluyla harekâta son vereceklerini söylemişti. Alica, saat 21.00'ye gelirken, bu son teklifi Hükûmete iletmek üzere Harp Okulundan ayrılıyordu¹⁰⁶². Bu istek, İnönü tarafından da, Cumhurbaşkanı Gürsel ve Genelkurmay Başkanı Sunay tarafından da reddedilmişti¹⁰⁶³. Bu arada, Etimesgut'taki Zırhlı Birlikler de Aydemir'in yanında yer alıyor ve Ankara Radyosu'nun yayını Etimesgut'taki verici istasyonundan kesiyorlardı. Bu kesintinin tam Başbakan İnönü'nün millete hitap edeceği anonsunun yapılmasından sonra gerçekleşmesi ve bir süre sonra hiçbir açıklama yapılmadan Radyodan Chopin'in bir bestesinin çalınması, haliyle değişik yorumlara yol açmıştı¹⁰⁶⁴. Daha sonra, deneme yayınları yapan Ankara İl Radyosundan yararlanmaya karar verildi ve siyasî parti liderlerinin banda alınmış konuşmaları bu radyodan yayınlandı¹⁰⁶⁵. İlerleyen saatlerde Hava Kuvvetlerine bağlı jet uçakları Harp Okulu üzerinde uyarı uçuşları yapmaya başlamıştı. Bu uçakların ses duvarını aştıkları anda çıkardıkları patlama seslerinin zaten gerilmiş sınırlar üzerinde ayrı bir gerilim yarattığında kuşku yoktu. O nazik ortamda, çoğu kişi, bu sesleri Harp Okulunun bombalanmakta olduğu şeklinde değerlendirmekteydi¹⁰⁶⁶. Zaman ilerledikçe, Aydemir'i destekleyen birliklerde bazı çözümler görülmeye başlandı. "*Silahlı Kuvvetler Birliği*"nin 9 Şubat kararlarına imza koymuş olan İstanbul grubu zaten en baştan harekâta yer almamış ve bir bakıma Aydemir'i yalnız bırakmışlardı. Bu sırada, önce Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, sonra Başbakan İnönü, böyle bir yasal yetkileri bulunmadığı halde sorumluluk üstleniyorlar ve harekâta kalkışanlar teslim olurlarsa,

¹⁰⁶² Ersal Yavi, *İhtilâlcı Subaylar*, 2. Kitap, ss. 149-152.

¹⁰⁶³ A.k., ss. 152-153.

¹⁰⁶⁴ Bu olayı İnönü'nün damadı ünlü gazeteci Metin Toker şöyle anlatmaktadır: "*İşte bu sıradadır ki bütün Türkiye'yi heyecana veren şey oldu. Biz evde, radyonun başındaydık. Ankara Radyosu da Cumhurbaşkanı Gürsel'in demecini yayımladıktan ve 'Şimdi Başbakan İnönü'nün millete hitabını veriyoruz' dedikten sonra, birden susuverdi. Biraz vakit geçti. Radyodan Chopin'in bir nağmesi yükseldi. Ne hale geldiğimizi tahmin edebilirsiniz. Düşünülen ilk ihtimal İsmet Paşanın asiler tarafından öldürüldüğüydü. Bu sadece bizi değil, bütün ülkeyi bir anda dehşete düşürdü. Ben derhal Hava Kuvvetleri karargâhını aradım. Çünkü Necdet Calp (İnönü'nün Özel Kalem Müdürü, E.O.) Radyovinden oraya geçerken bana telefon etmiş, nereye gideceklerini haber vermişti. Karşıma çıkan subaya kim olduğumu bildirdim. Israr ettim. İsmet Paşayı bağladılar. İsmet Paşa iyi olduğunu, merak edilecek bir şey bulunmadığını söyledi. Sesi sakindi... Radyo olayının içyüzü şuydu: Ankara'da Radyoevi, hükûmete bağlı Hava Kuvvetlerinin elindeydi. Fakat Etimesgut'u asiler tanklarla zaptetmişler ve verici istasyonun Radyoeviyle bağlantısını kesmişlerdi. Etimesgut'ta gücü az bir başka istasyon vardı. Asiler onu çalıştırmaya başlamışlar ve orada ellerine geçirdikleri bantları çalmaya koyulmuşlardı. Ancak bu yayın da 21.45'e kadar sürdü. Zira tam o saatte Hava Kuvvetlerine bağlı teknik birliklerin elemanları Etimesgut'un elektriklerini kesiverdiler. Radyo tamamiyle sustu ve bu, endişeleri büsbütün arttırdı."* Metin Toker, a.g.k., ss. 76-77.

¹⁰⁶⁵ Ersal Yavi, *İhtilâlcı Subaylar*, 2. Kitap, s. 160.

¹⁰⁶⁶ Cüneyt Arcayürek, a.g.k., ss. 158-159.

haklarında herhangi bir cezaî takibat yapılmayacağını, emekliye sevk edilmeleriyle yetinileceğini bildiriyorlardı. Sunay'ın bu yönde bir taahhüdü Aydemir'e iletildiğinde, Aydemir bunun hukukî bir değeri olmadığını söylüyor, bunun üzerine kendisine aynı doğrultuda İnönü'nün taahhüdü ulaştırılıyordu. Aydemir, anılarında, 23 Şubat 1962 günü sabaha karşı saat 02.30 dolaylarında getirilen İnönü'nün yazılı teminatı içinde, “*Hukuki değeri olmadığını*” söylediğinde, belgeyi getiren Kurmay Albayın, “*Onun altındaki imza, Lozan Sulhü'ne imza koyana aittir. Her türlü taahhüdünü yerine getirecektir*” dediğini aktarmaktadır¹⁰⁶⁷. Sunay'ın ve İnönü'nün 23 Şubat 1962 gününün ilk saatlerinde, yazılı olarak, ayrı ayrı verdikleri teminatlar şöyleydi¹⁰⁶⁸:

T.C.

M.M.V.

ERKÂNI HARBİYEİ UMUMİYE KARARGÂHI

ANKARA

ÖZEL:

23 Şubat 1962

KONU:

Derhal herkesin normal vazifelerine dönmeleri şartıyla şimdiye kadar şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmediğinden dolayı hadiseler katılanlar hakkında kanuni takibat yapılmayacağına hükümet ve devlet Başkanlarından aldığım teminata dayanarak ben de söz veriyorum.

Cevdet SUNAY

Org.Genelkurmay Başkanı

Silahlı Kuvvetler Başkomutanının emirlerine uymak ve girilen harekâta derhal son vermek şartıyla, şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmemiş olması göz önünde tutularak harekâta katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına hükümet başkanı olarak söz veriyorum.

23 Şubat 1962

Saat 01.00

Başbakan

İsmet İnönü

¹⁰⁶⁷ Talât Aydemir, **a.g.k.**, ss. 139-141.

¹⁰⁶⁸ Talât Aydemir, **a.g.k.**, s. 138, 140; Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 316; Fethi Gürcan, **a.g.k.**, ss. 180-181; Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, s. 161; Mehmet Ali Birand, v.d., **a.g.k.**, ss. 67-68; Dündar Seyhan, **a.g.k.**, s. 196.

İnönü, bu kararını telefonla Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'e bildirmişti. Görüşme sırasında Eskişehir'de olan Tansel'le İnönü arasındaki konuşmayı, Gazeteci Metin Toker şöyle aktarmaktadır:

"...Hava Kuvvetleri Komutanının Başbakanla gece ne konuştuğunu bilmek ilgi çekicidir. Konuşma, Eskişehir'de, Muhsin Batur'un yanında oldu.

İsmet Paşa, Tansel'e tutumunu söyledi:

'Silahlı Kuvvetler Başkomutanının emirlerine uymak ve girilen harekâta derhal son vermek şartıyla, şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmemiş olması göz önünde tutularak harekâta katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına Hükümet Başkanı olarak söz vereceğim' dedi

Telefonu Muhsin Batur da dinliyordu. Batur derhal itiraz etti. Tansel'e affı doğru bulmadığını söyledi. Ordudaki disiplin ne olacaktı? Tansel bunu, kendi görüşüymüş gibi İsmet Paşaya aktardı. İsmet Paşa Hava Kuvvetleri Komutanını ikna için açıkladı:

'Benim düşündüğüm, bunları derhal emekliye ayırmaktır. Şimdiye kadar kan dökülmemiş olmasını kaydederek kendilerini divanı harbe vermeyeceğim. Müstahakları odur. Bu mücadelede çocukların kanının dökülmesi bize hayatımız boyunca üzüntü verecektir. Bunun sakıncaları çoktur. Israr ederlerse birçok masum kanı akacaktır. Devletin, ordunun şerefini muhafaza için yapacağım muamele kâfidir. Hiç kimse çocukların hayatını kurtarmak için birkaç asiye söz vermiş olmaktan kınanamaz. Cezaların öyle bulacaklardır'

Sonra devam etti:

'Şerefle vazife gördünüz. Bütün ömrünce şerefle hizmet edeceksin. Bu yapacağımız muamele ile memleketin ve ordunun şerefi kurtulacaktır. En emin tedbir budur. Devletin şerefi, hayatının bekasının şartıdır. Devlet içinde senin gibi kumandanların mevcudiyeti teminattır. Tam bir vazife şuuru içinde çalıştınız.' ¹⁰⁶⁹

Tansel, 'Nasıl emrederseniz, Paşam' karşılığını verdi. İsmet Paşa şöyle dedi:

'Sizin anlayışınıza teşekkür ederim. Memleket size minnettar olmuştur. Ben iki kat minnettar oldum.' ¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁹ Metin Toker, **a.g.k.**, s. 85.

¹⁰⁷⁰ **A.k.**, s. 85. Toker'in aktardıklarını, İnönü'nün o sırada Eskişehir'de olan İrfan Tansel'le yaptığı telefon görüşmesi sırasında Tansel'in yanında bulunan Muhsin Batur, anılarında, bu kısmı Toker'in yazdıklarından aynen alıntı yaparak açıklıyor ve şöyle diyordu:

"Ben olayın Eskişehir bölümünü yaşadım. Komutan Tansel, uçakla geldi ve geceyi benim karargâhımda geçirdi.

22 Şubat gün ve gecesi Albay Talât Aydemir'in emri ile şehrin bir bölümünü kontrol altına alan Harp Okulu, telâş ve kargaşa yaratmıştı. Cumhurbaşkanı CEMAL GÜRSEL, Mürted Havaalanına götürülüp güvence altına alınmıştı. Başbakan İnönü, Hükümet üyeleri ve Parti Liderleri ise Hava Kuvvetleri Karargâhı'na gelmişler ve geceyi orada geçirmişlerdi.

Artık işin sonuna yaklaşılmıştı. Aydemir, anılarında, İnönü'nün bu teminatı karşısında, harekâta devam edilseydi, ortaya çıkabilecek bir dizi olumsuzlukları belirtmekte ve *“O andan itibaren bir karar vermek icabediyordu. Harekâta başlamak veya durdurmak. Yapılan bir durum muhakemesi neticesi, harekâtı durdurmaya karar verdim.”* demektedir¹⁰⁷¹.

Böylece, 22 Şubat müdahalesi, 23 Şubata girilen ilk saatlerde sona eriyordu¹⁰⁷². Müdahalenin sona ermesinden sonra Bakanlar Kurulunca yayınlanan tebliğde, şöyle denilmektedir¹⁰⁷³:

Kuvvetini aziz milletimizden, vatandaşlarımızın bekçiliğine tevdi edilmiş Anayasamızdan alan Cumhuriyet Hükümeti daima hakkın ve meşruluğun yılmaz savunucusu şerefli ordumuzla elele vazife başındadır.

Türk ordusunun vazife ve şeref duygusu dün gece bu ordunun şanlı tarihine lâyük parlak bir imtihan geçirmiş ve silâhlı kuvvetlerimizin bir defa daha aziz milletimizin minnet ve şükranına hak kazanmıştır.

Vatandaşlarımızın Türk ordusuna ve Cumhuriyet Hükümetine güvenerek huzur ve sükûn içinde işleri ve güçleriyle meşgul olmalarını dileriz.

Genelkurmay Başkanlığı da yayınladığı ayrı bir tebliğde şöyle diyordu¹⁰⁷⁴:

Ankara Garnizonundaki bazı birliklerin bir kısım teşkillerin alınmış olan bazı alârm dışı fevkalâde tedbirler, alınan mukabil tertipler sayesinde tamamiyle izale edilmiştir.

Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı, Genelkurmay Başkanının emrinde iç ve dış düşmanlara karşı birlik ve beraberlik halinde yurdu korumaya daima hazırdır.

Sayın halkımızın ıttılaina arz olunur.

“O gece benim ajanda sahifelerinde tuttuğum notları Sayın Metin Toker sonraları benden istetti...İnönü ile yakınlığı dolayısı ile de 1969 yılında kaleme aldığı ‘İSMET PAŞA İLE 4 BUHRANLI YIL’ adlı eseri önce gazetede ve sonra kitap halinde yayınlandı. Ben, detaylı olarak olayın yalnız Eskişehir, Toker ise Eskişehir – Ankara durumunu biliyordum. Ben de onun için kendim yazmak yerine olayı Metin Toker’in kaleminden aktarmayı daha uygun buldum...” Muhsin Batur, **a.g.k.**, s. 106. Batur, anılarında, bu olaya ilişkin olarak kendi düşüncelerini ise şöyle dile getirmektedir: *“Metin Toker’in yazısındaki olayların anlatılış ve değerlendirmelerin büyük kısmına katılıyorum... General Tansel’le 22 Şubat gecesi aramızda geçen görüşmemizde itiraf etmek gerekir ki pek uyum içinde değildik. Kendisi bana çok aşırı gözüken düşünceler ileri sürüyor...Harp Okuluna karşı çok sert önlemler alınmasını öngörüyordu...ben ise, bu kandırılmış gençlerin biz korkup, yumuşamarsak bir şey yapamayacaklarını, buna karşı hareketi başlatanlara acınmaması gerektiğini ileri sürüyordum.”* Muhsin Batur, **a.g.k.**, ss. 109-110.

¹⁰⁷¹ Talât Aydemir, **a.g.k.**, ss. 141-143.

¹⁰⁷² Aydemir’in başarısız girişimi için ayrıca bkz. Rıdvan Akın, **a.g.k.**, s. 87.

¹⁰⁷³ **Hürriyet**, 24 Şubat 1962.

¹⁰⁷⁴ **Hürriyet**, 24 Şubat 1962.

Bu arada, Başbakan İnönü de bir mesaj yayınlamış ve Hükûmetin görev başında olduğunu ve duruma hâkim bulunduğunu açıklamıştı. İnönü'nün kamuoyuna yönelik mesajı şöyleydi¹⁰⁷⁵:

“Aziz vatandaşlarım, Şanlı ordumuzun şerefli mensupları:

Meşru hükûmetin Başkanı, Başbakanı olarak ve eski bir ordular komutanı olarak sizlere hitap ediyorum.

Türk Silâhlı Kuvvetleri, meşrû Anayasayı, demokratik nizamı, tehlikeye düşürülmek istenen vatan bütünlüğünü azimle ve başarı ile korumaktadır ve koruyacaktır. Bu Ordu, Anayasayı çiğneyen bir iktidarı 27 Mayıs'ta meşru olarak devirmiştir. Fakat bu Ordu Anayasayı çiğnemek yoluna elbette gitmeyecektir.

Hükûmetiniz temelinde Türk Ordusunun şerefi bulunan Cumhuriyet Anayasasından, milletten ve onun ayrılmaz parçası Türk Silâhlı Kuvvetlerinin vazife ve şeref duygusundan aldığı kuvvetle iş başındadır ve duruma hâkimdir. En sıcak duygularla asker ve sivil bütün vatandaşlarıma sevgi ve saygılarımı sunarım.”

Başbakan

İsmet İnönü

Müdahalenin sona ermesinin hemen ardından, başta Kurmay Albay Talât Aydemir, Kurmay Albay Dünder Seyhan, Albay Emin Arat, Albay Selçuk Atakan, Albay Necati Ünsalan ve Süvari Binbaşı Fethi Gürcan olmak üzere olaylara karışan subaylar emekliye sevk edilmişlerdi¹⁰⁷⁶. Bu arada, Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür istifa ediyor ve emekliliğini istiyor; 27 Mayıs 1960 müdahalesinden beri İstanbul Valisi olarak görev yapan, 9 Şubat 1962 tarihli protokolün hazırlanmasında etkin rol üstlenmiş olan Korgeneral Refik Tulga da, bu görevden alınarak 2. Ordu Komutanlığına atanıyordu¹⁰⁷⁷. Harp Okulu öğrencileri ise mecburi izinle memleketlerine gönderilmişlerdi¹⁰⁷⁸.

¹⁰⁷⁵ **Hürriyet**, 24 Şubat 1962.

¹⁰⁷⁶ Osman Deniz, 22 Şubat'ın hemen ardından 21, 2 Mart 1962 tarihinde 13, 19 Mart 1962 tarihinde 21, 23 Mart 1962 tarihinde 12 kişinin emekliye sevk edildiğini, bunları 3 Nisan 1982 tarihinde yenilerinin izlediğini ve böylece toplam 69 subay ve 4 astsubayın emekliye ayrıldığını bildirmektedir. Yarbay Osman Deniz'in kendisi, 23 Mart 1962 tarihinde emekliye sevk edilen subaylar arasında yer almaktadır. Bkz. Osman Deniz, **a.g.k.**, ss. 108-109; Talât Aydemir, **a.g.k.**, s. 158.

¹⁰⁷⁷ **Hürriyet**, 24 Şubat 1962. Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Önür'ün istifası, **Hürriyet Gazetesi**'nde şöyle bildirilmektedir: “Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Muhittin Önür son olaylardan sonra bu makamdan istifasını vermiş ve ayrıca emeklilik işleminin yapılmasını da istemiştir. Orgeneral Muhittin Önür, son günlerde Kuvvet Kumandanlarının yapmış oldukları müşterek toplantılara katılmıyordu. Bu akşam konuştuğumuz Orgeneral Muhittin Önür, Kara Kuvvetlerinden istifa ettiği haberini doğrulamış, istifasının çünkü olaylarla ilgili bulunduğunu söylemiş ve ‘Çünkü bu durumda kumandanlık yapamazdım artık...’ demiştir.” **Hürriyet**, 24 Şubat 1962.

¹⁰⁷⁸ Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 93.

İzleyen günlerde Başbakan İnönü, 26 Şubat 1962 tarihinde Radyo’da yaptığı bir uzun konuşmada, Hükûmetin Başkanı olduğu için en yetkili kişi sıfatıyla, olaylar hakkında kamuoyunu aydınlatmak istemişti. İnönü’nün bu konuşmasının hemen başında yer alan bazı önemli satırlar şöyleydi:

“Sevgili vatandaşlarım, esef verici son olayları neticeleri ve manalarıyla bir de ben size anlatmak istiyorum. 22 Şubat akşamı Ankara’da genç ve orta rütbeli bir subay kadrosu masum mektep talebesini ve bazı birlikleri aldatarak harekete geçti. Ve memleket idaresini ele alarak kendi fikirlerine göre bir rejim kurmaya teşebbüs etti. Bunlar demokratik rejimin memlekette huzur tesis etmeye ve milletin kalkınmasını temin etmeye muktedir olamayacağını iddia ediyorlar. 27 Mayıs’ın meşruluğunu kaybetmiş bir idareye karşı yapıldığını kabul etmeyen tahrikçilerin mevcudiyetini kendi davranışlarının meşruluğunu sağlamaya yeter sayıyorlardı. Ordunun memleketi meşru bir idareye kavuşturmak için yaptığı fedakârlığı kötölemeye çalışanları demokratik rejim aleyhinde tehdit olarak gösteriyorlardı.

Ruhi sebepler bunlardır.

Anlaşıyor ki 27 Mayıs askeri ihtilalinin kolaylıkla muvaffak olması cüret teşvik edici bir misal olmuştur. Düşünememişlerdir ki 27 Mayıs İhtilali bütün milletin vicdanında kemale gelmiş bir kurtuluş arzusunun neticesi olduğu için hemen halk tarafından benimsenmişti. 22 Şubat’ta teşebbüs edilen hareket ise uğradığı tecavüzlere karşı ordudaki infialde ümit besleyen kumanda ettiği kıtaları aldatan ordunun başındaki bütün kumandanları kendileri ile beraber göstererek mektep talebelerini kandıran ve bir ihtilal hükûmetinin başına geçmek isteyenlerin hareketi olmuştur. Kanundışı zararlı teşebbüse girişenler memleketin dertlerini ve bunların hal çarelerini kendilerinin bildiklerine gençleri ve arkadaşlarını inandırmaya çalışmışlardır. Şahsi arzularını perdelemeye yeltenmişlerdir.

Unutturmak istemişlerdir ki memleketin dertlerini ve bunların çarelerini biz uzun zamandan beri göstermekte ve anla(t)maktayız. Geçmiş idarelerde ihtilafımız, söylediklerimizin anlaşılmasından ve bunun yanında isabetsiz ve zararlı şahsi tutumlarını devam ettirmelerinden ileri gelmiştir. Yeni Büyük Millet Meclisi çok güç şartlar altında toplandığı halde siyasi partiler iyi niyetle pek ala bir araya gelebildiler; iktidarı ve murakabeyi medeni usulle vücuda getirmeye muvaffak oldular. Demek ki en güç şartlar içinde meclis görevini yapabiliyor ve meclis içinde türlü fikir cereyanları nihayet idarecilerin mesuliyet duyguları ile doğru bir istikamet alabiliyordu. Bununla her şeyin mükemmel olduğunu söylemek istemiyorum. Unutmamak lazım ki bu hal meclis için de bir alışma devriydi. Buna mukabil dışarıda vukuu bulan tartışmaların çığrından çıkmış görüldüğü doğrudur. Ama bunun karşısında milletçe meclis olarak lüzumlu tepkiler ve karşı koymaklar eksik olmamıştır.

Sergüzeştçiler bir noktayı hiçbir zaman kavrayamamışlardır. Memleketin meseleleri dışarıdan görüldüğü gibi basit değildir. Bunların içeriden ve dışarıdan milletçe tesirine maruz olduğumuz unsurları vardır... Bunların tedbirleri akşamdan sabaha gürültü ile ve hamiyet yaygarası ile halloluvorecek kadar basit değildir...

Hulasa, memleket meselelerini biliyoruz. Bunları milletimize bildirerek zamanı gelince tedbir istemek cesaretindeyiz. Şahsi emellerin mahsulü olan kanundışı hareketlerin meşru ve inandırıcı hiçbir değeri olmamıştır ve olmayacaktır.

Anayasa, Büyük Millet Meclisi'nin güven oyu verdiği hükümete sadık kalan ordudaki büyük kumandanların ve o bir avucun dışındaki subay çoğunluğunun kati ret vaziyeti almaları karşısında 22 Şubat teşebbüsü tam bir muvafakatsizliğe uğramıştır. Talih eseri olarak evlat kanı akmasına mahal kalmamıştır. Ve anarşi tehdidi karşısında kalan Türk Devleti eskisinden kuvvetli ve itibarlı olarak ortaya çıkmıştır...

Şimdi düşündüklerim şunlardır: Geçen olayın yararlı diğer tarafı da bir ibret misali vermesi olmuştur. Türk milletinin sağlam bünyesi bütün tahriklerin üstünde kendini göstermiştir. Türk milletinin iradesi 27 Mayıs'ta nasıl meşruiyetini kaybetmiş bir idareden kurtulmayı temin etmişse yine bu çetin irade 1962 Şubatı'nda Türk milletinin yeni bir gayri meşru idare altına girmesine müsaade etmemiştir. Bu suretle kendimizi emniyet içinde hissedip çalışmamız ve milletçe dertlerimizle kalp huzuru içinde uğraşmamız devri gelmiştir..."¹⁰⁷⁹

Aynı günlerde, Hükûmetin daveti üzerine bir araya gelen siyasî parti temsilcileri de ortak bir bildiri yayınlamışlardı. Bu bildiride de şöyle deniyordu:

"Son olayların ışığı altında memleket huzurunu bozan tahrikler üzerinde durmak ve bunları önleyecek tedbirleri tesbit etmek üzere Başbakanın daveti ile toplanan Siyasi Partiler ve Hükümet temsilcileri şu konuda fikir birliğine varmışlardır.

1. Meşru nizama karşı girişilen son teşebbüs demokratik rejimin koruyucusu kuvvetlerin ve müesseselerin müşterek anlayış ve gayretleri ile önlenmiştir. Bu sonuç Türk Milletinin Demokratik Rejime bağlı ve layık olduğunu(n) iftihara değer yeni bir delili olmuştur.

2. Kahraman Ordumuzun gerçekleştirdiği 27 Mayıs İhtilâlinin meşruiyeti aleyhine girişilen açık ve kapalı her türlü tahrik ve tecavüzlerin, Anayasa nizamını bertaraf etmeye matuf hareket ve davranışların kesin olarak önlenmesi.

¹⁰⁷⁹ **A.k.**, ss. 317-319. Başbakan İnönü'nün bu konuşmasının hemen ertesinde, zorunlu izne gönderilmiş olan Harp Okulu öğrencilerinden bir grup, İstanbul'daki Taksim Anıtına, üzerinde "Atatürk ve Türk Uлуу... Harbiyeli Aldanmaz" yazan bir çelenk bırakmışlardı. **A.k.**, ss. 93-94, 320.

3. Bu amaçla partiler üstü bir anlayış içinde gerekli esasları hazırlamak üzere hükümet ve partiler temsilcilerinden oluşan bir komisyon teşkil edilmiştir.

4. Mutabık kalınacak esaslardan kanunlaşması gerekenler partilerin yetkili organları tarafından kabul edildikten sonra TBMM'ye sunulacaktır.”¹⁰⁸⁰

Nitekim, daha ileride “12. Dönemde Kabul Edilen Kanunlar” kısmında üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi, bu bildiride sözü edilen tedbirler bağlamında, Başbakan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal tarafından 2 Mart 1962 tarihinde ortaklaşa teklif edilen ve Millet Meclisinde 3 Mart 1962, Cumhuriyet Senatosunda da 5 Mart 1962 tarihinde çok seri bir biçimde kabul edilen 38 sayılı “Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında Kanun” la, 27 Mayıs 1960 Devrimini, yersiz, haksız veya gayrimeşru göstermek veya üstü kapalı da olsa matûfiyeti belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışmak, Yüksek Adalet Divanınca verilen kesinleşmiş hükümleri kötölemek, mahkûm olanların mahkûm olmalarına yol açan fiillerini veya feshedilmiş Demokrat Parti iktidarını övmek veya mensup oldukları partinin Demokrat Partinin devamı olduğunu ileri sürmek, ya da herhangi bir parti lehine bu tarzda faaliyet göstermek, propaganda yapmak suç haline getirilmişti. Anılan Kanunda ayrıca, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasa ile belirlenmiş olan insan hak ve hürriyetlerine dayalı demokratik düzenini tehlikeye düşürecek biçimde kötölemek veya bu düzenin Türkiye’de yürümeyeceği yönünde propaganda yapmak da yine suç olarak öngörülmüştü. Böylece, TBMM’de temsil edilen tüm siyasi partilerin genel başkanlarının ortaklaşa teklif ettikleri bu Kanunla, bir yandan Silâhlı Kuvvetlerin hassasiyet gösterdiği 27 Mayıs’ın kötülenmesinin önüne geçilmesi, beri yandan demokrasinin bizde yürümeyeceği yolunda bazı düşüncelerin ve bu tür düşüncelere dayalı darbe girişimlerinin önlenmesi amaçlanmaktaydı¹⁰⁸¹.

¹⁰⁸⁰ Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, ss. 229-230.

¹⁰⁸¹ 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında Kanun” metni için bkz. **Resmî Gazete**, 7 Mart 1962, Sayı: 11053; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 576-577.

24 Şubat 1962 tarihli Hürriyet Gazetesindeki fotoğraf, 22 Şubat Harekâtının bitmesinden sonra, Başbakan İsmet İnönü'nün, harekât boyunca bulunduğu Hava Kuvvetleri Komutanlığından ayrılışını göstermektedir.

B. 22 Şubat Olaylarının Millet Meclisinde Ele Alınışı

Millet Meclisi, 22 Şubat 1962 günü 53. Birleşimin kapanışı sırasında bildirildiği üzere¹⁰⁸², görüşmekte olduğu Bütçe Kanunu tasarısı üzerindeki çalışmalarına devam etmek için, 23 Şubat 1962 sabahı saat 10.00'da Başkanvekili Mekki Keskin'in başkanlığında toplanmıştı¹⁰⁸³. Birleşim açıldığında, Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu gündem dışı söz alarak 22 Şubat gecesinde yaşanan olaylar hakkında Millet Meclisine bilgi verdiğini görüyoruz. Feyzioğlu'nun, Millet Meclisi Genel Kurulunda yaptığı konuşma, tutanaklarda şöyle yer almıştı:

¹⁰⁸² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 53, (22.02.1962), s. 230.

¹⁰⁸³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (23.02.1962), s. 243.

“Aziz arkadaşlarım, dün gece cereyan eden bâzı olaylardan sonra, Hükümet adına Yüksek Meclise, bu sabah yayınlanan Hükümet tebliği istikametinde, kısaca mâruzatta bulunmayı vazife sayıyoruz. Hükümet son 24 saatte Sayın İnönü'nün başkanlığında devamlı toplantı halinde ve vazife başında bulunmuştur.

27 Mayısta demokratik rejimi ve Anayasa nizamını savunmak için harekete geçmiş olan Türk Silâhlı Kuvvetleri, dün geceki olaylar sırasında da, Ordumuzun şanlı tarihine lâıyk, örnek bir vazife şuuru içinde muhataralı davranışları zararsız hale getirmeye çalışmışlar ve Tanrıya şükürler olsun ki, muvaffak olmuşlardır.

Bütün yurt sathında, Silâhlı Kuvvetlerimiz, vatan sevgisi ve meşru nizama bağlılık yönünden parlak bir imtihan geçirmişler ve milletimizin engin şükranına bir defa daha hak kazanmışlardır.

Şunu da belirtmeyi borç sayıyoruz: Dün bütün siyasi partilerimizin mesul idarecileri Hükümetle yan yana vazife başında bulunmuşlardır.

Büyük Meclise arz etmek isteriz ki; milletten ve Anayasadan kuvvet alan Hükümetimiz; bu milletin ayrılmaz parçası ve Anayasanın yılmaz koruyucusu Türk Ordusu ile elele, her zamankinden daha kuvvetli olarak vazife başındadır.” ¹⁰⁸⁴

Devlet Bakanı Feyzioğlu'nun Hükümet adına yaptığı bu konuşmadan sonra Millet Meclisinde gündem uyarınca Bütçe görüşmelerine devam edilmişti. 23 Şubat 1962 tarihli 54. Birleşimin birinci oturumu sona ererken, Millet Meclisinde temsil edilen dört siyasî parti adına bir önerge veriliyor ve Cumhurbaşkanı, Hükümet Başkanı ve üyelerine ve Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin takdir, şükran ve güven duygularının iletilmesi isteniyordu. Millet Meclisince, alkışlar arasında oybirliğiyle kabul edilen bu önergede şöyle denilmekteydi¹⁰⁸⁵:

¹⁰⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (23.02.1962), s. 243.

¹⁰⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (23.02.1962), ss. 290-291.

22 Şubat 1962 gününün olaylarında, Cumhuriyet ve vatana ettikleri sadakat yeminlerini yerine getirerek, Türk milletinin tarihî bir faciadan bir kere daha ve Tanrı'nın izniyle, kurtulup, kendine çizdiği demokratik, hürriyet içinde hızla kalkınma programı yolunda ilerlemesini sağlayan, başta Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Hükümet Başkan ve üyelerine ve Kahraman Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bütün vatansever tutumlu komutan subay, astsubay ve erlerine ve Türk Zabıta Kuvvetlerine ve bu yolda emeği geçmiş bulunan bütün vatansever vatandaşlarımıza, Millet Meclisinin derin takdir, şükran ve güven duygularının iletilmesine Yüksek Başkanlık Divanının memur edilmesini arz ve teklif ederiz.

C.H.P.	A.P.	C.K.M.P.	Y.T.P.
Bursa	Balıkesir	Afyon Karahisar	Hatay
İbrahim Öktem	Cihat Bilgehan	Hasan Dinçer	Şekip İnal

22 Şubat olayları, ilerleyen günlerde de Millet Meclisinde ele alınmıştır. Gerçekten, 1962 yılı Bütçe Kanunu tasarısı üzerindeki görüşmeler sırasında da, bazı milletvekilleri bu konuya değinmişlerdi. Aynı doğrultuda Başbakan İnönü'nün de, Bütçe Kanunu nedeniyle yaptığı bir konuşmada 22 Şubat olaylarına da yer verdiğini görüyoruz.

Bu bağlamda, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, 22 Şubat'ın bundan böyle izlenmesi gereken politikalar açısından bir uyarı olmasını dilediğini belirtiyor ve şöyle diyordu:

“...Millet Meclisimiz 1962 malî yılı bütçesini müzakere ederken... iç politika hayatımızda ehemmiyetli hâdiselerin cereyan ettiği hepimizin malûmudur.

Evvelâ teessürle karşıladığımız 22/23 Şubat olayları vukubuldu. Öyle zannediyoruz ki, bu olayların millî bütünlük ve becamızla ilgili mânalarını anlamakta ihmal göstermemek, bunları doğuran sebepler üzerinde ciddiyetle durmak, hata ve sevaplarımızı iyi tesbit edip, lüzumlu önleyici tedbirleri almak mecburiyetindeyiz...

Hâdiselerin açıkça ortaya koyduğu bâzı gerçeklerin, çeşitli düşünce temayülleri sahipleri tarafından kabul edilmek mecburiyetinde kalınması, belki de bu memlekette uzun yıllar devam etmiş sıkıntılı günlerin sona ermesini, müzmin birer yara halini almış, çeşitli dâvamızın nihai hal tarzlarına bağlanmasını mümkün kılacaktır.

Artık hepimiz bilmek ve anlamak mecburiyetindeyiz ki; 27 Mayıs hareketi ne intikamcı, ne de totaliter arzu ve ümitler için bir istismar vesilesi yapılamaz. Bu ümitlerle girilecek her türlü tahrik ve teşvikler, büyük Türk milletini ve onun koruyucu kuvvetlerini karşısında bulur.

27 Mayıs 1960 hareketi her türlü kaypak ve kaçamak düşüncelerle şahsi ve siyasi menfaatlerin bir vasıtası olarak kullanılamaz. Bu hareket sadece gerçek demokrasiyi memlekette kemaliyle yerleştirmek ve demokratik düzeni millî menfaatlerimiz emrinde kıymetli bir vasıta haline getirmek için tahakkuk ettirilmiş bir ıslahat teşebbüsüdür. Bu hareketi bir taraftan kabule eder gözüüküp, diğer taraftan gizlice ve sinsice reddetmek suretiyle netice almaya çalışanlar renklerini ve niyetlerini açığa çıkarmak mecburiyetindedirler. Şu anda, bütçe müzakerelerinin başladığı güne nazaran meselelerimiz çok daha vuzuha kavuşmuş, millî huzur ve millî sükûnu tesis mevzuunda çok geniş mesafeler katedilmiş bulunmaktadır.

Zihinlerde ve vicdanlarda mevcudolması muhtemel tereddütler ortadan kalkmış, yeni Anayasa düzeni içinde, arkamıza bakamadan ileriye doğru gitme, ileri medeniyet seviyesine ulaşma gayretleri etrafında ordusuyle; siyasi partileriyle ve her türlü teşekkülleri ile Türk milleti elele, gönül gönüle millî birlik ve tesanüt ruhunun çalışma şevk ve heyecanını derinden hisseder hale gelmiştir... ”¹⁰⁸⁶

AP Meclis Grubu adına konuşan Bursa Milletvekili Cevdet Perin de 1962 yılı Bütçe Kanunu üzerinde görüşlerini ilettikten sonra, AP’nin Koalisyon Hükûmetinde yer almış olması nedenine de değiniyor ve bu konuda şu düşünceleri dile getiriyordu:

“...Adalet Partisi, yepyeni bir hüviyet ve zihniyetle teşekkül etmiş, hak ve hürriyet rejiminin muhtevasına hükmeden bütün âmillere ve Anayasa ile teminat altına alınmış bulunan Atatürk ve inkılâp ilkelerine ve insan haklarına dayanan bir demokrasi nizamını yaşatmaktan, memlekette huzur, sükûn, refah ve kardeşliğin teessüsünden başka emeli olmıyan bir siyasi teşekküldür. İşte bu inançladır ki, kurulduğu günden beri memleketin yüksek menfaatlerini her şeyin üstünde tutan partimiz en samimî niyetlerini ispat ederek, Karma Hükûmette yer almayı da millî bir vazife telâkki etmiştir. Eğer koalisyon Hükûmeti bugüne kadar bâzı aksaklıklar göstermiş ve zaman zaman muhalefet partilerimizin samimî ikazlarına mâruz kalmış se, bunu, memleketimizde ilk defa olarak tecrübe edilen bir sistemin tabîî neticesi saymak lâzımdır kanaatindeyiz. Bundan böyle Karma Hükûmette vazife almış ve alacak partilerin, yalnız şeklen değil, prensipler üzerinde de daha geniş bir anlayışla çalışacaklarına ve geçmiş tecrübelerden istifade edeceklerine biz Adalet Partisi olarak inanıyoruz. ”¹⁰⁸⁷

AP Grubu adına konuşmasını sürdüren Cevdet Perin, 22 Şubat girişimi ve bu bağlamda Silâhlı Kuvvetler ile ilgili olarak şunları söylemekteydi:

“Son günlerde, memleketimizde cereyan eden bâzı müessif hâdiseler karşısında, uyanık olduğunu ve hiçbir zaman gafil avlanmıyacağını ispat eden Türk Milleti ve Hükûmeti ile, onların yanibaşında, vatanın olduğu gibi demokrasinin ve Anayasanın

¹⁰⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 723-724.

¹⁰⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 725.

sarsılmaz müdafii ve bekçisi olduğunu bir defa daha dünyaya gösteren şanlı Türk ordusuna bu tarihî kürsüden bütün Adalet Partisi câmiası adına sonsuz minnet ve şükranlarımızı arz etmeyi bir vazife saymaktayız. Onlarla her zaman olduğu gibi, bugün de iftihar ediyoruz ve daima edeceğiz.”¹⁰⁸⁸

CHP Meclis Grubu adına söz alan Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal ise, Hükûmetin kurulmasından bu yana geçen zaman içinde siyasî huzurun gerçekleşmesi yolunda ümit verici gelişmelerin sağlanamadığına dikkat çekiyor ve bir yanda 27 Mayıs 1960 Devriminin meşruluğu üzerinde şüphe uyandırmak isteyen kişilerin davranışlarının, beri yanda bu tahriklerden ve doğurduğu huzursuzluktan ümitsizliğe düşerek, demokratik rejim içinde Atatürk ilkelerinin korunamayacağını ve kalkınmanın sağlanamayacağını, bu nedenle bir totaliter yönetimin kaçınılmaz olduğunu benimseyen düşüncelerin bulunduğunu ileri sürüyordu. Bunların ikisini de tehlikeli gördüğün vurgulayan Aksal, sözlerine şöyle devam ediyordu:

“Son hâdiselerin de ışığında bundan böyle memleketimizi ve rejimi tehlikeli ihtimallerle karşı karşıya bırakmamak için, Meclis, Hükümet ve siyasi partiler olarak bu karşılıklı tahrikleri önlemeye mecburuz. Ancak, parti menfaatlerinin ve mülâhazalarının üstüne çıkabilen memleketçi bir görüş ve anlayışladır ki, milletçe selâmet yolunu bulabilir, geleceğe güvenle bakabiliriz...Büyük Mecliste vazife ve mesuliyet almış siyasi partilerimizin bu anlayış etrafında samimiyetle birleşmeleri, memlekette yaratılmak istenen devamlı huzursuzluğu ve bundan böyle karşılaşılabilecek tehlikeli ihtimalleri bertaraf etme âzim ve kararları, şüphe yok ki, memleket kaderine oynamak hevesine kapılanları doğru yola getirmek için başlıca teminat olacaktır. Nitekim, Mecliste temsil edilen siyasi parti liderlerinin 22-23 Şubat gecesi radyolarla yaptıkları müşterek beyanlarda bu tahriklerin karşısında olduklarını kesin bir şekilde ilân etmeleri ve 25 Şubatta yayınladıkları müşterek beyanname ile, bu mevzuda gerekli tedbirlerin alınması için prensip mutabakatlarını bildirmeleri, salim istikamette atılmış müsbet ve esaslı adımlardır...”¹⁰⁸⁹

Üzerindeki görüşmeler tamamlandıktan sonra yapılan oylamada Bütçe Kanunu kabul edilince Başbakan İsmet İnönü bir konuşma yapmak için kürsüye gelmişti. İnönü, konuşmasının baş kısmında önce genel olarak demokratik rejim üzerinde durmuş, daha sonra 22 Şubat olaylarına ilişkin açıklamalarda bulunmuştu. İnönü’nün, bu tarihî konuşmasında, genel olarak demokratik rejim ile ilgili olarak söyledikleri şöyleydi:

“1962 bütçesi Yüce Senatodan sonra sizin, sayın milletvekillerinin incelemenizden geçti ve kesin oylarınızla yürürlüğe girdi. Bütçe konuşmaları, hususiyle son safhasında, memleketçe önemli bir buhran içinde cereyan etmiştir. Esef verici hâdiselerin tafsilâtını radyoda anlattım. Bu hikâyeyi Millet Meclisi huzurunda bir başka açıdan dile getirmek ihtiyacındayım.

Siyasi hâdiseleri hususi maksatlarına göre değerlendirmek isteyen

¹⁰⁸⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 725.

¹⁰⁸⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 727.

her meslekteki ve her çevredeki mahdud insanlar münakaşaların düğümlendiği bir temel konuyu öne sürmektedirler. O konu şudur: Bizim şartlarımıza sahip bir cemiyet demokratik rejim ve insan hakları dâvası peşinde olarak huzur içinde yaşayabilir mi? Hususiyle ekonomik ve sosyal meselelerini çözebilir mi? Biz bu konuda tam bir kanaatle ve kâfi derecede uzun bir hayat tecrübesiyle müsbet iddiayı temsil ediyoruz. Büyük Meclisin, cemiyetimizin fikren hâkim olan idealistlerin ve ordunun büyük kumandanlarıyla ve büyük çoğunluğunun fikirlerine tercüman olarak diyorum ki, Anayasa nizamı ve insan hakları içinde huzurlu yaşamayı, sosyal ve ekonomik sahada kalkınmayı başarabiliriz ve ancak bu yolda başarabiliriz. Tedbirlerimiz, bütçelerimiz ve gelecek plânlarımız hep bu kanaatten ve imandan feyzalmaktadır.

Bu esası belirttikten sonra milletvekilleri huzurunda söylemeye mecburum ki, bütün meşru kuvvetleri etrafımızda toplayarak yürüyeceğimiz bu istikamette başarıya ulaşacağımızı fiilî delilleriyle göstermeye, yani dayandığımız cemiyet siyaset prensiplerini müsbet neticelerle teyidtmeye mecburuz. Ancak bu suretle içeriden ve dışarıdan akımlarla mütemadiyen beslenecek zehirleri tesirsiz kılabiliriz.

Bu sözlerimle, siyaset adamlarımızın ne kadar önemli bir vazife karşısında bulunduklarını gösterdiğimi sanıyorum. Her teşekkülden evvel demokrasiye inananların ümitlerini daima besleyip artıracak, karşılaşılabilecek güçlükleri daima azaltacak başlıca kaynak Türkiye Büyük Millet Meclisi olacaktır. Burada isabetle tedbirler buldukça, burada başarı yollarını iyi seçen murakabe altında hükümetler kurulabildikçe, burada kısır çekişmelerin üzerine çıkabildikçe, biz milleti, feyizli sonuçları güvenle bekliyecek sâlim bir ruh haleti içinde, tahriklerden mâsun tutabiliriz.

Ama biz Büyük Millet Meclisi gibi muazzam bir isabet ve enerji kaynağını verimli bir tarzda ve istikamette işletemezsek, biz burada doğru tedbirleri bulamazsak, biz başarı yollarını iyi seçen murakabe altında hükümetler kuramazsak, kısır çekişmelerin üzerine çıkamazsak milletin başına gelecek buhranların hesabı yoktur. Bunu söylerken Büyük Millet Meclisinde bütün partilerin anlayışlarına oldukça isabetle tercüman olduğum kanaatindeyim. Vatandaşlarımızın Büyük Millet Meclisine tam bir güvenle bağlanmaları için bütün sebepler mevcuttur.”¹⁰⁹⁰

Başbakan İsmet İnönü, konuşmasının devamında, 22 Şubat olayına ilişkin bazı yanlış haberlerin çıktığına değiniyor ve bu yanlış haberleri düzeltmek için Millet Meclisine 22 Şubat olayının nasıl başladığını ve nasıl sonlandığını anlatıyordu. İnönü'nün bu konudaki açıklamaları, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almaktadır:

¹⁰⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 728-729.

“Muhterem arkadaşlarım;

Esef verici son hâdiselerin mahiyeti ve benimle olan temasları hakkında yanlış haberler çıkmıştır. Hâdiseler başka şekilde mânalandırılmak istenmiştir. Bunları kısaca düzeltmek isterim. Tahrikçilerin, Harp Okuluyla beraber harekete geçtikten sonra, temaslarında Büyük Meclisin feshedilmesi gibi şartlar dermeyeran ettiklerinden bahsedilmiştir. Sergüzeştçiler şüphesiz, esas itibariyle, geniş bir ihtilâl plânı içindeydiler. Fakat bunlardan bana doğrudan doğruya hiç bahsetmemişlerdir. Hâdiseler, vaziyetleri şüpheli görülen bir takım subayların yerlerinin değiştirilmesi bahanesiyle çıkarılmıştır. Harp Okulunun ve diğer birliklerin harekete geçirilmesinden sonra, değiştirilen subayların dışarı gönderilmiyerek illâ Ankara’da vazifelendirilmeleri ve değiştirilen Harp Okulu Komutanının illâ yerinde bırakılması istenmiştir. Bana, Cumhuriyet Hükümeti Başbakanı olarak talep bundan ibarettir. Benim verdiğim cevap şudur: ‘Hareket kanun dışıdır. Sabahleyin yerleri değiştirilmiş olanların şimdi Ankara’da kalmaları değil, emekliye ayrılıp ordudan çıkarılmaları lâzımdır. Harp Okulu Komutanı da bu muameleye uğrıyacaktır. Şimdiye kadar kardeş ve evlât kanı akmamış olmasından dolayı ve Başkomutanlıktan alacakları emre itaat edip normal hale gelmeleri şartıyla haklarında başka bir cezai takibata geçmemek mesuliyetini Türkiye Büyük Millet Meclisi karşısında üzerime alırım. Bunun dışında bir muamele bahis konusu değildir. Kimseyi, evvelden bilmediği bir muamele tasarlıyarak aldatmayı kabul etmem.’ Şimdi cezai takibat yapılmaması için Büyük Meclise bir kanun layihası sevk edeceğiz.

Muhterem arkadaşlarım;

Temaslar sadece bu esaslar üzerinde olmuş ve bilinen netice ve muameleler vukubulmuştur. Şahsi arzularını perdeliyerek harekete geçen maceracıların yarattıkları hâdiseler esasen ordunun vatansever, Anayasaya muti büyük çoğunluğunun katî ret vaziyeti alması üzerine bir felâket halini almamıştır. Ordu dediğim zaman, adlariyle Kara, Deniz ve Hava kıtalarını hep bir arada ifade ediyorum. Ordunun hareketi, Anayasanın yanındaki hareketidir. Anayasanın karşısındaki hareketin mahiyetini ise, yukarıda söyledim.”¹⁰⁹¹

İnönü, daha sonra kabul edilmiş olan Bütçe Kanunu üzerinde konuşuyor ve sözlerini tekrar 22 Şubat olaylarına yer vererek tamamlıyordu. Konuşmasının bu son kısmında, Başbakan İnönü, 22 Şubat öncesinde, her an bir şeyler olacak beklentisi içinde olanlara da değiniyor ve tüm sorunların Büyük Millet Meclisi içinde çözüleceğine yönelik inancını tekrarlıyordu. İnönü’nün 22 Şubat olayına kalkışanları “sergüzeştçiler” olarak adlandırması dikkat çekmekteydi. İnönü, bu konuda şöyle demekteydi:

¹⁰⁹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 728-729.

“Sayın milletvekilleri,

Kesin karar ile yeni çalışma devresine giriyoruz. Şimdiye kadar söylenerek ve söylenmiyerek, ufukta hâdiseler bekliyen şüpheli gözler aydınlanmıştır. Sergüzeştçiler millet nazarında aşikâr bir itibarsızlık içindedirler. Resmî ve hususi hayatında, doğru yolda vazife görmek istiyen millet çoğunluğu yarın ne olacağı kaygusundan kurtulmuş olarak istihsal hayatına atılacaktır. Millet, ordusuyla tekvücudolarak kendini emniyette ve Büyük Millet Meclisini verimli bir surette çalışma şartlarına kavuşmuş görmektedir. Büyük Millet Meclisi anarşi heveslilerini kesin bir düzene koyacak, vatandaş hürriyetlerinin ve haklarının vatandaş rahatı ve huzuru aleyhine kullanılması imkânını kaldıracaktır...

...Yeni nesillerimizin mesuliyetlerine hevesle ve bizden çok ileri bir ehliyetle hazırlandığını görmek bizi bahtiyar etmektedir. Türkiye'nin geleceğinin en büyük teminatı yeni kuşakların içindeki bu aşktır. Geçirdiğimiz buhranlı günler içinde gençliğimizin bu ciddî hareketini daima fark ettim. Onların iyi yetişmesi için eğitim sistemimizde ve bütün Devlet imkânlarında kuvvetli ümitler besliyoruz.

...Vatanseverliği tarih boyunca şerefli imtihandan geçmiş olan ordularımızın içerde ve dışarda vazifelerini daima kanun ve meşruiyet içinde fedakârca yapacaklarına, bütün Devlet cihazının Türkiye'nin kudretini artırma istikametinde çalışacağına güveniyoruz. Bütün Devlet hizmetlerinin salâhiyetli yolda işlemesi Büyük Millet Meclisinin daimî uyanıklığı ve yardımıyla temin edilecektir.

Sayın milletvekilleri,

Milletlerin hayatında ihtilâl devirleri daima zor bir devirdir. Başlamasıyla, yürütülmesiyle, hususiyle içinden çıkılmak imkânının bulunabilmesiyle zor bir devir; şimdi arkamızda kalan, işte bu zor devirdir. Önümüzde açılan devir İhtilâl devrini normal ve sükûnetle işliyen bir Devlet ve cemiyet düzeni haline getirebilmek İhtilâlin arzuladığı bütün hayalî başarıları bu düzen içinde gerçekleştirebilmek devridir. İddiasız gösterişsiz, çetin bir çalışma devri olan bu normal devrin sağlam bir zemin ve sarsılmaz derin temeller üzerine kurulup sütunlar halinde yükselmesi için sabırla, tükenmiyen bir azim ve sebatla ve her şeyin ilerisinde emniyetle, güvenle gayret göstermeye mecburuz. Muvaffak olacağız. Türk milleti çetin ihtilâllerden sonra en verimli, en kudretli devirleri kurmuştur.

Size şimdi cesaretle haber veriyorum. Vatanımızda bugün bir devir kapanıyor ve açık havalı, başarılı bir devir başlıyor.” ¹⁰⁹²

¹⁰⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 731-732.

C. 22 Şubat Olaylarına Karışan Kişiler Hakkında Ceza Kovuşturması Yapılmasını Önleyen Kanunun Kabul Edilmesi

22 Şubat olayları sırasında, gerek Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın, gerek Başbakan İsmet İnönü'nün, harekâta derhal son verilmesi koşuluyla bu olaya karışan asker kişiler hakkında herhangi bir cezaî takibat yapılmayacağı yönünde verdikleri sözün yerine getirilebilmesi için, bir yasal düzenleme ile bu kişiler hakkında af çıkarılması gerekmektedir. Aksi halde, söz konusu harekâta karışanlar için yürürlükteki yasalar uyarınca dava açılması ve suçlu görülenlere çeşitli cezalar verilmesi kaçınılmazdı. Yerine göre, bu harekâta katılanların bir kısmının eylemini, Türk Ceza Kanununun 146. maddesinde öngörülen *“Teşkilâtı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini ıskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs”* etmek suçu olarak değerlendirip, o kişileri anılan 146. madde uyarınca idam cezası ile cezalandırılmak dahi mümkün olabilirdi. Bu nedenle, ilgililer hakkında gereken kovuşturma ve yargılamanın önüne geçmek için bir af kanununa ihtiyaç vardı. Nitekim, Başbakan İnönü de, 28 Şubat 1962 tarihinde, 1962 yılı Bütçe Kanununun kabulü sonrasında Millet Meclisinde yaptığı ve hemen yukarıda aynen aktardığımız konuşmasında *“Şimdi cezaî takibat yapılmaması için Büyük Meclise bir kanun layihası sevk edeceğiz”* demektedir. Bu doğrultuda, Bakanlar Kurulunca 18 Nisan 1962 tarihinde hazırlanan *“Asker kişiler tarafından 22-23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaması hakkında kanun tasarısı”* 19 Nisan 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyor 20 Nisan 1962 tarihinde Millî Savunma ve Adalet Komisyonlarına sevk ediliyordu¹⁰⁹³. Bu kanun tasarısında şunlar öngörülmektedir¹⁰⁹⁴:

¹⁰⁹³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 77, (20.04.1962), s. 562.

¹⁰⁹⁴ S. Sayısı: 145, *“Asker kişiler tarafından 22-23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiiller ve hareketler için ceza kovuşturması yapılmaması hakkında kanun tasarısı ve Millî Savunma ve Adalet komisyonları raporları”*, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 82'nin sonuna ekli, (30.04.1962), s. 4.

Asker kişiler tarafından 22–23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaması hakkında kanun tasarısı

MADDE 1. — Asker kişiler tarafından 22–23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla işlenen veya bu tarihten önce işlenmiş olup da bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette bulunan fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaz. Yukarıki fıkra yazılı fiil ve hareketlere Türk Ceza Kanununun 64 ve 65 nci maddelerinin şümülüne girecek şekilde iştirak etmiş bulunanlar hakkında da aynı hüküm tatbik olunur.

MADDE 2. — Birinci madde hükmünün, verilmiş inzibati kararlarla yapılmış idari işlemlere şümülü yoktur.

MADDE 3. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 4. — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

Kanun tasarısının gerekçesi ise şöyledi:

”27 Mayıs devriminden bu yana memleketimizde normal Demokratik Rejimi bütün icaplarıyla ve bütün teminat müesseseleriyle gerçekleştirmek ve yerleştirmek yolunda büyük gayretler gösterilmiştir.

Yeni Anayasanın ve Seçim Kanununun kabulü, hür seçimlerin yapılması bu yolda katedilmiş olan büyük mesafenin belli başlı merhalelerini teşkil eder. Şartların zaruri ve meşru olarak ortaya çıkardığı bir ihtilâl rejiminden normal demokratik rejime geçiş yolunda çeşitli güçlüklerin yenilmesi kolay olmamıştır.

Normal demokratik rejime geçiş yolunda karşılaşılan güçlükler ve sarsıntılar 15 Ekim seçimlerinden sonra da zaman zaman kendisini göstermiştir.

22-23 Şubat olaylarının hangi şartlar altında zuhur ettiği ve nasıl sonuçlandığı herkesçe bilinmektedir.

Demokratik rejim ve memleket için vahim sonuçlar doğurması mümkün bulunan olaylar, Devlet kuvvetlerinin basireti, yüksek vazife duygusu ve vatanseverliğiyle önlenebilmiştir.

22–23 Şubat olaylarının mâsum vatandaş kanı dökülmeden önlenmesinde, teşebbüsten derhal vazgeçildiği takdirde idari ve inzibati tedbirler dışında her hangi bir ceza kovuşturması yapılmaması yolundaki karar ve davranışın büyük bir rol oynadığı da herkesçe bilinen bir gerçektir.

Bir intikal devri sarsıntılarının düğüm noktasını ve son tezahürünü teşkil eden 22–23 Şubat olaylarıyla ilgili fiil ve hareketler ile bu olaylara esas teşkil

edebilecek mahiyette bulunan ve asker kişiler tarafından işlenmiş olan fiil ve hareketler için ceza kovuşturması yapılmamasında cemiyetin yüksek menfaatleri vardır. Bu suretle bir intikal devrinin Silâhlı Kuvvetlerimize de sirayet eden sarsıntılarının izalesi ve Devlet hayatımızın normal mecrasında güvenle devam etmesi için gerekli zemin tesis edilmiş, olacaktır. Kanun tasarısının birinci maddesi bu maksatla sevk edilmiştir.

Kanunun ikinci maddesinde Ceza Hukukunun mütearifesi olsa dahi birinci madde hükmünün verilmiş inzibati kararlarla, yapılmış idari işlemlere şümulü olmadığına açıklanmasında, fayda görülmüştür.

Kanunun üçüncü ve dördüncü maddeleri yürürlük tarihi ile, kanunu yürütecek makamı göstermektedir.” ¹⁰⁹⁵

Kanun tasarısının gerekçesinde de açıkça dile getirildiği üzere, Hükûmetin 22 Şubat olaylarına karışan asker kişiler hakkında disiplin uygulaması dışında herhangi bir ceza kovuşturması yapılmasını istememesindeki amaç, bir ihtilâl rejiminden normal demokratik rejime dönüşteki zorlukları aşmanın kolay olmadığı dikkate alındığında, bu müdahale girişiminin sözü edilen geçiş sürecindeki sarsıntıların silâhlı kuvvetlere yansımış bir görünümü olarak değerlendirilmesi ve ceza kovuşturması yapılmamasında kamu yararı olduğuna inanılmasıdır.

Tasarı, sevk edildiği Millet Meclisi Millî Savunma ve Adalet Komisyonlarında hiçbir değişiklik yapılmasına gerek görülmeden aynen kabul edilmiş¹⁰⁹⁶ ve 30 Nisan 1962 tarihli 82. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesine başlanmıştı¹⁰⁹⁷. Adalet Komisyonunun talebi doğrultusunda, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kararlaştırılan¹⁰⁹⁸ Kanun Tasarısı üzerinde, siyasî parti grupları adına konuşmak isteyen bulunmadığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekai Duman, ilk sözü Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç’a vermişti. Tahtakılıç, 22-23 Şubat olaylarının rejime yönelik bir girişim olduğunu belirtiyor ve rejimle ilgili konularda, Meclisin siyasî partileri düşüncelerini bir yana bırakmaları ve

¹⁰⁹⁵ S. Sayısı: 145, “Asker kişiler tarafından 22-23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiiller ve hareketler için ceza kovuşturması yapılmaması hakkında kanun tasarısı ve Millî Savunma ve Adalet komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 82’nin sonuna ekli, (30.04.1962), ss. 1-2.

¹⁰⁹⁶ S. Sayısı: 145, “Asker kişiler tarafından 22-23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiiller ve hareketler için ceza kovuşturması yapılmaması hakkında kanun tasarısı ve Millî Savunma ve Adalet komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 82’nin sonuna ekli, (30.04.1962), ss. 2-3.

¹⁰⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 48 vd.

¹⁰⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 48-49.

millî bir kongre havası içinde toplanmaları gereğine işaret ediyordu¹⁰⁹⁹. Tahtakılıç, daha sonra “af”ın ne olduğunu açıklamak istediğini belirtiyor ve bu konuda kendi görüşlerine uygun bulduğunu söylediği Türk Hukuk Lûgatındaki tanımı okuyarak şöyle diyordu:

“Hukuk bakımından af üzerinde söylenmiş çok söz vardır. Türk Hukuk lûgatinde bu konu üzerindeki, af ve umumi af kelimeleri karşılığındaki tarif gerek kısa, gerek, vazîh olması bakımından ve fikirlerimi izaha yaradığı için bu tarifi huzurunuzda okuyacağım: ‘Af; bâzı suçların, genel menfaat icaplarından dolayı unutturulması maksadı ile yapılan bir Devlet tasarrufudur ki; yapılmakta veya yapılacak olan takibin veyahut hüküm altında bulunanların cezasının kaldırılması neticesini verir. Şahsi haklara halel gelmemek üzere suç, takip ve mahkûmiyeti ortadan kaldırır’ denmektedir.

Arkadaşlar, huzurunuzda tetkik edilen tasarı, Hukuk Lûgatinin gayet vazîh olarak tarifindeki ‘Umumi – menfaat’ düşüncesi ile bâzı suç teşkil eden fiillerin unutturulması gibi bir esasa dayanmaktadır, kanunlaşmasını memleketin hayrına buluyorum. Ancak; bu tarifte ifadesini bulan izahat gösteriyor ki, ortada unutulması zaruri olan birtakım düşünce ve tasavvurlar vardır. Hükümet tarafından şimdiye kadar yapılan açıklamalara göre, rejimin emniyet ve selâmeti konusundaki yanlış telâkkilerin hüküm sürmesi yüzünden 22–23 Şubat hâdiseleri meydana gelmiştir. Şurasını da açıkça ifade etmek isterim ki; bahis konusu olan suç ve suçluluk hali memlekette esen ve estirilen rejim buhranı havasından meydana gelmiştir.

Kötü maksat veya kötü niyete istinadettiği hakkında içimde bir şüphe yoktur. Türk Devletine vücut veren Anayasaya karşı kimden, nereden, ne suretle gelirse gelsin; teşebbüs, tasavvur ve fiiller karşısında milletçe topyekûn ayakta durmak, ve Büyük Millet Meclisi olarak bu gibi hallere ebediyen nihayet vermek vazifesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. (Bravo sesleri ve alkışlar) O halde sıfat, rütbe ve mevki ne olursa olsun; Türkiye’de, Türk Anayasasının çizdiği Devlet felsefesine, Anayasa prensiplerine ve müesseselerine bu memlekete artık hiçbir kimseden hiçbir söz hareket ve tasavvur sadır olmamak lâzımgelir.

*Hukuk lûgatinde tarif edildiği gibi, bunlar zihinlerden silinmeli ve ebediyen unutulmalıdır. Bu görüş ve kanaat ile hepinizin hissiyatına tercüman olduğuma, hele millî vicdanı huzurunuzda dile getirdiğime inanıyorum. Çünkü, Türk milletini cehalet ve sefaletten kurtarmanın tek çıkar yolu, millî irade, millî hâkimiyet esaslarına dayanarak yeni Türk Anayasasının vücut verdiği Devletin bütün prensiplerinin payidar olmasında, bütün müesseselerinin en iyi bir şekilde işleminde görmek gerektiğini hepimiz biliyoruz...”*¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 49-50.

¹¹⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 50.

Tahtakılıç, Millet Meclisinin ilk görevinin, esen ve estirilen rejim bunalımı havasını kökünden kaldırmak olduğunu altını çiziyor ve konuşmasına şöyle devam ediyordu:

“Aziz arkadaşlarım; Anayasamızda başlangıç olarak yer alan 27 Mayıs İnkılâbı ve bu inkılâptan sonra gelen Kurucu Meclis yeni Türk Anayasasını meydana getirmiş ve üzerinde münakaşa götürmeyecek surette serbest bir seçimle Türkiye Büyük Millet Meclisine vücut vermiştir.

Gerekçede de bu noktaya işaret edilmektedir. Madem ki, rejim buhranı havasını, yani; esen ve estirilen rejim buhranı havasını kökünden tasfiye etmek vazifesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Bu tasfiye işi de Büyük Millet Meclisinin en başta gelen vazifesidir. O halde müsaade ederseniz bunu nasıl yapabiliriz; konusu üzerinde durmak lâzımdır. Anayasa Mahkemesinin Kuruluş kanunu dolayısıyla yaptığım konuşmada rejim dâvasının her şeyden evvel bir inanış dâvası olduğuna ve inananların rejimi ne pahasına olursa olsun müdafaa etmeleri lâzımgeldiğine işaret etmiştim. Zabıt ceridelerinden bu nokta hakkındaki bir cümleyi okuyacağım: ‘Kabul edilen yeni Anayasayı tanımak ve tanıtmak ve yürütmek meselesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin birinci vazifesidir.’ diye arz etmiştim. O halde, hep beraber hareket etmek, eteklerdeki taşları dökmek ve Anayasa dâvasını ve Anayasanın getirdiği rejim dâvasını, inanarak benimseyen kimseler olarak harekete geçmek mecburiyetindeyiz. Anayasaya ve onun koyduğu millî iradeye hâkimiyeti esaslarına inanmak ve başka türlü bir Devlet idaresi tasavvur etmemek, otuz milyon Türkün kader vazifesidir. Millî vicdan da bu istikamette işlemektedir. Bunun mesul yürütücüsü de hiç şüphesiz Millet Meclisi, Senato, yani Türkiye Büyük Millet Meclisidir...”¹¹⁰¹

Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, konuşmasının sonlarında, 22 Şubat veya bunun benzerlerinin bir daha hatıra gelmemesi gereken şeyler olduğunu söylemekte ve memleketteki rejim güvenliğinin korunmasıyla, Mehmetçikten en büyük komutanına kadar, herkesin huzur içinde yaşayacağını ifade etmekteydi¹¹⁰². Tahtakılıç, uzun konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“...Türk Anayasası ve bu Anayasada ifadesini bulan müesseselerin vazifelerini gereği gibi görmesi ve herkesin bu Anayasa(y)a riayetkâr olması noktasında, askeri ve sivil ile 30 milyon Türk hep beraber olmalıyız. Demokratik rejimlerde, hiçbir kimse, kanunun salâhiyet ve vazife vermediği bir hususta hiçbir teşebbüste bulunamaz.

İşte ben arkadaşlarım, şu anda Genelkurmay Başkanından Arpaçay kazası karakolunda nöbet bekliyen erine kadar bütün ordu mensuplarını hürmetle selâmlıyorum. Fakat aynı zamanda da 30 milyonun kaderi için de, sıfat ve

¹¹⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 51.

¹¹⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 53.

mesleki ne olursa olsun, hepimizin kaderinin müşterek olduğuna inanan bir insan sıfatıyla diyorum ki, Meclis olarak Anayasayı her türlü partizanlık endişelerinin üstünde tutarak benimsiyelim, onun ruhunu bu memlekette hâkim kılalım, her türlü dertlerimizi, meselelerimizi bu ideal istikamette çözmeye çalışalım. Bunun dışında, Anayasa haricinde hiçbir tasavvur ve düşüncenin hatıra getirilmemesinin şartlarını hazırlıyalım. Ben bu düşünce ve tasavvurdayım...”¹¹⁰³

Tahtakılıç’tan sonra, kürsüye gelen İzmir Milletvekili M. Ali Aytaş, Sinop Milletvekili Mahmut Alicanoğlu, Tasarının lehinde, İzmir Milletvekili İhsan Ataöv de üzerinde konuşmuşlardı. Ataöv, kendisinden önce konuşan Tahtakılıç gibi, sorunun bir rejim sorunu olduğuna değinerek, 22-23 Şubat olaylarına karışanlara af öngören Tasarıyı, komisyonlardaki görüşmelerde Millî Savunma Bakanının ifade ettiği doğrultuda, ordumuza huzur getireceği, ordumuzda disiplini temin edeceği için desteklediğini belirtiyor ve 22-23 Şubat olayları ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

“Çok muhterem arkadaşlarım; bu kanun, buna omuz veren 22-23 Şubat hâdiseleri... ve ondan evvelki olaylar üzerinde bir nebze eğilirsek; Parlâmento mensuplarının içtimaları terk ederek koridorlarda cuntanın hangi safhada çalıştığı, nereden geleceği ve dikta rejiminin nasıl kurulacağını konuşarak vakit geçirdiğimizi hatırlarız. Bunu bâzı kötü niyetlilerin muhtelif vesilelerle bâzı basın sayfelerinde yer bulan tahrikleri Meclisi meşgul etmek suretiyle Parlâmentonun çalışmasını da kötü şekilde aksettirmeyi arzulamalarının bir ifadesi olarak kabul ediyorum. Sol cereyanın, bu memlekette diktanın meydana gelmesi için elinde bulunan bütün kudretini kullandığını, bunu yapabilmek için de evvelâ bizi manen vurmak, ahlaken yıkmak, ondan sonra bizi dağıtarak üzerimize çöreklenmek gayesinde bulunduğunu her gün delilleriyle gözlerimizin önünde görmekteyiz, sevgili arkadaşlarım.

Ben Tahtakılıç arkadaşımızın irtica mevzuundaki fikirlerine ilâve olarak şunu söylüyeyim ki, sol cereyanlara karşı, memleket içerisinde bulunan kötü niyetlilere karşı, Parlâmentodaki bütün partilerin siyasi faktörlerini dışarda bırakarak rejimin bekası için birleşerek bu memlekette komünizmin bir daha yaşayamayacağını, bütün gayretlerine rağmen demokratik rejimin devam edeceğini yalnız Türk efkârına değil, bütün cihan efkârına ifade ve kabul ettirmek mecburiyetindeyiz, aziz arkadaşlarım.

Parlâmento çalışmalarında rejimin hassas bulunduğu anlarda Şanlı Türk Ordusunu vasıta yaparak, Kahraman Ordumuza omuzunda silâh hudutta nöbet beklerken, bunu demokratik rejimin düşmanı gibi göstermek ve onun içinden bir kısmını kışkırtarak bunu büyütme ve Türk milletiyle ordumuzu karşı karşıya getirmek, sol cereyanının kullanmak istediği son silâhtır, muhterem arkadaşlarım.

¹¹⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 54.

Biz parlâmento olarak ordumuzu ve onların kumanda heyetinde bulunan çok muhterem subay arkadaşlarımızı ve onların emir vermekte oldukları mehmetçikleri ki, onlar da bizim evlâtlarımız olduklarına göre - demokratik rejimin bütün nimetleriyle birlikte payidar görmekte, buna inanmaktayız. Evlâtlarımızın, silâh arkadaşlarımızın, hudutlarımızda, bu milletin zayıf anını kollamakta bulunan sol düşmanlarımızın kötü niyetle baktıkları esnada onlara arkalarını millete de silâhlarını çevirebileceklerini katiyen tahmin etmiyorum. Bu büyük Parlâmentonun huzurunda, orduyu kötü niyetlerine kullanmak isteyenleri tel'in ve bunu reddediyorum, sevgili arkadaşlarım..." ¹¹⁰⁴

Ataöv, konuşmasının devamında, bu önemli Kanun Tasarısının görüşülmesi sırasında Başbakan İnönü'nün Millet Meclisinde hazır bulunmadığına dikkat çekiyor ve son günlerde İnönü'nün basına yansıyan açıklamalarında bazı soru işaretleri taşıyan ifadelerin yer aldığını iddia ediyordu¹¹⁰⁵. Ataöv'den sonra söz alan İzmir Milletvekili Arif Ertunga da Tasarının lehinde konuşmuş ve bu Kanun Tasarısını desteklediğini belirtirken, Silâhlı Kuvvetlerin, seçimlerden hemen sonra esas görevine dönmesinin kolay olmadığına dikkat çekerek şunları söylemişti:

"...Devlet idaresinin bütün yetkilerini elinde toplayan Silâhlı Kuvvetlerimizin 15 Ekimden bu yana, taşan mecrasından, tıpkı koca bir nehir gibi tekrar oturmuş haliyle yatağına girmesi, kışlasına çekilmesi kolay olmayacaktı.

Bilinen türlü sebepler yanında, bizatihi İhtilâl rejiminin kendi bünyesi dahi buna müsait değildir. Tarihin hiçbir devrinde bile verilemeyen, asil ve şerefli bir olgunluğun, ihtilâlden demokrasiye geçişin Türk Ordusu parlak bir misalini veriyordu. Elbette bunun tabii olan sancılara dayanmak kolay değildi. Aslına bakılırsa Meclis olarak da bizler ordunun bu gayretine pek yardımcı olamadık.

Aramızdan zaman zaman ve yerli yersiz güçlükler çıkarıldı, hasis politik menfaat ve manasız çıkışlarla 27 Mayıs tabiat ve felsefesine gölge düşürülmek istendi. Bence Türk Silâhlı Kuvvetlerinde görülen bu hareket ve kıpırdanmaların bu geçiş devrinde, bu açıdan tabii sayılması lâzımdı. Bugünkü şartlar içinde bunlar olacaktı. Çözümekte olan ihtilâl idaresinin tabii sancıları ve sıkıntıları idi bunlar.

Asıl mesele, memleketin evvelce bu yola sokulmaması, ihtilâlin davet edilmemesi idi. Şimdi bu hal karşısında meydana gelen ve 22/23 Şubat gecesi bütün çıplaklığı ile ortaya çıkan hâdiselerden bir tek mâsum vatandaş kanı dahi dökülmeden sıyrılmış olmamız, Devlet idaresindeki üstün vasfın müstesna bir örneğidir. Türk Milletinin demokrasi aşkı, topyekûn Devlet kuvvetlerinin basireti ve vatanseverliği sayesinde hakikaten, tasarı gerekçesinde dendiği gibi, 'Rejim ve memleket için vahim sonuçlar doğurması mümkün olan bu olaylar' ancak önlenebilmiştir.

¹¹⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 57.

¹¹⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 57-58.

Şimdi istiyoruz ki, 22-23 Şubat hâdiseleri ile bu mevzua kalın bir çizgi, bir hudut çekilsin. O geceye kadar olan bu kabil hareketler, suçlar ortadan kalsın. Memleketin büyük menfaatleri, rejimin sağlam, bir zemin üzerine oturtulması ve Silâhlı Kuvvetlerimizin de, tabî olara içine girdiği bu rahatsızlıklardan sıyrılması mümkün olsun. Buna hem Ordunun hem de memleketin şiddetle ihtiyacı vardır...”

1106

Ertunga’dan sonra söz alan Konya Milletvekili İrfan Baran ise Tasarının aleyhinde konuşacağını belirtiyor ve 22-23 Şubat Olaylarının, 27 Mayıs’ın getirdiği ilkeleri korumak endişesi içinde yapıldığının iddia edilemeyeceğini, Meclislerin 27 Mayıs’ın getirdiği Anayasa ve özgürlük düzenini koruyacak inançlı bekçilerle dolu olduğunu savunuyordu. İrfan Baran Hükûmetin tutumunu da eleştiriyor ve 22 Şubat olayları patlak vermeden önceki gelişmeler hakkında Hükûmetin ne yaptığının bilinmediğini, bu gelişmeler hakkında zamanında Meclise bilgi verilmediğini ileri sürüyordu. Baran, olaylara karışanlara, İnönü’nün 22 Şubat gecesi teslim olduğunuz takdirde hakkınızda hiçbir ceza kovuşturması yapılmayacaktır şeklinde söz vermesini de uygun bulmadığını, çünkü Başbakan’ın böyle bir yetkisinin olmadığını dile getirmekteydi. Konya Milletvekili İrfan Baran’ın, hayli ağır eleştiriler içeren konuşmasının ilgili kısmı şöyleydi:

“...Muhterem arkadaşlar, mevcut mevzuatın tatbiki suretiyle, ihtilâlcî ve intikamcî tahrikler durdurulmadığı, Hükûmet tarafından olaylara seyirci kalındığı içindir ki, 22-23 Şubat ihtilâl teşebbüsü meydana gelmiştir. Son olaydan evvel, teşebbüs halinde kalan (hareketlere karşı Hükûmetin ne gibi tedbirler aldığı meçhulümüzdür. 22 Şubattan evvel Genelkurmayda yapıldığı söylenen ihtilâl konferansı veya toplantısına karşı Hükûmetin ne yaptığı da meçhulümüzdür. Tahrikçi yapılar ve beyanlar, bugünlerde olduğu gibi o günlerde de almış yürümüşü. Meselâ bir profesör büyük puntolarla ilân ediyor ve diyordu ki: ‘Bu memlekette, okur - yazar nisbeti düşük olduğu müddetçe kendi temsilcilerinin halkı aldatmalarına karşı, halkın yegâne teminatı ordudur.’ Genç nesilleri yetiştirmekle görevli bu ilim adamına göre: Eğer sizler seçmenlerinizi aldatırsanız, ordu müdahalede haklı olurmuş ve bu, halkın yegâne teminatıymış.

Demokraside halk, aldatıldığına kendisi karar verir. Aldatanlardan vekâletini geri alır. Ordu vesayeti altında demokrasi düşünen ve bu rejimi tavsiye eden sayın profesör sizlerin ne zaman halkı aldatmış sayılacağını söylemiyor. Kıstasını da kendisine saklıyor, bu çeşit tahrikler karşısında savcıların, kanunların ne düşündüklerini, ne yaptıklarını hiç kimse söylemiyor, bilmiyor. Adalet Bakanımız, ne yaptıklarını haber verselerdi rahatlamış olurduk. Hiçbir takibe uğramıyan, Devletin Hükûmetin kanunların gözleri önünde yapılan tahriklerle spor dernekleri

1106 **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 59-60.

kurar gibi Türkiye’de, ihtilâl cemiyetleri rahatça kurulmuştur. Açıkça ihtilâlcî olmak meşru sayılmıştır. Böyle bir havanın getirdiği 22–23 Şubat olayları, ordumuzun ve kumandanlarının vatanperverliği, sağ duyuları, görev ve sorumluluk duyguları, Hükümetin azimli tutumu sayesinde önlenmiştir. Fakat Hükümet, bu azimli tutumu, sadece olayların ortasında gösterebilmiştir.

Aziz arkadaşlar, Hükümet, olayların mahiyeti, vüs’atı, şumulü hakkında Meclise yeterli ve açık bilgi de vermemiştir. İhtilâlciler gündüzden Harbiye önünde mevzilenerek neden harekete geçmemişlerdir? Niçin teslim oluncaya kadar saatlerce öylece kalmışlardır? Bu haliyle hareket, silâhlı bir nümayiş midir? Yoksa basında yazıldığı gibi bir hıyanet, Başvekile atfedildiği üzere, bir çete, bir eşkiya hareketi midir? Olaya karışanlarla, bunların hareket plânları ve nihai maksatları hep tesbit edilmiş, tedbirleri alınmış mıdır? Hareketle iş birliği yapan siviller var mıdır? Bugün de devam eden, demokrasi ve Meclis aleyhtarı tahrikler, Hükümetçe takibedilecek midir?

Bütün bunlar, meçhulümüzdür. Vakıa, Hükümet Başkanı parti liderleriyle temas halindedir. Bu temasların faydaları olacağı aşikârdır. Ancak, liderlerin şahsiyetleri ve kıymetleri ne kadar büyük olursa olsun; T. B. M. M. mânevi şahsiyeti nazara alınarak bu bilgilerin sık sık Yüksek Meclise resmen bildirilmesi gerekirdi. Kapalı diplomasi usullerinin iç politikada faydalı sonuçlar doğurması beklenmemelidir.

Muhterem arkadaşlar, sözün burasında, Başbakandan bir de şikâyetimiz var. Sayın İnönü, olay gecesi, ihtilâlcilere, kan dökülmediği takdirde, kendilerini affedeceğini söylüyorlar. Kan dökülmemiş olması, bu olayların yegâne teselli noktasıdır. Ancak Sayın Başbakanın, af yetkisine bizzat sahip olmadıklarını hatırlamaları gerekirdi. Sözlerini, bu gerçeğe göre, tashih etmeleri beklenirken (Söz verdim, sözümü yerine getireceğim.) şeklindeki beyanlarıyla, emrivakii devam ettirmeleri, hüznün ve elem vericidir. Gönüllerimiz, İsmet Paşanın titizliğinden, daha başka türlü davranışlar beklemişti...

Bu aften, bir fayda doğacak mıdır? Bunu da zannetmiyorum. İşte manzara gözleriniz önündedir. Demokratik ve parlamanter rejime ve onun temsilcilerine karşı girişilen maksatlı hücumlar ve tecavüzler olanca şiddetiyle devam ettirilmektedir. Bizim Hükümetimiz ise, bunları karşılamak hususunda yeter bir çaba ve gayret göstermemektedir. Bu şikâyet kervanına, Sayın Reisicumhur da ‘Meclis, ciddî bir mesele ele almadı. Ya akıl yoluna girilecek veya başka çareler aranacak’ diyerek katılıyorlar. Her işin ele alınması, en kolay olan ihtilâl vasatı ve şartları içinde, Hükümet, Devlet Reisi ve kanun yapıcısıyken bu ciddî işleri niçin ele alıp halletmediklerini sormak da bizlerin hakkı değil midir? ...

Muhterem arkadaşlar,

Gönlünüz şefkat, sevgi ve merhametten yoksun olduğu için değil; Türk Devletinin ve milletinin içerde ve dışarıda meşru nizamını yıkmıya, millet iradesini hiçe saymıya, demokrasiyi yok etmiye kalkışanlara karşı aczini tescilden başka bir mâna taşımadığı içindir ki, bu affa şahsan evet diyemiyoruz. Bu tasarı, aynı zamanda, kovuşturma vazifesini bugüne kadar yapmayan bir Hükümetin de affını temin etmektedir.

Bütün kötüleme, tezyif, çelme ve yerme gayretlerine; kendisini yok etmek istiyen hayırsız evlâtlarına, bunları haklı gören diğer vefasız evlâtlarına rağmen; her şeye, her şeye rağmen Türk demokrasisi yaşayacak, mutlu şafaklara varacaktır. ”¹¹⁰⁷

Bu Kanun Tasarısı için aleyhte konuşmak üzere söz alanlardan biri de Giresun Milletvekili İ. Etem Kılıçoğlu idi. Kılıçoğlu, 22 Şubat Olayının gerçekleşmesinden önce de herkesin bir cuntanın varlığından haberdar olduğunu, gününü ve saatini tespit edemeseler bile, herkesin bu cuntanın bir ihtilâl girişiminde bulunacağını bildiklerini iddia etmekte ve herkesin bildiği ve beklediği bu girişimi Hükümetin önleyememesini mazur göremediğini dile getirmekteydi¹¹⁰⁸. Kılıçoğlu, ayrıca, olaya karışanların kim olduklarını bilmeden, onlar hakkında ceza kovuşturması yapılmasının önlenmesini de yadırgadığını ifade ediyor ve sabit olmayan bir suç için Meclisin takibat yapılmasını önlemesinin mümkün olmadığını ileri sürüyordu. Kılıçoğlu, şöyle demektedir:

“Şimdi 22 Şubat Hareketini yapanlar hakkında takibat yapmamak (yapılmamasını) istemek evvelâ mesul Hükümeti mazur görmek, hatasını meşruiyete bürümek demektir. Bendeniz bunu kabul etmiyorum. Bu memlekette herkes, her vazifeli yaptığı hareketin, bulunduğu zamana ait idarenin hesabını vermelidir.

Muhterem arkadaşlarım, ikinci bir nokta da şudur: Takibat yapılmıyacak, kimin hakkında takibat yapılmıyacak! Gerekçede ifade edildiği gibi tekrar ediyorum : ‘Demokratik rejim ve memleket için vahim sonuçlar doğurması mümkün bulunan olaylar’ Böyle mühim bir olayı yaratmak isteyen kimseler, askerî kişiler hakkında da takibat yapılmıyacak. Kimdir bu askerî kişiler, kaç kişidir? Nasıl tesbit edilmişlerdir? Kim tesbit etmiştir? Hangi makam tesbit etmiştir?

Şimdi çok muhterem arkadaşlarım, bendenizin hukuk anlayışım odur ki, salahiyetli ve tabiî mahkemelerin kararı olmadıkça bir kimse hakkında suçlu damgası vurulamaz. Bize sağdan soldan geliyor, naklediyorlar, diyorlar ki: Tesbitte

¹¹⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 61-62.

¹¹⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 63-64.

hata olmuştur; hattâ tesbit edilenlerden bâzıları dilekçe ile aidolduğu mercilere müracaat etmek suretiyle 'hakkımızda takibat açın, devam edin, bizi mahkemeye verin' diyorlarmış. Eğer böyle ise arkadaşlarım, böyle ise; onun icabına tevessül etmek icabeder. Biz bu memlekette var olmak (olan) hâdiselerin, bu memlekette var olan pürüzlerin üzerine cila çekersek, sünger vurursak bir gün nüksedeceğini ve hepimizi alaşağı edeceğini kabul etmek lâzımdır.

Çok muhterem arkadaşlarım bir üçüncü nokta da şudur; suç sabit olmadığına göre, zira şimdiye kadar hâdiseler mahkemeye intikal etmemiştir- suçlu olmıyan bir kimse veya kimseler, hakkında ne hakla biz takibat yapılmaması için burada karar alacağız? Evet, Büyük Meclis her şeye kadirdir ama bir de Anayasa vardır. Bendeniz hukuk anlayışım bakımından suç olmadan suçu salahiyetli ve tabîi mahkemeler tesbit etmeden Büyük Millet Meclisinin bu hususta vereceği kararın Anayasaya aykırı olacağı kanaatindeyim. Eğer hukukçular, Hükümetin salahiyetli kimseleri bendenizi bu noktada tenvir ederler ve hakikaten Anayasaya aykırı bir hal olmadığını tesbit buyurlurlarsa o zaman elimi vicdanıma koymak suretiyle reyimi istimal edeceğim.

Bir noktayı da arkadaşlarım, tavzih etmek suretiyle maruzatıma son veriyorum. Bendeniz tekrar ediyorum hiçbir parti adına konuşmuyorum, hiçbir şahsı istihdaf ederek konuşmuyorum. Belki aklınızdan geçecek, diyeceksiniz ki (Türk milletinin şanıındandır affederim). Bugün böyle söylüyorsunuz ama yarın ne söyleyeceksin diyeceksiniz.

Muhterem arkadaşlarım, tekrar ediyorum: Bu memlekette tabîi ve salahiyetli mahkemelerin verdiği kararların affı için ağızından bir tek kelime duyan olursa her türlü muahezeyi kabul etmeye hazırım.”¹¹⁰⁹

Kılıçoğlu'nun konuşması bitince, çeşitli üyelerce konunun aydınlandığı ileri sürülerek, yeterlik önermeleri verilmiş ve oylamaya geçilmesi istenmişti¹¹¹⁰. Yeterlik önergesinin aleyhinde konuşan Aydın Milletvekili Reşat Özarda, Kanun Tasarısının o sabah ellerine geçtiğini, bir önerge ile derhal gündeme alındığını ve görüşülmesine başlandığını, konuşmak için söz almak istediğinde kendisinden önce 15–20 milletvekilinin sıraya yazıldığını ve bir türlü konuşma fırsatı bulamadığını ileri sürüyor ve yeterlik önergesinin reddini istiyordu¹¹¹¹. Ancak, Özarda'nın talebi Genel Kurulca benimsenmemiş ve yeterlik önergesi kabul edilmişti¹¹¹². Bu durumda,

¹¹⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 64.

¹¹¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 64–65.

¹¹¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 65.

¹¹¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 65.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekai Dorman, Adalet Komisyonu Sözcüsü Denizli Milletvekili Hüdayi Oral ve Hükûmet adına konuşmak isteyen Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu'na söz veriyordu. Adalet Komisyonu Sözcüsü Hüdayi Oral, özellikle suç ve suçlular belli olmadan af kurumu işletilemez iddiaları üzerinde durmuş ve bu eylemin suç olma niteliği ortadan kaldırıldıktan sonra, artık fail tesbiti gibi uğraşlara gerek kalmayacağını belirtmişti¹¹¹³. Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu ise, bu Tasarıyla kamu yararı nedeniyle, toplumun belirli bir olayı unutmamasının arzulandığını; bu doğrultuda, yasama organının bir af öngördüğünü bildiriyordu. Bir olayın kovuşturulup, suçlular ve verilen cezalar belli olmadan da affa tâbi tutulabileceğini açıklayan Bakan Kurutluoğlu, böyle bir durum için 2330 sayılı Af Kanunu ile 5677 sayılı Af Kanununu örnek göstermekte ve anılan Kanunların birinci maddelerinde, sayılan suçlardan ötürü takibat yapılmayacağını hükme bağlandığını açıklamaktaydı¹¹¹⁴. Bakan Kurutluoğlu, ayrıca, bu Kanun Tasarısı ile sadece memlekete huzur ve sükûn getirilmesinin amaçlandığının, yoksa Hükûmetin kendisi aleyhine dile getirilebilecek hukukî ve siyasî sorumlulukların önüne geçmek gibi bir gayenin söz konusu olmadığını da altını çizmekteydi¹¹¹⁵. Adalet Bakanı Kurutluoğlu'ndan sonra, Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar da kısa bir açıklamada bulunmuş ve bundan sonra benzer olayların meydana gelmemesi için ne yapıldığı yolundaki sorulara karşılık, olaylara karışan, ihmalleri görülen kişiler hakkında birçok idarî ve disiplin uygulamasına gidildiğini bildirmişti¹¹¹⁶. Hükûmet adına yapılan konuşmaya cevap verme bağlamında son sözün milletvekiline ait olması kuralı doğrultusunda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekai Dorman, en son Aydın Milletvekili Reşat Özarda'ya söz vermişti. Özarda, 22-23 Şubat olaylarının gayesi ve hedefinin ne olduğunu araştırmak gerektiğini ileri sürüyor ve bunlar çözülmeden bu Kanun kabul edilse dahi benzer olayların tekrarlanacağını savunuyordu. Özarda, bu konuda şöyle demektedir:

“Sayın Başkan. Sayın. Milletvekilleri, yüksek huzurunuzda getirilmiş olan kanun tasarısı, Türk efkârı umumiyesini yakinen ilgilendiren ve memleketin muhtacolduğu huzuru kısmen sağlayacağı ümid edilen mühim bir meseleye taallük etmektedir. Bu mevzuda hiçbir görüşme yapılmadan, kanunun müzakeresiz kabul edilmesinin daha isabetli olacağı düşünülebilir. O şekilde hareket edilmekle mesele halledilmiş ve memleketin şiddetle muhtacolduğu huzur iade edilebilmiş olsaydı, bu konuşmayı yapmayı bendeniz de zait addedebilirdim. Ama kanaatimce mesele hiç de böyle değildir.

¹¹¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 65.

¹¹¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 67.

¹¹¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 68.

¹¹¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 68.

Bir kere hâdisе, tarihe intikal edecek önemdedir. Bu olayın meydana gelmesine birçok sebepler âmil olmuştur. Bu sebepler nelerdir? Bunlar bugün bertaraf edilmiş midir? 22–23 Şubat hâdiselerinin gaye ve hedefi ne idi? Bu kanun çıksa dahi, ileride bu kabîl hâdiseler tekerrür etmiyecek mi?

Görülüyor ki, çözülmesi iktiza eden birçok düğüm noktaları vardır. Bu düğümler çözülmeden, kafalardaki istifhamlar bertaraf edilmeden, mesele bütün açıklığı ile ortaya konup teşhisi yapılmadan verilecek karar hiçbir şeyi halledemiyecek ve bu kanun esas derdin tedavisine medar olmayıp sadece ıstırapı muvakkaten dindiren bir uyuşturucu morfin tesiri yapmaktan ileri gidemiyecektir.

Halbuki bu derdin artık dinmesinin bu ıstırapın artık bitmesini, bu zavallı ve asil milletin üzüntüden kurtulmasını, evine neşe, yüzüne tebessüm, kalbine huzur gelmesini istiyoruz.

Bu topraklar üzerinde yaşayan ve damarlarında Türk kanı taşıyan tek bir ferdin bundan başka bir isteği, bir emeli olacağını düşünemiyorum. O halde hiç kimse ile anlaşamayacak ve halledemiyecek bir meselemiz olmaması gerekir...”

¹¹¹⁷

Konuşmasının devamında, gerek milletvekilleri, gerek Birleşimi yöneten Başkanvekili, Özarda’yı konunun dışına çıktığı yönünde uyarılmışlar ve sonunda Başkanvekili Ömer Zekai Dorman, daha önce iki ihtarda bulunmuş olduğu halde aynı yönde konuşmaya devam ettiği için Özarda’nın konuşmasına son vermişti¹¹¹⁸.

Bu durumda, Kanun Tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanıyor ve maddelere geçilmesi kabul ediliyordu¹¹¹⁹. Maddeler üzerindeki görüşmeler sırasında kimi milletvekilleri tarafından bazı değişiklikler yapılması önerilmişlerse de, bu öneriler kabul edilmemiş ve maddeler aynen Tasarıda öngörüldükleri biçimleriyle kabul edilmişti¹¹²⁰. Kanunun tümü üzerinde Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz lehte, İstanbul Milletvekili Fuat Arna ise aleyhte konuşmuşlardı. Lehte konuşan Odyakmaz, memleketi huzursuz kılan birçok neden olduğunu ifade ediyor ve yeni bir huzursuzluk nedeni yaratmamak için, 22 Şubat olaylarına karışanların affını yerinde bulduğunu dile getirerek bu Kanunun orduyu politikadan uzak tutmak yönünde yararlı olacağını umduğunu açıklıyordu¹¹²¹. Odyakmaz, Meclisin

¹¹¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 68-69.

¹¹¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 70.

¹¹¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 70.

¹¹²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 70-76.

¹¹²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 76.

göstereceğini umduğu atıfetin maceracı emeller peşinde koşmak isteyenlerin cesaretini artırmaması gerektiğine dikkat çekiyor ve benzer bir olayın yeniden yaşanmasında, asla bağışlayıcı olmayacaklarının altını çiziyordu. Odyakmaz, ayrıca, Hükûmet Programında yer alan geçmiş siyasî mücadelelerin yaralarının sarılacağı vaadinin gecikmeden yerine getirilmesi ve bu bağlamda siyasî mahkûmlar için de bir af çıkarılması gerektiğine işaret ederek, Yüksek Adalet Divanınca çeşitli cezalara mahkûm edilmiş olan eski Demokrat Partililere yönelik bir affın zamanının geldiğini hatırlatıyordu. Odyakmaz'ın konuşması, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Büyük Meclisin göstereceğini ümidettiğim bu atıfetin hakiki mânasında anlaşılmasını ve memleket huzuruna hizmet etmesini temenni ederim. Bu atıfet, maceracı emeller peşinde koşmak isteyenlerin cüretini artırmamalıdır. Aynı yolu denemek isteyenler şayet çıkarsa karşılarında yeni bir atıfeti değil, millî iradenin hudutsuz ve ezici kudretini bulacaklardır.

Muhterem arkadaşlarım, bu vesile ile memleket huzuruna hizmet edeceğine inandığım bir temennimi de ifade etmeme müsaadelerinizi rica ederim.

Hükûmet programında geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tedavi edecek tedbirlerin alınacağı hususu da belirtilmiştir.

*Büyük Meclisin tasvibine mazhar olan bu va'din icaplarının da yerine getirilmesini ve münasip bir zamanda siyasi mahkûmlar için de aynı şefkat ve atıfetin gösterilmesini en samimî duygularla ifade etmek isterim.”*¹¹²²

Tasarının aleyhinde konuşmak için söz alan İstanbul Milletvekili Fuat Arna ise, 22 Şubat olaylarının kan dökülmeden sonlandırılmasındaki çabalarından dolayı Başbakan İnönü'ye teşekkür ediyor; fakat, olayların başladığı saatlerde Meclisin toplantı halinde olmasına rağmen, konunun o sırada Meclisin bilgisine sunulmamış olmasını da yadırgadığını söylüyordu. Arna'nın konuşmasının bu kısmı şöyleydi:

“Pek muhterem arkadaşlarım, biraz sonra kanuniyet kesbedecek olan bu mevzuun tümü üzerinde biraz evvel görüşmeyi çok arzu etmiştim, fakat imkân olmadı. Şimdi bu vesile ile bâzı hususlara temas etmeyi memleketin yüksek menfaati bakımından lüzumlu görmekteyim.

Aziz arkadaşlar, bir hakikat bütün çıplaklığı ile önümüzde durmaktadır: Bir emrivaki olarak bu kanun huzurunuza getirilmiş bulunmaktadır. Buna muvazi olarak hemen şunu burada ifade etmeyi bir borç telâkki etmekteyim: 22–23 Şubata bağliyan geceki hâdiseyi kansız olarak geçirtmek gibi bir hareket dolayısıyla Sayın İnönü'ye teşekkür etmeyi bir vazife bilirim.

¹¹²² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 76.

Fakat arkadaşlar, bir noktayı da açık olarak ifade etmek isterim: 22 Şubat günü akşama doğru, yani ihtilâl hareketleri başladığı zaman Meclis hali içtimada idi. Dikkatinizi çekerim, zannedersem, Sayın Fuat Sirmen'e bir haber geldi. Sirmen, o anda bir tezkere yazarak, Başkanlığa vekâlet eden zata gönderdi. Başkanlığa vekâlet eden zat da, içtimai dağıttı... Hali içtimada olan bir Meclisi böyle hâdiselerde dağıtmak değil, içtimain devamını istemekte isabet vardır. Hattâ, içtimada olmasak bile, gece yarısı bile olsa bizi bu çatının altına çağırmaları icabederdi. Bunu yapmadıkları için teessürlerimi ifade etmek isterim.

Arkadaşlar, bu noktaya temas ederken, Sayın Meclis Reisine de teessürlerimi ifade etmekten kendimi menedemiyorum...

Şimdi kendilerini bilhassa ikaz ediyorum. Bu gibi hâdiseler karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisini derhal haberdar etmek lâzımdır. Burada kaçacak insanlar yoktur. Millî iradenin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisini vesayetine almayı düşünen kuvvetler ve kudretler, nereden gelirse gelsin karşısına dikilecek bu memleketin samimî evlâtları vardır.”¹¹²³

Fuat Arna, konuşmasının devamında, bu Kanunun sadece 22 Şubat olaylarına karışanlara af getirmesini sakıncalı bulduğunu belirtiyor ve sadece 22 Şubat olaylarına karışanların değil, tüm siyasî mahkûmların affının adil olacağına dikkat çekiyordu. Arna'nın, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekai Dorman'ın ve bazı milletvekillerinin tepkilerine neden olan konuşması, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

FUAT ARNA (Devamla) — “...kanunlar ne kadar cemiyetin arzusuna uygun olmasa dahi, başka bir deyişle ifade etmek icabederse, antidemokratik olsun, cemiyeti sıkıcı, tazyik edici olsun, eğer kanunlar, cemiyeti ilgilendiren kanunlar siyyanen tatbik edilmeyecek olursa daha çok sıkıcı olur. Yine başka bir deyişle ifade etmek icabederse; en kötü kanun bile siyyanen tatbik edilirse cemiyete ve vatandaşlara o kadar büyük huzursuzluk vermez. Fakat bir kanun tasavvur edelim, çok mükemmeldir, demokratiktir; fakat siyyanen tatbik edilmemektedir, o kanundan bu memlekete ve vatandaşlara hayır gelmez.

Arkadaşlar, af kanunları da böyledir. Vatandaşların bir kısmını affederken, diğer bir kısmını bir köşede bırakmak adalet duygularıyla kabili telif değildir.

Arkadaşlar; temenni ederdim ki, cemiyetin unutulmasını arzu ettiği bir mevzuda bu kanun, hiç değilse siyasi ayla birlikte getirilmiş olsun. (Sağdan ve soldan alkışlar) Yok arkadaşlar, yok.

BAŞKAN — İşi şahsiyata kaçırılmıyalım.

FUAT ARNA (Devamla) — Benim şahsiyatla alâkam yok, muhataplarım yok efendim. ('Siyasi yatırım yapma' sesleri), (Gürültüler) Yok, siyasi yatırımmış, orduda anarşi yaratırmış, diye kanaatlerimizi söylemeyecek miyiz? Hayatını bütün bu dâva uğrunda harcamış bir adamım, elbette söyleyeceğim. ('Üzerinde konuş' sesleri, gürültüler) Dinleyin, kanunun tümü üzerinde konuşuyorum.

¹¹²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), s. 77.

Af Kanunu, Adalet Bakanının da sık sık izah ettikleri gibi, unutulması memleket için hayırlı olacak birtakım hâdiselerin unutulması için bir lütuf ve atıfet ifade ediyorsa, bu kanun mücerret olarak bu hâdiseleri unutturamaz, arkadaşlar. Bu kanunda başka bir isabetsizlik daha var; emekliye sevk edilenler hakkındaki subaylara da zulüm ediyoruz. (Gülüştürmeler)

ARİF ERTUNGA (İzmir) — Sen niye bir teklif getirmiyorsun?

FUAT ARNA (Devamla) — Bırakalım bu eski itiyatları, bırakalım. Vallahi yazık oluyor, billahi yazık oluyor, memlekete! (Sağdan, alkışlar) Bırakalım arkadaşlar. Ben bu kanunun tümü üzerinde aleyhte olarak konuşmak için çıktım. Teklif getiririm, getirmem, kanaatimi şöyle ifade ederim veya etmem, bunlar bir tarafta arkadaşlar.

BAŞKAN — Efendim, hatibi ayrı ayrı cevap vermeye mecbur eylemeyin, lütfen. ('Mevzu üzerinde konuşsun' sesleri)

FUAT ARNA (Devamla) — Muhterem arkadaşlar, bâzı arkadaşlar, 'istediğin kadar siyasi yatırım yaptın' diyorlar. Yatırım yapmak için bu mukaddes kürsüden konuşanın Allah bin defa belâsını versin, bin defa belâsını versin, (Gürültüler; sağdan, alkışlar) Kim yatırım yapıyor? Yatırım yapmak icabeden şahıslar en yüksek mevkide iken ben yatırım yapmamış bir insanım. Ne yatırımından bahsediyorsunuz? Ben insanlık haysiyetinden bahsediyorum. İnsanoğlunu diğer mahlûkattan ayıran mümtaz vasıflardan bahsediyorum. Bu yürümez arkadaşlar, yürümez!... Ben yatırım yapanları çok iyi tanırım.

BAŞKAN — Efendim, aleyhinde konuşacaksınız.

FUAT ARNA (Devamla) — Müsaade ediniz de bitireyim.

Arkadaşlar; şunu bilelim ki, katî olarak bilelim ki, bu gidişat, bu çeşit Meclis müzakereleri bu memlekete er geç felâket getiriyor, demektir. Siz hakikatleri konuşurmak istemiyorsunuz, gürültü ediyorsunuz. Fakat realite budur.

*Türkiye Büyük Millet Meclisinin temsilcileri olarak yaralar sarılmak isteniyor, fakat, sadece askerî bir af kanunu ile, bu olmaz..."*¹¹²⁴

Bir lehte ve bir aleyhte konuşma da tamamlanınca, Millet Meclisinin 30 Nisan 1962 tarihli 82. Birleşiminde, Kanunun tümünün oylanmasına gidilmiş ve verilen bir önerenin kabul edilmesi üzerine yapılan açık oylamada, "Asker kişiler tarafından 22-23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaması hakkında kanun tasarısı", 311 milletvekilinin katıldığı oylamada, 4 çekimser ve 13 ret oyuna karşı 294 kabul oyuyla kabul edilmişti¹¹²⁵. Cumhuriyet Senatosunca da 10 Mayıs 1962 tarihinde kabul edilen Kanunun yayımlanması, Cumhurbaşkanı tarafından 12 Mayıs 1962 tarihinde uygun bulunmuş ve 50 numaralı Kanun olarak 18 Mayıs 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti¹¹²⁶.

¹¹²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 77-78.

¹¹²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 79, 80-83.

¹¹²⁶ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 633; **Resmî Gazete**, 18 Mayıs 1962, Sayı: 11106.

Böylece, 22–23 Şubat olayı, bu olaya karışan kişiler hakkında herhangi bir ceza kovuşturması yapılmasına gerek kalmadan kapanıyor ve tarihteki yerini alıyordu.

3- 11 Subay Olayı

A. Olayın Ortaya Çıkışı

2 Aralık 1962 tarihinde Hava Kuvvetlerinden 11 subay emekliye ayrılmıştı¹¹²⁷. Bu subayların bir ihtilâl hazırlığı içinde oldukları, bu doğrultuda, kimisi tabii senatör, bazı politikacılarla da temas içinde bulundukları söylenmekteydi¹¹²⁸. Konuya ilişkin olarak, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, 4 Aralık 1962 tarihli demecinde, olayın ayrıntılarına girmeden, fakat işin siyasî bir yönünün olmadığını özellikle vurguladığı şu açıklamayı yapmıştı:

*“Hava Kuvvetleri Komutanı ile Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı arasında bir anlaşmazlık olmuştur. Komutan ve Kurmay Başkanı, bir karargâhın ayrılmaz unsuru durumundadır. Bunların aralarında bir ihtilâf çıkması halinde de birlikte çalışmayacakları pek tabiidir. Fakat bununla beraber karargâhtan ayrıca 7 subay ve birliklerden 4 komutan ki, ceman 11 subay emekliliklerini istemişlerdir. Bu subayların müracaatları Genelkurmay Başkanlığına gelmiş bulunmaktadır. İsteklerinde ısrar ederlerse, arzuları yerine getirilecektir. Bu da usul ve disiplin icabıdır. Yalnız şu konuyu herkesin iyi bilmesi gerekir ki, bu hava subayları hiçbir surette bir siyasi düşünce ile ilgili değildir. Vatansever ve demokrasiye sadık kimselerdir ve bu uğurda hizmetleri de görülmüştür.”*¹¹²⁹

Buna karşılık, aynı konuda Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel’in basında yer alan demeci, çok daha farklıydı. İrfan Tansel, şöyle diyordu:

*“Bunlardan birkaçı Mucip Ataklı’dan emir alır; askerliklerini kaybetmişlerdir. Hava Kuvvetleri ve Silâhlı Kuvvetler için tehlikeli olmaya başlamışlardır. Kendilerini bu yüzden istemiyorum.”*¹¹³⁰

Bu olaya ilişkin olarak, dönemin, karargâhı Eskişehir’de olan 1. Taktik Hava Kuvveti Komutanı Tuğgeneral Muhsin Batur ise, anılarında, 24 Kasım 1962 tarihinde kendisinin de bulunduğu bir ortamda, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel ile sözü geçen 11 subay arasında yer alan Kurmay Başkanı General Özkan arasında geçen konuşmayı şu satırlarla aktarmaktaydı:

*“Toplantıdan sonra Gen. Tansel, ben, Özkan, Tuncel odada yalnız kaldık. Gen. H. Özkan, komutana... ‘Eğer bana itimat ediyorsanız vazifeme devam edeyim... etmiyorsanız beni tayin edin’ dedi. Gen. Tansel cevaben; ‘Önce iyi çalıştınız, fakat benden gizli olarak toplantılara katıldınız, bu yüzden size kırgınım, iyi bir insansınız, ancak kandırılabilyorsunuz, durumu tezekkür edeceğim,’ dedi.”*¹¹³¹

¹¹²⁷ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1962.htm> (Erişim Tarihi: 06.11.2006); **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s. 200; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, ss. 65-66.

¹¹²⁸ Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, ss. 249-268.

¹¹²⁹ **A.k.**, s. 263.

¹¹³⁰ **A.k.**, s. 263.

¹¹³¹ Muhsin Batur, **a.g.k.**, s. 115.

Batur, anılarının devamında, kendisine bağlı iki üs komutanının 29 Kasım’da istifa ettiklerini, 4 Aralık’ta Hava Kuvvetleri Komutanlığında, bütün generallerin, üs komutanlarının, albayların ve karargâh kilit personelinin katıldığı geniş bir toplantı yapıldığını ve sonunda 11 Subay olayının bu kişilerin emekliye ayrılımları ile kapandığını anlatmaktadır¹¹³². Batur, anılarında, olayın kapanmasından sonra, Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel’in bu konuya ilişkin olarak üst kademe komutanlardan bir rapor hazırlamalarını talep ettiğini bildiriyor ve kendisinin hazırladığı raporda değindiği hususları, şöyle özetliyordu:

“Hava Kuvvetlerinde bir bölünme olduğunu biliyordum. Bu bölünme: Komutan ve taraftarları, Kurmay Başkanı General Özkan ve taraftarları, tarafsızlar ve yalnız kendi çerçevesi içinde vazifesi ile uğraşanlar olarak tanımlanabilir.

Bu bölünmenin Muharip birliklere intikalinden endişe ediyordum. Nitekim, Özkan grubuna dâhil oldukları bilinen subayların birlik komutanlığına atanmamalarını ve atanmışların geri alınmalarını rica etmiş fakat bu arzum yerine getirilmemişti.

*General Özkan, General Demirgüç, Alb. H. Menteş, Alb. F. Arsin, Alb. Parmaksız, Alb. T. Akkoç, Alb. Yurtsever, Bnb. H. Tamer; kendi aralarında Komutandan izinsiz toplantılar yapıyorlar ve bu arada Millî Birlik Grubundan Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat ile temas halindeydiler. Ataklı ve Tunçkanat, General Süleyman Tuncel’le de temasa geçince, konuşulanları Tuncel, General Tansel’e aktarmış ve böylece olay patlak vermişti.”*¹¹³³

B. 11 Subay Olayı Nedeniyle Verilen Gensoru Önergesi

11 subay olayı, ilginç bir biçimde Millet Meclisine de taşınmıştı. Gerçekten, bu konuda basında çıkan haberlerden sonra, Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi, yukarıda IX. İnönü Hükûmetine ilişkin açıklamalarda da üzerinde durulduğu ve “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte de ayrıca ele alınacağı gibi, bu sorunu bir gensoru önergesine konu ederek Millet Meclisine getirmişti. Zeyyat Kocamemi’nin gensoru önergesinde,

“...Hükûmetin, bir kâğıt altında iki imza atmanın isyan sayıldığı bir teşekkülün bu gibi mensuplarına karşı âdeta aciz ifade ederek, hareketsiz kalması ve bu hâdiseleri gelip Meclis huzurunda izah lüzumunu dahi hissetmemesi, maksatlı maksatsız birtakım söylentilerle vatandaş kütlesini üzmemekte ve huzursuzluğa sevk etmektedir.

¹¹³² A.k., s. 115.

¹¹³³ A.k., ss. 112-113.

Bu cihetle vazifesi sadece Hükümet tekliflerini formalite icabı tasdik etmek olmıyan Millet Meclisinde:

1. *Son hâdiselerin mahiyeti,*
2. *Buna karşı Hükümetin tutumu,*
3. *Varsa suçluların ve teşvikçilerinin cezalandırılmaları.*

Hususunda müzakereler yapılması için Başbakana gensoru açılmasını Anayasanın 89 ve İçtüzüğü'nün 157 nci maddeleri gereğince arz ve rica ederim."

demektedir¹¹³⁴. 1961 Anayasasının 89. maddesinin o tarihteki düzenlemesi uyarınca, gensoru önergesini tek bir milletvekili dahi verebilirdi ve verilışinden sonraki ilk birleşimde gündeme alınıp alınmayacağı'nın kararlaştırılması gerekmektedir. Bu durumda, adı geçen milletvekili konunun Meclis gündemine taşınması için ilginç bir yol izlemiş oluyordu. 11 subay olayının ne olduğunu soru önergesi konusu yapsa, Başbakanın bu soruya cevap vermesi zaman alabilirdi veya genel görüşme, ya da meclis araştırması gibi başka bir denetim aracına başvursa, onların ne zaman gündeme alınacağı'nda Meclis çoğunluğunun takdiri rol oynayabilirdi. Fakat, bir gensoru önergesine konu yapınca, bu önergenin verilışinden sonraki ilk birleşimde görüşülmesi bir Anayasa buyruğu olduğu için mutlaka yerine getirilecek demektir. Nitekim, önerge sahibi milletvekili Kocamemi, önergesi üzerinde konuşurken, niye bu yola gittiğini açıklıyor ve şöyle diyordu:

"Hareketimin daha iyi anlaşılabilmesi için bunu bir kere daha burada hatırlatmayı lüzumlu görmekteyim..."

Anayasada ve tüzüklerde Millet Meclisinin Hükümeti murakabe edebilmesi için birtakım yollar vardır. Bunlardan bir tanesi sözlü sorudur. Fakat şunu itiraf etmek lâzımdır ki; bu müessese Meclisimizde lâyıkı vechile çalışmamaktadır. Sayın Hükümet erkânı, ne kadar mühim olursa olsun, bir soruya üç ay geçmeden cevap vermemektedirler. Bu şekle o kadar riayet etmektedirler ki, kendileri burada otururlarken, soruya cevap verme sırası geldiği zaman hemen salonu terk etmektedirler. Bunun en canlı misalini geçen Birleşimden vermek isterim. Geçen Birleşimde bir soruya Sayın Adalet Bakanı uzun uzun cevap vermiş, fakat sıra ikinci soruya geldiği zaman kendileri salonda bulunmamışlardır. Tüzüğe göre, en çok 2 birleşim sonra cevap verilir. Cevap vermiyeceklerse o zaman bu kürsüye Vekiller gelir ve sebebini bildirirler denilmesine rağmen, bu hal eskisi gibi devam edip gitmektedir. Bu bakımdan ben, böyle bir meselede sual sormanın sözlü soru sahibi için hiçbir şey ifade etmediği kanaatindeyim.

¹¹³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 42-43.

Bir meselenin Meclisin itilâna arz edilmesi, Hükümetin nazarı dikkatinin celbedilmesinde tutulacak ikinci bir yol ise, gündem dışı söz almaktır. Ben bu şekilde hareket etmekte de hiçbir fayda mütalâa etmiyorum. Mesele çetrefilleştikçe size söz verilmez, yahut da, bu gibi taleplerde bizim Riyaset Divanı ekseriya söz verir. Fakat bu hal, buz üzerinde yazı yazmak gibi ne görülür, ne de okunur. Geriye kala kala gensoru müessesesi kalmaktadır ki, ben de üzülerek bu yola gittim.

Hâdisemiz nedir?... Hava Kuvvetlerimizde bir şeyler olmuş. Kumandanlar beyanat vermiş. Karşılıklı ithamlar olmuş.. İstifalar olmuş.. Rivayetler bu arada alıp yürüyor. Fakat Garp Cephesinde yeni bir şey yok! Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa susuyor.

Arkadaşlarım; elbette ki bir ihtilâl geçirdik; bunun sarsıntılarını hissettik. Hükümet olarak elbette ki; bir müddet müsamaha gösterecek ve bekliyecek idik. Onun içindir ki; 22 Şubat hâdiselerini yaratanları; bu millete silâh çevirenleri büyük bir hoşgörülükle affederek; yarının müreffeh Türkiye'si etrafında toplanmak üzere birbirimize sarıldık. Yalnız arkadaşlar; 22 Şubat hareketinin affı bundan böyle vukubulacak her hareketin hoş görüleceği mânasında değildir; bilâkis bundan sonra yapılacak her türlü suçu şiddetle cezalandırmak espirisini taşımaktaydı. O günden bu yana hâdiselerin daima örtbas edilmek istendiğini görmekteyiz. Hakikatlerin üstü örtülmekle mukadder akıbetten kurtulunamaz. Eğer öyle olsaydı; Hitler'in ayağına kadar giden İngiltere Başvekili Chamberlain'in 1 Eylül 1939 Harbini önleme teşebbüsü muvaffak olurdu.

Şimdi meselenin asıl mühim noktası burası değildir. Hükümetin; hâdiseleri yakından takip etmediğini; Başvekilin işi ciddiye almadığını iddia edecek değilim. Fakat üst daima haklıdır; bilhassa haksız olduğu zaman; diye terbiye almış bir teşekkülde olmaması lâzımgelen şeyler olmuş. Başvekil; birlik kumandanları ile; Genelkurmay Başkanı ile görüşmüş ve temaslarda bulunmuş; kabinesini toplamış ve kendi grup arkadaşları arasında meseleyi görüşmüş. Fakat neden ise; bu kürsüde Meclise söylememiş. Ben gazetelerin yazdıklarını okudum ve bu duruma alıştıkları için bir hâdiseyi Mecliste izah etmek lüzumunu hissetmemişlerdir. Fakat bugün burada kendisine sual soracak bir Meclis vardır. Böyle bir Mecliste ilk defa Başbakanlık etmekte olduğunu biliyorum; fakat aradan bir sene geçmiştir; alışması lâzımdı Arkadaşlarım, ben bu soruyu politika yapmak için sormadım; sadece bu memleketin, bu milletin haysiyetini düşünerek sordum.

Ben bu yola giderken ne grubumu ne de her hangi birini haberdar etmedim. Maksadım sadece Başbakanın bu Meclise gelmesini temin etmek ve gücendirdiği arkadaşlarının gönlünü alabilmek fırsatını kendisine hazırlamak idi. Görüyorum ki, atılan ok hedefine varmıştır. Başvekilimiz buradadır; elbette ki, izahlarda bulunacaktır. Onun için artık lüzumu kalmadığı kanaatiyle ben gensorumu geriye alıyor ve hepimizi saygiyle selâmlıyorum.”¹¹³⁵

¹¹³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 43-44.

Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi'nin önergesi ile ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü de söz almış ve şu açıklamayı yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlar; Sayın Kocamemi'nin geri aldığı tavrının metnine girmeden evvel teferruat üzerinde mâruzâtta bulunacağım. Bu teferruat şudur:

‘Başbakan Kabinesini toplamış görüşmüştür.’ dediler. Evet, Bakanlar Kurulunu topladım, görüştüm, bu vazifemdir ve tabii bir muameledir.

Kendi grup arkadaşlarını toplamış, görüşmüş dediler. Kendi grupumu toplayıp bu meseleyi görüşmüş değilim. Yanlış malûmat almışlardır.

Birlik kumandanları ve Genel Kurmay Başkanı ile görüştüğümden bahsettiler. Birlik kumandanları ve Genel Kurmay Başkanı ile her gün görüşmek vazifemin icabıdır ve bu fena mânaya alınamaz.

Şimdi, tavrın metnine geliyorum: Orada tavrın sahibi, gensoru açılmış olsa bile zaten söyleyeceklerinin hepsini söylediler.

Muhterem arkadaşlarım, Anayasa nizamının bütün icapları ile tatbikinin korunmasını kendi yetkileri içinde temin etmek Hükümetin başlıca vazifesidir. Devletin bütün müesseselerinde, hususiyile Şanlı Türk Ordusu içinde Anayasa nizamına saygı ve sadakat sarsılmaz bir surette mevcuttur. Son zamanlarda Hava Kuvvetleri içinde cereyan eden olaylar vazife disiplininin ve ahenginin ölçüsü ve hududu içinde bir ehemmiyet taşımıştır. Mesul komutan, kendi kıtası içinde vazife intizamını sağlamıştır. Genel Kurmay Başkanı icabeden tedbirleri ve vazife değişikliklerini tatbik etmiştir. Orduda, emrû kumanda nizamı düzgün bir surette yürümektedir.

Tavrın sahibinin bahsettiği hâdiselerin mahiyeti budur. Hükümet mesuliyetinde, büyük kumanda heyetleri tarafından isabetli tedbirler alınmıştır. Bu konuda Büyük Meclisin müsterih olmasını dilerim.

Ordu üzerinde ileri geri tartışma açılmasının âme menfaatine uygun olmadığını takdir ederek, gensoru talebinin kabul edilmemesini rica ederim.”

1136

C. 11 Subay Olayı Hakkında Meclis Araştırması ve Genel Görüşme Açılması İstemleri

Bu olaya ilişkin olarak, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte de konu edileceği gibi, gensorudan başka, Millet Meclisinde hem Meclis Araştırması, hem de genel görüşme isteminde bulunulduğunu görüyoruz. Bu bağlamda, Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman, Çankırı Milletvekili Kâzım Arar, İstanbul Milletvekili Zekâi Dorman, Yozgat Milletvekili İsmail Akdoğan, Nevşehir Milletvekili Halit Fikret Aka ve Yozgat

¹¹³⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), s. 45.

Milletvekili İsmet Kapısız tarafından 19 Aralık 1962 tarihinde verilen meclis araştırması önergesinde, orduyu siyaset içinde gösteren haber ve gayretlere karşı Hükümetin sessiz kaldığı ve her şeyi örtbas ettiği ileri sürülmekte, Hava Kuvvetleri Komutanının açıklamaları ile Genel Kurmay Başkanı ve Başbakanın beyanlarının tezat içinde bulunduğuna işaret edilerek, bütün bu olayların açığa çıkarılması için bir meclis araştırması yapılması talep edilmekteydi. Sözü edilen araştırma önergesinde şöyle deniliyordu:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Türkiye’de demokratik rejimin yaşayıp yaşamadığı içte ve dışta hâlâ bir endişe ve münakaşa mevzuu olmakta devam etmektedir.

Varlığımızı imha için fırsat bekleyen şer kuvvetlerine ve bilhassa aşırı sol cereyanlara arzulanıkları zemini hazırlıyacak mahiyette olan tahriklerin sonu bir türlü gelmemiştir. Bugünkü nizamın meşru temeli olan 27 Mayıs İhtilâli aleyhindeki intikamcı ve yeni bir ihtilâl istiyen cereyanları durdurmak, demokratik rejimin devam etmiyeceği kanaatini silmek ve orduyu tahriklerin çalkantısı dışında tutarak onun tam bir huzur ve emniyet duygusu içinde mukaddes vatan vazifesine sarılmasını sağlamak gayesi ile alınan tedbirler maalesef beklenen neticeyi vermemiştir.

Hükümet, hâdiseler karşısında takibettiği zaıf, idare(s)i maslahat ve tâviz politikası ile bu neticenin başlıca mesulü mevkiindedir.

Orduyu siyaset içinde gösteren haber ve gayretler karşısında Hükümet gerekli hassasiyeti gösterecek ve ciddi tedbirler alacak yerde, Başbakanın dilinden düşürmediği açık rejim iddialarına rağmen, kapalı rejim metotları ile her şeyi örtbas etmek siyasetinden ayrılmamıştır. Böylelikle de millî varlığımızın en güvenilir teminatı olan ordu ile Millet münasebetlerini zedeliyebilecek tartışmaların tezvir ve tahriklerin devamına imkân vermiştir.

Son zamanlarda ordu bünyesinde siyasetle iştiğal eden ve Hükümet işlerine karışan bir grupun mevcudiyeti, Hava Kuvvetleri Komutanının tekzibedilmemiş bir beyanı ile ortaya atılmıştır. Bu beyanat ile, Başbakan ve Genel Kurmay Başkanının aynı mevzudaki sözleri tam bir tezat halindedir. Bu tezat, Hükümetin bir idarei maslahat siyaseti içinde bulunduğu en bariz delilidir.

Tehdit beyannameleri neşreden Millî Devrim Ordusu ve saire gibi tedhiş teşekküllerinin mesullerinin tesbit ve adalete tevdi edildiklerine dair bugüne kadar Hükümet umumi efkâra ve Meclise bilgi vermemiş ve bunların faaliyetlerinin yarattığı endişe ve huzursuzluklar devam etmiştir. Bu hâdiseyi de, Hükümetin zaifinden veya idarei maslahat siyasetinden başka bir sebeple izah etmek mümkün değildir.

Diğer taraftan Başbakan, son günlerde endişe verici ifşaat ve suçlamalarda bulunmuştur. Kendi partisi bünyesindeki bâzı zevatın yeni bir askerî idare getirmek istediklerini ve bu maksatla askerî ve sivil bütün cereyanlarla yanyana ve açıkça çalıştıklarını beyan ve iddia etmiştir. Bahsettikleri askerî ve sivil cereyanlar nedir? Bunlara katılanlar kimlerdir, haklarında ne muamele yapılmıştır? Bu husus da açıklanmamıştır.

Bu derece ağır ithamlar, bir Başbakan tarafından resmen ve alenen beyan edildiği anda, delillerin elde, suçluların da adaletin pençesinde olması icabeder.

İddiaları doğru ise, Başbakan, suçluları adalete tevdi ettirmediği için mesuldür. Hiçbir delil olmadığı halde böyle iddialar ileri sürmüş ise, bu beyanların ortaya koyduğu zihniyet de rejim için, bahsettiği cereyanlara katılanların davranışları kadar tehlikeli sayılmalıdır.

Bütün bu hâdiseler aydınlığa kavuşmadıkça, tereddüt ve huzursuzlukların ortadan kalkmasına ve rejimin devam edeceği kanaatinin içte ve dışta yerleşmesine imkân yoktur.

Bu sebeple Anayasa ile müesses meşru nizamı bertaraf etmeye matuf faaliyet ve cereyanlar hakkında bilgi edinmek üzere İçtüzüğü'nün 177 nci maddesi mucibince tahkikat icrasını arz ve teklif ederiz.”¹¹³⁷

Meclis Araştırması önergesi üzerinde Millet Meclisinin 24 Aralık 1962 tarihli 21. Birleşiminde tartışmalı bir biçimde süren görüşmelerden sonra kürsüye gelen Başbakan İnönü yaptığı uzun konuşmaya, Hava Kuvvetlerinde 11 subay hakkında, askerlik kurallarına uymayan davranışları nedeniyle ordu içinde işlem yapıldığını herkesin bildiğini belirterek başlamıştı¹¹³⁸. İnönü, her orduda her zaman rastlanabilecek türdeki bu olayın gerçek yönlerini Büyük Meclise sunmak isterim diyerek, şunları söylüyordu:

“...Hava Kuvvetleri içinde bir kısım subaylar toplanarak kendi komutanlarını tenkid ederler. Geçmiş hâdiselerde kendi hizmetlerini üstün görürler. Bunların kendi komutanlarından, şimdi memnun olmadıkları aşikârdır. Bu subaylar ihtilâl idaresi sırasında ve 22 Şubat hâdiselerinde komutanlarıyla birlikte yakın vazife teması halinde başarıyla çalışmışlardır. Son tutumları her bakımdan askerî usullere ve disipline aykırıdır. Bu subayların kendi memnuniyetsizliklerinin bütün Hava Kuvvetlerinde olduğunu veya sirayet ettirebileceklerini de zannettiklerini farz etmek mümkündür.

Hava Kuvvetleri Komutanı bu cereyanı hisseder ve öğrenir. Disipline aykırı hareketlere müsaade etmemek ve bunu önlemek vazifesi icabı olduğundan muktedir ve iradeli bir komutan nasıl davranırsa öyle davranır. Tahkikat yapar hakikati meydana çıkarır ve bu subayların Hava Kuvvetleri içinde çalışmaya devam etmelerinin mümkün olmadığına hükmeder. 11 subayın memnuniyetsizlikleri kendilerine mahsustur. Ve Hava Kuvvetleri, bir bütün olarak emri kumanda zincirine bağlıdır. Saygılıdır.

Genel Kurmay Başkanı hâdiseden haberdar olur. Bütün Silâhlı Kuvvetlerin muntazam işlemlerini temin etmek ve küçük büyük bütün subayların haklarını ordu disiplini ile beraber korumak vazifesi icabı olduğundan meseleye bir hal şekli bulur. O hal şekli ilk kademedede şu idi: Hava Kuvvetlerini, sorumlu olan komutanının

¹¹³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 393- 394.

¹¹³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 409-410.

sevki idaresinde muntazam işler hale getirmek ve şikâyet konusu olan subayları yerlerinden başka yere nakletmek. Ondan sonra yapılacak muameleyi tâyin etmek, yine yetkisi dâhilindedir. Mesele bu tarzda ordu, içinde ilk hal şekline bağlanmış idi.

Sayın milletvekilleri,

İhtilâlden çıkmış bir ordunun yeni ihtilâl teşebbüslerini reddederek onlara karşı koyarak Anayasa nizamı içinde kendi asli vazifesine bütün gayretlerini bağlamak yolunda ve kararında olduğu bir devre geçirmektedir. Bu devrin merhalelerini takdir etmek durumunda olan iyi niyetli insanların hassasiyeti yanında orduyu her şekilde tartışma konusu yapmaya hevesli siyasi çevrelerin gayreti ile mesele umumi efkârda bir polemik ve endişe konusu olmuştur.

Bu sırada, Hava Kuvvetleri Komutanından bir beyanat intişar etti. Bu beyanat gerek Millet Partisinin ve gerek Adalet Partisinin tetkik ve iddialarına mesnet yapılmıştır. Bu beyanatta komutanın “Bu subaylardan birkaçı Senatör Mucip Ataklı’dan emir alırlar, askerliklerini kaybetmişlerdir, Hava Kuvvetleri ve Silâhlı Kuvvetler için tehlikeli olmağa başlamışlardır, kendilerini bu yüzden istemiyorum, istifalarını talebettim.” dediği ve bâzı isimler saydığı yazılmıştır. Bu 3 Aralıkta oluyor. 4 Aralıkta Genel Kurmay Başkanı bir bildiri yayınlamıştır. 11 hava subayının görevlerinden alınmalarının siyasi düşüncelerle ilgili olmadığını, demokrasiye bağlı bulunduklarını ifade ederek hâdisenin bir vazife anlaşmazlığı olduğunu belirtmiştir. Genel Kurmay Başkanı bütün Silâhlı Kuvvetlerin âmiri olarak meseleyi halletmiş, münakaşaları kesmiştir.

Arkadaşlar,

Disiplini yerinde ve kuralları muntazam işliyen bir orduda bâzı hâdiseler olabilir. İhtiyarda olmıyarak gazetelere ve umumi efkâra şikâyetlerin şu tefsiri veya bu tefsiri aksedebilir. Fakat büyük âminin müdahalesi ve vaziyet almasıyla ordu içinde ses kesilir. Silâhlı Kuvvetler bakımından, vaziyet budur. Şimdi hâdiselere ismi karışan ve karışmayan bütün ordu mensuplarının teessürleri önünde meselenin umumi efkârda siyasi olarak istismarı safhalarını yaşıyoruz. Tabii muhalefet partileri ve basını Hükümeti zaıf, idarei maslahat ve taviz politikasıyla itham etmek vazifelerini ifa etmekten zevk almaktadırlar...

Millet Partisi Hükümetin açık rejim iddialarına rağmen Başbakanın her şeyi örtbas etmek siyasetini öne sürmektedir.

Son vaziyet olarak Genelkurmay Başkanı adı karışanları kendi istekleri üzerine emekliye sevk etmiştir. Ordu içinde bu meselenin disiplin bakımından geniş neticeleri olacağı faraziyeleri tahakkuk etmemiştir. Ordunun salim bünyesi kuvvetini göstermiştir Büyük komuta heyetinin ordunun kudretini ve muntazam işlemesini bugün için ve yarın için temin edecek otoriteye malik bulunduğu anlaşılmıştır. Kesin temayülünü belli etmiş ordumuzun, Büyük Milletimizin aziz varlığı olarak görevine her suretle ehliyetli olduğu meydana çıkmıştır. Bunlar kıymetli kazançlardır. Takrirlerde bu münasebetle demokratik rejimin yaşayıp

yaşamıyacağının içte ve dışta bir endişe olmakta devam edildiğinden bahs olunuyor. Arkadaşlar gerçek bunun tam aksidir. Askerî ihtilâlden çıkmış bir memleketin bir buçuk yıl sonra serbest seçimle demokratik nizamı girdiği ve onunla bir seneden beri siyasi cereyanlarımızın kast ile veya saflıkla bütün tahrir edici tesirlerine mukavemet ettiği sık görülen bir tarihî hâdise değildir.

Ordu, vazifesi içindedir. Vazife hissi içinde kalıp siyasetten uzak bulunmak istemektedir. Ordu, kendisinin siyaset cereyanlarının tasallutundan kurtarılmasından başka bir arzu göstermemektedir. Ordu mensupları ellerinde olmiyan hâdiselerden veya bâzılarının beşeri hatalara sebeb olduklarından dolayı bir kısım siyasi çevrelerin ve onların yayınlarının kendileriyle ardı arkası kesilmeyen bir şekilde uğraştıklarını görmekten haklı olarak ıstırap içindedirler. Bu vesile ile bana akseden bu çeşit samimî yakınmaları ifadeye fırsat bulmakla vazife yapmış oluyorum.

Sayın milletvekilleri,

Şimdi 11 subay hâdisesini vesile sayarak Ordu üzerinde tartışma açanlar ve beslemek isteyenler arasında türlü tefsirler vardır. Bu subaylar ihtilâl içinde ve ihtilâlden sonra son olarak da 22 Şubat hâdiselerini yapmış olan maceracılar karşı demokratik nizamın savunulmasında ehemmiyetli vazifelerde bulunmuşlardır. Bu sebeple onların behemahal ceza görmelerinde maceracılar ve onları yiğit gözü ile görenler gayretlidirler. Yakından bütün Hükümetin, siyasi partilerin gördüğü veçhile 22 Şubat hâdisesinde Genel Kurmay Başkanı ve diğer kuvvet kumandanları gibi en ziyade temayüz eden büyük kuman(dan)lardan birisi de bugünkü Hava Kuvvetleri Kumandanıdır. Maceracılar nazarında komutan da tabii hiç arzu olunmiyan bir kimsedir. Ordudan her halde bir karışıklık üzerine hesap kuranlar da komutanla maiyeti arasına girerek siyasi bir istismar gayretine kapılmışlardır. Bu arada bir senatörün isminin karışmış olması senatörün lehinde ve aleyhinde olanları da harekete getirmiştir.

Hükümet olarak kesin şekilde şunları Büyük Meclise arz etmek isterim : Milletvekili ve senatör veya Meclis dışında siyasi hayatta bulunan bir kimsenin ordu içinde tahrikler yapmasının hiçbir suretle tasvibetmeyiz. Senatör ve milletvekilinin ordu yüksek kademeleri hakkında takdir yetkisini hiçbir suretle kabul etmeyiz. Ordunun sevk ve idaresi kendi kanunları içinde siyasi heveslerin ve garazların tesirinin üstünde olacaktır. Sayın milletvekilleri, siyasi hayatımızda 11 subay meselesi diye anılacak olan hâdisenin her tarafını anlattım... ”¹¹³⁹

Başbakan İnönü, bu olayın CHP Kurultayındaki konuşmasına yansıyan boyutlarıyla ilgili olarak da, parti içindeki bazı üyelerin kimi tutumlarından ötürü şikayette bulunduğunu, bunların adalet önünde halledilmesi gereken meseleler

¹¹³⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 410-411.

olmadığını, eğer olsaydı, sorumlu Hükûmet olarak gerekeni yapmakta tereddüt etmeyeceklerini; kaldı ki, gereken durumlarda savcıların olaylara kendiliklerinden el koyma yetkisine sahip olduklarını belirtmekteydi¹¹⁴⁰.

11 Subay olayına ilişkin ayrıntılı açıklamasına Başbakan İnönü, şu sözlerle son veriyordu:

“...Aziz arkadaşlarım.

Şimdi hülâsa ediyorum. Ordumuz içinde bir fesat hareketi Anayasa nizamına karşı bir heves yoktur. Aksine ordu bunları bir anda ezmeye muktedir ve Hükümetin yanındadır. Onun kuvvetini teşkil etmektedir. Böyle teşebbüse girenler daima hicab içinde kalacaklardır. Böyle teşebbüsleri yiğitlik diye siyasi alanda istismar etmek isteyenler, daima utanacaklardır.

Nihayet dışarıda tahrikler ve gayretler fikir ve telkin halinden çıkıp fül yoluna girdiklerinde, vahametleri ölçüsünde Büyük Millet. Meclisinin ve adaletin müeyyidelerini karşılırlarına dikilmiş bulacaklardır.

11 subay hâdisesinin yukarda anlattığımız gibi, böyle bir ölçüye giren hiçbir vasfı önemi ve şümülü yoktur. Hâdise komutanların tabii yetkileri içinde halledilmiştir.

Sayın milletvekilleri,

Hava Kuvvetleri Komutanı ve Genelkurmay Başkanı vazifelerini ifa etmişlerdir. Onların arasında olduğu gibi, bütün ordu içinde emir ve kumanda, askerlik usullerinde işlemektedir. Büyük Meclis her surette ordunun kudretinden ve inzibatından emin olabilir.

Büyük Meclisin ordunun her vesile ve sebeple dile düşürmesinin zararlı olacağını takdir ettiği kadar her hali ile dışardaki siyaset ve yayın âlemine örnek olmasını çok önemli sayarım. Verilen takrirlerde, Meclis tahkikatı ve genel görüşme açılması istenmektedir. Bir genel görüşme veya bir Meclis tahkikatı ile ordu içine girip ordunun kumanda ve disiplin meseleleri ihtilâl zamanının türlü hâdiselerden geçmiş çekişme konulan üzerinde dağdağalı vaziyetler alınmasını memleketin temel menfaatlerine kesin olarak aykırı gördüm. Büyük Meclisten izahatımın kâfi görülerek, her iki takririn ret olunmasını isterim.”¹¹⁴¹

Daha sonra, görüşmeler için verilen yeterlik önergesi kabul edildiğinden, 11 Subay olayına ilişkin meclis araştırması önergesi oylanmış ve araştırma açılması, Millet Meclisinin 24 Aralık 1962 tarihli 21. Birleşiminde 129 oya karşı 209 oyla, reddedilmiştir¹¹⁴².

¹¹⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 411-412.

¹¹⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 413-414.

¹¹⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 416.

Millet Meclisinde 24 Aralık 1962 tarihinde, 11 Subay olayına ilişkin meclis araştırması önergesinin reddedilmesinin hemen ardından, Millet Meclisinde, aynı konu hakkında Adalet Partisi Meclis Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan tarafından verilen genel görüşme açılmasına ilişkin önergenin görüşülmesine başlanılmıştı. Sözü edilen 21 Aralık 1962 tarihli Genel Görüşme Önergesinde aynen şöyle denilmekteydi:

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

3 Aralık 1962 Pazartesi günü Millî Savunma Bakanlığı Basın İrtibat Bürosunun saat 18,45 te yayınladığı bir tebliğde: “Hava Kuvvetleri Kumandanının teklifi üzerine muhtelif rütbede 11 hava subayının halen bulundukları vazifelerinden alınmaları Genelkurmay Başkanlığınca uygun görüldüğü” bildirilmiş ve Hava Kuvvetleri Kumandanı Sayın General Tansel de bir gazeteye beyanat vererek aynen şöyle söylemiştir: “Bu subaylardan bir kaç Mucip Ataklı’dan emir alırlar. Askerliklerini kaybetmişlerdir. Hava Kuvvetleri ve Silâhlı Kuvvetler için tehlikeli olmaya başlamışlardır. Kendilerini bu yüzden istemiyorum ve istifalarını ben istedim. Bunlar Kurmay Başkanı Tuğgeneral Hüsnü Özkan, Bandırma Üs Kumandanı Alb. Halim Menteş ve Mürted Kumandanı Alb. Fevzi Arsin’dir.”

Ertesi günü 4 Aralıkta Genelkurmay Başkam Sayın Orgeneral Cevdet Sunay bir bildiri ile hadiseyi izah etmek istemiş: “11 hava subayının vazifeden alınmalarının siyasi düşüncelerle ilgili olmadığını, demokrasiye bağlı bulunduklarını” ifade ederek durumun bir vazife anlaşmazlığından ibaret olduğunu belirtmiştir.

Aynı gün Hava Kuvvetleri Kumandanı Sayın Korgeneral Tansel’in iddia ve ithamlarını bir basın toplantısında cevaplandıran Tabîî Senatör Sayın Mucip Ataklı: “General Tansel’in beyanatının memleket menfaatleriyle kabili telif olamayacağını, onun bu beyanatı vermeye yetkili bulunmadığı”nı belirtmiş ve Sayın, Tansel’i “Vefasızlık”la itham etmiştir.

Bu birbirine uymayan beyanlar, bu türlü konulara karşı hassasiyet kazanmış olan Türk Milletini müteessir etmiş ve hâdise, basında çeşitli tefsirlere yol açmıştır.

Olaya lâkayt kalan Hükümeti konuşturmak maksadiyle Adalet Partisi Genel Başkanı Sayın Gümüşpala riyasetindeki bir heyet Başbakanı ziyaret etmiş fakat bu müracaatı tatminkâr bir cevapla karşılayamayan Sayın Başbakan, Y. T. P. den bir milletvekili tarafından Millet Meclisine yerilen bu konudaki gensoru önergesinin reddini istiyerek kısa bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Sayın Başbakan: “Hava Kuvvetleri içinde cereyan eden olayların vazife disiplini ve ahengi hudutları içinde bir ehemmiyet taşımıştır. Mesul komutan kendi kıtası içinde vazife intizamını sağlamıştır. Genel Kurmay Başkanı icabeden tedbirleri tatbik etmiştir.” demekle iktifa etmiş esasen önerge sahibi milletvekili de önergesini geri aldığından, bu konuda Meclis müzakeresi açılmıyarak hâdise basının çeşitli tefsirlerine, şayialara ve fısıltı gazetelerine terk edilmiştir.

Dış efkârı umumiyede Türkiye'nin NATO manzumesindeki yeri ve önemi ile Yardım Konsorsiyomu konuları müzakere ve münakaşa edilirken ve memleketimizde demokratik parlamanter rejim ve iktisadi hayat emniyet ve istikrara muhtaç halde iken, 11 subay meselesi olarak anılan hâdisenin millî bir huzursuzluk sebebi olmak istidadını taşıması, konuyu esaslı surette Büyük Meclise aksettirmek lüzumunu ortaya koymuştur.

Bâzı muhteris politikacıların bir subay grubu ile birlikte demokrasiye karşı girişebilecekleri her hangi bir teşebbüsün, asla bir ihtilâl veya Hükümet darbesi vasatında bulunmayan Türkiye'de Milletçe ve lânetle reddedileceği ve Türk Milletinin ordusu ile birlikte yürekten inandığı demokratik rejimi sarsamayacağı muhakkak olmakla beraber, bu kabil teşebbüsleri Türk millî hayatının temel müesseselerinden olan ordunun kendi iç huzuru, disiplini ve dolayısıyla millet bünyesinin ve demokratik rejimin selâmeti bakımından fevkalâde mühim hâdiselerden addediyoruz.

Bu sebeple Türk milletinin istiklâl emniyeti ve müdafaa kudreti ve rejimin temel unsurlarından biri olan ordusunun, dünya çapındaki prestijini rencide edici bir şekilde istismara müsaidolan 11 hava subayı hâdisesine karşı T. B. M. M. nin seyirci kalması, hattâ ordumuzun ananevi disiplinini ihlâl teşebbüsleri karşısında mesulkumandanın otoritesine saygı gösterilmesi lüzumunu açıkça belirtmesi icabeder.

Hür dünyanın ve NATO'nun emniyet kanadı içinde, ona da kuvvet olan Türk Ordusunun demokrasiye bağlılığı hususundaki itibarına millet nazarında ve beynelmilel camiada gölge düşürme teşebbüslerine hiç kimsenin hakkı yoktur. Ordu mensuplarını kendi politikalarına alet etmek isteyen bâzı muhteris politika adamlarının bu türlü faaliyetlerine artık esaslı şekilde son vermenin zamanı gelmiştir. Zira bu gibi gizli teşkilât kurmaya teşebbüs etmek asla affedilemeyecek bir Anayasa suçudur.

Bu teşebbüs, sadece Hava Kuvvetleri Kumandanının sarih beyanatındaki ölçüde kalsa bile, Büyük Atatürk'ün Türk Milleti ile birlikte tesis ettiği Meclis ve ordu bağlılığının ve müesseseler arasındaki fonksiyon ayrılığının da ihlâli mahiyetindedir. Bu bakımdan mezkûr hâdise dolayisiyle ordunun kendi bünyesi içindeki otoriteye ve disipline kaynak teşkil etmek ve ordu ve millet huzurunu sağlamak bakımından T. B. M. Meclisinin kendisine düşen vazifeyi ifa etmesi gerekmektedir. Zira, Anayasanın 110 ncu maddesinde hüküm ve ifadesini bulduğu üzere ordunun kuvvet, kudret, satvet ve itibarını korumak, Parlâmentonun vazifelerinin başında gelir.

Bu sebeple orduda maceraya meraklı şahıslar arayarak ve onların arasına sızmaya çalışarak ordunun yekpare bütünlük ve itibarına musallat olan ve askerlikle hiçbir ilgisi bulunmayan bâzı politikacıların bu tasallutundan ordunun şerefini ve rejimin esasını himaye etmek bir Parlâmento borcudur.

Durumu bu suretle müzakere ederek hâdiseyi değerlendiren Adalet Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi grupları bu konuda Büyük Mecliste bir genel görüşme açılması tekliflerini münasip görmüştür.

Sayın Başbakanın Başkanlığını deruhte ettiği Koalisyon Hükümetinin hâdiseye lâayık olduğı ehemmiyeti vermediğı milletçe müşahade edilmektedir. İdarei maslahat zihniyeti ile hareket eden Koalisyon Kabinesinin bu ataletinin sebeplerini veya alınması lâzımgelen tavrı münakaşa etmek, icabediyorsa ona gerekli otoritenin sağlanmasında kuvvet kaynağı olmak ve bu iktidarı gösteremiyerek Anayasa hâkimiyetini sağlamıyacaksa Büyük Meclise düşen vazife ve mesuliyetin ne olacağını tesbit etmek üzere bir umumi görüşme açılmasını arz ve teklif ederim.

Saygılarımızla.” ¹¹⁴³

“Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte ayrıntılı bir biçimde ele alınacağı gibi 1924 Anayasasında bulunmayan ve 1961 Anayasasıyla getirilmiş olan genel görüşme kurumu, haliyle Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca yenisi yapılıncaya kadar uygulanan TBMM’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İctüzüğünde de düzenlenmiş değildi. Bu nedenle, Birleşimi yöneten Meclis Başkanvekili Mekki Keskin, Anayasanın 88. maddesinde belirtilen genel görüşme isteminde, 89. maddedeki gensoru önergesinin görüşülmesinde öngörülen yöntemi uygulayacağını, bu doğrultuda önerge sahibi, partiler adına birer sözcü ve Başbakan veya bakanlardan biri konuştuktan sonra genel görüşme açılıp açılmamasını oylayacağını açıklamıştı¹¹⁴⁴. Yapılan görüşmelerden sonra, kürsüye yine Başbakan İnönü gelmiş ve sözlerinin hemen başında, iki önerge nedeniyle basit bir konu üzerinde, bir hareketi orduya teşmil eden bir hava içinde saatlerce konuşulduğuna dikkat çekmişti. İnönü, meselenin ordu içinde bir disiplin-disiplinsizlik hadisesi olduğunu ayrıntılarıyla anlattığını hatırlatıyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Hâdisenin yakınında bulunan, doğrudan, doğruya kumanda eden komutanla, hepsinin başında bulunan büyük kumandanın beyanları arasında tezat olduğu konusu işletilmek isteniyor. Tezat yoktur, ilk kumandanın tepkisi odur. Bütün hâdiselere hâkim olan kumandanın kanaati ve tedbiri ikinci beyandır. Söz kesilmiştir, mesele bitmiştir... Bitmiyor mesele. Faydası nedir?... Faydası nedir? Genel görüşme açılrsa ne söylenecek idi ki, şimdi onun söylenmesinden mahrum olacağız. Bunlar konuşulmasın diye gizli oturum talep edeyim. Ve Meclis kabul ederse etrafa yayılmaksızın gizli oturum içinde her şeyi konuşalım mülâhazasını düşündüm. Kulaktan kulağı bir şey gizli kalmıyacaktı, kulaktan kulağı yayılan sözlerin tepkileri, tesirleri zararları daha çok olacaktı. Açık, kapalı rejim güttüğümüzden bahsediyorlar, insaf ediniz. Hangi açık rejim dünyada bundan daha açık olabilir?

¹¹⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 416-418.

¹¹⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 418.

Şimdi cevap vereyim, sayın milletvekili, Meclis mi Orduya dayanır, Ordu mu Meclise dayanır. Bununla bir karşılıklı mesele bulunduğunu zannediyor. Böyle bir mesele yoktur. Ordu Genelkurmay Başkanının emri kumandası altındadır. Genelkurmay Başkanı, Büyük Millet Meclisinden güven oyu almış olan meşru Hükümetin Başbakanının emrindedir. Vaziyet budur.

Genelkurmay Başkanı, ordunun her hangi bir kademesi ne senatörden ne de Gökhan Evliyaoğlu'ndan emir almaz.

Orduyu siyasi münakaşaların dışında tutmak için ne kadar gayret sarfedersek meseleye, hepimizin mutabık olduğumuzu iddia ettiğimiz hedefe o kadar hizmet etmiş oluruz. Sayın Gümüşpala'nın bir heyetle beni ziyaretlerinde şikâyetlerini, ifadelerini, kimleri mesul tuttuğunu ve nasıl tedbirler almak lâzımgeldiği hususundaki fikirlerini söylemiyorum. Mahrem konuşuyoruz. Her vatandaşın kendi şikâyetleri olduğu gibi, fikirlerini de olduğu gibi dinlemek vazifemdir. Ama herkes, benim mahrem konuştuğum yerde, herkes tezkibine yetişemeyeceğim türlü köşelerde bana atfedilerek söylenmiş sözlerde ısrar etmektedirler. Bunlar insafsızlıktır. Hiçbir fikrimi saklamam, herkese de olmuş münakaşaları olduğu gibi söylerim.

Şimdi arkadaşlarım, her iki takrir üzerinde, bundan evvel Mecliste etraflı ve umumi bir görüşme yaptım. Tartışmaya mevzu olan beyanları, hâdiseyi hepsini anlattım. Ortada siyasi bir hâdisе yoktur; deniyor; salâhiyetli kumandan sö(y) lüyor; Başbakan olarak ben söylüyorum. Ne istiyorsunuz, ne istiyor arkadaşlarım? Mutlaka siyasi hâdisе vardır diye, mesele mi çıkarmak istiyoruz? Ordu, demokratik Anayasa düzeni içinde kalkınma yapmak isteyen bu milletin en kıymetli varlığıdır. Orduyu her türlü tahrike, tecavüze karşı korunmaya kararlıyız.

Ordumuz, 27 Mayıs temeline dayanan Anayasayı korumaya kararlı, azimli ve muktedirdir. Ordu içi disiplin konularını dile getirmekten sakınmak lâzımdır. Konuşulacak kadar konuşulmuştur. Bir genel görüşme açılarak - ağızından çiğ bir kelime çıkmasını istemiyorum -bu hikâyenin uzatılmasında memleket için hiçbir fayda yok; fakat belki bir zarar vardır.

Takririn, genel görüşme açılması takririnin red olunmasını Meclisten istirham ederim.”¹¹⁴⁵

Başbakan İnönü'nün konuşması bitince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, 11 Subay olayıyla ilgili olarak genel görüşme açılmasına ilişkin Adalet Partisi Meclis Grubu adına Cihat Bilgehan tarafından verilen önerenin gündeme alınmasını oya sunmuş ve önerenin gündeme alınması 136'ya karşı 210 oy ile reddedilmişti¹¹⁴⁶.

¹¹⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 424-425.

¹¹⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 425.

Böylece, 11 Subay olayı üzerinde Millet Meclisinde süren tartışmalar sona ermiş bulunuyordu.

4- 20 – 21 Mayıs 1963 Müdahalesi

A. Yeni Bir Askerî Müdahaleye Giden Yolda Yaşanan Gelişmeler

a- 22 Şubat Sonrasında Talât Aydemir

22 Şubat olaylarına karışan asker kişilerin affını öngören Kanunun kabul edilmesinden sonra, Yüksek Adalet Divanınca çeşitli cezalara çarptırılmış eski Demokrat Partililerin affının da gerçekleştirilmesi, giderek daha önem kazanmış bulunuyordu. Hemen yukarıda görüldüğü gibi, Millet Meclisinde 22 Şubatçıların affına ilişkin Kanun üzerindeki görüşmeler sırasında bazı üyeler, siyasî mahkûmların da bu Kanun kapsamına alınmasını veya onlar için de en kısa sürede bir af kanunu çıkarılmasını talep etmişlerdi¹¹⁴⁷. Kanunun kabul edilmesinden kısa bir süre önce, 23 Nisan 1962 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, gazetecilerin bir sorusu üzerine, “*Ordu affı ile diğerini karıştırmak çirkin bir harekettir. Bu iyi niyetli insanların yaptığı bir şey değildir, iyi niyetli olmayanlar ordu ile milleti karşı karşıya getirmek istiyorlar*” demekteydi¹¹⁴⁸. Bu doğrultuda, af tartışmaları çeşitli zeminlerde sürüyordu ve bu durum zaman zaman 27 Mayıs müdahalesi üzerinde yapılan farklı değerlendirmeleri de tartışma ortamına taşımaktaydı. Yukarıda değinildiği gibi, 27 Mayıs üzerindeki tartışmaların önüne geçebilmek amacıyla, Başbakan ve TBMM’de temsil edilen dört siyasî partinin liderlerinin sundukları ortak bir teklif sonunda, 5 Mart 1962 tarihinde kabul edilen 38 sayılı “*Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında Kanun*” la, 27 Mayıs İhtilâlini gayrimeşru göstermek, Yüksek Adalet Divanınca verilen hükümleri kötölemek, mahkûm olanların mahkûm olmalarına yol açan fiillerini veya feshedilmiş Demokrat Parti iktidarını övmek veya kendi partilerinin Demokrat Partinin devamı olduğunu ileri sürmek, ya da herhangi bir parti lehine bu tarzda faaliyet göstermek, propaganda yapmak yasaklandığı gibi; Türkiye Cumhuriyetinin Anayasa ile belirlenmiş olan insan hak ve hürriyetlerine dayalı demokratik düzenini tehlikeye düşürecek biçimde kötölemek veya bu düzenin Türkiye’de yürümeyeceği yönünde propaganda yapmak da suç haline getirilmişti. Ancak, VIII. İnönü Hükûmetinde koalisyon ortağı olarak yer almış bulunan AP’nin, bu Kanunun kabulünden sonraki günler içinde de geniş kapsamlı bir siyasî af üzerinde ısrarcı olmaya devam etmesi, 31 Mayıs 1962 tarihinde Başbakan İnönü’nün istifasına yol açıyordu. Yeni Hükûmet, 25 Haziran 1962 tarihinde yine İnönü’nün başkanlığı altında, CHP, CKMP, YTP ve bazı bağımsızların katılımıyla kurulmuştu.

Bu arada, Aydemir de, yeni oluşumlar içinde yer almaya başlamıştı. Aydemir, bu gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:

¹¹⁴⁷ Bkz. Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz’ın ve İstanbul Milletvekili Fuat Arna’nın konuşmaları. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 82, (30.04.1962), ss. 76, 77-78.

¹¹⁴⁸ Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, s. 238.

“22 Şubat 1962 hâdiseleri üzerinde zaman geçtikçe 22 Şubatın iç yüzüne yapılan haksızlıklar anlaşılıyordu. Gün geçtikçe Silâhlı Kuvvetler mensuplarının ziyaretleri çoğaltılmıştı (çoğalmıştı). Yapılan ısrarlı teklifler karşısında ben ve Sv. Bnb. Fethi Gürcan zaten eskiden silâhlı kuvvetler içinde kurulu bulunan teşkilâtımızı yeniden daha güvenilir tarzda küçük rütbelerden başlamak üzere yukarı doğru reorganize ediyorduk. Bu teşkilât Türk Ordusunda (Kara-Hava-Dz. J.) olmak üzere dört kuvvet içinde genç kuşaklar arasında çığ gibi geliyordu. Kısa zamanda çok iyi neticeler almıştık...”¹¹⁴⁹

Zaten, Aydemir’in kendi yazdığı anılarından öğreniyoruz ki, kendisi daha ilk günden, yeni bir girişimi düşünmekteydi. Gerçekten, Aydemir, 22 Şubat kalkışması sona erip de, eve geldiği andaki duygularını şu satırlarla dile getirmişti:

“İlk defa evime döndüğüm zaman kapıdan girince aileme söylediğim sözler şöyleydi:

‘Şadan ilk önce şerefli elbisemi çıkarayım. Bu iş bitmedi, birgün gelecek muvaffak olacağım, üzülmeye istersem en kısa zamanda bile halledebilirim.’ Kendimden hayatta bu kadar emindim, hiç bir şeyden yılmazdım. Hele haksızlığa uğradıkça mücadele hırsım daha çok artardı.”¹¹⁵⁰

Aydemir, 22 Haziran 1962 tarihinde, 22 Şubat olayının daha henüz dördüncü ayında, basına ‘22 Şubatın Nedenleri’ konulu bir açıklamada bulunmuştu. Hakkında ceza kovuşturması açılmasına¹¹⁵¹ neden olan bu açıklaması hakkında, Aydemir şunları söylemekteydi:

“...22 Haziran 1962 de yani 22 Şubattan (120) gün sonra ilk defa ‘22 Şubatın Nedenleri’ hakkında resmen yazılı olarak gazetecilere beyanat vermiştim. Sebebi de Birinci Koalisyon Hükümeti yıkılmış, bir aydır Hükümet kurulamıyordu. Bu davranış tam zamanında yapıldığı için İsmet Paşayı ve Hükümeti sarstı. 22 Şubatçıların ilk mert sesi yükselmişti. Açıklama Halk Oyundan da çok iyi karşılandı. Türkiye’nin en büyük gazetelerinde çeşitli şekillerde çıktı...”¹¹⁵²

¹¹⁴⁹ A.k., s. 168.

¹¹⁵⁰ Talât Aydemir, a.g.k., s. 158.

¹¹⁵¹ Aydemir hakkında ceza kovuşturması 1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 161. maddesine dayandırılmıştı. Sözü geçen maddenin ilk şeklinde yalnızca savaş halinde işlenen bazı fiiller suç haline getirilmiş ve bunlar için ceza öngörülmüşken; bu maddede 16 Temmuz 1938 tarih ve 3531 sayılı Kanunla ve 6 Mart 1954 tarih ve 6329 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerle, yalnızca savaş halinde değil, sulh halinde de, ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak şekilde asılsız, mübalağalı haber yaymak veya nakletmek veya millî menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunmak suç olarak öngörülmüştü. Aydemir hakkında bu hüküm uyarınca açılan dava görülürken, sözü geçen 161. maddede, 20 Kasım 1962 tarih ve 121 sayılı Kanunla değişikliğe gidilmiş ve anılan fiillerin barış halinde işlenmesi suç olmaktan çıkarılmış, yalnızca savaş halinde suç olacağı kabul edilmisti [M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 134, (22.10.1962), ss. 227-229]. Bu durumda, Aydemir, lehine olan bu değişiklikten Ceza Kanununun 2. maddesi uyarınca yararlanmış ve hakkında açılan dava sona ermişti.

¹¹⁵² Talât Aydemir, a.g.k., s. 169.

Aydemir'in "22 Şubatın Nedenleri" üzerine basına yaptığı açıklamadan kısa bir süre sonra, Başbakan İnönü, yeni kurduğu Hükûmetin, 7 Temmuz 1962 tarihinde güvenoyu alması üzerine Millet Meclisinde yaptığı konuşmada, demokratik sistemin bize uygun düşmediği yolunda kimi çevrelerde dile getirilen düşüncelere karşı çıkıp, ordunun geniş bir kısmının demokratik düzene bağlı olduğunu savunurken, muhtemelen Aydemir'in basın açıklaması nedeniyle, 22 Şubat girişimine de sert bir dille karşı çıkıyordu. İnönü, daha önce, IX. İnönü Hükûmeti dönemine ilişkin kısımındaki açıklamalarda yer verdiğimiz bu konuşmasında şöyle demektedir:

"...Memleketin huzuru ve rejim istikrarı, emniyeti bakımından Büyük Meclisin şimdiye kadar çalışmasının mühim başarılarla geçmiş olduğu şüphesizdir. Bu devrin büyük olayları askerî bir İhtilâlden demokratik rejime bütün icabları ve fedakârlığı ile geçiş ameliyesinin tatbiki ve bunun tabiatından olan tezahürleridir. Millet olarak büyük bir imtihan vermişizdir. Mesele, askerî idarenin kendi rızasıyla, ihtilâlcilerin her türlü rizikoları fedakârlıkla üzerlerine alarak demokratik rejime geçip geçmeyeceklerinin meçhul olması idi. İlk günden beri İhtilâl idaresi bir an önce demokratik rejime geçeceğini ilân etmişti. Bu asıl düşünce tatbik olununcaya kadar içerde tereddüt vardı, dışarda büyük ölçüde şüphe hüküm sürüyordu. Türlü güçlükler atlatılarak, sivil ve asker arasında endişeler ve tereddütler yenilerek 25 Ekimde Büyük Meclisin toplanması tahakkuk ettirilmiştir.

Buna rağmen, ondan sonra da demokratik rejimin Türkiye'ye uygun olmayacağı ve Hükümet kurulamayacağı iddia olunmuştur. Bu iddiayı bâzı mahdut çevreler beslemeğe çalışmışlardır. Ordu içinde bir avuç demokratik nizam aleyhtarı 22 Şubatta vahim bir tecrübeye teşebbüs etmişlerdir. Ordunun kendisi, hemen bütünlüğü ile sergüzeştçileri reddetmiştir. Kesin olarak sabit olmuştur ki, ordu memleketin idaresini ve selâmetini demokratik rejimde ve Anayasa nizamında görmektedir. Sergüzeştçilerin hareketleri millet nazarında ve ordu içinde tam birtakbihe uğramıştır. Büyük Millet Meclisi rejimi o kadar kuvvetli görmüştür ki, orduya olan güvenin delili olarak ve ordunun siyasetten kurtulmak için gösterdiği gayreti kolaylaştırmak üzere ağır suçluları affetmeyi bile düşünmüştür.

İhtilâlden bugüne kadar siyasetin türlü hâdiselerinden geçmiş bir ordunun, milletle bu kadar yakın bir beraberlik içinde siyasetten uzaklaşmaya çalışması tarihte emsali güç bulunan büyük vasıflardandır. Memleketin selâmeti Anayasa nizamının işleminde, Büyük Millet Meclisinin mutlak itibarında ve hâkimiyetinde ve Büyük Millet Meclisinin ordusuna güveninin, sevgisinin tamamıyla bilinmesindedir.

Bu mukaddemeden sonra dikkatinizi soğukkanlılıkla bugünkü bâzı hâdiseler üzerine çekmek istiyorum. Memlekete hesapsız zararlar vermiş olan 22-23 Şubat itaatsizliği şimdi ordu içinde bir nifak yaratmak ve Büyük Millet Meclisinin orduya olan güvenini sarsmak için bir vesile olarak istismar edilmek isteniyor. Buna alet olanlar iyi niyetten mahrum olanlardır. Vesika, diye neşrolunan yazılar, Büyük Millet Meclisinin bildiği, tahmin ettiği ve nihayet bir ihtilâl rejiminin demokratik rejime

intikali esnasında tedavi tedbirlerine bağladığı hâdiselerdir. Büyük Meclisin açılıp açılmıyacağının münakaşa edildiği günlerde ordu ile bütün siyasi partiler arasında vukubulan temaslar; neticeleri ve demokratik rejimin nihayet kurulmasının başlangıç devresi Yüksek Heyetinizin meçhulü değildir. Bugün vesika, diye neşrolunan yazılar dikkatle okunursa ordunun emir ve kumandasını elinde bulunduran geniş sevki idare kadrosunun ordunun siyasete karışmasının bütün mahzurlarına nihayet vererek memleketi demokratik rejime kavuşturmak için ne kadar büyük güçlükleri yenmeye çalıştığını isafıyla göreceklerdir.

Millet ve Büyük Meclis ile onun aziz evlâdı olan ordusu arasında bir itimatsızlık yaratmak maksadı asla muvaffak olamayacaklardır (olamayacaktır). Asil hissiyatınıza tercüman olduğumu bilerek söylüyorum ki, T. B. M. M. ve onun mesul Hükümeti ordunun şerefine ve itibarına ve en yüksek kumandanından erine kadar bu ordu mensuplarının millet nazarındaki yüksek kıymetlerine asla toz kondurmayacaktır. Ordu aleyhine olan bütün tezvirleri ve fesatları kesin olarak menedecektir. Bu mülâhazaları şunun için söylüyorum.

Hiç kimse, ordu ile Büyük Meclis arasında ayrılık yaratmaya muvaffak olamayacaktır.

Aksine, şimdiye kadar itaatsizlik ve memleketi anarşiye götürmek teşebbüslerine girişenler nasıl perişan olarak çıkmışlarsa, bundan sonra orduya dil uzatmak teşebbüslerinden daha da pişman olarak çıkacaklardır... ” ¹¹⁵³

Bu konuşmada görüldüğü gibi, Başbakan İnönü, 22 Şubat olaylarının üzerinden daha ancak 4,5 ay geçmişken; bir itaatsizlik olarak adlandırdığı bu girişimin, ordu içine nifak sokmak ve TBMM'nin orduya olan güvenini sarsmak amacıyla kullanılmaya çalışıldığına ve bazı kişilerin buna alet olduğuna dikkat çekiyor; ayrıca, ordu içinde bir avuç demokratik düzen karşıtlarının 22 Şubat'ta gerçekleştirdikleri müdahaleye, ordunun hemen tümünün karşı çıktığının ve silâhlı kuvvetlerin memleketin idaresinin ve selâmetinin demokratik düzen içinde mümkün olabileceğine inandığının altını çiziyordu.

Ancak, 22 Şubatçılar adına Talât Aydemir'in tepkisi gecikmiyor ve Aydemir, Başbakan İnönü'nün Meclisteki konuşmasına karşı 8 Temmuz 1962 tarihinde (hemen ertesi gün) şu cevabı veriyordu:

“İnönü güven oyu aldıktan sonra uzun senelerden beri malûm ve kendisine has taktik ve tabiatını bir kere daha göstermiştir. Bu beyanatındaki 22 Şubatçılar'la ilgili hususları şiddetle red ederiz. Senelerden beri asla Milletin hayrına işlememiş olduğumu bildiğimiz bu takdiğin sahibinin karşısında olduğumuz için sergüzeştçi olarak damgalanıyorsak bu kolaylıkla kabul edeceğimiz bir sıfattır. Bu sebeple asıl takbihe değer husus İnönü'nün siyasi zümre ve şahıs menfaatleri üstüne çıkamayarak aziz ulusumuzun sesine kulak vermeyen zihniyetidir. Bir hususu açıkça

¹¹⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 257-258.

beyan etmek isteriz ki İNÖNÜ'nün İSMİ ZEKÂSINDAN BÜYÜKTÜR. Bu zaviyeden tetkik edilince Atatürk'ün dehasının stratejik yaratıcılığından sonraki reformlardan mahrum statik devrenin asıl sebebi anlaşılacaktır. İNÖNÜ TÜKENMİŞTİR. Reformlara en çok ihtiyacımız olduğu bu devrede bütün hayatı statükoyu muhafaza ile geçmiş İnönü'yü tekrar başında görmek bu milletin talihsizliği olmuştur.

22 Şubat vahim bir tecrübeye teşebbüs değil, memleketin sayısız dertlerini bir tarafa iterek İnönü'nün yarattığı siyasi keşmekeşe karşı bir reaksiyondur. Demokrasinin bir türlü rayına oturtulmak istenmeyişinden ıstırap duyanların bir ikazıdır.

Tahtında vatanperverane bir duygu yatmaktadır. Ordu hakkında bir hayal mahsulü olarak ifade ettiği parçalayıcı ve yıpratıcı beyanlarını kendimizi ordudan henüz bir parça addettiğimiz şu anda şiddetle red ederiz. Ordunun partiler üstü bir görüşe sahip olduğu hakkındaki inancımızı 22 Şubatta ortaya koyduk. Bizlerin ağır suçlu olduğumuzu Meclis kürsüsünde söylemek hangi takibat ve mahkeme ilâmına istinat etmektedir. Olay mahkemeye intikal etmiş olsaydı o zaman kimin suçlu olduğu daha iyi anlaşılacaktı. Beyanatta 22 Şubat olaylarını bir taraftan hukuk dili dışında ağır suç olarak belirtirken diğer taraftan itaatsizlik şeklinde tavsifi beyanat sahibini tezada düşürmüştür. Bizlerin hiç bir hareketi ve düşüncesi kendisinden bir parça olmakla gurur duyduğumuz şanlı Silâhlı Kuvvetlerimizi, halkımızı ve parlamentoyu ayırıcı olmadığı gibi birinin diğerine güvenini sarsıcı da değildir.

Kanunî haklarımızın kullanılmasından infial duyulmasını insan hakları muvacehesinde uygun bulmuyoruz. Beyanat sahibinin açık rejim içerisinde bulunduğumuzu hatırlaması gerekir. TBMM de temsil edilmediğimiz ve Meclis içinde savunma imkânımızın olmadığına bilinmesine rağmen güven oyunu müteakip çok ehemmiyetli, bir anda memleketin millî, sosyal, ekonomik ve siyasî bütün meseleleri bir tarafa itilerek baştan sona kadar ithamkâr bir taktikle Orduya ve Ulusuna saygısını, hizmet aşkını cesaretle ortaya koymuş 22 Şubat grubuna Parlamento usulleri dışında yapılan ithamları esefle karşılıyoruz.

Kendilerine o mukaddes kürsüde cevap vermek imkânından mahrum olmamız sebebi ile yaptıkları bu konuşmanın manâ ve güttüğü hedefi Büyük Milletimizin sağ duyusuna terk ederiz.”¹¹⁵⁴

Aydemir'in açıklaması göstermektedir ki, 22 Şubat hareketi sahiplenilmektedir; bir diğer deyişle, bu hareketin içinde yer almış olanların hiç olmazsa bir kısmı,

¹¹⁵⁴ Talât Aydemir, **a.g.k.**, ss. 175-176. Bu açıklaması nedeniyle, Talât Aydemir hakkında, 1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunun, Kanunun cürüm saydığı bir fiilin açıkça övülmesini veya iyi gördüğünün söylenmesini suç sayan 312. maddesinin Birinci Fıkrası uyarınca, tutuklanması istemiyle 9 Temmuz 1962 tarihinde dava açılmış ve Aydemir, Ankara 2. Asliye Ceza Mahkemesinin kararı ile tutuklanmıştı. 18 Temmuz 1962 tarihinde tutukluluk halinin kaldırılmasına karar verilen Aydemir'in davası bir süre tutuksuz olarak devam etmiş ve kendisi 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “Bâzi suç ve cezaların affı hakkında Kanun” dan yararlanmıştı. Bkz. **A.k.**, s. 184.

bir köşeye çekilip sessiz kalmamakta, bu girişimi hâlâ gündemde tutmaya çalışmaktaydılar.

b- Siyasî Af Hazırlıkları ve 2 Ekim Olayları

Bu gelişmeler sürerken, Hükûmet, eski Demokrat Partili siyasî mahkûmların bir kısmının yararlanabileceği bir af kanunu üzerinde çalışmaktaydı. Bu çalışmalar sürerken, Yüksek Adalet Divanınca müebbet hapis cezası ile cezalandırılmış olan eski Demokrat Parti milletvekillerinden Reşat Akşemsettinioğlu Ankara’da tedavi gördüğü Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinden 30 Eylül 1962’de kaçmış ve Yunanistan’a sığınmıştı. Gerek kısmî dahi olsa eski DP’lilerin affına yönelik hazırlıklara, gerek Akşemsettinioğlu’nun kaçışına tepkiler, 2 Ekim 1962 tarihinde Ankara’da bazı olaylara neden olmuştu. Kızılay’da toplanan küçük bir grup, Hükûmet aleyhine pankartlar açmış ve daha sonra bunlara tepki gösterenlerin oluşturduğu kalabalık bir kitle tarafından Adalet Partisi Genel Merkezi ile İl Merkezi ve bazı gazetelerin büroları tahrip edilmişti¹¹⁵⁵. Bu olayları, ertesi gün, 3 Ekim 1962 tarihinde, Adalet Partisi, Millet Meclisine getiriyor ve siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalara cevap veren Başbakan İnönü gerekli açıklamalarda bulunuyordu. Bu bağlamda, AP Meclis Grubu adına gündem dışı söz alan İstanbul Milletvekili Muhittin Güven, yeni Anayasa ve yeni seçim kanunu uyarınca Türk Milletinin oluşturduğu Meclisin çok çetin bir görevle karşı karşıya bulunduğunu belirterek başladığı konuşmasında şunları söylüyordu:

“...Sizlerden çözüm bekliyen bu çetin mesele -ilk bakışta- son 24 saatin olayları gibi görünürse de hakikatte daha derinlerdedir. Bu itibarla Türk milletinin tek ve en yüksek dayanağı olan Yüksek Meclisin ve bilhassa onun sayın üyelerinin bu meseleyi mensubu bulundukları partileri ve parti düşüncelerini bir tarafa iterek hep birlikte çözmeye çalışmaları tarihi bir vazife haline gelmiş bulunmaktadır.

Bu mesele nedir arkadaşlar? Bu mesele Türk milletinin bir asırdan beri kurmaya çalıştığı ve hakiki demokrasi demek olan hür basın ve çok partili rejimli ve onun dayanağı olan Anayasa ile bir hukuk devleti için gerekli müesseseleri kurabilmek ve yaşatmak davasıdır. .

Hakikat bu iken ve bilhassa milletçe çekilmiş ağır ıstıraplardan sonra halen hangi noktaya vasil olduğumuzu bilmeliyiz.

Huzurunuzda çıkmaya bizi mecbur eden hâdiselerin hikayecisi olmamak için elbette ki, pek çok şeyler feda ederdik. Bugün bütün vatandaşlar gazetelerini büyük bir teessür içinde okuyorlar. Dünkü ve geceki olayların hazin tafsilâtı, temayül ve istikameti ne olursa olsun bütün Türk basınında, kelimeden hançerler haline gelmiş ve âdeta Türk demokrasi dâvasının bağına tevcih edilmiştir.

Dünyanın her tarafında gençliğin veya toplumun heyecanlı hareketleri görülebilir. Şu veya bu şekilde her hangi bir fikrin veya zümrenin aleyhine

¹¹⁵⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt: 3, s. 47, 64.

nümayişler tertibetmek ihtiyacı duyulabilir. Fakat hiçbir hukuk devletinde mesken masuniyetine, can ve mal emniyetine ağır tecavüzlerde bulunulduğu asla ve asla görülemez.

Hepinizin gazetelerde okuduğu, belki de gece bizzat izlemek imkânını bulduğu hâdiseleri tafsilen arz ederek huzurunuzu işgal etmek niyetinde değiliz. Sadece bu hâdisenin birkaç noktasını yüksek ıttılınıza arz edeceğiz.

Muhterem arkadaşlarım;

Mecmuu 5 kişiden ibaret olan bir grupun ellerinde Başvekili istifaya davet eden dövizlerle yol ortasında belirmesi gibi tuhaf bir mukaddeme ile başlayan bu hâdisе karşılaştığı ilk mukavemetle erimiş, yok olmuş ve 5 kişilik nümayişçiler Atatürk Bulvarındaki Millî Piyango Bayiliğine çekilmişlerdir.

İşte bu garip başlangıcı takibendir ki, temayül ve istikametlerini saatlerce ilân ve izhardan çekinmiyen esas nümayişçiler hakikatta asıl hedefleri olmak icabeden bu adamların bir vitrin camının arkasından rahatla seyretmek sükûnetini gösteren bu topluluk her nedense muhafaza ve müdafaası pek kolay olan matbaa ve parti binaları karşısında aynı sükûneti muhafaza etmemiş tehevvüre kapılarak hâdiselere seyirci kalan zabıta kuvvetlerinin gözü önünde bâzı gazetelerin bürolarını tahribetmek ve bu arada bununla da yetinmiyerek gösterilen müsamahanın verdiği cüretle Parlâmentoya büyük çoğunlukla gelmiş bir siyasi partinin il ve genel merkez binalarını huzurunuzda da tafsil eden hicap duyduğum bir tarz ve şiddetle harabetmek imkânını bulmuşlardır.

Demokrasi ile bir münasebeti bulunmayan bu hâdisenin aşırı bir nümayiş de geçerek bir anarşi halini aldığı açık bir gerçektir. Bu yollarla hislerini veya hiddetlerini teskin ihtiyacı vatandaşlar arasında bir kere itiyat haline gelirse bu halin vehameti hukuk dışı kalan iptidai Devlet ve cemiyetler için bile büyük tehlikeler tevli dedebilir. O bakımdan karşısında bulunduğumuz mesele ne bir vilâyetin emniyet kuvvetleri meselesi, ne bir İçişleri Bakanlığının zafiyeti, ne bir Hükümet tutumunun yanlışlığı ölçüsü içinde kalmamakta, Türk milletinin ve Devletinin rejim dâvasını tehdit etmektedir.

Bu itibarla mesele birinci derecede bir Hükümet meselesi ve daha geniş mânası ile Türk milletinin yegâne varlığı olan T. B. M. Meclisinin ana meselesi ve bekası meselesidir. Bu itibarla hangi partiden olursa bu Anayasa dışı davranışları Büyük Meclisin de tasvibetmiyeceği aşikârdır. Bu tarzda atılan her taş milletin bütün fertlerine, temel haklarına ve hürriyetlerine yapılan bir taarruzdur. Böylece biz Adalet Partisi olarak meseleyi partiler üstü bir dâva halinde huzurunuzda getirmiş bulunuyoruz.

Yüksek Meclisin hayatımıza derinliğine tesir eden bu hâdiseyi gerektiği hassasiyet ve ehemmiyetle karşılayacağından emin olarak saygılarımızla huzurunuzdan ayrılıyorum.” ¹¹⁵⁶

¹¹⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), ss. 286-287.

Sözü edilen olaylara ilişkin olarak CHP Grubu adına konuşan Adana Milletvekili Suphi Baykam ise, böylesine ciddi bir soruna sağlıklı bir tanı koyabilmek için, olayın nedenlerine eğilmek gerektiğine işaret etmekte ve birinin sahibi ve başyazarı Büyük Millet Meclisinin üyesi olan bazı gazetelerde, her fırsatta 27 Mayıs aleyhine yazılar çıktığını, Yüksek Adalet Divanı kararları ile mahkûm olanların birer mazlum gibi gösterildiğini belirterek şöyle devam ediyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım: Bu misalleri artırabilirim, bunları hepiniz bildiğiniz için üzerinde durmıyacağım. Ama, bu memlekette bu şekilde yazılar yazılır, öte yandan bu çatı altında bulunan bâzı milletvekilleri Yüksek Adalet Divanının mahkûm ettiği insanlar için, “Bunların altından heykellerini Atatürk’ün heykelleri yanına diktireceğiz” derlerse; bu memlekette huzur kalır mı? Biz, eğer Türkiye’nin yarınını daha iyi yapmak için çırpınan insanların Millî Birlik Üyelerinin her gün bir vesile ile karşısına çıkar ve “Bir gün elbette intikam alacağız” diye ilân edersek olur mu arkadaşlar?

Nihayet arkadaşlar, bu noktaların hepsini dile getirmek de mümkün ama ben belli başlılarına işaretle iktifa ediyorum. Değişik ifadelerle tahribedici fikirleri ileri sürer de, İnönü’yü hudut dışı etmekten tutunuz da daha acı neticelere kadar işi vardırırsak, hiç şüpheniz olmasın ki muhterem arkadaşlarım, maşeri vicdan bundan müteessir olur. Bu memlekette bu nizam uğruna, hep beraber hassas bulunuyor ve istikbale ümitle bakarak memlekete hizmet etmeye çalışıyoruz. Kendi kendimizi inkâr etmedikçe, bu istikamette bir müşküle ‘evet’ demeye veya böyle bir müşkülü teşvik etmeye imkân yoktur. Size bir tanesini, hem de dünkü nümayişlerden sonra çıkmış olan bir gazeteyi, gerçekten esefle ifade, ödevim, göstermeye mecburum.

Dün Yüksek Adalet Divanının müebbet hapse, aslında ölüm cezasına mahkûm etmiş olduğu bir insan yurt dışına kaçarak : ‘Hürriyeti seçtim, aile efradıma tazyik etmeyin’ şeklinde Son Havadis gazetesine beyanatta bulunuyor. Bu sözler büyük manşetlerle bu şekilde ilân ediliyor.

Bunlar bu kadarla da kalmıyor. Dün bu nümayişin yapıldığını ve yapılış tarzını gazetelerde okudunuz.

Mecliste, kongrelerde aylardan beri devam eden tahrikler dün istenmiyen ölçüde tezahür etmiş ve malûm nümayiş cereyan etmiştir. Bu nümayiş yapanları aynı organları (güruh) ve (ne idiği belirsiz kişiler) olarak vasıflandırmaktadırlar. Bu ithamı reddetmek mevkiindeyiz. Nümayişe katılan üniversite gençliği, tarih boyunca yapılan yüzlerce gençlik mitinginde olduğu gibi, kuvvetini Atatürkçülükten ve rejime bağlılıktan almaktadır. Yalnız mitingün maksadı taşan tezahürleri şüphe yok ki onları da üzmüş olabilir.

Sonunda bir yeni tahrik vesikası daha: “Milliyetçi gençler ve vatandaşlar, hürriyet yürüyüşü tertipliyerek en menfur ve yüz kızartıcı tecavüzü tel’in edecektir” diye büyük manşetler yapılıyor.

Sevgili arkadaşlarım, daha öteye gidiyoruz. Yine bugün çıkmış olan bir gazete (Yeni adı ile Adalet diye çıkıyor) yakalanan bir tahrikçi için; “Beni para

ile tuttular, beni bırakınız” demiş. Henüz hüviyeti tesbit edilmemiş olan bir şahsın iki sene evvelki Kızılay nümayişlerinde paralı olarak vazife gördüğü tesbit edilmiştir diyecek kadar ileri gidiliyor. Yani iki sene önce Kızılay’da nümayiş yapmış olan gençlerin para ile tutulmuş olduğunu söyleyebilmektedir... Demek ki, mesele dün başlamamış, dün bitmemiştir. Demek ki, mesele bir memleketin temel nizamı olan demokratik nizamın, yani korunması ile mükellef olduğumuz Anayasa nizamının temeline müteveccih ve aylardan beri devam eden, hakikaten tahripkâr tecavüzlerin ifadesini bulacak kadar ağır şantajlarla dolu bir hal alınca sonunda, bardağı taşıran bir damla halinde Kızılay’da başlayıp tesirini devam ettirmiş, bildiğiniz neticeye varmıştır...

... Şimdi kendi gazetelerinden, Yeni İstanbul gazetesinden okuyorum:

Pankartlardan almışlar: ‘İsmet Paşa istifa et.’ ‘Açık rejim dedin, kapalı rejim getirdin. Hani açık rejim?’ ‘Kumandanlarla gizli toplantı yapıyor, sen tahrik ediyorsun.’ ve saire... Bunlar tesbit edildiği zaman, arkadaşlarım, bütün Türk Milleti aydınlanacak ve bunların menşei, tahrikçileri ortaya çıkacaktır. Ama, açıkça Anayasanın emrettiği çerçeve içinde çalışan meşru bir iktidara karşı hâlâ, ‘Sen gizli olarak kumandanlarla görüşüyorsun, istifa et, sen tahrikleri yapıyorsun, kapalı rejimdesin’ diyebilmektedirler. Bundan memleketin sabrı taşmıştır. Birtakım idealist insanların, vatandaşların da sabrı elbette bir noktada taşar ve hâdise bildiğiniz neticeye varır...”¹¹⁵⁷

Suphi Baykam’ın bu konuşmasından sonra AP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven, Baykam’ın değindikleri ile ilgili olarak, konuyu Meclise, demokratik rejimin savunmasını Meclisin üstlenmesi ve partilerine yapılan saldırının bütün partilere yapılmış gibi görülmesini ifade etmek için getirdiklerini belirtmiş ve şunları söylemişti:

“...Buna ait sebebi görüşmek eğer gündem konusu olursa elbette ki enine boyuna, o zaman müzakere mevzuu olacaktır. İşte o zaman ister müessese, ister şahıslar üzerine tevcih edilmek istenen şüpheler ve tereddütler varsa o müesseselerin sahipleri ve Milletvekilleri gereken müdafaalarını rahatlıkla yapmak imkânını bulurlar. Onların da diğer partiler için, diğer gazeteler için söyleyecek sözleri bulunabilir. Binaenaleyh buna ait bir müzakere açılmadan, bu hâdisenin münakaşa ve müşahedesi yapılır gibi bir halin içine girilmesini usule aykırı telâkki ediyoruz. Ve tekrar ediyoruz ki, biz grupumuz olarak. Adalet Partisi olarak demokratik rejime bütün müesseseleriyle inanmış olarak huzurunuzdayız. Bunun müdafaasını Büyük Millet Meclisinin üzerine almasını, birkaç gazeteyle yapılan taarruzun bütün basına, hele partimiz merkezlerine vâki ve hiçbir ölçü ile bağdaşamıyacak feci tecavüz ve tahribatın, maddi ve mânevi bütün partilere yapılmış olarak kabul edilmesi

¹¹⁵⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), ss. 289-290.

*lâzımgeldiğini ve Büyük Meclisin emrinde bulunan Hükümetin her meselede olduğundan daha fazla, bu meseleye büyük hassasiyetle eğilmesini, meskenlerin, malların, canların masuniyetinin müdafaa edilmesini en tabîi hakkımız olarak talebediyoruz.”*¹¹⁵⁸

Söz konusu olayla ilgili bilgi vermek için kürsüye gelen Başbakan İnönü, olayın nasıl başlayıp geliştiğini şöyle açıklamıştı:

“Muhterem arkadaşlar, dün, 2 Ekim günü Ankara’da nümayişler olmuş ve bu nümayişler neticesinde esef verici hâdiseler vukubulmuştur. Nümayişlere evvelâ Hükümet aleyhinde yaftalarla bir hareket yapmak istiyen mahdud insanlar tarafından başlanılmıştır. Bunların ne maksatla harekete kalktıkları ve ne tertip içinde bulundukları henüz anlaşılamamıştır. Tahkikat devam ediyor. Mesele, tahkik safhasından adalete intikal edecektir. Sebeplerinin ve mahiyetinin yakında anlaşılabileceğini ümid ediyoruz.

*Bu nümayiş teşebbüsü karşısında derhal bir tepki olmuş; kendiliğinden bir halk hareketi halinde, bu nümayişi önlemek için mukabil hareket yapılmıştır. Galeyan içinde ilk nümayişçilerin hayatlarının tehlikeye girdiği görülmüş. İlk nümayişçiler dükkânlarla iltica etmişler; halk kapıda bekliyormuş, polis yetişmiş ve bunların hayatlarını kurtarmış ve sonra onları Emniyete nakletmiştir. Bundan sonra, yeni nümayişler vakit vakit, artan - eksilen dalgalarla muhtelif istikametlere akmış; bu arada Hükümet aleyhinde bulundukları bilinen gazetelere ve Büyük Mecliste başlıca muhalefeti temsil eden Adalet Partisinin Merkezine tecavüz edilmiştir.”*¹¹⁵⁹

Başbakan İnönü, sözlerine devam ederek, bu olaydan şahsen ve Hükümet olarak derin teessür duyduklarını ifade etmiş ve demokratik rejim içinde iktidar ve muhalefet olarak rejimi korumanın çarelerini bulmaya mecbur olduklarına, 20 seneden beri bu uğurda çaba harcadığına, daha ne kadar uğraşılacağına da belli olmadığına dikkat çekmişti¹¹⁶⁰. İnönü, sözlerine şöyle devam etmişti:

“... ilerde vukubulacak böyle hâdiselere karşı, Hükümetin tutumu ne olacaktır? Bunun hakkında da Büyük Meclisi aydınlatmak isterim.

Can ve mal emniyetini; sözümün başında da söylediğim gibi, muhalefette bulunan partinin can ve mal emniyetini daha evvel temin etmeyi Hükümet bir vazife sayacaktır.... Nihayet iktidar bizdedir; biz mesuliyet taşıyoruz. Bütün vatandaşların emniyetini korumak, bize teveccüh etmektedir. Vazifemizi ifa

¹¹⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), ss. 291-292.

¹¹⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), s. 293.

¹¹⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), s. 293.

etmek mecburiyetindeyiz. Bu vazife duygusu sarsılmaz bir surette yüreklerimizde yaşamaktadır ve kendimiz de bu emniyeti temin edebileceğimize güveniyoruz.

Şimdi burada bütün vatandaşlarıma ilân ediyorum: Bu kabil tecavüzlerin, hareketlerin hiçbir faydası yoktur. Hükümet hiçbir suretle bunları desteklemiyor, desteklemeyecektir. Bunların karşısındadır. Devletin bütün kuvvetleriyle bu gibi tecavüzlere mâni olmaya çalışacaktır. İnzibat kuvvetleriyle, ordusu ile ve bunların bütün vasıtalarıyla tecavüzleri; vatandaşın emniyetine vukubulacak tecavüzleri menetmeye mecbur olduğumuzu bilerek vazife yapacağız. Bunu temin edeceğimize güveniyorum. Gördüğünüz kusurlar, bugünkü Hükümetin mesuliyeti altındadır. Fakat bu kusurlar, bugünkü Hükümetin icraatının eseri değildir. Geçirdiğimiz birçok fırtınalı devirlerin inzibat kuvvetlerinde, Devlet teşkilâtında vücuda getirmiş olduğu sarsıntılarının bir neticesidir.

Ama bunları biz her sahada, kısa zamanda tamir etmeye ve telâfi etmeye çalışacağız.

Muhterem arkadaşlarım, tecavüze uğramış olan arkadaşların teessürlerini anlıyorum, şikâyetlerini anlıyorum. Bu kürsüden bunların söylenebilmesi ve Hükümetin bunları derin esefle olduğu kadar dikkatle ve tedbirlerini düşünerek dinlemiş olması her halde Meclisin tutanaklarında iyi bir işaret olarak görülecektir. Muhalefet partisinin bu münasebetle emniyet hususunda serdettiği talepleri tamamen yeninde buluyoruz. Bu talepleri yerine getirmek için Hükümet bütün vasıta ve kudretiyle dikkatli olduğunu gösterecektir.” ¹¹⁶¹

Başbakan İnönü’nün konuşması sonunda Elazığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç’ın, İnönü’ye Başbakan olarak yaptığı açıklamalar için teşekkür ettiğini, ancak CHP Genel Başkanı olarak, kendisinden önce CHP Grubu adına konuşan Suphi Baykam’ın, olayları tasvip eder tarzdaki ifadesine katılıp katılmadığını sorduğunda, Suphi Baykam’ın da bu soruya müdahale ettiğini ve kendisinin sadece olayların çıkış nedenlerine ilişkin açıklamalarda bulunduğunu belirttiğini görüyoruz. Başbakan İnönü, Ömer Faruk Sanaç’ın sorusuna şu cevabı vermişti:

“İktidar Partisi Grup Başkanvekilinin, dün vukubulan tecavüzleri tasvibetmesine imkân yoktur. Şimdiki beyanından da anlıyoruz ki, vukubulan hâdiselerin sebeplerini, tarihçesini etrafiyle tahlil ettiği zaman bu tecavüzlerin hiçbir suretle tecviz edilemeyeceğini tasrih etmiştir. Bugün mühim olan sebepler şunlardır. Henüz tahkikat bitmemiştir. Ne şekilde biteceğini de bilmiyorum, neden neşet etti, neden sirayet etti, sirayet ettikten sonra kimler tarafından ne surette sevk olundu. Bunları bilmiyoruz. Bunların muhakemesini geniş zamanda yaparız. Bence mühim olan muhalefet partisi olarak tecavüze uğramış olan Adalet Partisinin, teessürlerinin benim için anlaşılmasıdır ve bunu esefle kaydediyorum.

¹¹⁶¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), s. 294.

Başkanlığı ile şeref duyduğum. Cumhuriyet Halk Partisinin de benimle beraber bu teessüre ve teessüfe iştirak ettiğini size temin ederim.” ¹¹⁶²

Millet Meclisindeki görüşmelerden de anlaşılacağı gibi, kısmî nitelikte olsa bile, eski Demokrat Partililere yönelik bir af kanununun hazırlıkları, 27 Mayıs’tan yana olanlarla, ona karşı olanlar arasında ciddi sürtüşmelere yol açmaktaydı. Daha da önemlisi, 27 Mayıs’tan yana olanlar, tepkilerini, bir bakıma Demokrat Partinin devamı olarak gördükleri Adalet Partisine yöneltmekteydiler. Bu durumun da, toplumu bir kamplaşmaya götürdüğünde kuşku yoktu. 2 Ekim olaylarının hemen ertesinde, 5 Ekim’de Ankara’da, 8 Ekim’de İstanbul’da, MDO (Millî Devrim Ordusu) imzalı bildiriler dağıtılıyordu ve bu bildirilerde 27 Mayıs’ın kayıtsız şartsız korunacağı vurgulanıyordu¹¹⁶³. Hemen ertesi gün, 9 Ekim’de, İstanbul’da bazı üniversiteli gençler, “af yok” diye bağırarak, Beyazıt’tan Taksim’e kadar yürümüşlerdi¹¹⁶⁴. Bu arada, bazı Tabîî Senatörler Cumhurbaşkanı Gürsel ile görüşmek ihtiyacını hissetmişler ve görüşme sonrasında, Tabîî Senatör Mucip Ataklı, yaptığı açıklamada,

“...Cumhurbaşkanı ile son olayları konuştuk. Aynı zamanda Tabîî Üyelerin Parlâmento içinde ve dışında Atatürk ilkeleri ve devrimlerine ve 27 Mayısın getirmiş olduğu görüşlere tamamen sâdık olarak görevlerine azimle ve imanla devam edeceğini tekrar kendisine teyid ettik.

...Bugünkü durumda bizim görüşümüz şudur:

Şayet siyaset adamları akli selim yolunu bulurlarsa ki, son olaylar onlara bir işaret vermiştir, memleketin iyi yola gitmesi ihtimali mevcuttur. Basın ve siyasî partiler 27 Mayıs tasarruflarının ve Millî Birlik idaresinin hüviyetine taarruz ettikçe, memleketin hayrına hareket etmemiş olurlar. Ve başta komünizm olmak üzere diğer yıkıcı cereyanlara imkân hazırlarlar...” demişti¹¹⁶⁵

Böyle tartışmalı bir ortamda, Hükûmetin hazırladığı ve kısmî bir siyasî affı öngören kanun tasarısı, 8 Ekim 1962 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulmuş ve 12 Ekim 1962 tarihinde Millet Meclisinde kabul edilmişti¹¹⁶⁶. 14 Ekim’de bazı gazetelere ve dergilere yine MDO imzalı bir bildiri gönderiliyor ve “Menderes dönemini geri getirmek isteyen gericilere dur demek üzere bir Atatürk ve devrim ordusu” kurulduğu; “memleketin Menderes artıkları, komünistler ve ırkçılardan temizlendiği gün huzura kavuşulacağı”, “27 Mayıs’la İsmet Paşa’ya karşı harekete hazırlananların yok edileceği” duyuruluyordu¹¹⁶⁷. Bu sırada, TBMM’de temsil

¹¹⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), s. 294.

¹¹⁶³ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 47.

¹¹⁶⁴ **A.k.**, s. 47.

¹¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1962.

¹¹⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 4-30.

¹¹⁶⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, ss. 47-48.

edilen bütün siyasî partiler ve bağımsız milletvekilleri adına yapılan bir açıklamada, “27 Mayıs millî bir devrimdir. Büyük Meclis’in mensupları bizler, bir bütün halinde bu meşru temele yönelecek her tecavüzü birlikte karşılamaya azimli ve kararlıyız” denilmekteydi¹¹⁶⁸. Süre gelen olaylarla ilgili olarak, Talât Aydemir de bir açıklama yapıyor ve bütün bu yaşananlarla 22 Şubatçıların bir ilgisi olmadığını bildiriyordu¹¹⁶⁹. Böylesi tartışmalı bir ortamda, kısmî af kanunu tasarısı, 16 Ekim 1962 tarihinde Cumhuriyet Senatosunda da kabul edilmiş¹¹⁷⁰ ve 78 sayılı “Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında Kanun”, Cumhurbaşkanınca 18 Ekim 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı¹¹⁷¹. Bu Kanunla, Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146. maddesi uyarınca mahkûm edilmiş bulunanların bu mahkûmiyetlerine ait ilâmlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder senesi affediliyor ve böylece eski DP’lilerden 283 kişi bu aftan yararlanmış oluyordu¹¹⁷². Tahliyelerden sonra, Kayseri Cezaevinde, Yüksek Adalet Divanınca verilen cezalarını çekmekte olan 57 hükümlü kalmıştı¹¹⁷³. Ancak, Silâhlı Kuvvetlerde, kamuoyunda ve CHP örgütünde bu sınırlı affa bile tepki kovanlar bulunduğu gibi¹¹⁷⁴; aralarında eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın da yer aldığı bazı ünlü politikacıların bu aftan yararlanamamaları ve Kayseri Cezaevinde cezalarını çekmeye devam ediyor olmaları nedeniyle, affı tatminkâr görmeyenler de mevcuttu. Bu nedenle, bazı kesimler için daha geniş kapsamlı bir af konusu ülke gündemindeki yerini korumaktaydı.

c- Bayar’ın Sağlık Nedenleriyle Geçici Tahliyesi ve Tahliyenin Yol Açtığı Olaylar

aa- Bayar’ın Sağlık Nedenleriyle Geçici Tahliyesi

Siyasî af tartışmaları yaşanırken, yıl sonuna gelinmiş ve yukarıda ayrıntılı bir biçimde üzerinde durduğumuz gibi, “11 Subay Olayı” gerçekleşmişti. 1963 yılının

¹¹⁶⁸ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1962.htm> (Erişim Tarihi: 06.11.2006); **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 47.

¹¹⁶⁹ Aydemir’in 20 Ekim 1962 tarihli açıklaması şöyleydi: “Vatandaşın kanına susamış ve milletimizi kendine göre isimlerle parça parça bölmüş bu yer altı teşekküllerinin kuvvetli hükümete rağmen peş peşe devam eden bildirilerini esefle karşılamaktayız. Komünizme karşı olduğunu sadece şüpheleri dağıtmak için kullanılan ve bazı cümleleriyle benimsenmiş gördükleri gerçek memleket meselelerinin gerisinde ‘Çeka’ metotlarıyla nice küçük oyunlar hazırlandığının zinde kuvvetlerimizce farkına varılmıştır.” Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, s. 248.

¹¹⁷⁰ Af Kanununun Cumhuriyet Senatosunda kabul edildiği gün, kimlerden oluştuğu bilinmeyen bir grup “Ay-Kurtlar” adıyla yayımladıkları ve Türk Gençliği adına hareket ettiklerini duyurdukları bir bildiride, Türk Ordusundan başka ordu tanımadıklarını açıklıyorlar ve “Atatürkçü maskesi taşıyan MDO mensupları ile kızıl propagandası yapan gazeteleri uyarıyoruz” diyorlardı. Bkz. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 48.

¹¹⁷¹ **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235.

¹¹⁷² **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 48.

¹¹⁷³ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1962.htm> (Erişim Tarihi: 06.11.2006)

¹¹⁷⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 101.

Mart ayında, bir başka sorunla karşı karşıya kalınıyor ve Kayseri Cezaevinde müebbet hapis cezasını çekmekte olan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın bozulan sağlık durumu, ülke gündemindeki yerini alıyordu. Bu bağlamda, çeşitli hastalıklardan şikâyeti olan Bayar, Kayseri Devlet Hastanesine gitmeyi reddettiği için, Cezaevi Revirinde tedavi olunmaktaydı. Muayene için Ankara'ya götürülmeyi de reddedince, Celal Bayar, Savcılığın talebi üzerine Ankara'dan çağrılan iki profesör tarafından 12 Mart 1963'te Kayseri Cezaevinde muayene edildi¹¹⁷⁵ ve onların hazırladıkları Raporu değerlendiren Kayseri Devlet Hastanesi Sağlık Kurulu, sağlık nedenlerinden ötürü Bayar'ın cezasının altı aylığına ertelenmesi gerektiğine ilişkin Raporunu Savcılığa verdi. Savcılıkça İstanbul'daki Adli Tıp Kurumuna gönderilen Raporun anılan Kurum tarafından da onaylanması üzerine, Bayar, 22 Mart 1963 tarihinde Kayseri Cezaevinden geçici olarak tahliye edildi¹¹⁷⁶. Geceyi Kayseri'de geçiren Bayar, ertesi gün Ankara'ya doğru, yurdun her yerinden Kayseri'ye gelmiş olan heyetlerden oluşan çok kalabalık bir konvoy eşliğinde yola çıkmıştı ve bu yolculuk tam anlamıyla bir gövde gösterisine dönüşmüştü. Gazeteci Mete Akyol, sözü edilen konvoyu şöyle anlatmaktadır:

“Nasıl bir yolculuk... Herhalde bir helikopterle tepeden baksanız bir ucu, bilmem nerede, diğer ucu bilmem nerede, kilometrelerce uzunluğundaki bir yılan gibi bir şey böyle kıvrıla kıvrıla gidiyor, hiç kopukluk olmadan...”

Ankara'nın içine girdikçe baktık ki Ankaralılar büyük randevuya düünden hazır. Kaldırımlarda falan bayağı kalabalıklar var. Yani konvoy bekleniyor. Ve Bayar geliyor.” ¹¹⁷⁷

Bayar'ın Ankara yolculuğuyla ilgili olarak, AP Milletvekili Mehmet Turgut da, şunları söylemektedir:

¹¹⁷⁵ Savcılığın talebi üzerine Bayar'ı muayene için Ankara'dan Kayseri'ye giden doktorlar, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden, Prof. Dr. Hamdi Aktan ile Prof. Dr. Cafer Sökmen'di. **Cumhuriyet**, 13 Mart 1963.

¹¹⁷⁶ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1963.htm> (Erişim Tarihi: 06.11.2006); **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 70; Bayar'ın sağlık durumu ile ilgili olarak Adalet Bakanlığınca da Bakan imzası ile 12 Mart 1963 tarihinde bir açıklama yapılmıştı ve bu açıklamada, o güne kadar olagelenler anlatıldıktan sonra, “...Kayseri Savcılığının, mevzuatın makamına tanıdığı yetkileri alacağı raporlara göre kullanarak konunun hükümlerini yerine getireceğine şüphe yoktur. Neticeye, ancak sağlık kurulunun vereceği raporla ulaşılabilecektir. Kanunun hükmü ve yapılan açıklamalardan da anlaşılabilirdiği gibi Savcı da raporla bağlıdır. Adalet Bakanlığının da, hükümetin de bu mevzuat karşısında, herhangi bir suretle olursa olsun, müdahale yetkisi yoktur. Mevzuatın tâyin ve tesbit ettiği sınırlar içinde Savcılık yetkilerini kullanarak kendisine düşen ödevi yerine getirir. Her halde gerek siyasi, gerekse âdi suçlarla hükümlü olanların herhangi birine lehte veya aleyhte istisnai bir muamele yapılmıyacağından emin olmak gerektiği hususunu umumi efkâra arz etmekte fayda mülâhaza etmekteyiz.” denilmekteydi. Bkz. **Cumhuriyet**, 13 Mart 1963.

¹¹⁷⁷ Mehmet Ali Birand, v.d., **a.g.k.**, ss. 78-79.

“Konya yol ayrımından Ankara’ya kadar vasıtaıyla ve insanlarla doluydu. Arabanın üstüne atlayanlar, arabayı durdurup öpenler... Öyle bir havaydı.”

1178

AP Genel İdare Kurulu da, Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, Çanakkale Şehitlerini Anma Günü nedeniyle Çanakkale’de bulunduğundan, Süleyman Demirel’in Başkanlığında toplanmıştı ve Bayar’a bir “geçmiş olsun heyeti” göndermeye karar vermişti. Bir heyet gönderilmesi kararını ve karşılamayı, dönemin AP Isparta Milletvekili Dr. Sadettin Bilgiç, anılarında şöyle anlatmaktadır:

“...Genel İdare Kurulu, Demirel’in başkanlığında toplandı ve Celal Bayar’a tahliye olduktan sonra bir ‘geçmiş olsun heyeti’ göndermeye karar verdi. Ertuğrul Akça, ‘Heyet gönderilecekse gönderilsin. Ama bu karar defterine yazılmasın. Çünkü MP, böyle bir karardan ötürü kapatıldı’ diyordu. Başta Demirel olmak üzere arkadaşlar, buna rağmen kararı yazmakta ısrar ettiler. Bayar’ı karşılamak üzere Mehmet Ali Aytaş, İskender Cenap Ege, Mustafa Tayyar, Vedat Ali Özkan ve Hüsnü Dikeçligil’in gönderilmesi kararlaştırıldı. Heyet 22 Mart 1963’te Kayseri Turan Otel’e yerleşti. Ertesi gün gazeteler Mehmet Ali Aytaş Paşa’nın Bayar’a ‘Sizi Çankaya’ya oturtmaya geldik’ dediğini yazdılar. Bayar’ın geçeceği il ve ilçelerdeki teşkilatlarımıza telgraf çekerek, Bayar için özel karşılama ve uğurlama yapmayacağımızı ve halkın ilgisine de mâni olunmayacağını bildirdik. Bayar 23 Mart günü Kayseri’den hareket ederek Ankara’ya geldi. Konya-Kayseri kavşağında Bayar’ı büyük bir konvoy ve kalabalıkla karşıladık. Bütün arkadaşların elinde DP bayrak ve filamaları vardı. Konya – Eskişehir yolu, Bahçelievler, Meclis – Genelkurmay kavşağı, Atatürk Bulvarı yoluyla Güven Evler’de Bayar’ın misafiri edileceği Dr. İhsan Şahinalp’in evine gelindi ve kalabalık burada dağıldı...” 1179

bb- Tahliyenin Olaylara Neden Oluşu

Kuşkusuz bu kalabalığı denetim altında tutabilmek mümkün değildi. Bu bağlamda, kalabalıkta yer alan bazı kişiler tarafından istenmeyen kimi davranışlarda da bulunulmaktaydı. Her ne kadar, Sadettin Bilgiç, bu tür hareketlerin yapılmadığını, gerçekte ilgisi olmayan bu tür iddiaların tahrik veya provokasyon amacıyla ortaya atıldığını ileri sürmekteyse de¹¹⁸⁰; başka bazı kaynaklarda farklı anlatımlar görülmektedir. Örneğin, karşılama törenini izlemiş olan gazeteci Mete Akyol, bu konuda şöyle demektedir:

“Ve orda konvoydaki bazı fanatik mi diyeyim, hasta taraftarlar mı diyeyim, onlar ellerini filan sallayarak hani nisbet yaparcasına o binalardaki görevli subaylara karşı bir takım davranışlarda bulundular.” 1181

Demirel de, konvoyun Millî Savunma Bakanlığının yakınından geçişi sırasında, konvoydaki bazı kişilerin istenmeyen davranışlarda bulunduklarının söylendiğine

1178 A.k., s. 79.

1179 Sadettin Bilgiç, a.g.k., s. 105.

1180 A.k., s. 105.

1181 Mehmet Ali Birand, v.d., a.g.k., s. 79.

değinerek, bu konuyu şöyle değerlendirmektedir:

*“Gerçekten fırtına gibi bir karşılamaydı. Çok müthiş bir şeydi yani... Tabii bu çeşit halk hareketlerine gelindi mi kontrol elinizde değildir. İşte Milli Savunma Bakanlığı’nın oradan geçerken birtakım hareketler olduğu ilerde söylenmiştir. Olabilmiştir de... Yani onlar artık kontrolde değildir.”*¹¹⁸²

Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın böylesine coşkulu bir biçimde karşılanması, 27 Mayıs’tan yana olanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştı ve bu kesim, tepkisini çok sert bir biçimde ortaya koymuştu. Gerçekten, Birand’ın adlandırdığı gibi *“çılgın bir kalabalık”* sokağa dökülmüştü¹¹⁸³ ve bu kişiler *“af yok”* diye bağırarak 24 Mart 1963 Pazar günü Adalet Partisi Genel Merkezine karşı saldırıya geçmişti¹¹⁸⁴. Olaylar, ertesi gün de devam etti. Aralarında milletvekili ve senatörlerin de bulunduğu bazı partililer binadayken, Parti Genel Merkezine karşı yine saldırılar başladı. Binaya gelen Merkez Komutanı ve beraberindekiler bir süre binaya giriş ve çıkışı yasaklamışlardı. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ile Merkez Komutanı arasında geçen tartışmadan sonra, bu yasaklama kaldırıldı¹¹⁸⁵. Ancak, dışarı çıkan AP’lilere, dışarıda bekleyen ve aralarında bazı subayların da yer aldığı kalabalık tarafından hakarete ve hatta saldırılarda bulunulmuştu¹¹⁸⁶. AP’ye karşı gösteriler, binanın tahrip edilmesi, bazı belgelerin yırtılıp atılması ve binada asılı tabelanın indirilmesi gibi saldırganlıklarla bir iki gün daha sürdü. İzleyen günlerde, aralarında Demirel’in de bulunduğu Genel İdare Kurulu üyesi 9 kişi istifa etti. Her ne kadar bunlardan 7’si bir iki gün sonra tekrar göreve döndülerse de, Demirel dönenler arasında yer almadı¹¹⁸⁷. Böylece, Bayar’ın geçici tahliyesi ile başlayan gerginlik, giderek toplumda 27 Mayıs’ı destekleyenler ve ona karşı çıkanlar arasındaki kampaşmasının daha da keskinleşmesine neden olmuştu. Bu olaylar, Yüksek Askerî Şura toplantısında da değerlendirilmiş ve Şura, konunun Millî Güvenlik Kurulunda ele alınmasını istemişti.

¹¹⁸² A.k., s. 79.

¹¹⁸³ A.k., s. 80.

¹¹⁸⁴ A.k., ss. 80-81; Sadettin Bilgiç, a.g.k., ss. 106-107.

¹¹⁸⁵ Sadettin Bilgiç, a.g.k., ss. 107-108.

¹¹⁸⁶ Sadettin Bilgiç, a.g.k., ss. 107-108; Metin Toker, a.g.k., ss. 157-158; Ali Naili Erdem, a.g.k., ss. 65-66.

¹¹⁸⁷ Mehmet Ali Birand, v.d., a.g.k., s. 83.

cc- Olaylara İlişkin Olarak AP Grubu Adına Millet Meclisinde Yapılan Gündem Dışı Konuşma ve Başbakanın Açıklaması

Bütün bu olanlar, haliyle Millet Meclisinin gündemine de taşınmıştı. Gerçekten, Adalet Partisi Meclis Grubu adına Adana Milletvekili Ahmet Topaloğlu, Millet Meclisinin 25 Mart 1963 tarihli 62. Birleşiminde gündem dışı söz alıyor ve 24 Mart Pazar günü, Kızılay'da toplanan bazı gençlerin Adalet Partisi önüne geldiklerinde, partilerine tahkir ve tezyif edici beyanlarda bulunduklarını, hatta parti binasını taşladıklarını anlattıktan sonra, bu hareketin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun tipik bir ihlâli olduğuna dikkat çekiyordu. Topaloğlu, bu olayların gelişmesinde, geçen yıl Ekim ayında gerçekleşen benzer hareketlerin takipsiz bırakılmış olmasının etkin bir rolü olduğuna inandığını belirtmekteydi¹¹⁸⁸. Topaloğlu, konuşmasına devam ederken, Millet Meclisi Genel Kurulunda bazı milletvekillerinin yerlerinden müdahalede bulunmaları üzerine, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, disiplin uygulaması yapmak durumunda kalıyordu. AP Grubu adına kürsüde bulunan Ahmet Topaloğlu'nun konuşması ile bazı milletvekillerinin sözü edilen müdahaleleri ve Başkanvekilinin tutumu, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“ADALET PARTİSİ GRUBU ADINA AHMET TOPALOĞLU (Adana) — ... Demokrasinin bu memlekette hâkim olduğunu ve Hükümetin onu korumak hususunda son derece kuvvetli bulunduğunu her vesile ile izhar ve ilân etmekte hepimizden ileri giden Sayın Başvekilin ve bugünkü Hükümetin resmen yapılan ikazlara rağmen, dünkü kanunsuz olaylar karşısındaki tutumunu A. P. olarak protesto ediyoruz. (A. P. sıralarından bravo sesleri ve alkışlar.)

Çok muhterem arkadaşlarım; partimize tevcih edilen menfi hareketlerin sebebi eski Cumhurreisinin meşrûten tahliyesi dolayısıyla... (C. H. P. sıralarından ‘vatan haini’ sesleri)

FAHİR GİRİTLİOĞLU (Edirne) — (Ayağa kalkarak) Vatan haini.

BAŞKAN — Sayın Giritlioğlu, Sayın Giritlioğlu, lütfen yerinize oturunuz. (Gürültüler)Yerinize oturunuz, Sayın Giritlioğlu.

İSMAİL ERTAN (Denizli) — Vatan haini.

BAŞKAN — Lütfen yerinize oturunuz, Sayın Ertan. Rica ederim.

FAHİR GİRİTLİOĞLU (Edirne) — Vatan haini.

BAŞKAN — Size bir ihtar cezası veriyorum Sayın Giritlioğlu. İkinci ihtarım ile takbih cezasına geçeceğim. (Gürültüler) Çok rica ederim, sükûneti muhafaza edelim. Elimizde İçtüzüük var, onu yürürlüğe koyuyorum.

İSMAİL ERTAN (Denizli) — Vatan haini.

BAŞKAN — Size de ihtar veriyorum, Sayın Ertan.

AHMET TOPALOĞLU (Devamla) — Meşrûten tahliyesi dolayısıyla yapılan tezahürata dayanılmak istenmektedir. (Ortadan, gürültüler)

BAŞKAN — Sayın Giritlioğlu (Gürültüler) zatiâliniz hakkında bir defa daha ihtar cezasını müstelzim harekette bulunursanız, takbih cezasını Heyeti Umumiyenin oyuna sunacağım. (Gürültüler.)

¹¹⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), s. 4.

Buyurun, Sayın Topaloğlu, buyurun.

AHMET TOPALOĞLU (Devamla) — Her hâdiseden Adalet Partisi aleyhine bir nümayiş vesilesi çıkarmak istiyen tertipçilerin bu defa gene Adalet Partisiyle hiç ilgisi bulunmıyan bu tezahürlerden dolayı Adalet Partisine ve Adalet Partisini destekliyen... (Ortadan alkışlar ve bravo sesleri)

Sizden daha çok millet, millet alkışlıyacaktır beni. (C. H. P. si ve A. P. si sıralarından alkışlar)

AHMET TOPALOĞLU (Devamla ve C. H. P. si sıralarına hitabederek,) ‘Siz burada bir avuçsunuz ama millet alkışlıyacak beni.’

BAŞKAN — Devam buyurunuz, Sayın Topaloğlu. (Gürültüler ve C. H. P. si sıralarından şiddetli alkışlar)

Sayın Vardarlı, siz oradan müdahale ediyorsunuz. Rica ederim.

AHMET TOPALOĞLU (Devamla) — Gazete idarehanelerine yaptıkları tecavüz’ cidden akıl almaz hâdiselerdir. Nitekim hâdiseyi bu gazetelerden daha mübalâğalı şekilde aksettiren diğer gazeteler bilâkis takdirlere mazhar olmuştur.

Bunun gibi, bir şahsa sempati veya antipati tezahüratı kanunlar ihlâl edilmedikçe ne suç addedilebilir, ne de bundan bir parti veya inkılâplarımız aleyhine meş’um mânalar çıkartılabilir. Aksini iddia etmek bizatihi demokrasiyi inkâr etmektir.

Adalet Partisi gibi milyonlarca taraftarı bulunan bir partinin içinde bu tezahürata iştirak edenler elbette ki bulunabilir. Bundan bir partinin hükmî şahsiyetini ilzam edici bir netice çıkarılması imkânsızdır. (C. H. P. sıralarından anlaşılmiyan müdahaleler v e gürültüler)

BAŞKAN — Sayın arkadaşlar çok rica ediyorum, sükûneti muhafaza ediniz. Sayın Ertan size de bir ihtar cezası veriyorum. Bu şekilde hareketleriniz devam ederse ileriki cezalara da geçeceğim, çok istirham ederim (Gürültüler)”¹¹⁸⁹

AP Grubu adına konuşan Adana Milletvekili Ahmet Topaloğlu, sözlerinin devamında, taşıdıkları siyasî sorumluluğun gereği olarak sabırlı davrandıklarını vurguluyor; fakat her sabrın bir sınırı olduğuna da dikkat çekiyordu. Ayrıca, Pazar günkü olayların, o gün de tekrarlanacağına ilişkin duyumlar aldıklarını ve konuşmasını yapmakta olduğu o anda, göstericilerin Yeni İstanbul Gazetesinin bürosuna girmiş olduklarını bildirmekteydi. Topaloğlu, konuşmasının sonunda, bugün için Hükûmet tarafından olayları önleyici etkin önlemlerin alınabileceğini sanmadıklarını vurgulamış ve bu nedenle alınacak önlemleri topluca izlemek için, Genel Kurul Salonunu terk edeceklerini ve Parti Grubu odasına çekileceklerini açıklayarak konuşmasını tamamlamıştı. Gerçekten de, AP’li milletvekilleri, topluca Genel Kurul Salonundan ayrılmışlardı¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), ss. 4-5.

¹¹⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), ss. 5-6.

Ahmet Topaloğlu'dan sonra, kürsüye olaylar hakkında açıklama yapmak için Başbakan İnönü geliyordu. İnönü, sözlerine, yaşanan olaylar hakkında ayrıntılı bir açıklama yapacağını bildirerek başlamış ve çok yakın bir geçmişte geniş kapsamlı bir af kanununu çıkarmış olduklarını hatırlatmış ve bu kanunun görüşülmesi sırasında AP'nin genel bir siyasî affı da getirmeye çalıştığını, bu konuyu ülke çapında istismar ettiğini ileri sürmüş, olayların nasıl ortaya çıktığına yönelik uzun konuşmasına şöyle devam etmişti:

“...O zaman Adalet Partisi, umumi aftasarısını memleket ölçüsünde bir büyük siyasi istismar konusu yaparak vatandaşları her köşede, her yerde, azami derecede tahrik etmiye başladı. Bu tahrikler o kadar ileri götürüldü ki Hükümete, kanunlara herşeye; hiçbir kanun tanımayarak, hiçbir sınır tanımayarak her türlü tecavüzler mubah görüldü. Tatil esnasında Adalet Partisinin memleket ölçüsünde dile getirdiği konulardan birisi de, Başbakanın ordu ile, ordu içinde meşguliyetlerinin bir siyasi mesele yapılmasıdır. Başbakanın ordu içindeki meşguliyetleri neymiş? Tatili geçirmek için Gölcüğe gitmiş, her vesile ile ordu kumandanları ile temas ediyormuş! Bunu, saf ve masum vatandaş kütlesi içinde bir siyasi konu olarak istismar etmişlerdir. Hiçbir memlekette, Başbakanın ordu kumandanlarıyla görüşmesi veya muhtelif birliklerle temas etmesi, bu şekilde istismar edilmemiştir...

Her temasım, Adalet Partisi Başkanı tarafından ve Adalet Partililer tarafından memleket önünde bir kusur gibi istismar edilmektedir.

Bu iki temayı, yani, Af Kanununu ve ordu ile temas meselesini dillerine dolamışlardır. Bu istismar devam ederken, biliyorsunuz, son günlerde Celâl Bayar'ın, hastalığı sebebiyle muvakkaten, mahkûm olduğu cezanın infazının muvakkaten tecil edilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Bu, tıbbî ve adlî bir mesele idi. İlk günden beri kesif bir kampanya ile hükümlü Celâl Bayar'ın sıhhi sebeple evine bırakılması ve tedavisinin temin edilmesi meselesi bir siyasi konu haline getirilmiştir. 'Doktor bugün muayene etti, hastaneye sevketme kararı verdi, fakat Celâl Bayar hastaneye gitmeyi kabul etmiyor, çünkü kimseye itimadı yok...' İtimadı olmamasının sebebi vardır' gibi tahrikler Adalet Partisinin fikirlerini ve tahriklerini benimsemiş olan geniş bir gazete âleminde günlük canlı bir misal olarak istismar edilmiştir. Bu esnada vakit vakit; vatandaşlar; 'Bu memlekette Hükümet var mıdır? Ve kanun var mıdır?' şüphesine düşmüşlerdir. Biz, bütün bu şüpheler karşısında, elde bulunan kanunların demokratik rejimi müdafaaya muktedir olduğunu ve tahriklere karşı yeni kanun tedbirleri, şiddet tedbirleri almaya lüzum görmediğimizi sükûnetle ilân ettik. Ve bugüne kadar da, bu görüşümüzü muhafaza ettik. Celâl Bayar'ın cezasının infazının sıhhi sebeplerle tecil edilmesi muamelesini tabîi seyrine bıraktık. Hükümetin imkânı olduğu nisbette bu muameleyi süratlendirmeye çalıştık. Nihayet bu muamele tamamlandı. Celâl Bayar'ın Kayseri'de ceza evinden çıkıp, tedavi edileceği yere kadar emniyetle gitmesi ve bu esnada 'hasta bir adama fena muamele edilmiştir' tarzında, Hükümetin altında bırakıldığı ithama, her hangi bir vesile verilmemesi için âzami derecede müsamahalı davranmaya ve kanunların tedbir alınmasını lüzumlu gördüğü hallerde, geniş yürekli olarak, sükûnetli bulunmayı temin etmeye çalıştık.

Hükümlü Celâl Bayar ceza evinden çıkarıldıktan sonra kampanyanın ikinci faslı başladı. Bu kampanya esnasında şu temayı işliyorlardı: 'Hükümet, nihayet doktorların ve adaletin ısrarı karşısında daha ziyade dayanamıyarak Celâl Bayar'ı çıkarmaya mecbur oldu. Ondan sonra da helikopterle gitme teklifi yaptı, ailesi reddetti. Ne vasıta istiyorsun denildi, kabul etmedi, reddedildi.' Bu tarz telkinlerle, iyi niyetle yapılan bütün Hükümet vazifeleri, kötü niyet ve istismarların âleti ve vasıtası kılınmaya çalışıldı.

Tahliye, 22 Mart 1963 saat 8,20 de Kayseri'de oldu. Celâl Bayar, 22 Mart gününü ve gecesini Kayseri'de geçirdi. Serbest ziyaretler yaptı, serbest kabuller yaptı. A.P. heyetleri arzu ettikleri gibi temas ettiler, görüştüler, toplantılar yaptılar. Bugün böyle geçti. Celâl Bayar, meşhur bir tarikat mensubu şeyhi ziyaret etti. Gazetelerde, bütün memlekette, büyük bir tarikat şeyhinin eski liderle nasıl temasta bulunduğu, öpüştüğü dünyaya ilân olundu. 23 Martta kâfile Ankara'ya hareket etti, hiçbir müdahale olmadı. Hasta olan yolcunun rahat etmesi için mümkün olan dikkatler gösterildi. 23 Mart Kaman'da, Balâ'da geçti ve Adalet Partisinin heyetleri veya yaftaları ile selâmlandı. Ondan sonra kâfile Ankara'ya geldi. Kâfile saat 13,00 sularında Gölbaşına gelmişti. Orada üç saat beklenildi, bir toplantı yapıldı. Ankara'dan heyetler, milletvekilleri, birçok otomobiller gitti. Geniş bir toplantı yapıldı. Bu toplantı saat 16,00 dan sonra Ankara'ya bir zafer alayı halinde girdi. Hangi yoldan gelecekler, nerede duracaklar, Hükümetin haberi yok, zabitanın haberi yok, trafiğin haberi yok, hiç kimsenin haberi yok. Bu kâfile Ankara'ya girdiğinden itibaren umumi hayata tamamiyle hâkim oldu. Bu hâkimiyet Adalet Partisinin idaresi altında cereyan etti. Adalet Partisinin çok sayıda milletvekilleri Gölbaşına kadar gittiler, toplandılar, tebriklerde bulundular ve beraber Ankara'ya, geldiler. Arzu edilen her yerde yollar tıkanabildi, halk toplanabildi ve her türlü hasmane gösteriler yapılabilirdi. 2-3 subayın bulunduğu her yerde durdular, tecavüzkârane, hasmâne gösteriler yaptılar. Bütün ordu erkânı, ansızın beklemedikleri bir surette karşılına çıkan bu tahriklere karşı kendi kıtalarını zaptetmek için, inzibat içerisinde bulundurmak için her türlü gayreti gösterdiler. Bu hareket, karanlığa kadar devam etti, nihayet evine gitti. Evinin önünde halkı topladılar, nümayişler yaptılar, tekrar tekrar, pek hasta olan hükümlü Celâl Bayar balkonlara çıktı, beyanat verdi, milletin sevgisine teşekkür etti...

Sabahtan akşama kadar hiçbir engele uğramaksızın bu tertipler ve hareketler cereyan ederken, Hükümet bir tek şey düşündü: Ceza evinden çıkmış yaşlı bir hükümlü Ankara'ya geliyor, bu esnada bâzı taşkınlıklar iyi niyetle de olabilir ve bâzı tertipler suiniyetlerle hazırlanabilir. Nedir vaziyet? Hiçbir müdahale yapılmaksızın, hiçbir tesir vukubulmaksızın kendi kendine işliyen bu tertip, iyi niyete ve hususi maksada ne kadar istinadediyorsa hiç mânisiz meydana çıksın, mesele anlaşılсын, halk görsün, Hükümet görsün ve alınacak tedbirler anlaşılсын... ”¹¹⁹¹

¹¹⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), ss. 6-8.

Başbakan İnönü, konuşmasının devamında, af kanununda olduğu gibi, Bayar'ın hastalığı nedeniyle geçici olarak tahliyesinde de, Hükûmetin bütün iyi niyetli girişimlerinin tümüyle istismar edildiğini iddia ediyor ve Bayar'ın Ankara'ya geldikten sonra Yüksek Adalet Divanı ile ilgili olarak “*şen'i bir mahkeme, mahkeme değil müessese; medeniyet iddia edilen bir memlekette düşünülemez*” demiş olmasını da eleştiriyordu¹¹⁹². Bu arada, Başbakan, bazı basın organlarından ve Adalet Partisinden de yakınmakta ve “*Bugün iyi niyetle ne yaparsanız tersini göstermek için çalışan geniş bir tahrikçi basın kütlesi ve geniş bir parti teşkilâtı mevcuttur. Fesat hareketleri için uğraşmaktadır... Hükümlü bir hastanın tedavi olmak için evine gitmesinde, infazın tehir edilmesinde yapılan bu gösterinin hedefi, hastanın temsil ettiği zihniyetin canlı olduğunun millete inandırılması ve Adalet Partisinin bu zihniyetin temsilcisi, takipçisi ve devamcısı olduğunun anlatılmasıdır*” demektedir¹¹⁹³. İnönü'nün konuşmasında dikkat çeken bir husus, bu olaylardan ordunun da rahatsız olduğuna işaret etmesi ve ordu içinden ayrılmış bir takım maceracıların, tekrar ordu içine gelip, heveslerini yeniden gerçekleştirmek istemelerini vurgulamış olmasıdır. İnönü'nün, konuşmasında, son olayların Yüksek Askerî Şûra tarafından Millî Güvenlik Kurulunda ele alınmasının istenmesi, ordu içindeki rahatsızlık ve orduya yönelik bazı sızma girişimleri ile ilgili olarak söyledikleri şöyleydi:

“Ordu her türlü tecavüzden masun kalacaktır. Memleketin iç ve dış temel kudreti olan Ordumuza karşı, Ordumuzun kuvvetine karşı uzatılacak her türlü tahrikler mutlaka kanun eliyle önlenecektir. Muhterem arkadaşlarım, Askerî Şûra toplantısında bugünkü hâdiselerin Güvenlik Konseyinde görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Bu konu da Adalet Partisinin tenkidine uğramış ve birçok iyi niyetli insanlarımız, Ordunun peşin olarak böyle bir tavsiyede bulunması doğru mudur, mülâhazasına düşmüştür.

Arkadaşlarım, bir ordu düşününüz. Bunun Askerî Şûrası, teknik bir müessesedir. Kabul ettim. Askerî Şûra, Ordunun bütün meselelerini görüşürken, Ordunun, hayatî olan disiplin ve kudret meselelerini ve Orduya kuvvet veren iç bünyesindeki, bütün unsurlarını gözden geçirir ve bunların icabettirdiği tedbirleri dikkate almaz olur mu?

Meydanda cereyan eden hâdiseler şudur. Hasta hükümlüyü karşılayan kafile 24 saat sonra Ankara sokaklarından geçer, Ordunun resmî müesseseleri önünde, Ordunun 3-5 subayının tesadüfen toplu bulunmuş olduğu yerlerde her türlü hasmane gösteriler yapar ve bu Ordunun başında bulunan kumandanlar, Hükûmete söylemezler olur mu? Nerede görülmüştür? Bu kadar hayatî ve esaslı meseleler, şekil mülâhazaları içinde kaynatılamaz, kapatılamaz.

¹¹⁹² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), s. 8.

¹¹⁹³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), ss. 9-10.

Muhterem arkadaşlarım. Askerî Şûranın âzalarının yarısından fazlası Güvenlik Konseyinin tabîî âzasıdır. Yapılan şey nedir? Söylüyorlar, konuşuyorlar. Bunun Güvenlik Konseyi meselesi olarak görüşülmesi lâzımdır. Ordunun kudretini muhafaza ve Ordunun her türlü tecavüzden masuniyeti Hükümetin ve Güvenlik Konseyinin esaslı bir mesele(si)dir...

Hakikatta Ordu içinde çalışmak isteyen cereyanlar pek çoktur. Bilhassa bizim muhitimiz yani bütün Orta - Doğu çevresinde ve dünyanın her yerinde böyledir; siyasi sergüzeşt mutlaka Silâhlı Kuvvete istinat arar. Bizde bir ihtilâl olmuştur. Umumiyetle memleketin bildiği ihtilâl 27 Mayıs İhtilâlidir. 27 Mayıstan sonra bugüne kadar, bir kısmını bütün halk bilerek, 22 Şubat gibi; bir kısmını da herkes, teferruatını bilmiyerek, yalnız şeklen 13 Kasım hâdisesi gibi, daha birçok buhranları bu Ordu 2 seneden, 3 seneden beri başarıyla atlatmaktadır.

Gözle görülmediği için, dile getirilmediği için bunların ehemmiyeti küçümseniyor. Büyük hatadır. Bizim Ordunun bugünkü hali, bir askerî ihtilâl geçirmiş olan memleketin, askeri ihtilal yönünden en az 6-7 sene sonra varabileceği bir istikrar halidir. Bu Ordunun Yüksek Kumanda Heyeti hesapsız vazife aşkı ve vatanseverlik ile ordularını ihtilâlcı bir ordu halinden intizamcı, vazife sever, Anayasa nizamına bağlı bir ordu haline getirmişlerdir.

Şimdi bu ordu içinden, sergüzeşt hevesi ile ayrılmış olanlar, bu ordu içine tekrar gelip sergüzeşt heveslerini yürütmek isteyenler faaliyettedirler. Dış siyasi cereyanlara mukavemet etmek gayretinde olan bir kumanda heyeti ordunun iç bünyesini bugün cereyanlardan kurtarmak için kahramanca uğraşmaktadır. Başarı ile uğraşmaktadır. Şimdi, bu gayrete eğer bizim siyasi hayatımız yardım edecek olmazsa, ordunun vazifesi, kendi içinde âzami derecede güçleşmiş olur ve ordunun vazifesini güçleştirmek vatanperver olarak hiçbir partinin ve siyasetle uğraşan hiçbir insanın hatırından geçmiyeceği bir husus olmak icabeder. Vatandaş gözünde, millet gözünde bunu böyle değerlendirmek icabeder... ”¹¹⁹⁴

Başbakan İnönü, konuşmasının son kısmında, yeniden Adalet Partisine değiniyor ve Adalet Partisinin 27 Mayıs’tan önceki düzeni mi getirmek istediğini sorarak, bu konuda acık ve inandırıcı bir güvence vermesi gerektiğini söylüyordu¹¹⁹⁵. Adalet Partisinin Genel Kurul toplantısını terk etmesi ile ilgili olarak da, geçmişte, çok partili rejime geçilmesinin ilk yıllarında Demokrat Parti’nin de benzer bir tutum izlediğine işaret ederek, sözlerini şöyle tamamlıyordu:

¹¹⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), ss. 10-11.

¹¹⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), s. 11.

“...Demokratik rejimin ilk devrinde D. P. böyle bir Meclisi terketme gösterisi yapmıştır. Ben o zaman Cumhurbaşkanı olarak Meclisten ayrılmış olan küçük muhalefet grubunun kırıngılıkla Meclisten ayrılmasını önlemek, durdurmak için çok teşebbüs yaptım, kendilerini davet ettim, konuştum, gönüllerini aldım, tarziye verdim, Mecliste olan bir hâdise için, Cumhurbaşkanı olarak ben tarziye verdim, onları Meclise davet ettim. Bunu bilenler, tekrar kendilerini çağırıp tarziye vererek sizin namınıza özür diliyerek Meclise getireceğimi zannediyorlarsa aldanmışlardır.

Tarih tekerrürden ibarettir. Fakat, her hadise daima aynı şekilde ve ölçüde tekerrür etmez. Arzu buyurdıkları kadar dışarıda kalabilirler. Geldikleri zaman başımızla, beraber, hep beraber çalışırız. Dışarıda kaldıklarında arzu ettikleri şekilde Meclisi dışarıdan takip ederler. Ama bir noktayı hatırlatmak isterim; Mecliste çalışmayız, gideriz miting meydanında çalışırız derlerse ne olur? Bunu hukukçulara tetkik ettiririm, bir parti Mecliste çalışmayı reddederek dışarda kalabilir mi? Hatırlarında bulunsun.”¹¹⁹⁶

İnönü’nün konuşması sona erince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Başkanlık Divanı adına bir açıklamada bulunmuştu ve AP Grubu adına söz isteyen Topaloğlu’na Partisine tecavüz edilmiş bir milletvekili olduğu için söz verdiğini, bu bir genel görüşme olmadığı için söz isteyen diğer partilere veya milletvekillerine söz vermeyeceğini bildirmişti¹¹⁹⁷.

dd- Olayların Millî Güvenlik Kurulunda Görüşülmesi

Bu arada, süregelen olaylar, 26 Mart 1963 tarihinde, 1961 Anayasası uyarınca oluşturulması öngörülen ve 11 Aralık 1962 tarih ve 129 numaralı Kanuna dayalı olarak kurulan “*Millî Güvenlik Kurulu*”nda da ele alınmış ve Millî Güvenlik Kurulunda, hükümlü Celâl Bayar’ın Hükûmetin göstereceği bir yerde gözetim altında tutulmasına, Tedbirler Kanununun uygulanmasında titizlik gösterilmesine, 27 Mayıs’ın millî bayramlar arasına alınmasına ilişkin kanunla, siyasî partiler kanununun bir an önce çıkarılmasına karar verilmişti¹¹⁹⁸. Bu doğrultuda, Celâl Bayar, 27 Mart 1963 tarihinde Ankara Hastanesine yatırılıyor ve 28 Mart 1963 tarihinde de cezasının ertelenmesine ilişkin karar kaldırılıyordu. Her ne kadar, bu karar üzerine Bayar, 30 Mart’ta açlık grevine başladıysa da, 3 Nisan 1963’te açlık greviden vazgeçmişti¹¹⁹⁹. 6 ay kadar Ankara Hastanesinde tedavisine devam edilen Bayar, 5 Ekim 1963’te tekrar Kayseri Cezaevine sevk edilmişti¹²⁰⁰.

¹¹⁹⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), s. 12.

¹¹⁹⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 62, (25.03.1963), s. 12.

¹¹⁹⁸ Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 161.

¹¹⁹⁹ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1963.htm> (Erişim Tarihi: 06.11.2006); **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 70, 86.

¹²⁰⁰ **A.k.**, s. 70.

ee- Olaylar Hakkında Genel Görüşme Açılmasının İstenmesi

Millet Meclisinin 27 Mart 1963 tarihli 63. Birleşiminde bazı siyasî partiler ve milletvekilleri, son olaylara yönelik gündem dışı konuşma için talepte bulunmuşlarsa da, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın, bir önerge ile, memleketin iç politikası üzerinde bir genel görüşme açılmasını talep ettiğini, bu nedenle Başkanlığın başka gündem dışı konuşma isteklerini karşılamayacağını açıklamış ve genel görüşme önergesini okutarak, genel görüşmenin açılıp açılmayacağının Millet Meclisince 29 Mart 1963 tarihli 64. Birleşimde kararlaştırılacağını duyurmuştu. Tahtakılıç'ın genel görüşme önergesi şöyleydi¹²⁰¹:

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Türk Milletine mal olmuş ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ insanlık ve medeniyet görüşü ve Anayasa rejimi karşısında memleketin iç politikası üzerinde umumi görüşme açılmasını saygı ile rica ederim.

Uşak

Ahmet Tahtakılıç

Bu genel görüşme önergesi, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltteki açıklamalarımızda da görüleceği gibi, Millet Meclisinde 29 Mart 1963 tarihinde görüşülmüş ve görüşmeye başlanırken, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, daha önceki uygulama gereğince, genel görüşme önergelerinde, gensoru önergesinde yöntemin uygulanacağını, bu nedenle, önce önerge sahibine, sonra parti gruplarına, en son da Hükûmete söz verileceğini; bu aşamada yapılacak konuşmaların, konunun esasına değil, sadece genel görüşme açılmasının gerekip gerekmediğine yönelik olacağını hatırlatmıştı¹²⁰².

¹²⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), s. 31.

¹²⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 64.

Genel görüşme önergesi üzerinde ilk sözü alan, önerge sahibi Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, bu önergeyi niye verdiğini açıklarken, şöyle demektedir:

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; biraz evvel okunan önergeyle memleketin iç politikası üzerinde halk vicdanında uzun zamandan beri ağır tesirler yapan ve millî birliği zedeleyici mahiyette görülen, Anayasaya aykırı bir gidişe son verme çarelerinin aranması gibi bir zihniyetle bir umumi görüşme açılmasını rica etmiş bulunuyorum.

Bugüne dek parti grupları ve Hükümet tarafından, Meclis açıldığı günden beri bu kabûl hâdiseler dolayısıyla yapılan beyanlar; iyi niyet belirtileri mahiyetinde görülse dahi, halka güvenlik vermemekte ve yeni olayların meydana gelmesine mâni olamıyacak beylik lâflar mahiyetinde telâkki edilmektedir. ‘Olan oldu, bundan sonrasına bakalım!’ zihniyeti memleketi çıkmaz bir yola götürebilir.

Eğer bir toplumda, haksızlık ve yolsuzluk kimden gelirse gelsin, mücadele ruhu ve şuuru yok olursa, eğer bir toplumun vatandaşları, yanı başındaki insanın başına gelen haksızlığı müsamaha ile karşılamak gibi, köşesine çekilmek gibi bir haleti ruhiyenin içine düşerse, o memlekette ne namuslu bir halk idaresi, demokrasi kurulabilir, ne de vatandaşlar sıra ile haksızlık zincirinden kurtulabilir. Çünkü bunlar öylesine diken ve kazıklardır ki, ekseri ahvalde onu dikenin ayaklarına batar...

*İyi niyetle vatan sevgisinden kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur. Herkes, her teşekkül de iyi niyet iddiasındadır. O halde bu iyi niyet tezahürlerine ve kimsenin vatanseverliğinden şüphe edilmemesine rağmen, niçin yeniden bir rejim buhranına düştük? Bunun sebeplerini derinden derine aramak zarureti vardır. O halde bu müzakerelerin açılması mutlak bir ihtiyaçtır...”*¹²⁰³

Tahtakılıç, konuşmasının devamında, Meclisi de vazifesini yapamadığı için eleştirmekte, bu nedenle de anılan genel görüşmenin açılmasını istemekteydi¹²⁰⁴. Ulaşılması kolay olmayan yeni Anayasa’ya kavuştuktan sonra, onda öngörülen insan haklarının tam anlamıyla güvence altına alınamamış olmasına da değinen Tahtakılıç, bu Anayasa düzeninde de yeniden rejim bunalımına düşülmüş olmasının, inançsızlık buhranına yol açacağını ileri sürmekte ve bunu ortaya koyalım demektedir¹²⁰⁵.

Tahtakılıç’tan sonra kürsüye AP Grubu adına konuşacak olan, İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven geliyordu. Güven, yapılan saldırıların yalnız AP’ye değil, aynı zamanda rejimi oluşturan ve Anayasa güvencesi altındaki bütün siyasî partilerin manevi kişiliklerine yönelik olduğuna dikkat çektikten sonra, “Müteessiriz,

¹²⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 65.

¹²⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 66.

¹²⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 67.

muhtaribiz, fakat asla nevmî (ümitsiz) değiliz ve yılmadık, yılmıyacağız” diyordu¹²⁰⁶. Muhiddin Güven, AP olarak, böyle bir genel görüşme açılmasının gerekliliğine inanmakla beraber, Hükûmetin tutumunun ortada olduğunu, bu nedenle, genel görüşmenin bir yarar sağlamayacağını düşündüklerini ifade etmekteydi¹²⁰⁷. Güven, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

“...Büyük Meclise hitabederek millet huzurunda ağır bir darbe ile, büyük haksızlığa uğramış ve bugün kanun himayesi dışında bırakılmış bir siyasi müessese olarak şikâyet sesimizi tarihe tesbitle iktifa ediyoruz.”¹²⁰⁸

Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Genel Başkan Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ise, ciddi bir rejim bunalımının söz konusu olduğunu vurgulayarak başladığı konuşmasında, 27 Mayıs İhtilâlini ret ve inkâr eden bir zihniyetle karşı karşıya bulunduğu dikkat çekiyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Yarım tedbirlerle ve birtakım geçici sindirme hareketleri ile bu yara tedavi edilemez. Yaraya Yüksek Meclis neşter vurmali, herkesin mesuliyeti millet önünde tesbit ve teşhir edilmelidir. Ortaya konacak hakikatlerin emrettiği bütün meşru tedbirler alınmalıdır. Ciddî bir tedavi yoluna gidilmediği takdirde, ileride daha vahim buhranlarla karşılaşmak mukadder görülmektedir.

Burada cesaret nümayişleri yapmakta, ‘yıkılmıyacağız’ sözünü söylemekte hiçbir fayda yoktur. Bize düşen vazife bu rejimin memlekette yıkılmamasını temin etmektir.”¹²⁰⁹

CKMP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz’a gelince, Oğuz, son bir yıldan beri süregelen olaylar karşısında takınılan tutumun yeterince ciddi olmaması nedeniyle olayların tekrarladığını iddia ediyor ve şöyle diyor:

“...Türkiye’de demokratik rejimin gelişmesi, bizim namus borcumuzdur; bizim ahlâk borcumuzdur; vatandaşı işgal etmeden, vatandaşı kandırmadan, vatandaşa yalan söylemeden gerçekleri onun önüne sermek zorundayız...

...memleketin iç politikasına taallûk eden bu bahiste Hükümet hatalarını açıkça konuşmaktan çekinmemelidir. Biz, açıkça bildiğimiz ve gördüğümüz şeyleri açıkça ortaya koymaktan çekinmemeliyiz. Demokratik rejim, büyük çaplı, yüksek vasıflı, yüksek ahlâka dayanan insanların, ekiplerin eseridir; eseri

¹²⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 67.

¹²⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 67.

¹²⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 67.

¹²⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 67.

olmalıdır. Bu vasıfları taşımayanlar, bu memleketi yok ederler. Bunu ortaya koymak zorundayız. Aldatma denilen o lâîn primitif cemiyetlerin silâhını bırakmak lâzım gelir; tahriki bırakmak lâzım gelir. Arka kapıdan plânlarımızı, stratejik oyunlarla bu milleti sağa, sola, bilgisizlik içinde yok etmek isteyenler, şahsi gayiz, kinler peşinde koşmak isteyenler bu sevdalarından vazgeçmelidirler. Daha bizim vaktimiz yoktur; arkadaşlar. Biz bunu bir sene zarfında tahakkuk ettiremezsek bu memleketin akıbeti sandığımızdan çok daha fena istikametlere gidecektir. İşlerin bu istikamette seyri karşısında, burada ne kadar duracağına dair kendimde kudret hissedememekteyim. Şu halde bu mesele açıkça konuşulmalı, Türk Milletinin efkârı önünde bu Meclise girişte parti Genel Başkanlarının gösterdikleri anlayış ve hava içinde gerekirse bu memlekete yeni bir istikamet verecek millî birlik, tümünü içine alan bir koalisyona ve fakat yalnız memleketin derdine ve istikametine doğru yürüyecek bir grupu başa getirmek zorundayız. Hepinizden rica ederiz...”¹²¹⁰

CHP grubu adına konuşan Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ise, Meclisin Hükûmeti denetlemesinin, onun en kutsal yetkilerinden biri olduğunu belirterek sözlerine başlamış ve CHP’nin bu genel görüşmenin açılmasından yana olduğunu belirtmişti. Öktem, ayrıca, AP’nin zedelenmesinin, demokrasinin de zedelenmesi anlamına geleceğini de özellikle vurgulamaktaydı¹²¹¹

Siyasî parti grupları adına son konuşmayı YTP Grubu adına Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar yapmıştı. Aybar, dört beş gündür süregelen olayların demokratik sistemi tehdit eder nitelikte vahim olaylar olduğuna işaret ediyordu. Esat Kemal Aybar, bunların beş altı gün önce cereyan eden basit hadiseler olarak görülemeyeceğinin; köklerinin, aylar hatta yıllar öncesine uzandığının altını çiziyordu¹²¹². Aybar, YTP’nin genel görüşme açılmasından yana olduğunu ve görüşme sırasında bu olaylara ait düşüncelerini açıklayacaklarını bildirmişti.

Genel görüşme açılıp açılmaması hakkında son sözü, Hükûmet adına konuşan Başbakan İsmet İnönü alıyordu. Genel görüşme önergesini Hükûmet olarak kabul ettiklerini açıklayan İnönü, genel görüşmede, herkesi üzen son olayların, açık ve kapalı tertiplerinin meydana çıkarılmasında yarar sağlayacağını düşündüğünü söyleyen İnönü, AP Genel Başkanı Gümüşpala’nın kendisiyle bir görüşme yaptığından söz ediyor ve şöyle devam ediyordu:

“...İki gün evvel Sayın Gümüşpala ve etrafındaki bir heyetle odamda gece yarısında yaptığımız konuşmamızla, bugün Adalet Partisi Sayın Sözcüsünün konuşmaları arasında temel ayrılık gördüm. Bu ayrılıklar; konuşma tarzının

¹²¹⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), ss. 68-69.

¹²¹¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 69.

¹²¹² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), ss. 69-70.

tabiatından gelebilir. Oda içinde hususi olarak konuşmanın karakteri ve usulleri başkadır. Meclis kürsüsünden parti adına yapılan konuşmanın karakteri başkadır, denebilir. Ama, anlıyorum ki, farklar ne olursa olsun, bir genel görüşmede her meselenin etrafı ile açıklanmasında yalnız fayda olacaktır. Bugün memnuniyetle gördüğüm, bütün partilerin, genel görüşmede memleketin iç durumunu ilgilendiren meseleleri açıkça ortaya koyup, siyasi hayatımızı huzura götürecek bir istikameti elbirliği ile bulma gayreti içinde olduklarıdır.

Eğer bütün bu konuşmalardan sonra memleketin siyasi hayatını el birliği ile huzura götürecek bir çareyi bulabilirsek bütün çekilmiş olan zahmetler beyhude gitmemiş olacaktır. Şimdiye kadar olan tecrübelerimiz, konuştuk, protokoller imza ettik, sözler verdik; fakat 3 gün, 5 gün kısa bir süre bir durgunluk olup olmadığı tahmin edilemez, ondan sonra kesif bir surette menfi istikamette siyasi faaliyetler kükremiş, yürümüştür. Bu böyle devam edemez. Mutlaka siyasi hayatımız, bu Mecliste vazife almakla şerefli olan bütün siyasi partiler tarafından müşterek mesuliyet anlayışı içinde bir selâmet istikametine teveccüh etmelidir.

*Dilerim ki, genel görüşmemiz böyle bir müspet neticeye varsın...”*¹²¹³

Başbakan İnönü'nün konuşması bitince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın genel görüşme açılmasına ilişkin önergesini oya sunmuştu ve oylama sonunda genel görüşme açılması kabul edilmişti. Meclisin ayrıca, genel görüşmenin yapılacağı günü de kararlaştırması gerektiğinden, bunun için de bir oylamaya gidiliyor ve 5 Nisan 1963, genel görüşmenin yapılacağı tarih olarak belirleniyordu¹²¹⁴.

ff- Bayar'ın Tahliyesinin Yol Açtığı Olaylar Hakkında Genel Görüşme

5 Nisan 1963 tarihinde Fuad Sirmen'in başkanlığında toplanan Millet Meclisi, Tahtakılıç'ın önergesi doğrultusunda açılması kabul edilen genel görüşmeye başlamıştı. İlk olarak önerge sahibine söz verildiğinden, Tahtakılıç kürsüye geliyordu. Tahtakılıç, yaptığı uzun konuşmaya, bu konunun bir gensoruda, bir meclis araştırmasında ele alınması gereken önemde olduğuna dikkat çekerek başlıyor ve memleketin iç politikada huzura kavuşması bir yana, 1963 Türkiye'sinin mal ve can güvenliğinin tartışıldığı bir buhran içine girdiğini iddia ediyordu¹²¹⁵. Tahtakılıç, güvenlik güçlerinin görevlerini yapmaktan çekindiklerini savunmakta ve ordu ile ilgili olarak da, ordunun iç politika buhranları içine sokulmasının veya bu buhranlar içindeymiş gibi gösterilmesinin çok yanlış olduğunu belirtmekteydi¹²¹⁶. Tahtakılıç, konuşmasının sonlarında, Hükûmete yönelik bir eleştiride bulunuyor ve madem

¹²¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 70.

¹²¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), ss. 70-71.

¹²¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 5.

¹²¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 7-8.

henüz geniş kapsamlı bir siyasî affa gitmenin zamanı değildir, neden Bayar sağlık sebepleriyle tahliye edilmiştir sorusunu soruyordu. Bu konuda Tahtakılıç şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, Meclis olarak biliyoruz ki; Başbakan İnönü ve Hükümetleri, Birinci Hükümet çekilinceye kadar, umumi siyasi affın yapılmasına memleket şartlarının elverişli olmadığı kanaatinde idi. Böyle bir zamanda sağlık sebebiyle Bayar, tahliye ediliyor.

Şimdi, Hükümetten şu noktaları öğrenmek istiyorum ve mütalâalarımı arz edeceğim.

Adliye Vekâletinin 1955 senesinde, sağlık sebebi ile, cezanın infazı anından sonra mahkûmun tahliyesinin mümkün olamayacağına, kanuna uygun olamayacağına, dair bir tamimi vardır. Bu tamimden Hükümetin malûmatı var mı ...

Bu tamim yalnız 1955 senesinin tamimi değildir, kendisinden evvel 1941 senesinde yapılmış bir tamime de dayanmaktadır. Bu tamim infaz yapıldıktan sonra hasta olan mahkûmun ancak ve ancak bir revirde veya hastanede tedavi edilebileceği hükmünü taşımaktadır. Diğer taraftan Hükümet bir umumi siyasi affın zamanı ve zemini olmadığı kanaatinde olduğuna göre, elbette Bayar'ın tahliyesinin birtakım neticeler vereceğini biliyordu. Kayseri hapishanelerine şahsi ve siyasi ziyaretler yapıldığı hakkında malûmatı yok mu idi? Tahliye yapıldıktan sonra kanunlara aykırı olan gösteriş, nümayiş, yürüyüş ve konvoy teşkili gibi hâdiselere niçin ve ne sebeple mâni olmamıştır?..

Bu noktalar aydınlandığı takdirde göreceksiniz ki, Bayar'ın tahliyesi hâdisesinde, başından itibaren Hükümet vazifesini yapmamış durumdadır. Şu anda da bir raporun tahliye mevzuu olabileceği kanaatinde olan Hükümet, en yüksek sağlık raporu mercii olan Adli Tıp'ın kararına rağmen, niçin sağlık sebebi ile tahliye kararını geri almış bulunuyor?

Demek ki, 1 nci tahliye yolsuzdu, kanunsuzdu...”¹²¹⁷

Tahtakılıç, Demokrat Parti'ye halefiyet iddiası ile siyaset yapılmasının da, hem samimiyetsizlik, hem de çıkmaz bir yol olduğunu vurguluyor ve Bayar'ın şahsında, onun siyasî haklardan mahrum olduğu biline biline, siyaset yapmak isteyenler varsa, vatandaş olarak da, milletvekili olarak da bu tür bir davranışın karşısında bulunduğunun altını çiziyordu. Tahtakılıç, yaşanan olayların değerlendirmesini yaparken, bu olaylarda, bir yandan Hükümetin hatası olduğuna, beri yandan Demokrat Parti'nin halefi olmak isteyenlerin yanlışlıklarının bulunduğuna işaret ederek, şöyle diyordu:

“Demek ki, arkadaşlar, biz bugünkü iç politika buhranına evvelâ Hükümetin hatası yüzünden düştük.

¹²¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 10.

*İkincisi; siyasi geçmişimizi ve içtimai geleceğimizi iyice tetkik etmiyen birtakım insanların iktidarlardı zamanında taahhüt ettikleri halde Türk demokrasisine karşı hareketlerine rağmen o partiye halef olmak, o politikacıların yerine geçmek gibi bir zihniyet takibeden parti mümessillerinden gelmektedir...”*¹²¹⁸

Önerge sahibi Tahtakılıç'ın konuşmasından sonra, olayları açıklamak üzere İçişleri Bakanı Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata söz almıştı. Bekata, uzun konuşmasına, Tahtakılıç'ın, bu buhrana evvela Hükûmetin hatası yüzünden girilmiştir şeklindeki teşhisine katılmadığını, bunun yanlış bir değerlendirme olduğunu belirtiyordu¹²¹⁹. Ardından, esas olarak AP'yi eleştiriyor ve onun bugüne kadar 27 Mayıs'ı inkâr eden, Millî Birlik Komitesi'ne karşı çıkan, İhtilâlin mahkûm ettiklerini kahramanlaştıran, din istismarcılığına yönelen, gençliğe hakaret eden ve orduya saldıran tutumlarından çeşitli örnekler sıralıyordu¹²²⁰. İçişleri Bakanı Bekata'nın olayların ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili olarak söyledikleri şöyleydi:

“...Her şeyden evvel şu hususları samimiyetle belirtelim ki, kanun dışı hareketleri, cana ve mala taarruzları Hükümet olarak tasvibetmekte değiliz. Bu esas kaidedir. Bu itibarla, son olaylarda kanunlara aykırı bütün hareketler tesbit edilerek Adaletle intikal ettirilmiş ve ettirilmektedir. Bu sözleri son olayları izahın başında ifade ettikten sonra, şimdi Celâl Bayar'ın ceza evinden çıkışı ve Ankara'ya gelişine kadarki bildiğiniz gazete malûmatını bir yana bırakıp, mevzuun bâzı önemli noktalarını belirtmeye çalışacağım.

Muhterem arkadaşlarım, hep biliyorsunuz, hükümlü Celâl Bayar sıhhi şartlar neticesi evinde tedavi edilmek üzere ve altı ay süre ile 22 Martta Kayseri Ceza Evinden çıkarılmıştır. Bu münasebetle kendisine ilk anda bir ihbar yapılmıştır. Bu ihbar, hükümlü Hadi Hüsman'ın hanımı tarafından, ağılıyarak, 'Arkadakileri düşününüz' denilmek suretiyle bir insani ihtar olarak Kayseri'de yapılmıştır. Bu andan itibaren, Bayar'a düşen şu idi: Benim artık Türk Milletinin saadetinden, vatanımın selâmetinden başka bir isteğim kalmamıştır, köşemde tedavi olacağım, deyip sessizce evine gitmesi gerekirdi.

Fakat kendisi böyle yapmamış ise, bunun sebepleri vardır. Çünkü, bugüne kadarki Kayseri ziyaretlerinde Celâl Bayar'a birçok ümitlerin telkini suretiyle onda da bâzı hevesler uyandırılmış olacaktır.

¹²¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 10-11.

¹²¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 12.

¹²²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 14-20.

Beklenirdi ki, A. P. sinin de, ceza evinden çıkan ve geçmiş devrin baş suçlusu olarak hüküm giyen bir zata karşı tutumu çok ihtiyatlı olsun. Diğer taraftan A. P. liler cidden samimî olarak bir siyasi affı istiyorlarsa, son derece basiretli hareket etmesi lâzımdı. Ve bir hususi maksat gütmüyorlar idiyse, şimdi arz edeceğim mühim hataları da yapmamaları icabederdi.

Arkadaşlarım, görünüş odur ki, bâzı A. P. li arkadaşlarımız, şimdiye kadar ana hatları ile arz ve izahına çalıştığım hazırlıkların bir zirvesine gelindiğini zannetmişlerdir. Bu itibarla bu hâdise sureti hususiyede istismar edilmiştir. Herkes bilir ki, bizim memleketimiz de halkı bir toplıyan olmazsa toplanmaz. Nitekim, bu hâdisede de böyle olmuştur; önce Genel Başkan bir konuşmasında şunları söylemiştir: ‘vatandaş yekvücudolarak Kayseri ile alâkadardır. Milletın bu temayülüne uymak her ferdin vazifesidir. Bizim bu mevzu ile alâkamız devam edecektir’ (Ragıp Gümüşpala) Sonra, daha işin başından beri kendi büyük meseleleri olarak takibettikleri bu konuda. A. P. si Genel Merkezi de acele iki karar aldılar. Birincisi, Ege seyahati programı henüz bitmemiş bulunan Ragıp Gümüşpala’nın hemen Ankara’ya avdeti,

İkincisi, Kayseri’ye parti adına bir geçmiş olsun, karşılama ve birlikte gelme heyeti seçilmesi ve bu seyahatin tanzimi.

Bu kararların derhal tatbikine geçildi. Genel Başkan seyahat programını bırakıp hemen Ankara’ya döndü...

Şimdi gazeteden okuyorum: ‘A. P. Genel İdare Kurulu toplantısında aldığı bir kararla Genel Sekreter Orhan Süersan, Milletvekillerinden Vedat Ali Özkan, Reşat Özarda ve Mehmet Ali Aytaş’tan müteşekkil bir heyeti Kayseri’ye göndermiştir.

Heyet Bayar’a parti adına geçmiş olsun diyecektir. A. P. liler bugün saat 14,00 te hareket etmişlerdir.’ (Hürriyet Gazetesi, 23 Mart 1963)

Bu suretle de, A. P. resmî bayrakları flâma ve dövizleriyle açıktan karşılama ve uğurlamalara başlamıştır...”¹²²¹

İçişleri Bakanı Bekata, konuşmasının ilerleyen kısmında, Ankara Emniyet Müdürünü, Bayar’a gönderdiğini ve Bayar’a, herhangi bir harekete karşı, kaldığı evin korumaya alındığını, korunmasını sağlamak için dışarıya çıkmadan önce Emniyete haber vermesi ve “Memleketin içinde bulunduğu şartların doğuracağı ihtimalleri düşünerek, ...sözlerine ve hareketlerine dikkat etmesi” gerektiğini bildirmesini istediğini, Emniyet Müdürünün bunları damadı vasıtasıyla Bayar’a bildirmiş olduğunu anlatıyor; ancak, Bayar’ın buna rağmen, gazetecilerin de bulunduğu bir toplantıda, Yüksek Adalet Divanından söz ederken, “Yassıada Mahkemesi denilen şen’i bir mahkeme; mahkeme değil müessese, medeniyet iddia edilen bir memlekette

¹²²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 22-23.

*düşünülemez” dediğini ve bu sözlerin derhal yayıldığını açıklıyordu*¹²²². Bekata, konuşmasının sonunda, bir ihtilâlden çıkıldığını ve dört başı mamur bir demokratik devre henüz geçilmekte olduğunu hatırlatıyor; bu geçiş döneminin bazı sıkıntılarının bulunabileceğine değinerek, siyasî hayatı ya yeni baştan bir çıkmaza sürüklemek, ya da esenliğe ulaştırma gibi bir sorumluluk içinde bulunulduğuna dikkat çekiyordu¹²²³.

İçişleri Bakanından sonra, Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar konuşmuştu. Sancar da, AP’nin baştan beri 27 Mayıs’a karşı bir tutum izlediğini belirterek, AP üyesi çeşitli kişilerin bu doğrultudaki davranışlarına ilişkin olarak, bazılarını Bekata’nın da verdiği çeşitli örnekleri tekrarlamaktaydı¹²²⁴. Sancar, olayların gösterdiği gelişmeleri anlatırken, Garnizon ve Merkez Komutanlığında görevli subayların gözlemlerini yansıtan raporlardan bazı kısımları naklediyordu. Bu bağlamda, Sancar şöyle demektedir:

“...Bu bahiste son hâdiselerde asayiş konusunda vazifeli Garnizon ve Merkez Komutanlarımızın vazifeli subay arkadaşları ile birlikte müşahadelerini tesbit eden raporlarından bâzı pasajları okuyacağım:

Arabasının önünde ve yanlarında sanki emniyet kuvvetlerince alınmış bir tertipmiş hissini verecek şekilde sivil motosiklet ve arabalarla kendisinin bindiği araba ortada olmak üzere Konya - Ankara asfaltından takriben saat: 17,30 raddelerinde, şehire giriş başlamıştır. Kafileye tahminen 1000–1200 kadar otomobil ve kamyon refakat etmekte olup kamyonlar üzerinde kılık kıyafeti bozuk, âdeta çapulcu gibi birtakım kimseler de mevcuttur. Kafile, klâkson çalarak zaman zaman: (Ya ya ya; şa şa şa; Celâl Bayar çok yaşa: ya ya ya; şa şa şa, A. P. çok yaşa; ya ya ya; şa şa şa, Reisicumhurumuz Celâl Bayar çok yaşa) nidalarıyla Genel Kurmay ile Deniz Kuvvetleri hizasına kadar gelmiştir.

Meclis önünde bir tıkanma olduğundan kafile burada duraklamış ve bu esnada bâzı hâdiseler müşahade edilmiştir. Bunlardan 229 ncü Piyade Alayı önünde görünenler şunlardır:

— Kamyonların üzerlerindeki şahıslar, gördükleri subay topluluklarına karşı el ve kolları ile tehditkâr işaretlerde bulunmuşlar ve ayrıca ‘Celâl Bayar çok yaşa’ diye bağırarak adetâ subayları tahrik edici hareketlerde bulunmuşlardır. Subaylar bu harekete çok üzölmüş bulunmakta idiler.

¹²²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 25-26.

¹²²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 29.

¹²²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 29-31.

Birçok arabaların üzerinde A. P. bayrakları ve kazalarının teşkilât isimleri de asılı idi. Bunlardan Kırıkkale, Polatlı, Kaman ve Gölbaşı isimleri seçilebilmiştir.

Bilhassa subayları hedef tutan bu topluluk hareketi karşısında subayların heyecanı çok müşkülâtla teskin edilebilmiştir. Kafile küçük bir duraklamadan sonra malûm yolu takibederek Celâl Bayar'ı evine götürmüştür ve aynı taşkınlık ve bağırışmalar orada da devam etmiştir...

Ankara Merkez Komutanlığının aynı tarihlere taallûk eden ve şahsan da şahidi bulunduğum raporundan şu pasajı okuyacağım:

*Hükümlü Celâl Bayar'ı takibeden konvoydan, Genelkurmay Başkanlığı ile Kuvvet Komutanlıkları binaları arasında kalan bir kısım vatandaş binalarda bulunan vazifeli subay ve erlerin de görebileceği şekilde tükrük ve elle hakarete bulunuyorlardı. Üzerinde A. P. bayrağı örtülü Kayseri 50240 plâkalı minibüs içindeki şahıslar aynı hareketleri maalesef daha da ileri götürmüşlerdir..."*¹²²⁵

İki Bakanın konuşmasından sonra, siyasî parti grupları adına konuşmalar yapılmış ve bu doğrultuda, MP adına Genel Başkan, Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, CHP adına Bursa Milletvekili İbrahim Ökem, AP adına İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, YTP adına Kırklareli Milletvekili Alâeddin Eriş, CKMP adına Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir, daha sonra yeniden AP adına Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, MP adına Genel Başkan Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ve CHP adına Suphi Baykam söz almışlardı¹²²⁶.

Bölükbaşı, MP olarak 27 Mayıs'ın meşruluğunu benimsediklerini ve yeni Anayasanın bu meşruluğu yıkmak isteyenlerin bir sığınağı olmadığını dile getirdikten sonra, meşruiyet ve kanun dışı hareketler kimden kaynaklanırsa kaynaklansın, karşısında olduklarını ve bir kimseye yapılan haksızlığın, herkese yapılmış olacağına inandıklarını belirtiyordu¹²²⁷. Ökem, olayların doğuş nedeninin AP'nin 27 Mayıs'ı ve onun getirdiği Anayasayı benimsememiş olmasından kaynaklandığını iddia etmekteydi¹²²⁸.

Ökem, 27 Mayıs sonrası, çok partili demokratik düzene geçiş öncesinde, 5 Eylül 1961 tarihinde tüm siyasî partilerin birlikte imzaladıkları Millî Ant'ta yer alan ilkelere uymadığını ileri sürüyordu¹²²⁹. İbrahim Ökem, 27 Mayıs'ın millî bayram olmasını öngören kanun tasarısının görüşülmesi sırasında AP Grubu adına yapılan konuşmada, AP'nin bu tasarıya olumlu oy vereceği söylendiği halde, oylamada 148 AP milletvekilinden sadece 46'sının kabul oyu vermiş olmasına dikkat çekmekteydi. Bu doğrultuda, Ökem, AP'nin 27 Mayıs'tan yana olduğuna ilişkin sözlerini gerçekçi bulmadıklarını belirtiyordu¹²³⁰.

¹²²⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 32.

¹²²⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 34-87.

¹²²⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 34-35.

¹²²⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 43-44.

¹²²⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 44-45.

¹²³⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 48-49.

Buna karşılık, AP Grubu adına konuşan Tahsin Demiray, AP'ye yönelik olarak sorulan, 27 Mayıs öncesine dönmek mi istiyorsunuz soruları için, “*Bugüne kadar muhtelif vesilelerle açıkladığımız gibi, bugün de Türk ve dünya umumî efkârı önünde tekiden ve teyiden arz ve ilân ederiz ki, biz 27 Mayıs'tan evvelki nizamı getirmek kararı şöyle dursun, düşüncesine bile sahip değiliz*” diyor¹²³¹ ve şöyle devam ediyordu:

“...Adalet Partisi, demokratik nizamın kolaylıklarından istifade ile halkı tahrik etmeyi, memleketin selâmeti bakımından bir tehlike telâkki eder.

Adalet Partisi, siyaset sahasına arkeolog olmak niyetinde değildir. Hâdiselerin altını karıştırmak istemiyor.

Adalet Partisi, tarihe mal olmuş hiçbir teşekkül ve şahsın ve aynı zamanda zihniyetin devamı olmayıp, yünü istikbâle çevirmiş ve bu memleketin bütün demokratik müesseselerine candan bağlı bulunmuştur.

Ordusu ile, üniversitesi ile, aziz ve kıymetli gençliği ile rejimin ve memleketin bekâ ve teminatının en esash unsurları olduğunun idraki içinde bulunduğunu bir kere daha ilân eder...

Yine Adalet Partisi açıkça ilân eder ki, nereden ve kimden gelirse gelsin, her türlü ihtilâl fikrini vatana ihanet çerçevesinde mütalâa ederek bu gibi davranışların önlenmesinde daima Hükümetin yanında olacağını ifade eder...”¹²³²

AP Grubu adına konuşan Demiray, sözlerinin sonunda, İçişleri Bakanı Bekata'nın bazı AP'lilerin davranışları ile ilgili olarak verdiği örnekler nedeniyle Bakanın suçlu duruma düştüğünü ileri sürüyor ve bir partinin muhakemesinin böyle bir millî jüri kurulu Mecliste yapılamayacağını, suç varsa, bunun yargılanma yerinin, sadece mahkeme olacağını ifade ediyordu¹²³³.

YTP adına konuşan Eriş, bu genel görüşmenin yapıldığı oturumu tarihî bir oturum olarak değerlendirmiş ve yaşanan buhranı küçümsemenin, onu geçici bir olay olarak görmenin mümkün olmadığını belirtmişti¹²³⁴. Eriş, bir siyasî kuruluşun temsilcilerinin, rejim buhranını körükleyen tavırlar sergilediğini iddia etmekte ve 27 Mayıs'ı tartışmanın, Türk Devletinin ana çatısını oluşturan organlara karşı yıpratıcı tavırlarda bulunmanın, rejimi temellerinden sarsmak anlamına geleceğini ileri sürmekteydi¹²³⁵. Eriş, demokratik düzenin en önemli şartının, tarafların asgari müşterekler üzerinde anlaşmaları olduğuna dikkat çekiyordu¹²³⁶.

¹²³¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 55.

¹²³² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 55-56.

¹²³³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 57.

¹²³⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 57.

¹²³⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 58.

¹²³⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 58.

CKMP Grubu adına konuşan Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir ise, memleketin içinde bulunduğu durumun, bugün için huzurlu bir tablo yaratmadığı gibi, gelecek için de ümit verici olmadığını savunuyordu. Kepir, “*gittikçe hızını ve şümülünü artıran bir buhran ve bir sosyal çalkantı içindeyiz*” demekteydi¹²³⁷. CKMP olarak 27 Mayıs’ın, meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı, tarihî zaruretten doğan bir müdahale olduğuna inandıklarını belirten Mustafa Kepir, sözlerine şöyle devam etmişti:

“...Millet olarak, Meclis olarak, hükümetiyle, Basını, gençliği ve aydınlariyle, dâvacısı ve şikâyetçisi bulunduğumuz güçlüklerin giderilmesi için, millî huzurun lüzumunda, ittifak halindeyiz. Fakat bu huzurun temin ve tesis çareleri üzerindeki ihtilâflarımızı, bizzat huzur ve sükûnu bozucu sebepler haline getirmekten de kendimizi alamamaktayız. Anayasa’nın mutlaka uyulması icabeden hükümlerine rağmen, tasfiye edilmiş bir devrin mesulleri için, affı bir atıfet değil de bir hak olarak istemenin, hasta bir mahkûmun, ‘infazın tehiri suretiyle’ tahliyesi etrafında koparılan yaygaranın, Ankara üzerine bir zafer alayı halinde tertiplenen mutantan ve mutaarrız bir yürüyüşün mânasını kavramak hiçte müşkül değildir.

Millî menfaatlerimizi olduğu kadar; millî haysiyetimizi de içte ve dışta zedeliyen son hâdiseleri, iki sebebe irca etmek mümkündür. Bunlardan biri, mahkûm edilmiş bir maziye, endişe verici bir hasret duyusu, diğeri de, buna, taşkın bir heyecanla karşı koyuştur.

*C.K.M. Partisi Meclis Grubu olarak, millî selâmeti her iki tutum ve davranışın da dışında ve üstünde görmekteyiz...”*¹²³⁸

Parti grupları adına yapılan konuşmalar sona erince, AP Grubu adına bu kez Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu söz alıyor ve Anayasa üstünlüğünden söz ediliyor olmasına karşın, hem Anayasaya, hem de 27 Mayıs’ın ruhuna aykırı bir biçimde, başlarının üstünden taşlar, sopalar geçmiş milletvekilleri olarak, Meclise teessürle geldiklerini, ancak Hükûmet adına yapılan konuşmaları duyunca, bu teessürlerinin çok daha arttığını belirterek, yapılan konuşmalarda doğruluğu henüz mahkeme kararına bağlanmayan bir takım olayların suç gibi sunulmasını eleştiriyordu¹²³⁹. Evliyaoğlu, sözlerini şöyle bitirmişti:

“...Birbirimizi sevmeye muhtacız. Tekrar ediyorum, 27 Mayıs da, Anayasa da kimsenin inhisarında değildir, kimse için bir imtiyaz vesilesi de değildir. Ona bu millet, Anayasaya hayır diyenler de, evet diyenler de, 27 Mayısın içerisinde

¹²³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 59-60.

¹²³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 60.

¹²³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 62-64.

*bulunanlar da, ona müşahit olmuş olanlar da bu memleketin kaderini el birliğiyle iyi yollara doğru sürüklemek gayreti içindedirler. Fakat burada karakollarda tutulmuş zabıtlarla bir teşriî organını yargı organı haline getirmek, hüküm vermek ve bu hükmü de dışardaki sürülere terk ettirerek infaz yollarını aramakla bu rejime çıkar yol bulunamayacaktır.”*¹²⁴⁰

Evliyaoğlu’nun konuşmasının bitiminde, Genel Kurulda CHP ve AP milletvekilleri arasında başlayan tartışma, kavgaya dönüşmüştü. Başkanın, idareci üyelere, güvenlik güçlerinden yardım istemeleri yönünde talimat vermesini gerektiren bu durum, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımaktaydı:

“BAŞKAN — Sayın Adalet Bakanı.

(Bu sırada Adalet Partisi ile Halk Partisi milletvekilleri arasında şiddetli gürültüler ve yumruk göstermeler, çanta atmalar, lâf atmalar)

BAŞKAN — İdareci Üyeler, emniyet memurlarını çağırıp ayırtın. *(Gürültü, kavga devam ediyor)* İdareci Üyeler, emniyet memurlarını çağırıp ayırtın...

Arkadaşlar; yerlerinize oturunuz, sükûnu muhafaza ediniz. Yoksa celseyi talik edeceğim. *(Gürültüler...)*

SUPHÎ BAYKAM (İstanbul) — Grup adına söz istiyorum.

BAŞKAN — Sıradasınız. Arkadaşlar, yerlerinize oturunuz. *(Gürültüler)* Arkadaşlar yerlerinize oturunuz, müzakereye devam ediyoruz... ”¹²⁴¹

Tartışmalar sona erince, kürsüye önce MP Grubu adına Osman Bölükbaşı geliyor ve onu CHP Grubu adına konuşan Suphi Baykam’la, Hükûmet adına konuşan İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata izliyordu. Bekata, Genel Kurula, Garnizon Kumandanı Nuri Hazer’in AP Genel Merkezini ziyareti ve Genel Başkan Gümüşpala ve diğer yetkililerle görüşmesine yönelik bilgileri içeren Raporu okumuştur¹²⁴². Bekata’nın okuduğu Raporun sonuç kısmı şöyleydi:

“1. Ankara’daki 5 günlük olayların sebepleri şöyle özetlenebilir:

a) Hükümlü Celâl Bayar’ın Ankara’ya gelişini bahane ederek, Adalet Partisinin büyük bir gövde gösterisi yapmak istemesi.

b) Adalet Partililerin talebeye karşı ‘komünist’ diye bağırmaları, tahrik edici ve müstehcen işaretlerde bulunmaları ve bâzı şahısları sarhoş ederek sopa, boru, tornavida ile teçhiz ederek talebelere saldırmaları,

c) Bazı Adalet Partililerin subaylara karşı saldırmaya yeltenmeleri,

Garnizon Komutanlığı vilâyet tarafından yapılan istekleri yerine getirmiş, bu suretle birçok Adalet Partililerin hayatı kurtarılmıştır.”¹²⁴³

Bekata’nın konuşmasından sonra, bazı üyeler, vaktin geç olması nedeniyle, genel

¹²⁴⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 73.

¹²⁴¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 73-74.

¹²⁴² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 90-91.

¹²⁴³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 91.

görüşmeye ertesi gün devam edilmesini istemişlerse de, bu istem kabul edilmemiş ve görüşmeye devam edilmiştir. Usul hakkında söz isteyen bazı üyelerden sonra, kürsüye yeniden AP Grubu adına konuşmak için Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu gelmekteydi. Gökhan Evliyaoğlu, bir önceki konuşmasını bitirip dışarı çıkarken, kapı önünde Tabîî Senatörlerden Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat'ın tecavüzüne uğradığını ileri sürüyor ve *“Alımdaki bu yarayı hayatımın en büyük ve en şerefli hâtıralarından biri olarak salkıyacağım”* diyordu¹²⁴⁴.

Evliyaoğlu'ndan sonra CHP Grubu adına Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu söz almış ve AP adına yapılan konuşmalara cevap vermişti¹²⁴⁵. Kendilerine sataşma olduğu iddiası ile konuşan bazı milletvekillerinden sonra, sıra şahısları adına konuşmak isteyen milletvekillerine gelmiş ve bu kısımda Samsun Milletvekili Kâmrân Evliyaoğlu konuşmuştu. Evliyaoğlu'nun uzun konuşması sonrasında, görüşmelerin yeterliğine yönelik bir önerge verilmişti. Mardin Milletvekili Şevki Aysan'ın yeterlik önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Hükümet ve grup sözcülerinin konuşmalarıyla konu tamamen aydınlanmıştır.

Son olayların başlıca sorumlusu olduğundan şüphe edilmeyen A.P. sözcülerinin beyanlarından bu konuda olumlu bir sonuca ulaşamayacağımız anlaşılmış bulunmaktadır.

Bu itibarla görüşmelerin devamında fayda yoktur; yeterliğini arz ve teklif ederim.” ¹²⁴⁶

Oturumu yöneten Meclis Başkanı Fuad Sirmen, aynı yönde başka yeterlik önergesi de olduğunu bildiriyor ve söz isteyen Başbakan'a söz verdikten sonra yeterlik önergelerini oylayacağını açıklıyordu¹²⁴⁷. Böylece, kürsüye Başbakan İsmet İnönü gelmekteydi.

İnönü, ihtilâlden çıkmış bir ülkenin kendine özgü özellikleri olduğuna işaret ederek başladığı konuşmasında, siyasî affı zorla kabul ettirmeye yönelik ifrata kaçan çabaların ve bu çabanın memleketi huzurdan mahrum bırakan etkilerinin, vatandaşın kalkınma plânına yönelik ümitlerini tahrip etme arzularının, demokratik rejimin sağladığı özgürlüklerden yararlanarak sistemi 27 Mayıs öncesindeki idarenin usulüne ve üslûbuna döndürmek heveslerinin, son günlerde giderek arttığına dikkat çekiyordu. İnönü, konuşmasının devamında şöyle demektedir:

“...Hasta bir hükümlünün tedavisine kolaylık göstermek, hükümlü

¹²⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 93.

¹²⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 96-99.

¹²⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 108-109.

¹²⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 109.

olmanın tabî ve kanuni sınırlarını imkân nisbetinde hissettirmemek gibi, insanî gayretler geniş ölçüde siyasi tertiplere vesile edilmiştir. Bir muhalefet partisinin merkezde ve vilâyetlerdeki teşkilâtı ile böyle bir siyasi istismarı yürürlüğe koyması esef edilecek bir talihsizlik olmuştur. İntikam hisleri alabildiğine körüklenmiştir. 22, 23 ve 24 Mart günleri, geniş ve kanunsuz siyasi teşebbüslerin cereyan ettiği günlerdir. Hükümet bugünlerde basiretsiz, akıl ve iz'an dışı gösterilerden elde edilmek istenilen karanlık ve şüpheli neticelere karşı vatandaşı ve Anayasa nizamını koruyacak tedbirleri almaya çalışırken başka bir durum meydana çıkmıştır. Hükümet kendisini bu azgın teşebbüsler önünde, her suretle tehlikede ve himayesiz kaldığını zanneden geniş genç vatandaş külesinin ve Devlet müesseselerinin vahini nefis müdafaası hareketleri karşısında bulmuştur.

26, 27, 28 Mart günleri uzun zamandan beri siyasi tertipler hazırlamış olanların etraftan topladıkları hareket kuvvetleriyle kendi canlarının emniyetini Anayasa nizamında gören vatandaş toplulukları arasında mücadeleler, hattâ çarpışmalarla geçmiştir. Hükümet bütün vasıta ve imkânlarıyla vatandaşları birbiriyle tutuşturmaktan menetmeye ve korunmaya çalışmıştır. Eğer Hükümet kuvvetlerinin; vakit vakit yetersizliği görülmüşse, bunun hafifletici sebebinin karanlık hazırlık hareketlerinin genişliğinde ve bu hareketlere karşı infialin ve tepkinin şiddetinde aramak lâzımdır. Buna rağmen, telâfi edilmez durumların önlenmiş olması Hükümet kuvvetlerinin duruma en sonda hâkim olmalarının sonucudur. Hükümet, vatandaşların birbirlerine bütün tecavüzlerini derin esef ve teessürle karşılamıştır. Hükümet vatandaşlar arasında intikam ve husumet duygularını tahrik eden cereyanların ne kadar zararlı neticeler verdiğine ve gelecekte ne felâketli neticeler hazırlıyabileceğine Büyük Millet Meclisinin ve herkesin dikkatini celbetmeyi vazife saymaktadır. Bir defa, sizi temin ederim ki, bu cereyanların hiçbir başarı talihi yoktur. Son onbeş günün hâdiseleri en akılsızlara dahi bunu göstermiş olmak lâzımdır. Bizce memleket huzur verecek, memleketin kalkınmasını, iktisadi gelişmesini sağlayacak başlıca çareyi siyasi hayatımıza istikamet veren teşekküllerin sağduyusunda aramak lâzımdır...

Muhterem arkadaşlarım,

Sizi temin ederim ki, son onbeş günlük olaylar üç seneden beri geçirdiğimiz buhranlardan bir safha olmuştur. Bu buhran, bir defa daha demokratik imânın zaferiyle bitmiştir. Gelecek günlerin demokratik anlayışta ve düzende yeni terakkiler getireceğine inanıyoruz. Hükümetiniz bunu sıkı şekilde takibetmektedir, takibedecektir.

Muhterem arkadaşlar, ciddî bir buhran sonunda bir genel görüşme açtık. 14 saatten beri fasılasız milletvekilleri, millet kürsüsünde fikirlerini bütün açıklığı ile, bütün acılığı ile söylemektedirler. Dünyanın her yerinde böyle bir millet, böyle bir milletin iradesi milletvekillerinin samimî ve ciddî murakabesi altında sayılır. Sizi tebrik ederim. Sizi hürmetle selâmlarım. Büyük bir demokratik zaferle çıkıyorsunuz ve türlü tertipçiler demokratik rejimi kendi maksatları için vasıta olarak kullanmak isteyenler ve demokratik rejimi acz ve bir zaaf zannedenler kaybetmişlerdir. İtibarlarını, güçlerini, millet nazarında tesirlerini kaybetmişlerdir. Sizi hürmetle selâmlarım arkadaşlar.”¹²⁴⁸

¹²⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 109-111.

Başbakanın konuşması bitince, Başkan Fuad Sirmen, Mardin Milletvekili Şevki Aysan'ın verdiği ve okutmuş olduğu yeterlik önergesinden başka, CHP, CKMP ve YTP Grup Başkanvekillerinin ortaklaşa verdikleri yeterlik önergesini de okutuyor ve yeterliğin lehinde ve aleyhinde söz alanlardan sonra önergeyi oylatmış ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 85'e karşı 135 oyla, görüşmelerin yeterliğine karar vermişti. Böylece, Bayar'ın geçici tahliyesinden kaynaklanan olaylar hakkında, 5 Nisan 1963 günü saat 15.00'te başlayan genel görüşme, 14 saat sonra, 6 Nisan 1963 sabahı saat 05.10'da sona ermiş oluyordu¹²⁴⁹.

B. Bir Askerî Müdahale Hazırlıkları

Kuşku yok ki, bütün bu çalkantılar, 27 Mayıs'ın kendisinden bekleneni sağlayamadığını, demokratik sistemin oturmadığını, bu nedenle 13 Kasım 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesinden tasfiye edilmiş bulunan 14'lerin haklı olduklarını düşünenler için, verimli bir ortam sağlamaktaydı ve bu doğrultuda silâhlı kuvvetler içinde çeşitli gruplaşmalar oluşuyordu. Sözü edilen 14'lerin, bulundukları yabancı ülkelere Türkiye'ye dönmeye başlamaları ve bazı silâhlı kuvvetler mensuplarının onlara yakınlık duymaları, bu gruplaşmaları daha belirgin hale getirmekteydi¹²⁵⁰. Zaman ilerledikçe, farklı gruplar arasında birleşme çabaları da görülmeye başlamıştı. Bu arada, 19 Nisan 1963 tarihinde, kendilerine "*Genç Kemalistler Ordusu*" adını veren bir gruptan beş subay, hemen izleyen günlerde de, Deniz Kuvvetlerine mensup beş subay tutuklanmıştı¹²⁵¹. Bu kişilerle ilgili olarak, Başbakan İnönü, CHP Grubunda yaptığı bir konuşmada, sürdürülen tahkikatın ilk bulgularına göre, bu işlerle 14'lerin ve 22 Şubatçılar'ın ilgisinin olduğunu söylemekte ve "*birbirleri ile uğraşa uğraşa nihayet doğru yolu bulacaklardır*" diyerek şöyle devam etmekteydi:

*"Bu olayların şüphesiz büyük önemi vardır. Takdir edersiniz ki, söylentilerin yaygın olduğu bir devir geçiriyoruz. Bu devri mutlaka atlatacağız. Telaşa mahal yoktur. Son olayların endişe verecek bir tarafını göremiyorum. Sükûnetle takip ediyoruz. Bugüne kadar sergüzeşt heveslileri olarak kimleri görmüş ve tanımışsak bu teşebbüsün içinde yine onların bulunduğu şüphemiz yoktur..."*¹²⁵²

Birleşme çabaları hakkında, Talât Aydemir, anılarında, 14'lerden Alparslan Türkeş'le, 10 Nisan 1963 tarihinde Ankara'da Dikmen'de bir kaya üzerinde baş başa görüştüklerini, fakat anlaşılmadıklarını; diğer gruplarla da sorunlar çıktığını, bu nedenle, diğer gruplarla birleşme beklentisinden vazgeçtiklerini yazmaktadır. Aydemir, şöyle diyordu:

¹²⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 112.

¹²⁵⁰ Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, ss. 285-286, 290-296.

¹²⁵¹ **A.k.**, ss. 302-306.

¹²⁵² **A.k.**, ss. 305-306.

“...Teması da kati olarak kestik. Pişman oldular, ama iş işten geçmişti. Sonradan aracılar ile bazı teklifler geldi, fakat hepsini reddettim. Artık rahatlamıştım. Çünkü insiyatifimize serbest çalışma imkânına kavuşmuştuk.” ¹²⁵³

Ancak, yine aynı anılardan, Aydemir’in yakınında yer alan bazı kişilerin, başka gruplarla teması Aydemir kadar rahat kesemedikleri anlaşılmaktadır. Gerçekten, Aydemir’in hemen yukarıda alıntı yaptığımız sözleri, şöyle devam ediyordu:

“...İçimizde bazı arkadaşlar da bizim hakiki kuvvetimize inanmıyorlardı. Daima gözleri bu yan kuvvetlerde idi. Anlaşamadığımız, kat’i alâkâmızı kestiğimizi bildirdiğimiz halde onlarla teması kesmeyen bazı arkadaşlar vardı...”

Bu hâdiselerden sonra 21 Mayıs 1963 İhtilâl hareketine gidişimizde toplantı, filân yapmaksızın yakın arkadaşlarımla tek tek temas etmek üzere çalışmalarına başladım.” ¹²⁵⁴

Görüldüğü gibi, yeni bir müdahalenin liderliği Aydemir’in elinde toplanmış oluyordu. Aydemir, gerek 14’lerle, gerek 22 Şubatçıların bir kısmı ile yollarını ayırmıştı¹²⁵⁵. Nitekim, 22 Şubat girişiminde Aydemir’in en yakınında yer alan kişilerden biri olan ve 22 Şubat’tan sonra bir siyasî yapılanmaya gitmek isteyen Dündar Seyhan, 21 Mayıs’a giden yolda, Aydemir’in konumunu şu satırlarla dile getirmektedir:

“...Bir siyasî organizasyon haline gelebilmek için ciddî gayretler gösterdik. Eski ihtilâlciler gruplar; (14)leri, (11)leri, 22 Şubatçıları, üniversiteyi, basını ve partilerden ileri görüşlü kişileri içine alan bir siyasî örgütlenmeye gitme teşebbüsü, yeniden ihtilâl yapmak için sarf edilen gayretlerin mahsulü gibi gösterilmek istenmiştir.

Aydemir liderliğini ilân ederek ekip çalışması yerine kendi indî kanaatlarıyla hareket etme yoluna sapınca benim ve bir kısım arkadaşlarımla kendisine ayak uydurma imkânımız kalmadı, yollarımız ayrıldı...

21 Mayıs hareketine bir kısım 22 Şubatçı katılmamıştır. Aydemir, bu harekete hazırlanmaya başladığı gündenberi beni, Alb. Ünsalan’ı ve bazı yakın arkadaşlarımızı tamamen karşısına almıştı. Her türlü münasebetlerimiz ve irtibatımız kopmuş bulunuyordu, o derece ki, bir gün beni ziyarete gelen Yb. Osman Deniz’e;

– *Talât bir ihtilâl yapsın, gelsin beni kapımın önünde kurşuna dizesin, diyecek kadar aramız açıldı...”* ¹²⁵⁶

¹²⁵³ Talât Aydemir, **a.g.k.**, s. 229.

¹²⁵⁴ **A.k.**, s. 229.

¹²⁵⁵ Osman Deniz, **a.g.k.**, ss. 133-136.

¹²⁵⁶ Dündar Seyhan, **a.g.k.**, ss. 200-201.

Aydemir'den kopmuş 22 Şubatçılar, aralarındaki teması korur ve zaman zaman toplantılar düzenlerken¹²⁵⁷, Aydemir, kendi rotasında ilerlemeye devam etmekteydi ve yakın gelecekte bir askerî müdahalenin, onun tarafından yapılacağı, giderek netlik kazanmış oluyordu. Sıra, müdahalenin ne zaman yapılacağını belirlenmesine gelmişti.

Bu sırada, Cumhurbaşkanına hakarete bulunduğu ve Devletin askerî kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif ettiği iddiası ile dokunulmazlığının kaldırılması istenen AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılması talebi, Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulu Karma Komisyonunda kabul edildiği halde, Millet Meclisi Genel Kurulunda reddedilmişti ve ret oyu kullanan milletvekilleri içinde koalisyon ortağı partilerin mensupları da vardı¹²⁵⁸. Bu olaydan sonra Başbakan İsmet İnönü, CHP Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ortak grubunda yaptığı konuşmada, ülkenin içinde bulunduğu durumun çok vahim ve kritik olduğunu, milletvekili ve senatörlere üç gün sabretmeleri gerektiğini, üç gün içinde çok önemli gelişmelerin olabileceğini bildirmiş ve

“Vaziyet çok mühimdir. Tekrar ediyorum: Çok vahim ve kritiktir. Herşey olabilir. Dikkatli olunuz. Sükûnetinizi muhafaza ediniz. Çok uğraşıyor ve çaba gösteriyorum. Şimdi size daha başka bir şey söyleyecek değilim. Bu şartlar altında ne yapılabilirse, yapılmasına çalışıyorum.”

demişti¹²⁵⁹.

Ayrıca, Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmasının Millet Meclisinde tartışıldığı saatlerde, Başbakan İnönü, Cumhurbaşkanı Gürsel ve Genelkurmay Başkanı Sunay ile iki ayrı görüşme yapmış, fakat görüşmelerin konusu hakkında herhangi bir açıklamada bulunulmamıştı¹²⁶⁰.

Başbakanın, CHP Ortak Grubundaki sözlerine açıklık getirmesini isteyen ve iki ayrı önerge veren Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu ile Balıkesir Milletvekili Fennî İslimyeli'nin talepleri doğrultusunda¹²⁶¹, İnönü, 17 Mayıs 1963 tarihinde Millet Meclisinde bir konuşma yapmış ve Gruptaki sözlerinin yanlış yorumlara yol açtığını ileri sürmüştü. Bu bağlamda, İnönü, Millet Meclisindeki konuşmasında, her ne kadar,

“Muhterem arkadaşlar; gruptaki konuşmam kısmen yanlış aksetmiştir. Benim ifademle ilgisi olmıyan değişik ve hatalı yorumlara yol açıldığı bir vakiadır; İstanbul'dan dönüşümde verdiğim demeçte Türkiye'nin demokratik rejim içinde

¹²⁵⁷ Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, ss. 300-301.

¹²⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 619-650, 669-672. Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmasının Millet Meclisinde reddedilmesini; İnönü, hatıra defterine, “Öğleden sonra Reşat Özarda meselesi Meclis'te hezimet”, şeklinde kaydetmişti. Bkz. İsmet İnönü, **a.g.k.**, s. 878.

¹²⁵⁹ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1963. Bu konuşma metni, bazı ufak farklarla, şu eserlerde de yer almaktadır: Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, s. 311; Nedim Yalansız, **a.g.k.**, s. 164.

¹²⁶⁰ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1963.

¹²⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 81, (15.05.1963), s. 6; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 82, (17.05.1963), s. 53.

iktisadi kalkınmasının başarı yolunda emin adımlarla ilerlediğini söyledim. İhtilâl ihtimallerinin ortadan kalktığını ve demokratik rejimin bugün daha ziyade sağlamlık kazandığını belirttim. Bunlarla beraber demokratik rejim için büyük vazifenin siyasi partilerimizin tutumlarında ve davranışlarında topladığına açık bir surette işaret ettim.

Salı günü gruptaki konuşmam bu beyanatımın devamı telâkki edilmelidir. Siyasi hayatımızda sorumluluk duygusunun hâkim olması benim öteden beri üzerinde durduğum bir tezdır. Bu duygunun kaybolmasını daima vahim telâkki etmişimdir...

Gruptaki sözlerimin rejime yönelmiş bir tehlike ile hiçbir ilgisi yoktur. Benim üzerinde durduğum mesele Hükümet içinde bulunan partilerin sorumluluk duygusuyla ahenk içinde çalışmaları, muhalefet partilerinin muhalefet vazifesini yaparken siyasi hayatımızda birinci derecede sorumlu olduklarını gözden uzak tutmamalarıdır...

Bu sözlerimde demokratik rejimin bir tehlikeye mâruz olduğu endişesi değil, aksine demokratik rejimin bünyesinde güçlükleri halletmek için her tedbirin mevcudolduğunu göstermek maksadı vardır... ” ¹²⁶²

diyorduydu da; ülke, bu konuşmadan sadece üç gün sonra, 20 Mayıs’ı 21 Mayıs’a bağlayan gece, Talât Aydemir’in yeni bir darbe girişimiyle karşı karşıya kalacaktı.

C. Aydemir’in 20–21 Mayıs’taki Darbe Girişimi

22 Şubat 1962’deki başarısız müdahalesinden sonra emekliye sevk edilmiş olan Aydemir’in, sessiz kalmayıp, yeni bir girişim için çeşitli çevrelerle temaslarda bulunduğu bilinmekteydi. Bu doğrultuda, Emekli Kurmay Albay Talât Aydemir, 20 Mayıs 1963 gecesi Harp Okulu ve Zırhlı Eğitim Taburunun desteği ile yeni darbeye kalkıştı¹²⁶³. Ankara Radyosunu, hiçbir mukavemet ile karşılaşmadan ele geçiren küçük bir gurubun içinde yer alan Üsteğmen İlhan Baş’ın, Radyodan saat 00.12’de okuduğu, “Türk Silâhlı Kuvvetleri İhtilâl Genel Karargâhı” adına Talât Aydemir imzalı bildiri ile darbe fiilen başlamış oluyordu¹²⁶⁴. Bu bildiride şöyle denilmekteydi:

“Dikkat dikkat, şimdi Türk Silâhlı Kuvvetleri İhtilâl Genel Karargâhının bildirisini dinleyeceksiniz.

Büyük Türk Milletine:

1- Gayesi ve vazifesi milletimizin kurtarıcısı ve cumhuriyetimizin koruyucusu, Büyük Atatürk’ün ilkeleri ve çizdiği yolda yürümek ve milletimizi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştıracak refah, huzur ve güvenlik içinde yaşatmak olan Büyük Millet Meclisi ve Hükümetlerinin, mevcut anayasa ve kanunları hiçe sayarak, partizan bir zihniyetle hareket etmeleri sonucunda ekonomik, sosyal ve politika hayatımızı

¹²⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 82, (17.05.1963), ss. 53-54.

¹²⁶³ Darbenin başlamasından önceki gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ersal Yavi, **İhtilâlcî Subaylar**, 2. Kitap, ss. 313-322.

¹²⁶⁴ **A.k.**, s. 333.

tamamen felce uğratmışlar, millet ve devletimizin bekasını tehlikeye düşürmüşlerdir. Durumu çok yakından ve hassasiyetle izleyen Türk Silâhlı Kuvvetleri bu şartlar altında Büyük Milletimizin isteklerine uygun olarak ve bunu millî görev bilerek idareye el koymak zorunda kalmıştır.

2- Türk Silâhlı Kuvvetleri, tamamen Atatürk ilkelerine bağlı olarak milletimizin muhtaç olduğu kuvvetli, istikrarlı, devrimci ve demokratik Cumhuriyet idaresini kuracak ve memleketi amacına ulaştıracaktır.

Bu amaç, Türk milletinin refahı, huzuru, hızla çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesi, eşitlik, bütünlük, birlik ve güven içinde millî şeref ve haysiyetle bütün hürriyetlerine sahip olarak barış içinde yaşamasıdır.

3- Bu maksatla, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu feshedilmiştir. Bütün siyasî partiler ile siyasî partilere bağlı veya siyasî mahiyette olan bütün dernekler kapatılmış ve her türlü siyasî faaliyet men edilmiştir.

4- Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde vatandaşlarımızın ve yabancıların mal ve can emniyetleri ile hak ve hürriyetleri mevcut kanunlarımızın dahilinde Türk Silâhlı Kuvvetleri ile Emniyet Kuvvetlerinin teminatı altındadır.

5- Birleşmiş Milletler Anayasasına tamamen riayetle mevcut andlaşma ve dayanışmalarımıza sadık kalınacaktır.

6- İdare mekanizması, amirleri ve emniyet teşkilâtı mensupları normal vazifelerine devam edecekler, Silâhlı Kuvvetler ve Emniyet teşkilâtı mensupları idare amirlerine her türlü yardımı yapacaklardır.

7- Büyük Türk Milleti, hiçbir şahıs, zümre ve parti adına hareket etmeyen ve yalnız millete karşı borçlu olduğu vazifesini yapan, senin Silâhlı Kuvvetlerinin zaman zaman yayınlayacağı bildirileri bir vakar, huzur ve güvenlik içinde bekle.

Halâskâr fedailerin, yalnız ve daima senin emrinde ve hizmetindedirler:

Türk Silâhlı Kuvvetleri İhtilâl Genel Karargâhı Adına

Talat Aydemir”¹²⁶⁵

Radyoda okunan bildiride, Talât Aydemir’in adını duyduğunda, Başbakan İnönü, tepkisini şu sözle dile getirmişti: “*Maskaralar !*”¹²⁶⁶

Bildirinin sonunda geçen “halâskâr fedailer” sözcükleri, darbe yandaşları açısından bir parolaydı ve bunu duyan birliklerin bazıları harekete geçmişlerdi. Harp Okulu öğrencileri de, bir kısmı eski komutanları olan 22 Şubatçıların denetiminde, darbecilerin yanında yer alıyorlardı. Birand’ın tabiriyle, “*ihtilâl sokağa hâkim olmuştu*”¹²⁶⁷.

Üsteğmen İlhan Baş, marşlar eşliğinde, bu bildiriye tekrarlayarak okumaktayken, yanına aldığı iki er ile Radyoevine gelen Ankara Merkez Garnizon Kurmay Başkanı Yarbay Ali Elverdi, duruma müdahale ediyor ve İlhan Baş’ı tutukladığını bildirerek,

¹²⁶⁵ Ersal Yavi, *İhtilâlciler Subaylar*, 2. Kitap, ss. 333-334.

¹²⁶⁶ Metin Toker, *a.g.k.*, s. 124.

¹²⁶⁷ Mehmet Ali Birand, v.d., *a.g.k.*, s. 87.

radyodan irticalen bir konuşma yapıyordu. Bu konuşmasında, Elverdi, önce kendini bütün ülkeye tanıtmış ve Radyoevinin tekrar kontrol altına alınmış olduğunu bildirmişti. Elverdi, şunları söylemekteydi:

“Muhterem Türk milleti... Ben 28. Tümen Kurmay Başkanı Ali Elverdi'yim. Bundan önce yapılan bütün beyanlar yalan ve yanlışdır. Bunları Talât'ın üç buçuk adamı yapmıştır. Bunlar maceracı insanlardır. Silâhlı Kuvvetler bunların karşısındadır. Silâhlı Kuvvetler alarm vermiştir. Bütün birlikler bunları toplayacaktır. Birlikler size hitap ediyorum. Hemen kışlalarınıza dönün ve ikinci emri bekleyin...”¹²⁶⁸

Bu konuşma, Aydemir'in her şeye hâkim olduğunu sanan birliklerde tereddüt doğurmuştu. Ne var ki, kısa bir süre sonra Aydemir'in yanında yer alan 22 Şubatçılardan Emekli Üsteğmen Erol Dinçer, komutası altındaki bir grup Harbiyeli ile birlikte Radyoevini ele geçirmiş ve Yarbay Ali Elverdi'yi enterne ederek Harp Okuluna göndertmişti. Şimdi mikrofonun başına geçen Erol Dinçer'di ve Türk Silâhlı Kuvvetleri İhtilâl Genel Karargâhının 2 numaralı tebliğini okumaktaydı. Bu tebliğde şöyle deniyordu:

“Türk Silâhlı Kuvvetleri İhtilâl Genel Karargâhı iki numaralı tebliği:

1- 21 Mayıs 1963 günü saat 00 saatten sonra ihtilâl için verilen özel parolayı bilmeyen hiçbir vatandaş sokağa çıkmayacaktır.

2- Aksi hareket eden her kim olursa olsun ateş edilecektir. İstanbul, Ankara vilayetlerinde şu andan itibaren örfi idare ilân edilmiştir.

Türk Silâhlı Kuvvetleri İhtilâl Genel Karargâhı”¹²⁶⁹

Radyoevinde bunlar olurken, dışarıda da bir karışıklık yaşanmaktaydı. Parolayı bilmeyen subaylar darbeciler tarafından enterne edilerek Harp Okuluna götürülüyor, ama bir süre sonra serbest bırakılıyorlardı¹²⁷⁰. Zamanla, Genelkurmay Başkanı Sunay duruma hâkim olmuştu. Ankara Radyosundan yapılan yayın, Etimesgut verici istasyonundan kesilmiş ve Orgeneral Sunay'ın konuşması yayınlanmaya başlamıştı. Sunay şöyle demektedir:

“Türk Silahlı Kuvvetleri Hükümetin emrindedir. Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Komutanlıkları Hükümeti desteklemektedir. Maceraperestler başarılı olamayacaklardır ve cezalarını göreceklidir. Bunlar toplanmaktadır.”¹²⁷¹

¹²⁶⁸ A.k., s. 89. Elverdi'nin konuşmasının tam metninin, daha sonra sıkıyönetim mahkemesindeki dosya içindeki belgelerden yararlanılarak hazırlanmış uzun bir özeti için bkz. Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, ss. 338-339.

¹²⁶⁹ A.k., s. 341.

¹²⁷⁰ A.k., s. 354.

¹²⁷¹ A.k., s. 369.

Teslim olmamakta direnen bazı birlikler ve Harbiyelilere karşı, Hava Kuvvetleri de harekete geçmişti ve ses duvarını aşan jet uçaklarının çıkardığı gürültünün de direnenler üzerinde ayrı bir etki yarattığında kuşku yoktu. İlerleyen saatlerde, Etimesgut verici istasyonundan yayın yapan Ankara Radyosunda, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın talimatı yayınlanıyordu. Bu talimat şöyleydi:

“Havada uçan Türk Hava Kuvvetleri tayyareleri Hükümetin ve Genelkurmay Başkanlığının emrinde olarak vazife beklemektedirler. Yolunu sapıtmış bir kısım Harbiyeli'nin ve yanlış yolda olan azınlığın derhal kışlarına çekilmelerini ve silâhlarını bırakmalarını emrederim. Aksi takdirde bütün Silahlı Kuvvetlerle birlikte yarım saate kadar Hava Kuvvetleri taarruz edecektir.” ¹²⁷²

Bu arada, 1. Hava Kuvveti Komutanı Tuğgeneral Muhsin Batur da, daha önce Kuvvete bağlı tüm birliklere yayımladığı emrin bir kısmını Hava Kuvvetleri Matbaasında bastırarak, günün ilk ışıkları ile birlikte silahsız uçaklardan Harbiyelilerin üzerine attırmaya başlamıştı. Havadan dağıtılan bu bildiride şöyle denilmekteydi:

“ Türk Milletince kabul edilmiş olan Anayasamızın Meclis veya Hükümet tarafından ihlâl edildiği hususunda Millet çoğunluğu vicdanında bir kanaat belirmediği müddetçe ufak veya büyük olsun hiç bir zümre veya Kuvvetin meşru düzeni bozmaya hakkı olmadığına inanan biz Havacılar; bu gibi hareketlere tevessül edenlere karşı aynı kanı ve aynı üniformayı taşıdığımız halde silahla karşı koymaya azimliyiz.

Türk Milletinin geleceğini şahıs ve isteklerinizin üstünde tutarak arzularınızdan sarfınazar etmenizi ve kardeş kanı dökülmesini önlemenizi son defa hatırlatırız.

1 nci Hv. Kv. K.” ¹²⁷³

Sonunda, direnişi sürdürenler de teslim oluyorlar ve böylece Aydemir'in 20–21 Mayıs girişimi de, bir yıl önceki 22 Şubat girişimi gibi başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Ancak, bu kez, 6 kişi yaşamını yitirmiş ve 30 kişi de yaralanmıştı¹²⁷⁴.

¹²⁷² A.k., s. 369. Uçakların bir kısmına, darbecilerin mevzilerine ateş açılması emri verilmiş ve jet uçakları, bu doğrultuda Harp Okulu üzerine ve civarına dalışlar yaparak, makineli tüfeklerle yolları taramaya başlamıştı. Fakat, yanlışlıkla darbeciler değil, Harp Okuluna doğru giden Muhafız Alayı birlikleri hedef alınmıştı. Dönemin, 1. Hava Kuvvet Komutanı Tuğgeneral Muhsin Batur, anılarında, bu emri Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel'in vermiş olduğunu yazmaktadır. Bkz. Muhsin Batur, **a.g.k.**, ss. 121-122.

¹²⁷³ Muhsin Batur, **a.g.k.**, ss. 120-121.

¹²⁷⁴ Bu sayıyı, resmî açıklama olduğunu bildirerek, İsmet İnönü'nün anılarını kaydettiği “Defterler”e, gerektiğinde notlarla aydınlatıcı bilgiler koyan Ahmet Demirel vermektedir. Bkz. İsmet İnönü, **a.g.k.**, s. 879. Buna karşılık, Ersal Yavi ve Rıdvan Akın, bu sayıyı, 8 ölü ve 26 yaralı olarak göstermektedirler. Bkz. Ersal Yavi, **İhtilâlcı Subaylar**, 2. Kitap, s. 377; Rıdvan Akın, **a.g.k.**, s. 87.

D. Sıkıyönetim İlânı ve 20–21 Mayıs Olaylarının TBMM’de Ele Alınması

Darbe girişiminin sona erdirilmesinden hemen sonra, 21 Mayıs 1963 tarihinde, Bakanlar Kurulu, Ankara, İstanbul ve İzmir’de 1 ay süre ile sıkıyönetim ilân etmişti ve 1961 Anayasasının 124. maddesi uyarınca, bu karar, onaylanması için TBMM’ye sunulmuştu. Anayasada, sıkıyönetimin onanması ve gerektiğinde uzatılması kararlarının TBMM’nin Birleşik Toplantısında ele alınacağı öngörüldüğü için; TBMM, Bakanlar Kurulunca ilân edilen sıkıyönetimi görüşmek üzere, 22 Mayıs 1963 günü, saat 14.00’te Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in Başkanlığında¹²⁷⁵ toplanmıştı¹²⁷⁶.

TBMM’de ilk olarak, tüm siyasî parti grupları ile Cumhurbaşkanlığınca Seçilen Üyeler ve Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyeleri adına verilen bir ortak önerge ile aynı doğrultuda üç milletvekili tarafından verilen ayrı bir önergenin¹²⁷⁷ kabulü üzerine, 20-21 Mayıs olaylarında şehit düşen Silâhlı Kuvvetler mensuplarının hâtıraları için 3 dakika saygı duruşunda bulunulmuştu¹²⁷⁸. Siyasî parti grupları ile Cumhurbaşkanlığınca Seçilen Üyeler ve Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyeleri adına verilen ortak önergede şöyle denilmekteydi¹²⁷⁹:

¹²⁷⁵ 1961 Anayasasının 84. maddesinin son fıkrası uyarınca, TBMM’nin birleşik toplantılarında, Başkanlık Divanı görevini, Millet Meclisinin Başkanlık Divanı yapmaktaydı.

¹²⁷⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 27.

¹²⁷⁷ Bu milletvekilleri şunlardı: Ankara Milletvekili Emin Paksüt, Çanakkale Milletvekili Şefik İnan ve Çorum Milletvekili Hilmi İncesulu. Bu milletvekillerini verdikleri önergede şöyle denilmekteydi: “Yüksek Başkanlığa, Temelinde Türk Milletinin hürriyet aşkı, Türk Ordusunun şerefi ve Atatürk gençliğinin kanı bulunan 27 Mayıs Devriminin getirdiği Anayasa nizamını korumak uğrunda 21/22 Mayıs 1963 tarihinde can veren vatan evlâtlarının aziz hatıralarını taziz için Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 3 dakikalık saygı duruşuna davetini arz ve teklif ederiz.” **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 27-28.

¹²⁷⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 27-28.

¹²⁷⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 27.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Yüksek Başkanlığına

20-21 Mayıs 1963 gecesı, Anayasa düzenını devirmek amacıyla silâhlı isyan hareketine girişen maceracılaraya karşı meşru Hükümetin emrinde harekete geçen şerefli Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bu harekât sırasında şahadet rütbesine erişmiş kahraman mensuplarının hâtıralarını tazizi için üç dakikalık saygı duruşunda bulunulmasını arz ve teklif ederiz.

T.B.M.M. A.P. Grubu adına Başkanvekili

C.H.P. Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan

C.H.P. Grup Başkanvekilleri Bursa Milletvekili İbrahim Öktem

T.B.M.M. C.K.M.P. Grupları adına Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu

Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili

C. Senatosu Konya Üyesi Sedat Çumralı Cevad Odyakmaz

C. Senatosu Kars Üyesi Mehmet Hazer

T.B.M.M. Y.T.P. Grubu adına Cumhurbaşkanlığınca S.Ü. Kâzım Orbay

Grup Başkanı Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek

C. Senatosu Tabîi üyeleri adına Fahri Özdilek

M.P. adına Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin

Kütahya Bağımsız Milletvekili Rauf Kınay

Saygı duruşu sonrasında, yine tüm siyasî parti grupları, bağımsızlar ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyeler ile Cumhuriyet Senatosu Tabîi Üyeleri adına verilen bir ortak önerge ve aynı yönde çeşitli milletvekillerce verilen değişik önergelerde, Türk Silâhlı Kuvvetlerine, TBMM'nin şükran hislerinin iletilmesi isteniyordu¹²⁸⁰. Bu önergelerden, siyasî parti grupları ile Cumhurbaşkanlığınca Seçilen Üyeler ve Cumhuriyet Senatosu Tabîi Üyeleri adına verileni şöyleydi¹²⁸¹:

¹²⁸⁰ Siyasî parti grupları, Cumhurbaşkanlığınca Seçilen Üyeler ve Cumhuriyet Senatosu Tabîi Üyeleri adına verilen önerge dışında, biri Burdur Bağımsız Milletvekili Mehmet Özbey, diğeri Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça, bir diğeri de Kars Milletvekili Bahtiyar Vural, Kars Milletvekili Kemal Okyay, Çanakkale Milletvekili Şefik İnan ve Çorum Milletvekili Hilmi İncesulu tarafından verilen 3 önergede de, parti grupları adına verilen önergede olduğu gibi, esas itibarıyla Ordumuza, TBMM'nin şükran hislerinin iletilmesi isteniyordu. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 28-29.

¹²⁸¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 28.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Yüksek Başkanlığına

“Normal demokratik rejimi bütün teminatı ile kurmak amacıyla”, “Anayasave hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşıdirenme hakkı”nı kullanmak suretiyle Türk Milletiyle elele 27 Mayıs 1960 Devrimini gerçekleştirmiş olan ve Anayasa düzenini, Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetimine ve Millet Meclisinin güvenine dayanan meşru Hükümetin emrinde, iki defa, 22 Şubat 1962 de ve 21 Mayıs 1963 te kurtaran demokrasi aşığı kahraman Türk Silâhlı Kuvvetlerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının takdirlerinin ve şükran hislerinin Başkanlıkça bildirilmesinin oya konulmasını arz ve teklif ederiz.

T.B.M.M. T.B.M.M. A.P. Grubu adına Başkanvekili

C.H.P. Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan

C.H.P. Grup Başkanvekilleri Bursa Milletvekili İbrahim Öktem

T.B.M.M. C.K.M.P. Grupları adına

Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili

C. Senatosu Konya Üyesi Sedat ÇumralıCevad Odyakmaz

C. Senatosu Kars Üyesi Mehmet Hazer

T.B.M.M. Y.T.P. Grubu adına

Cumhurbaşkanlığınca S.Ü. Kâzım Orbay

Grup Başkanı Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek

C. Senatosu Tabii üyeleri adına Fahri Özdilek

M.P. adına Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin

Kütahya Bağımsız Milletvekili Rauf Kıray

Başkan Fuad Sirmen, gerek parti grupları adına verilen önergede, gerek bazı milletvekillerinin verdikleri önergelerde, esas itibariyle Orduya, TBMM’nin şükran hislerinin iletilmesinin istendiğine dikkat çekiyor, sadece bir milletvekilinin, bu istek dışında, ayrıca temenni mahiyetinde talebinin de bulunduğunu belirterek, temenni mahiyetindeki bu talep hariç¹²⁸², önergelerin tümündeki ortak istek olan Orduya

¹²⁸² Burdur Milletvekili Mehmet Özbey’in önergesinde, Orduya şükran hislerinin iletilmesi ve bu istek dışında, bütün ordu mensuplarının terfiinin sağlanması, şehit düşenlerin ailelerine gereken yardımların yapılması ve bu sergüzeştçilere kanunların müsamahasız uygulanması da talep ediliyordu. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 28-29.

Yüce Meclisin şükran hislerinin iletilmesi önerisini oya sunuyor ve oy birliğiyle kabul edilen önergelerdeki istek doğrultusunda, gereğinin yerine getirileceğini bildiriyordu¹²⁸³.

Bunların dışında, bazı milletvekillerince verilen önergelerle, şehit olanların ailelerine birinci dereceden şehit maaşı bağlanması ve şehitlerin Anıt-Kabir'deki Şehitler Mezarlığına defnedilmeleri de istenmişti¹²⁸⁴. Başkan Sirmen, temenni mahiyetinde oldukları için, İçtüzük gereğince, bu önergeleri oya sunmayacağını açıklamıştı¹²⁸⁵.

Sıra, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde 1 ay süre ile sıkıyönetim ilân edilmesine ilişkin Hükûmet tezkeresinin görüşülmesine gelmişti. Aşağıda, “Millet Meclisinin Tek Başına veya Cumhuriyet Senatosu İle Birlikte Yerine Getirdiği Bazı İşlevler” başlıklı Bölümde yer alan, “Bakanlar Kurulunca İlân Edilen Sıkıyönetimin TBMM’ce Onanması”na ilişkin açıklamalarda da görüleceği gibi, Hükûmet tezkeresinde şöyle denilmekteydi¹²⁸⁶:

¹²⁸³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 29.

¹²⁸⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 29-30. Talepte sözü geçen, şehit olanların ailelerine şehit maaşı bağlanması, ilerleyen aylarda, Bakanlar Kurulunun hazırladığı bir tasarının kabulü sonucu, 18.06.1964 tarih ve 478 sayılı “5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa ek Kanun” ile gerçekleştirilmişti. Anılan Tasarı, sadece 20-21 Mayıs 1963 tarihinde vukubulan silâhlı ayaklanmanın bastırılmasında görevli olanlardan ölenler ve vazife mâlûllü olanları kapsıyorduysa da, Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, 22 Şubat 1962 tarihinde vukubulan silâhlı ayaklanmanın bastırılmasında benzer konumda olduğu ileri sürülen bir kişinin ailesinin de kapsama alınabilmesi için, gerekli değişikliğe gidilmiş ve Kanunun 1. maddesindeki ifade, “22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963 tarihlerinde vukubulan silâhlı ayaklanmaların bastırılması dolayısıyla vazifeli olanlardan ve vazife mâlûllü olanlardan” şekline dönüştürülmüştü. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 290-300. Millet Meclisinde kabul edilmiş olan metin üzerinde, Cumhuriyet Senatosunca, olaylar sırasında organlarını kaybedenlere yurt dışında organ taktırılması imkânının tanınmasına yönelik bir değişiklik yapıldığından; Tasarı, tekrar Millet Meclisinde ele alınmış ve Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklik benimsendiğinden, Millet Meclisinin 18.06.1964 tarihli 108. Birleşiminde kanunlaşmıştı. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 31, Birleşim: 108, (18.06.1964), ss. 3-4.

¹²⁸⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 30.

¹²⁸⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 30-31.

20/21 Mayıs 1963 gecesi önceden yapılmış tertipler sonucunda Anayasayı ihlâl amacı güden silâhlı bir ayaklanma hareketi vukubulduğundan Anayasanın 124 ncü maddesi hükmüne göre, Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içerisinde 21 Mayıs 1963 günü saat 15.00 ten itibaren bir ay süre ile sıkıyönetim ilânı Bakanlar Kurulunun 21.5.1963 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunulmasını arz ederim.

İsmet İnönü

Başbakan

Tezkere üzerinde ilk sözü, Başbakan İsmet İnönü almıştı. Birleşik Toplantı tutanaklarından anlaşıldığına göre, şiddetli alkışlar arasında kürsüye gelen İnönü, olaylar sırasında şehit olanların bulunmasının yarattığı üzüntünün yüreklerde henüz pek taze olduğunu belirterek başladığı konuşmasında, darbeye kalkışanları “*şerefsiz sergüzeştçiler*” olarak adlandırıyor ve aşağıda, Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosu ile birlikte yerine getirdiği bazı işlemlere ayrılan 12. Bölümde, “a- 20–21 Mayıs Olayları Nedeniyle Bakanlar Kurulunca 3 İlde Sıkıyönetim İlân Edilmesi ve Bu Kararın TBMM’ce Onanması” başlıklı kısımda tam metni verilen tarihi değerlendirmede, bu darbe girişiminden sonra, demokratik rejimin, buna bağlı olarak memleketin geleceğinin ve Devletin itibarının çetin bir sınavdan başarı ile çıktığını ileri sürüyordu¹²⁸⁸.

Başbakan İnönü’den sonra söz alan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala da, 20–21 Mayıs olaylarını, “*içleri ihtiras dolu bir avuç sergüzeştçinin giriştiği macera*” olarak adlandırmaktaydı¹²⁸⁹. Gümüşpala, bir memlekette isyanların bastırılması kadar, ayaklanma heveslerinin ve bu heveslerin tahrik ve teşvik edilmesinin önlenmesinin

¹²⁸⁷ Hükûmet tezkeresinin TBMM’ye sunuluş hitabında bir yanlışlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü, daha önce de değinildiği gibi, Bakanlar Kurulunca sıkıyönetim ilânı kararlarını görüşüp onaylama (veya onaylamama) yetkisi, Millet Meclisine değil, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanmasıyla oluşan, TBMM Birleşik Toplantısına aittir. Her ne kadar, bu toplantının Başkanlığını, Anayasa gereğince Millet Meclisi Başkanlık Divanı sürdürmekte ise de, Divanın bu görevi yerine getirirken taşıyacağı ad, Millet Meclisi Başkanlığı değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığı olacaktır. Nitekim, bu husus, daha ileri bir tarihte, 17.02.1965’te kabul edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü’nün 1. maddesinde, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlık Divanı, Millet Meclisi Başkanlık Divanıdır*” denerek, açık bir biçimde öngörülmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü için, bkz. **Resmî Gazete**, 1 Mart 1965, Sayı: 11941; Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, ss. 143-152.

¹²⁸⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 31.

¹²⁸⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 33.

de önemli olduğuna dikkat çekerek; bu tür heveslerin önüne geçecek etkin önlemlerin alınması gerektiğine değinmekteydi¹²⁹⁰. Sıkıyönetimin, sosyal, ekonomik ve politik hayatta bir takım zorluklara yol açma ihtimali olduğuna ve uygulamada kimi zaman bazı hatalara da rastlandığına temas eden Gümüşpala; bu tür sakıncalarına karşın, bugün en âdil ve isabetli bir biçimde uygulanacağına inandıklarından, sıkıyönetim ilânına kabul oyu vereceklerini belirtiyordu¹²⁹¹.

Daha sonra Cumhuriyet Senatosu Tabiî Üyeleri adına Mehmet Özgüneş, kendi adına Cumhuriyet Senatosu Tabiî Üyesi Ahmet Yıldız, YTP Grubu adına Tokat Milletvekili H. Ali Dizman, kendi adına Cumhuriyet Senatosu Tabiî Üyesi Sıtkı Ulay, CKMP Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, MP Grubu adına Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, kendi adına Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç söz almışlar¹²⁹² ve konuşmalar bittikten sonra yapılan oylamada, Bakanlar Kurulunca, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde 21 Mayıs 1963 günü saat 15.00'den itibaren 1 ay süreyle ilân edilmiş olan sıkıyönetim onaylanmıştı¹²⁹³.

¹²⁹⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 33.

¹²⁹¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 33.

¹²⁹² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 34-44.

¹²⁹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 44; **Resmî Gazete**, 28 Mayıs 1963, Sayı: 11413. Bakanlar Kurulu, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde, 1 ay için ilân edilen sıkıyönetimin, ilki 17 Haziran 1963, ikincisi 15 Ağustos 1963 tarihinde olmak üzere, iki kez ikişer ay uzatılmasını kararlaştırmış ve bu kararlar TBMM'nin, 19 Haziran 1963 tarihli 6. Birleşiminde ve 19 Ağustos 1963 tarihli 8. Birleşiminde uygun bulunmuştu. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 104-125; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), ss. 132-143, 144-159. TBMM Birleşik Toplantısında uzatma görüşmeleri devam ederken, konuşmacıların bir kısmı, henüz Sıkıyönetim Mahkemelerinde yargılamalar devam ettiği için, sıkıyöntemin Ankara'da uzatılmasının uygun olacağını, fakat İstanbul ve İzmir için böyle bir uzatmaya gitmenin gerekmediğini savunmuşlardı. Bu tartışmalar sürerken, gelen bir önerge doğrultusunda oturuma kapalı devam edilmesi kararlaştırılmıştı ve tutanak memurları da dâhil olmak üzere, milletvekili ve senatörler dışındaki herkes Genel Kurul Salonu dışına çıkarılmıştı [**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 143]. Bu Birleşimde kapalı oturum dışındaki görüşmelerin de basın organlarında aynen yer almasının sıkıyönetim makamlarınca engellendiğine yönelik iddialarda bulunulması ve bu doğrultuda bazı gazetelerin ilk sayfalarındaki kimi sütunların beyaz çıkması üzerine, bu tür bir engellemenin nedenleri üzerinde bilgi edinmek amacıyla, 21 Ağustos 1963 tarihinde, Millet Meclisinde bir meclis araştırması açılması istenmişse de; bu talep Millet Meclisince reddedilmişti. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 20, Birleşim: 121, (21.08.1963), ss. 247-248; **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), ss. 290-307. İki ay sonra, Bakanlar Kurulu, 15 Ekim 1963 tarihinde, sıkıyönetimin, 21 Ekim 1963 tarihinden itibaren İzmir'de kaldırılmasını ve Ankara ile İstanbul'da iki ay daha uzatılmasını kararlaştırmıştı. Bu karar doğrultusunda, TBMM de, 17 Ekim 1963 tarihli 12. Birleşiminde, sıkıyönetimin 21 Ekim 1963 tarihinden itibaren Ankara ve İstanbul illerinde 2 ay uzatılmasını kabul etmişti. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), ss. 289-309, 322-328, 335. İzleyen aylarda da, Bakanlar Kurulunun, sıkıyönetimin Ankara ve İstanbul'da ikişer ay uzatılması talebi, TBMM'nin 19 Aralık 1963 tarihli 2. Birleşiminde, 19 Şubat 1964 tarihli 6. Birleşiminde ve 17 Nisan 1964 tarihli 11. Birleşiminde kabul edilmişti. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Birleşim: 2, (19.12.1963), ss. 11-32; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 6, (19.02.1964), ss.

Birleşimin sonunda, Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça'nın verdiği bir önerge kabul edilmiş ve Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanlarından seçilecek altı kişilik bir heyetin, olaylar sırasında yaralananlara geçmiş olsun ziyaretinde bulunarak, kendilerine, TBMM'nin sevgi ve saygılarını iletmesi kararlaştırılmıştı¹²⁹⁴.

E. 20–21 Mayıs Olayları Sırasında TBMM'ye Karşı Bir Saldırıda veya İşgalde Bulunulup Bulunulmadığı Hakkında Millet Meclisi Başkanlığına Verilen Soru Önergesi

20–21 Mayıs olaylarının bastırılmasının ertesi günü, 22 Mayıs 1963 tarihinde, Niğde Milletvekili Asım Eren, Millet Meclisi Başkanlığına bir yazılı soru önergesi vermiş ve olaylar sırasında isyancıların TBMM'ye bir saldırıda bulunup bulunmadıklarını, TBMM Muhafız Taburunda görev yapanlardan olaylara karışan olup olmadığını, TBMM binasına bir zarar verilip verilmediğini sormuştu. Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in bu soru önergesine verdiği yazılı cevap, Millet Meclisinin 23 Ağustos 1963 tarihli 123. Birleşim tutanağında yayımlanmıştır. Milletvekili Eren'in soru önergesi ile, Başkan Sirmen'in cevabı şöyleydi¹²⁹⁵:

82-104; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 11, (17.04.1964), ss. 256-272. Bakanlar Kurulu, 17 Haziran 1964 tarihinde, Ankara ve İstanbul illerinde sıkıyönetimin, son kez ve bu defa 1 ay için uzatılmasını kararlaştırdı ve bu karar TBMM'nin 19 Haziran 1964 tarihli 12. Birleşiminde uygun görüldü. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 12, (19.06.1964), ss. 275-284. Böylece, 20-21 Mayıs olayları nedeniyle ilân edilmiş bulunan sıkıyönetim, Ankara ve İstanbul'da 426 gün sürdükten sonra, 21 Temmuz 1964 tarihinde sona ermiş oluyordu. Bkz. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.k.**, s. 278.

¹²⁹⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 44.

¹²⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 123, (23.08.1963), ss. 355-356.

22.5.1963

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Aşağıdaki yazılı sorunun T. B. M. M. Başkanlığı tarafından yazılı olarak cevaplandırılmasını saygı ile arz ve rica ederim.

Niğde Milletvekili Asım Eren

Yazılı soru: 20/21 Mayıs 1963 gecesi ve sabahı isyan hareketinde:

1- T. B. M. M. ne tecavüz ve her hangi bir işgal vukubulmuş mudur? (Sorumlu bir ifade E. O.)

2- T. B. M. M. Muhafız Birliğinden (Komutan. Sb., Astsubay ve erlerden bu isyana, olay sırasında katılmış olanlar var mıdır? Varsa kimlerdir ve haklarında adli kovuşturmadan başkaca T. B. M. M. Başkanlığınca idari ve inzibati ne gibi tedbirler alınmıştır?

3- İsyân hareketi cereyan ederken T. B. M. M. Binasını ve müştemilâtının içinde görevli (İdareci, hizmetli, emniyet kadrosu mensupları ve meclisler üyelerinden) kimler mevcut idi ve bunların davranış ve tutumları ne olmuştur?

4- T. B. M. M. Binasına ve müştemilâtına silâhla ve sair suretle isyanda her hangi bir zarar ve hasar meydana gelmiş midir ve nelerdir?

Ayrı ayrı tafsilâtla açıklanmasını arz ve rica ederim.

Sayın Asım Eren Niğde Milletvekili

20-21 Mayıs 1963 isyan hareketinde Türkiye Büyük Millet Meclisine bir tecavüz veya her hangi bir işgal vuku bulup bulmadığına dair yazılı sorunuz cevabıdır:

1- Türkiye Büyük Millet Meclisine bir tecavüze yeltenilmemiş ise de bir işgal vukubulmamıştır.

2- Türkiye Büyük Millet Meclisi Muhafız Birliğinden olay sırasında isyana katılmaktan ve birliğe ait bâzı silâh ve cephaneyi Harbokulu öğrencilerine vermekten sanık ve tutuklu bulunan Deniz üsteğmeni Erol Işılta ile Piyade üsteğmeni Kadir Yıldırım adındaki iki subay halen Mamak 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanmaktadır. Muhafız Taburunun idari mülâhaza ile bütün subayları değiştirilmiştir.

3- Hâdiselerin cereyanı sırasında Meclis binası ve müştemilâtındaki emniyet memurları ile nöbetçi vazîfeliler görevlerini yapmışlardır.

4- Hâdiseler esnasında Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında bâzı camlar kırılmış ve atılan kurşunlardan duvarlarda bâzı ufak tefek tahribat olmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Millet Meclisi Başkanı

F. 20–21 Mayıs Müdahalesi Sanıklarının Yargılanması ve Verilen Ölüm Cezalarının TBMM’de Değerlendirilerek İkisinin Yerine Getirilmesinin Kabul Edilmesi

a- Ölüm Cezasına Mahkûm Olanlar

Sıkıyönetimin ilânı üzerine Ankara’da iki sıkıyönetim mahkemesi kurulmuştu ve bunlardan, Mamak’ta faaliyete geçen 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde Emekli Kurmay Albay Talât Aydemir ve arkadaşları; Harp Okulu’nda oluşturulan 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde ise olaylara karışan 1459 Harp Okulu öğrencisi yargılanmıştı¹²⁹⁶. Aydemir ve arkadaşlarının, 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanmasına, 7 Haziran 1963 tarihinde başlandığını ve yargılama sonunda, Mahkemenin verdiği kararın 5 Eylül 1963 tarihinde açıklandığını görüyoruz. Bu bağlamda, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, Osman Deniz, Cevat Kırca, İlhan Baş ve Ahmet Gücal’a ölüm cezası verilmiş¹²⁹⁷, 29 kişi müebbet hapse mahkûm olmuş, bazı sanıklar beraat etmiş, geri kalanları ise 3 ay ile 15 yıl arasında değişen hapis cezaları almıştı¹²⁹⁸. 14’lerden, Türkeş, Özdağ, Baykal ve Akkoyunlu beraat edenler arasındaydı¹²⁹⁹. Harp Okulu öğrencilerine gelince, bunlar hakkındaki karar, 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesince, 11 Eylül 1963 günü açıklandı ve çoğu beraat etti¹³⁰⁰. Ancak, tümünün okulla ilişkileri kesilmişti¹³⁰¹.

Temyiz incelemesini yapan Askerî Yargıtay tarafından, 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesince verilen 7 ölüm cezasının, 4’ü onanıyor, 3’ü bozuluyordu. Cezası onananlar, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer; bozulanlar ise, Cevat Kırca, İlhan Baş ve Ahmet Gücal’dı¹³⁰². 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi, bozmaya uymayıp, kararında direndiği için, dava Askerî Yargıtay Genel Kuruluna gelmişti. Genel Kurulun, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarında verilen ölüm cezalarının onanmasına; Cevat Kırca, İlhan Baş ve Ahmet Gücal’ın cezalarının ise müebbet hapse çevrilmesine karar vermesiyle, hükümler kesinleşmiş olmaktadır¹³⁰³.

¹²⁹⁶ Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 253.

¹²⁹⁷ Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 261; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 68.

¹²⁹⁸ Yargılanan kişilerden, mahkûm olanlar ve aldıkları cezalarla, beraat edenlerin tam bir listesi için bkz. Osman Deniz, **a.g.k.**, ss. 261-262.

¹²⁹⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 68.

¹³⁰⁰ Yargılanan 1459 öğrenciden, 1293’ü beraat etmiş; geri kalanları ise 3 ay ile 4 yıl arasında değişen hapis cezaları almışlardı. Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 262.

¹³⁰¹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 68; Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 262.

¹³⁰² Osman Deniz, **a.g.k.**, s. 263.

¹³⁰³ **A.k.**, s. 263.

b- 4 Hükümlü Hakkında Kesinleşen Ölüm Cezalarının TBMM’ce Ele Alınması

aa- Millet Meclisi Adalet Komisyonunca Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanun Teklifinin Hazırlanışı

1961 Anayasasının 64. maddesi uyarınca, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek yetkisi TBMM’ye ait bulunduğundan; Emekli Kurmay Albay Talat Aydemir, Emekli Süvari Binbaşı Fethi Gürcan, Emekli Kurmay Yarbay Osman Deniz ve Emekli Üsteğmen Erol Dinçer haklarında verilen ölüm cezalarının infaz edilebilmesi için de, bu kişiler hakkında verilen kesinleşmiş hükümlerin TBMM’ye sunulması ve cezaların yerine getirilmesine TBMM’nin karar vermesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, sözü edilen dört kişiye ait kesinleşmiş hükümler, Başbakanlığın 8 Kasım 1963 tarihli tezkeresi ile TBMM Başkanlığına sunuluyor ve TBMM Başkanlığınca da 13 Kasım 1963 tarihinde gerekli incelemenin yapılması için Millet Meclisi Adalet Komisyonuna sevk ediliyordu¹³⁰⁴. TBMM, kesinleşmiş ölüm cezalarının yerine getirilmesini, bir “*parlamento kararı*” ile değil, bir “*kanun*” ile kararlaştırdığından¹³⁰⁵; Adalet Komisyonu, sözü edilen 4 hükümlünün ölüm cezasının yerine getirilmesine yönelik bir kanun teklifi hazırlamış ve 15 Ocak 1964 tarihli bu teklif, Millet Meclisinin 28 Ocak 1964 tarihli 42. Birleşiminde ele alınmıştı¹³⁰⁶. Millet Meclisi Adalet Komisyonunca hazırlanan rapor ve eki kanun teklifinde aynen şöyle denilmekteydi¹³⁰⁷:

¹³⁰⁴ S. Sayısı: 560, “Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer’in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair Başbakanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu Raporu (3/740)”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Yasama Yılı: 3, Cilt: 26, Birleşim: 42’nin sonuna ekli, (28.01.1964), ss. 1-2.

¹³⁰⁵ Yasama organının yaptığı işlemler organik ve biçimsel açıdan, yasama işlemi olarak adlandırılırlar. Yasama işlemini de kendi içinde “kanun” ve “parlamento kararı” olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Bu bağlamda, kanun adı altında ve kanunlaşma sürecine tâbi olarak yapılan yasama işlemlerine “kanun”, diğer bir ad altında ve farklı bir yöntem izlenerek yapılan yasama işlemlerine de “parlamento kararı” denilmektedir. Bu konuda bkz. Erdoğan Teziç, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 384, İstanbul 1972, ss. 10-14; Ergun Özbudun, **Anayasa Hukuku**, ss. 231-236; Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 6. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2004, s. 282.

¹³⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 27-46, 63-66, 67-70, 71-74, 75-78.

¹³⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 27-28; S. Sayısı: 560, “Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer’in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair Başbakanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu Raporu (3/740)”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 26, Birleşim: 42’nin sonuna ekli, (28.01.1964), ss. 1-2.

Adalet Komisyonu Raporu

Millet Meclisi

Adalet Komisyonu

Esas No. 3/740

Karar No. 40

15.1.1964

Yüksek Başkanlığa

20-21 Mayıs 1963 tarihine takaddüm eden günlerde ve bu tarihte Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını tağyir, tebdil ve ilgaya ve bu kanunla kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini ıskata cebren teşebbüs etmek suçundan sanıklar; emekli Kurmay Albay, Neciboğlu 1333 yılında Söğüt'te Gülizar'dan doğma, İstanbul Kadıköy Hasanpaşa, Fıstıkçı sokağı hane No. 31, cilt No. 10, sayfa No. 138 de nüfusa kayıtlı, evli iki çocuklu, Ankara Namıkkemal mahallesi, Sümer sokak No. 42/1 de oturur Talât Aydemir;

Aynı suçtan sanık Hasanoğlu, 1388 yılında Halime'den doğma, Gebze Darıca Bağlarbaşı nahiyesi nüfusunda kayıtlı, evli, üç çocuklu, İstanbul Yıldız Posta caddesi No. 33 de oturur kaydına göre Gebze Darıca nahiyesi Bağlarbaşı mahallesi hane No. 24, cilt no. 16, sayfa No. 11 de kayıtlı Hasan ve Halime'den 1338 de Hanya'da doğma emekli Kurmay Yarbay Osman Deniz;

Aynı suçtan sanık Mehmedoğlu, 1332 yılında Konya Ereğli'sinde Halime'den doğma, Kütahya Simav kazası, Cuma mahallesi hane no. 225, cilt No. 101 de kayıtlı, evli, dört çocuklu Ankara Emekli Subay Evleri 2 nci cadde No. 23/2 de oturur Emekli Süvari Binbaşısı Fethi Gürcan;

Aynı suçtan sanık İnsanoğlu, 1932 yılında Üvile'den doğma, İstanbul - Şişli Feriköy mahallesi, Parkhane caddesi hane No. 8, cilt No. 10, sayfa No. 77 de nüfusa kayıtlı, Ankara - Kurtuluş Cevher sokak No. 20/12 de oturur Emekli Üsteğmen Erol Dinçer;

Ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Karargâhı 1 numaralı Askerî Mahkemesi tarafından esas No. 963/1, karar No. 963/1 sayılı ve 5 Eylül 1963 tarihli kararı Askerî Yargıtay 1 nci Dairesinin esas No. 963/2171, karar No. 963/998 sayılı ve 31.10.1963 tarihli kesinleşmiş ilâmı ve ilişik dosya ve ekleri Başbakanlığın 8.11. 1963 tarihli ve 5/4-5063 sayılı tezkereleri ile 13.11.1963 tarihinde komisyonumuza gönderilmiş olmakla dosya tümü ile tetkik edilip müzakere olundu.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Karargâhı 1 Numaralı Askerî Mahkemesi dosyası ve ilâmında ve bu ilâmı tasdik eden Askerî Yargıtay 1 nci Dairesi ilâmında tafsilen yazılı olduğu üzere Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını tağyir, tebdil ve ilgaya ve bu kanunla kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini ıskata cebren teşebbüs etmek suçunu işledikleri anlaşılan yukarda açık hüviyetleri yazılı Emekli Kurmay

Albay Talât Aydemir, Emekli Kurmay Yarbay Osman Deniz, Emekli Süvari Binbaşı Fethi Gürcan, Emekli Süvari Üsteğmen Erol Dinçer'in, Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi hükmü gereğince, ölüm cezası ile tecziyesine dair alınan karar dosyada mevcut deliller muvacehesinde sanıkların isnadedilen suçu işledikleri anlaşılmakla Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 64 ncü maddesi gereğince bu sanıklar hakkındaki Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi gereğince ölüm cezası ile tecziyelerine dair hükmün yerine getirilmesine mütedair ilişik kanun teklifinin Büyük Meclise sunulmasına 9.1.1964 tarihinde ekseriyetle karar verilmiştir.

Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

<i>Adalet Komisyonu Başkanı</i>	<i>Başkan V.</i>	<i>Katip</i>
<i>İstanbul</i>	<i>Kars</i>	<i>Kayseri</i>
<i>İ. H. Tekinel</i>	<i>K. Kaya</i>	<i>M. Göker</i>
<i>Mardin</i>	<i>Çanakkale</i>	<i>Elazığ</i>
<i>T. Oğuz</i>	<i>B. Arat</i>	<i>N. Güray</i>
<i>İzmir</i>	<i>Kayseri</i>	<i>Kırkkale</i>
<i>M. Uyar</i>	<i>K. Özek</i>	<i>A. Aras</i>
<i>Kırşehir</i>	<i>Tekirdağ</i>	<i>Zonguldak</i>
<i>A. Altuğ</i>	<i>T. Kut</i>	<i>S. Konak</i>
	<i>Çorum</i>	
	<i>F. Küreli</i>	

Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine

getirilmesine dair kanun teklifi

MADDE 1. — Askerî Yargıtay 1 nci Dairesinin Esas No: 963/2171, Karar No: 963/998 sayılı ve 31.10.1963 tarihli ilâmiyle kesinleşen, Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı Karargâhı 1 Numaralı Askerî Mahkemesi tarafından Esas No: 963/1, Karar No: 963/1 sayılı ve 5 Eylül 1963 tarihli hükmü ile Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi hükmünce ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan;

a) Nüfus ve ilâm kaydına göre Necip Oğlu, 1333 yılında Söğüt'de, Gülizar'dan doğma, İstanbul-Kadıköy Hasanpaşa Fıstıkçı sokağı Hane No: 31, Cilt No: 10, Sayfa No: 138 de kayıtlı, evli, 2 çocuklu, Ankara Namık Kemal Mahallesi Sümer Sokak No: 42/1 de mukim Talât Aydemir, (Emekli Kurmay Albay)

b) Nüfus ve ilâm kaydına göre Hasanoğlu, 1338 yılında Halime'den doğma Gebze-Darıca-Dağlarbaşı nahiyesi nüfusunda, Hane No: 24, Cilt No: 16, Sayfa No: 11 de kayıtlı, evli, üç çocuklu, İstanbul-Yıldız Posta Caddesi No: 38 de oturur Osman Deniz, (Emekli Kurmay Yarbay)

c) Nüfus ve ilâm kaydına göre Mehmetoğlu, 1332 yılında, Konya Ereğli'sinde Halime'den doğma, Kütahya Simav kazası Cuma Mahallesi Hane No: 225, Cilt No: 191 de kayıtlı, evli, dört çocuklu Ankara Emekli Subay Evleri 2 nci Cadde No: 23/2 de oturur Fethi Gürcan, (Emekli Süvari Binbaşı)

d) Nüfus ve ilâm kaydına göre İnsanoğlu. 1932 yılında, Üvile'den doğma, İstanbul-Şişli Feriköy mahallesi Parkhane Caddesi, Hane No: 8, Cilt No: 10, Sayfa No: 77 de kayıtlı Ankara -Kurtuluş Cevher Sokak No: 20/12 de mukim Erol Dinçer (Emekli Üsteğmen)

Haklarındaki işbu ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verilmiştir.

MADDE 2. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu kanunu Millî Savunma Bakanı yürütür.

bb- 20–21 Mayıs Müdahalesinden Ötürü Hüküm Giymiş Olanlar İçin Af Teklifi

Millet Meclisinde bu Kanun teklifinin görüşülmesine başlanacağı gün, gündemde, İzmir Senatörü Enis Kansu ile Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın verdikleri ve birleştirilerek görüşülmesi kararlaştırılan¹³⁰⁸ iki kanun teklifi de bulunmaktaydı. Tekliflerden birincisinde, 20–21 Mayıs olaylarından ötürü verilen ölüm cezalarının 24 yıl hapis cezasına dönüştürülmesi, diğer hapis cezalarının da 2/3 oranında indirilmeleri istenirken; ikinci teklifte, 20–21 Mayıs olayları nedeniyle verilen ölüm cezalarının müebbet hapse dönüştürülmeleri öngörülmekteydi¹³⁰⁹. Millet Meclisi Adalet Komisyonunun, reddedilmesini önerdiği bu iki teklif, Millet Meclisi Genel Kurulunda birleştirilerek görüşülmüş ve 51 kabul, 45 çekimsere karşı 240 oyla reddedilmişti¹³¹⁰.

¹³⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 5-6.

¹³⁰⁹ S. Sayısı: 558, “Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahviline dair kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12, Yasama Yılı: 3, Cilt: 26, Birleşim: 42'nin sonuna ekli, (28.01.1964), ss. 1-2; S. Sayısı: 559, “Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Enis Kansu'nun, Bir kısım suçluların cezalarının değiştirilmesi ve azaltılması hakkında kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42'nin sonuna ekli, (28.01.1964), ss. 1-2.

¹³¹⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 5-27, 59-62.

cc- Millet Meclisi Adalet Komisyonunca Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanun Teklifinin Görüşülmesi ve Oylanması

Sözü edilen bu iki teklifin reddinden sonra, Millet Meclisinde, dört hükümlü hakkında verilen kesinleşmiş ölüm cezasının yerine getirilmesinin kabul edilmesini öngören Adalet Komisyonunun hazırladığı kanun teklifi ele alınmıştı. Adalet Komisyonunun Raporu ve onun eki kanun teklifi üzerinde ilk sözü alan Konya Milletvekili Sait Sina Yücesoy'un, bütün ihtilalleri yeren ve "...ihtilâller en tahripkâr ve en korkunç birer millî felâketlerdir. Onu yapanlar onlara hizmet edenler, hazırlayanlar, alkışlıyanlar kim ve ne olursa olsunlar gerçek millî menfaatleri düşünmiyen kimselerdir" şeklindeki konuşması, bazı üyelerin, "27 Mayıs buna dâhil mi tavzih et" türünden müdahalesine konu olmuştu¹³¹¹. Yücesoy, ölüm cezasına mahkûm edilmiş kişileri yalnızca bir aktör olarak değerlendirmekte ve tartışmalar arasında şöyle devam etmekteydi:

"...ve aynı zamanda bu vasatları yaratanları bu zemini hazırlayanları tertip edenleri MDO rumuzuna gömülenleri SDT rumuzuna gizlenenleri ve bunların basına, üniversiteye ve maarife ve topyekûn millî müesseselere yuvalanmış dış ideoloji uşaklarını, yani hakiki mücrimleri tesbit edip son ve tek kurtuluş yolu olarak hep birlikte Millet Meclisinin huzuruna gelmesi gerekirdi. Suçlu bir değil... Anladınız mı kararı. Bu hayati ve tarihî günde Yüce Meclisin huzuruna yalnızca aktörlerle üçüncü derecede suçlularla çıkılmış bulunmaktadır..."

Muhterem arkadaşlarım, 27 Mayıs İhtilâlini Türk Ordusu yaptı ve muvaffak da oldu. Kahramanlar diye çılgınca alkışladık.

Netice: Başta ihtilâlin öncüleri olmak üzere ordu parçalandı... Birbirlerine zıt zümreler doğdu... Şerefli ordu politikacı çamuruna bulandı ve millet ile arası bozuldu...22 Şubatta ise ihtilâl yarım kaldı... Hedefine varamadı. Mahiyeti politik gayretlerle maskelendi. Fakat neticede yine ordu zarardide oldu. Zıt gruplaşmalar açık ve yaygın bir hal aldı. Bunca emek ve masraflarla yetişmiş kıymetli elemanlar saf dışı edildi, bu hal ise 21 Mayıs İhtilâlini doğurdu...

21 Mayıs İhtilâli ise muvaffak olamadı. Bu sefer ağır cezalara, geniş tasfiyelere ilâve olarak Harbiye topyekûn tasfiye edildi. Artık fikrî ve bedenî olarak ordu bölündü.

Muhterem arkadaşlarım, şimdi burada ciddî tarihî tekerrürlerin ve çok vahîm hakikatlerin önümüzde ibretler levhası halinde dikilmekte olduğunu görüyoruz. Meselâ her üç halde de yani ihtilâller muvaffak olduğunda, örtbas edildiğinde ve tam başarısızlığa uğradığında da neticeler ordu için hiç değişmemekte ve hep aleyhine tecelli ve inkişaf etmektedir. Yani, ağır cezalara çarpılan, kesif tasfiyelere tabi tutulan, zıt gruplaşmalara ayrılan ve devamlı olarak yıpranarak huzursuz kalan hep kahraman ordumuz ve hep onun şerefli subayları oldular... ”¹³¹²

¹³¹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 28.

¹³¹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 30-31.

Yücesoy, konuşmasına devam ederken, üyelerin bir kısmı kürsü önüne gelmişlerdi ve yoğun bir tartışma yaşanmıştı. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok da, hatibin, sadet dışına çıktığı için yerine oturmasını istemekteydi. Millet Meclisinin 28 Ocak 1964 tarihli 42. Birleşiminde gerçekleşen bu tartışmaların ve yaşanan olayların bir kısmı Millet Meclisi tutanaklarında şöyle kayıt altına alınmıştır:

“BAŞKAN — Sayın Yücesoy, oturun lütfen. (Şiddetli gürültüler) Arkadaşlar, lütfen yerlerinize oturun, ondan sonra konuşacağız. (Hatip kürsüden indiği sırada Hakkâri Milletvekili Ahmet Zeydan hatibin üzerine yürüdü. Bu sırada A. P. ve C. H. P. milletvekilleri de Ahmet Zeydan ve Yücesoy’un tartıştıkları yere doğru yürüyerek aralarında kavgaya ve karşılıklı tartışmalara başladılar. Şiddetli gürültüler).

BAŞKAN — Nedir bu vaziyet?.. Nedir bu vaziyet Sayın Zeydan ne oluyorsunuz? (Gürültüler) Ayıptır arkadaşlar.. (Reisin devamlı ikaz çanları)

Rica ederim, rica ederim, arkadaşlar sükunet bulun rica ederim.

FETHİ ÇELİKBAŞ (Burdur) — Sayın Başkan söz rica ediyorum. Bir mâruzâtta bulunacağım.

BAŞKAN — Nedir, Sayın Çelikbaş?

FETHİ ÇELİKBAŞ (Burdur) — Dahilî Nizamnameye aykırı tutumunuz hususunda. (Şiddetli gürültüler ve gürültüden anlaşılamayan ayakta ve karşılıklı tartışmalar)

RUHİ SOYER (Niğde) — Aferin Başkan, aferin. Bütün bunlara siz sebeboldunuz. (Şiddetli gürültüler)

BAŞKAN -- Oturun efendim, oturunuz yerinize. Siz müdahale etmeyiniz rica ederim.

Buyurun efendim... ”¹³¹³

Böyle tartışmalı bir durumda kürsüye gelen Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş ise, herkesin 27 Mayıs İhtilâlinin meşruiyetine saygılı olması gerektiğini söylüyor ve bütün milletvekillerinin Anayasa gereğince yaptıkları yemine sadık kalmaları yükümlülüklerini hatırlatarak, Yücesoy’un tutumunu eleştiriyordu¹³¹⁴.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok da yaptığı konuşmada, Yücesoy’un 27 Mayıs’ı hedef almadığını düşündüğünü, tutanakların incelenmesi üzerine, şayet böyle bir saptamada bulunulursa, Başkanlığın gereğini yapacağını açıklamış; ancak, her durumda Başkanlığa karşı saygılı olunmasının da altını çizmişti. Başkanvekili Nurettin Ok, şöyle devam etmişti:

¹³¹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 33.

¹³¹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 33.

“Riyasete saygılı olun rica ederim. Reis sizinle konuşuyor, kendi görüşüne göre size vaziyeti anlatıyor. İstirham ederim saygılı olunuz. Eğer, bu Mecliste Reise karşı bu şekilde hareket ederseniz, Mecliste nizam, intizam hâsıl olabilir mi? Onun için ricam şu; bu zabıtlarda 27 Mayıs karşı, mahkemelere karşı, mevcut Anayasaya karşı telmih (bir kimseyi, bir şeyi, bir olayı hatıra getirecek bir sözü bilerek söyleme, E.O.) ifade eder mahiyette veya tarizkâr beyanda bulundular ise, onlarla da elbette Riyaset Divanı meşgul olur. Çok rica ederim. Yalnız sayın arkadaşlar, bütün bu müdahaleler çerçevesinde eğer meseleler halledilirse, bundan hiçbir netice temin edilemez. Bu bakımdan Riyaset de bâzı noktaları kati olarak kıymetlendiremez, anlayamaz. Riyaset mevkiini işgal eden arkadaşınız da nihayet insandır. O itibarla inceleriz, tetkik ederiz; zabıtlarda arkadaşımızın bütün beyanları mündemiçtir. Bunun haricinde böyle gürültü ile veya Riyasete karşı vâki reaksiyonlarla meseleler halledilmez. Sükûneti muhafaza edelim, sakın sakın elimizde bulunan mevcut kanun teklifini tetkik edelim.”¹³¹⁵

Yapılan konuşmalarla ilgili olarak, Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar da söz almıştı. Bakan Sancar, askerî yargı yerlerinin birinci plândaki suçluları ortaya çıkarmadığı, üçüncü, beşinci plândaki suçlularla uğraştığı yolundaki yakıştırmaları “bühtan (iftira) olarak tavsif etmekte hiçbir beis görmem” sözleriyle değerlendirmekteydi¹³¹⁶. Millî Savunma Bakanı Sancar, ordunun siyasetten çekildiğini de savunarak, bunun en iyi kanıtının, siyasete müdahale etmek isteyen bir kısım mensuplarıyla, yine ordunun kendisinin mücadele ediyor olmasıdır diyerek, şu dikkat çekici saptamayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, ordunun siyasetten çekildiğinin bellibaşlı delili; siyasete katılanların önüne dikilmesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin vücuduna hizmet etmesi, 22 Şubatta, herkesin hudut boylarına taksilerle kaçtığı günlerde onların göğüs germesiyle sabittir.

Ordunun siyasetten uzaklaşmış olmasının yine en belîğ bir misali; kendi içinden çıkanları veya çıkmıyanları kendi eliyle muhakeme edip, hayatları hakkında hüküm verecek kadar tarafsız ve vatanseverlik misalini vermiş olmasıdır. Bu da millî birliğin; ordunun siyasetten ayrıldığının ordudaki vahdetin, ordunun milletle beraber oluşunun en büyük misalini teşkil etmektedir.”¹³¹⁷

¹³¹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 34.

¹³¹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 34.

¹³¹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 34.

Adalet Komisyonu Raporu ve eki Kanun teklifi üzerinde konuşan İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, ölüm cezalarının yerine getirilmesinde, yasama organına tanınan yetkinin niteliği üzerinde durmuştu ve diğer cezaların değil de, sadece ölüm cezalarının, temyiz merciinde onanıp kesinleştikten sonra yasama organına geldiğine dikkat çekip bunun nedenini sorguluyordu¹³¹⁸. Demiray, sözlerini şöyle sürdürmekteydi:

“Şimdi, biz burada idamlar meselesinde bu meselenin hukukî tarafı üzerinde değil, siyasi tarafı üzerinde duracağız... Hukukî mesele orada bitiyor; siyasi tarafı başlıyor. Siyasi tarafı ile kimi meşgul olur? İcrayı siyaset eyliyenler meşgul olur. Kimdir icrayı siyaset eyliyenler? ...Siyaset eyliyen vaktiyle tek adamdı. O adamdan hüküm, nüfuz şimdi millete intikal ettiğinden, millete de niyabeten, Meclisi Âliniz icrayı siyaset eyliyecektir. Şu halde buraya gelmesinin sebebi, ‘Dosya doğru mu, Temyiz haklı mı karar verdi, haksız mı karar verdi’ bu bizim işimiz elbette değil. Orası muhkem, ona inanıyoruz orası tamam. Bizim işimiz şu, şu, şu ahval ve şerait altında, şuna nasıl hüküm vereceğim meselesidir; işte buna siyaset derler.

Demek ki, onun için geldi, biz istersek af da ederiz. Nitekim siz arkadaşlarım öylesine bir af yaptınız ki, 22 Şubattan sonra önümüze açık beyaz bir kâğıt geldi, altına imza koyduk, affettik dedik... Niye yaptık arkadaşlar, hukuk gözüyle yapılır mı bu? Siyaset eyledik, icabetti de yaptık...” ¹³¹⁹

Başka bazı milletvekillerinin de konuşmasından sonra, verilen yeterli önergesinin kabulü üzerine, sıra, 4 hükümlü hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin Adalet Komisyonunun hazırladığı kanun teklifinin oylanmasına gelmişti. Bu sırada verilen değişik önergeler benimsenmiş ve hem oylamanın açık yapılması, hem de her bir hükümlü hakkında ayrı ayrı oylamaya gidilmesi kabul edilmişti. Böylece, kanun teklifinin 1. maddesi toptan oylanmayacak; maddenin, Talât Aydemir’in cezasına ait “a”, Osman Deniz’in cezasına ait “b”, Fethi Gürcan’ın cezasına ait “c” ve Erol Dinçer’in cezasına ait “d” bentleri ayrı ayrı oylanacak demektir¹³²⁰. Bu doğrultuda, Başkanlıkça her bir hükümlü için ayrı bir kupa konulmuş ve üzerlerine, kupaya atılacak oyların hangi hükümlüye ait olduğunu göstermek için, hükümlülerin adları yazılmıştı¹³²¹. Ölüm cezasının yerine getirilmesini isteyen milletvekillerinin, kabul anlamına gelen beyaz; yerine getirilmemesini isteyen milletvekillerinin, ret anlamına gelen kırmızı ve çekimser olan milletvekillerinin de, yeşil renkli oy pusulalarını kullanmasıyla oylama tamamlanmıştı.

¹³¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 35.

¹³¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 36.

¹³²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 39-41.

¹³²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 41.

Sonuçta, Talât Aydemir hakkındaki oylamaya, 289 milletvekili katılmış ve 47 ret, 22 çekimsere karşı, 217 kabul oyu çıkmış, 3 de boş oy kullanılmıştı. Bu durumda, Aydemir hakkında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesi kabul edilmiş olmaktaydı¹³²².

Osman Deniz hakkındaki oylamaya gelince; buna da 289 milletvekili katılmıştı ve 86 ret, 42 çekimsere oya karşı, 161 kabul oyu verildiğinden, Osman Deniz'in ölüm cezasının yerine getirilmesi de kabul edilmişti¹³²³.

Yine 289 milletvekilinin katıldığı Fethi Gürcan hakkındaki oylamada da, 68, ret, 30 çekimsere oya karşı, 191 kabul oyu çıkıyordu. Böylece, Gürcan hakkında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesi de kabul ediliyordu¹³²⁴.

Son hükümlü Erol Dinçer hakkındaki oylamaya ise 282 milletvekili katılmıştı ve 123 ret, 42 çekimsere oya karşı, 117 kabul oyu verilmişti. Bu durumda, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi, Millet Meclisince reddedilmiş olmaktaydı¹³²⁵.

Bu sırada ilginç bir gelişme olmuş ve Adalet Komisyonu, fıkırayı geri almak istemişti. Gerçekten, Adalet Komisyonu Sözcüsü Kayseri Milletvekili Mehmet Göker, Genel Kurulda “olmaz, olmaz” sesleri arasında, “*Arkadaşlarımızın ekseriyeti yok, (d) fıkrasını yeniden müzakere edeceğiz*” diyordu¹³²⁶. Her ne kadar, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bu talebi,

“...Eğer komisyon filhal katılmayıp da, maddeyi geri alıp üzerinde imali fikirde bulunup tekrar Heyeti Umumiye getirirse onun üzerinde tekrar oylama yapacağız” diyerek, usule uygun buluyordusa da¹³²⁷; milletvekillerinden, söz konusu talebe itirazlar gelmişti. Bu bağlamda, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, usul hakkında yaptığı konuşmada şöyle demektedir:

¹³²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 42.

¹³²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 42.

¹³²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 42.

¹³²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 42. Her ne kadar, Millet Meclisi tutanaklarında, Başkanın, Erol Dinçer hakkındaki oylama sonucuna ilişkin ilk açıklamasında kabul oyu verenlerin sayısı 117, sonucu tekrarlayan ikinci açıklamasında 113 olarak gösterilmiş ise de, oylamaya 282 milletvekilinin katıldığını dikkate aldığımızda; ilk açıklamanın doğru olduğunu düşünmemiz uygun olacaktır. Nitekim, açık oylamanın sonucunu, kullanılan oyun türüne göre milletvekillerinin isimlerini bildirerek gösteren listede de, kabul oyu verenlerin sayısının 117 olduğu görülmektedir. Kaldı ki, her iki açıklamada da, reddedenlerin sayısı 123 olduğuna göre, kabul edenlerin sayısının 117 veya 113 olması, sonucu değiştirmeyecektir. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 75-78.

¹³²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 42.

¹³²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 42.

“Muhterem arkadaşlar, ölüm cezasının çektirilmesine dair olan Kanunun 1 inci maddesi aynı ilâmda dört şahıs ölüm cezasına, mahkûm edilmiş olduğu için her biri hakkında ayrı ayrı oylanmıştır. Yoksa her hangi bir değişiklik önergesi üzerinde oylama yapılmış değildir. Binaenaleyh bu oylama neticesinde üç şahıs hakkındaki ölüm cezasının çektirilmesine, bir şahıs hakkında da ölüm cezasının çektirilmemesine Yüce Meclisinizce karar verilmiştir. Artık komisyonun bu karar üzerinde, bir önerenin bilmem kabulü veya ademi kabulü imiş gibi nazarı itibara alması veya almaması filhal katılıp katılmaması mevzuubahsolaramaz. Birinci madde bu şekliyle Yüce Meclisçe kabul edilmiştir; komisyona verilmesine imkân yoktur.”¹³²⁸

Aynı yönde, Samsun Milletvekili Bahri Cömert de, Komisyonun talebine karşı çıkmakta ve şu görüşü ileri sürmekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, hukukun yürütücü statüsünü teşkil eden kanunların Meclisten çıkış şeklini hepimiz bilmekteyiz. Fakat, burada ortada münhasıran, hukuk kaidelerini tedvin eden bir kanundan ziyade, bir insanın hayatına son verilip verilmemesi mevzuunu komisyonun raporu şeklinde, şeklen kanun, mahiyeti itibariyle mahkeme kararlarının tasdiki ve ademi tasdiki şeklinde hukukî mahiyeti olan bu raporu münhasıran komisyonun geri almak yolundaki talebini bendeniz yerinde bulmamaktayım. Komisyon ne yapacaktır? Komisyon sözcüsü diyor ki; ‘Raporun aksine tecelli eden bu durum karşısında biz bu dördüncü bendi geri alıyoruz.’ Maddeyi geri almıyor. Yüce Meclisiniz esasında komisyonun raporunun reddetmiş değildir. Aksine bir tecelli de yoktur; af da yoktur. Maddenin (4) bendinden (3) ünün ölüm cezasına çarptırılmasını tasvip ve tasdik etmiş birisine de bir unsurunda hayatını bağışlamış, madde tamamen kanuniyet kesbetmiştir. Komisyon bunun dışındaki tasarıyı geri alıp, raporu geri alıp, Muhterem Heyetin tecelli eden vicdani önünde ne yapabilecektir? Bunu merak etmekteyim. Komisyonun bu durum muvacehesinde, derhal neticeyi almak suretiyle meselenin daha fazla uzatılma(ma)sını sağlamasını ve bu mevzudaki iddiasından vazgeçmesini arz ve teklif ederim. Mesele; bir insanın hayatı ile ilgilidir. Bunu bir kanun mevzuu, bir teknik mevzuu, şu veya bu değiştirme mevzuu haline getirmesine de artık imkân yoktur. Gayet hassas, gayet kritik, insan hayatı ile ilgili bir mevzudur. Komisyonun bu mevzuda hassasiyet göstermesini arz ve taleb ederim.”¹³²⁹

Bu konuşmalardan sonra, Komisyon sözcüsü de, Komisyonun tekrar toplandığını ve Meclisin kararına katıldıklarını açıklıyordu¹³³⁰. Kanun teklifinin diğer maddeleri de kabul edilip, verilen önergelerle, Kanunun başlığı, Erol Dinçer hakkında yapılan değişikliğe uyarlandıktan ve yürütecek Bakanlıkta da bir değişikliğe gidilerek, bu görev Milli Savunma Bakanlığına değil, Adalet Bakanlığına verildikten sonra, ilk görüşme tamamlanmış oluyordu. 5 gün sonra, sözü geçen Kanunun ikinci görüşmesinin yapılması gerekmektedir¹³³¹.

¹³²⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 42-43.

¹³²⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 43.

¹³³⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 43.

¹³³¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 44-46.

Kanun teklifinin Millet Meclisindeki ikinci görüşmesi, 4 Şubat 1964 tarihli 47. Birleşimde gerçekleştirilmişti. İlk sözü alan İstanbul Milletvekili Ömer Zekâî Dorman, ceza verme hakkını meşru kılan tek nedenin, sosyal fayda olduğu düşüncesinden hareketle, ölüme gönderecekleri insanlar hakkında hüküm verirken, sadece bu hususun dikkate alınması gerektiğini ileri sürmekte; bunun dışındaki her etkinin, kendilerini Allah ve kul nazarında günahkâr kılacağını savunmaktaydı¹³³². Bu kalkışmanın, ülkede her şeyin henüz yerli yerine oturmadığı bir dönemde yapıldığına dikkat çeken Dorman, “*af zaferin zekâtıdır*” diyerek, ölüm cezalarının yerine getirilmesine karşı olduğunu açıklamıştı¹³³³. Daha sonra kürsüye gelen Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, 20–21 Mayıs hareketinin meşru bir hükûmete karşı ayaklanma olduğunu belirtiyor ve bunu asla tasvip etmediğinin altını çiziyor; fakat, ölüm cezalarına genelde karşı olduğu için, burada da bu düşüncesini koruduğunu vurguluyordu¹³³⁴. Söz alan üyelerden bir diğeri de, Konya Milletvekili İhsan Kabadayı idi. Kabadayı, Mevlâna’dan bir alıntı yaparak, “*insanoğlu için en büyük ceza onu affetmektir*” diyor ve şöyle devam ediyordu:

*“Ölen insanlar, biliniz beyler, bir defa ölen insandır. Fakat korkan insan her gün ölen insandır. Öyle zannediyorum ki, görmedim mahkemelerini dahi dinlemeye gitmedim, fakat bunlar idam cezasını yediği günden itibaren, yalnız kendileri değil, çocuklarıyla, aileleriyle her gün ölmek suretiyle korkuların en büyük dehşeti içerisinde, korkunçluğu içerisinde ölmektedirler...”*¹³³⁵

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu ise, ilginç bir konu üzerinde duruyor ve kanun teklifinin birinci görüşmesinin sonunda, hükümlülerden Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesinin kabul edilmemesiyle, tartışmalı bir durumun ortaya çıktığına işaret ediyordu. Giritlioğlu, Meclisçe bu cezanın yerine getirilmesi kabul edilmemekle, ortaya bir boşluğun çıktığını, çünkü cezanın kendiliğinden müebbet hapis cezasına dönüşmeyeceğini savunuyordu¹³³⁶. Giritlioğlu, şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, oylamanın sonunda Erol Dinçer hakkında Büyük Millet Meclisi ölüm cezasını tasdik etmedi. Komisyon maddeyi geri aldı. Ölüm cezasının infaz edilmemesi şeklinde başlığı değiştirdi. Kanaatimce yepyeni bir hukukî statü ile karşı karşıya bulunuyoruz... Oylama sonunda Komisyonun bu

¹³³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 255.

¹³³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 255-256.

¹³³⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 260.

¹³³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 260.

¹³³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 261.

düzeltilmesi bir nevi müebbet hapse muadil olmuş oluyor. Fakat Ceza Kanununda cezalar tarif ve tasrih edilmiştir. Bu tarif ve tasrihler dışında, yepyeni bir hukukî statü yaratılmış bulunuyor. Cezanın infaz edilmemesi hukukî statüsü kanaatimce Anayasanın 64 üncü maddesi bakımından çok enteresan olan bu oylamanın ve bu oylama ile ilgili Komisyonun yeni maddesi ('maddeyi' denmeliydi. E.O.) tedvin ediş şeklinin C. Senatosu tarafından bâzı tashihlere uğraması mukadder olabilir. Formaliteler uğruna da esas ortadan kaybolabilir. Beni kürsüye getiren budur..."¹³³⁷

Giritlioğlu ayrıca, Erol Dinçer hakkındaki kararda, ret diyenlerin de, kabul diyenlerin de, toplanmış olan üyelerin salt çoğunluğuna ulaşmadığına değiniyor, bunun da yepyeni lehte ve aleyhte hukukî görüşlere yol açacağına dikkat çekiyordu¹³³⁸. Bu eleştiriye karşı, Adalet Komisyonu Sözcüsü ise, ortada bir sorunun bulunmadığını belirtiyordu. Komisyon Sözcüsü, Dinçer hakkındaki cezanın yerine getirilmesi kabul edilmeyince, Komisyon olarak maddeyi çekip, yeni bir biçimde kaleme aldıklarını ve Başkanın bu yeni maddeyi işaretle oylamaya sunduğunda, milletvekillerinin büyük bir kısmının, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde kabul oyu verdiklerini hatırlatıyordu¹³³⁹. Sıra oylamaya geldiğinde, Başkan önce, Aydemir'in ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin birinci fıkrayı oylatıyor ve işaretle yapılan oylamada bu fıkra kabul ediliyordu¹³⁴⁰. Osman Deniz hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin fıkranın oylamasına geçilecekken, Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarınca verilen bir önergede, Osman Deniz hakkındaki hükmün, Askerî Yargıtay'da, 2'ye karşı 3 oyla onaylandığından bahisle, bu kişi hakkındaki oylamanın açık yapılması istendiğinden, açık oylamaya gidilmiş ve Osman Deniz hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi, 90 ret, 35 çekimsere karşı 156 oyla kabul edilmişti¹³⁴¹. Fethi Gürcan hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi de, işaretle yapılan oylamada kabul edilmekteydi¹³⁴². Sıra, Erol Dinçer hakkındaki oylamaya gelmişti. Kanunun birinci görüşmesinde kabul edilen metin doğrultusunda, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesi şeklindeki hüküm, ikinci oylamada da kabul edilmişti¹³⁴³. Kanunun yürürlük maddesi ve Adalet Bakanlığınca yürütüleceğini öngören maddenin kabulü de tamamlandıktan

¹³³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 261-262.

¹³³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 262.

¹³³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 263.

¹³⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 268.

¹³⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 268-269.

¹³⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 269.

¹³⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 269.

sonra, tümü üzerindeki son oylamaya geçiliyordu. Kanunun tümü de kabul edilince, Millet Meclisindeki görüşmeler bitmiş olmaktaydı¹³⁴⁴. Böylece, Millet Meclisinde kabul edilen metne göre, Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmesi kabul edilmiş; Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi ise reddedilmişti.

dd- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Görüşülmesi ve İki Hükümlü Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesinin Kabulü

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinde kabul edilen bir kanunun, Cumhuriyet Senatosunca da ele alınması gerektiğinden; söz konusu Kanun, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. “Millet Meclisinin Kanun Yapma İşlevi”ne ilişkin açıklamalarda üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulduğunda görüleceği gibi, Anayasaya göre, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinde kabul edilen metni, hiçbir değişiklik yapmadan aynen kabul ederse, kanunlaşma süreci tamamlanmış olmaktaydı. Buna karşılık, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde bazı değişiklikler yaparsa, kanunun tekrar Millet Meclisinde ele alınması gerekmektedir. Şayet, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliği benimserse; metin, yapılan bu değişiklikle kanunlaşmış olmaktaydı. Buna karşılık, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliği benimsemezse; her iki Meclisin ilgili komisyonlarından alınacak eşit sayıdaki üyeden oluşan bir karma komisyonun kurulmakta, bu komisyonun hazırlayacağı metin Millet Meclisine gönderilmekte ve Millet Meclisi, ya bu komisyonca hazırlanan metni, ya Cumhuriyet Senatosunca değiştirilmiş metni, ya da kendi ilk metnini kabul etmek durumunda kalmaktaydı.

Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan haklarında ölüm cezasının yerine getirilmesi, Dinçer hakkındaki ölüm cezasının ise yerine getirilmemesine yönelik Kanun teklifi, Cumhuriyet Senatosunca, değiştirilerek kabul edilmiş ve değiştirilen metin Millet Meclisi Adalet Komisyonunca değerlendirildikten sonra, 13 Mayıs 1964 tarihli 102. Birleşimde Genel Kurulda görüşülmesine başlanmıştı. Cumhuriyet Senatosu, Talât Aydemir hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmesini kabul etmiş; buna karşılık, Osman Deniz ve Fethi Gürcan hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmemesini kararlaştırmıştı¹³⁴⁵. Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmemesi, Millet Meclisinde olduğu gibi, Cumhuriyet Senatosunca da kabul edilmiş bulunuyordu¹³⁴⁶. Bu durumda, Talât Aydemir hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmesi, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının

¹³⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 269.

¹³⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), ss. 391-392.

¹³⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), s. 392.

ise yerine getirilmemesi her iki Meclisçe de kabul görmüştü. Millet Meclisi, Osman Deniz hakkında Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliği, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun görüşü doğrultusunda benimsemiş ve adı geçenin ölüm cezasının yerine getirilmemesini kabul etmişti¹³⁴⁷. Fakat, Fethi Gürcan hakkında Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklik Millet Meclisi Adalet Komisyonunda benimsenmemiş ve Komisyonun bu benimsememe kararı, Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul edilmişti¹³⁴⁸. Bu nedenle, anılan kanun hükmü, yani Fethi Gürcan'ın durumu için bir karma komisyon kurulması gerekiyordu¹³⁴⁹. Bu bağlamda, Millet Meclisi Adalet Komisyonu ile Cumhuriyet Senatosu Anayasa Komisyonundan ayrı ayrı seçilecek üçer üyeden oluşacak bir karma komisyonun kurulması kararlaştırılmıştı¹³⁵⁰.

Durumu değerlendiren Karma Komisyon, Fethi Gürcan hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmemesine karar vermişti. Bu durumda, Karma Komisyonun öngördüğü şekle göre, sözü edilen Kanunda, Talât Aydemir hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer haklarında verilen ölüm cezasının ise yerine getirilmemesi kabul edilmiş oluyordu. Karma Komisyonun kabul ettiği metin şöyleydi:

“Talât Aydemir'in ölüm cezasının yerine getirilmesi; Osman Deniz; Erol Dinçer ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair Kanun

c) Nüfus ve ilâm kaydına göre Mehmedoğlu, 1332 yılında, Konya Ereğli'sinde Halime'den doğma, Kütahya, Simav kazası Cuma mahallesi hane No. 225, cilt No. 191 de kayıtlı, evli, dört çocuklu Ankara Emekli Subay Evleri 2 nci Cadde No. 23/2 de oturur Fethi Gürcan (Emekli Süvari Binbaşı).

*Talât Aydemir hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine ve Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezalarının yerine getirilmemesine karar verilmiştir.”*¹³⁵¹

Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Karma Komisyon metnini

¹³⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), s. 392.

¹³⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), ss. 392-393.

¹³⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), s. 393. Esasında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, önce, Fethi Gürcan hakkındaki kararımız kesinleşmiştir demişse de; İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın, yerinden yaptığı, karma komisyonun kurulması gerektiğine ilişkin müdahale üzerine, Başkanvekili de ilk açıklamasını düzeltilmiş ve karma komisyonun kurulması gerektiğini bildirmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), s. 393.

¹³⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), s. 393.

¹³⁵¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 560'a 2 nci ek, “Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer'in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair Başbakanlık tezkeresinin C. Senatosunca değiştirilen ve M. Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri” (M. Meclisi 3/740; C. Senatosu 1/382), **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111'in sonuna ekli, (23.06.1964), ss. 1-3; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), ss. 160-161.

açıkladıktan sonra açık oylamaya geçmiş ve Millet Meclisi, bu metni, yani Fethi Gürcan hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmemesine ilişkin düzenlemeyi reddetmişti¹³⁵². Ancak, Başkanın oylama sonucunu açıklamasından sonra Genel Kurulda tartışmalar yaşandığını görüyoruz. Bu bağlamda, kimi üyeler sayımın yanlış olduğunu ileri sürerken, kimileri oylamanın açık yapılmasını talep ediyorlardı¹³⁵³. Başkan ise, reddedilmiş bir metnin, açık da olsa yeniden oylanamayacağını bildirmekteydi. Bu tartışmalar sürerken, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, çözüm sağlayıcı bir öneride bulunuyor ve Karma Komisyon metni oylanıp reddedildiğine göre, şimdi Cumhuriyet Senatosunun kabul etmiş olduğu metnin oylanması gerektiğini hatırlatıyordu. Kırca'ya göre, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metinle, Karma Komisyonun hazırladığı metnin aynı olduğu dikkate alındığında, bir önceki sayımın doğru mu yanlış mı olduğu tartışması, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metnin açık oylanması ile çözülebilirdi¹³⁵⁴. Bu doğrultuda, verilen önerge uyarınca yapılan bu yeni açık oylamada sonuç değişmemişti. Gerçekten, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni, yani Fethi Gürcan hakkında ölüm cezasının yerine getirilmemesi şeklindeki düzenlemeyi, 100 kabul ve 29 çekimsere karşı, 122 oyla reddetmişti¹³⁵⁵. Karma Komisyonun ve Cumhuriyet Senatosunun metinleri reddedildikten sonra, Millet Meclisinin, Anayasanın 92. maddesi doğrultusunda, kendi kabul ettiği metni yeniden oylaması gerekmekteydi. Bu bağlamda, Kanunun 1. maddesinin, tartışma konusu olan “c” bendinde yer alan “*Fethi Gürcan hakkında verilmiş bulunan ölüm cezasının yerine getirilmesine Millet Meclisince karar verilmiştir*” düzenlemesinin açık oylamasına geçilmiş ve söz konusu hüküm, 74 ret ve 26 çekimsere karşı 131 oyla kabul edilmişti¹³⁵⁶. Böylece, uzun süren bir yasalaşma süreci sonunda¹³⁵⁷, 23 Haziran 1964 tarihinde, Millet Meclisince, Talât Aydemir ve Fethi Gürcan haklarında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesi; Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezasının ise yerine getirilmemesi kabul

¹³⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), s. 161.

¹³⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), s. 162.

¹³⁵⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), s. 163.

¹³⁵⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), ss. 164, 202-205.

¹³⁵⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), ss. 165, 206-209.

¹³⁵⁷ Dört hükümlüye ait kesinleşmiş ölüm cezaları Başbakanlık tarafından Millet Meclisine 13 Kasım 1963 tarihinde ulaşmış ve Başkanlıkça aynı tarihte Adalet Komisyonuna gönderilmişti. Bu durumda, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin iki fıkrasında Cumhuriyet Senatosunca değişikliğe gidilerek kabulü ve bu değişikliklerden birinin Millet Meclisinin benimsenmemesi üzerine Karma Komisyonun kurulması ve konunun en son yine Millet Meclisince ele alınıp karara bağlanması, 7 ay sürmüştü. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 5, (13.11.1963), s. 61; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), ss. 161-165, 202-205, 206-209.

edilmiş oluyordu¹³⁵⁸.

23 Haziran 1964 tarih ve 480 numaralı “Talât Aydemir ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine ve Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair Kanun”un yayımlanması 25 Haziran 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından uygun bulunmuş ve 26 Haziran 1964 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak, yürürlüğe girmişti¹³⁵⁹. Bu doğrultuda, 27 Haziran 1964 tarihinde Fethi Gürcan’ın, 5 Temmuz 1964 tarihinde de Talât Aydemir’in cezaları Ankara Merkez Cezaevinde infaz ediliyordu¹³⁶⁰. Böylece, yalnızca Millet Meclisinin 12. Dönemi için değil, ama aynı zamanda ülkemizin yakın geçmişi için de önem taşıyan bu olay, tarihteki yerini almıştı.

G. 20–21 Mayıs Müdahalesinde Çeşitli Cezalara Hüküm Giyen Harp Okulu Öğrencilerinin Durumu

Olaylara karıştığı için çeşitli cezalara mahkûm olan Harp Okulu öğrencilerine gelince, 12. Dönem’de bunlar hakkında af girişimlerinde bulunulmuşsa da, bir sonuca ulaşılamamıştı. Gerçekten, Ankara Sıkıyönetim 2 numaralı Askerî Mahkemesince mahkûm edilmiş olan Harp Okulu eski öğrencilerinden 67 hükümlünün ayrı ayrı

¹³⁵⁸ TBMM’ce kesinleşmiş ölüm cezasının yerine getirilmemesine karar verilen hükümlülerin durumunda bir boşluk söz konusuydu. Bu kişiler hakkında verilen ve kesinleşen ceza, hâlâ “ölüm cezası” idi; ancak, sözü geçen cezanın yerine getirilmesi TBMM’ce kabul edilmediğinden, infazı mümkün değildi. Böyle bir durumda, infazı yapılacak cezanın ne olduğu, ismen belirtilmemişti. Nitekim, 1965 yılında, Millet Meclisinde, 647 sayılı “Cezaların İnfazı Hakkında Kanun”un görüşülmesi sırasında, bu sorun dile getirilmiş ve Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel, uzun bir konuşmayla konunun önemini anlattıktan sonra, Komisyonun benimsediği görüşü şöyle açıklamıştı: “...Meclis zabıtlarına intikalini temin etmek, yanlış bir teamül orta yerden kaldırmak vazifesiyle kendisini mükellef gören Adalet Komisyonu bu husustaki düşüncesini şu şekilde takdim etmektedir. Böyle bir durum hâsıl olunca yeniden bir kanunla ölüm cezasının yerine getirilmesine imkân olamayacağına göre bunu yapmak da insan haklarına aykırı düşeceğine göre, bu gibi zevat ayrıca bir özel affa tabi tutulmadığı takdirde müebbet ağır hapis cezalarından tabi olduğu statü içerisinde mülâhaza etmek lâzımdır. Bu da bir özel af kanunu ile gerçekleşecektir; yalnız bu af kanununun getirilmesinde kanaatimizce ya İçtüzüğümüze bir hüküm koymak veyahut bu konuda özel bir kanun getirmek şarttır. Böyle bir kararlar karşışan Meclis ve Hükümet tarafından veyahut da milletvekilleri ve senatör arkadaşlarımızın her hangi biri tarafından bir af teklifi getirmek ve bu infaza istikamet vermek mecburiyeti ve zarureti vardır.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132 (22.06.1965), s. 373. Sonraki tarihlerde, sözü edilen 647 sayılı “Cezaların İnfazı Hakkında Kanun”un şartla salıverilmeyi düzenleyen 19. maddesinde yapılan değişiklikte, TBMM’ce kesinleşmiş ölüm cezasının yerine getirilmemesine karar verilen hükümlülerin şartla salıverilmesi koşulu, müebbet ağır hapse mahkûm olanların şartla salıverilmeleri gibi, ama onlara göre daha zorlaştırılmış bir biçimde belirlenmişti. Gerçekten, 647 sayılı Kanunun, 3653 sayılı Kanunla değişik 19. maddesinde şöyle denilmekteydi: “...bunlardan; Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ölüm cezalarının yerine getirilmemesine karar verilenlerin 33 yıllarını, müebbet ağır hapse mahkûm olanların 25 yıllarını, diğer şahsî hürriyeti bağlayıcı cezalara mahkûm olanların ise hükümlülük sürelerinin 2/3 ünü çekmiş olmaları şarttır.”

¹³⁵⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 109; **Resmî Gazete**, 26 Haziran 1964, Sayı: 11738.

¹³⁶⁰ <http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm> (Erişim Tarihi: 06.12.2006); **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 110.

dilekçelerle TBMM'ye başvurup, af talebinde bulunmaları üzerine; durumları, Dilekçe Karma Komisyonunun 8 Nisan 1965 tarihli toplantısında incelenmiş ve anılan Komisyon, bu kişileri affa lâyık bulup, infazın sürdürülmesinde bir yarar olmadığına kanaat getirdiğinden, sözü edilen eski öğrenciler hakkında, 140 sayılı Kanunun 13. maddesi uyarınca bir Af Kanunu Tasarısı hazırlamıştı¹³⁶¹. İlerleyen günlerde, Dilekçe Karma Komisyonu Başkanvekili Aydın Milletvekili Reşat Özarda, bu tasarının Millet Meclisi Adalet Komisyonunda henüz görüşülmeye başlanmadığından bahisle, hazırladıkları Tasarının, doğrudan Millet Meclisinin gündemine alınmasını talep etmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 30 Haziran 1965 tarihli 137. Birleşiminde bu talebi kabul etmişti¹³⁶². Her ne kadar, Millet Meclisi, 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde, bu Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini de kararlaştırdıysa da¹³⁶³; AP, CHP, CKMP ve YTP Gruplarının ortaklaşa verdikleri bir önergenin kabulüyle, Millet Meclisi Genel Kurulu, 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşimde, 10 Ekim 1965'te yapılacak Milletvekili Genel Seçimlerinin sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca ilânından 3 gün sonra toplanmak üzere tatile girme kararı aldığından¹³⁶⁴, sözü geçen Tasarının görüşülmesi ve eski Harp Okulu öğrencilerinin affedilebilmeleri mümkün olamamıştı. Millet Meclisinin 12. Döneminin 16 Temmuz 1965 tarihli bu son Birleşiminde, öğrencilerin affı konusunu sahiplenmiş bulunan Dilekçe Karma Komisyonu Başkanvekili Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, yaptığı konuşmada şöyle dediğini görüyoruz:

"...Burada sözlerimi bitirirken şunu da arz etmek isterim ki, son aylar içinde hepimizin sarf ettiği kesif mesai neticesinde memlekete hayırlı birçok kanunlar çıktı. Fakat buradan üç, dört kanunun daha çıkmasını can ve gönülden çok arzu ederdim..."

*Bendeniz her şeyden fazla ve bunlarla birlikte hiç olmazsa şu eski Kara Harb Okulu öğrencilerinden 67 gencin affedilmesini ve Meclisin böyle tatile gitmesini de can ve gönülden arzu ederdim. 15 günden beri yaptığım bütün teşebbüsler maalesef müsbet bir netice vermedi, bu devrede bunu çıkaramadık. Bunu sağlamış olsaydık hiç olmazsa 67 genç önümüzdeki sene yüksek tahsile devam etmek imkânını bulurlardı. Onun için bizden sonra gelecek olan arkadaşlara bunları bir emanet olarak terk ediyoruz. Bizim tahakkuk ettiremediğimiz, yarıda bıraktığımız bu meseleleri onların tamamlamalarını ve millete daha büyük hizmetler yapmalarını can ve gönülden temenni eder hepimizi en derin sevgi ve hürmetlerimle selâmlarım."*¹³⁶⁵

¹³⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 577.

¹³⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 577.

¹³⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 196.

¹³⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 544-545.

¹³⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 543-544.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE ÇEŞİTLİ NEDENLERLE BOŞALAN MİLLETVEKİLLİKLERİ

1- Üyeliğin Düşmesine İlişkin Anayasal Düzenleme

Yasama dönemi sürerken, çeşitli nedenlerden ötürü, bazı milletvekilliklerinde boşalma, bir diğer deyişle, bazı milletvekillerinin milletvekilliğinin sona ermesi söz konusu olabilir. Böyle bir durumla, her şeyden önce milletvekilinin ölümü nedeniyle karşılaşılabilceği gibi, başka nedenlerden ötürü de milletvekilliği sıfatının kaybı mümkün olabilir. Üyeliğin düşmesi adı da verilen bu durumu, 1961 Anayasasının 80. maddesi şöyle düzenlemekteydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, bir üyenin üye seçilmeye engel birsuçtan dolayı kesin olarak hüküm giymesi, çekilmesi, kısıtlanması, üyelikle bağdaşmayan bir hizmeti kabul etmesi veya Meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz ve aralıksız olarak bir ay katılmaması yüzünden üyeliğinin düştüğünün kendi Meclisince karara bağlanması hallerinde sona erer.”

Anayasanın bu hükmünden, ilk bakışta, maddede belirtilen her durumda, üyeliğin sona ermesi için, üyenin kendi Meclisinin kararına gerek bulunduğu gibi bir anlam çıkmakta ise de; daha dikkatli bir okuyuşta, üyeliğe engel bir suçtan kesin olarak hüküm giyme, istifa ve kısıtlanma hallerinin, Meclislerin kararını gerektirmeden üyeliğe son vereceği; buna karşılık, *“karara bağlanması hallerinde sona erer”* yükleminden hemen önce yer alan ve birbirine *“veya”* bağlacı ile bağlanmış olan son iki neden, *i-* üyelikle bağdaşmayan bir hizmeti kabul etme ve *ii-* devamsızlık durumlarında, üyeliğin düşmesi için, üyenin mensup bulunduğu Meclisin kararının gerekeceği anlaşılabilecektir. Ayrıca, bu iki nedende ileri sürülen hususların gerçekleşip gerçekleşmediğinin saptanmasında, Meclisin değerlendirmesine ihtiyaç duyulacağı da unutulmamalıdır. Buna karşılık, istifanın, kesinleşmiş bir mahkûmiyetin veya kısıtlanmanın bulunup bulunmadığında, Meclisin bir saptama yapmasına gerek olmayacağı açıktır. Nitekim, 1961 Anayasası döneminde, bu kuralın ilk uygulaması, Cumhuriyet Senatosunda yaşanmıştı ve Cumhuriyet Senatosu üyeliğinden istifa eden iki senatörün, Tabîî Senatör Cemal Madanoğlu ve Samsun Senatörü Ali Fuat Başgil’in istifalarının kendiliğinden sonuç doğuracağına, bunların Cumhuriyet Senatosunca karara bağlanmasına gerek bulunmadığına karar verilmişti¹³⁶⁶. Bu istifaların görüşülmesi sırasında, her ne kadar, üyelerden Âmil Artus, 1961 Anayasasının sözü geçen düzenlemesinden, sadece devamsızlık nedeniyle üyeliğin sona ermesinde karara gerek olacağı, diğer durumlarda, üyeliğin kendiliğinden sona ereceğini savunmuşsa da¹³⁶⁷; bizce, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, *“üyelikle*

¹³⁶⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (14.12.1961), ss. 185-194.

¹³⁶⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (14.12.1961), ss. 193-194. Artus’un ileri sürdüğü düşünce, 1961 Anayasası hazırlanırken, Temsilciler Meclisindeki görüşmeler sırasında, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu sözcüsü Turan Güneş tarafından da dile getirilmişti. Bu bağlamda, Güneş, Meclislerin, sadece üyenin anılan süre devam etmemiş olduğunu karara bağlayacağını, diğer nedenlerden ötürü üyeliğin düşmesi için, Meclislerin kararının gerekmeyeceğini bildiriyordu. Bkz. Kâzım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Cilt: II, s. 2529.

bağdaşmayan bir hizmeti kabul etme” halinde de, üyeliğin düşürülebilmesi için Meclisin kararı gerekecekti. Kaldı ki, bu tartışma henüz Meclislerin yeni Anayasaya göre İttüçüklerini yapmadıkları dönem için geçerlidir. Çünkü, 5 Mart 1973 tarihinde, 584 Numaralı Kararla kabul edilmiş olan Millet Meclisi İttüzüğünün 113. maddesinde, milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev kabul eden milletvekilinin üyelik sıfatının düşürülmesinin, Millet Meclisi kararı ile gerçekleşebileceği açık bir biçimde belirtilmiş bulunmaktaydı¹³⁶⁸.

Bu durumda, istifa eden, milletvekili seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan bir milletvekilinin milletvekilliği kendiliğinden son bulacak; buna karşılık, üyelikle bağdaşmayan bir hizmeti kabul eden veya Meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz ve aralıksız olarak bir ay katılmayan bir milletvekilinin milletvekilliği ise, Millet Meclisi Genel Kurulu bu yönde karar verdiği takdirde düşecek demektir. Ayrıca, eklemek gerekir ki, milletvekili seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyme durumunda da, seçilmeye engel olan hükmün ne zaman kesinleşmiş olduğu önem arz etmektedir. Gerçekten, milletvekilliğinin kendiliğinden düşmesinin, bir kişinin milletvekili seçildikten sonraki bir tarihte kesinleşmiş hüküm giymesi halinde söz konusu olması gerekir. Buna karşılık, milletvekili seçilmeden önce kesinleşmiş bir hüküm giymiş ve buna rağmen milletvekili seçilmiş olan bir kişinin bu durumu sonradan ortaya çıkarsa, bir “düşme”den değil; ilgilinin, milletvekili seçildiğine ilişkin seçim kurulunca verilmiş olan tutanağın, Yüksek Seçim Kurulunca iptal edilmesinden söz etmek gerekecektir¹³⁶⁹.

Nihayet, 1961 Anayasasında üyeliği sona erdiren bir diğer neden de, bağdaşmazlık ilkesinin özel bir türü olan, bir milletvekilinin Cumhuriyet Senatosu üyeliğine veya bir Cumhuriyet Senatosu üyesinin milletvekilliğine seçilmiş olması durumudur. Gerçekten, 1961 Anayasasının, üyelikle bağdaşmayan işleri düzenleyen 78. maddesinin ilk fıkrasında, iki Meclis üyeliğinin bir kişide birleşmeyeceği açıkça öngörülmüş bulunmaktaydı.

¹³⁶⁸ 5 Mart 1973 tarihli Millet Meclisi İttüzüğünün “Milletvekilliği ile bağdaşmayan görev kabul etme” kenar başlıklı 113. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Anayasanın 78 inci maddesinde ve kanunlarda milletvekilliği ile bağdaşmayacağı belirtilen herhangi bir hizmeti veya görevi kabul ettiği bildirilen üyelerin durumu Başkanlık Divanınca incelenir. Sonuç, Başkanlık Divanı kararı olarak Anayasa ve Adalet komisyonlarından kurulu karma komisyona gönderilir.

Karma komisyon, yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasındaki usullere göre durumu inceleyerek bir rapor hazırlar.

Bu raporu görüşen Genel Kurul, milletvekilliği ile bağdaşmayacak bir durum olduğuna açık oyla karar verirse, üyelik sıfatı düşer.

Açık oylama, karma komisyon raporu üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından itibaren yirmidört saat geçmeden yapılamaz.”

¹³⁶⁹ Erdal Onar, “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, **Anayasa Yargısı** 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No. 36, Ankara, 1997, ss. 434-438.

2- 12. Dönemde Çeşitli Nedenlerle Milletvekillikleri Sona Eren Milletvekilleri

Millet Meclisinin 4 yıl süren 12. Dönemi içinde, 15 üyelik boşalmıştır. Boşalma nedenlerine baktığımızda, yukarıda değinilen ve “ölüm”, “istifa”, “seçilmeye engel suçtan kesin hüküm giyme”, “kısıtlanma”, “milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir hizmet veya görev kabul etme”, “devamsızlık”, “diğer Meclis üyeliğine seçilme” olarak belirlediğimiz nedenlerden dördünün, i- “ölüm”, ii- “istifa”, iii- “seçilmeye engel suçtan kesin hüküm giyme”, iv- “Cumhuriyet Senatosu üyesi olma” nın örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Ayrıca, 12. Dönemde, genelde pek sık rastlanmayan bir durum olan, tutanak iptalinin örneği de bulunmaktadır. Nihayet, Dönemin sonlarına doğru, bir milletvekili için “milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir hizmet veya görev kabul etme” nedeni de gündeme gelmiş, fakat dönemin sona ermesine kalan kısa süre içinde, bu konu, Genel Kurulda görüşülüp karara bağlanamadığından, anılan düşme nedeninin somut bir uygulaması yaşanmamıştır.

A. Tutanak İptali Nedeniyle Boşalan Üyelik

Millet Meclisindeki ilk boşalma, Muş Milletvekili Kuddûsi Aytaç’ın, milletvekili seçildiğini gösterir tutanağın iptali ile gerçekleşmiştir. Adı geçen milletvekili hakkında, seçildikten hemen sonra yapılan bir ihbarla, bu kişinin, zimmet ve irtikâp suçlarından ötürü 5 yıldan fazla kesinleşmiş mahkûmiyeti olduğu bildirilmiş; bu ihbar üzerine Yüksek Seçim Kurulu, Aytaç’ın savunmasını almıştı. Kuddûsi Aytaç, savunmasında, bu mahkûmiyetin, seçimden önce Muş Seçim Kuruluna itirazın bildirildiğini, fakat kendisi, 1934 yılında mahkûm olduğu cezayı çekerek 1941 yılında tahliye edildiği ve 1946 yılında Muş Ağır Ceza Mahkemesince memnu haklarının iadesine karar verilmiş bulunduğu için, Muş Seçim Kurulunca itirazın reddedildiğini ileri sürmüştü; ayrıca, sözü geçen mahkûmiyetin infazı sonrasında, memnu haklarının iadesi üzerine, daha önceki çeşitli tarihlerde, seçilerek, İl Genel Meclisi üyeliği ve Malazgirt İlçesi Belediye Başkanlığı yaptığını da açıklamıştı. Bu savunmaya karşın, Yüksek Seçim Kurulu, 1961 Anayasasının milletvekili seçilme yeterliğini düzenleyen 68. maddesinde yer alan “ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin hüküm giymiş olanlar ve taksirli suçlar hariç olmak üzere, beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da milletvekili seçilemezler” hükmünden yola çıkarak, adı geçen mahkûmiyetinin bu kapsam içinde bulunduğunu, memnu haklarının iadesinin de durumunu değiştirmeyeceğini, çünkü memnu hakların iadesinin, affa uğramış olmakla ortaya çıkacak konumdan daha hafif olduğunu belirterek, şu kararı vermişti:

“...memnu halkların iadesi kararıyla meydana gelen durumun suçlu üzerindeki hukuki sonucu, genel af ile meydana gelen, sonuçtan daha hafiftir. Çünkü, genel af, hem suçu hem de suçluluğu ortadan kaldırır. O halde kanun koyucunun genel affa uğramış olanların dahi seçilme yeterliğinden yoksun kalacaklarını kabul etmesi karşısında memnu hakların iadesi kararı almış bulunan kimselerin seçilme yeterliğinden evleviyetle yoksun sayılmaları gerekir. Şu hale göre milletvekilliğine seçilmiş bulunan Kuddûsi Aytaç'ın yüz kızartıcı bir suçtan ötürü kesin olarak hüküm giymiş olması yönünden milletvekilliğine seçilme yeterliği olmadığından milletvekilliği tutanağı iptal olunmalıdır...”

Sonuç: Muş milletvekilliğine seçilmiş bulunan Kuddûsi Aytaç'ın milletvekilliği tutanağının iptaline, Muş ilinde açık kalan bir milletvekilinin kanuni süresinde yapılacak ara seçimlerinde seçilmesi gerekeceğine, kararın birer örneğinin Millet Meclisi Başkanlığına ve Muş İl Seçim Kurulu Başkanlığına gönderilmesine, bu kararın 298 sayılı Kanunun 13 üncü maddesi hükmünce Resmî Gazetede yayınlanmasına, Kuddûsi Aytaç'a ait dâva dosyasının Muş C. Savcılığına geri gönderilmesine 11.11.1961 gününde kesin olarak ve oy birliğiyle karar verildi.”

¹³⁷⁰

Böylece, Muş Milletvekili Kuddusî Aytaç'ın tutanağı, Yüksek Seçim Kurulunun yukarıda bir kısmı aktarılan Kararı ile iptal ediliyor, bir diğer deyişle, sözü geçen kişinin milletvekilliği, seçildiği günden başlamak üzere geçersiz sayılıyordu. Yüksek Seçim Kurulunun Kararı, Millet Meclisinin 17.11.1961 tarihli 11. Birleşiminde, Genel Kurulun bilgisine sunulmuştu¹³⁷¹.

B. Vefat Nedeniyle Boşalan Üyelikler

12. Dönemde, 9 milletvekili vefat etmişti. Bunlar, vefat tarihleri dikkate alınarak, sırasıyla şöyle gösterilebilir:

¹³⁷⁰ Resmî Gazete, 18 Kasım 1961, Sayı: 10961, ss. 5839-5841.

¹³⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 11, (17.11.1961), ss. 90-92.

	Milletvekilinin kimliği	Vefat tarihi ve vefatın Millet Meclisi Genel Kurulunda duyurulması
<i>i</i>	Hatay Milletvekili İnayet Mursaloğlu	Vefat tarihi: 13.01.1962 Millet Meclisinin 13 Haziran 1962 tarihli 101. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Başbakanlık Tezkeresinde şöyle denilmektedir: <i>“Millet Meclisi Başkanlığına</i> <i>Hatay Milletvekili İnayet Mursaloğlu’nun 13.1.1962 tarihinde kalb sektesinden vefat ettiği, İçişleri Bakanlığından alınan 5.6.1962 tarihli</i> <i>ve 23302- 64/4777 sayılı tezkerede bildirilmiştir.</i> <i>Teessürle arz ederim.</i> <i>Başbakan</i> <i>İsmet İnönü”</i> Bu duyuru sonrasında Millet Meclisi Genel Kurulunda Mursaloğlu’nun hatırasına hürmeten 3 dakikalık saygı duruşu yapılmıştı. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 101, (13.06.1962), ss. 575-576.
<i>ii</i>	Aydın Milletvekili Mehmet Yavaş	Vefat tarihi: 29.09.1962 Millet Meclisinin 5 Ekim 1962 tarihli 125. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Başbakanlık Tezkeresinde şöyle denilmektedir: <i>“Millet Meclisi Başkanlığına</i> <i>Aydın Milletvekili Mehmet Yavaş’ın Strasburg’dan</i> <i>Yurda dönerken Zagreb - Belgrad arasında geçirmiş olduğu bir otomobil kazası sonunda kaldırıldığı Novo Gradiska Hastanesinde 28 Eylül 29 Eylül bağlayan gece saat 00,30 da vefat etmiş olduğu Belgrad Büyükelçiliğinin tel yazısına atfen</i> <i>Dışişleri Bakanlığında bildirilmiştir.</i> <i>Teessürle arz ederim.</i> <i>Başbakan</i> <i>İsmet İnönü”</i> Mehmet Yavaş için Millet Meclisi Genel Kurulunda üç dakikalık saygı duruşu yapıldıktan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman, Yugoslavya Millet Meclisi Başkanının bir taziye mesajı olduğunu bildiriyordu. Sözü edilen mesajda şöyle denilmektedir: <i>“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına</i> <i>Ankara</i> <i>Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden Mehmet Yavaş’ın memleketimizde vukubulan feci ölümü münasebetiyle Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti Parlâmentosu adına en samimi taziyetlerimi kabul etmenizi rica ederim.</i> <i>Federal Millet Meclisi Başkanı</i> <i>Petar İstanboliç”</i> M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 329.

iii	İstanbul Milletvekili Fuat Arna	Vefat tarihi: 22.10.1962 Millet Meclisinin 9 Ocak 1963 tarihli 27. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Başbakanlık Tezkeresinde şöyle denilmekteydi: <i>“Milleti Meclisi Başkanlığına</i> <i>İstanbul Milletvekili Fuat Arna’nın kalb yetmezliğinden, Ankara Bahçelievler 18 nci sokak, No: 32 deki evinde 22. 10.1962 tarihinde vefat ettiği, İçişleri Bakanlığından alınan 24.12.1962 tarihli ve 3.23302-64-10597 sayılı tezkerede bildirilmiştir.</i> <i>Teessürle arz ederim.</i> <i>Başbakan</i> <i>İsmet İnönü”</i> Bu duyuru sonrasında Arna’nın hatırasına hürmeten Millet Meclisi Genel Kurulunda 3 dakikalık saygı duruşu yapılmıştı. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 27, (09.01.1963), s. 616.
iv	Kocaeli Milletvekili Cemal Babaç	Vefat tarihi: 19.05.1963 Millet Meclisinin 12 Haziran 1963 tarihli 94. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Başbakanlık Tezkeresinde şöyle denilmekteydi: <i>“Millet Meclisi Başkanlığına</i> <i>Kocaeli Milletvekili Cemal Babaç’ın 19.5.1963 tarihinde Ankara’da ikamet etmekte olduğu İstanbul Otelinde kalb sektesinden vefat etmiş olduğu, İçişleri Bakanlığının 8.06.1963 tarihli ve 3.23302/64/4964 sayılı yazısıyla bildirilmiştir.</i> <i>Teessürle arz ederim.</i> <i>Başbakan</i> <i>İsmet İnönü”</i> Bu duyuru sonrasında Babaç’ın hatırasına hürmeten Millet Meclisi Genel Kurulunda 3 dakikalık saygı duruşu yapılmıştı. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 2, Cilt: 18, Birleşim: 94, (12.06.1963), s. 54.
v	İzmir Milletvekili ve Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala	Vefat tarihi: 06.06.1964 Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Başbakanlık Tezkeresinde şöyle denilmekteydi: <i>“Millet Meclisi Başkanlığına</i> <i>Cumhuriyet Senatosu Üyesi ve Kurucu Meclis Başkanı Emekli Orgeneral Kâzım Orbay’ın 3.6.1964 tarihinde Ankara’da ve İzmir Milletvekili ve Adalet Partisi Genel Başkanı Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala’nın, 6. 6. 1964 tarihinde İstanbul’da vefat etmiş olduklarını teessürle bildirir; Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisinin 15.6.1964 tarihinde yapılacak oturumlarında, hâtralarını tazizen ihtiram duruşunda bulunulmasına müsaadelerinizi arz ederim.</i> <i>İsmet İnönü</i> <i>Başbakan”</i> Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Millet Meclisi Genel Kurulunu, önce Cumhuriyet Senatosu üyesi Kâzım Orbay’ın, sonra da İzmir Milletvekili ve Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın hatıralarına hürmeten birer dakikalık saygı duruşuna davet etmişti. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 526.

vi	İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan	Vefat tarihi: 10.09.1964 Millet Meclisinin 13 Kasım 1964 tarihli 6. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Başbakanlık Tezkeresinde şöyle denilmekteydi: “Millet Meclisi Başkanlığına İstanbul ili Milletvekili Mahmut Rıza Bertan’ın, 10.9.1964 günü otomobille Ankara’dan İstanbul’a giderken Bolu civarında vukubulan bir trafik kazasında vefat etmiş olduğu, İçişleri Bakanlığının 10.11.1964 tarihli ve 3-23802/64 – 8808 sayılı yazısıyla bildirilmiştir. Teessürle arz ederim. Başbakan İsmet İnönü” Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, bu duyuru sonrasında, Genel Kurulu, Bertan için bir dakikalık ihtiram duruşuna davet etmişti. M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12, Yasama Yılı: 4, Cilt: 33, Birleşim: 06, (13.11.1964), s. 243.
vii	Zonguldak Milletvekili Suphi Konak	Vefat tarihi: 17.11.1964 Millet Meclisinin 1 Aralık 1964 tarihli 15. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Başbakanlık Tezkeresinde şöyle denilmekteydi: “Millet Meclisi Başkanlığına Zonguldak ili Milletvekili Suphi Konak’ın 17.11.1964 günü 67.AD.768 plâka No.lu arabasıyla Zonguldak’a gitmekte iken Gerede yolunda vukubulan bir trafik kazasında çocuğu ve annesiyle birlikte vefat etmiş olduğu, İçişleri Bakanlığının 24.11.1964 tarihli ve Ş.3.23302/64/9126 sayılı yazısıyla bildirilmiştir. Teessürle arz ederim. Başbakan İsmet İnönü” Bu duyuru sonrasında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Suphi Konak’ın ruhu için milletvekillerini bir dakikalık dua vakfesine davet etmişti. M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12, Yasama Yılı: 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 610.
viii	Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik	Vefat tarihi: 23.05.1965 Süreyya Endik’in vefatı Millet Meclisi Genel Kurulunda duyurulmamıştır.
ix	Kastamonu Milletvekili Avni Doğan	Vefat tarihi: 14.06.1965 Avni Doğan’ın vefatı Millet Meclisi Genel Kurulunda duyurulmamıştır.

C. İstifa Nedeniyle Boşalan Üyelikler

Millet Meclisinin 12. Döneminde, 3 milletvekilinin istifa ettiğini görüyoruz. Bunlardan, CHP Manisa Milletvekili Fevzi Lûtfî Karaosmanoğlu’nun istifası, 4 Mart 1962 tarihini taşıyordu ve kısaca Tedbirler Kanunu olarak da anılan, ünlü 38 sayılı, “*Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun*”un, Millet Meclisinde kabul edildiği 3 Mart 1962 tarihinin hemen ertesi gününe rastlıyordu. Daha sonra, çok çabuk bir biçimde 5 Mart 1962 tarihinde

Cumhuriyet Senatosunca da aynen kabul edilen bu Kanunu, Başbakan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, birlikte önermişlerdi ve 27 Mayıs 1960 müdahalesini koruma amacını güden bu Kanuna karşı, antidemokratik hükümler içerdiği yönünde ağır eleştiriler yöneltilmekteydi. Açıkça, anılan Kanunu protesto ettiğini bildirmese de; Fevzi Lûtfi Karaosmanoğlu'nun istifa telgrafından, istifasının esas nedeninin sözü edilen Kanunun Millet Meclisinde kabul edilmesi olduğu anlaşıyordu. Gerçekten, Karaosmanoğlu'nun Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği istifa telgrafi aynen şöyleydi¹³⁷²:

Millet Meclisi Başkanlığına

Muhterem Başkan, Parlâmentoda ilk günlerden beri umulmadık bir şekilde beliren ve gelişmekte olan milletimizin geleceği için iyi sonuçlar vadetmiyen hava ile mizacımın ve fikirlerimin uyuşmasına imkân bulamadığımdan ve bu hava içinde milletime, seçmenlerime karşı borçlu olduğum hizmetleri vicdan huzuru ile yerine getiremeyeceğime kaani olarak milletvekilliğinden istifa ediyorum. Hürmetlerimle uttlâınıza arz ederim.

Fevzi Lûtfi Karaosmanoğlu,

Manisa

12. Dönemde gerçekleşen ikinci istifa, Erzurum Milletvekili Cevat Önder'e aitti ve 1 Nisan 1963 tarihli bu istifa da bir protesto amacına yönelikti. Cevat Önder hakkında, 18 Kasım 1962 tarihinde Adalet Partisi Ankara İl Kongresinde yaptığı bir konuşma ile 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “*Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun*” un 1. maddesine aykırı hareket etmiş olduğu iddiası ile ceza soruşturması başlatılmıştı ve bu nedenle de, dokunulmazlığının kaldırılması talep olunmuştu. Bu talep, Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Kurulu Karma Komisyonda incelenirken¹³⁷³, Celal Bayar'ın hükümlü bulunduğu Kayseri Cezaevinden 22 Mart 1963 tarihinde geçici tahliyesi nedeniyle, 23 Mart ve izleyen günlerde Ankara'da gösteriler düzenlenmiş

¹³⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 63, (05.03.1962), s. 99.

¹³⁷³ Cevat Önder'in istifasından sonra, dokunulmazlığın kaldırılmasını inceleyen Karma Komisyon, ilgili kişi milletvekilliğinden istifa etmiş bulunduğu için, dokunulmazlığının kaldırılması konusunda yapılacak bir işlemin söz konusu olamayacağından bahisle, dosyayı, Başbakanlığa iade edilmek üzere, Millet Meclisi Başkanlığına göndermişti. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 573.

ve bu arada Adalet Partisi Merkezine de ciddi bazı saldırılarda bulunanlar olmuştı. Cevat Önder'in bu olayların hemen ardından, 28 Mart 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına çektiği ve 1 Nisan 1963 tarihli 65. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulan istifa telgrafı şöyleydi¹³⁷⁴:

Millet Meclisi Başkanlığına, Ankara,

Şerefi zedelenen ve haysiyeti korunamıyan bir Parlâmentoda daha fazla çalışamıyacağım için, Erzurum'lulardan aldığım millet emanetini, millete teslim ediyor; milletvekilliğinden istifa ediyorum.

Erzurum

Cevat Önder

Dönem içinde istifa eden üçüncü kişi ise Trabzon Milletvekili Ahmet Cemil Kara'ydı. Kara, 6 Haziran 1963 tarihinde Millet Meclisinin bilgisine sunulan istifanamesinde, herhangi bir neden ileri sürmüyor, sadece görevinden istifa ettiğini bildirmekle yetiniyordu¹³⁷⁵.

Bu arada ilginç bir gelişme yaşıyor ve milletvekilliğinden istifa ettiğini bir dilekçe ile Millet Meclisi Başkanlığına bildiren Kütahya Milletvekili Sezai Sarpaşar, henüz istifası Genel Kurulda okunmadan, Millet Meclisi Başkanlığına verdiği yeni bir dilekçe ile istifadan vazgeçtiğini açıklıyordu. Başkanlık, bu durumu Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunmuş ve daha önce örneği olmayan böyle bir davranış karşısında, adı geçen Milletvekilinin istifasının okunmasından vazgeçtiğini bildirmişti. Ancak, Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak, ortaya çıkan hukuki durumun bir teamüle esas olacağından bahisle, konunun Anayasa Komisyonuna sevk edilmesini talep edince; Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bir usul görüşmesi açmıştı. Bu görüşmede Bolak, ilgili milletvekili vazgeçtiğini bildirdiği için, Başkanlık istifayı işleme tâbi tutmayacak ise, konunun Anayasa Komisyonuna gönderilmesi istemiyle verdiği önergeyi geri alacağını açıklıyor ve Başkanvekili Ok, kendi tutumlarının da bu yönde olduğunu bildirerek, konuyu kapatıyordu¹³⁷⁶. Yani, henüz Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulmadan geri çektiği için, Başkanlık Divanı, Sarpaşar'ın istifasını dikkate almamış oluyordu.

¹³⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 65, (01.04.1963), s. 88; **Milliyet**, 29 Mart 1963.

¹³⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 91, (06.06.1963), s. 578.

¹³⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 135-136. Bu konuda ayrıca bkz. **Milliyet**, 2 Nisan 1962, 9 Nisan 1962.

D. Seçilmeye Engel Bir Suçtan Kesin Hüküm Giyme Nedeniyle Boşalan Üyelik

12. Dönemde seçilmeye engel bir suçtan kesin hüküm giymesini nedeniyle 1 milletvekilinin milletvekilliği düşmüştü ve bu kişi, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'di. Beşer hakkında, 28 Ocak 1962 tarihinde Ankara Anadolu Kulübünde, arkadaşlarıyla yemek yemekte olan İller Bankası Genel Müdürü Selâhattin Babüroğlu'nun masasına gelerek, 27 Mayıs darbesi ve günlük olaylarla ilgili konuşurken, Türk Silâhlı Kuvvetlerini tahkir edici ağır sözler sarf ettiği iddiası ile ceza soruşturması başlatılmış ve bu nedenle Ankara Cumhuriyet Savcılığı, 31.01.1962 tarihinde Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması için gerekli işlemin yapılmasını Adalet Bakanlığından talep etmişti. Aşağıda, "12. Dönemde Milletvekilleri Hakkında Adli Merciler Tarafından Yapılan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemleri"ne ilişkin 9. Bölümde açıklandığı gibi, usulüne göre, Adalet Bakanlığından Başbakanlığa, oradan da Millet Meclisi Başkanlığına iletilen bu talep üzerine, Millet Meclisi Başkanlığı, Nuri Beşer hakkındaki dosyayı, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Kurulu Karma Komisyona göndermiş ve Karma Komisyon, 9 Şubat 1962 tarihinde oy çokluğuyla, Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılmasının lâzım geldiğine karar vermişti¹³⁷⁷. Bu Kararı, 12.02.1962 tarihli 45. Birleşiminde görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu, Karma Komisyonun görüşü doğrultusunda, Nuri Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılmasını kararlaştırmıştı¹³⁷⁸.

Dokunulmazlığının kaldırılmasından sonra, hakkında ceza davası açılan Beşer, yargılandığı Ankara İkinci Ağır Ceza Mahkemesince, 05.06.1962 tarihinde, 1 yıl müddetle ağır hapis ve dört ay emniyeti umumiye nezareti altında bulundurulmak üzere Tatvan İlçesine gönderilmeye mahkûm edilmiş ve bu Karar, 05.07.1962 tarihinde, Yargıtay Birinci Ceza Dairesince onanarak kesinleşmişti¹³⁷⁹. Kesinleşen bu Karar, Adalet Bakanlığı ve Başbakanlık eliyle Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmiş ve Millet Meclisi Başkanlığı tarafından 21.09.1962 tarihli 119. Birleşimde Genel Kurulun bilgisine sunulmuştu¹³⁸⁰. Beşer'in kesinleşen mahkûmiyeti, Anayasanın 68. maddesinde öngörülen milletvekili seçilme yeterliğini kaldırdığı için, 80. madde uyarınca adı geçen milletvekilinin milletvekilliği sona ermiş bulunuyordu. Her ne

¹³⁷⁷ S. Sayısı: 19, "Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından mürekkep Karma Komisyon Raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45'in sonuna ekli, (12.02.1962), ss. 1-4.

¹³⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), ss. 331-339.

¹³⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), s. 14.

¹³⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), ss. 14-15.

kadar, Başkanlığın bu sunuşu üzerine, Afyonkarahisar Milletvekili Şevki Güler, Anayasanın 80. maddesinin sonunda sözü geçen “...Meclisince karara bağlanması hallerinde sona erer” ifadesini dikkate alarak, hangi nedenden olursa olsun bir parlamenterin üyeliğinin düşmesi için, mutlaka Meclisin kararı gerekeceğini ileri sürmüştü de; Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, bu anlayışın doğru olmadığını belirtmiş ve

“...Bir milletvekilinin Meclise ademi devamı halinde üyeliğinin düşmesi mevzuubahsolduğu takdirde Meclisin kararının lâhik olması şarttır. Halbuki bahis mevzuu olan Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer, mahkeme kararı ile mahkûm olmuş ve Yargıtayca da mahkûmiyeti tasdik edilmiş, hüküm kesbi katiyet etmiştir. Bu vaziyet karşısında Millet Meclisine karşı bir tasarruf hakkı mevzuubahsolamaz. Kararı Meclise bildiren Başbakanlık tezkeresini Heyeti Aliyenizin ıttılâna arz etmekle iktifa ediyorum. Mesele kapanmıştır.”

demmişti¹³⁸¹. Böylece, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer’in milletvekilliği, kesinleşmiş bir mahkûmiyet nedeniyle sona ermiş oluyordu. Bu olayda dikkat çeken husus, işlendiği ileri sürülen suç izleyen 12 gün içinde ceza soruşturmasına başlanıp, milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması isteminin Meclise ulaşması ve Karma Komisyonun milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasının lâzım geldiğine karar vermesi aşamalarının tümünün tamamlanması ve Millet Meclisi Genel Kurulunun da, Karma Komisyonun kararını vermesinden 3 gün sonra raporu görüşüp, aynı gün dokunulmazlığın kaldırılmasını kararlaştırmış olmasıdır. Bir diğer deyişle, Beşer’in, Anadolu Kulübünde silâhlı kuvvetler mensuplarına karşı hakaret olduğu ileri sürülen sözleri sarfettiği tarihten 15 gün sonra Millet Meclisince dokunulmazlığı kaldırılmıştı. Başka dokunulmazlık kaldırılması talepleriyle karşılaştırıldığında, bu olayda sonuca çok hızlı ulaşıldığı görülmektedir. Bu durum da, Millet Meclisinin, bu olayda çok çabuk hareket etmek istediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Beşer’in üyeliğinin düşmesiyle ilgili bir diğer gelişme, 12. Dönemin bitimine çok az bir süre kala yaşanmıştır. Gerçekten, Millet Meclisi Genel Kurulu, 14 Temmuz 1965 tarihli 145. Birleşiminde, Başkanlık Divanının önerisi doğrultusunda; Beşer’e, mahkûmiyetinin kesinleştiği 5 Temmuz 1962 ile, bu mahkûmiyet kararının Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulduğu 21 Eylül 1962 tarihleri arasındaki süre için, ödeneğinin verilmesini kararlaştırmıştı¹³⁸². Millet Meclisi, bu tutumuyla, bir milletvekilinin, seçilmeye engel bir suçtan ötürü kesin hüküm giymesi durumunda; o milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesinin, hükmün kesinleştiği tarihte değil, bu hükmün Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulduğu tarihte gerçekleşeceğini karara bağlamış oluyordu.

¹³⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), s. 15.

¹³⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), ss. 340-341.

E. Cumhuriyet Senatosuna Seçilme Nedeniyle Boşalan Üyelik

12. Dönemde 1 milletvekilinin milletvekilliği de, Cumhuriyet Senatosu üyesi seçildiği için düşmüştü. Gerçekten, Isparta Milletvekili Mustafa Gülcügil, 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi yenileme seçimlerine¹³⁸³ katılmış ve Cumhuriyet Senatosu Isparta Üyeliğine seçilmişti. 1961 Anayasasının 78. maddesinde, iki meclis üyeliği bir kişide birleşemez dendiği için, Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilen bir milletvekilinin milletvekilliğinin sona ermesi gerekiyordu. Gülcügil, bu durumu bir istifa dilekçesiyle Millet Meclisi Başkanlığına sunmuş ve Başkanlık da durumdan Genel Kurulu haberdar etmişti¹³⁸⁴. Kuşku yok ki, adı geçen milletvekilliği, istifa dilekçesinin Millet Meclisi Başkanlığına verildiği veya Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulduğu tarih itibarıyla değil, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin sonucunun alındığı tarih itibarıyla düşmüş olmaktaydı. Çünkü, böyle bir istifa dilekçesi vermeseydi dahi, Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilmiş olan bir milletvekilinin milletvekilliği, o seçimin sonuçları alındığı tarih itibarıyla sona ermiş olacaktı. Aksi düşünce benimsendiğinde, kısa bir süre için dahi olsa, bir kişide aynı anda iki Meclis üyeliği birleşmiş olurdu ki; böyle bir durumun, Anayasanın 78. maddesinde, çok açık bir biçimde öngörülmüş olan, *“İki Meclis üyeliği bir kişide birleşemez”* hükmü ile bağdaştırılabilmesi mümkün değildi.

3- 12. Dönemde Bir Milletvekilinin Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan Bir Hizmeti Kabul Ettiği İddiaları ve Yaşanan Tartışmalar

12. Dönemin sonlarına doğru, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından birinde yönetim görevi kabul eden bir milletvekilinin durumu da tartışma konusu olmuş, fakat bu nedenden ötürü üyeliğin düşürülmesine gidilmeden, dönem tamamlanmıştı. Gerçekten, İzmir Milletvekili Arif Ertunga'nın, Ziraat Odaları Birliği İdare Kurulu Başkanlığına seçildiği ve 6 aydır bu görevi sürdürdüğü halde, üyeliğinin düşürülmesi hususunda bir şey yapılmamış olması, Meclis Başkanlığına yöneltilen bir soru ile Niğde Milletvekili Haydar Özalp tarafından 28 Nisan 1965 tarihinde gündeme taşınıyor ve Başkanlığın bu soruya verdiği cevapta, konunun Anayasa Komisyonuna gönderildiği ve oradan görüş beklendiği duyuruluyordu¹³⁸⁵. Millet Meclisi Başkanlığı, aynı soru hakkında 5 Mayıs 1965 tarihinde Genel Kurula yaptığı açıklamada da, Başkanlık Divanınca, bu hususla ilgili olarak Anayasanın 78. ve 80. maddelerinin isabetle uygulanabilmesi için, sorunun Anayasa Komisyonuna

¹³⁸³ 1961 Anayasasının 73. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosu seçimleri, tüm üyeler için 6 yılda bir değil; her iki yılda bir, üye tamsayısının üçte birinin seçilmesi biçiminde yapılmaktaydı.

¹³⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), s. 562.

¹³⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 94, (28.04.1965), s. 367.

sevk edilmiş olduğunu tekrarlayarak, konuyu biraz daha açmakla birlikte, hâlâ Anayasa Komisyonundan cevap beklendiğini bildirmekteydi¹³⁸⁶. Nihayet, Millet Meclisi Başkanlık Divanı, 3 Haziran 1965 tarihli 122. Birleşimde, konuyu Genel Kurul önüne getirmişti. Bu bağlamda, Başkanlık Divanı, Anayasa Komisyonundan gelen görüş ışığında, İzmir Milletvekili Arif Ertunga'nın durumunu Divan olarak değerlendirdiklerini ve bu milletvekilinin üstlendiği Ziraat Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanlığı görevinin, milletvekilliğiyle bağdaşmadığına karar verdiklerini; ancak, Ertunga'nın milletvekilliğinin düşüp düşmediği hususunu saptamanın Genel Kurula ait bir yetki olduğunu kabul ettiklerini, bu nedenle konunun Gündemin "Sunuşlar" kısmına alınarak, Genel Kurulca değerlendirileceğini açıklamıştı¹³⁸⁷. Başkanlık Divanının bu kararı üzerinde söz alan bazı milletvekillerinin, Ertunga'nın anılan göreve seçildiği anda, başkaca bir işlemin yapılmasına gerek kalmadan milletvekilliğinin düşmüş olduğunu savunduklarını görüyoruz¹³⁸⁸. Bunlardan, aynı zamanda Anayasa Komisyonu üyesi de olan Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Anayasamızda öngörülen düşme nedenlerinden, sadece devamsızlıkta, üyeliğin düşüp düşmemesine Meclisin karar verebileceğini, diğer düşme hallerinde Meclisin böyle bir yetkisinin olmadığını, düşme nedeninin gerçekleştiği anda, milletvekilliğinin kendiliğinden sona ereceğini, bu nedenle de milletvekilliği sona ermiş olması gereken Ertunga hakkında Genel Kurulun bir karar verme yetkisinin bulunmadığını ileri sürmekteydi¹³⁸⁹. Bağcıoğlu, Anayasa Komisyonunun diğer üyelerinin de bu görüşte olduklarına ayrıca işaret ediyordu. Daha sonra söz alan ve yine aynı zamanda Anayasa Komisyonu üyesi olan Ankara Milletvekili Emin Paksüt ise, bir önceki konuşmacı Kemal Bağcıoğlu'nun, Anayasa Komisyonunda önce tam aksi görüşü savunduğu halde, şimdi farklı konuştuğuna dikkat çekerek sözlerine başlıyor ve Ertunga'nın sözü edilen göreve seçiminin, kendisi milletvekili olduğu için Danıştay tarafından iptal edilmiş bulunduğunu, öyleyse adı geçen milletvekili üzerinde halen milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev olmadığını ileri sürerek; madem ki Başkanlık Divanı bu karmaşık konuda karar verememiş ve sorunu Genel Kurula taşımıştır, öyleyse, yasama organında ilk defa karşılaşılan Ertunga'nın durumu hakkında, biz Genel Kurul olarak bir karar verelim ve Başkanlık Divanına yardımcı olalım diyordu¹³⁹⁰. Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu

¹³⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 98, (05.05.1965), s. 539.

¹³⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), s. 582.

¹³⁸⁸ Örneğin, Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak ve Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun konuşmaları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), ss. 582-586.

¹³⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), ss. 584-591.

¹³⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), ss. 591-596.

ise, Anayasada, Meclis karar verir dediği için, bu konuda da Meclisin karar vermesi gerektiği görüşünü ileri sürmekte; ancak, Ertunga, Danıştayın verdiği karar için tashihi karar yoluna başvurduğu için, halen bir mahkemede görülmekte olan bu konu hakkında yasama organında görüşme yapılamayacağına da dikkat çekmekteydi¹³⁹¹. Bu arada, bir üyenin konuşmasında, kendisinin geçmişte farklı bir görüşü savunduğu iddiasına cevap mahiyetinde söz alan Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Anayasanın 80. maddesi uyarınca, istifa, mahkûmiyet ve kısıtlanma hallerinde, Meclislerin kararı olmaksızın üyeliğin kendiliğinden sona ereceğini; buna karşılık bir hizmet kabulünde, o hizmetin üyelikle bağdaşp bağdaşmadığının kararlaştırılması gerekeceğinden, bu kararı Başkanlık Divanının değil, Genel Kurulun vermesinin doğru olacağını belirtmişti¹³⁹². Aynı yönde konuşan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim de, Meclislerin yüz yıllardır kendi üyelerinin üyelikleri üzerinde tasarruf yetkisine sahip bulunduklarına işaret ederek, Başkanlık Divanının, konuyu Genel Kurula getirmekle çok isabetli davranmış olduğunu vurgulamaktaydı¹³⁹³. Sonuçta, Başkanlık Divanının konuyu Genel Kurulun Karara bağlaması gerektiğine ilişkin Kararının oya sunulamayacağının kararlaştırılmasını isteyen Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun önergesi açık oya sunulmuş, fakat oylama sonunda yeter sayı bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili sonraki birleşimde oylamanın tekrarlanacağını açıklamıştı¹³⁹⁴. Ne var ki, sonraki birleşimde de yeter sayının olmadığı görülünce¹³⁹⁵, verilen bir yeni önergenin kabulü ile bu konunun Millet Meclisinin sabahları yapılan oturumunda ele alınması karara bağlanmış¹³⁹⁶ ve dönem sonuna kadar, sabahları hiçbir zaman toplantı yeter sayısı sağlanamadığından, konu üzerinde bir karara varılmamış ve 12. Dönem son bulmuştur.

4- Boşalan Üyelikler İçin Ara Seçim Yapılmaması

A. Yüksek Seçim Kurulunun Kararı

1961 Anayasasının 74. maddesinde, üyeliklerde boşalma olması durumunda yapılacak olan ara seçimleriyle ilgili olarak, ara seçimin her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte yapılacağı öngörülmüş; ancak, yine aynı maddede, Millet Meclisi genel seçimlerine 1 yıl kala, ara seçimi yapılmayacağı belirtilmişti.

¹³⁹¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), ss. 596-599.

¹³⁹² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), ss. 601-603.

¹³⁹³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), ss. 607-608.

¹³⁹⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 122, (03.06.1965), s. 610.

¹³⁹⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 123, (04.06.1965), s. 619.

¹³⁹⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 628-629. Bu konuda konuşan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, sabahları toplantı yeter sayısının sağlanamadığı bilindiği halde, anılan konunun oylanmasının sabahki oturumlarda yapılmasının istenmesinin, bu işi tamamlamamak anlamına geleceğine dikkat çekiyordu. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 628-629.

Aynı düzenleme, 25.05.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 5. maddesinin ikinci fıkrasında da tekrarlanmaktaydı. Bu durumda, 7 Haziran 1964 tarihinde yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu kısmî yenileme seçimleri sırasında, Millet Meclisinde boşalan milletvekillikleri için de ara seçim yapılması gerektiği söylenebilirdi. Fakat, Yüksek Seçim Kurulu, bu konuda tereddütler uyandığından bahisle, konuya ilişkin bir karar vererek, 7 Haziran 1964 tarihinde yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu kısmî yenileme seçimleri sırasında, Millet Meclisi için ara seçime gidilmeyeceğini karara bağlamış ve Kararını, Millet Meclisi Başkanlığına da bildirmişti. Yüksek Seçim Kurulu, kararının gerekçesinde, Anayasa ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunundaki yukarıda değinilen hükümlere yollama yaptıktan sonra, Anayasanın 69 uncu maddesinin 1 nci fıkrasında yer alan “*Millet Meclisi seçimleri 4 yılda bir yapılır*” ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasında yer alan “*her seçim döneminin son toplantı yılının 30 Mart günü, seçimin başlangıç tarihidir ve Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir*” hükümlerini birlikte değerlendirmekte ve “*şimdiki Millet Meclisinin 15.10.1961 de seçilmiş olduğu düşünülür ise, Millet Meclisi seçimlerinin Haziran 1965 te yapılacağı sonucuna varılır*”, demekteydi. Yüksek Seçim Kuruluna göre, Senato kısmî yenileme seçiminin yapılacağı 7 Haziran 1964 tarihi ile Millet Meclisi Genel Seçimlerinin yapılması gereken 1965 Haziranı arasında 1 yıl bulunduğundan ve genel seçimlere 1 yıl kala Millet Meclisi ara seçimi yapılamayacağından, 7 Haziran 1964 tarihindeki Cumhuriyet Senatosu kısmî yenileme seçimleri sırasında Millet Meclisinde ara seçime gidilemeyecekti.

Yüksek Seçim Kurulunun 16.03.1964 tarih ve 1333 sayılı bu Kararı aynen şöyleydi:

“Karar No. 1333

306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 5 nci maddesi uyarınca Senato üyeleri seçimleriyle birlikte yapılması gereken milletvekilliği ara seçimlerinin Haziran 1964 te yapılıp yapılmıyacağına tereddütler uyandığı anlaşıldığından, konu incelendi, gereği konuşulup görüldü.

1. Cumhuriyet Senatosu seçimlerine ilişkin 304 sayılı ve 24.5.1961 günlü Yasanın 238 sayılı ve 29.5.1963 günlü Yasa ile değişik 4 ncü maddesi uyarınca ve Cumhuriyet Senatosunun ilk seçimlerinin 15.10.1961 de yapılmış, olması dolayısıyla, 7.6.1964 te yapılacak Senato seçimleriyle beraber, boş olan milletvekillikleri için ara seçimlerinin yapılması da esastır. Gerçekten, Anayasanın 74 ncü maddesinin 2 nci fıkrasında (Meclislerin ara seçimleri her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte yapılır) ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Yasasının 5 nci maddesinin 2 nci fıkrasında ise (Ara seçimleri, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılan seçimlerle birlikte yapılır) denilmektedir. Ancak, Anayasanın sözü edilen 74 ncü maddesinin 3 ncü fıkrasında (Millet Meclisi

genel seçimlerine bir yıl kala, ara secimi yapılmaz) ve yine sözü edilen 306 sayılı Yasa maddesinin 2 nci fıkrasının 2 nci cümlesinde (Ancak, dönemin bitmesine bir yıl kala, milletvekilliği için ara seçimi yapılmaz) hükümleri, yer almıştır. Anayasanın 69 ncu maddesinin 1 nci fıkrasında (Millet Meclisi seçimleri 4 yılda bir yapılır), yine sözü edilen Milletvekili Seçimi Yasasının 5 nci maddesinin 1 nci fıkrasında (her seçim döneminin son toplantı yılının 30 Mart günü, seçimin başlangıç tarihidir ve Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir) hükümleri konulmuştur. Bütün bu hükümler birlikte göz önünde tutulur ve şimdiki Millet Meclisinin 15.10.1961 de seçilmiş olduğu düşünülür ise, Millet Meclisi seçimlerinin Haziran 1965 te yapılacağı sonucuna varılır. Demek ki, Anayasanın az önce anılan 74 ncü maddesinin 3 ncü fıkrası ve milletvekili seçimine ilişkin Yasanın 5 nci maddesinin az önce sözü edilen 2 nci fıkrasının ikinci cümlesi gereğince, milletvekili olağan seçimi(ne) ancak 1 yıllık bir zaman kaldığından, Haziran 1964 deki Senato üyeliği seçimleriyle birlikte, milletvekilliği ara seçimleri yapılamıyacaktır.

2. Millet Meclisinin 4 yıl için seçilmiş olduğu ve seçimlerin 15.10.1961 de yapılmış bulunduğu göz önünde tutularak Millet Meclisi seçiminin Haziran 1965 yerine Ekim 1965 veya Haziran 1966 da yapılacağı ileri sürülemez; zira, Anayasanın 69 ncu maddesinin 1 nci fıkrasındaki seçimlerin 4 yılda bir yapılacağı hükmü, seçilen Meclisin 4 yıllık süreyi bitirmesine birkaç ay kala olağan bir seçim yapılamıyacağı anlamına gelmez. Böyle bir yorum benimsenecek olursa, bundan böyle, olağan seçim döneminde (Yani 30 Martta başlayan ve Haziranın ilk Pazar gününde sona eren dönemde) seçim yapmak imkânı elde edilemez. Halbuki bu dönem, yurdumuzun nüfus hareketleri bakımından en uygun bir dönemdir. Gerek milletvekili seçimi Yasasında, gerekse Senato üyesi seçimi Yasasında, seçim dönemine ilişkin hükümler bu düşünceyle konulmuştur ve Anayasa Mahkemesinin (14.3.1964) günlü Resmî Gazetede yayınlanmış olan) 63/280 sayılı ve 25.11.1963 günlü kararında da açıklandığı üzere, 29.5.1963 günlü ve 238 sayılı Yasa ile dahi, seçimlerin olağan dönemde yapılması hedef tutulmuştur. Diğer yönden, Millet Meclisi seçimleri konusunda Anayasanın, Senato seçimlerine ilişkin geçici 10 ncu maddesine benzer bir hüküm veya ikinci olağan seçim tarihini açıklayan ve Senato seçimlerine ait 304 sayılı Yasanın (Sözü edilen 29.5.1963 günlü ve 238 sayılı Yasa ile değişik) 4 ncü maddesine benzer bir hüküm yoktur. Milletvekili seçimlerinin 6-7 ay geciktirilmesi ise, birkaç ay önce yapılmasına göre büyük sakıncalar doğuran bir durumdur; zira, Anayasanın 74 ncü maddesi uyarınca, seçimlerin geri bırakılması, ancak savaş sebebiyle imkânsızlık şartına bağlanmıştır.

Sonuç: 7 Haziran 1964 te yapılacak Senato üyeleri seçimleriyle beraber boş milletvekillikleri için ara seçimi yapılamıyacağına, bu kararın Resmî Gazetede yayınlanmasına ve bilgi için Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmesine, 16.3.1964 te oy birliğiyle karar verildi. ”¹³⁹⁷

¹³⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 74, (25.03.1964), ss. 732-733.

Bizce, Yüksek Seçim Kurulunun, milletvekili genel seçiminin yapılacağı tarih olarak 15 Ekim 1961 tarihinden sonraki 4 yılı değil, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda öngörülen tarihi dikkate alması, tartışmaya açık bir durumdu. Nitekim, 1965 seçimleri, Yüksek Seçim Kurulunun öngördüğü gibi 1965 yılı Haziran ayında değil, 25 Ekim 1961 tarih ve 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”nun 5. maddesinde, 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un 5. maddesi ile yapılan değişiklik sonrasındaki şekilde öngörülen “*Her seçim döneminin son toplantı yılının 3 Ağustos günü seçimin başlangıç tarihidir ve Ekim ayının 2 nci Pazar günü oy verilir*” hükmü uyarınca, bu tarihe denk düşen, 10 Ekim 1965 Pazar günü yapılmıştı.

Bu tartışmaların ötesinde, sonuç olarak, ortaya çıkan durumu şöyle belirtebiliriz: 12. Dönemde boşalan milletvekillikleri bulunduğu halde, Yüksek Seçim Kurulunun değinilen kararı uyarınca ara seçime gidilmemiştir.

B. Yüksek Seçim Kurulu Kararının Millet Meclisine Taşınması

Yüksek Seçim Kurulunun bu kararı, milletvekillerinin de ilgisini çekmiş ve İzmir Milletvekili Şükrü Akkan, Millet Meclisi Başkanlığına bir soru yöneltmiş ve anılan Karar hakkında ne gibi bir işlem yapıldığını sormuştu. Şükrü Akkan’ın sorusu aynen şöyledi:

30.3.1964

Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sorularımın sözlü olarak İçtüzüğü’nün 210 ncu maddesi gereğince cevaplandırılmasını saygı ile rica ederim.

Şükrü Akkan

İzmir Milletvekili

1. — Yüksek Seçim Kurulu 16.3.1964 gün ve 1333 sayılı Kararı ile, Anayasanın 69 ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 5 nci maddeleri gereğince, Millet Meclisi Genel seçiminin Haziran 1965 ayının ilk pazar günü yapılacağını hesaplayarak, 304 sayılı Kanundaki değişiklik sebebiyle iki buçuk seneden beri yapılamıyan açık bulunan Milletvekillikleri için, Senato Üyeliklerinin üçte birinin yenilenmesi seçim tarihi olarak ilân ettiği 7 Haziran 1964 gününde birlikte yapılması icabeden ara seçimlerinin Millet Meclisi genel seçimlerine kendi hesabına göre bir yıl kaldığından vesairenden bahis ile Anayasanın 74 ncü maddesinin son fıkrası gereğince münhal 9 Milletvekilliği için ara seçimi yapılamıyacağına karar vermiş ve bu kararının bir örneğini bilgi için Başkanlığınıza göndermiş bulunmaktadır.

Bu kararı öğrenen Başkanlığınızca veya Başkanlık Divanınca bugüne kadar ne gibi işlemler yapılmıştır?

2. — 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran ve 1 sayılı Geçici Kanuna ek Kurucu Meclis teşkili hakkındaki 13.7.1960 tarih ve 157 sayılı Kanunun 33 ncü maddesi gereğince 15 Ekim 1961 gününde yapılan Millet Meclisi seçimlerinin, Anayasanın 69 ncu maddesindeki normal dört yıllık sürenin sona erme tarihi 15 Ekim 1965 günüdür.

9.7.1961 tarihini taşıyan 334 nolu Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 25.5.1961 tarihini taşıyan 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunundan bir ay 14 gün sonra yürürlüğe girmiştir.

Genel hukuk kuralına göre, Anayasanın diğer kanunlara üstünlüğü vardır.

Ayrıca Anayasanın 8 nci maddesine göre kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Ve yine Anayasanın 132 nci maddesine göre hâkimler, birinci plânda Anayasaya sonra sırasıyla kanuna, hukuka ve vicdanî kanaatlerine göre karar verirler.

Bu değişmez kurallara göre, Anayasanın 69 ncu maddesindeki (Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır) ana hükmü, elbette ki, 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 5 nci maddesinden üstün bir kuvvettir.

Sadece bu hükme göre sözü geçen 306 sayılı Kanunun 5 nci maddesi olaya uygulanamaz. Ve Anayasa karşısında hayatiyetini kaybetmiştir.

Kaldı ki, Yüksek Seçim Kurulu kararında meseleyi yorumlarken, diğer kanun hükümleriyle beraber yalnız Anayasanın 69 ncu maddesinin birinci fıkrasını ele almıştır.

Halbuki sözü geçen 69 ncu maddenin ikinci fıkrası (Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir.) hükmüyle 4 senelik sürenin kısaltılma hakkını sadece Meclise bırakmıştır.

Anayasanın bu çok açık hükümleri karşısında (15.10.1961–15.10.1965) arasındaki dört senelik süreyi yargı organının kısaltmaya hakkı yoktur. Kararındaki gibi yorumlamasına da asla imkân ve ihtimal mevcut değildir,

Binaenaleyh 7 Haziran 1964 ten Millet Meclisi seçimlerinin kanunî tarihi olan 15.10.1965 gününe kadar bir yıl dört ay 8 gün müddet vardır. Bu süre Anayasanın 8 ve 69 ncu maddeleri muvacehesinde asla söz götürmez. Kesin bir müddettir.

Anayasaya uygun olmayan Seçim Kanununun 5 nci maddesinin uygulanamayacağı ve Anayasaya uygun hale getirilebileceği aşîkârdır.

Millet Meclisi seçimlerinin, seçim kanunundaki sürede yapılabilmesi için Anayasa tadilatı yapılması zarurîdir.

Seçimlerin, seçim kanunundaki sürede yapılabilmesi için bir de Meclisin Haziran 1965 den iki ay önce seçimin yenilenmesine karar vermek hakkı vardır.

Savaş sebebi dışında seçimlerin uzatılmasına Anayasanın 74 ncü maddesi gereğince asla imkân bulunmadığı gibi, bahsi geçen Anayasaya aykırı hüküm taşıyan kanunî sebeplerle de Anayasa tadilatı yapılmadan veya Meclisçe seçimin yenilenmesine karar verilmeden seçim kanununda hüküm vardır diye, Yüksek Seçim Kurulunca, Millet Meclisi seçimlerinin yapılma tarihinin Haziran 1965 olarak kabulü de imkânsızdır.

Bu itibarla, karar sadece ara seçimlerinin yapılmamasına eğilen bir hareket mânasını taşımaktadır. Anayasaya kesin bir açıklıkla aykırıdır.

Aynı zamanda Anayasanın 5 nci maddesiyle T. B. M. Meclisine verilmiş bulunan ve devredilemiyecek olan yasama yetkisine de müdahale ve tecavüz mânasını taşımaktadır.

Yukardan beri arz ve izaha çalıştığım sebepler önünde açık bulunan 9 Milletvekilliği için Senato seçimleriyle birlikte 7 Haziran 1964 gününde seçim yapılmaması kararı Anayasanın 74 ncü maddesini ihlâldir.

Halk oyundaki dalgalanmaların ve değişikliklerin Senatoda olduğu gibi, Millet Meclisine de aksettirilmesi, memleketin iç politikası bakımından da çok lüzumlu ve terki gayrimümkün demokratik nizam kaidelerindendir.

Bu itibarla, Başkanlığınızca veya Başkanlık Divanınca Anayasaya aykırı bulunan Yüksek Seçim Kurulu Kararının yeniden ele alınması ve Anayasanın teminatı altında bulunan ara seçimlerinin behemehal yaptırılmasının temini için neler düşünülmektedir?

Bu husustaki düşünce ve kararlarınızın açıklanması rica olunur.”¹³⁹⁸

İzmir Milletvekili Şükrü Akkan'ın Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in sözlü olarak cevaplandırması isteğiyle verdiği bu soruya, Başkan, cevap vermesi için, İdare Amirlerinden Süleyman Bilgen'i görevlendirdiyse de, bu konuda görüş ayrılıkları çıkmış, soruya İçtüzük uyarınca doğrudan Meclis Başkanının cevap vermesi gerektiği ileri sürülmüştü¹³⁹⁹. Sorunun cevabına değil, bu cevabı kimin vereceğine yönelik tartışmaların devam etmesi üzerine, Başkan Fuad Sirmen, kürsüye gelmiş ve soruyu şöyle cevaplandırmıştı:

¹³⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 103-104.

¹³⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 104-105.

“...Muhterem arkadaşlar, Yüksek Seçim Kurulu kararının alınması üzerine Başkanlık Divanı bu karar üzerinde kendisinin re’sen yapabileceği, yani Meclis Başkanlık Divanının ve Meclis Başkanının re’sen yapabileceği bir muamele olmadığına, ancak alâkalıların, Seçim Kanunu hükümlerine göre bu karar üzerinde her hangi bir kanuni yola müracaatta hakları olduğuna karar vermiştir. Bu bakımdan Başkanınızın ve Başkanlık Divanının görüşü, arz ettiğim gibi Yüksek Seçim Kurulunun aldığı karar üzerinde Millet Meclisi Başkanlığının ve Divanın her hangi bir muameleye tevessül etmesine imkân olmadığına, ancak yine Seçim Kanununun tâyin ettiği usullere uygun olarak alâkalıların bu kararın değiştirilmesi için harekette serbest oldukları neticesine varmıştır. Bu mülâhaza ile her hangi bir işleme lüzum görülmemiştir.”¹⁴⁰⁰

Ancak, soru sahibi İzmir Milletvekili Şükrü Akkan, bu cevapla tatmin olmuyor ve Yüksek Seçim Kurulunun, Kararına dayanak yaptığı 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunundaki hükmün Anayasaya aykırı olduğunu, çünkü Millet Meclisi seçimlerinin erken seçim kararı alınmadığı takdirde 4 yılda bir yapılacağını Anayasada öngörülmüş bulunduğunu, genel seçime 1 yıldan fazla bir zaman olduğu için de ara seçimin yapılması gerektiğini; erken seçim yapılmadıkça eksik sayıda üye ile toplanmak zorunda kalan Meclisin kabul ettiği kanunların, erken seçim yapıp da boşalan üyelerin yerine yenileri seçilseydi, belki de farklı biçimde çıkacağını ileri sürüyordu¹⁴⁰¹.

Bu tartışmalı konu, 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”nun 5. maddesinde yer alan “her seçim döneminin son toplantı yılının 30 Mart günü, seçimin başlangıç tarihidir ve Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir” hükmü, 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un 5. maddesi ile değiştirilip, “Her seçim döneminin son toplantı yılının 3 Ağustos günü seçimin başlangıç tarihidir ve Ekim ayının 2 nci Pazar günü oy verilir” şekline dönüştürülünce, çözümlenmiş ve sözü edilen bu yeni hüküm uyarınca, 1965 seçimleri, 10 Ekim 1965 tarihine denk düşen Pazar günü yapılmıştı.

¹⁴⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 105.

¹⁴⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 105-106.

DOKUZUNCU BÖLÜM

12. DÖNEMDE MİLLETVEKİLLERİ HAKKINDA ADLÎ MERCİLER TARAFINDAN YAPILAN DOKUNULMAZLIĞIN KALDIRILMASI TALEPLERİ VE BU TALEPLERİN MİLLET MECLİSİNCE KARARA BAĞLANMASI

1- 1961 Anayasasında TBMM Üyelerinin Sahip Oldukları Dokunulmazlık

1924 Anayasasında olduğu gibi, 1961 Anayasasında da, TBMM üyeleri için, parlamento çalışmalarında düşüncelerini bir yaptırım uygulanması endişesi içinde kalmadan serbestçe açıklayabilmelerini ve Meclis çalışmalarına katılımlarının herhangi bir adlî takibat yüzünden kesintiye uğramamasını sağlayıcı bir takım hükümler öngörülmüş bulunuyordu. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının “Yasama Dokunulmazlığı” kenar başlıklı 79. maddesinde şu düzenleme yer almıştı:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır.

Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki takibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Meclislerdeki siyasî parti gruplarınca yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

Anayasanın bu düzenlemesinden de anlaşılacağı gibi, tıpkı şimdi 1982 Anayasasında olduğu gibi, 1961 Anayasası döneminde de TBMM üyelerinin iki çeşit dokunulmazlığı vardı. Bunlardan ilki, TBMM üyelerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulmamalarını sağlayan dokunulmazlıktı ki, bu dokunulmazlığa “mutlak dokunulmazlık” veya “sorumsuzluk” denilmekteydi. Bu dokunulmazlık, geçerliğini, TBMM üyelerini sadece üyelikleri sırasında değil, fakat üyelikleri bir nedenle sona erdikten sonra da koruyordu. Bu bağlamda, bir TBMM üyesinin, Meclis çalışmaları sırasında sarf ettiği bir söz, açıkladığı düşünce beyanı veya kullandığı oydan ötürü, üyeliği sırasında sorumluluğu söz konusu olmayacağı gibi; üyeliği sona erdiği zaman da sorumluluğuna gidilemezdi. Bu dokunulmazlığın kaldırılabilmesi de mümkün değildi. İşte bu nedenle, bu dokunulmazlık türüne “mutlak dokunulmazlık” da denilmekteydi.

Buna karşılık, TBMM üyelerinin, mutlak dokunulmazlık, bir farklı terimle sorumsuzluk kapsamına girmeyen bir suç iddiasıyla, Meclisin kararı olmadıkça, sorguya çekilememeleri, tutuklanamamaları ve yargılanamamaları ise, nispi dokunulmazlık olarak adlandırılmaktaydı ve bu dokunulmazlık, TBMM üyeliği süresince geçerli olduğu için, üyeliğin bitimiyle beraber kendiliğinden sona ermekte ve ilgili hakkında gereken adli takibat yapılabilmekteydi. Ayrıca, Anayasada da açıkça öngörüldüğü üzere, suç işlediği ileri sürülen bir TBMM üyesinin (tabii ki mutlak dokunulmazlık kapsamına girmiyor olması koşuluyla), üyeliği devam ederken, Meclisin kararı üzerine, bu eyleminden ötürü, sorguya çekilmesi, tutuklanması ve yargılanması da mümkündü. İşte, Meclisin, ilgili TBMM üyesi hakkında gereken adli takibatın yapılabilmesi yolunu açan bu kararına, “dokunulmazlığın kaldırılması” deniliyordu. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, dokunulmazlığın kaldırılması kararı, hangi suçu veya suçları işlediği iddiası ile ilgili olarak verilmişse, TBMM üyesi hakkında ancak o suç veya suçlar için adli takibat yapılabilirdi. Bir diğer deyişle, dokunulmazlığın, soyut bir biçimde, ilgili üye hakkında, o an mevcut olsun veya olmasın, ileri sürülebilecek her iddianın adli takibata tâbi tutulmasına izin veren bir biçimde toptan kaldırılması söz konusu olamazdı. Nihayet, Anayasada da açıkça ifade edildiği gibi, yasama meclislerinin vereceği dokunulmazlığın kaldırılması kararının geçerliği, sadece kendi dönemleriyle sınırlıydı. Daha farklı bir anlatımla, dokunulmazlığı kaldırılan ve hakkında gereken adli takibatın yapılmasına başlanan bir TBMM üyesi, tutukluyken veya yargılanıyorken seçimlere katılıp yeniden seçilirse, dokunulmazlığını tekrar kazanacak ve adli takibata devam edilebilmesi, ancak Meclisin yeni döneminde dokunulmazlığını tekrar kaldırması ile mümkün olabilecek demektir¹⁴⁰².

¹⁴⁰² 1961 Anayasasının 79. maddesinin 4. fıkrasında, “Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki takibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır” denilmekteydi. Bu açık düzenleme karşısında, dokunulmazlığı kaldırılan ve bu nedenle hakkında adli takibat yapılmakta olan bir milletvekili, yeni seçimlere katılır ve tekrar seçilirse, dokunulmazlığını yeniden kazanmaktaydı ve bunun bir sonucu olarak, milletvekili seçildiği anda yürüyen adli takibatın derhal durması gerekmekteydi. Adli takibatın durduğu yerden yeniden başlayabilmesi için, ilgili mercilerin, milletvekilinin yeniden seçildiği Meclise usulüne uygun biçimde başvurusu ve söz konusu milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasını Meclisin bu yeni döneminden talep etmesi icabediyordu. Bu talep sonrasında, yeni dönem Meclis, dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verirse, takibat devam edecek; vermezse, adli takibatın kaldığı noktadan sürdürülebilmesi dönem sonuna kalacak demektir. Bu düzenlemeye paralel olarak, dokunulmazlığının kaldırılması, üyesi olduğu Meclis tarafından reddedilmiş olan bir milletvekilinin, yeni seçimlere katılması ve seçilmesi karşısında, adli mercilerin, ilgili milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasını yeni dönemine başlayan bu Meclisten tekrar talep etmesi gerekecekti. Bundan sonrası, Meclisin kararına bağlı olacak ve dokunulmazlığın kaldırılması bu Meclis tarafından da reddedilirse, adli takibatın yapılabilmesi dönem sonuna kalacak; yok eğer, yeni oluşan Meclisçe dokunulmazlık kaldırılırsa, takibata başlanabilecekti. Ne var ki, sonraki yıllarda, 1973’te yapılan Millet Meclisi İçtüzüğü’nün 110. maddesinin son fıkrasında farklı bir düzenleme yer almıştı ve bir milletvekili hakkında dokunulmazlığın kaldırılması talebinin reddedilmesi halinde, dönem yenilenmiş ve o kişi yeniden milletvekili seçilmişse, milletvekilliği devam ettiği sürece hakkında kovuşturma yapılamayacağı öngörülmüştü. Aynı düzenleme, halen yürürlükte olan TBMM İçtüzüğü’nün 133.

1961 Anayasasında, dokunulmazlığın kaldırılması kararları, yeni kurulan Anayasa Mahkemesinin denetimine de tâbi tutulmuş bulunuyordu. Gerçekten, 1961 Anayasasının 81. maddesinde, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarına karşı, karar tarihinden başlayarak, 1 hafta içinde, ilgili üye veya TBMM üyelerinden herhangi birinin, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırı olduğu iddiasıyla, Anayasa Mahkemesine başvurabilecekleri ve kararın iptalini isteyebilecekleri hükme bağlanmıştı. Aynı maddede, Anayasa Mahkemesinin, böyle bir iptal istemini 15 gün içinde karara bağlayacağı da öngörülmüştü¹⁴⁰³.

2- Dokunulmazlığın Kaldırılmasına İlişkin TBMM İçtüzüğünde Yer Alan Düzenleme

Dokunulmazlığın kaldırılmasında izlenmesi gereken sürecin ayrıntıları, haliyle Anayasada değil, yasama meclislerinin içtüzüklerinde yer alması gereken bir konudur. Ancak, Millet Meclisinin ilk dönemini oluşturan 12. Dönemde (ya da eski adlandırması ile 1. Dönemde) henüz yeni içtüzük yapılmadığı için; 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü uygulanıyordu. Sözü geçen bu İçtüzükte de, dokunulmazlığın kaldırılması kurumu, “*Teşriî masuniyetin kaldırılması*” başlığı altında, 178 – 182. maddelerde düzenlenmişti.

maddesinin son fıkrasında da varlığını korumaktadır. Gerçekten, Millet Meclisinin 1973 tarihli İçtüzüğünün 110. maddesinin ve halen yürürlükte olan TBMM İçtüzüğünün 133. maddesinin son fıkrasında, birbirinin aynı şu hüküm yer almış bulunmaktadır: “Kovuşturma ertelenmiş ve bu karar Genel Kurulca kaldırılmamış ise, dönem yenilenmiş olsa bile milletvekilliği devam ettiği sürece ilgili hakkında kovuşturma yapılamaz.” Bkz. Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 46, 132.

1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğünün 110. maddesindeki bu düzenlemenin 1961, TBMM'nin halen yürürlükte olan İçtüzüğünde aynı yönde 133. maddedeki düzenlemenin ise 1982 Anayasasına uygun olduğunu sanmıyoruz. Çünkü, hem 1961, hem 1982 Anayasasında yer alan aynı yöndeki hüküm uyarınca, bir yasama döneminde alınan dokunulmazlığın kaldırılması kararı, yasama organının yeni seçimlerle oluşan sonraki dönemini bağlamıyor ve yeni dönem Meclisten yeni bir dokunulmazlığın kaldırılması kararının alınması gerekiyorsa; dokunulmazlığın kaldırılmasının reddine yönelik bir kararın, sadece alındığı yasama dönemini değil, fakat sonraki dönemleri de bağladığını kabul etmenin, Anayasaya uygun olacağının savunmak bizce mümkün değildir.

¹⁴⁰³ 1961 Anayasasının 81. Maddesindeki düzenleme şöyleydi:

“Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden her hangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptâl için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptâl istemini onbeş gün içinde karara bağlar.”

Milletvekili dokunulmazlığı ve sorumsuzluğu hakkında şu eserlere bakılabilir: Metin Kıratlı, **Parlmanter Muafiyetler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No. 227-109, Ankara 1961; İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, I, Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu**, ss. 250-268; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 293-297.

178. maddede, bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması talebinin mahkemelerce Adalet Bakanlığına bildirileceği ve Adalet Bakanlığının bu talebi gerekçeli bir tezkere ile Başbakanlık eli ile Millet Meclisi Başkanlığına göndereceği öngörülmektedir. Aynı Maddede ayrıca, bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki talep Meclis Başkanına ulaştığında, Başkanın, söz konusu talebi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyona ileteceği ve Komisyon Başkanının, ad çekme yoluyla 5 üyeden meydana gelen bir Hazırlık Komisyonu kuracağı, bu Hazırlık Komisyonunun da gizli oyla kendisine bir Başkan ve bir de Kâtip seçeceği hükme bağlanmıştı. 178. maddenin son fıkrasında, Komisyonun bütün dosyayı inceleyip, ilgili milletvekilini dinleyeceği, fakat şahit dinleyemeyeceği belirtilmekteydi¹⁴⁰⁴.

179. maddede, Hazırlık Komisyonu ve Karma Komisyonun, kendilerine gönderilen dokunulmazlığın kaldırılması talebini en çok 1 ayda karara bağlayacağı öngörülmüyordu¹⁴⁰⁵.

180. maddede ise, Hazırlık Komisyonunun ve Karma Komisyonunun, dokunulmazlığın kaldırılması hakkındaki talep karşısında ne şekilde bir karar vereceği düzenlenmişti. Bu bağlamda, şayet milletvekiline isnat edilen eylem, 1924 Anayasasının 12. maddesinde öngörülen milletvekili seçilmeye engel olan suçlardan; ya da yine 1924 Anayasasının 27. maddesinde öngörülen vatana ihanet veya yiyicilik suçlarından birine ilişkin ise ve Hazırlık Komisyonu, yapacağı inceleme sonunda bu suçların işlendiği yönünde bir kanaate ulaşırsa, dokunulmazlığın kaldırılması gerektiğini bildirir bir rapor düzenleyip Karma Komisyona gönderecekti. Yok eğer, milletvekiline isnat edilen eylem, bu suçlardan birine girmiyorsa, Hazırlık Komisyonu, soruşturma ve yargılamanın dönem sonuna bırakılması yönünde bir rapor düzenleyip Karma Komisyona gönderecekti. Her iki durumda da, Karma Komisyonun yeni bir karar vermesi gerekmekteydi. Son karar, Millet Meclisi Genel

¹⁴⁰⁴ TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan ve 1961 Anayasasının Geçici 3. Maddesi uyarınca, kendi İçtüzüğünü yapana kadar, Millet Meclisinde uygulanan İçtüzüğün 178. Maddesinde şöyle denilmekteydi:

“Bir mebusun teşrii masuniyetinin kaldırılması için vukubulacak talepler mahkemelerden Adliye Vekâletine tebliğ olunur.

Adliye Vekâleti, esbabı mucibeyi muhtevi bir tezkere ile mezkûr talebi Başvekâlet vasıtasıyla Meclis Riyasetine gönderir.

Reis, bu talebi Teşkilâtı Esasiye ve Adliye encümenlerinden mürekkep muhtelit bir encümene havale eder.

Encümen reisi, kur'a ile beş âzadan mürekkep bir İhzarî Encümen tefrik eder.

Bu İhzarî Encümen, gizli reyle kendine bir Reis ve bir de mazbata muharrirliği ifa edecek Kâtip intihabeder.

Encümen bütün evrakı tetkik edip o mebusu dinler. Encümen şahit dinliyeemez.”

¹⁴⁰⁵ İçtüzüğün 179. Maddesindeki hüküm şöyleydi:

“İhzarî ve Muhtelit encümenler bir masuniyetin kaldırılması hakkında kendilerine muhavvel evrakı en çok bir ayda intacederler.”

Kuruluna ait bulunuyordu. Maddede, ayrıca, ilgili milletvekilinin istediği takdirde kendisini Hazırlık Komisyonunda, Karma Komisyonunda veya Genel Kurulda savunabileceği veya bir arkadaşına savundurabileceği de öngörülmüştü¹⁴⁰⁶.

Nihayet, 181. ve 182. maddelerde ise, sırasıyla, dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verilebilmesi için, ilgili milletvekilinin isteğinin yeterli olmadığı ve aksine bir karar alınmadıkça, dokunulmazlığın kaldırılması hakkında görüşmelerin açık olduğu hükme bağlanmış bulunuyordu¹⁴⁰⁷.

3- 12. Dönemde Milletvekili Dokunulmazlığının Kaldırılması Hakkındaki Talepler ve Bu Talepler Karşısında Millet Meclisinin Tutumu

12. Dönem içinde, Millet Meclisinin, adli mercilerce milletvekilleri hakkında yapılan toplam 179 dokunulmazlığın kaldırılması talebini karara bağladığını görmekteyiz.

Karara bağlanan bu 179 talebin, 12. Dönemdeki yasama yılları itibarıyla görünümü şöyledir: Millet Meclisi, birinci yasama yılında 141, ikinci yasama yılında 4 ve üçüncü yasama yılında ise 34 dokunulmazlığın kaldırılması talebini değerlendirmiş ve karara bağlamıştır. Görüldüğü üzere, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde en çok dokunulmazlığın kaldırılması talebi ve talebin incelenerek

¹⁴⁰⁶ İçtüzüğün sözü geçen 180. Maddesinde şu hüküm yer almıştı:

“Bir mebusa Teşkilâtı Esasiye Kanununun 12 ve 27 nci maddelerinde mevzuubahsolan memnu fiillerden biri isnadolunur ve İhzarî Encümen tetkikat neticesinde buna kanaat hâsıl ederse teşriî masuniyetin ref’i lüzumuna dair müdellel bir mazbata tanzim ve Muhtelit Encümene takdim eder.

Eğer isnadolunan memnu fiil yukarda zikredilen maddelerde sayılan nevilerden değilse İhzarî Encümen takibat ve muhakemenin Devre sonuna taliki hakkında bir mazbata tanzim ve kezaîlik Muhtelit Encümene takdim eder.

Muhtelit Encümen, bu bapta ikinci bir karar ittihaz eder.

O mebus isterse İhzarî Encümende, Muhtelit Encümende ve Heyeti Umumiyyede kendini müdafaa eder veyahut bir arkadaşına ettirir.

Heyeti Umumiye bu hususta kararını verir.”

İçtüzüğün bu maddesinde yollama yapılan 1924 Anayasasının 12. ve 27. Maddelerindeki düzenlemeler ise şöyleydi:

“MADDE 12. – Yabancı Devlet resmî hizmetinde bulunanlar, terhipli cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı Devlet uyrukluğunu ileri sürenler, kamu hizmetlerinden yasaklılar; Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler.”

“MADDE 27. – Bir milletvekilinin vatan hayınlığı ve milletvekilliği sırasında iyicilik suçlarından biriyle sanık olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamutayı hazır üyelerinin üçte iki oy çokluğu ile karar verilir yahut on ikinci maddede yazılı suçlardan biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse milletvekilliği sıfatı kalkar.”

¹⁴⁰⁷ İçtüzüğün 181. ve 182. Maddelerinde şöyle denilmekteydi:

“MADDE 181. – Masuniyetin kaldırılması için bir mebusun kendi talebi kâfi gelmez.”

“MADDE 182. – Hilafına karar olmadıkça masuniyetin kaldırılması hakkındaki müzakere açıkça cereyan eder.”

karara bağlanması, Birinci Yasama Yılında gerçekleşmiştir. İkinci Yasama Yılında bu sayı sadece 4 iken, 3. Yasama Yılında 34'tür. Dördüncü yasama yılında ise, dokunulmazlığın kaldırılması talebi üzerine Millet Meclisince verilen herhangi bir karar bulunmamaktadır¹⁴⁰⁸.

Ancak, bu sayılar bize dokunulmazlığı kaldırılması istenen milletvekillerinin sayısını göstermemektedir. Çünkü, bazı milletvekilleri hakkında, zaman içinde, adli mercilerce değişik ithamlardan ötürü birden çok dokunulmazlığın kaldırılması talebinde bulunulduğu gibi; bazı dokunulmazlığın kaldırılması talepleri de, tek bir milletvekiline değil, birden çok milletvekiline yönelik olmaktaydı. Örneğin, 12. Dönemde, İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay hakkında adli mercilerden, değişik tarihlerde, farklı suç iddialarıyla gelen 11 dokunulmazlığın kaldırılması talebi karara bağlanmıştı. Aynı şekilde, 12. Dönemde, Sakarya Milletvekili Hami Tezkan hakkında 8, İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaş ve Sakarya Milletvekili Nuri Bayar haklarında 6'şar, Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, Isparta Milletvekili Mustafa Gülcügil ve Urfa Milletvekili Kadri Eroğan haklarında 5'er, İstanbul Milletvekili Malik Yolaç ve Adana Milletvekili Ahmet Topaloğlu haklarında 4'er dokunulmazlığın kaldırılması talebi, Millet Meclisince usulüne uygun biçimde incelenmiş ve sonuçlandırılmıştı. Başka bazı milletvekilleri hakkında da, daha az sayıda da olsa, birden çok dokunulmazlığın kaldırılması talebi Millet Meclisince değerlendirilmişti. Bu bağlamda, 10 milletvekili hakkında 3'er, 25 milletvekili hakkında 2'şer dokunulmazlığın kaldırılması talebi, Millet Meclisince incelenmiş ve karara bağlanmıştı. 62 milletvekili için de, her biri hakkında yapılan tek bir dokunulmazlığın kaldırılması talebi, usulüne uygun bir biçimde incelenerek sonuçlandırılmıştı.

Hemen yukarıda değindiğimiz gibi, adli mercilerce yapılan bazı dokunulmazlığın kaldırılması taleplerinin, tek bir milletvekilini değil birden çok milletvekilini konu aldığı da olmaktaydı. Gerçekten, 12. Dönem içinde adli mercilerce yapılan 8 dokunulmazlığın kaldırılması talebinin aynı anda 2, 1 dokunulmazlığın kaldırılması talebinin aynı anda 3 ve 1 dokunulmazlığın kaldırılması talebinin ise aynı anda 8 milletvekilini konu aldığı görülüyordu. Bir diğer deyişle, sözü geçen 9 farklı talepte aynı suç iddiasından ötürü tek bir fezleke ile 2 milletvekilinin; 1 talepte aynı suç iddiasından ötürü tek bir fezleke ile 3 milletvekilinin ve 1 talepte de aynı suç iddiasından ötürü tek bir fezleke ile 8 milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması istenmekteydi¹⁴⁰⁹.

12. Dönem içinde, Millet Meclisinin karara bağladığı dokunulmazlığın

¹⁴⁰⁸ Sayısal veriler, 12. Döneme ilişkin TBMM Kanunlar Dergilerinin incelenmesinden sağlanmıştır. Bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 875-1023; Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 859-868; Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1319-1355; Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 833-837.

¹⁴⁰⁹ Bu sayısal verilere de, hemen bir yukarıdaki dipnotta belirtilen Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen evreye ilişkin TBMM Kanunlar Dergisinin, 45., 46., 47. ve 48. Ciltlerinin incelenmesinden ulaşılmıştır.

kaldırılması istemlerini, yöneldiği milletvekilinin kimliğini dikkate alarak değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda, Millet Meclisinin, kimisi hakkında tek, kimisi hakkında birden fazla olmak üzere, toplam 106 milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik istemleri karara bağladığını görüyoruz.

Bütün bu verileri, daha kolay değerlendirilebilmesi amacıyla bir tablo halinde şöyle göstermek mümkündür:

12. Dönemde Millet Meclisince Karara Bağlanan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemlerinin Sayısal Görünüm	
Adli Mercilerden Gelen ve Tek Bir Milletvekilini Konu Alan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemlerinin Sayısı	169
Adli Mercilerden Gelen ve Aynı Anda İki Milletvekilini Konu Alan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemlerinin Sayısı	8
Adli Mercilerden Gelen ve Aynı Anda Üç Milletvekilini Konu Alan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemlerinin Sayısı	1
Adli Mercilerden Gelen ve Aynı Anda Sekiz Milletvekilini Konu Alan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemlerinin Sayısı	1
TOPLAM (Millet Meclisince 12. Dönemde Karara Bağlanan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemlerinin Sayısı)	179

12. Dönemde Dokunulmazlığı Kaldırılması İstenen Milletvekillerinin Sayısal Görünümü	
Tek Bir Suç İşlediği İddiasıyla Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	62
İki Ayrı Suç İşlediği İddiasıyla Farklı Tarihlerde Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	25
Üç Ayrı Suç İşlediği İddiasıyla Farklı Tarihlerde Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	10
Dört Ayrı Suç İşlediği İddiasıyla Farklı Tarihlerde Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	2
Beş Ayrı Suç İşlediği İddiasıyla Farklı Tarihlerde Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	3
Altı Ayrı Suç İşlediği İddiasıyla Farklı Tarihlerde Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	2
Sekiz Ayrı Suç İşlediği İddiasıyla Farklı Tarihlerde Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	1
Onbir Ayrı Suç İşlediği İddiasıyla Farklı Tarihlerde Dokunulmazlığının Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı	1
TOPLAM (Dokunulmazlığı Kaldırılması İstenen Milletvekili Sayısı)	106

Yukarıda açıklanan süreç doğrultusunda, Millet Meclisi Adalet ve Anayasa Komisyonlarının birlikte toplanmasıyla oluşan Karma Komisyon, toplam 106 milletvekilini kapsayan 179 dokunulmazlığın kaldırılması isteminden, sadece 2'sinde dokunulmazlığın kaldırılmasını önermiş; geri kalan 177 dosyada, dokunulmazlığın kaldırılmasına mahal olmadığına karar vererek, takibatın dönem sonuna bırakılmasını tavsiye etmişti. Bir diğer deyişle, 12. Dönemde, Karma Komisyon, sadece 2 milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması yönünde karar

vermiş bulunuyordu. Karma Komisyonun, dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karar verdiği bu iki milletvekilinden biri, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer; diğeri ise, Aydın Milletvekili Reşat Özarda idi. Ancak, hemen aşağıda ele alınacağı gibi, Millet Meclisi Genel Kurulu, bu iki milletvekilinden Nuri Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik Karma Komisyon raporunu kabul edip, adı geçen Milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasını kararlaştırırken; Aydın Milletvekili Reşat Özarda hakkında farklı bir karar vermiş ve Karma Komisyonunun önerisine katılmayarak, Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılması istemini reddetmişti. Bu sayısal veriler, bir tabloda şöylece gösterilebilir:

12. Dönemde Milletvekili Dokunulmazlığının Kaldırılması İstemlerinin Sonucu	
12. Dönemde Millet Meclisince Karara Bağlanan Dokunulmazlığın Kaldırılması İstemlerinin Sayısı (<i>Bazı milletvekilleri için birden fazla dokunulmazlığın kaldırılması istemi bulunması nedeniyle, 179 dosya içinde dokunulmazlığı kaldırılması istenen milletvekili sayısı 106'dır</i>)	179
Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Oluşan Karma Komisyonca Dokunulmazlığının Kaldırılması Önerilen Milletvekili Sayısı	2
Millet Meclisi Genel Kurulunca Dokunulmazlığının Kaldırılmasına Karar Verilen Milletvekili Sayısı	1

4- Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Oluşan Karma Komisyon Tarafından Farklı Tarihlerde Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer ile Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Dokunulmazlıklarının Kaldırılmasına Karar Verilmesi ve Millet Meclisi Genel Kurulunun Bunlardan Sadece Nuri Beşer'in Dokunulmazlığını Kaldırması Reşat Özarda'nın Dokunulmazlığının Kaldırılması İstemini İse Reddetmesi

A. Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in Dokunulmazlığının Kaldırılması

Millet Meclisinin 12. Döneminde, dokunulmazlığı kaldırılan tek milletvekili olan Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması istemi, kendisinin 28 Ocak 1962 günü, Ankara'da Anadolu Kulübünde arkadaşları ile otururken, 27 Mayıs darbesi ve günlük olaylarla ilgili konuşma sırasında silahlı kuvvetler mensuplarının eşlerini ve çocuklarını da hedef aldığı ileri sürülen bazı sözlerden ötürü, Devletin askerî kuvvetlerini tahkir ve tezyif eylediği iddiasıyla kendisi hakkında yürütülen soruşturma nedeniyle gündeme gelmişti. Adli mercilerce yapılan dokunulmazlığın kaldırılması talebi, Adalet Bakanlığı ve Başbakanlık eli ile Millet Meclisi Başkanlığına ulaştığında, Başkanlık konuyu İçtüzüğün ilgili hükümleri uyarınca, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyona havale etmişti. Karma Komisyon, İçtüzüğün 178. maddesi uyarınca bir Hazırlık

Komisyonu oluşturmuş, bu Komisyon, sürdürdüğü araştırma sonunda oybirliğiyle Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması gerektiğine karar vermişti. Zaten, Hazırlık Komisyonunda verdiği ifadede, Beşer de, dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiş bulunuyordu. Hazırlık Komisyonunun raporu üzerinde çalışan Karma Komisyonun yaptığı inceleme sonrasında hazırlanan ve oy çokluğuyla Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması önerilen 9 Mart 1962 tarihli Raporda aynen şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Millet Meclisi Anayasa ve Adalet komisyonlarından mürekkep Karma Komisyon, 8 Şubat 1962 günkü Birleşiminde, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in, Yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki Başbakanlığın Özlük ve Yazı İşleri ifadeli 1 Şubat 1962 tarihli ve 6/2 – 530 sayılı yazısı ve Başbakanlığın Özlük ve Yazı İşleri ifadeli, 5 Şubat 1962 tarihli ve 6/2 – 582 sayılı yazısı ile bu yazılara ek olarak gönderilen Adalet Bakanlığı yazılarıyla Cumhuriyet Savcılığı yazıları ve Cumhuriyet Savcılığı fezlekesine ek şahit ifadelerini, İçtüzüğü'nün 178 nci maddesi gereğince seçilmiş olan İhzarî Komisyonun mumaileyhin yasama dokunulmazlığının kaldırılması lâzım geldiğine dair ittifakla hazırladığı 6 Şubat 1962 tarihli raporu ve bu rapora ek mumaileyhin muhtırası ile birlikte incelenmiş ve aşağıdaki hususları kararlaştırmıştır:

1. İhzarî Komisyonun, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'i dinlediği ve mumaileyhin İhzarî Komisyona ayrıca bir de yazılı muhtıra verdiği ve gerek sözlü izahatında, gerek mezkûr muhtırasında, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını, hakikatin hâkim önünde tecellisini arzu ettiği için talebettiği müşahede edilmiş ve bu talebi, İçtüzüğü'nün 181 nci maddesi gereğince muamele görmüştür:

2. Karma Komisyon yaptığı incelemeler sırasında, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının, Devletin askerî kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif suçundan sanık olarak Türk Ceza Kanununun 159 ncu maddesi gereğince işlem yapılmak üzere talebedildiğini ve hakkında bu suçtan dolayı takibat yapılmasına Türk Ceza Kanununun 160 nci maddesinin 2 nci fıkrası gereğince Adalet Bakanlığınca izin verilmiş olduğunu müşahede eylemiştir.

3. Karma Komisyon, Cumhuriyet Savcılığı huzurunda şahitler tarafından verilmiş olan ifadeleri ve Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in İhzarî Komisyona vermiş olduğu muhtırayı tetkik ettikten ve İhzarî Komisyon adına verilen izahatı dinledikten sonra, mumaileyhin, yasama dokunulmazlığının kaldırılması talebine esas teşkil eden sözleri sarf ettiği yolunda mevcut isnadın ciddî bir mahiyet taşıdığına kanaat getirmiştir.

4. Karma Komisyon, yukardaki 2 nci maddede yer alan müşahedesine istinaden ve 3 ncü maddede açıklanan kanaatine binaen, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in yasama dokunulmazlığının, Anayasanın 79 ncu maddesinin 2 nci fıkrası gereğince kaldırılması lâzımgeldiğine çoğunlukla karar vermiştir.

Genel Kurula arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.”¹⁴¹⁰

Karma Komisyonun 22 üyesinden, Komisyon Başkanı Ankara Milletvekili Burhan Apaydın söz hakkını saklı tutmuş; 4 üye de, değişik gerekçelerle Karara çekincelerini koymuşlardı¹⁴¹¹. Karara çekince koyanlar, genellikle, soruşturmanın eksik olduğu üzerinde duruyorlardı. Bunlardan, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, yazdığı karşı oy gerekçesinde, sadece soruşturmanın eksik olduğuna değinmiyor, aynı zamanda, bir milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırılacak olsa bile, milletvekilinin yasama görevini kesintisiz yerine getirebilmesi için, Meclisin alacağı dokunulmazlığın kaldırılması kararında, tutuklanma yasağının öngörülmesi gerektiğine de işaret ediyordu. Karma Komisyon üyesi Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, çoğunluk kararına koyduğu çekincesinde şöyle demekteydi:

“Dosyada mevcut evraktan, bâzı şahit ifadeleri kanuni usule uygun olarak alınmamıştır. Takibatın ciddiliği bakımından, dosyanın iadesi ile noksanlığın tamamlanması icap eder. Ayrıca, Anayasanın 79 ncu maddesinin 2 nci fıkrası mucibince, teşriî mâsuniyet tevkif muamelesi istisna edilmek suretiyle kısmen ref edilebilir. (Nitekim doktrinde şu (bu denmeliydi. E.O.) fikir müdafaa edilmektedir. Dr. Metin Kıratlı – Parlamenter muafiyetler; Barthelémy – Duez; Termicourt) Bu sebeple, parlâmento faaliyetinin sekteye uğramaması bakımından, tevkif muamelesi istisna edilerek mâsuniyetin kısmen ref’i düşünülebilir.

Müstenkifim.”¹⁴¹²

Karma Komisyonun Raporu, 12 Şubat 1962 tarihli 45. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmeye başlanmıştı. Sırasıyla söz alan Samsun Milletvekili İlyas Kılıç, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir, Ankara Milletvekili Raif Aybar ve Konya Milletvekili İhsan Kabadayı, Nuri Beşer'in

¹⁴¹⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 19, “Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından mürekkep Karma Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45'in sonuna ekli, (12.02.1962), s. 3.

¹⁴¹¹ Çekince koyan üyeler şunlardı: Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Kayseri Milletvekili Halim Aras, Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar. Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 19, ss. 3-4.

¹⁴¹² Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 19, s. 4.

davranışını sert bir biçimde eleştirmişlerdi¹⁴¹³. Örneğin, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, konuşmasında, Beşer'in bu davranışından ötürü Partisinin kendisini derhal ihraç ettiğine de değindiği konuşmasında şunları söylüyordu:

"...Cereyan eden olay, bugün bu neticeyi doğurmuştur, ilk tepki partisi içinden olmuş, bu son derece seviyesiz ve bayağıca konuşan şahsı Adalet Partisi katiyen tereddüt etmeden bünyesinden kovmuş ve ihracetmek gibi ulvî bir karar almıştır.

İsmi bütün vatan sathında bir an içerisinde lânetle anılmıştır. Bütün matbuat bu meseleye dikkatleri çekmiş ve olay günün konusu haline gelmiştir ve netice itibarıyla bugün B. M. Meclisine intikal etmiş bulunuyor. Şimdi Nuri Beşer'in teşriî dokunulmazlığı üzerinde bir karar almak durumundayız.

Şunu arz edeyim ki; Nuri Beşer'in teşriî dokunulmazlığı varsa, Ordumuzun şeref ve haysiyetinin, Ordu mensuplarının iffet ve namuslarının da millî dokunulmazlığı vardır.

Bu kutsal varlıkları (varlıklara) pervasızca tecavüze cüret eden Nuri Beşer'i Yüksek Meclisinizin himaye etmemesi gerekir kanaatindeyim.

*Millî izzeti nefsimize ağır darbe indiren Nuri Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılarak bir an evvel adalet huzuruna sevkini millî vazife telâkki ediyorum. Büyük Meclisin böyle bir kararı ittifaka yakın bir ekseriyetle alacağına mutlak inanç besliyerek, huzurunuzdan saygıyla ayrılıyorum."*¹⁴¹⁴

Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir de, Meclisin, Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılmasına oybirliğiyle karar vermesi gerektiğini dile getirdiği konuşmasında şöyle diyordu:

"Böyle bir kimsenin bu mukaddes çatı altında ve Büyük Türk milletinin kaderi üzerinde söz sahibi olması, bizlere hicaplı ıstıraplı bir endişe verir...

Türk milletinin şerefsembölü olan Türk Ordusuna, o Ordunun feragatkâr ve vefakâr şeflerinin iffet ve ismetlerine dil uzatmak gibi vicdanı tırmalayan bir söze, bir jeste teşebbüs eden kimsenin artık aramızda yeri olmaması lâzımdır.

*Büyük Mecliste en ileride tutulan mukaddes kıymet hükümleri; Türk milletine has iffet, ismet ve aile mefhumları üzerindeki millî hassasiyetin mukaddes kıymet hükümleridir. Yedisinden yetmişine kadar Türk milletinin varlığını temsil eden bu Meclisin, Nuri Beşer ismindeki zatın teşriî dokunulmazlığının kaldırılmasına ittifakla karar vermesini hepinizden istirham eder, sizleri hürmetle selâmlarım."*¹⁴¹⁵

¹⁴¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), ss. 331-335.

¹⁴¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), s. 332.

¹⁴¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), ss. 332-333.

Konuşmacılardan, Ankara Milletvekili Raif Aybar ise, yeni Anayasa uyarınca TBMM'nin göreve başlanmasının hemen çok başlarında böyle bir olayın yaşanmasının talihsizlik olduğunu belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin çatısı altında bu milletin vekili olmak haysiyetiyle girmiş olan bir insan, maalesef şu dakikada hepimizi azaba ve zannediyorum ki, biraz da hicaba doğru götüren bir fiilin faili olması dolayısıyla bu mukaddes çatının altında bunları konuşmaya, böyle bir müzakereye bizleri icbar etti.

İtiraf etmek zorundayız ki, bu parlâmentonun bir üyesinin, bir Türk'ün, milletine böyle bir müzakere sahnesini bu Meclisin içinde cereyan eder göstermek zaruretine düşmüş olması ve bizlerin de bu anda bu dokunulmazlığı kaldırmak vazifesinde bulunmamız Parlâmentomuzun bu başlangıç aylarında talihsiz bir hareket olmuştur.

Tarih boyunca bu milletin, bayrağı gibi mukaddesatı meyanında olan Türk Ordusunun mensuplarına o mensupların ne bir teki, ne tamamı için söylenemeyecek (şu veya bu şartın içinde asla ve hele bir parlâmento âzası tarafından katiyen söylenemeyecek) olan sözlerin suç teşkil edip etmediğini müzakere etmek bize düşmeyecektir. Böylesine bir günah, böylesine müstehcen bir suç, böylesine Türk milletinin mukaddesatına giran gelecek olan bir fiilin temizleyicisi Türk adaletinin bembeyaz elleri olacaktır...” ¹⁴¹⁶

Konya Milletvekili İhsan Kabadayı da, yaptığı uzun konuşmanın bir yerinde şöyle demekteydi:

“...Her söz kişinin mehengi, ölçüsüdür, Nuri Beşer arkadaşımız da bu hareketiyle kendi mehengini, kendi ayarını ortaya koymuş oldu. Ne yazık ki, bu hâdis bu şekilde olmuş, şu veya bu şekilde tahlile meydan vermiyecek, lüzum bırakmıyacak şekilde cereyan etmiştir. Güneş balçıkla sulanmaz (sıvanmaz E.O.), mızrak çuvala girmez şeklinde bu hâdis olagelmıştır. Gerçi kader çizdiğini icra eder ama, insanlar bir azıcık diline, eline hâkimdir, arkadaşlar. Bu insan bu hâdisede kendi kaderine dahi hâkim olamamıştır, diline, terbiyesine sahip çıkamamıştır. Buna sahip çıkmıyan ve bu ölçülere uymıyan insanın bir gün şu muhterem çatı altında yerinin olmyacağına muhakkak ki benimle birlikte sizler de inanmış bulunuyorsunuz.

Edelerimiz derler ki, «konuşulan şeyler konuşan insanın olgusudur, gönüllerde dercedilip kafalarda tezekküre uğramadan, mihenge vurulmadan söylenmemelidir.» Milletvekili olarak, muhterem Heyetiniz, her biriniz bu ölçülere çok kere sahibolarak ve saygı göstererek konuşmaktasınız. Nuri

¹⁴¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), s. 333.

Bey arkadaşımız, kendisini Anadolu Kulübünde bu hâdise ile, bu ölçüde yapılmış her istediğini söyleyecek, her dilediğini konuşacak bir serbestlikte zannetmişti. Milletvekili olmadan evvel belki de böyle şeyleri efkârı umumiye hoş görebilir ama, Milletvekilinin dilinden, elinden, kolundan gelen böyle bir hâdiseyi ne millet affedebilir, ne de muhterem varlıklarınız affedebilir...

Hepinizin derdi, derdimizdir; derdimiz derdinizdir. Bu yolda anlayışınıza sığıyorum. Bu arkadaş aramızdan alınız ve Türk hâkimine teslim ediniz. Suçlu veya suçsuz ise belli olsun ve Türk efkârı da bu suretle teselli bulsun.”¹⁴¹⁷

Milletvekillerinin bu sert konuşmalarından sonra, Nuri Beşer de söz alıyor ve Anadolu Kulübünde yaşanan olayın asla söylendiği gibi cereyan etmediğini, kendi kardeşlerinin de subay olduğunu, subayların eşleri ve çocukları için, İller Bankası Genel Müdürünün söylediğini ileri sürdüğü sözleri söylemesi için kendisinin deli olması lâzım geldiğini belirtiyordu. O günkü hadiseyi kendi açısından değerlendiren Beşer, her şeyin yargı organı önünde açığa çıkması için, dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etmişti. Beşer, milletvekillerinin zaman zaman yerlerinden sözle müdahalede bulunmalarına yol açan uzun konuşmasını şöyle tamamlıyordu:

“...Bunun sebebini izah ederken, Umum Müdür, yerinden uzaklaşacağı endişesiyle «Ne yapayım, ne yapayım?» diye düşünürken «Ne yapacaksın, kendini kurtarmak için Nuri Beşer’i millete kötü takdim et, onu bu milletin şerefli ordu mensuplarına hakaret etmiş bir insan sıfatıyla milletin karşısına çıkart.» diyor; İşte ben karşınıza, şerefli Türk ordusu mensuplarının karşısına böyle bir iftiranın kurbanı olarak böyle bir takdimle çıkmış bir insanım.

Muhterem arkadaşlarım, bu hâdisenin kurbanı benim, hâdise benim üzerimde olmuştur; bir başka mebusun da üzerinde olabilirdi. Benim şahsi kanaatim ve Meclisteki birçok arkadaşlarımın da kanaati budur. Bu hâdise bana tesadüf etti. Adamcağız, hiçbir şey yok iken 4–5 gün beni, bilâhara öğrendim, takibetmiş. Askerî hâkimler böyle bir sözü söylemediğimi tesbit etti. Onların malûmatları benim böyle bir söz söylemediğim merkezindedir. Bacanağının ve akrabasının yanında böyle bir çirkin harekette bulunan bir Umum Müdür karşılaşmamızdan iki gün sonra ve sırf kendisini kurtarmak için beni, hem şerefli Ordu mensuplarının, hem de Türk Milletinin huzuruna böyle bir takdim ile atmış bulunmaktadır.

Değerli mebuslar; dokunulmazlığımın kaldırılmasını ve adaletinden emin olduğum Türk hâkiminin vereceği kararla, bu işin meydana çıkarılmasını bendeniz komisyonlarda ifade ve arz ettim. Aksi varit olduğu takdirde, zaten

¹⁴¹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), ss. 333-335.

benim hayatımın, devamına imkân yoktur. Ecdadım itibariyle Kılıç Aslan'ın kökünden gelen, Fatih'in sancaktarlığını ifa eden bir insanın ahfadı olan, halen şerefli Türk ordusunda muvazzaf iki kardeşi bulunan bir insanın ağzından böyle bir sözün çıkmasına imkân yoktur. Ben olmayıp da bir başkası olsaydı yine aynı âkıbete, ıstıraba sürüklenenecekti.

Ben komisyonda da arkadaşlarımdan da aynı şeyi istirham ettim. Dokunulmazlığı kaldırın ve mahkemede Türk hâkimi karar versin, ya ben bu iftiranın sonuna kadar, ıstırap çukuru içinde gideyim. Yahut şerefli Meclisin, şerefli azaları içindeki yerimi alayım. Bu kararınız şerefli ordu mensupları için de, Meclisimiz için de hayırlı olsun, aziz ve kıymetli mebus arkadaşlarım.”¹⁴¹⁸

Beşer'in konuşması tamamlanınca, bazı milletvekilleri tarafından verilen yeterli önergeleri oyu sunuluyor ve kabul edilmeleri üzerine, Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in, dokunulmazlığının kaldırılmasının önerildiği Karma Komisyonun Raporu oylanıyordu. Yapılan oylamada, Millet Meclisi, Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermişti¹⁴¹⁹.

Bu kararın hemen ardından, Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu bir önerge vererek, Nuri Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması münasebetiyle Millet Meclisinin Türk Ordusuna sevgi ve saygılarının bildirilmesini istiyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Mumcuoğlu'nun bu önergesini de kabul ediyordu¹⁴²⁰. Millet Meclisinin 12 Şubat 1962 tarih ve 4 sayılı Kararı şöyleydi:

“Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer'in dokunulmazlığının kaldırılması münasebetiyle, Millet Meclisinin Şanlı Türk Ordusuna sevgi ve saygılarının iblâğına karar verilmiştir.”¹⁴²¹

¹⁴¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), s. 338.

¹⁴¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), s. 339.

¹⁴²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), s. 339.

¹⁴²¹ **Resmî Gazete**, 14 Şubat 1962, Sayı: 11035; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 877.

B. Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Oluşan Karma Komisyonun Kaldırılmasını Önerdiği Halde, Millet Meclisi Genel Kurulunun Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Dokunulmazlığını Kaldırmaması

12. Dönemde, dokunulmazlıkların kaldırılması talebini incelemek üzere İçtüzük uyarınca Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyonun kaldırılmasına karar verdiği bir diğer dokunulmazlık, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın dokunulmazlığı idi.

Aydın Milletvekili Reşat Özarda, 8 Ağustos 1962 tarihinde, Gemlik İlçesinin Küçük Kumluca Köyü İskelesindeki bir lokantada yaptığı konuşma sırasında, Cumhurbaşkanına gıyabında hakarete bulunduğu, Devletin Askerî Kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif ettiği, kullandığı sözlerle 27 Mayıs 1960 Devrimini gayrimeşru gösterdiği için, Türk Ceza Kanunu ile 38 sayılı Kanunun ilgili hükümleri uyarınca suçlanmaktaydı. Bu bağlamda, Bursa Cumhuriyet Savcılığı eli ile Adalet Bakanlığına iletilen Gemlik Cumhuriyet Savcılığının ilgili hakkında gereken soruşturmanın yapılabilmesi için dokunulmazlığının kaldırılması talebi üzerine, Adalet Bakanlığınca Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere hazırlanıp Başbakanlığa gönderilen 29 Eylül 1962 tarihli yazıda aynen şöyle denilmekteydi:

“Başbakanlığa

Bursa Cumhuriyet Savcılığının 3.9.1962 gün ve 2224 sayılı yazısı ilişişinde alınan Gemlik Cumhuriyet Savcılığının 13.8.1962, 1.9.1962 gün ve Hz. 962/489, 1417 sayılı yazılarında; Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın 8.8.1962 tarihinde, Gemlik İlçesinin Küçük Kumluca Köyü İskelesindeki bir lokantada yaptığı konuşma sırasında; Cumhurbaşkanının gıyaplarında hakarete bulunduğu, Devletin Askerî Kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif ettiği ve sarf ettiği sözlerle 27 Mayıs 1960 Devrimini gayrimeşru gösterdiği iddia olunarak, Türk Ceza Kanununun 158/2, 159/1 ve Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 38 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin (A) bendine uyan müsnet suçları sebebiyle, hakkında takibat icra edebilmek üzere, Cumhurbaşkanının gıyabında vâki hakaret suçu ile Devletin askerî kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif suçundan dolayı, Türk Ceza Kanununun 160/2 maddesi hükmüne tevfikin, takibat yapılmasına Bakanlığımızca izin verilmesi istenilerek, mütaakip muamelelerin ifası için de, mumaileyhin yasama dokunulmazlığının kaldırılması talebolunmaktadır.

Saniğa müsnet suçlardan; Cumhurbaşkanının gıyabında hakaret ve Devletin Askerî Kuvvetlerini alenen tahkir suçlarından dolayı, T.C.K.nun 160/2 maddesi gereğince takibat yapılmasına Bakanlığımızca izin verilmiş bulunup, bu konudaki tahkikat evrakı da, Gemlik Cumhuriyet Savcılığının sözü edilen yazıları ilişişinde birlikte sunulmuş olmakla, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 79 ncu maddesi hükmü dairesinde, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın yasama dokunulmazlığının kaldırılıp kaldırılmaması hususunda keyfiyetin takdir buyrulmasına delâletleri arz olunur.

Abdülhak Kemal Yörük

Adalet Bakanı”¹⁴²²

¹⁴²² Millet Meclisi S. Sayısı: 153, “Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi ve Anayasa ve Adalet komisyonlarından mürekkep Karma Komisyon raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80'nin sonuna ekli, (13.05.1963), ss. 1-2.

Başbakanlığın, Adalet Bakanlığının söz konusu yazısını Başbakan İsmet İnönü imzası ile 3 Ekim 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına göndermesi üzerine, konu Karma Komisyona intikal etmiş ve Karma Komisyon, yaptığı inceleme sonrasında, 17 üyenin muhalefetine karşın 18 üyenin oyuyla (yani 1 oy farkıyla), Reşat Özarda'nın üzerine atılı suçlardan ötürü dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermişti¹⁴²³. Karma Komisyonun 25 Nisan 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu Rapor şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Karma Komisyonumuz, 17 Nisan 1963 günkü birleşiminde, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına dair Başkanlığın Özlük ve Yazı İşleri ifadeli, 3 Ekim 1962 tarihli ve 6/2 – 4314 sayılı yazısı ile bu yazıya ek dosya muhteviyatını, Anayasanın 79 ncu maddesi ile İçtüzüğün 178 ilâ 182 nci maddeleri uyarınca inceliyerek, aşağıdaki hususları kararlaştırmıştır:

1. Aydın Milletvekili Reşat Özarda'ya isnadedilmekte olan Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında 5 Mart 1962 tarihli ve 38 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin (A) bendini ihlâl fiili, işlendiği tarihe göre, 23 Şubat 1963 tarihli ve 218 sayılı Af Kanununun kapsamına girdiği cihetle; bu fiille ilgili olarak yukarıda zikri geçen dosyada yer alan suç tavsifi muvacehesinde gereken işlemin yapılması, adli mercilerin yetkisi dâhilinde bulunmaktadır.

¹⁴²³ Karma Komisyonun, dokunulmazlığın kaldırılması gerektiği yönünde oy kullanmış olan 18 üyesi şunlardı: Komisyon Başkanı Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu, Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu, Afyon Karahisar Milletvekili Asım Yılmaz, Ankara Milletvekili Fuat Börekçi, Kars Milletvekili Kemal Güven, Kastamonu Milletvekili Ali Özdikmenli, Konya Milletvekili Fakih Özfakih, Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan, Urfa Milletvekili Atalay Akan, Denizli Milletvekili Hüdaî Oral, Artvin Milletvekili Saffet Eminağaoğlu, Çanakkale Milletvekili Burhanettin Arat, İstanbul Milletvekili Sabri Vardarlı, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker, Maraş Milletvekili Hasan Fehmi Evliya, Siirt Milletvekili Cevdet Aydın, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki.

Şu 17 üye ise dokunulmazlığın kaldırılması kararına muhalif kalmışlardı:

Komisyon Başkanvekili İstanbul Milletvekili Saadet Evren, Kâtip Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Samsun Milletvekili Bahri Cömert, Muğla Milletvekili İhsan Tekinalp, Adana Milletvekili Ali Bozdoğanoglu, Çorum Milletvekili İhsan Tomuş, İçel Milletvekili Burhan Bozdoğan, İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, Malatya Milletvekili Avni Akşit, Erzurum Milletvekili Nihat Diler, Elâzığ Milletvekili Naci Güray, İçel Milletvekili Mazhar Arıkan, İçel Milletvekili Celal Kılıç, Kars Milletvekili Lâtif Aküzüm, Kayseri Milletvekili Halim Aras, Adıyaman Milletvekili Arif Atalay, Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler. Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 153, ss. 3-4.

Dokunulmazlığın kaldırılmasına muhalif kalan üyelerden Erzurum Milletvekili Nihat Diler, neden muhalif kaldığına ilişkin bir gerekçe de yazmıştı. Dilar, gerekçesinde şöyle demektedir:

“Şahitlerden biri albay, biri binbaşı orduya hakaretin vâkı olmadığını beyan etmişlerdir. Bu bakımdan orduya vâkı hakaret fiilinin sübut delili gaydiciddidir. Halk Partisi mensuplarının şahadetleri de taraf mahiyetinde olduğundan kifayetsizdir. Bundan dolayı muhalifim.” Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 153, s. 4.

2. Aynı dosyada Aydın Milletvekili Reşat Özarda'ya Türk Ceza Kanununun 158 nci maddesinin 2 nci fıkrasını ihlâl ederek Cumhurbaşkanına lisanen tecavüzde bulunmak suçu da isnat edilmiş olup, bu suç ile ilgili olarak hakkında takibat yapılması için Adalet Bakanlığınca Türk Ceza Kanununun 160 ncı maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca gereken iznin verilmiş olmasına binaen, dosya ayrıca bu bakımdan da incelenmiştir:

Karma Komisyonumuz, bir milletvekilinin, Anayasanın 97 nci maddesi gereğince Türkiye Devletinin başı olarak Türkiye Cumhuriyetini ve Anayasasının 110 ncu maddesi gereğince de Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil eden şahsa, 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının meşruluk temelini teşkil eden 27 Mayıs 1960 Devrimini inkâr edencesine lisanen tecavüzde bulunması takdirinde; böyle bir isnat ile ilgili gerçeklerin bağımsız Türk mahkemesi önünde meydana çıkarılması talebinin Anayasaya saygılı bir Yasama Meclisince kabul edilmesini, Anayasa düzeninin temellerinin korunması ve bizzat yasama organının kendisine hayat veren bu düzene karşı hürmetkâr olmadığı şüphesinin uyanmaması bakımlarından hayati önemde saymıştır.

3. Aynı dosyada, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'ya Türk Ceza Kanununun 159 ncu maddesinin 1 nci fıkrasını ihlâl ederek Devletin askerî kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif etmek suçu da isnad edilmektedir. Bu suç için dahi takibat izni Adalet Bakanlığınca Türk Ceza Kanununun 160 ncı maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca verilmiş bulunmaktadır.

9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 110ncu maddesi gereğince, «Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mânevi varlığından ayrılmaz.» Anayasanın bu hükmü, Millî Mücadele günlerinden kalmış şerefli hâtıraları yaşatan bir gelenek halinde ve nev'i şahsına münhasır bir kural olarak yürürlükte dir. Millet Meclisinin güvenine dayanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetimi altında bulunan meşru Hükümetin emrinde olarak Cumhuriyeti her nevi tecavüze karşı korumakla görevli Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yüce haysiyet ve şerefi üzerinde, bu kuvvetlerin Başkomutanlığı kendi mânevi varlığından ayıramıyacak olan yasama organının, en büyük hassasiyeti göstermesi gerektiği aşîkârdır. Aksini düşünmek, 27 Mayıs 1960 Devriminin Anayasada yer almış bulunan anlamı ve meşruluğu temel ilkesine dayanan Anayasa esasları dairesinde Devlet otoritesinin kaynağı olan organ sıfatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Devlet otoritesinin belli başlı icra vasıtalarından biri olan Türk Silâhlı Kuvvetleri arasında, toplumun temel düzeni bakımından fevkalâde vahîm sonuçlar doğurabilecek suni bir ikilik yaratılmasına göz yummak demek olacaktır.

Böyle olunca, Karma Komisyonumuz, bu isnatla ilgili gerçeklerin de bağımsız Türk mahkemesi önünde ortaya çıkmasında kesin zorunluk görmektedir.

4. Karma Komisyonumuz, dosyanın incelenmesi sonucunda, Aydın Milletvekili Reşat Özarda hakkında ileri sürülen bu isnatların yürütme organı tarafından kendisini milletvekilliği görevini yerine getirmekten alıkoymak amacıyla düzenlenmiş bir tertibin sonucu olmadığı ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki talebin «ciddî» olduğu kanısına da varmıştır.

5. Karma Komisyonumuz, yukarda izah olunan sebeplerle, Aydın Milletvekili Reşat Özarda hakkında Türk Ceza Kanununun 158 nci maddesinin 2 nci fıkrası ile aynı kanunun 159 ncu maddesinin 1 nci fıkrasını ihlâl suçlarından, aynı kanunun 160 nci maddesinin 2 nci fıkrasına istinaden takibat yapılmak üzere, işbu dosyada isnadedilen fiillerle ilgili olarak adı geçen milletvekilinin yasama dokunulmazlığının, Anayasanın 79 ncu maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca kaldırılmasının uygun olacağı sonucuna ulaşmıştır.

6. Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.”¹⁴²⁴

Karma Komisyonunun hazırladığı ve 25 Nisan 1963 tarihinde Millet Meclisi başkanlığına sunmuş olduğu Rapor, Millet Meclisinin 13 Mayıs 1963 tarihli 80. Birleşiminde görüşülmeye başlanmıştır. Oturumun başında, konunun Meclis gündemindeki yerine ilişkin ileri sürülen bazı farklı görüşler üzerine bir usul değerlendirilmesi yapılmış ve sonunda Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılması konusunun gündemin ilk maddesi olarak ele alınması kararlaştırılmıştı¹⁴²⁵. Bu arada Urfa Milletvekili Sabri Kılıç'ın, konuşmaların, Raporun lehinde, aleyhinde ve hakkında olmak üzere münavebe ile yapılması yönünde verdiği önerge de Genel Kurulca benimseniyor ve bu doğrultuda görüşmelere başlanıyordu¹⁴²⁶. Benimsenen, lehte, aleyhte ve üzerinde görüşme sıralaması uyarınca, Karma Komisyonun, Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını önerdiği Raporu ile ilgili olarak, sırasıyla, Amasya Milletvekili Nevzat Şener ve Sivas Milletvekili Tahsin Türkay aleyhinde, İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz üzerinde, Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu lehinde, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin aleyhinde ve Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga ise lehinde konuşmak üzere söz almışlardı¹⁴²⁷.

¹⁴²⁴ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 153, ss. 2-3.

¹⁴²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 619-620.

¹⁴²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 620-621.

¹⁴²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 621.

Bu konuşmacılardan, Amasya Milletvekili Nevzat Şener, Karma Komisyon Kararının, milletvekilliği dokunulmazlığı kurumuna indirilen bir darbe olduğunu ileri sürüyor ve Özarda hakkında ileri sürülen iddiaların, kendisinin Adalet Partisine mensup bir milletvekili olduğu için yapıldığını, bu konuda CHP'lilerin yanlış davrandıklarını iddia ediyordu. Şener şöyle demekteydi:

“Dokunulmazlık müessesesi mutlak mânada, milletvekilini tertiplerden, muhayyel suçlardan masun kılmak ve onun vazifesini ifada serbestçe, hiçbir tesir altında kalmadan hareket etmesini temin etmek gâyesiyle kurulmuştur. Dokunulmazlığın parlamenter fonksiyonun bütün efaline teşmil edilmesi lâzımdır. Hissi ve siyasi düşünceler bu müesseseyi hiçbir zaman zedelememelidir.

Anayasanın 79 ncu maddesi bu görüş ve düşünceler altında prensip ve kararlar vaz'etmiş, milletvekilinin Meclis içinde düşünce ve sözlerinden, oylarından ve bunları Meclis dışında tekrarlamadan mesul olamayacağı esasını kabul etmiştir. Bu görüş ve anlayış altında her milletvekili gerek kendisinin ve gerekse kendi partisinin görüşünü açık bir şekilde ve hiçbir tesir altında kalmadan ifade ve tekrar edebilmelidir.

Gelelim Reşat Özarda'nın dokunulmazlığı ile ilgili sözlerine ve hakkındaki ihbar ve şikayete, Özarda'nın Orduya, Cumhurbaşkanına Hükümete hakaret ettiği ileri sürülmektedir.

Varlığımızın, becamızın teminatı olan, medarı iftiharımız ordumuza hakaret etmek, dil uzatmak için bir insanın her türlü akıl ve iz'andan mahrum, kaçık, deli bir insan olması lâzımdır.

Bunun başka bir şeklini düşünemiyorum. Belki Cumhurbaşkanı veya Başvekil, vekillerle şahsi bir münasebeti, hırsı veya kini olabilir diyelim. Ama ordu ile mânevi şahsiyeti ile ne ilgisi olabilir? Bu sebeple, dosyayı tetkik eden bir arkadaşınız olarak iddiayı gayrivârit ve asılsız buluyorum.

İhbarı yapanlar, ifadelerinde de belirttikleri gibi C.H.P. lidirler. Bunlar hakaretin vâkı olduğu iddiasında olmalarına rağmen, aynı yerde bulunan A.P. liler ihbar ve şikâyetin asılsız olduğunu, sadece sohbet edilip umumi meselelerin konuşulduğunu, Hükümetin ve C.H.P. nin tenkid edildiğini, hakaretin bahis mevzuu olmadığını iddia ve beyan etmektedirler.

Bu konuşmaların vukubulduğu yerde mânevi şahsiyetine hakaret vâkı olduğu ileri sürülen ordumuzun, biri albay diğeri binbaşı iki mensubu bulunmuş ve Özarda'nın konuşmalarına şahit olmuşlar ve ordunun hakarete uğradığını iştmediklerini beyan etmişlerdir. Burada ifadelerine itibar olunacak kimselerin her halde kendilerine hakaret vâkı olduğu ileri sürülen ordu mensupları olması iktiza eder.

Nitekim, hâdis ve dosya komisyonca da benimsenmemiş ve ehemmiyet bulmamış olacak ki, dosya 9 ayı mütecaviz bir müddet ele alınmamış, uyutulmuş, ancak bir 24 Mart hâdisesinden sonra bir partinin genel merkezinin tahrip ve tecavüze uğramasından sonra, Hükümetin aczini, beceriksizliğini kapatmak ve efkârı umumiyeyi meşgul edecek yeni bir mevzu ortaya çıkarmak gayesiyle ele alınmış, partizanca bir zihniyetle hareket edilmiştir...”¹⁴²⁸

Şener, sözlerine, 1924 Anayasası döneminde, 24 Haziran 1957 tarihinde, TBMM’de Bölükbaşı’nın okunulmazlığının kaldırılması ile görüşmelerde İnönü’nün konuşmasından alıntı yaparak devam etmiş ve doktrinde mutlak dokunulmazlık hakkındaki görüşlere de değinmişti¹⁴²⁹.

Bu konuşma sonrasında söz alan Karma Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Şener’in mutlak dokunulmazlık ile nispi dokunulmazlığı karıştırdığına dikkat çekiyor ve geçmişte Bölükbaşı’nın dokunulmazlığının Meclisteki bir konuşmasından ötürü kaldırılmış olduğunu, bu nedenle o uygulamanın o zamanlar Anayasaya aykırılığının ileri sürüldüğünü belirtiyordu. Kırca’nın konuşmasının bu konuya ilişkin kısmının, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış olduğunu görüyoruz:

“...Muhterem arkadaşlarım. Nevzat Şener arkadaşım evvelâ yasama dokunulmazlığı müessesesi ile, kürsü masuniyeti müessesesini birbirine vahim surette karıştırdılar. Huzurunuzda gelişimin sebeplerinden biri budur... Evveleminde Sayın Nevzat Şener’in bahis ettikleri mutlak mesuliyetsizlik, Sayın Bölükbaşı’nın bundan önce hakikaten o zaman mevcut Anayasanın en vahim, en açık şekilde ihlâl edilmesi suretiyle mâsuniyeti teşriyesinin kaldırılması hâdisesine de temas ederken şu yanlışları yaptılar; Anayasamızın 79 ncu maddesinin 1 nci fıkrası şöyle der: «Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.» Eski Anayasamızda da bu hüküm aynen vardı. Bundan evvel Sayın Bölükbaşı’nın teşriî mâsuniyeti bu kürsüde söylediği sözlerden dolayı kaldırılmıştı. Bu hususta ise eski Anayasa da, bugünkü Anayasa da medeni demokratik memleketlerin hepsi de mebusa, senatöre, Teşriî Meclis üyesine mutlak bir mesuliyetsizlik tanır. Fakat, Meclis dışındaki çalışmalarından dolayı Mebusa mutlak bir mesuliyetsizlik tanındığını ve Sayın İsmet İnönü’nün, Sayın Raif Aybar’ın, hattâ eski Anayasa profesörü

¹⁴²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 621.

¹⁴²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 622-623.

Esmein'in sözlerinin asla yasama dokunulmazlığının Meclis dışı faaliyetlerle ilgili olan veçhesine temas etmekte olmadığı muhakkaktır. Kürsü mâsuniyeti, kürsü mâsuniyetinden doğan mutlak mesuliyetsizlik başka şeydir; Meclis dışındaki fiillerden dolayı yasama dokunulmazlığının kaldırılıp kaldırılmaması meselesi başka şeydir. Komisyonumuz her halükârda bu kürsüde söylenmiş sözleri teşriî masuniyetin kaldırılması için talebe vesile telâkki edecek kadar düşük bir komisyon değildir. Binaenaleyh, burada bir kere meseleyi esaslı bir zemin üzerine oturtmamız icabeder.

Sayın Reşat Özarda bu sözleri, eğer söylemiş ise, bu kürsüden söylememiştir. Bu kürsüden ne isterse söyler. Bunun infiali nihayet bu Mecliste görülür. Bu kürsüden söylenen her hangi bir söze karşı hiçbir suretle her hangi bir mesuliyet iddiası ileriye sürülemez. Ama, bu kürsü dışında, hayır. Sayın Nevzat Şener bu husustaki düşüncelerini tashih etmek mecburiyetindedir... ”¹⁴³⁰

Komisyon Sözcüsü Kırca sözlerini tamamlayınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, daha önce yapılan belirleme çerçevesinde Ankara Milletvekili İbrahim Sıtkı Hatipoğlu’nu kürsüye davet etmiş; ancak, Hatipoğlu konuşmaktan vazgeçtiğini bildirmişti. Bu arada, Amasya Milletvekili Nevzat Şener, sataşma olduğu gerekçesiyle Kırca’ya cevap vermek istediğini belirtmişse de, Başkanvekili Nurettin Ok, Şener’in şahsına sataşıldığı yönünde bir iddiası olmadığı sürece kendisine söz veremeyeceğini bildirmiş ve önceki belirleme doğrultusunda, Hatipoğlu’dan sonra konuşması gereken diğer milletvekillerini birer birer kürsüye davet etmişti¹⁴³¹.

Komisyon Raporunun lehinde konuşmak üzere söz alan Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, kendi seçim bölgesinde gerçekleşen ve tanık olduğu olayın nasıl meydana geldiğini anlattıktan sonra, milletvekili dokunulmazlığının değerlendirilmesine girmiş ve bu kurumdan ne anladığını, şu sözlerle dile getirmişti:

“...Ben Esmein’i bilmem, Esmein’i bir yana bırakıyorum. Yalnız, şurada vazife gören insanlar olarak, üzerimize düşen vazifeleri hangi şekilde anladığımızı ve hangi şekilde yapmamız gerektiğini bir defa daha birbirimize hatırlatmayı daha mühim telâkki ediyorum.

Bu olay, milletvekilliğine indirilmiş bir darbe olarak vasıflandırılıyor. Arkadaşlar, milletvekilliği her çeşit hakka sahip veyahut da her çeşit haksız tecavüzleri yapabilecek bir müessese değildir. Bizim de haddimizi, hududumuzu bilmemizin bir derecesi vardır. Milletvekili olduk diye her çeşit müesseseye, her şahsa tecavüz edeceğiz, ondan sonra bu kürsüye gelip

¹⁴³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 623-624.

¹⁴³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 629.

mukaddes dokunulmazlık müessesesinden bahsedeceğiz. Yok böyle şey. Suç işliyen kimse, eğer hiçbir korkusu yoksa hakikaten bu suçu işlememiş ise çıkar buraya gelir, kendisi söyler ve kendi dokunulmazlığının da kalkmasını ister. Aksi halde Esmein'in ifadeleri yahut muhtelif süslü sözlerle dokunulmazlık müessesesinin kalkanı altına gizlenmek daha feci bir şey olur. Elbette ki, birbirimizin haklarını da, mesuliyetlerini de müdafaa edeceğiz arkadaşlar. Fakat bu mesuliyet hududu taşıdığı (taştığı E.O.) takdirde, mesuliyetsizlik bir davranış halini aldığı takdirde artık bizim için bu mesuliyetsizliği müdafaa etmek bir vazife yapmak değil, vazifelerimize ihanetin tam kendisi olur.

İlâhlara kurban istenmiş ve bu da Reşat Özarda'ya tesadüf etmiş.

Nevzat Şener arkadaşşıma hatırlatmak istiyorum...

Şener arkadaşım kendisi çıkıp da böyle bir konuşma yapabilir mi? Vıcdanı bunu kabul eder mi? Niye bu 450 arkadaş çıkıp yurt sathında dolaşıyoruz da, şuradaki münakaşalarımız, mücadelelerimiz hariç, hiçbirimiz suç mahiyetinde bir davranışta bulunmuyoruz? Demek ki arkadaşımız gelmiş, belki alkolün tesiri ile, belki de çevrenin kendisine verdiği coşturucu bir hava ile kalkmış bunları –gönlümün bütün samimiyeti ile ifade edeyim ki– açıkça söylemiştir. Bu itibarla, muhterem arkadaşlar, her türlü şüphenin içimizde devamı yerine, eğer şayet arkadaşımız –ben de canü gönülünden temenni ederim– böyle bir şey söylememişse veyahut da söylemiş de bunun delil yetersizliği ortaya çıkmışsa, bunun münakaşasını, bunun mukayesesini biz değil de, yetkili adlî merciler yapmalıdır. Buradan çıkacak karar, Şener arkadaşımızın dediği gibi, bizden sonrakilere emsal değil, bütün milletin kendisine emsal olacak bir karar olmalıdır. Hürmetlerimle.”¹⁴³²

Daha önce, Karma Komisyon Raporunun lehinde veya aleyhinde değil, üzerinde konuşmak için ismini yazdırmış olan Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, sırası gelip kürsüye çıktığında, yasama dokunulmazlığı kurumunun genel bir değerlendirmesini yapmış ve dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin geçmişteki bazı uygulamalardan örnekler vermişti. İstanbul Milletvekili Cihad Baban'ın, oturduğu yerden “doğru söylemiyorsun” sözleriyle tepki gösterdiği¹⁴³³ konuşmasında, Ahmet Oğuz, geçmişte, çok partili yaşama geçildikten sonra yaşanan bazı dokunulmazlığın kaldırılması istemlerine ilişkin şu açıklamada bulunmuştu:

¹⁴³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 630.

¹⁴³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 632.

“Sayın, arkadaşlarım, işin ehemmiyetine binaen sizleri biraz maziye götürmek istiyorum. Sene 1947, Vatan Gazetesinde bir makale yazılmıştır; yazar Adnan Menderes. Teşriî masuniyetinin kaldırılması münasebetiyle Meclise bir müracaat vâki olmuştur. İlk muhalefet devresinin haşin devirleri ve tecrübesizlikleri içinde, hakikaten bunaltıcı havası içindeki bu çarpışmalar arasında bir sulhu mesalemet yolu aranmaktadır. Karşılıklı parti münasebetleri teşvik edilmektedir. Bu arada o günün iki parti genel idare kurulları arasında birtakım münakaşalar cereyan etmektedir. Hattâ bâzı tâbirlere göre, şirretlerin başı istenmekte, birisi, kurucu olduğu için, Menderes’in başı da istenebileceğine göre, bugün sağ olan biri Köprülü, biri Bayar tarafından makasa alınmış bir 12 Temmuz eserini çıkarmak için, 12 Temmuz beyannamesini çıkarmak için, ikide bir komisyona, Menderes’in teşriî masuniyetinin kaldırılması gelir ve gider.

Başka bir nokta daha var fakat söylemekte mahzur vardır. O gün prensip olarak muhalefeti, gençler safında ve önünde prensip mücadelesi yapma taraftarı olan Menderesi bizim safımızdan alıp o, bugün için sağ olan arkadaşın makası altına çekebilmek için bir taraftan Söke’de, iki numaralı, toprak komisyonundan bahsedilir, öbür tarafta da Mecliste teşriî masuniyetinin kaldırılması bahsi girer ve çıkar, girer ve çıkar. Ve nihayet iş hallolur, 12 Temmuz beyannamesi halledilir, komisyondan teşriî masuniyetinin kaldırılması bertaraf edilir. Tarihi hakikatlerdir. Bilinmesinde fayda var. Demokratik sistemin faydası bu. Düünün bu acıları, bu hakikatleri yarına ışık tutacak da onun için. 1950 yılı sonlarında... Meclis dağılacaktır. Son içtimada bir arkadaşımız, Sadık Aldoğan tek hedefe hücum ettiği için teşriî masuniyetinin kaldırılması için emir vermişti. Ondan evvel de o, mevzu münasebetiyle bahis konusu olan teşriî masuniyetin kaldırılması; 3 ay evvel, beş ay evvel de ele alınabilirdi, hayır; 1950 de son içtima, seçimlere gidiliyor, o gün Meclis tatile giriyor, kapanıyor. Sadık Aldoğan’ın teşriî masuniyeti kaldırılmış, hapse atılmış ve bu havanın içinde seçime gidilmişti... Seneler ilerliyor, bir partinin Genel Başkanı 1957 yılında o günün iktidarına aman vermiyecek çalışmalarda ve hücumlarda bulunmaktadır. Bunu karşısında görerek seçime gitmek oldukça sıkıntılı, bir de bununla uğraşmak lâzım. Ne yapmak lâzım? «Zâlimlerin uşakları demiş», Evrilip çevrildi teşriî masuniyeti kaldırıldı ve hapse atıldı. Ve biz o yılın büyük seçimini genel başkansız yaptık.”¹⁴³⁴

¹⁴³⁴ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 631-632.

Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, geçmişte yaşanan bazı dokunulmazlık kaldırılması olaylarına ilişkin bu açıklamasından sonra, somut konuya geliyor ve Reşat Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılması isteminden yola çıkarak, o günün siyasî ortamına ilişkin endişelerini de şu sözlerle dile getiriyordu:

“Şimdi muhterem arkadaşlarım, beni titreten, (A) nın, (B) nin teşriî masuniyetinin kaldırılması keyfiyeti değildir. Bu memleketteki siyasi ortamı olduğu gibi görmek zaruretiyle karşı karşıyayız.

Bir ihtilâl olur, 350 bin müracaat, ihbar var. 80 bini muameleye tabi tutuldu. O günden bugüne bu memleket hâlâ bu karşılıklı ihbarların acısı altında kıvrınmakta ve kendini kurtaramamaktadır.

Biz dost olmak kardeş olmak, müşterek bir hedef ve sisteme ulaşmak gayretinde iken, iki yıl evvelki yaşadığımız bu hâdisenin yükünü daha sırtımızdan atmış vaziyette değiliz. Ne yapalım? Teessür içindeyiz, hep beraber. Siyasi ortamın bu olmaması gerekir ve bu ortama önderlik edecek Sayın Milletvekillerinin de siyasi icapları, ahlâkı, nezaketi her zaman göz önünde tutmaları da elbette bir zaruret olmak lâzımgelir. Bunu da bizim idrak etmemiz icabeder. Benim titrediğim nokta, bu siyasi vasatın içinde biz teşriî masuniyeti yine mazide olduğu gibi bugün ve yarın da siyasi bâzı maksatlar ve hedefler için kullanmayı itiyadede ve yine bu siyasi ortam içerisinde üç kişinin ihbarıyla her milletvekiline takacağımız bâzı kulplarla onları bu akibetlere sürüklersek, «Milletvekilliğinin dokunulmazlığı nerede kalır, neticesi ne olur?» sualini de göz önünde tutmamız lâzımgelmez mi?

Şimdi, mevzuu şu şekilde kapatmama müsaadelerinizi rica edeceğim:

Arkadaşlarım, bu arada çıkan siyasi afların adetleri de az olmasa gerek. Bu arada, Anayasaya tecavüz addedilen davranışların, onlara vasıta olanların da aflardan istifade ettiği birer hakikat. Memlekette sükûn ve huzuru sağlamaya müteveccih gayretlerimiz bugün Devlet işlerinin üstünde yer almakta, rol oynamaktadır. Tam bu havanın içerisinde, şurada önünüzde teşrih edilen, ciddiyeti üzerinde vicdanlarınızda bir kanaat tevlidedemiyen bilgilere rağmen bu teşriî masuniyetin kaldırılmasında fayda değil, zarar olduğu kanaatindeyim. Bir iki arkadaşın işittiklerine dair olan görüşleri yanında, akli başında bir profesör arkadaşın konuşması, def'i, onun kadar; hattâ daha kıymetli addedilebilir. Şu halde maziden bu yana bize ışıktan tutan hâdiseler; teşriî masuniyetlerin kaldırılması hâdiseleri yanında bunu da eklersek, yarına, bu siyasi ortam arasında arzu edildiği zaman yüzlerce milletvekilinin daha aynı dosyalarının getirilmesinin mümkün ve bu neticenin alınmasının mümkün olduğunu lütfen hep beraber kabul edelim. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”¹⁴³⁵

¹⁴³⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 632.

Daha sonra kürsüye gelen ve Karma Komisyon çoğunluğunun Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını önerdiği Raporun aleyhinde konuşan Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin de, dokunulmazlık kurumunun çeşitli devletlerin anayasalarında yer alış nedenine de yer verdiği konuşmasında, bu kurumun ortaya çıkışını ve şimdiki görünümünü şöyle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlar, dokunulmazlık prensibinin ortaya çıkmasına sebep, iktidara muhalif milletvekillerinin, iktidar tarafından keyfî, esassız ihbarlarla takibata mâruz bırakılmak suretiyle teşriî faaliyetlerden alıkonulmamaları fikri olmuştur. Filhakika İngiltere’de Kral, bir vakitler parlâmentoya girmelerini kendisi için tehlikeli addettiği kimseleri bir takım cezai takibat yollarına başvurmak ve meselâ; onların aleyhinde cezai suç teşkil edecek bir takım asılsız ihbarları adamlarına yaptırmak suretiyle yakalattırır ve parlâmentoya girmelerine mâni olurdu. Binaenaleyh, teşriî vazife ile ilgisi olmıyan fiillerden dolayı Avam Kamarası azalarını hapis ve tevkif ettirmek imkânını yok etmek için bu müessese dünyada vücut buldu. Modern hukukta da dokunulmazlık bu esasa binaen yer almış ve istenmiştir ki; «milletvekilleri takibat neticesi vazifelerinden alıkonmasınlar veya her ne şekilde olursa olsun çalışmaları sekteye uğramasın.» Kısacası, milletvekillerinin temsil vazife ve salâhiyetlerini serbestçe huzur içinde, lâyıki veçhile yapmaları ve herhangi bir müdahaleye mâruz bırakılmamaları, cemiyetin menfaatine uygun görülmüş ve bu sebepledir ki, cinai cürümüşhut hali müstesna, diğer bütün hallerde teşriî meclisin kararına menut addedilmiştir.

Cürümüşhut müstesna diyoruz, cürümüşhut halinde suç filinin ika edilmiş olduğunda her hangi bir şüphe varit olamaz, yani fiili yapan kimsenin suçluluk hali şüphe ve tereddüde mahal bırakmıyacak mahiyettedir.

Dokunulmazlık müessesesinin gayesi, milletvekillerini vazifeleri ile ilgili olmıyan fiillerinden dolayı suçsuz kılmak değil; bilhassa dikkatinize arzederken, fiillerinden dolayı suçsuz kılmak değil; fakat iktidarın bir takım bahanelere istinaden tevessül edeceği hareketlere karşı onları himaye etmek maksadından doğmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği devam ettiği müddetçe müruruzamanın işlemediğini yüksek Meclise arz etmek isterim. Biliyorsunuz, Anayasamızda bir de milletvekilliğinin sorumsuzluğu mevzuubahisdir. Sorumsuzluğun gayesi; milletvekiline tam bir serbesti ve hürriyet tanımadır. Milletvekili böylece tam bir vicdan huzuru içerisinde fikrini beyan ve reyini izhar edebilir. Dokunulmazlığın gayesi de bir bakıma budur. Yani milletvekilinin hiçbir şeyden çekinmeksizin serbestçe vazifesini görmesini temindir. Dikkat edilecek olursa, Anayasamızın 79 ncu maddesi metninde sadece «suç» tâbiri yer almış ve suçun nevi tasrih edilmemiştir.

Dokunulmazlık suçluluğun bütün nevilerini kapsıyacak mahiyettedir. Yani ister cürüm, ister kabahat nevinden olsun suç adını taşıyan her fiil için milletvekilliği dokunulmazlığı bahis konusu olabilecektir.

1961 Anayasası hazırlanırken dokunulmazlığın hudutlandırılması ve bunun bir imtiyaz halinden çıkarılması dahi teklif edilmiş, fakat fikir reddedilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin, mutlak takdir yetkisine bir hudut çizilmemiş ve objektif ölçüler asla vazedilmiş değildir.

Muhterem arkadaşlar, komisyon sözcüsü arkadaşımız, Reşat Özarda arkadaşımız için, «mahkemeye gitsin, beraatı zimmet asıldır.» buyurdular. Ve ilâve ettiler; «suçluluğu, kaziyeyi muhkeme ile sabit olsun» dediler.

Muhterem arkadaşlarım, aynı mantık silsilesinden hareket edecek olursak, bu takdirde yapılan bütün ithamların, meselâ, bir zina suçlusunun bu Parlâmentoda bulunmaması, onun da mahkemeye gitmesi icabeder. Demek ki, istisnaları tanımayan, sadece suç tâbirini kullanan bir Anayasada böyle bir istisnayı aramakta, müsaade ederseniz, elbette bir maksat aranabilir. Ben şahsan bunu aramakta kendimi haklı görüyorum...»¹⁴³⁶

Bilgin'densonra, Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu'nun, dokunulmazlığın kaldırılmasının lehinde, Karma Komisyon Raporuna muhalif kalmış olan Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun ise Raporun aleyhinde konuştuklarını ve Karma Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın da bu konuşmalara yönelik bazı açıklamalarda bulunup, sorusu olan milletvekillerinin sorularını cevaplandırıldığını görüyoruz¹⁴³⁷.

Karma Komisyonun Raporuna muhalif kalmış olan Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Reşat Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılması kararına niye katılmadığını uzun uzun anlatıyor ve sözlerini şöyle tamamlıyordu:

“...Çıkıp burada şerefli orduya hakaret etmiş insanları mı koruyacağız? Böyle dediğimiz zaman demagoji olur. Bu hakikatin ifadesi olmaz. Bu şekilde meselelerimizi halledemeyiz. Samimiyetten uzaklaştıkça bu memleketin dertlerine çâre bulmamıza imkân yoktur. Evvelâ samimi olacağız. Özarda zaten bu meselede lâıyk olduğu kadar azap çekmiştir. Orduya hakaret ettiği zannının bir arkadaşımıza verilmesi büyük bir vebaldir. Bu vebali kolay kolay bir insan çekemez, tahammül edemez.

Şimdi, inşallah konuşurken bana müdahale eden arkadaşlarıma, ileride bir iki sene sonra, falan; iktidardan muhalefete geçtiğiniz zaman böyle şen'i ve feci iftiralar yapılmaz...

¹⁴³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 633.

¹⁴³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 635-644.

Şimdi arkadaşlarım; bir de bir noktaya daha temas edeceğim. Komisyonunda lehte ve aleyhte yapılan konuşmalarda katiyen 9 Temmuz tarih ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının meşruluk temelini teşkil eden 27 Mayıs 1960 Devrimini inkâr edercesine lisanen tecavüz filân diye lâflar geçmediği halde Komisyon Sözcüsü arkadaşımız raporu hazırlarken bunları da içine katmış. Arkadaşlar biz vâkıa 17 ye karşı 18 oyla kaybettik. 18 oy verenler Komisyonun ekseriyette; Komisyonun kanaati bu diye Komisyon Sözcüsü yazar ama konuşmadı bunları. Orduya hakaret filân... Bunlar konuşuldu. Ama 27 Mayıs, 1960 Devrimini inkâr, konuşulmamıştır...

İşte bu hava içinde, iki bitaraf şahidin ifadesi de göstermektedir ki, dosyadaki deliller gayriciddîdir. Belki de tertip eseridir. Hâdis 10 ay evvel cereyan etmiştir. İcra bunu o tarihten bu yana getirmemiş, muayyen bir devrede bunu ileri sürmüştür. Mesele politiktir. Öyle ise, teşriî masuniyet müessesesini zedelemek ve aynı zamanda bir muhalefet partisini ve onun müntesiplerini baskı altında bulundurmak kuvvetli ve bütün meselelerini ihataya muktedir bir Hükümetin, bir iktidarın harcı olmalıdır; böyle meselelere tenezzül etmemelidir. Hürmetlerimi arz ederim arkadaşlarım.”¹⁴³⁸

Daha sonra, dokunulmazlığı kaldırılması istenen Reşat Özarda kürsüye gelmiş ve kendisinin suçlanmasına yol açan olayı ve gelişmeleri anlatarak bazı değerlendirmelerde bulunmuştu. Özarda, konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın Başkan; sayın milletvekilleri, Sokrat, müdafaasını yaparken konuşmasını sık sık keserek aleyhte tezahürat yapan dinleyicilere dönüp şöyle hitabetmişti: «Ey Atinalılar... Bırakınız konuşayım. Kendimi kurtarmak için değil, hakikatleri ortaya koymak için konuşuyorum.» Ben de sayın arkadaşlarımdan istirham ediyorum. Kendimi müdafaa için söz almış değilim. Hakikatleri ortaya koymak için konuşuyorum. Lütfen tahammül gösteriniz ve beni dinleyiniz. Çünkü, ben 10 aydan beri çok tahammül gösterdim. Bir iftira ve tertip kasırgası içinde her taraftan gelen fırtınalara, boralara, kasırgalara, sendelemen mukavemet ettim. Beni manen üzen çok hâdiseler oldu. Fakat vicdanen daima müsterih oldum. Çünkü, isnad olunan sözlerin hiçbirini söylemedim. Esasen buna herkes de kaanidir. Hattâ aleyhimde rey verenlerden bir kısmı bile.

Hâdisenin izahına geçmeden evvel bir noktaya işaret etmek isterim. Dokunulmazlığımın kaldırılması meselesinin Mecliste müzakere edildiği bugün 13 Mayıs 1963 tür. Bu bir tesadüf müdür, yoksa bir hesap işi midir, pek kestirememekle beraber bu tarihin, meselenin esasıyla doğrudan

¹⁴³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 640-641.

doğruya alâkalı bulunması şayanı hayrettir. Çünkü, bundan tam bir sene evvel 13 Mayıs 1962 tarihinde umumi, siyasi af kanunu teklifimi posta ile Meclis Riyasetine göndermiştim. O günden itibaren de bâzı şahısların ve çevrelerin husumetini üzerime çekmiş, çeşitli yollardan baskılara, ölümle tehditlere mâruz kalmış, hattâ iki defa idamıma karar verildiği yüzüme karşı söylenmiş ve nihayet bu baskı ve tehditlerin faide vermemesi karşısında bu tertibin hazırlanması yoluna gidilmiştir...

Bu tertipten sonra şayet mânevi ve ruhî çöküntüye duçar olarak mücadelede çekilmiş, af teklifi ile Egesel hakkındaki sözlü sorumu geri almış, Meclis çalışmalarında ve siyasi hayatta tamamen silik ve pasif bir duruma geçmiş olsaydım, kısacası sindirilmiş olsaydım, bugün yüksek huzurunuzda teşriî masuniyetimin kaldırılması gibi bir mesele müzakere konusu olmayacaktı. Bunun, vereceğim izahat dışında elle tutulur, gözle görülür delili, bana isnadolunan suçların çok vahim olan mahiyetlerine rağmen, işlendiği iddia olunan tarihten itibaren tam 9 ay müddetle üzerinin küllenip bekletilmesi ve ancak bugün ele alınmış olmasıdır. Bütün bu işleri sevk ve idare eden kuvvet, bana isnadolunan fiil ve hareketlerin bir tertib olduğunu bilmesiydi veya bu hâdise o kuvvetin sevk ve idare ettiği bir tertibolmasıydı, olayı mütaakıp mesele derhal ele alınır ve sûratle neticelendirilirdi.

Şimdi gelelim tertibin izahına: Şimdiye kadar Meclise aksetmiş olan diğer birçok arkadaşlara ait suçların işleniş tarzı ile bana isnadolunan suçların işleniş tarzı arasında da mühim bir fark göze çarpmaktadır. Diğer arkadaşların suç teşkil ettiği iddia olunan sözleri; kongrelerde, mitinglerde veya umumi görüşmelerde sarf ettikleri ileri sürülmekte olmasına mukabil bana isnadolunan sözlerin bir lokantada hususi surette birkaç arkadaşla yemek yiyeceğimiz sırada ve bir sohbet arasında sarf edildiği iddia olunmaktadır. Bunun ifade ettiği bir mâna vardır; acaba ben hiçbir kongrede konuşmamış bir milletvekili mi idim? Bilâkis en çok kongrede bulunmuş ve en çok konuşmuş bir milletvekili idim. Geçen sene Adalet Partisinin umumi kongreleri münasebeti ile bütün Türkiye'yi baştan başa gezmiş, en az 30 vilâyet ve kaza kongresinde en uzun konuşmaları yapmıştım. Bu kongrelerde Halk Partililer bulunmakla beraber Hükümet komiserleri, hattâ savcılar vardı. Sarf edilen bütün gayretlere rağmen konuşmalarım suç teşkil edecek söz bulunamadı. Demek ki, konuşmalarım daima kontrollü ve mantıkî idi. O halde bir tertip ekibi teşkil edilerek en müsait yerde bir hâdise çıkarmak icabediyordu. Bu iş de plânlandı ve hazırlandı.

...

Muhterem arkadaşlarım, burada hâdiseyi daha fazla deşip anlatacak değilim. Ancak 54 yaşına gelmiş, bugüne kadar birçok Devlet memuriyetleri vermiş, 15 sene avukatlık yapmış, bugüne kadar hiç kimseye küfür etmemiş bir insan ve bilhassa her istediği makamı her yerde en geniş şekilde tenkidetmek imkânına sahibolan bir insan küfür etmez. Bu küfürler ancak onu kendi muhayyesinde yaratanlara aittir.

Muhterem arkadaşlar; Türk Ceza Kanununun bütün maddelerini ihlâl eden kimseler hakkında savcılar derhal takibata geçer, dâva açar.

Yalnız, 157, 158, 159 ncu maddeler müstesna. Bunlar hakkında dâva açılması ancak Adalet Bakanlığının müsaadesine bağlıdır. Bunun mânası, vatandaşları kötölemek için sık sık başvurulabilecek, Devletin mânevi kuvvetleri aleyhine her önüne gelenin şikâyeti üzerine dâva açılmasına meydan vermemek ve bu müesseseleri zedelememek içindir.

Ancak, şurasını esefle beyan edeyim ki, hâdisenin vukuundan hemen bir iki gün sonra, müddeiumumilik 4 gün içerisinde tahkikatı tamamlattırmıştır. 12 Ağustos tarihli Hürvatan gazetesinde; başlık: Reşat Özarda'nın teşriî masuniyeti kaldırılacak. Haber de şu: Dün temas ettiğimiz bir Adalet Bakanlığı yetkilisi, mahallî savcılıktan evrak gelir gelmez Bakanlığın, Reşat Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılması için Başbakanlık nezdinde teşebbüse geçeceğini açıklamıştır. Aynı gazetenin 14 Ağustos tarihli başlığından yine, A.P. Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılması hususunda karara varıldığı açıklandı demek suretiyle, daha Adalet Bakanlığı gibi, lâaletâyin bir vatandaşa dahi isnadedilen bu gibi suçlar karşısında büyük hassasiyet göstermesi ve ancak lüzum ve zaruret gördüğü takdirde dâva açılması lâzımgelen bir mevzuda, o gün hâdiseyi haber veriyor; ertesi günü daha tahkikatın ne olduğunu öğrenmeden Adalet Bakanlığı yetkilileri Reşat Özarda'nın teşriî masuniyetinin kaldırılmasına karar vermiştir diye gazetede beyanat veriyor.

Muhterem arkadaşlar; bir milletvekilinin her şeyden evvel memleketin yüksek menfaatlerini göz önünde bulunduran bir kimse olduğunu akıldan uzak bulundurmamak lâzımdır. Bu şekilde ihbar ve tertiplerle bu memleketi birbirine düşürürsek bundan kimse değil, ancak düşman istifade eder...

Sayın Tefîk Fikret'in güzel bir sözü vardır: (Bir vatan gitti, fakat bitmedi hâlâ sen ben. Bize bu halle bizden fazla olmaz düşmen)

Muhterem arkadaşlar, bu memleketi nereye götürmek istiyoruz, bu memleketi iki kampa mı ayıracağız? ...Muhterem arkadaşlar, bu memleket-te artık, her kongrede söylediğim gibi, muhtaç olduğumuz tek şey vardır,

kardeşlik ve millî tesañüt. Ben söyledim; bunu, seçimlerden evvel, seçimlerden sonra, her kongrede bu tezi müdafaa ettim. Bir gün bu rejim çökerse bunun altından ne siz, ne biz, hiç kimse kurtulamaz. Memleket felâkete gider. Onun için artık, sen - ben kavgasını ortadan kaldırmak, bu tertip; ve iftira metotlarını artık tarihe maledip hakikatin ışığında, hakiki Atatürk idealizmi peşinde, kardeş gibi birleşmek mecburiyetindeyiz. Bunu sizlere ifade ederken bütün samimî duygularımı ortaya koymuş bulunuyorum.

Sözlerimin başında söylediğim gibi, buraya kendimi müdafaa etmek için çıkmadım. Hakikatleri söyledim, hakikatleri ifade ettim. Gene aynı hisle huzurunuzdan ayrılıyorum. Takdir Yüksek Meclisinizindir.”¹⁴³⁹

Özarda’nın konuşmasından sonra her ne kadar Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük de söz almak istemişse de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bir yeterli önergesinin verildiğini ve o yeterli önergesini okutacağını daha evvel Genel Kurula bildirdiğini belirtiyor, ancak yeterli önergesi reddedildiği takdirde Bakana söz verebileceğini açıklıyordu¹⁴⁴⁰. Bu doğrultuda, Mardin Milletvekili Talât Oğuz tarafından verilen yeterli önergesi okutulunca, Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, yeterli önergesinin aleyhinde söz almış ve konuşmasına şöyle başlamıştı:

“Muhterem arkadaşlar; müzakerenin kâfi olmadığına dair kanaatimi açıklamadan evvel bir noktayı yüksek heyetinize arz etmek isterim. Anayasanın bir prensibi şahsınca ihlâl edilmiş, bir tertiple zindana atılmış, çile çekmiş bir arkadaşımız olduğumu çok iyi biliyorsunuz. Böyle bir insanın 27 Mayıs ihtilâlinin meşruiyeti aleyhinde tahriklerde bulunan, söven veya sayan insanları korumak için konuşmıyacağını takdir edersiniz. Ben, hakikate hizmet etmek için, Yüksek Meclisin isabetli bir karar vermesini sağlamak için karanlık kalan bâzı noktalar üzerinde duracağım...”

Mevzu tenevvür etmiş değildir arkadaşlar. Ne nefsi hâdise bakımından tenevvür etmiştir, ne de hukukî prensipler bakımından tenevvür etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kendine gelen dosyayı tescil edecek bir heyet değildir. İsnadın ciddî olup olmadığını elbette takdir edecektir. Mebus yalnız icra kudretinin tertiplerine karşı korunmaz. Nereden gelirse gelsin her türlü tertibe karşı korunur. Mebusun vazife görmesine engel olmak isteyenler arasında Hükümet bulunabileceği gibi, siyasi rakipler de bulunabilir. O halde tertip karşısında olduğumuz kanaatine varırsak, teşriî masuniyeti kaldıramayız. Bu hâdisede bir tertip olduğu kanaatini veren bâzı noktalar var; orayı açıklıyorum.”

¹⁴³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 644-647.

¹⁴⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 647-648.

Bu sırada, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, müdahale ediyor ve Bölükbaşı'ya, konunun esasına girdiğini, oysa sadece yeterlik önergesinin aleyhinde konuşmakla yetinmesi gerektiğini ihtar ediyordu. Başkanvekili ile Bölükbaşı arasındaki konuşmalar, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmiş bulunuyordu:

“BAŞKAN – Sayın Bölükbaşı; bir dakikanızı alacağım. Usul hakkında söz istediniz, esasa giriyorsunuz, lûtfen usul dışına çıkmayınız...

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Devamla) – Arkadaşlar; bir insan kıfayet aleyhinde ne söz söyleyecek? Müzakere kâfi değildir demekle mi iktifa edecek, yoksa bunun mucip sebeplerini mi açıklayacak?

BAŞKAN – Mucip sebeplerini kısaca zikretmek suretiyle müzakerenin kâfi olmadığını beyan edebilirsiniz.

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Devamla) – Müsaade buyurunuz, Reis Bey, kısılak ölçüsü size göre, bana göre farklı olabilir, müsaade buyurun da arz edeyim.

BAŞKAN – Ama esasa geçtiğiniz anda usul kayboluyor.

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Devamla) – Karanlık noktalardan bahsediyorum. Nedir o karanlık noktalar? Burada konuşan arkadaşlar derinliğine bu noktalara temas etmediler. Arkadaşlar, hâdiseye şahit olan iki subayımız var; birisi binbaşı, birisi albay. Söylediklerini tahlil edelim.

BAŞKAN – Sayın Bölükbaşı, istirham ediyorum. Esasa giriyorsunuz. Ben burada Riyaset mevkiinde yalnızca usul kaidelerini tetkikle mükellef bir insanım. O yönden usule riayet ediyorum. Lûtfen yalnızca kıfayetin aleyhinde konuşunuz.

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Devamla) – Müsaade buyurunuz Reis Bey. Hangi noktanın karanlık olduğunu söyletmiyorsunuz. O halde niçin beni buraya çağırdınız?

BAŞKAN – Kıfayetin aleyhinde bulunduğunuzu izah edecektiniz.

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Devamla) – Kıfayetin niçin aleyhinde bulunduğumu izah ediyorum.

BAŞKAN – Ama siz esasa geçiyorsunuz.

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Devamla) – Ne esas Reis Beyefendi?... Şu noktalar aydınlanmamıştır, aydınlansın diyeceğim. Söylemezsem niçin buraya geldim?

BAŞKAN – Tamam onları zikredin yalnız siz kendi kanaatlerinizi bu meyanda esasa geçip belirtmeyiniz.

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Devamla) – Reis Bey, kanaat havadan bir şey değildir. Hâdiselere, vakialara dayanır.

BAŞKAN – Usule mûtaallik kanaatlerinizi belirteceksiniz. Buyurun.”¹⁴⁴¹

¹⁴⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 648-649.

Bu karşılıklı konuşmalardan sonra, Bölükbaşı, sözlerine devam ediyor ve olayda neden bazı şüpheli kısımların kaldığını belirterek, Komisyon Raporunda bu kısımlara yer verilmediğini ileri sürüyordu.

Bölükbaşı'nın konuşması bittiğinde, Başkanvekili Nurettin Ok, yeterli önergesini oya sunmuş ve Genel Kurul, bu önergeyi kabul etmişti¹⁴⁴². Böylece, Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını öneren Karma Komisyon Raporu üzerideki görüşmeler tamamlanmış ve sıra, Raporun oylanmasına gelmiş oluyordu. Bu arada, 16 milletvekili tarafından verilen bir önerge ile, dokunulmazlığın kaldırılıp kaldırılmaması hususunun açık oya sunulması istendiğinden, Başkanvekili Nurettin Ok, açık oyalama isteyenlerin sayısı 15'i bulduğu için, İçtüzüğün 136. maddesi uyarınca açık oylamaya gidileceğini bildirmişti¹⁴⁴³.

340 milletvekilinin katıldığı açık oylama sonunda, Karma Komisyonun, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmasını öneren Raporu, 7 çekimser ve 162 kabule karşı, 171 oyla reddedildiğini görüyoruz¹⁴⁴⁴. Böylece, uzun tartışmalardan sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, Karma Komisyonun Raporunu kabul etmemiş ve Reşat Özarda'nın dokunulmazlığının kaldırılmamasına karar vermişti.

5- Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Oluşan Karma Komisyonun, Dokunulmazlığının Kaldırılması İstemini İncelemekte Olduğu Bir Milletvekilinin İstifa Etmesi Nedeniyle İncelemesine Son Vermesi ve Dosyayı Başkanlığa İade Etmesi

12. Dönemde, dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin dikkat çekici bir olay, Erzurum Milletvekili Cevat Önder'in dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik istemin, Millet Meclisi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyonda incelenmesi sırasında yaşanmıştı. Bu bağlamda, Adalet Partisi Erzurum Milletvekili Cevat Önder hakkında, 18 Kasım 1962 tarihinde Adalet Partisinin Ankara İl Kongresinde yaptığı konuşma ile Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkındaki 8 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun 1. maddesini ihlâl ettiği iddiası ile soruşturma başlatılmış ve adli mercilerce yapılan adı geçen milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması istemi, Adalet Bakanlığı eli ile Başbakanlığa gelmiş ve bu istem, Başbakanlığın 16 Ocak 1963 tarihli yazısı ile Millet Meclisi Başkanlığına iletilmişti. Millet Meclisi Başkanlığı, dosyayı, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyona göndermiş ve

¹⁴⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 648-649.

¹⁴⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 649.

¹⁴⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), ss. 653, 669-672.

Karma Komisyonun incelemesi sürerken; Milletvekili Cevat Önder, Yüksek Adalet Divanınca müebbet hapse mahkûm edilmiş bulunan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, cezasını çekmekte olduğu Kayseri Cezaevinden 22 Mart 1963 tarihinde geçici olarak tahliye edilmesi üzerine 23 Mart ve sonraki günlerde Ankara'da düzenlenen gösteriler sırasında Adalet Partisi Genel Merkezine de saldırılarda bulunulması nedeniyle, Cevat Önder, milletvekilliğinden istifa etmiş ve istifası Millet Meclisinin 1 Nisan 1963 tarihli 65. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulmuştu¹⁴⁴⁵.

Bu durum karşısında, Karma Komisyon, 17 Nisan 1963 tarihli Birleşiminde, Cevat Önder'in istifa ettiğini ve istifasının Millet Meclisi Genel Kurulunda da okunduğunu dikkate alarak, adı geçen hakkındaki dokunulmazlığın kaldırılması istemi üzerindeki incelemesine son vermiş ve dosyanın Başbakanlığa gönderilmesi için Millet Meclisi Başkanlığına sunulmasını kararlaştırmıştı. Bu konuda, Karma Komisyon Başkanı Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu tarafından Millet Meclisi Başkanlığına yazılan yazıda şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Kendisine, 18 Kasım 1962 günü Adalet Partisi Ankara İl Kongresinde yaptığı konuşma ile Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5 Mart 1962 tarihli ve 38 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin (A) ve (D) bentlerine aykırı hareket suçu isnadedildiği için Başbakanlığın Özlük ve Yazı İşleri ifadeli, 16 Ocak 1963 tarihli ve 6/2-288 sayılı yazısı ile yasama dokunulmazlığının kaldırılması istenmiş olan Erzurum Milletvekili Cevat Önder'in milletvekilliğinden çekilmiş bulunması ve çekilme yazısı Genel Kurulun bilgisine sunulmakla çekilmenin tekemmül etmiş bulunması muvacehesinde, hakkında Millet Meclisince yapılacak bir işlem bulunmadığından, yukarda zikri geçen Başbakanlık yazısına ek dosyanın Başbakanlığa iade edilmesi gerektiğine Karma Komisyonumuzca 17 Nisan 1963 günü Birleşiminde karar verilmiş bulunmaktadır.

*Gereğinin yerine getirilmesini yüksek tensiplerinize derin saygılarımla arz ederim.”*¹⁴⁴⁶

¹⁴⁴⁵ Cevat Önder'in telgrafla Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği istifası şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına, Ankara.

Şerefi zedelenen ve haysiyeti korunamıyan bir Parlâmentoda daha fazla çalışamıyacağım için, Erzurum'lulardan aldığım millet emanetini, millete teslim ediyor; milletvekilliğinden istifa ediyorum.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 65, (01.04.1963), s. 88.

¹⁴⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 573.

Karma Komisyon Başkanlığından gelen bu tezkereyi, 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşiminde Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunan, Başkanvekili Mekki Keskin, Dosyanın Başbakanlığa geri gönderileceğini açıklıyordu¹⁴⁴⁷.

Nisbî dokunulmazlık, mutlak dokunulmazlığın aksine, milletvekiline sadece milletvekilliği süresince bir koruma sağladığı ve milletvekilinin milletvekilliğinin bir nedenle sona ermesi üzerine, ilgili hakkında milletvekilliği devam ederken dokunulmazlığı kaldırılmadığı takdirde yapılamayan adlî takibat yapılabilir hale geleceği için, Karma Komisyonun müstafi Milletvekili Cevat Önder hakkında Millet Meclisince bir işlem yapılamayacağına ilişkin kararı ve bu karar doğrultusunda Millet Meclisi Başkanlığının, dosyayı Başbakanlığa geri göndermesi, tamamen yerinde bir uygulamaydı.

¹⁴⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 573.

ONUNCU BÖLÜM

Millet Meclisinin 12. Döneminde Partisinden Çıkarılan, Partisinden İstifa Edip Bağımsız Kalan veya Başka Bir Siyasî Partiyeye Geçen Milletvekilleri

Millet Meclisinin 12. Döneminin, milletvekilleri veya senatörlerin parti değişikliğine gitmeleri açısından çok hareketli bir dönem olduğu söylenebilir. Gerçekten, Millet Meclisinin 12. Döneminde, çok sayıda milletvekilinin, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde seçildikleri partiden istifa ederek başka partiye geçtikleri veya bağımsız kaldıkları gözlemlendiği gibi; birkaç milletvekilinin de partisinden çıkarıldığına tanık olunmaktadır. Sözü edilen bu parti değişikliği nedenlerinin başında, 27 Mayıs 1960 darbesi sonunda yeniden çok partili siyasal yaşama dönülürken, kapatılmış olan Demokrat Parti seçmenlerinin yeni kurulan Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisinden hangisine yöneleceğinin bilinmemesi gelmekteydi. Bu bağlamda, siyasî yelpazede Demokrat Partinin kapatılmasının yol açtığı boşluğu, yeni kurulan Adalet Partisinin veya Yeni Türkiye Partisinin, ya da daha önceden mevcut olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin dolduracağını düşünerek, bu partilerden birinde yer alıp siyaset yapmak isteyen bazı milletvekilleri, zaman içinde yanıldıklarını görmüş ve yeni bir arayışa girerek partilerini değiştirmişlerdi. Aynı şekilde, bazı milletvekilleri de, seçildikleri partinin izlediği politikadan hoşnut olmadıkları, ya da onu yeterince başarılı görmedikleri için, kendilerine daha yakın buldukları bir başka partiye geçmişlerdi. Parti üyeleri arasında yaşanan bu harekette, gerek 17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerin, gerek 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmî seçimlerinin sonuçları da etkili olmuştu. Gerçekten, bu seçimlerden Adalet Partisinin daha başarılı çıkmış olması, ibrenin Adalet Partisine doğru döndüğünü gösteriyor ve bu durum, değişik nedenlerle partilerinden istifa eden bazı milletvekillerinin, ya derhal, ya da bir müddet sonra Adalet Partisine geçmelerinde rol oynuyordu. 12. Dönemde, demokratik rejime yönelik, biri 22 Şubat 1962, diğeri 21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleşen iki askerî müdahale girişiminin de bazı milletvekillerinin parti değiştirmeleri üzerinde etkisi olmuştu. Nihayet, 12. Dönemde CKMP üyeleri arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları yüzünden, yukarıda görüldüğü gibi, Genel Başkan Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı'nın önderliğinde bir grup milletvekili ve senatörün 31 Mayıs 1962 tarihinde CKMP'den ayrılıp, çok kısa bir süre sonra, 14 Haziran 1962 tarihinde Millet Partisi'ni kurmaları ve politikaya bu Parti içinde devam etmeleri de bu dönemde daha farklı bir parti değiştirmenin örneğini oluşturmaktaydı¹⁴⁴⁸.

¹⁴⁴⁸ Bu dönemde bazı milletvekillerinin parti değişikliğine gitmelerinin nedenleri ve birden çok parti değiştirmiş olan milletvekillerine ilişkin titiz bir inceleme için bkz. Orhan Tokatlı – Rafet Genç, “Parlamentoda Köşe Kapmaca, Transferlerin sebepleri”, Başkentten Notlar, **Milliyet**, 9 Mart 1965.

12. Dönemde yaşanan partiden çıkarılma, mensup olduğu partiden kendi isteği ile ayrılıp bağımsız kalma veya başka bir partiye geçme olayları, bunların ortaya çıkış tarihleri de dikkate alınarak şöylece sıralanabilir:

1- Adalet Partisi Zonguldak Milletvekili Nuri Beşer, 28 Ocak 1962 Pazar gecesi, Ankara’da Anadolu Kulübünde bir yemek sırasında, subaylarla eşleri hakkında sarf ettiği ileri sürülen bazı sözlerden ötürü, 31 Ocak 1962 tarihinde Adalet Partisinden çıkarılmıştı.

Olay üzerine Kara Kuvvetleri Komutanını ziyarete eden İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu’nun, ziyaretten çıkarken, kapıda bekleyen basın mensuplarına şunları söylediğini görüyoruz:

*“Şu anda Nuri Beşer Adalet Partisinden kovulmuştur. Esasen subaylarımıza hakaret eden böyle bir adamın camiamızda yeri yoktur. Adliye Bakanlığı ile Bakanlığımızca tahkikata el konulmuştur. Dokunulmazlığının kaldırılması yoluna gidilecektir.”*¹⁴⁴⁹

Nitekim, Nuri Beşer’in dokunulmazlığı, Millet Meclisi Genel Kurulunun 12 Şubat 1962 tarihli 45. Birleşiminde kaldırılmış¹⁴⁵⁰ ve yapılan yargılama sonunda 1 yıl ağır hapis cezasına mahkûm olduğu için, Beşer’in milletvekilliği de düşmüştü¹⁴⁵¹.

2- Adalet Partisi Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, Adalet Partisi Genel İdare Kurulunun 17 Şubat 1962 tarihinde aldığı kararla, Partiden ihraç edildi¹⁴⁵². Bunu, 20 Şubat 1962 tarihinde, Adalet Partisi İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaş’ın, İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray’ın, Afyon Milletvekili Mehmet Turgut’un, Sakarya Milletvekili Hami Tezkan’ın ve Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu’nun ihraçları izledi¹⁴⁵³. Ancak, bu 6 milletvekili, Merkez İdare Kurulunun 12 Nisan 1962 tarihli kararı ile tekrar Partiye alındılar¹⁴⁵⁴.

3- Adalet Partisi Bursa Milletvekili Cevdet Perin 20 Şubat 1962 tarihinde Partisinden istifa etti. Perin, istifası ile ilgili olarak *“izahına lüzum görmediğim sebeplerden dolayı çok sevdiğim partimden istifa ediyorum”* dedi¹⁴⁵⁵. Daha sonra istifasını geri alan Perin, 9 Nisan 1962 tarihinde yaptığı bir açıklamada, 1. İnönü Kabinesinde yer alan bazı AP’li Bakanları eleştirmiş ve 12 Haziran 1962 tarihinde

¹⁴⁴⁹ **Milliyet**, 1 Şubat 1962.

¹⁴⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 45, (12.02.1962), ss. 331-339.

¹⁴⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), ss. 14-15.

¹⁴⁵² **Milliyet**, 18 Şubat 1962.

¹⁴⁵³ **Milliyet**, 21 Şubat 1962.

¹⁴⁵⁴ **Milliyet**, 14 Nisan 1962.

¹⁴⁵⁵ **Milliyet**, 21 Şubat 1962.

ise AP'den tekrar istifa ettiğini açıklamıştı¹⁴⁵⁶. Perin, Genel Merkeze gönderdiği istifa mektubunda şöyle demekteydi:

“Son zamanlarda partinin sevk ve idaresinde had safhaya varan istikrarsızlık, şahsi kanaatime göre A.P.yi gayesinden uzaklaştırma istidadını göstermektedir. Bir siyasi partiye mensup olmak, müşterek bir sorumluluğu yüklenmek demektir. Bu şartlar içinde şahsen, sorumluluğa iştirak etmenin faydalı olmayacağı kanaatine vardım.

*Bugüne kadar, kurucuları arasında bulunmaktan daima şeref duyduğum A.P. den ayrılmak her ne kadar benim için çok elem verici ise de bu kararı vermekte kesin bir manevi zaruret hissetmekteyim. Birlikte katlandığımız meşakkatlerin hatırasına hürmeten sizden ve yeni mesai arkadaşlarınızdan son bir ricada bulunmama müsaade ediniz. A.P. yi, bu ihtiras fırtınasından kurtarınız ve tekrar itidal yoluna sevkediniz. Bu ümit içinde, A.P. den ve kuruculuk sıfatımdan istifa ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.”*¹⁴⁵⁷

Cevdet Perin, 13 Haziran 1962 tarihinde YTP'ye girdi¹⁴⁵⁸.

4- CHP Manisa Milletvekili Fevzi Lûtfi Karaosmanoğlu, Tedbirler Kanunu olarak da bilinen ünlü 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzi Fiiller Hakkında Kanun”un 3 Mart 1962 tarihinde Millet Meclisinde kabul edilmesinin ertesi günü, 4 Mart 1962 tarihinde hem CHP'den, hem de milletvekilliğinden istifa etmişti¹⁴⁵⁹.

5- YTP Erzurum Milletvekili ve Genel İdare Kurulu Üyesi Ertuğrul Akça, 7 Mart 1962 tarihinde Partisinden istifa etmiş¹⁴⁶⁰ ve 13 Nisan 1962 tarihinde Adalet Partisine girmişti. Akça'nın AP'ye giriş beyannamesini Genel Başkan Ragıp Gümüşpala imzalamıştı¹⁴⁶¹.

6- AP Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik, 10 Nisan 1962 tarihinde Partisinden istifa etmişti. Endik, bir hafta önce de Partiden ayrılmış, ancak daha sonra istifasını geri almıştı. Bir basın toplantısı düzenleyen Endik, Mecliste bir Müstakil Grubun oluşacağını bildirmişti. Süreyya Endik, Müstakil grubun yasama görevini nasıl yerine getireceğini şöyle açıklıyordu:

“1- Müstakil Grub, memleket menfaatleri muvacehesinde hükümeti her bakımdan denetleyecektir.

2- Her konuda ifrattan kaçınılacak ve mutedil bir politika yolu seçilecektir.

¹⁴⁵⁶ **Milliyet**, 10 Nisan 1962, 13 Haziran 1962.

¹⁴⁵⁷ **Milliyet**, 13 Haziran 1962.

¹⁴⁵⁸ **Milliyet**, 14 Haziran 1962.

¹⁴⁵⁹ **Milliyet**, 5 Mart 1962.

¹⁴⁶⁰ **Milliyet**, 8 Mart 1962.

¹⁴⁶¹ **Milliyet**, 14 Nisan 1962.

3- *Siyasi af konusunda hükümetin getireceği af tasarısı beklenecek ve Meclis çalışmalarında memleket menfaatlerine aykırı olan her türlü hareketin karşısına çıkılacaktır.*" ¹⁴⁶²

7- AP Eskişehir Milletvekili Celâlettin Uzer ile Hatay Milletvekili Sâki Zorlu, 12 Nisan 1962 tarihinde Partilerinden istifa etmişlerdi ¹⁴⁶³. AP Kütahya Milletvekili Rauf Kıray da, 13 Nisan 1962 tarihinde Partisinden istifa ederek, bir gün önce istifa eden iki arkadaşına katılıyordu ¹⁴⁶⁴. Üç milletvekili, yaptıkları ortak açıklamada, Genel Başkan Gümüşpala'yı siyasî af isteğini sürekli gündemde tutup, affın gerçekleşmesini engellemekle suçluyorlardı.

8- CKMP Genel İdare Kurulu, 25 Nisan 1962 tarihinde, Genel Başkan Osman Bölükbaşı'nın isteğine uyararak, Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ile İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in durumlarını ele almış ve Tahtakılıç'ın Parti ile ilişkisinin geçici olarak kesilmesine ve dosyasının Büyük Kongreye sevkine karar vermişti ¹⁴⁶⁵. Genel İdare Kurulu, 27 Nisan 1962 tarihinde yaptığı toplantıda, İstanbul Milletvekili ve Genel İdare Kurulu Üyesi Saadet Evren'in de Kongreye kadar Partiden uzaklaştırılmasını kararlaştırmıştı ¹⁴⁶⁶. Bu arada, Bölükbaşı'nın tutumunu ve ihraç kararlarını tasvip etmeyen bazı CKMP'liler, "Yeni Millet Partisi" adı altında bir siyasî parti kurma girişiminde bulunuyorlardı ¹⁴⁶⁷.

9- CKMP Kastamonu Milletvekili Fethi Doğançay, 30 Nisan 1962 tarihinde partisinden istifa etti. Doğançay, 2 Mayıs 1962'de açıkladığı istifa nedenleri arasında, demokrasinin önce partiler içinde kökleşmesi gerektiğine dikkat çekmiş ve *"Fikirlere hürmet etmeyen ve parti menfaatlerini memleket menfaatlerinden üstün gören bir parti hiçbir zaman memlekete faydalı olamaz ve esasen vatandaşların kalbinde yer alamaz"* demişti ¹⁴⁶⁸.

10- AP İstanbul Milletvekili emekli General Hilmi Oben, 2 Mayıs 1962 tarihinde Partisinden ayrılmıştı. Oben, istifa gerekçesi olarak, Parti Genel Merkezi ile anlaşmazlığa düşmesini göstermekteydi ¹⁴⁶⁹.

11- AP kurucularından İçel Milletvekili İhsan Önal, 30 Mayıs 1962 tarihinde Partisinden istifa etmişti. Önal, istifa mektubunda, *"Çok temiz memleket idealleriyle kurmuş olduğumuz AP'nin memleketin bütün hayati dâvâları ortada dururken memleket realiteleriyle hiç bağdaşmayan bir anlayış içerisindeki tutumu karşısında artık daha fazla bu zihniyetteki insanlar içerisinde bulunamayacağım"* diyordu ¹⁴⁷⁰.

¹⁴⁶² **Milliyet**, 11 Nisan 1962.

¹⁴⁶³ **Milliyet**, 13 Nisan 1962.

¹⁴⁶⁴ **Milliyet**, 14 Nisan 1962.

¹⁴⁶⁵ **Milliyet**, 26 Nisan 1962.

¹⁴⁶⁶ **Milliyet**, 28 Nisan 1962.

¹⁴⁶⁷ **Milliyet**, 27 Nisan 1962.

¹⁴⁶⁸ **Milliyet**, 3 Mayıs 1962.

¹⁴⁶⁹ **Milliyet**, 3 Mayıs 1962.

¹⁴⁷⁰ **Milliyet**, 31 Mayıs 1962.

12- Aralarında, Genel Başkan Osman Bölükbaşı'nın da bulunduğu CKMP'li 20 Milletvekili, 31 Mayıs 1962 tarihinde partilerinden istifa etmişlerdi. Partilerinden ayrılan milletvekilleri şunlardı: Osman Bölükbaşı (*CKMP Genel Başkanı - Ankara Milletvekili*), Ömer Zekâî Dormen (*Millet Meclisi Başkanvekili - İstanbul Milletvekili*), Ahmet Bilgin (*Kırşehir Milletvekili*), Kâzım Arar (*Çankırı Milletvekili*), Ömer Kart (*Konya Milletvekili*), İsmail Hakkı Akdoğan (*Yozgat Milletvekili*), Halit Fikret Aka (*Nevşehir Milletvekili*), Kemal Ataman (*Konya Milletvekili*), Nevzat Güngör (*Ağrı Milletvekili*), Kerem Özcan (*Ağrı Milletvekili*), Ali Baran Numanoglu (*Nevşehir Milletvekili*), Oğuz Demir Tüzün (*Niğde Milletvekili*), Talât Oğuz (*Mardin Milletvekili*), Rıza Polat (*Ağrı Milletvekili*), Halil Özmen (*Kırşehir Milletvekili*), Memduh Erdemir (*Kırşehir Milletvekili*), İsmet Kapısız (*Yozgat Milletvekili*), Turgut Nizamoğlu (*Yozgat Milletvekili*), Hüseyin Ataman (*Ankara Milletvekili*), Kâmil İnan (*Bolu Milletvekili*).¹⁴⁷¹.

CKMP'den ayrılanlar milletvekillerinden ibaret değildi. Gerçekten, 20 milletvekilinin yanında, 8 senatör de Bölükbaşı ile birlikte Partiden ayrılmışlardı. CKMP'den ayrılanlar, 14 Haziran 1962 tarihinde Millet Partisi adlı yeni bir parti kurmuşlardı. Yukarıda, “Millet Meclisi Üyelerinin Belirlenmesinde Uygulanan Seçim Sistemi ve Sandalyelerin Dağılımı” başlıklı Birinci Bölümde, CKMP'den bazı milletvekilleriyle senatörlerin istifa etmesi ve yeni kurdukları Millet Partisinin Millet Meclisinde yer almasını açıklarken değindiğimiz gibi, Bölükbaşı ve onunla birlikte CKMP'den ayrılan parlamenterler, önce istifaları, hemen ardından da yeni partinin kuruluşu ile ilgili birer de bildiri yayımlamışlardı.

13- Aynı günlerde CKMP Ankara Milletvekili Nihat Berkkan da Partisinden ayrılmıştı. Berkkan, Bölükbaşı ve arkadaşlarının yayımladıkları bildiriden ayrı olarak, bir bildiri niteliğindeki istifa mektubunda şöyle diyordu:

“Altı aylık tezatlarla dolu davranış ve beyanları ile haklı olarak vatansever münevverler üzerindeki sempatisini tamamen kaybeden bu parti maalesef 27 Mayıs İnkılâbının neresinde bulunduğuunun tayininde dahi âciz bir duruma düşmüştür.

İşte bugün hüznün verici iç durumumuz muvacehesinde aynı karara varanlar memleketi karanlığa sürükleyen bu istismarcı partizan zihniyetle daha sert ve açıkça mücadele etmek için aynı safta toplanmaya azimli ve kararlıdır.

*Bu maksatla CKMP'den istifa ettiğimi şimdilik müstakil kalacağımı duyururum.”*¹⁴⁷²

¹⁴⁷¹ Deniz Bölükbaşı, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, 2. bs. Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 327. Deniz Bölükbaşı, a.g.k., s. 326.

¹⁴⁷² **Milliyet**, 2 Haziran 1962.

14- AP'nin kurucularından Devlet Bakanı Çorum Milletvekili Necmi Ökten 5 Haziran 1962 tarihinde Partisinden istifa etti. Ökten, istifa nedenini kamuoyuna açıklarken şöyle diyordu:

“Bugüne kadar A.P. de bir kurucu üye, Genel Başkan Yardımcısı ve nihayet Karma Hükümet Devlet Bakanı olarak vazife gördüm. Memleketime hizmet için bütün gayretimi sarfettim. Şu anda mensup bulunduğum A.P. de, haftalardan beri devam edegelen sevki idaredeki basiretsizliğin gerek parti, gerekse memleket için zararlı olmaya başladığına kanaat getirmiş bulunuyorum. Parti arkadaşlarımı uyarmak, onlara aklen muhakemenin yolunu göstermek için en son gayetlerimi de sarfettikten ve bilhassa son Merkez İdare Kurulu toplantısında, parti yöneticilerinin parti içindeki tehlikeli unsurların elinde insiyatifini kaybetmiş olduğunu işaret ettikten sonra, artık yapılacak son işin kurulmasında yardım ettiğim A.P. den istifa etmek ve icrai ve teşri vazifeme devam etmek kararını vermiş bulunuyorum. Bütün temennim, geride bıraktığım arkadaşlarımın kısa zamanda basiret yolunu bulmaları ve memleket menfaatlerini her türlü parti mülâhazalarının üstünde tutarak cesaretle kararlarını vermeleridir.” ¹⁴⁷³

Ökten, Partisinden istifa ettikten sonra Meclisteki Bağımsız Gruba katılmış ve oybirliğiyle Bağımsız Grup Başkanlığına seçilmişti¹⁴⁷⁴.

15- Ticaret Bakanı ve AP İzmir Milletvekili İhsan Gürsan ve AP İzmir Milletvekili Kadri Özek, 7 Haziran 1962 tarihinde Partilerinden istifa ettiler.

Ticaret Bakanı Gürsan'ın, AP Genel Başkanlığına gönderdiği istifa mektubu şöyleydi:

“Devlet ve memleket hizmetinde 22 sene fasılasız devam eden vazife hayatım müddetince her türlü şahsi ihtiras ve mülâhazalardan uzak kalan tek bir prensibin, tek bir idealin ışığı çalışmalarına rehber oldu. Bu prensip bu idealde sadece ve sadece memleket aşkı ve taşıdığı mesuliyetlerin mânasını müdrik bir insan olarak vicdan ve idrak huzuru içerisinde bütün gücümle ona hizmet etmek, benliğimden ve varlığımdan bir şeyler verebilmek arzu ve ihtirası idi. Bu anlayışla manâlandırduğım çalışma arzusu ile partimize girdim ve memleket için faydalı olacağına inandığım faaliyetlerinize mütevacı imkânlarım ile katılmayı şahsım için bir şeref telâkki ettim. Ancak üzülerek arz etmek mecburiyetindeyim ki, memleketin içinde bulunduğu durum karşısında partinin ve partiyi sevk ve idare

¹⁴⁷³ **Milliyet**, 6 Haziran 1962.

¹⁴⁷⁴ **Milliyet**, 6 Haziran 1962.

mesuliyetini üzerinde taşıyanların tutum şeklini zihniyetini ve mesuliyet anlayışını yukarda belirttiğim mesuliyet anlayışıyla memlekete hizmet hususunda ömrüm boyunca takip ettiğim ve bağlandığım prensiplerimle ve ideallerimle telif edemediğim için partinizden istifa ettiğimi saygılarımla arz ederim.” ¹⁴⁷⁵

16- Afyon Milletvekili Halûk Nurbaki, 13 Haziran 1962 tarihinde Adalet Partisinden istifa ettiğini açıkladı¹⁴⁷⁶. Aynı gün, Ulaştırma Bakanı AP Denizli Senatörü Cahit Akyar ile AP Zonguldak Senatörü Tarık Remzi Baltan da Partilerinden istifa ettiklerini bildiriyorlardı. Afyon Milletvekili Halûk Nurbaki, istifa mektubunda, AP yöneticilerini suçluyor ve şöyle diyordu:

“Memleketin içinde bulunduğu vahim şartlarını ısrarla görmemezlikten gelen ve partiyi meçhul âkıbete sevkeden A.P. idarecilerinin mesuliyetini daha fazla taşıyamayacağımdan istifa ediyorum.” ¹⁴⁷⁷

17- YTP Haysiyet Divanı, 13 Haziran 1962 tarihinde Edirne Milletvekili Talât Asal, Erzurum Milletvekilleri Cevat Önder ve Turhan Bilgin’in partiden ihraçlarını kararlaştırmıştı. Haysiyet Divanının, 3 milletvekilinin kendilerini savunmayacaklarını bildirdikleri halde, savunma için tanınan 1 haftalık süreyi bekleyeceği ve ihraç kararını daha sonra açıklayacağı basında yer almıştı¹⁴⁷⁸.

18- 14 Haziran 1962 tarihinde, daha önce Osman Bölükbaşı’nın öncülüğünde CKMP’den ayrılanlar Millet Partisi’ni kurdular¹⁴⁷⁹.

19- Basın-Yayın ve Turizm Bakanı AP Samsun Milletvekili Kâmuran Evliyaoğlu 14 Haziran 1962 tarihinde Partisinden istifa etti. Evliyaoğlu ile birlikte Başbakan Yardımcısı Zonguldak Senatörü Akif Eyidoğan (İyidoğan) ile Sakarya Senatörü Turhan Kapanlı da AP’den istifa etmişlerdi. Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan, Genel Merkeze gönderdiği istifa mektubunda şöyle demektedir:

“Siyasi partiler; kendi bünyelerinde hakikate, selâmete ve demokratik esaslara uygun çalışma tarzı teessüs edinceye kadar teşriî hayatta bağımsız kalmaya kararlı olarak A.P. den istifamı arzeder; muhterem arkadaşlara sevgi ve hürmetlerimi sunarım.” ¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷⁵ **Milliyet**, 8 Haziran 1962.

¹⁴⁷⁶ **Milliyet**, 14 Haziran 1962.

¹⁴⁷⁷ **Milliyet**, 14 Haziran 1962.

¹⁴⁷⁸ **Milliyet**, 14 Haziran 1962.

¹⁴⁷⁹ **Milliyet**, 15 Haziran 1962.

¹⁴⁸⁰ **Milliyet**, 15 Haziran 1962.

20- Yeni kurulan Millet Partisi’nden 3 milletvekili istifa etti. Mardin Milletvekili Talât Oğuz ile Ağrı Milletvekilleri Kerem Özcan ve Nevzat Güngör, Kuruluşunun ertesi gününe denk düşen 15 Haziran 1962 tarihinde MP’den ayrılarak, “Bağımsız Grup”a katılmışlardı. Aynı şekilde, Cumhuriyet Senatosu Ağrı Üyesi Veysi Yardımcı da yeni kurulan MP’den istifa etmişti¹⁴⁸¹.

21- Devlet Bakanı ve AP Antalya Milletvekili Nihat Su, 16 Haziran 1962 tarihinde yaptığı bir açıklamada, AP’den bazı kopmalar olacağını ve kendisinin de istifa edeceğini söyledi¹⁴⁸².

AP Merkez Yönetim Kurulu, 18 Haziran 1962 tarihinde yaptığı toplantıda, Devlet Bakanı Nihat Su’nun durumunu ele almış ve istifa etmediği takdirde ihraç talebiyle Yüksek Hakem Kuruluna sevkini kararlaştırmıştı¹⁴⁸³. Su, 19 Haziran 1962 tarihinde AP Grubunda yaptığı bir konuşma sırasında istifasını açıklıyor, fakat beş dakika sonra, araya giren bazı milletvekili ve senatörlerin ısrarı üzerine geri alıyordu. Su, Grupta, istifasını şu sözlerle açıklamıştı:

“Nihat Su’nun İnönü’ye satılacak beş kuruluşluk metai yoktur. Bütün hareketlerimizde önce memleket menfaatlerini düşündük. Sinir ve belki de moral bozukluğu yüzünden partiden ayrılmaya karar verdim. Çok üzüntülüymüm. Sizlere ayrı ayrı hâtıra vermeğe gücüm yok. Kalbimden kopan gözyaşları hâtıra olsun.” ¹⁴⁸⁴

Nihat Su, istifasını geri aldıktan sonra, basın mensuplarına yaptığı açıklamada, “Ben, beni istifaya götüren kanaatimden değil, istifamdan vazgeçtim” demiştir¹⁴⁸⁵.

22- CKMP’den ayrılıp MP’yi kuranlar arasında yer alan Yozgat Milletvekili Turgut Nizamoğlu, 20 Haziran 1962 tarihinde MP’den istifa etmiş ve daha sonra AP’ye katılmıştı¹⁴⁸⁶.

23- YTP Giresun Milletvekili Ethem Kılıçoğlu, 7 Temmuz 1962 tarihinde Partisinden istifa etti. Öteden beri Genel Başkan Ekrem Alican’a çeşitli konularda ters düşen Kılıçoğlu, istifa mektubunda, istifasının nedenini şöyle açıklıyordu:

“Y.T.P. umumi politikasının, büyük milletimizin arzu ve iradesine aykırı istikamete yöneldiği samimi inancı ile bu partiden istifa ediyorum.” ¹⁴⁸⁷

¹⁴⁸¹ **Milliyet**, 16 Haziran 1962.

¹⁴⁸² **Milliyet**, 17 Haziran 1962.

¹⁴⁸³ **Milliyet**, 17 Haziran 1962.

¹⁴⁸⁴ **Milliyet**, 17 Haziran 1962.

¹⁴⁸⁵ **Milliyet**, 24 Haziran 1962.

¹⁴⁸⁶ **Milliyet**, 21 Haziran 1962.

¹⁴⁸⁷ **Milliyet**, 8 Temmuz 1962.

24- YTP'den ayrılan Giresun Milletvekili Ethem Kılıçoğlu ile Erzurum Milletvekilleri Turhan Bilgin ve Cevat Önder, 8 Temmuz 1962 tarihinde Adalet Partisine girdiler ¹⁴⁸⁸.

25- AP Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, 5 Eylül 1962 tarihinde Partisinden istifa etti. Apaydın, istifa nedeni olarak, Beş Yıllık Plân teklifi için Grupta kendisine ağır hücumlarda bulunulmasını göstermiş ve “*memleket dâvalarını şahsi ihtiraslarına mevzu yapanlarla çalışamayacağımı*” bildirmişti ¹⁴⁸⁹.

26- YTP'den istifa eden Hatay Milletvekili Ali Muhsin Bereketoğlu, 22 Eylül 1962 tarihinde AP'ye girdi ¹⁴⁹⁰.

27- 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlere AP listesinden bağımsız olarak katılan ve Ankara Milletvekili seçilen İhsan Köknel, bir süre sonra AP'ye girmiş ve 5 Ekim 1962 tarihinde de Partiden istifa etmişti. Köknel, istifa nedeni olarak, AP ile uyuşamamasını gösteriyordu ¹⁴⁹¹.

28- CHP Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu, CHP'nin Atatürk ilkelerinden çok tâviz verdiğini ileri sürerek, 14 Ekim 1962 tarihinde Partisinden ayrıldığını bildirmişti. Görevine bağımsız milletvekili olarak devam edeceğini söyleyen Karaosmanoğlu, istifası ile ilgili olarak, basına şu açıklamada bulunmuştu:

Kurulduğu günden beri mensubu olduğum, hattâ kurulurken ve programı tesbit edilirken Atatürk'ün, huzuruna çağırdığı Danışma Heyeti içinde bulunmak şerefi ile iftihar duyduğum ve yıllarca türlü hücumlara, tehditlere rağmen göğüs gererek ilkelerini savunduğum C.H.P. nin mânevi şahsiyetinden ayrılmama imkân yoktur. Eğer son zamanlarda bu partinin meclis grubu saflarında bir kenara çekilmiş durumda isem bunun sebebi, partinin bugünkü idarecilerinin C.H.P. umdelerine ve geleneklerine aykırı telâkki ettiğim bir takım görüş ve davranışlarıyla bağdaşamayışına atfedilebilir.

Bu görüş ve davranışlar nelerdir? Onu bağımsız bir yazar olarak tarafsız bir gazetede yayınlayacağım yazılarla açıklamaya çalışacağım. Aynı zamanda Atatürk ilkelerinin en başında insanlık ve medenilik şiarlarının yer aldığını hatırlatmayı da unutmayacağım. Bu kararımdan C.H.P. Genel Başkanını hususi bir mektupla haberdar etmiştim. Genel Başkan bunu herhangi bir tepki ile karşılamadığı için beni tasvip ettiğini sayıyorum.” ¹⁴⁹²

¹⁴⁸⁸ Milliyet, 9 Temmuz 1962.

¹⁴⁸⁹ Milliyet, 6 Eylül 1962.

¹⁴⁹⁰ Milliyet, 23 Eylül 1962.

¹⁴⁹¹ Milliyet, 6 Ekim 1962.

¹⁴⁹² Milliyet, 15 Ekim 1962.

29- Altı ay önce AP'den istifa edip bağımsız olan İstanbul Milletvekili Hilmi Oben, 16 Ekim 1962'de CHP'ye girdi. Oben, CHP'ye girişi nedenini, “*İnönü'nün büyüklüğünü daha yakından tanımak*”¹⁴⁹³ olarak açıklamıştı.

30- 12 Nisan 1962 tarihinde AP'den istifa edip bağımsız olarak görev yapan Eskişehir Milletvekili Celâlettin Uzer ile Hatay Milletvekili Saki Zorlu, 18 Ekim 1962 tarihinde CHP'ye girdiler¹⁴⁹⁴.

31- 1962 yılının başlarında AP'den ihraç edilen, ancak daha sonra Merkez İdare Kurulunun 12 Nisan 1962 tarihli kararı ile tekrar Partiye alınan Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, 31 Ekim 1962'de yeniden Partiden ihraç edildi. Apaydın, “*A.P., birkaç muhterisin malı değildir. A.P., Adalet Partililerindir. Vatanımızın sükûn ve refaha kavuşması gayesini arkadaşlarımızla tahakkuk ettireceğiz*” diyerek, bu karara itiraz etmişse de; 20 Kasım 1962 tarihinde toplanan AP Yüksek Hakem Kurulu, kararı kesinleştiriyor, Partinin 1 Aralık 1962 tarihli Büyük Kongresinde de Apaydın'ın ihracı onanıyordu¹⁴⁹⁵.

32- Millet Meclisinin 12. Döneminde, milletvekillerinin partilerinden istifa edip başka bir partiye geçme veya bağımsız kalma, ya da partileri tarafından partiden ihraç edilme durumları, ikinci ve sonraki yasama yıllarında da devam etmişti. Bu bağlamda, 2. Yasama Yılındaki ilk değişim, YTP Çanakkale Milletvekili Refet

¹⁴⁹³ **Milliyet**, 17 Ekim 1962.

¹⁴⁹⁴ **Milliyet**, 19 Ekim 1962.

¹⁴⁹⁵ **Milliyet**, 1 Kasım 1962, 2 Kasım 1962, 21 Kasım 1962, 2 Aralık 1962. Bu arada, Millet Meclisi, 1 Kasım 1962 tarihinde Birinci Yasama yılını tamamlamış ve İkinci Yasama yılına başlamıştı. Bu vesileyle, dönemin ünlü gazetecilerinden Orhan Tokatlı'nın, TBMM'de bir yılın bilânçosunu konu alan ve 2 Kasım 1962 tarihli **Milliyet** Gazetesinde yayımlanan bir incelemesinde, bir yasama yılı içinde, mensup olduğu siyasî partiden istifa edip bağımsız kalan milletvekilleriyle, başka bir partiye geçen milletvekillerine de yer verdiğini görüyoruz.

Tokatlı, Millet Meclisinin 1. Yasama Yılında, **AP'den ayrılmış olan**, Afyon Milletvekili Halûk NURBAKİ, Ankara Milletvekili İhsan KÖKNEL, Aydın Milletvekili Orhan APAYDIN, Çanakkale Milletvekili Süreyya ENDİK, İzmir Milletvekili İhsan GÜRSAN, İzmir Milletvekili Kadri ÖZEK, Kütahya Milletvekili Rauf KIRAY, Samsun Milletvekili Kâmuran EVLİAOĞLU'nun **bağımsız kalmayı tercih ettiklerini**; Bursa Milletvekili Cevdet PERİN'in, **YTP'ye**, Eskişehir Milletvekili Celâlettin UZER, Hatay Milletvekili Saki ZORLU ve İstanbul Milletvekili Hilmi OBEN'in **CHP'ye geçtiklerini**; Zonguldak Milletvekili Nuri BEŞER'in ise Adalet Partisinden ihraç edildiğini ve daha sonra mahkûm olduğu için milletvekilliğinin de düştüğünü; **YTP'den istifa eden** Erzurum Milletvekilleri Cevad ÖNDER, Turhan BİLGİN, Giresun Milletvekili Ethem KILIÇOĞLU ve **CKMP'den istifa eden** Yozgat Milletvekili Turgut NİZAMOĞLU'nun **AP'ye girdiklerini**; **CHP'den istifa eden**, Manisa Milletvekili Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu'nun Milletvekilliğinden de ayrıldığını, Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yasama görevini bağımsız milletvekili olarak sürdürdüğünü; **CKMP** lideri Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ile birlikte CKMP'den istifa eden bazı milletvekilleri ve senatörlerin Millet Partisi'ni kurduklarını bildiriyordu. Orhan Tokatlı, Millet Meclisinin 1. Yasama Yılına değerlendirdiği incelemesinin yayımlandığı 2 Kasım 1962 tarihi itibarıyla, Millet Meclisinde CKMP'li milletvekillerinin sayısının 31, yeni kurulan Millet Partisine mensup milletvekillerinin sayısının ise 16 olduğunu; ancak, CKMP üyesi Fuat Arna'nın vefatı ile birlikte, CKMP'nin Millet Meclisinde sahip olduğu iskemle sayısının 30'a indiğini saptamaktaydı. Bkz. **Milliyet**, 2 Kasım 1962.

Sezgin'in, 5 Kasım 1962 tarihinde Partisinden istifası ile gerçekleşmişti. Daha sonra AP'ye giren Sezgin, istifa mektubunda şöyle diyordu:

*“Umumi seçimlerden bu yana, kendisine gönül vermiş seçmen kitlesinin temel görüş ve arzuları hilâfına bir politika ile sevki idare edilerek memleketin realitelerini dikkate almadığı inancına vâsıl olduğum Y.T.P.den istifa ediyorum”*¹⁴⁹⁶

18 Haziran 1963 tarihinde YTP grubunda yaptığı bir konuşmada, Genel Başkan Ekrem Alican'ın ise, YTP'den istifa edip AP'ye geçen Refet Sezgin'i eski partisini bölmeye çalışmakla suçladığına tanık olmaktadır¹⁴⁹⁷.

33- 10 Nisan 1962'de AP'den istifa etmiş olan Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik, 11 Aralık 1962 tarihinde CHP'ye girdi. Endik, CHP'ye katılımıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştı:

*“Memleketin her şeyden evvel millî birliğe ihtiyacı var, bunu temin edecek parti C.H.P. dir. Binaenaleyh ben de bütün kuvvetimle katılayım diye C.H.P. 'ye girdim. Yobazlığa tâviz vermeyen bir parti olarak benimsediğim bu partiye girmemdeki gecikmenin bâzı sebepleri vardır. İnsanlar kısa zamanda dönüşler yaparlarsa onların karakterinden şüpheyi düşmek mümkündür. Uzun zamanlı dönüşler ekseriya olgunluğa delâlet eder. Yolu tıkayan bir kayayı elbirliğiyle yuvarlamak ve açmak durumundayız. Hepimizin kuvvetini aynı anda harekete getirecek adam İnönü'dür.”*¹⁴⁹⁸

34- 14 Haziran 1962 tarihinde AP'den istifa eden Samsun Milletvekili Kâmuran Evliyaoğlu, 11 Ocak 1963'te Sakarya Senatörü Turhan Kapanlı ile birlikte YTP'ye girdi. Evliyaoğlu ve Kapanlı'nın giriş beyannamelerini Genel Başkan Ekrem Alican ile Meclis Grup Başkanı Sadık Perinçek imzalamışlardı¹⁴⁹⁹.

35- Bir süre önce AP'den ihraç edilmiş olan Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, 17 Ocak 1963 tarihinde YTP'ye girdi¹⁵⁰⁰.

36- YTP Tokat Milletvekili Mehmet Kazova, 23 Ocak 1963 tarihinde Partisinden istifa ederek AP'ye geçti. Kazova, yaptığı yazılı açıklamada şöyle diyordu:

*“Y.T.P. saflarında seçmen vatandaşlarımızın fikir, arzu ve itimadlarına lâayık bir şekilde çalışmanın mümkün olmadığını anladığım için bu partiden istifa etmiş bulunuyorum”*¹⁵⁰¹

¹⁴⁹⁶ **Milliyet**, 6 Kasım 1962.

¹⁴⁹⁷ **Milliyet**, 19 Haziran 1963.

¹⁴⁹⁸ **Milliyet**, 12 Aralık 1962.

¹⁴⁹⁹ **Milliyet**, 12 Ocak 1963.

¹⁵⁰⁰ **Milliyet**, 18 Ocak 1963.

¹⁵⁰¹ **Milliyet**, 24 Ocak 1963.

37- CKMP Afyon Milletvekili Şevki Güler, 29 Ocak 1963 tarihinde CKMP Grubunda, mevlidin radyodan naklen yayımlanıp yayımlanmaması konusunda çıkan tartışmalardan sonra, Partisinden istifa etti. İstifası ile ilgili olarak bir basın toplantısı yapan Güler, basın mensuplarına şu açıklamada bulunmuştu:

“Basın Yayındaki 100 bin marklık bir transfer yolsuzluğu konusunu Bakana sorduğum zaman Bakan cevap olarak «Bu konu hükûmeti de, partiyi de ilgilendirmez» diye cevap verdi. Radyodan Mevlid okutulması için yaptığımız teşebbüslere de Bakan «Radyoda gürültü oluyor» diye karşılık verdi. İstifamın pek çok sebepleri ve anlaşılmadığım noktalar vardı.”

Güler, açıklamasını şu sözlerle tamamlamıştı:

“Benim asıl ihtilâfım Mevlidin naklen verilmesinden çıkmıştır. Biz öyle vekillere sahibiz ki, Noel gecesi radyoda herşey olur. Müslümanların en büyük günlerinde camilerde okunan Mevlidleri radyodan naklettiremeyiz.”

¹⁵⁰²

38- 19 Haziran 1962 tarihinde AP Grubunda yaptığı bir konuşma sırasında istifasını açıklayan, ancak araya giren bazı milletvekilleri ve senatörlerin ısrarı üzerine daha sonra geri alan AP Antalya Milletvekili Nihat Su, Millet Meclisi Adalet Komisyonunda siyasî af konusu görüşülürken, AP Grup yöneticilerinden bir milletvekilinin “Biz seçim bölgelerinden kin ve intikamlarla dolu geldik” demesi üzerine, 17 Şubat 1963 tarihinde Partisinden tekrar istifa etmişti. Nihat Su, istifa nedenini şöyle açıklıyordu:

“Ben de eski bir Demokrat olmakla iftihar ederim. Ancak hiçbir zaman halk kitleleri arasında, kin, nefret ve intikam hisleri yayılmasına, bazı hislerin istismar edilmesine asla âlet olmadım ve olmayacağım. Adalet komisyonundaki beyandan, hiçbir zaman D.P.ye mensup olmayan A.P. idarecilerinin zihniyeti su yüzüne çıkmıştır. Bu gibi duyguların aşılacak istenmesi, mahkûm siyasileri bir an evvel hürriyetlerine kavuşturmak ve huzuru sağlamak için samimi gayretlerimizi daima baltalamıştır. Af bir şefkat eseridir; kin ve intikamla temin edilemez.” ¹⁵⁰³

Nihat Su, bir süre bağımsız kaldıktan sonra YTP’ye girdi.

39- Temmuz 1962 tarihinden YTP’den istifa ederek AP’ye giren Erzurum Milletvekili Cevat Önder, Celal Bayar’ın hükümlü bulunduğu Kayseri Cezaevinden 22 Mart 1963 tarihinde geçici tahliyesi nedeniyle, 23 Mart ve izleyen günlerde Ankara’da düzenlenen gösteriler sırasında Adalet Partisi Merkezine de ciddi bazı

¹⁵⁰² *Milliyet*, 30 Ocak 1963.

¹⁵⁰³ *Milliyet*, 18 Şubat 1963.

saldırılarda bulunulması üzerine 28 Mart 1963 tarihinde milletvekilliğinden istifa etmişti. Önder, Millet Meclisi Başkanlığına telgrafla bildirdiği istifasında, şöyle diyordu:

“Şerefi zedelenen ve haysiyeti korunamıyan bir Parlâmentoda daha fazla çalışamıyacağım için, Erzurum’lulardan aldığım millet emanetini, millete teslim ediyor; milletvekilliğinden istifa ediyorum.” ¹⁵⁰⁴

40- AP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, 30 Mart 1963 tarihinde Partisinden istifa etti. Özbey, bu konuda yaptığı açıklamada şöyle diyordu:

“Memleketimizin yüksek menfaatleri icabı Mecliste bağımsız olarak çalışmayı uygun buluyorum. Bu maksatla A.P. den istifa ettiğimi saygılarımla arz ederim.” ¹⁵⁰⁵

41- AP Elâzığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç, 4 Nisan 1963 tarihinde Partisinden istifa etti. Sanaç’ın, AP Genel İdari Kuruluna gönderdiği istifa telgrafında şöyle denilmekteydi:

“Bütün samimi ikaz ve mücadelemize rağmen, sevki idarenin salâh yoluna giremediğini gördüğüm partinizden istifa ediyorum.” ¹⁵⁰⁶

42- AP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Yazgan, 16 Nisan 1963 tarihinde Partisinden istifa etti. Yazgan, istifa dilekçesinde şöyle diyordu:

“Memleketime hizmet ve ideallerime sadakat düşüncesiyle, ilk günden itibaren kurucusu ve hizmetkârı bulunduğum Adalet Partisinden, bugünkü şartlar altında istifaya karar vermiş bulunmaktayım. Son aylarda, yurt içinde ve Parlâmento dahilinde cereyan etmekte olan ve vatandaşa asla huzur getirmeyeceğine kani bulunduğum ölçüsüz çekişmeler ve taraftarı bulunmadığım fikirler, beni bu karara sevketmiştir.” ¹⁵⁰⁷

43- Adalet Partisinde, Genel Başkan Ragıp Gümüşpala’nın Başkanlıktan çekilmesini istedikleri için 4 senatör ve 1 milletvekili ihraç istemiyle 18 Nisan 1963 tarihinde Yüksek Hakem Kuruluna sevk edildi. Sözü geçen 4 senatör ve 1 milletvekili şunlardı: Senatörler: Ferit Alpiskender, Suat Seren, Muallâ Akarca, Adil Ünlü, Cenap Aksu; Milletvekili ise, Kayseri Milletvekili Mehmet Yüceler’di.

Ayrıca, Samsun Milletvekili Bahri Cömert, Sakarya Milletvekili Nuri Bayar, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ve İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray’ın durumlarının da incelendiği bildiriliyordu¹⁵⁰⁸.

¹⁵⁰⁴ **Milliyet**, 29 Mart 1963; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12, Yasama Yılı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 65, (01.04.1963), s. 88.

¹⁵⁰⁵ **Milliyet**, 31 Mart 1963.

¹⁵⁰⁶ **Milliyet**, 5 Nisan 1963.

¹⁵⁰⁷ **Milliyet**, 17 Nisan 1963.

¹⁵⁰⁸ **Milliyet**, 19 Nisan 1963

44- 4 Nisan 1963 tarihinde AP'den istifa eden Elâzığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç, yine AP'den ayrılmış olan Elâzığ Senatörü Rasim Giray ile birlikte 18 Nisan 1963 tarihinde YTP'ye girdi¹⁵⁰⁹.

45- Daha önce, Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın çekilmesini istedikleri için ihraç talebiyle 18 Nisan 1963'te Yüksek Hakem Kuruluna sevk edilen 4 senatör ve 1 milletvekili ile ilgili olarak; AP Yüksek Hakem Kurulu, 17 Mayıs 1963 tarihinde Senatör Ferit Alpiskender ve Senatör Suat Seren'in Partiden daimi, Senatör Muallâ Akarca ile Senatör Adil Ünlü'nün birer yıl, Kayseri Milletvekili Mehmet Yüceler'in altı ay, Senatör Cenap Aksu'nun ise 3 ay ihraçlarına karar verdi¹⁵¹⁰. Senatör Adil Ünlü de, ertesi gün kendi isteği ile daimi ihraç edilen arkadaşlarına katıldı¹⁵¹¹.

46- 31 Mayıs 1963 tarihinde, AP'den 9 milletvekili ile 3 senatör istifa etti. Dikkat çekici sayıda çok parlamenterin toplu istifası ciddi ses getirmişti. Partiden ayrılan 12 parlamenter, yayınladıkları ortak bildiride şöyle demekteydiler:

“Parti teşkilâtı ile mânevi bağlarımızı kesmemekle beraber, Parlâmentodaki parti disiplininin üstünde yer alan Anayasanın bir senatör ve milletvekiline yüklediği ödev, görev ve tarihi sorumluluğa uygun olarak demokratik rejimin korunmasına ve memleketimizin iç ve dış siyaseti bakımından son derece muhtaç bulunduğu istikrarın sağlanmasına çalışmak maksadıyla ve müstakil hüviyetle teşriî vazifemize devam etmeyi kararlaştırmış bulunuyoruz... Şimdiye kadar partiye demagojik konuşmaları ve hırçın hareketleriyle zarar getiren bâzı idarecilere tatbik edilmesi icap eden ağır disiplin cezalarına yersiz olarak altı senatör ve milletvekili arkadaşımız çarptırılmıştır. Sözde, parti otoritesini korumak mucip sebebiyle verilen bu cezalar hayretle üzerinde durulması gerektiği kadar, parti politikasına hâkim olan oyalayıcı, zaman kollayıcı bir zihniyeti bir kere daha açıklamış olması bakımından da cidden ibret verici bir olay teşkil eder... Ne hazindir ki, parti idarecileri dar görüşlü tutumlarıyla kısa ve kısır politik hesaplarıyla realiteleri görmekten ve hürriyet rejimini(n) bütün tehlikelerden korunmasına ciddi bir şekilde yardımcı olmak düşünce ve kaygısından yoksun görünüyorlar ve hattâ kendileri yüzünden toptan millete ve bütün millî müesseselere sempati ve itimat telkin edecek Adalet Partisinin ağır başlı bir prensip ve program partisi kanaatini verecek yerde, istikrarsız ve oportünist bir politika güden bir his ve kapris partisi halini uyandıran bir parti durumuna geldiğini ve siyasi hayatta güvensizlik yarattığını bir türlü görmek ve anlamak istemiyorlar.” ¹⁵¹²

¹⁵⁰⁹ **Milliyet**, 19 Nisan 1963.

¹⁵¹⁰ **Milliyet**, 18 Mayıs 1963.

¹⁵¹¹ **Milliyet**, 20 Mayıs 1963.

¹⁵¹² **Milliyet**, 1 Haziran 1963.

Ayrılan milletvekilleri ve senatörler şunlardı: Denizli Milletvekili Sinan Bosna, Sakarya Milletvekili Nuri Bayar, Adana Milletvekili Cavit Oral, Muğla Milletvekili Cevdet Oskay, Samsun Milletvekili Bahri Cömert, Bursa Milletvekili Ekrem Paksoy, Trabzon Milletvekili Ahmet Cemil Kara, Trabzon Milletvekili Nazmi Öktem, Kayseri Milletvekili Mehmet Yüceler, Muğla Senatörü Muallâ Akarca, İstanbul Senatörü Sabahattin Tanman, Samsun Senatörü Cemalettin Bulak.

İstifa edenlerin yayınladıkları bildiriye karşı AP Merkez Yönetim Kurulu da 3 Haziran 1963 tarihinde bir açıklama yapmış ve istifa edenlerin tutumunu eleştirmiştir. Merkez Yönetim Kurulunun açıklamasında şöyle deniliyordu.

“Son defa istifa ettiklerini radyo ve basından öğrendiğimiz partili bâzı Parlâmento üyelerinin yayınladıkları bir muhtıradâ haksız isnat ve yersiz iftiralarda bulundukları teessürle müşahede edilmiştir.

Derhal ifade edelim ki, medeni insanlar olarak tüzük ve programımız muvacehesinde bu kabil müracaatlarını, yetkili makamlara yapmaları gerektiği halde, doğrudan doğruya basın ve hattâ radyo kanalı ile keyfiyeti eskârı umumiyyeye aksettirmeleri A.P. saflarında büyük bir üzüntü uyandırmıştır.

A.P. nin kuruluşundan bugüne kadar sorumlu hükûmet Bakanlarına vermiş olduğu muhtıralar, umumi eskâra açıkladığı beyanlar ile Parlâmento içi ve dışı çalışma ve davranışları herkesin malûmudur. Hal böyle iken, bunları kötü niyetle bir kenara iterek bir takım muhayyel isnatlarla partimiz ve idarecilerini suçlandırmanın, milletçe bugün her zamandan daha fazla muhtaç olduğumuz huzûr ve millî birlik icapları, hattâ vatan sevgisi ile asla bağdaşamayacağını açıklarız. Daima olduğu gibi kanunlar çerçevesi içinde hareket eden A.P., millî hâkimiyetin gerçekleşmesi ve Anayasa düzeninin korunması dışında hiçbir prensip ve düşünceyi kabul etmemiştir ve öyle kalacaktır. Ayrıca 12’lerin mütenakız ve gayri vazih beyannamelerini esas alanlar tarafından A.P. ye yöneltilmek istenen rejim düşmanlığı gibi her türlü mesnetten âri ve âdi iftiraları nefretle, şiddetle reddeder; müfterileri, şerefli insanlar ise bu çirkin isnatlarını ispata davet ederiz.” ¹⁵¹³

Ancak, istifa eden 12’ler, AP Merkez Yönetim Kurulunun bu açıklamasına karşı sessiz kalmıyorlar ve onlar da yeni bir açıklama yapıyorlardı. İstifa edenler bu yeni açıklamalarında şöyle diyorlardı:

¹⁵¹³ **Milliyet**, 4 Haziran 1963.

“Genel Merkezlerin yalnız sandalyelerini korumak gaye ve endişesi ile giriştikleri fikir ve prensipten yoksun bencil politikalarını devam ettirebilmek için, parti tesanütünü türlü maksatlı bozucu ve sarsıcı tertip ve davranışları umumi efkâr ve parti teşkilâtının çoğunluğu tarafından tesbit edilmiş bulunmaktadır.

...

*Politikada aldatma ve oyalama hünerini siyasî ahlâk edinmiş ve politikada başarı sağlamak için isnat ve iftirada siyasî iftirada bulunmak pervasızlığına alışmış kimselerin başkalarına siyasî ahlâk ve vatanseverlik dersi vermeye kalkışmaları kadar gülünç bir şey olamaz.”*¹⁵¹⁴

Bu arada, basın ve radyo haberleri vasıtasıyla açıklanan istifaların sağlığı hakkında şüpheye düşen AP Grup Başkanlığı, bildiriye imza koyan senatör ve milletvekillerine birer mektup yazarak, kendilerinin partiden istifa edip etmediklerinin anlaşılmadığından söz etmiş ve kesin bir ifadeyle istifalarının teyit edilmesini istemişti¹⁵¹⁵.

Partiden ayrılan bu parlamenterler, 6 Haziran 1963 tarihinde “Müstakil Grup” adı altında bir grup oluşturmuşlar ve Başkanlığına da Adana Milletvekili Cavit Oral’ı getirmişlerdi¹⁵¹⁶.

Ancak, ilerleyen günlerde ayrılan milletvekillerinden bazıları, bir süre bağımsız kaldıktan sonra AP’ye geri dönmüşlerdi. Gerçekten, Adana Milletvekili Cavit Oral, 27 Mart 1964 tarihinde yeniden AP’ye girmişti¹⁵¹⁷. Bursa Milletvekili Ekrem Paksoy, AP Temsilciler Meclisinin, 21 Mart 1964 tarihinde verdiği karar doğrultusunda, AP’ye dönmüştü¹⁵¹⁸. Sakarya Milletvekili Nuri Bayar ile Trabzon Milletvekili Nazmi Öktem’in AP’ye yeniden girme talepleri, AP Merkez Temsilciler Meclisince 20 Aralık 1964 tarihinde kabul olunmuştu¹⁵¹⁹. Aynı şekilde Samsun Milletvekili Bahri Cömert de, bir süre bağımsız kaldıktan sonra, eski partisine geri dönmüştü. Buna karşılık, Trabzon Milletvekili Ahmet Cemil Kara, partiden ayrılmakla yetinmemiş ve AP’den istifa etmesinden hemen 1 hafta sonra, 6 Haziran 1963 tarihinde milletvekilliğinden de istifa etmişti¹⁵²⁰. Kayseri Milletvekili Mehmet Yüceler ise, bağımsız kalmayı tercih etmiş ve 25 Aralık 1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmetinde, Kayseri bağımsız milletvekili sıfatıyla Gümrük ve Tekel Bakanı olarak yer almıştı¹⁵²¹.

¹⁵¹⁴ **Milliyet**, 6 Haziran 1963.

¹⁵¹⁵ **Milliyet**, 6 Haziran 1963.

¹⁵¹⁶ **Milliyet**, 7 Haziran 1963.

¹⁵¹⁷ **Milliyet**, 28 Mart 1964.

¹⁵¹⁸ **Milliyet**, 22 Mart 1964.

¹⁵¹⁹ **Milliyet**, 21 Aralık 1964.

¹⁵²⁰ **Milliyet**, 7 Haziran 1963; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 91, (06.06.1963), s. 578.

¹⁵²¹ **Resmî Gazete**, 25 Aralık 1963, Sayı: 11590 Mükerrer, Bakanlar Kurulu üyelerinin mensup oldukları siyasî partileri gösterir liste için, bkz. Muzaffer Ayhan Kara, **a.g.k.**, ss. 81-82.

47- YTP Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen, 3 Temmuz 1963 tarihinde Partisinden istifa etti¹⁵²². Erkmen, istifasından hemen bir gün önce, Millet Meclisinin 2 Temmuz 1963 tarihli 106. Birleşimde, yerel yönetimlerin seçimlerine ilişkin kanun tasarıları üzerinde YTP Grubu adına konuşurken, Grubun kararı olmadığı halde, İl Genel Meclisi seçimlerinin de çoğunluk sistemine göre yapılmasını savunmuştu¹⁵²³.

48- Nizamettin Erkmen'den sonra 7 Temmuz 1963 tarihinde YTP Erzincan Milletvekili Hüsametdin Atabeyli de, Partisinden istifa etti¹⁵²⁴.

49- YTP Edirne Milletvekili Talât Asal ile YTP Ordu Milletvekili Ata Bodur, 18 Temmuz 1963 tarihinde Partilerinden istifa ettiler. Talât Asal, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'a gönderdiği istifa mektubunda şöyle demektedir:

“Grup ve parti içindeki sancılar devam edecektir. Zira, Y.T.P.’yi bir bölge partisi yapma zihniyeti bünyeyi kemirmektedir; kemirecektir. Kısa bir zaman içinde en yakın arkadaşlarınızla ihtilâfa düştüğünüzü göreceksiniz.

Bugünkü fikir ve davranışlarınız demokratik düzenin idamesi ve istikrarlı hükümet prensipleriyle de bağdaşamaz. İstifaların tevhit ettiği ve edeceği mesuliyet size ait olacaktır. Partiden istifa ediyorum.” ¹⁵²⁵

50- CKMP Çankırı Milletvekili Şaban Keskin, 21 Temmuz 1963 tarihinde Partisinden istifa etti. Keskin, Genel Başkanlığa gönderdiği istifa dilekçesinde şöyle demektedir:

“11 yıldan beri mensubu bulunduğum partimden büyük bir üzüntü ve hayal kırıklığı içinde istifa etmek kararını almış bulunuyorum, gereği için bilginize arz ederim.” ¹⁵²⁶

51- CHP Adana Milletvekili Kasım Gülek, Kastamonu Milletvekili Avni Doğan, Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin ve Yozgat Milletvekili Celâl Sungur, 23 Temmuz 1963 tarihinde Merkez ve Grup Yönetim Kurullarının ortak toplantısında alınan karar uyarınca, 21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe girişiminde bulunan kişilerle ilgileri olduğu iddiası ile ihraç talebiyle Haysiyet Divanına sevk edilmişlerdi. Kocaeli Milletvekili Nihat Erim ile Cemal Yıldırım için de ayrı bir soruşturmanın açılacağı, Erim'in soruşturmasının Grup Yönetimi tarafından, Milletvekili olmayan Yıldırım'ın soruşturmasının ise Genel Merkez

¹⁵²² **Milliyet**, 4 Temmuz 1963.

¹⁵²³ **Milliyet**, 4 Temmuz 1963; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 106, (02.07.1963), ss. 99-101.

¹⁵²⁴ **Milliyet**, 9 Temmuz 1963.

¹⁵²⁵ **Milliyet**, 19 Temmuz 1963.

¹⁵²⁶ **Milliyet**, 22 Temmuz 1963.

tarafından sürdürüleceği bildiriliyordu¹⁵²⁷. Kastamonu Milletvekili ve eski Devlet Bakanı Avni Doğan, Haysiyet Divanına verdiği ve Genel Başkan İnönü'yü hedef alan savunma metnini basına da iletmişti. Sözü edilen savunma metninde Doğan şöyle diyordu:

“Genel Başkan ve etrafındakilerin benim parti içinde varlığıma tahammüllerinin kalmadığı herkesçe malûm... Genel Başkanın bu peşin kararını değiştirmek ne sizin ne de benim elimdedir...”

Hiçbir menfaat beklemedim. O halde nedir bu kin? Nedir bu garez? Bunun sebebi ‘Yuvarlak Masaya’ dayanır. Türk Silâhlı Kuvvetlerine o masada verdiğimiz sözü tutamadık. Aşırı partizanlara, koalisyon bozulmasının korkusu ile sustuk. Vergi yükünü fakir halkın omzuna yükledik. Millî gelirin dağılışındaki adaletsizliği önleyici hiçbir tedbir almadık. İkinci koalisyonu kurmak için haftalarca çalışan İnönü'nün «Bu adamlarla işbirliği yapamayız. Onların ruh haletleri ile bizim düşüncelerimiz taban tabana zıttır» kararına varıp, bunu açıkladıktan 12 saat sonra, geçici ve değersiz iktidar uğruna bu kanaatinden caydığını gördük. İnönü'yü çok yakından tanırım, isteğine uymayanlar için şimdiye kadar tatbik ettiği tertiplerin hepsi hatırımdadır. Bütün bunlara rağmen yazdıklarımın ve söylediklerimin hepsini bilerek ve isteyerek yapmış olmanın huzuru içindeyim. Peşin kararın şekil bakımından formalite(sî)nin tamamlanmasını yürek rahatlığı ile bekliyorum.” ¹⁵²⁸

Yüksek Haysiyet Divanı ile Grup Haysiyet Divanı, 4 Aralık 1963 tarihinde, 5'e karşı 12 oyla, Kasım Gülek ve Avni Doğan'ın Partiden kesin, Celâl Sungur ile Kenan Esengin'in ise 1 yıl için uzaklaştırılmalarını kararlaştırmıştı¹⁵²⁹. Ancak, daha sonra, 14 Mart 1964 tarihinde, CHP Parti Meclisi, Celâl Sungur ile Kenan Esengin hakkındaki kararı oybirliği ile kaldırmış; böylece bu iki milletvekili tekrar CHP üyesi olmuşlardı¹⁵³⁰.

Kesin ihraç kararı üzerine, kararın gerekçesi henüz açıklanmamışken, Adana Milletvekili Kasım Gülek şu değerlendirmede bulunmuştu:

“Kararın neye dayandığını tebligat yapılmadığı için bilmiyorum. Görünce tafsilâtlı beyanatta bulunurum. İtham fezlekesinde itham konusu ve delil olarak gösterilenler sadece indî rivayetlerdir. Daha evvel söyledim, tekrar ediyorum. Karara rağmen ben CHP'liyim. Bu karar benim için hiçbir şey değiştirmez. Ben bu partiye bizzat Atatürk'ün delâlet ve işaretiyle girdim. CHP'ye hizmeti babam bana miras bıraktı. Tâ Sultan Hamid devrinde

¹⁵²⁷ *Milliyet*, 24 Temmuz 1963.

¹⁵²⁸ *Milliyet*, 18 Ağustos 1963.

¹⁵²⁹ *Milliyet*, 5 Aralık 1963.

¹⁵³⁰ *Milliyet*, 15 Mart 1964.

talebeliğinde hürriyet mücadelesi yapmış, hapse girmiş, İttihad Terakkide vazife görmüş, Müdafaa-i Hukuk Başkanlığı etmiş, ölünceye kadar Adana'da CHP Başkanı olmuş bir insanın oğlu ve Atatürk'ün partisinin umdelerine inanmış memleketin hayrını burada gören bir insanım...

CHP'ye zor günlerde hizmetimden bahsedecek değilim. O devir millete mal olmuştur. Ne hizmet ettimse millete, partime helâl olsun. Zor günlerde hizmet edenlere vefa tekrar gelebilecek zor günlerde çalışacak fedakârlık edecek insan bulabilmek gerektir..." ¹⁵³¹

Kararın gerekçesi açıklandığında, Gülek'in daha ciddi bir tepki koyduğu ve şunları söylediği görülüyordu:

"...Gerekçe şöyle diyor «Anayasa düzenine ve demokratik rejime karşı olan bir dikta rejimini Türkiyede kurmak amacını güden kişi ve topluluklarla sıkı temas ve birlikte çalışmak.»

Bu isnadı şiddet reddederim. İnancım, tahsilim, çeyrek asırlık politika hayatım, halka dayanan, halk içinde halka hizmet eden bir idarenin memleketimiz için tek yol olduğu inancını bende perçinlemiştir. Benim başka şekilde düşünemeyeceğimi Türk halkı çok iyi bilir. Bu çok ağır bir suç ithamıdır. Mahkemeye verilmesi ve mahkeme kararının beklenmesi gerekir. Zaten 14'ler konusu mahkemededir. Bu hususta tesir edici beyanda bulunmak bile suçtur.

İthamları delilleri tafsilâtiyle neşretmek parti merkezinin borcudur. Böylece, nihaî hâkim olan Türk halkı hükmünü verebilsin, bunlaryayınlanınca görülecektir ki ithamlar akıl almayacak kadar esassız ve delilsizdir." ¹⁵³²

Hakkında kesin ihraç kararı verilen diğer milletvekili Avni Doğan da şu açıklamada bulunmuştu:

"Bize isnat edilen ithamları gördüm. 40 yıl devam eden siyasî ömrüm, demokrasi uğruna harcanmıştır. Ben CHP idarecilerinin demokrasi oyununa düşmanım ve bununla da iftihar ediyorum." ¹⁵³³

52- YTP Bolu Milletvekili Fuat Ümit, 26 Ağustos 1963 tarihinde Partisinden istifa etti¹⁵³⁴.

53- Bir süre önce AP'den ayrılıp, YTP'ye giren Antalya Milletvekili Nihat Su ile YTP Kastamonu Milletvekilleri Sabri Keskin ve Osman Zeki Oktay, 28 Ağustos 1963 tarihinde Partilerinden istifa ettiler. Nihat Su, yasama görevine bağımsız olarak devam edeceğini, hiçbir partiye girmeye niyetinin olmadığını açıklarken; Sabri

¹⁵³¹ **Milliyet**, 6 Aralık 1963.

¹⁵³² **Milliyet**, 7 Aralık 1963.

¹⁵³³ **Milliyet**, 7 Aralık 1963.

¹⁵³⁴ **Milliyet**, 27 Ağustos 1963.

Keskin, basın mensuplarına, “Gördüğüm lüzum üzerine istifa ettim. Aramızda hiçbir ihtilâf yoktur”¹⁵³⁵ diyordu.

54- YTP Giresun Milletvekili Ali Köymen 24 Eylül 1963 tarihinde Partisinden ayrılmıştı. Köymen, YTP Genel Başkanlığına istifasını gönderdikten sonra, AP Meclis Grubuna giderek AP’lilere Sadık Perinçek’in de YTP’den ayrıldığını söylemişti¹⁵³⁶.

Son günlerde YTP’de görülen istifalar üzerine, YTP Meclis Grubu toplanıyor ve İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay, Gruba, Hükûmet ve Parti çalışmaları hakkında bilgi verdikten sonra, YTP’den ayrılmayı düşünenler için, “Partiden daha gidecekler varsa acele etsinler biz de ona göre sayımızı bilelim, durumumuzu tesbit edelim” diyordu¹⁵³⁷.

55- CKMP Ankara Milletvekilleri Zühtü Pehlivanlı, İsmail Gençer ve Mustafa Kemal Erkovanlı, 25 Eylül 1963 tarihinde Partilerinden istifa etmişlerdi. Erkovanlı, Genel Başkanlığa gönderdiği gerekçeli uzun istifa mektubunda şöyle demektedir:

“C.K.M.P. nin bu parlâmentoda vazifeye başladığı ve koalisyona katıldığı günden son dakikaya kadar partinin kurulu gayeleri ve gerçek fonksiyonu hakkındaki anlayışımı idarecilerin sorumluluğu altında gelişen genel tutumu hakkındaki hükümlerimi hiçbir zaman bağdaştıramadım.

Partinin program ve tüzüğü ile millete arz ve taahhüt ettiğim temel felsefeyi yaymak esastır ve başta gelir. C.K.M.P. hiçbir zaman bu felsefenin partisi olamamıştır. Partinin Meclis içinde uzun vâdeli ve belirli bir tutumu olmadığı gibi, hükûmet içindeki tutumu da milletin partide yer almış olan gerçek mümessillerinden ısrarla gizlenmekte ve anlaşılmasız bir sır ve keramet perdesinin arada tutulmasına titizlikle itina edilmektedir.

Koalisyon protokolünün en önemli hükümleri, taraflardan biri lehine açıkça ihlâl edildiği halde, partimiz haksızlıklara düşmekte mahzur görmemektedir.

*Parlâmento oyunlarına dayanan sun’i nizamın ve bundan doğan zorlamaların millet hayatındaki ömrü pek kısa olacaktır. Siyasetini bu zorlamalara kaptırmış partiler de er geç dağılmağa ve yıkılmağa mahkûmdur. Direndikçe koalisyon oyunlarına kendilerini kaptırmış bir azınlığın uyutucu ve teskin edici tavsiyeleri dışında her türlü şifa kapılarının kapandığını görüyoruz. Şimdiye kadar her vesile ile ortaya atılan susturucu bahaneye (memleketin bugünkü durumu böyle iken) masalına artık inanmıyorum.”*¹⁵³⁸

¹⁵³⁵ **Milliyet**, 29 Ağustos 1963.

¹⁵³⁶ **Milliyet**, 25 Eylül 1963.

¹⁵³⁷ **Milliyet**, 25 Eylül 1963.

¹⁵³⁸ **Milliyet**, 26 Eylül 1963.

56- 18 Temmuz 1963 tarihinde YTP'den istifa eden Edirne Milletvekili Talât Asal, 12 Ekim 1963 tarihinde düzenlenen bir törenle AP'ye girdi¹⁵³⁹.

57- YTP Urfa Milletvekili Kemal Badıllı, 29 Ekim 1963 tarihinde Partisinden istifa etti. Badıllı, gazetecilere, istifası ile ilgili olarak, *“Siyasete intibak edemedim. Azizoğlu – Bekata çekişmesi de bardağı taşıran son damla oldu. Genel seçime kadar müstakil olarak çalışıp siyaseti terk edeceğim”* demiştir¹⁵⁴⁰.

58- YTP Sivas Milletvekili Sebahattin Hastaoğlu, 1 Kasım 1963 tarihinde Partisinden istifa etti¹⁵⁴¹.

59- MP Çankırı Milletvekili Kâzım Arar, 27 Kasım 1963 tarihinde Partisinden istifa etti. Arar, istifası ile ilgili olarak, *“Allaha çok şükür, kurtuldum”* diyordu¹⁵⁴².

60- MP Ağrı Milletvekili Rıza Polat ile Nevşehir Milletvekili Halit Fikret Aka, 3 Aralık 1963 tarihinde Partilerinden istifa ettiler. İki milletvekili de ayrılış nedenini, *“görülen lüzum üzerine”* biçiminde açıklamışlardı¹⁵⁴³.

61- YTP Adıyaman Milletvekilleri Ali Turanlı ve Arif Atalay ile YTP Adıyaman Senatörü Halil Ağar, 6 Aralık 1963 tarihinde hep birlikte YTP'den istifa ettiler. İstifa eden bu parlamenterler, YTP Genel Başkanlığına gönderdikleri istifa mektubunda, Partinin son günlerdeki tutumunu beğenmediklerini, bu nedenle istifa ettiklerini bildirmişlerdi¹⁵⁴⁴.

62- Daha önce değişik tarihlerde CKMP'den istifa etmiş olan Ankara Milletvekilleri, Mustafa Kemal Erkovan, İsmail Gence ve Zühtü Pehlivanlı ile CKMP Çankırı Milletvekili Şaban Keskin ve CKMP Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, 10 Aralık 1963 tarihinde bir bildiri yayımlayarak *“Genç Radikaller Grubu”* adı altında birleştiklerini açıklamışlardı. Bu milletvekilleri yayımladıkları bildiriye şöyle diyorlardı:

*“Koalisyon hükûmetleri, eski ve eskinin varisi siyasî ekiplerin idaresinde halkın refah ve hürriyet özlemini genç neslin demokratik nizam içerisinde hızla kalkınma ülküsünü duymaktan, kurtuluş ve yükselme hamlesinin gerektirdiği radikal reformları gerçekleştirmekten uzak kalmıştır... Bu noktada sınıflar savaşını tahrik etmek çözüm değil, çöküşü hızlandırmak ve tamamlamak olur.”*¹⁵⁴⁵

¹⁵³⁹ **Milliyet**, 13 Ekim 1963.

¹⁵⁴⁰ **Milliyet**, 30 Ekim 1963.

¹⁵⁴¹ **Milliyet**, 2 Kasım 1963.

¹⁵⁴² **Milliyet**, 28 Kasım 1963.

¹⁵⁴³ **Milliyet**, 4 Aralık 1963.

¹⁵⁴⁴ **Milliyet**, 7 Aralık 1963.

¹⁵⁴⁵ **Milliyet**, 11 Aralık 1963.

Adları geçen 5 milletvekilinden Zühtü Pehlivanlı ile İsmail Gence, yukarıda sözü edilen “Genç Radikaller Grubu” adı altında birleştiklerini açıkladıkları 10 Aralık 1963’ten hemen 1 gün sonra, 11 Aralık 1963 tarihinde AP’ye girmişlerdi¹⁵⁴⁶.

63- 12 Haziran 1962’de AP’den istifa edip 13 Haziran 1962’de YTP’ye giren Bursa Milletvekili Cevdet Perin, 13 Aralık 1963 tarihinde YTP’den de istifa etti. Perin, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican’a gönderdiği ve bazı önemli değerlendirmelerde bulunduğu uzun istifa mektubunda şöyle diyordu:

“Bundan bir buçuk yıl evvel, AP’den istifa ederek en buhranlı zamanında YTP’ye girdiğim gün sizinle uzun uzun konuşmuştuk. Benden ve benim gibi AP’den ayrılan pek çok arkadaşım(ın) hangi zihniyetle mücadele ettiğimizi siz herkesten iyi takdir etmiş ve bizlere yardımcı olmuştunuz. Fakat son günlerdeki beyanlarınız ve tutumunuzdan kesin olarak anlaşılıyor ki bu mücadeleyi artık beraberce yapmamıza imkân kalmamıştır.

Zira Mahallî Seçimlerde son alınan neticeler karşısında YTP’yi yıkmak için her çeşit propagandaya başvuran AP idarecileriyle işbirliği yapmak arzusu partide hâkim olmuş maalesef sizi de her nedense o yola sevk etmiş bulunuyor. «İnönü’süz CHP dışında da bir hükûmet kurulabileceğini isbat etmek lâzımdır» gibi sözlerin samimiyetine inanmıyorum. Çünkü hakikatte kurulması istenen şey bir «Hükûmet» değil, bir «Husumet» dir. Ve dünyanın hiçbir yerinde, hattâ yeni teşekkül eden Afrika devletlerinde bile bütün partilerin birleşerek bir tek adama karşı koalisyon yaptıkları görülmemiştir. Böyle bir hareket bu adamı ancak kuvvetlendirir. Ve yakın mazimizde bunun tecrübesi yapılmıştır. Bu derece iptidai bir fikir etrafında toplanan partilerin memlekete hizmet edebileceklerine inanmak güçtür. Başka memleketlerde partiler müşterek bir doktrin etrafında toplanırlarken biz yeniden milleti ikiye bölmek için husumet cepheleleri mi kuracağız? Buna, sizin gibi yıllardan beri fazilet yolunda yürüyerek memleketi felâketten kurtarmak için çalışan tecrübeli bir politikacının razı olmaması gerekirdi. Ne garip tecellidir ki, o zaman sizin başkalarına söylemiş olduğunuz sözleri bugün ben size tekrarlıyorum.

Artık olan oldu. Yollarımız ayrılıyor. Bunun böyle olmasını siz de istemezsiniz. Bir gün elbet bu memlekette de faziletli insanların politikası hâkim olacak, ömürlerini bu uğurda harcayanlar gayeye ulaşmak için her türlü vasıtayı mubah sayan kimselerle işbirliği yapmak zorunda kalmayacaklardır. Buna inanıyorum. Bu mutlu günlere ulaşmak için şimdi yeni bir mücadele başlamak üzeredir. Ne yazık ki bu sefer sizinle yan yana olamayacağız.

*Bunun samimi üzüntüsü içinde size ve arkadaşlara vedâ ederken YTP’den istifa ettiğimi bildirir; herşeye rağmen dostluğumuzun devam edeceğini ümit ederek, saygılarımın kabulünü rica ederim.”*¹⁵⁴⁷

¹⁵⁴⁶ Milliyet, 12 Aralık 1963.

¹⁵⁴⁷ Milliyet, 14 Aralık 1963.

64- YTP Konya Milletvekili Selçuk Aytan, Sivas Milletvekilleri Reşat Turhan ve Güner Sarısözen, 8 senatör ile birlikte 9 Ocak 1964 tarihinde partilerinden istifa ettiler. İstifa eden 11 TBMM üyesi adına Senatör Halit ZARBUN şu açıklamada bulunmuştur:

“Şimdiye kadar partiyi ıslah etmek için yapmış olduğumuz mücadelelerin parti lideri ve idarecilerinin, son kongrede kendini açıkça gösteren inhisarat ve antidemokratik tutumları karşısında, netice vermeyişi artık bu partinin içerden bir mücadele ile ıslahının mümkün olmadığı kanaatini bize vermiştir.

Son olarak hem memleket içinde, hem de memleket dışında azınlık partisinin, buhranlı bir devrede iktidarı yürütme sorumluluğu altına itilmesinin mahzurları aşikârken, programına, seçim beyannamesine, muhtıra esaslarına, koalisyonu bozma gerekçesine ve nihayet son seçimlerde vatandaşa bildirilen kuvvetli hükûmet şartlarına taban tabana zıt bir yol tutarak C.H.P. nin tek parti halinde ortaya çıkmasında rol oynanması, Y.T.P. yi vatandaş nazarında ciddi ve güvenilir bir siyasî parti olmaktan çıkaran yeni bir adım olmuştur.

Memlekette ilme, sağduyuya, basiret ve medenî anlayışa dayanan bir siyasî hareket yaratmak, demokratik sistemin yerleşmesi, memlekette ihtilâl sonrası havasının tasfiyesi, siyasî ve iktisadî alanda fert hürriyetlerinin ve teşebbüslerinin desteklenmesi gibi amaçları gerçekleştirmek için kurulmuş olan Y.T.P., fikirden yoksun, intizamsız, korkak ve mütereddit bir sevki idare altında günbegün vatandaştan uzaklaşmıştır.

Son seçimlerde alınan kötü neticeler, parti yöneticilerini uyandıрмаğa yetmemiş, memleketin içinde bulunduğu buhranlı devrede halkın beklediği şekilde fikir gücü olan, muhayyilesi kuvvetli, cesur ve azimli adımlarla, inisiyatif almaktan çekinmeyen bir önderliği Y.T.P. idarecileri halka verememiştir.” ¹⁵⁴⁸ 10 Ocak 1964'te YTP Genel Merkezinde bir basın toplantısı düzenleyen Genel Başkan Ekrem Alican, esasında istifaları bir basın toplantısını gerektirecek kadar önemsemediğini, ancak arkadaşlarının ısrar üzerine bu toplantıyı yaptığını belirttikten sonra; istifa edenleri, kendilerine seçim şansı arayan kombinezon hazırlayıcısı ve maceracı olarak suçlamış ve *“ümit ederim artık şimdi tek dil konuşan insanlar arasında bir arada kaldık”* demiştir.¹⁵⁴⁹

65- YTP Mardin Milletvekili ve Millet Meclisi Grup Başkanvekili Esat Kemal Aybar, 13 Ocak 1964 tarihinde Partisinden istifa etti. Aybar, yaptığı açıklamada gelecek günlerde, istifasını başka istifaların da izleyeceğini söylüyordu.¹⁵⁵⁰

¹⁵⁴⁸ **Milliyet**, 10 Ocak 1964.

¹⁵⁴⁹ **Milliyet**, 11 Ocak 1964.

¹⁵⁵⁰ **Milliyet**, 14 Ocak 1964.

66- 6 Aralık 1963 tarihinde YTP'den ayrılmış olan Adıyaman Milletvekilleri Ali Avni Turanlı, Arif Atalay ve Senatör Halil Açar, 15 Ocak 1964'te AP girdiler¹⁵⁵¹.

67- 1 Kasım 1963 tarihinde YTP'den ayrılmış olan Sivas Milletvekili Sebahattin Hastaoğlu, 22 Ocak 1964 tarihinde AP'ye girdi¹⁵⁵².

68- YTP Hatay Milletvekili Abdullah Çilli, YTP Hatay Senatörü Sabahattin Adalı ile birlikte 3 Şubat 1964 tarihinde Partiden istifa etti¹⁵⁵³.

69- CKMP Elâzığ Milletvekili ve eski Turizm ve Tanıtma Bakanı Nurettin Ardiçoğlu, 12 Şubat 1964 tarihinde CKMP'den istifa ederek CHP'ye girdi. Ardiçoğlu'nun CHP'ye giriş beyannamesini Genel Başkan İsmet İnönü ile Genel Sekreter Yardımcısı Turhan Feyzioğlu imzalamışlardı¹⁵⁵⁴.

70- 23 Kasım 1963 tarihinde AP'den ayrılan Çankırı Milletvekili Kâzım Arar, 27 Şubat 1964 tarihinde AP'ye girdi¹⁵⁵⁵.

71- YTP ve CKMP'den bir süre önce istifa etmiş olan 4'ü senatör, 5'i milletvekili, toplam 9 TBMM üyesi, 2 Mart 1964 tarihinde AP'ye girdiler. Bu parlamenterler şunlardı: Gümüşhane Senatörü Halit Zarbun, Afyon Senatörü Celal Tevfik Karasapan, Elâzığ Senatörü Rasim Gürsoy, Hatay Senatörü Sabahattin Adalı, Sivas Milletvekilleri Güner Sarısözen ve Tahsin Türkay, Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen, Elâzığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek¹⁵⁵⁶.

Adları geçen milletvekillerinden, Güner Sarısözen, Tahsin Türkay, Nizamettin Erkmen ve Sadık Perinçek YTP'den istifa etmişlerdi. Ömer Faruk Sanaç ise, daha önce AP'den istifa edip YTP'ye geçmişti ve şimdi de YTP'den ayrılıp, AP'ye geri dönüyordu.

AP'ye girenler, yayımladıkları bildiride şöyle diyorlardı:

“Biz, bağımsız milletvekilleri ve senatörler, şu hususları sayın halk efkârımıza arz etmek isteriz:

Türkiye'nin bugünkü siyasî bünyesi halkın arzuladığı tarzda bir bünye olmaktan uzaktır. Siyasî partiler içinde dağılmış kimseler; böyle bir ortamda, halka modern anlamlı ve yüksek seviyeli bir devlet idaresi için şart olan rehberliği göstermede ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu bakımdan siyasî bünyemizin dağınıklıktan kurtarılması, parlâmentomuzun bâzı ana dâvâlar etrafında mihraklanan siyasî gruplar haline gelmesi lâzımdır.

¹⁵⁵¹ **Milliyet**, 16 Ocak 1964.

¹⁵⁵² **Milliyet**, 23 Ocak 1964.

¹⁵⁵³ **Milliyet**, 4 Şubat 1964.

¹⁵⁵⁴ **Milliyet**, 13 Şubat 1964.

¹⁵⁵⁵ **Milliyet**, 28 Şubat 1964.

¹⁵⁵⁶ **Milliyet**, 3 Mart 1964.

Bu şartlar altında, bir zamanlar başka kadrolar içinde mücadele etmiş olan bizler, bilhassa şimdiki hükûmetin işlere el attığı devreden sonra, siyasî bünyemizde yeni tertip bâzı kümeleşmelerin zaruri hale geldiğine kaani bulunuyoruz. CHP'nin siyasî, sosyal ve iktisadî alandaki kısır ve demode olmuş görüş ve niyetlerine karşı bulunuyoruz. Böyle bir mücadelenin en iyi ve tesirli bir şekilde Adalet Partisi kadroları içine girip, bu hareketi takviye ederek, kuvvetlendirerek ve geliştirerek yapılabileceğine inanıyoruz. İşte bu şekilde özetliyebileceğimiz yukarıki sebeplerle, bugünden itibaren AP saflarına katıldığımızı muhterem halkımıza bildirmek istiyoruz.”¹⁵⁵⁷

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala da, “müsbet ve yapıcı çalışmaların sonucunda partiye katılımların vukubulduğunu” bildirmişti.

72- AP Temsilciler Meclisi, 21 Mart 1964 tarihinde, bir süre önce Partiden istifa etmiş olan 6 parlamenterin tekrar Partiye girmelerine karar verdi. Bu parlamenterler şunlardı:

Samsun Senatörü Cemalettin Bulak, Elâzığ Senatörü Rasim Giray, İstanbul Milletvekili Abdurrahman Yazgan, Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, Bursa Milletvekili Ekrem Paksoy ve Elâzığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç¹⁵⁵⁸. Bunlardan Ömer Faruk Sanaç, hemen yukarıda görüldüğü gibi, zaten, 4 senatör ve 4 milletvekili ile birlikte 2 Mart 1964 tarihinde AP'ye geri döndüğünü bildirmişti.

73- 27 Mart 1964 tarihinde, bağımsız 4 milletvekili ile 3 senatör CHP'ye, 2 milletvekili de AP'ye katıldı. CHP'ye katılan milletvekilleri ve senatörler şunlardı: 5 Haziran 1962'de AP'den istifa etmiş olan Çorum Milletvekili Necmi Ökten; 17 Şubat 1963 tarihinde AP'den istifa eden ve bir süre bağımsız kaldıktan sonra YTP'ye giren, ancak 28 Ağustos 1963 tarihinde YTP'den de ayrıлып bağımsız olan Antalya Milletvekili Nihat Su; 12 Nisan 1962 tarihinde AP'den istifa edip bağımsız olan Kütahya Milletvekili Rauf Kıray; 7 Haziran 1962 tarihinde AP'den istifa etmiş olan İzmir Milletvekili Kadri Özek; Kütahya Senatörü Bahattin Özbek, Erzincan Senatörü Fehmi Baysoy ve Zonguldak Senatörü Akif Eyidoğan. AP'ye katılan, daha doğru bir terimle geri dönen 2 milletvekili ise, 31 Mayıs 1963 tarihinde 8 milletvekili ve 3 senatörle birlikte AP'den istifa etmiş olan Adana Milletvekili Cavit Oral ile Denizli Milletvekili Sinan Bosna idi¹⁵⁵⁹. AP Temsilciler Meclisi, bir süre önce AP'den ayrılanlara geri dönüş çağrısında bulunmuş ve geri dönebilmeleri için bir de süre tanımişti. Oral ve Bosna, bu sürenin dolmasına bir gün kala AP'ye geri dönmüşlerdi¹⁵⁶⁰.

¹⁵⁵⁷ **Milliyet**, 3 Mart 1964.

¹⁵⁵⁸ **Milliyet**, 22 Mart 1964.

¹⁵⁵⁹ **Milliyet**, 28 Mart 1964.

¹⁵⁶⁰ **Milliyet**, 24 Mart 1964; 28 Mart 1964.

74- CKMP Ankara Milletvekili Muhlis Ete ile CKMP Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin, 9 Nisan 1964 tarihinde Partilerinden istifa ettiler. Ete, istifası ile ilgili olarak bir açıklama yapmamış ve bağımsız kalacağını söylemekle yetinmişti¹⁵⁶¹.

75- CKMP Ankara Milletvekili ve İkinci Koalisyon Hükûmetinde Adalet Bakanlığı yapmış olan Profesör Abdülhak Kemal Yörük, 13 Nisan 1964 tarihinde Partisinden istifa etti¹⁵⁶². Yörük'ün, daha önce de CKMP'den ayrıldığı söylentisi çıkmıştı. Gerçekten, İsmet İnönü'nün bazı bağımsızlarla birlikte kurduğu Üçüncü Hükûmet için 4 Ocak 1964 tarihinde gerçekleştirilen güven oylamasında CKMP Grubunun aksi yöndeki kararına rağmen Yörük'ün güvenoyu verdiği ve Partiden istifa ettiği söylenmiş; ancak, ertesi gün kendisinin Partiden değil, CKMP Genel İdare Kurulu üyeliğinden çekildiği açıklanmıştı¹⁵⁶³.

76- YTP Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak 30 Nisan 1964 tarihinde Partisinden istifa etti ve bir süre bağımsız kaldıktan sonra AP'ye girdi¹⁵⁶⁴.

77- YTP Samsun Milletvekili Kâmuran Evliyaoğlu, Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu, Kastamonu Milletvekili İhsan Şeref Dura ve Tekirdağ Senatörü Cemal Tarlan 12 Mayıs 1964 tarihinde Partilerinden istifa ettiler¹⁵⁶⁵.

78- YTP Siirt Milletvekili Adil Yaşa, 20 Mayıs 1964 tarihinde Partisinden istifa etti. Yaşa, bağımsız kalacağını ve yasama görevini bu şekilde yerine getireceğini söyledi¹⁵⁶⁶.

79- Daha önce CKMP'den ayrılıp bağımsız olan Kastamonu Milletvekili İsmail Yılanlıoğlu ile Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkövan, 22 Mayıs 1964 tarihinde törenle AP'ye girdiler¹⁵⁶⁷.

80- YTP İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay ve YTP Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu, 17 Haziran 1964 tarihinde Partilerinden istifa ettiler. İki milletvekili, istifa nedeni olarak, ABD'ye gitmeden önce, izlenen Kıbrıs politikası ile ilgili olarak görev sırasında güvenoyuna başvuran Başbakan İnönü'ye, YTP Grubunun güvenoyu verilmemesi kararı almasını gösterdiler. Basın mensuplarına, Grup kararına karşı Hükûmete güvenoyu vereceği için istifa ettiğini bildiren Fahrettin Kerim Gökay, şu açıklamada bulunmuştu:

¹⁵⁶¹ **Milliyet**, 10 Nisan 1964.

¹⁵⁶² **Milliyet**, 14 Nisan 1964.

¹⁵⁶³ **Milliyet**, 5 Ocak 1964, 6 Ocak 1964.

¹⁵⁶⁴ **Milliyet**, 1 Mayıs 1964.

¹⁵⁶⁵ **Milliyet**, 13 Mayıs 1964.

¹⁵⁶⁶ **Milliyet**, 21 Mayıs 1964.

¹⁵⁶⁷ **Milliyet**, 23 Mayıs 1964.

*“Kıbrıs dâvâsı gibi, milletin ve bütün dünyanın üzerinde hassaslıkla durduğu bir konunun hal yoluna girme istidadını gösterdiği bir sırada, hükûmetin istediği güven oyunu desteklemek icap ettiği kanaatindeyim. Bu vicdani kanaatimi grupta savundum. Oylamada çoğunluk, kırmızı oy vermeyi kabul etti. Fazla olarak grup kararına uymayanların haysiyet divanına verileceği ifade edildi. Beyaz oy vermek kararında olduğum için... haysiyet divanına gitmekten ise istifa divanına gitmeyi tercih ettim. YTP’de ilk günden beri rejimi koruma ve demokrasiyi yerleştirme yolunda arkadaşlarla samimi işbirliği yaptım.”*¹⁵⁶⁸

81- AP Millet Meclisi Grup Yönetim Kurulu, İnönü’nün görevdeyken istediği güven oyuna Grubun ret oyu verilmesini kararlaştırdığı halde oylamaya katılmayan 14 milletvekilini 22 Haziran 1964 tarihinde Haysiyet Divanına sevk etti. 14 Milletvekilinin isimleri ve Haysiyet Divanına sevk edilme nedenleri şöyle belirtilmişti:

i- Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, Denizli Milletvekili Sinan Bosna. [Güven oylaması sırasında Mecliste bulundukları halde, oylamaya katılmayanlar]

ii- Bilecik Milletvekili Orhan Tuğrul [Oylamaya katılıp, boş zarf atan]

iii- Samsun Milletvekili Bahri Cömert [Sabahki oturuma iştirak edip, öğleden sonraki güven oylamasına katılmayan]

iv- Bursa Milletvekili Ekrem Paksoy [Ankara’da bulunduğu halde Meclise gelmeyen ve oylamaya katılmayan]

v- Adana Milletvekili Cavit Oral, Ağrı Milletvekili Nevzat Güngör, Bursa Milletvekili Baha Zağra, Gaziantep Milletvekili Kudret Mavitan, Gaziantep Milletvekili Süleyman Ünlü, Manisa Milletvekili Hürrem Kubat, Muğla Milletvekili İlhan Tekinalp, Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan [Radyo, telefon ve telgrafla yapılan davete rağmen Meclise gelip oylamaya katılmayanlar]¹⁵⁶⁹

AP Müşterek Haysiyet Divanı,

i- Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, Bilecik Milletvekili Orhan Tuğrul ve Bursa Milletvekili Ekrem Paksoy’un Yüksek Hakem Kuruluna sevklerini;

ii- Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, Denizli Milletvekili Sinan Bosna ve Samsun Milletvekili Bahri Cömert’in 4 Grup toplantısına katılmalarının yasaklanmasını;

¹⁵⁶⁸ **Milliyet**, 18 Haziran 1964.

¹⁵⁶⁹ **Milliyet**, 23 Haziran 1964.

iii- Artvin Milletvekili Nihat Ata'nın 2 Grup toplantısına katılımının yasaklanmasını;

iv- Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan, Manisa Milletvekili Hürrem Kubat, Gaziantep Milletvekili Kudret Mavitan ve Bursa Milletvekili Baha Zağra'nın tevbih (kınama) cezası ile cezalandırılmalarını;

v- Muğla Milletvekili İlhan Tekinalp, Adana Milletvekili Cavit Oral ve Gaziantep Milletvekili Süleyman Ünlü'nün mazeretlerinin kabulünü ve kendilerine bir ceza verilmesine gerek olmadığını;

kararlaştırmıştı¹⁵⁷⁰.

82- 12 Mayıs 1964 tarihinde YTP'den istifa eden Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu, 5 Ağustos 1964 tarihinde CHP'ye girdi¹⁵⁷¹

83- Değişik tarihlerde YTP'den istifa etmiş olan, İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay ile Kastamonu Milletvekili İhsan Şerif Dura; CKMP'den istifa etmiş olan, Ankara Milletvekilleri Abdülhak Kemal Yörük ile Muhlis Ete; AP'den istifa etmiş olan Muğla Milletvekili Cevdet Oskay ve önce AP'den istifa edip YTP'ye giren, daha sonra YTP'den de istifa eden Samsun Milletvekili Kâmuran Evliyaoğlu, toplu halde 24 Eylül 1964 tarihinde CHP'ye girdiler. Başbakanlıkta kendisini ziyaret eden bu milletvekillerine, Başbakan İnönü, “*Şerefimize şeref kattınız, bize kuvvet verdiniz, memleket kazandı*” demiştir. İnönü, ayrıca, doğum gününe denk düşmesi nedeniyle, bu katılımın kendisi için bir doğum günü hediyesi olduğunu da eklemişti¹⁵⁷².

CHP'ye katılan milletvekillerinden Kâmuran Evliyaoğlu da, CHP'ye katılımı ile ilgili olarak yaptığı açıklamada şöyle diyordu:

*“İnönü'nün Başbakanlık makam ve yaşını çok gerilerde bırakmış olmasına rağmen Türk demokrasisini ve Türk vatandaşını buhranlı şartlar içersinden sıyrıp sâlim yollara ulaştırmak için yüklenmiş olduğu ağır mes'uliyetli gayretlerine omuz vermek tamamıyla partizan düşüncelerin dışında bir memleket vazifesi olmalıdır. Bu dâvâya bu düşünce içinde hizmeti vazife bildiğimiz içindir ki bir kötü taassubun kişileri tarafından «İnönist» diye anıldık. Hakikatte gayretimiz memlekete ve vatandaşa hizmet içindi. Gaye ve maksatlarına vasil olabilmek için bizleri teşkilât içinde harcamaya kalkanların millî vicdanda bugün mahkûm olduklarına kaniyiz.”*¹⁵⁷³

¹⁵⁷⁰ **Milliyet**, 8 Temmuz 1964.

¹⁵⁷¹ **Milliyet**, 6 Ağustos 1964.

¹⁵⁷² **Milliyet**, 25 Eylül 1964.

¹⁵⁷³ **Milliyet**, 25 Eylül 1964.

84- 20 Mayıs 1964 tarihinde YTP'den ayrılmış olan Siirt Milletvekili Adil Yaşa, 28 Eylül 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüş CHP'ye gireceğini açıklamıştı¹⁵⁷⁴.

85- YTP Sivas Milletvekili Mahmut Vural 1964 yılının Aralık ayında YTP'den istifa etti ve istifa mektubunun 11 Aralık 1964 tarihinde YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'a ulaştığı bildirildi. Vural, "bağımsız milletvekili" sıfatıyla 11 Aralık 1964 tarihinde III. İnönü Kabinesinde Ulaştırma Bakanı olarak görev aldı¹⁵⁷⁵. Vural, esasında YTP'den istifasını 1 Aralık 1964 tarihinde Grup Başkanlığına vermiş olduğunu, fakat Grup Başkanının bunu YTP Genel Başkanına bildirmediğini, bu durum karşısında, bir ameliyat için hastaneye yatmadan önce partiden istifasını Millet Meclisi Başkanlığına da ilettiğini açıklamıştı¹⁵⁷⁶.

86- YTP Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral, 23 Aralık 1964 tarihinde Partisinden istifa etti. Aral, bir süre bağımsız kalacağını, daha sonra Türkiye İşçi Partisine girmeyi düşündüğünü söylemişti¹⁵⁷⁷.

87- YTP'li senatör ve milletvekilleri 24 Aralık 1964 tarihinde Genel Merkezde Genel İdare Kurulu üyelerinin de katılımıyla toplanmışlar ve Partinin durumunu gözden geçirerek, "Kader Birliği" edecek olan senatör ve milletvekillerini tespit etmişlerdi. Bu toplantıya katılan YTP Kars Milletvekili Kemal Kaya, partiden ayrılacağını bildirmiş ve aynı gün istifa mektubunu Genel Merkeze vermişti¹⁵⁷⁸. YTP Muş Milletvekilleri Sait Mutlu ve Sami Öztürk de, kendilerine süre verilmesini istemişler ve teşkilâtları ile temasta olduklarını, sürenin bitiminde Partiden ayrılacaklarını söylemişlerdir. Nitekim bu iki milletvekili, hemen ertesi gün, 25 Aralık 1964 tarihinde YTP'den istifa etmişlerdi¹⁵⁷⁹.

YTP'de kalarak "Kader Birliği" etmeye karar veren milletvekilleri ve senatörler, 24 Aralık 1964 tarihli toplantıdan sonra şu bildiriye yayımlamışlardı:

"1- YTP'nin, rejimimizin devamını sağlamakta, Ekim 1961 ayında T.B.M.M.'nin açılamaması ihtimallerinin ortaya çıktığı günlerden başlayarak, iç politika hayatımızın her safhasında önemli hizmetler ifa ettiği;

2- Siyasî bünyemizdeki her çeşit ahlâk dışı tutumlara rağmen idealist cephenin bir karargâhı olarak partinin siyasette ahlâk ve haysiyet fikrini savunanları saflarına dâvet ettiği;

¹⁵⁷⁴ **Milliyet**, 29 Eylül 1964.

¹⁵⁷⁵ **Milliyet**, 12 Aralık 1964.

¹⁵⁷⁶ **Milliyet**, 12 Aralık 1964.

¹⁵⁷⁷ **Milliyet**, 24 Aralık 1964.

¹⁵⁷⁸ **Milliyet**, 25 Aralık 1964.

¹⁵⁷⁹ **Milliyet**, 26 Aralık 1964.

3-Siyaseti, sadece siyasî ikbâl hırslarının tatmini vasıtası olarak mütalâa eden görüşlerin itibar bulmakta devam etmeli halinde, memleketimizde gerçek demokrasi ilkesinin tahakkukuna imkân bulunamayacağı;

4- Memlekette gelişmekte olan fikir cereyanlarını ihmâl eden parti tartışmaları, ifrat temâyüllerinin kuvvet kazanmalarına yol açmaktadır. Bu itibarla siyasî, iktisadî ve sosyal meselelerimize ciddî hal tarzları getirecek partimizin, politika yapımızdaki gerçek yerini vuzuhla ortaya koyacak seçim beyannâmemizin şimdiden hazırlanmasına lüzum olduğu hususları tesbit edilmiştir.”¹⁵⁸⁰

88- YTP Aydın Milletvekili Orhan Apaydın’ın, Bütçe Karma Komisyonunda dış ticaretin devletleştirilmesi yönünde yaptığı bir konuşmadan sonra YTP Genel Başkanlığı tarafından kendisine soruşturma açılması üzerine 9 Ocak 1965 tarihinde Partiden istifa etti. Apaydın, YTP Genel Sekreteri Turhan Kapanlı’ya gönderdiği istifa mektubunda şöyle diyordu:

*“Ben yeni bir fikir ileri sürmüş değilim. Öteden beri milletimin menfaatine gördüğüm hal çarelerini yeri geldikçe açıklıyorum. Modern demokratik rejimde siyasî partiler, programları ne olursa olsun, muayyen zümrelerin menfaatine değil, halkın faydası için çalışmak mecburiyetindedirler. YTP’nin de bu mecburiyetten vâreste olmadığı kanısındayım. Arkadaşlarımı rahata kavuşturmak için YTP’den istifa etmekten başka bir yol görmüyorum.”*¹⁵⁸¹

89- Kardeşi Orhan Apaydın’dan 5 gün sonra, 14 Ocak 1965 tarihinde, YTP Ankara Milletvekili Burhan Apaydın da, YTP’den istifa etti. Burhan Apaydın, istifası ile ilgili olarak yaptığı açıklamada, “İstifam, hizmet yoluna yeni bir istikamet vermek zarureti ve kararı ile ilgilidir” demiştir¹⁵⁸².

90- AP Merkez Yönetim Kurulu ve Grup Yönetim Kurullarının 25 Ocak 1965 tarihinde yaptıkları ortak toplantıda, bütçeye ret oyu vererek Hükûmetin düşürülmesi için çalışılmasına ve AP’ye girmek isteyen milletvekili ve senatörlerin prensip olarak kabul edilmelerine karar verilmişti¹⁵⁸³.

91- 24 Aralık 1964’te YTP’den istifa etmiş olan Kars Milletvekili Kemal Kaya, bir süre bağımsız kaldıktan sonra, 27 Ocak 1965 tarihinde AP’ye girdi. Kaya’nın giriş beyannamesini Genel Başkan Süleyman Demirel ile Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek imzalamışlardı¹⁵⁸⁴.

¹⁵⁸⁰ **Milliyet**, 25 Aralık 1964.

¹⁵⁸¹ **Milliyet**, 10 Ocak 1965.

¹⁵⁸² **Milliyet**, 15 Ocak 1965.

¹⁵⁸³ **Milliyet**, 26 Ocak 1965.

¹⁵⁸⁴ **Milliyet**, 28 Ocak 1965.

92- CKMP Erzurum Milletvekili Şerafettin Konuray, 13 Şubat 1965 tarihinde CKMP'den istifa etti ve CHP'ye girdi. Konuray istifası ile ilgili olarak yaptığı açıklamada şöyle demişti:

“Memleketin iç ve dış problemlerinin her zamandan daha çok önem kazandığı bu günlerde muhalefetin hükûmeti düşürme gayretini, millî menfaat ve millî güvenliğimize tamamen aykırı bulmaktayım.”

93- 1962 yılında AP'den ayrılıp YTP'ye giren ve 13 Aralık 1963 tarihinde YTP'den de istifa eden Bursa Milletvekili Cevdet Perin, yeniden AP'ye girdi. Perin'in AP'ye girdiği, 15 Şubat 1965 tarihinde duyuruldu. Perin, AP'ye dönüşü ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştı:

“Kurucusu bulunduğum AP'ye dönmüş bulunuyorum. Sayın Genel Başkan Süleyman Demirel'den hakkımda herhangi bir söylenti olmaması için bunu hükûmetin kurulmasından sonra açıklamasını rica etmiştim. Eski mücadele arkadaşlarımın arasına tekrar katılmak benim için mutluluk olmuştur.” ¹⁵⁸⁵

94- YTP Tokat Milletvekili Ali Dizman, 17 Mart 1965 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına verdiği bir önerge ile, YTP'den istifa ettiğini, bu nedenle, YTP Kontenjanından seçilmiş bulunduğu Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonundan da çekildiğini bildiriyordu¹⁵⁸⁶.

95- Daha önce CHP'den daimi ihraç edilmiş olan Adana Milletvekili Kasım Gülek, CHP Meclisinin 26 Mart 1965 tarihinde “Genel Af” ilân etmesi ve 2 ay içinde başvuracak olanların yeniden Partiye girebilmeleri kararı alması üzerine, CHP'ye geri döndü.

Parti Meclisinin af kararı sonrasında Gülek'in yeniden Partiye alınıp alınmayacağı sorusuna Genel Başkan İnönü, “hemen” diye cevap vermişti.

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da, af ilânı ile ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştu:

“Disiplin suçu işleyen arkadaşların affı konusu, Merkez İdare Kurulumun teklif ettiği şekilde Parti Meclisince kabul edilmiştir. Bu karara göre, Parti Meclisine müracaat eden eski Horasan ilçe başkanı Behçet

¹⁵⁸⁵ **Milliyet**, 16 Şubat 1965. Perin'in, açıklamasında yer alan “Sayın Genel Başkan Süleyman Demirel'den hakkımda herhangi bir söylenti olmaması için bunu hükûmetin kurulmasından sonra açıklamasını rica etmiştim” cümlesiyle, X. İnönü Hükûmetinin, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının 13 Şubat 1965 tarihinde Millet Meclisinde reddedilmesi yoluyla düşürülmesinden sonra AP ağırlıklı yeni bir hükûmetin kurulması çalışmaları sürerken, bakan olma arzusu ile AP'ye girdiği yolunda yakıştırmalarda bulunulmasından çekindiği ve bu nedenle partiye girişinin daha sonra açıklanmasını istediği anlaşılmaktadır.

¹⁵⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 76, (17.03.1965), s. 420.

Yıldız ile Genel Sekreter Kasım Gülek arkadaşlarımız affedildiler. Yine Meclis İdare Kurulunun teklifi ile 26/3/1965'e kadar disiplin suçu işledikleri mülâhazasıyla haklarında teşkilâtımız tarafından tahkikat yapılarak disiplin kurullarına intikal ettirilen ve henüz ettirilmeyen partililerin haklarında yapılan kovuşturmaların umumi af çerçevesi içinde mütalâa edilmesi kararlaştırılmıştır. Parti içinde dayanışmayı sağlayan, muhalefette bütün gücümüzle çalışma amacını güden bu kararın partimize kuvvet getireceği ümidini taşımaktayız.” ¹⁵⁸⁷

Kasım Gülek de, CHP'ye yeniden dönüşü ile ilgili olarak 27 Mart 1965 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında, *“Biz zor günlerin dostuyuz”* demiş ve şöyle devam etmişti: *“Parti binalarında resmim, partili gönlünde adım olduğu halde duruyordu. Bu hadise bana karakter imtihanı vesilesi yarattı.”* ¹⁵⁸⁸

96- AP Kastamonu Milletvekili İ. Hakkı Yılanlıoğlu ile AP Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan, 3 Mayıs 1965 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek AP'den ayrılacaklarını açıkladılar. İki milletvekili AP'den ayrılmaya karar verme nedenlerini şöyle dile getiriyorlardı:

“AP, verimli bir çalışma içinde değildir. Parti yöneticileri, devlet yönetimini yüklenecek yapı ve ehliyetle değildir. Bu partinin içinde kalarak millete böle bir teşekkülü tavsiye edip vebal altında kalmak istemiyoruz. Gerçekleri millete bildirmeyi vicdani bir borç sayıyoruz.

Grup 6 ay içinde normal olarak 25 defa toplanması lâzım gelirken, 5 defa toplanabilmiştir. Siyasi Partiler, Seçim Kanunu ve Toprak Reformu Kanun tasarısı konularında ciddi bir tutum içine girilmemiştir. AP bir kliğin menfaatlerini korumaktadır.

Oysa partinin köylü, işçi, esnaf ve milletin diğer tabakalarını refaha kavuşturmak için dinamik bir ruh içinde radikal tedbirlere gitmesi lâzımdır. Parti içinde bu yolda mücadeleden ümidimiz kesilmiştir. Sun'i bir politik düzenden Türkiye'yi kurtarmak lâzımdır.” ¹⁵⁸⁹

97- Daha önce AP'den istifa edip bir süre bağımsız kaldıktan sonra CHP'ye girmiş olan Eskişehir Milletvekili ve İmar ve İskân eski Bakanı Celâlettin Uzer, 14 Mayıs 1965 tarihinde CHP'den istifa etti ve 15 Mayıs 1965 tarihinde MP'ye girdi. Uzer'in MP'ye giriş beyannamesini Genel Başkan Osman Bölükbaşı imzalamıştı¹⁵⁹⁰.

98- AP Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, 21 Mayıs 1965 tarihinde Partisinden istifa etti. AP yöneticilerini, memleket menfaatlerine sırtlarını dönmüş olmakla suçlayan Gökhan Evliyaoğlu, istifası ile ilgili olarak yaptığı basın toplantısında şu açıklamada bulunmuştu:

¹⁵⁸⁷ **Milliyet**, 27 Mart 1965.

¹⁵⁸⁸ **Milliyet**, 28 Mart 1965.

¹⁵⁸⁹ **Milliyet**, 4 Mayıs 1965.

¹⁵⁹⁰ **Milliyet**, 15 Mayıs 1965, 16 Mayıs 1965.

“...AP’ye bugünkü kadrosu ile Başbakan Yardımcılığından daha ileri bir siyasî insiyatif verilmesinin tehlikeli olacağı kanaatindeyim. Petrol ve madenler konusundaki tutumdan sonra bu kanaatim iyice kuvvetlenmiştir. A.P. yöneticileri bu gidişle yurttan ne işçinin, ne köylünün emeğini değerlendirecek, ne de memleket yararına olan özel sermayeyi gelişen sosyal şartların istismarına karşı emniyet altına alabilecektir.”

1591

Evliyaoğlu, 3 Mayıs 1965 tarihinde AP Grup Başkanlığına bir önerge vermiş ve *“Türkiye’de gelişen, sosyal, ekonomik ve politik problemler karşısında AP’nin görüşünün tesbiti için”* genel görüşme açılmasını istemişti. Evliyaoğlu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanından şu soruların cevaplandırılmasını da talep etmişti:

“1- Petrol Kanununun milletimizin menfaatlerine göre değiştirilmesi düşünülmekte midir?

2- Kamu sektörünün bütün ihtiyacının Petrol Ofis’ten karşılanması için gerekli tedbirlere başvurulacak mıdır?

3- Mevcut Petrol Kanunu ve onun hatalı uygulanması sonucunda yıllardan beri yüz milyonlarca liralık döviz kaybına sebep olan tutumun diğer madenlerimiz konusunda da tecrübe edilmemesi için ne gibi tedbirler düşünülmektedir. Bu yolda olumlu bir millileştirme hareketi düşünülmekte midir?” 1592

99- AP’den ayrılmış olan Kastamonu Milletvekili İ. Hakkı Yılanlıoğlu, Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan ve Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, 28 Mayıs 1965 tarihinde CKMP’ye girmişlerdi. 3 milletvekilinin partiye giriş beyannamelerini CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz ile CKMP Genel Müfettişi Alpaslan Türkeş imzaladılar. 3 milletvekilinin CKMP’ye giriş töreninde konuşan Genel Başkan Ahmet Oğuz, şu değerlendirmede bulunmuştu:

“Biz şahısların, zümrelerin peşinde, onların amaline hizmet eden şahıslar olarak yaşamak istemiyoruz. Şahıslar sıra ile vazifelerini yaparlar; aslolan memlekete hizmet edebilecek olan kadronun teşekkülüdür. Fikirler ve prensipler ölmeyen dayanaklardır. Bugün dimdik gezenlerin, yarın gezemez oldukları görülür...”

Türkiye’deki partiler, CKMP hariç şahıs partileridir. Onun için gelecekları karanlıktır...” 1593

Genel Başkan Ahmet Oğuz’dan sonra konuşan Gökhan Evliyaoğlu ise, CKMP’ye girişlerini *“onuncu köyde buluşma”* olarak nitelendirmiş ve düşüncelerini şöyle açıklamıştı:

1591 **Milliyet**, 22 Mayıs 1965.

1592 **Milliyet**, 4 Mayıs 1965.

1593 **Milliyet**, 29 Mayıs 1965.

“Siyasi partiler de kendi içlerinde bir reforma gitme zorundadırlar. Bu hareketin başlangıcını biz CKMP’de buluyoruz. Oyunu aldığı ve temsil etmek istediği büyük halk kitlesini, işçi, köylü, küçük esnaf, küçük memur, işsiz, fakir ve çıplak milyonlarca vatandaşın ekonomik gerçeklerine ve sefâletine sırtını dönerek geçici bir his istismarı ile politika yapmak yolunda bulunan AP yöneticileri, bu partiyi şimdi sadece küçük bir azınlığın, büyük menfaat gruplarının âleti haline getirmişlerdir.

CKMP’deki çok değerli arkadaşlarımızın radikal hazırlık ve teşebbüslerini desteklemek ve kendilerine yeni tarihî vazifede yardımcı olmak maksat ve ümidiyle nazik davetlerine icabet etmek suretiyle CKMP’ye girmiş bulunuyoruz.” ¹⁵⁹⁴

100- MP Parti Grubunun 6 Haziran 1965 tarihinde yaptığı toplantıda, TRT konusunun Partiyi yıpratmış ileri sürülmüş ve bu konuda Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinde Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak görev almış olan kendi partilerine mensup İstanbul Milletvekili Ömer Zekai Dorman’ın tutumu da eleştirilerek Bakanlıktan istifa etmesi istenmişti. İzleyen günlerde, Dorman’ın Bakanlıktan istifa etmemesi durumunda, Partiden ihraç edileceği bildirilmişti¹⁵⁹⁵. İstifa etmeyi düşünmediğini söyleyen Dorman hakkında, MP Genel İdare Kurulu, 25 Haziran 1965 tarihinde ihraç kararı aldı. İhraç kararının nedeni olarak, Dorman’ın Bakanlıkta başarılı olamadığı için Grup tarafından istifaya davet edilmesi, fakat kendisinin istifa etmeyerek bu güvensizliğe karşı koyması gösteriliyordu. Genel İdare Kurulu kararının 16 Temmuzda toplanacak olan Büyük Kongreye götürüleceği bildirilmekteydi. Dorman ise, Genel İdare Kurulunun aldığı ihraç kararı hakkında kendisine bir tebligat yapılmadığını açıklamıştı¹⁵⁹⁶. Dorman’ın Turizm ve Tanıtma Bakanlığında 18 Ağustos 1965 tarihinde istifa ettiği 19 Ağustos 1965 tarihinde basında yer almış, ancak resmî açıklama yapılmamıştı. Basındaki haberlerde, Başbakan Ürgüplü’nün, Dorman’dan birkaç gün sabretmesini istediği ve kısa süre içinde tüm basına gereken açıklamada bulunulacağını söylediği bildirilmekteydi¹⁵⁹⁷. Ömer Zekai Dorman, 20 Ağustos 1965 tarihinde ziyaret için bulunduğu Konya’da, buraya turist olarak geldiğini, 23 Ağustos’ta MP’den, 25 Ağustos’ta da Bakanlıktan istifa edeceğini, istifa mektubunun cebinde olduğunu, MP’den ayrıldıktan sonra da CHP gireceğini açıklamıştı¹⁵⁹⁸. Nitekim, 25 Ağustos 1965’te Bakanlıktan istifa eden Dorman, 28 Ağustos 1965 tarihinde CHP’ye giriyordu. Dorman’ın giriş beyannamesini CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Fehmi Alpaslan imzalamışlardı¹⁵⁹⁹.

¹⁵⁹⁴ **Milliyet**, 29 Mayıs 1965.

¹⁵⁹⁵ **Milliyet**, 7 Haziran 1965, 11 Haziran 1965.

¹⁵⁹⁶ **Milliyet**, 12 Haziran 1965, 26 Haziran 1965.

¹⁵⁹⁷ **Milliyet**, 19 Ağustos 1965.

¹⁵⁹⁸ **Milliyet**, 21 Ağustos 1965.

¹⁵⁹⁹ **Milliyet**, 26 Ağustos 1965, 29 Ağustos 1965.

101- CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, Parti içinde yaşanan huzursuzluk nedeniyle 17 Haziran 1965 tarihinde CKMP Genel Başkanlığından istifa etti. Oğuz, huzursuzlukta, Partiye son zamanlarda yeni katılan üyelerin de (Millî Birlik Komitesinden ihraç edilmiş olan 14’ler kastediliyor) rolünün bulunduğunu belirttiği açıklamasında şöyle demektedir:

“Son dörtlü koalisy n h k metinin kuruluşundan bu yana Genel Merkezde, sun ’i olarak yaratılan huzursuzluk, müteakip devrelerde, bir takım tabiî olmayan davranışlar ve partiye yeni katılan arkadaşların da tutumu ile gittikçe artmakta ve düşünülen verimli bir çalışmaya imkân verilmemektedir.

Cumhuriyet Köylü Millet Partililer, doğruluk ve ahlâk prensiplerine dayanan, millî bir halk hâkimiyetini kurmak istemektedirler; Buna eri menin tek yolu ise, partiler arasında sevgi ve saygıya müstenid kuvvetli bir tesanüdün sağlanması bağlıdır. Oysa bir olağanüstü arifesinde ve seçim sath  mailinde, parti tesan d n n bozulması pahasına girişilen Genel Merkezdeki i  mücadeleleri önlemek mümkün olamamıştır.

Bu itibarla, partililere ve tarihe karşı mes ’uliyet kabul edemiyecek bir hale geldi imden, parti genel başkanlı ından ayrıldı ımı arz ederim. Saygılarımla.” ¹⁶⁰⁰.

Genel Başkanlıktan istifasından sonra İzmir’e gelen Ahmet Oğuz, gazetecilerin istifası ile ilgili sorularına verdiği cevapta, 20 yıldan beri politikada mücadele ettiğini, Alpaslan T rke  ile şahsi bir anla mazlı ının olmadığını söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

“Mesele basit değil, sizin anlamadı ınız kadar derin. Ben  yle şeylerden bahsederim ki, memleket yerinden oynar...

Müsbet faaliyet g steremedi im için istifa ettim. Bunu tabiî görüyorum. Bu bir aile i idir. Ailenin içine girmek doğru olmaz. Önümüzde kongre vardır. Her şey o zaman belli olacaktır, meseleler orada tartışılacaktır. Mesele partinindir, şahıslarla hiçbir ilgimiz yoktur.” ¹⁶⁰¹

Oğuz, partisinden istifa edip AP’ye girip girmeyece i yönündeki sorulara ise, *“ben 20 yıllık politikacıyım. Alınır satılır meta değilim”* diye cevap vermişti ¹⁶⁰².

Ahmet Oğuz’un istifasını izleyen günlerde, CKMP Parti Müfettişi Alpaslan T rke ’in de katıldığı CKMP  ankaya İlçe Kongresinde değerlendirilen İlçe Yönetim Kurulunun faaliyet raporunda, Ahmet Oğuz’un istifası  u sözlerle ağır biçimde ele tirilmi ti:

¹⁶⁰⁰ **Milliyet**, 18 Haziran 1965.

¹⁶⁰¹ **Milliyet**, 19 Haziran 1965.

¹⁶⁰² **Milliyet**, 19 Haziran 1965.

*“CKMP ihanet eden Genel Başkanlar diyarı olmuştur. Hikmet Bayurlar’a, Mustafa Kentliler’e, Osman Bölükbaşılar’a bir de Ahmet Oğuz’ları katıyoruz. Ne çıkar, alıştık. Fakat dâvâ sağlam, CKMP’de imanlı yolcular var: Kendimize elbette lâyük olan bir önderlik vasfında mahir bir makinist daha arıyacağız.”*¹⁶⁰³

31 Temmuz 1965 tarihinde yapılan Büyük Kongrede Alpaslan Türkeş CKMP Genel Başkanlığına seçilmişti. Türkeş 698, kendisini en yakın sırada takip eden diğer aday Ahmet Tahtakılıç ise 516 oy almıştı¹⁶⁰⁴.

102- 13 Haziran 1962 tarihinde AP’den istifa etmiş olan bağımsız Afyon Milletvekili Halûk Nurbaki ile 31 Mayıs 1962 tarihinde CKMP’den istifa etmiş olan bağımsız Ankara Milletvekili Nihat Berkkan, 2 Temmuz 1965 tarihinde CHP’ye girdiler¹⁶⁰⁵.

103- CKMP Konya Milletvekili Kadircan Kaflı, 12 Temmuz 1965 tarihinde Partisinden istifa etti. Kaflı, istifa nedeni olarak, hiçbir olağanüstü durum olmadığı halde CKMP’de olağanüstü kongreye karar verilmiş olmasını ve denenmemiş bir yeni üyenin (Alpaslan Türkeş kastediliyor. E.O.) Genel Başkan yapılmak istenmesini ileri sürüyordu¹⁶⁰⁶. Nitekim, hemen yukarıda CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz’un Genel Başkanlıktan istifasından söz ederken değindiğimiz gibi, 31 Temmuz 1965 tarihinde yapılan Büyük Kongrede Alpaslan Türkeş CKMP Genel Başkanlığına seçilmişti.

104- Ürgüplü Hükûmetinde, CKMP kontenjanından Millî Savunma Bakanı Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, Köy İşleri Bakanı Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, Millet Meclisi Başkanvekili Çankırı Milletvekili Nurettin Ok, eski Adalet Bakanı Konya Milletvekili İrfan Baran, CKMP eski Genel Başkanı ve İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz, Afyon Milletvekili Veli Başaran, Kütahya Milletvekili Mehmet Kesen ve Afyon Senatörü Rasim Hancıoğlu 4 Ağustos 1965 tarihinde CKMP’den istifa etmişlerdi. CKMP’den ayrılanlar, CKMP Genel İdare Kuruluna gönderdikleri bir ortak mektupta, Partinin, Türkeş’in liderliği altında değişik ve maceracı bir hüviyet aldığını iddia ederek istifa ettiklerini bildirmişlerdi¹⁶⁰⁷.

CKMP’nin yeni Genel Başkanı Alpaslan Türkeş, partiden istifa etmiş olan Millî Savunma Bakanı Dinçer ile Köy İşleri Bakanı Öztürk’ün, Bakanlıktan da istifa etmeleri gerektiğine işaret ederek şöyle diyordu:

*“Hasan Dinçer ve Seyfi Öztürk, partiden istifa ettikleri takdirde Bakanlıktan da ayrılmaları icap eder. Aksi hal, Anayasaya, protokole ve demokratik anlayışa aykırı olur. Bakanlıktan istifa etmemekte direnmeleri karşısında, ne yapılacağını bizden evvel Sayın Devlet Başkanı ile Başbakanın düşünmeleri icap eder...”*¹⁶⁰⁸

¹⁶⁰³ **Milliyet**, 21 Haziran 1965.

¹⁶⁰⁴ **Milliyet**, 1 Ağustos 1965.

¹⁶⁰⁵ **Milliyet**, 3 Temmuz 1965.

¹⁶⁰⁶ **Milliyet**, 13 Temmuz 1965.

¹⁶⁰⁷ http://www.turkfederasyon.com/altsayfadetay.php?dokuman_kod=137 (Erişim Tarihi: 16.11.2009)

¹⁶⁰⁸ **Milliyet**, 5 Ağustos 1965.

Türkeş, Genel İdare Kurulunun arzusu üzerine 5 Ağustos 1965 tarihinde Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'yü ziyaret ediyor ve CKMP'den istifa etmiş olan Dinçer ve Öztürk'ün, Bakan olarak görev yaptıkları Millî Savunma ve Köy İşleri Bakanlıklarından da istifalarının sağlanması için Başbakana 6 Ağustos 1965 günü öğle vaktine kadar mühlet veriyordu. Türkeş, Başbakan Ürgüplü'nün Moskova'ya yapacağı resmî ziyaretten önce bu sorunun çözümlenmesini istemiş ve Ürgüplü'nün Moskova gezisi sırasında bir hükûmet buhranı yaşanırsa, bunun sorumlusunun CKMP olmayacağını bildirmişti¹⁶⁰⁹.

Her ne kadar, Öztürk ve Dinçer, daha önce Bakanlıktan ayrılmayacaklarını açıklamışlarsa da, 6 Ağustos 1965 günü akşamüzeri, Başbakan Ürgüplü'nün Başkanlığında koalisyonda bulunan parti liderleri ile yapılan bir toplantıdan sonra, Dinçer, Millî Savunma Bakanlığından; Öztürk ise, Köy İşleri Bakanlığından ayrılmıştı. Seyfi Öztürk, istifa mektubunda, "*Mensubu bulunduğum C.K.M.P. den istifa ettiğim cihetle, Köy İşleri Bakanlığından da ayrılmak lüzumunu hissettim*" diyor; Dinçer ise, istifa mektubunda, Ürgüplü'nün tavsiyesi ile istifasını geciktirdiğini bildiriyordu¹⁶¹⁰. İstifalarla boşalan, Millî Savunma Bakanlığına CKMP Çankırı Senatörü Hazım Dağlı, Köyişleri Bakanlığına da CKMP Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir atanmışlardı. Her ne kadar, Koalisyon Hükûmeti ortaklarından Millet Partisi, Hazım Dağlı'nın atanmasına karşı çıkmışsa da, Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan Ürgüplü'nün talebi doğrultusunda atamayı gerçekleştirmişti¹⁶¹¹.

105- YTP'nin kurucularından ve Millet Meclisi Başkanvekili Konya Milletvekili Mekki Keskin, 6 Ağustos 1965 tarihinde YTP'den istifa etmişti. Keskin, bir iki gün içinde AP'ye geçeceğini bildiriyordu¹⁶¹².

106- CKMP'den ayrılanlardan Afyon Milletvekili ve Millî Savunma eski Bakanı Hasan Dinçer, Eskişehir Milletvekili ve Köy İşleri eski Bakanı Seyfi Öztürk, Çankırı Milletvekili Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, Afyon Milletvekili Veli Başaran ile YTP'den ayrılmış olan Millet Meclisi Başkanvekili Konya Milletvekili Mekki Keskin ile 1962 yılında CKMP'den istifa etmiş olan Kastamonu Bağımsız Milletvekili Fethi Doğançay, 10 Ağustos 1965 tarihinde törenle AP'ye girdiler. Katılanlar adına bir konuşma yapan Seyfi Öztürk, "*AP'liler her zaman bizim mânevi kardeşlerimiz, ideal ve dâvâ arkadaşlarımızdı. Şu anda kaderin ayrı düşürdüğü kardeşler bir araya gelmişlerdir*" diyordu. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel de, katılım nedeniyle yaptığı konuşmada "*Esasen ayrı olmayan dâvânın daha çabuk tahakkuku için yeni gelenlerin partiye güç katacağını*" söylemişti¹⁶¹³.

¹⁶⁰⁹ **Milliyet**, 6 Ağustos 1965.

¹⁶¹⁰ **Milliyet**, 7 Ağustos 1965.

¹⁶¹¹ **Milliyet**, 8 Ağustos 1965.

¹⁶¹² **Milliyet**, 7 Ağustos 1965.

¹⁶¹³ **Milliyet**, 11 Ağustos 1965.

107- 1962 yılında AP'den ayrılıp YTP'ye geçen, 9 Ocak 1965 tarihinde YTP'den de ayrılarak bağımsız olan Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, 13 Ağustos 1965 tarihinde CHP'ye girmişti¹⁶¹⁴.

108- 14 Ocak 1965 tarihinde YTP'den istifa ederek bağımsız olan Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, 28 Ağustos 1965 tarihinde yaptığı bir açıklama ile politikadan çekildiğini, 1965 seçimlerine katılmayacağını, bundan böyle avukatlık mesleğini sürdüreceğini bildiriyordu¹⁶¹⁵.

Millet Meclisinde Temsil Edilen Siyasî Partilerin 15 Ekim 1961 Tarihinde Yapılan Genel Seçimlerden 1 Mart 1965 Tarihine Kadarki Süre İçinde Üye Sayılarında Görülen Değişimlere İlişkin Gazeteci Orhan Tokatlı ve Rafet Genç Tarafından Gerçekleştirilen Çalışma

Dönemin ünlü gazetecilerinden Orhan Tokatlı ile Rafet Genç, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra siyasî partilerin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundaki üye sayılarında görülen değişiklikleri, ilgili milletvekilleri ve senatörlerin adlarını da belirterek saptamışlardı. 1961 Anayasasının kabulünden sonra oluşan ilk TBMM'de gerçekleşen parti üyeliği değişimlerine yönelik bu değerli çalışmanın Millet Meclisine ilişkin kısmında, yazarlar, çalışmanın Milliyet Gazetesinde yayımlandığı 7 Mart 1965 tarihi itibarıyla her bir siyasî parti için şu tespitte bulunmuşlardı¹⁶¹⁶:

ADALET PARTİSİ (AP)

AP'den 6 Mart 1965 tarihi itibarıyla 26 milletvekili istifa etmiştir. Bu milletvekilleri şunlardır:

Cevdet Perin, Ömer Faruk Sanaç, Nihat Su, Kâmuran Evliyaoğlu, Halûk Nurbaki, Mehmet Yüceler, Burhan Apaydın, Orhan Apaydın, Cevdet Oskay, Rauf Kıray, Kadri Özek, Saki Zorlu, Celâlettin Uzer, Necmi Ökten, Süreyya Endik, Hilmi Oben, Turgut Çulha, Mehmet Özbey, Ekrem Paksoy, Sinan Bosna, Cavit Oral, Nuri Bayar, Nazmi Ökdem, Abdurrahman Yazgan, İhsan Gürsan, Bahri Cömert.

Bu milletvekillerinden 10'u bir süre bağımsız kaldıktan sonra AP'ye geri dönmüşlerdir. Yuvaya geri dönenler şunlardır:

Turgut Çulha, Mehmet Özbey, Ekrem Paksoy, Sinan Bosna, Cavit Oral, Nuri Bayar, Bahri Cömert, Nazmi Ökdem, Abdurrahman Yazgan, İhsan Gürsan.

AP'den istifa edip YTP'ye giren ve buradan ayrıldıktan sonra tekrar partilerine dönen milletvekilleri ise şunlardır:

¹⁶¹⁴ **Milliyet**, 14 Ağustos 1965.

¹⁶¹⁵ **Milliyet**, 29 Ağustos 1965.

¹⁶¹⁶ Orhan Tokatlı – Rafet Genç, “Başkentten Notlar, Parlamentoda Köşe Kapmaca”, **Milliyet**, 7 Mart 1965, s. 3.

Cevdet Perin, Ömer Faruk Sanaç.

AP'den istifa ettikten sonra YTP'ye daha sonra da CHP'ye giren milletvekilleri de vardı. Bunlar şunlardı:

Nihat Su, Kâmuran Evliyaoğlu.

AP'den istifa ettikten sonra YTP'ye giren, buradan da ayrılarak 6 Mart 1965 tarihi itibarıyla bağımsız kalan milletvekilleri de şunlardı:

Burhan Apaydın, Orhan Apaydın.

AP'den istifa ettikten sonra, 6 Mart 1965 tarihine kadar hiçbir partiye girmeyen ve bağımsız kalmayı tercih eden milletvekilleri ise şunlardı:

Halûk Nur Baki, Mehmet Yüceler.

YENİ TÜRKİYE PARTİSİ (YTP)

YTP'den 6 Mart 1965 tarihi itibarıyla 43 milletvekili istifa etmiştir. Bu nedenle, YTP, Millet Meclisinde en fazla kayba uğrayan partidir.

YTP'den istifa ederek AP'ye geçen milletvekilleri şunlardır:

Ali Turanlı, Arif Atalay, Halit Rıza Ünal, Sıddık Aydar, Ahmet Çakmak, Refet Sezgin, Talât Asal, Hüsametdin Atabeyli, Sadık Perinçek, Cevat Önder (YTP'den istifa edip girdiği AP'de iken milletvekilliğinden de istifa etmiştir), Ertuğrul Akça, Turhan Bilgin, Ali Köymen, Ethem Kılıçoğlu, Nizamettin Erkmen, Kemal Kaya, Osman Zeki Oktay, Sabri Keskin, Alâaddin Eriş, Selçuk Aytan, Ata Bodur, Güner Sarısözen, Reşat Turhan, Sabahattin Hastaoğlu, Tahsin Türkay, Fethi Mahramlı, Mehmet Kazova, Esat Kemal Aybar, Ali Muhsin Bereketoğlu, Avni Akşit.

YTP'den istifa ederek CHP'ye giren milletvekilleri şunlardır:

Fahrettin Kerim Gökay, İhsan Şeref Dura, Ata Topaloğlu, Adil Yaşa, Hayri Mumcuoğlu.

YTP'den istifa ettikten sonra, 6 Mart 1965 tarihine kadar hiçbir partiye girmeyip bağımsız kalan milletvekilleri şunlardır:

Kemal Badıllı, Fuat Ümit, Adnan Aral, Fikret Filiz, Sait Mutlu, Sami Öztürk, Mahmut Vural, Abdullah Çilli.

CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ (CKMP)

6 Mart 1965 tarihi itibarıyla bakıldığında, CKMP'den istifa eden 17 milletvekili, Osman Bölükbaşı'nın kurduğu Millet Partisine geçmişlerdir. Bu milletvekilleri şunlardı:

Osman Bölükbaşı, Ömer Zeki Dorman, Ahmet Bilgin, Kâzım Arar, Ömer Kart, İsmail Hakkı Akdoğan, Ali Baran Numanoğlu, Nevzad Güngör, Kerem Özcan, Oğuz Demirtüzün, Halil Özmen, Memduh Erdemir, İsmet Kapisız, Turgut Nizamoğlu, Hüseyin Ataman, Kâmil İnal, Kemal Ataman.

MP'ye geçen bu milletvekillerinden 4'ü, daha sonra MP'den istifa ederek, AP'ye girmişlerdi. AP'ye giren milletvekilleri şunlardı:

Kerem Özcan, Nevzad Güngör, Kâzım Arar, Turgut Nizamoğlu.

6 Mart 1965 tarihi itibariyle, CKMP'den istifa ederek, AP'ye giren milletvekillerinin sayısı 5'di. Bu milletvekilleri şunlardı:

Şevki Güler, İsmail Genco, Mustafa Kemal Erkovan, Zühtü Pehlivanlı, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu.

6 Mart 1965 tarihi itibariyle, CKMP'den istifa eden 9 milletvekili ise CHP'ye girmişti. Bu milletvekilleri şunlardı:

Yusuf Ziya Yücebیلgin, Ali Cüceoğlu, Şerafettin Konuray, Nureddin Ardıçoğlu, Rıza Polat, Abdülhak Kemal Yörük, Muhlis Ete, Talât Oğuz, Halit Fikret Aka.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)

CHP'den Yakup Kadri Karaosmanoğlu istifa ederek, bağımsız kalmıştı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu hem CHP'den hem de milletvekilliğinden istifa etmişti. Kasım Gülek ile Avni Doğan ise CHP'den ihraç edilmişlerdi.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN ANAYASA MAHKEMESİNE VE YÜKSEK HÂKİMLER KURULUNA ÜYE SEÇİMİ

1961 Anayasası uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisinin işlevlerinden biri de, Anayasada öngörülen iki yeni kuruma, Anayasa Mahkemesine ve Yüksek Hâkimler Kuruluna üye seçmektir. Gerçekten, 1961 Anayasasının Anayasa Mahkemesinin oluşumunu düzenleyen 145. maddesinde, 15 asıl ve 5 yedek üyeden kurulu Anayasa Mahkemesine, Millet Meclisinin 3 asıl ve 1 yedek üye, Cumhuriyet Senatosunun ise 2 asıl ve 1 yedek üye seçeceği belirtilmiş bulunuyordu. Aynı şekilde, Anayasanın Yüksek Hâkimler Kurulunun oluşumunu düzenleyen 143. maddesinde de, 18 asıl ve 5 yedek üyeden kurulacağı öngörülen Yüksek Hâkimler Kuruluna, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun üçer asıl ve birer yedek üye seçeceği hükme bağlanmıştı. Bu düzenlemelere göre, Millet Meclisi, Anayasa Mahkemesinin gerek asıl, gerek yedek üyelerinin % 20'sini; Cumhuriyet Senatosu ise, asıl üyelerin % 13,3'ünü, yedek üyelerin de % 20'sini seçmiş oluyordu. Yüksek Hâkimler Kuruluna gelince; hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet Senatosu, Kurulun asıl üyelerinin % 16,6'sını, yedek üyelerinin ise % 20'sini seçmekteydi.

1. 12. Dönemde Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine Üye Seçimi

A- Millet Meclisince Seçilecek Üyelerin Sayısı, Üyelerin Sahip Olmaları Gereken Nitelikler ve Seçimlerinde İzlenecek Yöntem

1961 Anayasasının 145. maddesinde, Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine seçeceği 3 asıl ve 1 yedek üyenin seçilişine ilişkin düzenleme de yer almış bulunuyordu. Bu bağlamda, yasama organının kendi üyesi olmayan kişiler arasından yapacağı bu seçimi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu ile gerçekleştireceği; ancak, ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunun yeterli olacağı öngörülmekteydi. Yine, 145. maddede, oylamanın gizli olacağı da belirtilmişti. Anayasa koyucunun bu düzenlemeyle, Meclisin Anayasa Mahkemesine üye seçiminde, üye tamsayısının üçte iki, hiç olmazsa salt çoğunluğu gibi ciddi bir oydaşmaya ulaşılmasını aradığı açıktı. Ayrıca, sözü geçen 145. maddenin üçüncü fıkrasında, Yasama Meclislerince seçilecek üyelerden birer kişinin, Üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı tutarında ve gizli oyla gösterecekleri adaylar arasından olması gerektiği de hükme bağlanmıştı¹⁶¹⁷. Bütün bunlardan başka, 1961 Anayasasının 145.

¹⁶¹⁷ Ancak, 1961 Anayasasında 1971 yılında 1488 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler sırasında, bu hükümde de değişikliğe gidilmiş ve ilk iki turda üye tamsayısının üçte ikisinin aranması koşulu kaldırılarak her aşamada salt çoğunluk yeterli bulunmuştu. Ayrıca, bu değişiklikle, Yasama Meclislerince seçilecek üyelerden birer kişinin, Üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı tutarında ve gizli oyla gösterecekleri adaylar arasından olması koşulundan da vazgeçilmişti. Bundan başka, yine 1971 tarihinde yapılan değişiklikle, 145. maddeye,

maddesinin dördüncü fıkrasında, herhangi bir ayırım yapılmadan, hangi kaynaktan seçilirlerse seçilsinler, Anayasa Mahkemesine asıl veya yedek üye olabilmek için, 40 yaşını doldurmuş bulunmak ve Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay veya Sayıştayda Başkanlık, üyelik, Başsavcılık, Başkanunsözcülüğü veya üniversitelerde hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanlarında en az beş yıl öğretim üyeliği veya onbeş yıl avukatlık yapmış olma şartı arandığına göre, Millet Meclisince seçilecek üç asıl ve bir yedek üyede de bu niteliklerin bulunmasının gerekeceğinde kuşku yoktur.

Anayasada belirtilen bu koşullar, 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”da da tekrarlanmış ve başka bazı düzenlemeler de öngörülmüştü. Gerçekten, 44 sayılı Kanunun, Anayasa Mahkemesine Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılacak üye seçiminin düzenlendiği 5. maddesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Anayasa Mahkemesine Millet Meclisi üç, Cumhuriyet Senatosu iki üye seçer:

Her iki yasama meclisince seçilecek birer üye, Üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin teşkil ettikleri kurul tarafından gösterilecek adaylar arasından seçilir. Aday sayısı, açık üyeliklerin üç katı tutarında olur. Bu kurul, Ankara Üniversitesi Rektörünün dâveti üzerine Ankara’da toplanır. Toplantı nisabı, üye tamsayısının üçte ikisidir. Aday seçimi gizli oyla yapılır. Aday seçilebilmek için, bahis konusu kurulun üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir.

Yasama meclisleri genel kurullarında yapılacak seçimde seçilebilmek için, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu gerekir. İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa daha sonraki oylamalarda üye tamsayısının salt çoğunluğu ile yetinilir. Seçim gizli oyla yapılır.

*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yasama meclislerince, Anayasa Mahkemesi asıl ve yedek üyeliklerine seçilemezler.”*¹⁶¹⁸

Görüldüğü gibi, 44 sayılı Kanunun 5. maddesinde, Anayasada öngörülenlerin dışında yer alan tek farklı düzenleme, Millet Meclisine 1 Anayasa Mahkemesi üyeliği için önerilecek 3 adayı belirleyecek olan üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinden oluşacak kurulun, Ankara Üniversitesi Rektörünün daveti üzerine Ankara’da toplanacağı ve toplantı yeter sayısının, bu Kurulun üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu olduğuna ilişkin hükümdü.

Yasama Meclislerince yapılacak seçimlerde, adaylığa başvurma ve seçim esas ve usullerinin kanunla düzenleneceğine ilişkin bir hüküm de eklenmişti. Bu değişikliklerin gerekçesinde şöyle denilmektedir: “Anayasa Mahkemesinin kuruluş sistemi aynen muhafaza edilmekle beraber, Yasama Meclislerince yapılacak seçimlerin zamanında ve maksada uygun şekilde sonuçlanmasını temin için seçimlerde salt çoğunluk esası kabul edilmiş ve adaylığa başvurma ile seçim esas ve usullerinin düzenlenmesi öngörülmüştür. Başvuran adayların, Meclislerin oyuna sunulmadan önce nasıl bir ön tetkike tabi tutulacağı ve bunun hangi kurullarca yapılacağı da yine kanunla düzenlenmesi uygun görülmüştür...” Kâzım Öztürk, **Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa**, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ankara, 1979, ss. 321-322.

¹⁶¹⁸ **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 588.

B- Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine Seçeceği İlk Üyelerin Seçimini Yapması

a- Seçime Başlanması ve Üniversite Öğretim Üyelerince Belirlenen Adaylarda Sorun Yaşanması

22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un yürürlüğe girmesi ile birlikte, Millet Meclisince Anayasa Mahkemesine 3 asıl ve 1 yedek üye seçiminin yapılması gündeme gelmişti. Sözü edilen 44 sayılı Kanunun Geçici 1. maddesinde, Anayasa Mahkemesinin bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren en geç bir ay içinde faaliyete geçeceği öngörüldüğünden ve 44 sayılı Kanun da 25 Nisan 1962 tarihinde yürürlüğe girdiğinden, Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimlerinin 25 Mayıs 1962 tarihinden önce tamamlanması icap ediyordu. Hemen yukarıda görüldüğü üzere, Millet Meclisince seçilecek asıl üyelerden birinin, üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanındaki öğretim üyelerinden oluşacak kurulun, üye tamsayısının en az üçte ikisinin katılımıyla Ankara’da yapacağı toplantıda, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile belirleyeceği 3 aday arasından seçilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda, Millet Meclisi Genel Kurulu, 10 Mayıs 1962 tarihli 87. Birleşiminde, üye seçimini ele almış bulunuyordu. Sözü geçen Birleşimde, Başkanvekili Refet Aksoy, konu ile ilgili olarak, Genel Kurula şu açıklamada bulunmuştı:

“Efendim, gündemimiz mucibince Anayasa Mahkemesi üyeliklerinin seçimi yapılacaktır. Bu seçim iki kısımdan ibarettir:

Birisi Anayasa Mahkemesi Kanununun ve Anayasanın tarifi veçhile Senato tarafından (üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinden oluşan Kurul denmeliydi. E.O.) gösterilen üç namzetten birinin Millet Meclisince seçilmesi;

İkincisi, Millet Meclisine adaylık için müracaat edenlerin seçilmesi meselesidir.

Şimdi, bu hususta üniversite başkanlığından (Rektörlüğünden denmeliydi. E.O.) alınmış olan bir yazı ve ona merbut aday listesi var, onu okutacağım. İsimler gayet ağır okunacaktır. O itibara arkadaşlar not alabilirler...”¹⁶¹⁹

Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, daha sonra, Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal Yetkin tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına hitaben yazılan ve 7 Mayıs 1962 tarihinde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde toplanmış olan, üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinin gizli oyla yaptıkları seçim sonunda, Anayasa Mahkemesine Millet Meclisince seçilecek 1 üye için belirlenen 3 aday ile, Cumhuriyet Senatosunca seçilecek 1 üye için belirlenen 3 adayın isimlerini bildiren tutanağı okutuyordu. Prof. Dr. Akif Erginay’ın Başkanlığında, Kâtip Doç. Dr. İlhan Akipek ve Kâtip Doç. Dr. Seza Reisoğlu’dan oluşan kurulca imza altına alınan tutanakta aynen şöyle denilmekteydi:

¹⁶¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 263.

“Üniversitelerce Anayasa Mahkemesine üye adayı seçimine ait tutanak 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi gereğince Anayasa Mahkemesine üye adayı seçmek üzere, üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyeleri, Ankara Üniversitesi Rektörünün daveti ile, 7.5.1962 Pazartesi günü saat 11.00 de Ankara Hukuk Fakültesi konferans salonunda toplanmıştır.

Bu toplantının mürettep öğretim üyesi adedi, Ankara Üniversitesinden 50, İstanbul Üniversitesinden 58, İstanbul Teknik Üniversitesinden 2 ve Orta-Doğu Teknik Üniversitesinden 1 olmak üzere ceman 111 dir.

Yapılan yoklamada 76 öğretim üyesinin toplantıda hazır bulunduğu ve bu suretle üçte iki kanuni nisabın temin edilmiş olduğu tesbit edildi.

Ankara Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin’in davetçi Rektör olarak yaptığı açış konuşmasından sonra toplantıyı idare etmek üzere Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Akif Erginay Başkanlığa ve Doçent Dr. İlhan Akipek ile Doçent Dr. Seza Reisoglu kâtipliklere seçilmek suretiyle riyaset divanı teşkil edilmiş ve gereken konuşmalar ve müzakerelerden sonra gizli oyla seçime geçilmiş ve Millet Meclisi adayları için 5 tur ve Senato adayları için 3 tur neticesinde:

Millet Meclisine arz edilmek üzere:

1. İsmail Hakkı Ülkmen (Danıştay Dördüncü Daire Başkanı),
 2. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı (İstanbul Hukuk Fakültesi Anayasa Profesörü),
 3. Sami Arkan (Yargıtay Üyesi)
- Cumhuriyet Senatosuna arz edilmek üzere:
1. Kâmuran Erkmengoğlu (Danıştay Üyesi)
 2. Dr. Bediâ Yörük (Avukat)
 3. Lûtfü Ömerbaş (Yargıtay Üyesi)’ in

seçilmiş oldukları tesbit edilerek işbu tutanak tanzim edilmiştir.”¹⁶²⁰

Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, bu yazıdan sonra, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığından gelen “çok acele” işaretli bir yazıyı okutmuştu. Anılan yazıda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden gelen yazıyı bir gün önce görüştüğü, üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinden oluşan Kurulun önereceği adayların hepsinin üniversite öğretim üyesi olması icap ederken, üniversite öğretim üyelerince seçilen adayların bu niteliğe sahip olmadıklarının anlaşıldığı, bu nedenle anılan seçimin geçersiz olduğu ve üniversitelerin kendi üyeleri arasından yeni aday seçmeleri gerektiği bildiriliyordu. Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının, Başkan Suat Hayri Ürgüplü’nün imzasını taşıyan bu yazısında şöyle denilmekteydi:

¹⁶²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 264.

“Millet Meclisi Başkanlığına

İLGİ: 7.5.1962 gün ve 2131 sayılı yazınıza.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi hükmü gereğince, Anayasa Mahkemesi üyeliği için C. Senatosunda yapılacak seçimlere esas teşkil etmek üzere, üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyeleri tarafından seçilen adayların adları alınmıştır.

Ancak, üniversitelerin aday seçim şekli ve seçilen adayların üniversite öğretim üyeleri dışında tutulduğu ve bu bakımdan bu seçimlerin Anayasaya ve Anayasa Mahkemesi Kanununa aykırı mahiyet taşıdığı, C. Senatosu Genel Kurulunun 9.5.1962 gün ve 60 ncı Birleşiminde verilen 6 önerge ile belirtilmiş ve yapılan müzakereler sonunda bu önergelerden biri oylamaya sunulmuş ve bu seçimin tehiri ile üniversitelerin kendi bünyesinde aday seçmeleri karara bağlanmıştır.

Bu durum karşısında bu seçim yapılmamış ve üniversitelerin yeniden kendi bünyelerinden seçecekleri adayların adlarını beklemek zarureti hâsıl olmuştur.

Anayasa Mahkemesinin 25 Mayıs 1962 tarihine kadar kurulup faaliyete geçeceği de göz önünde tutularak, C. Senatosu Anayasa Mahkemesi asıl üye aday adlarının 21 Mayıs 1962 gününe kadar bildirilmesini ehemmiyetle rica ederim.”¹⁶²¹

Her ne kadar, bu yazı üzerine Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük söz almak istemişse de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, bu konu üzerinde şimdilik söz vermeyeceğini bildirip, Genel Kurula, Millet Meclisince seçilecek diğer 2 asıl üyelik ve 1 yedek üyelik için başvuran adayların adlarını ve kısa özgeçmişlerini açıklıyordu¹⁶²². Bu bağlamda, asıl üyelik için 19, yedek üyelik için ise 7 adayın başvurduğu görülmüyordu. Kendiliklerinden başvuran bu adayların bildirilmesinden sonra, Başkanvekili Refet Aksoy, bazı milletvekillerince önerilen adayların da bulunduğunu açıklıyor ve bu yönde verilen 3 önergeyi okutuyordu. Ayrıca, Başkanvekili Aksoy, milletvekillerinin kendiliklerinden adaylıklarını koymuş bulunanlarla bağlı olmadıklarını, başka adayların gösterilebileceğine

¹⁶²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), ss. 264-265.

¹⁶²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), ss. 266-270.

de dikkat çekiyordu¹⁶²³. Bu arada, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in verdiği bir önerge ile Üniversitelerin yaptığı aday belirlemesinin Anayasaya ve 44 sayılı Kanuna aykırı olduğunu, bu nedenle o seçimin bugün yapılmamasını, bu yanlışlığın düzeltilmesinden sonra seçime gidilmesini önerdiğini görüyoruz. Reşit Ülker'in önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Anayasamızın 145/3 ncü fıkrası ve Anayasa Mahkemesi Kanunu 5 nci maddesi gereğince Yasama Meclislerince seçilecek birer kişinin üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyeleri arasından olması gerekir.

*Halbuki bize Üniversitece gönderilen üç adayın ikisi bu vasfı haiz değildir. Bu halde seçim Anayasaya ve Anayasa Mahkemesi Kanununa aykırıdır. Bu sebeple bu adayların seçiminin bugün yapılmamasını noksanın tamamlanmasından sonra seçim yapılmasını arz ve teklif ederim.”*¹⁶²⁴

Bu önerge üzerine açılan görüşmelerde milletvekillerinin bazıları yaptıkları konuşmalarda Reşit Ülker ve aynı doğrultuda Cumhuriyet Senatosu gibi düşündüklerini açıklıyorlar; bazıları ise, Anayasadan ve 44 sayılı Kanundan üniversitelerin ilgili öğretim üyelerince bildirilecek adayların mutlaka üniversite öğretim üyesi olmalarının gerektiği anlamının çıkmayacağını, bu nedenle bildirilen adaylarda bir sorun bulunmadığını savunuyorlardı¹⁶²⁵. Sonuçta, Reşit Ülker'in önergesi tekrar okutuluyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu, üniversite öğretim üyelerinin belirlemiş olduğu mevcut aday listesinin reddedilerek üniversiteden bu eksikliğin giderilmesinin istenmesine karar veriyordu¹⁶²⁶.

b- Millet Meclisinin 2 Asıl Üye Seçimine Geçmesi

Üniversite öğretim üyelerince belirlenen adaylar üzerinde yaşanan sorunun o an için bu şekilde çözülmesinden sonra, Millet Meclisi, 10 Mayıs 1962 tarihli 87. Birleşiminde, kendiliklerinden başvuran adaylarla, milletvekillerince gösterilen adaylar arasından Anayasa Mahkemesine 2 asıl üye seçimine geçmişti. Bu bağlamda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy seçimin nasıl yapılacağını açıklıyor ve şöyle diyordu:

¹⁶²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 271.

¹⁶²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 271.

¹⁶²⁵ Örneğin, Ordu Milletvekili Ferda Güley, önerge sahibi İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, üniversite öğretim üyelerinin yaptıkları belirlemede öğretim üyesi olmayanlara da yer vermelerinin Anayasaya ve 44 sayılı Kanuna aykırı olduğunu savunurlarken; Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük, Ankara Milletvekili İlyas Seçkin, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ve İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Anayasanın ve 44 sayılı Kanunun hükümlerinden böyle bir zorunluluğun bulunduğu anlamının çıkarılamayacağını ileri sürüyorlardı. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), ss. 271-277.

¹⁶²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 277.

“...Seçim şu şekilde yapılacaktır. Mühürlü oy pusulaları dağıtılacak, birer de zarf verilecektir. Kimi seçiyorsanız, onun ismini yazacaksınız. 2 asıl üye seçeceğiz. Yedek üyeleri değil. Yedeklere rey vermeyin. Yedekleri bu puslaya yazmayın.

Tekrar ediyorum, asıl olarak 2 adayın ismini yazacaksınız, zarfa koyacaksınız. İsimler okunmak suretiyle burada sepetlere oylar birer birer atılacaktır. Şimdi seçilecek tasnif heyetleri tasnif yapacak ve neticeyi arz edeceklerdir.

Puslaları dağıtmadan önce tasnif heyetini seçelim. İçtüzüğün 147 nci maddesi mucibince 3 kişilik tasnif heyeti seçmek lâzım. Fakat bu seçim biraz uzayacak gibi görünüyor. Tasvip buyurursanız 3 er kişilik 2 tasnif heyeti seçelim. Bunu tasvibinize arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul etmiyenler... Kabul edilmiştir.

İki tasnif heyeti seçeceğiz ve iki tasnif heyeti bir mazbata yapacaklar...” ¹⁶²⁷

Bu doğrultuda, gidilen seçimin ilk turuna 17 aday katılıyor ve bunlardan hiçbiri Anayasanın ilk iki turda aradığı üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyunu sağlayamadığı için ikinci tura geçiliyordu. Bu turda da, yine, hiçbir aday üçte iki çoğunluğu sağlayamadığından, üçüncü tura gidilmişti. Anayasa, ilk iki turda üye tamsayısının üçte ikisini, sonraki turlarda salt çoğunluğunu aradığından, bu turda üye seçilebilmek için üye tamsayısının salt çoğunluğu olan 226 oy yeterli olmaktaydı. Ancak, sözü edilen oyu hiçbir aday sağlayamadığından yine sonuç alınamamış ve dördüncü tur yapılmıştı. Aynı Birleşimde gerçekleştirilen dördüncü turda da sonuç değişmemiş, 225 milletvekilinin katıldığı oylamada hiçbir aday üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayamamıştı¹⁶²⁸. Bu durum karşısında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, esasen toplantı yetersayısının da kalmadığının anlaşıldığını bildirerek, oylamalara son veriyor ve ertesi gün toplanmak üzere Birleşimi kapatıyordu¹⁶²⁹.

11 Mayıs 1962 tarihli 88. Birleşimin sabah oturumunda, önceki günkü 87. Birleşimde yapılan dört tur oylamada da sonuç alınamayan Anayasa Mahkemesine 2 asıl üye seçimine devam edilmişti. Bu oturumda gerçekleştirilen 5. turda da, adaylardan hiçbirinin, gereken 226 oyu sağlayamadığı görülmüyordu. Gerçekten, 247

¹⁶²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem I (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 278.

¹⁶²⁸ 10 Mayıs 1962 tarihli 87. Birleşimde gerçekleştirilen 4 oylamanın sonuçları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem I (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), ss. 278-279, 280, 281.

¹⁶²⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem I (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 281.

milletvekilinin katıldığı 5. turda, adaylardan İsmail Hakkı Ketenoğlu 131, Celâlettin Kurelman 128, Sait Köksal 110, İhsan Olgun 35, Baha Arıkan 8, Nafiz Ymanoğlu 5, Reşat Bayramoğlu 4, Kahraman Koç 1 ve Necmi Osten 1 oy almışlardı. Bu durum karşısında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, öğleden sonra saat 15.00’te toplanmak üzere sabah oturumunu kapatıyordu¹⁶³⁰.

c- Üniversite Öğretim Üyelerince Belirlenen Adaylarda Yaşanan Sorunun Devam Etmesi ve Sorunun Anayasa Komisyonuna Taşınması

11 Mayıs 1962 tarihli 88. Birleşimin öğleden sonraki ikinci oturumunda, sabah sonuç alınamayan turlara devam edilmeden önce, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, Millet Meclisi Genel Kurulunun 10 Mayıs 1962 tarihli 87. Birleşimde aldığı karar uyarınca, Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne yazılan ve üniversitelerin ilgili öğretim üyelerince belirlenen adayların, öğretim üyesi olmayan kişileri de içeriyor olması nedeniyle geçersiz sayılması gerektiğini bildirip, bu yanlışlığın giderilmesinin istendiği yazıya Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden gelen cevabı Genel Kurulun bilgisine sunmuştu. Rektör Ord. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin, cevabî yazıda aynen şöyle demekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

İlgi: Genel Sekreterlik Kanunlar Müdürlüğünden yazılan 10.5.1962 tarihli ve 2185/9955 sayılı yazınız.

1. Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesi üyeliği için yapılacak seçimlere esas olmak üzere üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilgiler öğretim üyelerinden mürekkep kurul, ilk yazımızda da arz ettiğimiz gibi, rektörlüğümüzün dâveti ile 7.5.1962 Pazartesi günü, Ankara Hukuk Fakültesinde toplanmış ve kendi arasından seçtiği Başkanlık Divanının idaresi altında aday seçimleri işlemine başlanmıştır.

2. Bu kurul, seçime geçmeden önce; tesbit edeceği adayların, dışarıdan da seçilip seçilemeyeceği hususunu müzakere etmiş ve neticede, mevcudun üçte ikisini aşan çoğunlukla, adayların, üniversite öğretim üyeleri içinden ve dışından seçilebilmesinin, Anayasa ve 44 sayılı Kanunun hükümlerine tamamen uygun olduğuna karar vermiş ve bu esasa göre seçimini yapmıştır.

*3. Bu seçimin Anayasa ve 44 sayılı Kanun hükümlerine uygun olduğunu, ilgili seçim kurulunun yukarda zikredilen kararına dayanarak, teyiden ve saygılarımla arz ederim.”*¹⁶³¹

¹⁶³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 88, (11.05.1962), s. 288.

¹⁶³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 88, (11.05.1962), s. 289.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy'un bu konuda konuşmak isteyenin bulunup bulunmadığını sorması üzerine, konu Millet Meclisinde tekrar tartışmaya açılıyordu. Daha önce, üniversitelerin ilgili öğretim üyelerinden oluşan kurulun belirlediği adaylar arasında öğretim üyesi olmayan kişilerin de bulunmasına karşı çıkmış olan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, Rektörlüğün bu yazısına da karşı çıkıyor ve şöyle diyordu:

“...Şimdi; Üniversite Rektörlüğünün verdiği cevaba gelince: Arkadaşlar, Millet Meclisi ve Senato aynı mealde karar vermiştir. Bu Meclis kararıdır. Müzakere ettikten sonra bu kararı vermiştir. Bu karar üniversitenin lehinedir. Kendi aranızdan seçin diye bir tefsir tarzını burada savunduk ve bu tefsir tarzını Büyük Meclis benimsedi. Nitekim, bu maddenin Anayasa'da karşıtı olan maddenin müzakeresi sırasında Anayasa Komisyon Sözcüsü Kurucu Meclisin huzurunda «kendi aralarından seçeceklerdir» diye beyan ediyorlar.

Arkadaşlar, sözcülük makamının, sözcülük yerinin bir önemi vardır. Kurucu Mecliste bulunan arkadaşlarımız, sözcünün bu açık beyanı karşısında «kendi aralarından seçecektir» diye bir önerge vermeye lüzum görmemişlerdir. Şimdi, sonuna getiriyorum sözümü. Burada Büyük Millet Meclisinin vermiş olduğu kararı üniversiteler icra etmek mevkiindedir. Bendenizin kanaati odur. Hürmetlerimle.” ¹⁶³²

Buna karşılık, Ankara Milletvekili İlyas Seçkin, üniversitenin özerk olduğunu, Reşit Ülker'in görüşü benimsenecek olursa, üniversitenin, yasama organının icra organı haline geleceğini ileri sürüp, şöyle devam ediyordu:

“...Üniversite muhtardır. Muhtar olan üniversiteye «Sen kanunu öyle anlıyorsun, ben böyle anlıyorum, sen de bu şekilde anlamaya mecbursun» diye bir fikir empoze etme selâhiyetimiz var mı? («Yok, yok» sesleri) O halde ihtilâf çıktığı anda, bu ihtilâfi halledecek bir makam bulunmadığına göre, biz abesle mi iştigal edeceğiz? Biz diyoruz ki, bu Meclis kanunu bu şekilde anlıyor; üniversite senatosu yetkilileri toplanmış, üçte iki çoğunlukla, biz kanunu şöyle anlıyoruz, aramızdaki öğretim üyeleri, profesörlerden seçmek mecburiyeti yoktur. Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi üyeliğine lâıyk vatandaşları seçer ve sizin meclisinizde hazır olmak üzere namzet olarak gönderir. İhtilâf çıkması halinde, bu ihtilâfi halledecek Anayasada hüküm yoktur. Böyle bir ihtilâf neticesinde şu olacaktır.

Anayasa Mahkemesi bir müddet kurulamayacaktır. Bir hususi kanun çıkarır ve dersiniz ki; «Anayasa Mahkemesine üniversiteden gelecek namzetler üniversite mensupları arasından seçilir».

¹⁶³² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 88, (11.05.1962), s. 290.

*Böyle bir hususi kanun Anayasaya aykırı düşmüyorsa, üniversite üyeleri de buna uymaya mecbur olur. Binaenaleyh muhterem arkadaşlarımdan istirham ediyorum; Meclisi bir icra organı haline getiren böyle bir karar için biz ısrar etmiyelim. Üniversite ile «sen haklısın ben haklıyım gibi» bir duruma düşmeyelim.”*¹⁶³³

Aynı konuda söz alan Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük de, farklı bir çözüm yolu önermişti. Yörük, üniversite öğretim üyelerinden oluşan kurulun belirlediği bu adaylar arasından seçimin yapılmasını tavsiye ettikten sonra, şayet seçilen üyenin bu yolla seçilmesi bir Anayasal soruna yol açıyorsa, Anayasa Mahkemesinin, 44 sayılı Kanunun 3. maddesi uyarınca, yeni gelen her üyenin yasal koşulları taşıyıp taşımadığını inceleyebileceğine göre, seçiminde sorun gördüğü üyenin durumu hakkında da karar verebileceğini ileri sürüyor ve böylece varsa aksaklığın giderileceğini savunuyordu¹⁶³⁴.

Başka milletvekillerinin de konuşmasından sonra, verilen çeşitli önergelerden, konunun Anayasa Komisyonuna gönderilerek oradan görüş alınmasını isteyen önerge kabul ediliyor ve böylece bu konu Anayasa Komisyonuna intikal ediyordu¹⁶³⁵.

d- Millet Meclisinde Önceki Turlarda Tamamlanamayan 2 Asıl Üyenin Seçimi İşine Devam Edilmesi ve Anayasa Komisyonunun Hazırladığı Raporun Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülerek Benimsenmesi

Millet Meclisi Genel Kurulu, 21 Mayıs 1962 tarihli 89. Birleşiminde, önceki Birleşimlerde gerçekleştirdiği 5 turda da adaylardan yeterli çoğunluğa ulaşabilen olmadığı için sonuçlandıramadığı 2 asıl üye seçimi işine devam etmişti. Ne var ki, bu Birleşimde yapılan 3 turda da yine sonuç sağlanamamıştı. Bu arada, Millet Meclisine telgrafla başvuruda bulunan iki aday daha seçime katılıyordu.

Ordu Milletvekili Ata Topaloğlu, 89. Birleşimde de sonuca ulaşamamış olmasında, oylamalarda yer alan milletvekillerinin sayısında ciddi eksiklik bulunmasının da rolüne dikkat çekiyordu¹⁶³⁶. Gerçekten, giderek azalan bir biçimde, 6. tura 319, 7. tura 299, 8. tura ise 262 milletvekili katılmıştı¹⁶³⁷. Buna karşılık,

¹⁶³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 88, (11.05.1962), ss. 290-291.

¹⁶³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 88, (11.05.1962), ss. 291-292.

¹⁶³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 88, (11.05.1962), ss. 303-304.

¹⁶³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 89, (21.05.1962), s. 324.

¹⁶³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 89, (21.05.1962), ss. 322-324.

Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu ise, sonucun alınamamasındaki esas etkenin, katılımın azlığı değil, katılan üyelerin oylarının dağılması olduğunu savunuyordu¹⁶³⁸. Bu eleştirilere cevap veren Başkanvekili Ömer Zekâî Dorman, Başkanlık Divanınca, sonuç alınmasını sağlamak bağlamında bazı girişimlerde bulunulduğunu açıklıyor, ancak daha baskıcı bir tutumun izlenemeyeceğine de dikkat çekiyordu. 89. Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâî Dorman'ın konuya ilişkin açıklaması şöyledi:

*“Adaylar üzerinde bir dikte bahis mevzuu olmaksızın, bundan evvelki seçimler sonunda, sayın arkadaşımızın beyan ettikleri gibi, hakikaten Başkanlık Divanınca Grup Başkanları çağrılmış ve kendileri ile görüşülmüştür. Bunun daha ilerisine Başkanlık Divanı gidememiştir. Bu teşebbüs yeniden yapılacaktır...”*¹⁶³⁹

Bu arada, Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu bir önerge vererek, seçimin 23 Mayıs 1962 Çarşamba gününe bırakılmasını önermiş ve bu önergenin kabulü üzerine, Başkanvekili Dorman, Birleşimi kapatmıştı¹⁶⁴⁰.

23 Mayıs 1962 tarihli 91. Birleşimde, daha önce Anayasa Komisyonuna gönderilmiş olan, üniversitelerin ilgili öğretim üyelerinden oluşan kurulun belirleyeceği adaylar arasında üniversite öğretim üyesi olmayan kişilerin bulunup bulunamayacağı sorununu inceleyen Anayasa Komisyonunun mütalâası gelmiş bulunuyordu. Ancak, verilen bazı önergelerin kabulü üzerine, Genel Kurul, bu Mütalâa üzerindeki görüşmelerin, henüz seçilememiş olan 2 asıl üye seçiminin tamamlanmasından sonra yapılmasını kararlaştırmış, bu nedenle, 21 Mayıs 1962 tarihli 89. Birleşimde kalınan noktadan yola devam edilmişti. Ne var ki, 91. Birleşimde, bu doğrultuda gerçekleştirilen 9. turda bazı adaylar, seçilmek için gereken 226 oya çok yaklaşan sayıda oy almışlarsa da, 226'ya ulaşan olmadığı için, sonuca yine ulaşamamıştı. Gerçekten, 358 milletvekilinin katıldığı 9. turda, adaylardan İsmail Hakkı Ketenoğlu 222, Celâlettin Kurelman 220 oy almışlardı. Sait Köksal'ın 133 oy sağladığı bu turda, geri kalan oylar 1'den 36'ya olmak üzere 8 aday arasında paylaşılmıştı¹⁶⁴¹.

Anayasa Mahkemesinin ertesi gün toplanmasının gerekiyor olması, buna karşın hâlâ sonuca ulaşamaması Millet Meclisinde bazı milletvekillerini haliyle telaşlandırıyordu. Bu bağlamda, Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga ile Sivas

¹⁶³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 89, (21.05.1962), s. 324.

¹⁶³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 89, (21.05.1962), s. 324.

¹⁶⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 89, (21.05.1962), s. 326.

¹⁶⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), s. 377.

Milletvekili Cevad Odyakmaz, yaptıkları konuşmalarla, ortaya çıkabilecek sorunlara dikkat çekmişlerdi¹⁶⁴². Bu arada, verilen bir önerenin kabulü üzerine, Genel Kurul, 10. turda verilen oyların sayımı sürerken, Anayasa Komisyonunun Mütalâası üzerinde görüşmelere geçilmesini de kararlaştırmış ve bu doğrultuda, Anayasa Komisyonunun 11 Mayıs 1962 tarihli Mütalâasının görüşülmesine başlanmıştı. Konuyu ayrıntılı bir biçimde değerlendirmiş olan Anayasa Komisyonunun, Kâtip Üye Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu dışında geri kalan 9 üyesinin benimsediği¹⁶⁴³ Mütalâada şöyle deniyordu:

“Yüksek Başkanlığa

Anayasanın 145 nci maddesinin 3 ncü fıkrası hükmüne dayanan Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi gereğince, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca Anayasa Mahkemesi asil üyeliğine seçilecek birer kişi için gösterilecek üçer adayı tesbit etmek üzere 7 Mayıs 1962 günü Ankara Hukuk Fakültesinde toplanan Üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinden mürekkep Kurul tarafından seçilen adaylardan ikisinin Anayasa ile yukarda zikri geçen kanunun bahis konusu maddelerine göre gereken şartları haiz olmadıkları; Yasama Meclislerince Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilecek birer kişinin Üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyeleri arasından aday gösterilmesi gerektiği; bu sebeple seçimin tehiriyle noksanın bahis konusu aday seçici kurul tarafından tamamlanması, Millet Meclisinin 10 Mayıs 1962 günü 87 nci Birleşiminde kabul edilmişti.

Bu karar, Millet Meclisi Başkanlığının 10 Mayıs 1962 tarihli ve 2185 sayılı yazısıyla Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne bildirilmekle, bu Rektörlükten alınan Yazı İşleri Müdürlüğü ifadeli 11 Mayıs 1962 tarihli ve 41 – 2/611 sayılı yazıda, bahis konusu aday seçici kurulun, aday seçimine geçmeden önce, adayların Üniversite öğretim üyeleri dışından seçilip seçilemeyeceğini müzakere ettiği ve adayların Üniversite öğretim üyeleri dışından da seçilmesinin mümkün olduğuna mevcudun üçte iki çoğunluğuyla karar verdiği izah edilmektedir.

Bu yazının Millet Meclisinin 11 Mayıs 1962 günü 88 nci Birleşiminde okunması üzerine açılan müzakere sonunda, meselenin Komisyonumuzca müzakere edilip bir mütalâa verilmesine Genel Kurulca karar verilmekle, Komisyonumuz 21 Mayıs 1962 günü Birleşiminde, Hükümet adına Adalet Bakanlığı temsilcilerinin de huzuriyle konuyu görüşmüş ve aşağıdaki neticeye varmıştır:

¹⁶⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), s. 377-378.

¹⁶⁴³ Her ne kadar, Anayasa Komisyonunun, basılıp milletvekillerine dağıtılan ve Tutanak Dergisine eklenen 159 sıra sayılı Raporunda, Kâtip Üye Bağcıoğlu’nun, çoğunluk görüşüne muhalif kaldığı yönünde bir kayıt yer almamış ise de, bu husus, 91. Birleşimin hemen başında, Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca tarafından Genel Kurula açıklanmıştı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), s. 375.

1. 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Anayasa, teşriî tefsir müessesesini kaldırmıştır. Bu suretle, 25 Ekim 1961 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasıyla teşriî tefsir müessesesi, hukuk nizamımızdan kaldırılmış bulunmaktadır.

Bu durumda, Millet Meclisinin 10 Mayıs 1962 günkü 87 nci Birleşiminde ve Cumhuriyet Senatosunun 9 Mayıs 1962 günkü 60 nci Birleşiminde alınan Anayasa Mahkemesinin Kurulusu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesinin uygulanmasıyla ilgili kararlar, icra organını, idari mercileri ve kaza organlarını bağlayan bir mahiyet taşımazlar.

Bununla beraber, bahis konusu kanun hükmünü tatbikle mükellef birer merci olarak Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun kanunu tatbik ederken kanunun anlamını tesbit edici kararları, icra organını, idari mercileri ve kaza organlarını bağlayıcı bir mahiyeti olmamakla beraber, almaya yetkili oldukları da tabiidir.

Bunun gibi, yine aynı kanun hükmünü uygulayan bir merci olarak, bahis konusu aday seçici kurulun da kanunu tatbik ederken bahis konusu kanun hükmünün anlamını tesbit edici kararları, kendi dışındaki teşriî, idari ve kazai makamları ve mercileri bağlamamak kaydıyla alabileceği şüphesizdir. Bahis konusu kurulun aldığı kararın hukuki mahiyeti de bundan ibarettir.

2. Bu kararlardan hangisinin Anayasa ve 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı Kanun bakımından doğru olduğu hususunda ise, komisyonumuz şu kanaate erişmiştir:

a) Anayasanın 145 nci maddesi, genel olarak Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilebilme için nitelik şartlarını tesbit etmiştir. Bu şartlar 44 sayılı Kanunim 3 ncü maddesinde yer almıştır. Anayasanın aynı maddesi, sadece Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay tarafından seçilecek üyeler için bu genel nitelik şartlarını tahdidetmiş ve bu kurumlardan seçilecek olan üyelerin bu kurumlarda vazife gören belli şahıslar arasından olacağını bu üç kurumun her biri için ayrı ayrı üç defa belirtmiştir. Bu husus da, 44 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinde yer almıştır.

Oysa ki, Anayasanın 145 nci maddesi, üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinden mürekkep kurul tarafından seçilecek adayların behemahal bahis konusu öğretim üyelerinden olması yolunda her hangi bir tahdit getirmemiştir. 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi de, bu yolda bir tahdidi getiren sarahati muhtevi değildir.

Üç müessese için bahis konusu tahdidi getirmiş olan kanun vâzının gerek Anayasayı, gerek 44 sayılı Kanunu yaparken, bu tahdidi adı geçen kurulca seçilecek adaylar için koymamış olması, kanun vâzının bu tahdidi arzu etmediğini ve bu kurulun sadece 44 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinde yazılı şartlarla bağlı olması gerektiği kanaatinde olduğunu sarahatle göstermektedir.

b) Temsilciler Meclisinin 25 Nisan 1961 tarihli 53 ncü Birleşiminde Anayasanın ilgili maddesi görüşülürken, Anayasa Komisyonu Sözcüsünün şöyle hir beyanı mevcuttur : «Askerî Yargıtayı ve üniversiteleri komisyonumuz seçici heyet olarak tesbit etmemiştir. Bunlar, ancak, adaylarını kendi aralarından seçeceklerdir. Yani açık ifade edeyim: Askerî Yargıtaya aday seçmek yetkisi verdik; üye seçmek yetkisi vermedik. Üniversiteler de böyledir.»

Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsünün bu beyanı karşısında, Anayasanın 145 nci maddesinin ve ona dayanan 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesinin bu noktada kâfi sarahati ihtiva etmediği; binaenaleyh, gai tefsir yoluyla ve komisyon sözcüsünün beyanına istinaden, bahis konusu aday seçici kurulun adaylarını ancak üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyeleri arasından seçebileceği ifade edilmektedir.

Komisyonumuz, bu mütalâaya katılmamaktadır:

i) Filhakika, yapılan incelemelerden anlaşıldığına göre. Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, çalışma dokümanı olarak ele aldığı İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığındaki İlim Heyetinin hazırladığı projenin 171 nci maddesinde «(Anayasa Mahkemesi üyelerinin) dördü üniversiteler senatolarının bir arada toplanmasıyla meydana gelecek kurulca, Hukuk, Siyasal Bilgiler ve İktisat fakülteleri öğretim üyeleri arasından, gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile seçilir.» yolunda mevcudolan hükmü, «arasından» ibaresini dahi çıkarmak suretiyle değiştirmiştir.

ii) Yine yapılan incelemeler göstermiştir ki, bu vesileyle, Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilme konusunda gereken nitelik şartlarını haiz olmakla beraber üniversite öğretim üyeliğinden ayrılmış olan kimselerin de seçilmesini sağlamak gerekçesi ileri sürülmüştür. Oysa ki Millet Meclisinin 10 Mayıs 1962 tarihli ve 87 nci Birleşiminde alınan karar, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunda ileri sürülmüş olan bu gerekçeyi bile daraltmakta ve aday seçiminin ancak üniversitelerin bahis konusu dallarında öğretim üyeliği yapmakta olanlar arasından bahis konusu olabileceği yolunda daha sıkı bir tahdit getirmektedir.

iii) Kaldı ki, «arasından» ibaresi kaldırılmakla, bahis konusu aday seçici kurulun yetkisi, sadece mevcut ve eski üniversite öğretim üyelerine münhasır kılınmayıp aynı zamanda, –Anayasa Mahkemesine ilmî araştırmanın yeni inkişaflarını getirmek bakımından faydalı olabilecek ihtisas ve araştırma

erbabının kimler olduğunu tesbit edip yasama meclislerine tavsiye ederken—daha da genişletilmiş olmakta ve ezcümle, resmî veya özel enstitüler ve akademiler gibi üniversite dışı ilim kurumlarında çalışan ihtisas erbabıyla meslekleri icabı gereken ihtisas seviyesine erişmiş kimseleri de içine alır tarzda bir vüsatı kendiliğinden kazanmaktadır. Gerçekten, Üniversitenin eski öğretim üyelerine aday seçilme imkânı verildikten sonra, 44 sayılı Kanunun 3 ncü maddesindeki nitelikleri haiz bu gibi sair ilim ve ihtisas erbabına da aynı imkânın verilmemesi izahsız kalır. Nitekim, metinden «arasından» ibaresi çıkarılırken güdülen maksat, sadece eski Üniversite öğretim üyelerini aday seçilebilecekler arasına ithal etmek olsaydı, bu hususun tasrih edilmesi ve bununla yetinilmesi mümkündü.

iv) Gerçi, bahis konusu aday secici kurulun daha ziyade Üniversite öğretim üyeleri arasından seçim yapması tabîi ve hattâ temenniye şayan ise de, kanun vâzının bu gibi istisnaları kesin olarak bertaraf etmek istemediği de anlaşılmaktadır:

v) Bu durumda, Komisyon Sözcüsünün beyanının, esasen başka bir münakaşa konusu sebebiyle serd edilmiş olması; ve metnin yazılış tarzı bakımından, Sözcünün bu beyanına Genel Kurulca uyulmasının, ancak ve ancak, Komisyonca veya Temsilciler Meclisi üyelerinden birisince verilecek bir değiştirme önergesiyle Komisyondan gelen metne «kendi aralarından» tâbirinin sarahaten ilâvesi suretiyle mümkün olacağı aşikâr bulunduğu cihetle, kanun vâzının bu beyan istikametinde düşünmemiş olduğu neticesine varmak lâzımdır.

vi) Kaldı ki, 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi tedvin edilirken de, kanun vâzı, bahis konusu aday seçici kurula böyle bir tehdit yüklemeyi düşünmüş değildir. Bu hususta, tutanaklarda her hangi bir işarete raslanmamıştır;

c) Ayrıca, «Sarahat olan yerde delâlete itibar olunmaz» kaidesi gereğince; ve işbu raporumuzun 2 nci maddesinin (a) bendinde izah edildiği veçhile, bu konuda kâfi sarahat esasen mevcut olduğundan, ayrıca kanun vâzının maksadını tutanaklardan ve Komisyon çalışmalarından aramıya lüzum olmayacağı da bedihidir.

3. Anayasa Komisyonu, yukardaki mülâhazalar muvacehesinde, Üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinden mürekkep Kurulun 7 Mayıs 1962 günü yapmış olduğu aday seçiminin Anayasanın 145 nci maddesinin 3 ncü fıkrası ve 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi hükümlerine aykırı olmadığı mütalâasındadır.

Genel Kurula sunulmak üzere Yüksek Başkanlığa arz olunur.”¹⁶⁴⁴

¹⁶⁴⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 159, “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkında 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesinin 2 nci fıkrası gereğince Anayasa Mahkemesi üyeliği için yapılacak seçim hususunda Millet Meclisi kararı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü yazısı ve Anayasa Komisyonu mütalâası”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91’in sonuna ekli, (23.05.1962), ss. 2-4 (Anayasa Komisyonunun yukarıda sunulan Mütalâasında koyu renkte ve altı çizili olarak yazılanlar, 23.05.1962 tarihli 91. Birleşimde Raporda bazı yazım yanlışlığı olduğundan bahisle, Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca tarafından yapılan düzeltmeleri göstermektedir. E.O.) Anayasa Komisyonu Sözcüsü Coşkun Kırca’nın yaptığı düzeltme için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), ss. 375-376.

Görüldüğü üzere, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler öğretim üyelerinden oluşan kurulun, Anayasa ve 44 sayılı Kanun uyarınca, Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine seçeceği 1 asil üye için belirleyeceği 3 kat aday arasına, sadece öğretim üyelerini değil, öğretim üyesi olmayan kişileri de dâhil edebileceği görüşündeydi. Millet Meclisinin 23 Mayıs 1962 tarihli 91. Birleşiminde, Komisyonun bu Mütalâası üzerinde açılan görüşmelerde, kimi milletvekilleri Komisyonun düşüncesini desteklerken, kimileri ise karşı çıkıyorlardı. Karşı çıkanlardan bazıları, karşı çıkışlarının gerekçesini, işin özüne değil, fakat yöntemine yöneltmekteydiler. Bu bağlamda, Millet Meclisinin daha önce aldığı ve sözü geçen ilgili öğretim üyelerinden oluşan Kurulun yaptığı aday belirleme işleminin yanlış olduğu, bu nedenle düzeltilmesi gerektiğine yönelik Kararının, Ankara Üniversitesi Rektörünce değil, bu Kurulca değerlendirilmesi icap ettiğini savunuyorlardı. Örneğin, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, bu görüşteydi¹⁶⁴⁵. Aynı şekilde, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu da benzer bir görüşü savunmakta ve şöyle demektedir:

*“...Arkadaşlar, verdiğimiz karar Anayasaya uygundur. Bu kararı iade eden Üniversite Rektörü yanılmaktadır. Seçici heyet başka, fakat bizim aldığımız kararı âdeta yüzümüze çarpar gibi iade eden makam başkadır. Bu iki makam arasında çok fark vardır. Seçici Heyet Hukuk Fakültesi, İktisat Fakültesi ve Siyasal Bilgiler öğretim üyelerinden mürekkep bir zatı tesbit eden bir heyettir. Bunun Başkanlık Divanı vardır. Başkanlık Divanı oturmuş Anayasanın 145 nci maddesi, 44 sayılı Kanunun 45 nci maddesini (5 nci maddesi olmalıydı. E.O.) uzun boylu müzakere etmiş ve bir karar ile 3 tane aday tesbit etmiş. Biz diyoruz ki, hayır, kendi içinizden seçeceksiniz ve netice olarak bunu geri gönderiyoruz. Bu heyetin gösterdiği, yani Seçici Heyetin gösterdiği adaylar hakkında Üniversite Rektörlüğü, hayır diyor ve Millet Meclisinin kararı Meclise iade ediliyor. Arkadaşlar böyle bir şey olamaz. Bu memlekette Parlâmento rejiminin haysiyetinin, bu memlekette Meclislerin, yasama organlarının haysiyetlerinin korunması, en birinci şart olarak korunması icabeden hususlardandır...”*¹⁶⁴⁶

Gerek bu milletvekillerinin, gerek başkalarının eleştirilerini Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca cevaplandırıyor ve sonunda Komisyonun mütalâası Genel Kurulun oyuna sunuluydu. Yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulunun, Komisyonun raporunu kabul ettiğini, yani seçici kurulun daha önce belirlediği adayları geçerli saydığını görüyoruz¹⁶⁴⁷. Bu arada, görüşmeler sürerken, 2

¹⁶⁴⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), ss. 379-381.

¹⁶⁴⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), ss. 384-385.

¹⁶⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), s. 390.

asıl üye için yapılan 10. tur da sonuçlanmış ve 344 milletvekilinin katıldığı oylamada, adaylardan hiçbiri seçilmek için gereken en az 226 oyu alamamıştı. Bu durumda, 11. tura gidilmesi gerekecekti. Ancak, aynı zamanda üniversitelerin ilgili öğretim üyelerinden oluşan seçici kurulun belirlediği 3 aday arasından bir asıl üyenin seçiminin de yapılması gerekiyordu. Ancak, bu grup için henüz ilk tur uygulanacağından, sözü geçen 3 aday arasından birinin seçilebilmesi için, Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuna gerek vardı. Nitekim, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu hususa da dikkat çekerek, izlenecek yöntem hakkında Genel Kurula şu açıklamayı yapıyordu:

“...11 nci tura geçelim. Müsaade buyurursanız, bu 11 nci tura üniversite adaylarını da ithal edelim ki, üçte iki ekseriyet meselesi aradan çıksın...”

*İki kâğıt dağıtılacaktır. Birine iki asıl üye, diğerine de nisap meselesini halletmemiz için üniversitenin gösterdiği adaylardan birisini yazıp lûtfen zarfa koyunuz. Ayrı ayrı zarf ve kâğıt dağıtılacaktır. Şu üçte iki ekseriyet meselesini aradan çıkaralım. Anayasa Mahkemesi üyeliği için üniversitelerce tesbit olunan adayların isimlerini okutuyorum...”*¹⁶⁴⁸

Ancak, Millet Meclisinin 23 Mayıs 1962 tarihli 91. Birleşiminde, aynı anda, iki farklı grup için yapılan oylamanın ikisinden de sonuç alınamamıştı. Gerçekten, seçilecek 2 asıl üye için yapılan oylamada, en çok oyu alan iki adaydan birincisi İsmail Hakkı Ketenoğlu'nun 162, ikincisi Celâlettin Kurelman'ın 159 oy elde edebildikleri görülmekteydi. Üniversitelerin gösterdiği 3 aday arasından seçilecek 1 asıl üye için gidilen ilk tur seçiminde ise en çok oyu alan adayın İsmail Hakkı Ülkmen olduğu ve 151 oy elde ettiği anlaşılmıyordu. Bu sayının da, söz konusu oylama bu grup için yapılan seçimin ilk turu olduğu için, seçilmek için gereken Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu olan 300'ün çok altında kaldığı açıktı¹⁶⁴⁹. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, önce her ne kadar yeni bir turun yapılmasından söz etmişse de, sıralardan gelen “çoğunluk yok” sesleri üzerine, saatin de 19.20 olduğunu görüp, vaktin geciktiğini belirtmiş ve 24 Mayıs 1962 Perşembe günü saat 10.00'da toplanmak üzere Birleşimi kapatmıştı¹⁶⁵⁰.

24 Mayıs 1962 tarihli 92. Birleşimde Anayasa Mahkemesine üye seçimi konusu ile gündeme geçildiğinde, seçim hakkında söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Üniversitede oluşan Kurul tarafından gönderilen 3 adayın arasında yer alan İsmail Hakkı Ülkmen'in Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesine üye seçildiğine ilişkin duyumlar alındığını ve bu duyumlar doğru ise, Meclisin bir

¹⁶⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), s. 390.

¹⁶⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), s. 392.

¹⁶⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 91, (23.05.1962), s. 392.

çıkış yolu araması gerekeceğini bildiriyor; aksi halde aynı kişinin iki farklı yerden Anayasa Mahkemesine üye seçilmesinin söz konusu olacağını ve Mahkemenin bir üyesinin eksik kalacağını ve bunun da sorun doğuracağını savunuyordu. Kırca'nın bu uyarısına karşılık, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu konuda Üniversiteden kendilerine bir haberin gelmediğini, bu nedenle aynı isimlerle seçime devam edilmesi gerektiğini söylemişti¹⁶⁵¹. Görüleceği gibi, uzun süredir gündemde olan üye seçiminde, yeni bir sorunla karşı karşıya kalınmış bulunuyordu. Sabahki oturumda devam edilen turlarda yine sonuca ulaşılamamıştı. Gerçekten, 2 asıl üye seçimi için gidilen ve 331 milletvekilinin katıldığı 12. turda, en üst sıraya yerleşmiş bulunan üç adaydan İsmail Hakkı Ketenoglu 211, Celâlettin Kurelman 207, Sait Köksal 122; 312 milletvekilinin katıldığı 13. turda ise İsmail Hakkı Ketenoglu 186, Celâlettin Kurelman 186, Sait Köksal 119 oy almışlardı¹⁶⁵². Benzer şekilde, Üniversitede oluşturulan Kurulun önerdiği 3 aday arasından seçilecek 1 asıl üye için de durum farklı değildi. Bu bağlamda, bu üye için gidilen ve seçilebilmesi için üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu gereken 2. turda, en üst sıraya yerleşen İsmail Hakkı Ülkmen'in 205, Hüseyin Nail Kubalı'nın 116 oy sağladıkları görülüyordu. Salt çoğunluğun yeterli olacağı 3. turda ise, ilk adayın aldığı oyda, yükselme değil kısmen de olsa azalma söz konusuydu. Çünkü, İsmail Hakkı Ülkmen 177, Hüseyin Nail Kubalı ise bir önceki turdaki gibi yine 116 oy almışlardı¹⁶⁵³.

Aynı gün öğleden sonraki ikinci oturum açıldığında, Ankara Milletvekili İlyas Seçkin, usul hakkında söz istediğini bildirerek kürsüye geliyor ve Üniversitelerin ilgili öğretim üyelerince oluşturulan Kurulun önerdiği 3 aday arasında yer alan İsmail Hakkı Ülkmen hakkında şu konuşmayı yapıyordu:

*“Pek muhterem arkadaşlarım, Anayasa Mahkemesi üyeliği için üniversite adayları, şimdi Resmî gazetelerde okuduğumuz üzere, üçten ikiye inmiştir. Üniversitenin seçmiş olduğu adaylardan Sayın İsmail Hakkı Ülkmen bilâhare Danıştaydan daha evvel seçilip de gönderilen adayın istifa, istinkâf etmesi üzerine İsmail Hakkı Ülkmen Danıştayca Anayasa Mahkemesine aday gösterilmiş ve seçilmiştir. Belki de şu anda yemin etmiş bulunmaktadır. Bu itibarla, üniversitenin gönderdiği adayların aslında üç olması lâzımgelirken, ikiye inmiştir. İki aday arasından seçim imkânının olmadığı kanaatindeyim. Üniversiteye yeniden «adayları üçe çıkarın, biz seçimleri buna göre yapacağız» densin. Riyaset Makamı seçimi tehir etsin lûtfen.”*¹⁶⁵⁴

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Seçkin'in bu konuşması üzerine şu açıklamayı yapmıştı:

¹⁶⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), ss. 396-397.

¹⁶⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), ss. 398-399.

¹⁶⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), ss. 398-399.

¹⁶⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), s. 400

“Şimdi, muhterem İlyas Seçkin arkadaşımız Riyasetin görüşü dışında bir mütalâa beyan ettiler.

«Madem ki İsmail Hakkı Ülkmen Danıştaydan seçilmiş belki de tahlif merasimine iştirak etmiştir, adaylığı tahakkuk etmiştir» dediler Haddizatında bu doğrudur. Fakat demin de arz ettiğim gibi, Millet Meclisi Riyaset Makamına üniversite tarafından resme iş’ar olmadığı için noktai nazarımızda ısrar ediyoruz.

*Şimdi İlyas Beyin buradaki izahına göre görüyorum ki Meclisçe bir lehte temayül var. Bu takdirde hüküm ve karar Heyeti Âliyenin olacaktır. Bu itibarla reyinize arz edeceğim. İsmail Hakkı Ülkmen’in üniversite adaylığından çıkarılması üniversitenin diğer iki adayı üzerinde seçim yapılması hususunu.”*¹⁶⁵⁵

Başkanvekili Aksoy’un bu konuşması üzerine söz alan Kars Milletvekili Lâtif Aküzüm, Amasya Milletvekili Mustafa Kemal Karan ve Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, konuya yönelik farklı düşünceler ileri sürüyorlardı. Bu bağlamda, Aküzüm, Üniversiteye bir yazı yazılarak adayları üçe çıkarmasının istenmesini öneriyor; Karan, aynı adaylarla seçime devam edilmesini ve aynı kişinin bir de Meclisçe seçilmesi durumunda, belki de o kişinin Meclisin seçtiği üye olmayı tercih edebileceğini belirtiyor; Öztürk ise, seçilmiş bir kişinin yeniden seçilmesinin abesle iştigal olacağını, bu nedenle, Meclisin listedeki iki aday arasından seçimini yapmasını savunuyordu¹⁶⁵⁶.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, bu farklı görüşler arasında, Ülkmen’in seçildiğine ilişkin Resmî Gazetedeki açıklamanın bir belge olarak değerlendirilebileceğini, ancak Üniversiteden bir uyarı gelmediğine göre, Başkanlığın önceki yazı ile bağlı olduğunu bildiriyor ve Genel Kurulun hakem olmasını istiyordu. Milletvekillerinin çoğunun oturdukları yerden “devam edelim” diye seslenmeleri üzerine de, Meclisin seçeceği 2 asıl üye ile birlikte, Üniversite öğretim üyelerinin önerdiği üç aday arasından yapılacak 1 asıl üye seçimine de devam edilmesine karar veriyordu¹⁶⁵⁷.

Bu tartışmalı ortamda, 2 asıl üye seçimi için gidilen 14. tur ile, Üniversitece bildirilen adaylar arasından seçilecek 1 asıl üye için gidilen 4. turda da hiçbir aday, gereken sayıyı sağlayamamıştı. Bu sonuç karşısında, üç milletvekili tarafından verilen ve seçimin 28 Mayıs 1962 Pazartesi gününe bırakılmasını öneren önerenin kabulü üzerine, Anayasa Mahkemesine üye seçimi 4 gün sonraya ertelenmiş ve Millet Meclisi gündemindeki diğer konuya eğilmişti¹⁶⁵⁸.

¹⁶⁵⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), s. 400.

¹⁶⁵⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), ss. 400-401.

¹⁶⁵⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), s. 401.

¹⁶⁵⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), s. 402.

24 Mayıs 1962 tarihli 92. Birleşimde alınan karar uyarınca, 28 Mayıs 1962 tarihli 94. Birleşimde tekrar Anayasa Mahkemesine üye seçimine başlanırken, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâî Dorman, önce Üniversite Kurulundan seçilecek adayın henüz seçilmediği hakkında Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden gelen yazıyı okutuyordu. Rektör Vekili Prof. Dr. Arif Akman imzasını taşıyan yazıda aynen şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

İlgi: Genel Sekreterlik, Kanunlar Md. den yazılan 24.5.1962 tarih ve 2131/10498 sayılı yazınız.

Anayasa Mahkemesi asıl üyeliği için üniversitelerce tesbit edilen üç adaydan İsmail Hakkı Ülkmen’in Danıştay tarafından intihabedilmiş olması dolayısıyla yeniden bir aday seçmek üzere, 44 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılan davet ile, 27 Mayıs 1962 Pazar günü saat 14 te toplanılmış ise de, nisap temin edilememiştir.

İstanbul Üniversitesi ile temasa geçilerek, mümkün olan en kısa zamanda Kurulun tekrar toplantıya davet edileceğini, saygılarımla arz ederim.” ¹⁶⁵⁹

Bu yazının kurduğu “İlgi”den anlaşılmaktadır ki, sonuç vermeyen 4. turun yapıldığı 24 Mayıs 1962 tarihinde, Millet Meclisi Başkanlık Divanı, 44 sayılı Kanunun 5. maddesi uyarınca Üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilim alanındaki öğretim üyelerine toplantı davetini yapacak olan Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne başvurmuş ve önceki belirlemede yer alan üç aday arasında bulunan İsmail Hakkı Ülkmen’in daha sonra Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesine üye seçilmesi nedeniyle yeni aday belirlemede bulunulmasını istemişti. Bu istem henüz karşılanamadığından, 28 Mayıs 1962 tarihli 94. Birleşimde, sadece doğrudan Millet Meclisi tarafından seçilecek olan 2 asıl üye seçimine 24 Mayıs 1962 tarihli 92. Birleşimde kalınan noktadan devam edilmiş ve bu doğrultuda gidilen 15. turda sonuca ulaşılabilmisti. Gerçekten, 365 milletvekilinin katıldığı 15. turda, sonuç vermeyen önceki turlarda da en çok oyu aldıkları için sıralamalarda ilk iki dereceyi koruyan, İsmail Hakkı Ketenoğlu ile Celâlettin Kurelman, bu kez seçilmek için gerekli olan Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayabildikleri için Anayasa Mahkemesi asıl üyeliğine seçilmişlerdi. Bu turda, İsmail Hakkı Ketenoğlu 236, Celâlettin Kurelman ise 234 oy almıştı¹⁶⁶⁰. Böylece, ilkine 10 Mayıs 1962 tarihinde başlanan ve diğerlerine sonraki Birleşimlerde devam edilen 14 turdan sonra, 28 Mayıs 1962 tarihinde gidilen 15. turda, Millet Meclisi, Anayasa Mahkemesinin 2 asıl üyesini seçmiş oluyordu.

¹⁶⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 94, (28.05.1962), s. 458.

¹⁶⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 94, (28.05.1962), ss. 458-459.

e- Anayasa Mahkemesine Yedek Üye Seçimi

2 asıl üyenin seçiminin tamamlandığı 28 Mayıs 1962 tarihli 94. Birleşimde, Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman, 2 asıl üyenin seçildiği 15. turun sonuçlarını açıklar açıklamaz, hemen 1 yedek üyenin seçimi sürecini başlatıyordu. Bu bağlamda, o ana kadar yedek üyeliğe adaylığını koymuş olan 7 kişinin adları ve kısa özgeçmişleri okutuluyordu. Başkanvekili Dorman, bu yeni isimlerden sonra, asıl üyeliğe aday olmuş olup da, seçilememiş kişilere de, yedek üyelik seçiminde aday olarak yer verileceğini açıklamıştı. Bu arada, Bingöl Milletvekili Halit Rıza Ünal da, Kevni Nedimoğlu adlı bir kişiyi yedek üyelik için aday gösteriyordu¹⁶⁶¹. Adaylar belli olduktan sonra, Başkanvekili Dorman, ilk iki turda, bir adayın seçilebilmesi için, Meclis üye tamsayısının en az üçte ikisinin oyunu alması gerektiğini hatırlatıyor ve 2 asıl üyenin seçimindeki tasnif heyetinin, bu seçimde de görev yapmasını Genel Kurulun onayına sunuyordu. Genel Kurul, aynı heyetin göreve devamını kabul edince, Başkanvekili, tasnif heyetini göreve davet etmiş ve seçime başlanmıştı. Ancak, peş peşe gidilen iki oylamada da, adaylardan hiç biri seçilmeye yeter oy elde edememişti. İki turda da, en çok oyu Kevni Nedimoğlu ile Reşat Bayramoğlu'nun aldığı; diğerlerinin, bu iki adaya göre çok az sayıda oy elde ettiği görülüyordu. Gerçekten, seçime başlanmak üzereyken, Bitlis Milletvekili Halit Rıza Ünal tarafından aday gösterilmiş olan Kevni Nedimoğlu'na, ilk turda 141, ikincisinde 131; Reşat Bayramoğlu'na ise, ilk turda 81, ikincisinde 63 oy çıkmıştı. Diğer adayların aldıkları oyların sayısı ise, ilk turda 1'den 23'e, ikinci turda 1'den 17'ye doğru değişmekteydi¹⁶⁶². İlk iki turun sonuçları alındıktan sonra, Başkanvekili Dorman, Divanca, seçimlere müteakip birleşimde devam edilmesine karar verildiğini açıklıyor ve Meclisin hali hazır mevcuduna göre toplantı yetersayısının kalmadığı anlaşıldığını söyleyerek, 30 Mayıs 1962 Çarşamba günü saat 15.00'te toplanmak üzere, Birleşimi kapatıyordu¹⁶⁶³.

30 Mayıs 1962 tarihli 90. Birleşimin hemen başında, Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman, bir önceki Birleşimdeki 2. tur oylama sonunda, toplantı yetersayısının bulunmadığının anlaşıldığını bildirmiş ve bu Birleşimde gerçekleştirilecek ilk tur oylamanın, yedek üye seçiminin ikinci oylaması olacağını ve bu nedenle bir adayın seçilebilmesi için, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyunu alması gerekeceğini açıklamıştı¹⁶⁶⁴. Bu doğrultuda gidilen ve 341 milletvekilinin katıldığı 2. tur seçimin sonunda, en çok oy alan adayın önceki Birleşimdeki sonuçlara göre

¹⁶⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 94, (28.05.1962), ss. 458-462.

¹⁶⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 94, (28.05.1962), ss. 462-463.

¹⁶⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 94, (28.05.1962), s. 463.

¹⁶⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 95, (30.05.1962), s. 467.

değiştirdiği ve önceki Birleşimde sadece 1 oy alabilmiş olan Fazıl Uluocak'ın bu oylamada 155 oyla ilk sıraya yerleştiği; önceki Birleşimin en çok oy almış adayı olan Kevni Nedimoğlu'nun ise, 128 oy ile ikinci sıraya indiği görülüyordu¹⁶⁶⁵. Sonraki 3. ve 4. turlarda da sonuç değişmiyor ve seçilebilmek için gereken üye tamsayısının salt çoğunluğunu elde edebilen aday bulunmuyordu. İlk sıradaki iki adayın oylarına baktığımızda, Fazıl Uluocak'ın oylarını biraz artırdığı, buna karşılık ikinci sıradaki Kevni Nedimoğlu'nun oyunda ise 4. turda ciddi bir düşüş yaşandığı görülmekteydi. Gerçekten, 3. turda, Fazıl Uluocak'ın aldığı oy 165 iken, Kevni Nedimoğlu'nunki 101; 4 turda Uluocak'ın aldığı oy 167 iken, Nedimoğlu'nunki 41'di¹⁶⁶⁶. Başkanvekili Dorman, 4. tur oylamanın sonunda, seçimlere 1 Haziran 1962 Cuma günü devam edilmesi üzerinde bir önergenin geldiğini duyuruyor ve Genel Kurulun da zaten bu yönde karar aldığını belirterek, 1 Haziran 1962 Cuma günü saat 15.00'te toplanmak üzere Birleşimi kapatıyordu¹⁶⁶⁷.

Millet Meclisinin 1 Haziran 1962 tarihli 96. Birleşiminde, Başkanvekili Refet Aksoy, yedek üyelik için o ana kadar 4 defa seçim yapıldığını ve seçilebilmek için gereken çoğunluğun sağlanamadığını, bu nedenle 5. tura geçileceğini, seçilebilmek için aranacak oy sayısının 226 olduğuna dikkat çekiyor ve önceki Birleşimdeki 4. tur sonuçlarını tekrar okutup hatırlattıktan sonra, 5. turu başlatıyordu¹⁶⁶⁸. 330 milletvekilinin katıldığı bu turun sonunda, önceki Birleşimde 2 oylamada da birinci sıraya yerleşmiş olan Fazıl Uluocak, arayı çok ciddi biçimde açıyor ve 255 oy alarak, Anayasa Mahkemesi yedek üyeliğine seçilmiş oluyordu¹⁶⁶⁹. Böylece, Millet Meclisi, Anayasa Mahkemesine 2 asıl ve 1 yedek üyeyi seçmeyi başarmış ve geriye sadece üniversitelerin ilgili öğretim üyelerinin belirleyeceği 3 aday arasından 1 asıl üyenin seçimi kalmıştı.

f- Millet Meclisinin Üniversitelerin İlgili Öğretim Üyelerinden Oluşan Kurulun Belirleyeceği 3 Aday Arasından Anayasa Mahkemesine 1 Asıl Üye Seçmesi

Yukarıdan beri süregelen açıklamalardan hatırlanacağı üzere, Millet Meclisince Anayasa Mahkemesine Üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilgiler alanındaki öğretim üyelerinden oluşan Kurulca belirlenen 3 aday arasından yapacağı 1 asıl üye seçiminde en baştan beri bazı sorunlar yaşanmış ve bu üyenin seçimi

¹⁶⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 95, (30.05.1962), s. 468.

¹⁶⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 95, (30.05.1962), ss. 468-469.

¹⁶⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 95, (30.05.1962), ss. 469-470.

¹⁶⁶⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 96, (01.06.1962), s. 475.

¹⁶⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 96, (01.06.1962), s. 475.

henüz tamamlanamamıştı. Gerçekten, bu konuda ilk sorun, söz konusu Kurulun, belirleyeceği adayların mutlaka üniversite öğretim üyesi mi olması gerektiği, bir diğer deyişle, bu Kurulun, belirleyeceği adaylar arasına üniversite öğretim üyesi olmayan kişileri de dâhil edip edemeyeceği idi. Uzun süren tartışmalardan sonra, bu konuda Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun görüşü doğrultusunda bir çözüm getirilmişse de; daha sonra, ilgili öğretim üyelerinden oluşan Kurulun belirlediği 3 adaydan birinin, Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesine üye seçilmesiyle, Millet Meclisinin seçime geriye kalan 2 adayla mı devam edeceği, yoksa bu Kurulun yeni bir aday seçmesinin mi bekleneceği sorunu ortaya çıkmıştı. Bu konuda bazı belirsizlikler yaşanmışsa da, sonunda Başkanlık Divanı, 44 sayılı Kanun uyarınca söz konusu Kurulu toplayacak olan Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden, Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesine üye seçilmiş olduğu için, liste dışı kalan üye yerine yenisinin belirlenmesini istemiş ve belirlenme bir türlü yapılamamıştı. Nitekim, 2 asıl üye ile 1 yedek üyenin seçilmesinden sonra, bu son üyenin de seçilebilmesi için, Millet Meclisinin 2 Haziran 1962 tarihli 99. Birleşiminin gündemine söz konusu üyenin seçimi maddesi de konulmuşsa da, anılan Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, Genel Kurula, henüz Üniversitelerin ilgili öğretim üyelerinden oluşan Kurulun, aday listesini göndermemiş olduğunu bildiriyor ve bu nedenle bu üyenin seçimi, 2 Haziran 1962 tarihli 99. Birleşimde de gerçekleştirilemiyordu¹⁶⁷⁰.

Üniversiteden henüz adaylar bildirilmediği için önceki Birleşimde yapılamayan Anayasa Mahkemesine Üniversitelerin ilgili öğretim üyelerinden oluşan Kurulun önerdiği üç aday arasından 1 asıl üye seçimi, Millet Meclisinin 11 Haziran 1962 tarihli 100. Birleşiminin gündeminde yer almış bulunuyordu. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, seçimle ilgili olarak önce ilgili öğretim üyelerinden oluşan Kurulun daha evvel gönderdiği üç kişilik listede adı bulunan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku profesörlerinden Hüseyin Nail Kubalı'nın adaylıktan çekildiğini bildiren yazısını okutmuştu. Kubalı, sözü geçen yazısında şöyle demektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Üniversitedeki kürsüme ve öğrencilerime çok bağlı olmama rağmen Üniversite arkadaşlarımdan kıymetli bir teveccüh ve itimat ifadesi olarak koydukları adaylığımı ihtisas sahama giren Anayasa Mahkemesinde memleketime faydalı olmak arzu ve emeli ile kabul etmiştim. Millet Meclisine gösterilen üniversite adayları arasında tek üniversite mensubu ve Anayasa Profesörü olduğum halde cereyan eden oylamalarda müteaddit turlar sonunda dahi netice alınmadığını öğrenmiş bulunuyorum. Bu vaziyet muvacehesinde adaylığımı geri almayı uygun bulduğumu derin saygılarımla arz ederim.” ¹⁶⁷¹

¹⁶⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 99,(02.06.1962), s. 525.

¹⁶⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), s. 539.

Başkanvekili Mekki Keskin, Kubalı'nın adaylıktan çekildiğini bildirdiği mektubun okunmasından sonra, Üniversitelerin ilgili öğretim üyelerinden oluşan Kurulun daha önce belirlemiş olduğu adaylardan, İsmail Hakkı Ülkmen'in Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmiş olması ve Sami Arkan'ın da adaylıktan çekilmesi üzerine, 44 sayılı Kanunun 5. maddesi uyarınca söz konusu Kurulu toplamak durumunda olan Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden yeni adayların saptanmasının istendiği yazıya cevap geldiğini bildirip, Üniversite Rektörlüğünün bu yazısını da Genel Kurulun bilgisine sunuyordu. Ankara Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Arif Akman tarafından yazılan ve seçimin yapılarak üç yeni adayın saptandığını bildiren yazı şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Anayasa Mahkemesi için, 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı Kanunun beşinci maddesi gereğince üniversitelerimiz tarafından evvelce teklif edilmiş olan üç üye adayından İsmail Hakkı Ülkmen'in Danıştay tarafından seçilmesi, Prof. Hüseyin Nail Kubalı'nın namzetlikten istifa etmesi, Sami Arkan'ın da örneği bağlı 8.6.1962 tarihli mektubuna göre bu görevden feragat etmesi dolayısıyla yerlerine yeniden üç aday tesbit etmek üzere, üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinden müteşekkil kurul, 10.6.1962 tarihinde saat 14 de Ankara Hukuk Fakültesinde tekrar toplanmıştır.

Bu toplantıya ve yeniden seçilmiş olan adaylara ait tutanağın ilişik olarak sunulduğunu saygılarımla arz ederim.” ¹⁶⁷²

Yazı ekinde sunulan ve yeni belirlenen üç adayı gösteren Tutanakta da şöyle denilmektedir:

“Üniversitelerce Anayasa Mahkemesine üye adayı seçimine ait tutanak 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı Kanunun 5 nci maddesi gereğince Anayasa Mahkemesi için, Millet Meclisine üniversitelerimiz tarafından evvelce teklif edilmiş olan üç üye adayından İsmail Hakkı Ülkmen'in Danıştaydan seçilmesi, Prof. Hüseyin Nail Kubalı ile Sami Arkan'ın namzetlikten istifa etmeleri dolayısıyla yerlerine yeniden üç aday tesbit etmek üzere, üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyeleri; Ankara Üniversitesi Rektörünün daveti ile, 10.6.1962 Pazar günü saat 14 de, Ankara Hukuk Fakültesi konferans salonunda toplanmıştır.

Bu toplantının mürettep öğretim üyesi adedi, Ankara Üniversitesinden 50, İstanbul Üniversitesinden 58, İstanbul Teknik Üniversitesinden 2 ve Orta-Doğu Teknik Üniversitesinden 1 olmak üzere ceman 111 dir. Yapılan yoklamada 92 öğretim üyesinin toplantıda hazır bulunduğu ve bu suretle üçte iki kanuni nisabın temin edilmiş olduğu tesbit edildi.

¹⁶⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), s. 539.

Ankara Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Arif Akman'ın davetçi rektör olarak yaptığı açış konuşmasından sonra, toplantıyı idare etmek üzere;

Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Akif Erginay Başkanlığa

Doç. Dr. İlhan Akipek ile İstanbul Üniversitesinden C. O. Tütengil kâtipliklere seçilmek suretiyle Riyaset Divanı teşkil edilmiş, gereken konuşmalar ve müzakerelerden sonra gizli oyla seçime geçilmiş üç tur neticesinde:

Dr. Abdülkadir Özoğuz, (Yargıtay Üyesi)

Yekta Aytan, (Danıştay III ncü Daire Başkanı)

Dr. Fevzi Muhip Alperen, (Yargıtay Üyesi) 'nin, Millet Meclisine arz edilmek üzere seçilmiş oldukları tesbit edilerek işbu tutanak tanzim edilmiştir.' ”¹⁶⁷³

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, 3 kişilik bir tasnif heyetinin kurulmasını önermiş ve yapılan seçim sonunda, Kırşehir Milletvekili Halil Özmen, Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ile Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin tasnif heyetine seçilmişlerdi¹⁶⁷⁴. Sıra, Üniversitelerin ilgili öğretim üyelerince önerilen 3 aday arasından Anayasa Mahkemesine 1 asıl üye seçmeye gelmişti. Adaylardan birinin seçilebilmesi için, bu seçimin, ilk iki turunda Millet Meclisi üye tamsayısının üçte ikisinin, sonraki turlarda ise salt çoğunluğunun oyunu alması gerekiyordu. Bu doğrultuda, gidilen ve 288 milletvekilinin katıldığı ilk tur oylama sonunda, adaylardan Yekta Aytan'ın 237, Dr. Abdülkadir Oğuz'un 41, Fevzi Muhip Alperen'in 7 oy aldıkları, 3 oyun da boş çıktığı saptanmıştı¹⁶⁷⁵. İlk tur olduğu ve adaylardan hiçbiri gereken 300 oyu sağlayamadığı için, ikinci tura geçilmiş ve 235 milletvekilinin katıldığı ikinci tur oylamada da, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuna denk düşen 300 oy alan çıkmadığı için, turlara devam edilmesi gerekmişti¹⁶⁷⁶. Başkanvekili Keskin'in, bu turda artık üye tamsayısının salt çoğunluğunun yeterli olacağı uyarı ile gidilen 3. tur oylamada, Yekta Aytan'ın 239 oy aldığı, 1 boş oyun, 1 de geçerli olmayan çıktığı görülmekteydi¹⁶⁷⁷. Bu durumda, Danıştay III. Daire Başkanı olan Yekta Aytan, Millet Meclisince Anayasa Mahkemesi asıl üyeliğine seçilmiş bulunuyordu.

¹⁶⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), ss. 539-540.

¹⁶⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), s. 540.

¹⁶⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), ss. 540-541.

¹⁶⁷⁶ İkinci tur sonuçları şöyleydi: Yekta Aytan: 220, Abdülkadir Özoğuz: 8, Fevzi M. Alperen: 1, Boş pusula: 4, Muteber olmayan: 2, Toplam: 235. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), s. 541.

¹⁶⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), s. 541.

Böylece, Millet Meclisi, Anayasa Mahkemesine seçmesi gereken 3 asıl ve 1 yedek üyenin tümünü seçmiş olmaktaydı. Bu bağlamda, İsmail Hakkı Ketenoğlu, Celâlettin Kurelman ve Yekta Aytan asıl, Fazıl Uluocak ise yedek üye olarak seçilmişlerdi¹⁶⁷⁸.

C- Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine Üye Seçiminde Dikkat Çeken Bazı Hususlar

Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesine üye seçiminde bazı hususlar dikkat çekmekteydi. Bu bağlamda, Millet Meclisinin doğrudan seçeceği 2 asıl üyenin seçiminin gerçekleşebilmesi, ancak 15. turda mümkün olabilmişti. Bununla karşılaştırıldığında, yedek üyenin seçiminin çok daha kolay olduğu söylenebilirdi; çünkü bu seçim 5. turda tamamlanmıştı. Dikkat çeken bir diğer husus, Millet Meclisinin seçeceği 1 asıl üyelik için, üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanındaki öğretim üyelerinden oluşan kurulun belirleyeceği adayların, mutlaka üniversite öğretim üyesi olmalarının gerekmediğinin, uzun süren ve tartışmalı bir süreçten sonra ortaya çıkmış olmasıydı. Nihayet, kaydetmeyi uygun bulduğumuz, dikkat çeken son bir husus ise, oylamalara katılımın genellikle düşük düzeyde kalmasıydı. Örneğin, 2 asıl üyenin seçimi için değişik birleşimlerde gerçekleştirilen 15 ayrı oylamada, oylamalara katılan milletvekili sayısı, 225 ile 365 arasında değişmekteydi. Bu oylamaların yapıldığı sırada Millet Meclisinde açık üyelik sayısının sadece 2 olduğunu ve Millet Meclisi Başkanı ile oylamanın yapıldığı birleşimi yöneten Başkanvekilinin oylamalara katılmadığını dikkate aldığımızda; oylamalara katılabilecek durumda 446 milletvekilinin bulunduğu söylenebilir. Mevcut 446 milletvekilinden, en az katılımın görüldüğü 4. turda 225, en yüksek katılımın görüldüğü ve 2 asıl üyenin seçilebildiği 15. turda ise, 365 milletvekilinin hazır bulunmuş olması¹⁶⁷⁹, Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimine ilgi göstermeyen milletvekili sayısının pek de az olmadığını düşündürmekteydi.

¹⁶⁷⁸ Anayasa Mahkemesinin, diğer kurumlarca seçilmesi gereken asıl ve yedek üyeleri, daha önce belli olmuş ve isimleri 24 Mayıs 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı. Bu bağlamda, Millet Meclisince seçilmesi gereken 3 asıl ve 1 yedek üye dışında, diğer kurumlarca seçilmiş olan 12 asıl ve 4 yedek üye şunlardı:

ASIL ÜYELER: Lütfü Akadlı, Ahmet Akar, Sünuhi Arsan, Salim Başol, Tevfik Gerçeker, Rifat Göksu, Muhittin Gürün, Ekrem Korkut, Lütfi Ömerbaş, İbrahim Senil, Ekrem Tüzemen, İsmail Hakkı Ülkmen.

YEDEK ÜYELER: Şemsettin Akçaoğlu, Avni Givda, İhsan Keçecioglu, Osman Yeten.

Bkz. **Resmî Gazete**, 24 Mayıs 1962, Sayı: 11110.

Millet Meclisince seçilen 3 asıl 1 yedek üye ise, diğerlerinden neredeyse 1 ay sonra belli olmuş ve isimleri 19 Haziran 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı. Bkz. **Resmî Gazete**, 19 Haziran 1962, Sayı: 11132.

¹⁶⁷⁹ 4. tur oylama, Millet Meclisinin 10 Mayıs 1962 tarihli 87. Birleşiminde; 15. tur oylama ise, Millet Meclisinin 28 Mayıs 1962 tarihli 94. Birleşiminde gerçekleştirilmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 87, (10.05.1962), s. 281; Birleşim: 94, (28.05.1962), s. 459.

2. 12. Dönemde Millet Meclisinin Yüksek Hâkimler Kuruluna Üye Seçimi

A- Millet Meclisince Seçilecek Üyelerin Sayısı, Üyelerin Sahip Olmaları Gereken Nitelikler ve Seçimlerinde İzlenecek Yöntem

1961 Anayasasının Yüksek Hâkimler Kurulunu düzenleyen 143. maddesinde, 18 Asıl ve 6 yedek üyeden oluşan Yüksek Hâkimler Kurulunun, 3 asıl ve 1 yedek üyesini Millet Meclisinin seçeceği öngörülmüş bulunuyordu. Bu maddede ayrıca, Millet Meclisinin söz konusu üyelerin seçimini, yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olma şartlarını kazanmış kimseler arasından, gizli oyla, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile seçeceği belirtilmekteydi. Bu hükümler, ayrıca 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununda da tekrarlanıyordu. Sözü geçen Kanunda, buna ek olarak, Yüksek Hâkimler Kuruluna seçilecek olan üyelerin 65 yaşını doldurmamış olan kimseler arasından seçileceği de öngörüldüğüne göre, Millet Meclisinin, yapacağı seçimlerde bu hususu da dikkate alacağı doğaldı.

Bunlardan başka, 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 14. maddesinde, Yasama Meclislerindeki seçimlerin kendi içtüzüklerine göre yapılacağı öngörülmekte; ayrıca 20. maddede, Anayasanın 143. maddesinde de hükme bağlanmış olan, Yasama Meclislerinin, yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olma şartlarını kazanmış ve 8. madde hükmüne uygun niteliği haiz bulunanlar arasında asıl ve yedek üyeleri seçecekleri belirtildikten sonra; Yasama Meclisini Başkanlıklarının seçimi kazanan asıl ve yedek üyelerle oy alan diğer adayları ve aldıkları oy sayısını göstermek üzere düzenlenecek bir tutanağı Yüksek Hâkimler Seçim Kuruluna gönderecekleri de öngörülmekteydi. Maddede sözü geçen “Yüksek Hâkimler Seçim Kurulu”, 45 sayılı Kanunun 9. maddesinde düzenlenmişti. Cumhuriyet Başsavcısının¹⁶⁸⁰ Başkanlığında, iki üyeden oluşan ve esas itibarıyla birinci sınıf hâkimlerin Yüksek Hâkimler Kuruluna yapacakları üye seçimini yürütmekle görevli olan Seçim Kurulu, bunun dışında, 45 sayılı Kanunun 10. maddesinde ve diğer maddelerinde gösterilen görevleri yerine getirmekteydi. 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 9. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, “Yüksek Hâkimler Seçim Kurulu”nun iki asıl üyesi ile bunların engeli halinde yerlerine katılacak olan iki yedek üyeyi, Yargıtay Genel Kurulu, kendi üyeleri arasından gizli oyla seçmekteydi.

1961 Anayasasının 143. maddesinin 3. fıkrasında, Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresinin 4 yıl olduğu, her iki yılda bir seçimin yenileneceği hükme

¹⁶⁸⁰ O tarihlerde, “Başsavcılık” terimi, sadece Yargıtay nezdindeki savcılarının başındaki savcı için kullanılmakta; bugün illerde “başsavcı” olarak adlandırılanlara “savcı”, “savcı” olarak adlandırılanlara ise, “savcı yardımcısı” veya “savcı muavini” denilmekteydi.

bağlanmıştı¹⁶⁸¹. Bu durumda, Millet Meclisince seçilecek 4 asıl ve 1 yedek üye de, 4 yıl süreyle bu göreve gelecekler ve süre sonunda Millet Meclisinin yeni bir seçim yapması gerekecekti. Ancak, dikkat edileceği üzere, aynı fıkra, bir de Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin her iki yılda bir seçimlerinin yenileneceği öngörülüyordu. Bu nedenle, ilk seçimden 2 yıl sonra, bazı üyelerin görevleri sonlanacak ve yerlerine yeni üyelerin seçimi yapılacaktır, geri kalanlar ise 4 yıllık süreyi tamamlayacaklardı. Böylece, Anayasanın 143. maddesinin 3. fıkrasında belirtilen, her iki yılda bir seçimin yenileneceği hükmü işlerlik kazanabilecekti. Anayasanın bu hükmünün nasıl uygulanacağı, 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 6. maddesinde ve o maddeye ilk seçimden sonra nasıl işlerlik kazandırılacağı da, aynı Kanunun Geçici 2. maddesinde düzenlenmişti. 45 sayılı Kanunun sözü geçen 6. ve Geçici 2. maddelerinde şu hükümler yer almış bulunuyordu¹⁶⁸²:

“Madde 6.- Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Ancak, hâkimlik görevinde iken seçilmiş olan üyeler, ardı ardına iki defa seçilemez.

Yüksek Hâkimler Kurulu asıl ve yedek üyelerinin yarısı, her iki yılda bir yenilenir. Yenileri seçilip göreve başlayıncaya kadar eski üyeler göreve devam ederler.”

“Geçici Madde 2.- Yüksek Hâkimler Kurulu asıl ve yedek üyelerinin yenilenmesi hakkındaki 6 ncı maddenin üçüncü fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla, Yüksek Hâkimler Kurulunun ilk toplantısından itibaren iki yılın bitmesinden beş ay önce, üçü Yargıtay Genel Kurulunca, üçü birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce ve üçü de Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilmiş asıl üyelerden olmak üzere dokuz asıl üye ve biri Yargıtay, biri birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerle Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilmiş yedek üyelerden olmak üzere iki yedek üye için adçekmeye başvurulur.

Yüksek Hâkimler Kurulu Başkanı hakkında adçekme işlemi uygulanmaz. Yüksek Hâkimler Kurulu Başkanı, adları çekilenleri, 23 ncü madde gereğince işlem yapılmak üzere Yüksek Hâkimler Seçim Kurulu Başkanlığına bildirir.

¹⁶⁸¹ 1961 Anayasasının 143. maddesinin sözü geçen 3. fıkrası şöyleydi:

“Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. Her iki yılda yarısının seçimi yenilenir. Hâkimlik görevinde iken seçilmiş olan üyeler ardı ardına iki defa seçilemezler.” Bu hüküm, 1961 Anayasasında, 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler sırasında maddeden çıkarılmıştır. Bu nedenle, 1961 Anayasasının, 1971 yılında geçirdiği değişiklikten sonra, yarısının seçimlerinin iki yılda bir yenilenmesi söz konusu olmadan, Yüksek Hâkimler Kurulu üyeleri dört yıllık bir süre seçiliyorlardı ve süresi bitenlerin yeniden seçilebilmesi de mümkündü.

¹⁶⁸² Madde metinleri için bkz. **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 605, 625.

Yüksek Hâkimler Kurulunun ilk toplantısından itibaren iki yılın bittiği tarihte adları çekilenlerin görev süreleri sona erer.”

Maddelerin incelenmesinden anlaşılabileceği üzere, Yüksek Hâkimler Kurulunun üyeleri, Anayasa ve 55 sayılı Kanunun ilgili hükümleri uyarınca seçilip de, Kurulun ilk toplantısını yaptığı tarihten itibaren iki yılın bitimine beş ay kala, asıl ve yedek üyelerin yarısı adçekme yoluyla belirlenecek ve iki yıl dolduğunda o üyelerin görevleri sona erecekti. Bu nedenle, zamanı geldiğinde, o üyelerin yerine 4 yıllık bir süre için yeni üye seçimi yapılması gerekecekti. Ancak, 55 sayılı Kanunun Geçici 2. maddesindeki düzenleme bununla yetinmiyor ve adçekme yoluyla belirleme işinin, üyelerin tümü arasından toptan değil, seçilmiş oldukları yere göre saptanan gruplar arasından yapılmasını da öngörüyordu. Bu bağlamda, asıl üyeler için adçekme işi, Yargıtay Genel Kurulunca seçilmiş 6 üye arasından belirlenecek 3 üye için; birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce seçilmiş 6 üye arasından belirlenecek 3 üye için ve nihayet Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurullarınca seçilmiş 6 üye arasından belirlenecek 3 üye için ayrı ayrı yapılacaktı. Aynı ayırım, yedek üyeler için de söz konusuydu. Gerçekten, toplam 5 yedek üye arasından adçekme yoluyla 2'sinin belirlenmesinde; iki farklı adçekme işlemine başvurulacak ve böylece, 1 üye, Yargıtay tarafından seçilmiş 2 yedek üye arasından, diğer 1 üye ise birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerle, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilmiş toplam 3 yedek üye arasından yapılacak adçekme ile saptanmış olacaktı. Teorik açıdan, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurullarınca seçilmiş 6 asıl üye arasından yapılacak adçekme sonunda, yenilenecek 3 asıl üyenin 3'ünün de, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosunca seçilmiş asıl üyelere rastlaması mümkün olabileceği gibi; 2'sinin Millet Meclisi ve 1'inin Cumhuriyet Senatosunca seçilmiş asıl üyelere, ya da tam tersi, 1'inin Millet Meclisi ve 2'sinin Cumhuriyet Senatosunca seçilmiş asıl üyelere olması da mümkündü. Nihayet, adçekme yoluyla 1 yedek üyenin belirlenmesi, 1'i birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce, 1'i Millet Meclisince ve 1'i de Cumhuriyet Senatosunca seçilmiş toplam 3 yedek üye arasından yapılacağına göre, 2 yıl sonra seçiminin yenilenmesi gereken olan bu yedek üye, birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce seçilmiş yedek üye olabileceği gibi, Millet Meclisi ya da Cumhuriyet Senatosunca seçilmiş olan yedek üye de olabilirdi.

Böylece, iki yıl sonra gerçekleştirilecek adçekme işleminin sonucuna göre, Millet Meclisince 1-3 asıl üye ile 1 yedek üye seçiminin yapılması gündeme gelebilirdi.

B- Millet Meclisinin Yüksek Hâkimler Kuruluna Seçeceği İlk Üyelerin Seçimini Yapması

a- Üç Asıl Üyenin Seçimi

Millet Meclisinin 17 Eylül 1962 tarihli 117. Birleşim gündeminde, Yüksek Hâkimler Kuruluna 3 asıl ve 1 yedek üye seçimi yer almış bulunuyordu. Ancak, Millet Meclisince Yüksek Hâkimler Kuruluna seçilmek için başvuran adayları gösterir liste, milletvekillerine o Birleşimde dağıtılmış olduğu için, bir önerge veren İstanbul Milletvekili Saadet Evren Kaçar, aday listesinin o anda dağıtıldığından bahisle, yeterince inceleme yapılmadan seçime gidilmesinin amaca aykırı düşeceğini belirtiyor ve Başkanlıktan, seçimin iki gün sonraya ertelenmesini talep

ediyordu¹⁶⁸³. Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy tarafından oya sunulan bu önerge Genel Kurulca kabul edilmiş ve böylece Yüksek Hâkimler Kuruluna 3 asıl ve 1 yedek üye seçimi, Millet Meclisinin 19 Eylül 1962 Çarşamba günkü Birleşimine ertelenmişti¹⁶⁸⁴. Ancak, 19 Eylül 1962 tarihli 118. Birleşimde, bu kez dört milletvekili, İstanbul Milletvekili Suphi Başkam, Hatay Milletvekili Şekip İnal, İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli ve Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz bir başka önerge veriyorlar ve Yüksek Hâkimler Kuruluna üye seçiminin 21 Eylül Cuma gününe bırakılmasını öneriyorlardı. Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, böyle bir erteleme nin geçen Birleşimde de yapıldığını, o ertelemeyi talep eden milletvekilinin bir gerekçesinin olduğunu, oysa bu önergede erteleme nin hangi nedenle talep edildiğinin bilinmediğini söyleyince, milletvekili sıralarından gelen, “*Aynı esbabı mucibe*” sesleri üzerine Başkanvekili Aksoy önergeyi oya sunmuş ve bu önerge de kabul edilmişti¹⁶⁸⁵. Böylece, üye seçimi, 21 Eylül 1962 tarihli 119. Birleşime bırakılmış oluyordu.

Sözü geçen 119. Birleşimde de Başkanvekilliği yapan Refet Aksoy, daha önce isimleri ve görevleri yazılı olarak dağıtılan adayların listesinin bir kez de sözlü olarak tekrarlanmasını istiyor ve 42 adayın isimlerini ve halen bulundukları görevleri gösterir listeyi okutuyordu¹⁶⁸⁶. O sırada, Amasya Milletvekili tarafından yeni bir önerge veriliyor ve yine çoğunluğun olmadığı belirtilerek, seçimin 24 Eylül 1962 Pazartesi gününe bırakılması isteniyordu. Bu önergeye karşı çıkan Başkanvekili Aksoy, seçimin daha önce iki kez ertelendiğini hatırlatmış ve çoğunluğun da bulunduğunun görüldüğünü bildirmişti. Yapılan oylamada seçime geçilmesi kabul edilince, milletvekillerinin kendilerine verilen pusulaya 3 adayın ismini yazıp içine koyacakları zarfı sandığa atmakla katılacakları seçimde her adaya verilen oyların ayrımı için bir tasnif kurulu oluşturulmuş ve seçime başlanmıştı. 3 asıl üye için yapılan seçimin ilk turuna 284 milletvekilinin katıldığı görülmüyordu. Ancak, adaylardan hiçbiri, seçilmek için Anayasanın aradığı, Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunu (226) elde edemediği için, bu turda seçilen olmamıştı.

¹⁶⁸³ İstanbul Milletvekili Saadet Evren Kaçar’ın önergesi şöyleydi:

“*Yüksek Riyasete*

Yüksek Hâkimler Kurulu seçimine ait namzet listesi şu anda dağıtılmış bulunuyor. Tetkikine henüz imkân bulunmadan seçime gidilmesinin gayeye uygun düşmeyeceği mülâhazası ile Çarşamba gününe tehirinin temin buyurulmasını arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 117, (17.09.1962), s. 524.

¹⁶⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 117, (17.09.1962), s. 524.

¹⁶⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), s. 577.

¹⁶⁸⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), ss. 16-17.

42 adaydan 27'sinin, 1'den 153'e kadar değişen sayıda oy aldığı bu ilk turda, en çok oy elde eden 5 adayın isimleri ve aldıkları oy sayısı şöyleydi:

Ahmet Niyazi Gencer	153
Hikmet Lûtfi Sancar	143
Ali Şefik Türkdoğan	120
Zahit Çandarlı	73
Ahmet Kaya Alper	72

Diğer adayların aldıkları oylar ise, 1 – 33 arasında değişmekteydi¹⁶⁸⁷.

24 Eylül 1962 tarihli 120. Birleşimde, 2. turu yapılan seçimde, adaylardan yine üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu sağlayan çıkmamıştı. Önceki turda en çok oyu almış olan adaylar, bu turda da en üst sıraları elde etmiş bulunuyorlardı. Gerçekten, 2. turda en çok oy alan 5 aday ve aldıkları oy miktarı şöyle sıralanmaktaydı:

Ahmet Niyazi Gencer	223
Ali Şefik Türkdoğan	157
Hikmet Lûtfi Sancar	147
Ahmet Kaya Alper	100
Bahattin Karaküçük	42

Bu turda, diğer adayların aldıkları oylar ise, 1 – 37 arasında değişmekteydi¹⁶⁸⁸.

26 Eylül 1962 tarihli 121. Birleşimde 3. turu gerçekleştirilen seçimde, sonuç alınmış ve Yüksek Hâkimler Kuruluna Millet Meclisince seçilen ilk üye belli olmuştu. Bu bağlamda, önceki iki turun da birincisi olan, Ahmet Niyazi Gencer, bu turda sağladığı 251 oy ile, Yüksek Hâkimler Kuruluna seçilmiş bulunuyordu. Ahmet Niyazi Gencer'i izleyen diğer 4 adayın isimleri ve aldıkları oy sayısı şöyleydi:

Ahmet Niyazi Gencer	251
Zeki Evirgen	142
Ali Şefik Türkdoğan	135
Hikmet Lûtfi Sancar	129
Kaya Alper	83

Söz konusu 3. turda, diğer adayların aldıkları oy sayısı ise, 1 – 39 arasında değişiyordu¹⁶⁸⁹. Kuşku yok ki, 5 gün gibi kısa bir sürede, birbirini izleyen 3 birleşimde gerçekleştirilen 3 tur sonunda ilk üyenin seçilebilmiş olması, Millet Meclisi açısından bir başarı olarak görülebilirdi.

Millet Meclisince Yüksek Hâkimler Kuruluna ikinci asıl üyenin seçilmesi de çok zaman almamıştı. Gerçekten, 1 Ekim 1962 tarihli 123. Birleşimde, Ahmet Niyazi Gencer'in seçilmesinden sonraki ikinci, yani seçimlere başlanmasından itibaren 5. turda, 240 oy alan Zeki Evirgen, Millet Meclisi tarafından Yüksek Hâkimler

¹⁶⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), ss. 26-27.

¹⁶⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 120, (24.09.1962), ss. 66-67.

¹⁶⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 121, (26.09.1962), ss. 90-91.

Kuruluna seçilen ikinci asıl üye oluyordu¹⁶⁹⁰. Hemen yukarıda görüleceği üzere, Zeki Evirgen, daha önce gerçekleştirilen 1. ve 2. turlarda en çok oy alan ilk 5 aday arasında yer almadıysa da, Ahmet Niyazi Gencer'in seçildiği 3. turda, 142 oy elde etmişti ve Gencer'in hemen altında ikinci sıraya yerleşmişti¹⁶⁹¹.

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, Millet Meclisince Yüksek Hâkimler Kuruluna seçilecek 3 asıl üyeden ikisi kısa zamanda seçilebildiği halde, üçüncü üyenin seçiminde hayli sıkıntı yaşanmıştı. Gerçekten, üçüncü üyenin seçimi, seçimlerin başladığı 21 Eylül 1962 tarihinden sonraki 57. güne denk düşen 16 Kasım 1962 tarihinde mümkün olabilmisti. Bir adayın seçilebilmesinden önceki 55 günlük süre içinde gerçekleştirilen 13 turda, adaylardan hiçbiri gereken 226 oyu sağlayamadığı için sonuç alınamamıştı. Bu durum, zaman zaman bazı milletvekillerinin, kinayeli konuşmalarına da neden olmaktaydı. Örneğin, yeter çoğunluğun olmadığı izlenimi edinildiği için seçimin ertelenmesinin istendiği 10 Ekim 1962 tarihli 127. Birleşimde, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, dikkat çekici şu konuşma ile, yaşanan durumu eleştirmekteydi:

“Çok muhterem arkadaşlarım, Yüksek Hâkimler Kuruluna Meclisimizin seçeceği bir âza için aylardan beri mütemadiyen tur yapmaktayız. Bu sistem ve gidiş içerisinde ben Yüksek Hâkimler Kurulunun teşekkülünün mümkün olacağı kanaatinde değilim. Çünkü, her toplantının başında bir rey veriyoruz, fakat netice alamıyoruz. Bu seçimi sağlamak için ne Riyaset bir tedbir almaktadır, ne de arkadaşlarımız bu konuda üstünde durmaktadır. Adliye Vekâleti, hâkimlerin dileklerini Yüksek Hâkimler Kuruluna intikal ettirdim diye yerine getirmemektedir. Büyük Meclis, Yüksek Hâkimler Kuruluna lüzumlu olan üyeyi seçememektedir. Bu dağınıklık içerisinde Meclisi(n) bu vazifeyi yapamadığına göre, Yüksek Hâkimler Kurulu eksik olarak toplanma imkânına sahip midir? Sahip ise bir an evvel vazifeye başlasınlar. Biz artık bu seçimi gelecek sene mi başarırız, yoksa üç sene sonra mı tamamlarız, yoksa bu seçimi gelecek yeni Meclise mi bırakırız, bunu bilmiyorum arkadaşlarım.

*İstirham ediyorum; Riyaset bir tedbir düşünsün, Yüksek Seçim Kurulunu (‘Yüksek Hâkimler Kurulunu’ denilmeliydi. E.O.) teşekkül ettirecek bir seçim imkânı sağlasın ve bu savsaklamaya bir son verilsin.”*¹⁶⁹²

Ataöv’ün bu eleştirisini ve önlem alınması yönündeki isteğini, Birleşimi yöneten Başkanvekili “*Riyaset tetkikini yapacaktır*” sözleriyle karşılıyor ve Konya Milletvekili Rüştü Özal tarafından verilip, Yüksek Hâkimler Kuruluna yapılacak üye seçiminin gelecek birleşime bırakılmasını isteyen önergeyi oylatıyordu. Bu önerge

¹⁶⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), ss. 193-194, 226.

¹⁶⁹¹ Zeki Evirgen, 1. turda 33 oy alarak, sıralamada 6. sırayı; 2. turda 37 oy alarak, yine 6. sırayı; 3. turda 142 oy alarak 2. sırayı, 4. turda ise 130 oy alarak 1. sırayı elde etmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), ss. 26-27; Birleşim: 120, (24.09.1962), ss. 66-67; Birleşim: 121, (26.09.1962), ss. 90-91; Birleşim: 122, (28.09.1962), s. 118.

¹⁶⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127, (10.10.1962), ss. 371-372.

Genel Kurulca kabul edildiğinden, 10 Ekim 1962 tarihli 127. Birleşimde seçim için bir yeni tura gidilmemiş ve bu iş sonraki birleşime bırakılmıştı¹⁶⁹³.

Seçilemeyen üçüncü üyenin seçilmesi için, zaman zaman Başkanlık Divanının da etkili olmaya çalıştığı görülmekteydi. Örneğin, gündeminde Yüksek Hâkimler Kuruluna üye seçiminin de bulunduğu 17 Ekim 1962 tarihli 131. Birleşimin, toplantı yetersayısı olmadığı için yapılamayan sabahki oturumundan sonra, saat 15.00'te tekrar toplanıldığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bir yeni tur oylamayı başlatırken, milletvekillerinin bir aday üzerinde uzlaşmaya çaba göstermelerini temin için, şu konuşmayı yapmak zorunluluğunu duyuyordu:

*“Arkadaşlar, bu hususta da bir ricamız vardır. Yüksek Hâkimler Kuruluna seçilecek bir tek üyemiz kalmıştır. Arkadaşlarımız, reylerini bir isim üzerinde teksif etsinler, bu işi de bitirelim. Çünkü, üye seçilmeyince toplanamıyorlarmış...”*¹⁶⁹⁴

Oyların dağılmasından ötürü adaylardan hiçbirinin seçilemiyor olması karşısında, başka girişimlerde bulunanlar da olmaktaydı. Bu bağlamda, Bursa Milletvekili Dr. İbrahim Öktem, Millet Meclisinin 26 Ekim 1962 tarihli 136. Birleşiminde bir önerge vererek Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarının toplanıp bu konuyu ele almalarının ve bir karara ulaşıldıktan sonra seçime devam edilmesinin uygun olacağını ileri sürmüş ve bu nedenle seçimin sonraki birleşime bırakılmasını önermişti. İbrahim Öktem'in sözü geçen önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

12 oturum süresince ve reylerin dağılması sebebiyle Yüksek Hâkimler Kuruluna Yüksek Meclisçe seçilecek üçüncü aday için yeter derecede oy toplanamadığı görülmektedir.

*Gruplar arasında bir anlaşmaya varmak lüzumu aşikâr olduğundan bu seçimin gelecek birleşime bırakılmasını arz ve teklif ederim.”*¹⁶⁹⁵

Öktem'in önergesi Genel Kurulca kabul edildiğinden, yapılması gereken 12. tur seçim, sonraki birleşime ertelenmişti. Ancak, 1 Kasım tarihi itibarıyla yeni yasama yılının başlaması ve bu nedenle Başkanlık Divanında Başkanvekilleri ile Divan Kâtiplerinin ve komisyonların yeni üyelerinin seçilmeleriyle meşgul olunmasından ötürü, Millet Meclisinin tekrar Yüksek Hâkimler Kurulunun üçüncü üyesinin seçimi işine dönmesi, 12 Kasım 1962 tarihli 4. Birleşimden önce mümkün olamamıştı. Ne

¹⁶⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127, (10.10.1962), s. 372.

¹⁶⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 131, (17.10.1962), ss. 84-85.

¹⁶⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 136, (26.10.1962), s. 281.

var ki, seçimi tamamlayabilmek için girişilen çeşitli çabaların büyük ölçüde sonuç verdiği anlaşıyordu. Çünkü, Millet Meclisinin, 12 Kasım 1962 tarihli 4. Birleşiminde gidilen 12. turda ve 14 Kasım 1962 tarihli 5. Birleşiminde gidilen 13. turda, adaylardan İlhan Arıkan'ın, diğer adaylarla arayı giderek açtığı ve seçilmeye çok yaklaştığı görülmüştü. Gerçekten, 235 milletvekilinin katıldığı 12. turda, adaylardan İlhan Arıkan 202 oy alırken, ondan sonraki sıradaki Hikmet Lûtfi Sancar ancak 17 oy elde edebiliyor, diğer adayların aldıkları oylar ise 1 – 6 arasında değişiyordu¹⁶⁹⁶. Arıkan, 13. turda da durumunu aynen korumuştur. Bu turun sonuçlarına bakıldığında, Arıkan'ın, 200, onu izleyen H. Lûtfi Sancar'ın 61 oy aldığı, diğer adayların oylarının ise 1 – 3 arasında değiştiği görülmekteydi¹⁶⁹⁷.

Esasında, İlhan Arıkan, Millet Meclisince seçilmek için başvuran ve isimleri ile görevleri bir liste halinde Millet Meclisi Genel Kurulunun 17 Eylül 1962 tarihli 117. Birleşiminde üyelere duyurulan 39 aday arasında yer almıyordu¹⁶⁹⁸. Arıkan, adaylığını daha sonradan koymuş ve bu durum, Millet Meclisinin 10 Ekim 1962 tarihli 127. Birleşiminde Genel Kurulunun bilgisine sunulmuştu¹⁶⁹⁹. Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, başvurular için bir süre belirlendiğini, bu nedenle söz konusu adaylık başvurusunun kabul edilmemesi gerektiğini düşündüğünü bildirerek, konuyu Genel Kurulun oyuna sunmuş ve Genel Kurul da, Arıkan'ın adaylığını reddetmişti¹⁷⁰⁰. Bununla birlikte, bu konu, birkaç gün sonra, Millet Meclisinin 15 Ekim 1962 tarihli 130. Birleşiminde, İçel Milletvekili Celâl Kılıç, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Balıkesir Milletvekili Mithat Şükrü Çavdaroglu, Adana Milletvekili Ali Bozdoğanoglu ve Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım'ın birlikte verdikleri ve daha önce alınan kararın kaldırılmasını talep eden bir önerge ile yeniden Millet Meclisine getiriliyordu. Beş milletvekilinin sözü edilen önergelerinde şöyle denilmekteydi:

¹⁶⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 4, (12.11.1962), ss. 97-98.

¹⁶⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 5, (14.11.1962), s. 122.

¹⁶⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 119, (21.09.1962), ss. 16-17.

¹⁶⁹⁹ Arıkan'ın, Millet Meclisinin 10 Ekim 1962 tarihli 127. Birleşiminde Genel Kurulda okunan başvuru dilekçesi şöyleydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 5 nci maddesi gereğince bu kurula Millet Meclisinden seçilecek olan asil üyeliğe seçilmek için adaylığımı koyuyorum.

Gerekli muamelenin yapılmasına yüksek emir ve müsaadelerinizi arz ve istirham ederim.

Adres: H. İlhan Arıkan

Maraş Asliye Ceza Hâkimi” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127, (10.10.1962), s. 371.

¹⁷⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127, (10.10.1962), s. 371.

“Yüksek Riyasete

10.10.1962 tarihli celsede Maraş Asliye Hâkimi İlhan Arıkan'ın, Yüksek Hâkimler Kurulu yedek üyeliğine (Asıl üyelik denmeliydi, çünkü Arıkan, 10 Ekim 1962 tarihli 127. Birleşimde Genel Kurulda okunan dilekçesinde, asıl üyeliğe başvurduğunu belirtiyordu. E.O.), Millet Meclisinden aday olmak için yaptığı müracaatı, vakti geçmiştir düşüncesi ile, Yüksek Meclisin tasvibinden geçirilmiş bulunuyor.

Gerek Anayasa ahkâmı, gerekse Hâkimler Kurulu Kanununda müracaat için tayin edilmiş bir zaman yoktur. Bu itibarla, bu yoldaki kararın da ref'inin Meclisin oyuna arz edilmesini arz ve teklif ederiz.” ¹⁷⁰¹

Bu itirazı sözlü olarak da dile getiren Cihat Bilgehan'ın, 130. Birleşimde yaptığı konuşma da şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, 10.10.1962 tarihli oturumda Yüksek Hâkimler Kurulu yedek üyeliğine (Asıl üyelik denmeliydi, çünkü Arıkan, 10 Ekim 1962 tarihli 127. Birleşimde Genel Kurulda okunan dilekçesinde, asıl üyeliğe başvurduğunu belirtiyordu. E.O.) namzetliğini koymuş olan Maraş Asliye Ceza Hâkimi İlhan Arıkan'ın, bu namzetliğinin vakit geçtiğinden dolayı kabul edilmemesini Riyaset Divanı bildirmiştir ve reylerinize arz etmek suretiyle bir Meclis kararı haline getirmiş bulunmaktadır. Haddizatında 45 sayılı Kanunda müracaat için her hangi bir müddet tâyin edilmediği gibi, namzetlik müessesesi de mevcut değildir. Kaldı ki, mümasil bir hâdisede Riyaset Divanı aynı şekilde sonradan müracaat etmiş bulunan bir hâkim arkadaşımızın namzetliğini kabul etmiş ve oylamaya iştirak ettirmiştir. Bu bakımdan daha evvel 10.10.1962 tarihli oturumda verilmiş bulunan karar usule ve kanuna aykırı bulunduğundan, bu kararın ref edilmesi hususunda bendeniz bir takrir vermiş bulunuyorum. Reylerinizin bu istikamette kullanılması, bir hatanın tashihi bakımından doğru olacaktır. Lûtuflarınızı istirham ederim arkadaşlar.” ¹⁷⁰²

Bu konuşmadan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Cihat Bilgehan ve arkadaşlarının önergesini oya sunuyor ve Genel Kurul önergeyi kabul ediyordu. Bu durumda, Kararı izleyen 8. ve sonraki turlara, adaylığı geçerli hale gelmiş olan H. İlhan Arıkan da katılmıştı¹⁷⁰³.

¹⁷⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 130, (15.10.1962), ss. 41-42.

¹⁷⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 130, (15.10.1962), s. 41.

¹⁷⁰³ Arıkan, katıldığı ilk tur olan 8. turda, sadece 7 oy alabilmişti. Sonraki 9. ve 10 turlarda kendisine hiç oy verilmeyen Arıkan, 11. turda 90 ve yukarıda metin içinde de değinildiği gibi 12. turda 202, 13. turda da 200 oy ile ilk sıraya yerleşmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 130, (15.10.1962), s. 61; Birleşim: 131, (17.10.1962), s. 111; Birleşim: 134, (22.10.1962), s. 225; Birleşim: 135, (24.10.1962), ss. 259-260; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 4, (12.11.1962), ss. 97-98; Birleşim: 5, (14.11.1962), s. 122.

Sonunda, hemen yukarıda gördüğümüz gibi, özellikle 12. ve 13. turlarda arayış giderek açan İlhan Arıkan, Millet Meclisinin 16 Kasım 1962 tarihli 6. Birleşiminde gidilen 14. turda, 250 oy alarak Yüksek Hâkimler Kurulu asıl üyeliğine seçilmişti¹⁷⁰⁴. Böylece, Millet Meclisi, sonuncusunu biraz zor olsa da, Yüksek Hâkimler Kuruluna seçmesi gereken 3 asıl üyeyi seçmiş oluyordu.

b- Bir Yedek Üyenin Seçimi

Anayasanın Yüksek Hâkimler Kurulunu düzenleyen 143. maddesinde ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 5. maddesinde, Kurulun 5 yedek üyesinden birinin Millet Meclisince seçileceği öngörülmekteydi. Anayasanın 143. maddesinde, yedek üyenin seçiminde de asıl üyelerin seçimine ilişkin koşulların geçerli olacağı hükme bağlandığından, Millet Meclisinin bu üyeyi de, yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olma şartlarını kazanmış adaylar arasından, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile, gizli oyla, 4 yıllık bir süre için seçmesi gerekiyordu.

Asıl üyelerin seçimi tamamlandıktan sonra, sıra, Millet Meclisinin yukarıdaki koşullar doğrultusunda bir yedek üyeyi seçmesine gelmişti. Her ne kadar, üçüncü asıl üyenin seçimi sırasında, bazı milletvekilleri, asıl üye ile birlikte yedek üyenin de seçiminin yapılmasını önermişlerse de, bu talebin dile getirildiği 16 Kasım 1962 tarihli 6. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bunun doğru olmayacağını bildirmişti. Bu konuda Başkanvekili Ok, şöyle diyordu:

*“...Efendim asil üyeler belli olmadan yedeklerinin seçilmesi doğru olmaz. Çünkü bâzı arkadaşlar asiller belli olduktan sonra yedek üyelik için adaylığını koyuyor. Bu bakımdan her iki seçimi bir arada yapmak mümkün değildir. Asil belli olduktan sonra yedeğin seçilmesi prensiplere daha uygundur.”*¹⁷⁰⁵

Bize göre de, Başkanvekili Nurettin Ok’un değerlendirmesi doğrudur. Çünkü, bazı durumlarda, asıl üye seçilmek için başvurup da seçilemeyen bir adayın, yedek üyelik için adaylığını koyabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir. Nitekim, hemen aşağıda, Millet Meclisince, Yüksek Hâkimler Kuruluna yedek üye seçildiğini göreceğimiz Hikmet Lütfü Sancar, 3 asıl üyenin seçildiği turların hepsine katılmış ve elde ettiği oy itibarıyla sıralamada başlarda yer almış bulunuyordu.

Millet Meclisi, üçüncü asıl üyenin seçimini gerçekleştirdiği 16 Kasım 1962 tarihli Birleşimden sonra, Beş Yıllık Kalkınma Plânının üzerinde yoğunlaşmıştı. Plân üzerinde uzun süren görüşmeler devam ederken, Yüksek Hâkimler Kuruluna yedek üye seçimi ile de uğraşılması beklenemezdi. Bu nedenle, Beş Yıllık Kalkınma

¹⁷⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), ss. 169-170, 182.

¹⁷⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), ss. 169-170.

Plânı üzerindeki görüşmelerin tamamlandığı ve Plânın oya sunulduğu 21 Kasım 1962 tarihli 11. Birleşimde, Millet Meclisindeki siyasî parti grupları ve bağımsızlar adına verilen bir ortak önergenin kabulü üzerine, aynı Yüksek Hâkimler Kuruluna 1 yedek üye seçimine de başlanmıştı. Gruplar adına verilen önergede şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Yüksek Hâkimler Kurulunun kuruluşunu tamamlayarak bir an önce görevine başlamasını sağlamak üzere, bu Kurula yedek üye seçiminin, plânın nihai açık oylamasından hemen sonra yapılmasını arz ve teklif ederiz.

*C.H.P. Grubu Adına
Grup Başkanvekili İbrahim Öktem
Y.T.P. Grubu Adına
Grup Başkanı
Sadık Perinçek
M.P. Grubu Adına
Grup Başkanı Ö. Zekâi Dorman*

*A.P. Grubu Adına
Grup Başkanı Sadettin Bilgiç
C.K.M.P. Grubu Adına
Grup Başkanvekili
Cevad Odyakmaz
Afyon Karahisar
Halûk Nur Bâki”* ¹⁷⁰⁶

7 adayın yarıştığı seçim, aynı Birleşimde gerçekleştirilen ve 282 milletvekilinin katıldığı tek tur oylamada sonuçlanmış ve Hikmet Lûtfi Sancar, diğer adaylara göre çok büyük bir fark yaparak, aldığı 252 oyla Yüksek Hâkimler Kurulu yedek üyeliğine seçilmişti. Geri kalan 30 oyun 20’si diğer adaylara verilirken, 9 oy boş çıkmış ve 1 oy da iptal edilmişti¹⁷⁰⁷.

Böylece, Millet Meclisi, Yüksek Hâkimler Kuruluna seçmesi gereken 3 asıl ve 1 yedek üyenin hepsini seçmiş bulunuyordu.

C- Millet Meclisince Yüksek Hâkimler Kuruluna Yenileme Seçiminde 1 Asıl Üye Seçimi

Yukarıda görüldüğü üzere, 1961 Anayasasının Yüksek Hâkimler Kurulunu düzenleyen 143. maddesinin 2. fıkrasında, Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresinin dört yıl olduğu ve her iki yılda bir üyelerin yarısının seçiminin yenileneceği hükme bağlanmıştı. Bu doğrultuda, 4 yıl için seçilen üyelerin iki yılı tamamlanırken, 45 sayılı Kanunun Geçici 2. maddesi uyarınca, Yargıtay’dan seçilen 6 üyenin 3’ü, birinci sınıfa ayrılmış hâkimler tarafından seçilen 6 üyenin 3’ü ve Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu tarafından seçilen 6 üyenin 3’ü, adçekme yoluyla belirlenecek ve görev süreleri ikinci yılın sonunda dolacak olan bu üyeler için yenileri seçilecekti. Böyle bir yenileme seçiminin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet

¹⁷⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), s. 551 (Bu önergenin verildiği tarihte, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki, seçilmiş olduğu Adalet Partisi’nden istifa etmişti ve bağımsızdı).

¹⁷⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), s. 555.

Senatosu tarafından seçilen 6 üye arasında yapılan adçekme sonunda belirlenen 3 isim içinde, Millet Meclisince seçilmiş üyenin, ya da üyelerin bulunması halinde, Millet Meclisi tarafından da yapılacağı doğaldı. Aynı adçekme işlemi, 5 yedek üyenin, seçimlerinin yenilenmesi gereken olan 2'si için de yapılacaktı. İşte, söz konusu adçekme sonunda belirlenen üyeler arasında, daha önce Millet Meclisince seçilmiş olan asıl üyelerden İlhan Arıkan'ın da yer aldığı ve bu nedenle görevinin iki yılın bitiminde sonlanacağı anlaşıldığından, Millet Meclisince, bu asıl üyenin yerine yeni bir üyenin seçilmesi gerekmektedir. Bu yenileme seçimi ile ilgili olarak aşağıdaki gelişmeler yaşanmıştı:

Millet Meclisinin 26 Ocak 1965 tarihli 45. Birleşiminde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Yüksek Hâkimler Kurulu Başkanlığının bir tezkeresinin bulunduğunu bildirip, tezkereyi okutuyordu. Yüksek Hâkimler Kurulu Başkanı Cumhuriyet Başsavcısı Hikmet Gündüz imzalı sözü geçen Tezkeresinde şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 6 ve geçici 2 nci maddeleri ile iki yıl sonunda üyelerinin yarısının seçimlerinin yenilenmesi öngörülmüş ve 22.7.1964 tarihinde yapılan kur’ada Millet Meclisi tarafından seçilmiş bulunan üyelerden İlhan Arıkan’ın adı çekilmekle aynı kanunun 23 ncü maddesi gereğince görevinin 22.12.1964 tarihinde sona ereceği Yüksek Hâkimler Kurulu Başkanlığının 23.7.1964 tarih ve 1447 sayılı yazısı ile bildirilmiştir.

Adı çekilen İlhan Arıkan’ın yerine 45 sayılı Kanunun 6 ncı ve mütaakip maddeleri uyarınca, Yüksek Hâkimler Kurulu asıl üyeliğine 22.12.1964 tarihinde işe başlamak için bu tarihten önce bir üyenin seçilmesi ve seçim sonu işlemlerin yapılabilmesi için neticesinden bilgi verilmesine emirleri aynı kanunun 10 ncü maddesi gereği, saygı ile arz olunur.” ¹⁷⁰⁸

Bu Tezkerenin okunmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Bozbeyli, Millet Meclisince seçilecek üye için adaylığını koymuş olan ve 45 sayılı Kanunun aradığı niteliklere sahip 14 hâkimin adını ve unvanlarını okutuyordu. Milletvekillerinin gerekli notları alabilmesini sağlamak için adayların isimlerinin tekrar okunmasından sonra, bir tasnif heyeti oluşturulmuş ve seçime geçilmişti¹⁷⁰⁹. Oylama sonunda, hiçbir adayın seçilebilmesi için gereken Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayamadığı görülüyor ve Başkanvekili Bozbeyli, seçime bir sonraki birleşimde devam edileceğini açıklıyordu. 235 milletvekilinin

¹⁷⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 178.

¹⁷⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), ss. 178-179.

katıldığı bu turda, 11 adaya oy verildiği, 3 oyun da boş çıktığı görülmekteydi. Adaylardan Avni Hâkimoğlu 128 oy ile birinci sıraya yerleşmişti ve onu 33 oyla Fahri Durdudoğan izliyordu. Diğer adaylar ise 1–16 arasında değişen sayıda oy almışlardı¹⁷¹⁰. Daha sonraki günlerde, değişik birleşimlerde tekrarlanan 8 ayrı turda durum değişmemiş ve hiçbir aday, gereken 226 oyu sağlayamadığı için Yüksek Hâkimler Kurulunun yeni üyesi seçilememişti. İlkiyle birlikte yapılan toplam 9 turun hepsinde dikkat çeken bir husus, milletvekillerinin oylamalara katılımlarının düşük düzeyde kalmış olmasıydı. Gerçekten, sonuç vermeyen 9 tura katılan milletvekillerinin sayısına baktığımızda, bunun 285 ile 218 arasında değiştiği görülmektedir. Söz konusu seçimin gerçekleştirildiği evrede, Millet Meclisinde boş üyeliklerin sayısının 13 olduğunu ve Millet Meclisi Başkanı ile seçimin yapıldığı birleşimi yöneten Başkanvekilinin oy kullanamayacaklarını dikkate aldığımızda, oylamalarda bulunabilecek milletvekilinin sayısının 435 olduğu anlaşılır ki, 435 üye içinde en yüksek katılım sırasında bile ancak 285 üyenin varlığı, oylamalara katılım düzeyinin düşük olduğunun bir kanıtıdır. Dikkat çeken bir diğer husus ise, değişik tarihlerde yapılan 9 ayrı oylamanın hepsinde de, ilk sırayı adaylardan Avni Hâkimoğlu'nun koruması ve aldığı oyun, gerek kendisini izleyen ikinci sıradaki adayın aldığı oydan, gerek sonraki sıralarda yer alan adayların aldıkları oylardan çok fazla olmasıydı. Sözü edilen fark, bir tablo halinde şöyle gösterilebilir¹⁷¹¹:

Tur	Birleşim tarihi	Oylamaya katılan milletvekili sayısı	İlk sıradaki aday Hâkimoğlu'nun aldığı oy	İkinci sıradaki adayın aldığı oy	Diğer adayların aldığı oyların alt ve üst sınırı	Boş veya geçersiz oy sayısı
1	26.01.1965	235	128	33	1 – 16	3
2	27.01.1965	253	165	27	1 – 18	5
3	28.01.1965	246	167	33	2 – 13	7
4	29.01.1965	218	157	29	3 – 9	2
5	06.02.1965	242	160	21	1 – 16	3
6	10.02.1965	232	155	32	1 – 15	5
7	11.02.1965	285	191	30	1 – 17	4
8	16.02.1965	257	198	18	1 – 10	5
9	18.02.1965	241	208	11	1 – 10	1

Yüksek Hâkimler Kurulunun ikinci evresine Millet Meclisinin seçeceği 1 üye için yapılan seçim, ancak 10. turda sonuç verebilmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisinin 19.02.1965 tarihli 61. Birleşiminde gidilen 10. turda, önceki turlarda hep açık ara ile

¹⁷¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 186.

¹⁷¹¹ Kaynak: **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 45, (26.01.1965), s. 186; Birleşim: 46, (27.01.1965), s. 244; Birleşim: 47, (28.01.1965), ss. 304-305; Birleşim: 48, (29.01.1965), s. 339; Birleşim: 53, (06.02.1965), s. 391; Birleşim: 54, (10.02.1965), s. 426; Birleşim: 55, (11.02.1965), s. 480; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 58, (16.02.1965), s. 195; Birleşim: 60, (18.02.1965), s. 223.

ilk sırayı elde etmiş olan Avni Hâkimoğlu, 231 oy alarak, gereken Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu sağlayabilme koşulunu gerçekleştirebilmiş ve Yüksek Hâkimler Kurulu asıl üyeliğine seçilmişti. 10. turun verilerini, yukarıdaki Tablo'ya uyarlayacak olursak, şu sonuçla karşılaşırız¹⁷¹²:

10	19.02.1965	272	231	10	1 – 8	3

İlk turdan beri çok büyük bir oy farkı ile en üst sıraya yerleşen adayın, ancak 10. turda seçilebilmesi, sonucu etkileyecek sayıda milletvekilinin, oylarını, hiçbir şansları olmadığı açık bir biçimde ortaya çıkan adaylara vermeye devam etmelerinden kaynaklanıyordu. Dikkat edileceği üzere, Hâkimoğlu'nun, 231 oy alarak seçildiği 10. turda dahi, 41 milletvekili, önceki 9 turdaki sonuçlardan seçilebilme şanslarının olmadığı kuşkuya hiç yer bırakmayan bir açıklıkta anlaşıldığı halde, başka adaylara oy vermeyi sürdürmüştü. Bu kilitlenme durumu, uzlaşmaya ulaşmada pek başarılı olunamadığını göstermekteydi. Bu nedenle, ilgili 45 sayılı Kanunda bir değişikliğe gidilmesi ve örneğin, üç, ya da dört turdan sonra, geri kalan turlara sadece son turda en çok oyu alan ilk iki veya ilk üç adayla devam edilmesi yönünde bir düzenlemenin öngörülmesi, kanımızca yerinde olurdu.

Bütün bu açıklamalardan sonra, Millet Meclisinin Yüksek Hâkimler Kuruluna üye seçimi yetkisine toplu olarak baktığımızda görülmektedir ki; önce 2 asıl ve 1 yedek üye, daha sonra, yenileme seçimi sırasında da 1 asıl üye olmak üzere, Millet Meclisi, 12. Dönemde, bu Kurula toplam 4 üye seçmiş bulunmaktadır.

¹⁷¹² Kaynak: **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), s. 286.

ONİKİNCİ BÖLÜM

UZUN VADELİ PLÂNIN MİLLET MECLİSİNDE GÖRÜŞÜLEREK KABUL EDİLMESİ

A. Kalkınma Plânının Millet Meclisinde Görüşülmesinde İzlenen Yöntem

Millet Meclisinin bir diğer işlevi de, uzun vadeli kalkınma plânını görüşüp kabul etmektir. Daha önce de gördüğümüz gibi, 1961 Anayasasının getirdiği yeniliklerden biri, plânlı bir kalkınmanın öngörülmüş olmasıydı.

Esasında, 1961 Anayasasında, kalkınma plânı ile ilgili olarak, sadece iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmanın plâna bağlanacağı; kalkınmanın bu plâna göre gerçekleştirileceği ve bu amaçla Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulacağının düzenlenmesi ile yetinilmiş; kalkınma plânının TBMM’de görüşülüp görüşülmeyeceği ve görüşülecekse yöntemi hakkında bir hükme yer verilmemiş, bu konunun düzenlenmesi işi, çıkarılacak özel bir kanuna bırakılmıştı¹⁷¹³. Bu bağlamda, uzun vadeli kalkınma plânının TBMM’de görüşülüp kabul edilmesi gerektiği, Anayasanın sözü geçen 129. maddesinde belirtilen ve kanunlaşma sürecine, 2. Ciltte 12. Dönemde çıkarılmış olan önemli kanunların açıklanması sırasında yer vereceğimiz, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “Uzun Vadeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun”da öngörülmüş bulunuyordu.

Adı geçen 77 sayılı Kanun, uzun vadeli kalkınma plânının TBMM’de görüşülmesini düzenlerken, esas yetkiyi, Millet Meclisinden 35, Cumhuriyet Senatosundan ise 15 üye alınarak oluşan Bütçe Karma Komisyonuna vermişti. Bu bağlamda, 77. sayılı Kanunun 2. maddesinde, uzun vadeli plânın Türkiye Büyük Millet Meclisi Plân Komisyonunda görüşüleceği belirtildikten sonra, hemen ardından, bu Karma Komisyonunun Anayasanın 94. maddesine göre seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Karma Komisyonu üyelerinden kurulu olacağı hükme bağlanmaktaydı. 77 sayılı Kanunun, 2. maddesinin devamındaki düzenleme uyarınca, Bakanlar Kurulunca kabul edilen uzun vadeli plân, Başbakan tarafından Millet Meclisi Başkanlığına sunulduğunda, Millet Meclisi Başkanlığının plânı TBMM Plân Karma Komisyonuna göndermesi ve Komisyonun da kendisine havale edildiği tarihten başlayarak en çok 24 saat içinde ele alacağı uzun vadeli plânın, en çok 20 gün içinde karara bağlaması gerekiyordu. Plân Karma Komisyonunun

¹⁷¹³ 1961 Anayasasının “Kalkınma plânı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı” kenar başlıklı 129. maddesinde şu düzenleme yer almış bulunuyordu:

“İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.”

inceleyip karara bağlayacağı plân, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülecek ve Cumhuriyet Senatosu, görüşmeyi en çok 6 gün içinde tamamlayıp, metni tekrar Karma Komisyona gönderecekti. Karma Komisyon, Cumhuriyet Senatosunun plân üzerindeki kararını en çok üç gün içinde görüşüp karara bağlayacak ve Millet Meclisine gönderecekti. 77 sayılı Kanunun 2. maddesinin 5. fıkrası uyarınca, Millet Meclisinin, plânı en çok 8 gün içinde görüşerek karara bağlaması gerekiyordu ve yine aynı fıkra, Millet Meclisinin kararının “nihai” olduğu belirtiliyordu. Böylece, uzun vadeli plânın TBMM’de görüşülmesinde, 77 sayılı Kanun, üstünlüğü Millet Meclisine vermiş bulunmaktaydı.

Ancak, işaret etmemiz gerekir ki, yine 77 sayılı Kanunda, kalkınma plânının, hem Karma Komisyonda, hem Cumhuriyet Senatosu ve hem de Millet Meclisindeki görüşülmesinin plânın tümü üzerinden yapılacağı öngörülmüştü. Tümü üzerinde yapılan görüşmelerde, esas yetki Karma Komisyondaydı. Çünkü, buradaki görüşmeler sırasında üyelerce değişiklik önermeleri verilebiliyordu ve bu önermeler, Hükûmetin tutumuna göre farklı bir işleme tâbi tutuluyordu. Bu bağlamda, Karma Komisyonda önce, Hükûmetin, plânın bütünlüğünü bozmayacağını belirttiği değişiklik önermeleri oylanmakta ve Karma Komisyonda hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğu ile karara bağlanmaktaydı. Hükûmetin, plânın bütünlüğünü bozacağı görüşünde olduğu değişiklik önermeleri ise, gerekçeli geri verme önergesi olarak işlem görmekteydi. Bu nedenle, bu tür değişiklik önermelerinin (ya da varsayılan şekli ile geri verme önermelerinin) Karma Komisyonda kabul edilebilmesi için, sadece toplanmış olan üyelerin değil, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gerekmekteydi. Bu oyu sağlayan geri verme gerekçeleri, plân ile birlikte Hükûmete geri veriliyordu. Hükûmet, Karma Komisyonca kabul edilen geri verme gerekçelerinden katıldığı gerekçelere göre plânda değişikliğe giderken, katılmadığı gerekçeleri Karma Komisyona bildiriyor ve Karma Komisyon da bu hususu raporunda belirtiyordu.

Sırasıyla, önce Cumhuriyet Senatosunda, plânın tümü ve Karma Komisyonun raporu üzerindeki görüşmeler tamamlanınca, plânın Hükûmete geri verilmesine dair gerekçeli önermeler ile; Karma Komisyonca kabul edilip, Hükûmetçe benimsenmemiş olan geri verme gerekçelerinin oylanmasına geçiliyordu. Dikkate alınmasına karar verilen geri verme gerekçeleri üzerinde yeniden görüşme açılması gerekmekteydi. Dikkate alınmasına karar verilen geri verme gerekçeleri üzerindeki görüşmeler tamamlanıp, söz konusu geri verme gerekçeleri tekrar oylandıktan sonra, plânın tümü açık oya sunuluyor ve plân, kabul edilen geri verme gerekçeleriyle birlikte, Karma Komisyona sevk ediliyordu.

Millet Meclisinde de önce plânın tümü ve Karma Komisyonun raporu görüşüldükten sonra, Hükûmete geri verilmesine dair gerekçeli önermeler ile; Karma Komisyonca kabul edilip, Hükûmetçe benimsenmemiş olan geri verme gerekçelerinin oylanmasına geçiliyordu. Bunların hepsinin ayrı ayrı oylanmaları tamamlanınca,

kabul edilenler varsa, plânın, bu gerekçelerle birlikte Hükûmete geri verilmesi gerekiyordu. Bunun üzerine Hükûmet, bu geri verilme gerekçelerini de dikkate alıp, plânda uygun göreceği değişiklikleri yapıyor ve bu hususları bir raporla Millet Meclisi Genel Kuruluna bildiriyordu. Yapılan bu değişikliklerin görüşülmesinden sonra, Millet Meclisi Genel Kurulunda, plânın tümü açık oya sunuluyordu. Şayet, daha önceki görüşmeler sırasında, Hükûmete geri verilmesine ilişkin gerekçeli önergelerin veya Karma Komisyonca kabul edilip Hükûmetçe benimsenmemiş olan geri verme gerekçelerinin hiçbirisi Millet Meclisince kabul edilmemişse, plânın Hükûmete geri verilmesine gerek kalmıyor ve bu durumda süreç, yine Millet Meclisi Genel Kurulunda plânın tümünün açık oya sunulmasıyla tamamlanıyordu.

B. İlk Beş Yıllık Kalkınma Plânının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Birinci Beş Yıllık (1963–1967) Kalkınma Plânı, bu oldukça karmaşık sürecin izlenmesiyle kabul edilmişti. Bu bağlamda, 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı “Devlet Plânlama Teşkilâtının Kurulması Hakkında Kanun” uyarınca oluşturulan Devlet Plânlama Teşkilâtınca hazırlanıp, Yüksek Plânlama Kurulunca incelenen ve Bakanlar Kurulunun 21 Eylül 1962 tarihli ve 6/959 sayılı Kararnamesiyle kabul edilmiş olan Birinci Beş Yıllık (1963–1967) Kalkınma Plânı, Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla 24 Eylül 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu¹⁷¹⁴. 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “Uzun Vadeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun” hükümlerine göre, önce TBMM Plân Karma Komisyonunda incelenmişti. Karma Komisyon, ilk toplantısını 20 Ekim 1962 tarihinde yapmış ve bu toplantıda, önce, 77 sayılı Kanunun çizdiği çerçeve içinde, Plân Tasarısının, Komisyonunda nasıl görüşüleceği üzerinde durulmuştu. Türk Parlâmento Tarihinde ilk kez bu tür bir Plânın görüşülmesi yapılmakta olduğundan, izlenecek yöntem, haliyle çok önemliydi. Bu bağlamda, Plân Karma Komisyonu, sözü edilen görüşme usulü hakkında verdiği kararı, 5 Kasım 1962 tarihli Raporunda şöyle açıklamaktaydı:

“...Plân tasarısı üzerindeki komisyon çalışmaları 77 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin 2 nci bendi hükmü sarahati gereğince 20.10.1962 Cumartesi günü saat 10 da Hurrem Müftügil’in Başkanlığında Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican’ın takdim konuşmasıyla başlamış, bu konuşmayı Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarı ve Daire Başkanlarının Plân hakkında verdikleri izahat takibetmiştir.

Hükümetin diğer üyelerinin de hazır bulundukları, Karma Komisyonun bu ilk toplantısında, üzerinde önemle durulan mesele 77 sayılı Kanunun çizdiği çerçeve içinde Plân tasarısının komisyonumuzda nasıl bir usul ile müzakere edilmesi gerektiği meselesi olmuştur. Usul hakkındaki müzakereler sonucunda varılan kanaate göre; Türk Parlâmento tarihinde ilk defa cereyan

¹⁷¹⁴ “Birinci beş yıllık (1963–1967) Kalkınma Plânının sunulduğuna dair Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Plânı”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 6, Birleşim 4’ün sonuna ekli, (07.11.1962), ss. 1-367.

etmekte bulunan ve genel kalkınmayı hedef tutan plân müzakerelerinde Karma Komisyonumuz yazılı usul kaideleri dışında kalacak hususlarda bir müzakere teamülû teessüs ettirmek durumundadır. Görüşmelerin 77 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin 6/b bendi gereğince plânın tümü üzerinde yapılması gerekmele beraber, kalkınma plânı gibi memleketin 5 yıllık sosyal ve ekonomik hayatını kapsayacak çok önemli bir kanunun¹⁷¹⁵ görüşülmesinde, en salim neticeye varılabilmesi için, muhtelif hatiplerin tenkid ve temennilerinin dağınık bir şekilde değil, fakat plânın belirli bölümlerine müteveccih bir şekilde gelişmesini sağlamakta zaruret vardır. Eğer bu sağlanamaz ve plânın baş tarafı ile ilgili bir fikrin arkasından, bu fikirle sırf plânın bütünlüğü içinde, ilgili bir başka bölüm hakkında fikir serd edilebilmesi mümkün kılınırsa, hem görüşmelerin fikrî disiplinini sağlamak güçleşecek, hem de bu yol tenkidler ve cevaplarda tekrarlara yol açacağından sınırlı görüşme süresi gereği gibi değerlendirilememiş olacaktır.

*Bu bakımdan, görüşmelerin plânın tümü üzerinde yapılması ilkesinden ayrılmamak üzere, komisyonumuz bir zaman cetveli üzerinde mutabık kalarak, her toplantıda görüşmeleri plânın belirli bölümlerine teksif etmek, böylece plânın tümünün görüşülmesi tamamlandıktan sonra üyelerin değiştiregilerinin görüşülmesine başlanması esası kabul edilmiştir...”*¹⁷¹⁶

Plân Karma Komisyonunun, incelemesini tamamlayarak hazırladığı Rapor¹⁷¹⁷, 5 Kasım 1962 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunulmuştu. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 7 Kasım 1962 tarihli 4. Birleşimde Plân Karma

¹⁷¹⁵ Beş Yıllık Kalkınma Plânı, hukukî niteliği açısından kendine özgü bir işlemdi. Her ne kadar, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanıp, “Tasarı” adı altında Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyordu ise de; 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe Konulması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun” uyarınca izlediği süreç, olağan kanun tasarıları veya tekliflerinin kanunlaşma sürecinden tamamıyla farklıydı. Ayrıca, önce Cumhuriyet Senatosunda, sonra Millet Meclisinde görüşülerek kabulünü sağlayan işlem de, bir “kanun” değil, bir “parlamento kararı” idi. Bu nedenle, Plân Karma Komisyonunun yukarıda sözü geçen Raporunda yer alan “kanun” terimi, bize göre yanlış kullanılmış bir terimdir. Bu konuda bkz. Turgut Tan, **Planlamanın Hukuki Düzeni**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, No. 154, Ankara, 1976, ss. 77-96; Erdoğan Teziç, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı**, ss. 19-20. Nitekim, 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi de, 23, 24 ve 25 Ekim 1969 tarih ve E. 1967/41, K. 1969/57 sayılı Kararında, “Plan, Yasama Meclislerinden geçmekle birlikte kanun niteliğinde bulunmadığı için herhangi bir kimseye doğrudan doğruya ödev yükleyemez ve yürürlükte bulunan kanunları değiştirci bir etkiden yoksundur...” demektedir. Bkz. **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 8, Ankara, 1971, s. 37.

¹⁷¹⁶ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 2, “Birinci Beş Yıllık (1963–1967) Kalkınma Plânının sunulduğuna dair Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Plânı ile Plân Karma Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim 6’nın sonuna ekli (16.11.1962), s. 1.

¹⁷¹⁷ Bkz. yukarıda adı geçen Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 2, ss. 1-12.

Komisyonunun Raporu ışığında. Plânı görüşmeye başlamış¹⁷¹⁸ ve Plân üzerindeki ilk konuşmayı, Hükümet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican yapmıştı. Bir sunuş niteliğinde olan bu konuşmasında Başbakan Yardımcısı Alican şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, Cumhuriyet Senatosunun sayın üyeleri;

Birinci Beş yıllık Kalkınma Plânını Cumhuriyet Senatosuna sunmakla; Hükümetimiz memleketimiz için kıymetli bir ödevi yerine getirdiğine kaanidir,

Bu plânın T. B. M. Meclisinin tasvibinden geçmesi ile Türkiyemiz yeni bir devreye, plânlı kalkınma devresine girmiş olacaktır. Plânsız davranışların sebeb olabileceği acı sonuçlar karşısında, plânlı ekonomi yolunu seçmek kalkınma isteğinin başlıca şartı olmuştur.

Bu hakikat bilhassa İkinci Dünya Harbinden sonra, geri kalmış ve gelişmekte olan memleketlerin çoğunda hattâ ileri memleketlerde de kabul edilmiştir. Filhakika bugün Hindistan, Pakistan, Güney-Kore, Güney Amerika memleketleri, İran, Yunanistan gibi gelişmekte olan memleketler yanında, Japonya, Fransa ve Hollânda gibi ileri memleketlerde iktisadi ve sosyal hayatlarını bu yolla düzenlemek zaruretinin duymuşlardır.

Demokratik düzenin; az gelişmiş memleketlerin kalkınmaları için elverişli olmadığı iddiaları, toplumumuzda itibar görmemiş, maddi ve mânevi mânası ile gerçek kalkınmanın ancak demokrasi ve hürriyet nizamı içinde mümkün olabileceği inancı Türk milletinin ittifak ile benimsediği bir kanaat halini almıştır. Hükümetimiz, programının da temel prensibi olan bu millî kanaat Beş yıllık Kalkınma Plânımızın esas dayanağını teşkil etmiştir.

Bugünün devletinde iktisadi ve sosyal hayat adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenmektedir. Anayasamızda da kalkınma, plânları bu amaca ulaşmak için bir vasıta olarak yer almış bulunmaktadır. Yüksek tetkik ve tasviplerinize sunulmuş olan birinci Beş yıllık Kalkınma Plânımız; on beş yıllık bir perspektif plânın ilk hamle safhasıdır. Plânın hazırlanmasında Türk toplumunun yukarki esaslara uygun olarak ulaşmak istediği sosyal ve iktisadi hedefler ile harekete geçirilmesi gereken kaynaklar, on beş yıllık bir zaman açısından ele alınmıştır. Bu sebeple plânın sosyal hedeflerinin ve bunlar arasındaki önceliklerin tesbitinde ve çeşitli sektörlerin gelişme programlarının hazırlanmasında on beş yıl sonunda beklenen sonuçlara göre hareket edilmiştir.

On beş yılda ulaşılabilecek hedefler, yıllık yüzde yedilik bir gelişme hızının sağlanması suretiyle istihdam meselesinin çözülmesi, dış ödeme dengesinin temini ve sosyal adalet ilkesinin tam olarak gerçekleştirilmesidir.

¹⁷¹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 6, Birleşim 4, (07.11.1962), s. 55.

Muhterem arkadaşlar.

İkinci Dünya Harbini takiben az gelişmiş memleketlerin gelişme ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanması insanlığın büyük meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Miletler bir yandan kendi iç bünyelerindeki sosyal ve ekonomik ahenksizlik ve eşitsizlikleri asgariye indirmeye çalışırken, diğer yandan, ileri memleketler ile geri veya az gelişmiş ülkeler arasındaki farkların azaltılması çareleri üzerine eğilmişlerdir. Böylece kalkınma, zamanımızda, insanlığın başlıca meselesi olmuştur. Bu meselenin çözülmesinde Türkiye; demokrasi ve hürriyet nizamı içinde kalkınma yolunu kesin olarak seçmiştir. Bu yolun çetin bir yol olduğunu müdrikiz. Yetişmek istediğimiz memleketler ilerlemeye devam etmektedir. Yüzyıllar boyunca birikmiş olan meselelerimizin kolayca ve çok kısa zamanda halledilemeyeceğinde şüphe yoktur. Fakat en iyi ve en verimli usulleri tesis ederek, bir defa bu yola girmedığımız müddetçe netice almaya doğru mesafeler kat'edemeyeceğimiz de bir vakiadır. 15 yıllık bir devrenin ilk bölümünü teşkil eden huzurunuzdaki birinci Beş yıllık Kalkınma Plânını biz, bu yolda atılmış ehemmiyetli bir adım telâkki etmekteyiz. Noksanlarımız, zaman içinde, kazanılan tecrübeler ve bilgilerle ikmal olunacak ve atılmış olan ilk adım, her gün biraz daha kemâle doğru ilerliyecektir.

Plân fikrini bu anlayışımıza uygun surette değerlendirmekte ve hiçbir zaman esasî usule feda etmeği düşünmemekteyiz. Bizim için esas mesele, maddi ve mânevi kaynaklarımızın ilmin ve tekniğin bulup meydana çıkardığı en rasyonel usuller içerisinde, millî kalkınma hareketimizin emrine verilebilmesi meselesidir. Plânlamayı bu yöndeki gayretleri en iyi değerlendiren bir vasıta olarak kabul etmiş bulunmaktayız.

Memleketimizde kalkınma isteğinin plân ve programlar çerçevesi içinde gerçekleştirilmesi için Cumhuriyet yıllarında hazırlanmış olan kısmî plânlar kendi ölçülerinde başarılı olmuştur. Diğer taraftan yine Cumhuriyet yıllarında, sosyal ve kültürel hayatta ve Devlet düzeninde hepimizce bilinen temel yapı değişimleri başarı ile gerçekleştirilmiştir. Bu başarılar Türk Milletinin ileri hamleler yaratmak için birlik ve beraberlik içinde çalışma azminin sonuçlarıdır. Türk toplumu karşılaştığı güçlükleri yenmesini her zaman bilmiştir. Bugünkü maddi ve beşerî kaynaklarımız; sosyal, iktisadi ve kültürel hayatta düne nazaran daha az zamanda daha büyük hamleleri milletçe başarabileceğimiz bir genişliktedir. Plân bu gayretlerimizi, ilim, tecrübe ve akıl çerçevesi içinde en iyi şekilde kullanmamızı sağlayacaktır.

Muhterem arkadaşlarım, Son yıllarda Türkiye'de kalkınma metotları ile ilgili düşüncede bir gelişme olmuştur. Bu gelişime, huzurunuzdaki kalkınma plânının hazırlanmasında zamanımızın en yeni plânlama tekniğinin kullanılmasına imkân vermiştir.

Plânın hazırlanması için tesbit edilen ve 5 Temmuz 1961 tarihli Resmî Gazete ile ilân edilen «Plân hedefleri ve stratejisi» vesikasında; demokrasi içinde sosyal adalete uygun, dengeli ve hızlı bir kalkınma temel amaç olarak ele alınmıştır. Bu vesika böyle bir amaca ulaşmak için, yılda ortalama yüzde 7 büyüme hızını, gelir dağılımındaki sosyal adaletsizliklerin giderilmesini ve kalkınmanın enflâsyonsuz gerçekleştirilmesini başlıca hedefler olarak tesbit etmiştir.

Hedeflerin tesbitinde, kalkınma ve sosyal adalet ilkeleri arasında önce kalkınma, sonra sosyal adalet veya önce sosyal adalet, sonra kalkınma gibi bir tercih yapılmamış; imkânlarımızın hudutları ölçüsünde yüksek bir kalkınma seviyesinde, demokratik toplum düzeninin icaplarına uygun olarak sosyal adalet ilkesinin gerçekleştirilmesi yolu seçilmiştir. Buna göre plânda kalkınmanın her safhasında, iktisadi ve sosyal hayatın bütün sahalarında, gelir grupları ve bölgeler arasında denge kurulması, fertler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması için gerekli tedbirler derpiş olunmuştur.

Plân ekonomimizin bütününe içine almaktadır. Kalkınmamız, tarihî gelişme sonunda içinde bulunduğumuz ve başarılı sonuçlar vermiş olan karma ekonomi sistemine dayanmaktadır. Milletçe arzu edilen kalkınmayı gerçekleştirmek için insan gücü, tecrübe, sermaye ve bütün imkânlardan faydalanmak zorundayız. Devlet sektörü ve özel teşebbüs, yani topyekûn iktisadi gücümüz ahenkli bir şekilde harekete getirilecektir. İtibar sahibi bir demokratik Hükümetin yaratacağı güven verici ortam içinde, Devletin ve özel sektörün müşterek gayretleri toplumumuzu beraberce geliştirecek ve yükseltecektir.

Ekonomik bünyemizin icabı ve bir bütünün birbirini tamamlayan iki parçası olarak ele alınmış olan Devlet sektörü ve özel teşebbüs konusunda plân bakımından önemli saydığımız bir noktayı burada belirtmek isterim: Tesbit edilen kalkınma hızının gerçekleştirilmesi için toplam tasarrufların ve yatırımların mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarılması amacına uygun olarak âmme sektörü için hedeflerin seçilmesinde özel sektörün gelişme imkânları, özel sektörün gelişmesi için Devletçe sağlanacak imkânlarda da plân hedeflerinin gerçekleştirilmesi esas tutulmuştur. Bu esas, plânın özel teşebbüsün yatırımlarını sınırlayıcı, dolayısıyla özel teşebbüsü köstekleyici vasıfta bir plân olduğu yolundaki bâzı şüphelerin tamamen yersiz olduğunu açıkça gösteren bir ilkedir. Plân, kalkınma hedeflerine ulaşmak için bugün memleket ekonomisinin ve sosyal yapının gerektirdiğinden başka özel teşebbüsü bağlayıcı, onu zorlayıcı hiçbir tahdit tanımamaktadır.

Özel teşebbüs yatırımları geçmiş 10 yıl içinde gayrisâfî millî hâsılanın % 6 – 7 si civarında seyretmiştir. Bu nisbetin 5 yıllık plân devresinde tedricen artarak % 8 e ulaşması derpiş olunmuştur. Burada hemen işaret

etmek isterim ki, Devlet sektörü için faaliyet kolları itibariyle tesbit edilen yatırım hedeflerinin malî kaynakların sınırları içinde kalması mecburiyetine mukabil, özel sektör yatırımları için böyle bir mecburiyet veya tahdit bahis konusu değildir.

Devlet sektörü için plânda öngörülen yatırım hedefleri, tesbit edilen yüzde 7 büyüme hızının teminat altına alınmasına imkân verecek, kaynaklarımızın sınırlarıyla ölçülü hedeflerdir. Bu hedeflerin gerçekleştirilememesi halinde plân amacına uygun bir şekilde işlememiş olacaktır. Bu bakımdan kamu yatırımları hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve bu maksatla gerekli kaynakların sağlanması, ehemmiyetli bir unsurdur.

Devlet, iktisadi ve sosyal hayatın düzenlenmesi ile ilgili kararların alınmasında bir mihraktır. Bu bakımdan plânın uygulanmasına uygun tedbirlerin alınması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin murakabesi altında Hükümetin ödevidir. Hükümetimiz bu ödevi sadakat ve azimle yerine getirmek kararındadır.

Plânın uygulanması bütün milletçe benimsenmesine bağlıdır. Kaynakların ve imkânların ilim ve tekniğin gösterdiği istikamette değerlendirilmesini sağlayan bir vasıta olarak plânın isabetli usuller içinde hazırlanmış olmasının ehemmiyetli bir husus olduğunda şüphe yoktur. Fakat, plânın isabeti yalnız başına başarı sağlamaya kâfi gelmez. Asıl mesele, bu vasıtayı isabetli bir şekilde kullanabilmektedir. Plânlı kalkınma yolu, milletçe geniş ölçüde, tasarruf gayret ve sebat istiyen bir zafer yoludur.

Hükümetimiz bu konuda gerekli teşebbüs ve çalışmalara şimdiden girişmiş bulunmaktadır. Plânın uygulanması için lüzumlu vergi reformu ile ilgili kanunların bir kısmı hazırlanmış Büyük Millet Meclisine sunulmuş bulunmaktadır. Diğerleri de peyderpey Yüksek Meclise sunulacaktır. İktisadi Devlet Teşekküllerinin reorganizasyonu ile ilgili çalışmalar da neticelenmiş, kanun tasarısı Yüksek Meclise takdim edilmiştir. Grev Lokavt ve Toplu Sözleşme kanunu tasarısı, Devlet Yatırım Bankası kurulması hakkındaki kanun tasarısı Yüksek Meclistedir. İdarede reorganizasyon konusundaki ön çalışmalar tamamlanmak üzeredir. Toprak reformu kanun tasarısının çalışmaları sona ermek üzeredir.

Plânın muvaffakiyetinde ehemmiyetleri aşikâr olan bu tasarıların bir an önce kanuniyet iktisabetmeleri için Büyük Meclisin Hükümete müzahir olacağından emin bulunmaktayız.

Plânın uygulanması mevzuunda üzerinde durulacak bir önemli husus da, plânlanan yatırımların teknik projelere bağlanması meselesidir. Plânlı devreye girerken, yatırım projeleri hazırlanmasının memleket ölçüsünde bir esasa bağlanması, başarılı plân tatbikatının başlıca şartıdır.

Beş yıllık plânın yıllık programlar ile İktisadi Devlet Teşekküllerinin yıllık yatırım ve finansman programları, işletme bütçeleri arasındaki münasebetler, bunların karşılıklı olarak hazırlanma ve uygulanma safhalarının tanzimi mevzuu ayrıca ehemmiyetli bir konudur. İktisadi Devlet Teşekküllerinin reorganizasyonu kanun tasarısında, bu hususa mütaallik hükümler derpiş olunmuştur.

Diğer taraftan memnuniyetle ifade etmek isterim ki, plânın dış finansmanı için Hükümetimizce dost memleketler ve İktisadi İş Birliği ve Kalkınma Teşkilâtı nezdinde girişilmiş olan teşebbüslerimiz sonunda, Türkiye'ye yardım konsorsiyomu kurulmuş bulunmaktadır. Plânı tetkik etmek üzere ilk toplantısını üç ve dört Ekimde yapmış olan konsorsiyom, onüç ve ondört Kasım günleri tekrar toplanacaktır. Plânın, gecikmeye uğramadan Yüksek Meclisin tasvibine mazhar olmasının, konsorsiyom çalışmalarının neticeye varmasında taşıdığı ehemmiyeti ayrıca ifadeye lüzum olmasa gerekir.

Bununla beraber şu husus açıkça bilinmelidir ki, plân dış yardım sağlamak maksadiyle hazırlanmış bir doküman değil Türk toplumunun kalkınma arzu ve azmini ifade eden bir vesikadır. Dost ve müttefik memleketlerin ve yardıma katılacak milletlerarası teşekküllerin plânı tetkiklerinde ve plânın uygulanması safhasında bu hususu açıkça müşahade edeceklerine eminim.

Muhterem arkadaşlarım,

Bu kısa mâruzatımla Türk Kalkınma Plânını Yüksek Heyetinize takdim etmiş oluyorum.

Bu vesile ile, Karma Komisyondaki müzakereler sırasında kıymetli mütalâa ve teklifleri ile Hükümetimizi aydınlatıcı bilgilerle teçhiz eden ve plânın noksanlarını ikmal eden Muhterem Karma Komisyon üyelerine huzurunuzda şükranlarımızı ifade etmek isterim. Memleketimizde Plânlama Teşkilâtı henüz çok kısa bir maziye sahip bulunmaktadır. 91 sayılı Kanunla 1960 yılı sonunda kurulmuş olan Devlet Plânlama Teşkilâtı iki sene gibi bir zaman içinde bir taraftan kuruluş çalışmalarını ikmal etmiş, diğer taraftan huzurunuzdaki vesikayı hazırlamıştır. Bu neticenin alınmasında emeği geçmiş memleket çocuklarına teşekkürlerimi ifade etmeyi de bir vazife bilir; Türk Kalkınma Plânının memleketimiz ve milletimiz için hayırlı olmasını temenni ederim.”¹⁷¹⁹

Cumhuriyet Senatosu, bu birleşimi izleyen, 8 Kasım 1962 tarihli 5., 9 Kasım 1962 tarihli 6, 10 Kasım 1962 tarihli 7. Birleşimlerde, sabahdan akşama kadar, toplam 30 saatten fazla bir zamanı bu konuya ayırarak, 10 Kasım 1962 tarihinde, Plân üzerindeki görüşmeleri tamamlamıştı. Görüşmelerin bitiminde gidilen ve 116 üyenin katıldığı oylamada, 18 ret ve 16 çekimser karşı, 82 oyla, Cumhuriyet Senatosunda 5 Yıllık Plân, bazı değişiklik isteklerinin benimsenmesi ile kabul edilmiş oluyordu¹⁷²⁰. Birleşimi yöneten Başkanvekili Sırrı Atalay, sonucu şu sözlerle açıklamıştı:

¹⁷¹⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 6, Birleşim: 4, (07.11.1962), ss. 55-58.

¹⁷²⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 6, Birleşim: 7, (10.11.1962), ss. 302, 303-305.

“...Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı üzerinde (116) sayın üye oy kullanmış, (82) kabul, (18) ret, (16) çekinse; oy tesbit edilmiştir.

*Cumhuriyet Senatosu uzun ve kıymetli bir mesaiden sonra Birinci Beş Yıllık Plân üzerindeki görüşünü bu şekilde açıklamış bulunmaktadır. Diler ve ümidederiz ki; Türk Milletine mutluluk ve refah ve saadet getirsin.”*¹⁷²¹

Kalkınma Plânının, 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “Uzun Vadeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun” hükümlerine göre, Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler sırasında bazı üyelerce yapılan ve Genel Kurulca benimsenmiş olan değişiklik isteklerinin, yeniden Plân Karma Komisyonunda değerlendirilmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda, Plân Karma Komisyonu, sürdürdüğü inceleme sonrasında, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin bir kısmını benimsemiş, bir kısmını değiştirmiş ve hazırladığı Raporu, 14 Kasım 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁷²². 77 sayılı Kanun uyarınca, bu aşamalardan sonra Karma Komisyonca yapılan değişikliklerle birlikte Plân Tasarısının en son Millet Meclisinde görüşülmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, Plânının Millet Meclisinde görüşülmesine, 16 Kasım 1962 tarihli 6. Birleşimde, saat 15.00’te başlanmıştı ve ilk konuşmayı, Hükûmet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu yapmıştı. Başbakan Yardımcısı Feyzioğlu, bu takdim konuşmasında, Plân hakkında şunları söylüyordu:

“Büyük Meclisin Sayın Üyeleri,

Türk Milletinin Anayasa ile kabul ettiği demokrasi düzeni içinde âdil ve dengeli kalkınma vasıtası olan plân, Yüce Meclise sunulmuş bulunmaktadır. Plân Karma Komisyonunda ve Cumhuriyet Senatosunda incelenip kabul edildikten sonra huzurunuzda gelmiş olan bu eser, Millet Meclisinde, Türkiye’nin gerçeklerine, Türk toplumunun kalkınma amaç ve azmine en uygun şekliyle kesinleşecektir.

Bu plân, hedefleri, hazırlanışı ve muhtevası bakımından demokratik bir plândır. Demokratik bir düzende plânlamanın başarılı olması için, teknik çalışmalara rehber olarak ana hedeflerin ve ana istikametlerin, siyasi karar mercileri tarafından tesbiti lâzımdır. Türk plânlamasında da bu yol takibedilmiştir.

Plânın hedeflerini ve bunlara ulaşmak için başlıca yolları gösteren «Plân hedefleri ve stratejisi», Devlet ve özel sektör temsilcilerinin, ilim adamlarının, çeşitli alanlarda başarı sağlamış uzmanların katıldığı etraflı çalışmalarla hazırlanmış ve Millî Birlik Hükûmeti tarafından kabul edilerek 5 Temmuz 1961 tarihli Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

¹⁷²¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 6, Birleşim: 7, (10.11.1962), s. 302.

¹⁷²² Millet Meclisi S. Sayısı: 1, “Birinci beş yıllık (1963 – 1967) Kalkınma Plânının sunulduğuna dair Başbakanlık tezkeresi ve Kalkınma Plânı ile Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen değiştirmelere dair Plân Karma Komisyonu raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6’nın sonuna ekli, (16.11.1962), ss. 1-6.

Seçimlerden sonra iş başına gelen Birinci Karma Hükümet bu temel vesikayı dikkatle incelemiş ve hiç değiştirmeden olduğu gibi benimseyerek, bir Bakanlar Kurulu Kararı şeklinde, Devlet Plânlama Teşkilâtına siyasi direktif olarak vermiştir.

İkinci Karma Hükümet daha kurulurken aynı temel prensipleri politikasının ve programının esası olarak kabul etmiştir.

Bu durum, seçilen plân hedefleri ve stratejisinin, çeşitli siyasi partilerimizin ve milletimizin görüş ve arzularına uygunluğunu ve yurt gerçeklerini ne kadar isabetli şekilde kavradığını göstermektedir.

Plân, bu temel direktife uygun olarak hazırlanmıştır. Hazırlık çalışmalarını her hangi bir merkezî organ yalnız başına yapmamış; bu çalışmalara bütün Devlet Teşkilâtı, İktisadi Devlet Teşekkülleri, her sektörden çok sayıda uzman katılmışlardır. Bu çalışmaların tertiplenmesinde ve yürütülmesinde Devlet Plânlama Teşkilâtı, başarılı şekilde, koordinasyon vazifesini yerine getirmiştir. Çalışmaların her safhasında, Türk uzmanlarının mesuliyeti altında, yabancı uzmanlardan da faydalanılmıştır. Böylece, plân, Türk idarecilerinin, iktisatçıların, mühendislerinin ve danışma kurullarına katılan meslekî teşekküller mensuplarının müşterek eseri olarak meydana getirilmiştir. Büyük Millet Meclisinin kabulünden sonra, bu eser, Türk Milletinin müşterek malı, Türk toplumunun kalkınma ümit, arzu ve azminin bir ifadesi olacaktır.

Bu plân, ekonomimizin bütün sektörlerini, sosyal ve kültürel yönleri ile de kapsayan bir kalkınma plânıdır.

Temel hak ve hürriyetlere dayanan batılı demokrasi düzenini insan haysiyetine uygun tek yaşayış şekli sayan Türk toplumu için, «Ya hürriyet, ya kalkınma» değil, ancak, «hürriyet içinde kalkınma» bahis konusu olabilir. Bunun içindir ki, plânın ilk cümlesinde, «Demokrasi düzeni içinde plânlı kalkınma», prensibi yer almıştır.

Plân, totaliter bir sistem içinde, ferdin esareti pahasına kalkınmayı reddettiği gibi; adaletsiz ve dengesiz kalkınma fikrini de reddetmiştir.

Ekonominin çeşitli kesimleri, yurdun çeşitli bölgeleri ve toplum yapımızı meydana getiren çeşitli gruplar ve fertler arasında, kalkınmanın nimet ve külfetlerinin paylaşılmada sosyal adalet ve denge sağlanması plânın hedefleri arasındadır.

Kalkınma, yurdun bâzı bölgelerini kendi kaderine terk ederek, yalnız gelişmiş, ya da hızla gelişmeye elverişli bölgeleri ele almak suretiyle yürütülmeyecektir.

Kalkınma, büyük kütlelerin ıstırapı ve sefaleti pahasına da yürütülmeyecektir.

Plânda, kısa vadeli bir düşünüşle birbiri ile çatışır gibi görünen hızlı kalkınma ve sosyal adalet amaçlarının her birine gerekli ölçüde ağırlık verilerek, bu iki temel amaç bağdaştırılmıştır. Plânda, bu fikir şöyle ifade edilmiştir: «Millî gelir artışını en yüksek seviyeye çıkarmak, kalkınma politikasının tek hedefi olarak ele alınır ve bu yüzden büyüme, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri artıracak yönde olursa bu davranış kalkınmanın çalıştırma ve genel refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlarının gerçekleşmesine geniş ölçüde engel olabilir. Buna karşılık, sosyal amaçlar tamamen ön plâna alınır ve genel yaşama seviyesinin yükseltilmesi için aşırı sosyal güvenlik tedbirlerine, yeniden dağıtım politikalarına gidilirse o zaman da doğrudan doğruya iktisadi verimliliği artıracak ve iktisadi gelişmeyi sağlayacak kaynakların geniş ölçüde dağıtılmasıyla iktisadi büyüme daha başlamadan durdurulmuş olabilir.»

Netice olarak, bu plân «kalkınma mı? Sosyal adalet mi?» sorusuna, «sosyal adaletle birlikte kalkınma» cevabını vermektedir.

Muhterem arkadaşlarım. Plânın özelliklerinden biri de Devletin ve özel teşebbüsün faaliyetlerini, yurt yararına en uygun şekilde, bağdaştırma çabasıdır.

Tarihî bir gelişme sonucu olarak ekonomimiz, Devlet Sektörü ile özel sektörden kurulu bir karma ekonomidir. Plân, her iki sektörü de kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli payı olan unsurlar olarak görmektedir.

Kendi yurdumuzun gerçeklerinden, millî bünyemizden ve millî tarihimizden değil, çağdaş iktisat ilminden değil; «demokrasi içinde kalkınma» yı reddeden dogmatik görüşlerden ilham alanlar, bu plânı aşırı derecede liberal olmakla itham edebilirler; keza, Türkiye gibi iktisaden hızla kalkınmaya muhtaç ve sermaye terakümü az olan bir memlekette; yolun, iskelenin, içme suyunun, büyük enerji tesislerinin, binlerce köyde açılacak okulların, kavrulan toprağa bereket getirecek sulama tesislerinin, en ücra yerlere kadar uzanacak sağlık ocaklarının, üniversitelerin, teknik okulların, araştırma lâboratuvarlarının nihayet birçok sanayi kollarının hep Devlet hizmeti beklediğini görmek istemiyenler, bu plânda Devlet yatırımlarına ve Devletçi görüşe fazla yer verildiğini öne sürebilirler.

Hakikatte, bu plân, metninde de açıkça ifade edildiği gibi, «Devlet Sektörü ile özel sektörün gelişmeleri konusunda, her hangi bir peşin hükümle bağlı olmaksızın» hazırlanmıştır. Yine plân metninde belirtildiği gibi «Devlet ve özel teşebbüs sektörleri, birbirinden ayrı ve menfaatleri birbiri ile çelişen

iki parça olarak değil, bir bütünün birbirlerini tamamlayan iki kesimi olarak ele alınmıştır.» Bu plânda, yine metinden aynen alınmış bir Cümle ile ifade edeyim, «Kamu ve özel sektör arasındaki iş bölümünün tesbitinde dogmatik bir tutum değil, pratik bir görüş hâkim olmuştur.»

Bir yandan, Devlete, iktisadi alanda, önemli ve ihmali imkânsız vazifeler yükliyen, öte yandan Anayasa teminatı altındaki özel teşebbüsü plânlı kalkınmanın gerçeklerine uygun şekilde teşvik eden; memleket gerçeklerine uygun; Atatürk'ün her türlü sağ ve sol dogmatizmden uzak millî Devlet ve ekonomi anlayışından ilham alan bir iktisadi görüş, plânlı kalkınma gayretlerimize rehber olacaktır.

Devlet Sektörünün iktisadi faaliyetleri için hedeflerin tesbitinde, özel sektörün imkânları hesaba katılmıştır. Aynı şekilde, özel sektörün gelişmesi için düşünülen teşvik tedbirlerinin ve kolaylıkların uygulanmasında da, plân hedeflerinin gerçekleştirilmesi, toplam tasarruf ve yatırımların mümkün olan en yüksek seviyeye çıkarılması göz önünde tutulmuştur.

Tesbit edilen hedeflere aykırı olmadıkça plân, özel teşebbüsün yatırım ve istihsal faaliyetlerini sadece destekliyecektir. Ekonomik yapımızın sağlamlığı bakımından gerekli olduğu öteden beri kabul edilmiş ve zaruretler dolayısıyla uygulanmış olan makul tedbirler dışında, plân, özel teşebbüs faaliyetleri hakkında tahdit ve kontroller getirmemektedir. Aksine olarak, ekonomik ve ticari alanlarda takibedilecek politikaları açıklıkla tesbit eden plân, özel teşebbüsün ileriye görerek uzun vadeli kararlar almasına imkân verecek bir güven ortamı yaratacaktır. Bu vesika özel teşebbüse yol gösterecek, onu kararsızlıktan ve büyük risklerden koruyacak, gerekli teknik bilgileri verecek bir vesikadır.

Muhterem arkadaşlarım;

Bütün dünyada, kalkınma, çağımızın başlıca parolası olmuştur. Bilhassa İkinci Dünya Harbinden sonra, biryandan harbde yıkılmış Batı Avrupa'nın imarı, öte yandan dünyanın geri kalmış ülkeleri ile ileri memleketler arasındaki mesafenin kapatılması konularının rasyonel ve sistemli bir şekilde incelenmesi sonunda, demokratik plânlama tekniği gelişmiştir.

Bugün, plânlama, gelişmeye muhtaç memleketlerin esasen kıt olan kaynaklarını toplum bakımından en faydalı alanlara yöneltmek suretiyle dengeli ve âdil bir kalkınmayı gerçekleştirmek için kullanıldığı gibi, iktisaden gelişmiş birçok demokratik ülkelerde de ekonomik inkişafın emniyetle ve intizamla yürütülmesi için başvurulmuş bir vasıta. Plânlama ile, çeşitli istihsal sektörlerinde tabii kaynakların, insan gücünün ve sermayenin iktisadi olarak kullanılması; devamlı gelişme sağlanması, dış ticaret tıkanıklarının önlenmesi; istihdam, eğitim ve sağlık meselelerinin toplum için mümkün olan en iyi şekilde halledilmesi hedefleri güdülmektedir.

En geri kalmış milletlerin bile süratle kalkınma çabasında olduğu bir dünyada yaşıyoruz.

Bir mütefekkirin veciz ifadesi ile «tarihin akış hızının arttığı» bir çağda yaşıyoruz.

Böyle bir dünyada ve böyle bir çağda, Türkiye'mizin, yıllarca sonra bile, dış yardımlarla yaşayabilen, dış ödeme dengesi devamlı surette açık veren, nüfus artışının ardından yetişemiyen, büyük şehirleri gecekondü çemberi ile sarılmış, işsiz sayısı nüfus artışına paralel olarak yükselen; artan nüfusuna iş sahası, okul, içme suyu, sağlık tesisi, yetiştiremeyen ve müreffeh toplumlarla arasındaki mesafe durmadan açılan bir memleket halinde kalması şüphesiz milletimizin hiçbir ferdinin ve hiçbir sorumlu insanın kabul edemeyeceği bir durumdur.

Türk toplumu gibi, sosyal, kültürel alanlarda büyük devrimler başaran ve uzun yıllardan beri, fakirlik çemberini yarmaya çalışan bir toplum için, plân kalkınmanın vaz geçilmez unsurudur. Plânlı kalkınma fikrinin Anayasamızda açıkça yer alması, acı tecrübeler sonunda, bu gerçeğin anlaşılmasının tabii bir sonucudur.

Plânla ilgili çalışmaların çerçevesini teşkil eden plân hedefleri ve stratejisinde kalkınma hızı % 7 olarak tesbit edilmiştir. Bu hızın tâyininde bir taraftan nüfusumuzun yılda % 3 nisbetinde artmakta olması, diğer taraftan ulaşmak istediğimiz ve mensubu bulunduğumuz Batı Avrupa camiasının bugünkü seviyesi ile bu memleketlerin önümüzdeki devre içinde gerçekleştirmeyi hedef aldıkları ortalama artış hızı göz önünde bulundurulmuştur. Tesbit ettiğimiz kalkınma hızı, Batı Avrupa ülkeleri ile aramızdaki mesafenin daha fazla açılmasını önliyerek bu mesafenin gittikçe daralmasını hedef tutmaktadır. Bu hız, plânın hedefleri arasında bulunan işsizliğin bir çözüm yoluna bağlanması, tediye muvazenemizin devamlı açık vermektan kurtarılması ve ekonomimizin dış yardımlara muhtacolmadan gelişebilmesi için gerçekleştirilmesi zaruri olan bir hızdır.

İnanıyoruz ki, bu hızın gerçekleştirilmesi hem zaruri, hem de mümkündür. Kalkınma hızının tesbitinde tabii ve beşeri kaynaklarımız ile ekonomik imkânlarımızın sınıfları da göz önünde bulundurulmuştur. Geçmiş yıllara göre, % 7 kalkınma hızına ulaşmak önemli bir hız artışı ifade edecektir.

İnsan gücü, sermaye ve tabii kaynakların düzenli ve sistemli bir şekilde kullanılması, gerekli temel reformların yapılması ile bu hızın sağlanabileceği hesaplanmıştır. Hemen ilâve etmek gerekir ki, bu şartları yerine getirerek hürriyet ve sosyal adalet içinde kalkınmayı gerçekleştirebilmek milletçe büyük çaba gösterilmesine ve bâzı fedakârlıklara katlanılmasına bağlıdır.

Yılda ortalama % 7 kalkınma hızının önümüzdeki beş yıl içinde gayrisâfi millî hâsılanın % 18,3 kadar yatırım yapılmasını gerektirdiği hesaplanmıştır.

Bu yatırımların % 14,8 i iç tasarruflarla, % 3,5 i dış kaynaklarla karşılanacaktır. Geçmiş beş yılda gayrisâfi millî hâsılanın ortalama % 14,8 i kadar yatırım yapılmış, bunun % 12,8 i iç tasarruflarla, % 2 si dış kaynaklarla karşılanmıştır. Buna göre, plân devresinde, geçmiş beş senelik devreye nazaran iç tasarruflarımızın gayrisâfi millî hâsılanın % 2 si, dış kaynakların ise gayrisâfi millî hâsılanın % 1,5 i nisbetinde artırılması gerekmektedir. İç tasarrufların bu nisbette artırılması, nüfus artış hızı yüksek ve gelir seviyesi düşük olan Türkiye gibi bir memleket için küçümsenemeyecek bir hedeftir. Bununla beraber, gerekli iktisadi ve sosyal tedbirlerin alınması ile, bu hedefin büyük kütleleri ağır külfet altına sokmaksızın gerçekleştirilmesi mümkündür.

Kabul edilen % 7 kalkınma hızının gerçekleştirilmesi ile 1961 fiyatlarına göre bugün 52,7 milyar lira olarak tahmin edilen gayrisâfi millî hâsıla, beş yıllık plân devresi sonunda 73,9 milyar liraya, onbeş yıl sonra ise 145,3 milyar liraya yükselmiş olacaktır. Fert başına gelir ise, nüfus artışı da hesabedilerek, beş yıllık devre sonunda % 22, onbeş yıl, sonra % 78 nisbetinde yükselmiş olacaktır. Beş yıl içinde ekonomimizin çeşitli sektörlerinde iki milyondan fazla insana ve 15 yılda 7,5 milyon insana iş sahası açılmış olacaktır. Açık ve gizli işsizliğin önlenmesi için takibedilecek politika yanında, köylerde tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesi, istihdam yaratıcı projelere ve sektörlerle öncelik verilmesi tedbirleri de plânda yer almıştır.

Eğitim sahasında, yakın bir gelecekte, ilkokul çağında bulunan bütün çocukların okuma imkânlarına kavuşturulması ön görülmüş; bir taraftan teknik ve meslekî eğitim geliştirilirken, diğer taraftan bu alanda yetişenlere çalışma imkânları sağlanması düşünülmüş; iktisadi kalkınma ile yetişmiş insan gücü ihtiyacı arasında denge kurulmuştur. Her alanda, yüksek seviyede yeter sayıda ilim adamları ve araştırmacılar yetiştirmek için gerekli tedbirlere yer verilmiştir.

Sağlık konusunda, halk sağlığının korunması, daha iyi beslenme imkânlarının sağlanması, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi başlıca hedeflerdir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için takibedilecek politikanın esasları, alınması gerekli tedbirler ve bunların gerektirdiği yatırımlar plânda ön görülmüştür.

İktisadi kalkınmamızın temeli tarım ile sanayi arasında dengeli bir gelişmeye dayanmaktadır.

Sanayiin gelişmesi tarım istihsalinde önemli bir artışın meydana gelmesine bağlıdır. Bu maksatla tarım yatırımları onbeş yıl içinde iki misline çıkarılmak üzere plânlanmıştır. Plân devresinde tarım yatırımları toplam yatırımların % 17,7 sine ulaşacaktır. Bu nisbet yüz yıllardan beri

bakımsız kalmış, tabiî şartların yıpratması ile verimliliğini kaybetmiş olan tarım sahasında büyük gayretleri gerektirmektedir. Tarım istihsalimizi fizikî tahditlerin ve organizasyon güçlüklerinin imkân verdiği âzami hızla artırmak hedef tutulmuştur.

Madencilik sahasında her yıl % 8,7 ve plân devresi sonunda % 52,8; imalât sanayiinde yılda ortalama % 11,5 ve plân devresi sonunda % 72,8; enerji sahasında yılda ortalama % 12,8, devre sonunda % 83,3; ulaşırmada ortalama 9,6 devre sonunda % 58 gibi istihsal artışları kaydedilmiş olacaktır.

Tediye muvazenemizin kronik açık vermesini önlemek uzun vadeli hedeflerimizden biridir. Bu maksatla, plânda, milletlerarası ihtisaslaşma ve iş birliği imkânları içinde, dış ticaretimizi ve dış ödeme durumumuzu yüksek bir seviyede dengeye ulaştırmak esas alınmıştır. Plân devresinde alınacak tedbirler ve yapılacak yeni yatırımlarla 10 yıl sonunda bu hedeflere ulaşılabileceği hesaplanmıştır.

Kalkınma plânımızın büyük hedeflerinden biri de mâruzâtının ilk kısmında kısaca temas ettiğim, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkınmalarını sağlamaktır. Bu maksatla takibedilecek politikanın esasları plânda tesbit edilmiştir.

Sözlerime son vermeden plân döneminde Devlet ve özel sektör yatırımlarının miktarı hakkında da kısaca mâruzâtta bulunmak isterim.

Yatırımların Devlet ve özel teşebbüs sektörlerine dağılımında, Devlet sektörü için malî kaynakların sınırları göz önünde tutulmuş, özel sektör için ise, geçmiş yıllarda bu sektörde gerçekleştirilen yatırımların hacmi ve alınacak teşvik tedbirlerinin tesirleri göz önünde tutularak tahminler yapılmıştır.

Geçmiş on yıl içinde, özel teşebbüs yatırımları gayrisâfi millî hâsılanın ortalama % 6-7 si civarında seyretmiştir. Bu nisbetin plân devresi içinde tedricen artarak % 8 e yükseleceği tahmin edilmiştir. Devlet sektöründe yapılacak yatırımlar ise % 10,3 ken % 11,4 e yükselecektir. Böylece, plân döneminde özel sektör yatırımlarının % 11 nisbetinde; kamu yatırımlarının ise % 10,6 nisbetinde artacağı hesaplanmıştır. Buna göre 1962 yılında 3,5 milyar liradan ibaret olan özel yatırımların 1967 de 5,9 milyar liraya yükseleceği tahmin edilmiştir. Özel teşebbüs için verilen rakamlar realist şekilde yapılmış tahminlerden ibarettir, özel teşebbüsün, imkânları elverdiği takdirde bu miktarların üstünde yatırım yapması mümkündür ve arzuya şayandır.

Devlet sektörü yatırımları 1962 yılındaki 5,1 milyar liraya mukabil 1967 yılında 8,4 milyar lira olarak hesaplanmıştır.

% 7 lik kalkınma hızının gerçekleşmesi için, kamu yatırımlarının hedef olarak tesbit edilen seviyelere mutlaka ulaşması ve bu yatırımların, enflasyona yol açmadan, sıhhatli kaynaklardan finanse edilmesi zaruridir.

Bu mâruzâtımla Türk plânının taşıdığı vasıfları, temel ilkelerini, hedeflerini ve plânın Türk toplumunun meselelerini çözmek için önümüzdeki yıllarda getireceklerini kısaca açıklamış bulunuyorum.

Bu plânın başarısı, yalnız milletimizi refaha doğru götürmekle kalmıyacak, aynı zamanda Türk demokrasisinin de kesin zaferi olacaktır.

Huzurunuzdan ayrılırken, Yüce Meclise plân çalışmalarında başarılar temenni eder; plânın hürriyet içinde kalkınmayı başarmaya azmetmiş olan Türk Milletine uğurlu olmasını dilerim.” ¹⁷²³

Başbakan Yardımcısı Feyzioğlu'nun bu konuşmasından sonra, aynı Birleşimde, kürsüye, sırasıyla, Millet Partisi Meclis Grubu adına İstanbul Milletvekili Zekâî Dorman, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Gurubu adına Konya Milletvekili İrfan Baran, CHP Meclis Grubu adına İstanbul Milletvekili Suphi Baykam çıkmışlar ve bazı milletvekilleri de şahısları adına konuşmak için söz almışlardı¹⁷²⁴. Bu arada dikkat çeken bir husus, Millet Partisi adına konuşan Dorman'ın konuşması devam ederken, konuşma süresi dolduğunda; Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Tokat Milletvekili Ali Dizman, İstanbul Milletvekili Ö. Zekâî Dorman ve Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan'ın ortak bir önerge vererek, Kalkınma Plânı üzerinde Gruplar adına yapılan konuşmalarda, 20 dakikalık süre sınırlamasının uygulanmamasının istemeleri ve bu talebin Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmesiydi¹⁷²⁵. Böylece, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda bir zaman sınırlaması söz konusu olmayacaktı. 16 Kasım 1962 tarihli 6. Birleşimde son söz alan, Tarım Bakanı Giresun Senatörü Mehmet İzmen'di. Bakan İzmen, Plânın tarım sektörüne yaklaşımı hakkında toplu bir değerlendirme konuşması yapmıştı¹⁷²⁶.

Uzun vadeli Kalkınma Plânı üzerinde 4 saat süren bu ilk günkü çalışmanın sona erdiği saat 19.00'da, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bir açıklamada bulunarak, Plân üzerindeki görüşmelerin aralıksız devam etmesi gerektiğini bildiriyor ve çalışma programını Genel Kurulun oyuna sunuyordu. Başkanvekili Ok'un bu konudaki konuşması, Millet Meclisinin 16 Kasım 1962 tarihli 6. Birleşim tutanaklarına şöyle yansımıştı:

¹⁷²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), ss. 170-174.

¹⁷²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), ss. 174-196.

¹⁷²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), s. 179.

¹⁷²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), ss. 196-199.

“BAŞKAN – Sayın arkadaşlar, yüksek malûmlarınızdır ki; plân görüşmeleri aralıksız olarak devam edecektir. Bu cihetle 17 Kasım 1962 Cumartesi günü saat 10 dan 13 e, 15 ten 19 a kadar olmak üzere ve plân görüşmelerinin bitimine kadar bu böyle devam etmek üzere Meclisin birleşimlerine devam etmek hususunu tasviplerinize arz etmek mecburiyetindeyiz. Bu cihetle kabul buyuranlar lûtfen işaret etsinler... Kabul etmiyenler... Kabul edilmiştir.

Plânın görüşülmesinin bitimine kadar Cumartesi ve Pazar günleri de dâhil olmak üzere her gün saat 10 dan 13 e, 15 ten 19 a kadar birleşimler devam edecektir...” ¹⁷²⁷

Alınan bu karar doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 17 Kasım 1962 tarihli 7.; 18 Kasım 1962 tarihli 8.; 19 Kasım 1962 tarihli 9.; 20 Kasım 1962 tarihli 10. ve 21 Kasım 1962 tarihli 11. Birleşimlerini, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının görüşülmesine ayırmış olduğunu görüyoruz. Böylece, 7 gün içinde, toplam 45 saat 35 dakika süren görüşmelerden sonra, Millet Meclisi, 21 Kasım 1962 tarihli Birleşimde gidilen ve 352 milletvekilinin katıldığı oylamada, Kalkınma Plânını, 92 ret ve 44 çekimsere karşı, 216 oyla kabul etmişti ¹⁷²⁸.

Plânın Millet Meclisinde kabul edilmesi üzerine, Başbakan İsmet İnönü söz alıyor ve şu konuşmayı yapıyordu:

“Yüksek Meclisin Sayın Üyeleri;

Plân, Yüce Meclisin tasvibim; sunulmuştur. Aldığımız karar, memleketin 5 yıllık geleceğine yön veren tarihî bir karar olacaktır. Bu kararınız aynı zamanda, iktisadi ve sosyal hayatımızın düzenlenmesinde Hükümetçe teklif edilen tutumun tasvibini ortaya koyacaktır.

Plân üzerinde 24 Ekimden beri Plân Karma Komisyonunda, Cumhuriyet Senatosunda ve Yüce Meclisinizde yapılan etraflı görüşme ve tartışmalar memleketin geleceğine güvenle bakabileceğimizi göstermiştir. Türk toplumunun çetin iktisadi ve sosyal meseleleri vardır; fakat, bu meselelerin demokrasi düzeni içinde çözülemeyeceği şeklindeki görüşlerin milletçe kabul edilmediği artık anlaşılmıştır.

Türk Milleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat, altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiştir. Türk Milleti, iktisadi ve sosyal hayatın, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenmesi arzusunda ve azmindedir. Türk millet, hürriyet içinde kalkınacaktır.

¹⁷²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 6, (16.11.1962), s. 199.

¹⁷²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), ss. 552, 556-559.

Kalkınmanın plânlı veya plânsız gerçekleştirilmesi üzerinde uzun tartışmalar yapılmıştır. İlim ve politika çevrelerinde hemen bütün dünyada yapılan bu tartışmalar plânlı kalkınma görüşünün zaferi ile sonuçlanmıştır. Zamanımızda temel mesele haline gelmiş olan kalkınma ve iktisadi büyüme için plân, başvurulması gerekli bir vasıta olarak görülmektedir.

Yüzyıllarca devam etmiş olan durgunluk devresi 19ncu yüzyılda meydana gelen sanayi inkılâbından sonra yavaş da olsa yerini iktisadi gelişmeye terk etmiştir. Bu gelişmenin sonuçları sanayileşen toplumların ilerlemesine ve fertlerin hayat şartlarının geniş ölçüde yükselmesine imkân vermiştir. Bugün teknik ilerleme sayesinde ikinci bir inkılâba şahit oluyoruz. Bu inkılâbın başlıca vasfı iktisadi ve sosyal alanlarda gelişmenin süratlenmiş olmasıdır. Bugün gelişme sonunda meydana gelen değişmeler bir insan ömrü içinde görülecek kadar hızlanmıştır.

Hızlı gelişme mümkün olunca, geri kalmış memleketler için hızlı kalkınma bir zorunluluk haline gelmiştir. Bugün ileri ve geri kalmış bütün ülkeler daha ileri gitme ve kalkınma çabası içindedirler.

Türk toplumu dünya milletleri arasındaki bu yarışmada plânsız davranışların acı sonuçlarını görmüş ve plânlı kalkınmayı başarıya götüren bir yol olarak seçmiştir.

Buraya kadar açıkladığım temel görüşler ve şartlar içinde hazırlanmış olan kalkınma plânımızı gözden düşürmeyi hedef tutan başlıca iki cereyan vardır. Birincisi, plânu sosyal adalet bakımından zayıf bulmakta özel teşebbüse geniş haklar tanıdığını ileri sürmektedir. İkincisi Devletçiliğe imtiyazlar tanıdığını, özel teşebbüsün ihmal edilerek kısır bırakıldığını iddia etmektedir. Biribirinin zıddı bu iki cereyan plânın karşısındadır. Kökleri aşırı felsefî görüşlere dayanan bu iki cereyanın plânın karşısına dikilmiş olması plânımızın Türkiye gerçeklerine uygun, doğru yolda bulunduğunu gösteren kuvvetli bir delildir. Bununla beraber bu durum plânın bütünlüğünü muhafaza etmek, tahripkâr hareketlere karşı milletçe uyanık bulunmak zorunda olduğumuzu da göstermektedir.

Milletlerarası yarışmada bir memleketin yeri o memleketteki istihsal artışı nisbeti ile ölçülmektedir. Geçmiş yıllarda kalkınma hızımız ortalama olarak % 5,2 nin üstüne çıkamamıştır. Nüfusumuzun her yıl % 3 kadar artması sebebiyle fert başına yılda ortalama ancak % 2,2 kadar artış sağlanabilmiştir. Bu durum geçmişte % 3 ten fazla artış sağlıyan mensubu bulunduğumuz Batı-Avrupa camiası ile ve hattâ yakın komşularımızla aramızdaki mesafenin gittikçe açılmasına imkân vermiştir. Kalkınma plânımızda gelecek beş yıl için kalkınma hızı % 7 ölçüsünde tesbit edilmiştir. Bu ölçüyü az bulanlar tabiî, beşerî ve malî kaynaklarımızın sınırlarını

düşünmemişlerdir. Öte yandan % 7 kalkınma hızını, gerçekleştirilmesi imkânsız bir ölçü sayanlar da çıkmıştır. Yüksek Meclislerdeki tartışmalar % 7 hızının doğruluğunu göstermiştir. Kalkınmamızın gelecek beş yılda % 7 nin altına düşmesini hiçbir yurtsever Türk arzu etmez; % 7 nin üstünde bir kalkınma, bugün için, imkân ve kaynaklarımızın ötesinde görülmektedir.

Plânda tesbit edilen kalkınma hızı iktisadi ve sosyal hayatımızda bizi adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlaması amacına yöneltecektir. Bununla beraber bu amaçların plân devresi içinde tam gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu bakımdan plânda daha uzun bir devre, 15 yıllık bir gelecek nazara alınmıştır.

Nüfusumuz her yıl % 3 nisbetinde artmaktadır. Her yıl bu ölçüde nüfus toplumun çalışmıyan, faal olmıyan nüfusuna eklenmektedir. Öbür yandan, köyden şehirlere akın devam etmekte, şehirlere gelen nüfus iş sahaları aramaktadır. Bugünkü durumda gizli ve açık işsizlik toplum için düşündürücü bir mesele halindedir. Yaşayış tarzı bakımından köyler ile büyük şehirler arasında derin farklar vardır. Nüfusun hızlı artışı sonunda toplum yapımızdaki devamlı değişme istidadı karşısında kıt kaynaklarımızı ilim ve akıl yoluyla millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek zorundayız. Plân bu yolda bize bir yandan muhtemel buhranlara, işsizliğin artmasına, enflasyona düşmemizi önlerken, öbür yandan kalkınmada adaleti sağlayacaktır. Böylece Türk toplumunun bugün karşı karşıya bulunduğu iktisadi ve sosyal meseleler çözüm yoluna bağlanacak ve ileride doğabilecek meseleler bugünden kestirilip önlenebilecektir.

Kalkınma için gerekli yatırımların hacmi, bunları yapmak için gerekli zaman düşünülecek olursa ileriye görmıyen, geleceği önceden kestiremiyen ve imkânlarını buna göre kullanmasını bilmiyen toplumların dünya gidişine ayak uydurmaları mümkün değildir. Âdil, dengeli ve hızlı bir kalkınma içinde yalnız ileriye görmek ve çeşitli tahminler yapmak da kâfi değildir. Bu tahmin ve hesapların, amaçları gerçekleştirecek şekilde birbirleriyle tutarlı olması gerekir. Böyle olmazsa, iktisadi ve sosyal buhranlar baş gösterir ve kalkınmadan umulan gerçekleşemez.

Toplumca kabul edilen bir geleceğe yönelebilmek için milletçe çabalarımızı benimsenen amaçlara güvenle yöneltmek zorundayız. Türk toplumu ilim ve akılla iktisadi ve sosyal meselelerinin çözülebileceğine inanmıştır. Devlet bu meselelerin çözülmesinde gösterilecek çabaların ve faaliyetlerin düzenlenmesinde, milletin seçtiği yolun açıklanmasında ve ileri hamlelerin başarılmasında bir mihrak noktasıdır. Bu anlayış içinde plân Yüksek Meclisinin kabulünden sonra, millet iradesi ile geleceğin ve kalkınmanın güvenilir bir vasıtası değerini kazanacaktır.

Bu noktada plânın Devlet sektörü ve özel teşebbüs için uygulama bakımından vasfı üzerinde durmak isterim. Plânın özel teşebbüsü ihmal ettiği ve kısır bıraktığı iddiası yersiz olduğu gibi, özel teşebbüse uyulması mecburi hedefler ve tahditler getirdiği iddiası da asılsızdır. Plân özel teşebbüsün faaliyet kolları itibariyle gerçekleştirebileceği yatırım miktarlarını tahmin etmektedir. Plânda, bâzılarının zannettiği gibi, özel teşebbüs işletmeleri için hedefler yoktur. Tahmin edilen yatırımların altında kalınması veya üstüne çıkılması mümkündür. Özel teşebbüsün bu miktarları aşan yatırımlar yapması kalkınmanın emniyet altına alınması ve düşünülenden daha hızlı gerçekleşmesi bakımından arzu edilecek ve sevinilecek bir sevdur. Plânda özel teşebbüsü bu yönde teşvik edici tedbirlere önem verilmiştir. Plân hedeflerine yönelen özel teşebbüs yatırımları kredi imkânlarından, döviz tahsisinde kolaylıklardan ve vergi indirimi gibi teşviklerinden faydalanacaktır. Bundan başka plân kamu yatırımlarının belirtilmesi, iktisadi ve ticari politikalarla, açıklık ve kararlılık getirmesiyle özel teşebbüs faaliyetleri için güven ortamı yaratacaktır. Ayrıca plân istihsal için en elverişli sürüm sahalarını göstermesi bakımından özel teşebbüse rehberlik edecektir.

Kamu yatırım hedeflerinin tesbitinde özel teşebbüsün gelişme imkânları göz önünde tutulmuştur. Özel teşebbüsün gelişmiş olduğu veya gelişme istidadı gösterdiği yerlerde kamu yatırımlarından dikkatle sakınılmıştır. Plân özel teşebbüse ekonomik zaruretler dışında idarî veya siyasi tehditler tanımamaktadır.

Plânda ön görülen ekonomik zaruretler, malî istikrar ve dış ödeme dengesinin sağlanması hedefine yönelmiştir. Plânın enflasyona gitmeden finanse edilerek para kıymetinde ve genel fiyat seviyesinde dalgalanmaların önlenmesi temel şart olarak alınmıştır. Dış ödeme dengesinin devamlı açıklardan kurtarılıp ekonomimizi dış yardımlara muhtaç olmadan geliştirecek duruma getirmek plânın başlıca amaçlarından biridir. Geri kalmış veya gelişmekte olan bir memleket için bunlar kalkınmanın vazgeçilmez şartlarıdır. Bu şartlar iktisadi ve sosyal istikrarın temel unsurlarıdır. İleri memleketlerde bile ekonominin ve sosyal yapının korunması için bu gibi dolaylı kontrol vasıtalarına başvurulduğu görülmektedir. Bu sebeple Türkiye’de bunların mevcudiyeti ileri sürülerek Devletin özel teşebbüse müdahale ettiği, onun gelişmesini önlediği iddiası ileri sürülemez.

Devlet yatırımlarının plânda özel teşebbüs yatırımlarından miktar itibariyle daha çok olması tenkid konusu yapılmıştır. Devletin yatırımlara ayırabileceği fonları kredi ve hattâ hibe şeklinde özel sektöre vermesinin daha faydalı olacağı ileri sürülmüştür. Bu görüşü savunanlar Türkiye’de yol, liman, sulama tesisleri, okul, hastane, içme suyu gibi

hayati ihtiyaçların Devlet yatırımlarını beklediğini bilmez görünmektedirler. Onlar aynı zamanda özel teşebbüsün kâr ve kazanç peşinde gitmekten vazgeçip tasarruflarını yurdun geri kalmış bölgelerindeki ihtiyaç sahalarına yatırabileceklerini sanmaktadırlar. Türkiye’de kamu yatırımları ile özel teşebbüs yatırımları tabiatlarına uygun çalışarak birbirini tamamlayacaktır.

Plân bir yandan topyekûn kalkınmaya, bir yandan da geri kalmış bölgelerin hızla gelişmesine imkân verecek tedbirleri ön görmüştür. Geri kalmış bölgelerin gelişmesi için Devletçe yapılacak yatırımlar yanında özel teşebbüs yatırımlarının bu bölgelere yönelmesi için gerekli teşvik tedbirleri alınmıştır.

Plânın Türkiye Büyük Millet Meclisi Plân Karma Komisyonunda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda ve Yüce Meclisinizde görüşülmesi sırasında ileri sürülen fikirleri Hükümet dikkatle takip etmiştir. Bu fikir ve görüşler geniş ölçüde faydalı ve verimli olmuştur. Konuşan sayın üyeler arasında plân fikrinin hemen hemen genel olarak açık veya kapalı şekilde benimsenmiş olması, plânın uygulanmasında ve halkça kendine mal edilmesinde Hükümetin en büyük desteği olacaktır. Bu görüşmeler plânın birer uygulama vasıtası olan yıllık programların ve bütçelerin hazırlanmasında Hükümete ışık tutacaktır.

Burada plânın hazırlanması ile ilgili bir noktaya da temas etmeme müsaadenizi rica ederim. Plân ileri plânlama usullerine göre hazırlanmıştır. Kullanılan bilgilerin güvenilir olmasına, ilmî verilere dayanmasına itina edilmiştir. İstatistikî bilgilerin kıt veya güvenilir olmaması plân yapılmasını önliyen unsurlar değildir. Çünkü plân ilmî plânlama usulleri sayesinde devamlı tekamül içinde bulunan canlı bir varlık gibidir. Plânın bu hayatiyeti bu konudaki endişelere yer vermiyecek mahiyettedir. Türk plânlama sisteminde yıllık programların mevcudiyeti bu hayatiyetin devamlılığını sağlayan başlıca özelliktir.

Plânikiyulgibikısayılabilecekbirzamanıçindehazırlanmıştır. Buzaman içinde bir yandan çalışmaları koordine eden Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşu tamamlanmış, bir yandan da plân çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar kapalı duvarlar içinde değil, demokratik plânlama vetiresine uygun olarak özel teşebbüs temsilcilerinin, ilim adamlarının, uzmanların katıldıkları özel ihtisas komisyonlarında yapılmıştır. Her safhada üniversite, idare, özel teşebbüs ve meslekî teşekküller temsilcilerinden kurulu danışma kurullarının fikirleri alınmıştır. Çalışmaların çerçevesini ve direktiflerini teşkil eden plân hedefleri ve stratejisi de aynı usule göre mümkün olduğu kadar geniş istişarelerden sonra Hükümetçe tesbit edilmiştir. Millî Birlik Hükümeti zamanında hazırlanmış olan bu vesika bugüne kadar iş başına gelen iki karma Hükümet tarafından da aynen kabul edilmiştir.

Nihayet plân üzerinde geçen uzun bir ilgi ve tartışma devri milletimizde geniş bir ilgi uyandırmıştır. Yüksek Millet Meclisinin tasvibine mazhar olan şekliyle bu plân Türk milletinin arzu ve iradesinin bir ifadesi olacaktır.

Hükümetiniz plânın uygulanması için üzerine düşeni yapmaya kararlı ve azimlidir. Plânın gerçekleşmesi yalnız iktisadi ve sosyal kalkınmamızın başarısı değil, aynı zamanda demokrasimizin bir zaferi olacaktır.”¹⁷²⁹

Görüldüğü gibi, Başbakan İnönü, konuşmasında, Plânın, iki yıl gibi oldukça kısa sayılabilecek bir sürede hazırlandığına dikkat çekiyor ve plânlı bir kalkınma modelinin benimsenmesiyle, Türk toplumunun, hayli çetin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümünün demokratik bir sistem içinde başarılacağına anlaşılmış olduğunu ifade ediyordu. Başbakan İnönü, Plâna, bir yandan, özel teşebbüse geniş imkânlar tanındığı, sosyal adaletin ihmal edildiği gerekçesiyle karşı çıkanların bulunduğunu; buna karşılık, bazılarının ise, Plânın, devletçiliğe ağırlık verdiğini ve özel teşebbüsün göz ardı edildiğini savunduklarının altını çiziyor ve birbirinin tam zıttı bu iki görüşün, esasında, Plânın Türkiye’nin gerçeklerine uygun olduğunu gösterdiğini söylüyordu.

Her ne denirse densin, sonunda Millet Meclisi 5 Yıllık Kalkınma Plânını kabul etmişti ve Türkiye Cumhuriyetinin önünde yepyeni bir sayfa açılmıştı. Gerçekten, Millet Meclisinin Plânı kabul etmesiyle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti, kalkınmasını, ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümünü uzun vadeli ve kapsamlı bir plâna göre gerçekleştirme yolunu benimsemiş olmaktaydı.

¹⁷²⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), ss. 552-555.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN CUMHURİYET SENATOSU İLE BİRLİKTE TOPLANARAK YERİNE GETİRDİĞİ BAZI İŞLEVLER

Daha önce de çeşitli vesilelerle değindiğimiz gibi, 1961 Anayasasının öngörmüş olduğu çift meclisli yapı içinde, Anayasanın TBMM'ye tanıdığı yetkilerin bazılarını Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ayrı ayrı, bazılarını ise iki Meclis birlikte toplanarak kullanmaktaydı. Denetime ilişkin bir takım yetkiler ise sadece Millet Meclisine tanınmış bulunuyordu. Bu bağlamda, tüm yasama organlarında olduğu gibi, ülkemizde de TBMM'nin en önemli yetkisi, kanun yapmaktır. Bu yetkinin kullanılması ve 12. Dönem içinde çıkarılmış olan bazı kanunlar 2. Ciltte "Kanun Yapma Yetkisi" başlığı altında ayrıca ele alınacaktır. Aynı şekilde, yasama organlarının bir başka önemli işlevi olan, yürütme organının denetlenmesi de, bütçe yetkisinin kullanılması ile birlikte, 3. Cildin konusunu oluşturmaktadır.

Kanun yapma, yürütme organını denetleme ve bütçe yetkisi dışında, hemen tüm ülkelerde, yasama organına başka yetkilerin de verildiği görülmektedir. Bu cümleden olmak üzere, 1961 Anayasası döneminde, Millet Meclisine de, Cumhuriyet Senatosu ile birlikte toplanarak kullanılabileceği başka yetkiler tanınmış bulunuyordu. Aşağıda, bu yetkilerden bir kısmı ve onların 12. Dönem Millet Meclisince kullanılışı üzerinde durulacaktır.

1- Bakanlar Kurulunca İlân Edilen Sıkıyönetimin TBMM'ce Onanması

A. Onama Yetkisinin TBMM Birleşik Toplantısına Ait Olması

1961 Anayasasının 124. maddesinin 1. fıkrasında, savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi veya vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir güçlü belirtilerin meydana çıkması nedeniyle Bakanlar Kurulunun, süresi 1 ayı geçmemek üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya tümünde sıkıyönetim ilân edebileceği öngörülmekteydi. Fıkranın devamında, Bakanlar Kurulunca ilân edilen sıkıyönetimin hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulacağı ve Meclisin gerekli gördüğü zaman sıkıyönetimin süresini kısaltabileceği, ya da tamamen kaldırabileceği belirtilmekteydi. 124. maddenin 2. fıkrasında ise, sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılabilmesinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlı olduğu da ifade ediliyordu. 2. fıkranın son cümlesinde ise, bu kararların, Meclislerin birleşik toplantısında alınacağı öngörülmekteydi. Maddede, bu kararlar denildiğine göre, sadece uzatma kararının değil, sıkıyönetimin ilk ilânı kararının da birleşik toplantıda değerlendirileceği doğaldı. Nitekim, aşağıda görüleceği gibi, 1961 Anayasası

döneminde Bakanlar Kurulunun ilân ettiği ilk sıkıyönetimin TBMM’de görüşülmesi ve daha sonra onanması işlemi de, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanması ile oluşan TBMM Birleşik Toplantısında gerçekleştirilmişti. Kaldı ki, bu ilk uygulamadan 2 yıl kadar sonra, 17 Şubat 1965 tarihinde kabul edilen “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü” nde de, bu husus açıkça öngörülmüş bulunuyordu. Gerçekten, sözü edilen İçtüzüğün, “Sıkıyönetimle ilgili kararlar” kenar başlıklı 26. maddesinde, Bakanlar Kurulunun sıkıyönetim ilânına ilişkin kararını bildiren Başbakanlık yazısının derhal Millet Meclisi Başkanlığına gönderileceği, Millet Meclisi Başkanlığının bu yazıyı alır almaz, Türkiye Büyük Millet Meclisini derhal birleşik olarak toplantıya çağıracağı hükme bağlanmıştı¹⁷³⁰.

B. Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Bakanlar Kurulunca İlân Edilen Sıkıyönetimin Onanması ve Yedi Kez Uzatılması

a- 20–21 Mayıs Olayları Nedeniyle Bakanlar Kurulunca 3 İlde Sıkıyönetim İlân Edilmesi ve Bu Kararın TBMM’ce Onanması

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, Bakanlar Kurulunca bir defa sıkıyönetim ilân edilmesi gerekmişse de, bu kararın 7 kez uzatılması söz konusu olmuştu. Bu bağlamda, yukarıda “12. Dönemde Rejime Yönelik Darbe Girişimleri” başlığı altındaki açıklamalarımızda da görüldüğü üzere, 22 Şubat 1962 tarihindeki darbe girişimi sonrasında emekliye ayrılmış olan Harbokulu eski komutanı Kurmay Albay Talât Aydemir ve bazı arkadaşlarının 20–21 Mayıs 1963 tarihinde yeni bir darbeye kalkışması üzerine Bakanlar Kurulu, 21 Mayıs 1963 günü saat 15.00’ten itibaren başlamak üzere, 1 ay süreyle, Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içerisinde sıkıyönetim ilânına karar vermişti ve 1961 Anayasasının sözünü ettiğimiz 124.

¹⁷³⁰ 17 Şubat 1965 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğünün, Sıkıyönetim ile ilgili kararlar kenar başlıklı 26. maddesinde şu düzenleme yer almaktaydı:

“Anayasanın 124 ncü maddesi gereğince Bakanlar Kurulu tarafından ilân edilen sıkıyönetime dair kararnamenin onanması derhal bir Başbakanlık tezkeresiyle Millet Meclisi Başkanlığından istenir. Sıkıyönetimin uzatılması hakkındaki Bakanlar Kurulu istemleri için de aynı hüküm uygulanır.

Yukarıdaki fıkra da söz konusu kararname veya istemde zikredilen sürelerin kısaltılması hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri görüşme sırasında önerge verebilirler.

1 nci fıkra da söz konusu kararname veya istemler Birleşik Toplantıda karara bağlandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin sıkıyönetimin kaldırılması veya süresinin kısaltılması için verdikleri önergeler, Başkanlıkça alındıkları tarihi takibeden yedi gün içinde gündeme alınır ve üzerinde görüşme açılıp açılmaması konusu görüşme yapılmaksızın oylanır. Görüşme açılması reddedilirse, önerge de reddedilmiş olur. Görüşme açılması kabul edilirse, önerge yedi gün içinde gündeme alınır.

1 nci fıkra da söz konusu Başbakanlık yazıları alınır alınmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlıkça derhal birleşik toplantıya çağırılır.” Bkz. **Resmî Gazete**, 1 Mart 1965, Sayı: 11941; Şeref İba, Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri, s. 151.

maddesi uyarınca bu karar TBMM'nin onayına sunulmuştu¹⁷³¹. Hemen yukarıda değindiğimiz gibi, Anayasanın 124. maddesinde, sıkıyönetim ilânına ve gerektiğinde uzatılmasına ilişkin kararların yasama organınca onanması yetkisinin TBMM'nin Birleşik Toplantısına ait olduğu belirtildiği için; bu karar da TBMM'nin Birleşik Toplantısında ele alınmıştı.

TBMM'nin 22 Mayıs 1963 tarihli 3. Birleşiminin gündeminde, Bakanlar Kurulunca ilân edilen sıkıyönetim kararı yer almış bulunmaktaydı. Yukarıda, “12. DÖNEMDE REJİME YÖNELİK DARBE GİRİŞİMLERİ”ne ait 7. Bölüm içinde “D. Sıkıyönetim İlânı ve 20–21 Mayıs Olaylarının TBMM’de Ele Alınması” başlıklı kısımda üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulduğu gibi, Başkan Fuad Sirmen, Birleşimi açtığı anda, sıkıyönetim ilânının görüşmesine geçmeden önce, bazı önergeler verildiğini bildiriyor ve bunları okutuyordu.

Bakanlar Kurulunun, Ankara, İstanbul ve İzmir’de 1 aylık süre için sıkıyönetim ilânına yönelik kararının okutulmasından sonra, Başkan Sirmen’in, ilk sözü, Hükûmet adına konuşmak isteyen Başbakan İnönü’ye verdiğini görüyoruz. İnönü, zaman zaman sürekli alkışlarla kesilen ve 27 Mayıs müdahalesinin bir kez daha meşruluğunun altını çizdiği, Silâhlı Kuvvetleri çeşitli nedenlerle yıpratmak isteyen veya onu yeni müdahalelere teşvik edenleri (bir kısım politikacıları, bazı parlamenterleri ve bazı basın mensuplarını) suçladığı bu tarihî konuşmasında şöyle diyordu:

“Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri, esef ve elem verici olaylardan sonra Bakanlar Kurulunun Sıkıyönetim kararını onayınıza sunmak üzere huzurunuzda bulunuyorum. Son olayların şehitlerinin üzüntüleri henüz yüreklerimizde pek tazedir. Şerefsiz sergüzeştçiler yüzünden bu topraklarda medeni ve demokratik nizamın davacısı olanların yüreklerinde açılan yara büyüktür. Devletimizin milletler ailesinde itibarının ve yüksek menfaatlerinin zarar görmesi ihtimali vatandaşlarımıza hüznün vermiştir. Bu esef verici şartlara rağmen, demokratik rejim dâvası ve buna bağlı olan memleket geleceği ve Devletin itibarı, çetin bir imtihandan başarı ile çıkmıştır. Daha sağlam çıkmıştır. Bunu Büyük Meclise arz etmekte acılarımızın tesellisini buluyorum.

Kanaatimin temellerini bir tarih hâdisesi olarak anlatmak isterim. Bununla benden sonra bu rejimin ne olacağı şeklinde iyi niyetli insanların

¹⁷³¹ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından da onaylanmış olan Bakanlar Kurulunun 21 Mayıs 1963 tarih ve 6/1748 sayılı Kararında şöyle denilmekteydi:

“20/21 Mayıs 1963 gecesi, önceden yapılmış tertipler neticesinde Anayasa’yı ihlâl amacını güden silâhlı bir ayaklanma hareketi vukubulduğundan, Anayasa’nın 124 ncü maddesi gereğince bugün (21 Mayıs 1963) saat 15.00 den itibaren ve bir ay süre ile Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içerisinde sıkıyönetim ilânı Bakanlar Kurulunca 21 Mayıs 1963 tarihinde kararlaştırılmıştır.” **Resmî Gazete**, 22 Mayıs 1963, Sayı: 11409, s. 9.

saflıyetle ifade ettikleri tereddütleri ve arka niyetli siyasetçilerin samimî olmıyan telkinlerini de tesirsiz bırakacağımı ümidederim.

Sayın üyeler,

Bir uçtan öbür uca yeryüzündeki bütün devlet rejimlerinin emniyeti ve korunması, eninde sonunda içeriye ve dışarıya karşı devletin silâhlı kuvvetlerine dayanır. Onun için, her rejimin, son çare olarak silâhlı kuvvetlerine başvurduğu zaman onun vicdanındaki samimî inancın ve temel idealin ciddiliğine ve kudretine göre netice alması mukadderdir.

Şimdi Türk Silâhlı Kuvvetlerinin sarsılmıyan samimî inancının Türkiye'nin içerde ilerleyip yükselmesi ve dış tehlikelere karşı başarı ile korunmasının demokratik rejimle kabil olduğu gerçeğine dayandığını göstermeye çalışacağım:

Muhterem arkadaşlar,

Türkiye'de, Türkleri demokratik bir sisteme lâıyk görmıyen zihniyete karşı meşru bir hareket olan 27 Mayıs ihtilâli Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bu samimî inancının neticesidir. Zamanın iktidarı kendi arzusuna göre bir sistem kurmak ve orduyu da keyfi emellerine alet edebilmek için Ortaçağ usullerini tatbik etmiştir. Hiçbir siyasi parti ile teması ve münasebeti olmıyan Türk Silahlı Kuvvetleri, hukuk dışı tutumu bertaraf etmek için memleketi Garpli mânada bir demokratik rejime kavuşturmak üzere ihtilâl yapmaya mecbur olmuştur. Millet hareketi o kadar haklı görmüştü ki, 28 Mayısta bütün memlekette hareket aleyhinde bir tek nefes alınmamıştır; bu bir:

Bundan sonra iktidarı alınca ordunun asil düşüncesinden ayrılarak kendilerinde keramet vehmedenler artık seçimsiz olarak ve ilk günde verilen sözü unutarak iktidarda devam etmek ve memleketi kendi dehâlarıyle ihya etmek hayaline kapılmışlardır. Bu zihniyetin temsilcileri demokratik rejime geçmek kararında inançlı ve sebatlı olanlar tarafından kolaylıkla bertaraf edilmiştir.

Böylece, ordu şuurunun ne kadar temiz olduğu kısa zamanda yeni bir delille ortaya çıkmıştır; bu iki.

Nihayet, bütün güçlüklerle ve tehlikelere rağmen hür seçimleri mümkün kılan yeni Anayasaya göre, 15 Ekim seçimlerinin yapılması ordu şuurunun demokratik rejime şaşmaz bağlılığını kesin olarak göstermiştir; bu üç.

Bundan sonra demokratik rejim içinde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin demokratik rejime olan samimî bağlılıkları yeni imtihanlardan geçmiştir. Silâhlı Kuvvetlerimiz, siyasi hayatın cereyanları arasında, kendi samimiyetlerine karşı çetin ve haksız bir tepkinin tasallutlarına, bünyelerinin temiz ve vatansever inancı ile dayanma, haksızlıklara göğüs germe devrini

yaşamaya başlamıştır. Bu devirde, 27 Mayıs'ta menfaatleri bozulmuş veya tutumlarından dolayı türlü ölçüde hesap vermeye mecbur kalmış olanların haksız ve ölçüsüz tasallutlarına uğramışlardır. Kutsal basın hürriyetleri ve vatan hizmeti için mutlak masuniyete mazhar kılınan kürsü hürriyeti ve nihayet milletvekilliğinin vatandaşları uyurma ve bilgi verme görevi, bu temel hak ve hürriyetleri memleket idaresinin temel şartları sayan bir demokratik rejim içinde demokratik rejimin başlıca inancısı ve savunucusu olan Türk Silâhlı Kuvvetlerini örselemek için vasıta olarak kullanmış ve ömürlerinde emir vermiş ve emir almış bir fazilet meslekinin disiplini içinde yaşamış olan insanlar haksız olarak yıpratılmak istenmiştir.

Bunun neticeleri pek elem verici olmuştur.

Demokratik rejimi hiçbir zaman ruhlarında kabul etmemiş bâzı politikacılar 27 Mayıs İhtilâlinin kolay başarısını da yanlış yorumlayıp boş ümitlere kapılarak, hem ordu aleyhindeki tahrikleri körüklemişler ve hem de ordu içine soktukları telkinlerle de büyük küçük bâzı askerleri kendi maksatlarına göre ihtilâllere teşvik etmişlerdir. Bunlara destek olan gazeteler ve malî imkânlar da görülüyordu.

Demokratik rejime girdiğimizin hemen ilk günlerinde başlayan bu durum, orduyu müdafaasız, siyasetle uğraşanları ehliyetsiz ve her çeşit tasallut ve tecavüzü cezasız göstermek gibi bir istikamet almıştır. Bir taraftan intikam edebiyatı ve tahrikleri, öte yandan Hükümeti âciz gösterme çabaları bir arada yürütülmüştür.

Bu kadar ağır şartlar içinde nihayet silâhlı irtica kıyımı ordu içinde işletilmiş ve bir sene evvel Şubat ayında ilk patlaması olmuştur.

Meydana çıkmıştır ki, hürriyet rejiminin çeşitli hasımları bu telkinleri orduya sokabilmişler, fakat Büyük Şanlı Ordunun pek büyük kütlesinin imanı karşısında demokratik rejime zarar verememişlerdir. Bu da kısa zamanda, hem Anayasa nizamının, hem de Büyük Şanlı Ordunun millete verdikleri yeni bir kudret delili olmuştur, bu dört.

Bu tecrübeden sonra uyarıcı ve tedavi edici bir tedbir olarak 22 Şubatçılara karşı Hükümetin teklif ettiği af tasarısından daha bir ay geçmeden, intikamcı ve gerici cereyanların heveslisi olanlar bütün azgınlıkları ile ve eskisinden daha ziyade şiddetle harekete geçmişlerdir. 22 Şubatçılara yiğitler diye ananlar, onların beyan ve davranışlarını Hükümeti ve onun Başbakanını yıpratmak için kullanmak isteyenler görülmüş, demokratik rejim içinde Devleti yürütmeye çalışan iktidar aleyhindeki bütün unsurların hususi ve siyasi emellerinin 22 Şubatçılar veya onlar gibi maceracılar tarafından temin edilebileceği ümidi yaratılmıştır.

Bu akımlar Ordunun içine girmek için hiçbir teşebbüsü esirgememişlerdir. Hükümete karşı olmak kisvesi altında rejime karşı tertiplere girişmiştir. 20 – 21 Mayıs'taki vatan aleyhtarı şerefsiz ayaklanma, bu telkinlerin doğrudan doğruya veya dolayısıyla tesirlerinin verdiği acele ümitlere bağlanmış görünüyor. 20 – 21 Mayıs hareketi de nihayet masum bir okul muhitinde yapabildiği işgal ile, büyük Ordu kütlesi önünde yalnız kalmış ve perişan olmuştur. Türk Silâhlı Kuvvetleri, vatanın yükselmesi ve ilerlemesi ve memleketin dış emniyetinin korunması için sağlam rejimin Batılı anlamda bir demokrasi ve Anayasa nizamının varlığında olduğu inancına sarsılmaz şekilde bağlılıklarını bir defa daha göstermişlerdir.

En büyük kumandanları, subayları, astsubayları ve erleri ile milletimizin takdir ve şükranlarına lâyık olduklarını ispat etmişlerdir.

Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri,

Bu kadar sağlam bir Ordu bünyesinden de kuvvet alan demokratik rejim, ebediyete kadar yürüyecek ve milletin gerçek arzusunu ve ihtiyacını temsil eden demokratik rejimi şerefle yaşatacaktır. Onun geçirdiği bir hastalık devrini kısa zamanda atlatmak vazifesi milletin saf kütlesi yanında aydınlarına ve istisnasız siyasi faaliyetin temsilcilerine ve sorumlularına düşmektedir.

Bu vazifeleri kolaylaştırmak için kısa bir sıkı yönetim devrinden geçmeye hayati bir zaruret hâsıl olmuştur.

Bakanlar Kurulu kararının Yüce Heyetiniz tarafından onaylanmasını saygı ile istirham etmekteyim.” ¹⁷³²

Başbakan İnönü'nün konuşmasından sonra, kürsüye sırasıyla, Adalet Partisi Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyeleri adına konuşmak üzere Mehmet Özgüneş, şahsı adına konuşmak üzere Tabii Üye Ahmet Yıldız, YTP Grubu adına konuşmak üzere Tokat Milletvekili H. Ali Dizman, şahsı adına konuşmak üzere Tabii Üye Sıtkı Ulay, CKMP Grubu adına konuşmak üzere Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, MP Grubu adına konuşmak üzere Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, şahsı adına konuşmak üzere Ahmet Tahtakılıç gelmişlerdi ve konuşmacıların hepsi, ilân edilmiş bulunan sıkıyönetimin onanması yönünde oy kullanacaklarını açıklamışlardı¹⁷³³. Bunlardan, Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyeleri adına konuşan Mehmet Özgüneş, konuşmasında, 27 Mayıs'ı bir türlü anlayamayan bazı politikacılarla, 22 Şubat ve 21 Mayıs gibi müdahalelere kalkışan maceraperestleri eleştiriyor ve şöyle diyordu:

¹⁷³² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 31-32.

¹⁷³³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 33-44.

“...Seçimlerden bu yana bir tarafta 27 Mayıs ruhunu bir türlü kavrayamıyan ve daima onun karşısında bulunmayı şiar edinen dar görüşlü politikacılar; öbür tarafta 27 Mayısın asil mâna ve mahiyetini idrakten âciz bir avuç maceraperest; milletçe muhtacolduğumuz huzurun teessüsünü önemiştir. Biz Tabîî Üyeler olarak, çıkarıcı politikacının Atatürkçülüğün bir devamı olan 27 Mayıs karşı tutumunu ne derece takbih ediyorsak, Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs ruhu ile bağdaşmıyan 22 Şubat ve 21 Mayıs gibi maceraları da aynı şekilde takbih ediyoruz. Bir bütün halinde bu gibi maceraların daima karşısında idik, daima karşısında olacağız...” ¹⁷³⁴

Bir diğer Tabîî Üye Ahmet Yıldız ise, çok uzun konuşmasına, problemin derinliklerine incecğini, bu olayın nedenleri ve bundan sonra böyle bir durumun gerçekleşmemesi hususunda düşüncelerini açıklayacağını belirterek başlamıştı ve 27 Mayıs sonrasında daha anlayışlı olunması icabeden intikal döneminde sorumlu davranmayanları eleştirmişti¹⁷³⁵.

Konuşmalar bittiğinde, Başkan Fuad Sirmen, Hükûmetin, Ankara, İstanbul ve İzmir illeri sınırları içinde 21 Mayıs 1963 günü saat 15.00 ten itibaren 1 ay süreyle ilân ettiği sıkıyönetim kararını oya sunmuş ve işaretle yapılan oylama sonunda, sıkıyönetimin onaylanmasının kabul edildiğini açıklamıştı¹⁷³⁶. Böylece, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde karşılaşılan ilk ve tek sıkıyönetim ilânı kararı, bir karşı çıkış gözlenmeden, TBMM’nin Birleşik Toplantısında onanmış oluyordu.

Sıkıyönetim onanınca, Başkan Sirmen, Birleşimi kapatmadan önce, verilen bir önergeyi daha okutuyordu. Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça’ya ait olan önergede, 20–21 Mayıs olaylarında yaralanan güvenlik güçleri mensuplarının TBMM adına bir heyet tarafından ziyaret edilmesi ve kendilerine TBMM’nin sevgi ve saygılarının iletilmesi önerilmekteydi. Bu önergenin de kabul edildiği görülünce, Başkan Sirmen, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ayrımına da yer vererek, bir Başkanvekili, bir idareci üye ve bir de kâtip üyeden oluşturulacak bir kurulun, bu ziyareti gerçekleştireceğini Genel Kurulun bilgisine sunmuştu¹⁷³⁷.

b- 20-21 Mayıs Olayları Nedeniyle İlân Edilen Sıkıyönetimin Çeşitli Kereler Uzatılmasının İstenmesi ve Bu Konuda TBMM’de Yaşanan Tartışmalar

1961 Anayasasının sıkıyönetimi düzenleyen 124. maddesinde, Bakanlar Kurulu tarafından ilân edilebilecek olan sıkıyönetimin süresinin 1 ayı geçemeyeceği; ancak, gerektiğinde her defasında 2 ayı geçmemek üzere, Meclisin kararına bağlı olarak, bir kez ya da daha fazla uzatılabileceği öngörülmekteydi. Uzatılma talebinde bulunması gereken organ, haliyle yine Bakanlar Kurulu olacaktı. Bir diğer deyişle,

¹⁷³⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 34.

¹⁷³⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), ss. 34-40.

¹⁷³⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 44.

¹⁷³⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 3, (22.05.1963), s. 44.

Bakanlar Kurulundan böyle bir talep gelmediği takdirde, sürenin bitiminde yasama organının kendiliğinden bir uzatma kararı verebilmesi mümkün değildi. Ancak, Anayasa, sıkıyönetimi ilk ilân edildiğinde onarken, TBMM'ye, süreyi kısaltabilme yetkisi tanıdığına göre; aynı yetki, doğaldır ki, uzatma sırasında kullanılabilecekti. Bu nedenle, yasama organı, Bakanlar Kurulu tarafından 2 ay için uzatılması istenen sıkıyönetimin, 2 ay değil, fakat 1 ay veya 45 gün gibi daha kısa bir süre için uzatılmasını da kararlaştırabilirdi.

20-21 Mayıs olayları nedeniyle Bakanlar Kurulu tarafından Ankara, İstanbul, İzmir il sınırları içerisinde 21 Mayıs 1963 tarihinde ilân edilen ve TBMM tarafından 22 Mayıs 1963 tarihinde onaylanan sıkıyönetimin süresi de, Anayasanın bu düzenlemesi uyarınca, 21 Mayıs 1963 tarihinden başlamak üzere 1 aydı. Bu durumda, 1 aylık sürenin bitimine az bir süre kala, Bakanlar Kurulu bir tezkere hazırlayarak TBMM'ye başvurmuş ve Ankara, İstanbul ve İzmir'de ilân edilmiş olan sıkıyönetimin, biteceği 21 Haziran 1963 tarihinden olmak üzere 2 ay süreyle uzatılmasını talep etmişti¹⁷³⁸. TBMM Birleşik Toplantısının 19 Haziran 1963 tarihli 6. Birleşiminde, Bakanlar Kurulunun bu isteği kabul edilmişti; ancak, bu, 1 ay önce, sıkıyönetim ilk ilân edildiğinde onaylanmasındaki gibi itirazsız olmamıştı. Örneğin, Millet Partisi TBMM Grubu adına konuşan Ömer Zekâi Dorman, sıkıyönetimin Anayasamıza göre istisnai bir durum olduğuna, ancak olağanüstü koşulların varlığı halinde başvurulabileceğine dikkat çektikten sonra, 20-21 Mayıs olaylarının sorumluları hakkındaki yargılamalar henüz devam ettiği için, bu olağanüstü koşulların varlığından belki söz edilebileceğini; fakat bunun Ankara ile sınırlı olması gerektiğini belirtiyor, bu nedenle, İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetimin uzatılmasına gerek olmadığını savunuyordu¹⁷³⁹. Ömer Zekâi Dorman, bu konuda şöyle demektedir:

“...İzmir’de sıkıyönetim ilânını ve devamını icabettirecek bir hâdisenin mevcudiyetine dair bugüne kadar umumi efkârâ ve Yüksek Meclise verilmiş bir bilgi yoktur. Anlaşıldığına göre bu ilde sıkıyönetimin ilânını gerektirecek bir hâdisce cereyan etmemiştir. Bu durum karşısında İzmir ilinde sıkıyönetimin devamının talebedilmesi, hukukî mesnetten mahrum bulunmaktadır.

İstanbul İline gince:

Bu ildeki Sıkıyönetim Komutanlığının 21 numaralı tebliğinde aynen şöyle denilmektedir:

«20-21 Mayıs olaylarına İstanbul’dan katılmaktan sanık olanlar hakkında İstanbul Sıkıyönetim Adli Âmirliğince yapılmakta olan tahkikat sona ermiş ve haklarında salâhiyetsizlik kararı verilmiş sanıklar, tahkikat dosyalarıyla birlikte Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bir numaralı Adli Âmirliğine teslim edilmişlerdir.»

Sıkıyönetim Komutanlığının bu tebliğinden de anlaşıldığına göre

¹⁷³⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), s. 104.

¹⁷³⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 105-106.

İstanbul'da 20-21 Mayıs olaylarıyla alâkalı bir muhakeme cereyanı bahis konusu değildir.

Bu olaylar dışında kalan hâdiselerle ilgili muhakemeler devam ediyor diye. Memleketin en mühim fikir ve basın merkezi olan bir ilde sıkıyönetimin uzatılması fedakârlığı istenemez.

*Sıkıyönetimin bu ilde devamını icabettirecek başkaca bir sebep de ortaya konmadığına göre sıkıyönetimin bu ilde de nihayet bulması lâzımdır...”*¹⁷⁴⁰

Adalet Partisi Grubu adına yapılan konuşmada ise, İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, AP'nin, Hükûmetin üç ildeki sıkıyönetimin uzatılması önerisine müsbet oy vereceğini bildiriyor; ancak, yeni Anayasaya uygun bir sıkıyönetim kanununun çıkarılması için gereken hazırlıkların yapılmasının da Hükûmetten beklendiğini ifade ediyordu¹⁷⁴¹.

CHP Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise, sıkıyönetimin ilânına neden olan hadisenin ortadan kalkmasıyla, sıkıyönetime hemen son vermenin söz konusu olamayacağını belirtiyor ve aksi halde Anayasanın 124. maddesinde sıkıyönetimin uzatılması kurumunun bulunmasının nedeni açıklanamazdı diyordu. Kırca, ayrıca, Erdem'in görüşüne katılmadığını, Örfi İdare Kanunundaki hükümlerde, Anayasa aykırı bir hususun bulunduğunu sanmadığını bildiriyordu. Kırca, bu konuda şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım; şunu bilhassa belirtmek isterim ki, Anayasanın 11 nci maddesine istinaden hak ve hürriyetlerin özüne hiçbir surette dokunulamıyacağı yolundaki hükmün, mevcut Örfi İdare Kanununda yer alan kayıtlamaların bir kısmının veya tamamının şu veya bu istikamette tahfifini gerektirdiği iddiası asla vârit değildir...”

*...biz, mevcut Örfi İdare Kanununda yer alan hak ve hürriyetleri kısıtlayıcı hükümlerin ve bu hükümlere istinaden sıkıyönetim komutanlıklarınca ısdar olunan tasarrufların Anayasaya aykırı olabileceği şüphesinin, hiçbir suretle efkârı umumiyezizde yer almaya hak kazanamıyacak, yersiz ve tehlikeli bir şüphe olduğu kanaatindeyiz ve Hükûmetin tezkeresine, Cumhuriyet Halk Partisi olarak müspet oy kullanacağız.”*¹⁷⁴²

Daha sonra şahısları adına söz isteyen milletvekilleri ve senatörler kürsüye gelmişlerdi ve bunlardan bazıları, AP Grubu adına konuşmuş olan Ali Naili Erdem'in düşüncesine katılıp, 1924 Anayasası döneminde yapılmış olan Örfi İdare Kanununun değiştirilip, yeni Anayasaya uygun bir sıkıyönetim kanununun hazırlanması gerektiğini savunduklarından; buna ihtiyaç olmadığını ileri sürmüş olan Coşkun Kırca yeniden söz almış ve onu da Ali Naili Erdem'in konuşması izlemişti¹⁷⁴³. Hükûmet adına konuşan Millî Savunma Bakanı İlhami Ertem ise, konuşmasına bir saptama ile başlıyor ve şöyle diyordu:

¹⁷⁴⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), s. 105.

¹⁷⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 107-108.

¹⁷⁴² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), s. 109.

¹⁷⁴³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 109-119.

“Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri, sıkıyönetimin uzatılması mevzuunda münakaşa halindeyiz, zannederim ki ihtilâf halinde değiliz. Bunun lüzumuna ve uzatılmasına hemen hemen bütün arkadaşlar katılmaktadır. Yalnız Sayın Zekâi Dorman, İstanbul ve İzmir’den kaldırılmadığı takdirde Ankara’da da kalmasına oy vermiyeceğini söylediler. Aşağı – yukarı fer’i asla feda ediyorlar gibi bir hal geldi bendenize.

Muhterem arkadaşlarım, sıkıyönetim mahkemelerine bilinen suçlarla tevdi olunan kimselerin yekûnu ne kadar kabarık olduğu malûmunuzdur. Sorgu, sorgudan sonra delillerin ikamesi ve münakaşası; bundan sonra tahkikatın genişletilip genişletilmemesi, iddia, müdafaa, tetkik ve karar kolay kolay düşünülen kısa bir zaman içinde elbette neticeye bağlanamaz. İşte bu, hiç şüphesiz bir vâkıa olarak, bir zaruret olarak sizlere de arz edilmiş bulunuyor. Sıkıyönetimin kabulünde müttefik olduğumuza göre, müddetinde de ufak tefek ihtilâflardan vazgeçip işin azameti, mahiyeti önünde düşünülmesi gerekir, bu hususta da endişeye düşmememiz lâzımgelir, arkadaşlarım. Anayasanın bahsi geçen maddesi, Büyük Meclisin her zaman kısaltmak ve uzatmakta yetkisi olduğunu tasrih etmektedir. Böyle olunca; bir ay sonra, 10 gün sonra bu Meclis sıkıyönetimin kaldırılmasına veya iki ay sonra uzatılmasına veya daha evvel bu meseleyi tezekkür edip bir münasip karara varmaya yetkili bulunmaktadır. O halde, hâdiselerle çok yakın teması olan, mesuliyet mevkiinde itimadınızla bulunan arkadaşlarınızın teklifine hakikate en yakın bir teklif olarak bakmanızı ve itimat buyurmanızı rica ederim...”¹⁷⁴⁴

Millî Savunma Bakanı Ertem’den sonra, bir başka Bakan, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata da söz alıyor ve memleketin önemli sorunlarının, millî sorumluluk duyguları içinde ele alınması gerektiğini belirtiyordu. Bekata, şöyle devam ediyordu:

“...Gereksiz partileri adına, gerekse şahısları adına konuşan arkadaşlarımın bu anlayışta birleştiklerini görmekle de Hükümet olarak ve Meclise mensup arkadaşlar olarak son derece memnunuz. Filhakika Adalet Partisi sözcüsü arkadaşımız sıkıyönetim, hükümetlerin mecbur kalmadıkça istemiyecekleri, bir yoldur dediler. Doğrudur, arkadaşlar. Bu sözün mantiki neticesi de tabiatıyla şu olmaktadır: Hükümet bu uzatma teklifini getirdiğine göre buna bir zaruret duyuyor demektir. Üstelik bir noktayı daha belirtmekte isabet görüyorum. Hiçbir hükümet kendisine aidolan yetkilerin, velev ki bir kısmını başka kimselere vermek istemez. Buna zaruret görmek, hayati zaruretlerin icapları içinde bulunmuş olmanın açık ifadesidir. Bunu belirttikten sonra bir noktaya temas etmek istiyorum.

¹⁷⁴⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 119-120.

Sıkıyönetim hangi şartlar yüzünden ilân edilmişse, bu şartların âmilleri bertaraf edilmiş olmakla beraber, hâdiselerin nezaketi henüz ortadan ve sahadan tam kalkmıştır, iddiasını kimse ileri süremez...

Sözlerimi daha çok uzatmamak için şöyle bağlamak istiyorum: Memleketin nazik devirlerinde vazife alan fedakâr insanlara itimadımızın tam ve birleşik gösterilmesi nisbetinde bu zevatin aldıkları vazifeyi bihakkın ifa için gönül rahatlığına kavuşmaları tabîi olmaktadır. Bugün bu vazifelerin başında bulunan arkadaşların, her türlü itimada tam liyakat gösterdikleri bugüne kadarki tecrübelerden elde ettiğimiz neticelerin yanibaşında, kendilerinin kanun ve nizamlara karşı son derece hürmetkâr olduklarını da kararlarıyla bütün memleket görmektedir.

Hükümetin teklifi Büyük Meclisin tasvibine lâyık ve bugünkü memleket zaruretlerinin icabıdır...” ¹⁷⁴⁵

İçişleri Bakanı Bekata’dan sonra, üçüncü bir Bakan, Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük de konuşmak ihtiyacını hissetmiş ve kürsüye gelerek, sıkıyönetimin, adı üstünde sıkı bir yönetim şekli olduğunu belirtmiş ve bu yönetim şeklini, eski devirlerde vücuttaki yaraların kızgın bir demirle dağlanması işlemine benzetmişti. Abdülhak Kemal Yörük’ün konuşmasına şöyle devam ettiğini görüyoruz:

“...Sıkıyönetim de bir nevi dağlamadır. Şüphesiz hepimiz hürriyete aşığız. Ama hürriyetlerimizin muayyen bir zaman içinde sınırlanması iktiza ettiği vakit, bundan da kaçınmamamız lâzımgelir. İşte sıkıyönetim, hürriyetlerimizin memleketin yüksek menfaatleri namına sınırlanması icabettiği zaman kurulan hukukî bir rejimdir. Bu rejimi kurmak hususunda Hükümetin bir insiyatifi elbette mevcuttur. Çünkü, sizin karşınızda, memleketin içinde vukua gelecek kötü hâdiselerden dolayı sorumluluğu tahmil ettiğiniz insanlar Hükümeti teşkil eden insanlardır. Bunlar sorumluluk hissiyle, büyük tehlikeleri gördükleri zaman, Anayasanın çizmiş olduğu çerçeve içerisinde sıkıyönetim ilânını Yüksek Heyetinize teklif eder ve Yüksek Heyetiniz de bu teklifi kabul ettiği takdirde bir ay müddetle bu cereyan eder. Ondan sonra tekrar temdidi iktiza ediyorsa, yine huzurunuzda gelir ve bunun temdidinin memleketin yüksek menfaatleri icabından olduğunu delilleriyle huzurunuzda arz eder. Bunları ben tamamen vâkı olmuş addediyorum. Binaenaleyh sıkıyönetimin temdidi hususunda, şükranla kaydedeyim ki, bu yüksek kürsüden her hangi bir muhalif noktai nazar serd edilmiş değildir. Ancak bunun muayyen bir şehre inhisarı ve diğer iki şehirden kaldırılması hususunda bir temayül izhar edildi, bir fikir beyan edildi...” ¹⁷⁴⁶

¹⁷⁴⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 121-122.

¹⁷⁴⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 122-123.

Adalet Bakanı Yörük, konuşmasının devamında, 20–21 Mayıs olaylarına İstanbul’dan katılanların bulunduğu dikkat çekip, o kişilerin Ankara’daki sıkıyönetim mahkemelerine sevk edilmiş olmalarının, olaylar patlak verdiği sırada İstanbul’da aynı düşünceye sahip başka kişilerin bu düşüncelerinden tamamen vazgeçtikleri anlamına gelmeyeceğini belirtiyordu. Sıkıyönetimin İzmir’de neden uzatılması gerektiği hakkında ise, Bakan Yörük, şu açıklamayı yapıyordu:

*“...Her ne kadar İzmir’de bu hâdise ile irtibatı ifade edecek bir vâkıa ortaya çıkmamışsa da, bu demek değildir ki, İzmir gibi büyük bir şehirde, gerek siviller içinde, gerek askerlerin içinde, gerekse emekli subaylar içinde böyle bir hâdiseye iştirak etmiş hiç kimse yoktur. Temenni ederiz ki, bu tamamen böyle olsun. Ama çok mümkündür ki, yarın mahkemenin safahati ilerledikçe oraya da sıçrayabilmek ihtimali mevcuttur...”*¹⁷⁴⁷

Bu konuşmalardan sonra, görüşmelerin yeterliğine karar verilmesini isteyen bir önerge, tartışmalar içinde kabul edilmişti. Bu arada, sıkıyönetimin sadece Ankara’da iki ay uzatılmasını, İstanbul ve İzmir’den kaldırılmasını öneren iki önerge ise reddediliyordu. En son, Başbakanlık tezkeresi tekrar okunarak oylanmış ve Ankara, İstanbul ve İzmir’de 21 Mayıs 1963 tarihinde ilân edilmiş bulunan sıkıyönetimin, 21 Haziran 1963 tarihinden itibaren iki ay süreyle uzatılması, TBMM’nin 19 Haziran 1963 tarihli 6. Birleşiminde kabul edilmişti¹⁷⁴⁸.

Bakanlar Kurulu, bu ilk uzatmanın bitimine yaklaşıldığında, 15 Ağustos 1963 tarihinde, sıkıyönetimin anılan Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde, 21 Ağustos 1963 tarihinden itibaren yeniden 2 ay uzatılmasını kararlaştırmış ve bu yönde hazırlanan bir tezkere, Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM Başkanlığına sunulmuştu¹⁷⁴⁹. Bu talebin, TBMM’nin 19 Ağustos 1963 tarihli 8. Birleşiminde görüşülmesi sırasında, ilk sözü, Millet Partisi TBMM Grubu adına İstanbul Milletvekili Ömer Zekâî Dorman almış ve bir önceki uzatma görüşmelerinde de, sıkıyönetimin Ankara ili dışında uzatılmasına karşı çıktıklarını hatırlatarak, aynı görüşü koruduklarını, bir diğer deyişle, sadece Ankara’daki Sıkıyönetim Mahkemesinde 20–21 Mayıs olaylarının yargılanmasının devam ettiğini, bu aşamada yargılamanın bir başka mahkemeye gönderilmesini uygun bulmadıkları için, Ankara’da sıkıyönetimin uzatılmasını kabul ettiklerini, fakat İstanbul ve İzmir’den kaldırılmasını istediklerini bildirmişti¹⁷⁵⁰. CKMP Grubu adına kürsüye gelen Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ise, Hükûmetin tezkeresinde sıkıyönetimin bu üç ilde neden uzatılmasının istendiğinin gerekçelerinin açık olmadığını ileri sürüyor ve şayet Hükûmet bir açık oturumda bunları açıklayamıyor ise, gizli bir oturum yapılarak bu açıklamada bulunulmasını,

¹⁷⁴⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), s. 123.

¹⁷⁴⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 6, (19.06.1963), ss. 124-125.

¹⁷⁴⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 134.

¹⁷⁵⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), ss. 134-136.

ancak bundan sonra sıkıyönetimin uzatılması hakkında karar verebileceklerini söylüyordu. Bu konuda Odyakmaz şöyle demektedir:

“...Hükümetin çeşitli istihbarat kaynaklarından aldığı bilgilerin, gerçekten sıkıyönetimin uzatılması için bir sebep teşkil etmiş olması kabul edilebilir. Ancak, bizlerin de Meclis olarak, vicdan huzuru içerisinde bununu uzatılmasına iştirak edebilmemiz, reylerimizi kullanabilmemiz için, bu sebeplerin bizce de bilinmesindeki zaruret aşîkârdır.

*Bu sebeple, Hükümetin her şeyden evvel, sıkıyönetimin uzatılmasını icabettiren sebepleri açıklaması, şayet açık oturumda bütün bunların izah edilmesine imkân bulunmuyorsa, gizli bir oturum yapılarak bunların bizlere teker teker anlatılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu maksatla da bir takrir veriyoruz. Bu sebepleri öğrendikten sonra C.K.M.P. olarak sıkıyönetimin uzatılıp, uzatılmaması mevzuundaki reyimizi kullanacağımızı arz ederiz...”*¹⁷⁵¹

YTP Grubunun görüşlerini açıklayan, Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ise, sıkıyönetimin uzatılmasını kabul ettiklerini, ancak bu talebin son olmasını arzu ettiklerini dile getiriyordu. AP Grubu adına konuşan Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil’ e gelince, Senatör, tıpkı CKMP Grubu adına konuşmuş olan Odyakmaz’ ın ileri sürdüğü gibi, Hükümetin sıkıyönetimin uzatılmasını neden istediğinin gerekçelerini açıklaması icabettiğini, ancak ondan sonra karar verebileceklerini bildirmişti¹⁷⁵². Şahısları adına konuşan bazı milletvekilli ve senatörlerden sonra, CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca söz almış ve bir isyan hareketinin toplumsal çalkantılarının hemen bitmeyeceğine dikkat çekerek, Hükümetin, gizli veya açık bir oturumda açıklama yapacağını, ancak böyle bir açıklama öncesinde de, yargılamaların devam ediyor olması nedeniyle sıkıyönetimin devam etmesini uygun bulduklarını ifade ediyordu¹⁷⁵³.

Daha sonra, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, 15 imzalı bir önerenin geldiğini ve konunun önemi nedeniyle İctüzüğün 96. maddesi uyarınca, oturumun gizli devam etmesinin istendiğini açıklıyor ve bu önergeyi oya sunuyordu. Genel Kurul bu istemi kabul ettiği için, saat 15.40’ ta kapalı oturuma geçilmişti¹⁷⁵⁴. Saat 16.10’ da yeniden açık oturuma geçildiğinde, CKMP Grubu adına konuşan Odyakmaz, Başbakanın gizli oturumda, sıkıyönetimin uzatılmasını talep etmelerinin nedenlerinin Millet önünde, Meclis önünde açıkça konuşulmasında mahzur olmadığını söylediğini ifade ettiğinde, bazı milletvekili ve senatörlerin “gizli celsede

¹⁷⁵¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 137.

¹⁷⁵² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 137.

¹⁷⁵³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), ss. 142-143.

¹⁷⁵⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 143.

konuşulanları açıklama” diye seslenmeleri üzerine, bu uyarılara, “Açıklarım. Açık celsede söylenmesinde mahzur yoktur denince gizli celsede söylediklerimi açıklayıp millet huzurunda tescil etmek vazifemdir” sözleriyle tepki koyuyordu.

Açık oturumda devam eden görüşmelerden sonra, AP Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Grupları adına verilen bir önergede sıkıyönetimin İzmir’de uzatılmasının gerekmediği dile getirilerek, bu yönde karar verilmesi; MP Grubu adına verilen bir önergede ise, Ankara dışında sıkıyönetimin uzatılmaması, Ankara için de 2 ay değil, 1 ay uzatılması istenmekteydi¹⁷⁵⁵. Yapılan oylamalarda bu önergeler reddedilince, Millet Partisi Ankara için uzatmanın 1 ay olması yönündeki taleplerini geri çektiklerini açıklamıştı. Sonunda, Başkan Sirmen, Hükûmetin tezkeresini yeniden okutuyor ve gidilen oylamada TBMM Genel Kurulu, Ankara, İstanbul ve İzmir’de ilân edilmiş olan sıkıyönetimin, 21 Ağustos 1963 tarihinden itibaren 2 ay daha uzatılmasını kabul ediyordu¹⁷⁵⁶. Böylece 21 Mayıs 1963 tarihinde ilân edilmiş olan sıkıyönetim ikinci kez uzatılmış olmaktadır.

Bakanlar Kurulu 15 Ekim 1963 tarihinde, Ankara, İstanbul ve İzmir’de ilân edilmiş olan sıkıyönetimin, 21 Ekim 1963 tarihinden itibaren, bu kez yalnızca Ankara ve İstanbul’da olmak üzere iki aylık bir süre için uzatılmasını kararlaştırmış ve bu konuda hazırlanan tezkere, Başbakan İsmet İnönü imzasıyla TBMM Başkanlığına sunulmuştu¹⁷⁵⁷. TBMM Başkanı Fuad Sirmen, TBMM’nin 16 Ekim 1963 tarihli 11. Birleşiminde, bu tezkereyi Genel Kurulun bilgisine sunuyor ve ertesi günkü 12. Birleşimde görüşüleceğini duyuruyordu¹⁷⁵⁸.

TBMM Birleşik Toplantısının 17 Ekim 1963 tarihli 12. Birleşiminde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, önce Hükûmetin Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetimin 2 ay için uzatılmasını isteyen tezkeresini yeniden okutup, konu üzerinde söz isteyenlerin olup olmadığını sorduğunda, Cumhuriyet Senatosunun Urfa Üyesi Esat Mahmut Karakurt usul hakkında söz isteğini bildirmiş ve Bakanlar Kurulunun kararının “Millet Meclisi Başkanlığına” hitaben yazıldığına, oysa görüşmeyi yapıp karar verecek organının, TBMM Birleşik Toplantısı olduğuna dikkat çekiyordu. Karakurt’un bu uyarısına, Başkanvekili Bozbeyli şu cevabı vermişti:

¹⁷⁵⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 143.

¹⁷⁵⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), ss. 158-159.

¹⁷⁵⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 11, (16.10.1963), ss. 249-250.

¹⁷⁵⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 11, (16.10.1963), ss. 249-250.

*“Muhterem arkadaşlar, Sayın Esat Mahmut Karakurt’un beyan ettikleri gibi, tezkerenin başlığı, «Millet Meclisi Başkanlığına» şeklindedir. Ancak bu, Riyasetin bir hatası değil, tezkerenin gönderildiği yere ait olan bir hatadır. Ancak şu anda birleşik toplantıda bulunduğumuza, örfi idarenin de birleşik toplantıda ilân edileceği Anayasada sarıh bulunduğu ve Millet Meclisi Başkanlığı da birleşik toplantı Başkanlığı olduğuna göre muamele yapacaktır. Söz isteyenlere sırasıyla söz vereceğim.”*¹⁷⁵⁹

Böylece, Bakanlar Kurulunun, bu kez sıkıyönetimin sadece Ankara ve İstanbul için 2 ay daha uzatılmasına yönelik kararı üzerinde görüşmelere başlanmıştı. Söz alan milletvekilleri ve senatörlerin büyük bir kısmı, sıkıyönetimin devamının çok uzadığından ve neden uzatılmasının istendiğinin gerekçesinin de açık olmadığından yakınmaktaydılar. Örneğin, Cumhuriyet Senatosunun Tabîi Üyesi Sıtkı Ulay da, bu tür bir yakınmada bulunuyor ve şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, T.B.M.M. nin muhterem azaları; örfi idarenin kısa bir süre daha devamında belki zaruretler vardır ama, nedense hükümetin esbabı mucibesi her defasında bizleri efkârı umumiyeyi tatminden biraz uzak oluyor veya esbabı mucibe bugün olduğu gibi arkadan geliyor:

Biz de tam tatmin olmadığımız hususlarda bu kısma hikmeti hükümet payı deyip pek üstüne varmıyoruz. Fakat, artık bu zaruretleri bugüne kadar izale edememiş olmamak da acaba hikmeti hükümetten beklediğimiz basiret ve öngörü hudutlarını biraz aşar gibi olmuyor mu?

27 Mayıs Anayasasının ideal demokrasi ve geniş insan hakları ve hürriyetler mefhumu muvacehesinde örfi idare nizamının tezadı ve gayritabiiliği, gün geçtikçe bu mukaddes hakları pek gözle görülme de hissen ve manen rencide etmiyor mu?

Bazı hukukçu arkadaşlarımız her ne kadar örfi idareyi bir kanuni durum içerisinde ederlerse de bir hakikattir ki, vatandaşa Anayasa haklarını kullanmada gayrişuuri de olsa bir ürkekliği ister istemez veriyor. Şüphe yok ki bu belki zaruretin icabettirdiği bir durumdur ama lüzumundan fazla devamı da sanki örfi idaresiz gidilemez gibi vatandaşta yanlış bir zihniyetin filizlendirilmiş olması endişesi(ni) şüphe yok ki bizleri ve hepimizi biraz üzüyor. Her hususta benimsediğimiz ve üzerine titrediğimiz açık rejimimizi yarı kapalı bir hale itiyadettirmiş gibi olmalıym, korkusu da, elbette ki bu üzüntülerimizi teşdidediyor...

¹⁷⁵⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), ss. 289-290. Esasında, bu cevapta da bir dil sürçmesi söz konusuydu. Çünkü, bilindiği gibi, sıkıyönetimi ilân yetkisi TBMM Birleşik Toplantısına değil, Bakanlar Kuruluna aitti. Birleşik Toplantıda, ilân değil, Bakanlar Kurulunca ilân edilmiş olan bir sıkıyönetimin onanması veya uzatılması yetkisi bulunuyordu.

Yalnız benim endişem; Örfî İdare ile beraber, zaruretler icabı, onu kullananların da birlikte yıpranmış olacakları keyfiyetidir. Malûmuâlileri bu kılıç iş icra ederken mukabil darbeyi ekseriya kalkan ile onu kullanan vücutlar alır ve yaralanırlar. Bu sebeple vazgeçilmez mukaddes bâzı varlıklarımızı titizlikle; yıpratılmaktan korumayı elbette düşünen yaşlılarımız olacaktır ümidi ile teselli olmak istiyorum. Arz ettiğim bu esbabı mucibe dolayısıyla Örfî İdarenin devamına gönlümün yatmadığını bir kere daha ifade etmek isterim... ” 1760

Sıkıyönetimin özellikle İstanbul’da uzatılmasına karşı çıkan düşüncelerin; uzatılma talebi kabul edildiği takdirde, bu yeni iki aylık süre içine rastlayacak olan yerel yönetim seçimlerinin bir sıkıyönetim altında yapılıyor olmasına yöneltilen eleştirilerin ileri sürüldüğünü gördüğümüz konuşmalardan sonra oylamaya geçilmiş ve TBMM Genel Kurulu, 362 üyenin katıldığı açık oylamada, 21 Ekim 1963 tarihinde itibaren Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetimin 2 ay uzatılmasını, 13 çekimser ve 92 ret oyuna karşı 362 oyla kabul etmişti¹⁷⁶¹.

Bu arada ilginç bir gelişme yaşıyor ve oylama sonucunun açıklanmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Bozbeyli, oylama sırasında bir önergenin geldiğini bildirerek onu okutuyordu. Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin tarafından verilen ve sıkıyönetimin, yerel yönetim seçimleri öncesinde, propagandaların rahatça yapılabilmesini sağlamak için geçici de olsa kaldırılmasının istendiği bu önergede şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Sıkıyönetimin seçim propagandası esnasında muvakkaten olsun İstanbul ve Ankara’dan kaldırılmasının (seçimin şaibeden kurtarılması amacıyle) kabul buyurulmasını arz ederim.” 1762

Bu önergenin okunması üzerine, Edirne Milletvekili Talât Asal, sıkıyönetimin kabul edilmesinden sonra, onun bir süre de olsa kaldırılmasını isteyen bu önergenin oya sunulamayacağını ileri sürmüştü; İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da, aynı yönde bir karşı çıkışta bulunmuştu. Bu bağlamda, Coşkun Kırca, şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın 124 ncü maddesinin 2 nci fıkrası gayet sarihtir. Sıkıyönetimin her defasında iki ay aşmamak üzere uzatılması Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır, denmektedir. Her defasında iki ay uzatma kararı, iki ay içerisinde belli bir süre Sıkıyönetimin uygulanmayacağı gibi şartlara bağlanmaktan gayri Sıkıyönetim sırasında Sıkıyönetim makamlarına verilen muayyen kanunî salâhiyetlerin bir kısmının

¹⁷⁶⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), s. 292.

¹⁷⁶¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), s. 292-308.

¹⁷⁶² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), s. 308.

*uygulanmasının bahis konusu olamayacağı yolunda da şarta bağlanamaz. Sıkıyönetim ya tatbik edilir, ya tatbik edilmez, ya uzatılır, ya uzatılmaz. Bi-naenaleyh, Anayasanın sarih hükmüne aykırı olan bu önerge oya konamaz efendim.”*¹⁷⁶³

Buna karşılık, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, verilen önergenin Anayasaya aykırı bir yönünün bulunmadığını ileri sürüyor; önerge sahibi Ahmet Bilgin ise, önergesini şöyle savunuyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın hükmü karşısında artık Sıkıyönetim iki ay iki vilâyetimizde uzatılmış bulunuyor. Önümüzde bir seçim propagandası var. Seçimin her türlü şaibeden kurtarılması için, bunun tamamıyla seçim kanunları gereğince ve hiç bir müdahaleye mâruz kalmadan yürütülmesi amacı ile muvakkaten Sıkıyönetimin faaliyetinin durdurulması Anayasaya aykırı değildir. Buna karşı da hiçbir (hüküm) Anayasada bulunmadığına göre; Coşkun Kırca arkadaşımızın «bu önerge oya konmaz» demesi katıyen caiz olamaz. Çünkü bu hüküm mevcut değildir. Bir defa Anayasanın hükmünü yerine getirmiş ye Sıkıyönetimi iki ay daha uzatmış bulunuyoruz. Yalnız önümüzdeki seçimleri «seçimler baskı altında yapıldı şöyle yapıldı, böyle yapıldı» demekten kurtarmak ve hakikaten serbest bir seçim yapılabilmesi için bunun seçim sırasında muvakkaten tatil edilmesi başka memleketlerde vâkı olmuştur ve bizim memleketimizde de olabilir. Anayasaya aykırı değildir. Hürmetlerimle.”*¹⁷⁶⁴

Birleşimi yöneten Başvekili Ferruh Bozbeyli de, sıkıyönetimin seçim öncesinde geçici olarak tatil edilmesini isteyen Ahmet Bilgin’in önergesinin oylanması gerektiğini ileri sürüyordu. Başkanvekili Bozbeyli’nin tartışmalar arasında yaptığı açıklama TBMM Birleşik Toplantısı tutanaklarına aynen şöyle geçmişti:

“BAŞKAN — Arkadaşlar; bu meselede başka kimseye söz vermiyeceğim. İki lehte, iki aleyhte konuşulmuştur. Yalnız Sayın Coşkun Kırca kendi talebi istikametinde bir usulün tatbikini istiyen bir önerge versin, bu önergeyi Heyeti Umumiyenin reyine arz edeyim. Ancak Riyaset olarak biz bu önergenin oya sunulacağı kanaatindeyiz. Zira Anayasanın 124 ncü maddesi «Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde Sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen T. B. M. Meclisinin onamasına sunar» dedikten sonra «Meclis gerekli gördüğü zaman Sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi, tamamıyla de kaldırabilir.» hükmünü ihtiva etmektedir. (Ara sıralardan olmaz sesleri, gürültüler)

¹⁷⁶³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), s. 308.

¹⁷⁶⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), s. 309.

O halde Anayasada böyle bir önerenin şu veya bu şekilde oya konmasını menedici bir manâ mevcut değildir. (Olamaz sesleri, gürültüler)

Muhterem arkadaşlar, müzakeresi İçtüzüğe göre yapıldı, önerge de oylanacaktır.” ¹⁷⁶⁵

Başkanvekili Bozbeyli'nin bu konuşması üzerine, böyle bir erteleme kararı verilebilmesine karşı çıkan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Bolu Milletvekili Kemal Demir ile birlikte hazırladıkları ve sıkıyönetimin uzatılması kararının Meclisçe kabul edilmesinden sonra, o kararın iptali anlamına gelecek bir erteleme isteğinin oya sunulamayacağını karara bağlanmasını isteyen bir önerge veriyorlardı. İki milletvekilinin önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Sıkıyönetimin bir kere uzatılması kararlaştırıldıktan sonra bu kararın akabinde iptali mahiyetindeki önergelerin oylanması Anayasanın 124 ncü maddesine ve içtüzük icaplarına aykırıdır.

Sayın Ahmet Bilgin'in önergesinin oya konulmamasını rica ederiz.” ¹⁷⁶⁶

Birleşimi yöneten Başkanvekili Bozbeyli, önce bu önergeyi oylatacağını bildiriyor ve kabul edildiği görülünce, Ahmet Bilgin'in ertelemeye ilişkin önergesinin oylanmasına da gerek kalmıyordu. Böylece, tartışmalı bir biçimde de olsa, sıkıyönetim, Ankara ve İstanbul illerinde, 21 Ekim 1963 tarihinden itibaren 2 ay daha uzatılmıştı.

Sıkıyönetimin Ankara ve İstanbul illerinde 21 Ekim 1963 tarihinden itibaren 2 ay için uzatılması, son uzatma olmamıştı. Gerçekten, Bakanlar Kurulu, bu uzatmadan sonra, anılan illerde sıkıyönetimin üç kez 2'şer ay, en son da 1 ay olmak üzere, dört defa daha uzatılmasını kararlaştırmış ve Bakanlar Kurulunun bu kararları, giderek karşı çıkanların sayılarında artış görülse de, TBMM tarafından kabul edilmişti¹⁷⁶⁷. 20–21 Mayıs olaylarının sanıklarının yargılanmasının bitmemesi ve verilecek olan ölüm cezalarının yerine getirilmesine TBMM'nin karar vermesi ve ölüm cezaların infazının doğurabilmesi muhtemel girişimler, sıkıyönetim idaresinin uzamasının nedeni olarak gösterilmekteydi.

¹⁷⁶⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), s. 309.

¹⁷⁶⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 12, (17.10.1963), s. 309.

¹⁷⁶⁷ Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetimin; 21 Aralık 1963 tarihinden itibaren 2 ay süreyle uzatılması kararı için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 2, (19.12.1963), ss. 11-32; 21 Şubat 1964 tarihinden itibaren 2 ay süreyle uzatılması kararı için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 6, (19.02.1964), ss. 82-104; 21 Nisan 1964 tarihinden itibaren 2 ay süreyle uzatılması kararı için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 11, (17.04.1964), ss. 256-272; 21 Haziran 1964 tarihinden itibaren 1 ay uzatılması için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 12, (19.06.1964), ss. 275-284.

Nitekim, bu uzatmalardan birinde, TBMM Birleşik Toplantısının 19 Şubat 1964 tarihli 6. Birleşiminde, 20–21 Mayıs olayları nedeniyle ilân edilen sıkıyönetimin, beşinci kez Ankara ve İstanbul’da uzatılması isteminin TBMM’de görüşüldüğü sırada söz alan Başbakan İnönü, bir yandan 20–21 Mayıs olaylarını değerlendirmiş, öte yandan, bu olayların patlak vermesinden itibaren 9 ay geçtiği halde, neden hala bir uzatma meselesi ile karşı karşıya bulunulduğunu açıklayan uzun ve önemli bir konuşma yapmıştı. Başbakan İsmet İnönü, TBMM’nin 19 Şubat 1963 tarihli 6. Birleşimindeki tarihî konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri; 20–21 Mayıs ayaklanması ile ve Büyük Millet Meclisinin tasvibi ile tesis edilmiş olan Sıkıyönetim idaresinin iki ay daha uzatılması teklifini Hükümet huzurunuza getirdi. Siyasi partilerimiz ve sayın üyeler bu konuda fikirlerini etraflı bir surete arz ettiler. Bu fikirlerde bir büyük siyasi partinin vasıflarından olan memlekete karşı mesuliyet duygusu ile çalışıldığını kaydediyoruz.

Muhterem arkadaşlarım, biz Hükümet olarak örfi idarenin konmasını ve uzatılmasını hiçbir zaman arzu etmiş, Hükümet idaresi için örfi idareyi lüzumlu bir tedbir saymış insanlar değiliz. 22 Şubatta silâhlı ayaklanma ilk defa vukubulduğu zaman Birinci Koalisyonunda idik. Durumu uzunboylu tetkik ettikten sonra örfi idare koymadık. 20–21 Mayıs olayları ikinci Koalisyon zamanında idi. Bugün en şiddetli tenkidleri ve itirazları yapmış olan hatiplerin mensuboldukları parti ile mutabık olarak Örfi İdareyi Meclisin huzuruna getirdik, örfi idarenin konmasını ve uzatılmasını bir gün fazla Sıkıyönetimin devamını ne Meclis, ne Hükümet arzu etmiştir. Niçin bu kadar uzadı?

Sayın üyeler; 20–21 Mayıs hâdiselerinin hemen bir iki gün sonrasında Örfi idare kurulup, mahkemeler çalışmaya başlarken, mesul, salâhiyetli insanlarla beraber bir toplantıda bulunmuştum. Ben o zaman konulmuş olan örfi idarenin 20–21 Mayıs hâdisesinin tasfiyesini bir ay içinde bitirmesini temenni ediyor(d)um ve mümkün görüyordum, Örfi idare kumandanlarının dâhil olduğu bu toplantıda herkes, bilhassa askerler «bir ay, bu hâdisenin tasfiyesi için çok zamandır, 15 gün içinde adalet cihazı bunu bir neticeye isal edecektir» dediler. Bu temennileri çok hâlisane idi ve sıkıyönetimin başında bulunan insanlar 15 gün içinde bu hâdisenin adlî takibatını bir neticeye isal etmenin mümkün olacağı kanaati ile işe başladılar. Bu bir hikâyedir ki, işin başında ve işin devam müddetinin tahmininde niyetlerin bugünkü, teklifler ve tatbikat ile ne kadar aksi istikamette olduğunu gösterebilir.

Muhterem arkadaşlar; örfi idare hakikaten dokuzuncu aya basacaktır; kabul buyurduğunuz halde. Bunun tek sebebi 20–21 Mayıs ayaklanmasının henüz tasfiye edilmemiş olmasıdır. Sekiz ay zarfında bu hâdisiye tasfiye

edildi, bitti. Bunun, artık bugünkü Sıkıyönetimin uzatılmasının 20–21 Mayıs hâdisesi ile bir ilişiği kalmamıştır; bu iddianın bir mesnedi yoktur; gerçek bakımından, hukukî bakımdan. Hukukî bakımdan mesnedi yoktur; dâva henüz neticelendi, tatbik edilmedi. Tatbik edildikten sonra memleketteki tesiri ne olacaktır; bu görülmüdü. Aksine bu 7 – 8 aylık müddet, 20–21 Mayıs hâdisesini bir siyasi konu olarak istismar etmek arzusunda olanların mevcudolduğunu isbat etti.

Sayın arkadaşlarım, 22 Şubatta vukubulan olay bir silâhlı ayaklanma idi. Bu silâhlı ayaklanmayı adalet cihazına nakletmiyerek ve yalnız bununla ilgili olanların ordu içerisindeki hizmetlerine nihayet vererek bir terbiye ve uyarma usulünün tatbik edilmesini Büyük Meclis muvafık gördü. Büyük Meclisi bu maksada sevk etmek için elimizden geldiği kadar görüşlerimizi, telkinlerimizi arz etmeye çalıştık. Hakikaten böyle bir tecrübe kesin olarak lâzım idi...

Muhterem arkadaşlarım, 22 Şubat olayının affı bir isabetli ameliye idi. Bir defa askerî ihtilâl yapmış olan idarede, bir sene, iki sene zarfında, ilk yapılan askerî ihtilâl gibi üst üste askerî ihtilâller olur. Bir askerî ihtilâl zahiren bir günde bitti görünür; fakat içinde her gün bir ihtilâl idaresi yaşar. Biz 22 Şubat hâdisesinde kesin bir kanaatle, memleket önünde müsbet olduğuna kaani olduk ki; ordu büyük çoğunlukla, hususiyle büyük sevki idaresi ile vazifesine çekilmek, memleket idaresinin T.B.M.M. nin kudretli ve isabetli elinde emniyetle yürüdüğünü görmek kararında samimidir. Ayaklananlar, ordunun mutlak hâkimiyetinin dâvacısı ve siyasi hayatın verimsiz olduğunun iddiacısı idiler. Onları bertaraf ettik.

22 Şubattan sonra bir sene zarfında ne oldu? 22 Şubat hâdisesine karışmış olanları mahkemeye vermedik. Fakat, hiçbirisinin ordu ile münasebetini –bilebildiğimiz kadar– bırakmamaya çalıştık. Orduyu böyle isabetsiz siyasi fikirlerle mâlûl olanların tesirinden kurtarmaya çalıştık. Bu bir sene zarfında 22 Şubat hâdisesini yapmış olanların dâvalarını benimsiyen gazeteciler, benimsiyen profesörler, benimsiyen münevverler mütemadiyen tahrik ettiler. Bunlar sizin gözünüzün önünde cereyan etti ve 22 Şubatta askerî ayaklanmayı yapmış olanlar aynı usulle 20–21 Mayıs gelmediler. 22 Şubattaki askerî ayaklanmayı yapanlar yalnız ordunun kudretiyle demokrasi dışı ve Meclis dışı bir idarenin yürüyebileceği kanaatinde idiler. 20–21 Mayısta, memlekette siyasi cereyanlar ve hattâ –var ise– siyasi parti mensuplarının kendi hareketlerini destekliyeceğine, halktan istinat bulacağına güvenerek ayaklandılar.

Muhterem arkadaşlarım, 20–21 Mayıs hâdisesi ehemmiyetli bir olaydır. Gerek 22 Şubat ve gerek 21 Mayıs olayları, 1961 seçimlerinden

sonra memleketi demokratik rejime kavuşturmak, demokratik rejimin bütün icaplarını memlekette yerleştirmek dâvasını güden Hükümetleri ehemmiyetli ölçüde sarsmıştır. Onların, 22 Şubat ve 21 Mayıs olaylarının Türkiye'ye, içerde getirdikleri zararların ve dışarıda getirdikleri zararların hesabı geniştir. Şükredelim ki memleketin bünyesi kuvvetli idi. Gerek 27 Mayıs İhtilâlini yapmış olanların şerefli insanlar olması, gerek demokrasi dâvasını güdenlerin ve orduyu bir an evvel vazifesi içine çekip, orada çalıştırmayı hedef tutanların samimiyeti memleketi büyük badirelerden kurtarmıştır.

Şimdi meselenin esasına geliyorum. Burada söylenen sözleri, bu uzun hikâyeyi bir esaslı noktaya bağlamak isterim. «8 nci ayında tekrar sıkıyönetimin uzatılmasını istiyorsunuz» dendi. Bu tasfiye hareketinin 8 nci ayını sürmesi demokratik rejimin bir kuvvetidir. Eğer ihtilâl rejimini davet ettirmek fikrinde olan hükümetler bulunsaydı 20–21 Mayıs hareketinin mesulleri 48 saat zarfında tasfiye edilirdi. Memleket boğazına kadar kana batardı. 48 saat zarfında, haklı kimdir, haksız kimdir, belli olmazdı ve 20–21 Mayıs hareketlerinin 48 saat zarfında bitmesi bu hâdiseyi tasfiye etmiş olmaz, âti için birçok haksızlıklar, birçok şikâyetler, vatandaşın yüreğinde zehir olan bir takım hazin hatıralar zihinlerde kalır ve istikbal hikâyelerinin çekirdeği olurdu. Bir askerî mahkemeye gidenler mehil ister, müdafaa müddeti ister, avukat tutar, şahit tutar, temyiz eder, dâva tashihi ikâme eder. Bütün usuller, müeyyideler ve teminatlar işlemiş olduğundan dolayı 8 ay sürmüştür. Hiçbir safhasında, hiçbir yerinde adaletin tecelli etmesi için bir güçlük ve bir tahdit yapılmamıştır. Askerî idare için şereftir ve T.B.M.M. için bir şereftir. Bütün bu hadiselerde, akşamdan sabaha kadar, «Büyük Millet Meclisi feshedilmiştir, feshedilecektir, işe yaramazlar» iddiasıyla şafak sökmüştür, ertesi günü Büyük Millet Meclisi gelmiş «adalet» diye bağırmıştır. Demokrasi kolay teessüs etmiyor. Bütün bunları bu tatbikat zorluğuna, uzamasına ve her türlü güçlüklerle rağmen sineye çekmek lâzım geliyor.

Şimdi, bu sözlerimle, hadiseler 8 ay zarfında tasfiye edilmiş, bitmiş midir?... Tasfiye olunmamıştır. Haklarıdır. Her vatandaşın, en ziyade kanun karşısında sanık ve suçlu olan vatandaşın bile müdafaa hakkı mukaddestir ve onu müdafaa edecek, ona merhamet davet etmek istiyecek insanlar bulunacaktır ve bulunması lâzımdır. Böyle insanlar bir cemiyette yaşayabilirse, o cemiyette hürriyet ve adalet vardır, denilebilir.

Muhterem arkadaşlar, mahiyetleri bu olan 20–21 Mayıs hâdiseleri ve bu hâdiselerin tertipçileri, bunlar masum insanlardır; bunların affedilmesi lâzımdır, teklifleri sizin huzurunuzla kadar gelmiştir. Nereden diyorsunuz ki, bunların temeli yoktur, taraftarı yoktur, tahrik yoktur. Bunların hepsi vardır.

Şimdi bugün biz istiyoruz ki, Hükümete mensup bir insanın vazifesi olarak değil, bu devirde milletvekili olarak, bütün arkadaşlarım gibi, şerefle vazife gören insanlardan biri olarak istiyoruz ki, bu çeşit düzen dışı zihniyetler mümkün olduğu kadar olmasın. Onlar yanlışlıklarını anlamış ve memleket içinde kök salma ihtimali olmadığına kaani olmuş bulunsunlar. Onun için bunu istiyoruz. Onun için bütün usulleri, bütün teminatlarıyla bu dâvayı usulünde nihayete getirmek istiyoruz. Bu hâdiselerin hangi safhada olduğunu hepimiz biliyoruz. Nihayet Meclise geldi, Senatoya gidecek, hükümler kesinleşecek ve bu mesele unutulacak. Ondan sonra; 5–30 gün daha Büyük Meclisin elinde kalırsa onun akislerini de göreceğiz. Burada bir arkadaşımızın dediği gibi, eğer bu hükümlerin tatbikinden dolayı birtakım esef verici hâdiseler olacaksa, bununla, bunlar hakkında cezaları şu tarzda, bu tarzda tatbik ederek mütalâa yürütmüş olanların mütalâaları sabit olmuş olacaktır. Böyle bir teselli için memleketin yeni birtakım badirelere gitmesini hiçbiriniz arzu etmezsiniz.

Muhterem arkadaşlarım, Sıkıyönetimin kusurlarından bahis olunmuştur. İktisadi hayatta emniyet hususlarında şikâyet edilecek yerler olmuştur, deniliyor. Hepimizin bir noktada mutabık olduğumuzu zannediyorum. Anayasaya bağlı olduğumuz için başka türlü olmasına da ihtimâl yoktur. Sıkıyönetim bir Anayasa müessesesidir. Bu, Anayasa dışında bir idare değildir. Bu idare Büyük Millet Meclisinin her günkü kontrolü altında yaşamıştır. İtiraz eden arkadaşım bir gazetenin kapanmasını ve bu kapanma kararının mahkeme yolu ile düzeltilmesini Sıkıyönetimin aleyhinde bir delil olarak zikretti. Bir diğer arkadaşım isabetle bilâkis muamelenin, Sıkıyönetimin ne kadar ciddi bir kontrol altında bulunduğunun delili olarak öne sürdü. Kezalik bir sayın arkadaşım; memlekette iktisadi hayatın normal olmadığına delil olarak, Almanya'da Krup müessesesi içinde toplanmış olan sayın milletvekillerine söylenilmiş olan sözleri, bu ahvalde, yeni kurulmuş olan memleketlere her türlü yatırımlar serbest olarak yapılmış da, Türkiye Sıkıyönetim içinde olduğu için yapılmıyormuş tarzında bir delil olarak, zikretti. Her halde bu delil kendisine eksik aksettirilmiş veya yanlış kıymetlendirmiş olacak kanaatimce... Çünkü Almanlar'dan, diğer dostlardan, yabancı memleketlerden her gün yatırım için her türlü teklifler gelmekte ve teşebbüsler olmaktadır. Siz bilirsiniz ki, Ereğli Demir Çelik Fabrikası gibi bu memlekette yapılmış olan en büyük yatırımlar ihtilâl zamanında ve koalisyon hükümetleri zamanında tatbiki girmiştir. Bunun son tatbikat ve gelişmeleri Sıkıyönetim zamanlarına rasgelmiştir. Bunu bir misal olarak söyledim. Her gün böyle hesapsız misaller zikredilebilir. Arkadaşlarımız bu hususta müsterih olsunlar. İktisadi hayat her şeyden evvel emniyet ister. Vatandaş için iktisadi hayatın mesnedi ancak emniyet

olabilir. Her hususta emniyetin temin edilmesi için bütün tedbirleri tatbik edecek bir Hükümet ve bir Büyük Millet Meclisi olması lâzımdır. Büyük Millet Meclisinin, sözlerini yürütebilecek bir Hükümeti kurabilmesi lâzımdır. Ancak o zaman memlekette emniyet vardır ve emniyete dayanan bir iktisadi hayat gelişme yolunu tutabilir. Benim nâçiz tecrübelerime göre; iktisadi hayatın mâruz kaldığı en büyük tehlike anarşidir. Buna mâni olmak lâzımdır.

Muhterem arkadaşlarım; bu, Sıkıyönetimin uzatılması meselesinin, Kıbrıs dâvasıyla pek meşgul olduğumuz bir zamana rasgelmiş olma da lehte ve aleyhte mütalâalara vesile olmuştur. Dikkat buyurduysanız biz, bu mevzuu getirdiğimiz zaman Kıbrıs meselesi üzerine bir atıf yapmadık. Biz memlekette huzurun ve emniyetin tesisi için bütün tetkikleri yaptığımızı ve bu sıkıyönetimin ilânına sebeb olan hâdiselerin, olayın tamamen tasfiyesinin nihayete erdirilmesi lüzumu üzerinde ısrar ettik.

Arkadaşlarım Kıbrıs meselesinde memleketin ciddi bir dış politika olayı içinde bulunduğu gerçektir. Bunun ehemmiyeti ve bunun ihtilâfları hususunda Büyük Meclisin Üyelerinde hiç bir tereddüt ve ehemmiyet vermemelik hissi yoktur. Bunda tamamiyle mutabıkız.

Sayın arkadaşlarım, her emniyet meselesi gibi, hususiyle dış politikada da salim ve kuvvetli bir istikametın takibedilmesi, içerde anarşi ihtimalinin olmamasına, huzurun ve emniyetin sağlam olmasına bağlıdır. Bizim gerekçemizde Kıbrıs meselesinden bahis etmeyişimizin sebebi şudur; zaten Büyük Millet Meclisinin Sayın üyelerinin bir ehemmiyetli dış politikanın buhranları içinden dikkatle geçmekte olduğumuz bir zaman, iç huzuru sıkı bir surette emniyette tutmanın lüzumunu takdir edeceklerinden bir an tereddüt etmedik.

Muhterem arkadaşlarım, her defasından farklı olarak bu sefer gerekçemizde Sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması teklifini, Güvenlik Kurulunun tetkikinden geçirerek huzurunza getirdik. Güvenlik Kurulunda iç güvenlik meselesi, dış güvenlik meselesi toplu olarak hepsi konuşulduktan sonra emniyetli, ihtiyatlı ve lüzumlu bir tedbir olarak iki ay daha Sıkıyönetim idaresinin uzatılmasını Büyük Millet Meclisinden istirham etmeye karar verdik. Samimi kanaatle huzurunza geldik. Mesuliyet duygusuyla bizim kadar meşbu olduğunuza inanıyoruz. Kararınıza hürmetimiz vardır. Lütfedip reylerinizi veriniz.” ¹⁷⁶⁸

Nihayet, Bakanlar Kurulunun Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetimin 21 Haziran 1964 tarihinden itibaren son kez ve bu sefer daha öncekiler gibi 2 ay değil de, 1 ay uzatılmasını isteyen tezkeresinin, TBMM'nin 19 Haziran 1964 tarihli 12. Birleşiminde görüşülmesi sırasında, Başbakan İsmet İnönü, bu son uzatılma isteğinin nedenlerini şöyle açıklamaktaydı:

“Sayın Başkan, T.B.M.Meclisinin pek değerli üyeleri, Sıkıyönetimin bir ay daha uzatılması için Yüksek huzurunuzda mâruzatta bulunduk; gerekçe yazmadık, gerekçe bildiğiniz gibidir. 1963 senesi Mayıs ayı sonuna doğru vuku bulan silâhlı ayaklanma üzerine sıkıyönetim kurulmuştur. O zamandan beri aralıklarla T.B.M.Meclisi tarafından uzatılmıştır. Çok uzatıldı, Hükümet bu teklifi size arzu ile getirmiyor. Mecburiyetle takdim edilmiştir. Ayaklanmanın muhakemesi ve neticelendirilmesi henüz bitmemiştir. Bu muamelenin bu kadar uzamasında Hükümetin bir kusuru yoktur. Aylardan beri mesele T.B.M.Meclisinin Meclislerinde ve komisyonlarında zaruri olarak müzakere konusu olmuştur. Buna Hükümetin bir suretle tesir etmesi, muameleyi uzatıp veya kısaltması mümkün değildir. Bu hâdise yanında, dış politika münasebetleri dolayısıyla de memlekette her yönden bir gerginlik vardır. Her halde Ankara'da ve İstanbul'da, başlıca hareketlerin merkezi sayılarak, buralarda emniyet ve sükûnun muhafazası kesin olarak lâzımdır. Bu mecburiyetlerle ve asgari bir had tutmaya gayret ederek sıkıyönetimin bir ay daha uzatılmasını yüksek takdirlerinize arz ettik, kabulünü rica ederiz.” ¹⁷⁶⁹

Böylece, 20–21 Mayıs olayları nedeniyle, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde, 21 Mayıs 1963 tarihinde ilân edilen sıkıyönetim, bu illerin tümünde iki kez 2'şer ay uzatılarak 21 Ağustos 1963 tarihine kadar devam etmiş; daha sonra İzmir'de uzatılmasına gerek duyulmadıysa da, Ankara ve İstanbul illerinde uzatılması sürdürülmüş ve hemen yukarıda gördüğümüz gibi, TBMM Genel Kurulu, en son, 19 Haziran 1964 tarihinde aldığı kararla, 21 Haziran 1964 tarihinden itibaren Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetimin 1 ay daha uzatılmasına karar vermişti. Bu durumda, Ankara ve İstanbul illerinde, 21 Mayıs 1963 tarihinde başlayan sıkıyönetim, 21 Temmuz 1964 tarihine kadar sürmüş ve bu tarihte sona ermişti¹⁷⁷⁰.

2- Savaş Hâli İlânı ve Silâhlı Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verilmesi

1961 Anayasası, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hâli ilânına karar verme yetkisi ile Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisini Türkiye Büyük Millet Meclisine tanımış bulunuyordu. Gerçekten, Anayasanın

¹⁷⁶⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 12, (19.06.1964), s. 275.

¹⁷⁷⁰ Milliyet, 22 Temmuz 1964.

söz konusu yetkiyi düzenleyen 66. maddesinin 1. fıkrasında, bu yetkinin Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olduğu ve 2. fıkrasında da, açık bir biçimde, bu izin için Meclislerin birlikte toplanarak karar verecekleri öngörüldüğüne göre, gerektiğinde bu yetki, tıpkı hemen yukarıda gördüğümüz sıkıyönetim ilânının onanması veya uzatılması yetkisinde olduğu gibi, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanmasıyla oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında kullanılacaktı¹⁷⁷¹. Daha sonra hazırlanmış olan, 17 Şubat 1965 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 24. ve 25. maddelerinde de, bu yetkinin TBMM Birleşik Toplantısı'nca nasıl kullanılacağı düzenlenmiş bulunuyordu. 24. maddede, savaş hali ilânı hakkındaki yetkinin; 25. maddede ise, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulundurulması hakkındaki yetkinin, Bakanlar Kurulunun bir Başbakanlık tezkeresiyle iletilen istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Genel Kurulu kararıyla Cumhurbaşkanı'na verileceği öngörülmekteydi¹⁷⁷². TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün bu düzenlemesinden derhal anlaşılacağı üzere, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi isteminde bulunma yetkisi Bakanlar Kurulundaydı; Bakanlar Kurulundan böyle bir talep gelmediği takdirde, yasam organının yapabileceği bir şey yoktu. Bir diğer deyişle, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosunun bir üyesinin bu yönde bir teklif getirebilmesi ve TBMM Birleşik Toplantısı Genel Kurulunun da, bu teklif üzerine, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı

¹⁷⁷¹ 1961 Anayasasının “Silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme” kenar başlıklı 66. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hâli ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Bu izin için, Meclisler, birlikte toplanarak karar verirler.”

¹⁷⁷² 17 Şubat 1965 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün, 24. ve 25. maddeleri şöyleydi:

“Madde 24 – Anayasanın 66 ncı maddesi uyarınca yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde, savaş ilânı yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Genel Kurulu kararıyla Cumhurbaşkanı'na verilir.

Bu konulardaki istem Bakanlar Kurulundan bir Başbakanlık tezkeresiyle gelir.

Bu istem alınır alınmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlıkça derhal birleşik olarak toplantıya çağırılır.

Madde 25 – Anayasanın 66 ncı maddesi uyarınca, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması hakkında yetki, Bakanlar Kurulunun bir Başbakanlık tezkeresiyle iletilen istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Genel Kurulu kararıyla Cumhurbaşkanı'na verilir.

Bu istem alınır alınmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlıkça derhal birleşik olarak toplantıya çağırılır.” Madde metinleri için bkz. **Resmî Gazete**, 1 Mart 1965, Sayı: 11941; Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 151.

silâhlı kuvvetlerin Türkiye’de bulundurulmasına karar verebilmesi mümkün değildi. Aynı şey, savaş hali ilânı yetkisi için de geçerliydi. Bu bağlamda, TBMM Birleşik Toplantısında savaş hali ilânına karar verilebilmesi için, daha önce Bakanlar Kurulunca bu yönde bir talepte bulunulması gerekmektedir.

Millet Meclisinin 12. Dönemini oluşturan 15 Ekim 1961 ile 10 Ekim 1965 tarihleri arasındaki 4 yıllık süre içinde, TBMM, 1 kez Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı bir ülkeye gönderilmesi kararını vermişti. Bu bağlamda, Kıbrıs’ta giderek gerginleşen durum ve Kıbrıs Türklerinin Rumlar tarafından ağır baskı altına sokulmaları ve hatta öldürülmeleri üzerine, Türkiye Cumhuriyetinin, 1960 tarihli Londra ve Zürih Antlaşmalarına işlerlik kazandırmak için 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa’da Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Krallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan antlaşmalar uyarınca sahip olduğu garantör devlet yetkisini kullanması; diğer bir deyişle, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Kıbrıs’a askerî bir müdahalede bulunması gündeme gelmiş bulunuyordu. Bir yandan böyle bir müdahalede bulunmanın gerektirdiği askerî nitelikteki hazırlıklar sürerken; beri yandan Anayasanın 66. maddesi uyarınca Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Kıbrıs’a gönderilmesi için TBMM’den gereken iznin alınması süreci de işletiliyordu. TBMM Birleşik Toplantısının 16 Mart 1964 tarihli 7. Birleşiminde, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Kıbrıs’a gönderilmesi kararının alınması şöyle bir seyir izlemişti:

16 Mart 1964 tarihli 7. Birleşimin Gündeminde tek madde olarak yer alan “*Kıbrıs meselesi hakkında Hükümetçe yapılacak açıklama ve konu üzerinde görüşme*” konusu ile 16 Mart 1964 Pazartesi günü saat 14.00’te toplanmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birleşik Toplantısında yoklama yapıp, çoğunluğun bulunduğu görüldüğünde, Başkan Fuad Sirmen, görüşmelere başladığını açıklamış ve bir önerge bulunduğunu bildirerek, önergeyi okutmuştu. Başbakan İsmet İnönü tarafından verilen söz konusu önergede şöyle deniliyordu:

“Yüksek Başkanlığa

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının bugünkü gündeminde yazılı olan konudaki görüşmelerin gizli oturumda cereyan etmesini İçtüzüğün 96 ncı maddesi uyarınca arz ve teklif ederim ” ¹⁷⁷³

Bu talep üzerine, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, dinleyicilerin ve görevlilerin Genel Kurul Salonunu terk etmelerini istemiş ve saat 14.05’te kapalı oturuma geçilmişti. TBMM Birleşik Toplantısının 16 Mart 1964 tarihli tutanakları incelendiğinde, gizli oturumun saat 14.05’te başladığı ve yeniden açık oturuma geçildiğinde de saatin 19.25 olduğu; bu durumda, gizli oturumun 5 saatten fazla

¹⁷⁷³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 7, (16.03.1964), s. 116.

sürdüğü görülmektedir. Gizli oturumda, görüşmelerin tutanakları yayımlanmadığı için ne konuşulduğunun bilinmesine imkân bulunmamakla beraber; TBMM Birleşik Toplantısının 16 Mart 1964 tarihli 7. Birleşim tutanaklarının sonuna eklenen açık oylama çizelgesinden ve TBMM Birleşik Toplantısı kararlarının da yayımlandığı, TBMM Kanunlar Dergisi ile Resmî Gazeteden, sözü edilen gizli oturumda, Kıbrıs'a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hususunda Başbakanlık tezkeresinin görüşüldüğü ve bu tezkerenin kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Gerçekten, TBMM Birleşik Toplantısının 16 Mart 1964 tarihli 7. Birleşim tutanağının sonuna eklenen açık oylama çizelgesinin en başında yer alan başlıkta, *“16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe’de, Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan ve imzalandığı tarihten itibaren milletlerarası hukuk alanında yürürlükte bulunan Andlaşmalar uyarınca, gerektiği vakit, Kıbrıs’a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hususunda, Anayasanın 66 ncı gereğince karar alınmasına dair Başbakanlık tezkeresine verilen oyların sonucu”* denilmektedir. Hemen başlık altındaki oylama sonucuna ilişkin bilgide de, oylamaya 489 TBMM üyesinin katıldığı ve Tezkerenin 4 çekimsere karşı 485 oyla kabul edildiği yazmaktadır¹⁷⁷⁴.

TBMM Kanunlar Dergisinin, TBMM Birleşik Toplantısında alınan kararlara yer verilen kısmında da, 16 Mart 1964 tarih ve 93 numaralı, *“Kıbrıs’a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hakkında”* başlığı altında, şu kararın bulunduğu görülmektedir:

*“16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe’de, Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan ve imzalandığı tarihten itibaren milletlerarası hukuk alanında yürürlükte bulunan andlaşmalar uyarınca, gerektiği vakit, Kıbrıs’a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hususu, Anayasanın 6 ncı maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16.3.1964 tarihli Birleşik toplantısında kararlaştırılmıştır.”*¹⁷⁷⁵

Böylece, TBMM’nin 16 Mart 1964 tarihli 7. Birleşiminde gerçekleştirdiği gizli oturumda, gerektiğinde Kıbrıs’a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine karar verilmişti ve bu karar, konunun en başında da değindiğimiz gibi, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ile ilgili verilen tek karardı.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

¹⁷⁷⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 7, (16.03.1964), s. 120.

¹⁷⁷⁵ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 1308. Aynı karar, 18 Mart 1964 tarih ve 11659 sayılı Resmî Gazetede de yayımlanmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

AHMAD, Feroz, ve

AHMAD, Bedia Turgay: Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

AKIN, Rıdvan: Gazi’den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923 – 2007, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

ALBAYRAK, Mustafa: Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

ALDIKAÇTI, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 413, İstanbul, 1973.

ALDIKAÇTI, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Bası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 655, İstanbul, 1982.

ALPAGUT, Leyla Karslı: “III. Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası Yarışma ve Yapım Süreci”, Mimarlık, 2000, Sayı 296.

ALTUĞ, Kurtul: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

ARCAYÜREK, Cüneyt: Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960–1965, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1985.

ARMAĞAN, Servet: Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi, İstanbul, 1975.

ARMAOĞLU, Fahir: 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914–1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1984.

ARSEL, İlhan: Anayasa Mahkemesi’nin Bazı Eğilimleri Üzerine Görüşler ve Anayasa Mahkemesi Kararlarından Özetler, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 265, Ankara, 1970.

ARSEL, İlhan. Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, I, Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, Ankara, 1965.

ATAR, Yavuz: Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasal Hayat Üzerindeki Etkileri, Konya, 1990.

AYDEMİR, Talât: Ve Talât Aydemir Konuşuyor !, May Yayınları, İstanbul, 1966.

AYDEMİR, Talât: Talât Aydemir’in Hâtıraları, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968.

- BABAN, Cihad: Politika Galerisi (Büstler ve Portreler), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.
- BAKIRCI, Fahri: TBMM'nin Çalışma Yöntemi, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.
- BATUR, Muhsin: Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- BAŞGİL; Ali Fuat: Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.
- BİLGİÇ, Sadettin: Hâtıralar, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.
- BİRAND, Mehmet Ali: Türkiye'nin Büyük Kavgası, 1959–2004, 11. bs. Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005.
- BİRAND, Mehmet Ali, v.d.: 12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.
- BİRGİT, Orhan: Evvel Zaman İçinde, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- BOSTANOĞLU, Burcu: Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- BOZBEYLİ, Ferruh: Yalnız Demokrat, Hatıra Kitaplığı, Nehir Söyleşi, Söyleşiyi yapanlar: İhsan Dağı, Fatih Uğur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz: Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı, 2. bs. Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- BREWER-CARIAS, Allan, R.: Judicial Review in Comparative Law, Cambridge University Pres, Great Britain, 1989.
- CAPPALLETİ, Mauro: Judicial Review in Contemporary World, The Bobbs-Merrill Company, United States of America, 1971.
- ÇAĞLAR, Bakır: Anayasa Bilimi, BFS Yayınları, İstanbul, 1989.
- ÇAVDAR, Tevfik: “Adalet Partisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt 8.
- ÇEÇEN, Anıl: Kıbrıs Çıkmazı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇİTÇİ, Oya: Yerel Seçimler Coğrafyası, 1963–1999, TODAİE Yayını, Ankara, 2005.
- ÇİTÇİ, Oya v.d.: Yerel Seçimler Panoraması, 1963–1999, TODAİE Yayını, Ankara, 2001.

- DEMİREL, Süleyman: Devran, ABC Medya Ajansı, İstanbul, 2006.
- DEMİREL, Tanel: Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- DENİZ, Osman: Parola: Harbiyeli Aldanmaz, Anı: Hazırlayan Yasemin Bradley, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003.
- DOĞAN, Avni: Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964.
- DOĞRU, Osman: 27 Mayıs Rejimi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- ERDEM, Ali Naili: Siyasetin Yollarında, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2004.
- ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919–1980, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2001, ss. 681-715.
- EROĞUL, Cem: Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- EROĞUL, Cem: Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu’nun Yeri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 398, Ankara, 1977.
- EROL, Ömer Lütfü: Asker-Devrim-Darbe, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2004.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir: Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref ve KİLİ, Suna: Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze), Yenilenmiş 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- GÜLER, Filiz DEMİRCİ: Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay, Adalet Partisi, TODAİE Yayını, Ankara, 2003.
- GÜNUĞUR, Haluk: Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Ankara, 2003.
- GÜRCAN, Fethi: Ben ihtilalciyim, Yayına Hazırlayan: Öner Gürcan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005.
- GÜRSOY, Bedri: Kamusal Maliye, İkinci Cilt, Bütçe, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 436, Ankara, 1980.
- HAS, Volkan: Türkiye Büyük Millet Meclisinde Komisyonlar, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

- İBA, Şeref: Türkiye’de Meclis Başkanlığı ve Başkanlık Divanı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
- İBA, Şeref ve BOZKURT, Rauf: 100 Soruda Parlamento, Türk Parlamento Hukukuna Giriş, 2. Basım, Nobel Yayınları, İstanbul, 2004.
- İBA, Şeref: Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri, TBMM Basımevi, Ankara, 2007.
- İNÖNÜ, İsmet: Defterler (1919–1973), 2. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- İPEKÇİ, Abdi: “Demokrasi Ayaktadır”, Milliyet, 25 Ekim 1961.
- KABACALI, Alpay: Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi, Denizbank Finansal Hizmetler Grubu, Deniz Yayınları No. 11, İstanbul, 2004.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri, Birey Yayıncılık, İkinci Baskı, İstanbul, 2000.
- KARA, Muzaffer Ayhan: Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu, Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer: Yasama Meclisinde Komisyonlar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 201, Ankara, 1965.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri: Politikada 45 Yıl, Baskıya Hazırlayan: Atilla Özkırımlı, 2. Basılış, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- KARLUK, Rıdvan: Avrupa Birliği ve Türkiye, Sekizinci bs. Beta, İstanbul, 2005.
- KIRATLI, Metin: Parlamenter Muafiyetler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No. 227–109, Ankara, 1961.
- KOÇAŞ, Sadi: Atatürk’ten 12 Mart’a, Anılar, 3. Cilt, ‘27 Mayıs’tan İkinci Cumhuriyete’, İstanbul, 1977.
- KONGAR, Emre: 21. Yüzyılda Türkiye, 32. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- KUBALI, Hüseyin Nail: Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1971.
- KÜÇÜKCAN, Bilgi: 1961 Anayasası ve 1961–1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

- MARAŞLI, Erol: Balans Ayarları, Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008.
- MÜLLER, Wolfgang C. and STRÖM Kaare: “Coalition Governance in Western Europe, An Introduction”, Coalition Governments in Western Europe, Ed. Wolfgang C. Müller and Kaare Strøm, Oxford University Press, New York, 2003.
- NEZİROĞLU, İrfan: Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.
- NEZİROĞLU, İrfan ve YILMAZ, Tuncer: Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 1, TBMM Yayınları, Ankara 2015.
- ONAR, Erdal: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, Ankara, 2003.
- ONAR, Erdal: Meclis Araştırması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 419, Ankara, 1977.
- ONAR, Erdal: “1982 Anayasası’nda Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükümeti Denetleme İşlevi”, 6. Millî Egemenlik Sempozyumu, ‘T.B.M.M. ve Millî Egemenlik’, Ankara 22 Nisan 1990, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- ONAR, Erdal: “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, Anayasa Yargısı 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No. 36, Ankara, 1997.
- ONUŞ, Sinan: Parola: İnkılâp, 27 Mayıs’ı Yapanlar Anlatıyor, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.
- ÖDEN, Merih: Seçmenlerin ‘Kişi Tercihi’ Açısından Seçim Sistemleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖZBEY, Cemal: Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım, Emek Basım-Yayımevi, Ankara, 1961.
- ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZBUDUN, Ergun: Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayımevi, Ankara, 1993.
- ÖZBUDUN, Ergun: Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 171, Ankara, 1962.

- ÖZÇELİK, A. Selçuk: Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, Birinci Cilt, Umumî Esaslar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 656, İstanbul, 1982.
- ÖZDEMİR, Hikmet: Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, Afa Yayınları, Türkiye Üzerine Araştırmalar Dizisi 3, İstanbul, 1989.
- ÖZDEMİR, Hikmet: Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- ÖZKAYA, Şükran: Adım Adım 27 Mayıs, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÖZTÜRK, Kâzım: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: II, Madde: 1-75, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966.
- ÖZTÜRK, Kâzım: Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ankara, 1979.
- SANDER, Oral: Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 427, Ankara, 1979.
- SARICA, Murat,
TEZİÇ, Erdoğan,
ESKİYURT, Özer: Kıbrıs Sorunu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 459, İstanbul, 1975.
- SAYÂR, Nihad S.: Kamu Maliyesi, II. Cilt, Bütçe Prensipleri ve Tatbikatı, İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, Sayı: 236, İstanbul, 1974.
- SEYHAN, Dündar: Gölgedeki Adam, İstanbul, 1966.
- SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, Gözden Geçirilmiş Sekizinci Baskı, İstanbul, 1990.
- TAN, Turgut: Planlamanın Hukuki Düzeni, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, No. 154, Ankara, 1976.
- TANÖR, Bülent ve
YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 6. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004.
- TEZİÇ, Erdoğan. Anayasa Hukuku, 8. Bası, Beta Basım, İstanbul, 2003.
- TEZİÇ, Erdoğan: 100 Soruda Siyasî Partiler, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TEZİÇ, Erdoğan. Türkiye'de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 384, İstanbul, 1972.
- TOKATLI, Orhan: Kaybolan Yıllar 1961/1973, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.

- TOKATLI, Orhan
ve GENÇ, Rafet: “Başkentten Notlar, Parlamentoda Köşe Kapmaca”, Milliyet, 7 Mart 1965, s. 3.
- TOKER, Metin: Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944–1973, İnönü’nün Son Başbakanlığı, 1961–1965, Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- TUNCER, Erol: Osmanlıdan Günümüze Seçimler, 1877–1999, Tesav Yayınları, Ankara, 2002.
- TUNÇAY, Mete: “Adalet Partisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt 8.
- TURAN, Şerafettin: İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Bilgi, Ankara, 2003.
- TURAN, Şerafettin: Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960 – 12 Eylül 1980), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- UÇAROL, Rifat: Siyasi Tarih (1789–2001), Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2008.
- VEFİK Paşa, Ahmet: Lehce-i Osmânî, Hazırlayan: Prof. Dr. Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2000.
- YALANSIZ, Nedim: Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri, 1961–2002, Buke Kitapları, İstanbul, 2006
- YALMAN, Ahmed Emin: Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 2, 1922–1971, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayın No: 5, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- YAVİ, Ersal: İhtilâlcı Subaylar, 1. Kitap, Yazıcı Yayınları, 2. Baskı, İzmir, 2003.
- YAVİ, Ersal: İhtilâlcı Subaylar, 2. Kitap, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2003.
- YÜCEL, M. Serhan: Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859–2005), Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

GAZETELER ve DERGİLER

Akşam
Cumhuriyet
Hürriyet
Milliyet
Son Havadis
Akis

RESMÎ YAYINLAR

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
C.S. Tutanak Dergisi
M.M. Tutanak Dergisi
Resmî Gazete
T.B.M.M. Tutanak Dergisi

INTERNET KAYNAKLARI

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1970/K1970-32.>

HTM

<http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/kb28.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/kb29.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP27.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP27.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP28.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP29.htm>
<http://www.tbmm.gov.tr/biyog/tbmmbsk.htm>
<http://www.geocities.com/almanakturkiye/1961.htm>
<http://www.geocities.com/almanakturkiye/1962.htm>
<http://www.geocities.com/almanakturkiye/1963.htm>
<http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>
<http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1963>
http://www.tsk.mil.tr/genel_konular/gnkurbask/semihsancar.htm
http://www.turkfederasyon.com/altsayfadetay.php?dokuman_kod=137
<http://www.geocities.com/almanakturkiye/1962.htm>
<http://www.geocities.com/almanakturkiye/1963.htm>
<http://www.geocities.com/almanakturkiye/1964.htm>

ANONİM ESERLER

Cumhurbaşkanlığı Tarihi, 1923–2005, Cumhurbaşkanlığı Yayını, Ankara, 29 Ekim 2005.
Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1923–2000, Cilt 3, 1961–1980, Yapı Kredi Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2002.
Cumhuriyet Gazetesi Fotoğraflarıyla Cumhuriyetin 80 Yılı, Sayı 13
Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923–2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, No. 2927.